ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ

DÖRDÜNCÜ ULUSLARARASI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ

22-23 ŞUBAT 2025

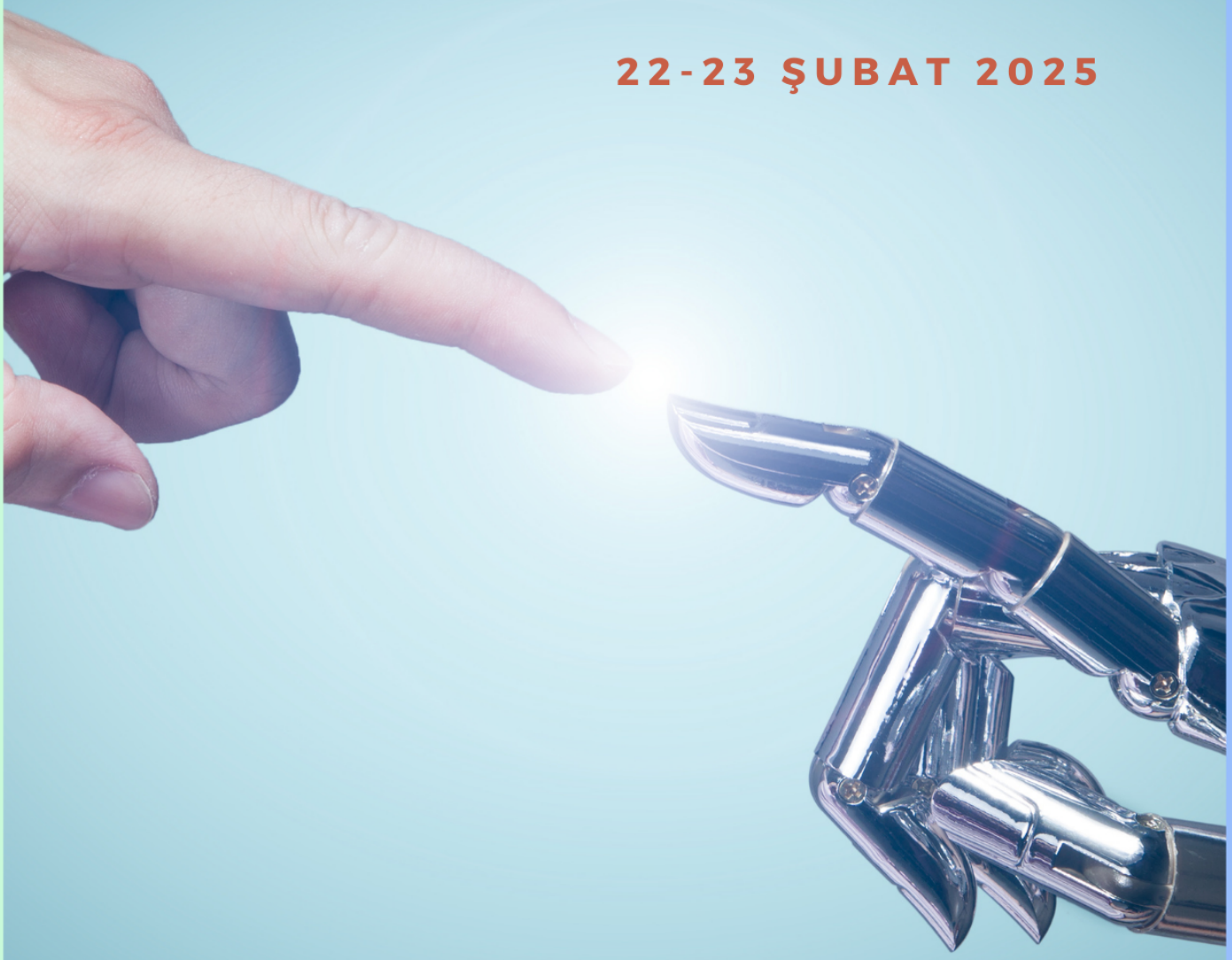

BİLDİRİ KİTABI

ISBN: 978-605-71213-8-7

Dördüncü Uluslararası Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi
4th International Ankara Humanities and Social Sciences Congress

Ankara Bilim Üniversitesi
Ankara Bilim University

22-23 Şubat 2025 / February 22-23, 2025

ISBN: 978-605-71213-8-7

Dördüncü Uluslararası Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi
4th International Ankara Humanities and Social Sciences Congress
22-23 Şubat 2025 / February 22-23, 2025
Bildiri kitabında yayınlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Kongre Düzenleme Kurulu
Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aysu KES ERKUL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Başar BAYSAL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şebnem DÜZGÜN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hakan KÖNİ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Aziz BALCI, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Pelin KARACA KALKAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayşe SAKİ DEMİREL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Irmak UZUN BAYAR, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Adil AKKUŞ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Neslihan KÜNYE POLAT, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema YURDUŞEN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayşegül SAYAN KARAHAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Hatice ÇEVİK, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Mustafa Çağrı AYKAÇ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Mustafa Tarık KILIÇ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Bahar KARDAŞ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Yelda YENEL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. İlayda GÖZEL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Arş. Gör. Rumeysa Tuğçe ARMAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye

Bilim Kurulu
Prof. Dr. Cem Harun MEYDAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aysu KES ERKUL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Şebnem DÜZGÜN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hakan KÖNİ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Başar BAYSAL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema YURDUŞEN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Pelin KARACA KALKAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayşe SAKİ DEMİREL, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Aziz BALCI, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Irmak UZUN BAYAR, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Adil AKKUŞ, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Neslihan KÜNYE POLAT, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ayşegül SAYAN KARAHAN, Ankara Bilim Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Nurettin PARILTI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Gülsen ERDEN, Beykoz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hatice DEMİRBAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emre Şenol DURAK, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Belgin AYDINTAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma Zehra TAN, Karabük Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aslı Özlem TARAKCIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Sedat Cem KARADELİ, Ufuk Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Tarık TUNCAY, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emre Şenol DURAK, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sabahattin ÇETİN, Bartın Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Írge ŞENER, Çankaya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa GÜNEŞ, Gümüşhane Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ioannis Karras, Ioanian University, Greece
Dr. Nurhidayy ROSLİ, UCSI University, Malaysia
Dr. Saifudheen KUNJU, University of Madras, India
Dr. Mathew H. CHARLES, Universidad Del Rosario, Colombia
Dr. Marija Mijušković, University of Montenegro, Montenegro
Dr. Curtis Runstedler, University of Stuttgart, Germany

ISBN: 978-605-71213-8-7
Adres: Maltepe Mh. Şehit Gönenç Cd. No:5 Çankaya Ankara
E- Posta: itbkongre@ankarabilim.edu.tr
Telefon: 444 22 28

İçindekiler Tablosu

SUNUŞ **1**

Basit Görüntüleme Verileri Üzerinden Ciltte Karsinom Yapıların Kestirimi: Bir Veri Yapılandırma ve İstatistiksel Öğrenme Araştırması **3**

Yapay Zeka Müziği ve Türk Müziğinde Sonuçları: Bir Vaka Analizi **4**

Ever Considered UMAP For A Better Imputation? **6**

"Gelenekten Geleceğe: Cinuçen Tanrıkorur'un Çocuk Şarkılarında Manevi Miras" **7**

Sosyal Medyanın Dijital Alt Kültür Ve Toplulukları **9**

Düşünce Özgürlüğünün Humboldt'un *Über Religion (Din Üzerine)* Fragmanı Üzerinden İncelenmesi **28**

Siber Suç Farkındalığı: Üniversite Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık İçin Bir Kalkan mı Katalizör mü? **40**

Razzaza Gölü'nün (Irak) 40 Yıllık Değişimi: Su Yönetimi ve İklim Etkileri **42**

An Assessment of the Presidential and Parliamentary Systems with a Look at the Turkish Case **44**

Örnek Vakalarla Terörist İnovasyon **45**

Romantik İlişkilerde Belirsizliğin Yarattığı Kaygı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması **46**

Gençlerde Bağlanma Stilleri ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* **53**

Evli Bireylerin Sahip Oldukları Kariyer Alanları ile Evlilik Doyumlarının İncelenmesi* **55**

Genç Yetişkinlerin Eko Kaygı Düzeylerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi **57**

Examination of Young Adult's Eco Anxiety Levels in Terms of Demographical Variables **58**

Felaket Kaydırması, Prososyal Davranışlar ve Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi **59**

Afrika'da İnsan Haklarının Güçlendirilmesi ve İdam Cezalarının Kaldırılmasında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin Rolü ve Önemi: *4 Haziran 2024 Tarihli Kararlar Işığında Bir İnceleme* **65**

Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya-Ukrayna Savaşına Tepkisi: Kazakistan Örneği **73**

İşsizlik ve İstihdam **94**

Girişimcilik Eğitimleri: Tecrübeye Dayalı Bir Yöntem Olarak Mentörlük **95**

***A Woman is No Man*. A Translator is (No) Author? Questioning the Shared Inferiority of Women and Translators through the Turkish Translation of Etaf Rum's *A Woman is No Man* within Feminist Translation Studies.....97**

Zamanı Çevirmek: 'On Yıl' Örneği 98

Thematic and Symbolic Elements on the Screen: A Comprehensive Analysis of Intersemiotic Transfer in Eco's *The Name of the Rose* 99

An Analysis of Lexical Choices in the Translation of Comic Series: Quick et Flupke 100

Within the Curtain of Blood: The Dichotomy of Love and Intellect in a Ghazal by Rūmī 101

İsrail'in Orta Doğu Politikalarındaki Din ve Müttefiklik Faktörlerinin Analizi.....106

Türkiye Yüzyılı" Hedefleri Doğrultusunda İslami Finans Sisteminin Rolü: Hukuki, Jeopolitik ve Jeoekonomik Değerlendirmeler " 119

Filistin Meselesinde Anti-Siyonist Sosyalizm Örneği Olarak İsrail Komünist Partisi (MAKİ) 131

Filistin, ABD ve İsrail: Uluslararası Hukukun Sınavı 132

Tunca Kortantamer'in Klâsik Türk Edebiyatı Sahasına Yaptığı Katkılar Üzerine Bâzı Notlar 133

Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* Romanında İnancın Ontolojik İşlevi ve Anlamın İnşası 134

Nevşehir Yeraltı Şehirleri Kilise Mekanları: Mazı Yeraltı Şehri 152

İzmir İyon Üniversitesi ve Konstantin Karatheodory.....164

Su Kaynaklarını Korumak Adına Düşünülmesi Gereken Mali Çözümler Ve Mavi Vergileme 175

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nın Çin, Rusya ve Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Analizi 178

Problemli İnternet Kullanımının Yordayıcısı Olarak Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Siberkondria. 191

Dijital Oyun Bağımlılığının Öfke Düzeyini Yordama Gücünün İncelenmesi.....192

Mantıksal / Matematiksel Zekâ ve Başarı Arasındaki İlişki: Bir Meta – Analiz Çalışması 193

Türkiye'nin Akıllı Şehirler Politikasına AB Destekleri ve Yeterliliği 194

Çevrimiçi Radikalleşme: Dijital Ortamların Bireysel Radikalleşmedeki Rolü 196

Türk Ceza Hukukunda Bilişim Suçları ve Veri Hırsızlığı 197

Banka veya Kredi Kartlarının Kullanılması Suretiyle Yarar Sağlama Suçu Hakkında Değerlendirmeler 199

Bilişim Ceza Hukukunda Ajan Cihaz veya Programlar Suçu (TCK m. 245/A).....201

Montenegro's Statehood Process 1830-1851.....203

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İngiltere İlişkilerinde Yeniden Yapılanma (1990-2002).....205

Beşar Esad'ın Düşüşü: Suriye'nin Geç Gelen Arap Baharı (mı?) 215

Ekonomik İşleyişe Bireysel Bir Direniş: Boykotun Toplumsal Yönü ve Etik 216

Türkiye'deki 5 Büyük Bankanın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Katkısının Entegre Raporlar Üzerinden İncelenmesi 217

Türkiye'de Finansal Başarısızlık Üzerine Hazırlanmış Lisansüstü Tez Çalışmalarına Yönelik Sistematik Bir İnceleme 219

Sürdürülebilir Kadın Girişimciliği ve Ekonomik Güçlenme için Bir Model: Türkiye'de Kadın Kooperatiflerine Yönelik Stratejiler 231

Ekonomik ve Sosyal Dönüşümün Aracısı Olarak Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kooperatif Hareketlerinin Evrimi: Devlet, Toplum ve Ekonomik Kalkınma (1923-1950) 256

Prompt Mühendisliğinin Restoran İşletmeciliğinde Uygulama Alanları ve Gelecek Vizyonu 258

Turizm Alanında Kullanılan Motivasyon Ölçeklerinin Analizi 251

HVAC Sektöründe Liderlik, Yönetim ve Çalışan Motivasyonunun İlişkisinde Kariyer Geleceğinin Aracı Etkisi 253

HVAC Sektöründe Örgütsel Sürdürülebilirlik Düzeyinin Döngüsel Ekonomi Algısı Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi 254

Taylorizm'den Dijital Taylorizm'e Denetimin Dönüşümü 255

Hint Coğrafyasında Şehrin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 266

İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kadının Mahremiyetine Etkisi Bağlamında Eşyaya Bağlı İrtifak Hakları ve Mülkiyetin Kısıtlanması 276

Avrupa Birliği Hukukunda İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı 277

Matematik Eğitiminde Teknoloji ve Ters Yüz Öğrenme Modeli: Bir Bibliyometrik Analiz 278

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çoklu Temsil Başarılarının ve Becerilerinin İncelenmesi 279

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eğitim Felsefesi ve Toplumsal Değerler Üzerine Görüşleri 280

Öğretmenlerin Yaşam Doyumları ve Mesleki Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Örgüt Uyumu ve Öğretmen Coşkusunun Aracı Rolü 281

Koronavirüs (COVID-19) Sonrasında Akademik Özgürlük: Fırsatlar ve Tehditler 283

After -COP29-What do COPs bring or take away from the world? 284

Küresel Kuruluş Vatandaşlığı-Uluslararası Aktörlere Aidiyet 285

Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Kültür Ve İnanç Turizminin Keşfi: Mardin Örneğinde Eleştirel Bir İnceleme 286

Bangladeş'te Şeyh Hasina Hükümetinin Devrilmesinin Nedenlerinin Analizi 287

E-Parlamentodan Dijital Parlamentoya: IPU Raporları Üzerinden Bir İnceleme 288

Veba Günlerinde İnsanlık: Daniel Defoe'nun Aynasından Salgın Döneminin Toplumsal ve Psikolojik İzleri 289

Exploring Eco-Consciousness through Short Stories for Young People: The Magic School Bus and the Climate Challenge 291

Avrupa Ülkelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerde Psikososyal Riskler 292

Yetişkinlerde Bilişsel Abartma Tarzı ile Meta-Endişe Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 293

Müze Sergileme Mekanlarında Benlik Yaratma Arzusu ve Toplumsal Katılım 302

Genç Yetişkinlerde Gelecek Kaygısı ile ilişkili Psikososyal Faktörler 303

The Substance: A Psychological and Existential Exploration of Beauty, Identity, and Social Marginalization 313

Egzersiz Bağımlılığı ve İlişkili Olduğu Psikolojik Değişkenler: Narsisizm, Benlik Saygısı ve Obsesyon Açısından Bir İnceleme 314

Covid-19 Pandemi Sürecinde Pozitif Tanılı Yetişkinlerde Psiko-Sosyal Etkilenmeler 315

Translation of World Literature 317

Ardıl Çeviride Not Alma Tekniklerinin İngilizce ve Türkçe Dil Çifti Bağlamında İncelenmesi: Öğrencilerle Birlikte Bir Vaka İncelemesi 326

Differences in Game Perception in Turkish and English Volleyball Terminology 327

The Reflection Of Socio-Moral Challenges In The Sentimentalist Prose Of Oliver Goldsmith And Henry Mackenzie: Ethical Dilemmas And Emotional Discourse 328

Tüketici ve Yatırımcı Algısında Vampir Etkisi: Disiplinlerarası Bir İnceleme 333

Comparison Of Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey Accounting Systems in Terms of Accounting Profession 343

Status of Accounting Education in Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey Accounting Systems 356

Cyclical Time and Transformative Space: Historical and Personal Dimensions in Charles Dickens' *A Tale of Two Cities (1859)* 364

Echoes of Absence: The Role of Silence in Conveying Meaning and Communication in *Waiting for Godot* 374

Frankenstein: The Ethical Paradigms of Creation in the Age of Artificial Intelligence 381

Comparing The Economic Cultures of Türkiye and Iraq 387

Eleştiri Oklarının Hedefi Olan Divan Şairi: Hayâlî Bey 393

Lâmiî Çelebi Divanı'nda Kadın Karşıtı Söylem 407

Kazâen Kendi Ölümüne Sebebiyet Verme -Son Dönem Osmanlı Bosna'sı Örneğinde- 416

Hun Sanatında Hayvan Üslubu 426

Sidgwick'in Etik Teorisi ve Eylem 428

Etik Yöntemler: Egoizm ve Faydacılık..... 429

Gambrinus'ta Sanatın Gücü: Bir Direniş Simgesi Olarak Müziğin Rolü 430

Schopenhauer'da Ahlakın Temeli Olarak Merhamet Erdemi 431

Lykophron İle Kritias'ın İnsan Ve Toplum Anlayışları..... 432

Kocaeli Üniversitesi'nde Lisansüstü Eğitimi Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar: Dil Sorunları, Kültürel Farklıkları ve Eğitim Ortamına Uyum 438

Cumhuriyetin 10. Yılında Atatürk'ün Dış Politikasına Yansıyan Barışçı Ve Dostane Söylemleri..... 459

Atatürk'ün Elazığ Gezisinin Türk Basınına Yansıması (1937)..... 460

Romanlardan Öykülere Dedektifin İzinde: Celil Oker'in Öykülerindeki Dedektif Remzi Ünal'ın Temsiline Bir Bakış 461

Bir Ahilik Sistemi Olarak Otantik Öğrenmenin Matematik Öğretim Sürecinde Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri* 462

Engellilik Kavramının Gelişimi ve Toplumsal Açıdan Dezavantajlı Görülmesi Problemi 463

Annelik, Gönüllü Olabilir Mi?..... 474

Çekingen Söylem ve Mücadeleleriyle Osmanlı Kadınları 484

Profeminizm: Kapsamı ve Amacı 486

Başkanlık Sisteminde Seçimler; 2024 Başkanlık Seçimleri Ve Donald Trump'un Tekrar Başkan Seçilmesi 488

Türk Dış Politikası'nın Yumuşak Güç Bağlamında Dönüşümü 489

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Dönüm Noktaları: Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri..... 490

TRT ve BBC'nin Kamu Yönetimindeki Konum ve Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bakış 498

Savaş Sonrası Suriye'de Yeniden İnşa: Afet Sonrası Yeniden Yapılanma Modeliyle Altyapı ve Sosyal Politikaların Geliştirilmesi 499

Afetler ve Demografik Dönüşüm: Nüfus Dinamikleri Üzerine Etkileri..... 500

How Is Artificial Intelligence Used in Dubai's Smart Police Stations? 501

Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı, Sosyal Dışlanma ve Siber Zorbalık Arasındaki İlişkiler..... 510

Okul Temelli Psikodrama Uygulamalarının Döküman Analizi İle İncelenmesi 511

Sınır Koruma Ölçeği Kısa Formunun Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması 531

İnsan-Bilgisayar Etkileşiminde Gündelik Nesnelerin Rolü: Yaşlı Bireylerde İlaç Takibini Kolaylaştıran Etkileşimli Bir Tasarım Önerisi 540

Üniversite Öğrencilerinin Derse Katılımlarının Ruh ve Beden Sağlığı Açısından İncelenmesi 541

Wilhelm Dilthey'i Yorumlamak: Eleştirel Denemeler 543

Yahudilikte Kadınlara Özgü İbadet ve Dualar 566

Timeless Obsessions: The Parallels Between the Picture of Dorian Gray and The Substance 586

Eğitimin Sosyolojik Temelleri Perspektiften Transhümanizm: Teknolojik İlerleme ve Toplumsal Değişim 592

What is Measured, What is Ignored? The Ethical Dilemmas and Biopolitical Framework of Disease Burden Indicators 594

Measuring the Economic Security from Copenhagen School's Perspective: Comparison of Selected Regions 595

The July Revolution in Bangladesh and the Crisis in Bangladesh-India Relations 612

Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları: Zorluklar ve Fırsatlar 613

Avrupa Yeşil Mutabakatı Kapsamında Türkiye'de Yeşil Lojistik Uygulamaları ve Geleceği 615

State Formation in Post-Baath Syria: A Historical Sociological Analysis 617

Türkiye'nin "Koridor Diplomasisi" ve Bölgesel Liderlik Çabaları 618

Dezenformasyonla Savaşı Meşrulaştırma Siyaseti: Ukrayna ve Gazze Örneği 630

The Importance and Impacts of the United Nations Policies on United Arab Emirates' Gender Equality 631

Metaverse, Rekreasyon ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Dijital Dünyadaki Fırsatlar ve Tehditler 632

Sosyal Medya Reklam Özellikleri ile Tüketici Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki ve Marka Güveninin Moderatör Etkisinin İncelenmesi 645

BIST Manisa Endeksinde (Xsmns) Yer Alan Şirketlerin Critic Ve Aroman Yöntemleriyle 2023 Yılı Finansal Performansının Analiz Edilmesi 646

Mekânın Antroposen Bağlamında Yeniden Düşünülmesi: Sanat ve Mimarlık Perspektifi 648

Bir Felsefe Tarihi Yorumu: Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'i 649

Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kuruluşlarının Ayrıcalık ve Bağışıklıkları 657

Sosyolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet Ve Sağlık-Hastalık İlişkisi 658

Annelik Sevgisi: Biyolojik Bir Gerçek Mi, Toplumsal Bir İnşa Mı? 660

Suriyeli Öğrencilerin Sosyal Dışlanma Deneyimlerinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından Değerlendirilmesi 666

Turizmde Değişim Yönetimi Uygulamalarında Ülke Kültürünün Etkisi 674

Metaverse Teknolojilerinin Hukuki Boyutları 686

Banka Legal Ekosistemi Çerçevesinde Piyasa Disiplininin Değerlendirilmesi 687

Türk Sermaye Piyasalarında Kripto Varlıkların Yeri ve Yeni Yasal Düzenlemenin Türk Yatırımcılar ve İşletmeler İçin Önemi 688

Ebeveyni Cezaevinde Olan ve SED Hizmetinden Yararlanan Çocuklarda Madde Bağımlılığı 708

John Stuart Mill'in Felsefesinde Birey Ve Toplum İlşkisi Bağlamında İlerleme Düşüncesi 710

Geleneği Yeniden Üretmek: Metinlerarasılık Bağlamında Sezai Karakoç'un *Ateş Dansı* 716

Gündelik Hayatın Yeni Mekânı Olarak Kitap Kafeler 726

Kültürel Miras Sadece "Geçmişi" mi Temsil Eder? 740

Covid-19 Döneminde Kimlik Ve Aidiyet Duygusuna Dair Anlatılar: Hollanda'dan Vaka Çalışmaları 741

Sinemada Yapay Zekâ: The Last Screenwriter Filminin İncelenmesi 742

Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Kültürel Zekâ ve Kültürel Şok Arasındaki İlişkinin İncelenmesi 755

Hatırlama ve Unutma Süreci Bağlamında Yapay Zekânın İşlevini Sorgulamak 756

Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çok Düzeyli Yönetişimin Rolü 757

Akıllı Kentlerde Vatandaş Odaklı Bir Akıllı Uygulama: Living Lab Uygulaması 758

Kent Kır Ayrımında Yeni Bir Sınıflandırma: Yoğun Kent, Orta Yoğun Kent ve Kır 770

İklim Değişikliğinin Tarım ve Kırsal Nüfus Üzerine Etkileri: Azerbaycan Örneği 771

İklim Krizi ve Kent Yaşamı 772

Eğitim, Sosyal Yaşam ve Sağlık: 19. İngiliz Edebiyatı Ve Tarihi Bağlamında Charles Dickens'ın Eserlerine Yansıyan Toplum Portresi 773

Z Kuşağı ve Manevi Eğitim: Sanal Dünyada Dini Değerlerin Aktarımı Üzerine Bir İnceleme 775

Kültürel Değerler ve Boşanma Oranları: İsveç, Meksika ve Türkiye Örneğinde Aile Değerlerinin Dönüşümü 791

Murathan Mungan'ın Seçtikleriyle 'Erkekler Yalnızlıklar' Adlı Öykü Kitabında Madun Erkeklikler 792

Tüketici Gücünün Yükselişi-Boykotun Sosyal Etkileri 808

Dijital Oyun İllüstrasyonlarında Tarihi Dönem Betimlemeleri Üzerine Bir İnceleme 809

SUNUŞ

Değerli Araştırmacılar,

İnsan ve toplum bilimleri alanında çalışan araştırmacılar ve uzmanlar için güçlü bir akademik paylaşım ortamı oluşturma amacıyla başladığımız bu yolculukta, kongremizin dördüncüsü gerçekleştirilmiştir. Gelenekselleşen bir akademik buluşma noktası hâline gelen kongremiz, bilim dünyasına katkı sunmaya, yeni fikirlerin doğmasına ve akademik iş birliklerinin gelişmesine önemli bir zemin hazırlamayı amaçlamaktadır.

Her yıl artan ilgi ve genişleyen katılımcı kitlesi, bu çabanın karşılık bulduğunu görmek açısından bizler için büyük bir motivasyon kaynağıdır. Bu yıl kongremize gösterilen yoğun ilgi, çok sayıda bildiri başvurusu ve uluslararası katılım oranının yüksekliği, bu platformun akademik dünyadaki yerini her geçen gün daha da güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Farklı ülkelerden gelen bildirilerin sunulacak olması, disiplinler arası etkileşimi artırıp bilimsel bilgi paylaşımını daha da zenginleştirmektedir.

Bilim, yalnızca öğrenmek değil, aynı zamanda sorgulamak, araştırmak ve paylaşmaktır. Akademik dünya sürekli değişen, dinamik bir yapıya sahiptir ve bu gelişimin arkasında bilim insanlarının titiz çalışmaları yer almaktadır. Bu yıl kongremizde ele alınan konular; psikoloji, sosyoloji, mütercim-tercümanlık, işletme, yönetim bilişim sistemleri, siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler gibi geniş bir akademik alanı kapsamaktadır. Bu çeşitlilik, bilimin çok yönlü yapısını ve disiplinler arası etkileşimin gücünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bilimsel çalışmaların yalnızca akademik dünyada değil, toplumda da yankı bulması gerektiğine inanmaktayım. Üretilen bilginin, kuramsal çerçevenin ötesine geçerek günümüzün sorunlarına çözüm sunmasını önemli görüyorum. Bu nedenle kongremizde sunulan bildirilerin, akademik katkılarının yanı sıra güncel problemlere ışık tutmasını ve toplumsal fayda sağlaması beklenmektedir.

Bilimsel araştırmalarda yöntem, ulaşılan bilginin güvenilirliği ve geçerliliği açısından kritik bir unsur olup, sosyal bilimlerde nitel ve nicel yaklaşımlar arasında denge sağlamak büyük önem taşımaktadır. Günümüzde nicel analizler veriye dayalı sonuçlar sağlarken, nitel yöntemler insan davranışlarının, toplumsal süreçlerin ve kültürel yapıların derinlemesine anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Son yıllarda yapay zeka, veri analitiği ve büyük veri teknikleri, araştırma süreçlerini

yeniden şekillendirmiştir. Psikoloji, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarda büyük veri analizleri, metin madenciliği, doğal dil işleme ve makine öğrenmesi gibi yöntemler, akademik dünyaya yeni bir perspektif kazandırmıştır. Ancak bu teknolojik dönüşümün, etik sorumlulukları da beraberinde getirdiğini unutmamak gerekir.

Bilimin gücü, yalnızca elde edilen sonuçlarla değil, bu sonuçlara ulaşma süreciyle de değerlendirilmektedir. Akademik etik, üretilen bilginin güvenilirliğini ve bilim dünyasında saygınlığını korumanın temel taşıdır. İntihal, veri manipülasyonu ve kaynak göstermeden alıntı yapma gibi etik ihlaller, akademik dünyanın en büyük tehditleri arasındadır. Kongremizde sunulan tüm çalışmaların bilimsel yöntemlere uygun, etik kurallara bağlı ve akademik dürüstlük çerçevesinde hazırlandığını vurgulamak isterim.

Bu kongrenin gerçekleşmesine katkı sunan üniversitemize, bilim kurulumuza, düzenleme komitemize, oturum başkanlarımıza ve değerli hocalarımıza içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca, bildirileriyle kongremize katkı sağlayan tüm araştırmacılara, akademik tartışmalara değer katan tüm katılımcılara ve bilim dünyasına ışık tutan çalışmalarıyla kongremizi zenginleştiren herkese teşekkür ederiz.

Kongrede sunulan bildiriler, hepimiz için ilham verici, akademik açıdan verimli ve keyifli bir deneyim olmuştur.

Sevgi ve saygılarımla,

Prof. Dr. Cem Harun Meydan
Kongre Düzenleme Kurul Başkanı

Basit Görüntüleme Verileri Üzerinden Ciltte Karsinom Yapıların Kestirimi: Bir Veri Yapılandırma ve İstatistiksel Öğrenme Araştırması

Irmak Uzun Bayar
Ankara Bilim Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri
irmak.bayar@ankarabilim.edu.tr
0000-0003-0988-1273

Berke Kadir Sinaplı
Ankara Bilim Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri
s220303007@ankarabilim.edu.tr
0009-0005-9325-2753

Özet

Bu çalışma, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan 3. hedef olan "Sağlık ve Kaliteli Yaşam" doğrultusunda, deri kanserinin erken teşhisi için derin öğrenme ve yapay zekâ yöntemlerini kullanmayı amaçlamaktadır. Deri kanserinde mevcut teşhis yöntemlerinin zaman alıcı ve maliyetli olması nedeniyle, bu çalışmada önerilen derin öğrenme tabanlı model, görüntü işleme teknikleri ile daha hızlı ve doğru sonuçlar sağlamayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında, toplam 10.015 görüntüden oluşan veri seti kullanılarak model eğitilmiş ve doğruluk oranı %98'in üzerine çıkarılmıştır. Veri toplama, ön işleme, model geliştirme ve performans değerlendirme aşamalarından oluşan süreçte Convolutional Neural Network (CNN) tabanlı bir yaklaşım benimsenmiştir. Performans metrikleri arasında doğruluk, hassasiyet, geri çağırma ve F1 skoru yer almakta olup, modelin genellenebilirliği k-bölümlü çapraz doğrulama ile test edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, deri kanseri teşhis süreçlerinde hem hız hem de doğruluk açısından önemli bir ilerleme sağlanabileceğini göstermiştir. Ayrıca, geliştirilen modelin klinik ortamlarda karar destek mekanizması olarak kullanılması, teşhis sürecini standartlaştırması ve hata oranını azaltması planlanmaktadır. Bu araştırma, yalnızca teşhis doğruluğunu artırmakla kalmayıp süreci hızlandırmayı da hedeflemesi bakımından literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Erken teşhisin tedavi sürecine olumlu etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma deri kanseri başta olmak üzere diğer kanser türlerinde de benzer yöntemlerin uygulanabilirliğine ışık tutmaktadır. Çalışma hem sağlık sistemleri hem de bilimsel gelişmeler açısından anlamlı ve yenilikçi bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Deri kanseri, makine öğrenmesi, erken teşhis, SKA 3, medikal görüntüleme

Yapay Zeka Müziği ve Türk Müziğinde Sonuçları: Bir Vaka Analizi

Zişan Cihangir IŞIN
ZEB Innovation
zisanisin@gmail.com
0000-0002-4641-6728

Tamer IŞIN
IMED Surgical LLC
tamerisin@outlook.com
0000-0002-3295-6651

Prof. Dr. Mustafa Hilmi BULUT
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi A.B.D.
mhilmibulut@gmail.com
0000-0001-8231-6214

Özet

Yapay zeka (YZ) teknolojisi, sanatın farklı alanlarında köklü değişimlere yol açmaktadır. Edebiyat, resim, fotoğraf, sinema ve müzik gibi dallarda üretilen YZ temelli eserler, sanatın doğasını ve geleceğini yeniden tartışmaya açmaktadır. Özellikle müzik alanında, YZ'nin besteleme ve icra süreçlerine dahil olması, geleneksel müzik anlayışını dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. YZ'nin sanatla olan etkileşimi henüz tam anlamıyla anlaşılmış olmasa da, yapılan araştırmalar bu teknolojinin gelecekte müzik üretiminde daha aktif bir rol oynayacağını göstermektedir. YZ, geniş müzik veri setlerini analiz ederek öğrenme sürecini şekillendirmekte ve farklı yaklaşımlar kullanarak yeni eserler üretmektedir. Günümüzde en yaygın kullanılan modeller arasında Tekrarlayan Sinir Ağları (RNN) ve Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) gibi derin öğrenme teknikleri yer almakta olup, bu sistemler müziğin zaman içindeki akışını analiz ederek besteler oluşturmaktadır. Ancak, mevcut YZ sistemleri büyük ölçüde Batı müziği veri setleriyle eğitildiğinden, tonal sistemlere daha yatkın olup, mikrotonal yapıları içeren müzik türlerinde sınırlı başarı göstermektedir. Özellikle Klasik Türk Müziği'nde, YZ sistemleri makamları yeterince ayırt edememekte, Nihavend'i Minör, Rast'ı Majör gibi algılamakta ve Hicaz gibi Batı müziğinde doğrudan karşılığı olmayan makamları üretmekte başka bir yaklaşım benimsemektedir. Bu çalışmada, YZ'nin Klasik Türk Müziği'ni anlama ve üretme başarısını değerlendirmek amacıyla, 10.000 eserlik bir veri setinden faydalanılarak deneysel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Orijinali Türkçe olan 14 şiir, 4 farklı dilde promptlara göre Uşşak makamında ve 15 farklı usulde bestelenen 56 eser üretilmiş ve analiz edilmiştir. Sonuçlar, YZ'nin makam ve usul tanımlayan promptlarla eser üretme başarısının düşük olduğunu göstermektedir. Tümü Uşşak makamında düzenlenen promptlara rağmen, üretilen eserlerin 45'i Nihavent, 1'i Rast, 10'u Hicaz makamında bestelenmiştir. Usul açısından, 15 farklı usul tanımlanmış olmasına rağmen, 47 eser Sofyan, 2'si Nim Sofyan, 2'si Devr-i Kebir, 2'si Çifte Düyek, 1'i Çenber, 1'i Ağır Aksak, 1'i Devr-i Hindi usulünde bestelenmiştir. Sonuçlar, YZ'nin Türk müziğinin mikrotonal yapısını anlamada sınırlı kaldığını ve Batı müziğine daha yatkın olduğunu göstermektedir. Bunun temel sebebi, kullanılan veri setlerinin büyük ölçüde Batı

müziği eserlerinden oluşmasıdır. Türk müziğinde daha başarılı sonuçlara ulaşabilmek için, YZ modellerinin mikrotonal sistemleri içeren veri setleriyle eğitilmesi önerilmektedir. Gelecekte, YZ'nin kişiselleştirilmiş müzik üretiminde daha etkin hale gelmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Makam, usul, yapay zeka, beste, Klasik Türk Müziği, YZ Müziği

IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi

Ever Considered UMAP For A Better Imputation?

Mustafa Mehmet BAYAR
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
mehmet.bayar@hbv.edu.tr
0000-0002-8359-8655

Abstract

This paper considers the use of Uniform Manifol Approximation and Projection (UMAP) as an unsupervised learning alternative for the principal component analysis in imputating missing of faulty data. UMAP is known for its capabilities in preserving non-parametric attributes of the overall data patterns while producing reduced dimensional data summaries. Principal Component ANalysis (PCA), on the other hand, is a profound linear alternative for dimensionality reduction. Transfering non-parametric capabilities to imputation research emerges as the existance of studies employing PCA for imputation grows. Thus, this paper addresses the UMAP's potential of being a better suited alternative for the generality of use cases in data cleaning and data preprocessing activities.

Keywords: Unsupervised Learning, Data Analysis, Missing Data, Uniform Manifold Approximation and Projection, Principal Component Analysis,

"Gelenekten Geleceğe: Cinuçen Tanrıkorur'un Çocuk Şarkılarında Manevi Miras" [1]

Tuğba PİROĞLU
Bağımsız Araştırmacı
4040330060@erciyes.edu.tr
0009-0005-9789-7313

Prof. Dr. N. Oya LEVENDOĞLU
Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü
noya@erciyes.edu.tr
0000-0002-3397-6961

Özet

Türk müzik kültüründe gelenekçi anlayışa bağlılığıyla tanınan Cinuçen Tanrıkorur, kendine has üslubuyla nitelikli eserler üreterek, döneminin bestecileri arasında belirgin fark yaratmış özgün bir sanatçı kimliği edinmiştir. Müzikal kimliğinin beraberinde kültür meseleleriyle yakından ilgilenmesi, toplumun değerlerini sanat yoluyla koruma ve geleceğe aktarma çabası milli ve manevi kimlik inşasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Tanrıkorur'un çocuk müziğini değerler eğitimi bağlamında nasıl kullandığını anlamaya çalışmaktır. Çalışmanın cevap aradığı temel soru "Kültürel ve manevi değerlerin bestecinin ürettiği çocuk şarkılarındaki yansımaları nasıldır, besteci bu değerleri aktarırken neyi hedeflemektedir?" şeklinde ifade edilebilir. "Güftelerde kullanılan dini ve manevi kavramlar nelerdir ve bu unsurlar, çocuklara değer aktarımında nasıl bir rol oynamaktadır?" sorusu ise alt problemlerden biridir. Bu kapsamda Tanrıkorur'un bestelemiş olduğu tüm çocuk şarkıları Beste Külliyatından taranmış, elde edilen bulgular temalarına göre sınıflandırılmıştır. Tarama ve sınıflandırma sonucunda kültürel ve manevi miras üst başlığı altında, din ve inanç temalı alt başlıklarla sınırlandırılan 7 eser ele alınmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Tanrıkorur'un bestelediği eserlerin güfte analizi yapılacaktır. Güfteler ele alınırken tematik analiz yöntemiyle ele alınacaktır. Cinuçen Tanrıkorur'un güfte seçimindeki titizliğinden yola çıkarak bestelediği eserlerde tercih ettiği güfte yazarları; kişisel, edebi ve kültürel kimliklerine göre araştırılıp çocuklara aktarılacak temaları işleyişleri bakımından değerlendirilecektir. İkinci bölümde Cinuçen Tanrıkorur'un bestelediği eserlerin makamsal analizi yapılacaktır. Bu analiz "Ezgi çekirdekleri yöntemi" ile yürütülecektir. Bulgular, Tanrıkorur'un güfte seçiminde dini ve kültürel değerleri doğrudan ya da dolaylı şekilde işleyen şairleri ve metinleri tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Güftelerde belirgin bir şekilde işlenen Allah sevgisi, ahiret bilinci, insanın manevi sorumlulukları, ibadet, gelenek görenek ve adetler gibi temalar, bestecinin çocuklara aktarılmasını istediği dini ve kültürel mirası yansıtmaktadır. Ayrıca güftelerde kullanılan dil çocukların anlayabileceği yalınlıkta olmakla birlikte, melodik açıdan da sade kurgulanmıştır. Besteci, çocuk sesinin sınırlılığını göz önünde bulundurmuş, makamları tercih ediş ve işleyiş bakımından daha yalın, kolay ezberlenebilir ezgiler tercih etmiştir. Sonuç olarak, Tanrıkorur'un bestelediği şarkılar çocukların gelişimsel özelliklerine her açıdan uygun biçimde üretilmiş, aktarılmak istenen değerler bu şarkılar aracılığıyla manevi ve kültürel mirası geleceğe taşımayı başarmaktadır. Bu eserler, çocukların kültürel ve dini kimlik gelişimine katkı sağlayacak nitelikte olup, yeni eser üretimleri için model teşkil etmektedir.

[1] Çalışma, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalında yürütülen yüksek lisans tezi kapsamında üretilmiştir ve 13248 kodu ile Bilimsel Araştırma Koordinatörlüğünce desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinuçen Tanrıkorur, makam müziği, çocuk şarkıları, din ve inanç, manevi miras.

Sosyal Medyanın Dijital Alt Kültür Ve Toplulukları

Fulya AKBUĞA

Özet

İçinde bulunduğumuz dijital çağda çevrim içi toplulukların yükselişi yalnızca sosyal etkileşimleri dönüştürmekle kalmamış; akışkanlığı, kapsayıcılığı ve sürekli fikir alışverişi ile karakterize edilen ve küreselleşme ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle hızla değişen yeni bir kültür biçimini de doğurmuştur. Sosyal medyanın ve çevrim içi toplulukların dinamikleriyle şekillenen bu "dijital kültür", sanal dünyadaki kullanıcıların kolektif davranışlarını, normlarını ve değerlerini yansıtmaktadır. Yerleşik değerler ve normlar üzerine kurulu olan geleneksel kültürün aksine, dijital kültür ve bu kültüre ait alt kültür öğeleri, bireylere daha demokratik, daha özgür bir alan sunarken, kültürel değişimi hızlı bir şekilde gerçekleştirmekte, bilgi güvenliği ve etik sorunlar açısından da kullanıcılar üzerinde kaygı yaratabilmektedir. Dijital alt kültür ve topluluklar; sanal dünyadaki iletişimi geliştirme, aktivizmi teşvik etme, kültürel ve ticari trendleri yönlendirme ve katılımcılığı destekleme gibi yönleriyle dijital iletişime katkı sağlarken, zaman zaman da sahte içerikler, siber zorbalık, mahremiyet endişeleri ve güvenlik sorunları gibi olumsuzluklar dolayısıyla kullanıcılar üzerinde güvensizlik hissi oluşturmaktadır. Bir alanyazın taraması niteliğindeki bu makalede; dijital iletişimin günümüzdeki etkin unsurlarından çevrim içi topluluklar ve dijital kültürün öğeleri; türleri, özellikleri ve temsil ettikleri alt kültür bağlamında ele alınırken, dijital toplulukların ve sundukları yeni kültürel kodların çevrim dışı toplumsal ve bireysel yaşam üzerindeki etkileri de örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Makalede kültür ve alt kültür tanımlarına yer verilmiş, dijital kültürün güncel unsurları ise; "mem kültürü", "influencer kültürü", "oyun toplulukları", "sosyal ağ siteleri kapsamındaki topluluklar", "hayran kitleleri", "aktivist gruplar", "niş ve mikro topluluklar", "katılımcı sözlükler ve bilgi paylaşım toplulukları", "forumlar ve tartışma panoları" ve "eğitim toplulukları" olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital kültür, çevrim içi topluluklar, sosyal medya, iletişim çalışmaları, dijital medya

Digital Subcultures And Communities Of Social Media

Abstract

In the current digital age, the rise of online communities has not only transformed social interactions but has also birthed a new form of culture characterized by fluidity, inclusivity, and ongoing exchange of ideas. This digital culture, shaped by the dynamics of social media and online communities, reflects the collective behaviors, norms, and values of users in the virtual world, evolving rapidly under the influences of globalization and technological advancement. Unlike traditional culture, which is rooted in established values and norms, digital culture and its subcultural elements provide individuals with a more democratic, liberating space. However, this culture facilitates rapid cultural shifts while simultaneously raising concerns over issues like information security and ethical standards among users. Digital subcultures and communities contribute to digital communication by enhancing virtual interaction, promoting activism, shaping cultural and commercial trends, and fostering participation. At the same time, they can also instill a sense of mistrust in users due to challenges such as fake content,

cyberbullying, privacy concerns, and security risks. This literature review addresses the key elements of digital communication today, specifically online communities and the facets of digital culture, by examining their types, characteristics, and the subcultural contexts they represent. It also discusses the impact of digital communities and their emergent cultural codes on offline social and individual life through specific examples. The paper includes definitions of culture and subculture, and categorizes current elements of digital culture into "meme culture," "influencer culture," "gaming communities," "social network communities," "fan communities," "activist communities," "niche and micro-communities," "wikis and knowledge-sharing platforms," "forums and discussion boards," and "educational communities."

Keywords: Digital culture, online communities, social media, communication studies, digital media

Extended Abstract

Introduction

With the innovations brought by the digital age, the forms of communication and interaction between communities have undergone some radical changes. New subcultural elements of today's digital culture, new terms, habits, social media and digital communities that are at the center of this digital transformation. Unlike traditional culture, digital culture provides a faster transformation and promises individuals a more democratic, free and environment where they can display their different identities. In traditional culture, established values and norms prevail. Change occurs through slower and natural processes. However, changes in digital culture depend on technological changes, global events and trends. Online communities are an important and dynamic part of this culture.

Online communities appear as virtual environments where individuals with similar interests and goals come together, where users exchange information, find support from time to time, and enable the development of joint projects. Their functions like meeting social needs, supporting information acquisition processes and creating professional networks have made them an important part of modern societies. But, on the other hand, they can also lead to some negative situations for users as a result of misuse, such as information security, ethical violations, disturbing behavior due to anonymity, and privacy concerns emerge as important problems in terms of the management and effective use of digital communities.

This article examines the forms of social interactions and opportunities provided by new elements of the digital culture and online communities of Internet. Conceptual framework, begins with the definitions and approaches of the terms "culture" and "subculture" developed by different sociologists. After that, "digital culture", one of the main areas of interest of today's information society, and various concepts and communities created by this culture are introduced and classified in this article as follows: "Meme Culture", "Influencer Culture", "Social Network Communities", "Activist Communities", "Niche and Micro Communities", "Fan Communities", "Gaming Communities", "Wikis and Knowledge-Sharing Platforms", "Forums and Discussion Boards" and "Educational Communities". This compliation article also aims to examine the difficulties caused by negative behaviors arising from information security, ethical violations and anonymity. .

Meme Culture" is the first sub-title of the "Digital Culture". Memes are humorous images, videos, text or other forms of media that are quickly copied and spread by internet users, often with minor modifications. Internet memes (meme/miim) are rapidly shared on social media and become a universal language. Memes create a common cultural experience on a global level by reflecting popular culture, social issues and daily life; In this way, it allows individuals from different origins and cultures to communicate and bond through common humor and references (Nissenbaum & Shifman, 2014). Individuals who build personal brands and interact with large audiences using social media platforms have created the influencer culture. These people; It can create subcultures around its content by influencing fashion, beauty, fitness and lifestyle trends. The impact created by influencers can spread to a wide range of followers through their interactions on social media (Freberg et al., 2011). Followers participate in discussions and collaborations, creating communities based on their admiration for influencers. Open or closed communities that can be created within social networking sites enable users to communicate within the scope of different themes, friend groups or areas of interest. For example, Facebook allows users to interact with their friends and family members, join various groups and participate in community events, while Linkedin, which provides the opportunity for professional networking and business discussions, allows users to connect with their colleagues and interact within professional communities (Miller, 2011). Fan bases or fan groups, which stand out as an important social structure among on line communities, are communities where individuals who are interested in a particular celebrity, artist, brand or phenomenon come together. Fan bases not only provide support, but also interact and contribute to processes of cultural production. Their fan bases are highly engaged within on line communities; members actively participate through social media posts, comments and fan pages (Jenkins, 2006). Gaming communities are social groups that form around on line games and where players interact and come together around a common interest. Gaming communities offer their members the opportunity to share information and develop cultural norms by establishing social connections, in addition to playing games. These communities often interact through in-game chats, forums, and social media platforms, sharing gaming experiences, discussing strategies, and following gaming-related news (Vasalou et al., 2008; Klimmt et al., 2009). Digital activism is powered by developing communication technologies and the parallel internet phenomenon, and thus can reach large audiences quickly, easily and interactively, and shares digital actions with the masses on on line platforms. Activist groups also use on line communities to achieve their goals of social change, and activist groups organized through digital media come together around common goals and interact in the virtual environment (Castells, 2012). Niche and micro communities are generally separated from larger and general communities, sharing in-depth knowledge and experience on a particular topic and enabling their members to establish strong bonds around common interests. These small on line groups focusing on specific areas of interest are separated from larger audiences and share a common interest. Because they come together around interest or need, they present unique opportunities and challenges for both individuals and brands (Wellman & Gulia, 1999; Rheingold, 2000). Participatory dictionaries or wiki communities; They are digital communities that are at the forefront of on line information sharing and production, allowing users to create, edit and share content. These communities have a collaborative structure that represents democratization in knowledge production processes and creates a large knowledge pool with voluntary contributions. This model, in which users can add and edit content and provide feedback, allows information to be constantly updated and expanded (Leuf & Cunningham, 2001; Fallis, 2008; Ford & Wajcman,

2017; Konieczny, 2018). Platforms consisting of forums and discussion boards host communities where users participate in discussions on a wide variety of topics. The most prominent ones are Reddit and Quora (Kabashi, 2024). Digital media also enables the creation of large educational networks and communities where knowledge can be freely shared. Platforms such as Coursera, edX, and Khan Academy offer massive open online courses (MOOCs) that provide access to high-quality education from prestigious institutions to millions of people around the world (Koller et al., 2013). Such platforms promote a global learning awareness by reinforcing a sense of belonging through discussion forums, peer evaluations and collaborative projects (Breslow et al., 2013).

In this compilation article, the concept of online/digital communities and cultures of the digital world has been examined in a comprehensive way with the academic studies and the thematic information regarding the literature. In this context, this study aims to discuss the new cultural forms of the digital society, alternative ways of communicating through digital media and analyzing the functions of these online communities in the light of the current researches in the field, also try to identify the areas where further research is needed.

In line with the opportunities offered by the internet and social media, individuals can come together and interact with people with common interests, regardless of geographical limitations, and users can meet with other users for various purposes, from information sharing to seeking social support, from collaboration to entertainment, through online communities, which are important elements of the digital age. Online communities significantly affect individuals' processes of meeting their social needs and obtaining information, providing users with opportunities to express themselves, learn new skills and create professional networks. However, factors such as the rapid spread of false and fake content, cyberbullying, privacy concerns and online security issues sometimes reduce the credibility of these communities. At this point, effective management and healthy functioning of online communities are critical for the correct and efficient use of the opportunities offered by these platforms. In order to build this trust and encourage conscious use, platform managers have a great role to play in improving the quality of online interactions and maximizing the public benefit provided by the platforms and communities in question, by observing information security, ethical codes and legal obligations. The increased awareness of users, educators and institutions in the field of digital media literacy will increase the functionality of these communities.

Giriş

Dijital çağın getirdiği yeniliklerle birlikte, topluluklar arasındaki iletişim ve etkileşim biçimleri köklü değişimlere uğramıştır. Söz konusu dijital dönüşümün merkezinde yer alan ve farklı coğrafyalardan kullanıcıları biraraya getiren yeni kültürel öğeler ve dijital/çevrim içi topluluklar; benzer ilgi ve hedeflere sahip bireylerin buluştuğu, kullanıcıların bilgi alışverişinde bulunduğu, zaman zaman destek bulduğu ve ortak projelerin geliştirilmesine olanak sağlayan sanal ortamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu derleme makalede; dijital kültür kavramına ait öğeler ve çevrim içi topluluklar, yapılan akademik çalışmalar ve literatüre ilişkin tematik bilgilerle birlikte kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Dijital teknolojilerin yaygınlaştığı ve iletişimin yeni unsurlar ile çevrim içi ortamda yeniden inşa edildiği günümüzde, "kültür" kavramı da dijital bağlamda yeniden ele alınmaya başlanmıştır. Çevrim içi toplulukların dijital medya aracılığıyla kurduğu alternatif iletişim

yollarını tartışmayı ve bu toplulukların sosyal yaşamdaki işlevlerini, alandaki güncel araştırmalar ışığında analiz etmeyi amaçlayan bu çalışmada öncelikle "kültür" ve "alt kültür" terimlerinin farklı sosyologlar tarafından geliştirilen tanım ve yaklaşımlarına yer verilmiş, ardından günümüz enformasyon toplumunun başat ilgi alanlarından dijital kültür ve bu kültürün yarattığı çeşitli kavram ve topluluklar anlatılmıştır.

İnternet ve sosyal medyanın sunduğu fırsatlar doğrultusunda bireyler, coğrafi sınırlamalara bakılmaksızın ortak ilgi alanlarına sahip kişilerle bir araya gelerek etkileşimde bulunabilmekte ve kullanıcılar diğer kullanıcılarla, bilgi paylaşımından sosyal destek paylaşımına kadar çeşitli amaçlarla buluşabilmektedir. Öte yandan; bilgi güvenliği, etik ihlâller, siber zorbalık, anonimlik kaynaklı rahatsız edici davranışlar, mahremiyet kaygıları gibi konular, sosyal medyanın ve çevrim içi toplulukların yönetimi ve etkin kullanımı açısından önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital kültüre ait yeni kavramların ve dijital/çevrim içi toplulukların farklı türlerini, sosyal etkileşim biçimlerini, sağladığı fırsatları ve barındırdığı negatif unsurları incelemeyi amaçlayan bir alan yazın taraması niteliğinde olan bu çalışmada söz konusu başlıkları şekillendiren kavramsal çerçeve "Kültür ve Alt Kültür" başlığı altında ele alınmakta, sonrasında dijital kültür ve çevrim topluluklara ait alt başlıklar sunulmaktadır.

1. Kültür ve Alt Kültür

Thorpe ve diğerleri kültürü *"İnsanların bir grup olarak düşünme, davranma ve kendilerini bir toplumun üyesi olarak tanımlama şekilleri"* olarak tanımlamaktadır (Thorpe vd., 2019: 174). Kültürün toplumsal düzenin inşasındaki rolü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yapısalcılar ve Marksistlerin benimsediği görüş, kültürel yönlendirmeleri veya kuralları, toplum içinde nispeten tekbiçim, bağdaşık ve nispeten durağan olarak anlatmakta, kültür ile toplumsal yapı arasındaki ilişkilerde yeniden yapılanma ve değişime az yer bırakmaktadır. Diğer bir görüş ise kültürü farklı toplumsal aktörlerin "maddi" ve "ideal" çıkarlarına göre farklı durumlarda faaliyete geçirilebilecek farklı eylem stratejilerinin alet kutusu olarak görmektedir (Swidler, 1986'dan Akt. Eisenstandt, 2014).

Parsons'a göre toplumsal davranışları yönlendirmede hayati bir rol oynayan kültürel normlar; beklenen davranış kalıplarını oluşturarak, bireylere sosyalleşme yoluyla kendi kültürlerine ait değerleri, inançları ve uygulamaları öğreterek içselleştirilir. Bu süreç, genç nesillerin kendi kültürel değerlerini benimsemelerine ve sürdürmelerine olanak tanıdığı için herhangi bir toplumdaki uyum ve süreklilik için oldukça önemli görülmektedir (Parsons, 1951). Bireyler, ritüeller, gelenekler, dil ve ortak tarih gibi unsurlar aracılığıyla, daha geniş bir kültürel bağlam içinde benlik duygularını geliştirmektedirler (Geertz, 1973). Ulusal kültürler, genellikle ortak sembolleri ve kolektif hafızayı vurgulayarak vatandaşların davranışlarını ve öz algılarını etkiler. Ancak toplumlar çok kültürlü hale geldikçe, tekil kültürel kimlik kavramı daha karmaşık bir hal almakta ve çoğu zaman bireylerin birden fazla kültürel bağlamda yolunu bulma çabasına yol açmaktadır (Hall, 1992).

Ritzer'e göre, kültür statik değildir. Ona göre toplumlar, yeni fikirlerle, teknolojilerle ve çevresel baskılarla karşılaştıkça sürekli olarak değişmekte, yenilik, keşif ve yayılma yoluyla gerçekleşen bu kültürel değişim - başlangıçta bir Amerikan konsepti olan fast food'un dünya çapında popüler olması gibi- özellikle günümüzün küreselleşen dünyasında ön plana

çıkmaktadır (Ritzer, 2004).
Başlangıçta baskın kültürel değerlere karşı oluşan gençlik temelli gruplara atıfta bulunan "alt kültür" kavramı ise ilk kez 20. yüzyılın ortalarında kullanılmış, Amerikalı sosyolog Albert Cohen, alt sınıf gençlik çetelerinin ana akım toplumun sosyal beklentilerine yanıt olarak altkültürel değerleri nasıl geliştirdiklerini açıklamak için bu kavramı geliştirmiştir (Cohen, 1955).

20. Yüzyıl başlarında Chicago Okulunda gerçekleşen sosyolojik temelli yaklaşım çerçevesinde alt kültür kavramı üzerinde sistematik araştırmalar yapılmaya başlanmış, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Birmingham Üniversitesinde çağdaş kültür üzerine çalışan araştırmacılar, alt kültürleri sınıf, etnik yapı ve cinsiyete göre yeniden tanımlama yoluna gitmişlerdir. Bu iki temel yaklaşım sonrasında ise alt kültürler; sosyal tarih, antropoloji, edebiyat, kültür ve medya çalışmaları dâhil olmak üzere birçok disiplinin perspektifinden ele alınmıştır (Thornton, 1997'den Akt. Öcel vd., 2022).

Alt kültürler, genellikle farklı estetik unsurlar, lehçeler ve sosyal ritüeller, vb. ile işaretlenmekte, bu özellikler grup içindeki üyeleri tanımlamaya ve onları diğerlerinden ayırt etmeye hizmet etmektedir. (Muggleton, 2000). İnternet ise alt kültürlerin oluşumunu ve işleyiş biçimini bütünüyle değiştirmiştir. Çevrim içi alanlar, dünyanın dört bir yanından benzer düşüncelere sahip bireylerin bağlantı kurmasına olanak tanıyarak ulusal sınırları aşan küresel alt kültürler yaratmakta, "anime" gibi belirli türlerin ve ilgi alanlarının hayranlarını bir araya getiren, içerik paylaşan, etkinlikler düzenleyen ve kolektif kimlik duygusu yaratan hayran toplulukları çevrim içi olarak yaygınlaşmaktadır (Jenkins, 2006).

Sosyal medya platformları aynı zamanda farklı konu ve ilgi alanlarına adanmış topluluklarla niş alt kategorilerin gelişmesine de olanak tanımıştır. Thornton'a göre, alt kültürler dijital platformlar aracılığıyla daha görünür hale geldikçe ana kültürü de etkiler. Gotik veya hip-hop alt kültürünün artık ana akım modayı ve müziği etkilemesi bunun belirgin örneklerindendir. "Altkültürel metalaşma" olarak adlandırılan bu olgu, alt kültürlerin ana akım endüstriler tarafından nasıl yavaş yavaş benimsenebileceğini göstermektedir (Thornton, 1997).

2. Dijital alt kültür ve çevrim içi topluluklar

Günümüzde internet teknolojilerinin hızla gelişmesi, iletişimin anında ve geniş çapta gerçekleşebilmesine olanak sağlamaktadır. Statista'nın Şubat 2025 verilerine göre, dünya genelinde 5,56 milyar internet kullanıcısı bulunmaktadır. Söz konusu kullanıcıların 5,24 milyarı, yani dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 64'ü aynı zamanda sosyal medya kullanıcısı konumundadır (Petrosyan, 2025). E-posta, sosyal ağ siteleri ve mesajlaşma uygulamaları gibi dijital ortamlar, bireylerin çok uzak mesafelerde ilişkilerini sürdürmelerine imkân tanımakta, yavaş ve doğal bir süreçte gelişen geleneksel kültürün yerini, farklı dinamikleriyle "dijital kültür" almaktadır. Geleneksel kültürde sosyalleşme çoğunlukla aile, mahalle, okul ve iş yerleri gibi fiziksel mekânlarda gerçekleşmekte ve sosyal normlar, kişiler arası ilişkilerle kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır (Berger ve Luckmann, 1966). Oysa dijital kültürde sosyalleşme, fiziksel mekân bağımlılığından büyük ölçüde kopmakta; bireyler, sosyal medya ve dijital platformlar üzerinden dünyanın her yerinden farklı kullanıcılar ile bağlantı kurarak kimliklerini bu çevrim içi topluluklar aracılığıyla ifade edebilmektedir. Sanal dünyadaki bu gelişmeler, Manuel Castells'in "ağ toplumu" olarak tanımladığı, ilişkilere ve sosyal yapılara giderek artan oranda teknolojinin aracılık ettiği bir ortam yaratmıştır (Castells, 1996). Dijital kültür, sosyalleşme

süreçlerini hızlandırırken aynı zamanda bireylerin farklı kimlik temsillerine de olanak tanımaktadır. Erving Goffman'ın "benliğin sunumu" kavramı, dijital çağdan önce formüle edilmiş olmasına rağmen, internet ve sosyal medya kullanıcılarının kendilerinin idealize edilmiş versiyonlarını sunduğu çevrim içi kimlik oluşumunu açıklamak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Goffman, 1959/2009). Kullanıcılar yeni kimlikleri keşfetme özgürlüğünü deneyimledikçe, aynı zamanda dijital topluluklarının beklentilerine uyma baskısıyla karşı karşıya kaldıklarından, dijital kimlik hem güçlendirici hem de sınırlayıcı hale gelebilmektedir (Turkle, 2011). Söz konusu dijital kültürün dinamikleri, canlı bir organizma gibi sürekli değişmekte, teknolojik gelişmeler, güncel akımlar, alışkanlıklar, gündemdeki olaylar ve kapitalizm tarafından sunulan seçeneklerle bünyesine yeni unsurlar eklemektedir. Dijital kültüre ait bu unsurlar, bu çalışma kapsamında; "Mem Kültürü", "Influencer Kültürü", "Oyun Toplulukları", "Sosyal Ağ Sitesi Toplulukları", "Hayran Toplulukları", "Aktivist Topluluklar", "Niş ve Mikro Topluluklar", "Katılımcı Sözlükler ve Bilgi Paylaşım Platformları", "Forumlar ve Tartışma Platformları" ve "Eğitim Toplulukları" başlıkları altında incelenmektedir.

2.1. Mem Kültürü

"Mem"ler, internet kullanıcıları tarafından sıklıkla küçük değişikliklerle hızla kopyalanan ve yayılan mizahi resimler, videolar, metinler veya diğer medya biçimleridir. İnternet memleri (meme/miim), sosyal medyada hızla paylaşılarak evrensel bir dil halini almaktadır. Popüler kültürü, toplumsal konuları ve günlük yaşamı yansıtarak küresel düzeyde ortak bir kültürel deneyim yaratan memler; bu şekilde farklı köken ve kültürden gelen bireylerin ortak mizah ve referanslar üzerinden iletişim kurmasına ve bağ kurmasına olanak tanımaktadır (Nissenbaum ve Shifman, 2014).

"Mem" terimi, Richard Dawkins tarafından 1976 tarihli "The Selfish Gene" adlı kitabında; bir kültür içinde kişiden kişiye yayılan bir fikri, davranışı veya tarzı tanımlamak için ortaya atılmış bir kavramdır. İnternetin yükselişiyle birlikte memler dijital bir formata dönüşerek çevrim içi iletişimin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Dawkins'in yeni kelimeye yönelik motivasyonu, toplumdaki kültürel ve genetik aktarım arasında öne sürülen ilişkiyi kavramsallaştırma ve sözelleştirme ihtiyacından kaynaklanan bir benzetme olarak ortaya çıkmış, "taklit edilen şey" anlamına gelen Yunanca "mimeme" kelimesinden alıntı yapılarak ve "meme" şeklinde kısaltılarak oluşturulmuştur. Aslında memler, kopyalamaktan çok söylemsel bir argümanı görsel ve sıklıkla sözlü etkileşim yoluyla önerme veya ona karşı çıkma kapasitesi ile toplumun, politikanın, vb. kritik bir bileşenini içermektedir. Bu yüzden belki de "entimem" (gizli bir önermeye sahip argüman) olarak tanımlanması daha doğru olacaktır (Wiggins, 2019).

Basit metin tabanlı şakalardan, GIF'ler, videolar ve ayrıntılı görüntü makrolarına ve karmaşık multimedya formatlarına doğru evrilen memler; Reddit, 4chan ve Tumblr gibi platformlar aracılığıyla daha da yaygınlaşmıştır. İnternette, özellikle sosyal medya platformlarında memlerin yaratılması, paylaşılması ve bunlar aracılığıyla etkileşimde bulunulması gibi yaygın bir olguyu ifade eden "mem kültürü", kullanıcıların bu içerikleri oluşturup yayılmalarına katkıda bulunarak, onlara anlamlarını gerçek zamanlı olarak şekillendirme ve yeniden yaratma fırsatı sunmaktadır (Shifman, 2013).

Memlerin en önemli özelliği, hızla yayılması ve sıklıkla viral fenomen haline gelmesidir. Çoğu mem mizah ve hiciv içerdiği için kullanıcıların güncel olaylara, popüler kültüre ve günlük hayata dair yorum yapmalarına, fikir ve duygularını ifade etmelerine olanak tanımaktadır.

Ayrıca mem kültürünün katılımcı kültürü, aidiyeti ve kolektif kimliği destekleyen, esnek bir yanı vardır. Kullanıcılar, kendi değişimlerini ve varyasyonlarını ekleyerek mem oluşumuna ve yayılmasına katkıda bulunabilmektedirler (Bauckhage, 2021; Ahmed ve Masood, 2024). Popüler kültürün bir parçası olan, genellikle yorumlar, taklitler veya parodiler yoluyla, hatta diğer medya kanallarındaki ilgili haberler aracılığıyla paylaşılan internet memlerinin çoğu hızla yayılırken bazıları sadece birkaç gün içinde popülerlik eksenine girip çıkmaktadır. Gönüllülük esasıyla yayılan memlerin sosyal topluluklar aracılığıyla çoğalmaları önceden belirlenmiş yolları izlememekte ve genellikle bunu kontrol etme çabalarına meydan okumaktadır (Bauckhage, 2021).

Memler, yalnızca eğlence aracı olarak değil, ticari amaçlar için de kullanılmaktadır. Markalar, reklam ve pazarlama stratejilerinde kullanarak geniş kitlelere ulaşmayı hedeflediği için, memlerin ekonomik değeri ve ticari etkisi artmaktadır (Benaim, 2018). Özellikle yanlış bilgi yayma ve kültürel hassasiyetlerin ihlali gibi sorunlar dışında, bazı memler, stereotipleri veya nefret söylemini sürdürdüğü için saldırgan tona veya zararlı içeriğe sahip olabilmektedir. Dolayısıyla, mem kültürünün etik sonuçlarıyla ilgili endişeler ile başa çıkmak için medya okuryazarlığının teşvik edilmesi oldukça önemlidir (Pandiani vd., 2024).

2.2. Influencer Kültürü

Influencerlar, hedef kitleleriyle ilişkileri geliştirerek, temsil ettikleri markaların itibarını artırmak için müşterileri yönlendirerek çevrim içi etkinlikleri duyurmayı ve olası müşterilerin geri bildirimlerini talep etmeyi, bu amaçla ilgi çekici paylaşımlar yaparak yoğun içerik trafiği yaratmayı hedefleyen kişilerdir (Booth ve Matic, 2011). Sosyal medya platformlarını kullanarak kişisel markalar inşa eden ve geniş kitleler ile etkileşimde bulunan bireyler, influencer kültürünü ortaya çıkarmıştır. Bu kişiler; moda, güzellik, fitness ve yaşam tarzı trendlerini etkileyerek, içerikleri etrafında alt kültürler oluşturabilmektedir. Influencerların yarattıkları etki, sosyal medya üzerindeki etkileşimleri ile geniş bir takipçi kitlesine yayılabilmektedir (Freberg vd., 2011). Takipçiler, influencerlara olan hayranlıkları temelinde topluluklar oluşturarak tartışmalara ve işbirliklerine katılmaktadır.

Influencer olan içerik üreticilerinin popülerliği, özellikle Instagram, YouTube ve TikTok gibi platformlar sayesinde bu kişilerin kendi markalarını inşa etmeleri ve geniş bir takipçi kitlesine ulaşmaları ile daha da artmış durumdadır. Influencerların bu süreçteki başarısı, sosyal ağ sitelerinin etkileşimli ve görsel odaklı doğasından kaynaklanmaktadır. İçeriklerini takipçileriyle sürekli bir etkileşim içinde paylaşarak güçlü topluluklar oluşturan influencerların bu faaliyetleri, markaların tanıtım stratejileri için önemli bir araçtır. Influencerların takipçileriyle kurduğu yakın bağ, onların marka tavsiyelerini daha etkili hale getirmektedir (Marwick, 2015).

Influencerlar, ürünlerin tanıtımında ve tüketici davranışlarının yönlendirilmesinde kritik bir rol oynadığı için markalar, influencerların geniş takipçi kitlesini hedefleyerek ve bu kişileri kullanarak etkili reklam kampanyaları yürütmektedir (Kapitan ve Silvera, 2016). Khamis ve diğerlerine göre, influencer kültüründe influencerların özgünlüklerini koruyarak güven oluşturmaları, onların başarılı olma ve takipçi kitle üzerinde etki yaratmaları açısından kritik bir faktördür (Khamis vd., 2017). Sosyal medyanın ve dijital iletişimin bir sonucu olarak, modern pazarlama ve topluluk oluşturma stratejilerini yeniden şekillendiren influencerlar, kişisel markalarını yaratarak bu markaları geniş kitlelere tanıtma becerileriyle, dijital çağın

önemli figürleri haline gelmiştir. Influencer kültürünün evrimi ve etkilerinin, dijital medya dünyasının dinamiklerine bağlı olarak değişmeye devam etmesi beklenmektedir (Casaló vd., 2018).

2.3. Oyun toplulukları

Oyun toplulukları, çevrim içi oyunların etrafında oluşan ve oyuncuların ortak bir ilgi alanı etrafında bir araya gelerek etkileşimde bulunduğu sosyal gruplardır. Oyun toplulukları, üyelerine oyun oynamak dışında, sosyal bağlantılar kurarak bilgi paylaşmak ve kültürel normlar geliştirmek gibi olanaklar da sunmaktadır. Bu toplulukların üyeleri, genellikle oyun içi sohbetler, forumlar ve sosyal medya platformları aracılığıyla etkileşim kurar, oyun deneyimlerini paylaşır, stratejileri tartışır ve oyunla ilgili haberleri takip eder (Vasalou vd., 2008; Klimmt vd., 2009). Oyun topluluklarındaki sosyal destek, oyuncuların oyun deneyimlerini iyileştirdiği gibi, oyuncuların topluluklarına aidiyet hislerini güçlendirmektedir (Cole ve Griffiths, 2007).

Oyun aracılığıyla bir sosyal topluluğun üyesi olmak, bireylerin grubun diğer üyelerinden etkilenmesini ve topluluğun davranışsal normlarının yayılmasını sağlayabilmektedir (Hamari ve Koivisto, 2015). Öte yandan, diğer çevrim içi topluluklarda olduğu gibi, oyun topluluklarında da kullanıcılar siber zorbalık ve ayrımcılık gibi tutum ve davranışlara maruz kalabilmekte, bu gibi sorunlar kullanıcıların deneyimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kowert ve diğerlerinin yaptığı araştırma, çevrim içi oyun oynamanın bireyin psikososyal durumu üzerinde olumsuz etkileri olduğuna dair önceki bilgilerin geçerli olmadığını, aksine bu bireylerin önceden var olan sorunlarını telafi etmek için çevrim içi oyun oynamaya yöneldiğini göstermektedir (Kowert vd., 2015).

2.4. Sosyal ağ siteleri kapsamındaki topluluklar

Sosyal ağ sitelerinin bünyesinde oluşturulabilen açık veya kapalı topluluklar da kullanıcıların farklı temalar, arkadaş grupları veya ilgi alanları kapsamında iletişim kurmasını sağlamaktadır. Örneğin Facebook, kullanıcıların arkadaşları ve aile bireyleri ile etkileşimde bulunmalarına, çeşitli gruplara katılmalarına ve topluluk etkinliklerine dâhil olmalarına olanak tanırken, profesyonel ağ kurma ve iş dünyası ile ilgili tartışmalar yapma olanağı sağlayan LinkedIn'de ise kullanıcılar, meslektaşlarıyla bağlantı kurarak profesyonel topluluklar bünyesinde etkileşimde bulunabilmektedirler (Miller, 2011). Kurumsal adını 2021 yılında Meta olarak değiştiren Facebook, 2022'de Facebook Grupları için topluluk sohbetlerini başlatarak grup üyelerinin gerçek zamanlı olarak iletişim kurmasını sağlamış, 2024 yılı Haziran ayında ise kullanıcıların Facebook gruplarına ihtiyaç duymadan Messenger'da zahmetsizce büyük topluluk sohbetleri oluşturmasına olanak tanıyan yeni bir özelliği tanıtmıştır. Bu yeni özellik, kullanıcılar önceden bağlantıda olmasalar bile Messenger'da 5.000 kadar kişiyle bağlantı kurulabilmesine olanak tanımaktadır (Job, 2024).

Sosyal medyanın yaygınlaşmasından önce de internette farklı platformlar üzerinden kullanıcıları birleştiren gruplar yaygın olarak kullanılmaktaydı. Bu grupların en öne çıkanı olarak bilinen Yahoo Groups, 1998 yılında faaliyete geçmiş, kullanıcıların e-posta tabanlı gruplar oluşturmasına ve yönetmesine olanak tanımıştır. Bu platform, kapalı grupların üyelerinin sadece onaylı üyelerle etkileşimde bulunabileceği bir ortam sunarak, grup içi bilgilerin dışarı sızmamasını sağlamıştır (Hagel ve Armstrong, 1997). Yahoo Groups, 15 Aralık 2020'de kapanmanın son aşamasını tamamlayarak web ortamından tamamen kaldırılmıştır

(Southern, 2020).

2.5. Hayran toplulukları

Turner'a göre şöhret, bir temsil türü ve söylemsel bir etkidir; bu temsilleri ve etkilerini üreten promosyon, tanıtım ve medya endüstrileri tarafından ticareti yapılan bir meta, toplumsal işlevi olan kültürel bir oluşumdur (Turner, 2004: 9). Çevrim içi topluluklar içinde önemli bir sosyal yapı olarak öne çıkan hayran kitleleri veya hayran grupları ise belirli bir ünlü, sanatçı, marka ya da fenomen ile ilgilenen bireylerin bir araya geldiği topluluklardır. Hayran toplulukları, sadece destek sağlamakla kalmaz, aynı zamanda etkileşimde bulunur ve kültürel üretim süreçlerine katkı verir. Hayran kitleleri, çevrim içi topluluklar içinde yüksek derecede etkileşim sağlamakta, üyeler sosyal medya paylaşımları, yorumlar ve fan sayfaları aracılığıyla hayranlar arası iletişime aktif bir şekilde katılım göstermektedirler (Jenkins, 2006).

Goffman'a göre bireyler, toplumsal yaşamda "izlenim yönetimini" gerçekleştirirken, arzu edilen kimliği ideal bir şekilde sunmak için sürekli olarak, adeta bir tiyatro sahnesindeymişçesine farklı performanslar sergilemektedir. (Goffman, 1959/2009). Goffman, "Yüz Çalışması" makalesinde ise "yüz" kavramını metaforik olarak ele alır ve kişinin benlik sunumunu ifade eden "yüz" ü ve dolayısıyla itibarını korumak için toplumsal yaşamdaki yerini göz önünde bulundurarak davrandığını, aksi taktirde "yüz" ü kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığını ifade eder (Goffman, 1974/2017). Goffman'ın yaklaşımından yola çıkan ve özellikle Twitter'da paylaşım yapan ünlü isimlerin hesaplarını inceleyen Marwick ve Boyd'a göre; sosyal medyada ünlü olma pratiği, "yüz"ü başarılı bir şekilde korumak ve izlenimleri yönetmek için bu çoklu izleyici kitlesiyle pazarlık yapmayı içermektedir. Ünlü kullanıcılar, takipçileriyle bağlantı kurmak için @yanıtlar biçimindeki kamuya açık bildirimi kullanırken, hayranlar ise ünlü kişilere yalnızca bir yanıt alma umuduyla değil onlarla olumlu ya da olumsuz bir ilişki kurmak için yanıt vermektedir. Hayranlar kamuya açık bir yanıt alırsa, bunlar bir statü göstergesi olarak işlev görür ve hayran topluluğu içinde duyurulur. Ünlüler, ulaşılabilir olduklarını göstermek, sadık takipçilerine geri dönüş yapmak ve popülerliklerini yönetmek için hayranlarına yanıt verir, onlardan bahsederler. Ünlü bir kullanıcı, kamusal görünümle ilgili ön sahne normlarına bağlı kalmaktadır ancak Goffman'ın sahne arkası olarak adlandırdığı, gerçek benliğe daha yakın alanı korumak, arada asistanların, korumaların, menajerlerin olmadığı bir yer olduğu için Twitter benzeri sosyal mecralarda daha zor hale gelmektedir. Çok ünlü insanlar sürekli olarak karmaşık kimlik performanslarında gezinirler. Sosyal medyadaki ünlü pratiği, ünlüye "sahne arkası" erişiminin görünüşünü ve performansını içermektedir (Marwick ve Boyd, 2011).

Sosyal medya, taraftarların spora ve/veya belirli kulüplere olan ortak ilgileri etrafında sanal olarak birleşmelerine de olanak tanımakta ve bu çevrim içi alanlarda gerçekleşen etkileşimler, taraftarların günlük yaşamlarının önemli bir unsurunu temsil etmektedir (Gibbons ve Dixon, 2010). Norman, çevrim içi spor taraftarı gruplarını kavramsallaştırmak ve bu grupların sosyal sınırlarının değişkenliğini ve küçük boyutlarını vurgulamak için "elektronik kabileler" kavramından yararlanmaktadır (Adams ve Smith, 2008). Söz konusu sanal gruplaşmalar; taraftarların kulüplerine bağlılıklarını ve duygusal bağlarını ifade etmelerine ve ritüelleri, gelenekleri, değerleri ve inançları paylaşmalarına olanak tanıyarak aidiyet duygusunu pekiştirmektedir (Fenton vd., 2021).

2.6. Aktivist topluluklar

Dijital aktivizm, gelişen iletişim teknolojilerinden güç alarak geniş kitlelere hızlı, kolay ve etkili bir biçimde ulaşabilmekte, dijital eylemleri çevrim içi platformlarda kitleler ile paylaşmaktadır. Bu nedenle dijital aktivizm son derece etkili, fazla bir maliyet gerektirmeyen, çokseslilığı temel alan mutlakçılığa yönelik bir faaliyettir (Yegen, 2014). Castells'e göre; korkunun üstesinden gelmek, bireylerin toplumsal bir harekete katılmak için geçmeleri gereken temel eşiktir ve birliktelik, korkunun üstesinden gelmek için temel bir psikolojik mekanizmadır. Aktivist gruplar da, toplumsal değişim hedeflerine ulaşmak için çevrim içi topluluklardan yararlanmakta, dijital medya aracılığıyla organize olan aktivist gruplar, ortak hedefler etrafında bir araya gelerek sanal ortamda etkileşimde bulunmaktadır (Castells, 2012).

Araştırmalara göre, genel olarak sokak gösterileri ve özel olarak iklim protestoları, iyi eğitimli kişilerden oluşmaktadır Sosyal medya platformlarındaki çevrim içi topluluklar, aktivistlerin kolaylıkla iletişim kurmasını ve stratejilerini koordine etmesini sağlamaktadır. Dijital toplulukları kampanya yürütme, destek toplama ve farkındalık yaratma süreçlerinde kullanan aktivistler, bu yolla geniş kitlelere ulaşabilmekte, toplumsal değişim çağrılarını etkili bir şekilde ileterek destekçi ağlarını genişletmektedirler. Aktivistler, imza kampanyaları, kitlesel fonlama ve dijital lobicilik yoluyla coğrafi sınırlama olmaksızın destek toplayarak karar vericiler üzerinde baskı uygulayabilmektedir (Bennett vd., 2012). Örneğin, Büyük Thunberg liderliğindeki "Gelecek için Cumalar" hareketi, iklim grevlerini organize etmek ve mesajlarını dünya çapında duyurmak için sosyal medyayı kullanmış ve iklim değişikliği konusundaki farkındalığı önemli ölçüde artırmıştır (Wahlström vd., 2019).

Aktivist hareketler, günümüzde mesajlarını organize etmek, harekete geçirmek ve yaymak için güçlü bir araç olarak dijital medyaya giderek daha fazla yönelmektedir. Twitter (X), Facebook ve Instagram gibi sosyal medya platformları aktivistlerin neredeyse anında küresel bir izleyici kitlesine ulaşmalarına olanak tanıyarak destekçiler arasındaki topluluk ve dayanışma duygusunu güçlendirmektedir (Bennett ve Segerberg, 2012). 2011'de ortaya çıkan "Hashtag Aktivizmi", ilk olarak #IranElection'ın tartışmalı seçimi protesto eden İranlılar için bir örgütlenme aracı olarak hizmet etmiş ve küresel bir izleyici kitlesine yeni doğmakta olan bir devrim için ön sırada yer sunmuş; sonrasında özellikle Twitter (X) aracılılığıyla yayılarak, #BlackLivesMatter, #MeToo, #YesAllWomen gibi hashtag'lerin kullanımıyla, ötekileştirilen grupların haklarını savunan, bu gruplar arasındaki iletişimi ve farkındalığı artıran ve toplumsal değişimi yönlendiren viral kampanyaların oluşturulmasında etkili olmuştur (Jackson, Bailey ve Welles, 2020).

Castells'e göre; dijital medyanın aktivist hareketler açısından önemli bir avantajı, ana akım medya kuruluşları gibi belirli konularda önyargılı veya ilgisiz olabilen geleneksel eşik bekçilerini devre dışı bırakma özelliğidir (Castells, 2012). Bilgi yayılımının bu şekilde demokratikleştirilmesi, marjinalleştirilmiş seslerin duyulmasını sağlayarak taban hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Freelon, McIlwain ve Clark, 2016).

Dijital medya aynı zamanda, hızlı iletişim ve koordinasyona olanak sağlayarak bir takım protesto ve etkinliklerin düzenlenmesini kolaylaştırmaktadır. WhatsApp ve Telegram gibi platformlar genellikle lojistik ayrıntıları güvenli bir şekilde paylaşmak ve büyük grupları etkili ve güvenli bir şekilde harekete geçirmeye yardımcı olmak için kullanılan platformlar arasındadır (Gerbaudo, 2012). Bu özellik, sosyal medyanın gösterileri koordine etmede ve sahadan gerçek zamanlı güncellemeleri paylaşmada önemli bir rol oynadığı Arap Baharı

sırasında da açıkça ortaya konulmuştur (Howard ve Hussain, 2013).
Dijital çağ, aktivist hareketlerin işleyiş biçiminde bir devrim yaratarak sosyal yardım ve örgütlenme için benzeri görülmemiş fırsatlar sunarken aynı zamanda yeni zorluklar ve kaygılar da ortaya çıkarmış durumdadır. Yanlış bilginin yayılması ve yetkililer tarafından dijital gözetime maruz kalma riski, aktivistler için endişe yaratan unsurlar arasındadır. Morozov'a göre, zannettikleri kadar güvende olmayan aktivistler bilgi teknolojisine aşırı bağımlı oldukları taktirde hareketlerini zayıflatabilmektedirler (Morozov, 2011).

2.7. Niş ve mikro topluluklar

Niş ve mikro topluluklar, genellikle daha geniş ve genel topluluklardan ayrılarak, belirli bir konu hakkında derinlemesine bilgi ve deneyim paylaşımı yapmakta ve üyelerinin ortak ilgi alanları etrafında güçlü bağlar kurmalarını sağlamaktadır. Belirli ilgi alanlarına odaklanan bu küçük çevrim içi gruplar, daha geniş kitlelerden ayrılarak, ortak bir ilgi veya ihtiyaç etrafında bir araya geldikleri için hem bireyler hem de markalar için özgün fırsatlar ve aynı zamanda zorluklar yaratmaktadır (Wellman ve Gulia, 1999; Rheingold, 2000).

Daha küçük ama sosyal medyada oldukça etkileşimli takipçilere sahip olan mikro influencerlar, niş toplulukların arkasındaki itici güç konumundadır. Kitlesel pazardaki benzerlerinin aksine, mikro influencerlar izleyicileriyle özgün bağlantılar kurma konusunda benzersiz bir yeteneğe sahiptir; daha küçük takipçi sayıları, anlamlı etkileşimlere ve genellikle daha büyük kampanyalarda eksik olan kişisel bağlantı hissine olanak tanımaktadır. Araştırmalar, mikro influencerların daha yüksek etkileşim elde ettiğini, bunun da genellikle daha etkili marka işbirliklerine ve daha yüksek dönüşüm oranlarına yol açtığını göstermektedir (Stinner, 2023). Bunun nedeni, mikro influencerların sundukları markalar veya ürünler doğrultusunda nokta atışı yapmaları ve seslendikleri niş topluluklar aracılığıyla tam da doğru hedef kitleye ulaşabilmeleridir. Bu topluluklar, markaların hedef kitlelerine daha doğrudan ve etkili bir şekilde ulaşmasını sağlarken, belirli konularda derinlemesine bilgi paylaşımı yaparak üyelerinin bilgiye erişimini artırmaktadır (Muniz ve O'Guinn, 2001). Belirli bir tema veya niş bir konu etrafında odaklanmış içerik oluşturup tüketen, yüksek düzeyde etkileşime sahip kullanıcı grupları olan mikro toplulukların sayıları özellikle TikTok'ta her gün, her farklı sektörde ve alanda hızla artmaktadır. Bu mikro topluluklardan bazıları arasında; finansal öneri ve ipuçları veren MoneyTok, "kendin yap" projelerine ve tüyolara odaklanan DIYTok, kitap ve literatür tavsiyelerinde bulunan BookTok, ayrıca YogaTok, SoloTravelTok, VeganTok gibi hesaplar yer almaktadır. Tik Tok'ta dans, yemek pişirme, güzellik ve makyaj, seyahat ve spor, sağlık ve fitness gibi çok sayıda daha geniş kategori ve daha geniş toplulukları içinde barındıran birçok farklı mikro topluluk bulunmaktadır (Hynes, 2024).

Dijital medya aynı zamanda özelleşmiş bilginin niş topluluklarda yayılmasını da kolaylaştırmaktadır. Niş konulara adanmış bloglar, podcastler ve YouTube kanalları, derinlemesine bilgi arayan meraklılar için değerli kaynaklar olarak hizmet vermektedir. Zaman zaman YouTube'daki videoların altına yazılan yorumlar da benzer ilgi alanlarına sahip olan kullanıcıları bir araya getirerek çeşitli alt kültür topluluklarının oluşmasını sağlamaktadır. Söz konusu medya metinleri aracılığıyla gerçekleşen tartışmalar gündelik kültürün, anlamın ve kimlik pratiğinin diğer alanlarına da yayılmakta, kültürel vatandaşlık eylemleri halini almaktadır (Burgess ve Green, 2018).

2.8. Katılımcı sözlükler ve bilgi paylaşım platformları

Katılımcı sözlükler veya wiki toplulukları; çevrim içi bilgi paylaşımı ve üretiminin öncüsü olan, kullanıcıların içerik oluşturmasına, düzenlemesine ve paylaşmasına olanak tanıyan dijital topluluklardır. Bu topluluklar, bilgi üretim süreçlerinde demokratikleşmeyi temsil eden, gönüllü katkılarla geniş bir bilgi havuzu oluşturan, işbirliğine dayalı bir yapıya sahiptir. Kullanıcıların içerik ekleyip düzenlediği ve geri bildirimde bulunabildiği bu model, bilgilerin sürekli güncellenmesine ve genişletilmesine olanak sağlamaktadır (Leuf ve Cunningham, 2001; Fallis, 2008; Ford ve Wajcman, 2017; Konieczny, 2018). Topluluk yöneticileri, içerik kalitesini sağlamak ve topluluk içindeki etkileşimleri yönetmek için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Ayrıca, anonim katkılar ve tarafsızlık sorunları, yönetim sürecinin önemli bir parçasıdır (Giles, 2005). Bu gibi oluşumlarda kaynak gösterme ve referans ekleme zorunluluğu, bilgilerin doğruluğunu artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Mesgari vd., 2015). Kullanıcıların dünya çapında bilgi paylaşmasını ve düzenlemesini sağlayan en büyük wiki platformu olan Wikipedia, çok sayıda dilde içerik sunmaktadır (Kittur vd., 2007). Lih'e göre; Wikipedia, kullanıcılara dünya çapında çeşitli konularda makale yazma ve düzenleme imkânı sunarak, işbirliği yapmayı ve bilgi paylaşımını daha önce görülmemiş bir seviyeye taşımış ve yeni bir işbirliği modeli yaratmıştır. Bu işbirliği modeli, Wikipedia'yı dijital çağda benzersiz ve etkili bir kaynak haline getirmiş durumdadır (Lih, 2011). En ünlü wikilerden biri olan Wikihow ise kullanıcılara "nasıl yapılır" başlığı altında farklı konularında ayrıntılı talimatlar sunan bir wiki platformudur. Kullanıcılar, çeşitli konular hakkında adım adım kılavuzlar oluşturarak paylaşır (Dahlberg ve Phelan, 2016). Baike ise Çin'de popüler olan bir çevrim içi ansiklopedi platformudur. Baidu Baike'de farklı kategorilerdeki bilimsel girdilerden oluşan bir "Bilim Bölümü" de bulunmaktadır. Bu bilimsel girdiler kullanıcılar tarafından oluşturulur; bilimsel ve güvenilir kalmaları için uzmanlar tarafından incelendikten veya değiştirildikten sonra kilitlenir. Uzmanlar gerçek isimleri ve bağlı oldukları kurumlar ile platforma katkıda bulunmaktadırlar (Cheng ve Dong, 2018). Urban Dictionary, 400.000'den fazla benzersiz başlık için bir milyondan fazla tanımdan oluşan bir katılımcı sözlüktür. 2000 yılında o zamanın üniversite öğrencisi Aaron Peckman tarafından yaratılan bu argo sözlüğü, aslında ilk başta dictionary.com'un parodisi olarak ortaya çıkmıştır. Kullanıcılar, insanların dili günlük hayatta nasıl kullandığını anlamak için bu siteyi ziyaret etmekte ve elde ettikleri bilgiyi de çoğu zaman güvenilir ve yetkin bulmaktadır (Damaso ve Cotter, 2007).

Türkiye'nin en çok takip edilen katılımcı sözlük uygulaması ise 1999 yılından bu yana faaliyet gösteren; çeşitli sözcük, terim, kavram ve kişilere ilişkin bilgi, deneyim, gözlem, espri, yorum, anket, link ve kaynak içeren interaktif bir platform ve veri tabanı olarak hizmet veren Ekşi Sözlük sitesidir (Gürel ve Yakın, 2013). *"Kurulduğu günden bu yana herkesin bilgiye rahatça erişmesini sağlamayı amaçlayan şeffaf bir platform"* olarak tanımlanan ekşi sözlük'te kullanıcıların yazdığı içerikler (entry'ler) yanında gizlilik politikasında belirtilen birtakım başka verilere ekşi sözlük ziyaretçileri tarafından da serbestçe erişim sağlanabilmektedir. Sitede belirtilen kurallara göre; *"intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve imkân sağlama, 5816 sayılı atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kanun'da yer alan suçlar, 7258 sayılı futbol ve diğer spor müsabakalarında bahis ve şans oyunları düzenlenmesi hakkında kanunda yer alan suçlar, yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın korunması, kişilik haklarının ihlal edilmesi (5651 sayılı kanun'un 9. maddesi), özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi (5651 sayılı kanun'un 9/a maddesi), 5846 sayılı fikir ve sanat eserleri kanunu ("fsek") kapsamında telif haklarının ihlal edilmesi (fsek ek*

madde 4), islam dininin temel nitelikleri açısından sakıncalı olduğu din işleri yüksek kurulu tarafından tespit edilen meallerin yayını (633 sayılı diyanet işleri başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkında kanun'un 5. maddesi), 1262 sayılı ispençiyari ve tıbbi müstahzarlar kanunu ("1262" sayılı kanun) kapsamında tanıtım veya satış yasağının ihlal edilmesi (1262 sayılı kanun'un 18. maddesi) ve yürürlükteki kanunlarda yer alan benzeri özel düzenlemeler", içeriklerin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararına yol açabilmektedir (Ekşi Sözlük).

2022 yılı istatistiklerine göre; web, android ve ios üzerinden toplam 363 milyonun üzerinde farklı kişi 8,1 milyarı aşkın sayfa görüntülenmiştir (Ekşi Sözlük). İsimlerin tarihi ve etimolojik kaynakları üzerinde duran Nişanyan Sözlük ve daha çok adını taşıyan üniversitelerin öğrenci ve mezunları tarafından kullanılan sözlükler (Uludağ Sözlük, İTÜ Sözlük, vs.), daha çok Galatasaray Kulübü taraftarlarının kullandığı Galatasaray Sözlük de Türkiye'de geniş kullanıcı sayısına sahip olan sözlük platformları arasındadır.

2.9. Forumlar ve tartışma panoları

Forumlar ve tartışma panolarından oluşan platformlar kullanıcıların çok çeşitli konularda tartışmalara katıldığı topluluklara ev sahipliği yapmaktadır. En fazla öne çıkanları Reddit ve Quora'dır. Reddit, kullanıcılara içerik paylaşabilecekleri ve farklı konu başlıklarını alt dizinlerde tartışabilecekleri geniş bir forum koleksiyonu sunmaktadır. Kullanıcılar, geniş bir konu yelpazesi hakkında tartışmalar yapabilir, içerik paylaşabilir ve diğer kullanıcılarla etkileşimde bulunabilir. Subreddits (alt başlıklar), kullanıcıların belirli ilgi alanlarına yönelik topluluklar oluşturmasına ve bu topluluklarda bilgi ve deneyim alışverişinde bulunmasına olanak tanımaktadır. Reddit'in sağladığı anonimlik ve moderasyon sistemleri, kullanıcı etkileşimlerinin şeklini ve topluluk dinamiklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Quora ise kullanıcıların sorular sormasına ve yanıt almasına olanak tanıyan bir platformdur. Quora'nın kullanıcıları, alanında uzman kişilerden bilgi alarak bu enformasyonu çeşitli açılardan değerlendirebilmektedir (Kabashi, 2024). Türkiye'de popüler olan forum ve tartışma platformları arasında KızlarSoruyor, DonanımHaber, Technopat Sosyal, Kadınlar Kulübü, ShiftDelete.Net Forum gibi siteler başı çekmektedir.

Çoğu çevrim içi toplulukta çok sayıda gizlenen kullanıcı (lurkers) vardır. Bu kişiler içeriği okuyarak ve tüketerek topluluğa katılırlar ancak topluluğa hiçbir zaman katkıda bulunmazlar veya resmi olarak katılmazlar (Nonnecke ve Jenny Preece, 2003). Panek ve diğerlerine göre, popüler katılımcı web siteleri üç farklı gözlemlenebilir grup dinamiği üretmektedir. "Topluluk dinamiği" olarak adlandırılan ilk dinamikte birçok kullanıcı, uzun bir süre boyunca söyleme aktif olarak katkıda bulunmaktadır. "Yaratıcı/izleyici dinamiği" olarak adlandırılan başka bir dinamikte, çok daha büyük bir kullanıcı grubunun tüketmesi için içeriğin çoğunu az sayıda kullanıcı oluştururken, "kalabalık dinamiği" olarak adlandırılan üçüncü dinamikte ise birçok kullanıcı kendi yoluna gitmeden önce nispeten kısa bir süre paylaşımlara katkıda bulunmaktadır (Panek vd., 2018).

Söz konusu forumlar ve tartışma grupları çeşitli psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar ya da bağımlılıklarda sanal destek grubu işlevi de görebilmektedir. Ancak çevrim içi platformlarda paylaşılan bilgilerin doğruluğu her zaman garanti edilemeyeceği için yanlış bilgi ve paylaşımlar, üyelerin sağlığını ve refahını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Coulson, 2005).

2.10. Eğitim toplulukları

Dijital medya, bilginin özgürce paylaşılabileceği geniş eğitim ağlarının ve topluluklarının oluşturulmasına da olanak sağlamaktadır. Coursera, edX ve Khan Academy gibi platformlar, dünya çapında milyonlarca kişiye prestijli kurumlardan kaliteli eğitime erişim sağlayan açık çevrim içi kurslar (MOOC-Massive Open Online Course) sunmaktadır (Koller vd., 2013). Özellikle dil öğrenimine odaklanan Duolingo da oyunlaştırılmış bir yaklaşımla birçok dilde interaktif kurslar sunarak dil edinimini ilgi çekici ve erişilebilir hale getirmekte, alıştırmalar, testler ve etkileşimli etkinlikler aracılığıyla kullanıcıların hızlı bir şekilde yeni diller öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Bu platform da kullanıcılara, farklı kullanıcılar ile iletişime geçme, alınan puanlara göre belirli gruplara dâhil olarak diğerleriyle etkileşimde bulunma ve tartışmalara katılabilme gibi özellikler sunmaktadır (Munday, 2017). Söz konusu eğitim platformları; tartışma forumları, akran değerlendirmeleri ve işbirlikçi projeler aracılığıyla aidiyet duygusunu pekiştirerek küresel bir öğrenme bilincini teşvik etmektedir (Breslowvd., 2013).

Facebook, Twitter (X) ve LinkedIn gibi sosyal medya platformları da eğitim toplulukları için değerli araçlar haline gelmiştir. Eğitimciler ve öğrenciler bu platformları makaleleri paylaşmak, mesleki gelişime katılmak ve akademik söylemlere katkı vermek için kullanırlar (Veletsianos, 2012). Öte yandan; çevrim içi içeriğin kalitesini ve güvenilirliğini sağlamak ve sanal ortamlarda akademik bütünlüğü korumak, eğitimciler için bir takım zorluklar yaratmaktadır (Bates, 2019). Teknolojiye ve internete erişimde eşit olmayan şartlar eğitimdeki eşitsizlikleri artırabileceği gibi, dijital uçurum gibi sorunlar endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir (Van Dijk, 2020).

Sonuç

Dijital iletişim teknolojilerinin gelişmesi, yeni kültürel formların oluşmasına olanak sağlamış, dijital dünyanın farklı bileşenleri olarak, küresel anlamda yaygınlaşan farklı alt kültürler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dijital kültür, geleneksel kültür tanımlarının ötesinde dijital teknolojilerle şekillenen yeni değerler, alışkanlıklar ve etkileşim yollarını temsil etmektedir. Yıllar ve jenerasyonlar boyunca aktarılan değerler, normlar, inançlar ve davranış biçimlerinin yerini, yüz yüze iletişimden uzak, farklı kimliklerin ve iletişim biçimlerinin egemen olduğu, bambaşka uzamlarda bir araya gelen bireylerin oluşturduğu topluluklar ve trendler almaktadır.

Bu noktada, internet kullanıcısı olan bireyler, özellikle sosyal medyanın sunduğu olanaklar doğrultusunda coğrafi sınırlamalardan bağımsız olarak, ortak ilgi alanlarına sahip oldukları diğer kullanıcılarla bir araya gelerek etkileşimde bulunabilmekte, farklı alt kültürlerin oluşumuna katkı sağlayabilmektedirler. Dijital alt kültürler; kimliği ifade etme, toplumsal normlara direnme ve değişen dünyaya uyum sağlama konusunda kullanıcılara çok farklı bakış açıları ve hem kişisel hem de profesyonel düzeyde birçok avantaj sunabilmektedir. Öte yandan, yanlış ve bilinçsiz kullanımlar, yalan haber ve sahte içeriklerin hızlı bir biçimde yayılması, siber zorbalık, mahremiyet kaygıları ve çevrim içi güvenlik sorunları gibi faktörler, zaman zaman söz konusu toplulukların güvenilirliğini azaltmaktadır. Bu noktada, çevrim içi toplulukların etkin yönetimi ve sağlıklı işleyişi, bu platformların sunduğu imkânların doğru ve verimli kullanılması için kritik öneme sahiptir. Söz konusu güveni inşa etmek ve bilinçli kullanımı teşvik etmek için platform yöneticilerine; bilgi güvenliği, etik kodlar ve hukuki zorunlulukları gözeterek, çevrim içi etkileşimlerin kalitesini artırmak ve söz konusu site ve toplulukların sağladığı kamu yararını maksimize etmek açısından büyük rol düşmektedir. Kullanıcılar, eğitimciler ve kurumların dijital medya okuryazarlığı alanında daha bilinçli olmaları ise,

kuşkusuz bu toplulukların işlevselliğini artırmak açısından oldukça önemlidir.
Geleneksel kültürün aksine; değişime direnmeyen ve toplumsal normlardan çok bireyler özgürlüklerin gelişmesine hizmet eden dijital kültürün, etik değerler, içerik paylaşımı, bilgi güvenliği ve çevrim içi haklar gibi konularda oluşturduğu yeni eğilimler ve standartlar, akademik anlamda daha derin araştırmaların gerekliliğinin altını çizmektedir. Zira, dijital iletişim teknolojileri ve yapay zekâ uygulamaları gelişmeye devam ettikçe dijital kültürün yeni unsurları ortaya çıkacak; kültürel değişimin hızı, yeni alt kültür ve topluluklar ile kullanıcıları buluşturmaya ve söz konusu kültürel dönüşümün hızına uyma konusunda kullanıcıları zorlamaya devam edecektir.

Kaynaklar

1- Ahmed, S., & Masood, M. (2024). Breaking Barriers With Memes: How Memes Bridge Political Cynicism to Online Political Participation. *Social Media + Society*, *10*(2).
2- Nissenbaum, A., & Shifman, L. (2017). Internet 24orld as contested cultural capital: The case of 4chan's /b/ board. *New Media & Society*, *19*(4), 483-501.
3- Bates, T. (2019). Teaching in A Digital Age – Guidelines for Designing Teaching and Learning. (2nd Edition). Vancouver: BC Campus / Contact North, Contact Nord.
4- Bauckhage, C. (2021). Insights into Internet Memes. *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media*, *5*(1), 42-49.
5- Benaim, M. (2018). From symbolic values to symbolic innovation: Internet-memes and innovation. *Research Policy*, *47*(5), 901-910.
6- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Anchor Books.
7- Breslow, L., Pritchard, D.E., DeBoer, J., Stump, G.S., Ho, A.D. & Seaton, D.T. (2013). Studying Learning in the Worldwide Classroom Research into edX's First MOOC. Research & Practice in Assessment, 8, 13-25.
8- Booth N., Matic, J. A. (2011). Mapping and leveraging influencers in social media to shape corporate brand perceptions, Corporate Communications: An International Journal, 16(3), 184 -191.
9- Casaló, L. V., Flavián, C., & Ibáñez-Sánchez, S. (2018). *"Influencers on Instagram: Antecedents and consequences of their impact on consumer behavior." Journal of Business Research*, 92, 278-289.
10- Castells, M. (2012). Networks of outrage and hope: Social movements in the Internet age. Cambridge: Polity
11- Christoph Klimmt, Dorothée Hefner, Peter Vorderer, The Video Game Experience as "True" Identification: A Theory of Enjoyable Alterations of Players' Self-Perception, *Communication Theory*, Volume 19, Issue 4, November 2009, Pages 351–373, https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2009.01347.x
12- Cheng, N., & Dong, K. (2018). Knowledge communication on social media: a case study of Biomedical Science on Baidu Baike. *Scientometrics*, *116*(3), 1749-1770.
13- Cohen, A. K. (1955). *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. New York: Free Press.
14- Cole, H. W., & Griffiths, M. D. (2007). *"Social interactions in massively multiplayer online role-playing gamers." CyberPsychology & Behavior*, 10(4), 575-582.
15- Coulson, N. S. (2005). Receiving social support online: An analysis of a computer-mediated support group for individuals living with irritable bowel syndrome. *CyberPsychology & Behavior, 8*(6), 580-584.

16- Ekşi Sözlük. "ekşi sözlük'te 2022 yılında olan biten". Ekşi Sözlük İnternet Sayfası. https://eksisozluk.com/entry/147008116 (Erişim Tarihi: 02.07.2024).
17- Ekşi Sözlük. "ekşi sözlük şeffaflık raporları". Ekşi Sözlük İnternet Sitesi. https://eksisozluk.com/entry/125231929. (Erişim tarihi: 02.07.2024).
18- Fenton, A., Gillooly, L., & Vasilica, C. M. (2021). Female fans and social media: micro-communities and the formation of social capital. *European Sport Management Quarterly*, *23*(2), 370–390.
19- Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., & Freberg, L. A. (2011). *"Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality." Public Relations Review*, 37(1), 90-92.
20- Freelon, D., McIlwain, C. D., & Clark, M. D. (2016). Beyond the hashtags: #Ferguson, #BlackLivesMatter, and the online struggle for offline justice. Center for Media & Social Impact. https://cmsimpact.org/wp-content/uploads/2016/03/beyond_the_hashtags_2016.pdf (Erişim tarihi: 16.08.2024).
21- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic Books.
22- Goffman, E. (1959/2009) *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çev.Barış Cezar). İstanbul: Metis
23- Goffman, E. (2017) *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler.* Heretik.
24- Gürel, E. & Yakın, M. (2013). Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Kültür. Selçuk İletişim, 4(4), 203-219.
25- Hagel, H., & Armstrong, A. (1997). *Net gain: Expanding markets through virtual communities*. Boston , MA : Harvard Business School Press.
26- Hall, S. (1992). The Question of Cultural Identity. In: S. Hall, D. Held and T. McGrew (Eds.), Modernity and Its Futures. Milton Keynes. Cambridge: Open University Press.
27- Hamari, J., & Koivisto, J. (2015). *"Working out for rewards: Analysis of rewards and extrinsic motivation in gamification." Proceedings of the 2015 49th Hawaii International Conference on System Sciences*, 2965-2974.
28- Hynes, A. (25 Haziran, 2024) Trending on TikTok: Micro Communities. Propeller İnternet Sitesi. https://www.propeller.co.uk/insights/tiktok-micro-communities. (Erişim tarihi: 02.08.2024).
29- Jackson, S. J., Bailey, M., & Welles, B. F. (2020). #HashtagActivism: Networks of race and gender justice. MIT Press.
30- Jenkins, H. (2006). Convergence Culture. Where Old and New Media Collide New York, London: New York University Press.
31- Job, E. (10 Haziran 2024) Messenger's New Community Chats No Longer Need Facebook Groups. https://www.techedt.com/messengers-new-community-chats-no-longer-need-facebook-groups. (Erişim tarihi: 23 Eylül 2024).
32- Kabashi, F. (2024) Reddit vs. Quora: Which is the better choice? Tactica İnternet Sitesi. https://seotactica.com/learn/quora-vs-reddit/ (Erişim tarihi: 12.07.2024).
33- Kapitan, S., & Silvera, D. H. (2016). *"From digital influencers to social media celebrities: How social media platforms shape the rise of influencer marketing." Journal of Advertising Research*, 56(4), 455-468.
34- Khamis, S., Ang, L., & McAlister, A. R. (2017). *"Self-branding, 'micro-celebrity' and the rise of social media influencers." Celebrity Studies*, 8(2), 191-208.
35- Koller, D., Ng, A., Do, C., & Chen, Z. (2013). Retention and intention in massive open online courses: In-depth. *Educause Review, 48*(3), 62-63

36- Kowert, R., Vogelgesang, J., Festl, R., & Quandt, T. (2015). Psychosocial causes and consequences of online video game play. *Computers in Human Behavior*, *45*, 51-58.
37- Marwick, A. E. (2015). *"Instafame: Luxury selfies in the age of social media." Public Culture*, 27(1), 137-160.
38- Marwick, A. E., & Boyd, D. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society, 13*(1), 114–133
39- Miller, V. (2011). *Understanding Digital Culture*. Sage Publications.
40- Muggleton, D. (2000). *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg Publishers.
41- Munday, P. (2017). Duolingo. Gamified learning through translation. *Journal of Spanish Language Teaching*, *4*(2), 194-198.
35- Muniz, A. M., & O'Guinn, T. C. (2001). *"Brand Community." Journal of Consumer Research*, 27(4), 412-432
36- Nonnecke, B., Preece, J. (2003). Silent Participants: Getting to Know Lurkers Better. In: Lueg, C., Fisher, D. (eds) From Usenet to CoWebs. Computer Supported Cooperative Work. Springer, London.
37- Olcese, C., Saunders, C., & Tzavidis, N. (2014). In the streets with a degree: How political generations, educational attainment and student status affect engagement in protest politics. International Sociology, 29(6), 525-545
38- Öcel, Y., Mutlu, H. T., & Hiçyılmaz, E. (2022). Alt kültürler ile hedonik tüketim arasında ilişkinin incelenmesi: Türk toplumu üzerine bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *21*(84), 2041-2064.
39- Pandiani, D. S. M., Sang, E. T. K., & Ceolin, D. (2024). Toxic Memes: A Survey of Computational Perspectives on the Detection and Explanation of Meme Toxicities. *arXiv preprint arXiv:2406.07353*.
40- Panek, E., Hollenbach, C., Yang, J., & Rhodes, T. (2018). The Effects of Group Size and Time on the Formation of Online Communities: Evidence From Reddit. *Social Media + Society*, *4*(4).
42- Parsons, T. (1951) The Social System. Free Press, New York.
43- Petrosyan, A. (13 Şubat, 2025) Number of internet and social media users worldwide as of February 2025. Statista İnternet Sitesi. https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/ (Erişim tarihi: 16.02.2025).
42- Ritzer, G. (2004). *The McDonaldization of Society*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
53- Shifman, L. (2013). Memes in a digital 26orld: Reconciling with a conceptual troublemaker. *Journal of computer-mediated communication*, *18*(3), 362-377.
53- Southern, M. (18 Ekim, 2020) "Yahoo Groups to Fully Shut Down on December 15, 2020". Search Engine Journal İnternet Sitesi. https://www.searchenginejournal.com/yahoo-groups-to-fully-shut-down-on-december-15-2020/384313/ (Erişim tarihi: 03.08.2024).
53- Stinner, H. (20 Eylül, 2023) Niche Communities: Unleasing the Power of Micro-Influencers. Forbes İnternet Sitesi. https://www.forbes.com/councils/forbesbusinesscouncil/2023/09/20/niche-communities-unleashing-the-power-of-micro-influencers/ (Erişim tarihi: 28.08.2024).
46- Thornton, S. (1997). The Subcultures Reader. A general introduction, TJ Press (Padstow) Cornwall.
47- Thorpe, C., Yuill, C., Hobbs, M., Todd, M., Tomley, S. Ve Weeks, M. (2019). Sosyoloji Kitabı (3. Basımdan Çeviri, Çeviren: Tufan Göbekçin). İstanbul: Alfa Kitap.

48- van Dijk JAGM (2020) *The Digital Divide*. Cambridge: Polity Press.

49- Vasalou, A., Joinson, A., Bänziger, T., Goldie, P., & Pitt, J. (2008). Avatars in social media: Balancing accuracy, playfulness and embodied messages. *International Journal of Human-Computer Studies*, *66*(11), 801-811.
50- Veletsianos, G. (2012). Higher education scholars' participation and practices on Twitter. *Journal of Computer Assisted Learning, 28*(4), 336–349
51-Wahlström, M., Wennerhag, M., & Rootes, C. (2013). Framing "The Climate Issue": Patterns of Participation and Prognostic Frames among Climate Summit Protesters. Global Environmental Politics, 13(4), 101–122.
52-Wiggins, B. (2019). The Discursive Power of Memes in Digital Culture: Ideology, Semiotics, and Intertextuality. Routledge.
53-Yegen, C. (2014). Bir dijital aktivizm biçimi olarak slaktivizm: Change. Org örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 84-108.

Düşünce Özgürlüğünün Humboldt'un *Über Religion (Din Üzerine)* Fragmanı Üzerinden İncelenmesi

Özgün Şerif Sağdıç
Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eğitimin Felsefi, Sosyal ve Tarihi Temelleri
sagdic@ankara.edu.tr
0000-0003-4370-0384

Özet

Humboldt'un felsefi antropolojiyle ilgili sorularını ilk defa ele aldığı *Über Religion (Din Üzerine*-1788/89) fragmanı, onun erken dönem fikirlerini incelemeye olanak sağlamasının yanında din-devlet ilişkisini, devletin düşünce özgürlüğü içerisindeki rolünü, aydınlanma-din ilişkisini ve aydınlanmanın düşünce özgürlüğündeki belirlenimini ele alıyor olması açısından Humboldt'un düşünce dünyasında bir eşik olarak görülebilir. Humboldt'un eğitim düşüncesinin kilit noktasındaki *Bildung* kavramının teolojik bir içerikte, ruhun kusursuzlaşması eylemi olarak "kendi kendini eğitme" sloganıyla özdeşleşerek bireysel bir gelişime karşılık geldiği savunulmuştur. Bu iddianın temelleri, Humboldt'un eğitimin toplumsal boyutlarına daha az değindiği ilk dönem (1800 yılı öncesi) çalışmalarına dayanmaktadır. Buna rağmen, ilk dönem eserlerinden *Über Religion,* Humboldt'un eşitlikçi bakış açısını yansıtmakla aydınlanma görüşlerinin ilk filizlendiği çalışması olarak bu bakış açısının karşısında yer almaktadır. Bu çalışma, bu fragman çerçevesinde Humboldt'un düşünce özgürlüğü-aydınlanma-din ilişkilerini nasıl kurguladığına dair felsefi bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Bu eksende, Humboldt'un sonraki çalışmalarında kritik rol oynayan özgürlük ve eşitlik temalarının temellerinin nasıl atıldığı sorusuna cevap aranacaktır. Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi kullanılmıştır. Araştırmanın yürütülmesi için araştırma sorusu odağındaki ana literatür ve yardımcı literatür birlikte ele alınarak metinler birbirleriyle karşılaştırılacak ve ana literatüre göre tutarlılıkları sorgulanacaktır. *Über Religion*, liberalizmin gelişiminde kritik rol oynayan, Humboldt'un siyaset kuramının izlenebildiği *Devlet Faaliyetinin Sınırları* (1792) eserindeki devletin konumuyla ilgili düşüncelerine temel oluşturmaktadır. Bu yönleriyle incelenmeye değer olan bu fragman, Türkçe literatürde ilk defa bütüncül halde ele alınacaktır. Humboldt, devletin, bireylerin dini inançlarında herhangi bir tasarrufu olamayacağının yanı sıra öznel bir mesele olarak dinin bireyin özgür düşünmesine aykırı olamayacağını belirtmektedir. *Über Religion*'u Humboldt'un düşünce özgürlüğünü radikal şekilde baskılayan, dönemin katı bir yasasına karşı aydınlanmacılarının yanında yer alma amacıyla yazdığını da dikkate alarak çalışma, bu bulgular ışığında bir felsefi tartışmayla sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Din, Düşünce özgürlüğü, Wilhelm von Humboldt

A Discourse on Freedom of Thought Through Humboldt's *Über Religion (On Religion)*

Özgün Şerif Sağdıç
PhD Student, Ankara University, The Philosophical, Social and Historical Foundations of Education
sagdic@ankara.edu.tr
0000-0003-4370-0384

Abstract

The 1788/89 fragment *Über Religion* (*On Religion*) represents a significant turning point in Humboldt's intellectual development, particularly with regard to his conceptualizations within the domain of philosophical anthropology. This text is noteworthy as it facilitates an examination of his nascent theoretical ideas, while concurrently addressing pivotal issues such as the interplay between religion and the state, the state's role in fostering freedom of thought, the relationship between enlightenment and religion, and the determination of enlightenment in the context of freedom of thought. The concept of *Bildung*, a pivotal element in Humboldt's educational philosophy, has been linked to the notion of self-education as a means of spiritual refinement, a concept that finds its origins in the early works of the author (pre-1800), where the social dimensions of education were given less emphasis. Nonetheless, *Über Religion*, a seminal work of the early period, reflects Humboldt's egalitarian perspective and stands in opposition to this point of view as the foundational text in which Enlightenment views first germinated. This study aims to present a philosophical analysis of how Humboldt constructs the relations between freedom of thought, Enlightenment, and religion within the framework of this fragment. This analysis seeks to illuminate the foundational underpinnings of the themes of freedom and equality, which assume a pivotal role in Humboldt's subsequent oeuvre. The research method employed was document analysis, a qualitative research method. The research method entailed the consideration of both primary and secondary literature relevant to the research question, followed by a comparative analysis of the texts to ascertain their consistency with the primary literature. *Über Religion* forms the basis for Humboldt's ideas on the position of the state in his work *The Limits of State Action* (1792) played a critical role in the development of liberalism, and it is within this context that Humboldt's political theory can be traced. This particular fragment, which is worthy of analysis from these perspectives, will be discussed in its entirety for the first time in Turkish literature. Humboldt's position is that the state should not interfere in the religious beliefs of individuals, and that religion, as a subjective matter, cannot contradict the free thinking of the individual. Humboldt's *Über Religion* was written with the aim of siding with the enlightenment philosophers against a strict law of the time that radically suppressed freedom of thought. The study will conclude with a philosophical discussion in the light of these findings.

Keywords: Enlightenment, Religion, Freedom of thought, Wilhelm von Humboldt.

1. GİRİŞ

Humboldt'un *Über Religion* fragmanının analizine geçmeden önce din-aydınlanma tartışmalarının odağında olan *Berlinische Mittwochgesellschaft* isimli, farklı meslek gruplarından aydınlanmacıların oluşturduğu, varlığının gizli kalmasını isteyen bir cemiyeti tanımak gereklidir. Tarihte "aydınlanma dostları cemiyeti" olarak da anılan *Berlinische Mittwochgesellschaft*, 18'inci yüzyılın üçüncü çeyreğinde, ağırlıklı olarak aydınlanmanın

toplumsal boyutuna dönük tartışmalar yapan bir topluluktur. Bu cemiyetin üyeleri, aydınlanmanın meyvelerinin toplum ve devlet hayatında çığır açacağına dair bir inanç taşımaktaydı. Bu bağlamda özgür bir tartışma platformu oluşturmuşlardı. Dikkat çekici olan bu topluluğun üyeleri arasında teologlar, din görevlileri, kraliyet doktoru, güzel sanatlar profesörü, yayımcı, ekonomi profesörü ve öğretmenler gibi farklı mesleklere mensup dönemin aydınlarının da bulunmasıydı (Birtsch, 2003, ss.423-425). Bizim araştırmamız açısından ilginç olan papaz, teolog ve aydınlanmacı isimlerin de bu cemiyet içerisinde yer almasıydı. *Berlinische Mittwochgesellschaft*'ın yayın organı olan *Berlinische Monatsschrift*'te aydınlanma tartışmasını alevlendiren Berlinli papaz ve teolog Johann Friedrich Zöllner (1753-1804) de bu cemiyetin bir üyesiydi. Editörleri söz konusu cemiyetin üyelerinden olan *Berlinische Monatsschrift*, o yıllarda Almanya'da aydınlanma tartışmalarının yürütüldüğü bir dergiydi. Bu derginin Eylül 1783 sayısında derginin editörü Johann Erich Biester'e ait olduğu varsayılan bir makale yayımlandı. Bu makalenin yazarı, dinle evliliği uzlaştırmanın aydınlanma ilkeleriyle çeliştiğini savunmuş ve resmi evlilik kurumunu bunun üzerinden tanımlamıştı. Zöllner, bu derginin 1783 Aralık sayısında bu makalede savunulan tipteki resmi evlilik kurumu fikrine karşı çıkan bir yazı yayımladı. Zöllner, makalesinde, evliliğin sadece dinin sağlayacağı bir istikrara gereksinim duyduğunu vurguladı (Naragon, 2016, s.886). Bu yönüyle, dinle evliliğin uzlaşmasının aslında aydınlanmanın ilkelerine aykırı olmadığını kabul ediyordu. Zöllner, ayrıca, ahlakın köklerinin sarsıldığını ve "aydınlanma adı altında halkın zihnini ve kalplerini bulandırmadan" önce atacağımız adımları yeniden düşünmemiz gerektiğini belirtti. Bu ifadelerine dipnot olarak cevabını tam olarak hiçbir yerde bulamadığını söylediği "Aydınlanma öyleyse tam olarak nedir? Neredeyse hakikat nedir sorusu kadar önemli olan bu soru, bir kimsenin aydınlanmaya başlamadan önce yanıtlaması gereken bir sorudur" diye bir dipnot düştü (Zöllner, 1783, s.516). Tarihçiler tarafından bu soru, provokatif bir soru olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Zöllner'in aydınlanma tartışmalarının odağındaki *Mittwochgesellschaft*'a üye olduğu için aydınlanmanın ne olduğundan haberdar olmadığı düşünülemez, öyleyse asıl sorgulamak istediği aydınlanmayla dinsel inanç arasındaki ilişki sorunsalıydı. Görüldüğü üzere, makalesinde yürüttüğü tartışma da evlilik kurumu gibi toplumsal bir yapıyla dinin nasıl uzlaşabileceği üzerineydi. Zöllner'in aydınlanmanın ne olduğu sorusuna yanıt veren, ismi Yahudi Aydınlanması (*Haskala*) ile birlikte anılan Moses Mendelssohn da bu cemiyetin bir üyesiydi ve bu soru üzerine dergide kaleme alınan ilk yazıyı yayımlamıştı. Aydınlanmanın ne olduğuna cevap veren, Aralık 1784'te dergide yayımlanan yazısından önce Mendelssohn, *Mittwochgesellschaft*'ın Mayıs 1784 tarihli toplantısında bu konuda bir konuşma yaptı (Naragon, 2016, s.887). Mendelssohn'un aydınlanma incelemesi ağırlıklı olarak eğitim, kültür ve aydınlanma ilişkisi içerisinde bulunmaktadır (Mendelssohn, 1784/1974, s.3). Bizim çalışmamız açısından önemi, Mendelssohn'un o döneme dek dinsel-mistik içerikte kullanılan bir kavram olan *Bildung*'un bağımsız bir pedagoji kavramı olarak kullanılmasına işaret ediyor olmasıydı. *Bildung* kavramı günümüzde bir eğitim kavramı olarak formal eğitimi aşan eğitimin hem süreci hem de sonucunu gösteren şekilde kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak, eğitimin kuramsal yönüne, Almancada *Bildungsanstalt (Eğitim Kurumu)* veya *Ministerium für Bildung (Eğitim Bakanlığı)* ifadelerinde olduğu gibi, işaret etmektedir. *Bildung,* bireyin entelektüel öz dönüşümü, kültürlenmesi, öz gelişimiyle yürütülen öğretim faaliyetlerini kapsayan bir eğitimi tanımlamaktadır. Ayrıca, olgunlaşma, aydınlanma ve kültürlenmeyle iç içe kullanım zenginliğine sahip bir kavramdır (Sağdıç, 2021, s.228; Varkøy, 2010, ss.86-88). Ancak Mendelssohn'un döneminden önce kavram sıklıkla ruhun kültürlenmesi (*self-cultivation*) ifadesi çerçevesinde Hristiyan teolojisiyle bağlantılı bir şekilde kullanılmaktaydı. Üstelik, *Bildung*, 18'inci yüzyılın eğitim kuram ve uygulamalarında kritik bir rol oynayan

Protestan bir toplumsal hareket olan Pietizmde yaygın bir şekilde bireyin içsel biçimlendirmesiyle bağlantılı olarak kullanılmaktaydı. Ayrıca insanın Tanrı'nın suretinde şekillenmesi anlamına gelen dinsel bir içeriğe de sahipti (Vierhaus, 1974, s.510). İşte bu kavramı Mendelssohn'un, Zöllner'in sorusuna verdiği yanıtta ilahi anlamlarına hiç değinmeden ve aydınlanma ve kültür gibi iki ayrı kola ayırarak kullanması, bir anlamda eğitimde dinsel unsurların ve etkileşimlerin artık belirleyici olmasına karşı bir duruş olarak ele alınabilir.

Bizim çalışmamız için daha önemli olan Kant'ın ve Humboldt'un aydınlanmayı nasıl ele aldıkları sorusudur. Çünkü bu iki ismin aydınlanmayı sorgulamaları aşağıda göreceğimiz gibi aynı tarihsel olayla bağlantı içerisindedir.

2. YÖNTEM

Yazılı metinlerin incelenmesi, analizi, tercüme edilmesi ve yorumlanmasına dayanan bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle tasarlanmıştır. Doküman analizi, ön inceleme yapılan tarama, inceleme yapılan okuma ve yorumlama süreçlerini bir araya getirmektedir (Bowen, 2009). Doküman analizinde içeriğine odaklanılan belgeler, okuyucuyla yazar arasında anlamlı mesajlarla bir iletişim mecrası oluşturmaktadırlar. Bu mesajlar, yazılı metinler dışında fotoğraflar, filmler, çeşitli görseller, haritalar, mimari planlardan da edinilebilir (Prior, 2008). Bu çalışmada, Humboldt'un görüşlerinin ele alınmasında ağırlıklı olarak birinci dereceden belgelere dayanılmasının yanında ikincil kaynaklar da incelenmiştir. Metinlerin birbirleriyle ilişkilerinin kurgulanması, yeniden yorumlanması bu çalışmada sıkça kullanılmıştır. Araştırmanın odağındaki metinler incelenerek tercüme edilmiş, birincil kaynaklarla uyumu sorgulanmıştır. Elde edilen metinler, felsefi sorgulama yoluyla analiz edilmiş ve yeniden yorumlanarak bulgulara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Kant'ın Aydınlanma Nedir Sorusuna Cevabı

Alman aydınlanması (*Aufklärung*) tartışmalarında önemli bir kilometre taşı sayılabilecek iki yazı Immanuel Kant (1724-1804) ve Moses Mendelssohn (1729-1786) tarafından 1784 yılında *Berlinische Monatschrift*'te art arda yayımlanmıştı. Alman aydınlanmasının tartışmalarının dini tartışmalarla bir arada veya dahilinde yürütülmesi olağan bir durumdur. Zira, bu tartışmaları yürütenler arasında Zöllner gibi teolog ve din görevlileri bulunuyordu ve yukarıda belirtildiği gibi aydınlanmanın ne olduğuna dair bu dergide çıkan soruyu içeren makale aslında teolojik bir tartışmadan yola çıkarak sorulmuştu. Bu nedenle, Alman aydınlanmasının (Fransız aydınlanmasından farklı olarak) dine karşı bir hareket olmadığı iddia edilmiştir. Zöllner'in aydınlanmanın ne olduğunu sorgularken aslında kilisenin evlilikteki rol ve sorumlulukları üzerine yürütülen bir tartışmaya katkı sağlamış olması örneğinden hareketle aydınlanmanın ne olduğuna dair Almanca tartışmaların, otoritenin dinsel ve kamusal alanları arasındaki sınırların bağlamında yer alabileceği, böylece Lutherci din adamlarının bir reform projesi olarak gösterilebileceği iddia edilmiştir (Horlacher, 2021, s.126). Zöllner'in sorusuna verilen cevapları tartışabiliriz. Kant, Zöllner'in sorusuna aydınlanmanın hem düşünsel kökenlerini düşünerek hem de aydınlanmayı bir dönem olarak ele alarak cevap vermişti. Doğrudan dinle veya evliliğin dinle uzlaşısı konusu üzerinden değil aydınlanmanın toplumsal boyutuna ilişkin bir cevap vermişti. Öncelikle Kant'ın aydınlanmayı aklın özgürce ve başkalarının boyundurukları altına girmeden kullanımını (insanların çoğunun akıllarını başkalarının kılavuzluğuna başvurmadan kullanmadıkları için bir erginsizlik durumu içinde bulunduklarının altını çizerek) aydınlanmanın gerçekleşmesi için bir koşul haline getirdiğini belirtelim. Kant'ın Zöllner'in sorusundan bir yıl sonra, *Berlinische Monatsschrift*'in Aralık 1784 sayısında *Aydınlanma*

Nedir? Sorusuna Yanıt ismiyle yayımladığı yazısında yalın halde "Aklını kullanma cesaretini göster- bugün Latince karşılığıyla tanıdığımız *sapere aude* sloganıyla" aydınlanmayı şu şekilde betimlemektedir: "Aydınlanma insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olamama durumundan kurtulmasıdır" (Kant, 1784/2015, s.311). Bu "ergin olmayış" durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. Kant'a göre, bu erginsizlik durumunu aklın değil insanın bir kusuru olarak görmek gerekir, bu noktada Kant insanda rasyonel bir eksiklik görmez; kendi aklını kullanmayışını onun yeterince "cesaretli" ve "yürekli" olmamasına bağlamaktadır. Kant, ayrıca dogmaların ve kuralların insanların erginleşmesi ve olgunlaşmasında ayak bağı olduklarını, insanın bunlarla aklını kullanmaya bırakılmadığını belirtir. Kant, aydınlanmanın sağlanması için temelde özgürlük koşulunu görmektedir. Dikkat çekici olan bu yazının yazıldığı dönemde hüküm süren Prusya kralı Büyük Friedrich'in Kant tarafından bu noktada topluma düşünce özgürlüğü tanıdığı için takdir edilmesidir. Büyük Friedrich lakaplı II. Friedrich hükmettiği dönemde (1740-1786) bir filozof kral olarak anılmaktadır ve bu kral, kendi döneminde bireylere "istediğiniz kadar ve istediğiniz şeyi düşünün ama buyruklara itaat edin" sloganıyla tarihte yer edinmektedir. Kant bu noktada özgürlüğün sınırlandırılmasını aklın iki türlü kullanımına göre ayırt etmektedir. Aklın kamusal kullanımı, yani kitle önünde, kamuoyu önünde kullanımının her zaman özgürce olmasını, insanlara aydınlanma sağlayacağını belirtir. Örnek olarak bir bilgin düşüncesini veya bilgisini kamuoyu önünde onu takip eden veya izleyen kitleye dönük olarak yararlı olacak şekilde sınırsız olarak kullanabilir, eleştirilerini ve yargılarını özgürce dile getirebilir. Aklın diğer kullanımı olan özel kullanımında ise, bir kimse kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir görevi çerçevesinde yasalara uygun ve yürüttüğü görevle ilgili yükümlülüklerine uygun davranmak zorundadır. Buna örnek olarak bir yurttaş, aklın özel kullanımı çerçevesinde, kendi payına düşen vergileri ödemekle yükümlü olduğu için yurttaşlık görevlerine uymamazlık yapamaz. Aynı yurttaş, aklın kamusal kullanımı çerçevesinde, kamuoyu önünde (veya günümüzde sosyal ve iletişimsel mecraları kullanarak) vergilerin uygunsuzluğu ve adaletsiz olduklarına dair yargılarını belirtmekte ise sınırsız derecede özgürdür (Kant, 1784/2015, ss.314-315). Kant, örnekleri çeşitlendirerek örneğin bir papazın kilise öğretilerini cemaatine ulaştırmakla ve halka öğretme sorumluluğunda aklın özel kullanımı içerisinde görevine aykırı davranamayacağını, öte yandan kamuya karşı din bilgini olarak dini öğretileri eleştirebilme özgürlüğünü, din ve kilise işlerinin yanlış ve aksayan yönlerine dönük özgürce eleştirilerini gerçekleştirebileceğini belirtir. Bir din bilgini olarak, aklını kamu hizmetinde kullanırken ve alanıyla ilgili halkı aydınlatırken düşünce özgürlüğünü kullanmakta bir sınır çizilemez. Özetle, aklın kamusal kullanımı, düşünce özgürlüğünün kamusal alanda, toplumun önünde ve toplumu aydınlatmaya dönük eleştirel düşünme ve bunların ifade edilmesi olarak özgürce ve sınırlandırılmadan kullanımına karşılık gelecektir. Din-aydınlanma ilişkisi bağlamında yürütülen bir çalışmada Kant'ın aydınlanmayı düşünsel olmaktan çok dönemsel bir süreç olarak ele alması dikkate değerdir. Kant, döneminin aydınlanmaya giden bir dönem olduğunu, insanlığın aklını başkasının rehberliği olmaksızın kullanması, dinsel konularda kendi aklına güvenerek hareket etmesi için çok mesafe katetebilmesi gerektiğini belirtir. Bu haliyle din-aydınlanma ikilemine bir katkı sunmaktadır. Devamında Kant, bir prensin aydınlanmış olmasının koşulunun halkına din konularında bir emir vermemesi ve "yükümlülük" yüklememesini gösterir. Böyle aydınlanmış bir prensin yönetimi altında din bilginleri halkın önünde aklın kamusal kullanımı çerçevesinde, düşüncelerini ve kanılarını ifade edebilirler. İkincisi, Kant, din bakımından ergin olmayışı, yani insanın kendi aklını özgürce kullanamayışını, "her şeyden daha çok tehlikeli, zararlı ve onur kırıcı" olarak görür (Kant, 1784/2015, s.319). Bu nokta, özellikle bu makalenin yazılmasından 4 yıl sonra Prusya Adalet

Bakanı ve kilise ile okullardan sorumlu yöneticisi Christoph Wöllner'in dini yeniden canlandırma projesinin bir habercisi gibidir. Kant, bu noktada dönemindeki Büyük Friedrich'in düşünce özgürlüğünün yasalara itaat edildiği sürece kullanımını savunur ve devlet yönetimi tarafından dini emir ve yasakların koyulmasının aydınlanmayla çeliştiğini kabul eder.

Kant'ın aklın kamusal kullanımını savunduğu ve aydınlanmanın sosyal boyutunu bunun üzerinden tanımlamasından sonra *Salt Aklın Sınırları Dahilinde Din* eserinde ahlakın kendisine içkin olduğundan ve dini bir temele ihtiyacı olmadığından söz etmektedir. Bu nokta, daha sonra Humboldt'un da üzerinde duracağı ve din-ahlak ilişkisinde aynı çıkarımda bulunduğu noktadır. Kant'ın bu eserinin girişindeki ilgili satırlarına yer vererek din-ahlak ilişkisini bu eserde nasıl kurguladığını görelim:

> Ahlak, kendisini aklıyla koşulsuz yasalara bağlayan özgür bir varlık olarak yetkin insan kavrayışı üzerine temellendirildiği sürece, ne görevini tanımak için kendisinin üzerinde başka bir varlık fikrine ne de yasaya uymak için yasanın kendisi haricinde güdüleyici bir güce ihtiyaç duyar. … Ahlak, kendi iyiliği için (hem nesnel olarak, irade söz konusu olduğunda, hem de öznel olarak, yetenek söz konusu olduğunda) dine hiç ihtiyaç duymaz; aslında saf pratik akıl sayesinde ahlak kendi başına yeterlidir. Çünkü yasaları, tüm amaçların en yüce (hatta koşulsuz) koşulu olarak, onlara göre alınacak maksimlerin genel yasallığının salt biçimiyle birbirine bağlı olduğundan, özgür iradenin belirlenmesi için hiçbir maddi zemine ihtiyaç duymaz (Kant, 1793/2017, s.3).

Görüldüğü üzere, Kant, ahlakın kendi başına yeterli olduğunu ve din de dahil olmak üzere kendisinin haricinde bir varlık fikrine veya bir motivasyona ihtiyacı olmadığını ifade etmektedir.

Bu eserini Kant, Göttingen Üniversitesinde teoloji kürsüsünden dostu Stäudlin'e, Mayıs 1793'te bir mektupla göndermiştir. Bu mektupta Kant, kamusal aklın kullanımında özgürlüğün sınırlandırılmasından endişe ettiğini açıklamıştır. Gerçekten de aydınlanma projesini yeniden kurgulamak ve aydınlanma düşüncesini eserlerinde canlandırmak isteyen Kant'ın çabaları Wöllner'in din ve sansürle ilgili yayımladığı fermanlarla sekteye uğrayacaktır. Şimdi, Wöllner'in bu fermanlarının arka planını ele alalım. Sonrasında bu fermanın Kant'ın yazılarının sansürlenmesinde nasıl kullanıldığını ele alalım. Son olarak, Humboldt'un bu fermana karşı din-aydınlanma ilişkisini nasıl ele aldığına açıklık kazandıralım.

3.2. Wöllner'in Prusya'da Dini Sansür Fermanları

Prusya'da Kant'ın aydınlanma yazısında düşünce özgürlüğünü savunurken övdüğü kral olan Büyük Friedrich'in (II. Friedrich) 46 yıl süren hükümdarlığından sonra 1786 yılında ölümünün ardından onun yeğeni olan kral II. Friedrich Wilhelm'in Adalet Bakanı Wöllner'in Temmuz 1788 tarihli fermanlarında bir sansür yasası bulunuyordu. Bu sansür yasasına giden tarihsel süreci kısaca özetleyelim. II. Friedrich Wilhelm, amcası Büyük Friedrich'ten farklı bir dünya görüşüne sahip, aydınlanmacı görüşler yerine politikalarında muhafazakâr dine dönüşü önemsiyordu. Bu kral, 1788 yılında yayımladığı diyanet fermanında Prusya'da Protestan Hristiyanlığının orijinalindeki doğruluğa ve saflığa geri dönmesini amaçlamıştı. Bu fermanda ayrıca, Protestan kilisesinde özgürlüklerin sınırsız olamayacağını belirmişti. Ayrıca bu fermanda aydınlanma da deizm ve natüralizm gibi yanlış şeyler arasında sayılmıştır (Ökten, 2016, s.93). Bu yasaya göre, dini koruma çabası altında din ve ahlak aykırı düşebilecek kitaplara karşı sansür uygulanacağına hükmeden bir emirnameyle ülkedeki kitap, gazete ve dergilerin

yayımlanması için izin alınması, dinin, devletin ve ahlaki-sivil düzenin genel ilkelerine mugayir bütün kitapların sansürlenmesi emredilmişti. Bu fermanlarda ayrıca gerçek anlamda dindar olup olmadıklarından emin olunabilmesi için, rahip adaylarına daha yakından bir soruşturma yapılması emrediliyordu (Beiser, 2018, s.85; Ökten, 2016, s.90).

Wöllner, aydınlanmaya karşıydı ve ahlak ve huzurun hâkim olabilmesi için dinin zorunluluğuna inanarak din açısından en büyük tehlikenin aydınlanmanın rasyonalizmi olduğuna inanıyordu. Wöllner'in sansür uygulamalarında politik kitaplar da sansüre tabi tutulmuştu. Kitapların sansüre tabi tutulması aydınlanmacı Büyük Friedrich döneminde de bulunmakla birlikte, yalnızca "kamu hayatında skandala yol açmamak adına" yumuşak şekilde uygulanıyordu. Ancak bu sansür, II. Friedrich Wilhelm'in döneminde tüm kitapların kontrolden geçmesi şeklinde uygulanmaya başlandı. Wöllner, fermanında kiliseyle ilgili eleştirileri etkili şekilde sustururken, vicdan özgürlüğüne bağlılık gösterdiğini iddia ediyordu:

> Prusya devletinin bir tebaası, devletin iyi bir vatandaşı olarak görevlerini sessizce yerine getirdiği ve herhangi bir özel görüşü kendisi için sakladığı ve bunu yaymaktan veya başkalarını ikna etmekten dikkatlice kaçındığı, onları imanlarından şüphe ettirmediği veya günah içeren yollara saptırmadığı sürece, istediği dini görüşleri savunmakta beyan edildiği şekilde özgürdür (Akt. Gregor, 2021, s.23).

Politik kitaplar, Devrim'den yana bir tavır alabilecekleri endişesi taşıyordu (Beiser, 2018, s.87). İşte Kant'ın Prusya devleti yetkilileri tarafından uyarı almasında ve devrim hakkını 1780'lerde savunurken, 1790'larda halkın yöneticisine karşı ayaklanma hakkını reddetmesinin arka planında bu yasakçı uygulamalar bulunmaktadır. Şimdi de Wöllner'in Kant'a karşı uyarısını inceleyelim.

3.3. Kant'ın Aydınlanma Düşünceleri Karşısında Wöllner'in Sansürü

1790'ların başında Prusya ve tüm Almanya'nın en ünlü filozofu olarak Kant'ın adımları hükümet tarafından izlenmekteydi. Bu demektir ki, o dönemde Kant'ın her söylediği ve yazdığı bir etki yaratmaktadır. Kant'ın bir aydınlanmacı olarak Fransız Devrim'inin yanında yer alması, hükümetin onun görüşlerinin dine karşı bir tehdit oluşturduğu yolunda çıkarımda bulunmasına yol açmıştır. Yeni Prusya kralı II. Friedrich Wilhelm (1786 ila 1797 yılları arasında hükümdarlık yapmıştır) Prusya bakanı Wöllner aracılığıyla Kant'a Hristiyanlığın ana ilkelerini lekeleme ve suistimal etme suçlamasıyla bir uyarı mektubu göndermişti. Bu mektubu Wöllner'in uygulamalarını anlatabilmek adına buraya ekleyelim (Kant, 1798, s.1; Akt. Ökten, 2016, s.89):

--

Kral Friedrich Wilhelm

Tebaamıza,

Zat-ı şahanelerimiz, bir süreden beri felsefenizi Kitab-ı Mukaddes ile Hristiyanlığın bazı ana ve temel öğretilerini tahrif, tahkir ve lekelemek için suistimal ettiğinizi, özellikle de bunu 'Salt aklın Sınırları dâhilinde Din' başlıklı kitabınız dahi diğer küçük makalelerinizde yaptığınızı büyük bir hoşnutsuzlukla izlemektedir. Biz ise hakkınızda daha hayırlı şeyler düşündük. Çünkü gençliğin öğretmeni olarak sahiplendiğiniz vazifeye karşı ne kadar sorumsuzca davrandığınızı ve gayet iyi bildiğiniz üzere devlet reisi olarak üstlenmiş olduğumuz gayelere aykırı hareket ettiğinizi siz de bizzat idrak etmek lüzumundasınız.

Sizden en kısa zaman zarfında en itinalı şekilde sorumluluk üstlenmenizi rica ediyoruz. En yüksek gazabımızdan sakınarak gelecekte sizden bu gibi kusurlar işlememenizi, bilakis şeref ve yeteneklerinizi vazifenize uygun halde olmak üzere, devlet reisi olarak gayelerimizin şimdikinden daha çok gerçekleşmesi için sarf etmenizi bekliyoruz. Bu konudaki inadınıza devam ettiğiniz takdirde nahoş tasarruflarımızla karşı karşıya kalmanız kaçınılmaz olacaktır.

Emirleri üzerine:

Wöllner

Königsberg'deki tarih: 1 Ekim 94

Prof. Kant'a

--

Bu mektup, Kant'ı daha sonra halkın devrim hakkını savunmak yerine onun ideallerini onaylamak ve insan haklarını desteklemeye götürmüştü. Bu yolla Kant hem devrime sadık kalmış hem de Wöllner'in bakanlığının baskıcı yöntemlerine daha fazla başvurmasına davetiye çıkarmayacak bir yöntem bulmuş oluyordu. Wöllner'in baskıcı ve aydınlanmanın Prusya'da neredeyse sonunu getirebilecek derecede basın özgürlüğünü kısıtlayan sansürcü politikalarının dönemin en tanınmış filozofuyla olan çatışmasını göstermek açısından çalışmanın arka planını oluşturmuş olduk. Bu aşamada, Humboldt'un Wöllner'in baskıcı fermanlarına karşı çıkan, onun aydınlanma düşüncelerinin ilk olarak filizlendiği *Über Religion* çalışmasını inceleyelim. Humboldt, 1792 yılında kaleme aldığı *Devlet Faaliyetinin Sınırları* eserinin bir bölümünde bu çalışmadaki görüşlerini tekrarlamıştır.

3.4. Wöllner'e Karşı Aydınlanmacı Humboldt

Wöllner'in sansürü, aydınlanmacıların tepkisini çekse de hükümetin Fransız Devrimi'nin Prusya'daki yansımaları konusundaki endişesi sonucu sıkı şekilde uygulanmaya konuldu. Humboldt, liberalizmin temelleri olarak görülen *Devlet Faaliyetinin Sınırları* eserinde temelde devletin insanların eğitimini geliştirecek bir araç olacak şekilde bir politik düzen oluşturmasını ve devletin din işlerindeki yetkilerinin sınırlandırılmasını savunmuştu. Bu eserde dinle ilgili ve aydınlanma fikirlerinin temelinde bulunan *Über Religion* fragmanında ise devleti "vatandaşların öncelikle bir insan olarak eğitilmesinden yola çıkarak" eğitimin önündeki engelleri kaldıran bir araç olarak göstermiştir (Humboldt, 1903, s.69). Bu yazıda Humboldt'un özellikle devletin dini kurumlara vicdan özgürlüğüne müdahalesini ele almış olması, yazının Wöllner'in "Prusya'da dini yeniden canlandırma" projesine karşı kaleme alınmasından ötürüdür (Beiser, 2018, s.208). Humboldt, söz konusu fragmanda dini inanç özgürlüğünü savunmuştur. Humboldt'a göre devletin dini inançlara dair bir tasarrufu olamaz; çünkü devlet, kral II. Friedrich Wilhelm'in Protestan Hristiyanlığı diğer mezhep ve dinlere yeğ tutmasında olduğu gibi eğer belirli bir dini veya mezhebin tarafında oluyorsa, o zaman yurttaşlarının istedikleri dini veya mezhebi seçmesinde tarafsız davranmamış olacaktır. Bunun sonucu da insanların dini seçim özgürlüğünü, başka bir değişle vicdan özgürlüğünü kısıtlamak olacaktır. Humboldt, dini bu nedenle kamusal değil öznel bir mesele olarak ele almaktadır: "Dinin etkisi, ağırlıklı olarak karakterin bireysel yapısına dayanmakta ve en güçlü anlayışıyla din öznel bir konu olmaktadır" (Humboldt, 1903, s.68). Humboldt, bu fragmanda, erdemli olmak için insanın dini bir temele ihtiyaç duymadığından yola çıkarak gerçek erdemin otoritelere uymak ve insanın erdemli davranması için dini inançla bir belirlenim ilişkisi içinde olmadığını belirtmektedir.

Humboldt, aydınlanma ve yüksek bir entelektüel eğitimi, yurttaşların eğitiminin yükseltilmesi için bir koşul olarak görmekte ve dini, iyi eylemlerin gerçekleştirilmesi için ancak dışarıdan etki edebilecek bir araç olarak tanıtmaktadır.

> …Ancak din bile, burada olduğu gibi, yalnızca belirli olaylar tarafından iyi eylemlerin gerçekleştirilmesi gerektiği ölçüde, yabancı ve dışardan etki eden bir araçtır. Bu nedenle, yurttaşların eğitimini, devletin amacını desteklemek için tüm dinamik güçleri yalnızca devlet kurumunun bireysel amaçlarına ulaşmak için kendilerine sağladığı fayda fikrinde bulmalarını sağlayacak kadar yükseltmek, yasa koyucunun her zaman bitmez tükenmez bir çabası olarak kalmalıdır. Ancak bu tür bir anlayış için aydınlanma ve yüksek bir entelektüel eğitim gereklidir ki, bu da özgür sorgulama ruhunun yasalarla kısıtlandığı bir yerde ortaya çıkamaz (Humboldt, 1903, s.72).

Bireylerin ahlaki maksimlere kendi düşünümleriyle ulaşmaları, aydınlanma yoluyla gerçekleşebilir; böyle bir yönelim, devletin yasalarıyla belirlenen dini emirler ve yasaklarla bireylerin özgür iradelerinin sınırlandırılmasıyla olanaklı değildir. Humboldt açısından aydınlanma, özgür iradenin sınırlandırılmasının aşılmasıyla olanaklı hale gelmektedir. Ahlaki boyutu açısından aydınlanma içerisinde bireyler, ahlak sorularını kendi kendilerine araştırabilecek ve ahlaki yargılarını gerekçelendirebilecek durumda olmalıdır.

Humboldt, düşünce özgürlüğüne özel bir önem atfederek, bunu aydınlanmanın bir koşulu olarak görmektedir. Bireyler, ahlaki maksimlere, aydınlanma sayesinde özgür iradeleriyle ulaşabilirler. Bu görüş, Humboldt'un şu sözlerinde belirgindir: "Düşünce özgürlüğünün kendisinin ve yalnızca onun koruması altında gelişen aydınlanmanın, ahlakı teşvik eden tüm araçların en etkilisi olduğunu unutuyor muyuz?" (Humboldt, 1903, s.75). Humboldt, ahlaki maksimlere ulaşma sürecine din inançları sayesinde değil düşünce özgürlüğünün koruması altında ilerleyen bir aydınlanma düşüncesinin eşlik ettiğinin altını çizerek aydınlanmadan yana tavır koyduğunu göstermektedir. Ayrıca Humboldt açısından özellikle altı çizilmesi gereken bir nokta da düşünme özgürlüğünün belirli bir topluluğa özgü olmadığı, aydınlanmanın ve düşünce özgürlüğünün herkes tarafından ulaşılabilir olduğudur:

> Bu düşünce özgürlüğünün ve aydınlanmanın, sadece toplumun bir kısmı için olduğunu, meşguliyetlerini yaşamın fiziksel ihtiyaçlarıyla tükenmiş olan büyük bir kısmı için faydasız kaldığına, hatta zararlı hale geldiğine, bu insanlar üzerinde yalnızca belirli ifadelerin yayılmasıyla, düşünce özgürlüğünün sınırlandırılmasıyla bir etki yaratabildiği düşünülemez. Herhangi bir insanın insan olma hakkını inkâr etme düşüncesinde özünde insanlığı aşağılayıcı bir şey vardır.
>
> Hiç kimse daha yüksek bir kültür seviyesine ulaşamayacak kadar düşük bir kültür seviyesinde değildir ve daha fazla aydınlanmış dini ve felsefi fikirler yurttaşların büyük bir kısmına doğrudan ulaşamasa bile, …, bütün bilimsel bilginin özgürlük ve aydınlanma yoluyla kazandığı ilerleme onlara da yayılır, canlı ve sınırsız bir araştırma ruhunun yararlı etkileri bütün ulusun zihnine ve karakterine, hatta en küçük bireyine kadar uzanır (Humboldt, 1903, s.76).

Bu satırlarında Humboldt, düşünme özgürlüğünün aydınlanmayla karşılıklı belirlenim ilişkisi içinde bulunduğunu, düşünme özgürlüğünün varlığının aydınlanmanın tüm topluma yayılmasını mümkün kıldığına işaret etmektedir. Humboldt'un bir kimsenin insan olma hakkını onun düşünce özgürlüğüne sahip olmasıyla bağdaştırması, düşünce özgürlüğünün antropolojik

yönüne bir gönderme yapmaktadır. O halde, Humboldt açısından düşünce özgürlüğüne sahip olmamız bizim insan olma kapasitemiz ile ilgilidir. Ayrıca, aydınlanmış fikirlerin toplumun tüm fertlerine ulaşması mümkün olmayabilir; ancak bilimsel bilginin "özgürlük ve aydınlanmayla kazandığı ilerleme" tüm toplum kesimlerine yayılacaktır.

Aydınlanma düşüncesinde ilerlemeye karşı bir iyimserlik hakimdir. *Über Religion*'daki yorumlarında Humboldt, bu ilerlemeci iyimserliğin taraftarı olarak görünmektedir. Üstelik, entelektüel eğitimin öncülük edeceği ve düşünce özgürlüğü kısıtlanmamış toplumun her ferdine bu aydınlanmanın yayılabileceğine dair bir kanaati bulunmaktadır. Özetle, Humboldt aydınlanmayı bireysel bir düzlemde değil evrensel bir boyutta değerlendirmektedir. Tüm bu evrensel fikirlerin Humboldt'un siyaset felsefesi fikirlerinin filizlendiği ilk yazısı olan *Über Religion*'da ortaya çıkmış olması dikkat çekilecek olan noktadır.

Aydınlanma, Humboldt'un bakış açısıyla, tek başına tinin eğitilmesi olarak, yani entelektüel yetilerin tek taraflı bir gelişimi olarak, bir insani eğitime karşılık gelmez (Mattig, 2019, s.95). İnsani eğitim, yalnızca entelektüel değil, ahlaki, duyumsal gibi tüm insani yetilerin gelişimini içermekte ve sadece entelektüel yetilerin değil duyumsal yetilerin de entelektüel yetilerle dengeli bir ilişki içerisinde gelişimini öngörmektedir. Bu dengeli gelişim için üçüncü bir yetiye, ahlak yetisine ihtiyaç duyulmaktadır. *Über Religion*'da "Ahlakın ilkeleri, ruhun bu iki yanının, tensel arzunun ve düşüncenin salt entelektüel yetilerinin ve bu ikisi arasında birbirine olan ilişkinin dikkate alınmasından ortaya çıkmaktadır. Çünkü ahlak bu iki tarafın birbirleriyle var olan ilişkilerini belirlemelidir" (Humboldt, 1903, s.57). Humboldt'a göre ahlak yetisi, insanın bedensel arzularıyla tinsel düşünme gücünün arasındaki birbirleriyle ilişkilerini belirlemektedir, tinsel ve duyumsal yetilerin birbirleriyle dengelenmesi Humboldt'a göre ahlaki ruhsal yeteneğin (yetilerin) güçlü olmasına bağlıdır. Ahlak yetisi ne kadar ilerdeyse duyumsal ve tinsel yetiler bir insanda birbirleriyle o kadar kuvvetli bir ilişki kuracaktır. O halde aydınlanma tartışması içerisinde bakıldığında *Bildung*'un ahlaki eğitime işaret eden yüzü, kendisini dini bir temele dayandıramaz, aklın yolunu izlemelidir; çünkü insanın eylemleri dinsel yasak ve izinlerden değil, insanın rasyonelliğinden ileri gelen düşüncelere yönelim göstermektedir.

4. SONUÇ

Humboldt'un görüşlerinden yapılabilecek bir çıkarım, aydınlanmanın yalnızca zihinsel bir yetiye bağlanmak yerine zihinsel ve duyumsal yetilerin bir arada dengeli bir şekilde yer aldığı bir insani eğitimle gerçekleşebileceğidir. İşte bu insani eğitim, duyumsal ve entelektüel yetilerin yanında insanın üçüncü bir tarafını, ahlaki tarafını da içermekte ve bu ahlaki yönünün güçlenmesiyle, böylece duyumsal-entelektüel yetilerin birbirleriyle bağlarının güçlenmesiyle, belirlenmektedir.

Aydınlanma tartışması içinde kendisine yer bulan ahlaki gelişim, *Bildung*'un ahlaki yüzüyle kendisini göstermekte ve bir ahlaki eğitim olarak belirginleşmektedir. Bu ahlaki *Bildung*, aklın yolunu izlemelidir, kendisini dini bir temele dayandırmaz, dinsel yasaklar, izinler veya dinsel yasalar insanın eylemleri için belirleyici rol üstlenmemelidir. Bu noktada Humboldt ile (Zöllner'in aydınlanma sorusuna verdiği cevapta) *Bildung*'u dinsel bir temele dayandırmadan ele alan ve aydınlanma-kültür kollarıyla inceleyen Mendelssohn arasında bir benzerlik kurabiliriz. İnsanın aklını kılavuz olarak görerek akıldan ileri gelen düşünceler, ahlaki eylemlerinin harekete geçiricisi olmalıdır. İnsanın eyleminin ölçütünün dinsel kurallar olamayacağı, Humboldt tarafından bir kere daha insanın karakterinin erdemli veya erdemsiz olmasının tinsel-duyumsal ve ahlak yetilerinin denge içinde bulunmasına bağlı olduğu

belirtilerek altı çizilmektedir. Bu yetiler, birbirleriyle denge içinde bulunursa bir kişiyi erdemli, denge içinde bulunmazsa erdemsiz olarak nitelendiririz: "İnsanın bir eylemini, onun duyumsal, entelektüel ve ahlaki yetenek ve ihtiyaçlarını tam olarak (bütüncül halde) değerlendirmeden asla yargılamamalıyız" (Humboldt, 1903, s.62) sözleriyle vurgulamaktadır.

İlginç olan *Berlinische Monatsschrift*'te aydınlanma tartışmasını başlatan Zöllner de bir Prusya'daki Nikolai kilisesinin yöneticisi ve Protestan kiliselerinin denetçi bir din adamı olarak, Humboldt gibi, Wöllner'in buyruğuna karşı çıkmıştı. Zöllner, üyesi olduğu kardinaller kurulunun diğer mensuplarıyla birlikte, Bakan Wöllner'in bir ikiyüzlülükle sonuçlanacağını düşündükleri dindarlığın görünüşünü abartma çabalarına karşı çıkmıştır (Naragon, 2016, s.886). Ayrıca *Berlinische Monatsschrift* dergisi de Kant'ın bir yazısından ötürü 1792 yılında sansüre uğramıştı ve bu hükümetin Kant'ın eserlerine karşı ilk müdahalesiydi (Beiser, 2018, s.88). Dolayısıyla, aydınlanma tartışmalarının yoğun olduğu yayınların da o dönemde sansürden kaçamadığını görüyoruz.

Sonuç olarak, *Berlinische Monatsschrift*'te aydınlanma tartışmasını alevlendiren Zöllner'in "Aydınlanma adı altında ahlakın ilkelerini sarsmak ve dinin değerini düşürmek" suçlamasıyla, Humboldt'un *Über Religion* fragmanından yapılacak, bireylerin aydınlanma sayesinde ahlaki maksimlere ulaşabilecekleri çıkarımı arasında bir tezat oluşmaktadır. Çünkü, aydınlanma, Humboldt'un bakış açısına göre ahlakın ilkelerini sarsmıyor, tam tersine bireylerin ahlaki maksimlere ulaşmalarını sağlıyordu.

KAYNAKÇA

1. Beiser, C. F. (2018). *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm* (A. Önal, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
2. Birtsch, G. (2003). Die Berliner Mittwochsgesellschaft. P. Albrecht, H. E. Bödeker ve E. Hinrichs (Ed.), *Formen der Geselligkeit in Nordwestdeutschland 1750-1820* içinde (ss. 423-440). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
3. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method*. Qualitative research journal, 9*(2), 27.
4. Gregor, M. (2021). Giriş. *Fakültelerin Çatışması (M. Albayrak, Çev.)* içinde (ss. 2-47). Ankara: Fol Kitap.
5. Horlacher, R. (2021). German Educational Thought: Religion, Rationalism, Philanthropinism and Bildung. T. Gilead (Ed.), *A History of Western Philosophy of Education in the Age of Enlightenment* içinde (ss. 125-149). London: Bloomsbury.
6. Humboldt, W. V. (1903). *Gesammelte Schriften, herausgegeben von der Königlich Preußischen Akademie der Wissenschaften, Band. 1.* Berlin: B. Behr's Verlag.
7. Kant, I. (1798). *Der Streit der Facultäten*. Königsberg: Nicolovius.
8. Kant, I. (2015). *Seçilmiş Yazılar* (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
9. Kant, I. (2017). *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner Verlag. (Orijinal Yayın Tarihi 1793).
10. Mattig, R. (2019). *Wilhelm von Humboldt als Ethnograph: Bildungsforschung im Zeitalter der Aufklärung.* Weinheim: Beltz Juventa.
11. Mendelssohn, M. (1974). Über die Frage: Was heißt aufklären? E. Bahr (Ed.), *Was ist Aufklärung Thesen und Definitionen* içinde (ss. 3-8). Stuttgart: Philipp Reclam jun. GmbH & Co. (Orijinal Yayın Tarihi 1784).
12. Naragon, S. (2016). Zöllner, Johann Friedrich (1753–1804). H. F. Klemme ve M. Kuehn

(Ed.), *The Bloomsbury Dictionary of Eighteenth-Century German Philosophers* içinde (ss. 886-887). London: Bloomsbury Academic.
13. Ökten, K. H. (2016). Kant ve Prusya'da Dini Sansür. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, (1)*1, 87-101.
14. Prior, L.F. (2008). Document Analysis. L. M. Given (Ed.), *The Sage encyclopedia of qualitative research methods* içinde (ss. 230-231). California: SAGE Publications.
15. Sağdıç, Ö. Ş. (2021). Johann Friedrich Herbart'ın Eğitimde Özgürlük Düşüncesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41*(1), 221-249. doi: 10.17152/gefad.817424
16. Varkøy, Ø. (2010). The concept of "Bildung". *Philosophy of Music Education Review, (18)*1, 85-96. doi: 10.2979/pme.2010.18.1.85
17. Vierhaus, R. (1974). Bildung. O. Brunner, W. Conze, ve R. Koselleck (Ed.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 1* içinde (ss. 508-551). Stuttgart: Klett-Cotta.
18. Zöllner, J. F. (1783). 'Ist es rathsam, das Ehebündniß nicht ferner durch die Religion zu sanciren?', *Berlinische Monatsschrift (December 1783), vol. 2*, 508–17.

Siber Suç Farkındalığı: Üniversite Öğrencileri Arasında Siber Zorbalık İçin Bir Kalkan mı Katalizör mü?

Şahin Bayzan,
0000-0002-5610-0006
Dilek Uludaşdemir
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
d.uludasdemir@gmail.com
0000-0002-2910-2110

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde siber suç farkındalığı ile siber zorbalık durumları arasındaki ilişkiyi ve bu durumların sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

Yöntem: Bu çalışmada Nicel araştırma yaklaşımlarından yordayıcı korelasyonel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışma, 2023-2024 akademik yılında Türkiye'deki devlet üniversitelerinde öğrenim gören ve çalışmaya gönüllü olarak katılan 2860 üniversite öğrencisi ile yürütülmüştür. Veriler sosyo-demografik özellikler veri formu, Siber Suç Farkındalık Ölçeği (CAS) ve Üniversite Öğrencileri için Gözden Geçirilmiş Siber Zorbalık Envanteri ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Veri analizi tanımlayıcı istatistikler (kategorik değişkenler için frekans ve yüzde; sürekli veriler için ortalama ve standart sapma), Cronbach alfa, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), basit doğrusal korelasyon analizi ve regresyon analizini içermektedir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular: Çalışmaya katılan öğrencilerin %63,3'ü kadın, %36,7'si erkektir. Öğrencilerin %46,0'sı eğitimleri süresince yurtta kaldıklarını ve %49,5'i günde 2-3 saat sosyal medya kullandıklarını belirtmişlerdir. Araştırma bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin siber suç farkındalık ve siber zorbalık puanları cinsiyet, yaş, yaşanılan yer ve anne-baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık gösterirken, sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sosyal medyada geçirilen zaman öğrencilerin siber suç farkındalığı üzerinde anlamlı bir fark yaratmazken, siber zorbalık ve siber mağduriyet puanları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir. Ayrıca, öğrencilerin siber suç farkındalığı ile siber zorbalık düzeyleri arasında düşük ancak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Analizler, siber suç farkındalığı alt faktörlerinin siber zorbalık düzeylerindeki değişimin %2'sini açıkladığını göstermektedir. Bu alt faktörler arasında gizlilik ve güvenlik farkındalığı siber zorbalık üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Özellikle, gizlilik ve güvenlik farkındalığındaki bir standart sapmalık artış, siber zorbalık düzeyinde 0,11 standart sapmalık bir düşüşe yol açmaktadır.

Sonuç: Üniversite öğrencilerinin siber zorbalık düzeyleri ile siber suç farkındalığı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Çevrimiçi gizlilik ve güvenlik farkındalığının artırılmasının siber zorbalığın azaltılmasında etkili olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, öğrencilerin siber suç farkındalığının artırılması siber zorbalığın önlenmesinde önemli bir çözüm olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, siber suç farkındalığı, üniversite öğrencileri için koruyucu bir kalkan işlevi görebilir

Cybercrime Awareness: A Shield or Catalyst for Cyberbullying Among University Students?

Şahin Bayzan,
0000-0002-5610-0006

Dilek Uludaşdemir
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
d.uludasdemir@gmail.com
0000-0002-2910-2110

Abstract

Objective: The aim of this study is to determine the relationship between cybercrime awareness and cyberbullying situations among university students and whether these situations differ according to socio-demographic variables.

Method: This study, which used the predictive correlational research model from quantitative research approaches, was conducted with 2860 university students who were studying at state universities in Turkey in the 2023-2024 academic year and who voluntarily participated in the study. Data were collected using the socio-demographic characteristics data form, the Cybercrime Awareness Scale (CAS), and the Revised Cyberbullying Inventory for University Students scale. Data analysis included descriptive statistics (frequency and percentage for categorical variables; mean and standard deviation for continuous data), Cronbach's alpha, independent samples t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), simple linear correlation analysis and regression analysis. The level of statistical significance was accepted as $p<0.05$.

Results: Of the students participating in the study, 63.3% were female and 36.7% were male. 46.0% of the students stated that they stayed in dormitories during their education and 49.5% of them used social media for 2-3 hours a day. According to the findings of the research, cybercrime awareness and cyberbullying scores of university students show a significant difference according to gender, age, place of residence and mother and father education level; however, there is no significant difference according to class level. While the time spent on social media does not make a significant difference on students' cybercrime awareness, it has a statistically significant effect on cyberbullying and cyber victimisation scores. In addition, a low but significant relationship was found between students' cybercrime awareness and cyberbullying levels. Analyses show that cybercrime awareness sub-factors explain 2% of the change in cyberbullying levels. Among these sub-factors, privacy and security awareness has a significant effect on cyberbullying. Specifically, a one standard deviation increase in privacy and security awareness leads to a 0.11 standard deviation decrease in cyberbullying level.

Conclusion: There is a significant relationship between university students' cyberbullying levels and cybercrime awareness. It has been determined that increasing online privacy and security awareness is effective in reducing cyberbullying. Accordingly, improving students' cybercrime awareness can be considered as an important solution to prevent cyberbullying.

Razzaza Gölü'nün (Irak) 40 Yıllık Değişimi: Su Yönetimi ve İklim Etkileri

Mücahit COŞKUN
Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Coğrafya[2]
mcoskun@karabuk.edu.tr
0000-0002-7881-6742

Duygu MİNAZ
Doktorant, Karabük Üniversitesi, Coğrafya
duyguminaz@gmail.com
0000-0003-3274-957X

Sıracettin GÖZALAN
Dr., Bağımsız Araştırmacı
sirac.gozalan@hotmail.com
0000-0002-6721-1860

Muhammet ÖZTEKİNCİ
Dr., Bağımsız Araştırmacı
muhammetoztekinci@gmail.com
0000-0002-7801-9145

Özet

Bu çalışma, Irak'ın Enbar ve Kerbela vilayetleri arasında yer alan Razzaza Gölü'nün 1984-2024 yılları arasındaki alansal değişimlerini uzaktan algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleriyle incelemeyi amaçlamaktadır. Irak'ın ikinci büyük gölü olan Razzaza, Fırat Nehri'nden beslenen, 1810 km² alana ve 26 milyar m³ su depolama kapasitesine sahip bir tatlı su gölüdür. Göl, su girişinin olmaması ve buharlaşma ile yer altı emilimi yoluyla su kaybetmesi nedeniyle "ölü göl" olarak adlandırılmaktadır. İklim değişiklikleri ve artan tuzluluk gibi faktörler, gölün zengin biyolojik çeşitliliğini olumsuz etkilemiştir ve bu durum, gölün doğal koruma alanı ilan edilmesine yol açmıştır. Araştırmada, 1984, 1994, 2004, 2014 ve 2024 yıllarına ait Landsat uydu görüntüleri analiz edilmiştir. Su kütlelerinin alansal değişimlerini tespit etmek için Normalize Edilmiş Fark Su İndeksi (NDWI), Modifiye Edilmiş Fark Su İndeksi (MNDWI) ve Su Oran İndeksi (WRI) kullanılmıştır. NDWI, yeşil ve yakın kızılötesi bantları kullanarak bitki örtüsünü kısıtlayıp su kütlesini ortaya çıkarmaktadır. MNDWI, orta kızılötesi bandı kullanarak yerleşim alanları ve yapıları su kütlelerinden ayırmakta etkili olurken, WRI su kütlesi varlığını daha kesin şekilde tespit etmektedir.Verilerin analizinde ArcGIS 10.8 yazılımı kullanılmış ve doğruluk analizi için kappa katsayısı ile genel doğruluk oranı değerlendirilmiştir. Her bir yıl için 400 kontrol noktası belirlenmiş, bu noktalar kara ve su olarak iki sınıfa ayrılmıştır. Çalışma, özellikle MNDWI indeksinin Razzaza Gölü'nün su varlığını en iyi yansıtan indeks olduğunu göstermiştir. 1994 yılında gölün en geniş alana sahip olduğu belirlenirken, 2004 yılından itibaren alansal daralmalar ve adacıkların oluşumu gözlemlenmiştir. Bu değişimler, göl çevresindeki tarımsal faaliyetlerin artışı ve suyun tarımsal amaçlarla kullanılmasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir.

[2] Herhangi bir kuruma bağlı olmaksızın çalışmalarını kongreye iletecek olan araştırmacılar burada "Bağımsız Araştırmacı" yazmalıdırlar.

Araştırma sonuçları, göl ekosisteminin sürdürülebilirliği için etkin su yönetimi politikalarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İklim değişikliği ve insan etkileri, gölün ekolojik dengesini tehdit eden başlıca unsurlardır ve bu durum, su kaynaklarının korunmasına yönelik stratejilerin önemini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Razzaza Gölü, Uzaktan Algılama, CBS, Su Yönetimi, Biyolojik Çeşitlilik, İklim Değişikliği.

An Assessment of the Presidential and Parliamentary Systems with a Look at the Turkish Case

Hakan Köni
Ankara Science University,
Political Science and Public Administration
Hakan.kn@ankarabilim.edu.tr

Abstract

This article examines the strengths and weaknesses of the presidential and the parliamentary systems with a following empirical assessment of the Turkish case of 1990s. The presidential system offers advantages against the parliamentary system on the major democratic concern of the separation of powers as in the presidential system, the legislature and the executive are elected through separate elections, and the executive isn't accountable to the parliament through the vote of confidence, vote of no confidence or question. Additionally, in the presidential system, elections for the executive result in a single winner and there remains no space for post-election coalition diplomacies, coalition crises, disrupted government policies, and similar undesired matters. But despite such remarkable advantages by the presidential system, the parliamentary system can help create a more pluralistic political environment by allowing all political formations, large and small, to take part in the parliament and enjoy a chance to be part of the government via coalitions. In the parliamentary system, small parties can have higher chances of survival, and the governments are prone to operate more responsibly under mechanisms of parliamentary control. Coming to the Turkish case, since 1970s, Türkiye suffered from radical political formations, multi-partner and short-lived coalition governments, coalition breakdowns, and political, economic and social crises that these resulted. These problems are largely eliminated with the transition to the presidential system with the 2017 referendum, but according to some, the pluralism in political life has somewhat declined, electoral alliances came to compel small parties to de-emphasize their ideological uniqueness, and the government came to be identified with a single person, the president. The contention of the paper, however, is that the advantages of the presidential system in Türkiye are much greater than its disadvantages particularly regarding government performance, separation of powers, and handling various domestic and international crises encountered.

Örnek Vakalarla Terörist İnovasyon

İlkut Taha Taslı
Dr., Diplomasi ve Strateji Dergisi Baş Editörü
ilkuttt@hotmail.com
0000-0002-4842-8845

Özet

Bu bildiride, terör örgütlerinin saldırı araçları ve taktikleri bakımından inovasyon faaliyetleri incelenmektedir. Silahlı bir mücadelenin en başta sahada kazanıldığı varsayımı bağlamında sahadaki mücadeleye doğrudan etki eden faktörlerin çatışma analizlerine dâhil edilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Bir başka ifade ile teknolojik avantajların döneme göre hangi taraftan yana olup olmadığını anlamak çatışmalardaki süreklilik ve kırılmaları anlamak için göstergelerden biri olarak düşünülebilir. İkinci Dünya Savaşı'ndan 2000'li yıllara kadar dönemin silah teknolojisi, terör örgütleri ve benzeri devlet dışı yapılardan "yana" olmuştur. Teröristlerin hafif saldırı silahlarıyla; hızlı hareket, vur-kaç yapma, gizlenme gibi manevraları onları görece etkili kılmıştır. Ateş gücü sınırlı olsa da yüksek manevra imkanı sunan silahlar, örgütlerin takip-tarassutunu güçleştirerek faaliyetlerini sürdürmeye imkan sağlamıştır. Buna ek olarak, teröristler, hayatta kalabilme güdüsü, yüksek ideolojik gayeler, düşmanları zor durumda bırakma ve daha fazla insan gücü toplamak için propaganda yapma gayreti, terörle mücadele güçlerinin üstünlüğünü aşma gibi motivasyonlarla terörist inovasyona başvurabilir. Temel bir tanım yapmak gerekirse, mevcut teknolojilerin örgütsel ihtiyaçlara göre kombine edilmesi suretiyle dikkate değer bir silahlı imkan-kabiliyet üretme terörist inovasyon olarak ifade edilebilir. Bu, nükleer silahlar ya da hassas güdümlü füzeler veyahut manpadsler gibi savaşın karakterini değiştirebilecek yeniliklerden ziyade örgütsel ihtiyaçlara odaklıdır. Aum Shinrikyo sarin gazı, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) havan teknolojisi, Tamil Kaplanları intihar yeleği ile terörist inovasyon literatüründeki öncü vakalar olarak değerlendirilebilir. Aum Shinrikyo, IRA ve Tamil Kaplanları vakalarında öne çıkan ortak özelliklerden biri, örgütlerin kentli karakteridir. Kentlerin örgütlere sunmuş olduğu "eğitim" ve "araştırma" olanaklarının altı çizilmelidir. Aum Shinrikyo, Avustralya'da araştırma merkezi kurmuş, çeşitli milletlerden uzmanlardan yararlanmış, kontrolü altındaki bir hastanenin biyoloji laboratuvarını örgütsel faaliyetleri için kullanmıştır. Bunlara ek olarak örgüt üyeleri, mühendis ve bilim adamı ağırlıklıdır. Sonuç olarak örgüt, nükleer silah üretmeye çalışmış, başarılı olamamış ancak kimyasal silah üretebilmiştir. IRA vakasında ise İngiliz güvenlik güçlerinin erişemediği alanlarda kurulan üretim ve test merkezleri ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak, örgütün havacılık ve elektrik mühendisleri istihdam ettiği vurgulanmalıdır. Kanalizasyonlardan saldırı ya da helikopter veyahut iş makinaları kullanma eğilimi de kentlerin bir terör örgütüne sağladığı avantajlar arasında görülebilir. Böylelikle ihtiyaca göre özelleştirilmiş havan topları üretilebilmiştir. Tamil Kaplanları, kenti ve kırsalı bir arada kapsayan hibrit bir yapıda bir örgüttür. Kontrol ettiği şehirlerde devlet ölçeğinde yapılar oluşturup kamu hizmetleri odaklanmıştır. Bünyesindeki mühendis ekibiyle intihar yeleği yöntemini geliştirmiş, bunu da kentsel alışveriş imkanı ile gündelik yaşam içinde icra etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terörist İnovasyon, Aum Shinrikyo, Tamil Kaplanları, IRA.

Romantik İlişkilerde Belirsizliğin Yarattığı Kaygı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Sema Nur Yaprak
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
semayaprak15@gmail.com

Ahmet Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
ahmet-yildirim@hbv.edu.tr
0000-0002-0856-9678

Akgül Pınar
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
akgulpinar35@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı, romantik ilişkilerde belirsizlikten kaynaklanan kaygıyı ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirmek ve bu ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirmektir. Araştırma kapsamında, halihazırda bir ilişki içerisinde olan ya da öncesinde romantik ilişki deneyimine sahip olan 206 katılımcıdan veri toplanmıştır. Bir katılımcıya ait puan uç değer niteliğinde olduğu için çalışma dışında bırakılmıştır. Ölçek geliştirme süreci, alan yazından elde edilen kavramsal bilgiler doğrultusunda oluşturulan 25 maddeyle başlamış, yapılan analizler sonucunda ölçeğin nihai formunda 18 madde kalmıştır. Temel Bileşenler Analizi sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,95 olarak bulunmuş, madde-toplam korelasyonlarının 0,50 ile 0,81 arasında değiştiği görülmüştür. Elde edilen bulgular, ölçeğin romantik ilişkilerde belirsizlik kaynaklı kaygıyı ölçmede geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ölçek, hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için romantik ilişki dinamiklerinin değerlendirilmesinde kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler*:* Romantik ilişkiler, belirsizlik, kaygı, güvenirlik, geçerlik

Romantik İlişkilerde Belirsizliğin Yarattığı Kaygı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

İnsanın psikolojik ve sosyal gelişiminde romantik ilişkiler, temel bir ihtiyaç ve doyum kaynağı olarak ön plana çıkar. Bağlanma kuramı (Bowlby, 1969), bireylerin erken çocukluk döneminde ebeveynleriyle kurdukları bağlanma biçimlerinin yetişkinlik dönemindeki romantik ilişkilerinde belirleyici olduğunu ifade eder. Güvenli bağlanma geliştiren bireyler, ilişkilerde güven, yakınlık ve sağlıklı bir iletişim sergilerken; kaygılı bağlanma stiline sahip bireyler, ilişkilerinde terk edilme korkusu, yetersizlik hissi ve yoğun kaygı yaşayabilirler. Bu bağlanma stillerinin yetişkin romantik ilişkilerindeki duygusal süreçleri şekillendirdiği alan yazında kapsamlı bir şekilde ortaya konmuştur (Hazan & Shaver, 1987).

Bununla birlikte, romantik ilişkilerin dinamiklerini anlamada Sternberg'in Aşk Üçgeni Kuramı

(1986) önemli bir yapı sunar. Kuram, romantik ilişkilerin samimiyet (yakınlık), tutku ve karar/bağlılık olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu öne sürer. Bu bileşenlerden bir veya daha fazlasının eksikliği, ilişkide duygusal tatminsizlik ve dengesizlik yaratabilir. Örneğin, samimiyet eksikliği, bireylerde duygusal bir boşluk hissine yol açarak, ilişki içerisindeki güvensizlik ve kaygıyı artırabilir. Horowitz (1979), romantik ilişkilerde yeterli düzeyde yakınlık sağlanamamasının bireylerin psikoterapi arayışındaki en yaygın nedenlerden biri olduğunu vurgulamaktadır. Bu, yakınlık eksikliğinin bireysel psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Romantik ilişkilerde algılanan kaygıyı anlamada Bağlanma Kuramı ve Sternberg'in Aşk Üçgeni Kuramı'nın yanında, Duygusal Zekâ Teorisi (Salovey & Mayer, 1990) de dikkate alınmalıdır. Duygusal zekâ, bireyin kendisinin ve partnerinin duygusal durumlarını tanıma, anlama ve yönetme yeteneğini ifade eder. İlişkilerde yüksek duygusal zekâya sahip bireylerin, partnerlerinin ihtiyaçlarına daha duyarlı oldukları ve bu nedenle daha az kaygı yaşadıkları görülmektedir. Ancak, duygusal zekâ düzeyi düşük bireyler, partnerlerinin duygusal taleplerine yeterince yanıt veremeyebilir; bu durum, bireylerin hem kendilerinde hem de partnerlerinde algılanan kaygının yükselmesine neden olabilir.

Bir diğer kuram olan Sosyal Bağlanma Teorisi (Weiss, 1974) de bireylerin sosyal ilişkilerdeki temel ihtiyaçlarını açıklamaktadır. Weiss, bireylerin sosyal ilişkilerde iki temel ihtiyacı olduğunu öne sürer: yakınlık ve bağlılık. Romantik ilişkilerde bu ihtiyaçların karşılanmaması, bireyin psikolojik dengesini bozarak kaygı, depresyon ve yalnızlık gibi olumsuz duygusal durumların ortaya çıkmasına neden olabilir. Özellikle, partnerden yeterli destek ve güven alamayan bireylerde, ilişkide yaşanan sorunların çözümüne yönelik çabaların yetersiz kalması, algılanan kaygının artmasına yol açabilir.

Ek olarak, Stres ve Başa Çıkma Kuramı (Lazarus ve Folkman, 1984), romantik ilişkilerdeki stres kaynaklarını ve bireylerin bu stresle nasıl başa çıktığını anlamada önemli bir çerçeve sunar. Bireyler, ilişkilerindeki sorunları değerlendirme biçimlerine göre ya problem çözmeye yönelik stratejiler geliştirebilir ya da bu sorunları bir tehdit olarak algılayarak kaygı düzeyini yükseltebilir. Örneğin, birey partnerinin yeterli samimiyet göstermemesini kişisel bir yetersizlik olarak algıladığında, kaygı düzeyi artabilir ve bu durum ilişki dinamiğini daha da olumsuz etkileyebilir. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı (1943) da romantik ilişkilerde kaygının anlaşılmasında önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Maslow, bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının, daha yüksek düzeydeki ihtiyaçların karşılanmasının ön koşulu olduğunu öne sürer. Sevgi ve ait olma ihtiyacı, bireylerin psikolojik iyi oluşunda kritik bir öneme sahiptir. Bu ihtiyacın romantik bir ilişkide karşılanamaması, bireyin güvensizlik, yetersizlik ve kaygı gibi olumsuz duygular deneyimlemesine neden olabilir (Maslow, 1943).

Belirsizliğe tahammülsüzlük, bireylerin belirsiz durumları tehdit edici ve rahatsız edici olarak algılama eğilimidir (Freeston vd., 1994). Romantik ilişkiler, doğası gereği belirsizlik barındırır; ilişkinin geleceği, partnerin duyguları ya da davranışlarının anlamı gibi konular, bireylerde kaygıya yol açabilir. Belirsizliğe tahammülsüzlük düzeyi yüksek bireyler, ilişkilerinde daha fazla güvence arayışı içinde olabilir ve bu durum, ilişkisel dinamikleri olumsuz etkileyebilir.

Tüm bu bilgiler ışığında bahsedilen kuramlardaki ihtiyaçların belirsiz bırakılması partnerleri kaygıya sürükleyen durumlardır. Bu çalışmada bahsedilen kuramsal çerçevelerden yola çıkarak, bireylerin romantik ilişkilerde belirsizliğe yönelik algıladıkları kaygıyı ölçmek için

geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu ölçek sayesinde, bireylerin romantik ilişkilerindeki belirsizlik durumundaki kaygı düzeylerini anlamak ve bu kaygının altında yatan dinamikleri çözümlemek mümkün olacaktır. Ölçeğin psikoterapi, danışmanlık ve araştırma süreçlerine katkı sağlayarak, bireylerin romantik ilişkilerde daha sağlıklı bir duygusal denge kurmalarına destek olacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Deseni

Romantik ilişkilerde belirsizliğe yönelik kaygıya dair bir ölçek geliştirmenin amaçlandığı bu araştırmanın deseni, açımlayıcı karma araştırma desenidir. Açımlayıcı karma araştırma desenlerinde önce nitel araştırma yaklaşımıyla başlanır, daha sonra nicel araştırma yaklaşımı ile devam edilir.

Çalışma Grubu

Maddelerin belirlenmesi için yapılan çalışmanın nitel bölümünde 19 katılımcıya kompozisyon yazdırılmıştır. Ölçek hazırlandıktan sonra çalışmaya halihazırda bir romantik ilişki içinde bulunan ya da daha öncesinde bir romantik ilişki içinde bulunmuş toplam 206 kişi katılmıştır. Bir katılımcıya ait standart puan, uç değer niteliğinde olduğu için veri setinden çıkarılmış ve çalışmaya 205 katılımcı ile devam edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada katılımcılara sırasıyla demografik bilgi formu, geliştirilmesi amaçlanan Romantik İlişkilerde Belirsizliğin Yarattığı Kaygı Ölçeği (RİBYKÖ) ve yakınsak geçerlik için Flört Kaygısı Ölçeği (FKÖ) sunulmuştur.

Flört Kaygısı Ölçeği

Flört Kaygısı Ölçeği (FKÖ), bireylerin romantik ilişkilerde yaşadığı kaygıyı değerlendirmek için Glickman ve La Greca (2004) tarafından geliştirilmiş, Türkçeye uyarlama çalışması ise Öz Soysal, Bakalım ve Ogan (2023) tarafından yapılmıştır. Ölçek, toplam 21 maddeden oluşmakta ve üç alt boyut içermektedir. Bu alt boyutlar: Olumsuz Değerlendirme Korkusu – Flört (8 madde), Sosyal Stres – Flört (8 madde) ve Sosyal Stres – Grup (5 madde) şeklindedir.

Türkçe uyarlama çalışmasında, ölçeğin geçerlik ve güvenirliği kapsamlı bir şekilde test edilmiştir. Temel Bileşenler Analizi sonucunda ölçeğin üç faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin genel iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) .92 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlar için ise sırasıyla .89, .88 ve .85 olarak bulunmuştur. Ayrıca, test-tekrar test güvenirliği analizi sonucunda iki hafta arayla yapılan ölçümler arasında yüksek düzeyde tutarlılık (r=.85) olduğu görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Katılımcılara çevrimiçi sosyal ağlar aracılığıyla ulaşılmıştır. Veriler çevrim içi ortamda, halihazırda ya da daha önceden romantik ilişki deneyimi bulunan gönüllü katılımcılardan toplanmıştır. Katılımcılardan anonimliklerini bozacak herhangi bir bilgi istenmemiştir. Veri toplama araçlarının cevaplandırılması yaklaşık 15 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen verilerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri SPSS kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

İşlem

Bu araştırmada da öncelikle geliştirilecek ölçeğin ölçtüğü özelliğe ilişkin bir grup katılımcıya (*n*=19) kompozisyon yazdırılmış, yazılan kompozisyonlar nitel veri analizi yaklaşımıyla ele alınmış ve bu kompozisyonlara bağlı olarak ölçeğin taslak formu ortaya konulmuştur. Daha sonra alanında yetkin uzmanlardan uzman görüşleri alınmış ve bu görüşler ışığında maddelerin son haline karar verilmiştir. En sonunda da geliştirilen ölçeğin pilot uygulaması gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler üzerinde nicel yaklaşımla gerekli analizler gerçekleştirilmiştir.

Ölçek geliştirmek için romantik ilişkilerin doğasına yönelik kuramlar incelenmiştir. Günümüzde romantik ilişkilerin farklılaşan dinamiği neticesinde bireylerin ilişki içerisinde belirsizliğe yönelik kaygı yaşamaları göz önünde bulundurularak, bu konuyla ilgili bir ölçek geliştirilmesinin literatüre anlamlı bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Ölçek havuzu oluşturmak için 19 katılımcıdan romantik ilişkilerde belirsizliğe yönelik kompozisyon yazmaları istenmiş ve yazılan kompozisyonlar incelenerek bir madde havuzu oluşturulmuştur. İkisi psikoloji alanında, ikisi Türk dili ve edebiyatı alanında biri de ölçme ve değerlendirme alanında uzman toplam 5 uzmandan görüş alınmış ve buna göre ölçek maddeleri düzenlenmiştir. Ölçeğin taslak formunda yer alan 25 madde, yapılan istatistiksel analizler sonucu 18'e düşürülmüştür. Ölçeğin nihai hali, 5'li Likert tipi formatında 18 maddeden oluşmaktadır.

Bulgular

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Temel Bileşenler Analizi

Öncelikle, Temel Bileşenler Analizi (PCA) için varsayımlar test edilmiştir. Likert tipi maddelerin derece sayısının 5 olması nedeniyle, "değişkenlerin sürekli olması gerektiği" varsayımı karşılanmıştır. Uç değerler hesaplanmış ve bir katılımcıya ait puan uç değer olarak değerlendirilmiş ve veri setinden çıkarılmıştır. Analiz 205 katılımcı ile yürütülmüştür. Değişkenler arasındaki doğrusal ilişkilere dair bir diğer varsayım, Bartlett küresellik testi kullanılarak test edilmiştir ve anlamlı bulunmuştur ($p<0,05$). Bu durum, değişkenler arasındaki ilişkilerin doğrusal olduğunu göstermektedir. Son varsayımla ilgili olarak (örneklem yeterliliği), KMO testi uygulanmış ve sonuç 0,93 bulunmuştur. Bu, örneklem büyüklüğünün mükemmel olduğunu göstermektedir (Kaiser, 1974).

Ölçek geliştirme çalışmalarında bileşen sayısına karar vermede dört temel ölçüt kullanılmaktadır (Costello & Osborne, 2005):

1. Özdeğer Kriteri (Eigenvalue): Özdeğeri 1 veya üzeri olan bileşenler dikkate alınır.
2. Scree Plot (Çakıl Taşı Grafiği): Grafikteki "dirsek noktası" dikkate alınarak bileşen sayısı belirlenir.
3. Açıklanan Varyans Yüzdesi: Toplam varyansın en az %50'sini açıklayan bileşenler seçilir.
4. Teorik ve Anlamsal Yorum: Bileşenlerin teorik uyumu ve anlamlılığı değerlendirilir.

Bu ölçütler, bileşen sayısının doğru belirlenmesini ve ölçeğin geçerliğini destekler. Bu ölçütler dikkate alınarak bileşen sayısının iki olmasına karar verilmiş ve analiz gerçekleştirilmiştir. İki bileşene ait öz-değerler 1'in üzerindedir. İki bileşen tarafından açıklanan toplam varyans oranı %60 civarındadır. Bununla birlikte iki bileşene karar verdikten sonra döndürme yöntemi olarak "direct oblimin" yöntemi kullanılmıştır. Çünkü iki bileşen arasında ilişkinin var olduğu kabul edilmiştir. Döndürme yöntemi seçilerek gerçekleştirilen analiz sonucunda her iki bileşene yük veren (faktör yükü) maddeler birer birer çıkarılarak

toplam yedi madde ölçekten çıkarılmıştır. Ölçeğin nihai formunda 18 madde yer almaktadır. Bileşenlerin isimleri ve bazı maddeler Tablo 1'de sunulmuştur.
Tablo 1:

İlişkinin şimdiki durumuna ilişkin kaygı	**İlişkinin geleceğine yönelik kaygı**
1. Partnerimin bana olan bağlılığından emin olamamam beni kaygıya sürükler.	**2.** Partnerimin ilişkinin geleceği hakkında konuşmaktan kaçınması beni tedirgin eder.
3. Partnerimin bana olan ilgisindeki değişkenlik benim için bir kaygı nedenidir.	**4.** Partnerimin beni ailesiyle tanıştırmaması beni rahatsız eder.

Madde Toplam-Test Korelasyonları

Madde toplam-test korelasyonları Tablo 2'de verilmiştir.

Madde No	**Madde-Toplam Korelasyonu (r)**
Madde 1	0,63
Madde 2	0,72
Madde 3	0,50
Madde 4	0,78
Madde 5	0,58
Madde 6	0,59
Madde 7	0,81
Madde 8	0,80
Madde 9	0,72
Madde 10	0,79
Madde 11	0,75
Madde 12	0,70
Madde 13	0,67
Madde 14	0,66
Madde 15	0,70
Madde 16	0,69
Madde 17	0,59
Madde 18	0,62

Madde toplam-test korelasyonlarının 0,50 ile 0,81 arasında değiştiği gözlenmektedir.

Yapı Geçerliğine İlişkin Ek Kanıtlar

Yakınsak geçerlik kapsamında Flört Kaygısı Ölçeği (Öz Soysal ve ark., 2023) ile çalışma kapsamında gerçekleştirilen RİBYKÖ arasındaki korelasyon katsayısı hesaplanmıştır.

Romantik ilişkilerde belirsizliğe ilişkin kaygı yaşayan bireylerin flört kaygısı yaşamaları da beklenmektedir. Buna bağlı olarak RİBYKÖ arttıkça FKÖ'nün de artması beklenmektedir. Bu noktadan hareketle iki değişken arasında hesaplanan korelasyon katsayısının (r= 0,35) olduğu görülmektedir. Bu katsayı Cohen (1988)'e göre orta düzeyde pozitif bir korelasyona tekabül etmektedir.

Güvenirliğe İlişkin Bulgular

Geliştirilen ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayısı, Cronbach Alfa ve McDonalds Omega katsayıları kullanılarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa katsayısı .95 olarak hesaplanmıştır. McDonalds' Omega katsayısı da Cronbach Alfa katsayısı ile tutarlı bir şekilde 0,95 olarak kestirilmiştir. Elde edilen iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayılarının geliştirilen ölçekte yer alan maddelerin tutarlı bir şekilde ilgili özelliği ölçtüğünü göstermektedir. Bu katsayıların 0,70 ve üzerinde olması iç tutarlık anlamında güvenirliğin sağlandığını göstermektedir (Cohen vd., 2018; Tavakol & Dennick, 2011).

Sonuç

Çalışmanın amacı, romantik ilişkilerde belirsizliğin yarattığı kaygıyı ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirmekti. Temel bileşenler analizi, ölçeğin iki ana bileşen üzerinden yapıldığını göstermektedir: (1) **İlişkinin şimdiki durumuna ilişkin kaygı**, (2) **İlişkinin geleceğine yönelik kaygı**.

Çalışma, romantik ilişkilerde belirsizliğin, bireylerin psikolojik iyilik halleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle, ilişkiyi sürdürebilme ve partnerin duygusal tavırlarına dair belirsizliklerin, bireylerde kaygı yaratma potansiyelinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, psikoterapi ve danışmanlık süreçlerinde, ilişkilerdeki belirsizliğin ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

Bu bulgular, ilişkilerde belirsizlikle başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi ve kaygı yönetimi tekniklerinin, özellikle belirsizliğin güçlü bir kaygı kaynağı olduğu bireyler için önemli bir müdahale alanı sunduğunu göstermektedir. Gelecek araştırmalar, bu ölçeğin farklı popülasyonlarda ve kültürlerde geçerliliğini inceleyerek, daha kapsamlı sonuçlara ulaşabilir.

Kaynakça

1. Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books.
2. Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Routledge.
3. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2018). *Research methods in education* (8th ed.). Routledge.
4. Costello, A. B., & Osborne, J. W. (2005). Best practices in exploratory factor analysis: Four recommendations for getting the most from your analysis. *Practical Assessment, Research, and Evaluation, 10*(1), 1-9.
5. Freeston, M. H., Rhéaume, J., Letarte, H., Dugas, M. J., & Ladouceur, R. (1994). Why do people worry? *Personality and Individual Differences, 17*(6), 791-802.
6. Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. Journal of Personality and Social Psychology, 52(3), 511-524.
7. Horowitz, M. J. (1979). Personality styles and brief psychotherapy. New York: Basic Books.
8. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York:

Springer Publishing Company.
9. Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika, 39*(1), 31–36.
10. Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. Psychological Review, 50(4), 370-396.
11. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. Imagination, Cognition, and Personality, 9*(3), 185-211.*
12. Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. Psychological Review, 93(2), 119-135.
13. Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education, 2*, 53-55.
14. Weiss, R. S. (1974). The provisions of social relationships. In Z. Rubin (Ed.), Doing unto others (pp. 17–26). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Gençlerde Bağlanma Stilleri ile Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Reyhan Gül Değerli*
Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
reyhn.degerli@gmail.com
0009-0000-0602-5661

Şeyda Aydoğan
Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
seydaaydogan56@gmail.com
0009-0001-5907-670X

Elif Eren
Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
erenelif780@gmail.com
0009-0004-8221-8472

Önder Baltacı
Doç. Dr, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
baltacionder@gmail.com
0000-0002-9974-8507

Özet

Bebeklikten beri gelişen ve gelişmeye devam eden bağlanma stilleri bireylerin geleceğe ilişkin planlarına yönelik kararların alınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu nedenle bağlanma stilleri hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde bu konu hakkında literatürde çeşitli araştırmalara ulaşılmaktadır. Bağlanma stilleri, üniversite çağındaki gençlerin özerklik kazanma, gelecek planlaması, uyum sağlama ve iletişim gibi süreçlerini etkileyerek depresyon, anksiyete ve stresle ilişkilendirilebilir. Bu çalışmada, bağlanma stilleriyle depresyon, anksiyete, stres düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu araştırma bahsedilen özellikleri nedeniyle birçok açıdan gençlerle ilgili literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada; gençlerde bağlanma stilleri ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Araştırmada 2024-2025 eğitim yılında öğrenimine devam eden Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir ve bu araştırmanın yöntemi nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelidir. Araştırmada veriler için Kişisel Bilgi Formu, İlişki Anketi, Depresyon-Anksiyete-Stres Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırmada analizler Jamovi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, hem lisans öğrencilerine hem de gençlere önemli bir kaynak sunmaktadır. Bu çalışmada gençlerin depresyon, anksiyete ve stres düzeyleri ile cinsiyet, bağlanma stilleri, ilişki durumu ve ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Elde edilen verilere göre; T-testi sonuçları, cinsiyetler arasında depresyon, anksiyete ve stres düzeylerinde anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($p > .05$). Korelasyon analizi, bağlanma stilleri ile depresyon, anksiyete ve stres arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur ($p < .05$). ANOVA analizi, ilişki durumlarının depresyon, anksiyete ve stres üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını ($p > .05$), ancak ebeveyn tutumlarının (otoriter,

demokratik, tutarsız, koruyucu) anlamlı farklılıklar oluşturduğunu göstermiştir ($p < .05$). Bağlanma stillerinin cinsiyet ve ilişki durumuna göre dağılımında, kayıtsız ve korkulu bağlanma stilleri öne çıkmıştır. Bulgular, bağlanma stillerinin ve ebeveyn tutumlarının gençlerin depresyon, anksiyete ve stres üzerinde önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bağlanma Stilleri, Depresyon, Anksiyete, Stres

Abstract

Attachment styles, which develop and continue to develop since infancy, play a critical role in making decisions about individuals' plans for the future. For this reason, attachment styles have an important place both in our country and in other countries. In our country, various studies on this subject can be found in the literature. Attachment styles may be associated with depression, anxiety and stress by affecting the processes such as gaining autonomy, future planning, adaptation and communication of university-age youth. In this study, the relationship between attachment styles and depression, anxiety and stress levels was examined. It is thought that this research will contribute to the literature on young people in many aspects due to the mentioned features. In this study, the relationship between attachment styles and depression, anxiety and stress levels in young people was examined. In the study, the students of Kırşehir Ahi Evran University Faculty of Education, who continue their education in the 2024-2025 academic year, were selected as the sample and the method of this research is the relational survey model from quantitative research methods. Personal Information Form, Relationship Questionnaire, Depression-Anxiety-Stress Scale were used for the data. T-test and ANOVA were used to analyze the data. Analyses in the study were carried out with Jamovi. The research results provide an important resource for both undergraduate students and young people. In this study, the relationships between depression, anxiety and stress levels of young people and gender, attachment styles, relationship status and parental attitudes were examined. According to the data obtained; T-test results showed that there was no significant difference in depression, anxiety and stress levels between genders ($p > .05$). Correlation analysis revealed that there was a significant relationship between attachment styles and depression, anxiety and stress ($p < .05$). ANOVA analysis showed that relationship status had no significant effect on depression, anxiety and stress ($p > .05$), but parental attitudes (authoritarian, democratic, inconsistent, protective) created significant differences ($p < .05$). In the distribution of attachment styles according to gender and relationship status, the attachment styles of attachment styles were indifferent and fearful. The findings indicate that attachment styles and parental attitudes play an important role in depression, anxiety and stress in young people.

Keywords: Attachment Styles, Depression, Anxiety, Stress

Evli Bireylerin Sahip Oldukları Kariyer Alanları ile Evlilik Doyumlarının İncelenmesi*

Zahide Nur BAYRAKDAR
Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışma
bayrakdar.zahidenur@ogr.ahievran.edu.tr
0009-0008-1320-2548

Önder Baltacı
Doç. Dr, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
baltacionder@gmail.com
0000-0002-9974-8507

Özet

Karşılıklı etkileşim halinde bulunan evlilik ve aileyi yakından ilgilendiren konularda fikir ve görüş birliği yapabilen hatta sorunlarını olumlu bir şekilde halledebilen çiftlerin, beraberliği uyumlu bir evlilik olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, mutluluk, haz, doyum, ilişkiden beklentilerin gerçekleşmesi evlilikte karşılıklı bir uyum sayesinde mümkün olmaktadır. Eşler arasındaki uyum evlilik hayatı açısından yeterince önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kapsamda evlilik doyumlarına yaşamdaki diğer konuların etkilerinin ortaya çıkarılması önemli görülmektedir. Buradan yola çıkarak bu araştırmanın amacı evli bireylerin sahip oldukları kariyer alanları ile evlilik doyumları arasındaki ilişkilerin araştırılmasıdır. Bu araştırmanın yöntemi genel tarama modelinde ilişkisel bir yaklaşım ile raporlaştırılmıştır. Bu çalışmada; evli bireylerin kariyer alanlarını belirlemek için Kişisel Bilgi Formları uygulanmıştır. Hangi mesleğe sahip oldukları, hangi işi yaptıkları, ne kadar süredir çalışma hayatlarında olduğu ve evlilik süreleri formla gerçekleştirilmiştir. Evlilik doyumları düzeylerini de belirlemek amacıyla Evlilik Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde ise t- testi ve ANOVA kullanılmıştır. Araştırmada 2024-2025 eğitim ve öğretim yılı içerisinde evli ve çalışan bireyler örneklem seçilmiştir. Örneklem grubu 512 katılımcıdan oluşmuştur. Araştırmanın veri toplama şekli ise Google Forms ve belge formlarının çoğaltımıyla desteklenmiştir. Elde edilen veriler sonucunda; cinsiyete göre anlamlı fark vardır. Erkeklerin ortalama evlilik doyumu daha yüksektir. Evlilik doyumu açısından kadınlar ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır. İşinizin evliliğinizi etkilediklerini düşünenlere göre anlamlı fark vardır. İşlerini etkilemediğini düşünenlerin evlilik doyumu daha yüksektir. ‘‘Evet" ve "Hayır" grupları arasında evlilik doyumu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. Eşin çalıştığı sektörün evlilik doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır. Eşi özel sektörde çalışan bireyler, eşi çalışmayan bireylere kıyasla daha düşük evlilik doyumuna sahiptir. İş memnuniyeti, evlilik doyumu üzerinde anlamlı bir farklılığa sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Alanları, Evlilik Doyumu, Evli Bireyler

Abstract

A harmonious marriage is defined as the union of couples who are able to agree on issues that are closely related to marriage and family in mutual interaction and who can even solve their problems in a positive way. Therefore, happiness, pleasure, satisfaction and realization of expectations from the relationship are possible through mutual harmony in marriage. Harmony between spouses constitutes a sufficiently important place in terms of marital life. In this

context, it is important to reveal the effects of other issues in life on marital satisfaction. Based on this, the aim of this study is to investigate the relationship between the career fields of married individuals and their marital satisfaction. The method of this research is reported with a relational approach in the general survey model. In this study, Personal Information Forms were applied to determine the career fields of married individuals. Which profession they have, which job they do, how long they have been in their working life and the duration of their marriage were realized with the form. The Marital Satisfaction Scale was also used to determine their level of marital satisfaction. In the analysis of the data, t-test and ANOVA were used. In the study, married and working individuals in the 2024-2025 academic year were selected as the sample. The sample group consisted of 512 participants. The data collection method of the research was supported by Google Forms and reproduction of document forms. As a result of the data obtained; there is a significant difference according to gender. The average marital satisfaction of men is higher. There is a statistically significant difference between men and women in terms of marital satisfaction. There is a significant difference according to those who think that their job affects their marriage. Those who think that their work does not affect their marriage have higher marital satisfaction. There is a statistically significant difference between the “Yes” and “No” groups in terms of marital satisfaction. The sector in which the spouse works has a statistically significant effect on marital satisfaction. Individuals whose spouses work in the private sector have lower marital satisfaction than individuals whose spouses do not work. Job satisfaction has a significant difference on marital satisfaction.

Keywords: Career Fields, Marital Satisfaction, Married Individuals

Genç Yetişkinlerin Eko Kaygı Düzeylerinin Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi

Suzan Çetiner
Lisansüstü Öğrencisi, Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Hicran Çetin Gündüz
Başkent Üniversitesi
hcgunduz@baskent.edu.tr
0000-0002-5899-9772

Özet

Amaç: Son yıllarda çevresel krizler ve iklim değişikliği sorunlarının dünya çapında giderek artan etkileri ekosistemler ve türler için tehdit oluşturmaktadır. Değişen iklim ve çevresel faktörlerin insanların fiziksel sağlığını etkilemekle kalmayıp ruh sağlığını da olumsuz etkilediği görülmektedir. Eko kaygı iklim değişikliği, çevresel krizler ve ekosistemlerin bozulmasına karşı yoğun kaygı ve endişe duyulması durumudur. Araştırmalar gençlerin eko kaygı konusunda risk altında olduğunu göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak bu araştırmada genç yetişkinlerin eko kaygı düzeylerinin demografik değişkenler ve bazı bağımsız değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Genç yetişkinlerin eko kaygı düzeyleri ile cinsiyet, yaş, algılanan sosyoekonomik düzey, yerleşim birimi, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri coğrafi bölge, haftalık ekran süresi, çevre dostu davranışlara katılım durumları ve haberleri takip etmek için ayırdıkları haftalık süre arasında anlamlı bir farklılık var mıdır? Sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem: Araştırmanın bağımlı değişkenini eko kaygı düzeyi bağımsız değişkenini demografik değişkenler oluşturmaktadır. Haftalık ekran süresi, çevre dostu davranışlara katılım durumu, haberleri takip süresi bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Araştırmanın örneklemini 18-30 yaş (*Ort*.= 21,96; *Ss*= 3,39) aralığındaki 163 genç yetişkin oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin toplanmasında eko kaygıyı ölçmek için Eko Anksiyete Ölçeği ve katılımcıların demografik bilgilerine ulaşmak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Kişisel bilgi formunda bireylerin cinsiyet, yaş, algılanan sosyoekonomik düzey, yerleşim birimi, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri coğrafi bölge, haftalık ekran süresi, çevre dostu davranışlara katılım durumları ve haberleri takip etmek için ayırdıkları haftalık süreye ilişkin bilgiler sorulmuştur. Verilerin analizi için SPSS 28.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Bağımsız Örneklemler T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) testleri yapılmıştır.

Bulgular: Genç yetişkinlerin eko kaygı düzeylerinin; cinsiyet, yaş, çevreyle ilgili sayfaları takip etme sıklığı, haftalık ekran süresi, haftalık haberleri takip etme süresi, çevre dostu davranışlara katılım değişkenleri ile anlamlı bir farklılık gösterdiği; algılanan sosyoekonomik düzey, yaşamın büyük bir bölümünün geçirildiği coğrafi bölge, yaşanılan yerleşim birimi ile arasında anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç: Gençlerin iklim değişikliğiyle ilgili kaygılarını ele almada ve başa çıkmalarında desteklenmeleri önem taşımaktadır. Ayrıca gençlerin çevresel farkındalıklarını geliştirmek ve iklim değişikliği konusunda bilinçlendirilmeleri açısından çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eko kaygı, genç yetişkinler, demografik değişken

Examination of Young Adult's Eco Anxiety Levels in Terms of Demographical Variables

Suzan Çetiner
Lisansüstü Öğrencisi,Başkent Üniversitesi

Doç. Dr. Hicran Çetin Gündüz
Başkent Üniversitesi
hcgunduz@baskent.edu.tr
0000-0002-5899-9772

Abstract

Objective: In recent years, the increasing effects of environmental crises and climate change problems worldwide pose a threat to ecosystems and species. It is seen that changing climate and environmental factors not only affect people's physical health but also negatively affect their mental health. Eco-anxiety is a state of intense anxiety and concern about climate change, environmental crises and the degradation of ecosystems. Research shows that young people are at risk for eco-anxiety. Based on this information, this study aimed to examine the eco-anxiety levels of young adults in terms of demographic variables and some independent variables. For this purpose, the following questions were sought: Is there a significant difference between young adults' eco-anxiety levels and their gender, age, perceived socioeconomic level, residence, geographical region where they spend most of their lives, weekly screen time, participation in environmentally friendly behaviors, and weekly time spent following the news?
Method: The dependent variable of the study is the level of eco-anxiety, and the independent variable is demographic variables. Weekly screen time, participation in environmentally friendly behaviors, and the duration of following the news were considered as independent variables. The sample of the study consists of 163 young adults between the ages of 18-30 (mean= 21.96; sd= 3.39). In order to measure eco anxiety, the Eco Anxiety Scale was used to collect the data of the study and the Personal Information Form prepared by the researcher was used to obtain demographic information of the participants. The personal information form asked about the individuals' gender, age, perceived socioeconomic level, residence, geographical region where they spend most of their lives, weekly screen time, their participation in environmentally friendly behaviors and the weekly time they spend following the news. SPSS 28.0 package program was used for data analysis. Independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) tests were used to examine the relationships between variables in the study.
Findings: It was concluded that the eco-anxiety levels of young adults showed a significant difference with the variables of gender, age, frequency of following environmental pages, weekly screen time, duration of following weekly news, participation in environmentally friendly behaviors; but did not show a significant difference with the perceived socioeconomic level, geographical region where most of life is spent, and the residential area where one lives.
Conclusion: It is important that young people are supported in addressing and coping with their concerns about climate change. In addition, efforts should be made to improve their environmental awareness and raise awareness about climate change.

Keywords: Eco-axiety, young adults, demographical variable

Felaket Kaydırması, Prososyal Davranışlar ve Depresyon, Anksiyete ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Arş.Gör.Asude Sena MUĞLU
asude.muglu@ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran Üniveristesi,Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Gülnaz KEKİLLİ
kekilli.gulnaz@ogr.ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Esma YALÇIN
yalcın.esma@ogr.ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Beyza YAĞMUR
yagmur.beyza@ogr.ahievran.edu.tr
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Özet

Pandemi ve deprem gibi kitlesel travmaların ardından olumsuz psikolojik sonuçlarından biri de felaket kaydırması (doomscrolling) davranışıdır. Afetlerin ardından sosyal medyada kendilerine güven ortamı arayan bireyler akıştan kaynaklı olarak sürekli olumsuz haberlere maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda 6 şubat depreminin uzun dönemli sonuçlarının incelenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür. İnternet üzerinden bilgi arayışı amacıyla yapılan felaket kaydırması davranışının pasif bir başa çıkma yöntem olması sebebiyle ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olabileceği görülmektedir. Kitlesel travmaların ardından prososyal davranışların incelenmesi de olumlu başa çıkma açısından önemli görünmektedir. Bu bağlamda kitlesel bir travma olan 6 şubat depreminin ardından üniversite öğrencilerinin başa çıkma yöntemleri açısından felaket kaydırması davranışları ve prososyal davranış düzeylerinin incelenmesi, bu değişkenlerin depresyon, kaygı ve stresle olan ilişkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın temel amacı artan felaket kaydırması prososyal davranış ve depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'ne devam etmekte olan üniversite öğrencilerine uygun örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Araştırmanın yöntemi nicel yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemidir. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Felaket Kaydırması Ölçeği, Prososyal Eğilim Ölçeği, Depresyon, Anksiyete ve Stres Ölçeği Kısa Formu (DASS-21) kullanılarak veri toplanmıştır. Bulgular ilgili alanyazın ışığında tartışılmıştır, araştırmacı ve uygulayıcılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Felaket kaydırması, Travma, Depresyon, Anksiyete, Stres Düzeyi

Giriş:
Kitlesel travmalar ekonomik, sosyolojik ve kültürel birçok alanı olumsuz etkilemesinin yanı sıra bir dizi olumsuz psikolojik sonuç doğurmaktadır. Kitlesel bir travma niteliğindeki 6 şubat 2023 merkezli depremler doğrudan ve dolaylı olarak tüm ülkeyi etkilemiştir (Özbilgin vd., 2023). Kitlesel felaketlerden sonraki iyileşme süreci karmaşık ve çoklu faktörlerin etki ettiği bir süreçtir (Prayag vd., 2021). Kişilerin kitlesel travmalarla başa çıkmak için birtakım yollara başvurduğu görülmektedir. Kitlesel bir travmanın ardından olaylardan haberdar olmak, olaylar hakkındaki kişisel kontrolü artırmak ve belirsizliği azaltmak için başvurulan yollardan biri de felaket haberlerini kaydırmatır (Sharma vd., 2022). Tehlike algılandığında başa çıkmak için bilgi arayışı uyum sağlayıcı bir başa çıkma mekanizması olarak görünse de Covid 19 pandemisi dönemindeki çalışmalar bu felaket haberlerini kaydırma davranışının psikolojik sıkıntıları artıran bir risk faktörü olarak değerlendirmeye başlamıştır (Buchanan vd., 2021).

1.Felaket haberlerini kaydırma (doomscrolling) genellikle felaketler, salgın hastalıklar, şiddet ve doğal afetlerlerin ardından tekrarlayıcı olarak meydana gelmesi ile karakterize edilmiştir (Sharma vd., 2022). Bireyin kendisini felaket haberlerine maruz bırakması sürekli bir kaygı ve endişe hissi uyandırsa da birey bu eylemi gerçekleştirmeye devam etmektedir (Rodriguez, 2022). Felaketin ardından olumsuz haberlere odaklanma eğilimi hem fiziksel hem de zihinsel sağlık açısından zararlı olabilmektedir. Felaket haberlerini kaydırma davranışı arttıkça pozitif duygulanımın azaldığı (Watercutter, 2020) iyi oluş (Zhao ve Zhou, 2020) ve psikolojik uyum, mental iyi oluş ve duygu düzenleme güçlüğü ile anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir (Öksüz et al., 2023;). Felaketin ardından ortaya çıkan kaygıyı ve belirsizlikle başa çıkmak için yapılan felaket haberlerini kaydırmanın paradoksal bir biçimde psikolojik sıkıntıyı artırdığı düşünülmektedir (Riehm et al., 2019). Olumsuz haberlere maruz kalmanın kaygıyı artırdığı, duygu düzenleme (Öksüz et al., 2023), içselleştirme bozuklukları ve madde kullanımı ile ilişkili olduğu (Dyar et al., 2022) bilinmektedir. Felaket kaydırmasını azaltma, yani olumsuz haberlerden kaçınma, bir iyi oluşu artırma stratejisi olarak önerilmektedir (Mannell ve Meese, 2022)

2. Üniversite öğrencilerinin telefonlardan sosyal medya platformlarına ulaşabilme durumu ile depresyon ve kaygı dereceleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Yalçın,2015). Felaket haberlerini kaydırma, artan kaygı ile ilişkilendirilmektedir (Barabak, 2020). Yine felaket haberlerini kaydırma "kişinin sürekli bir şekilde negatif haberler silsilesinde kendini kaybetmesi ve bunun sonucunda kaygı derecesinde meydana gelen bir değişim olduğu düşünülmektedir.

3.Travmatik yaşam olaylarının ardından gözlemlenebilecek bir olumlu ve sağlıklı bir başa çıkma mekanizması da prososyal davranışlardır (Vollhardt, 2009). Prososyal davranışlar başkalarının sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, başka bir bireye yardım etmek için gönüllü eylemlerde bulunmak ile karakterize edilmiştir (Eisenberg ve ark., 2006). Vollhardt (2009) travmanın ardından bireyin yaşayabileceği travma sonrası büyümeye dikkat çekmiş ve bireyin kendini daha duyarlı ve güçlü hissedebileceğini ifade etmiştir. Travmatik deneyimin başkalarına olan duyarlılığı artırabileceği ve bu sayede kişinin daha çok prososyal davranış gösterebileceğini öne sürülmüştür (Vollhardt, 2009). Bu öneriyi destekleyen bir çalışmada travma sonrasında iyileşebilen ve güçlenen kişilerin diğerlerine yardım etme davranışlarının arttığı bulunmuştur (Stidham vd., 2012). Travma deneyimi ile prososyal davranış arasında pozitif bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Trull, 2014; Tsai vd., 2015).

Çınarbaş ve Doğan (2019) travma yaşamış kişiler daha çok prososyal davranış eğilimi gösterdiklerini bulgulamıştır. Prososyal davranışlar, kitlesel travmaların olumsuz etkilerinin azalmasında sağlıklı ve olumlu bir başa çıkma tarzı olarak yorumlanabilir (Lin vd., 2020; Wan vd., 2022).

YÖNTEM

Desen

Bu araştırmanın yöntemi ilişkisel tarama yöntemidir. İlişkisel tarama yöntemi, iki veya daha fazla değişkenin aralarındaki ilişkiyi, birlikte değişim gösterip göstermediklerini; birlikte değişim gösteriyorlarsa da derecesini belirlemeyi amaçlayan çalışmalardır (Frankel & Wallen, 2005).

Çalışma Grubu/Örneklem

Bu araştırmada çalışma grubunu 2024-2025 eğitim yılında öğrenimine devam eden Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'ne devam eden bireyler oluşturmuştur. Uygun örnekleme yöntemi ile katılımcılara ulaşılmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, zaman, para ve işgücü gibi faktörlerden kaynaklanan sınırlılıklar dolayı örneklemin kolay ulaşılabilir birimlerden seçilmesi işlemidir (Büyüköztürk, 2012).

Veri Analizi

Araştırmanın hipotezlerine ait analizler gerçekleştirilmeden önce analizlerin sahip olduğu ön koşullar incelenmiştir. Bu kapsamda verilerin normal dağılıp dağılmadığı incelenmiştir. Verilerin normallik dağılımı için basıklık ve çarpıklık değerleri dikkate alınmıştır. Daha sonra çoklu normallik varsayımının karşılanıp karşılanmadığı incelenmiltir. Ayrıca çoklu bağlantısallık probleminin olup olmadığı da incelenmiştir. Veri setinin araştırmada yapılacak analizler için uygun olduğu belirlendikten sonra analizlere geçilmiştir. Öncelikle bu araştırmada araştırmanın temel değişkenlerinin cinsiyete ve depremden direk ve dolaylı olarak etkilenmesine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler için t-testi analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra araştırmanın temel değişkenleri arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir. Felaket kaydırmasının depresyon kaygı ve stres üzerindeki yordayıcı etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu kapsamda SPSS 27.00 uygulaması kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, depreme doğrudan ve dolaylı maruz kalma, depremde yaşanılan kaybın çeşidi), öğrenim durumunu (okul türü, sınıf düzeyi) ve internette geçirilen zamana ilişkin soruları içermektedir.

Felaket Kaydırması Ölçeği(Kısa Form)

Sharma ve diğerleri (2022) tarafından geliştirilen ölçek, 15 maddeden ("Kendimi sürekli olumsuz haberlere bakarken buluyorum" gibi) oluşan tek boyutlu bir ölçümdür. Katılımcılar bu maddeleri, 1'in "kesinlikle katılmıyorum" ve 7'nin "kesinlikle katılıyorum" anlamına geldiği 7'li Likert ölçeği üzerinden değerlendirmektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, daha yüksek

düzeyde kıyamet kaygısına işaret etmektedir. Satıcı ve arkadaşları (2022) ölçeği Türkiye bağlamına uyarlamak için bir çalışma yürütmüştür. Ölçeğin uyarlanmış versiyonu iyi uyum indeksleri göstermiştir (GFI = 0.958, CFI = 0.970, NFI = 0.960, IFI = 0.970, SRMR = 0.063). Araştırmacılar ayrıca ölçeğin 4 maddelik versiyonu için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapmış ve modelin uyumlu olduğu görülmüştür (CFI =0.95, NFI = 0.94, IFI = 0.95, SRMR = 0.044). Bu çalışma için cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmıştır.

Prososyal Eğilim Ölçeği

Yirmi üç maddeden oluşan ölçek Carlo ve Randal (2002) tarafından prososyal davranış eğilimini üniversite öğrencisi örnekleminde ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçekte beşli Likert tipi cevap formatı kullanılmıştır ve yüksek puanlar daha fazla prososyal davranışa işaret etmektedir. İngilizce versiyonunun iç tutarlılık katsayısı .73'dür. Kumru, Carlo ve Edwards (2004) 11-21 yaş arası gençler için ölçeği Türkçe'ye uyarlamıştır. Daha sonra, Yıldız, Taştan-Boz ve Yıldırım (2012) ölçeği üniversite öğrenci örneklemine uyarlamıştır. Yıldız ve arkadaşları (2012) ölçeğin Türkçe versiyonunda dört faktör bulmuşlar ve toplam varyansın %56'sının açıklandığını belirtmişlerdir. İç tutarlılık katsayısının .64 ve .68 arasında değiştiğini eklemişlerdir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı mevcut çalışmada .71 olarak bulunmuştur. Bu çalışma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmıştır.

Depresyon Anksiyete ve Stres Ölçeği (DAS-21)

Bu ölçek Lovibond ve Lovibond (1995) tarafından bireylerin depresyon, anksiyete ve stres düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Sarıçam (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçek beşli likert tipi olup her bir boyuttan alınabilecek en düşük puan 0 en yüksek puan 21' dir. DASS 21, üç başlık altında yedişer önerme ile depresyon, anksiyete ve stres düzeyini ölçmeyi hedefleyen toplam 21 önermeden oluşmaktadır. Depresyon boyutunda; karamsarlık, herhangi bir işe başlama konusunda, gevşeklik ve zorlanma, moral bozukluğu, keder, değersizlik, keyifsizlik ve isteksizlik, hayatın anlamsız hissedilmesi gibi duygu ve durumların ölçülmesi hedeflenmektedir. Anksiyete boyutu; korku, panik, endişe gibi duygu ve durumların yanı sıra vücudun bunlara gösterdiği reaksiyonların da değerlendirilmesini içermektedir. Stres boyutunda ise rahat olamama, rahatlıkta zorlanma, öfke, kızgınlık, sabırsızlık ve hoşgörüsüzlük gibi duygu ve durumların ölçülmesi amaçlanmaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlamasında uyum iyiliği değerlerinin de kabul edilebilir aralıklarda olduğu görülmüştür [$\chi 2$ (39, N= 101) =74.57, p=0.00), GFI=0.951, CFI=0.956, TLI=0.925, RMSEA=0.044, SRMR=0.046]. Ölçeğin orijinal çalışmasında iç tutarlılık katsayısı depresyon için .94, anksiyete için .87 ve stres için .91 olduğu görülmüştür. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması için iç tutarlılık katsayısı anksiyete için .84, depresyon için .87 ve stres alt boyutu için .85 olduğu saptanmıştır. Bu çalışma için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tekrar hesaplanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde ilk olarak, üniversite öğrencilerinin felaket kaydırması prososyal davranış ve depresyon, anksiyete ve stres arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Momentler Korelasyon Analizi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Ayrıca gruplar arası farklılıkları belirlemek için bağımsız örneklem t- testi yapılmıştır. Sonuçlar, x ile y arasında orta derecede güçlü pozitif bir ilişki (r=., P<.05) olduğunu göstermiştir. Öğrencilerin x ve y puanları birlikte artmıştır. y ve z düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur (r=. , p<.05). Öğrencilerin y

puanları z puanları ile birlikte artmıştır. Sonuçlar, x ve z arasında orta düzeyde pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir (r=. , P<.05). Öğrencilerin x puanları z puanları ile birlikte artmıştır.

Kaynakça

1. Akın, A., ve Çetin, B. (2007). Depresyon, anksiyete, stres ölçeği (DASÖ) geçerlik ve güvenirlik.
2. Anand, N., Sharma, M. K., Thakur, P. C., Mondal, I., Sahu, M., Singh, P., ... & Singh, R. (2022). Doomsurfing and doomscrolling mediate psychological distress in COVID-19 lockdown: Implications for awareness of cognitive biases. Perspectives in psychiatric care, 58(1), 170-172.
3. Barabak, M. Z. (2020). "Quarantini.""Doomscrolling." Here's how the coronavirus is changing the way we talk. Los Angeles Times.
4. Buchanan, K., Aknin, L. B., Lotun, S., & Sandstrom, G. M. (2021). Brief exposure to social media during the COVID-19 pandemic: Doom-scrolling has negative emotional consequences, but kindness-scrolling does not. Plos one, 16(10), e0257728.
5. Büyüköztürk Ş. Testlerin Geçerlilik ve Güvenilirliğinde Kullanılan Bazı İstatistikler. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 16. Baskı, Ankara: Pegem Akademi; 2012. p.167-82.
6. Canel-Çınarbaş, D. ve Doğan, F. (2019). Travma sonrası stres ile prososyal davranış arasındaki ilişkide travma sonrası büyümenin rolü. Nesne, 7(15), 201-213. DOI: 10.7816/nesne-07-15-04
7. Carlo, G., & Randall, B. A., (2002). The Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents.
8. çalışması. Educational Sciences: Theory & Practice, 7 (1), 241-268.
9. Dyar, C., Crosby, S., Newcomb, M. E., Mustanski, B., & Kaysen, D. (2022). Doomscrolling: Prospective associations between daily COVID news exposure, internalizing symptoms, and substance use among sexual and gender minority individuals assigned female at birth. Psychology of Sexual Orientation and Gender Diversity.
10. Eisenberg, N., Fabes, R. A. ve Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. W. Damon ve R. M. Lerner, (Ed.), Handbook of child psychology (6. Baskı, s. 646-718) içinde. New York: John Wiley.
11. Frankel, J.R., & Wallen, N.E. (2005). How to Design and Evaluate Research in Education. McGraw-Hill International Edition. Sixth edition. Journal of Youth and Adolescence, 31(1), 31-44.
12. Journalism Studies 23 (3), 302-319, 2022. https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1461670X.2021.2021105
13. Lin, L., & Shek, D. T. (2022). Association of normative moral character and prosocial behavior–Moderators of personal moral character and sociodemographic factors. Personality and Individual Differences, 187, 111400.
14. Mannell, K., & Meese, J. (2022). From doom-scrolling to news avoidance: limiting news as a wellbeing strategy during COVID lockdown. Journalism Studies, 23(3), 302-319.
15. Özbilgin, M., Erbil, C., Şimşek Demirbağ, K., Demirbağ, O. ve Tanrıverdi, V. (2023). Afet Yönetiminde Sorumluluğun Yeniden İnşası: Deprem, Sosyal Dramalar, Sosyal Politikalar, Sosyal Mucit Academic Review, 4(1), 71-112.

16. Prayag, G., Ozanne, L. K., & Spector, S. (2021). A psychological wellbeing perspective of long-term disaster recovery following the Canterbury earthquakes. International Journal of Disaster Risk Reduction, 63 , Article 102438. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2021.102438
17. Riehm KE, Holingue C, Kalb LG, Bennett D, Kapteyn A, Jiang Q, et al. Associations between media exposure and mental distress among US adults at the beginning of the COVID-19 pandemic. American Journal of Preventive Medicine. 2020 Nov 1; 59(5):630–8. pmid:33011008
18. Rodrigues, E. V. (2022). Doomscrolling–threat to Mental Health and Well-being: A Review. International Journal of Nursing Research, 127-130.
19. Sharma, B., Lee, S. S. & Johnson, B. K. (2022). The Dark at the End of the Tunnel: Doomscrolling on Social Media Newsfeeds. Technology, Mind, and Behavior, 3 (1). doi:10.1037/TMB0000059
20. Stidham, A. W., Draucker, C. B., Martsolf, D. S. ve Mullen, L. P. (2012). Altruism in survivors of sexual violence:the typology of helping others. Journal of the American Psychiatric Nurses Association, 18(3) 146–155.
21. Trull, R. (2014). Prosocial Behavior and Posttraumatic Growth after Trauma [PowerPoint slides]. Retrieved from http://scholarworks.boisestate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1040&context=sspa_14 .
22. Tsai, J., Sippel, L. M., Mota, N., Southwick, S. M., & Pietrzak, R. H. (2016). Longitudinal course of posttraumatic growth among U.S. military veterans: Results from the National Health and Resilience in Veterans Study. Depression and Anxiety, 33(1), 9–18. https://doi.org/10.1002/da.22371
23. Vollhardt, J. R. (2009). Altruism born of suffering and prosocial behaviour following adverse life events: A review and conceptualization. Social Justice Research, 22(1), 53–97.
24. Wan, X., Huang, H., Zhang, Y., Peng, Q., Guo, X., Wu, S., ... & Chen, C. (2023). The effect of prosocial behaviours on Chinese undergraduate nursing students' subjective well-being: The mediating role of psychological resilience and coping styles. International Journal of Mental Health Nursing, 32(1), 277-289.
25. Watercutter, A. (2020, June 25). Doomscrolling is slowly eroding your mental health. Wired. https://www.wired.com/story/stop-doomscrolling/
26. Yalçın, G. (2015). Sosyal Medyanın Yoğun Kullanımın İleri Ergenlikte Yalnızlık ve Depresyona Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
27. Yilmaz, O.; Boz, H.; Arslan, A. Depresyon Anksiyete Stres Ölçeğinin (DASS 21) Türkçe kisa formunun geçerlilik-güvenilirlik çalışması [The validity and reliability of depression stress and anxiety scale (DASS 21) Turkish short form]. J. Financ. Econ. Soc. Stud. 2017, 2, 78–91. Available online: https://dergipark.org.tr/en/pub/fesa/issue/30912/323190
28. Zhao N, Zhou G (2020) Social Media Use and Mental Health during the COVID-19 Pandemic: Moderator Role of Disaster Stressor and Mediator Role of Negative Affect. Applied Psychology: Health and Well-Being 12, 1019–1038.

Afrika'da İnsan Haklarının Güçlendirilmesi ve İdam Cezalarının Kaldırılmasında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin Rolü ve Önemi: *4 Haziran 2024 Tarihli Kararlar Işığında Bir İnceleme*

Yasin YILDIRIM
Öğr. Gör. Doktorant, T.C. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kurşunlu MYO, Adalet Programı
yasinyildirim@karatekin.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8926-3517

Özet

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi, Afrika kıtasının hukuki, sosyal ve politik ilişkilerinde önemli rol oynayan ve insan haklarının kıta genelinde korunması için faaliyet gösteren uluslararası bir yargı merciidir. 1998 yılında kurulması kararlaştırılan, 2004 yılında kurulan ve ilk hükmünü 2009 yılında veren Mahkeme, kıta genelinde insan haklarının korunması ve güçlendirilmesi noktasında çalışmalar yapmakta ve tıpkı diğer uluslararası yargı mercileri gibi saygın bir konuma ulaşmaya çalışmaktadır. Mahkemenin 04/06/2024 tarihinde Tanzanya'nın taraf olduğu ve idam cezalarının konu edildiği 2 farklı davada verdiği kararlar *(051/2016 ve 048/2016 sayılı kararlar)* ise kıtadaki insan hakları ihlalleri ile mücadele edilmesi ve bu hakların güçlendirilmesi noktasında özel bir incelemeyi hak etmektedir, zira bahsi geçen kararlar bu minvalde somut ve güçlü bir etki meydana getirmiş, kıta genelinde idam cezası karşıtı yeni bir hareket başlatmıştır. Mezkûr kararlarda Mahkeme, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'nin insan hayatının dokunulmazlığı ve saygınlığına dair 4 ve 5'inci maddelerine de vurgu yaparak Tanzanya ulusal mahkemelerinin davacılar aleyhinde vermiş olduğu idam kararlarının yanlış olduğuna hükmetmiş, idam cezalarının infaz edilmemesini salık vermiştir. Geçmişte Mahkemece verilmiş benzer kararlar bulunmakla birlikte aynı tarihte aynı doğrultuda aynı ülke aleyhinde iki farklı hüküm verilmesi ise emsaline ziyadesiyle ender rastlanan bir durum olup Mahkemenin idam cezalarına dair güncel tutumunu gözler önüne sermektedir. Bu kararların önemini pekiştiren bir diğer faktör ise izleyen süreçte kıta genelinde idam cezalarının kaldırılması yönünde somut adımlar atılmaya başlanmasıdır. 2024'ün ikinci yarısında Liberya, Gana ve Kenya'da bu yönde parlamenter düzeyde adımlar atılmış, Aralık ayında BM Genel Kurulu'nda yapılan 10. İdam Cezasının Kaldırılmasına Dair Moratoryum Oylamasında Fas ve Zambiya ilk defa lehte oy kullanmış, Zimbabve'de ise 31/12/2024 tarihinde idam cezası resmen kaldırılmıştır. AİHHM'nin kararlarının bağlayıcılığı ve etkililiği hakkında uzun yıllardır tartışmalar devam etmekle birlikte mezkûr kararlar insan haklarının önündeki en büyük engellerden biri olan idam cezalarının kaldırılması yönünde somut bir bilinç yaratmış ve gelişmekte olan Afrika ülkelerinin evrensel hukuk standartlarına yakınlaşmasına yardımcı olmuştur. Çalışmanın tam metninde, mezkûr kararlar detaylı bir şekilde incelenecek, Afrika genelinde idam cezalarının yürürlükten kaldırılması hususundaki güncel hukuki, idari ve politik süreçler değerlendirilecek ve Mahkemenin, kıtadaki ulusal hukuk sistemlerini reforme etme, Afrika genelinde hukuk devleti anlayışını güçlendirme ve insan haklarını korumadaki artan rolü vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: İdam Cezası, İnsan Hakları, AİHHM, Tanzanya, Uluslararası Hukuk

GİRİŞ

İdam cezası, insanlık tarihinin en tartışmalı ve en acil çözüme kavuşturulması gereken cezai

yaptırımlarından biridir. Her ne kadar idam cezası günümüzde Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Suudi Arabistan Krallığı ya da Hindistan Cumhuriyeti gibi ülkelerde fiilen uygulanmakta ise de bu ceza türü akademik ve politik çevrelerce genellikle modern insan hakları anlayışıyla çelişen bir uygulama olarak kabul edilmekte ve sıklıkla eleştiri konusu yapılmaktadır. Zira insan yaşamının dokunulmazlığı, evrensel insan hakları normlarının en temel kaidelerinden biridir. Öte yandan idam cezası, devletin bu dokunulmazlığı ihlal etmesine neden olan bir ceza / yaptırım türü olup bireylerin temel insan haklarını ihlal etmektedir. Ayrıca, idam cezası insan onuru ve haysiyeti ile de çelişmekte olup insanı değersizleştirmektedir. Bunun yanında, idam cezası, toplumsal adaletin sağlanmasında ya da toplum vicdanının rahatlatılmasında da çoğu zaman yeteri kadar bir etkinlik göstermemektedir, dahası maddi gerçeği ortaya çıkarma ve adaletin doğru bir biçimde tecelli etme süreçlerine de zarar vermektedir.

Adı geçen ülkelerin haricinde, Afrika kıtasındaki birçok ülkenin hukuk sistemlerinde de idam cezası hala geçerli bir yaptırım olarak yer almakta ve bu durum, kıtada insan hakları ihlallerinin sürmesine neden olmaktadır. Dahası, bu ceza türü kıtadaki hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkelerin de tam anlamıyla gerçekleşmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

Ancak, 2024 yılı içerisinde Afrika kıtasındaki uluslarüstü düzeyde en yüksek yargı mercii olan ve Afrika Birliği'nin resmi yargı organı olarak faaliyet gösteren Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin ("Afrika Mahkemesi") verdiği kararlar, kıta genelinde idam cezasının kaldırılması yönünde önemli bir mihenk taşı teşkil etmektedir. Mahkeme, 4 Haziran 2024 tarihinde Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti'nin taraf olduğu ve idam cezalarını konu edildiği iki dava davalarda verdiği kararlarla, kıta genelinde idam cezasına karşı yeni bir dalganın başlamasına vesile olmuştur. Afrika Mahkemesi, söz konusu davalarda, idam cezalarının infaz edilmemesi gerektiğine, iç hukuk sistemlerinden bu cezanın kaldırılmasının lazım geldiğine ve idam cezalarının konsept olarak Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olduğuna karar vererek, net bir tavır ortaya koymuştur.

Her ne kadar Tanzanya verilen hükümlere karşın idam cezasını kendi iç hukuk sistemlerinden henüz kaldırmamışsa da başkaca Afrika ülkelerinin 2024 yılının 2'nci yarısında idam cezalarının kaldırılması yolunda attığı somut adımlar Afrika Mahkemesinin bu tavrının somut birer yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

İşbu çalışmada Afrika Mahkemesi nezdinde yürütülen yargılama süreçlerinin, Mahkemenin kararında dayanak aldığı temel argümanların ve nihai kararlarının diğer Afrika ülkeleri nezdindeki hukuki ve sosyal etkileri ve de tüm bunların yanında kararların kıta genelinde insan hakları ve hukuk devleti kültürünün inşasına olan konstrüktif ve müspet etkileri tartışılacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI VE YÖNTEM

İşbu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden istifade edilecektir. Öncelikle Afrika Mahkemesinin Haziran 2024 tarihli kararlarının hukuki incelemesi yapılacak, bu kararların alt hukuki metinleri Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi bağlamında analiz edilecek, akabinde 2024 yılının ikinci yarısında Afrika genelinde idam cezalarının kaldırılması yolunda atılan hukuki, idari ve politik hamleler derinlemesine irdelenecektir. Mevcut hukuki ve politik metinlerin yorumlanması suretiyle Mahkemenin verdiği hükmün direkt ve endirekt etkileri tartışılacaktır. Bu süreçte, kıta genelinde anayasal değişiklikler, parlamenter girişimler ve uluslararası kuruluşların rolü de ayrıca dikkate alınacaktır.

Bahsi geçen Mahkeme kararları hayli yeni tarihli oldukları için mevcut literatürde konuyla

alakalı pek fazla eser bulunmamaktadır. Ancak genel olarak idam cezaları ve insan haklarının korunması hakkında mevcut temel doktrin kaynaklardan faydalanılacaktır.

Çalışmada normatif hukuk analizi yöntemi benimsenerek, Afrika Mahkemesi'nin mezkûr kararlarının uluslararası insan hakları hukuku ile uyumluluğu değerlendirilecek ve bu kararların Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden Afrika ülkeleri üzerindeki hukuki bağlayıcılığı ile etkileri tartışılacaktır. Bununla birlikte, Mahkeme kararlarının devlet uygulamaları üzerindeki dolaylı (endirekt) ve doğrudan (direkt) etkileri de siyasi, hukuki ve sosyolojik bağlamda ele alınacaktır.

AFRİKA İNSAN VE HALKLAR HAKLARI MAHKEMESİ'Nİ TANIMAK: *KURULUŞ, YETKİ VE GÖREV*

Afrika Mahkemesi, Afrika Birliği'nin yargı organı olup Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ("AİHM") ve Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi ile birlikte 3 kıtasal mahkemeden biridir. 9 Haziran 1998 tarihinde Afrika İnsan ve Halklar Hakları Mahkemesi'nin Kurulmasına dair Protokol'ün kabul edilmesi ve bu protokolün 15 devlet tarafından akdedilmesi ile birlikte ise 25 Ocak 2004 tarihinde resmen kurulmuştur (Afrika İnsan ve Halkaların Hakları Mahkemesi, 2025). 2006 yılında ilk hakimlerin atanması ile bilfiil faaliyetlerine başlamış 2009 yılında ise ilk kararını vermiştir.

Mahkemenin temel misyonu / görevi Afrika Şartı olarak da bilinen Afrika İnsan ve Halklar Hakları Sözleşmesinin uygulanmasını denetlemek, bu Şartta ve Afrikalı devletlerin akdettikleri diğer insan hakları enstrümanlarında yer alan insan haklarına dair temel teamül, kural ve kaideleri korumak, kıta genelinde insan haklarını güçlendirmektir. Yargı merciinin temel vizyonu ise yukarıda adı geçen tüm belgelerin uygulanmasını garanti ederek Afrikalı uluslar nezdinde güçlü bir insan hakları kültürü inşa etmektir.

Mahkemenin kuruluş protokolünde de vurgulanan temel değerleri ise yargısal bağımsızlık ve tarafsızlık, şeffaflık, ahlaki hesap verebilirlik, ayrımcılıktan kaçınma, hakimler arası mutlak entegrasyon, tüm muhtemel başvuruculara karşı eşitlik ve mahkemeye başvuran kişilerin ihtiyaçlarına cevap verebilirliktir.

Afrika İnsan ve Halklar Hakları Mahkemesinin yetkisi ise mezkûr hususlara nazaran çok daha problematiktir ve işbu çalışmaya da konu olan davalarda da özel olarak inceleme konusu yapılmıştır. Günümüzde 55 Afrika Birliği üyesi devletten 54'ü Afrika Şartı'na taraf olmuş ve kendilerinin de bu Şartta yer alan kaidelere uyacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu ülkelerin 34 tanesi ise Mahkemenin kuruluş Protokolünü akdetmiş ancak 34 ülkeden ise sadece 8 tanesi Mahkemenin mutlak yetkisini kabul etmiş ve gerçek ve tüzel kişilerin bu mahkemeye başvurabilmelerine olanak tanımıştır ki bu 8 ülke;

- Burkina Faso,
- Gambiya Cumhuriyeti,
- Gana Cumhuriyeti,
- Gine-Bissau Cumhuriyeti,
- Mali Cumhuriyeti,
- Malavi Cumhuriyeti,
- Nijer Cumhuriyeti ve de
- Tunus Cumhuriyeti'dir.

Bu 8 ülke, Mahkeme'nin yetkisini açıkça tanımış olduğundan, teorik olarak yalnızca bu

devletler aleyhine dava açılabileceği veya yalnızca bu ülkelerin vatandaşlarının bireysel başvuru yapabileceği düşünülebilir. Ancak, bu çalışmada incelenen davalarda Mahkeme, Tanzanya'nın protokole imza atan 34 ülkeden biri olduğuna işaret ederek kendisini yetkili görmüş ve yetki itirazlarını reddetmiştir. Mahkemenin usul konusunda aldığı bu karar ziyadesiyle önem arz etmekte olup Mahkemenin yetki ve uluslararası belgelere katılım gibi konulardaki görüşünü net bir şekilde ortaya koymaktadır.

AFRİKA MAHKEMESİNİN 4 HAZİRAN 2024 TARİHLİ KARARLARI

4 Haziran 2024 tarihinde Afrika Mahkemesi, Tanzanya'nın taraf olduğu iki farklı davayı karara bağlamıştır. Bu davalar Burundi Cumhuriyeti vatandaşı N. Zabron ve Tanzanya vatandaşı D. Damian tarafından Mahkemeye yapılan bireysel başvurular neticesinde başlamış ve aynı tarihte Mahkemece karara bağlanmışlardır (Damian v. Tanzanya, 2024; Zabron v. Tanzanya 2024). Her iki karar da ihtiva ettikleri nihai argümanlar hasebiyle özel bir analizi hak etmektedir zira bu kararlar insan haklarının ve hukuk devleti anlayışının kıtada güçlenmesi noktasında aktif bir rol oynamaktadır.

Zabron v. Tanzanya Davası "Başvuru No: 051/2016"

Taraflar arasındaki dava sürecini açıklayan gerekçeli kararın 3 ve devamı sayfalarında detaylıca izah edildiği üzere;

Burundi vatandaşı başvurucu Bay Zabron, 2004 yılında Fadhili Seleman isimli bir kişiyi kasten öldürmek suçuyla tutuklanmış, yaklaşık 8 yıl süren uzun bir yargılama sonucunda ise 2012 yılında idam cezasına mahkûm edilmiştir. Tanzanya temyiz mahkemesinde yapılan başvurusunun da 2013 yılında reddedilmesi sonrasında idam cezası kararı kesinleşmiştir. 2016 yılında ise idam cezasının kaldırılması amacıyla Afrika Mahkemesi'ne bireysel bir başvuru yapan Bay Zabron tüm yargılama ve tutukluluk süreçleri boyunca adil yargılanma hakkı başta olmak üzere Afrika Şartı, 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi ve diğer uluslararası hukuk kaynaklarında koruma altına alınan temel haklarının ve özgürlüklerinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Davanın Afrika Mahkemesinde görüldüğü esnada, 2020 yılında ise kendisinin idam cezası müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. Ancak buna rağmen dava görülmeye devam edilmiş ve 4 Haziran 2024 tarihinde Afrika Mahkemesi nihai kararını vermiştir.

Afrika Mahkemesinin ilgili kararında özet olarak aşağıdaki hususlar karara bağlanmıştır:

- Öncelikle her ne kadar Tanzanya hükûmeti, başvurucu Bay Zabron'un Mahkemeye başvurusuna süre itirazında ve yetki itirazında bulunmuşsa da Mahkeme hem başvurunun makul süreler içerisinde yapıldığını hem de Tanzanya'nın Mahkemenin kuruluş protokolüne imza atmasında dolayı bu dosyaya bakma noktasında yetkisinin var olduğuna hükmetmiştir,
- Bay Zabron Afrika Mahkemesine başvurmadan önce tüm iç hukuk yollarını tüketmiştir ve bu şekilde bir diğer usule ilişkin şartı da sağlamıştır,
- Bay Zabron her ne kadar gerçekten katil dahi olsa gerek mahkeme sürecinde ve gerekse sonrasında kötü muameleye tabi tutulmuştur ve özellikle de idam cezası müebbet hapis cezasına çevrilene kadarki süreçte sürekli olarak ölüm korkusu altında yaşamını sürdürmüştür ki bu da insan psikolojisi üzerinde derin bir etki bırakmaktadır,
- Bay Zabron'un yargılama süreci de çok uzun sürmüş ve olağan bir muhakeme süresini aşmıştır,
- Tanzanya'daki cezaevi koşulları son derece yetersiz ve kötü olup bir mahkûmun bu şartlarda fiziksel ve ruhsal sağlığını koruması hayli güçtür,

- Bay Zabron Burundili bir yabancı olduğundan mütevellit davalı Tanzanya hükûmeti 1963 tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkındaki Viyana Sözleşmesi'nin 36'ncı maddesine uyarınca Burundili diplomatik misyonlara yargılama hakkında bilgi vermesi gerekirken bunu yapmamıştır,
- Tanzanya hükûmeti vuku bulan tüm bu kötü muamele, uzun yargılama süreçleri, olumsuz cezaevi koşulları ve diğer prosedürel eksiklikler sebebiyle Bay Zarbon'a 300.000,00 Tanzanya Şilini tutarında tazminat ödemelidir,

Tüm bu hususların yanı sıra, belki de en önemli karar olarak Afrika Mahkemesi başvurucu Bay Zabron hakkında hükmedilen idam cezasını, bu cezanın insan hayatının bütünlüğü ve onuruna yönelik bir saldırı niteliğinde olduğu, asılarak idam yönteminin ise esasında insanlık dışı ve zalimane bir işkence yöntemi olduğuna hükmetmiştir. İdam cezasının Afrika Şartının 5'inci maddesine de açıkça aykırılık teşkil ettiğini ileri süren Mahkeme bu maddede ifade edildiği şekilde herkesin salt insan olduklarından ötürü sahip olduğu temel birtakım haklara sahip olduğuna dikkat çekmiş ve buna istinaden idam cezalarının insan haklarını da açıkça ihlal eden bir eylem olduğuna kanaat getirmiştir.

Somut olaya ilişkin kararların haricinde, Afrika Mahkemesi son bir karar ve emir olarak da Tanzanya hükûmetine yukarıdaki gerekçelere istinaden bu kararın verildiği tarihten itibaren 6 ay içerisinde kendi iç hukuk sisteminden de idam cezasını kaldırması için süre tanımıştır. Afrika Mahkemesinin bu kararının emredici özelliği sebebiyle özel bir noktada olduğu tasavvur edilmektedir. Zira emsal yargı mercilerinden AİHM baktığı davalarda hukuka aykırılıkları ve insan hakları ihlallerini ortaya koyup hakları ihlal edilen kişilerin zararlarının tazmin edilmesine karar verirken hiçbir ülkeye idari / hukuki nitelikte bir emir ya da talimat verememektedir (Tumay, 2009). Öte yandan Afrika Mahkemesi, AİHM'den farklı olarak Tanzanya hükûmetine açıkça hukuki / idari bir karar alması noktasında talimat vermiştir. Karar salt bu özelliğiyle dahi ön plana çıkmakta ve özel bir incelemeyi gerekli kılmaktadır. Zira AİHM nezdinde kararların icrai ve etkili olup olmaması sık sık tartışma konusu edilmekte ve AİHM mağduriyetleri gerçek anlamda gideremediği gerekçesiyle zaman zaman eleştirilmektedir (Cengiz, 2008).

Damian v. Tanzanya Davası "Başvuru No: 048/2016"

İşbu 048/2016 numaralı dava ile yukarıda izah edilen 051/2016 numaralı ve Bay Zabron'un başvurucusu olduğu dava arasında birçok benzerlik bulunmaktadır. Tıpkı Bay Zabron gibi cinayet suçuyla yargılanan, çok uzun süreli bir yargılama sürecine tabii olan ve yine Bay Zabron gibi suçlu bulunarak idam cezasına çarptırılan Bay Damian da hemen hemen aynı argümanlarla başvuruda bulunmuştur. Sadece Bay Zabron'un aksine Tanzanyalı olan ve 1963 tarihli Viyana Sözleşmesine istinaden argümanlar ileri sürmeyen Bay Damian yine Bay Zabron gibi çarptırılmış olduğu idam cezasının kaldırılması için talepte bulunmuştur.

Tanzanya hükûmetinin de yine benzer savunmalarda bulunduğu bu davada Mahkeme bir kez daha süre ve yetki itirazını reddetmiş, başvurucunun temel insan haklarının reddedildiğine kanaat getirmiş ve idam cezasının insanlık onuruna aykırı olduğuna hükmederek davalı ülkeyi tekrar mahkûm etmiştir.

Tekrara düşmemek adına 048/2016 numaralı davanın ayrıntılarına yer verilmeyecek ise de bu dava nezdinde şu hususun bilhassa vurgulanması gerekmektedir ki aynı ülkenin aynı tarihte aynı konuda verilmiş olan iki kararda iki defa mahkûm edilmesi ve haksız bulunması eşine sık rastlanan bir durum değildir. Bu durum, Afrika Mahkemesinin bu konudaki tavrının somut ve net bir şekilde ortaya konması adına da ziyadesiyle önem arz etmektedir. Zira Mahkemenin bu net tavrının ortaya konmasından sonraki süreçte, 2024 yılının 2'nci yarısında kıtanın genelinde

idam cezalarının kaldırılması noktasında birçok somut adım atılmaya başlanmıştır.

AFRİKA MAHKEMESİNİN KARARLARININ KITA GENELİNDE YANSIMALARI

Afrika Mahkemesinin kararları sadece Tanzanya'da değil tüm kıtada büyük bir yankı uyandırmıştır. Mahkemenin bir günde aynı ülkeyi iki kez haksız bularak hem büyük bir manevi tazminata mahkûm etmesi hem de idam cezasının kaldırılmasını emretmesi diğer Afrikalı devletleri de harekete geçirmiştir. Kararın alınmasını izleyen süreçten itibaren işbu çalışmanın kaleme alındığı 2025 yılının Şubat ayına kadarki süreçte kıtada idam cezasının kaldırılması yolunda aşağıdaki adımlar atılmıştır.

Kenya Cumhuriyeti, zaten uzun yıllardır herhangi bir infaz gerçekleştirmediği halde kararı izleyen süreçte idam cezasını resmi olarak da kaldırmak için harekete geçmiştir. Ulusal Parlamentoda yapılan komisyon oylamalarında ve genel kuruldaki ilk oylamada idam cezasının kaldırılması için adım atılmıştır (Amnesty International, 2024 Ekim 10).

Gambiya Cumhuriyeti de yine 2024 yılı içerisinde idam cezasının kaldırılması için harekete geçmiştir. Son idam cezası infazının 2012'de gerçekleştiği ülkede 2017'den beri devam eden yoğun kampanyalar 2024'te ilk defa yoğun bir politik destek de bularak ülke parlamentosunda görüşülmeye başlanmış ve idam cezasının kaldırılması için resmi kanun teklifi sunulmuştur (Mavhunga, 2024).

2024 yılı içerisinde idam cezasının kaldırılması için somut hukuki adımlar atan diğer ülkeler ise Liberya Cumhuriyeti, Çad Cumhuriyeti, Kongo Cumhuriyeti ve Fildişi Sahili Cumhuriyeti'dir. Öncelikli olarak Liberya'da Senato idam cezasının kaldırılması için bir taslak hazırlamış ve bu taslak metin Temsilciler Meclisi'ne sunulmuştur. 31 Ocak 2024 tarihinde de Birleşmiş Milletler nezdinde yürütülen İnsan Hakları 75 Girişimi kapsamında idam cezasının kaldırılması için gerekli protokolleri akdetmiştir. Fildişi Sahili'nde de benzer şekilde Senato düzeyinde cezanın kaldırılması için ilk adım atılmıştır. Son olarak Çad ve Kongo'da da idam cezasının kaldırılması için BM komisyon toplantılarında resmi taahhütlerde bulunulmuştur (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2024).

17 Aralık 2024 tarihinde ise BM Genel Kurulu'nda İdam Cezasının Kaldırılması için Yapılan Moratoryum Toplantısı'nda da Fas Krallığı, Zambiya Cumhuriyeti ve Kenya tarihlerinde ilk defa lehte oy kullanmışlardır. Halen kendi iç hukuki düzenlemelerinde idam cezasına yer veren bu ülkeler uluslararası düzeyde yapılan oylamada lehte oy kullanarak geleceğe yönelik pozitif bir projeksiyon çizmişlerdir (World Coalition Against Death Penalty, 2024).

Kıta genelinde en somut ve en güçlü adımı atan ülke ise Zimbabve Cumhuriyeti olmuştur. 31 Aralık 2024 tarihinde Zimbabve Cumhurbaşkanı Emmerson Mnangagwa ulusal parlamentodan gelen kanun tasarısını onaylamış ve en son 2004 yılında gerçekleştirilen infazın ardından 20 yıl sonra idam cezasının tamamen kaldırıldığını ilan etmiştir (Mutsaka, 2024).

Kıta genelinde kısa bir zaman zarfında 8 ülkede idam cezalarının kaldırılması yolunda somut adımlar atılması ve 1 ülkede ise kesin olarak kaldırılması, önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Zira kıta genelinde, bilhassa da Sahra-altı Afrika'da idam cezalarının sayısı son 5 yılda 3'e katlanmıştır ve bu durum kıtadaki insan hakları kültürüne büyük bir zarar vermektedir (Amnesty International, 2024 Mayıs 29). Hal böyleyken az sayıda dahi olsa bütün bu ülkelerin idam cezalarının kaldırılması yolunda göstermiş olduğu net tavır geleceğe yönelik umut edici bir hamle olarak görülmektedir.

SONUÇ

Afrika Mahkemesi'nin 4 Haziran 2024 tarihli kararları, kıtada insan haklarının korunması ve hukuk devleti anlayışının güçlendirilmesi açısından kritik bir dönüm noktası niteliğindedir. Her iki kararda da Mahkeme, idam cezasının insanlık dışı ve zalimane bir uygulama olduğu yönünde hüküm vererek, Tanzanya hükümetine iç hukuk sisteminden idam cezasını kaldırması için altı ay süre tanımıştır. Bu karar, Afrika Mahkemesi'nin emredici yetkisinin genişliğini ve kıtadaki insan hakları ihlallerine karşı proaktif, güçlü bir yaklaşıma sahip olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Öte yandan, Mahkeme'nin Tanzanya'nın yetkiye ilişkin itirazlarını reddetmesi, sadece Mahkeme'nin kendini yetkili kılma pratiği açısından değil, aynı zamanda Afrika kıtasındaki insan hakları yargılamalarının geleceği açısından da önemli bir emsal teşkil etmektedir. Mahkeme'nin iç hukuk yollarının tüketilmesi şartına getirdiği esnek yorum, bireysel başvuruların daha etkili şekilde değerlendirilmesine olanak tanımakta ve gelecekte de benzer başvuruların yapılması ihtimalinde Mahkemenin tavrı hakkında fikir vermektedir. Bu durum, Afrika Mahkemesi'nin kıtada insan hakları standartlarını yükseltme misyonunu daha güçlü bir şekilde yerine getirme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Afrika Mahkemesi'nin verdiği kararlar, Afrika'daki insan hakları hukukunun gelişimi açısından önemli bir adım olup, üye devletlerin Mahkeme'nin yetkisini tanıma konusundaki tutumlarını yeniden değerlendirmelerine neden olmuştur. Bu bağlamda, Mahkeme'nin içtihatlarının, kıtadaki insan hakları mekanizmalarının güçlendirilmesi ve daha geniş bir yargısal etkinliğin sağlanması açısından önemli bir referans noktası olmaya devam edeceği öngörülmektedir. 2024'ün ikinci yarısında 9 ülkenin Mahkeme'nin kararlarından etkilenerek atmış olduğu hukuki adımların gelecekte daha fazla ülke tarafından takip edileceği ve bu şekilde kıtadaki insan hakları kültürünün güçleneceği tasavvur edilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Afrika İnsan ve Halkaların Hakları Mahkemesi Resmî Web Sitesi, *Basic Information* (2025) https://www.african-court.org/wpafc/basic-information/#establishment
2. Amnesty International (2024, 29 Mayıs) *Death Penalty 2023: Executions more than Tripled in Sub-Saharan Africa, as Global Executions Soar to Highest Number in Almost a Decade*. https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/05/executions-more-than-tripled-in-sub-saharan-africa-as-global-executions-soar-to-highest-number-in-almost-a-decade/
3. Amnesty International (2024, 10 Ekim) *Africa: Countries on the Cusp of Abolition Must Take a Stand Against the Death Penalty.* *https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/10/africa-countries-on-the-cusp-of-abolition-must-take-a-stand-against-the-death-penalty/*
4. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (2024, Temmuz 16) *Report of Secretary General regarding the Question of Death Penalty.* A/HRC/57/26. https://uhr.humanrights.go.kr/pub/file/down/5287
5. Cengiz, S. (2008) AİHM Kararlarının İç Hukuka Etkisi. *TBB Dergisi,* 79*,* 334-350
6. Damian v. Tanzanya Davası (2024). *Full Judgement.* https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/666/7ee/00c/6667ee00c605e503088357.pdf
7. Mavhunga, C. (2024) *Three African Countries on Cusp of Death Penalty Abolition.* VOA *https://www.voanews.com/a/three-african-countries-on-cusp-of-death-penalty-abolition/7817102.html*

8. Mutsaka F. (2024) *Zimbabwe Abolishes Death Penalty Almost 20 Years After Its Last Hanging*. AP.*https://apnews.com/article/zimbabwe-death-penalty-abolished-ccbdd774559f5bbf097176d42effbb60*
9. Tumay, M. (2009). The Subsidiary Protection of European Convention on Human Rights. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 17(1), 185-214
10. World Coalition Against Death Penalty (2024) *Two Thirds of the United Nations General Assembly Vote in favor of the 10th Resolution for a Moratorium on the Death Penalty*. https://worldcoalition.org/2024/12/20/two-thirds-of-the-united-nations-general-assembly-vote-in-favor-of-the-10th-resolution-for-a-moratorium-on-the-death-penalty/
11. Zabron v. Tanzanya Davası (2024) *Full Judgement*. https://www.african-court.org/cpmt/storage/app/uploads/public/666/745/3d2/6667453d21c2a296373419.pdf

Türk Cumhuriyetleri'nin Rusya-Ukrayna Savaşına Tepkisi: Kazakistan Örneği

Tuğba KAYA
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
kaya-tugba@ogr.ahievran.edu.tr
0000-0002-8873-9357

Özet

Kazakistan Orta Asya'nın en geniş topraklarına sahip ülkesidir ve Rusya ile sınır komşudur. Uzun yıllar boyunca Kazakistan toprakları Rusların kontrolü altında kalmıştır ve Ruslar, Kazak topraklarını kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktan çekinmemiştir. Ülkenin ekonominsin Rusya ile entegre olması, Kazakistan toprakların yerleştirilen Rus nüfusunun varlığı iki ülke arasındaki bağları derinleştirmiştir. Bugün Kazakistan izlediği dış politikasında Rusya etkisinden kurtularak çok vektörlü olarak tabir edilen yeni dış politika yaklaşımlarını uygulamaya çalışsa da hala Rusya etkisinden kurtulamamıştır ve uzun vadede Rusya'dan bağımsız dış politika izlemesi mümkün görülmemektedir.

Elbette Kazakistan dış politikasında Rusya etkisinin yoğun olmasının temel sebebi ardında tarihten gelen bir Rusya-Kazakistan ilişkisi vardır. Bu çalışma da Rusya-Kazakistan ilişkilerinin tarihi gelişimi üzerinden Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Kazakistan ekonomisi ve dış politikası üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz durumlar tartışılacaktır. Akabinde Kazakistan'ın hale devam etmekte olan savaşa verdiği tepki üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya-Ukrayna Savaşı, Kazakistan, Rusya

Giriş

Kazakistan yüz ölçümü bakımından dünyanın dördüncü büyük ülkesidir ve yüz ölçümü 2.000 km'dir. Ancak ülkenin yüz ölçümü göz alındığında nüfusu henüz istenilen seviyeye ulaşmamıştır (Alkan, 2011, s. 23). Kazakistan sahip olduğu kadim tarihi ile Türk dünyası içinde önemli bir yere sahiptir. Kazaklar cesaretleri ve savaşçı yetenekleriyle geçmişte çetin mücadelelerin aranan ismi olmuştur. Bulundukları coğrafya, şartları zorlu ve dışardan gelecek müdahalelere açık yapıdadır. Kazak halkı birçok devlete karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir ve tarihi boyunca bölgesel güç mücadelelerinin yanı sıra Rus ve Çin gibi iki büyük güç arasında denge aramıştır. 18.yy. Kazak tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönmede Rusların hakimiyeti altına giren Kazakistan toprakları ancak 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır (Savrun, 2021, s. 28-33). Neredeyse 200 yıla yakın süren bu hakimiyet sürecinde Ruslar, Kazak halkı ile hem demografik hem de ekonomik olarak derin bağlar kurmuştur.

Bu çalışmada geçmişten günümüze kadar Rusya ve Kazakistan arasındaki tarihi bağlar kronolojik sıraya uygun olarak ele alınmıştır. Çalışmanın ilerleyen kısmında Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna topraklarına girmesiyle başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Kazakistan üzerindeki etkisi incelenmiştir. Başlıkta etki yerine tepki kelimesi kullanılmıştır bunun ardında yatan sebep tarihi bağlarda gizlenmektedir. Rusya ve Ukrayna arasındaki tarihi bağlar içerişimde coğrafi, askeri, stratejik, eğitim, dil ve kültür gibi birçok alanı içermektedir. Bu sebepten ötürü Rusya ve Kazakistan ilişkilerini tek bağlamda değerlendirmek olanaksızdır.

Çalışmanın birinci kısmında Kazak topraklarının Çarlık Rusya döneminde nasıl yavaş yavaş ele geçirildiğine değinilmiştir. İkinci kısımda Sovyetlerin kurulması ve Kazakistan'a yönelik uyguladığı bakir topraklar projesi, sanayi yerleşmesi, Rus nüfusun Kazak topraklarına göçü, Kazak halkının genel durumu ele alınmıştır. Üçüncü kısımda 1991 yılı sonrası bağımsızlığını

kazanan Kazakistan ve Nazarbayev dönemi Rusya ile olan ilişkiler üzerinde durulmuştur. Dördüncü kısımda Tokayev dönemi Kazakistan dış politikası ve Rusya ile olan ilişkiler yeni dinamikleri ile incelenmiştir. Son kısımda ise Rusya-Ukrayna savaşının ve Rusya'ya uygulanan yaptırımların Kazakistan'a etkisi ve Kazakistan'ın savaş sürecinde Rusya'ya yönelik verdiği tepki ele alınmıştır.

Çarlık Rusya Dönemi Rusya-Kazakistan İlişkileri

15. yy. Kazak Hanlığının temelinin atıldığı önemli bir yüzyıldır. Kazak Hanlığı 1400'lü yıllarda Altın Orda Devleti'nin Ak Orda Hanının oğulları arasındaki adaletsiz uygulamalarına bir tepkinin olarak sonucu doğmuştur (Ospanova, ss. 35-36). Kazak Hanlığı kurulduğu yıllarda siyasi bütünlüğünü sağlayamadığı için Hak Nazar Han döneminde üç Cüz sistemi ile yönetilmiştir. Cüzlerin hangi kriterlere göre şekillendiğine dair bir bilgi olmamakla birlikte coğrafi olarak yerleri bellidir. İlk olarak Büyük (Ulu) Cüz, Siri Derya 'dan başlayarak Yedisu topraklarında içine alan Güney Kazakistan bölgesinde kurulmuştur, Orta Cüz Kuzeydoğu Kazakistan'ın bir kısmı ve Merkezi Kazakistan topraklarını kapsamaktadır. Küçük Cüz ise Batı Kazakistan toprakları üzerinde kurulmuştur (Hizmetli, s.35).

18. yy. Kazak tarihinin geleceğine yön veren dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Orta Asya da Rusya ve Çin iki önemli güç olarak yerini almıştır ve Kazakistan coğrafyası dönemin iki önemli gücü arasında kalmıştır. İki güç arasında seçim yapmak zorunda kalan Kazak Hanlığı Küçük Cüz Hanı Ebulhayr'un Rus himayesini seçmesiyle birlikte Kazakistan'ın geleceği şekillenmiştir. Ebulhayır'ın yapmış olduğu bu seçim Rusların emperyalist amaçları neticesinde Kazakistan topraklarını işgal etmesiyle sonuçlanmıştır. 1731 yılında başlayan işgaller en sonuncu Kazak Hanı olan Kenesar'ın vefatına kadar devam etmiştir ve 1847 yılında son hanın ölümüyle işgal tamamlanmıştır (Haykır & Kara, 2014, s. 67). Kazak topraklarını kendi topraklarına katan Rus İmparatorluğu uzun bir süre sömürgeci-istilacı olarak bu toprakları kullanmıştır. Kazakların hukuk sistemi, örf ve adetleri Ruslar tarafından tekrar düzenlenerek ülkenin bütün topraklarının Rus devletine ait olduğu ilan edilmiştir. Kazak halkı kendi topraklarında otlakları geçici olarak kiralayan ve merkeze vergi ödeyen bir halk konumuna gelmiştir. Kazakların dahil olduğu sorunlarda ise geleneksel Kazak örf ve adeti bir kenara bırakılarak Rus yasalarına göre yargılanmaya başlanmıştır. Ruslar, Kazak topraklarını işgal ettikten sonra bu topraklarda kalıcı olabilmek için köklü değişikliklere yapmıştır. Rus işgali karşısında direnen Kazak halkı ise Rusların sert tepkileri ile karşılaşmıştır (Ospanova, ss. 59-61). 1869 yılında Kazak halkı Rus uygulamaları karşısında ayaklanmıştır Rus askerleri ise 71.000 ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayan hayvanları öldürerek halkı açlığa terk etmiştir. 1889 yılında çıkarılan toprak kanunu ile Ruslara istedikleri topraklara yerleşme ve toprak sahibi olma hakkı verilmiştir. Böylelikle gelecekte Kazakistan'ın en büyük hassasiyetlerinden biri olan Rus nüfusu ülkenin kuzeyine yerleşmeye başlamıştır. Çarlık döneminin son nüfus sayımı olan 1911 sayımlarında ülkede %'40 Rus nüfusu varlığı söz konusudur (Yiğit, 2001). Kazakların önemli stratejik toprakları göç eden halkların eline geçmiştir ve Kazak halkı kendi topraklarında ikinci derece vatandaş statüsüne düşürülmesi planlanmıştır. Ancak Rusların bütün baskı ve ezici politikalarına rağmen I. Dünya Savaş'ında ortaya çıkan milliyetçi düşünceler elbette Kazak halkını da etkisi altına almıştır. Böylelikle 1916 yılında Kazakların tarihindeki en büyük isyanı olan Türkistan İsyanı gerçekleşmiştir ve Kazak halkının zihnindeki milliyetçi kurtuluş düşüncelerinin temelleri atılmıştır.

Bu dönemde Rusya'da Bolşevik Devrimi gerçekleşmiştir ve Çar II. Nikola tahtan indirilmiştir.

Rusya topraklarında Çarlık Rusya'nın devamı olan fakat sistem olarak tamamen farklı olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği kurulmuştur. Kazakistan toprakları da yeni kurulan devletin toprağı içinde yer almıştır (Adılbekova, 2022).

SSCB Dönem Rusya-Kazakistan İlişkileri

21-26 Temmuz 1917 tarihinde ilk Türk-Kazak Kongresi düzenlenmiştir. Kazakların ilk siyasal hareketi olan Alaş Orda Alihan Bökeyhanov önderliğinde Kazak aydınlarının bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Çarlık Rusya'nın sona ermesi Yeni Rusya devletinin kurulması Kazak aydınları tarafından Kazak devletinin kurulması için bir fırsat olarak görülmüştür (Alkan, 2011). İkinci genel Kazak kurultayı 5-13 Aralık 1917 yılında gerçekleşti kurultayda dış politika, eğitim, milis güçleri, millî banka, yerel yönetim ve Kırgız (Kazak) Muhtariyetlerinin durumu konuşulan konular arasındadır. Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi ve devrim sonrası Çarlık Rusya'nın hakimiyetinde olan bölgelerin durumuna yönelik belirsizlik ortaya çıkmıştır. Bu belirsizlikten endişe eden Kazaklar kendi aralarında ikiye bölünmüştür bir kısmı bir an önce Kazak muhtariyetinin ilan edilmesini isterken bir kısmı da ülke içinde yaşan diğer milletlerin (Ruslar-Rus Kazaklar) ile istişare edilmesi gerektiğini görüşü üzerinde durmuştur. Belirsizliklere rağmen Kurultay'ın sonucunda ''Alaş Orda Muhtariyet'' adıyla Muhtariyet ve ''Alaş Orda Halk Şuarası'' adıyla geçici bir hükümet kurulmuştur. Alaş Orda Hükümeti için yapılan seçimleri Alihan Bökeyhanov kazanmıştır ve Alaş Orda Muhtar Hükümetinin Başkanı olmuştur. Kurultay sonrası ikinci önemli husus ise bir an önce milli milis kuvvetlerinin kurulması konusu olmuştur. Bökev Hükümeti ülkenin farklı eyaletlerinden 13.500 kişilik milis kuvveti oluşturulmasına karar vermiştir ve bu kuvvetin eğitim ve teçhizat masraflarının halk tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Kazak yöneticileri hükümet ve milis kuvvetlerini bir an önce kurarak savunmasız ülke topraklarını Sovyetlere karşı korumayı amaçlamıştır. Zira Bolşevik devrimi sonrası yeni kurulan düzende özgür bir Kazak ülkesi temel amaçlarıdır. Ancak 18 Ocak 1918'de Rus Kazaklarının elinde bulunan Orenburg'u Bolşevikler işgal etmiştir. Bu işgal henüz kurulmakta olan Alaş Ora Hükümetine darbe vurmuştur. Alaş Orda Hükümetinin yöneticileri Bolşeviklere karşı Beyaz Ordu ile iletişim kurmak istemişlerdir fakat Beyaz Ordu yöneticileri Kazakların kendi hükümetini kurması fikrinden rahatsız olmuştur. Netice olarak Kazak liderler Kızıl ve Beyaz ordu arasında çıkan iç savaşın galibi olan Bolşevikler ile iş birliği yapmak zorunda kalmışlardır. Kızıl ordu yöneticileri Alaş Orda liderlerine Beyaz Ordu ile iletişime geçtiği için güvenmiyordu. Bolşevikler Alaş Orda Hükûmetinin fes edilmesine ve topraklarının Sovyetler Birliğine katılmasına karar vermiştir. Bu tarihten sonra Kazakistan toprakları Sovyetler birliğinin himayesine girmiştir (Haykır & Kara, 2014; Yorulmaz, 2016).

Çarlık Rusya'nın yıkılışından memnun olan Kazak aydınları ve liderleri bağımsız bir Kazak devleti kurma hayaline ulaşamamıştır. Çarlık Rusya'nın yayılmacı politikaları yerini Sovyet enternasyonalizmine bırakmıştır. Ruslar, Orta Asya topraklarında ulus ima sürecinde başlamıştır ve Kazakistan topraklarında Kırgız Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla Sovyetlere bağlı bir özerk bölge kurmuştur. Ruslar, Kazaklara Kırgız adını vererek bölgedeki etnik ve milli kimlikleri yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. 1929 yılında bu uygulamadan vazgeçilerek Kırgızistan adı Kazakistan olarak değiştirilmiştir. Ancak bu süreçte Kazak aydınları ve Alaş Orda liderleri milliyetçi politikalar izlediği düşünüldüğü için Ruslar tarafından idam edilmiştir (Roy & Moralı, 2000, s.164).

1926'daki nüfus sayımlarında Kazakistan 6,198.400 kişilik nüfusa sahipti bu nüfusun %58'i

Kazak halkı kalan kısımda ise %20,6 Rus, %13,9 Ukraynalı, %2,1 Özbek, %1,3 Tatar, %1 Uygur ve %0,8 Almanlardan oluşmaktadır (Kara & Yeşilot, 2011). Kazakistan toprakları Ruslara yakınlığı ve sahip olduğu doğal kaynakları ile hem Çarlık hem de Sovyet Rusya açısından vazgeçilmez olarak görülmüştür. Sovyetler, 1925 ve 1929 yıllarında hazırladıkları ekonomik planlarla Birinci Dünya Savaşında çöken Rus ekonomisini tekrar ayağa kaldırmayı planlamıştır. Bu plan içerisinde Kazakistan'ın hem toprakları hem de nüfusu önemli bir faktör olarak yerini almıştır. Özellikle ikinci ekonomik plan çerçevesinde katı kolhozlaşma planı uygulamaya başlamıştır ve Kazak halkı kolhozlarla yerleştirilmiştir, ellerindeki mallar alınarak devletin malı kabul edilmiştir (Yiğit, 2001).

İkinci beş yıllık plan içinde Kazak halkının yerleşik hayat geçirilmesi, tarım faaliyetlinin ve üretimin artırılmasını kapsayan kolhozlaşma süreci, göçebe kültürelden gelen bir halktan şehir proletaryası oluşturma hedefi bir trajedi ile sonuçlanmıştır.1929'dan 1934 yılları içinde Joseph V. Stalin'in kontrolünde olan Sovyetlerde tarımın kolhozlaşması projesi kapsamında uygulanan politikalara Kazak halkı karşı çıkmıştır birçok Kazak, Çin ve Afganistan'a kaçmıştır. Bu süreçte nerdeyse 2 milyona yakın Kazak hayatını kaybetmiştir ve geri kalanlarla da canlı hayvan stoğunun %'80'nin yok olması nedeniyle açlık ve sefalete sürüklenmiştir (Curtis, 1996). Kazak Trajedisi yaşanmasının en önemli sebebi Rusların ne alt yapısı ne de kültürü müsait olamayan bir toplumun bir gecede yerleşik hayata geçirme projesidir.

Ülkede hali hazırda önemli ölçüde var olan Rus nüfusu 1934 yılında yapılan 17. SBKP[3] Kongresinde alınan Rus nüfusunun bölgeler yerleştirilmesi kararı ile artırılması amaçlanmıştır. Kurulan kolhoz çiftliklerine genellikle Ruslar başta olmak üzere Alman ve Belaruslu çiftçiler yerleştirilmiştir. (Alkan, 2011). Kazak trajedisi ve Rus asıllı göçmenlerin ülke içine yerleştirilmesi Kazak nüfusunun demografik yapısını kökten değitirmiştir.1929 yılı itibariyle yapılan nüfus sayımında Kazak Halkı 2,307.000 nüfusuyla kendi toprakları içinde azınlık durumuna düşmüştür(Kara & Yeşilot, 2011).

İkinci Dünya Savaşı, Kazak halkı için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ruslar cephelerde savaşması ve geri planda çalışması için Kazak halkını İkinci Dünya savaşına dahil etmiştir. Diğer yandan Nazilerin, Rusların kuzeyine yakınlaşması neticesinde Sovyetlerin kuzey kısımlarında yer alan sanayi tesisleri güvenlik için iç bölgelere taşınmıştır ve en uygun topraklar olarak Kazakistan'ın kuzeyi seçilmiştir. Kurulan sanayi tesislerinde çalışmak üzere Rus işçi ve teknisyenler Kazakistan topraklarına yerleşmiştir. Yine bu dönemde Nazi sınırlarına yakın yerde bulunan Kırım Tatarları, Almanlar ve Müslüman azınlıklar Kazakistan'ın kuzey bölgelerine göç ettirilmiştir (Curtis, 1996). İkinci Dünya Savaşı'nda neredeyse 425 bin Kazak hayatını kaybetmiştir diğer yandan Kazak topraklarına yerleştirilen göçmenler nedeniyle Kazak halkı çoğunluk durumunu kaybetmiştir. 1954-1962 yıllarında 2 milyon göçmen sanayi ve alt yapı hizmetlerinde çalıştırılmak üzere Kazakistan topraklarına yerleştirilmiştir.1959 yılı itibariyle ülkedeki Kazak nüfusu %'29,8'e düşerken Rusların oranı %42,7 kadar yükselmiştir. Kolonizasyon dönemi Kazakistan'a çok önemli etkileri olmuştur. İlk olarak Kazak nüfusu azınlığa düşmüştür. İkinci olarak yöneticiler Kazak etnik kökeni dışından belirlenmiştir ve son olarak Kazakistan'ın kuzey bölgesinde hızlı bir sanayileşme gerçekleşmiştir (Alkan, 2011). Kolonizasyon döneminde yapılan politikalar Kazakistan'ın devletinin gelecekteki dış politikasını belirleyici olmuştur. Ülkedeki Rus nüfus ve sanayinin Rusya'ya bağımlı olması

[3] Sovyetler Birliği Komünist Partisi

Kazak ekonomisinin Rusya ile entegre hale gelmesine neden olmuştur.
Brejnev dönemi ile Sovyetler birliğine bağlı yönetimler arasında ılımlı bir hava söz konusu olmuştur. Kaza Kominist Partisi Sekreterliğine Kazak olan Dinmuhammed Kunayev atanmıştır. Kunayev, Kazak bir yerel yönetici olarak 22 yıllık bir iktidar sürmüştür. Kazak kimliğinin varlığı Sovyetler tarafından sınırlıda olsa dikkate alınmıştır. Kunayev iktidarı sürecinde yerel ve merkezi yönetim arasında denge sağlamıştır. Kunayev döneminin başlangıcı olan 1961 yılında parti içindeki Kazak bakan oranı %'33'ken 1981 itibariyle %'60 oranına ulaşmıştır. Bu sebepten Kunayev döneminde Kazak milliyetçiliği önem kazanmıştır. (Çelik & Çelik, 2018). Kunayev dönemi için sosyalist sistem içerisinde geleneksel yönetim dönemi denmiştir

2 Mart 1954 yılında SBKP konseyinde Kuruşçev kırsal alanların gelişmesi ve ihtiyaç duyulan üretime ulaşmak için *''Bakir Topraklar''* planını uygulamaya koymuştur. Sovyetler Birliği işlenmemiş toprakların işlenerek tarıma açılması böylece Sovyetlerin tarım ürünü ekilen arazi oranını%'30'a yükseltmeyi planlanmıştır. Planın en etkili uygulandığı bölge Kazakistan stepleri olmuştur.13 milyon hektar olarak belirlenen bakir toprakların 6,5 milyonu Kazakistan topraklarıdır Rusya ve Ukrayna'dan gelen binlerce gönüllü kendilerine tesis edilen topraklarda tarımsal üretime başlamıştır. Devlet göç edenlerin Kazakistan topraklarında hayat kurmaları için yadım parası ev kredisi imkanları sağlamıştır. Kazakistan'ın nüfusunda ciddi bir artış Kazak sanayisinde canlanma yaşanmıştır (Zhetibayev, 2017). Fakat Kazakistan stepleri tarıma elverişli olmadığı için topraklarda erozyonla birlikte çölleşme başlamıştır. 4 milyon tarım arazisi üretim yapılamaz hale gelmiştir. 12 milyonluk hektar alan büyük zarar görmüştür. Bakir topraklar projesi Kazakistan'ın bozkırlarını yok etmiştir. Sovyetlerin sanayi ve endüstri çalışmalarını kuzey sınırında yoğunlaştırması Kazak ve Rus ekonomilerini birbirinden ayrılmaz hala getirmiştir.

Sovyetler Birliğinin nükleer deneme tesisleri Doğu-Kazakistan topraklarında yer almaktadır ve nerdeyse 18.500 km'lik bir alanı kaplamaktadır. Bölgenin adı Semipalatinsk (Kazakçada Semey) ve nükleer deney yapılan alan ile şehir merkezi arasında 150 km vardır. İlk deney 29 Ağustos 1949 tarihinde yapılmıştır ve bu tarihten itibaren Kazakistan'ının Semipalatinsk bölgesi yeraltı ve yer üstü nükleer denememeleri bölgesi olarak kullanılmıştır. İlerleyen 40 yıl içinde bölgede 456 nükleer deney gerçekleştirilmiştir. Bölgede yavşanların %'95'i bu nüfus neredeyse 1,5 milyon insana tekabül etmektedir yer altı denemelerinden ve etrafa yayılan radyasyondan etkilemiştir. Radyasyonlar sadece insanları değil bölgenin tarım arazileri ve otlaklardan beslenen hayvanlarında zarar görmesine neden olmuştur. Bu bölgede yetişen bitki ve üretilen hayvansal gıdalar insan sağlığını tehdit etmeye başlamıştır. Bebek ölümleri, göğüs ve kalp hastalıları artmıştır sadece kazak halkı değil bölgede yaşayan Rus, Alman ve Çeçenlerde radyasyona maruz kalmıştır. 1949 yılında üst deneme, 1963 yılında yer altı denmeleri sona ermiştir (Grosche, 2002).

Brejnev–Kunayev yönetimi sürecinde merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında denge gözetilmiştir. 1985 yılında Gorbaçov'un başa gelmesiyle birlikte bu denge bozulmuştur. Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikaları Kazak halkının tepkisini çekmiştir ve Kazak milliyetçiliğinin yükselişe geçmesine sebep olmuştur. Gorbaçov ilk olarak Brejnev yanlısı olan yöneticileri tasviye etme ve bozulan ekonomiyi düzeltme kararı almıştır. Kazak ekonomisini düzeltmek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için Kazakistan yönetimine Kunayev yerine Kazak olmayan Genady Kolbin'i atamıştır. Gorboçov, Kolbin'nin bozulan Kazak ekonomisini

iyileştirmesi için göreve atmıştır. Ancak Kunayev döneminde yerelleşen otorite ile Rus bir yönetici arasında sorunlar olmuştur. Kunayev kendi döneminde Kazak otoritelerin güçlenmesi ve milliyetçiliğin artması için gerekli zemini yaratmıştır. Diğer yandan zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına rağmen Kazakistan, Sovyetler birliğinin pamuk ve buğday üreticisi konumuna gelmiştir. Yer altı kaynaklarının Rusya kontrolünde olması bozulan ekonomi Kazak halkına Sovyetlerin sosyalist bir topluluk yaratma hayalinin gerçeklikten uzak olduğunu, Kazakistan'ı fakirliğe sürüklediğini göstermiştir (Başaran, 2017).

Netice olarak Kazak halkı arasında yaygın kitle gösterileri patlak vermiştir ve Jeltoksan Ayaklanmaları yaşanmıştır. Sovyet enternasyonalizminin örnek otoritesi olan Kazakistan'da glasnot(şeffaflık) nedeniyle her şey medyanın önünde gerçeklemiştir. Sovyetlerin içinde yaşanan etnik sorunlar bütün dünyanın gözleri önüne serilmiştir ve Sovyet bir toplum oluşturma retoriğinin bir hayalden ibaret olduğunu göstermiştir (Alkan, 2011). 1986 yılında meydana gelen ayaklanmalarda ''***Kazakistan kazaklarındır, ''Kolbin Rusya'ya geri dön'*** 'sloganları kullanılmıştır. Ayaklanmalarda binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Hizmetli, 2011).

1987 yılında Gorbaçov komünist parti yönetimine bazı Kazakları atayarak etnik tepkiyi frenlemeye çalışmıştır. Kolbin ise yönetimde Kazakların hassasiyetine önem veren sosyal reformlar düzenleyerek ılımlı yönetici profilini çizmeye çalışmıştır (Curtis, 1996). Ancak KZKP içerisinde yeterli otorite kuramamıştır. Gorbaçov'un iyileştirme çabalarına rağmen ekonomide kötüye gitmeye devam etmiştir. Bu ortam Nazarbayev'in yükselişini hızlandırmıştır. KZKP içinde otorite sağlayan Nazarbayev Gorbaçev'inde dikkatini çekmiştir. Gorbaçov, 1989 yılında Kolbin'i görevden alarak Nazarbayev'i birinci sekreter olarak atamıştır (Bowyer, 2008).

Nazarbayev Dönemi Rusya-Kazakistan İlişkisi

Gorbaçov'un Sovyetlerin başına gelmesiyle birlikte Kazakistan'ın başına da Nazarbayev yönetimi gelmiştir. KZKP içinde belirli otoriteye sahip olan Nazarbayev birinci sekreter olarak atandığında etnik, ekonomik, askeri ve stratejik olmak üzere üç sorun ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Geçmişten Nazarbayev dönemine kadar Rusların Kazakistan üzerinde uyguladığı göç politikaları Kazakistan'ın etnik yapısını büyük oranda değiştirmiştir.1989 yılı verilerine göre ülkede 16,5 milyon genel nüfus vardır. Bu nüfus içerisinde Kazaklar bütün ülkenin %'39,7'sini oluştururken ülkenin %'37,8 Rus, %'5,4 Ukraynalı, %'1,1 Belarus ve %'5,8 Alman nüfusu oluşturmaktadır (Schatz, 2000). Görüldüğü üzere ülke nüfusunun yarıdan fazlası çoğunluk Rus kökenli olmak üzere yabancıdır. Yabancı nüfus ve Kazak nüfus arasındaki problem ise Kazaklar kırsal kesimde çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşırken yabancı nüfus ülkenin kuzeyinde yer alan sanayi kentlerinde ya da yüksek üretimli çiftliklerde yaşamaktadır. Ülkenin nitelikli iş gücü yabancı nüfustan karşılandığı için Kazak halkı kırsal kesimde kalmıştır bu durum nüfusun dağılımında nitelik bakımından eşitsizlik yaratırken ülkenin sanayi ve yüksek kapasiteli çiftlik üretimlerinde yabancı nüfusun nitelikli iş gücüne bağımlı kılmıştır (Alkan, 2011). Ülkedeki yabancı nüfus Kazakistan'ın hem iç hem de dış siyasetinde belirleyici faktörlerden biri haline gelmiştir. Kazak siyasetçiler siyaset söylemlerinde hem Kazak halkının hem de yabancı nüfusu kapsayıcı ılımlı politikalar izlemek durumunda kalmıştır. Çünkü ülke nüfusunun yarısını oluşturan Ruslar coğrafik olarak ülkenin kuzey kesimlerine yani Rusya ile sınır komşusu olduğu yerlerde ikamet etmektedir. Bu durum hem Rusya'ya Kazakistan'ın iç işlerine müdahale etme hakkı vermiştir hem de ülkedeki Rusların Rusya ile birleşme isteğinin önüne geçmeyi zorunlu kılmıştır. Bu sebepten Nazarbayev dönemi Rusya ile uyumlu politikaların izlendiği bir

dönem olmuştur.
Sovyetler döneminde kalan ikinci önemli sorun ise Kazakistan'ın sanayisinin Rusya'ya bağımlı olmasıdır. İkinci dünya savaşında Nazi tehlikesine karşı Sovyetlerin sanayi varlığı Kazakistan'ın kuzeyine taşınmıştır. Kazakistan, Rus yöneticiler açısından tarım ve sanayide vazgeçilmez hale gelmiştir. Kazakistan ekonomisinde Ruslar belirleyici faktör olmuştur Kazak yöneticiler kısıtlı bir alanda hareket edebilmiştir. Hatta Sovyetlerin dağılmasından sonra dahi Rusya, Kazakistan da sanayinin%'43'ünü yönetir hale gelmiştir. Kazak yöneticiler ise ülkenin sanayi kapasitesinin sadece %'8'ni yönetmiştir (Alkan, 2011). Kazak ekonomisi ve sanayisinin Rusya'ya bağımlı hale gelmesi gelecekteki Kazak dış politikasında da belirleyici faktör olarak etkisini sürdürmüştür.

Nazarbayev dönemi Kazakistan'ın dış ticareti genellikle Rusya üzerinden BDT ülkeleri ile olmuştur. Tabi bu durumun önemli sebeplerinden bir de Kazak petrol ve doğal gazının Rus boruları üzerinden diğer devletlere ulaştırılmasıdır. Rusya ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi yüksektir ve ürünlerin fiyatı piyasa ekonomilerinden bağımsız olarak ikili anlaşmalarla düzenlenmektedir. Geçmişte Sovyetlerin merkezinden yönetilen Kazakistan ekonomisi bağımsızlıktan sonra da merkezden yönetilme ihtiyacı duymuştur. Kazak ekonomisi Rus rublesine endeksli hale gelmiştir. Rublenin değerinin düşüşü veya yükselişi Kazakistan ekonomisini yakından ilgilendirmektedir. Kazakistan'ın kapalı ekonomi modeli Kazak ekonomisin vermesi gereken önemli sınavlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak her şeye rağmen Kazak ekonomisinin bağımsız olması uzun bir süreç sonuçta gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu sebepten Kazakistan'ın dış ticaretinde Rusya ve Rus ekonomisinin istikrarı önemli bir faktördür. Şunu belirtmekte fayda var ki Sovyetlerin yıkılmasının ardından kurulan yeni cumhuriyetler geçiş ekonomisi süreci içine girmiştir. Kazakistan ise içlerinde önemli bir özelliğe sahiptir. Coğrafi olarak Rusya'ya sınır olması, Rusya'nın sanayi tesislerinin ve yüksek üretimli çiftliklerinin Kazakistan'ın sınırları içinde yer alması Kazakistan'ın zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına rağmen Rusya'dan bağımsız bir politika izleme sürecini geciktirmiştir (Yayar, 2012).

Rusya ve Kazakistan arasındaki üçüncü sorun ise Kazakistan topraklarında Rusya'nın askeri ve nükleer varlığıdır. Daha önce bahsedildiği üzere Rusya, Kazakistan'ın Semiplatinks bölgesini yer altı nükleer silahlarını test etmek için kullanmıştır. Bu denemeler doğaya ve bölgede yaşayan inşaların sağlığı açısından tehdit oluşturmuştur (Grosche, 2002). Diğer yandan Sovyetler zamanında ülkeye yerleştirilen nükleer füzelerin varlığı da Kazakistan'ın bağımsızlığı sonrası çözülmesi gereken bir soruna dönüşmüştür. Yine Rusya'ya ait olan Baykonur Uzay Üssü, Kazakistan toprakları sınırları içinde kalmıştır fakat bu üssün denetimi tamamıyla Rusya'ya aittir. Bu tesiste üretilen ürünlerin %'70'i Rus askeri sanayisine ait ürünlerdir (Oğan, 2001). Bağımsız bir devlet olma yolunda ilerleyen Kazakistan açısından üssün yönetiminin Kazakistan yönetimine geçmesi ve üsse ait masrafların kim tarafından ödeneceği belirsizliği söz konusu olmuştur.

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ve bağımsız devletlerin kurulması kendi döneminin başlı başına en önemli olayı olmuştur. Soğuk Savaş sona ermiş ve dünya yeni bir düzene doğru evrilmiştir. Sovyetlerin sona ermesinin ardından bu coğrafyada yeni devletler ortaya çıkmıştır. Sovyetler döneminde merkezi yönetime bağlı olan bu devletler için artık kendi yönetimlerini ve ekonomilerini kurma zamanı gelmiştir. İste bu süreçte kurulacak olan Kazakistan'ın başında Nazarbayev yönetimi vardır. Nazarbayev bağımsızlık yolunda şu üç sorunla yüzleşmek

durumda kalmıştır. İlk olarak ülkenin kuzey bölgesinde yerleşik olan Rus nüfusunun, Rusya ile birleşme talebinin ortaya çıkması tehlikesi ortaya çıkmıştır. Ülkede farklı etnik grupların olması yeni kurulan devletin ulus inşa sürecini din, dil, tarih ve coğrafya olmak üzere hangi dinamikler üzerine inşa edeceği ve mevcut Rus nüfusunun yükselen Kazak milliyetçiliğin ne tepki vereceği sorunu ortaya çıkmıştır (Kaya, 2012). İkinci olarak sosyalist ekonomiye sahip olan ülkelerin liberal ekonomiye geçiş sürecinin uzun ve sancılı oluşu sürecidir. Sovyetlerin dağılmasından sonra meydana gelen devletler zorunlu olarak merkezi ekonomiden koparak kendi ekonomilerini yeniden yapılandırma sürecine geçmek zorunda kalmıştır. Kazakistan ekonomisi büyük oranda Rus ekonomisine entegredir ve geçiş sürecinde hangi adımların takip edileceği yer altı kaynaklarının yabancı sermayeye açılıp açılmayacağı belirişizdir. (Yayar vd., 2012).Son olarak ülkedeki Rus askeri varlığı ve nükleer füzelerin akıbeti meselesidir.

Nazarbayev bağımsız bir devletin başkanı olmuştur ve ülkede çözülmesi gereken birçok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Nazarbayev bu sorunların Rusya'dan bağımsız olarak çözülmeyeceğinin farkında olduğu için Sovyet coğrafyasındaki devletler bağımsızlık ilan ederken Kazakistan içlerinde bağımsızlığını en son ilan eden devlet olmuştur. Nazarbayev, Rusya ile yönetimle uyumlu politikalar izlemeye devam etmiştir. Nazarbayev, konfederatif bir yönetimden yana olmuştur ekonomik olarak bağımsızlığa teşviki desteklemiştir ancak askeri, güvenlik ve dış politikada bakımından birliğin çatısı altında kalınması gerektiğini savunmuştur. Nazarbayev etnik ve milliyetçi söylemlerden uzak durarak Rusya yanlısı ve birlik ruhunu yansıtan politikaları takip ederek ülke içindeki Rus nüfusunda tepkisini çekmemeyi amaçlamıştır. Nazarbayev hızlı bir bağımsızlık sürecinin Kazakistan'ı daha büyük bir felakete sürüklemesinden endişe etmiştir.

Gorbaçev ve ekibi birlik yanlısı politika izlerken Yeltsin ve ekibi merkezi hükümetin güçlendirilmesinden yana politikaları takip etmiştir. Gorbaçov'a yönelik darbe girişimi neticesinde merkezdeki dengeler Yeltsin lehine değişmiştir (Curtis, 1996). Yeltsin'in merkezi hükümeti güçlendirme girişimleri BDT'nin kurulmasının yolunu açmıştır. Yeltsin ve ekibi Nazarbayev'i Gorbaçov yanlısı olarak gördüğü için BDT kurulurken Nazarbayev'i dahil etmemiştir. Birlik yanlısı politikalarına rağmen Nazarbayev bağımsızlığı ilan etmiştir ve 16 Haziran 1991'de Kazakistan bağımsızlığını kazanmıştır. Kazakistan'ın coğrafi konumu ve geçmişi göz önüne alındığında Rusya'ya en bağımlı ülke konumundadır. Ülkedeki Rus nüfusunun varlığı bir tehlike unsuru oluşturmaktadır. İlk olarak Rus nüfusun milliyetçi-ayrılıkçı düşüncelerin izinde gitmesi ya da Rusya'nın ülkedeki Rus nüfusunu bahanene ederek Kazakistan topraklarına müdahale etmesi ülkenin toprak bütünlüğüne hem iç hem de dış tehdit oluşturmaktadır. Diğer yandan kapalı ekonomi modelinden liberale ekonomi modeline geçiş sürecinde ülkede nakit para ihtiyacı yüksektir. Bu süreçte ülkenin doğal gaz ve petrolünün bir an önce dış piyasalara ulaştırılmasında Rus boru hatları kullanılmaktadır. Bu durum alternatif bir yol bulunana kadar kazak petrol ve doğal gazını Rusya'nın tekeline vermiştir.

Kazakistan'ın bağımsızlık sürecindeki askeri yapılanmasında ülke açısında sorun teşkil etmektedir. Kazakistan'ın ulusal ordusu yoktur ve Kazaklar genel olarak merkezi ordu içinde görev almaktadır. Bugüne kadar Sovyetlerin denetimi altında olan ülkede Rusya'ya ait yedi askeri üs, nükleer silahlar, Semiplanstik bölgesinde yer alan nükleer deneme tesisi ve Baykonur uzay üssü vardır. Rusya, Kazakistan topraklarında 11 milyon hektar alan üzerinde işletme hakkında sahiptir Kazak ordusunun %'42'si Slav kökenlidir. Kazakistan'ın Hazar Denizindeki deniz filosu gücüde Sovyetlerden kalma birliklerdir. Kazakistan'ın yeni kurulma aşamasında

Rusya'dan bağımsız bir dış politika izlemesi söz konusu değildir (Nogayeva, 2011 ss. 135-136). Nazarbayev'in 15 Mayıs 1992 yılında Parlamento'da yaptığı konuşmada Kazakistan'ın dış politika önceliğini ifade etmiştir. Bu öncelik sırasında Rusya ve BDT devletleri olan ilişkiler ilk sıra da yer almaktadır (*Kazakistan'ın Dış İlişkileri*). Nazarbayev yönetimi Rusya'nın içinde yer aldığı bütün oluşumlara dahil olmuştur. Kazakistan'ın dışarda bırakıldığı Rusya'nın dahil olduğu etnik kökenli oluşumlarda karşı çıkmıştır.

Kazakistan ülkede konuşlandırılmış olan füzelerin Rusya'ya gönderilmesi kararını kabul etmiştir. Ülkedeki askeri üslerin 10 yıllık süreçlerle yenilenen anlaşmalar aracılığıyla Rusya tarafından kontrol edilmesine müsaade etmiştir. Baykonur üssü ise yıllık 150 milyon dolar karşılığında Rusya'ya kiralanmıştır. Rusya kira bedeli yerine Kazakistan'a askeri yardımda bulunmuştur. Kazak subaylarının Rus harp okullarında eğitim görmeye devam etmesi ve askeri tesisatların bakım ve onarımın Rusya tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Böylelikle Rusya Kazakistan topraklarındaki askeri varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Nogayeva, 2011, ss.137-138).

Rusya açısında Kazakistan Orta Asya'daki güvenlik çemberinin merkezinde yer aldığı için önemli bir yere sahiptir (Nogayeva, 2011, s.113). Öncelikli olarak coğrafik bakımdan Kazakistan toprakları Rusya açısından Çin ve Afganistan'a karşı tampon bölge oluşturmaktadır. Ülkenin sahip olduğu yer altı kaynakları Rusya üzerinden dış pazarlara ulaştırılmaktadır bu da Rusya'nın doğal gaz ticaretinde tekelleşmesini sağlamaktadır. Kazakistan'ın hidrokarbon bakımından zengin olan Hazar Denizine kıyısı olması Rusya'nın Hazar Denizi jeopolitik rekabetinde elini güçlendirmektedir (Harunoğulları, 2016). Kazakistan, Rusya'nın Türk Cumhuriyetlerine açılan kapsı ve güney sınırının korunması açısından önemli topraklardır. İki ülkenin birbirine duyduğu ihtiyaç dış politikalarına da yansımıştır Rusya ve Kazakistan birbirleri için vazgeçilmez ticari-askeri stratejik partnerler olmuştur (Kara & Yeşilot, 2011).

Sovyetlerin dağılmasının ardından Orta Asya'ya kürsek ve bölgesel aktörlerin ilgisi artmaya başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Rusya 1993 yılında ***Yakın Çevre Doktrinini*** ilan etmiştir böylelikle yakın çevre Rusların hak ve çıkarlarının olduğu alanlar olarak kabul edilmiştir. Kazakistan, Rusya'nın güvenlik temelli inşa etmeye çalıştığı yakın çevresinde birinci derece önceliğe sahiptir (Kantarci, 2016). Kazakistan, Orta Asya 'da ki Türk devletleri arasında yüz ölçümü en fazla olan ülkedir ve coğrafi konumu gereği olarak Çin ve Rusya arasında tampon bölge konumundadır. Yine Kazakistan'ın sahip olduğu yer altı kaynakları ve insan potansiyeli Rusya açısından önemlidir bu sebepten Rus yöneticiler Kazakistan'ın dış politikasında Rusya ile hareket etmesi gerektiğini düşünmektedir. Kazakistan açısından ise dış politikasında Rusya ile hareket etmek ve Rusya'nın sağlamış olduğu güvenlik çatısı altında yer almak önemlidir. Çünkü ülkedeki Rus askeri varlığı ve Kazakistan'ın kendi milli ordusunun olmaması nedeniyle Kazakistanlı yöneticiler Rusya'nın dahil olduğu bölgesel örgütlerde yer almaya çalışmıştır. İki ülke askeri ve güvenliği garanti altına almak için 1992 ve 1995 yıllarında ***Kollektif Güvenlik Anlaşmasını*** imzalamıştır (Kunic, 2020).

Kazakistan gelecek yıllarda da Rusya ile bölgesel iş birliğine devam etmiştir.1995 yılında Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın katılımıyla gümrük birliği oluşturmuştur. 1996 yılında Rusya ve Kazakistan Şanghay İş birliği Örgütüne üye olmuştur. Nazarbayev hem ticari hem de güvenlik-stratejik konularında Rusya ile iş birliği içinde hareket ederek Kazakistan'ın çıkarlarını güvence altına almak yönünde bir strateji izlemiştir (Alkan, 2011).

Nazarbayev bölge devletleri ile iş birliğinde de önem vermekteydi bu sebepten Rusya'nın askeri güvencesine dayanan bir Avrasya Bloğu 'nu seslendiren lider olmuştur. Avrasya söylemi birlik beraberlik ortak tarih ve kültür tezleri üzerine kurulan bir projedir. Nazarbayev bir yandan Rusya ile iş birliği içinde hareket etme diğer yandan da bölgesel iş birliği kurarak Rusya'yı dengelemeyi amaçlamıştır (Kara & Yeşilot, 2011).

Kazakistan, Rusya'nın önderliğinde gelişecek olan bir Hazar-Sibirya enerji bloğunu destekletmedir. Nazarbayev bölgesel enerji politikasına ve bir birlik oluşturma konusuna ehemmiyet vermiştir. 2001 yılında yapılan BDT'nin 10.zirvesinde Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan'da bölgesel blok projesine destek vermelerini istemiştir. Netice olarak 2002 yılında BDT çatısı altında Rusya, Kazakistan Türkmenistan ve Özbekistan devletlerinin arasında ortak enerji ve çıkar politikası üzerinde anlaşma imzalanmıştır (Mereu, 11:42:35Z). 2003 yılında ise Rusya, Belarus, Ukrayna ve Kazakistan arasında imzalanan anlaşmayla bütün devletlerin çıkarını korumaya yönelik ortak ekonomik ve ticaret alanı oluşturan bir anlaşma imzalanmıştır.

Kazakistan bu dönmede dış politika ve ticarette sadece Rusya'ya bağlı bir politika izlemek yerine farklı alternatifler arayışlarına gitmiştir. Kazakistan'ın sahip olduğu petrol ve doğal diğer devletlerin dikkatini çekmektedir. Özellikle Çin ve ABD ile geliştirilen ilişkilerde Rusya'ya karşı bir denge unsuru oluşturmak amaçlamıştır. Bu kapsamda Nazarbayev 2002 yılında ABD'yi ziyaret etmiştir. Bush yönetimi Kazakistan'ın NATO şemsiyesi altında olması gerektiğini, uluslararası kuruluşlara üye olmasını ve liberal ekonomiye geçişte desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kazakistan, ABD'nin Afganistan operasyonlarında hava sahasını ABD uçaklarına destek vermiştir (Kara & Yeşilot). 2002 yılında ABD savunma bakanı Rumsfeld Kazakistan'ı ziyaret etmiştir ve iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geliştirmesi gerektiğini ve iki ülkenin bu konuda ılımlı olduğunu bildirmiştir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Kazakistan'ın bölgesel politikalarda önceliği Rusya ile iş birliği içinde hareket etmektir (*Nükleer Silahları Azaltma Görüşmeleri - 2002-04-29*).

Kazakistan dış politikasında alternatif seçenekler ararken diğer yandan Rusya ile ticaret ve enerji alanındaki iş birliği derinleşmektedir. İki ülke arasındaki 2004 yılında bir önceki yıla göre %'23 oranında artmıştır.18 Ocak 2005 yılında ise Kazakistan'ın ikinci büyük gaz bölgesi olan Imalevkoye'de Rus şirketi Gazprom ve Kazak şirketi KazMunayGaz birlikte çalışmalar yapmak için anlaşma imzalamıştır (Alkan, 2011). Böylelikle Rusya Kazakistan'ın doğalgaz kaynakları üzerinde önemli imtiyazlar elde etmiştir. Kazak gazının Rus boru hattına bağımlığı Kazakistan'ın dış politikasında Rusya'ya karşı hassasiyet oluşturmaktadır. Bu sebepten bölgesel ve küresel politikalarda Rusya'nın onayı da göz önünde tutulmaktadır.

Nazarbayev döneminde Rusya'ya olan bağlılığı azaltmak ve alternatif seçenekler arayışına gidilmiştir. BTC boru hattı Kazak gazının Avrupa'ya ulaştırılması alternatif bir yol olarak görülmüştür. Diğer yandan Kazakistan gazının Çin'e ulaştırılası da önemli bir alternatif olarak görülmüştür. Kazakistan ile Çin arasındaki enerji görüşmelerinin tarihi 24 Eylül 1997 yılın imzalanan Çin'in Ulusal Petrol Şirketi'ne Kazakistan yer altı kaynaklarının araştırılması izninin verilmesi ve Çin ile Kazakistan arasına petrol boru hattının inşasını onaylayan anlaşmaya dayanmaktadır. Çin devlet başkanı 4 Temmuz 2005 tarihinde Astana'ya ziyaret etmiştir ve iki ülke arasında Çin ve Kazakistan'ın stratejik ortaklığını güçlendiren deklarasyon imzalanmıştır.

20 Aralık 2006 tarihinde ise iki ülke arasında Çin ile Kazakistan arasında iş birliğini kuvvetlendiren anlaşma imzalanmıştır. 2011 yılın da ise Kenkiyak-Aralsk-Kumkol petrol güzergâhı projesi faaliyete geçmiştir ve Kazak petrollerini Çin'e taşımaya başlamıştır (Ongarova, 2018, ss.14-15). Kazak gazının hem batı hem de Çin pazarı ile buluşması Rusya'nın Orta Asya gazı üzerindeki tekel politikasını kırması açısından önemlidir. Yine bu projelerin başarıya ulaşması neticesinde Kazakistan dış politikasının da Rusya'dan bağımsız şekilde hareket etmesi için alan sağlamaktadır.

2006 yılında Azerbaycan'da düzenlen Enerji Konferansına ABD başkanı Bush bir mektup göndermiştir ve Kazakistan'ın BTC boru hattına katılması konusunun önemini dile getirmiştir (*Kazakistan BTC boru hattına katılacak - Ekonomi Haberleri - Son Dakika Haberler*, 2017). 2006 yılında Amerikan Başkan Yardımcısı Cheney Kazakistan'ı ziyaret etmiştir ve enerji-güvenlik alanlarında işbirliği taleplerini Nazarbayev'e iletmiştir (*Vice President Cheney and President Nursultan Nazarbayev Make Remarks in a Meeting in the Golden Hall in Astana, Kazakhstan | The American Presidency Project*, t.y.). Nazarbayev ise ABD'li yetkililerden Kazakistan'ının 2006'da düzenlenecek AGİT toplantısında Kazakistan'ın başkanlığı desteğini talep etmiştir. 2007 yılında AB'li bir heyet orta Asya'dan AB'ye ulaşan bir enerji koridoru girişimi talebini iletmek için Kazakistan'ı ziyaret etmiştir. Kazakistan petrolünün gemilerle limana taşınıp oradan da BTC boru hattı ile Avrupa'ya taşınması planlanmıştır (Pannier, 16:23:37Z). Fakat bu dönemde yaşanan Renkli Devrimler süreci ABD ve Kazakistan arasını açmıştır ve Kazakistan'ı Rusya'ya yakınlaştırmıştır. Çünkü Gürcistan (2003), Ukrayna (2004), ve Kırgızistan (2005) yaşanan devrim hareketinin Kazakistan'ı da ektisi altına alınmasından endişe edilmiştir (Bozkurt). Rusya, Kazakistan'ın AGİT başkanlığı için destek vermiştir ve 2010 yılına Kazakistan AGİT başkanı olmuştur.(Kara & Yeşilot, s.102)

2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a düzenlediği askeri saldırı Rusya'nın Orta Asya gazının Rusya'dan bağımsız olarak iletilmesinin imkânsız olduğunu göstermiştir. Rusya hem ABD ve AB'ye hem de orta Asya devletlerine tavrını net bir şekilde göstermiştir.(Erkan, 2016) İşgalden bir gün sonra Rus lider Kazakistan'ı ziyaret ederek iş birliğinin devamlılığını vurgulamıştır. Nazarbayev ise Rusya ile iş birliğine devam edildiğini fakat ABD ile olan ilişkililerinde devam edeceğini vurgulamıştır. Rusya ise Hazar Denizinden çıkarılan gazın Rus boru hatları üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması konusunda Orta Asya ülkelerine baskı uygulamaktadır (Eurasianet, 2023). Böylelikle hem AB'yi hem de Orta Asya'yı kendi kontrolü altına tutabilir ve doğalgazı dış politikasında diğer devletlere karşı bir baskı unsuru olarak kullanma imkanını her daim elinde bulundurabilir. Ancak Kazakistan dış politikasında Rusya'nın tek aktör olmasını engellemek için Batı (ABD-AB) ve Çin ile iş birliğine gitmiştir. Kazakistan 2010 yılı itibariyle NATO'nun Afganistan operasyonlarında Kazakistan hava sahasını kullanmasına müsaade etmiştir (*Kazakistan topraklarını NATO'ya açıyor*, 2010).

Rusya ve Kazakistan arasında önemli sorunlardan biri Hazar denizinin statüsüdür. Rusya, Hazar denizinin ortak kullanıma açık bütün devletler tarafından eşit kullanma hakkının olduğunu savunmaktadır. Oysaki Kazakistan, Hazar Denizinde en çok kıyısı olan devlettir. Rusya'nın savunduğu argüman Kazakistan'ın çıkarları ile ters düşmektedir. Ayrıca Azerbaycan, İran ve Türkmenistan'ında hazar denizi kıyısı bulunmaktadır. Bütün kıyıdaş devletlerin ortak bir paydada birleşmesi uzun zaman almıştır.(Ongarova, 2018) 20 yıl süren müzakereler sonucunda Kazakistan denizinin statüsü 2018 yılında kıyı devletlerin katıldığı toplantıda Hazar Denizi Sözleşmesi imzalanarak Hazar Denizinin hukuki statüsü belirlenmiştir (Merdan & Kahraman,

2020).
Kazakistan'ın en önemli enerji stratejilerinden biri enerji kaynaklarının sadece batı değil doğuya da ulaştırılmasıdır bu bağlamda Çin en önemli ticari partner olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin büyümekte olan ekonomisi ve sanayisi nedeniyle enerji kaynaklarına ihtiyaç duyduğu için 2002 yılında dışa açılma *'' going out''* politikası kapsamında Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Çin başta Çin Ulusal Petrol Şirketi olmak üzere yurt dışında çalışmalar yürüten şirketlere kolaylıklar sağlamıştır. Bu şirketlerin çalışma prensibi enerji ve petrol karşılığında kredi vermek üzerine dayalıdır. 2005 yılında temelleri atılan ve 2009 yılında faaliyete geçen Orta Asya-Çin boru hattı Orta Asya devletlerinin sahip olduğu petrol kaynaklarının direk olarak Çin'e ulaşması sağlanmıştır. Çin boru hattı üzerinde yer alan tedarikçi ülkeler ikili anlaşmalar boru hattına petrol verilmesini garanti altına almıştır.(Nogayeva, 2011, s.121) Çin'in Hazar petrollerine verdiği alım garantisi Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya karşı bağımsız politika izlemelerinin yolunu açmıştır.

2014 yılı Kazakistan ve Rusya ilişkilerinde kırılmanın yaşandığı yıldır. Kazak gazının Çin'e ulaşması ve Rusya tekelinden çıkması Kazakistan'a dış politikasında Rusya'dan bağımsız hareket etme imkân sağlamıştır. 2014-2020 Kazakistan Cumhuriyeti'nin Dış Politika Konsepti" belgesi yürürlüğe girmiştir ve Kazakistan -2050 Stratejisi: Başarılı Bir Devletin Yeni Dış Siyasi strateji belgesi hazırlanmıştır. Bu belge Kazakistan'ın ileriye dönük stratejileri ve hedeflerine yer verilmiştir. Konseptin içeriğindeki iki önemli kavram pragmatik ve çok yönlü dış politika anlayışıdır. Kazakistan'ın dış politikası tanımlanırken enerji temelli çok vektörlü dış politika olarak tanımlanmıştır Çok yönlü dış politikanın temelinde BDT(Rusya), Doğu (Çin) ile Batı (ABD, AB) arasında denge kurmaya dayanmaktadır.

Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devletler olarak tanıması Kazakistan'ı rahatsız etmiştir. Kazak yetkililere bir gün aynı durum ile karşı karşıya kalabileceklerini hatırlatmıştır. Yine Rusya'nın Kırım'ı işgalinde Kazakistan BM Genel Kurulu'nda çekimser oy kullanarak Rusya'yı desteklememiştir (Öztopal, 2018, S.19). Rusya ise 2014 yılında Şangay'da düzenlenen bir zirvede Putin *''Kazakların hiçbir zaman devletleri olmadı.''* sözlerini kullanarak Kazak milliyetçiliğini tetiklemiştir. Rusya'ya tepki olarak 2015 yılında 550 yıllık Kazak tarihi görkemli kutlamalarla kutlanmıştır. (Calip, Yusuf Halil. 2023) 2017 yılında ise Kazakistan aşamalı olarak Kiril Alfabesinden Latin alfabesine geçeceğini duyurmuştur (*Kazakistan Latin alfabesine geçiyor | Al Jazeera Turk - Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler*, t.y.).Kazakistan'ın Batı dünyasına entegre girişimleri başarıyla devam etmiştir ve EXPO 2017'ye Astana ev sahipliği yapmıştır (Kara & Yeşilot, s.104).

Kasım Cömert Tokayev Dönemi Rusya-Kazakistan İlişkileri

19 Mart 2019 tarihinde Nur Sultan Nazarbayev görevinden istifa etmiştir ve 9 Haziran 2019 tarihinde yapılan seçimlerde Kasım Cömert Tokayev ülkenin ikinci Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra Dışişleri Bakan yardımcısı, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerini icra eden Tokeyev, Nazarbayev döneminde de Kazakistan'ın dış politikasının şekillenmesinde önemli bir aktördür. Tokayev göreve başladığında geçmişten gelen sorunların birçoğu çözülmüştür. Özellikle ülkenin demografik yapısı Kazakların lehinde değişmiştir. 2019 yılı itibariyle Ülkede %'63,1 Kazak, %'23,7 Rus olmak üzere 18,5 milyon nüfus vardır (*Kazakistan'ın Tarihi, Etnik Yapısı, Dili ve Yönetim Biçimi*, 2019).Kazakistan'ın kapalı ekonomik yapısı Batılı (AB ve ABD), bölgesel (İran

Türkiye) Doğulu (Çin ve BTD) ile kurduğu ticari ilişkiler neticesinde liberal ekonomiye geçiş sürecini tamamlamıştır. Nazarbayev döneminde Çin ile inşa edilen petrol ve doğalgaz boru hatları dış politikanın Rusya tekelinden çıkması için imkân vermiştir. Yine bir önceki dönemde temelleri atılan ve 2020 yılı itibari ile yürürlüğe giren anlaşma sayesinde Hazar Denizinin statüsü sorunu çözülmüştür ve devletlerin münhasır ekonomik alanları belirlenmiştir (*Hazar Denizi'nin statüsü 20 yıllık müzakereler sonunda belli oldu | Euronews*, t.y.).

Nazarbayev döneminde inşa edilen çok yönlü(vektörlü) ve pragmatik Kazakistan'ın uzun dönemli çıkarlarına hizmet eden dış politika anlayışı Tokayev döneminde de devam etmiştir. 2014 yılında yayınlanan 2014-2020 Kazakistan Dış Politika Konsepti belgesine göre Kazakistan'ın dış politikası; ulusal, bölgesel ve küresel güvenliğin güçlendirilmesi, diğer devletlerle karşılıklı faydaya dayalı dostane ilişkilerin kurulması, Kazakistan ekonomisin uluslararası ekonomiye entegrasyonu, bölgesel bütünleşmenin desteklenmesi, yasaların güçlendirilerek bireysel hakların korunması ilklerine dayanıyordu. Tokayev döneminin başlaması ile 6 Mart 2020 tarihinde Kazakistan'ın ''2020-2030 Dış Politika Konsepti'' yayınlanmıştır. Bu konsept diğer konsepte göre daha detaylı olarak hazırlanmıştır. Yedi bölümden oluşan ilk konseptin birinci bölümünde uluslararası ilişkilere ve değişen dünya konjektörüne değinilmiştir. Birinci bölümde vurgulanan uluslararası hukukun erozyona uğradığı devletlere yönelik tehditlerin arttığı vurgulanmıştır. Orta Asya'nın gelecekte dünya siyasetinde kilit bir nokta da olacağı ve Kazakistan'ında bu siyasetin kalbinde yer alacağı ve Orta Asya devletlerine liderlik edeceği vurgulanmıştır. Kazakistan'ın stratejik hedefleri belirlenmiştir. İkinci bölümde bu amaçlara hangi yöntemler ile ulaşılacağı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Kazakistan'ın dış politikasının temel ilkleri ve stratejik hedeflerinden bahsedilmiştir. Temel prensipler bir önceki konsepti ile aynıdır. Ülkenin kurucu Cumhurbaşkanı Nazarbayev'ın dış politika duruşunun devam edeceği vurgulanmıştır. Dördüncü bölümde Kazakistan'ın amaç ve hedefleri vurgulanmıştır. Beşinci bölümde stratejik hedeflerin geliştirilmesinde hangi metotların takip edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Altıncı bölümde dış politikadan beklenen beklentiler ve sonuçlar üzerinde durulmuştur. Görüldüğü üzere Kazakistan'ın yeni dış politikası Nazarbayev döneminde olduğu gibi proaktif, pragmatist ve küresel güçler arasında denge kurmaya dayanmaktadır Diğer konseptten farklı olarak Kazakistan Orta Asya ülkeleri arasındaki liderliğini direk olarak ifade etmiştir ve Kazakistan'ın uzun vadeli stratejik, sürdürülebilir hedefleri üzerinde durulmuştur(Hamzaoğlu, 2020).

Kazakistan'ın çok yönlü pro-aktif dış politikasına rağmen Rusya'nın ağırlığı söz konusudur. Tokeyev başkan olduktan sonra ilk ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Diğer yandan Nazarbayev döneminde Çin'de çalışan ve Çince bile Tokayev Şangay çatısı altında da etkin politikalar izlemektedir. Tokayev hem bölgesel hem de küresek aktörlerle iş birliğini arttırarak Kazakistan'ın çok vektörlü dış politika karakterine uygun davranmıştır. Bu bağlamda Tokayev Özbekistan ile 6 Aralık 2021 tarihinde Müttefiklik Anlaşması imzalamıştır. 12 Kasım 2021 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında kurulan TURANSEZ Ekonomik Bölgesi kurulmasını teklif etmiştir (*Tokayev'in etkin dış politikası - Vusal HASANZADEH*, t.y.).

Rusya –Ukrayna Savaşı Kazakistan'ının Tepkisi

Tarihin önceki sayfalarına bakıldığında görülmektedir ki Rusya-Ukrayna ilişkileri bazen yakın bazen uzak olmak kaydıyla istikrarsız bir şekilde ilerlemiştir. Kazakistan tarihi ile aynı minvalde ilerleyen Ukrayna tarihi geçmişte Çarlık Rusya'nın toprakları içinde yer almıştır ve

Sovyetlerin dağılması ile bağımsızlığını kazanmıştır. Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olmasına rağmen Rus lideri Putin Ukrayna'yı Rusya'nın toprağı olarak görmesi Ukrayna tarafından bağımsızlığına tehdit olarak algılanmıştır. Bağımsızlığını korumak isteyen Ukrayna, ABD ve AB ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Özellikle 18 Mart 2014 tarihinde Rusya'nın Kırımı işgal etmesi ve Ukrayna'nın Donetsk ve Lungansk'taki ayrılıkçı hareketleri desteklemesi Ukrayna'yı NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girme talebini gündeme getirmesine sebep olmuştur. NATO'nun Rusya sınırlarına dayanma ihtimali Rusya tarafından ulusal güvenliğine tehdit olarak algılanmıştır ve 22 Şubat 2022 tarihinde Rusya, Ukrayna topraklarına saldırmıştır. Rusya ilerleyen günlerde Ukrayna'nın bazı bölgelerini işgal etmiştir. 8 milyondan fazla insan ülkelerini terk etmiştir ve hem sivil hem asker binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

2 Mart 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgali için toplanan Birleşmiş Miletler Güvenlik Konseyinde Kuzey Kore, Belaraus ve Eritre dışında 140 ülke aleyhte oy kullanmıştır. ABD, AB başta olmak üzere uluslararası kamuoyu Rusya'yı kınamıştır ve derhal işgale son vermesi için çağrıda bulunmuştur. Rusya'nın bütün uyarılara rağmen işgale devam etmesi sayısı on bini geçen yaptırıma uğramasına neden olmuştur. Rusya Merkez Bankasının varlığı dondurulmuştur ve Rusya Uluslararası Para Transferi (SWİFT)'ten çıkartılmıştır. Orta Asya ülkelerini de ilgilendiren önemli yaptırımlardan biri Rusya'nın enerji transferine getirilen kısıtlamalardır. Çünkü daha önceki bölümde bahsettiğimiz üzere Kazakistan enerji transferinin büyük çoğunluğunu Rus boru hatları üzerinden gerçekleştirmektedir. Uluslararası firmalar Rusya'yı terk etmiştir bu firmaların dövizlerini çekmesi Rus ekonomisinde daralmaya neden olmuştur ve bu firmalar altında açılan insanlar işsiz kalmıştır. Rusya'nın SWİFT'ten çıkarılması dış borçlarını ödemek hususunda Rusya'yı zorlamıştır. Ruble ile borç ödeme hamlesi de Rusya'nın zor durumda kaldığının göstergesi olmuştur. Birçok gıdadan havacılığa kadar CNN, BBC, Starbucks MC Donalds, Shell gibi birçok uluslararası firma Rusya'dan çekilmiştir. Rusya hem sıcak savaş hem de ekonomik savaşla karşı karşıya kalmıştır ve ağır bedeller ödemektedir (*Rusya'ya Yönelik Yaptırımların Kazakistan Ekonomisine Etkileri*, t.y.).

Rusya'nın işgali Ukrayna ve Rusya ekonomisinde ağır ekonomik külfete neden olmuştur. Küresel ve bölgesel etkileri olan savaşta Orta Asya ülkeleri özellikle Kazakistan'da ağır ekonomik sorunlar ile baş etmek zorunda kalmıştır. Rusya; BDT, Bağımsız Devletler Topluluğu Serbest Ticaret Bölgesi, Avrasya Ekonomik Birliği, Şanghay İş Birliği Örgütü ve Kollektif Güvenlik Anlaşması'nda önemli bir aktördür. 2 Mart 2022 oylamasında Kazakistan Rusya'nın yanında olmak yerine çekimser oy kullanmıştır.

Kazakistan'ın açısından Rusya en önemli ticari ortaktır. Rusya pazarı enerji, teknoloji, gıda alanlarında tedarik sorunu yaşamıştır. 2021 yılında Rusya ve Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 26 milyar dolara ulaşmıştır(*Putin ve Tokayev, Kazakistan'daki ocak olaylarını görüştü*,). Diğer Orta Asya ülkelerine nazaran Kazakistan ve Rusya arasındaki ticaret hacmi fazladır. Rusya'daki merkez bankası 28 Şubat 2022 tarihinde enflasyonla mücadele etmek için baz faiz oranını %'9,5'ten %'20 ye yükselmiştir bu karar Kazakistan merkez bankasının faiz oranllarını%'9,75'ten %'14 çıkartmıştır. Daha önceki kısımda bahsettiğimiz üzere Kazakistan bağımsızlığından buyana Rus rublesine bağımlıdır. Yabancı sermayenin Rusya'dan çekilmesi neticesinde ruble değer kaybına neden olmuştur bu da tengrenin %'16 oranında değer kaybetmesine neden olmuştur. Tengrenin değer kaybetmesi neticesinde ithal malların değerinde %'14 oranında yükselmiştir.

Rusya'nın SWİFT sisteminden çıkartılması Kazakistan'da önemli faaliyet gösteren Sberbank'ın yaptırıma uğraması Kazak müştehilerinde zor durumda kalmasına sebep olmuştur. Kazakistan ve Rusya arasında ticaret yapmak zorlaşmıştır Rusya'ya uygulanan yaptırımlar Kazakistan ekonomisini ve vatandaşlarını dolaylı yoldan etkilemiştir. Kazakistan'ın Batı ile olan ticareti büyük çoğunlukta Rusya üzerinden gerçekleşmektedir. Rusya limanlarından Batı limanlarına gönderilen Kazakistan'ın ürünleri ilgili ülkeler tarafından reddedilmiştir ve gümrükte kalmıştır. Özellikle petrol ve doğalgaz ürünlerinin Rus boru hatlarından Batıya ulaştırılıyor olması Kazakistan açısından ciddi ekonomik sorunlara neden olmuştur.

Savaşın ilerleyen gümlerinde Putin, Kazakistan'dan asker talebinde bulunmuştur ancak Tokayev tarafından reddedilmiştir. Kazakistan halkı ise savaşa karşı imza kapyası başlatmıştır. Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline karşı çıkan Kazakistan halkı kampanya kapsamında, "Biz Kazakistan halkı, işgale ve bağımsız devletlerin toprak bütünlüğü ihlallerine karşıyız'' sloganı ile Rusya'ya tepki göstermiştir (Sondakika, 2022). Kazakistan'ın bölgesel internet ve televizyon yayını yapan Remstroyservice şirketi Rus kanallarının savaş propagandası yaptığı idealarını ileri sürerek yapmasını engellemiştir (*Kazakistan'da Rus kanallarının yayınına "savaş propagandası" engeli*, 2022).

Orta Asya ülkeleri ve Rusya; BDT, BDT Serbest Ticaret Bölgesi, Avrasya Ekonomik İş birliği, Şanghay İş birliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi siyasi-ekonomik askeri temelli örgütlerin çatısı altında ortak hareket etmektedir. Fakat Rusya-Ukrayna-Rus savaşında Orta Asya devletleri Rusya'yı desteklememektedir ve Luhansk ve Donetsk bölgelerinin bağımsızlığını tanımamaktadır. Savaşın başlamasının ardından Rusya dışına göç başlamıştır ve göç alan bölgeler arasında Kazakistan ilk sıradadır (*Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Orta Asya ülkelerine etkisi*).

Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev 2 Mart 2022 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin ve Ukrayna Devlet Başkanı Zelenskiyle telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde Tokayev iki ülke arasındaki ekonomik konuları ele alırken askeri ateşkesin sağlanması ve insani alanda iş birliğinin sağlanması gerekliliğini vurgulamıştır.(*Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, Putin ve Zelenski ile ayrı ayrı görüştü*, t.y.). Cumhurbaşkanı Tokayev: Petersburg Uluslararası Ekonomi Forumu (SPIF) kapsamında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile katıldığı ana oturumda Kazakistan'ın sözde Donetsk ve Luhansk halk cumhuriyetlerini tanımayacağını ifade etti (*Tokayev, "Kazakistan'ın sözde Donetsk ve Luhansk halk cumhuriyetlerini tanımayacağını" açıkladı*). Putin ise üstü kapalı olarak Kazakistan'ı tehdit ederek Dostluk yoksa her şey mümkün ifadelerini kullanmıştır. Görüldüğü üzere Kazakistan yöneticileri ve halkı Rusya'nın Ukrayna'yı işgalini desteklememektedir. Hatta bu savaşın sona ermesi ve Rusya'nın Ukrayna'nın toprak birliğine saygı duymasından yana tavır sergilemişlerdir. Çünkü Kazakistan'da Ukrayna gibi geçmişte Sovyetlerin bir parçasıydı Rusya'nın bu ülkeleri kendi alanı gibi görmesi devletlerin bağımsızlığına yönelik bit tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca Rusya ve Ukrayna Kazakistan ekonomisi açısından önemli iki ülkedir bu savaş sadece Rusya ve Ukrayna'ya değil Kazakistan ekonomisinde olumsuz yönde etki etkilemektedir.

16 Şubat 2023 tarihinde Cumhurbaşkanı Tokayev ve Zelensky arasında yapılan telefon görüşmesinde Kazakistan Hükümeti Ukrayna'ya insani yardımda bulunacağını teyit etti (Ualikhanova, 2023). 2 Şubat 2024 tarihinde Tokayev ve Zelensky telefon görüşmesi

gerçekleştirdi. Kazakistan lideri Tokayev Ukrayna Barış Formülünün uygulanması ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hakkında görüştür. Ukrayna lideri Kazakistan'ın Ukrayna halkına yönelik insani yardımından dolayı teşekkür etti (*Tokayev, Zelenskiy ile telefonda görüştü*, 2024).Ancak 21.11.2024 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Cömert Tokayev Ukrayna'daki savaşının şiddetinin artmasından dolayı ülke içindeki askeri ve sivil tesislerin güvenliğinin sağlanması için acil önlemler alacağını duyurmuştur. Kazakistan Cumhurbaşkanı iki ülke arasındaki sorunun müzakereler yoluyla sona erdirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (*Kazakistan'da askeri ve sivil tesislerin güvenliğinin sağlanması için acil talimat verildi*).

Sonuç

Kazakistan ve Rusya geçmişten bu yana tarihi bağlara sahip olan iki ülkedir. Bu bağ genel olarak Rusya lehinde kurulmuştur. Çarlık Rusya döneminde başlayan emperyalist politikalar Sovyetler dönemimde kurumsallaşarak devam etmiştir. Ülkenin dili, etnik yapısı, topraklarının kullanım şekli dahi merkezi yönetimden belirlenmiştir.

Kazak halkı zaman zaman Ruslara karşı direniş gösterse dahi bedelini ağır ödemiştir. Özellikle Sovyetler döneminde Kazak halkının genel karakterinin değişerek yerleşik hayata geçirilmesi, Bakir Topraklar Projesi kapsamında Kazak steplerinin tarıma açılması, İkinci Dünya Savaşı neticesinde ülkenin kuzeyine Rus sanayisinin kurulması ve Rus halkının Kazak topraklarına yerleştirmesi Kazakistan'ın kaderini kökünden değiştirmiştir. Daha sonra Kazakistan topraklarındaki zengin petrol ve doğalgaz yataklarının keşfi Kazakistan'ın vazgeçilmez bir ülke olmasına neden olmuştur. Rusya açısından Kazakistan'ın pek çok alanda önemi vardır. Coğrafi olarak Kazakistan Rusya'nın Orta Asya'ya açılan kapısıdır ve Orta Asya'dan gelecek tehditlere karşı tampon bölge görevi görmektedir. Stratejik olarak Kazakistan topraklarına konuşlandırılmış olan askeri üsler Rusya'nın Orta Asya bölgesinde daha etkin bir askeri güç olmasını sağlamaktadır. Enerji bakımından ise Kazakistan'ın sahip olduğu kaynakların ve ürünlerin Rusya üzerinden Batılı devletlere ulaşması Rusya'ya enerji alanında monopol bir devlet olma imkân vermektedir. Bu sebeplerden ötürü Rus yöneticiler Kazakistan politikasına her daim önem vermiştir ve Kazakistan'ı Rus topraklarının bir parçası olarak değerlendirmiştir. 1991 yılında Sovyetlerin dağılması Kazakistan'a bağımsız devlet olma yolunu açmıştır. Bağımsızlık süreci ile başlayan Nazarbayev dönemi pek çok sorun ile karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin Sovyetler döneminde Rusya'nın arka bahçesi konumuna gelmesi Rusya ve Kazakistan ilişkilerini birbirinden ayrılmaz bir düğüm haline getirmiştir. Nazarbayev yönetimi Rusya'dan bir anda kopmak yerine yavaş yavaş sorunları çözmeyi tercih etmiştir. Zira Rusya'ya yönelik uygulanacak agresif bir tavır Kazakistan'ın toprak bütünlüğüne zarar verebilirdi. Bu sebepten Rusya ile uyumlu politikalar izlemek Kazakistan açısından en uygun dış politika olarak görülmüştür. Rusya'nın baskılarına rağmen Nazarbayev dönemi çok yönlü politika ve diğer devletlerle iş birliğini arttığı bir sürece girilmiştir. Özellikle Çin ile kurulan enerji tabanlı iş birliği Kazakistan'ın dış politikasında Rusya'dan bağımsız politikalar izlemesi için imkân sağlamıştır. Yine bu dönemde Nazarbayev hem bölgesel hem de küresel iş birliğine önem vermiştir. Nazarbayev Kazakistan'ın dış politika anlayışını kurumsallaştırmak için 2014-2020 Dış politika konseptini yayınlamıştır. 2014 yılı Kazakistan'ın dış politikasında bir dönüm noktası olmuştur ve Rusya'dan bağımsız dış politikanın ilk adımları atılmıştır. Tokayev dönemi ise Nazarbayev'in dış politika anlayışı devam etmiştir 2020-2030 Dış Politika konsepti yayınlanmıştır. Bu konsept bir öncekine göre daha detaylı olarak hazırlanmıştır.

Görüldüğü üzere Kazakistan'ın dış politikası analiz edilirken Rusya'da bağımsız olarak

düşünülmesi imkansızdır. Bunun sebebi ise iki ülkenin tarihsel bağlarında yatmaktadır. Kazakistan ekonomisi Rus ekonomisine bütünleşmiş yapısı, askeri güvenliğin Rusya tarafından sağlanması Rusya'yı Kazakistan dış politikasında önemli bir aktör haline getirmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı hem Rusya ekonomisine hem de Kazakistan ekonomisi üzerinde kötü etkilere sebep olmuştur. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar Kazakistan ekonomisinde dolaydı yoldan etkilemiştir. Kazakistan gaz ve petrol ürünlerinin Rus boru hataları üzerinden Batı devletlerine ulaştırılması ve bu devletlerin Rusya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle Kazak petrol ürünlerini geri çevirmesi Kazakistan ekonomisinde olumsuz etkilemiştir. Tokayev Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik politikasını desteklemediğini uluslararası platformlarda dile getirmesi Kazakistan'ın dış politikasında Rusya etkisini kırmak ve kendi bölgesinde lider devlet olarak hareket etmek istediğinin bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

1. Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde siyasal hayat ve kurumlar* (C. 54). International Strategic Research Organization (USAK).
2. Başaran, D. (2017). Jeltoksan ayaklanması ve bu ayaklanmanın Kazakistan'ın bağımsızlığındaki rolü. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 57-88.
3. Bowyer, A. C. (2008). *Parliament and political parties in Kazakhstan*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program Washington, DC.
4. Bozkurt, S. G. (t.y.). *Bağımsız Devletler Topluluğu'nda Renkli Devrimler- Kırgızistan Örneği*.
5. Curtis, G. E. (1996). *Kazakstan: A Country Study*. Federal Research Division.
6. ÇELİK, M. E., & ÇELİK, R. (2018). Soğuk Savaş'ın Bilinmeyen İsyanı: Jeltoksan Ayaklanması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(2), 735-750.
7. Erkan, S. (2016). 2008 RUSYA-GÜRCİSTAN SAVAŞI VE ULUSLARARASI TOPLUM. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, *0*(17), 41. https://doi.org/10.18092/ijeas.48565
8. Grosche, B. (2002). Semipalatinsk test site: Introduction. *Radiation and Environmental Biophysics*, *41*(1), 53-55. https://doi.org/10.1007/s00411-002-0141-z
9. Hamzaoğlu, H. (2020). KAZAKİSTAN'IN "2020-2030 DIŞ POLİTİKA KONSEPTİ"NİN ANALİZİ. *International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR)*, *7*(52), 978-985. https://doi.org/10.26450/jshsr.1851
10. HARUNOĞULLARI, M. (2016). *Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye*. TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, Ekim.
11. HAYKIR, Y., & KARA, F. (2014). RUS KOLONİZAYONUNA KARŞI KAZAK MUKAVEMETİ. *Turkish Studies (Elektronik)*, *9*(4), 619-629. TRDizin.
12. *Hazar Denizi'nin statüsü 20 yıllık müzakereler sonunda belli oldu | Euronews*. (t.y.). Geliş tarihi 06 Haziran 2023, gönderen https://tr.euronews.com/2018/08/12/hazar-denizi-nin-statusu-20-yillik-muzakereler-sonunda-belli-oldu
13. HiZmetli, D. S. (t.y.). *KAZAK ULUSU VE KAZAK TARİHİ ÜZERİNE: DÜNÜ VE BUGÜNÜ*.
14. Hizmetli, S. (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. *İstem*, *17*, 23-43.
15. https://www.facebook.com/sondakikacom. (2022, Şubat 26). *Kazakistan Rusya'nın Ukrayna'ya asker göndermesi için yaptığı çağrıyı reddetti*. Son Dakika. https://www.sondakika.com/dunya/haber-kazakistan-rusya-nin-ukrayna-ya-asker-

gondermesi-14760128/
16. KALDYGUL ADILBEKOVA. (2022). *DIŞ POLİTİKA VE KİMLİK: İNŞACI PERSPEKTİFİNDEN KAZAK DIŞ POLİTİKASININ ANALİZİ* [Yayınlanmış Doktora Tezi, YALOVA ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ]. file:///C:/Users/yenia/Downloads/732087.pdf
17. Kantarci, Ş. (2016). Mesut Hakkı CAŞIN–Giray Saynur DERMAN, Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar, İstanbul: SRT Yayınları, 2015, 534 sayfa, Kaynaklar, ISBN: 978-605-65606-2-1. *Karadeniz Araştırmaları*, *49*, 232-237.
18. Kara, A., & YEŞİLOT, O. (t.y.). Kazakistan. *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, 73-131.
19. Kara, A., & Yeşilot, O. (2011). *Avrasya'nın yükselen yıldızı Kazakistan*. İstanbul Ticaret Odası.
20. Kaya, A. (2012). *SSCB SONRASI COĞRAFYADA ULUS İNŞA SÜRECİ: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ*.
21. *Kazakhstan: Astana Strives to Balance Ties with United States and Russia | Eurasianet*. (t.y.). Geliş tarihi 05 Haziran 2023, gönderen https://eurasianet.org/kazakhstan-astana-strives-to-balance-ties-with-united-states-and-russia
22. *Kazakistan BTC boru hattına katılacak—Ekonomi Haberleri—Son Dakika Haberler*. (2017, Kasım 14). CNN TÜRK. https://www.cnnturk.com/ekonomi/genel/kazakistan-btc-boru-hattina-katilacak
23. *Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, Putin ve Zelenski ile ayrı ayrı görüştü*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Haziran 2023, gönderen https://www.ntv.com.tr/ukrayna-savasi/kazakistan-cumhurbaskani-tokayev-putin-ve-zelenski-ile-ayri-ayri-gorustu,uUPEW6c0I0SMF9pNcBDGOQ
24. *Kazakistan Latin alfabesine geçiyor | Al Jazeera Turk—Ortadoğu, Kafkasya, Balkanlar, Türkiye ve çevresindeki bölgeden son dakika haberleri ve analizler*. (t.y.). Geliş tarihi 06 Haziran 2023, gönderen https://www.aljazeera.com.tr/haber/kazakistan-latin-alfabesine-geciyor
25. *Kazakistan topraklarını NATO'ya açıyor*. (2010, Ocak 28). https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kazakistan-topraklarini-natoya-aciyor-13616750
26. *Kazakistan'da askeri ve sivil tesislerin güvenliğinin sağlanması için acil talimat verildi*. (t.y.). Geliş tarihi 18 Şubat 2025, gönderen https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistanda-askeri-ve-sivil-tesislerin-guvenliginin-saglanmasi-icin-acil-talimat-verildi/3400674
27. *Kazakistan'da Rus kanallarının yayınına "savaş propagandası" engeli*. (2022, Şubat 28). euronews. https://tr.euronews.com/2022/02/28/kazakistan-da-ukrayna-savasndaki-tutumlar-nedeniyle-rus-kanallar-n-n-yay-n-na-son
28. *Kazakistan'ın Dış İlişkileri*. (t.y.). Geliş tarihi 03 Haziran 2023, gönderen https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/kazakistanin-dis-iliskileri
29. *Kazakistan'ın Tarihi, Etnik Yapısı, Dili ve Yönetim Biçimi*. (2019, Kasım 25). https://ungo.com.tr/2019/11/kazakistan-hakkinda-bilgiler/
30. Kunic, N. (2020). Rusya'nın Orta Asya Politikası: Kazakistan Örneği. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *11*(21), 56-71.
31. Merdan, A. S., & Kahraman, F. Ş. (2020). Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *11*(21), 434-468.

https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2020.020
32. Mereu, F. (11:42:35Z). Kazakhstan: Nazarbaev Calls For Stronger CIS. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. https://www.rferl.org/a/1098140.html
33. Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları* (C. 55). International Strategic Research Organization (USAK).
34. *Nükleer Silahları Azaltma Görüşmeleri—2002-04-29*. (t.y.). Geliş tarihi 04 Haziran 2023, gönderen https://www.voaturkce.com/a/a-17-a-2002-04-29-15-1-87884402/803439.html
35. Oğan, S. (2001). Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri. *Avrasya Dosyası Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış*, *2002*.
36. Ongarova, Y. (2018). Kazakistan'ın Çok Yönlü Enerji Politikası ve Hazar Denizi. *Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi*. https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.306038
37. Ospanova, A. (t.y.). *Kazak ulusunun doğuşundan günümüze Türk-Kazak ilişkileri*.
38. Öztopal, M. K. (2018). *ÖNDE GELEN ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN KIRIM'IN YASADIŞI İLHAKINA TEPKİLERİ*. *19*.
39. Pannier, B. (16:23:37Z). EU Seeks Energy, Presses On Rights. *Radio Free Europe/Radio Liberty*. https://www.rferl.org/a/1075562.html
40. *Putin ve Tokayev, Kazakistan'daki ocak olaylarını görüştü*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Haziran 2023, gönderen https://www.aa.com.tr/tr/dunya/putin-ve-tokayev-kazakistandaki-ocak-olaylarini-gorustu/2499204
41. Roy, O., & Moralı, M. (2000). *Yeni Orta Asya ya da ulusların imal edilişi*. Metis Yayınları.
42. *Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Orta Asya ülkelerine etkisi*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Haziran 2023, gönderen https://www.aa.com.tr/tr/analiz/rusya-ukrayna-savasinin-orta-asya-ulkelerine-etkisi/2570168
43. *Rusya'ya Yönelik Yaptırımların Kazakistan Ekonomisine Etkileri*. (t.y.). Geliş tarihi 30 Mayıs 2023, gönderen https://www.eurasian-research.org/publication/rusyaya-yonelik-yaptirimlarin-kazakistan-ekonomisine-etkileri/?lang=tr
44. Schatz, E. (2000). The Politics of Multiple Identities: Lineage and Ethnicity in Kazakhstan. *Europe-Asia Studies*, *52*(3), 489-506. https://doi.org/10.1080/713663070
45. *Tokayev, "Kazakistan'ın sözde Donetsk ve Luhansk halk cumhuriyetlerini tanımayacağını" açıkladı*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Haziran 2023, gönderen https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tokayev-kazakistan-in-sozde-donetsk-ve-luhansk-halk-cumhuriyetlerini-tanimayacagini-acikladi/2616593
46. *Tokayev, Zelenskiy ile telefonda görüştü*. (2024, Şubat 2). https://www.yirmidort.tv/dunya/tokayev-zelenskiy-ile-telefonda-gorustu-152516. https://www.yirmidort.tv/dunya/tokayev-zelenskiy-ile-telefonda-gorustu-152516
47. *Tokayev'in etkin dış politikası—Vusal HASANZADEH*. (t.y.). Geliş tarihi 06 Haziran 2023, gönderen https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/tokayevin-etkin-dis-politikasi-vusal-hasanzadeh-1972665
48. Ualikhanova, A. (2023, Şubat 17). *Tokayev Reaffirms Kazakhstan's Position on Russia-Ukraine Conflict in Phone Conversation with Zelenskyy*. The Astana Times. https://astanatimes.com/2023/02/tokayev-reaffirms-kazakhstans-position-on-russia-ukraine-conflict-in-phone-conversation-with-zelenskyy/
49. *Vice President Cheney and President Nursultan Nazarbayev Make Remarks in a Meeting in the Golden Hall in Astana, Kazakhstan | The American Presidency Project*. (t.y.). Geliş tarihi 05 Haziran 2023, gönderen

https://www.presidency.ucsb.edu/documents/vice-president-cheney-and-president-nursultan-nazarbayev-make-remarks-meeting-the-golden
50. Yayar, R., Demir, Y., & Birol, Y. E. (2012). Geçiş Ekonomileri Bağlamında Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretine Uygulamalı Bir Bakış. *International Conference on Eurasian Economies*, 250-258.
51. Yiğit, A. (2001). Kazakistan ın Değişen Etnik Yapısı. *F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(1). https://avesis.uludag.edu.tr/yayin/b00e70aa-c1a1-45de-9ea6-7ab7d517ac54/kazakistan-in-degisen-etnik-yapisi
52. Yorulmaz, O. (2016). Alaş Orda Hareketi. *Belleten*, *80*(289), 939-976.
53. Zhetibayev, Z. (2017). The Economic Policies Applied To The Kazakh Soviet Socialist Republic In Khrushev's Period. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, *2*(2), 169-187. https://doi.org/10.25229/beta.293239

Efficiency, Chaos, and Dynamics of Stock Returns: The Case of the Casablanca Stock Exchange

Elboubkri Youssef
Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences of Marrakech, Cadi Ayyad University (UCA), Department of Economic Sciences
y.elboubkri.ced@uca.ac.ma

Elghezaoui Maria
Faculty of Legal, Economic, and Social Sciences of Marrakech, Cadi Ayyad University (UCA), Department of Economic Sciences
Elghezaoui2000@yahoo.fr

Abstract

This article is interested in the analysis of the efficiency in its weak form of the Casablanca stock market in Morocco. After explanations of the theory of market efficiency developed by Eugene Fama, and of the chaos theory, our analysis aims to test the hypothesis of efficiency of the Casablanca stock market using the MASI stock index. This test will allow us to know if the stock market returns are generated by a deterministic chaotic dynamic, thus rejecting the hypothesis of market efficiency and/or are characterized by a random walk and thus it is impossible to make predictions on future returns.

Keywords: chaos, prediction, efficiency, random walk

İşsizlik ve İstihdam

Timuçin ARSLAN
Bilim Uzmanı, Bağımsız Araştırmacı
timucin.arslan@hotmail.com
0000-0003-4455-8535

Özet

20.yüzyılda yerel ve küresel düzeyde tartışma konularından biri de işsizlik, istihdam ve bu konuda atılması gereken adımlar oluşturmaktadır. Özellikle pandemi dönemi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, yerel olmakla beraber küresel açıdan etki yaratan savaşlar ve çatışmalar ülkelerin işsizlik ve istihdam oranlarına etki etmektedir. İşsizlik, ‘‘çalışma arzu ve iktidarında olup, piyasadaki mevcut ücret seviyesinde bir iş arayıp, normal piyasa şartlarında kendisine uygun iş bulamayan kişidir. (Yavuz, 2012, s. 44) İstihdam kavramı ise işgücünün çalışanlar kısmını ifade etmektedir. Devletlerarası ambargolar, yeri vergi uygulamaları ve ülkelerin kendi içerisinde yaşadığı ekonomik süreçler devletleri yeni çalışma sistemleri ile birçok açıdan verimi arttırmaya yönelik politikalar izlemesine neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkeler de daha sık gündeme gelen işsizlik kendi içerisinde birçok başlığa ayrılmıştır. Bu da göstermektedir ki işsizlik küresel çapta birçok şekilde görülebilmektedir. Ülkelerin ekonomik yapıları hangi tür işsizliğin görüleceğini belirlemektedir. Yine her ülkenin farklı bir yapıya sahip olması o ülkenin istihdam oranlarını da etkilemektedir. Ülkemizde son yıllarda işsizlik ve istihdam oranlarında dalgalanma yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de genç işsizlik en önemli sorunlardan biridir. Bu çalışma da öncelikle işsizlik türleri ve istihdam türleri açıklanması, kavramsal çerçevenin net bir şekilde ortaya konması amaçlanmıştır. Kavramsal çerçevenin ardından özellikle Türkiye’de işsizlik oranlarının düşürülmesi ile istihdam oranlarının incelenmesi ve atılacak adımların neler olduğunun ortaya konması hedeflenmiştir. Atılan adımların etkinliği ile yerel ve küresel çapta Türkiye’de bu oranları etkileyen nedenlerinde ortaya konması çalışmanın bir diğer amacıdır.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, İstihdam, İnsan Kaynakları, Türkiye Ekonomisi

Girişimcilik Eğitimleri: Tecrübeye Dayalı Bir Yöntem Olarak Mentörlük

Doç.Dr. Mustafa Kemal Topcu
ST Strateji ve Teknoloji Geliştirme Ltd.Şti.
mktopcu@ststrateji.com
0000-0002-3298-1283

Zişan Cihangir IŞIN
ZEB Innovation
zisanisin@gmail.com
0000-0002-4641-6728

Tamer IŞIN
IMED Surgical LLC
tamerisin@outlook.com
0000-0002-3295-6651

Özet

Girişimcilikte başarısızlık oranı literatürde değişkenlik gösterse de genel olarak %90 civarında kabul edilmektedir. Bu yüksek oran, kişisel, sosyal ve ekonomik nedenlerin yanı sıra bilgi ve destek eksikliğiyle de ilişkilidir. Tarihsel olarak, Anadolu'daki Ahiyan ve Bacıyan ile Avrupa'daki Lonca sistemleri, tecrübeye dayalı öğrenme yöntemleri sunarak başarısızlığa karşı alternatif modeller olmuştur. Ancak günümüzde girişimcilik ekosistemi "kazanan ayakta kalır" anlayışına odaklanmakta, tecrübeye dayalı eğitim ve destek sistemleri ise yeterince hayata geçirilememektedir. Girişimcilik mentörlüğü, dünyada ve Türkiye'de girişimciliğe dair belirli alanlarda yetkinlik zorunluluğu aranmayan bir destek mekanizmasıdır. Ancak girişimciliğin farklı aşamalarına dair belirli bir sınıflandırma, uzmanlık gerekliliği veya sistematik mentörlük süreçleri bulunmamaktadır. Literatürde fikir aşaması, ön girişimcilik, erken girişimcilik, büyüme, çıkış ve post-girişimcilik gibi evreler tanımlanmış olsa da, bu süreçlerde hem teorik bilginin hem de pratik tecrübenin yeterince gelişmediği görülmektedir. Türkiye'de TÜBİTAK BİGG, Mentör Derneği, İTÜ Çekirdek ve Koç Üniversitesi KWORKS gibi programlar incelendiğinde, girişim evrelerine yönelik yeterli uzmanlık ayrımının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Mevcut girişimcilik eğitimleri genellikle başarı hikâyelerine odaklanırken, başarısızlık deneyimlerinden öğrenmeyi ihmal etmektedir. Girişimcilik ekosisteminde mentörlük, danışmanlık ve koçluk gibi destek süreçleri etkin uygulanamadığından, girişimcilerin ihtiyaç duyduğu uzmanlıklar da yeterince gelişememektedir. Bu eksiklik, girişimcilik süreçlerinde başarısızlık oranlarının yüksek seyretmesine yol açmaktadır. Bu noktada, girişimcilik eğitim ve destek hizmetlerinin klinik bir yaklaşımla ele alınması önerilmektedir. Tıp dünyasındaki kanıta dayalı uygulamalara benzer şekilde, Girişimcilik Klinikleri, tecrübeye dayalı eğitim modelini temel alarak, girişimcilere doğrulanmış uzmanlar aracılığıyla bilgi aktarımı sağlayan bir yöntem sunmaktadır. Bu model, girişimcilik ekosisteminde hem teorik hem de pratik bilginin sistematik bir şekilde geliştirilmesine imkân tanımaktadır. Geleneksel eğitim, hızlandırma programları ve mentörlük modelleriyle karşılaştırıldığında, Girişimcilik Klinikleri, girişimcilerin süreç içinde gelişen ihtiyaçlarına uygun olarak uzmanlık bilgisinin güncellenmesini ve tecrübeye dayalı bilgi aktarımını mümkün kılmaktadır. Böylece, girişimcilik eğitiminde teorik bilginin ötesine geçilerek, uygulamalı ve deneyime dayalı bir yapı oluşturulacak, akademi ile girişimcilik ekosistemi arasındaki bağ güçlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Mentorluk, Koçluk, Girişimcilik Klinikleri, Girişimcilik Eğitimi, Girişimcilik

Destekleri

A Woman is No Man. A Translator is (No) Author? Questioning the Shared Inferiority of Women and Translators through the Turkish Translation of Etaf Rum's *A Woman is No Man* within Feminist Translation Studies

Ayşe SAKİ DEMİREL
Asst. Prof. Dr., Ankara Bilim University, Department of English Translation and Interpretation
ayse.demirel@ankarabilim.edu.tr
0000-0003-4412-8076

Abstract

Etaf Rum's debut novel, *A Woman is No Man* (2019), a New York Times bestseller, powerfully explores the silencing and subjugation of Palestinian American women within a patriarchal immigrant community. Drawing from her cultural background, Rum crafts a multi-generational narrative that follows three women struggling against gendered oppression, cultural expectations, and systemic violence. Through their voices, the novel critiques the intersections of gender, culture, and power, exposing how women are conditioned into silence. Resonating globally, the novel has been widely translated, including into Turkish, allowing its themes of women's oppression and resistance to reach diverse audiences and be heard across cultural and linguistic boundaries. Within Feminist Translation Studies (FTS), such translations are regarded as feminist acts, as they amplify women authors' voices and help break their imposed silence. Furthermore, FTS highlights the twofold inferiority of both women and translators within society, seeking to dismantle the structures that relegate them to the bottom of the social and literary hierarchy. Therefore, FTS advocates not only for amplifying women authors' voices but also for recognizing translators as visible agents in literary production, challenging their historical and systemic marginalization. This study aims to examine how Arzu Altınanıt, the Turkish translator of *A Woman is No Man*, engages in feminist translation both by introducing Etaf Rum's voice to the Turkish literary system—making the oppressed Palestinian American women visible to Turkish readers—and by resisting her own invisibility as a translator in Turkish digital book-selling platforms. Through an epitextual analysis, this study reveals that Altınanıt, with her translation titled *Kadının Sesi Yok*, not only becomes the Turkish voice of Rum and the silenced women in the novel but also advocates for her own visibility as a translator, challenging the twofold subordination of women and translators.

Keywords: Woman and Translator**,** Translator's invisibility, Arzu Altınanıt, Etaf Rum, *A Woman is No Man*

Zamanı Çevirmek: 'On Yıl' Örneği

Nazan İşi
Dr., Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
nazan.isi@atu.edu.tr
0000-0001-7448-566X

Özet

Dil, dönüşen dünyaya uyum sağlayan dinamik bir sistem olarak çeşitli etkenlerle sürekli değişmekte ve gelişmektedir. Bu etkenlerden biri olan çeviri, yalnızca anlam aktarımıyla sınırlı kalmayıp hedef dilin yapısını ve söz varlığını doğrudan şekillendirmektedir. Özellikle yaygın dillerden yapılan çeviriler, hedef dilde yeni yapılar ve kullanım biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açabilir. Son yıllarda makine çevirisi ve yapay zekâ destekli çeviri araçlarının yaygınlaşması, çeviri kaynaklı dil değişim sürecini hızlandırmış ve dilin doğal akışına uygun olmayan kullanımların artmasına neden olmuştur. Bu değişimler, bilinçli bir şekilde yönetilmediğinde hedef dilin özgün yapısına zarar verebileceği gibi bazı durumlarda dilin zenginleşmesine de katkı sağlayabilir. Tarih boyunca çeviri, diller arası etkileşimi artırarak yeni kavramların oluşumunda önemli bir aracı olmuştur. Özellikle bilim, felsefe ve edebiyat alanlarında, çeviri yoluyla bir dilden diğerine aktarılan terimler zamanla hedef dilin söz varlığına eklemlenmiş ve o dilin kavramsal çerçevesini genişletmiştir. Bu birçok Hint-Avrupa dilinde eş değerleri olduğu gibi İngilizce on yıllık zaman dilimi ifade eden 'decade' kelimesinin eş dizimli (*collocation*) kullanımlarının Türkçe karşılıkları yazılı kaynaklarda incelenerek çevirinin Türkçeye yeni kelimeler ve ifadeler kazandırmadaki rolü tartışılmaktadır. Türkçede zaman bildiren 'yüzyıl' ve 'binyıl' kelimeleri Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde isim olarak yer alırken, sözlüklerde yer verilmeyen 'on yıl' ifadesi bir sıfat tamlaması örneğidir. Ancak son yıllarda, özellikle İngilizceden yapılan çevirilerde 'birkaç on yıl', 'on yıllar' 'on yıllarca' gibi Türkçe sıfat tamlaması kurallarına uymayan kullanımların arttığı gözlemlenmektedir. Bu tür kullanımlara yalnızca çeviri metinlerde değil, özgün Türkçe metinlerde de rastlanmaktadır. Çeviri yoluyla dilimize giren ve giderek yaygınlaşan 'onyıl' kelimesinin, 'yüzyıl' ve 'binyıl' gibi bağımsız bir sözcük olarak sözlüklere eklenmesi, Türkçede zaman bildiren ifadelerin tutarlılığını sağlamak ve çeviri kaynaklı hatalı kullanımlarının önüne geçmek açısından önemli bir adım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, ana dili, Türkçe

Thematic and Symbolic Elements on the Screen: A Comprehensive Analysis of Intersemiotic Transfer in Eco's *The Name of the Rose*

Ayşe SUNGUR
Lec. (Dr) Gendarmerie and Coast Guard Academy, School of Foreign Languages
ayse.sungur@jsga.edu.com.tr
0000-0002-4030-1081

Abstract

Since Roman Jakobson introduced the concept of Intersemiotic Translation in 1959, Translation Studies scholars have sought various ways to categorize the adaptation of novels into films as a distinct form of translation. Even if the practice of adaptation flourished since the dawn of cinema, it lacked a systematic tool for analysis until Katerina Perdikaki (2016) developed her model of adaptation analysis in 2016 which suggested a comprehensive framework for systematically analyzing film adaptations of novels through the lenses of Translation Studies. Drawing inspiration from van Leuven-Zwart's translation taxonomy established in 1989, Perdikaki identified and classified various 'adaptation shifts' that occur during the transformation from page to screen. Despite its foundational contributions, her model called for further refinement, particularly in addressing shifts regarding literal components of a novel such as themes—profound underlying messages or ideas that authors weave into their narratives and symbols—elements like objects, characters, situations, or actions that possess literal meanings yet evoke more decadent interpretations. The inclusion of these components to the model are termed fictional shifts within this framework and added to the original model as an extended category. In this study, this added category of shifts was applied to the film adaptation of Umberto Eco's *The Name of the Rose*, published in 1980. This compelling historical murder mystery, set against the backdrop of an Italian monastery in 1327, was brought to the screen in 1986, featuring Sean Connery under the direction of Jean-Jacques Annaud. To identify the fictional shifts, five prominent themes that recur throughout the novel (Semiotics and Interpretation, The Role of Books and Interpretation, Religion, Order versus Chaos, and Women as Dangerous Objects) and five significant symbols (The Rose, William's Glasses, The Library, The Forbidden Book, and The Labyrinth) are identified and analyzed. The findings suggested that while the film captured the essence of the identified symbols—imbuing them with the significance they deserved—it fell short of effectively conveying the rich thematic layers in Eco's original novel.

Keywords: Intersemiotic Translation, Film Adaptation, Adaptation Shifts, Fictional Shifts, The Name of the Rose

An Analysis of Lexical Choices in the Translation of Comic Series: Quick et Flupke

Nesibe ERKALAN ÇAKIR
Dr. Öğrt. Üy., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
nesibecakir@kmu.edu.tr
0000-0002-5437-6076

Abstract

Lexicology, a branch of linguistics concerned with the study of words, their meanings, etymologies, and usage, is crucial for understanding the complexities of vocabulary. Comics, as multimodal texts, exhibit a particularly rich and diverse vocabulary, incorporating slang, idioms, specialized terminology, cultural markers, humorous expressions, and onomatopoeia. This lexical density renders comics a valuable subject of study for both literary and translation scholars. The translation of such varied vocabulary into another language poses significant challenges for translators. This research investigates the vocabulary elements in the Turkish translations of Hergé's *Quick et Flupke* comic series, originally written in French. The methodology involves identifying and categorizing the lexical items in the source text, comparing them with their Turkish equivalents, and analysing the translator's decision-making processes through the application of Jiří Levý's game theory. The study demonstrates that the translator's strategic 'moves' resulted in a target text that accurately reflected the semantic content of the source while achieving a natural and idiomatic register in Turkish.

Keywords: Translation Studies, Translation of Comics, Theory of Game, Lexicology, Hergé

Within the Curtain of Blood: The Dichotomy of Love and Intellect in a Ghazal by Rūmī

Güneş Muhip Özyurt
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
gmozyurt@aybu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-9636-9424

Abstract

The aim of this paper is to analyze the way Mawlānā Djalāl al-Dīn Rūmī compares love (eshq) and intellect (aql) in one of his mystical ghazals. Since the early centuries of Islam, religious scholars held intellect in high regard, while sufis saw love as the more effective guide to attain unity with God. The Sufi predilection for love over intellect was amplified by Persian mystics, namely Aḥmad al-Gazzālī, Sanāʾī and ʿAṭṭār, who consistently emphasized the limits of intellect and the primacy of love. It was in Rūmī's works that this approach reached a zenith, buttressed by Rūmī's depth of thought and skill in poetry. Rūmī's particular ghazal discussed in this paper provides a thought-provoking glimpse into his perspectives on the nature of love and its superiority over intellect. Rūmī implies that there are two separate realms of existence. The material realm is readily perceptible by intellect but its overtness obscures the far more magnificent presence of the spiritual realm, which is only accessible through love. As a result, those who have embraced the path of divine love, experience great inner joy, although they may appear to be in suffering to outsiders. Interestingly, Rūmī goes so far as to criticize proponents of intellect, not just for their lack of vision but also for their insincerity. To him, intellect is not merely an inadequate means for reaching the greater truth, but actually an impediment that must be discarded.

Keywords: Mawlana Jalal al-din Muhammad Rumi, classical persian poetry, sufism, love, intellect

Introduction

The human being's love for God is one of the main themes in Mawlānā Djalāl al-Dīn Rūmī's (d. 1273) poetry and a scrutiny of his works reveals that he had a coherent set of views concerning spiritual love and its relation to the individual's pursuit for achieving unity with the Divine. In essence, Rūmī proposes that love is the only means for overcoming the boundaries of the physical world and access the spiritual realm. While his perspective can be observed throughout his oeuvre, there are particular poems he composed that provide a more direct understanding of the way he conceptualizes love and its connection to other Sufi notions. Given this background, the purpose of this paper is to analyze one of Rūmī's ghazals that specifically deals with the dichotomy between love and intellect, and the superiority of love as the proper medium for achieving personal spritiual awakening.

Literature Review: Love and Intellect in Islamic Thought

The intellect, expressed in the Arabic language with the word Aql, is a concept that was held in high esteem by Islamic scholars since the early centuries of Islam. The Islamic philosophers and scholars of theology (Kalām) provided various viewpoints as to the definition, origin and

the nature of the intellect, but in general, both schools of thought accepted that the intellect was a functional tool for discerning between right and wrong and to obtain knowledge of the cosmos (Bolay, 1989, p. 246; Yavuz, 1989, p. 246; Rahman, 1989, p. 246;).

Earliest Sufi references to the love for God go back to the 2nd century after the emergence of Islam. Initially, the concept was denoted by the Quranic word Ḥubb and for a long time, the word ʿIshk was not preferred because ʿIshk implies a more passionate form of love. It was after Aḥmad al-Gazzālī (d. 1123-26) authored a treatise titled Sawāneḥ al-ʿUshshāq, that ʿIshk became the mainstream word used when discussing divine love (Uludağ, 1991, pp. 11-12; Arkoun, 1997, p. 119).

Aḥmad al-Gazzālī's elder brother, Abū Ḥāmid al-Ghazālī (d. 1111) was an Islamic scholar with a strong inclination toward Sufism, and is often recognized as the person who provided one of the most coherent criticisms of the intellect as a concept. Al-Ghazālī maintained that senses can provide a basic form of knowledge but the intellect, as a superior means to gain knowledge than the senses, is able to tell the falseness of some of the information we obtain through our senses. The existence of such a hierarchy suggests that there might exist yet another and even superior means to knowledge, which could invalidate the intellect. Al-Ghazālī further stated that he had attained certitude through enlightenment bestowed upon him by God, which is reminiscent of the Sufi concept of Kashf i.e. discovering the truth with divine consent (Uludağ, 1989, p. 246). After Al-Ghazālī the tendency among Sufis to downplay the role of intellect in understanding the metaphysical gained momentum, examples of which can be found in the works of Aḥmad al-Gazzālī (d. 1123-26), Sanāʾī (d. 1131?) and ʿAṭṭār (1221). The Sufis of this era saw the domain of the intellect as limited to the material universe and emphasized spiritual love as the only reliable means of accessing what lies beyond to gain insight into divine secrets. It is, however in the poetry of Mawlānā Djalāl al-Dīn Rūmī that we see some of the most direct and powerful expressions of the supremacy of love over intellect.

Mawlānā Djalāl al-Dīn Rūmī and his Ghazal on Love and Intellect

Mawlānā Djalāl al-Dīn Rūmī was an eminent Islamic scholar, sufi and poet who was born in 1207 in Balkh, present day Afghanistan but spent most of his life in Konya, Turkey. Sometime in 1240s he met Shams-i Tabrīzī, a Sufi with a strong mystical tendency who became Rūmī's spiritual guide, only to disappear a few years later. It was after Shams went away, that Rūmī produced his most important works including Mathnawī and his Diwan, which consists mostly of ghazal poetry. In the following part of this paper, one of the ghazals from his diwan (Mawlānā Djalāl al-Dīn Muḥammad, 1374, p. 99) will be analyzed to reveal Rūmī's views about love and intellect.

در میان پرده خون عشق را گلزارها
عاشقان را با جمال عشق بی‌چون کارها
Within the curtain of blood, love has rose gardens.
With the beauty of love, lovers have pursuits unlike anything,

In the first distich of his ghazal, Rūmī clearly defines the role of love as a means to access the spiritual realm. The curtain of blood is a reference to the hardship the people of love i.e. the sufis must endure. However, concealed beyond is a realm of spiritual bliss and enlightenment that cannot be compared to anything that can be experienced in the material world. Needless to say, only the true followers of the Sufi path can reach the spiritual realm and those who do not

understand the concept of love are discouraged by the curtain of blood.

عقل گوید شش جهت حدست و بیرون راه نیست
عشق گوید راه هست و رفته‌ام من بارها
Intellect says six directions are the boundary and there is no way out.
Love says there is a way and I travelled it several times.

In the second distich of his ghazal, Rūmī introduces his audience to the concept of intellect vis-a-vis love and provides an unequivocal comparison of the two concepts. According to Rūmī, the role of intellect is to put forward an incomplete vision of the universe that rejects the unseen, thus keeping the person from accessing the spiritual realm. Love, on the other hand, provides a more complete vision that acnowledges there is more to the universe than what we are able to perceive through senses and reason.

عقل بازاری بدید و تاجری آغاز کرد
عشق دیده زان سوی بازار او بازارها
The intellect saw a marketplace and started a trade.
Love saw beyond that marketplace, (several other) marketplaces.

The third distich expands upon the second by providing more detail on the different roles love and intellect play in the person's spiritual journey and the consequences of those respective roles. The intellect is only able to perceive the most immediate layer of reality and directs the person to start striving within the confines of what it thinks is the entirety of the truth. This approach can result in quick gains but compared to what love offers, the intellect's achievements are null. Indeed, love allows for the perception of not only another world beyond this one but several other worlds as well, all of which are waiting to be experienced by the people who embrace love as their guide.

ای بسا منصور پنهان ز اعتماد جان عشق
ترک منبرها بگفته برشده بر دارها
So many unknown Manṣūrs counting on the essence of love,
Abandoned the pulpits and ascended the gallows.

In the fourth distich, the poet makes a reference to Manṣūr al-Ḥallāj (d. 922), one of the early Sufis who was executed on accusations of heresy. This reference allows the reader to finally understand why the Sufi path is compared to a curtain of blood. The experience of the people who embrace love cannot be correctly interpreted by the masses, whose perspectives are limited with the physical world. Consequently, Sufis may be ostracized or even persecuted. However, empowered by their love, they are prepared to give up their titles and positions (pulpits) and to put themselves in harm's way in their quest for unity with the Divine.

عاشقان دردکش را در درونه ذوق‌ها
عاقلان تیره دل را در درون انکارها
The suffering lovers (experience) joys inside,
The dark-hearted people of intellect (hide) rejection inside,

In the fifth distich, the ghazal takes an unexpected twist as Rūmī's criticism of intellect turns conspicously bitter. So far, the people who choose the intellect as their guide were implied to

be misguided and narrow-sighted but now, the poet accuses them of lack of faith. This distich is a warning against depending on reason excessively without paying attention to the emotional aspects of human experience.

عقل گوید پا منه کاندر فنا جز خار نیست
عشق گوید عقل را کاندر توست آن خارها
Intellect says: Do not enter, for in the annihilation of self, there is nothing but thorns.
Love says to intellect: Inside you, are those thorns!

In the sixth distich Rūmī elaborates on the idea he has presented in the fifth distich. Suggesting that the intellect primarily functions to discourage the individual from striving for spiritual enlightenment by portraying that path as one of ruin and suffering. The intellect's pessimistic outlook, as Rūmī has already discussed in the previous parts of his ghazal, is wrong. Love presents a counter-argument: the thorns are a delusion concocted by the intellect.

هین خمش کن خار هستی را ز پای دل بکن
تا ببینی در درون خویشتن گلزارها
Do away with warnings! Uproot the thorn of existence from the heart's base.
So that you see the rose gardens inside yourself.

In the seventh distich, Rūmī continues to expand on his refutation of the intellect-based theory that the Sufi path is a path of suffering. He argues that the true cause of the suffering i.e. the thorn is the person's emotional investment in the material world. To reach awakening and joy (the rose gardens) one must let go of all wordly expectations.

شمس تبریزی توی خورشید اندر ابر حرف
چون برآمد آفتابت محو شد گفتارها
Shams-i Tabrīzī! You are the sun within the cloud of words.
When the sun rose, the speech vanished.

In the final distich, the poet signals that he has finished his discussion on the merits of love and ends the poem by mentioning his friend Shams-i Tabrīzī, a name that frequently appears in Rūmī's ghazals. In doing so, Rūmī reminds his audience that it was Shams who inspired his spritual enlightenment, the true nature of which cannot be put to words.

Conclusion

Rūmī's ghazal analysed in this paper provides a succint but comprehensive account of the contrast between love and intellect. Alhought the poet does not directly define love and intellect as concepts, it is understood from the poem that they are two distinct ways of perceiving the universe and two possible paths the individual can choose in his quest to understand the nature and meaning of the creation. As Rūmī reiterates throughout the ghazal, intellect focuses on the part of reality that is visible to our senses, while love offers an alternate approach that frees the individual's experience from the confines of what is touted as rational thinking, and paves the way for a spiritual fulfilment that is beyond anything the material world can furnish. Since it is inherently limited in its scope, the intellect is also unable to see its own inferiority, rejecting and even censuring the possibilities that come with adopting love as one's guide. Rūmī's criticism of intellect takes on a harsher tone in the second part of the poem. He comes close to

equating intellect with denial and to recommending its complete dismissal. In conclusion, the above ghazal exemplifies Rūmī's strong footing in the Sufi tradition of lauding divine love and the way he carries this tradition to its most intense form.

References

1. Mawlānā Djalāl al-Dīn Muḥammad (1374). Kulliyāt-i Dīwan-i Shams. (B. Furūzānfar Ed., Vol. 1).
2. Uludağ, S. (1989). Akıl - Tasavvuf. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Vol. 2, pp. 246-247). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
3. Uludağ, S. (1991). Aşk. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Vol. 4, pp. 11-17). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
4. Bolay, S. H. (1989). Akıl. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Vol. 2, pp. 238-242). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
5. Yavuz, Y. Ş. (1989). Akıl - Kelâm. In *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (Vol. 2, pp. 242-246). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
6. Rahman, F. (1986).ʿAKL. In *The Encyclopaedia of Islam New Edition*. (Vol. I, pp. 341-342). Brill.
7. Arkkoun, F. (1997).ʿISHK. In *The Encyclopaedia of Islam New Edition*. (Vol. IV, pp. 118-119). Brill.

İsrail'in Orta Doğu Politikalarındaki Din ve Müttefiklik Faktörlerinin Analizi

Mehmet EMİR[4]
Bağımsız Araştırmacı
Mehmetemir019@gmail.com
ORCID ID:0000-0003-3143-1439

Özet

Orta Doğu coğrafyasında yer alan en önemli aktörlerden birisi de hiç kuşkusuz İsrail'dir. Kuruluşundan günümüze kadar İsrail'in icra ettiği eylemleri hem bölgesel hem de küresel seviyede dikkat çekmiştir. İsrail'in dini inanışı politik, ekonomik ve askeri eylemselliğini doğrudan etkilemektedir. Dini inanışları gereği kendilerine Orta Doğu'da belirli bir toprağın vadedildiğine inanan Yahudiler bu amaçlarına Vadedilmiş Topraklar ülküsüyle ulaşmak istemektedir. Kendilerini tanrının seçilmiş halkı olarak gören ve diğer insanları onların hizmetine verilmiş mahlukat nazarıyla değerlendiren Yahudi anlayışı olan Siyonizm, İsrail'in bütün icra ettiği politikaların temelini oluşturmaktadır. Siyonist anlayışa göre Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan topraklar kendilerine vadedilmiştir ve bu topraklar her ne pahasına olursa olsun alınmalıdır. Ancak İsrail'in büyük ülküsünü gerçekleştirmek istediği yerlerde egemen devletler vardır. Bu durum doğal olarak çatışmaların yaşanacağını işaret etmektedir. Kendilerini üstün ırk olarak gören Yahudilerin bu düşünceleri Vadedilmiş Topraklar ülküsüyle birlikte değerlendirildiğinde kaçınılmaz olarak şiddetin artacağı ve bununla beraber durumun bölgedeki diğer aktörler için büyük tehditler içerdiği görülmektedir. İsrail'in revizyonist politikası hem devletler hukukuna hem de insan hakları hukukuna aykırıdır. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun Gazze Şeridi saldırıları için kullandığı "Yeşeya kehanetlerini gerçekleştireceğiz" söylemi bu aktörün icra ettiği politikalarda ve askeri eylemlerde dini motivasyonunun ne kadar güçlü olduğunu doğrulamıştır. Kuruluşundan beri güvenlik devleti niteliğiyle hareket eden İsrail için Siyonist hedeflere varmak en temel ülküdür. Aktörün özellikle ABD ile ilişkilerini iyi seviyede tutması icra edilen askeri operasyonlar yönüyle büyük avantaj sağlamaktadır. İsrail'in çıkarlarını ABD'nin çıkarları ile de özdeşleştiren Netanyahu her fırsatta eylemlerinin aslında bütün müttefiklerinin yararına olduğu söylemini vurgulamaktadır. ABD Başkanları ve Dışişleri Bakanlarının etnik ve dini aidiyetleri ise İsrail'in çıkarları için daha elverişli bir hareket alanı sağlamaktadır. Orta Doğu'da İsrail'in saldırılarının Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesinde görülen başlıca davalar olmasına rağmen başta ABD olmak üzere İngiltere ve Avrupa Birliği üyesi aktörler de Yahudi devletini desteklemeye devam etmektedir. İsrail'in Orta Doğu'daki eylemleri kendini dengeleyecek aktörler karşısına çıkıncaya kadar devam edecektir. Aktörün eylemselliğinde dini motivasyonun ve müttefiklik ilişkilerinin çok güçlü olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *İsrail, ABD, Orta Doğu, Dini Motivasyon, Strateji.*

Analysis of Religion and Alliance Factors in Israel's Middle East Policies

Abstract

One of the most important actors in the Middle East is undoubtedly Israel. Since its establishment, Israel's actions have attracted attention both regionally and globally. Israel's religious beliefs directly affect its political, economic and military activities. Jews, who believe that a certain land in the Middle East has been promised to them due to their religious beliefs, want to achieve this goal through the ideal of the Promised Land. Zionism, which is a Jewish understanding that sees itself as God's chosen people and evaluates other people as creatures given to their service, forms the basis of all of Israel's policies. According to the Zionist understanding, the lands between the Euphrates and Tigris rivers have been promised to them and these lands must be taken at all costs. The statement "We will fulfill the prophecies of Isaiah" used by Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu for the Gaza Strip attacks has confirmed how strong the religious motivation of this actor is in the policies and military actions he carries out. For Israel, which has been acting as a security state since its establishment, the most fundamental ideal is to achieve Zionist goals. The actor's good relations with the US in particular provide him with a great advantage in terms of military operations. Netanyahu, who also identifies Israel's interests with those of the US, emphasizes at every opportunity that his actions are actually for the benefit of all his allies. The ethnic and religious affiliations of US Presidents and Foreign Ministers provide a more favorable area of action for Israel's interests. Although Israel's attacks in the Middle East are the main cases heard in the International Court of Justice and the International Criminal Court, actors, especially the US, the UK and the European Union, continue to support the Jewish state. Israel's actions in the Middle East will continue until it is faced with actors who will balance it. It has been seen that religious motivation and alliance relations are very strong in the actor's actions.

Keywords: *Israel, USA, Middle East, Religious Motivation, Strategy.*

İsrail'in Orta Doğu Politikalarındaki Dini Motivasyonunun Etkisi

İsrail'in geleneksel olarak tarihinden kaynaklanan temel politik motivasyonu dini temellere dayanmaktadır. Büyük sürgünler yaşamış bir toplum olarak dini inanışlarına daha sıkı bir şekilde sarılarak görece varoluş mücadelesi vermişlerdir. Bu bağlamda İsrail'in politik, ekonomik ve askeri eylemselliğinin tamamlayıcı unsuru dindir (Emir, 2023d). Dini inanışları gereği kendilerine belirli bir alandaki toprakların vadedildiğine inanmışlardır. Günümüzdeki temel politikaları da vadedilmiş toprakların tekrar ele geçirilmesine ve burada tam hakimiyete dayanmaktadır. Yahudi inancına sahip olan İsrail vatandaşları için bu kavram hem bir ırkı hem de bir dini temsil etmektedir. Her iki yönüyle de dışa kapalı bir yaklaşım vardır. Diğer bir ifadeyle dışarıdakilerle genişleme hedefi yoktur. Dolayısıyla bütün vizyon ve misyon yalnızca Yahudilere göre şekillenmektedir. Yahudi inancında kendilerini tanrının seçilmiş halkı olarak görme düşüncesi çok kuvvetlidir. Kendileri tanrının seçilmiş halkıyken diğer insanların onların hizmetine verildiğine inanmaktadırlar. Bu yönüyle Yahudiler dışında kalan insanlar goyim olarak adlandırılmaktadır (K. Demirci, 2013; Şentürk & Canatan, 1999). Yahudi inancında goyim kavramı insan ile hayvan arasındaki varlığa işaret etmektedir. İnanca göre goyimler yeterli seviyede düşünce kabiliyetine sahip değildir ve görevleri tanrının seçilmiş halkına hizmet etmektir. Doğal olarak Yahudi inancı dışlayıcı niteliktedir ve üstünlük iddiası içermektedir.

Siyonizm bazı istisnalar olmakla beraber İsrail devletinin baskın ideolojisidir. Siyonizm'e göre Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bütün topraklar Yahudilere vadedilmiştir. Günümüzdeki temel devlet motivasyonu da adım adım bu toprakların ele geçirilmesine dayanmaktadır. Siyonist bakış açısı kaçınılmaz olarak çatışmacı bir doğaya sahiptir (Karaman, 2009). Bu topraklar üzerinde egemen devletler vardır. Hiçbir egemen devlet toprak hakimiyetinden kendi rızasıyla vazgeçmeyeceğinden dolayı çatışmalar kaçınılmaz olmaktadır. İsrail'in tarihindeki savaşlar bulunduğu coğrafyada varoluşsal olduğu kadar revizyonist de olmuştur. 1948, 1967 ve 1973 savaşları sonucunda her seferinde kârlı çıkan İsrail olmuştur. Bu moral aynı zamanda dini inanıştaki eylemi gerçekleştirme motivasyonunu da kuvvetlendirmiştir. Siyonizm'in Orta Doğu'da etkili bir ideoloji olması bölge ülkeleri için büyük bir tehdit unsurudur. Çatışmacı bir ideolojinin sonucunda devletler hukuku ve insan hakları hukukunun uygulanması çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır (Emir, 2023d, 2024b). Kendilerini seçilmiş halk olarak gören Yahudilerin bunun tamamlayıcı bir unsuru olarak vadedilmiş toprakları ele geçirme motivasyonu ciddi sorunlar içermektedir.

İsrail'in son Gazze Şeridi saldırılarında Başbakan Benjamin Netanyahu'nun söylemleri özellikle dikkat çekmiştir. İsrail gibi dini temeller üzerinde şekillenen bir devlet için Başbakan Netanyahu'nun dini söylemi üzerinde dikkatle durmak gerekmektedir. Netanyahu "Yeşeya kehanetlerini yerine getireceğiz" sözleriyle (N. Haber, 2023) Uluslararası İlişkiler alanında pek rastlanmayan dini bir söylemi ifade etmiştir. Bu yaklaşım Uluslararası İlişkilerde analiz edilen söylem içerikleriyle uyuşmamaktadır. Bu bakımdan özellikle dikkat edilmesi gereken bir niteliktedir. Netanyahu söylemiyle öncelikle eylemleri bağlamında dini motivasyonun ne kadar kuvvetli olduğunu ortaya koymuştur. Gerçekleştirilmek istenen eylemin bütünleyici unsurunun dini hedefler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bunun söylemsel olarak dünya kamuoyuna açıkça duyurulmasında da bir sakınca görülmemiştir. Politik ve askeri hedefler dini motivasyonla sağlanmak istenmiştir. Diğer bir ifadeyle Teopolitika'nın söylemsel gücü eyleme yansımıştır. İsrail-Hamas savaşında İsrail'in yaklaşımının Teopolitika yönüyle icra edildiği kanıtlanmıştır. Sonuç olarak İsrail-Hamas savaşında İsrail devletinin politik ve askeri eylemselliğinde dini motivasyonunun çok güçlü olduğu görülmüştür.

İsrail'in Müttefikleriyle İlişkileri Çerçevesinde Orta Doğudaki Eylemlerinin Analizi

İsrail'in 7 Ekim 2023 tarihinden beri Hamas ile süren savaşı birçok yönden yeni yaklaşımlar içermiştir. Hamas'ın ilk saldırılarının ardından Gazze Şeridinde başlatılan yoğun saldırı girişimleri dünya kamuoyunda başlıca gündem olmuştur. İsrail'in askeri gücü Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri unsurlarından oluşmaktadır. İsrail'in askeri kuvveti dünya sıralamasında 18. basamakta yer almaktadır (Power, 2023). İsrail düzenli ordu askeri gücü bakımından yeterli seviyededir. Bu konumu onun moral ve motivasyon gücüne de doğrudan etki etmektedir. Tarihsel süreçteki başarıları İsrail'in daha güçlü bir politik duruş sergilemesine neden olmaktadır. Bütün bunlara rağmen Hamas'ın örgütsel yapısı düzenli ordu yapılanmasıyla benzerlik göstermediği için İsrail açısından Gazze Şeridinde yürütülen savaşta büyük zorluklarla karşılaşılmıştır. İki yapı arasında asimetrik bir güç farkı olduğundan dolayı Hamas dağınık, tüneller vasıtasıyla esnek bir eylem tarzı izlerken rehine pazarlıklarını da güçlü bir koz olarak kullanmaktadır (Emir, 2023d). İsrail açısından zorlu koşullar altında sürdürülen askeri harekatta sivillerin can kaybı büyük bir önem taşımamıştır. İsrail'in Gazze Şeridindeki saldırıları sonucu büyük çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 23 binden fazla Filistinli hayatını kaybetmiştir (Emir, 2024a). Savaşta kayıpların çok büyük kısmının sivillerden oluşması hedef gözetiminde ayrım yapılmadığı kaygısını doğurmaktadır. Şiddet olayları ayrıca

düzensiz göçü de tetiklemektedir (Emir, 2023c, ss. 67, 72). İsrail'in eylemleri çerçevesinde müttefikleri ile olan ilişkileri de önem kazanmıştır. Bu bağlamda İsrail'in ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği ile köklü tarihsel ilişkileri vardır.

Tarihsel süreçte İsrail ve ABD arasında çok güçlü bir müttefiklik ilişkisi vardır. İsrail'in kuruluşundan beri politik, askeri ve ekonomik etkileşim sürekli gelişim göstermiştir. İsrail'in eylemlerindeki moral üstünlüğü özellikle ABD'nin sağladığı destekten (Tablo 1) kaynaklanmaktadır (Emir, 2023a). Son İsrail-Hamas savaşında da ABD'nin çok güçlü desteği görülmüştür. ABD Başkanı Joe Biden'in "Yahudi değilim ancak bende Siyonistim" sözü birçok şeyi özetlemektedir (I. Türkçe, 2023). Başkan Biden ABD'nin İsrail'in askerî harekâtını desteklediğini açıklamıştır. Bunun yanında ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken, İsrail'i Hamas'a karşı yürüttüğü askeri operasyonları nedeniyle ziyaret ettiğinde "Bir Yahudi olarak buradayım" ifadesini kullanmıştır (T. Haber, 2023a). Dolayısıyla İsrail'in eylem motivasyonunda ABD etkisi çok güçlü bir şekilde hissedilmektedir. ABD Başkanı Donald Trump'ın da Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması ikili ilişkilerde ülkeler arasında altın çağın yaşandığını göstermektedir. ABD'nin İsrail'e desteği yalnızca Hamas operasyonuyla sınırlı kalmamıştır. İsrail'in eşzamanlı olarak Lübnan'da icra ettiği harekatlarda destek görmüştür. Bununla beraber Suriye ve İran'a yönelik eylemlerde de iki ülke arasında güçlü bir çıkar uyumu görülmektedir. ABD açısından çıkarlarına karşı eylemde bulunan İran'a karşı İsrail'in eylemleri büyük avantaj sağlamaktadır. Bu sayede bir yandan ortak hareket edebileceği bir müttefik kazanırken diğer yandan ise bölgeyi şekillendirme sırasındaki riski yaymaktadır (Emir, 2023b, s. 193). Karşılıklı etkileşim her iki ülkeye de çıkarlarını daha etkili bir şekilde gerçekleştirme olanağı sağlamaktadır.

Tablo 1. ABD'nin İsrail'e Yaptığı Askeri Yardım Tutarı (2009-2020) (Statista, 2023)

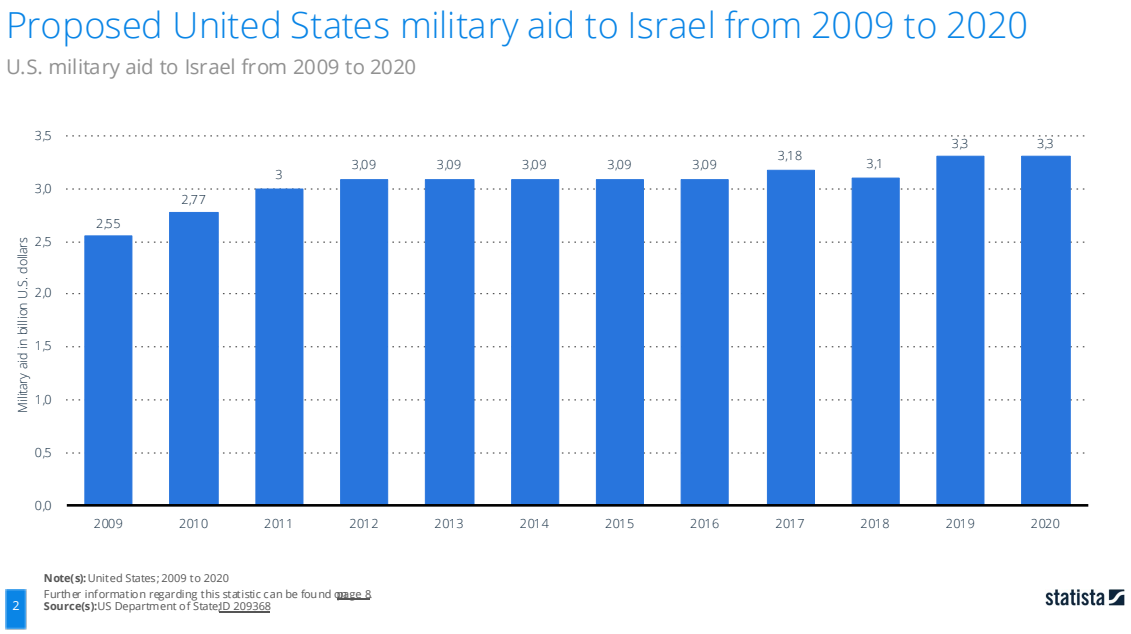

İsrail'in kuruluş sürecinde asıl katkıyı sağlayan devlet olan İngiltere ile ilişkiler çok köklüdür. İngiltere her zaman ve her fırsatta İsrail'i desteklemiş ve onun yanında yer almıştır. İsrail'in Hamas ile savaşında da İngiltere'nin çok güçlü desteği görülmüştür (Z. Demirci, 2023; Walsh, 2023). İngiltere açısından Orta Doğu politikaları hayati önemdedir. Günümüzde ABD'nin uluslararası politikada daha görünür olmasına rağmen İngiltere geri planda kalarak ancak çıkarlarını azami derecede koruyarak hareket etmektedir. İngiltere, yalnızca Hamas ile olan mücadelesinde değil bunun yanında Lübnan, Suriye ve İran'a yönelik politikalarında da İsrail'in yanında konumlanmıştır. İsrail bağlamında İngiltere ve ABD gibi iki büyük gücün desteğini almak politik, ekonomik ve askeri hamleler için elverişli bir alan sağlamaktadır (Emir, 2024a).

İsrail'in Avrupalı müttefikleriyle ilişkileri kuruluşundan beri güçlüdür. Avrupa Birliği içinde İsrail'i en çok destekleyen devlet Fransa'dır. İsrail'in her türlü eylemine neredeyse ön kabul ile yaklaşılmaktadır. Son İsrail-Hamas savaşında da Fransa'nın yaklaşımında bir değişim görülmemiştir. İsrail'in askerî harekâtında çok fazla sivil zaiyatın olmasına dikkat edilmeden koşulsuz ve şartsız desteklenmiştir. Lübnan, Yemen, Suriye ve İran gibi diğer İsrail politikaları da Fransa tarafından kabul görmüştür. Fransa'nın yanında bir diğer Avrupa Birliği üyesi Almanya'da İsrail'e destek vermektedir. İsrail'in Hamas'a yönelik askeri operasyonu sürerken Alman Başbakanı bölgeye gelerek dayanışma mesajını bizzat duyurmuştur. İsrail açısında Avrupa Birliğinin başat ülkeleri olan Fransa ve Almanya tarafından desteklenmek (NTV, 2023a) onun politikalarında yalnız hareket eden bir aktör olmadığını ortaya koymaktadır.

İsrail-Hamas savaşı yalnızca İsrail ve Gazze Şeridinde yaşayan Filistinliler arasındaki bir çatışma olmaktan çıkmıştır. İsrail saldırılarını yalnızca Hamas'a yönlendirmemiş bunun yanında diğer birtakım askeri eylemlerde de bulunmuştur. Lübnan'da yaşayan Hamas liderlerinden Salih el-Aruri suikast ile öldürülmüştür (Emir, 2024b). Bunun yanı sıra

Suriye'deki İran hedeflerine de saldırılarda bulunulmuştur (Euronews, 2023; T. Haber, 2023b). İsrail gerilimi tırmandırmaktan kaçınmamıştır. Birden çok alanda savaşabileceğini duyurmuştur (Sondakika, 2023). İsrail'in eylemlerine müttefikleri de destek vermiştir. İsrail'in yaptığı askeri operasyonlardaki sivil kayıplara tepki olarak Bab'ül Mendep Boğazındaki ticari gemilerden İsrail'e gidenlere el koyan Yemenli Husiler de çatışmaların kaçınılmaz parçası olmuştur. İsrail'in müttefikleri ABD ve İngiltere tarafından Husiler hedef alınmıştır (Baldor & Copp, 2024; Emir, 2024a; Kube & Stelloh, 2024; Stewart, Ali, & Ghobari, 2024). İsrail'in Hamas'la başlayan savaşı çok geniş bir düzleme taşınmıştır (NPR, 2024; Schmitt, Barnes, Cooper, & Sanger, 2024).

Salih el-Aruri Hamas'ın üst düzey bir yöneticisi olarak Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta görev yapıyordu. Karizmatik kişiliği ile Hamas'ın Lübnan ve İran ile olan temasını sağlıyordu. Aruri 2 Ocak 2024 tarihinde insansız hava aracı saldırısında öldürülmüştür (Harkov, 2024). Saldırının egemen bir devlette icra edilmesinde hiçbir sakınca görülmemiştir. Aruri, Hamas'ın önemli bir yöneticisiydi ve yaşasaydı daha üst konuma gelmesi bekleniyordu. İsrail tarafından icra edilen suikast eylemine Lübnan hükümeti güçlü bir tepki göstermiştir. Lübnan Hizbullah'ı da kendi sahalarında gerçekleştirilen bu saldırının karşılıksız kalmayacağını duyurmuştur (Hanikra, 2024). İsrail'in hedef aldığı önemli bir örgütte Lübnan Hizbullah'ıdır. İsrail ayrıca Hamas yöneticilerinin hangi ülkede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka etkisiz hale getirileceğini duyurmuştur. Bu bağlamda egemen devlet otoritelerine karşı açık bir meydan okuma görülmektedir (NTV, 2023b). Nitekim Türkiye'de İsrail lehine ajanlık yaptığı iddiasıyla operasyon yapılmış ve çok sayıda şahıs gözaltına alınmıştır. Bunlardan bir kısmı da tutuklanmıştır.

Yemen'de iktidarın önemli bir parçası olan Husiler tarafından Bab'ül Mendep Boğazından Kızıldeniz'e geçmek isteyen ticari gemilerden İsrail'e gidecek olanlara el konulmuştur (Görsel 1). Husilerin bu eylemleri İsrail'in Gazze Şeridinde icra ettiği askerî harekât sırasında hayatını kaybeden çok sayıda sivile yönelik olarak dikkat çekme faaliyetidir. Husilerin bu eylemi nedeniyle çok sayıda gemi daha uzun bir yolu tercih etmek zorunda kalmıştır. İsrail'in müttefikleri tarafından bu tepki olumlu karşılanmamıştır. Ekonomik gerekçelerle derhal harekete geçen ABD ve İngiltere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden çıkardıkları kararla (B. Türkçe, 2024) Husilere yönelik askeri operasyon icra etmişlerdir. Kızıldeniz'de gemilerin seyir güvenliğini sağlamak yerine Yemen'de Husilere ait birçok askeri ve lojistik hedef vurulmuştur (Bowman, 2024; News, 2024). Husiler ise eylemlerine devam edeceklerini duyurmuşlardır. Gazze Şeridinde devam eden askeri operasyonun bir devamı niteliğindeki Husilere yönelik hava saldırıları kararlılıkla sürmüştür.

Görsel 1. Kızıldeniz ve Aden'de Ticari Gemilere Yönelik El Koyma Eylemleri (Bland & McKernan, 2024)

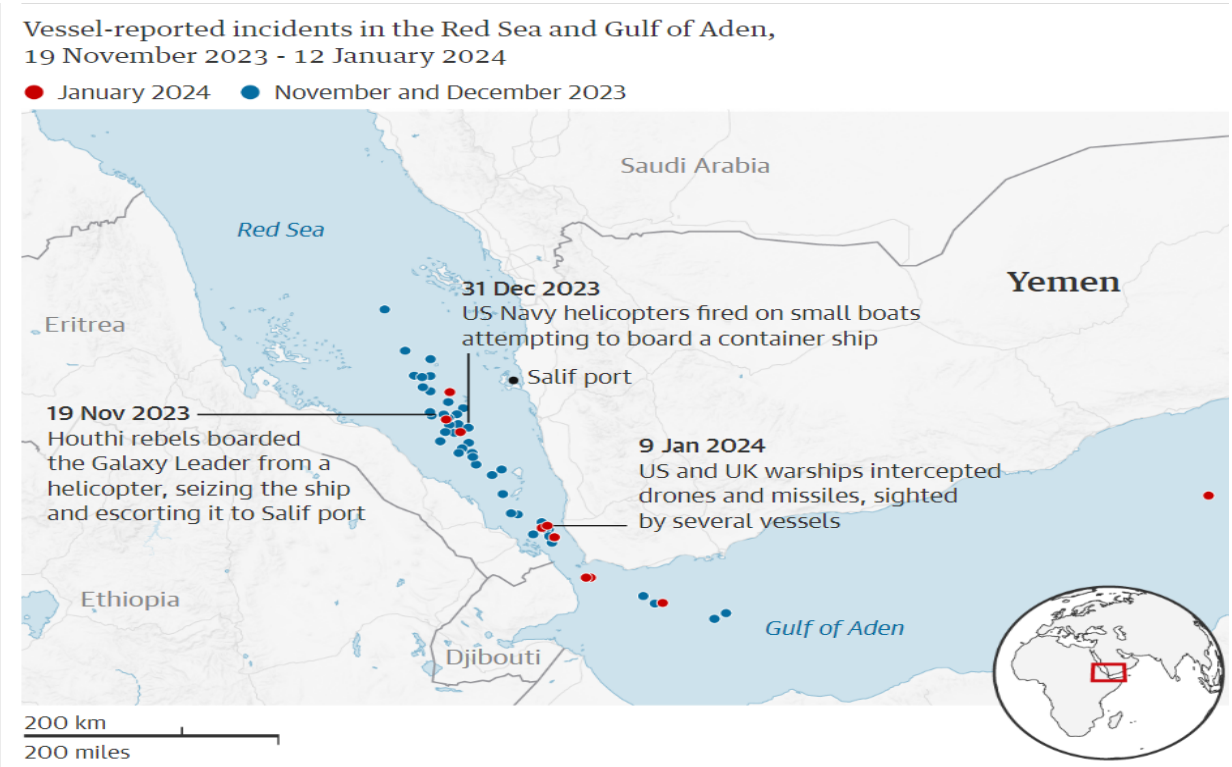

İsrail dini motifler taşıyan Hamas operasyonunu geniş bir alana yayma stratejisini izlemiştir. Bu nedenle Gazze Şeridinde icra edilen askeri harekatın devamı beraberinde diğer aktörlerinde tepkisini canlı kılmaktadır. İsrail geçmişinde yaptığı savaşlardaki kazanımlarına oldukça güvenmektedir. Bunun yanı sıra müttefiklik ilişkilerinin güçlü olması ve bu müttefiklerinin İsrail için sert güçlerini kullanmaktan çekinmemeleri de motivasyonunu artırmaktadır (Milliyet, 2024; Sözcü, 2024). Bölgedeki diğer aktörler açısından ise olumlu bir gelecek beklentisinden bahsetmek zordur. Zira İsrail ve müttefiklerine açıkça karşı olan güçlere yönelik saldırılar yapılarak bunların zayıflatılması ve sindirilmesi politikası izlenmektedir. ABD yanlısı politika izleyenler açısından ise yine daha önceden duyurulan ve adım adım uygulanan Büyük Orta Doğu Projesi tehlikesi devam etmektedir. Birçok ülkeyi parçalamayı hedefleyen bu projenin uygulama safhasına ara verilmeden devam edilmektedir. Zira bu proje günümüzde ABD yanlısı olan aktörleri de kapsamaktadır. Büyük Orta Doğu Projesinin en büyük kazananı ise İsrail'dir. Müdahale edilen bölge devletlerinin fiilen parçalara ayrılması ve buralardaki istikrarsızlık ortamı İsrail'in revizyonist politikaları için çok elverişli bir durumu da beraberinde getirmektedir. Vadedilmiş topraklara sahip olmanın en kolay yolu parçalanmış aktörleri en az riskle mağlup etmekten geçmektedir. Günümüzde bölgedeki uluslararası gelişmeler de bu durumu teyit etmektedir.

İsrail'in Orta Doğu bölgesindeki en büyük rakibi İran'dır. İsrail özellikle ABD ile iyi ilişkiler geliştirerek çıkarları doğrultusunda stratejiler izlemektedir. Buna karşın İran ise hem İsrail'in hem de ABD'nin hedefi konumundadır. ABD tarafından Şer Ekseninde tanımlanan İran sahip olduğu bütün gücüyle kendisine karşı yürütülen politikaları etkisiz kılmaya çalışmaktadır. Irak, Suriye, Lübnan, Yemen ve Filistin de aktif bir politik ve askeri çabanın içindedir. İsrail'in yanında mezhepsel bir düzlemde Suudi Arabistan ile de bölgesel liderlik mücadelesi

vermektedir.

İran'ın icra ettiği politikalarındaki en güçlü müttefikleri Rusya ve Çin'dir. Kasım Süleymani gibi çok önemli bir komutanının ABD tarafından öldürülmesi İran için büyük bir prestij kaybı olmuştur. Bunun yanında Suriye'deki diplomatik misyonunun vurulması ise bölgesel gücünü kısmen sorgulatır olmuştur. 1 Nisan 2024 tarihindeki saldırı İran için daha dikkatli bir politika izlemesi konusunda önemli bir göstergedir. İran, müttefikleri Rusya ve Çin tarafından bölgede yeterince desteklenmemektedir. Rusya ve Çin açısından İran önemli bir enerji aktörü olmasına rağmen izlediği stratejik yaklaşımların sonucunda verilecek güçlü destek ile ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin gerilmesi istenmemektedir. Dolayısıyla İran icra edeceği politikaların neredeyse tamamında tekil aktör olarak kendi gücüne dayanmak zorundadır.

Vadedilmiş Topraklar amacına erişmek için bütün gücünü kullanan İsrail'e başta ABD olmak üzere İngiltere ve bazı Avrupa Birliği üyesi devletler tarafından verilen destekler onun hareket kapasitesini arttırmaktadır. Filistin ve Lübnan engellerini aşması yeni bir politik durumun inşa edileceği anlamına gelmektedir. İran ise gerek Hamas gerekse de Hizbullah üzerinden İsrail'in yayılmacı politikasını engellemeye çalışmaktadır. İsrail'in Siyonizm çerçevesinde icra ettiği politikalar Yahudi olmayan Siyonistler tarafından da desteklenmektedir. ABD Başkanı Joe Biden ve Dışişleri Bakanı Antony Blinken açık bir şekilde bu desteği ifade etmişlerdir. Orta Doğu'da özellikle İsrail'in şiddet içeren eylemleri üzerinden ABD ve İngiltere'ye kendi politikalarını uygulayabilmeleri konusunda elverişli bir alan açılmaktadır.

Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesinin asli uygulayıcısının ABD olmasına rağmen en fazla bölgesel çıkarı İsrail sağlamaktadır. Bölgenin istikrarsızlaştırılması ABD için önemli bir yönetim avantajı sağlarken İsrail açısından ise bu istikrarsızlık üzerinden Vadedilmiş Topraklar ülküsüne ulaşma isteği gerçekleştirilmektedir. ABD, İngiltere ve İsrail ile müttefiklik ilişkisi kuran Orta Doğu devletlerinin kendilerine Büyük Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi kapsamında biçilen bölünme rolünden kaçınamayacakları değerlendirilmektedir.

İsrail 2024 yılının henüz başlangıcında 2 Ocak 2024 tarihinde Hamas'ın üst düzey bir yöneticisi olan Salih el Aruri'yi Beyrut'ta insansız hava aracıyla düzenlediği saldırıyla öldürmüştür. Hamas ile Gazze Şeridinde devam eden savaşın yanında Lübnan topraklarında düzenlenen saldırı da İsrail'in sınır tanımaz operasyon motivasyonunu ortaya koymuştur. Suriye'de İranlı General Musavi'nin öldürülmesi ve daha önce ABD tarafından öldürülen General Kasım Süleymani'nin anma töreninde yapılan saldırılarda özellikle vurgulanmalıdır. İsrail, müttefiki ABD'nin desteğiyle icra ettiği saldırılarla şiddet sarmalını daha geniş bir cepheye yayarak bütün Orta Doğu'da etkili olması için büyük çaba sarf etmiştir. Aruri suikastı Hamas'a yönelik çok önemli bir saldırıyken Hizbullah da kendi topraklarında böyle bir eylemin gerçekleştirilmesini intikam gerekçesi olarak değerlendirmiştir. İran'da artan şiddet karşısında tepkisiz kalmayacağını duyurmuştur. İsrail'in başlattığı şiddet sarmalı zaman sürecinde daha fazla yayılmıştır.

Yemen'in belirli bölgelerine hâkim olan Husiler, İsrail'in Gazze Şeridinde Hamas'a yönelik olarak başlatılan ancak sonrasında sivil katliamına dönüşen saldırılarına dair tepki olarak Aden Körfezi ve Kızıldeniz'de ticaret gemilerini hedef alan bir dizi eyleme girişmiştir. Dikkat çekici bir tepki gösterme eylemi olan bu girişimlerde otuzdan fazla ticaret gemisi hedef alınmıştır. Husilerin bu eylemlerine karşı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 10 Ocak 2024

tarihinde müdahale kararı çıkarılmıştır. Gazze'de devam eden insanlık dışı eylemlere yönelik tepki vermeyen ABD bu şiddetin durdurulması için eylemde bulunan Husilere karşı harekete geçmiş ve sert gücünü kullanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ise yapılan müdahaleye meşruiyet sağlamıştır.

ABD ve müttefiki İngiltere 12 Ocak 2024 tarihinde Yemen'in en önemli kentleri Sana, Taiz, Hudeyde, Zemar ve Sada'yı savaş uçaklarıyla vurmuştur. Ancak bu saldırı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden çıkan karara aykırıdır. Güvenlik Konseyinin kararı Kızıldeniz'deki seyir güvenliğinin sağlanmasına yönelik olmasına rağmen Yemen şehirleri keyfi olarak bombalanmıştır (Baldor & Copp, 2024). Yemen gibi egemen bir devlete saldırı düzenlenerek uluslararası hukuk çiğnenmiştir. Saldırıda askeri hedeflerin yanında üretim tesisleri de vurulmuştur. ABD Başkanı Joe Biden saldırı talimatını kendisinin verdiğini ve gerekirse daha fazla saldırının da gerçekleştirilebileceğini söylemiştir (Haber, 2024). BMGK'da alınan saldırı kararında çekimser kalan Rusya bu saldırıyı uluslararası hukuka aykırı olarak nitelendirirken İran kınamıştır.

Husiler Gazze Şeridinde yaşanan insan hakları ihlallerine yönelik olarak uluslararası alanda daha fazla dikkat çekmek için Bab'ül Mendep Boğazından İsrail'e giden ticari gemilere el koymuştur (Bland & McKernan, 2024). İsrail ve müttefiki ABD'nin bu eylemden dolayı çıkarları olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Gazze'de yaşanan olaylardan dolayı Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi harekete geçmişken bunu dikkate almayan ABD ve İsrail bu katliama tepki gösteren Yemen'e saldırmıştır (Emir, 2023d). Ekonomik çıkarları için askerî harekât düzenleyen müttefikler insan hakları ihlallerini durdurmak için herhangi bir girişimde bulunmamışlardır. Düzenlenen operasyon Husileri yıldırmaya ve zayıflatmaya yönelik olsa da bu aktör eylemlerinden vazgeçmemiştir. Sistematik bir şekilde Orta Doğu'da gerilimi tırmandıran İsrail'in bu şiddet içeren politikasına rağmen ABD tarafından destekleniyor olması aynı doğrultuda hareket ettiklerini göstermektedir. Orta Doğu'ya barış ve medeniyet getireceği söylemiyle hareket eden ABD'nin eylemselliği karşısında niyeti ve hareketi arasında bir uyum olmadan operasyonları icra etmiştir. Nitekim ABD'den destek alan İsrail 21 Temmuz 2024 tarihinde Hudeyde Limanını vurmuştur. İsrail Savunma Bakanı Yoav Gallant'ın saldırıyı değerlendirmesi aslında her şeyi özetlemektedir: "*Hudeyde'de şu an devam eden bir yangın var, bütün Orta Doğu'dan görülebiliyor ve vermek istediği mesaj çok açık*" (BBC, 2024).

Günümüzde İsrail'in bireysel seviyede önemli aktörler olan İsmail Haniye ve Hasan Nasrallah suikastları dikkat çekmiştir. Hamas, Hizbullah, Suriye ve İran'a karşı önemli başarılar kazanan İsrail'in gelecek politika vizyonu ABD Başkanı Donald Trump sayesinde daha fazla ağırlık kazanacaktır. ABD Başkanı Trump tarafından İsrail politikaları güçlü bir şekilde desteklenmektedir (Knell, 2025). İsrail'in dini motivasyonu ve müttefiklik ilişkisinin Orta Doğu politikalarındaki etkisi sürmektedir.

SONUÇ

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu'nun "Yeşeya kehanetlerini gerçekleştireceğiz" söylemiyle başlayan askeri harekatın özünü dini motivasyon sağlamıştır. Bu nedenle son eylemlerde Teopolitik yaklaşımın ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmıştır. İsrail'in bu eylemleri uluslararası hukuka uygun olmamasına rağmen ABD, İngiltere ve bazı Avrupa Birliği üyesi devletler gibi müttefikleri tarafından olumsuz karşılanmamıştır. Hamas ile mücadele, Lübnan

ve Suriye'deki eylemler bağlamında müttefiklerinden güçlü bir destek görmüştür. Gazze Şeridinde yaşanan sivil kayıplara karşı bir tepki olarak Bab'ül Mendep Boğazında İsrail'e giden ticari gemilere el koyan Husilere yönelik büyük bir koalisyon gücüyle askeri operasyon düzenlenmiştir. Gazze Şeridinde yaşanan olaylara karşı tepkisiz kalan İsrail'in müttefikleri ekonomik çıkarları söz konusu olduğunda derhal harekete geçmişlerdir. Bu hamleler karşısında uluslararası insan hakları hukuku ve devletler hukukunun işlerliği yönünden birtakım kuşkular doğmuştur. Gerek Gazze Şeridinde gerekse de Lübnan ve Suriye'de icra edilen operasyonlarda sivil kayıplar ve egemen devletlere yönelik icra edilen operasyonlar büyük güçlerin uluslararası hukuka riayetleri yönünden önemli bir delil olmuştur.

İsrail tarafından icra edilen operasyonlara yönelik oluşan sivil kayıplar karşısında Hamas ile olan savaşın durdurulması için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine sunulan karar tasarıları ABD tarafından veto edilmiştir. Yaşanan sivil kayıplara rağmen savaşın durmasını veto eden ABD'nin her şart altında müttefiklik ilişkisini sürdürdüğü görülmüştür. Bu çıkar ilişkisinin devamı için çok önemli bir uluslararası örgüt olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinden bağlayıcı uygulanmasının zorunlu olduğu kararların çıkması engellenmiştir. İsrail açısından çok elverişli bir alan sağlayan bu destek cezasızlık halini almıştır. Bu sayede Lübnan ve Suriye'de de askeri harekatlar gerçekleştirilmiştir. Ancak Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından İsrail'in askerî harekâtından işlediği suçlara yönelik Uluslararası Adalet Divanına başvuruda bulunulmuştur. Uluslararası Adalet Divanı tarafından kabul edilen davanın duruşmaları halen devam etmektedir. İsrail'in askeri operasyonlarına yönelik olarak ilk defa uluslararası bir mahkemede eylemlerinin cezai olarak incelenmesi önemli bir dönüm noktasıdır. Her ne kadar bu yargılama caydırıcılık yönünle şimdilik büyük bir etkisi olmasa da gelecekte daha etkili hamleler için önemli bir başlangıç olarak kabul edilmelidir.

Sonuç olarak İsrail açısından dini motifli bir askerî harekât başlatılmıştır. Harekatta istenen sonuçlara etkili bir şekilde ulaşılamamıştır. Operasyonlar esnasından çok sayıda sivil kaybın görülmesi dünya kamuoyunda büyük tepkilerle karşılanmıştır. Buna rağmen İsrail'in müttefikleriyle ilişkilerinde bir değişim görülmemiştir. Müttefiklik ilişkileri sayesinde İsrail'e yönelik olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından engelleyici bir yaptırım kararı alınamamıştır. İlk defa cezasızlık hali olarak devam eylemlerine karşı uluslararası bir düzlemde İsrail'e karşı dava açılmıştır. Gazze Şeridinde Hamas'a yönelik olarak başlatılan askerî harekât daha geniş bir çerçevede devam etmiştir. Lübnan'da Hizbullah, Yemen'de Husiler ve bilhassa İran rejimine karşı zorlu bir politik, ekonomik ve askeri bir eylemler serisi sürdürülmüştür. Orta Doğu coğrafyasında aktörlerin güç mücadelesi devam etmektedir.

İsrail bütün gelişmelerden en kazançlı çıkan aktördür. ABD ve onun yanında İngiltere ve Avrupa Birliğinin desteğini alarak güç potansiyelini katlamaktadır. Bu destek sayesinde bölgede sürekli askeri harekatlar düzenleyerek Vadedilmiş Topraklar ülküsüne ulaşmaya çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Baldor, Lolita C., & Copp, Tara. (2024). US, British Militaries Launch Massive Retaliatory Strike against Iranian-backed Houthis in Yemen. Retrieved from https://apnews.com/article/yemen-houthis-biden-retaliation-attacks-0804b93372cd5e874a0dd03513fe36a2

2. BBC. (2024). İsrail, Husilerin Kontrolündeki Hudeyde Limanı Vurdu. Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2gj7dw7lyo
3. Bland, Archie, & McKernan, Bethan. (2024). Who are the Houthis and How did the US and UK Strikes on Yemen come about? Retrieved from https://www.theguardian.com/world/2024/jan/12/yemen-houthi-rebels-who-are-they-what-attacking-us-uk-airstrikes-red-sea-crisis
4. Bowman, Tom. (2024). U.S. and U.K. Strike Houthi Targets in Yemen. Retrieved from https://www.npr.org/2024/01/11/1223238786/us-strikes-houthis-yemen
5. Demirci, Kürşat. (2013). VII. Yahudilik ve Diğer Dinler. Retrieved from https://islamansiklopedisi.org.tr/yahudilik
6. Demirci, Zuhal. (2023). İngiltere, İsrail'e İstihbarat Sağlamak için Gazze Üzerinde Gözetleme Uçuşları Yapacağını Duyurdu. Retrieved from https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingiltere-israile-istihbarat-saglamak-icin-gazze-uzerinde-gozetleme-ucuslari-yapacagini-duyurdu/3071553
7. Emir, Mehmet. (2023a). ABD'nin Askeri Güç Projeksiyonunun Değerlendirilmesi. Retrieved from http://politikaakademisi.org/2023/12/02/abdnin-askeri-guc-projeksiyonunun-degerlendirilmesi/
8. Emir, Mehmet. (2023b). *Avrupa Birliği'nin Gelişen Libya Politikası: Göç ve Güvenlik*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
9. Emir, Mehmet. (2023c). Avrupa ve Düzensiz Göç. In Cengiz Dinç (Ed.), *Avrupa 2023 Siyaset, Güvenlik, Göç, Terör ve Dış İlişkiler* (ss. 55-75). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
10. Emir, Mehmet. (2023d). İsrail'in Gazze Operasyonu Bağlamında Değerlendirmeler. Retrieved from http://politikaakademisi.org/2023/12/13/israilin-gazze-operasyonu-baglaminda-degerlendirmeler/
11. Emir, Mehmet. (2024a). ABD ve İngiltere'nin Yemen Saldırısının Değerlendirilmesi. Retrieved from http://politikaakademisi.org/2024/01/14/abd-ve-ingilterenin-yemen-saldirisinin-degerlendirilmesi/
12. Emir, Mehmet. (2024b). Lübnan ve İran'a Yönelik Saldırılar Hakkında Değerlendirmeler. Retrieved from http://politikaakademisi.org/2024/01/05/lubnan-ve-irana-yonelik-saldirilar-hakkinda-degerlendirmeler/
13. Euronews. (2023). İran Devrim Muhafızları Ordusu Üyesi General Musavi Şam Yakınlarında İsrail Saldırısında Öldürüldü. Retrieved from https://tr.euronews.com/2023/12/25/iran-devrim-muhafizari-ordusu-uyesi-general-musavi-sam-yakinlarinda-israil-saldirisinda-ol#:~:text=%C4%B0ran%20Devrim%20Muhaf%C4%B1zlar%C4%B1%20Ordusu'ndan%20General%20Razi%20Musavi%2C%20Suriye',son%20dakika%20geli%C5%9Fmesi'%20olarak%20duyuruldu.
14. Haber, NTV. (2023). Netanyahu'dan Gazze'ye Kara Harekatı Hazırlığında "Yeşaya Kehanetleri" Vurgusu: Yeşaya Kehanetleri Nelerdir? Retrieved from https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/netanyahudan-gazzeye-kara-harekati-hazirliginda-yesaya-kehanetleri-vurgusu-yesaya-kehanetleri-nelerdir,ZBDhTWx6AkupBffp-sGj7g/eleDQ-w9H0SZWqJV3djeKw
15. Haber, TRT. (2023a). Blinken: Bir Yahudi Olarak da Buradayım. Retrieved from https://www.trthaber.com/haber/dunya/blinken-bir-yahudi-olarak-da-buradayim-802985.html

16. Haber, TRT. (2023b). İran Devrim Muhafızları Ordusu Komutanlarından Musevi, Suriye'de Öldürüldü. Retrieved from https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-devrim-muhafizlari-ordusu-komutanlarindan-musevi-suriyede-olduruldu-823689.html
17. Haber, TRT. (2024). ABD ve İngiltere, Yemen'de Saldırı Başlattı. Retrieved from https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-ve-ingiltere-yemende-saldiri-baslatti-828356.html
18. Hanikra, Rosh. (2024). Another War could Break Out On the Israel-Lebanon Border. Retrieved from https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2024/01/04/another-war-could-break-out-on-the-israel-lebanon-border
19. Harkov, Lahav. (2024). Assassinated Hamas leader Saleh Al-Arouri was Key Conduit between Hamas, Iran. Retrieved from https://jewishinsider.com/2024/01/hamas-hezbollah-saleh-al-arouri-assassination-israel-war/
20. Karaman, M. Lutfullah. (2009). Siyonizm. Retrieved from https://islamansiklopedisi.org.tr/siyonizm
21. Knell, Yolande. (2025). Netanyahu Seeks Strong Backing From Trump, as First Foreign Leader to Visit. Retrieved from https://www.bbc.com/news/articles/c62e7d6r08ro
22. Kube, Courtney, & Stelloh, Tim. (2024). U.S. and Britain Launch Strikes against Houthi Rebel Targets in Yemen. Retrieved from https://www.nbcnews.com/news/world/us-britain-strikes-houthi-yemen-rcna133576
23. Milliyet. (2024). ABD ve İngiltere Yemen'de Husiler'i Vurdu! Retrieved from https://www.milliyet.com.tr/dunya/abd-ve-ingiltereden-yemene-hava-saldirisi-7062834
24. News, Al Jazeera. (2024). World Reacts to US, UK Attacks on Houthi Targets in Yemen. Retrieved from https://www.aljazeera.com/news/2024/1/12/world-reacts-to-us-uk-attacks-on-houthi-targets-in-yemen
25. NPR. (2024). Violence in Iran and Lebanon Prompts Concern Israel-Hamas War Could Expand. Retrieved from https://www.npr.org/2024/01/03/1198909893/consider-this-from-npr-draft-01-03-2024
26. NTV. (2023a). ABD, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'den İsrail'e Destek. Retrieved from https://www.ntv.com.tr/dunya/abd-fransa-almanya-italya-ve-ingiltereden-israile-destek,lBKpKZt_N0CcU3xLC21Ytg
27. NTV. (2023b). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Mossad'a Suikast Uyarısı. Retrieved from https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-mossada-suikast-uyarisi,9pjq2Uxzs02zDxNLv4NMTQ
28. Power, Global Fire. (2023). 2023 Military Strength Ranking. Retrieved from https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php
29. Schmitt, Eric, Barnes, Julian E., Cooper, Helene, & Sanger, David E. (2024). Attacks Heighten Fears of a Wider War for the Middle East and U.S. Retrieved from https://www.nytimes.com/2024/01/03/us/politics/war-israel-iran-hezbollah-yemen.html
30. Sondakika. (2023). İsrail Ordu Sözcüsü Hagari: Birden Fazla Cephede Savaşabiliriz. Retrieved from https://www.sondakika.com/dunya/haber-israil-ordu-sozcusu-hagari-birden-fazla-cephede-16433059/
31. Sözcü. (2024). ABD ve İngiltere'den Yemen'e Ortak Saldırı. Retrieved from https://www.sozcu.com.tr/abd-ve-ingiltere-den-yemen-e-ortak-saldiri-p14795

32. Statista. (2023). *Proposed United States Military Aid to Israel from 2009 to 2020*. Retrieved from https://www.statista.com/statistics/209368/proposed-us-military-aid-to-israel/
33. Stewart, Phill, Ali, İdrees, & Ghobari, Mohammed. (2024). US and Britain Strike Yemen in Reprisal for Houthi Attacks on Shipping. Retrieved from https://www.reuters.com/world/us-britain-carry-out-strikes-against-houthis-yemen-officials-2024-01-11/
34. Şentürk, Recep, & Canatan, Kadir. (1999). Irkçılık. Retrieved from https://islamansiklopedisi.org.tr/irkcilik
35. Türkçe, BBC. (2024). BMGK'dan Kızıldeniz Kararı: Husilerin Saldırıları Acilen Durmalı. Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/articles/cyd0221g31yo
36. Türkçe, Independent. (2023). "Siyonist" Biden'ın İsrail'le Yakın Bağları: 36 Yılda Milyonlarca Dolar Bağış. Retrieved from https://www.indyturk.com/node/668951/d%C3%BCnya/siyonist-biden%C4%B1n-i%CC%87sraille-yak%C4%B1n-ba%C4%9Flar%C4%B1-36-y%C4%B1lda-milyonlarca-dolar-ba%C4%9F%C4%B1%C5%9F
37. Walsh, Aoife. (2023). İngiltere, İsrail'e Destek için Doğu Akdeniz'e Gemi ve Gözetleme Uçağı Konuşlandıracak. Retrieved from https://www.bbc.com/turkce/articles/ckreyk1g89ro

Türkiye Yüzyılı" Hedefleri Doğrultusunda İslami Finans Sisteminin Rolü: Hukuki, Jeopolitik ve Jeoekonomik Değerlendirmeler "

Yasin YILDIRIM
Öğr. Gör. Doktorant T.C. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kurşunlu MYO, Adalet Programı
yasinyildirim@karatekin.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8926-3517

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci, Türk toplumunda ve devlet mekanizmalarında radikal değişimlere yol açmıştır. Ancak Türk toplumundaki muhafazakâr düşünce yapısı bu değişim sürecinde etkisini yitirmemiş, toplum ve devlet mekanizmaları nezdindeki ağırlığını korumuştur. Dahası 1980'lerden itibaren, muhafazakâr karakterli hükûmetlerin daha fazla göreve gelmesiyle birlikte İslami finans uygulamaları ve kurumları da güç kazanmaya başlamıştır. Özellikle 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişiyle birlikte Türkiye'de önemli ekonomik ve sosyal değişimler yaşanmaya başlamış ve bu değişimler İslami finans uygulamalarının ve kurumlarının gelişimini de hızlandırmıştır. Öyle ki, 2005 yılında 5411 sayılı yeni Bankacılık Kanunu çıkarılarak ilk defa faizsiz bankacılık hizmeti veren katılım bankaları ile ilgili spesifik düzenlemelere yer verilmiş, 2012 yılında ise 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktöring, Finansman ve Tasarruf Finansman Şirketleri Kanunu hazırlanarak faizsiz finansman ilkelerine göre faaliyet gösteren tasarruf finansman şirketlerinin kuruluşu hukuki bir zemine oturtulmuştur. Nihayetinde, 2000'lerden itibaren, İslami finans sistemi ve bu sistemin temsilcileri olan kurumlar Türkiye'deki pazar payını arttırmış, katılım bankaları ve tasarruf finansman şirketleri milyonlarca gerçek ve tüzel kişiye hizmet sunar olmuştur. Bu süre zarfında yabancı ve yerli özel sermayeli katılım bankalarının sayısının artmasının yanı sıra yeni kamu sermayeli katılım bankaları da faaliyete geçmiştir. Kısacası, İslami finans konsepti Türk ekonomisinin vazgeçilmez bir haline gelmiştir. Ancak, İslami finansın sadece ekonomik değil aynı zamanda jeopolitik ve jeoekonomik yansımaları da olduğu düşünülmektedir. Öyle ki İslami finans uygulamaları ve kurumları sadece muhafazakâr, mevduat sahipleri için alternatif bir ekonomi modeli önermemekte, aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu'daki bölgesel liderlik hedefleri doğrultusunda kullanabileceği bir araç olarak da potansiyel arz etmektedir. "Türkiye Yüzyılı" hedefleri doğrultusunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyası ile angaje olmayı ve nüfuz sahasını genişletmeyi hedefleyen Türkiye için İslami finans kuruluşları; Türkiye'ye sermaye kanalize etme, yatırım çekme, yumuşak güç unsuru teşkil etme, yeni iş birlikleri yaratma gibi hususlarda katalizör görevi görebilir. Bu kuruluşlar, İslam ülkeleri arasındaki dayanışmayı artırırken, Türkiye'nin bölge ülkeleriyle kurduğu ekonomik iş birliğini de stratejik bir boyuta taşıyabilecek ve Türkiye'nin prestijini de arttıracaktır. Çalışmada, öncelikle İslami finansın Türkiye'deki popülaritesinin artmasının sosyal ve siyasal nedenleri, bu uygulamaların temel hukuki zemini ve ekonomik yansımaları incelenecek, akabinde İslami finansın "Türkiye Yüzyılı" kapsamında, Türk hükûmetinin bölgesel ve küresel ölçekli jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerine nasıl etki edebileceği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, Türkiye Yüzyılı, İslam Hukuku, Ortadoğu.

GİRİŞ

Toplumların geçirdikleri sosyo-kültürel değişimler; devlet idaresi, hukuk ve ekonomi başta olmak üzere kamusal hayatın birçok noktasında kendini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp yerine genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, bilhassa 1923 tarihinden itibaren Türk hukuk, ekonomi, finans ve politika sistemlerinde derin değişimler görülmesi ve bu değişimlerin de Türk toplumu üzerinde izler bırakması bu hipotezin en somut örneklerindendir. Gerçekten de yeni Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yüzyıllardır monarşi yönetimi altında yaşayan ve İslam Hukuku kuralları doğrultusunda yönetilen Türklerin sosyal hayatları büyük bir değişime tabi olmuş, yeni kurumlar ve sistemler günlük hayatın esaslı birer parçası haline gelmişlerdir. Ancak tüm bu değişimlere karşın Türk toplumundaki, en azından toplumun belli bir kesimindeki, muhafazakarlık etkisinden pek de bir şey yitirmemiş, 1980'lerden, özellikle de merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın iktidara gelmesinden itibaren hukuk ve politikada bu eğilim daha fazla hissedilir olmuştur. Bahsi geçen muhafazakarlık ekonomi ve finans gibi alanlarda da kendini göstermiş, özel bir takım ekonomik hassasiyetleri olan ve faizsiz finans ilkelerine bağlı bireylerin bu alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla zaman içerisinde İslami finans konsepti ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu konseptin modern anlamda Türkiye'de ortaya çıkması ve güçlü bir hukuki zemin üzerinden yıllar içinde güçlenmesiyle birlikte ise hem Türk ekonomi / finans sektörü kayda değer bir değişime girmiş hem Türkiye'nin yabancı sermaye çekmesi için yeni bir alan yaratılmış hem de Ankara hükûmetinin bölgesel jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerinin realize edilmesi için yeni bir fırsat sahası ortaya çıkmıştır.

İşbu çalışmada, her ne kadar ilk bakışta birbiriyle ilgisiz gibi görünen tüm bu konseptler arasında mantıksal bir bağ, bir korelasyon inşa edilerek İslami finans konseptinin Türkiye'de geçirdiği değişim, bankacılık ve finans sektörlerindeki yıllar içerisinde aldığı yer, bu değişimleri meşrulaştıran hukuki düzenlemeler ve bu konseptin Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerine olan etkileri incelenecek, özellikle "Türkiye Yüzyılı" hedefleri ve 12. Kalkınma Planı doğrultusunda ortaya konan finansal, jeoekonomik ve jeopolitik amaçlarının gerçekleştirilmesindeki rolü araştırılacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI VE YÖNTEM

Bu çalışmada temel olarak nitel araştırma yöntemlerinden ve belli noktalarda ise nicel araştırma yöntemlerinden istifade edilecektir. İslami finans konseptinin tarihçesinden ve hukuki altyapısının keşfedilmesi ve İslami finansın Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerine olan etkilerinin incelenmesi esnasında nitel araştırma yöntemleri kullanılmak suretiyle ilerlenecektir. Ancak bu niş alanın sektörel büyüklüğünü ve hacmini analiz etmek için ise başta istatistik bilimi olmak üzere nicel araştırma yöntemlerinden ve bilimsel verilerden yararlanılacaktır.

Çalışmanın bütününde Türk akademisinde İslami finans, katılım bankacılığı, tasarruf finansman yöntemleri gibi alanlardaki makale ve tezlerden, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan eski ve yeni bankacılık kanunlarından ve ilgili Meclis komisyon görüşmelerinden, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan Kalkınma Planlarından istifade edilecektir. Bahsi geçen tüm bu resmî belgeler aracılığıyla İslami finans sisteminin ve enstrümanlarının Türk hukuk ve idare sistemindeki yeri ortaya çıkarılacaktır. Literatür taramasının nispeten küçük ama tamamlayıcı bir kısmında ise İslami finans sisteminin uluslararası alandaki yansımalarını ortaya çıkarmak adına İngilizce kaleme alınan çalışmalara da başvurulacaktır.

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRK TOPLUMU VE DEĞİŞEN TOPLUMSAL / SİYASAL KONJONKTÜR

Varlığı yaklaşık 620 yıl süren Osmanlı İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı'nın sona ermesine müteakiben yıkılmış ve yerini 1923 yılında kurulan genç ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Yeni Cumhuriyetin kurulması ise yüzyıllar boyunca önce Selçuklular, sonra Anadolu'daki yerel beylikler ve en nihayetinde Osmanlılar tarafından monarşi ile yönetilen Türk toplumu için çok büyük bir dönüm noktası olmuştur. Sadece, Türk tarihi için değil esasında tüm Ortadoğu tarihi için muazzam bir yer teşkil eden İmparatorluğun yıkılışı ve Cumhuriyetin kuruluşu, beraberinde birçok ve keskin hukuki, politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve toplumsal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin en başında ise demokrasinin yerleşmesi, hukuk sisteminin değişmesi ve laikliğin inşasının yer aldığı ifade edilebilir.

Ancak Türk toplumunun demokrasi, Batı tarzı hukuk ve de laiklik ile tanışmasının ve Türk hukuk sisteminin değişmesinin ilk izleri esasında 19'uncu yüzyılın başına kadar gitmektedir. 19'uncu yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu, içerisinde bulunduğu gerileme ve küçülme süreçlerine son vermek adına farklı alanlarda birçok reform hareketi yapmıştır (Dodd, 1992). Bu kapsamda yeni kurumlar ihdas edilmiş, yüzyıllardır İslam Hukuku ve temel teamüllerle şekillenen hukuk sistemi Batı tarzı kanunlar uyarınca modernize edilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde ilk olarak 1808 yılında Padişah II. Mahmut, İngiliz tarihindeki dönüm noktalarından 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'a benzetilebilecek bir biçimde ayan adı verilen ve Anadolu ve Rumeli'nden gelen zengin ve güçlü toprak ağalarıyla Sened-i İttifak adı altında bir antlaşma imzalamıştır (Kinross, 2008). Adı geçen antlaşma her ne kadar son derece sınırlı bir etki ortaya koymuşsa da bu şekilde Türk tarihinde ilk kez bir monark kendisi dışında bir başka güç odağının daha varlığını kabul etmiştir.

Sened-i İttifak'ı ise sırasıyla 1839 tarihinde I. Abdülmecit tarafından çıkarılan Gülhane-i Hattı Hümayun, 1856 tarihli Islahat Fermanı ve nihayetinde Türk tarihindeki ilk yazılı anayasa olan 1876 Kanun-i Esasi'nin hazırlanması izlemiştir (Shaw & Shaw, 1977). Tüm bu süreç ve belgelerde ise, Osmanlı tebaasını oluşturan müslim ya da gayrimüslim tüm unsurların kanun önünde eşit oldukları, herkesin can ve mal güvenliğinin Padişah ve kanunlar tarafından korunduğu, hukukun üstünlüğüne Padişah da dâhil olmak üzere herkesin saygı duyması gerektiği, hiç kimsenin yargılanmadan cezalandırılamayacağı gibi temel değerler ve kurallara yer verilmiştir. Dahası yine bu yüzyıl boyunca, bahsi geçen Fermanlara müteakiben Ceza Hukuku, Medeni Hukuk, Aile Hukuku, Ticaret Hukuku ya da Vergi Hukuku gibi hukukun birçok sahasında Batı, özellikle de Fransız tarzı yeni kanunlar hazırlanmış, geniş çaplı hukuki revizyon ve resepsiyon süreçleri başlatılmıştır (Tucker, 1996). Özellikle 1860'lardan itibaren yeni ve Batı tarzı mahkemelerin kurulması, İslam Hukuku'na özgün mahkeme, kurallar ve aktörlerin etkilerini oldukça sınırlandırmıştır (Altıntaş, 2021). Ha keza II. Mahmut gibi reformist Padişahların da Şeyhülislam olarak anılan ve devletin dini işlerdeki en önemli temsilcisi olan kişilerin yetkilerini sınırlandırmaları ve bu kişileri sadece dini konularda yetkili kılarak idari ve hukuki işlere müdahale etmelerini yasaklamaları ve laik bir yönetim anlayışı benimsemesi de devletin çehresini değiştirmeye başlamıştır (Bottoni, 2007). Ancak tüm bu radikal değişikliklere rağmen adı geçen anayasal belgelerde ve süreçlerde laikliğe dair herhangi resmi bir iz yer almamış, dolayısıyla laiklik bir devlet politikası haline gelememiştir. Bu durum da özellikle Anadolu'da yaşayan halkın yüzyıllardır devam eden yaşantısında çok büyük bir

değişiklik meydana getirmemiştir. Reformist Padişahların fermanlarında, yeni hazırlanan kanun ve nizamnamelerde ve de Padişahlar ile onlarla aynı çizgide bulunan üst düzey devlet adamlarının eylemlerinde görülen laiklik sınırlı bir etki ortaya koyabilmiştir. Tüm bunlar dikkate alındığında, İmparatorluğun resmi dininin halen İslam olduğu ve de İslam Hukukunun da özellikle hukuki, cezai ya da ticari işlerde etkileri her ne kadar azalmış olsa da halen daha İmparatorluğun ve tebaanın bağlı olduğu temel hukuk düzeni olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. İslam Hukukunun, devletin resmi dini olduğu ve İslam Hukukunun da buna mukabil olarak temel hukuk sistemi olduğu hususu yeni İmparatorluğun yıkılıp yeni Cumhuriyetin doğuşuna kadarki süreçte ve sonrasında dahi geçerliliğini korumuştur. Öyle ki, 1. Dünya Savaşı'nın İtilaf Devletlerine karşı bağımsızlık savaşı veren Ankara merkezli yeni Türk hükûmeti tarafından hazırlanan 1921 tarihli Anayasa'da da devletin dininin İslam olduğu benimsenmiştir (Arsel, 1961). Adı geçen Anayasanın 2'nci maddesinde devletin dininin İslam olduğu açıkça ortaya konmuş ve bu madde Türk Kurtuluş Savaşının kazanılmasına müteakip kurulan yeni Cumhuriyet tarafından hazırlanan 1924 tarihli yeni Anayasa'da da yerini korumuştur (Güvenç, 1997-1998).

Ancak yeni Cumhuriyetin kurucusu ve Türkiye'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanına müteakip tüm ülke sathında ve her alanda büyük bir reform ve restorasyon hareketi başlatmış, toplumsal yaşamdan hukuka, ekonomiden endüstriye kadar sayısız alanda köklü değişiklikler yapmaya başlamıştır (Aslantaş, 1997). Tabir-i caizse, Türk Rönesansı olarak tabir edilen bu süreçte Türk devleti ve Türk toplumu çok radikal bir değişim sürecine girmiştir (Akgül, 2019). Bu değişim sürecindeki en dikkat çekici noktalardan birisi ise laikliğinin getirilmesidir. Fiilen son yüz yıllık süreçte izleri görülen, reformist Osmanlı Padişahları tarafından da fikren kabul edilen laiklik, 1937'de buna dair ilkenin Anayasaya eklenmesi ile resmi ve hukuki bir zemin kazanmıştır. Ancak bu tarihe gelen kadar, 1924'te hilafetin kaldırılması, aynı yıl eğitimde laikliği vurgulayan Tevhid-i Tedrisat Kanununun hazırlanması, 1926'da İsviçre'den ilham alınarak hazırlanan yeni Medeni Kanun'un kabulü ve Mecelle adı verilen, Osmanlı Hukukunun son dönem temel hukuki belgelerden birinin kaldırılması ve de 1928'de Anayasa'dan devletin dininin İslam olduğu ibaresinin çıkarılması gibi birtakım olaylar da laikliğe giden yolda önemli birer mihenk taşı olmuşlardır (Daver, 1988).

Laikliğin genç Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki gündeminde bu denli büyük bir yer tutmasının altında yatan en önemli sebep ise kurucu Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün politik tercihleridir. Cumhurbaşkanı Atatürk, 19'uncu yüzyıldaki reformist Osmanlı Padişahlarının aksine laikliği bir devlet politikası haline getirmeye çalışmış, bu yönde somut ve resmi nitelikte adımlar atmış, eğitimden hukuka, ticaretten temel ölçü birimlerine kadar birçok noktada laikliğe dayalı bir sistem inşa etmeye çalışmıştır. Atatürk bu şekilde, Türk toplumunu ve Türk devlet geleneğini modernize etmeye ve Batı tandanslı bir hale getirmek için çaba sarf etmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk Osmanlı İmparatorluğu'nu gerileme ve küçülme süreçlerine sokan olayların önünü kesmeye ve Padişah II. Mahmut tarafından başlatılan ve 1. Abdülmecit tarafından da devam ettirilen geniş kapsamlı restorasyon sürecini halka da yaymak suretiyle devam ettirmiştir (Sharkey, 2018).

Atatürk tarafından inşa edilen laik devlet ve modern toplum düzeni günümüze kadar ulaşmayı başarmıştır. Günümüzde Türkiye, %99'u Müslüman olan nüfusuyla, Azerbaycan ve Tunus ile birlikte Büyük Ortadoğu Coğrafyasının ender laik ülkelerinden biri olarak varlığını devam

ettirmektedir. Her ne kadar, özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de ağırlıklı olarak sağ ideolojiye mensup karakterli siyasi partilerin iktidarları görülmüşse de hatta zaman zaman laikliğin tartışıldığı dönemler dahi yaşanmışsa da laiklik halen daha 1982 tarihli güncel anayasada değiştirilemeyecek maddeler arasında yer almaktadır.

Ancak laikliğin anayasal ölçekte ve güçlü bir şekilde inşa edilmesine ve de İslam Hukuku kurallarından vazgeçilmesine rağmen, İslamiyet ve onun beraberinde getirdiği sosyal davranış kalıpları Türk toplumu tarafından benimsenmeye ve uygulanmaya devam edilmiştir. Zaman zaman liberal ve sol karakterli zaman zamansa muhafazakâr ve sağ karakterli partilerin iktidarda kaldığı, sağ ve sol ideolojiler arasında şiddetli çatışmaların, ekonomik krizlerin yaşandığı 100 yıllık süreçte İslamiyet'in Türk toplumu üzerindeki etkisi hiçbir zaman azalmamış, hatta artarak devam etmiştir. 1980'lerde merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özel'in önce Başbakan sonra da Cumhurbaşkanı olarak görev yapması, 90'larda Prof. Dr. Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisinin kısa süreli de olsa iktidara gelmesi, 2002'de ise mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ("AK Parti") yönetime gelmesi, ve AK Parti'nin halen Türkiye'deki iktidar partisi olması Türk toplumunun muhafazakar düşünce ve davranış kalıplarına ne denli bağlı kaldığını ispatlar niteliktedir. Bununla birlikte, 2023 seçimlerinde başkaca aşırı muhafazakâr partilerin de TBMM'de koltuk kazanmaları yine Türk toplumundaki muhafazakâr yapının mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Türkiye, çoğunluğu Müslüman bir nüfusa sahip olduğu ve siyasal olarak da muhafazakâr partilerin hâkim pozisyonda bulunduğu bir ülke olduğu halde laiklik ve İslami düşünce yapısının sağlıklı bir denge içerisinde harmanlanabildiği, sağ ve sol siyasi partilerin dengeli bir şekilde temsil edilebildiği ender ülkelerden biridir.

2002 yılı ise Türkiye'de toplumsal, siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinin önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan genel seçimlerin ardından yeni bir siyasi iradenin yönetimi devralmasıyla birlikte, kamu yönetimi, hukuk ve ekonomi alanlarında kapsamlı değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte katılım bankacılığı ve İslami finans gibi alternatif yapılar daha fazla gündeme gelmiştir. Son yirmi yıl içerisinde ekonomi ve finans sektöründe yaşanan değişimler, Türkiye'nin finansal sisteminin çeşitlenmesine ve belirli kesimlerin ekonomik hassasiyetlerini gözeten yeni modellerin gelişimine katkı sağlamıştır. Özellikle bu tarihten sonra yapılan kanuni düzenlemeler ve devlet sermayeli İslami finans konsepti içinde hareket eden kuruluşların ihdas edilmesi beraberinde hem finansal hem de jeopolitik / jeoekonomik etkiler doğurmuştur.
Nihayetinde, önce yüzyıllar boyunca monarşi sonra da Cumhuriyet yönetimi altında varlığını sürdüren Türk toplumunun önemli bir kesiminin tercihleri ve hassasiyetleri, Türkiye'de İslami finans konseptinin yavaş yavaş da olsa güçlenmesine, önemli bir sektörel bileşen haline gelmesine ve Türk devleti için jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerin yerine getirilmesinde uygun bir aparat haline gelmesine vesile olmuştur.

İSLAMİ FİNANS KONSEPTİNİN YÜKSELİŞİ: KATILIM BANKALARI VE TASARRUF FİNANSMAN KURULUŞLARI

Bankacılık ve finans, dünyanın en eski iş dallarından olup Antik Roma, Antik Mısır ve de Antik Yunanistan'a kadar giden binlerce yıllık bir mazisi vardır (Miklinski, 2021). Binlerce yıl boyunca insanların, şirketlerin ve devletlerin para ile ilgili ihtiyaçlarının karşılanması ve de servet yönetimlerinin yürütülmesinde rol alan bankalar, zamanla farklı şekiller almış ve bankacılık sistemi içerisinde yeni alternatifler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu alternatif finansal

sistemlerin ve kuruluşlarının başında ise faizsiz bankacılık ve tasarruf hizmetlerini esas alan ve temel İslam Hukuku kurallarına bağlı olan katılım bankaları ve tasarruf finansman şirketleri gelmektedir.

Katılım Bankaları

Katılım bankacılığı, en temel şekliyle, İslami finans sistemi içerisinde yer alan, İslam Hukuku'nun temel kaideleri uyarınca faizi ve faize benzer şekilde herhangi bir emek ya da çalışma karşılığı olmadan elde edilen kazancı reddeden, mudaraba ve muşaraka gibi temel İslami finansman türlerini kullanan, alternatif bir bankacılık türüdür (Ersoy & Suner, 2018). İslam ülkelerinde klasik Batı tarzı bankacılık uygulamalarına şüpheyle yaklaşan ve özellikle faiz konusunda hassasiyetleri olan insanların finansal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bu alternatif bankacılık türü yıllar içerisinde uluslararası finans ekosisteminin yerleşik elementlerinden biri haline gelmiştir. Geleneksel ve klasik bankacılığın gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin tümüne yakınını faizsiz bir şekilde gerçekleştiren katılım bankaları müşterilerinden doğrudan nakit finansman almak veya vermek yerine ortaklık yöntemiyle işlemlerini gerçekleştirerek ticari hayata entegre bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir (Okan, 2021). Bu tür bankalar, müşterilerine geleneksel bankacılığın aksine kesin bir kar garanti etmemekte olup gerçekleştirdikleri ticari eylemlere binaen bir kâr ve zarar ortaklığı sunmaktadır. Bu şekilde faiz hassasiyeti olan müşteriler, kâr ve zarar risklerinin farkında olarak varlıklarını işlettirmektedir. Günümüzde başta Körfez bölgesi olmak üzere tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında, Güneydoğu Asya, Afrika ve Avrupa'da emsalleri görülen bu bankacılık türü modern anlamda 1950'lerde Pakistan'da ve yine aynı dönemlerde Cemal Abdül Nasır yönetimindeki Mısır'da ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise bu spesifik bankacılık türünün ilk örneklerinin ortaya çıkışı oldukça yakın bir tarihe rastlamaktadır. İlk olarak 1975 yılında bir KİT olarak kurulan Devlet Sanayi İşçi Yatırım Bankası ile Türkiye'de faizsiz bankacılığın temelleri atılmıştır. Adı geçen banka faizsiz finansal ürün geliştirme noktasında bir ilk olarak kabul edilebilmektedir (Ersoy & Suner, 2018). Ancak gerçek anlamda katılım bankacılığının Türkiye'deki miladı 1983 yılı olarak kabul edilebilir. Zira 16 Aralık 1983 tarihinde 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ilk kez, faizsiz bankacılığı temel alan Özel Finans Kurumları'nın kurulmasına izin verilmiştir. Bu süreçteki asıl ilginç olan ise 1980 ila 1983 arasında devam eden yaklaşık 3 yıllık askeri cunta yönetiminin ardından sivilleşmeye başlayan Türkiye'de 13 Aralık tarihinde göreve gelen Başbakan Turgut Özal'ın göreve başladıktan sadece 3 gün sonra bu kararı almasıdır. Türkiye'de önce Başbakanlık sonra da Cumhurbaşkanlığı yapan Özal'ın iktidarda olduğu dönem, serbest piyasa ekonomisi ve finansal reformlarla birlikte faizsiz finans uygulamalarının gelişimi açısından önemli bir süreç olmuştur. Mezkûr bakanlar kurulu kararına müteakiben Türkiye'de katılım bankalarının sayısı ve Pazar payı gittikçe artmaya başlamıştır. 1985 yılında ise Suud sermayeli Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve de Faisal Finans Kurumu faaliyetlerine başlamış, ilerleyen yıllarda ise 1989'da Kuveyt sermayeli Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu ve Anadolu Özel Finans Kurumu gibi yeni şirketler pazarına dahil olmuştur. 1999 yılında ise Özel Finans Kurumları, 4389 sayılı eski Bankalar Kanunu'nun kapsamın dahil edilmiş ve faizsiz bankacılığın Türkiye'deki varlığı kanuni bir zemine oturtulmuştur.

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesi Türkiye'de esaslı bir siyasal ve toplumsal değişim hareketi başlattığı gibi finans dünyasında da önemli değişimlerin yaşanmasına vesile olmuştur. AK Parti iktidarının henüz 3'üncü yılında, 2005'te yeni ve güncel 5411 sayılı Bankalar Kanunu çıkarılmış ve bu kanunda ilk defa "Katılım Bankacılığı" ifadesine yer verilerek Katılım Bankalarının Türkiye'deki yolculuğu büyük bir ivme kazanmıştır. İlerleyen yıllarda ise Ankara

bir yandan toplumun muhafazakâr kesimlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmek diğer yandan da politik ve diplomatik tercihlerinin gereklerini yerine getirebilmek adına bu bankacılık türünün gelişmesi için birçok farklı adım atmaya devam etmiştir. Öyle ki KİT statüsünde ve devlet destekli yeni katılım bankalarının kurulması, Türk ya da yabancı özel sermayeli bankaların kurulmasına destek verilmesi, katılım bankacılığı sahasındaki uluslararası aktörlerle yakın ilişkiler kurulması gibi somut ve önemli adımlar sayesinde Türkiye bu niş alandaki lider ülkelerden birisi haline gelmiştir.

Günümüzde Vakıf Katılım, Ziraat Katılım ve Emlak Katılım gibi kamu bankalarının yanı sıra Albaraka, Kuveyt Türk, Hayat Finans, Dünya Katılım, T.O.M. Bank, Türkiye Finans gibi özel sermayeli katılım bankaları Türkiye'de faaliyet göstermektedir.

5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 2005 yılında yürürlüğe girmesi Türkiye'nin katılım bankacılığı serüveni için bir milat teşkil etmektedir. Zira bu tarihte daha önceden özel finans kurumları olarak adlandırılan mezkûr finans kurumları artık birer banka halini almaya başlamış, teknik olarak ve hukuken diğer bankalarla aralarında herhangi bir fark kalmamıştır. Dahası aynı tarihte, 2001 yılında kurulan Özel Finans Kurumları Birliği de bugün de varlığını sürdürdüğü şekilde Türkiye Katılım Bankaları Birliği ("TKBB") adını almıştır. Hukuki altyapının tesis edilmesi ile birlikte Türkiye'deki katılım banklarının sayısında belirgin bir artış görülmüş, her geçen yıl faiz konusunda hassasiyeti olan daha fazla müşteri birikimlerini bu tür bankalarda değerlendirmeye ve katılım bankalarının ulusal pazardaki payı da artmaya başlamıştır. 2011 yılında ilk kez Borsa İstanbul'da faaliyet göstermek üzere katılım endeksinin oluşturulması ile birlikte de katılım bankaları borsada faaliyet göstermeye başlamış ve ulusal finansal sisteme tam anlamıyla entegre olmuştur.

Gerek reel piyasada gerekse borsada faaliyet gösteren katılım bankaları yıllar içerisinde hatırı sayılır bir müşteri kitlesine ulaşmıştır. Öyle ki TKBB'nin resmi verilerine göre; Sektörün aktif büyüklüğü yaklaşık 2,2 trilyon TL, toplam fon / mevduat hacmi 1.6 trilyon TL'ye ulaşmış, bu şirketlerin net kârı 35 trilyon TL'yi bulmuş, tüm bankacılık sektöründeki payı ise yaklaşık %10 olarak gerçekleşmiştir. Ağustos 2024 itibariyle katılım bankalarının müşteri sayısı yaklaşık 14 milyon; aktif dijital bankacılık müşteri sayısı ise 5 milyon olmuştur (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2024).

Tasarruf Finansman Şirketleri

Tasarruf finansman şirketleri, katılım bankaları ile birlikte İslami finans sisteminin bir diğer asli parçasıdır. Katılım bankalarına benzer şekilde faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde çalışan ve müşterilerine gayrimenkul (ev yahut işyeri), taşıt / araba veya başkaca büyük ölçekli alımlarda finansal destek sunan alternatif finans kurumlarıdır. Bu kurumlar, müşterilerinden belirli bir süre boyunca düzenli tasarruf yapmalarını ve oluşturulan bir havuza fon transfer akıtmalarını talep ederek, toplu birikimlerin kolektif şekilde organizasyonu yoluyla müşterilerine finansman sağlamaktadır. Geleneksel bankacılıktan ve kredi sisteminden farklı olarak, faiz yerine katılımcılar arasında dayanışmaya ve kolektif bir işbirliğine dayalı bir model uygulanmakta, bu şekilde belli bir zaman sonunda havuzdaki tüm müşteriler talep ettikleri menkul ve gayrimenkul mal varlıkları için bir finansman elde etmektedir.

Tasarruf finansman sistemi, bireylerin uzun vadeli planlama yapmasını teşvik ederek finansal sürdürülebilirliğe katkı sağlamaktadır. Katılımcılar, almak istedikleri mal varlığı değeri ve

finansal güçleri doğrultusunda önceden belirlenen taksitler çerçevesinde düzenli ödeme yaparak sürecin sonunda menkul ya d gayrimenkul mal sahibi olabilmektedir. Ancak, sistemin işleyişi açısından katılımcı sayısının yeterli olması ve tüm paydaşların ödemelerini düzenli olarak gerçekleştirmeleri büyük önem taşımaktadır.

1991 yılında Eminevim isimli finansman kuruluşunun faaliyete geçmesi ile başlayan süreç özellikle 2000'lerden itibaren hız kazanmıştır. Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren 6 finansman şirketi bulunmakta olup her biri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu gözetiminde, aldıkları lisans doğrultusunda faaliyetlerini devam ettirmektedir. Kamu haber alma kuruluşu Anadolu Ajansı'nın verilerine göre; (Yılmaz, 2024) 2024 yılının ilk yarısında, bu niş sektörün aktif büyüklüğü yaklaşık 48 milyar TL'ye ulaşmış, öz kaynakları ise yaklaşık 18 milyar TL olarak kaydedilmiştir. Aynı dönemde, 6 şirketin toplam işlem hacmi ise 110 milyar TL'yi aşmış ve aktif müşteri sayısı da 330.000'lere ulaşmıştır. Bahsi geçen tüm bu veriler, sektörün hızla büyüdüğünü, finansal sistemde kayda değer bir yer edindiğini ve toplum nezdinde de kabul gördüğünü gözler önüne sermektedir. Ancak tüm bu müspet istatistiki verilere rağmen bahsi geçen sistemin birtakım riskleri vardır ki bunlar katılımcı bireylerin zaman zaman ödemelerini gerçekleştirme konusunda gecikmeleri, sürecin bu ve benzeri nedenlerle uzaması, alternatif çözümlerin sayısının ve kapsamının sınırlılığıdır.

İSLAMİ FİNANS SEKTÖRÜNÜN "TÜRKİYE YÜZYILI" HEDEFLERİNE ETKİLERİ: *12. KALKINMA PLANI DOĞRULTUSUNDA BİR ANALİZ*

Yukarıdaki paragraflarda izah edildiği üzere İslami finans, Türk toplumunun ve finansal hayatının başat unsurlarından biri haline gelmiştir. Sadece Türk vatandaşlarına değil aynı zamanda yabancı gerçek ve tüzel kişilere de hizmet sunmakta olan ve her geçen gün uluslararası faaliyet alanını da genişleten bu niş finansal kurumların sadece ekonomik değil aynı zamanda politik birtakım fonksiyonlarının da olduğu düşünülmektedir. Özellikle de Türkiye'nin "Türkiye Yüzyılı" konsepti altındaki bölgesel ölçekli jeopolitik ve jeoekonomik hedefleri dikkate alındığında bu finans kuruluşlarının başka birtakım fonksiyonları daha üstlenebileceği tasavvur edilmektedir. Dahası katılım bankalarının, tasarruf finansman şirketlerinin ve TKBB'nin son yıllarda;

- Malezya İslami Bankacılık ve Finans Kurumları Birliği,
- Batı Afrika Bankacılar Birliği,
- Azerbaycan Bankalar Birliği,
- Özbekistan Bankalar Birliği,
- Bahreyn Bankalar Birliği
- Birleşik Arap Emirlikleri Bankalar Federasyonu,
- Filistin Bankalar Birliği,
- Türk Devletleri Banka Birlikleri Konseyi,

- Bahreyn Bankacılık ve Finans Enstitüsü,
- Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşu,
- İslami Bankalar ve Finans Kurumları Genel Konseyi,

gibi İslami finans konseptinin önemli temsilcileriyle işbirliği içerisinde girmeleri de bu fonksiyonları desteklemektedir (Türkiye Katılım Bankaları Birliği, 2024).
Türk İslami finans kuruluşlarının ve bizatihi sistemin gerçekleşmesine yardımcı olabileceği jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerin neler olduğunu anlamak için ise T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan 2024-2028 arasını kapsayan 12. Kalkınma Raporu'nun ilgili maddelerine odaklanmak gerekmektedir. Bu minvalde, Kalkınma Planında yer alan aşağıdaki hedeflerin gerçekleşmesi için İslami finans konseptinden ve kuruluşlarından istifade etmek yerinde bir yaklaşım olacaktır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023):

- *Madde 279 (sf. 49): İstanbul Finans Merkezi (İFM)'nin öncülüğünde finansal teknolojilerin gelişimi sağlanarak fintek faaliyetlerinin ölçek ve etkinliğinde Türkiye dünyada önde gelen ülkeler arasında yer alacaktır. 2053 Türkiye'sinde özel sektör yatırımlarının ağırlıkla sermaye piyasalarınca fonlandığı, kitle fonlama platformlarının yaygınlaştığı ve derinleştiği bir sermaye piyasası faaliyet gösterecek, özkaynak ağırlıklı fonlamaya öncelik verilecektir. Sermaye piyasalarının derinleşmesi ile birlikte borsada işlem gören şirketler milli gelir seviyesi büyüklüğünün üzerinde bir piyasa değerine ulaşacaktır.*

- *Madde 286 (sf.51): Uzun vadeli gelişme stratejisinin ilk beş yıllık dönemini kapsayacak olan On İkinci Kalkınma Planında, milletimizin temel değerlerini ve beklentilerini esas alarak ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlamak suretiyle ülkemizin uluslararası konumunun yükseltilmesi ve refahın artırılması amaçlanmaktadır.*

- *Madde 287 (sf.51): Bu çerçevede, Türkiye'nin yüksek gelir grubu ülkeler ile en yüksek insani gelişmişlik seviyesindeki ülkeler arasına girmesi hedefleri doğrultusunda Planda; …makroekonomide istikrar ve sürdürülebilirlik,…uluslararası işbirliklerinin ve stratejik ortaklıkların güçlendirilmesi sağlanacaktır.*

- *Madde 304 (sf.54): Ülkemizin küresel bir finans merkezi ve uluslararası sermaye için güvenli bir liman olması amacı doğrultusunda, sermaye piyasalarını geliştirecek, fintek ekosistemini güçlendirecek, katılım finansın kurumsal yapısını güçlendirecek ve mevzuat altyapısını geliştirecek adımlar atılacaktır.*

- *Madde 325 (sf.56): Uluslararası sermayenin ülkemize çekilmesine yönelik sermaye hareketlerinin serbestliği ilkesi doğrultusunda uygulamalara devam edilecektir. Sağlıklı finansman kanalları güçlendirilerek cari işlemler açığının finansmanında orta ve uzun dönemli kaynakların miktar ve çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. Böylelikle, Türkiye'nin potansiyel büyüme sınırlarının artırılmasına yönelik dış tasarrufların ekonomiye kazandırılmasında ivmelenme sağlanacaktır.*

- *Madde 364.8 (sf.66): Finansal hizmet ihracatı hacmini artırmak üzere, değişen küresel ve bölgesel ihtiyaçlara yönelik İstanbul Finans Merkezi odağında rekabetçi bir finansal ekosistem oluşturulacaktır.*

- *Madde 383.1 (sf.72): İstanbul Finans Merkezinin uluslararası finans sistemine entegrasyonu güçlendirilecektir.*

- *Madde 384.4 (sf.72): Tasarruf finansman hizmeti yaygınlaştırılacaktır.*

Bahsi geçen tüm bu hedeflerin ve daha fazlasının gerçekleşmesinde, Türkiye'nin tıpkı Malezya ya da Bahreyn gibi bir küresel / bölgesel finans merkezi olmasında İslami finans sisteminin ve aktörlerinin somut bir rol üstlenebileceği düşünülmektedir. Zira bu niş aktörlerin özellikli yapıları ve hizmetleri sayesinde yine işbu çalışmanın önceki sayfalarında belirtilen kuruluşlar ve niceleriyle daha birçok farklı alanda çalışma yürütülebilecek ve nihayetinde Türkiye'nin hem sıcak para ihtiyacı karşılanacak hem de uluslararası finansal piyasalardaki itibarı ve konumu güçlenecektir. Bu durum da beraberinde Türkiye'nin jeopolitik ve jeoekonomik hedeflerinin gerçekleşmesine adeta birer katalizör görevi görecektir.

Ancak tüm bu olumlu projeksiyonlara karşın birtakım olumsuzlukların ve risklerin de söz konusu olduğu unutulmamalıdır. Öyle ki; İslami finans sektörü, Türkiye'nin "Türkiye Yüzyılı" hedefleri doğrultusunda önemli bir potansiyele sahip olsa da bu sistemin etkin şekilde işleyebilmesi için bazı zorluklar da bulunmaktadır. Finansal sistemin uluslararası düzeydeki büyümesi, sektördeki regülasyon eksiklikleri ve mevzuat altyapısının yetersizliği gibi engellerle karşılaşabilir. Ayrıca, İslami finansın prensipleri gereği faizsiz bir yapının benimsenmesi, yatırımcılar için belirli sınırlamaları ve riskleri de beraberinde getirebilir. Türkiye'nin küresel finans merkezi olma hedefi, bu sektörü güçlendirmeyi gerektirirken, geleneksel bankacılık sistemleriyle entegrasyon ve uyum sorunları da yaşanabilir. İslami finansın sadece belirli bir kesime hitap etmesi, sermaye piyasalarının derinleşmesi sürecinde bir kısıtlama yaratabilir. Ayrıca, küresel ekonomik dalgalanmalara karşı daha savunmasız olma riski, sektörün uluslararası işbirliklerine dayalı büyümesini zorlaştırabilir. Bu eksiklikler göz önünde bulundurulduğunda, İslami finansın Türkiye'nin jeopolitik ve ekonomik hedeflerine katkı sağlaması, ancak sağlam bir yasal altyapı ve sektörel reformlarla desteklenmesi gereken bir süreçtir.

SONUÇ

İslami finans sektörü, Türkiye'nin "Türkiye Yüzyılı" hedeflerine ulaşması ve daha spesifik olarak 12.Kalkınma Planlarına erişmesi noktasında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Sektörün, özellikle İstanbul Finans Merkezi ve küresel finansal entegrasyon gibi hedeflere katkı sağlama potansiyeli göz ardı edilemezdir. İslami finansın büyümesi, finansal teknolojilerin geliştirilmesi ve sermaye piyasalarının derinleşmesi gibi kalkınma planındaki unsurların hayata geçirilmesine de hız kazandırabilir ve Türk kamu kuruluşlarının da elini güçlendirebilir. Türkiye'nin küresel bir finans merkezi olma yolundaki stratejileri, İslami finansın sağlayacağı uluslararası işbirlikleriyle pekişebilir ve bu da kısa, orta ve uzun vadede Türk ekonomisi ve Türk siyaseti için yeni kapılar açabilir. İslami finans kuruluşlarının küresel ölçekteki etkinlikleri, Türkiye'nin sıcak para ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası ekonomik prestijini arttırma yolunda somut bir potansiyel arz etmektedir ki sektöre dair mevcut

istatistikler bu hipotezi destekler niteliktedir. Her ne kadar bir takım eksiklikler ve riskler mevut olsa da uzun vadede, bu sektörün güçlendirilmesi, Türkiye'nin ekonomik büyümesini destekleyip yeni istihdam olanakları yaratırken Türkiye'nin sın 20 yıldır proaktif ve disiplinli bir şekilde yürüttüğü jeopolitik ve jeoekonomik hedeflere ulaşmasında da kritik bir rol oynayacaktır. Bu dinamik, Türkiye'nin bölgesel ve küresel etkisini artırarak, uluslararası düzeyde rekabetçi bir finansal ekosistem oluşturmasına yardımcı olacak aynı zamanda Türkiye'nin halihazırda devam eden birtakım ekonomik sorunlarına da olumlu katkı yapabilecektir.

Sonuç olarak; İslami finans sektörü, Türkiye'nin küresel ekonomik aktör olarak büyümesine katkı sağlamanın yanı sıra dış ticaret ve diplomasi alanındaki ilişkileri de pekiştirebilir. İslami finansın uluslararası düzeyde daha fazla tanınması ve benimsenmesi, Türkiye'nin global finansal ekosistemdeki konumunu daha da sağlamlaştıracaktır. Türkiye, bu sektörü etkin bir şekilde kullanarak, finansal krizlere karşı daha dayanıklı bir yapı oluşturabilir ve ekonomik istikrarını sürdürebilir. İslami finans konseptinin büyümesi, Türkiye'nin hedeflerine ulaşmasını hızlandırarak, ülkenin gelecekteki ekonomik ve politik başarısı için temel bir yapı taşı olacaktır, bunun için gerekli olan şey ise güçlü bir hukuki altyapı üzerinde yükselen ve devlet kurumlarınca da somut bir şekilde desteklenen dinamik bir finansal / sektörel yapıdır.

KAYNAKÇA

1. Akgül, A. (2019). The Case of Atatürk Reforms in Early Turkish Republic Between 1923-1946 From an Educational Perspective. Harvard Extension School.

2. Altıntaş, Y. (2021). Evolutionary Secularisation of the Ottoman Law in the Nineteenth Century: Roots and Implications. Eskiyeni(44), 385-408.

3. Arsel, İ. (1961). Constitutional Development of Türkiye Since Republic. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 18(1), 37-70.

4. Aslantaş, H. (1997). Strategic Vision of Mustafa Kemal Ataturk. U.S. Army War College.

5. Bottoni, R. (2007). The Origins of Secularism in Türkiye. Ecclestiical Law Journal, 9(2), 175-186.

6. Daver, B. (1988). Secularism in Türkiye. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 43(1), 29-40.

7. Dodd, C. H. (1992). The Development of Turkish Democracy. British Journal of Middle East Studies, 18(1), 16-30.

8. Ersoy, M., & Suner, A. (2018). Participation Banking in Türkiye and Public Initiative in Participation Banking. Marmara Univerdity Journal of Economic and Administrative Sciences, 40(2), 167-180.

9. Güvenç, B. (1997-1998). Secular Trends and Turkish Identity. Journal of International Affairs, 2(4), 20-36.

10. Kinross, L. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü. (M. Gaspirali, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar.

11. Miklinski, M. (2021). The Origins And Evolution of Deposit Banking Actıvıtıes – Analysis of the Literature. Financial Law Review, 23(3), 128-145.

12. Okan, N. (2021). The Historical Development of Participation Banking And Its Relationship with Selected Economic Variables: The Case Of Türkiye And Kuwaıt. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

13. Revisiting Reform: Women and the Ottoman Law of Family Rights, 1917' . (tarih

yok).
14. Sharkey, H. J. (2018). A History of Muslims, Christians, and Jews in the Middle East. Cambridge: Cambridge Press.
15. Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). History of the Ottoman Empire and Modern Türkiye, Reform, Revolution and Republic: the Rise of Modern Türkiye, 1808-1975. Cambridge: Cambridge Press.
16. Tucker, J. E. (1996). Revisiting Reform: Women and the Ottoman Law of Family Rights, 1917. The Arab Studies, 4(2), 4-17.
17. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Ankara.
18. Türkiye Katılım Bankaları Birliği. (2024). https://www.tkbb.org.tr/
19. Yılmaz, E. (2024). Banka Dışı Finans Sektörünün İşlem Hacmi Yüzde 77 Arttı. https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/banka-disi-finans-sektorunun-islem-hacmi-yuzde-77-artti/3309450?utm_source=chatgpt.com

Filistin Meselesinde Anti-Siyonist Sosyalizm Örneği Olarak İsrail Komünist Partisi (MAKİ)

İhsan Ömer ATAGENÇ
Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
atagencomer@yahoo.com

Özet

İsrail'in kuruluşu Filistin topraklarında sosyalist düşünce açısından bir dönüm noktasıdır. 1919 kurulan Filistin Komünist Partisi'nin (FKP) 1948 yılında faaliyetlerine son vermesinin ardından FKP'nin ismi İsrail Komünist Partisi (MAKİ) olarak değiştirilmiştir. Araplar ve Yahudilerin işbirliği üzerine kurulu olan MAKİ'nin sosyalizme dair yaklaşımlarında sınıfsal temelden ziyade kimlik eksenli politikaların etkili olduğu görülmüş ve siyonizmin etkisi altında faaliyetlerine devam eden MAKİ içinde sert tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar ilerleyen dönemde bir kopuş ile sonlanmıştır. İsrail'de sosyalizmin çift başlı serüveni anti-siyonist bir grup olan RAKAH'ın ayrılması ile resmiyet kazanmıştır. MAKİ-RAKAH rekabeti bir yandan İsrail'de sosyalizmin gücünün bölünmesine neden olsa da İsrail devletinin Filistin topraklarında artan saldırgan ve işgalci tutumuna karşı muhalefetin çok daha net çizgilere ayrılmasını da sağlamıştır. MAKİ'nin İsrail devletini savunan ve siyonizme yakın tutumuna karşılık RAKAH grubunun rijit anti-siyonist tavrı 1965 sonrası süreçte partinin MAKİ'ye karşı güç kazanmasını sağlamıştır. 1969 seçimlerinde 3, 1973 seçimlerinde 4 milletvekilliği kazanan RAKAH grubu 1973 yılında MAKİ'nin ismini Moked olarak değiştirmesi ve sonrasında farklı partilerin içine dahil olarak bağımsız bir siyasi aktör olmasına son vermesinin ardından 1989 yılında İsrail Komünist Partisi adını yeniden almıştır. Ancak kendisi de 1977 yılında Kara Panterler ve diğer bazı sol gruplar ile Hadash ismi altında bir araya gelmiştir. Siyasi faaliyetlerine halen bu isim altında devam eden İKP bugün, Hadash-Ta'al çatısı altında 4 milletvekili ile siyasi mücadelesine devam etmektedir. Bu çalışmanın iki temel amacı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Filistin meselesinin Türkiye'deki önemine rağmen Türkçe literatürde fazla bir karşılık bulamayan İsrail'deki anti-siyonist sol muhalefet üzerine tarihsel bir değerlendirme yapmaktır. Çalışmanın bir diğer amacı ise ülkede her dönemde gündemdeki yerini koruyan Filistin meselesindeki aktörlere yeni baştan bakılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Zira etnisite ve kimlik temelli bir tartışmanın sarmalında incelenmeye maruz bırakılan bir konu olan Filistin meselesi hakkında kamuoyunda yeni bir bakış açısının gelişmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Yahudi-Arap ve daha da ağırlıklı olarak Musevi-Müslüman ikilemi üzerine kurulu görülen bir tartışmanın arkasında ve tüm bu kimliklerin ötesinde hiçbir kimlik ayırt etmeksizin bütüncül bir özgürlük hedefleyen bir direnişin ortaya çıkmış olması ve bu meselenin tamamen bir insani mesele olduğunu bize anlatan bir hareketin varlığını yeniden gündeme dahil etmek Filistin meselesini tartışırken çok daha sağlıklı bir bakış açısının ortaya çıkmasını da sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail Solu, Anti-siyonizm, İsrail Komünist Partisi (MAKİ)

Filistin, ABD ve İsrail: Uluslararası Hukukun Sınavı

Ceren Gürseler
Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
cerengurseler@nevsehir.edu.tr
0000-0001-6308-5345

Özet

7 Ekim 2023'te Hamas'ın saldırılarına karşın İsrail'in Gazze'ye yönelik kuvvet kullanma yasağını ihlal eden saldırılarıları ve ABD Başkanı Donald Trump'ın Gazze'ye dair açıklamaları uluslararası ilişkilerde şok etkisi yaratmış ve kendi gündemini oluşturmuştur. Tel Aviv-Washington ikilisi, gücü öne çıkarıp uluslararası hukuku ve Filistin kimliğini hiçe saymaktadır. Bu gündemde uluslararası hukukun işlevi, Batı'nın/Kuzey'in norm ve değerleri, söz konusu norm ve değerleri Doğu'ya/Güney'e empoze etmesi sorgulanmaktadır. Bu çalışmada ana sorunsal 7 Ekim sonrasında uluslararası hukukun işlerlik kazanması girişimlerine, uluslararası toplumun Filistin'e desteğini sergilemesine rağmen Batı'nın değerlerinin, uluslararası hukukun İsrail ve ABD - bizzat Batı- tarafından uygulanmamasıdır. Bu çalışmanın argümanı uluslararası hukukun işlerlik kazanma girişimlerinde uluslararası toplumun etkin olmasının, Güney'in öne çıkmasının, Kuzey'deki fikir ayrılıklarının Filistin'e barış getirecek unsurun güç ilişkilerinin yanında normatif değerler olduğunu göstermesidir. Güney'in uluslararası hukuku çalıştırması ve Tel Aviv-Washington ikilisinin uluslararası hukuku ihlali arasındaki zıtlığa odaklanılacaktır. Söylem analizinin yanında literatür araştırmasına başvurulacaktır. Uluslararası hukukun konuya dair kilit metinleri; İsrail'in saldırılarına, Trump'ın açıklamalarına ve uluslararası toplumun verdiği cevaplara göre incelenerek nitel araştırma yöntemi kullanılacaktır. ABD ve İsrail'in uluslararası hukuku ihlal etmesi "Güçlünün hukuku mu?" sorusunun sorulmasına neden olmaktadır. Diğer yandan Güney'in bazı devletleri uluslararası hukuka başvurarak şiddet dalgasının sona ermesine ve Filistin-İsrail sorununun çözümüne ilişkin çeşitli adımlar atmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi öne çıkarılmaktadır. Uluslararası toplum özellikle Batı'da sesini yükseltmektedir. ABD ve Fransa başta olmak üzere çeşitli ülkelerde üniversite öğrencileri kamuoyu oluşturmuş, Filistin'e desteklerini sergilemiştir. Filistin'in başta self-determinasyon olmak üzere haklarını ve devletleşmesini savunan uluslararası kesim; İsrail'in *apartheid*, işgal rejiminin yanı sıra uyguladığı orantısız şiddete ve uluslararası hukuku ihlaline karşı normatif değerleri ve hukuku vurgulamaktadır. İsrail'in Filistinlilere yönelik soykırım uyguladığı söylemi ve Filistin halkının self-determinasyonunun desteklenmesi öne çıkmaktadır. Trump'ın göreve başlamasıyla İsrail'in şiddeti ve ABD'nin politikaları "etnik temizlik" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Sonuç olarak Filistin sorunu 7 Ekim sonrasında ve şimdi de Trump'ın başkanlığında uluslararası hukuka duyulan ihtiyacı gözler önüne sermiştir. Tel Aviv-Washington ikilisi *fait accompli* biçimde gücü özellikle de askerî ve ekonomik gücü yeniden uluslararası ilişkilerin hakim parametresi yaparken uluslararası toplum, uluslararası hukuku ve Filistin'in self-determinasyonunu öne çıkarmaktadır. Diğer bir ifadeyle uluslararası alanda Filistin'in kimliğinin tanınmasında halen ikircikli bir yapı mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, Donald Trump, uluslararası hukuk, self-determinasyon

Tunca Kortantamer'in Klâsik Türk Edebiyatı Sahasına Yaptığı Katkılar Üzerine Bâzı Notlar

Milli değerlerle, evrensel olanları biri birinden ayırıp birleştirebilen bir Cumhuriyet aydını Tunca Kortantamer…Mine Mengi

Şeyda Göllü
PhD Student, Erciyes Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı
seydaagollu@yandex.com
https://orcid.org/0000-0002-9290-3797

Özet

Almanca, İngilizce ve Türkçe akademik çalışmalarıyla Klâsik Türk edebiyatı sahasında önemli bir yere sâhip olan Prof. Dr. Tunca Kortantamer, hem Alman ekolünün çalışma disipliniyle hem de kendine özgü bir ifâde tarzıyla bu sahanın daha iyi incelenmesine ve anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle retorik/belâgat unsurları, sâkînâme, teori zemininde metin şerhi, hamse, gazelin anlam-yapı ilişkisinde metaforların işlevi, Türk mizah anlayışı, Türk şiirinde ses ve anlam birimleri, Osmanlı-Türk klâsik şiiri ve Türk edebiyatında gelenek ve modernlik tartışmaları başta olmak üzere çok sayıda akademik araştırma, inceleme ve değerlendirme çalışmaları üzerinde duran Kortantamer, edebî eserleri ve metinleri incelerken her devrin siyasî, sosyal ve kültürel çevresinin de hesaba katılarak metin şerhi yapılması gerektiğine işâret etmesi yönüyle önem arz etmektedir. Çalışmalarının büyük bir çoğunluğunda bir edebiyat araştırmacısının aynı zamanda iyi bir Türkolog, Oryantalist, klâsik dönem uzmanı, kuruluş dönemi uzmanı ve aruz uzmanı gibi vasıflara sâhip olması gerektiği üzerinde de önemle durmuştur. Bununla birlikte genç edebiyat araştırmacılarına yol gösterici nitelikte teknik, metot ve teori alanında değerli bilgiler verilmesi gerektiğine dikkat çekerek Klâsik Türk edebiyatı sahasına disiplinli ve nitelikli bir bilim insanının nasıl yetiştirilmesi gerektiği yönünde âdeta bir rehber olma misyonunu da üstlenmiştir.

Bu çalışma, Klâsik Türk edebiyatı sahasını karşılaştırmalı ve eleştirel bir perspektifle araştıran ve inceleyen Prof. Dr. Tunca Kortantamer'in Klâsik Türk edebiyatı sahasına yapmış olduğu katkılarını konu edinmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tunca Kortantamer, Klâsik Türk Edebiyatı, Metin Şerhi.

Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* Romanında İnancın Ontolojik İşlevi ve Anlamın İnşası

Esra SOY
Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
esrakarasoy@yahoo.com
Orcid ID: 0000-0002-4479-7766

Özet

Yaşar Kemal'in *Hüyükteki Nar Ağacı* adlı eseri, Çukurova'nın zorlu coğrafyasında yaşam mücadelesi veren insanların varoluşsal çabalarını, sosyo-ekonomik gerçekliklerini ve kültürel dinamiklerini çok yönlü bir perspektifle ele alır. Roman, yoksulluk, işsizlik ve mevsimlik işçilik gibi temaları; geleneksel yaşam pratiklerinin dönüşümü, emek-sermaye geriliminin toplumsal yapıya etkisi, sınıfsal eşitsizliklerin ve ekonomik kırılganlıkların kimlik inşası üzerindeki belirleyiciliği üzerinden konu eder.

Eserde, inanç olgusu toplumsal ilişki ağlarını ve kültürel kimlik inşasını derinden etkileyen temel bir parametre olarak karşımıza çıkar. Karakterlerin davranışları, umutları, korkuları ve karar alma süreçleri inanç sistemleriyle derinden bağlantılıdır. İnanç ve inanışları temsil eden batıl ritüeller, türküler ve efsaneler gibi kültürel unsurlar, karakterlerin kriz anlarında direnç kaynağı ve psikolojik destek işlevi üstlenir. Metin, bu bağlamda inancın ontolojik sınırlarını, gerçeklikle kurduğu diyalektik ilişkiyi ve bireysel/toplumsal anlam inşasındaki rolünü çok boyutlu bir perspektifle ele alır. Bu çalışma, roman üzerinden inancın hem bireysel hem de kolektif düzlemdeki işlevini; anlamlandırma mekanizmaları, varoluşsal krizler karşısında geliştirilen başa çıkma stratejileri ve dayanışma dinamikleri ekseninde incelemeyi hedefler.

Anahtar Kelimeler: Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı, inanç, anlam, toplumsal kimlik, varoluşsal kriz, ontoloji.

The Ontological Function of Belief and the Construction of Meaning in Yaşar Kemal's Novel *Hüyükteki Nar Ağacı*

Abstract

Yaşar Kemal's novel *Hüyükteki Nar Ağacı* examines the existential struggles, socio-economic realities, and cultural dynamics of people striving to survive in the challenging geography of Çukurova from a multifaceted perspective. The novel addresses themes such as poverty, unemployment, and seasonal labor through the transformation of traditional life practices, the impact of labor-capital tensions on social structure, and the role of class inequalities and economic vulnerabilities in identity construction.

In the work, the phenomenon of belief emerges as a fundamental parameter that profoundly influences social networks and cultural identity formation. The behaviors, hopes, fears, and decision-making processes of the characters are deeply connected to their belief systems. Cultural elements such as superstitious rituals, folk songs, and legends, which represent faith and belief, function as sources of resilience and psychological support during moments of crisis. In this context, the text explores the ontological boundaries of belief, its dialectical relationship with reality, and its role in individual and social meaning-making from a multidimensional perspective. This study aims to examine the function of belief on both individual and collective

levels within the novel, focusing on mechanisms of meaning-making, coping strategies developed in response to existential crises, and the dynamics of solidarity.

Keywords: Yaşar Kemal, Hüyükteki Nar Ağacı, belief, meaning, social identity, existential crisis, ontology.

GİRİŞ

Yaşar Kemal'in anlatı evreni, toplumcu gerçekçi anlayışı temel alarak Anadolu'nun kırsal yaşamını, Çukurova bölgesinin sosyokültürel dokusunu ve bu coğrafyada şekillenen insan-doğa etkileşimini çok katmanlı bir yaklaşımla ele alır. Yazar, özellikle Çukurova'nın tarımsal üretim ilişkileri, emek mücadeleleri, halkın adalet arayışı ve özgürlük ideallerini, sıradan insanların gündelik yaşamlarından yola çıkarak destansı bir anlatımla konu eder.

Yaşar Kemal'in "sıcağını, tozunu, dumanını, acı çiçeklerini… Toza bulanmış, yalnız yalnız kalmış dut ağaçlarını severim" (2017, s.47) diyerek ifade ettiği Çukurova, eserlerinde yalnızca mekânsal bir unsur değil, gerçeklikle mitin iç içe geçtiği bir sembol dünyasıdır. Berna Moran'ın vurguladığı üzere, Kemal sosyal gerçekliği mitik unsurlarla harmanlayarak edebiyatımıza bambaşka bir Çukurova kazandırmıştır (Moran, 2001, s.171). Çoğu zaman Çukurova'nın başat kahraman olduğu bu anlatı evreni; çarpıcı karakterler, olağan sınırlarını aşan kurgular, mitolojik öğeler ve lirik anlatım teknikleri ile yalnızca yüzeysel gerçekliği aktarmakla kalmaz; yazarın toplumsal gözlemlerini simgesel bir düzleme taşıyarak, toplum yaşamının psikososyal dinamiklerini, kolektif bilinçdışının izlerini ve kültürel kodların iç içe geçtiği derin anlam katmanlarını açığa çıkarır. Bu bağlamda, Kemal'in anlatıları yalnızca yerel bir coğrafyanın hikâyesi değildir, okuru insanlığın evrensel çelişkileriyle yüzleştiren poetik bir işlev üstlenir. Sonuç olarak, Yaşar Kemal'in Çukurova'sı, gerçek ile efsanenin, olağan ile olağanüstünün iç içe geçtiği mitik bir evren olarak betimlenir.

Yaşar Kemal'in romanları, bireysel acıların kolektif dayanışma duygusunu tetiklediği bir eksende, bireysel deneyimler ile kolektif aidiyet arasındaki diyalektik ilişkiyi yansıtan ve Anadolu coğrafyasını tarihsel ve kültürel bir bellek mekânına dönüştüren metinlerdir (Zenginoğlu, 2022, s.22). Bu eserler, somut mekânları mitolojik, gerçekçi ve toplumsal bellek katmanlarıyla birleştirerek, yerelin evrenselle olan bağını poetik anlatımın estetik imkânlarıyla birleştirerek yeniden inşa eder.

Özellikle toprak ve doğayla varoluşsal bir mücadelenin aktörleri olan köylü sınıfının deneyimleri, sözlü kültürün nesiller arası aktarım mekanizmaları üzerinden okunabilecek bir hafıza katmanı oluşturur. Böylece Kemal'in betimlemeleri, somut mekânları aşarak mitos, gerçeklik ve toplumsal bellek arasındaki iç içe geçmiş ilişkileri poetik bir üslupla belgeleyen, antropolojik derinliğe sahip bir anlatı evreni inşa eder. Moran'ın *destan havalı* olarak nitelendirdiği bu anlatılarda (2001, s.101), abartılı karakterler ve arketipler, kurmacayı evrensel insan hallerine açan bir işlev üstlenir. Böylece Yaşar Kemal, toplumsal gerçekliği mitik bir dil ile harmanlayarak, insanın doğa ve egemen güçle mücadelesini zamansız bir trajediye dönüştürür.

Kemal'in karakterleri, sıradan bireylerin olağanüstü nitelikler kazandığı bir anlatısal evrende biçimlenir. Bu bağlamda, yazarın eserlerinde *kültür*, yalnızca seçkinlerin ürettiği bir meta değil, toplumsal hafızanın, doğayla kurulan ilişkinin ve emeğin somut koşullarının ortak dilidir.

Tharaud, Yaşar Kemal'in eserlerinde sömürülen/ezilen kesimlerin deneyimlerini evrensel bir perspektifle yorumlarken, Homeros destanlarının aristokratik temsil kodlarını aştığını belirtir (Tharaud, 2017, s.43). Homeros'un epik geleneğinde merkezîleşen kahramanlık mitosları, Yaşar Kemal'in anlatılarında yerini sıradan insanların direnişine, kolektif belleğin kodlarına ve doğanın döngüsel ritimlerine bırakır. Romancı, eserlerinde betimlediği kişilerin gerçek hayatta "olağanüstü" olmadığını vurgularken, "belki de benim coşkulu huyum onları yaratırken olağanüstü yaptı" diyerek bu durumu kendi yaratıcı sürecinin dinamikleriyle açıklar (Kemal, 1993, s.89). Bu anlatılarda, köylülerin varoluşsal mücadelesi, doğayla kurdukları simbiyotik ilişki ve modernleşme sürecinde yaşanan kültürel çözülme, mitolojik bir anlatımla işlenerek toplumsal gerçekliğin sınırlarını aşar. Moran, bu durumu yazarın olay örgüsünü ve karakterleri simgesel bir düzleme yükseltme becerisiyle ilişkilendirir (2001, s.117). Böylece, gündelik yaşamın somut gerçeklikleri, evrensel insanlık durumlarını yansıtan mitik bir temsile dönüşür. Kemal'in eserlerinde insanın varoluş mücadelesi, mitoslarla ve düşlerle beslenirken, modern dünyanın gerçekleriyle de çelişir. Anlatı karakterleri, bir yandan arkaik bir dünyanın izlerini taşırken diğer taraftan da değişen toplumsal dinamiklerin baskısı altında var olmaya çabalar ve bu ikiliğin içinde şekillenirler. Anadolu romanının temel özelliklerinden biri olan toplumsal başkaldırı ve halk edebiyatından beslenme, Yaşar Kemal'in yapıtlarında belirgin bir biçimde görülür (Moran, 2001, s.102). Cevdet Kudret'e göre, edebiyat serüvenini folklor derlemeleriyle (Ağıtlar, Çifteçapa Manileri) başlatan yazar, halk anlatıcılığından romancılığa uzanan süreçte folklor ile bağını hiç koparmamıştır (Kudret, 1990, s.405). Destan, efsane ve halk hikâyelerinin izlerini taşıyan eserleri, aynı zamanda modernist anlatım yöntemlerini de içinde barındırır (Moran, 2001, s.150).

Yaşar Kemal'in 1951'de yazdığı *Hüyükteki Nar Ağacı* romanı, Çukurova'ya mevsimlik tarım işçiliği yapmaya giden Memet, Hösük, Yusuf, Âşık Ali ve Memet Çocuk'un yaşadıklarını merkeze alarak, yoksulluk, göç ve değişen ekonomik düzenin insan hayatına etkilerini derinlemesine inceler. Eser, karakterlerin yoksulluk ve geçim sıkıntısıyla şekillenen umutlarını, Çukurova'nın çetin doğa koşulları, hastalıklar ve sosyal eşitsizliklerle derinleşen mücadeleleri üzerinden resmeder. Romanda aynı zamanda tarımda makineleşmenin yarattığı toplumsal dönüşüm, geleneksel yaşam pratiklerinin çözülüşü ve bu sürecin bireyler üzerindeki yıkıcı sonuçları da eleştirel bir bakışla konu edilir. Bilindiği üzere, Türkiye'nin 1947'de uluslararası ekonomik sistemle entegrasyonu ve 1948-1952 yıllarında *Marshall Planı* kapsamında tarım sektörüne aktarılan sermayeyle birlikte traktör ve biçerdöver gibi tarım makineleri yaygınlaşmış, Çukurova gibi büyük tarım bölgelerinde insan emeğine duyulan ihtiyaç önemli ölçüde azalmıştır. Söz konusu dönüşüm, tarımda verimliliği artırsa da emekçi kesimi derinden sarsmış, kırsal nüfusu işsizliğe ve kentlere yönelik kitlesel göçe mecbur bırakmıştır (Işıldak, 2020). Dolayısıyla, tarımda modernizasyonun yarattığı ekonomik kazanımlar ile sosyoekonomik maliyetler arasındaki çelişki, dönemin en belirgin paradokslarından biridir. Moran, Kemal'in Çukurova romanlarının tümünde görülen *yozlaşma mitosu*nu iki nedenle ilişkilendirir. Bunlardan biri 1876'daki zorunlu iskân politikaları, diğeri de 1950'lerde başlayan tarımda sanayileşmedir (Moran, 2001, s.153). Yaşar Kemal, bu tarihsel kırılmaları, insanın doğa ve kültürle kopuşunun trajedisine dönüştürür. *Hüyükteki Nar Ağacı*, tarımda yaşanan bu dönüşümün toplumsal ve bireysel düzlemde sebep olduğu travmaları da gözler önüne serer.
Eserde inanç ve inanışlar, kültürel mirasın aktarımında temel bir rol üstlenmenin yanı sıra bireylerin psikososyal uyum süreçlerini yönlendiren başlıca dinamikler olarak öne çıkar. Karakterlerin motivasyonları, karar alma süreçleri, davranış kalıpları, yaşama tutunma stratejileri, sosyal etkileşimleri, duygusal tepkileri ve bireysel dönüşümleri üzerinde belirleyici

bir etkiye sahip olan inanışlar, aynı zamanda olay örgüsünün de yapıtaşını oluşturur. Roman genelinde karakterlerin psikolojik dirençleri ve tercihleri, inançla kurdukları simbiyotik ilişki ile şekillenir. Bu bağlamda, hüyükteki nar ağacına atfedilen kutsallık, metafizik anlam ve şifalandırıcı güç inancı, Çukurova coğrafyasında kök salmış yaşam pratiklerini biçimlendiren merkezi bir motif olarak karşımıza çıkar. Gruptaki bireylerin nar ağacını bulma konusundaki kolektif motivasyonu ve Yusuf karakterinin nar ağacından şifa bulacağı umuduyla beslediği direnç, nar ağacının mucizevi gücüne duydukları koşulsuz güvenle doğrudan ilişkilidir. Bu koşulsuz güven, inancın/inanışların hem bireysel kararlılığı şekillendiren hem de kolektif eylemleri yönlendiren ontolojik bir dayanak işlevi gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, *Hüyükteki Nar Ağacı* romanında inancın ontolojik işlevini ve bu işlevin anlam inşası sürecindeki kurucu rolünü, karakterlerin öznel deneyimleri ile sosyal gerçeklik arasındaki diyalektik etkileşim ekseninde ele almayı amaçlamaktadır. İnancın anlamlandırma süreçlerindeki belirleyiciliği, karakterlerin eylem motivasyonları, psikolojik çatışmaları ve sosyal konumlanışları üzerinden çok katmanlı bir okumaya tabi tutulacaktır.

Olay Örgüsü ve Tematik Yapı

Roman, dağ köyünden Çukurova'ya ekonomik zorunlulukla, mevsimlik iş aramak için göç eden beş ırgatın yaşam mücadelesini, toplumsal eşitsizliklerle iç içe geçen varoluşsal krizlerini ele alır. İşsizlik, hastalık ve aşağılanma, karakterlerin kolektif umutlarını tüketerek hikâyeyi çaresizlik odaklı bir trajediye dönüştürür. Romanın başlangıç krizi, tarladaki tohumların çürümesi, aynı zamanda topraksızlık ve işsizlik sorunudur. Bu kriz, Memet'i çözümler aramaya zorlar ve Çukurova'ya gitme kararını tetikler. Yusuf, arkadaşlarını bölgenin çetin şartları konusunda uyarmaya çalışsa da içinde bulunduğu yoksulluk ve çaresizlik onu da bu kaçınılmaz göçün bir parçası haline getirir.

> "Bakın halime. Göz önüne alın beni. Gelin etmeyin. Suyu kurtlu. Ilık, kan gibi... Gitmeyin kardaş. Benim lafım size kardaş sözü, baba öğüdü. Bakın halime ... Aç ölün gene gitmeyin. Acınızdan ölün gene... İş var, para var, ekmek var, kuş sütü de var, ne ararsan var ya, ölüm de var. Sürünmek de var. Sıtma da var. Verem var. Bakın halime... Yanar Çukurova, yanar. Gelin gitmeyin.'
> Hösük: 'Çaresi yok, ölsek gene gideceğiz.'
> Memet: 'Gideceğiz.'
> Hösük: 'Ölüm yokluktan iyi. Sıtma yokluktan iyi. Verem yokluktan iyi.'" (Kemal, 1982, s.8)

Hösük'ün "ölmek var, dönmek yok" (s.9) sözüyle ifade ettiği Çukurova'ya gitme kararlılığı, bir cesaret gösterisinden ziyade derin bir çaresizliğin ve kadere boyun eğişin yansımasıdır. Bu anlamda Çukurova, yalnızca coğrafi bir destinasyon değil, adeta bu beş kişi için kaçınılmaz bir yazgıya dönüşür. Âşık Ali'nin yokluğu ateşten gömleğe benzetmesi (s.30), olacağın önüne geçilmeyeceğini ve elden bir şey gelmeyeceğini söylemesi (s.40), karakterlerin yoksulluk ve toplumsal eşitsizlikler karşısındaki fatalist tavrını ve yaşam koşullarının zorluğuna karşı sergiledikleri pasif direnişi yansıtır.

Başlangıçta umudun ve kurtuluşun mekânı olarak tasvir edilen Çukurova, zamanla acımasız bir çelişkiler alanına dönüşür. Hastalık, açlık ve çaresizlik, karakterlerde moral çöküntüye ve

öfkeye yol açar. İki gün süren zorlu bir yolculuğun ardından Memet ve arkadaşları Memet'in daha önce çalıştığı çiftliğe ulaşırlar. Memet, abla dediği kadından iş konusunda destek görmeyi umarken, ablanın kendisini tanımaması/tanımazlıktan gelmesiyle büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Bu reddediliş, yalnızca kişisel bir unutuluşu değil, geleneksel tarım pratiklerinin yerini alan mekanik düzenin yarattığı yabancılaşmayı da gösterir.

> "Çiftliğe girdiler. Çiftliğin avlusu mavi, kırmızı, san boyalı traktörler, biçerdöverler, kötenler, at arabaları, kamyonlar, ciplerle zık gibi doluydu. Güneş altında parıl pan! yanıyorlardı. Massey-Harrısler, Fargusonlar. Türlü türlü marka makinalar ... üstü başı yağlı birkaç telaşlı adam da makinaların başında dönüp duruyordu." (Kemal, 1982, s.16)

Memet'in çiftlikte karşılaştığı mekanik araçlar (traktörler, biçerdöverler), geleneksel üretim ilişkilerinin tasfiyesi, çalışanların işten çıkarılması ve öküzlerin satılması tarımsal üretimde makineleşmenin yol açtığı radikal dönüşümü yansıtır. Memet'in bağ kurduğu sarı öküzün biçerdöver tekerleğine "kurban edilmesi" ise bu dönüşümün trajik bir metaforudur. Mekanizasyon, çiftliğin fiziksel genişlemesini ve ekonomik zenginleşmesini sağlarken, insan emeğinin değersizleşmesini de beraberinde getirmiştir. Sarı oğlanın "her gün ırgadın bini gelip bini gidiyor. Kum gibi kaynıyor ırgat. İş yok güç yok. Abla da şaşırdı. Un yetmiyor, ekmek yetmiyor ... Anca ver, ver, ver..." (Kemal, 1982, s.19) sözleri, işsizliğin yaygınlığını ve geçici tarım işçilerinin maruz kaldığı istikrarsız koşulları vurgular.

Çiftlikte umduklarını bulamayan Memet ve arkadaşları, iş bulma ümidiyle uğramadık köy, yalvarmadık ağa bırakmazlar. Yolculukları boyunca başlarından birçok olay geçer, Tozlu yollarda, kızgın güneş altında yürümek zorunda kalırlar; açlık, susuzluk, sıcak ve sivrisineklerle mücadele ederken, yerel halk tarafından dağlı diye ötekileştirilir ve düşük ücretli işlerde, kötü koşullarda çalıştırılırlar. Çukurova bölgesini dolaşan beş arkadaş, bölgedeki sosyo-ekonomik dönüşümün yarattığı çarpıcı değişimlere de tanık olur. Mekanize tarım araçlarının yaygınlaşması, geleneksel tarım ilişkilerini altüst etmiş; insanlar ne yapacaklarını bilemedikleri bu makinelere hayranlıkla karışık adeta tapınır hale gelmişlerdir (Kemal, 1982, s.43). Her tarafta kendileri gibi yoksul ve işsiz ırgatlarla karşılaşırlar; hepsi de onlar gibi şaşkınlık içindedir.

Roman, Çukurova'da iş arayışındaki Memet ve arkadaşlarının fiziksel ve psikolojik çöküşünü, toplumsal dışlanma ve aşağılanmayla birleşen varoluşsal krizler üzerinden aktarır. Çukurova'nın kavurucu sıcağı altında ezilen köylüler, açlık ve işsizliğin pençesinde kıvranırken, yalnızca emekleri değil, onurları da ayakaltı edilir. Genç ve acımasız bir ağa, "dağlardan Çukurovaya ne kadar akılsız ırgat dökülmüşse bu yıl, hepsinin anasına avradına" (Kemal, 1982, s.43) diyerek ırgatların yüzlerine söver. Uğradıkları kavaklı köyde yine sosyal sınıf farklılıkları ve toplumsal hiyerarşi ekseninde gelişen bir çatışma konu edilir. İş arayan yoksul ırgatlar, köyün ağası tarafından alay edilip aşağılanır, hatta hırsız tutulup köyden kovulurlar. Özellikle Aşık Ali ve Memet'in, geleneksel aşık edebiyatı ve Dadaloğlu'nun mirasına yaptıkları vurgu, ağa tarafından alaya alınır ve önemsiz görülür. Ağa, modern tarım araçlarının insan gücünün yerini aldığını belirterek, ırgatların artık gereksiz olduğunu ima eder (Kemal, 1982, s.77-78). Irgatların maruz kaldığı bu tavır, feodal düzenin otoriter yapısını ve güç sahiplerinin, yoksul kesimler üzerindeki baskısını gözler önüne serer. Bu hakaretler,

yalnızca sıradan bir zulüm değildir, kökleri sınıf hiyerarşisine dayanan bir şiddetin ve zorbalığın dışavurumudur.

Yaşanan manevi zorluklar ve maddi yoksunluklar, karakterlerin varoluşsal mücadelesini derinleştiren bir arka plan oluşturur. Özellikle iki gün boyunca iş bulamadıkları için aç kalmaları, yoksulluğun yalnızca maddi bir sorun olmadığını, aynı zamanda kimlik ve aidiyet krizlerini de tetikleyen sosyokültürel bir olgu olduğunu vurgular. Geçmişte gittiği her köyde, çaldığı her kapıda saygı gören Âşık Ali, saz çalması karşılığında ancak arkadaşları için ekmek toplayabilir (Kemal, 1982, s.43). Bu itibar kaybı, geleneksel değerlerin çözülüşü ve kapitalist ilişkilerin yükselişi arasındaki gerilimi yansıtır. Memet'in tüm bu olumsuz koşullara rağmen umudunu koruması dikkat çeker. Onun yeni köylere ulaşma ısrarı, yalnızca gerçeklerden kaçma eğilimi olarak değil, aynı zamanda sistematik çöküşe karşı bireysel düzlemde bir direniş olarak da okunabilir.

> "Canlarına tak demişti gayrı. Çoktandır dönmeye karar vermişlerdi ya, Memet bir türlü yakalarını bırakmıyordu. Memleket diye yola düşüyorlar, Memet ötede bir köy görüyor, 'Hele şuraya da bir uğrayalım. Burda mutlak iş buluruz,' diyor, yalvarıyor yakarıyor, onları o köye götürüyordu. Böyle böyle, belki on kere yönlerini memlekete dönüp giderlerken, Memet onları geri döndürdü." (Kemal, 1982, s.45)

Diğer yandan Yusuf, Çukurova'yı kasıp kavuran sıtmayı sürekli hatırlatmak ve bununla okuru yüzleştirmek için esere özel olarak konulmuş gibidir. Yusuf'un giderek ağırlaşan hastalığı, grubun kolektif umudunu zayıflatır. Hösük'ün Yusuf'u sırtında taşımak zorunda kalışı, kolektif dayanışmanın sınırlarını zorlayan bir yük haline gelir. Yusuf'un bedenindeki çöküş ile Âşık Ali'nin toplumsal konumundaki düşüş, yapısal eşitsizliklerin hem bireysel hem de kolektif düzeyde yol açtığı travmaları ortaya koyar.

Memet, bir saatlik uzakta ağaçların içinde bir köy görür; köyde kendilerine iş, durumu iyice ağırlaşan Yusuf'a muska yazacak bir hoca veya iğne yapacak iğneci bulabileceklerini, ölmesi halinde köylülerin Yusuf'u mezarlığa gömebileceğini söyleyerek arkadaşlarını köye gitmek için ikna etmeye çalışır.

> "Memet: 'Aşık,' dedi, 'biz ne diye geldik Çukurovaya? İş diye geldik. Yusuf ölecek. Ölürse köyde ölsün.'
> Aşık: 'Ha köyde ölmüş, ha burda ölmüş, farkı ne?'
> Memet: 'Köylü kaldırır,' dedi, 'Yusufu. Hiç olmazsa mezarlığa gömülür.'
> Aşık Ali: 'Umudum yok,' dedi. 'Burası Çukurova. Mezarlarına almazlar bizi, dağlıları.'" (Kemal, 1982, s.49)

Tartışmalar devam ederken, hatmi çiçeğinin yaprakları üzerinde hareketsiz duran iri bir kelebek dikkatlerini çeker. Sıcaklığın bunaltıcı etkisine rağmen canlılığını ve zarafetini koruyan kelebeği, adeta doğanın kendilerine bir mesajı olarak algılayan grup, köy yoluna düşmenin en doğrusu olduğuna inanır. Köye vardıklarında, Yusuf'un durumu iyice kötüleşir. Köylüler yabancıların etrafına toplanır, aralarından bazıları iş için gelen *dağlılar*ın hem iş bulamayıp aç

kaldıklarını hem de sıtmaya dayanamayıp öldüklerini ve çok dayanıksız olduklarını söyler (Kemal, 1982, s.60-61). Köydeki Cennet adlı yaşlı bir kadın, Yusuf'un haline çok üzülür ve kırkların mekânı hüyükteki nar ağacına gidip dua etmeleri hâlinde kırkların yüzü suyu hürmetine Yusuf'un iyileşeceğini söyler. Bu andan itibaren kutsal nar ağacı efsanesi, grubun son umut kaynağı haline gelir. Arkadaşların nar ağacının iyileştirici gücüne duydukları inanç, metnin merkezindeki mitik anlatıyı besler.

Âşık Ali, geceyi geçirdikleri köyde, gün ağarana dek arkadaşlarına, daha önce hiç görmediği ve duymadığı nar ağacının dertlilere derman, işsizlere iş veren kutsal bir ağaç olduğuna dair onu yücelten türküler söyleyip efsaneler anlatır. Memet, türküyü nereden çıkardığını sorunca Âşık Ali, "ben çıkarmadım, hak çıkardı," diye yanıtlar (Kemal, 1982, s.66). Bu sözler, içlerinde kök salan inancı daha da perçinler; ağaca ve ağacın kutsallığına olan inanç tüm grubu etkisi altına alır ve grubun kolektif umudunu şekillendirir. Geleneksel anlatılar ve inanışların rehberliğinde, Memet ve arkadaşları ağacın şifalı ve kutsal olduğuna; eğer onu bulurlarsa Yusuf'un iyileşeceğine ve iş bulacaklarına yürekten inanırlar. Hatta Cennet kadın, ağacın insanlara küstüğünü ve bir gece uçup gittiğini söylediğinde, Memet buna şiddetle karşı çıkar ve adeta gürleyerek, "küsemez" diye haykırır (Kemal, 1982, s.70). İnsanların o ağaca duyduğu ihtiyaç öylesine büyüktür ki, yokluğunu kabullenmek imkânsız hale gelir. Sonunda kadın, onları köyün dışına çıkarır ve yükselen Anavarza Kalesi'ni işaret ederek ağacın orada olduğunu söyler.

> "'Sen onun bize yerini söyle,' dedi Hösük soluğu kabararak. 'Biz o ağacı görmeli, ona halımızı arzetmeliyiz. İsterlerse kökünden kesmiş olsunlar o ağacı, köküne arzederiz halımızı. İsterse bütün kökünü, dalını, gövdesini topraktan alsın çekip gitsin, kökünün yerine arzederiz halımızı. Yeter ki o hüyüğü bulalım da bir gece o nar ağacının altında uyuyalım.'
> 'Eğer küsüp gitmişse kutsal nar ağacı, mademki kutsal bir ağaçtır, onun makamına varıp bir yüz sürersek, bizim derdimize derman olmağa gene gelir. Bizim derdimize derman olunca da başını alır gene gider, eğer küsmüşse...'
> 'Gelir,' dedi Hösük. 'Eğer küsüp gitmişse de, gene gelir.'
> 'Gelir,' diye sevinerek konuştu Memet çocuk.
> 'Gelir, hiç gelmez olur mu?' diye inledi Yusuf.
> 'Gelir, gelir,' dedi Aşık Ali. 'Kutsal narlar, iyi kimseler her zaman iyi olurlar.'
> 'İyi olurlar,' dedi yaşlı kadın." (Kemal, 1982, s.70-71)

Beş arkadaş, Çukurova'da iki ayın sonunda, Molla Hacı adlı bir köylüden nar ağacının bulunduğu yeri öğrenirler. Molla Hacı, geçmişte ağacın köylerine çok iyiliği dokunduğunu, ancak zamanla kuruduğunu belirtir. Bu da aslında toplumsal yozlaşmaya, insanla doğa arasındaki uyumun bozulmasına bağlanır.

> "Hacı:
> 'Bilirim,' dedi. 'O nar ağacının bana, bizim köye çok iyiliği dokundu. Ama sonunda da o kurudu.' Kolunu kaldırıp boz topraklı bir engebeyi gösterdi:
> 'Bakın, orada ağaran tepenin üstündeydi o nar ağacı. Bir çınar kadar

> büyük. Yaz bahar aylarında çiçeklenince, ta uzaklardan bir top yalım gibi parlardı kızıltısı... Onun yanında, altında, onun toprağında bir gece uyuyana Allah ne dilerse verirdi. Bakın orada, o kadar uzakta değil. İsterseniz bugün burada bizimle kalın..." (Kemal, 1982, s.113)

Tarif edilen yerde ne yeşil bir dal ne de yaprak vardır, sadece orta yerde köklerini bütün tepeye yaymış, kalın bir ağaç gövdesi görürler. Aşık Ali ve yanındakiler, kutsal sayılan nar ağacının köküne dua ederler. Ancak Memet Çocuk, ağacın artık ölü olduğunu, kendisine hayretmeyen ağacın onlara da hayrı olmayacağını söyleyerek duaya katılmaz. Bu sözleri diğerleri tarafından tepkiyle karşılanır. Geceyi hüyükte geçiren grup, gece yarısına kadar ağacın kerametlerinden söz eder. Sabah uyandıklarında Memet çocuğun, Hösük'ün hançerini de alarak gitmiş olduğunu görürler. Bu duruma bir süre şaşırıp kalsalar da kaderlerine razı bir şekilde, Binboğalar yönüne doğru yollarına devam ederler. Yolculuk sırasında Memet, kurban edilen sarı öküzünden söz açar; ancak Aşık Ali bu sözlere yanıt vermez ve yürüyüş sessizce sürer.

Anlatının Gelişimi Açısından Karakterler

Hüyükteki Nar Ağacı romanındaki karakterler, Çukurova'daki zorlu yaşam koşulları ve umut arayışları sürecinde hem psikolojik hem de bilişsel olarak önemli değişimler yaşarlar. Bu değişimler, karakterlerin dünya görüşlerini, inançlarını ve davranışlarını derinden etkiler.

Romanda Memet karakteri, grubun lideri ve merkez figürü olarak önemli bir rol oynar. Memet, yoksulluk ve zorluklar karşısında umudunu kaybetmeyen, dirençli ve iyimser bir karakterdir. Anlatı boyunca diğerlerine moral verir ve iş bulacaklarına dair inancını korur. Memet, ailesine karşı derin bir bağlılık ve sorumluluk duyar. Çukurova'ya gitme nedeni de ailesinin geçimini sağlamaktır. Bu açıdan onun iş aramaktaki ısrarı, yalnızca ekonomik bir gereklilik değil, aynı zamanda insan onurunun korunmasına dair bir mücadeledir. Başlangıçta iyimser, umutlu ve lider ruhlu olan Memet, Çukurova'daki acımasızlıkla karşılaştıkça hayal kırıklığına uğrar. Özellikle ablasının onu tanımamazlıktan gelmesi ve aşağılaması Memet için büyük bir hayal kırıklığı olur. Sarı öküzüne yapılanlar onu derinden etkiler.

Memet, hem inançlı hem de batıl inançlara sahip bir karakterdir. Nar ağacının iyileştirici gücüne inanır ve bu ağacı bulmak için çabalar. Aynı zamanda, yüreğinin kendisine doğru yolu göstereceğine inanır ve kararlarını bu doğrultuda alır. Memet, grubun lideri olmasına rağmen, zaman zaman kararsızlıklar yaşar ve arkadaşlarının fikirlerinden etkilenir. Özellikle Hösük'ün eleştirileri karşısında tereddütler yaşar. Ancak, sonunda kendi inançlarına ve hedeflerine bağlı kalmaya çalışır.

Sonuç olarak Memet karakteri, Çukurova'daki yoksul ve sömürülen insanların umutlarını, hayallerini ve çaresizliklerini temsil eder. Nar ağacını bulmak, onun için bir kurtuluş yolu, bir mucize beklentisidir. Onun etrafında gelişen olaylar, Çukurova'nın sosyo-ekonomik yapısını ve insan ilişkilerini anlamak için önemli bir pencere sunar. Grubun lideri olarak Memet, sadece kendi değil, aynı zamanda arkadaşlarının da umutlarını taşır ve onların hayatta kalma mücadelesinde önemli bir rol oynar. Romanın sonunda, Memet'in inatçılığı ve ısrarcı tutumu azalır, yerini kabullenmeye bırakır. Bu durum, Memet'in psikolojik olarak olgunlaştığını ve yaşamın zorluklarını anlamaya başladığını gösterir.

Hösük karakteri, romanda gerçekçi, öfkeli, isyankâr ve pratik zekâlı bir figür olarak yer alır.

Hösük, fiziksel olarak güçlü ve dayanıklı biridir. Bu özelliği, Çukurova'daki zorlu yaşam koşullarında hayatta kalmasına yardımcı olur. Hösük, Memet'in iyimserliğinin aksine, daha gerçekçi ve pragmatik bir yaklaşıma sahiptir. Çukurova'ya dair hayallere kapılmaz ve karşılaştıkları zorluklara karşı pratik çözümler arar. Hösük, Çukurova'daki adaletsizliklere ve sömürüye karşı büyük bir öfke duyar. Ağaların işçilere kötü davranmasına, yoksulluğa ve çaresizliğe tahammül edemez. Bu öfke, zaman zaman kontrolünü kaybetmesine ve sert tepkiler vermesine neden olur. Bir köyde ağanın onlara kötü davranması üzerine Hösük'ün adama saldırmak istemesi, öfkesinin bir göstergesidir. Hösük, düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmez ve dürüstlüğünden ödün vermez. Onun makineleşmeye ve geleneksel yaşamın yok oluşuna duyduğu öfke, endüstriyel dönüşümün eleştirisini yansıtır. Memet'in sürekli umutlu konuşmalarına karşı çıkar ve Çukurova'daki gerçekleri dile getirir.

Hösük, nar ağacının iyileştirici gücüne başlangıçta hiç inanmaz. Ona göre, Çukurova'daki zorlukların çözümü mucizelerde değil, gerçekçi çözümlerde yatmaktadır. Sivrisineklerin ve diğer zorlukların nar ağacıyla ortadan kalkmayacağını söyler. Bu nedenle, nar ağacını aramaya başlarda isteksizdir ve bir an önce memleketlerine dönmek ister.

> "Memet çocuk: 'Dedem derdi ki ağaçlar ... Öyle ağaç var ki, ermiş gibi… Belki benim de hakkımı verirler.'
> Yusuf: 'Çok keramet var ağaçta. O ağacın yöresine hiç sinek yaklaşamazmış. Bir gece orada, o ağacın altında uyuruz.'
> 'Siz gidin,' diye hınçla bağırdı Hösük. 'Ulan hiç Çukurova olur da sinek olmaz mı? Bir fıkara nar ağacı ne yapar sivrisineğe, her birisi kemikli?'
> 'Tövbe de Hösük, tövbe de,' dedi Memet ürküntüyle. 'Aman o ağaca bir şey söyleme, çont olursun sonra. Bizim ocağımız sönmüş, rezilimiz çıkmış zaten, bir de sen çıkma başımıza, bir de sen çont olup da ... Yusuf yetiyor zaten bize. Aman ha Hösük, sen seni bilin mi, aman ha!'
> Aşık Ali: 'Aman ha,' dedi. 'Aman ha siz siz olun ermişlerin işine karışmayın, hele ağaçların.'" (Kemal, 1982, s.67)

Sonuç olarak, Hösük karakteri, Çukurova'daki zorlu yaşam koşullarının yarattığı öfkeyi, umutsuzluğu ve hayatta kalma mücadelesini temsil eder; romanın toplumsal eleştiri ve sınıf bilinci temalarını derinleştirmesine katkıda bulunur. Yoldaşlık ve dayanışma duygusuyla, arkadaşlarına destek olur ve onların hayatta kalma mücadelesinde önemli bir rol oynar. Hösük'ün psikolojik olarak değişimi, arkadaşlarına olan bağlılığında ve onlara yardım etme çabasında görülür. Yusuf'u sırtında taşıması ve diğer arkadaşlarına destek olması, Hösük'ün arkadaşlarına olan bağlılığını ve fedakarlığını gösterir. Romanın sonunda, Hösük'ün öfkesi ve aksi tutumu yumuşar, hatta başta inanmadığı Nar ağacına katı bir inanış beslemeye başlar.

> "'Dua edelim,' diye ellerini havaya açtı Aşık Ali. Kıbleye dönüp dudakları kıpır kıpır uzun süre dua okudular. Bir tek Memet çocuk onlara katılmadı.
> 'Sen dua bilmiyor musun Memet çocuk?' diye sordu Aşık Ali.
> 'Biliyorum,' diye onu yanıtladı Memet çocuk.
> 'Öyleyse?'

> ‘Kendisi ölmüş bu ağacın. Zaten kendine hayretmemiş ki bize...’
> ‘Suuus,’ diye onun üstüne yürüdü Hösük. ‘Suuus, başımıza iş açacaksın, suuus, pis oğlan, hiç ermiş ağaca karşı öyle konuşulur mu?’ Ötekiler de Hösüğe katıldılar. Belki gece yansına kadar ağacı, ağacın kerametlerini anlattılar durdular çocuğa. Çocuğunsa onların sözleri bir kulağından giriyor, ötekinden çıkıyordu.” (Kemal, 1982, s.114)

Yusuf, romanda Çukurova'nın zorlu koşulları altında ezilen ve umut arayan hasta ve zayıf bir karakterdir. Yokluk ve hastalıkla mücadele eden Yusuf'un hikayesi, Çukurova'nın sert gerçekliğinin ve acımasız koşullarının bedensel bir metaforu haline gelir. Sanki Çukurova’yı kasıp kavuran sıtmayı sürekli hatırlatmak ve okuru bununla yüzleştirmek için esere özel olarak konulmuş gibidir. Romanın başında Çukurova için demediğini bırakmayan Yusuf, aç kalmaktansa ölmek daha iyi deyip diğerleriyle beraber yola düşer. Aslında onun için kalmak ya da yola çıkmak arasında pek bir fark yoktur. Sıtması yüzünden sürekli nöbet geçiren Yusuf, başına gelecek en kötüsünün ölüm olacağının farkındadır.

Hüyükteki nar ağacı efsanesi, Yusuf için bir umut ışığı olur. Yusuf, nar ağacı efsanesine inanır ve bu ağacın kendisine şifa getireceğini umut eder. Yusuf'un "Çukurovada herkes bilir o nar ağacını. Etme Hösük, bu marazı ben karnımda yedi yıldır taşırım. Belki bir şifa verir Allah bana, nar ağacına varırsak" (Kemal, 1982, s.66) demesi, bu inancı ve umudu yansıtır. Ancak, fiziksel durumu nedeniyle çoğu zaman çaresiz kalır.

Yusuf'un karakteri, Çukurova'daki yoksul insanların umutlarını, hayallerini ve hayata tutunma çabalarını temsil eder. Onun hastalığı ve çektiği acılar, bölgedeki insanların karşılaştığı zorlukların bir yansımasıdır. Yusuf'un nar ağacından şifa beklemesi, insanların doğaüstü güçlere sığınma ve mucizelerden medet umma eğilimini gösterir. Efsaneye olan bağlılığı, Yusuf'un zorluklara karşı direncini artırır. Romanın sonunda, Yusuf'un hastalığı devam etse bile, umudunu kaybetmemesi ve arkadaşlarına destek olması, Yusuf'un psikolojik olarak güçlendiğini gösterir.

Aşık Ali, romanda gezgin bir halk ozanı olarak karşımıza çıkar. Geleneksel inançlara bağlılığı ve hikâye anlatma yeteneği, Aşık Ali'yi grubun manevi rehberi yapar. Türküleri ve hikâyeleriyle kültürel hafızayı canlı tutan bir köprü işlevi görürken; Aşık Ali'nin babasının Aşık Hüseyin, dedesinin Aşık Halil ve atalarının Dadaloğlu olması, onun köklü bir ozan geleneğine sahip olduğunu gösterir. Zorlu koşullar altında bile umudunu kaybetmeyen ve geleceğe umutla bakan Aşık Ali, sanatın, umudun ve dayanışmanın sembolü olarak belirginleşir. Sazı ve sözüyle insanlara umut aşılar ve onların zorlu yaşam koşullarına dayanmalarını sağlayan manevi bir güç kaynağı olur. Türküleri, Çukurova'nın yoksul insanlarının dertlerini, aşklarını, özlemlerini ve umutlarını; Çukurova'daki adaletsizlikleri, sömürüyü ve yoksulluğu dile getirir.

Aşık Ali, nar ağacı efsanesine inanır ve bu inancını arkadaşlarına aşılamaya çalışır. Nar ağacının şifa dağıttığına olan inancı, onun umudunu ve yaşama sevincini korumasına yardımcı olur. Sonuç olarak, Aşık Ali, Çukurova'nın kültürel zenginliğini, insanların dayanışma ruhunu ve sanatın gücünü temsil eder. Onun umudu, inancı ve toplumsal duyarlılığı, romanda önemli bir yer tutar ve okuyucuya ilham verir.

Memet Çocuk, saf, temiz kalpli ve kolayca etkilenen bir çocuktur. Çukurova'nın zorlu

koşullarında hayatta kalmaya çalışan, umut ve hayal kırıklığı arasında gidip gelen bir figür olarak romanda önemli bir yer tutar. Memet Çocuk'un sürekli hakkı yenildiği için roman boyunca hakkını alıp alamayacağı endişesini taşır. Keklikoğlu'nun yanında çobanlık yapıp hakkını alamayan, sürekli sopa yiyen ve kötü muamele gören Memet Çocuk'un en büyük hayali ve para kazanmak istemesinin tek sebebi bir çift öküz almaktır. Kendine bir kimlik inşa etme çabasını görünür kılan bu hayal, onun için özgürlük ve refahın sembolüdür.

Çukurova'da karşılaştığı gerçekler, açlık, yoksulluk ve aşağılanma, Memet Çocuk için büyük bir hayal kırıklığı olur. Özellikle kavaklı köyde yaşanan olaylar, bir dönüm noktasıdır. Köyün ağası tarafından hırsızlıkla suçlanmaları ve kovulmaları, Memet Çocuk'un onurunu kırar ve kimlik krizi yaşamasına neden olur. Bu olaydan sonra Memet Çocuk, içine kapanır ve tavırları değişir. Romanın sonunda Memet Çocuk'un Hösük'ün hançerini alıp kaçması, onun hayallerinden vazgeçtiğini gösterir. Sonuç olarak Memet Çocuk karakteri, Çukurova'daki sosyal ve ekonomik sorunların ortasında sıkışıp kalmış, hayalleri sömürülen ve geleceği belirsiz bir çocuk olarak romanda önemli bir yer tutar ve masumiyetin sistemsel çarklar arasında kayboluşunu simgeler.

Hüyükteki Nar Ağacı Romanında İnancın Ontolojik İşlevi ve Anlamın İnşası

İnanç, "doğruluğu için sağlam dayanakların, rasyonel temellerin pek söz konusu olmadığı bir önermeyi doğru kabul etme tavrıdır" (Cevizci, 1999, s.463). Søren Kierkegaard, inancı kişisel bir varoluş tarzı olarak tanımlar ve "inancın akıldışı, paradoksal, anlaşılmaz" olduğunu, akılla açıklanamayacağını savunur (2010, s.7). *Korku ve Titreme* eserinde İbrahim ve İshak hikâyesi[5] üzerinden ortaya attığı *iman sıçraması/iman şövalyeliği* kavramıyla, anlamın rasyonel temellerle değil, öznel inançla kurulduğunu öne sürer (Kierkegaard, 2022, s.75). İman/inanç sıçraması (*leap of faith*) "akli bir dayanağa ve düşünceye dayanmadan, insanın bilinmeyenin derinliğine, Tanrıya kendini bırakması, iman etmesi" anlamına gelir (Salur ve Çelebi, 2022, s.367). Bu anlamda din ve inanç, insanı kaygıdan kurtaran bir mekanizma gibi çalışır (Kierkegaard, 2013, s.116). Romanda, karakterlerin nar ağacının kutsallığına duydukları inanç hem geleneksel değerlere bağlılığı hem de doğaüstü güçlere olan güveni ifade eder. Bu inanç, karakterler için hem kolektif anlam inşası hem de yaşama tutunma dayanağı olarak işlev görür. Özellikle yoksulluk, kıtlık ve umutsuzluk içinde olan karakterler, bu anlatıya sığınarak hayata tutunmaya çalışırlar.

Nar, tarih boyunca çeşitli kültür ve inançlarda zengin sembolik anlamlar taşımıştır. Mezopotamya'dan Budist mitolojisine, Maniheizm'den İslamiyet'e kadar kutsal kabul edilen nar, bereket, doğurganlık, ölümsüzlük, hükümdarlık ve cennet gibi evrensel temaları temsil etmiş; içindeki sayısız çekirdekle neslin devamını, kırmızı rengi ve yuvarlak formuyla güneş ve ay ile bağdaştırılarak yaşam döngüsünü simgelemiştir. Şamanizm ve İslami ritüellerde koruyucu, şifacı ve arındırıcı bir rol üstlenen nar, halk anlatılarında cennet meyvesi olarak yüceltilmiş, aşk, sağlık ve bollukla ilişkilendirilmiştir (Kuş ve Duran, 2022, s.22-24; Şenocak, 2015, s.83-99). Ayrıca tasavvufta birlik, aşk ve gönlün manevi olgunluğunu temsil eden nar,

[5] Tanrı'nın İbrahim'den oğlunu kurban etmesini istemesi, akla aykırı bir emirdir. İbrahim, bu emri sorgulamadan kabul ederek *iman/inanç sıçraması* yapar. Kierkegaard, burada *iman şövalyesi* kavramını kullanır. Bu kavram, insanın rasyonel belirsizlikler ve paradokslar karşısında bile inancı seçmesini, bu seçimin öznel ve tutkulu bir karar olduğunu vurgular. Kierkegaard'a göre, metafizik bir gerçekliği kabul etmek, mantıksal kanıtlarla değil, kişisel bir risk ve içsel bir kararlılıkla mümkündür (Kierkegaard, 2022, s.93).

içindeki yüzlerce tanecik ile vahdette kesreti yani çokluk içinde birliği simgelemektedir. "Gökten geldiği düşünülen", "ölümsüzlük veya olağanüstülük vasıflarıyla kutsanmış" bu cennet meyvesi, "masivadan kurtulup Hak aşkıyla yanan arınmış saf kalbi" temsil eder (Şenocak, 2015, s.99). Hatta halk söyleyişinde yer alan *al elmayı ver narı* ifadesi tasavvufî ve mistik bağlamda derin sembolik anlamlar taşımaktadır. Âdem ile Havva kıssasında, bilginin ve yasak olanın sembolü olan elma, genellikle nefsin arzularını, dünyaya bağlılığı veya maddi olanı (bilgiyi) simgeler. Yani elmayı verip narı almak, maddi olanı, dünyevi arzuları, nefsin isteklerini terk edip, manevi olana, ilahi aşka, maneviyata ve hakikate yönelmeyi öğütleyen bir öğreti niteliğindedir. Dolayısıyla hem kültürel hem de mitolojik olarak *nar* etrafında inşa edilmiş oldukça zengin anlam katmanları vardır.

Nar ağacına dair Yusuf'un düşünde gördüğü olağanüstülükler eserin mitolojik dokusunu derinleştirir. Düşle gerçek arasında salınan bu anlatı, yalnızca Yusuf'un içsel yolculuğunu değil, aynı zamanda eserin bütününe sinmiş mitik atmosferi de güçlendirir. Kutsal kökeni Hz. Ali'nin diktiği inancına dayanan bu efsanevi ağaç hem fiziksel hem de metafizik özelliklerle bezenmiştir. Çınar büyüklüğündeki nar ağacı, kızıl çiçekleriyle göz kamaştırırken köklerinden fışkıran ışık suyu ile hastalara şifa dağıtır. Etrafına yılan ve sivrisinek gibi zararlıların ve içinde kötülük barındıranların yaklaşamadığı bu mitik ağaç, gizemli bir koruma kalkanına sahiptir. Altında uyuyanların bedenen ve ruhen arındığına, hatta üç gün geçirenlerin "yeniden doğduğuna" inanılır. Kesilse bile yeniden canlanma gücüyle adeta ölümsüzlüğe meydan okuyan bu kutsal varlık, mitolojik bir direnişi yansıtır (Kemal, 1982, s.96-97).

Viktor Frankl'ın Nazi toplama kamplarındaki deneyimlerine dayanan logoterapi, insanın temel motivasyonunun yaşamda anlam arayışı olduğunu savunur. Freud'un haz ilkesi[6] ve Adler'in üstünlük çabasının[7] aksine, bu varoluşçu yaklaşım, anlam bulma ihtiyacını insan varoluşunun merkezine yerleştirir (Frankl, 2009, s.113). Frankl'a göre anlam, bireyin en zorlu koşullarda bile direnç göstermesini sağlar; kamplarda hayatta kalanlar çoğunlukla yaşamlarına amaç bağlayabilenlerdir (2009, s.93). Ağacın aranışı, karakterleri ortak bir amaçta birleştirerek yıkıcı gerçeklikler karşısında direnç ve dayanışma sağlar. Ona atfedilen mucizevi güç, pragmatik bir hayatta kalma stratejisinin ötesinde, anlam arayışının kolektif bir tezahürü olarak şekillenir. Âşık Ali'nin türküleri ve anlatılarıyla beslenen bu sembol, kültürel belleğin çözümsüzlük karşısındaki direnişini de cisimleştirir.

Elli yıldır bölgede şifalı ot toplayan, bütün dağları, pınarları ezbere bilen ve Lokman Hekim'in soyundan geldiği söylenen Otçu Hasan ve Savrun Çayı'nda karşılaştıkları traktörcünün ağacın varlığına dair reddiyeleri, yani böyle bir ağacın var olmadığını söylemeleri bile onları bu ağacın yokluğuna ikna edemez. Aşık Ali kesin bir şekilde nar ağacının var olduğunu söylerken, Memet ve Yusuf da onu destekler. Başlangıçta nar ağacının varlığına inanmayan Hösük bile bu inanışa ve bu inanışın yarattığı anlama sıkı sıkıya tutunmuştur. Ağacın yokluğuna dair en ufak bir imaya bile son derece öfkelenir. Hösük'ün başlangıçtaki şüpheci tavrının yumuşaması, çaresizliğin inanca dönüşen paradoksal dinamiğini vurgular.

[6] Freud'a göre, insan doğasının özünde mutluluk arayışı (2020, s.36) ve acı veren durumlardan uzaklaşıp zevklere yönelme eğilimi yatar (2016, s.13).

[7] Alfred Adler, bireyin yaşamını şekillendiren temel motivasyonun "aşağılık duygusu" ve bu duyguyu aşma yönündeki "üstünlük çabası" olduğunu söyler. Adler, bireylerin hayatları boyunca bir eksiklik veya yetersizlik hissi yaşadığını ve bu hissi telafi etmek için üstünlük çabası içinde olduklarını savunur (Adler, 2000, s.44; Adler, 1983, s.56)

> "Otçu Hasan gevşemiş, yumuşak, okşar onlara bakarak gülümsedi, güvenli bir sesle: 'Çukurova'da böyle kutsal bir ağaç yok,' dedi.
> 'Olsaydı ah...' diye de ekledi.
> 'Var,' dedi kesin bir sesle Aşık Ali. 'Var!'
> Memet: 'Var!'
> Yusuf: 'Var!'
> Hösük: 'Olmaz olur mu? Sen bilmiyorsun yerini, bir de bizim ağacımıza yok diyorsun!'
> 'Yok,' dedi inatla otçu Hasan. 'Olsa ben yerini bilmez miyim?'
> 'Bilemezsin,' dedi Aşık Ali.
> 'Bilemezsin,' diye gürledi Hösük.
> 'Bilirim,' diye gürledi otçu Hasan, onuruna dokunulmuş.
> 'Biliyorsan söyle,' diye dikeldi Aşık Ali.
> 'Yok ki bileyim.'
> 'Var.'
> Araya Bostancı Ahmet girdi, onları bir an için yatıştırdı." (Kemal, 1982, s.105)

Frankl'e göre anlam arayışı, bireyin ahlaki-tinsel bağlarını güçlendirerek varoluşsal boşluğa düşme riskini azaltır. Anlam, kaçınılmaz acıları anlamlandırma ve bunları kişisel zaferlere dönüştürme işlevi görerek ruh sağlığını korur. Umudun yitirilmesi, manevi çöküşü tetiklerken, anlam odaklı hedefler bireylerde içsel bir direnç sağlar. Anlam arayışı, belirsizlik içinde bile umudu besleyen dinamik bir süreçtir, anlamsızlık ise amaç ve değer eksikliğiyle tanımlanır (Frankl, 1994, s.32-33; 2009, s.158). Beckett'ın eserlerindeki gibi, anlam tamamlanmış bir süreç olarak statik değildir, sürekli yeniden inşa edilir.[8] İnançlar, bu süreçte umudu besleyerek belirsizliğe rağmen bireylerin dirençli olmalarını; değerlerini ve gerçeklik algısını şekillendirerek yaşama anlam yüklemelerini, varoluşsal belirsizliklerle başa çıkmalarını ve içsel boşluk hissini aşmalarını sağlar (Karaçalı ve Korkmaz, 2023). Aynı zamanda bireysel ve kolektif anlam inşasını destekler. Böylece hem bireyin içsel uyumunu hem de toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini mümkün kılar (Abuzar, 2011, s.148).

Dinin, dolayısıyla da inanışların, bireysel ve toplumsal yaşamdaki işlevleri, farklı teorik perspektifler ışığında göreli ve çok boyutlu şekilde ele alınmaktadır. Temel olarak söyleyecek olursak, sosyal sistemin bütünlüğünü ve düzenliliğini sağlamak, dayanışma ve yardımlaşmayı güçlendirmek, sembolik yapılar inşa etmek ve bireysel-toplumsal eylemleri normatif çerçevelerle düzenlemek gibi sosyolojik işlevler bunlar arasında öne çıkanlardır. Aynı zamanda din, bireylerin anlam arayışına ve kimlik oluşumuna kaynak teşkil ederek kolektif bilinci şekillendirir (Çoşkun, 2005, s.14). Bütün bu roller, kurumsallaşmış inançların toplumsal yapılar ve bireysel deneyimler üzerindeki çok katmanlı etkisini de ortaya koymaktadır. Peter L.

[8] *Godot'yu Beklerken*'de Vladimir ve Estragon'un Godot'yu beklemesi, sürekli ertelenen ve asla tamamlanmayan bir süreci temsil eder. Anlam, karakterlerin diyalogları ve eylemleri içinde belirsizleşir ve sürekli değişir. Seyirci, Godot'nun kim olduğunu, gelip gelmeyeceğini ya da bekleyişin anlamını hiçbir zaman kesin olarak öğrenemez (Beckett, 2006). *Krapp'in Son Bandı*'nda ise Başkarakter Krapp, geçmişte kaydettiği ses bantlarını dinleyerek kendi yaşamını yeniden anlamlandırmaya çalışır. Ancak geçmiş kayıtlarla şimdiki benliği arasındaki uyumsuzluk, anlamın sürekli kaybolan ve yeniden inşa edilmesi gereken bir süreç olduğunu gösterir (Beckett, 1978).

Berger'e göre din, toplumun temel değerlerini sembolik anlam dünyaları inşa ederek meşrulaştıran bir olgudur. Berger, bu süreci Thomas Luckmann'ın "görünmeyen din" (invisible religion) kavramına atıfla açıklar: Din, toplumsal düzeni kutsal ve kozmik bir referans çerçevesine bağlayarak, kurumlara nihaî bir ontolojik geçerlilik kazandırır (Berger, 1993, s.16; s.66-67). Ona göre din, bireylere varoluşsal bir çerçeve sağlayarak toplumsal gerçekliği istikrara kavuşturur; insanların kaosu anlamlandırmasına ve düzene kavuşturmasına olanak tanıyan bir anlam haritası sunar (Berger, 1993, s.73; 88). Elbette bu işlevin yalnızca dine özgü değildir, ideoloji ve bilim gibi diğer inanç sistemleri için de geçerlidir. Dini ritüeller veya ideolojik normlar, toplumsal anlamı sabitler ve toplumdaki bireyler, inançlar aracılığıyla ortak bir anlam dünyası yaratırlar. Nar ağacı efsanesi karakterlerin yaşama tutunma çabasını beslerken, bu inanç etrafında ortak bir anlam inşa edilir.

Çukurova'nın sert gerçekliğiyle yüzleşen işçiler, içsel çatışmalarını aşmak, hayatlarına anlam katmak ve hayata tutunmak için dini ve kültürel referanslara başvururlar. Bu anlamda inanç, karakterlerin varoluşsal sorgulamalarında ve yaşamın zorluklarıyla başa çıkmalarında temel bir rol üstlenir. Doğaüstü güçler anlatısı, tılsımlar ve efsanelerle örülü büyülü bir dünya sunarak insanın bilinmez karşısındaki arayışını yansıtır. Ağacın şifa dağıttığına, işsizlere iş verdiğine ve dertlere çare olduğuna dair derin inanç, Yusuf'un iyileşme sürecinden diğer karakterlerin umut arayışlarına kadar eserin dramatik yapısını şekillendirir. Bu açıdan nar ağacı, salt bir ağaç olmanın ötesinde eserde karakterlerin varoluşsal mücadelesini yönlendiren ontolojik bir dayanağa ve kutsal addedilen, toplumsal bellekte kök salmış bir umut kaynağına dönüşür.

Nar ağacının şifa ve kurtuluş vaadi, karakterlerin zorluklara karşı direncini beslerken; beklenen mucizenin gerçekleşmemesi, ağaca ulaşmanın sürekli ertelenmesi, yokluğuna dair çıkan söylentiler… inancın sorgulanmasına ve şüpheye yol açar. Fakat Albert Camus'nün absürt kahramanlığına benzer şekilde, kanıtlar zayıfladıkça kahramanların nar ağacına olan inancının daha da artması/yoğunlaşması, yani inancı terk etmemeleri ve ağacı aramaya devam etmeleri insanın metafizik boşluğa/anlamsızlığa direnişini simgeler (bu, bir tür yaratıcı savunma mekanizması olarak da görülebilir). Bilindiği üzere Camus'nün absürt kahramanlığı, insanın evrendeki anlamsızlık ve saçmalıkla yüzleşmesi, isyan ederek ve bilinçli bir şekilde yaşamaya devam etmesi fikrine dayanır. Camus'ye göre absürt kahraman, *Yabancı*'daki Meursault gibi, hayatın anlamsız olduğunu kabul eden ama yine de yaşamaya devam eden kişidir. Bunun en bilinen örneği ise Sisifos'tur. Yunan mitolojisinde Sisifos, tanrılar tarafından bir kayayı sonsuza dek bir tepenin zirvesine çıkarmaya mahkûm edilmiştir; Sisifos kayayı tepeye her çıkardığında kaya tekrar aşağı yuvarlanır. Sisifos, bunun saçmalığını kabul edip yine de kayayı yukarı taşımaya devam eder (Camus, 2010, s.123-126). Anlam arayışından vazgeçmeden, dünyanın anlamsızlığını da kabul ederek yaşama devam etme tavrını ortaya koyan Sisifos, "dış etkenlerin anlamsızlığına ve koşulların kaçınılmaz baskısına rağmen, gerçekleştirmeye mahkûm olduğu bu anlamsız işi, tanrılara kafa tutmanın bir simgesi şeklinde anlamlılaştırmayı" başarır ve bu açıdan "hiç de absurd-saçma bir iş yapmış değildir; tam tersine, belki de, insanın varoluşundan beri insan varoluşuna yakışan en anlamlı, en insanca işi yapmıştır" (Dinçmen, 1997, s.88). Camus'nün "Sisifos'u mutlu olarak tasarlamak gerekir" (Camus, 2010, s.126) deyişi, anlamı dışsal bir kaynaktan beklemek yerine, Sisifos'un kendi bilinciyle yaratmış olmasına bir göndermedir. Bu tavır, evrenin anlamsızlığına karşı insanın başkaldırarak kendi anlamını yaratabileceğini bize gösterir. Bu anlamda Camus'nün işaret ettiği mutluluk, zafere varmak ya da nihai bir anlam bulmak değil, bilerek ve isteyerek mücadeleye devam etmektedir.

Beş arkadaş, nar ağacının bulunduğu söylenen yere vardıklarında, karşılarında kırılmış kalın bir ağaç gövdesinden başka ne yeşil bir dal ne de yaprak görürler. Bu kurumuş, çürümüş ağaç gövdesi hem inancın kırılganlığını hem de kültürel belleğin yitirilişini temsil eder. Roman, nar ağacının mitik beklentileri yıkmasına rağmen, karakterlerin inancını nasıl metafizik bir dirence dönüştürdüğünü gösterir. Ağacın köküne dahi kutsallık atfetmeleri, ağacın kerametlerini birbirlerine anlatarak geceyi orada dua ederek geçirmeleri umudun ve kutsala olan inancın, nesneden bağımsız bir düzlemde de varlığını devam ettirdiğini ortaya koyar. Kutsallık atfedilen ağaç, artık yalnızca fiziksel bir nesne değildir, insanın varoluşsal kırılganlığının ve zorluklarla mücadelede sürdürülen inancın metaforik temsiline dönüşmüştür.

Eser, inancın toplumsal dayanışmayı besleyen ve umudu diri tutan işlevinin yanı sıra inançların gerçeklikle çatıştığında yarattığı hayal kırıklığını da irdeler. Memet ve arkadaşlarının nar ağacına ısrarla duydukları inanç, aslında Çukurova'daki son umut ışığına tutunma çabasıdır. Nar ağacının kutsallığına yönelik bu mitik inanç, Camus'nün ifadesiyle kendisinde anlam bulunmasını zorunlu gören tek varlık olarak insanın (2015, s.99), irrasyonel umutlarla varoluşsal boşluğu doldurma çabasını yansıtır. Frankl, toplama kampı deneyimlerinde ahlaki değerlerini ve inancını koruyan bireylerin zorluklarla başa çıkma kapasitesinin daha yüksek olduğunu gözlemlemiştir (1994, s.28; 2009, s.88). İnanç, kişiye bir amaç (örneğin, bir davaya hizmet veya bir insanı sevme) sunarak anlam inşasını kolaylaştırır. Gelecek inancını ve umudunu (aslında anlamı) yitiren bireylerin manevi çöküşe ve intihar eğilimine açık hale gelmesi (Karaçalı ve Korkmaz, 2023, s.132), inancın yaşamı sürdürülebilir kılan ontolojik güvenlik işlevini ortaya koyar.

Romanda dini ritüeller, karakterlerin inanç sistemlerinin somut bir şekilde yansıtılması, manevi aidiyetlerinin pekiştirilmesi ve kültürel kimliklerinin korunmasına yönelik temel araçlar olarak öne çıkar. Roman, karakterlerin içsel çatışmalarını ve toplumsal etkileşimlerini, yalnızca nar ağacı etrafında şekillenen yerel mitler veya adak adama, muska yazdırma, hocalara danışma gibi geleneksel pratiklerle değil; aynı zamanda ilahi sığınma arayışı, kadere teslimiyet, kurban ritüeli, dua ve ahiret inancı gibi İslami temalarla bütünleştirerek çok katmanlı bir anlatı evreni kurar. Bu tematik çeşitlilik, metni hem bireysel hem de kolektif hafızanın bir yansımasına dönüştürür. Örneğin Âşık Ali'nin, "Yusuf'u kuyudan çıkaran Allah, bizim yüzümüze bakmadı, bakmayacak" (Kemal, 1982, s.65-66) şeklindeki trajik söylemi, karakterlerin çaresizlik anlarında metafizik bir teselliye sığınma ihtiyacını ve ilahi adalete duyulan güvenin sınırlarını ortaya koyar. Bu tür ifadeler, bireylerin varoluşsal krizlerde veya toplumsal travmalarda dini pratikleri bir tür *manevi sığınak* olarak nasıl araçsallaştırdığını gösterir. Ritüeller, yalnızca kişisel inançların dışavurumu değil, aynı zamanda kolektif belleğin nesiller arası aktarımını sağlayan ve toplumsal bağları güçlendiren ortak bir dil işlevi görür. Böylece eser, kültürel kimliğin inşasında ve sürdürülmesinde inanışların ve inançların kritik bir sosyal dinamik olduğunu vurgulamış olur.

Roman, Yusuf'un beklenen ölümün gerçekleşmemesi ve nar ağacının yanında uyudukları gecenin sabahında Memet Çocuk'un Hösük'ün hançerini alıp ortan kaybolmasıyla ucu açık bırakılarak sonlandırılmıştır. Bu final, nar ağacının *kerameti*ni belirsiz kılar. Bu belirsizlik, inancın akıl sınırlarını aşan (irrasyonel) ama varoluşsal anlam taşıyan paradoksunu yansıtır. İnanç eylemleri, karakterlerin zorluklarla mücadele stratejilerinin merkezinde yer alır; yaşadıkları tüm zorluklara rağmen yol bulma çabalarını ve maceralarını değerli kılar.

Romanda karakterlerin varoluşsal boşluk ve yabancılaşma duygularını besleyen en temel faktör, modern tarım tekniklerinin yarattığı işsizlik, toplumsal yozlaşma ve *dağlı* denilerek Çukurova yerlileri tarafından ötekileştirilmeleridir. Yaşar Kemal, modernleşmenin tarım toplumunda yarattığı çelişkileri, makineleşme ve ekonomik ilerleme söyleminin insani ve toplumsal sonuçlarını, sembolik olarak *gavur motorlar* (biçerdöverler) üzerinden eleştirir (Kemal, 1982, s.35). Verimlilik vaadiyle gelen teknolojik dönüşüm, emeği meta haline getirerek toplumsal bağları yıpratmıştır; Memet'in gittiği çiftlikte tanınmaması/kimliksizleşmesi ve öküzlerin kurban edilişi, bu süreçte yok sayılan değerlerin sembolik bir ifadesidir. Ayrıca mevsimlik işçilik, eserde yalnızca fiziksel bir yer değiştirme değil, kimlik parçalanması, kültürel yabancılaşma ve psikolojik yıkım süreci olarak işlenir. Karakterlerin içsel çatışmaları, psikolojik travmaları, aidiyet arayışları ve ekonomik belirsizlikleri mevsimlik işçilik üzerinden konu edilmiştir. Bu süreçte inanç ile umut arasındaki simbiyotik ilişki, bir varoluş stratejisine dönüşerek anlam inşasını ve toplumsal bağların yeniden kurulmasını sağlar. Nar ağacı aynı zamanda ötekileşenlerin umutlarını somutlaştıran sembolik bir direniş alanı olur.

SONUÇ

Hüyükteki Nar Ağacı eserinde inanç ve inanışlar hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlamlandırma süreçlerini ve kültürel sürekliliği derinden etkiler. Bu unsurlar, karakterlerin dünyayı algılama biçimleri, yaşam amaçları ve toplumsal rollerini, kararlarını ve umutlarını şekillendirirken, aynı zamanda geçmişten geleceğe aktarılan kültürel değerlerin korunmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunur.

Karakterlerin nar ağacını arayışları, eserin ana temasını oluşturur ve olayların akışını yönlendirir. Nar ağacına yüklenen mucizevi güç, onları acımasız gerçeklik karşısında dirençli kılan kolektif bir inanca dönüşür. Ağaca ulaşma çabası, ortak bir amaç etrafında birleşmelerini sağlar ve onların yaşama tutunma gücünü, dayanışma duygularını güçlendirir. Nar ağacının kendilerine şifa vereceğine, iş bulacaklarına ve dertlerinden kurtulacaklarına inanan karakterler, nar ağacının sembolize ettiği umut sayesinde Çukurova'nın zorlu ve yıkıcı koşullarına rağmen ayakta kalmayı başarırlar.

Irgatların duygusal tepkileri, içinde bulundukları sosyoekonomik bağlamla doğrudan ilişkilidir. Yoksulluğun tetiklediği umutsuzluk, adaletsizliğe duyulan öfke ve hastalık gibi kriz anlarında belirginleşen dayanışma, toplumsal dinamiklerin birer tezahürüdür. Yusuf'un sıtma krizleri, diğer karakterlerde şefkat ve merhamet duygularını harekete geçirirken, zaman zaman hissedilen ondan kurtulma arzusu grubun kolektif kırılganlığını görünür kılar. Memet'in iyimserliği ise, bu kırılganlığı dengeleyen ve ortak bilinci ayakta tutan yapıştırıcı bir unsur olarak öne çıkar. Bu bağlamda, karakterlerin yaşam pratikleri, kültürel kodlarla maddi gerçeklikler arasında salınan varoluşsal bir mücadeleyi temsil eder. Umut ile çaresizlik, inanç ile şüphe, dayanışma ile bireysellik gibi ikilikler, bu mücadelenin temel parametrelerini oluşturur.

Çukurova'ya göç eden ırgatların temel motivasyonu, yoksulluk döngüsünü kırma arzusudur. Ancak bu umut, bölgede karşılaştıkları sömürü düzeni ve adaletsizlikler karşısında hızla hayal kırıklığına evrilir. Çukurova, bereketli topraklarıyla umut vaat etse de sivrisineklerin yol açtığı sıtma, dayanılmaz sıcaklar ve ağır çalışma şartlarıyla oldukça zorlu bir coğrafyadır. Bu zorluklara rağmen, grubun Çukurova'ya gelme kararı, yoksulluğun dayattığı çaresizliği

yansıtır. Çukurova'nın sert gerçekliğiyle yüzleşen bireyler, içsel çatışmalarını aşmak için dini ve kültürel referanslara başvururlar. Bu durum, insanın anlamsızlık karşısında anlam üretme çabasını ve inancın bu süreçteki dönüştürücü gücünü ortaya koyar. Özellikle nar ağacına atfedilen metafizik anlam, çözümsüzlük karşısında kültürel belleğin ürettiği sembolik bir sığınak işlevi görür. Felsefi açıdan bakıldığında, bu durum varoluşsal bir anlam arayışı olarak da okunabilir. Kutsal nar ağacı inancı, yalnızca pragmatik bir hayatta kalma stratejisi değil, aynı zamanda anlam arayışının ontolojik bir tezahürüdür. Bilimsel rasyonalitenin açıklayamadığı ontolojik kaygılar, eserde olduğu gibi bireyleri mitoslara veya batıla inanmaya yönlendirir.
Kültürel kimliğin korunmasını ve geçmişle bağın sürdürülmesini sağlayan mitler, aynı zamanda hayatın anlamlandırılmasını da sağlamaktadır. Bu durum, insanın anlamsızlık karşısında anlam üretme çabasını ve inancın bu süreçteki dönüştürücü gücünü gösterir. İnanç sistemleri ve kültürel miras, karakterler için psikososyal adaptasyon araçları olarak işlev görür. Aşık Ali'nin türküleri, ortak acıları dile getirerek psikolojik rahatlama sağlar ve toplumsal bağları güçlendirir. Çukurova'nın zorlu koşullarına uyum sağlamaya çalışan işçiler, inançları ve kültürel değerleri sayesinde: umutlarını korur ve stresle başa çıkarlar, Karakterlerin nar ağacına ulaşma arzusu, inanç ve umudun birbirini beslediği bir döngüyü tetikler. Karakterler, nar ağacına ulaşma umuduyla hareket ettikçe, ağacın kutsallığına ve mucizevi etkilerine olan inançları daha da artar. Bu simbiyotik döngü, irrasyonel pratiklerde (halk türküleri, batıl ritüeller, kutsal mekân arayışı) kendini göstererek anlam üretiminin kültürel kodlarla nasıl içiçe geçtiğini de ortaya koyar.

Sonuç olarak anlam, insanın inançlar, toplumsal normlar ve kişisel deneyimlerle sürekli yeniden ürettiği dinamik bir olgudur. Anlamlılık hayata değer ve amaç katarken anlamdan yoksunluk ise hedef, farkındalık, değer ve doğrultudan yoksun olmak demektir. İnsanlar geleneksel olarak hayatlarının anlamını ve değerini sorgularken din, kültür, aşk, ideolojiler ve idealler gibi alanlara başvururlar. Bu değerler, insanlara uğruna yaşamak ve mücadele etmek için sebepler verir. *Hüyükteki Nar Ağacı* romanında inançlar, karakterlerin değerlerini, dünya görüşünü, umudunu, maneviyatını, varoluşsal sorulara yanıtlarını ve sorumluluk bilincini etkileyerek anlam arayışında önemli bir rol oynar.

KAYNAKÇA

1. Abuzar, C. (2011). Dinin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 26*(26), 143–153.
2. Adler, A. (1983). *Kişilik bozuklukları ve toplumsal bütünleşme (Üstünlük ve toplumsal ilgi)* (Çev. Belkıs Çorakçı). Say Kitap Pazarlama.
3. Adler, A. (2000). *Yaşama sanatı* (Çev. Kâmuran Şipal). Say Yayınları.
4. Beckett, S. (1978). *Krapp's last tape and other dramatic pieces*. Grove Press.
5. Beckett, S. (2006). *Godot'yu beklerken* (Çev. Uğur Ün, Tarık Günersel). Kabalcı Yayınları.
6. Berger, P. L. (1993). *Dinin sosyal gerçekliği* (Çev. Ali Coşkun). İnsan Yayınları.
7. Camus, A. (2010). *Sisifos söyleni* (Çev. Tahsin Yücel). Can Sanat Yayınları.
8. Camus, A. (2015). *Düğün bir Alman dosta mektuplar* (Çev. Tahsin Yücel). Can Sanat Yayınları.
9. Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
10. Coşkun, A. (2005). Toplumsal düşünce tarihinde din sorunu. A. Coşkun (Ed.), *Din, toplum ve kültür: Din sosyolojisi ve antropolojisine giriş* (ss. 7–22). İz Yayıncılık.
11. Dinçmen, K. (1997). *Psykhiatria ve mythos*. Pan Yayıncılık.

12. Frankl, V. E. (1994). *Duyulmayan anlam çığlığı: Psikoterapi ve hümanizm* (Çev. Selçuk Budak). Öteki Yayınevi.
13. Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı* (Çev. Selçuk Budak). Okuyan Us Yayınları.
14. Freud, S. (2016). *Psikanaliz*. Gece Kitaplığı.
15. Freud, S. (2020). *Uygarlığın huzursuzluğu* (Çev. Haluk Barışcan). Metis Yayıncılık.
16. Işıldak, S. (2020). *Marshall Planı ve Türkiye'de tarım (1948-1960)*. Doktora tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
17. Karaçalı, M., & Korkmaz, S. (2023). Psikolojik iyi oluş, yaşamda anlam ve dindarlık arasındaki ilişkiler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9*(2), 128–147. https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2023.9.2.01
18. Karaman, S., & Yavuz, C. F. (2016). Marshall Planı Türkiye tarımının gelişmesinde nasıl rol oynamıştır? *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 35*(1), 1–14.
19. Kartal, E. (2019). *Dini inanç ve anlam*. Yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
20. Kemal, Y. (1982). *Hüyükteki nar ağacı* (1. baskı). Toros Yayınları.
21. Kemal, Y. (2017). *Sevmek, sevinmek, iyi şeyler üstüne: Seçme yazılar* (Haz. Filiz Özdem) (4. baskı). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
22. Kierkegaard, S. (2010). *Ölümcül hastalık umutsuzluk* (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu). Doğu Batı Yayınları.
23. Kierkegaard, S. (2013). *Kaygı kavramı* (Çev. Türker Armaner). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
24. Kierkegaard, S. (2022). *Korku ve titreme: Diyalektik lirik* (Çev. İbrahim Kapaklıkaya). Ketebe Yayınları.
25. Kudret, C. (1990). *Türk edebiyatında hikâye ve roman III*. İnkılap Yayınevi.
26. Moran, B. (2001). *Türk romanına eleştirel bir bakış 2*. İletişim Yayınları.
27. Özkan Kuş, N. ve Duran, R. (2022). Türk kültüründe nar motifi ve tekstil uygulamalarından örnekler. *Ulakbilge, 68*, 21–33.
28. Salur, B., & Çelebi, F. (2022). Kierkegaard'ın iman anlayışında Meister Eckhart düşüncesinin etkisi. *Hitit İlahiyat Dergisi, 21*(1), 355–380.
29. Şenocak, E. (2015). Halk anlatı ve inanışlarında mitolojik bir meyve: Nar. *International Journal of Eurasia Social Sciences, 6*(20), 79-104.
30. Tharaud, B. C. (2017). *Çukurova Yaşar Kemal edebiyatının temelleri* (Çev. Tahsin Çulhaoğlu). Yapı Kredi Yayınları.
31. Zenginoğlu, C. (2022). *Yaşar Kemal ve Dido Sotiriyu'nun romanlarında toplumsal bellek*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Nevşehir Yeraltı Şehirleri Kilise Mekanları: Mazı Yeraltı Şehri

Ayşe Özaydın Sipahi
Atatürk Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon ve Konservasyon Anabilim Dalı
ayseoz50@gmail.com
Orcid ID: 0009-0000-2290-2249

Firdevs Kulak Torun
Atatürk Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü
firdevskulaktorun@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-0133-4216

Özet

Kapadokya sahip olduğu doğal ve kültürel zenginlikleriyle UNESCO Dünya Mirası listesinde yer almaktadır. Kapadokya bölgesinde yer alan Nevşehir kenti de tarih boyunca birçok medeniyet ve kültürün izlerini taşımaktadır. Nevşehir'in en dikkat çeken özelliklerinden biri yeraltı şehirlerine sahip olmasıdır. Yeraltı şehirleri savunma, korunma, barınma, ibadet gibi birçok amaçla kullanılmışlardır. Yeraltı şehirlerini inşa ederken duvarlara işledikleri süslemeler de dönemin sanat anlayışını ortaya koymaktadır. Kapadokya'da yaşayan Hristiyan topluluklar düşman saldırısından korunmak için yeraltına kiliseler inşa etmişlerdir. Bu yeraltı şehirlerinde bulunan kiliseler hem dini ibadetlerin gerçekleştirildiği mekânlar hem de sanat ve mimarlık tarihine ışık tutan yapılar olarak öne çıkmaktadırlar. Çalışmanın materyalini oluşturan Mazı yeraltı şehri Ürgüp ilçesine bağlı Mazı Köyü'nde yer almaktadır. İnşa tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Dört kattan oluştuğu düşünülmektedir. Şu an iki katı gezilebilir durumdadır. Ahır, depo, kilise, mutfak, su kuyusu, havalandırma bacası gibi mekanları bulunmaktadır. Çalışma konusu kapsamında ele alınan kiliseye ahırdan kısa bir koridor ile ulaşılmaktadır. Kilisenin girişi sürgü taşı ile kapatılarak kilisenin savunması sağlanmıştır. Çalışmanın amacı Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde bulunan Mazı yeraltı şehrinin kilise mekanının mimari açıdan değerlendirilmesi ve kilisede bulunan birimlerin kullanım amaçlarının saptanmasıdır. Çalışma o dönemde yaşamış olan toplumlar hakkında fikir sahibi olabilmek ve o beldeyi tanıyabilmek için oldukça önemlidir. Mazı yeraltı şehri ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yeraltı şehrine gidilerek yerinde gözlemlenmiş ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Elde edilen görsel kaynaklarla yeraltı şehrinin mekânsal özellikleri saptanmış, kilisede bulunan mekanlar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler değerlendirilerek kilisenin mekân özellikleri ortaya koyulmuş ve kilisede bulunan mekanların kullanım amaçları üzerinde tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Yeraltı Şehirleri, Mazı Yeraltı Şehri, Kilise.

Abstract

Cappadocia is on the UNESCO World Heritage List with its natural and cultural riches. The city of Nevşehir, located in the Cappadocia region, also bears the traces of many civilizations and cultures throughout history. One of the most striking features of Nevşehir is that it has underground cities. Underground cities have been used for many purposes such as defense, protection, shelter, and worship. The decorations they made on the walls while building the underground cities also reveal the artistic understanding of the period. Christian communities

living in Cappadocia built churches underground to protect themselves from enemy attacks. The churches in these underground cities stand out both as places where religious worship was carried out and as structures that shed light on the history of art and architecture. The underground city of Mazı, which constitutes the material of the study, is located in Mazı Village, affiliated to the Ürgüp district. There is no clear information about its construction date. It is thought to consist of four floors. Currently, two floors can be visited. It has spaces such as a barn, a warehouse, a church, a kitchen, a water well, and a ventilation shaft. The church, which is considered within the scope of the study, can be reached from the barn via a short corridor. The entrance of the church was closed with a bolt stone to ensure the defense of the church. The aim of the study is to evaluate the church space of the Mazı underground city located in the Ürgüp district of Nevşehir from an architectural perspective and to determine the purposes of use of the units in the church. The study is very important in order to have an idea about the societies that lived in that period and to get to know that town. A literature review was conducted on the Mazı underground city. The underground city was visited and observed on site and photographs were taken. The spatial characteristics of the underground city were determined with the obtained visual sources and the spaces in the church were examined in detail. The data obtained as a result of the study were evaluated and the spatial characteristics of the church were revealed and determinations were made on the purposes of use of the spaces in the church.

Keywords: Nevşehir, Underground Cities, Mazı Underground City, Church.

Giriş

Kapadokya, olağanüstü ve benzersiz yeryüzü oluşumları sayesinde Türkiye'nin önde gelen turistik bölgelerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Bölgede, çoğu 1500 yılı aşkın bir geçmişe sahip sayısız yeraltı şehri yer almaktadır. Bu yumuşak tüf kayalarının kolay oyulabilmesi ve etkili ısı yalıtımı özellikleri, bölgedeki yeraltı yerleşimlerinin oluşumunun temel sebeplerinden biri olmuştur(Aydan & Ulusay, 2003). Yeraltı şehirlerinde bulunan kiliseler, tarih boyunca Hristiyan toplumlar tarafından düşman saldırılarına karşı korunma, ibadet etmek ve toplumsal dayanışma merkezleri oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, Mazı yeraltı şehrindeki kilise mekânı detaylı olarak incelenmiş ve bu yapı, bölgedeki eski toplumların yaşam biçimleri hakkında bilgi edinmek için değerli bir veri kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan literatür taramasında yeraltı şehirleriyle ilgili birçok kaynak elde edilmiştir. Mazı yeraltı şehrinin yer aldığı kaynaklardan Sınıksaran (2019) tez çalışmasında Nevşehir yeraltı şehirlerini tanıtmış ve Mazı yeraltı şehrini de detaylı bir şekilde ele almıştır. Özata (2015) tez çalışmasında kaya oyma yapı sorunlarını ele almış ve Mazı yeraltı şehrini de değerlendirmiştir. Demirtaş (2015) tez çalışmasında, Kaymaklı Yeraltı Şehri'nin detaylı araştırmasını yapmış aynı zamanda Mazı Yeraltı Şehri'ne de değinmiştir.

Amaç ve Yöntem

Yeraltı şehirleri Nevşehir için büyük önem taşıyan yapılardır. Bölgenin kayaç yapısının oyulmaya elverişli oluşu sayesinde birçok yeraltı şehri inşa edilmiştir. Çalışma kapsamında bu yeraltı şehirlerinden biri olan Mazı Yeraltı Şehri incelenmiş olup yeraltı şehrinin kilise mekanı ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Yeraltı şehri ziyaret edilmiş ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Yeraltı şehrinde bulunan mekanlar incelenerek tanıtılmış ve kilise mekanının üzerinde durularak bu mekânın birimleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bölgedeki diğer yeraltı

şehirlerinin kiliseleri ile Mazı Yeraltı Şehri'nde bulunan kilisenin özellikleri karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı Mazı Yeraltı Şehri'ni tanıtmak ve Mazı Yeraltı Şehri'nin kilise mekanını mimari açıdan değerlendirerek kilisede bulunan birimlerin kullanım amaçlarının saptanmasıdır.

Bulgular

Mazı Yeraltı Şehri

Nevşehir'e bağlı Mazı Köyü'nde yer almakta olup, Ürgüp'ün yaklaşık 18 km güneyinde, Kaymaklı Yeraltı Şehri'nin ise 10 km doğusunda konumlanmaktadır. Mazı Yeraltı Şehri düz arazide değil, yüksekliği yaklaşık 100 m.'yi bulan kayalıkların batı yamacına oyularak yapılmıştır (Demirtaş, 2015). Bu yerleşime, doğu ile batı yönünü birbirine bağlayan bir kaya kovuğundan girilmektedir. Ana giriş kapısının tam konumu bilinmemekle birlikte, zaman içinde yerinden kopan yüksek kayaların yeni giriş yolları oluşturmuştur. Bugüne kadar dört farklı giriş tespit edilmiştir. Bu girişler, kontrolü ve güvenliği sağlamak amacıyla sürgü taşlarıyla kapatılarak şehre dışarıdan erişimin neredeyse imkânsız hale gelmesi sağlanmıştır (Mutlu, 2020). Mazı Yeraltı Şehri'nin derinliği, kilisenin bulunduğu alanda yer alan bir kuyu aracılığıyla 20 metre olarak belirlenmiştir. Zeminle birlikte iki katı temizlenmiş olan yeraltı şehrinin gezilebilir bölümlerinde 26 oda, 5 salon ve bir kilise yer almaktadır. Ayrıca, gezilebilen alanlarda; biri girişte, biri kiliseye giden koridorun sonunda olmak üzere, farklı birimlerde toplam dört adet sürgü kapı taşı bulunmaktadır (Komisyon, 1989) (Şekil 1).

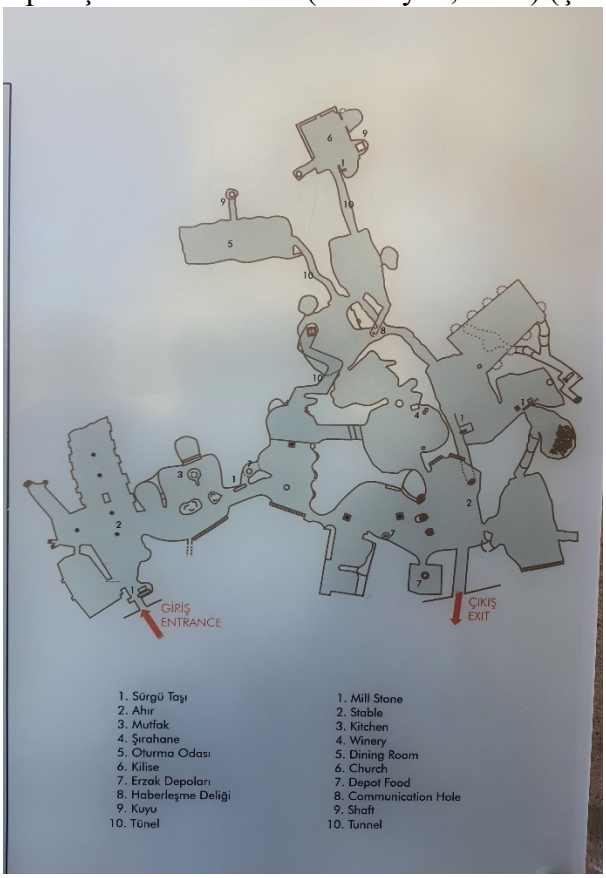

Şekil 1. Mazı Yeraltı Şehri Plan Şeması (K.T.B.)

Mazı yeraltı şehrinin şuanki giriş kapısı orjinaldir. Ancak yıkılma ve çökme riskinden dolayı sonradan bölge taşı kullanılarak bindirme tekniğinde kemer örgü ile güçlendirilmiştir (Sınıksaran,2019) (Şekil 2).

Şekil 2. Mazı Yeraltı Şehri Giriş Kapısı (Sınıksaran,2019)

Yeraltı şehrine bir koridor ile girildikten sonra ahır alanına varılmaktadır. Ahır alanı çökmeye karşı demir sütunlarla güçlendirilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Mazı Yeraltı Şehri Ahır Alanı (Özaydın Sipahi,2024)

Girişteki ahır kısmından yine bir ahır alanına geçilmektedir. Ahırın ortasında doğal bir taşıyıcı bulunmaktadır. Yine bu alanda diğer yeraltı şehirlerinden farklı olarak taşa oyulmuş bir yalak bulunur (Şekil 4). Bu alanda hayvanların beslenmesi için yapılmış oyuklar bulunmaktadır. Ayrıca hayvanların bağlandığı delikler de mevcuttur (Demirtaş, 2015).

Şekil 4. Yalak (Özaydın Sipahi,2024)

Ahırın devamında tavan kısmında geniş bir açıklık olan bir alan yer almaktadır. Havalandırma amaçlı kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bu alanda iki adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin ve duvarların üzerinde güvercin oyukları bulunmaktadır (Şekil 5)

Şekil 5. Güvercinlik (Özaydın Sipahi,2024)

Mazı Yeraltı Şehri'nde birçok ahırın bulunması hayvancılığın gelişmiş olduğunun ve ekonomik durumun iyi olduğunun göstergesidir. Ahırların devamında mutfak birimleri, havalandırma bacası ve şırahane bulunmaktadır. Mazı Yeraltı Şehri'nde bulunan şırahanenin tavanında üzümlerin aşağıya doğru dökülmesini sağlayacak bacalar bulunmaktadır (Mutlu, 2020). Şırahaneye giden güzergahta demir bariyerle kapalı içerisinde küpler bulunan depo alanı mevcuttur (Şekil 6).

Şekil 6. Depo Alanı (Özaydın Sipahi,2024)

Mazı Yeraltı Şehri Kilise Mekânı

Yeraltı şehrine giriş yapıldığında ilk olarak bir ahır alanı ile karşılaşılmaktadır. İlerledikçe, bir başka ahıra daha geçiş sağlanmaktadır. Ahırın içinden geçen kısa bir koridor, doğrudan kiliseye ulaşımı sağlamaktadır. Kilisenin girişinde ise güvenlik amacıyla kullanılan bir sürgü kapısı bulunmaktadır. Kapının yakınında bir kişinin sığabileceği kadar bir açıklık bulunmaktadır. Saldırı anında savunma için bırakıldığı düşünülmektedir (Sınıksaran, 2019) (Şekil 7).

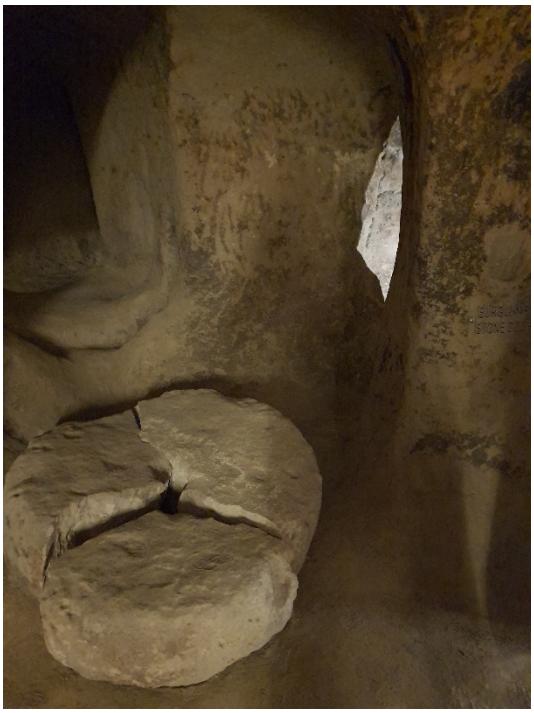

Şekil 7. Sürgü Taşı (Özaydın Sipahi,2024)

Kilise, tek nefli bir plan düzenine sahiptir ve apsisi, yapının uzun kenarında konumlandırılmıştır. Apsis bölümünün önünde, sağ kanadı tahrip olmuş bir templon uygulaması yer almaktadır. Templon duvarı, basit silmelerle süslenmiş olup, ortasında sonradan eklendiği düşünülen bir haç motifi bulunmaktadır. Kilisenin kenar bölümlerinde, oturma amacıyla oluşturulmuş ve yer seviyesinden daha yüksekte konumlandırılmış platformlar yer almaktadır. Kilisenin girişinin yan tarafında bulunan odanın ise din görevlisine ait olduğu düşünülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, t,y)(Şekil 8).

Şekil 7. Kilise Apsisi (Özaydın Sipahi,2024)

Kilisenin apsisinin hemen yanında bir su kuyusu bulunmaktadır (Şekil 8). Kuyu aşağıya doğru yaklaşık 20 m derinlikte olup, yeraltı şehrinin gerçek derinliğini göstermesi açısından önemlidir. Apsis ile su kuyusunun arasında, vaftiz için kullanılmış olabileceği düşünülen bir oyuk bulunmaktadır (Şekil 9).

Şekil 8. Su Kuyusu (Özaydın Sipahi,2024)

Şekil 9. Oyuk (Özaydın Sipahi,2024)

Kilise apsisinin karşısında bulunan küçük oyuk, aynı zamanda gizli bir baca işlevi görmekte olup, yeraltı şehrinin diğer bölümlerine geçiş imkânı sağlamaktadır. Bacanın her iki yanında yer alan küçük oyuklar ise tırmanışı kolaylaştırmak amacıyla yapılmıştır. Kilisede bulunan açıklıklarla üst katlara bağlantı sağlanmaktadır. Ancak şu an için üst katlar gezilebilir durumda değildir. Mazı yeraltı şehrinin gezilebilir mekanlarına bakıldığında yatay bir mimariye sahip olduğu görülmektedir (Sınıksaran, 2019) (Şekil 10).

Şekil 10. Havalandırma Bacası (Özaydın Sipahi,2024)

Sonuç

Mazı Yeraltı Şehri'nde bulunan kilise mekânı, Kapadokya bölgesindeki diğer yeraltı şehirlerinde yer alan kiliselerle benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Kilise, tek nefli plan şeması ile bölgedeki Kaymaklı ve Derinkuyu gibi yeraltı şehirlerinde yer alan kiliselere benzemektedir. Kaymaklı Yeraltı Şehri'ndeki kilise apsisi mekânın kısa kenarında konumlanırken burada uzun kenar üzerinde konumlanmaktadır. Mazı'daki kilisenin dikkat çekici özelliklerinden biri, apsis karşısındaki gizli bacanın yeraltı şehrinin diğer bölümlerine bağlantı sağlamasıdır. Bacaların gizli geçiş olarak kullanılması ve oturma platformları gibi unsurlar, buranın hem ibadet hem de barınma amaçlı kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca kilise mekânı diğer yeraltı şehirlerinde daha aşağıya ve girişe uzak yerlere konumlandırılırken Mazı yeraltı şehrinde kilise girişe daha yakın konumlanmıştır. Bu da kilisenin daha erişilebilir konumda olduğunu göstermektedir. Kilise o dönemde yaşamış olan topluluklar hakkında bilgi edinmek için önemli bir veri kaynağı olmuştur.

Kaynakça

1. Aydan, Ö., & Ulusay, R. (2003). Geotechnical and geoenvironmental characteristics of man-made underground structures in Cappadocia, Turkey. *Engineering Geology*, *69*(3-4), Article 3-4. https://doi.org/10.1016/S0013-7952(02)00285-5
2. Demirtaş, İ., (2015). *Kaymakli Yeralti Şehri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.
3. Komisyon, (1989), Kapadokya Yeraltı Şehirleri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 14.

4. Mutlu, S. A., (2020). Mazı Yeraltı Şehri, İçinde, Kozak, N. (Editör), Online Türkiye Turizm Ansiklopedisi, https://turkiyeturizmansiklopedisi.com/mazi-yeralti-sehri (Erişim tarihi: 26.02.2025).

5. Özata Ş., (2015). *Kapadokya Bölgesi Kaya Oyma Yapı Sorunları ve Çözüm Önerileri,* Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2015.

6. Sınıksaran, M., (2019). *Nevşehir Ve Civarı Yeraltı Şehirlerinin Genel Özellikleri,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

7. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı. (t.y.). Mazı Yeraltı Şehri. https://muze.gov.tr/muze-detay?SectionId=MAZ01&DistId=MRK (Erişim tarihi: 26.02.2025).

8. Yamaç, A. Tok, E. (2015). "An Architect's Underground City", Opera Ipogea Journal Of Speleology in Artificial Cavities-1, Italiana, 42.

İzmir İyon Üniversitesi ve Konstantin Karatheodory

Arzu Erman
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü
arzuerman@aybu.edu.tr
Orcid ID:0000-0002-3657

Özet

Karatheodory ailesi Osmanlı Devlet'nin yönetim sistemi içinde önemli görevler üstlenmiş Fenerli elit bir ailedir. Babası Osmanlı Devleti'ni yurtdışında temsil eden bir diplomat olan Konstantin Karatheodory bu nedenle Avrupa'da doğmuş ve aristokratik bir çevrede büyümüştür. Amcasının Girit Valiliği sırasında adanın Yunanistan ile birleşmesi için siyasi faaliyetler yürüten Eleftherios Venizelos ile tanışması onun Yunan davasına sempati duymasına sebep olmuştur. Venizelos'un Yunanistan Başbakanı olmasıyla birlikte yeni Liberal Hükümet eğitim yoluyla Yunanistan'ın modernleştirilerek Yunan olmayan Ortodoks toplulukların Yunan Devleti'ne dahil edilmesine çalışmıştır. Venizelos, I. Dünya Savaşı sonunda yapılacak barış görüşülmeleri için bulunduğu Paris'te Karatheodory ile buluşarak Atina dışında bir yerde üniversite kurma fikri üzerine görüşmüştür. Karatheodory, üniversite için Selanik, Sakız ve İzmir önerisinde bulunmuştur. Paris Barış Konferansı'nda alınan karar gereği Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi ile birlikte üniversite için İzmir'in en ideal kent olduğuna karar verilmiştir. Bunun üzerine 1920'de Karatheodory, İzmir İyon Üniversitesi'nin kurulmasıyla görevlendirilmiştir. Venizelos'un onu seçmesinde Karatheodory'nin başarılı bir akademisyen olarak üniversite deneyimi olması kadar ailesinin Osmanlı Hükümeti nezdinde tanınmış olması ve olası tepkilerin önüne geçmek istemesi büyük rol oynamıştır. 14 Temmuz 1920'de yürürlüğe giren kanun ile İzmir'de eğitim dilinin Yunanca olacağı pek çok farklı fakülteden oluşacak bir üniversitesi kurulma süreci başlamıştır. Böylesi bir savaş ortamında üniversite açma fikri Venizelos Hükümeti'nin İzmir'e ve bu işgale bakışını yansıtması bakımından önemlidir. 1922 yazına kadar inşa süreci devam eden üniversitenin Karatheodory'nin belirlediği *"Işık Doğu'dan Yükselir"* sloganıyla Eylül 1922'de eğitime başlaması düşünülmektedir. Ancak Yunan ordusunun Anadolu'da büyük yenilgi alarak çekilmesi ile Yunanistan'ın İzmir'de özerk bir yönetim kurma beklentisi son bulduğu gibi İzmir'deki ilk üniversitenin hiç açılmadan tarihteki yerini almasına neden olmuştur. Çalışma Yunanistan'ın modernleştirme projesi olarak eğitimi araçsallaştırmasının yanı sıra Fenerli aristokratik bir ailenin Yunan Megali İdeası'na ve Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair farklı bakış açılarına yer verecektir.

Anahtar Kelimeler: İzmir İyon Üniversitesi, Konstantin Karatheodory, İzmir'in İşgali, Venizelos, Megali İdea

Izmir Ionian University and Konstantin Karatheodory

Arzu Erman
Asst. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, History Department
arzuerman@aybu.edu.tr
Orcid ID:0000-0002-3657

Abstract

The Karatheodory family was an elite family from Phanariots who held important positions in the administrative system of the Ottoman Empire. Konstantin Karatheodory had an academic career in mathematics and lectured at important European universities. During his uncle's governorship of Crete, he met Venizelos, who was carrying out political activities for the unification of the island with Greece, which led him to sympathise with the Greek cause. After Venizelos became the Prime Minister of Greece, the new Liberal Government gave importance to the modernisation of Greece through education. Venizelos met with Karatheodory in Paris, where he was in Paris for the peace negotiations at the end of World War I, and discussed the idea of establishing a university outside Athens. Karatheodory suggested Thessaloniki, Chios and Izmir for the university. In accordance with the decision taken at the Paris Peace Conference, it was decided that İzmir was the most ideal city for the university after Greece occupied İzmir.Thereupon, in 1920, Karatheodory was tasked with the establishment of the Ionian University of Izmir. With the law enacted on 14 July 1920, the process of establishing a university consisting of many different faculties in Izmir, where the language of instruction would be Greek, began. The idea of opening a university in such a war environment is important in terms of reflecting the Venizelos Government's view of İzmir and the occupation. Until the summer of 1922, the construction process of the university continued and it was planned to start education in September 1922 with the slogan *"Light Rises from the East"* determined by Karatheodory.However, with the withdrawal of the Greek army after a major defeat in Anatolia, Greece's expectation of establishing an autonomous administration in Izmir came to an end, and the first university established in Izmir took its place in history without ever opening. The study will include Greece's instrumentalisation of education as a modernisation project as well as the different perspectives of an aristocratic family from Phanariots on the Greek Megali Idea and the future of the Ottoman Empire.

Keywords: Izmir Ionian University, Konstantin Karatheodory, Occupation of Izmir, Venizelos, Megali Idea.

İZMİR İYON ÜNİVERSİTESİ VE KONSTANTİN KARATHEODORY

Giriş

Fenerliler, eski Bizans soyluları olarak, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti içinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bu aristokratik aileler güçlerini Avrupa dillerini bilmelerinden, Ortodoks kilisesindeki görevlerinden ve ticari faaliyetlerinden almışlardır. Osmanlı yönetim sistemi içinde Baş Tercümanlık, Donanma Tercümanlığı, Eflak- Boğdan Voyvodalığı gibi üst düzey bürokratik görevler üstlenmişlerdir. Ortodoks kilise bürokrasisinde Yunancanın baskın olması onları Yunan kültürü ile yakın ilişkili hale getirmiştir. Bu nedenle Yunan, Rumen, Bulgar ve Sırp tarih yazımlarında Yunan kültürünün canlanışını destekleyerek ulusal uyanışa

yol açan Doğulu Despotlar olarak anlatılmışlardır. (Philliou, 2010, 54, 56, 58). Bu nedenle 1821 Yunan isyanın başlamasından hemen sonra Bâb-ı Âli, kendi hizmetinde çalışan özellikle de önemli konumlarda bulunan bu yerli Rumlara büyük bir şüpheyle bakmaya başlamıştır. Çoğu istifaya zorlanmış ya da Osmanlı yönetim kademelerinden uzaklaştırılmıştır.(Jelavich, 2013, s.244). Ekseriyetle birbiriyle akraba olduğu Mavrokordatos, Argiropoulos, Soutsos, Karatzas, Kantakouzenos gibi ailelerden bazıları Yunan isyanına destek vererek gönüllü olarak, bazıları da zorunlu olarak yeni kurulan Yunan Devleti topraklarına göç etmiştir. (Petropulos, 1968, s.26). Ancak Fenerlilerin tamamının tutarlı bir ideolojiye ve kolektif bir ulusal bilince sahip olduğu söylenemez. Nitekim 19.yüzyılın ortalarından 20.yüzyılın başına kadar olan süreçte temelleri 18.yüzyılın önemli Yunan milliyetçilerinden Velestinli Rigas'tan etkilenen ve Yunan-Osmanlılığı olarak adlandırılabilecek Türklerin ve Yunanların tek bir devlet çatısı altında barış içinde yaşabileceği bir düşünce oluşmuştur. (Moiras, 2015, s.2). Bu fikrin Osmanlı idaresinde görev alan eski Fener aristokrasisinin imparatorluğa bağlılık düşüncesinin Helenizm'e bağlılık düşüncesiyle birleşmiş şekli olduğu düşünülebilir. Zira 1897'deki Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Yunanistan'ın almış olduğu yenilgi, Yunan milliyetçiliğinin irredantist siyasetinin zafiyetini de gözler önüne sermiştir. (Eksertzoglou, 2004, s. 13 dipnot). Bu bağlamda Karatheodory ailesi Osmanlı Devleti içinde önemli görevler üstlenmeye devam etmiştir. Ancak bu ailenin bir başka ferdi olan Konstantin Karatheodory, *Megali İdea* düşüncesinden etkilenerek, Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmir'de bir Yunan üniversitesi kurulması projesinin mimarı olmuştur. Çalışmada Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin bölgede özerk bir yönetim kurarak İzmir'i daimi Yunan toprağı yapma amacıyla işgalin kültürel boyutuna verdiği öneme vurgu yapılacaktır. Bu nedenle öncelikle Konstantin Karatheodory ve ailesi hakkında bilgi verilecek, ardından İzmir'deki İyon Üniversitesi'nin kuruluşu ve hedefleri üzerinde durulacaktır.

1.Konstantin Karatheodory (1873-1950): 13 Eylül 1873 yılında Berlin'de dünyaya gelmiştir. (Piromali, 2020,s.3). Anne tarafı Sakız adasının oldukça varlıklı ve üst sınıf ailelerinden Petrocochino'lardan gelmektedir. Diplomat olan babası Stefanos Karatheodory,[9] Osmanlı Devleti'nin Berlin elçisi Yannis Aristarhis'in gözetiminde hukuk eğitimi aldıktan sonra 1860'da uluslararası sular hukuku üzerine doktora eğitimini tamamlamış ve Osmanlı Devleti'nin Berlin, Stocholm ve Viyana elçiliklerinde sekreter olarak çalışmıştır. 1866- 1871 yılları arasında St. Petersburg elçiliği yapan Stefanos Karatheodroy'nin oğlu Konstantin doğduğunda ise Berlin'deki Osmanlı elçiliğinde Birinci Sekreter olarak görev yapmaktadır. Stefanos Karatheodory bir müddet İstanbul'da bulunmuş ardından Osmanlı Devleti'nin Brüksel

[9]Osmanlı kaynaklarında adı İstefanaki Karatodori olarak geçen Stefanos Karatheodori'nin Osmanlı Devleti'ndeki bürokratik hayatı Bâb-ı Âli Tercüme Odası'na girmesiyle başlamış ve sadece Hariciye Nezareti'nde çalışmıştır. Tercüme Odası'nda göreve başladığı yıl, eğitim almak için gittiği Berlin'de, sefaret ataşeliğine getirilmiş 1859'da ikinci kâtipliğe ve iki yıl sonra başkâtipliğe yükselmiştir. 1865'de önce St.Petersburg ardından Berlin'de geçici maslahatgüzarlık görevini yürütmüştür. Sultan Abdülaziz"in Avrupa seyahati sırasında maiyetinde bulunan heyette görev aldıktan sonra yeniden kısa bir süre için St. Petersburg Geçici Maslahatgüzarlığı'nı üstlenmiş ardından da aynı sefaretin başkâtipliğine getirilmiştir. 1870 yılında İstanbul'a dönmüş ve iki yıl boyunca Hariciye Nezareti'nde görev yapmıştır. Ardından yeniden Berlin Sefareti Başkâtipliği'ne tayin edilmişse de iki yıl sonra başkâtiplik görevi uhdesinde kalmasına rağmen İstanbul'da ikametine izin verilmiştir.1874 yılında Berlin'deki görevine dönmüşse de kısa bir süre sonra istifa etmiştir. Brüksel Sefareti'nin Londra'dan idaresi usulünden vazgeçilmesi nedeniyle Musurus Paşa"nın Brüksel Elçiliği görevi elinden alınmasıyla, Stefanos Karatheodori, Brüksel Sefareti'ne murahhas ortaelçi unvanıyla tayin edilmiştir. 1899'da Brüksel'deki görevine ek olarak Bern'deki Osmanlı Elçiliği'ni de üstlenmiştir. Kostaki Musurus'dan sonra en uzun süre elçilik görevinde bulunan bürokrattır.. 1900 yılında Brüksel'deki görevine son verilmiş ardından İsviçre'deki elçilik vazifesinden de el çektirilmiştir. Bkz. (Kılıç,2009, s.177-178).

büyükelçisi olmuştur. Görevdeyken Sultana karşı yürütülen hakareti önleyemediği için görevinden alınmıştır. Sonrasında da hayatının sonunda kadar Brüksel'de yaşamıştır. (Georgiadou, 2004, s. 1,5-6). Dolayısıyla Konstantin Karatheodory, babasının görevi nedeniyle çocukluk yıllarını Brüksel'de geçirmiş, Avrupai ve aristokrat bir çevrede büyümüştür. Bu nedenle çok küçük yaşta ana dili Yunancanın yanı sıra Flemenkçeyi öğrenmiş, Türkçe ve Almanca da iyi konuşabilmiştir. İlk ve ortaokulu Brüksel'de okurken matematiğe ilgi duymaya başlamıştır. Bu nedenle 1891'de Atheneum Royal de Bruxelles'de mühendislik eğitimini tamamlamış ancak ilerleyen süreçte mühendisliği bırakmıştır. (Piromali, 2020, s.3, 7). Ardından Mısır'a giderek iki yıl orada yaşamış, İskenderiye'de bulunduğu sırada oradaki elit Yunan toplumu ile tanışma fırsatı bulmuştur. Örneğin Mısır'da pamuk ticareti ile zenginleşen, Venizelos'a karşı siyasi bir yakınlık besleyen Mısır Yunan cemaatinin de başkanı olan hayırsever Emmanuel Benakis ile tanışmış ve kızı Pinelopi S. Delta ile yakın arkadaş olmuştur. İlerleyen süreçte matematik alanında doktora eğitimini tamamlayan Karatheodory, akademisyenliğin çok iyi bir sosyal statüye sahip olduğu Almanya'da kariyerine devam etmiştir. Kısa bir süre İstanbul'da bulunmuş ve burada termodinamik üzerine çalışmıştır. İstanbul'da bulunduğu sırada amcası Aleksandros Karatheodory Paşa[10] ile önemli Fenerli ailelerden Kasandra Mousouros'ın kızı ile evlenmiştir. Karatheodry'nin yaptığı bu evlilik, Fener soyluları aracılığıyla bir sosyal ilerleme ve yükselme arzusuna yorulabilir. Nitekim babası aracılığıyla Batı'da güçlü bağlantılar kurarken kayınpederi aracılığıyla da Doğu'da önemli bağlantılar kurmuştur. Kimi yorumlara göre bu meslek seçiminde ailesini uğrattığı hayal kırıklığını telafi etme isteği olarak görülmektedir. Nitekim Aleksandros Karatheodory Paşa, Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakan vekili olarak İstanbul Konferansı'na katılmış ayrıca 1878 Berlin Kongresi'de tam yetkili olarak Osmanlı Devleti'ni temsil etmiştir. Bunun yanı sıra Aleksandros Karatheodory Paşa, Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanlığı görevinin yanı sıra 1885'ten 1894'e kadar da Sisam Adası Valisi, 1895 senesinde Girit Genel Valisi olarak görev yapmıştır. (Georgiadou, 2004, s. 17, 35,46,47, 51, 53, 57). Konstantin Karatheodory, Bonn, Hannover, Breslau, Göttingen ve 1918'den itibaren Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yapmış ve Almanya'da ve uluslararası düzeyde tanınmış matematikçiler arasına girmiştir. (Georgiadou, 2005, s.58). Ayrıca Albert Einstein ile kişisel düzeyde çok yakın ilişkileri olmuştur.[11]

1.a. Karatheodory-Venizelos Tanışması: Konstantin Karatheodory, amcası ve aynı zamanda kayınpederi olan Aleksandros Karatheodory'i Girit Valisi olduğu sırada Girit'te ziyaret etmiş ve burada Yunanistan'ın gelecekteki başbakanı olacak Eleftherios Venizelos ile ilk kez tanışmıştır. Venizelos, o sırada Girit'teki seçimlerin ve meclisin boykot edilmesi çağrısı yaparak Girit Valisi'nin tüm tekliflerini reddetmiş, Büyük Güçler'in garantisi altında özerk bir yönetimi dahi kabul etmeyerek Girit'in Yunanistan'a katılmasını için mücadele veren genç bir siyasetçidir.[12] Konstantin Karatheodory burada Venizelos'un siyasi görüşlerinden etkilenerek

[10] Aleksandros Karatheodoris ile ayrıntılı bilgi için bkz. (Bozis, 2011, s.114).

[11] Ayrıntı için bkz. (Piromali, 2020, s.22-31).

[12] Eleftherios Venizelos, Atina'da tamamladığı hukuk eğitiminin ardından 1888'de Girit adasına avukat olarak dönmüştür. 1889'da Girit'te yapılan seçimler hem Venizelos'un hem de modern Yunanistan tarihi açısından önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne isyan eden Giritli Rumlar, önce Ayastefanos Antlaşması sonra da Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesi ile Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne baskısıyla Yunanistan ile birleşme amaçlarına bir adım daha yaklaşmıştır. 1878 Halepa Sözleşmesine göre Girit Valisi Hristiyan olacak ve 5 yıl süreyle görev yapacaktır. Girit Meclisi de 49'u Hristiyan, 31'i Müslüman olmak üzere 80 üyeden oluşacaktır. Bu ortamda Venizelos'un da içinde bulunduğu Girit'teki Liberal Parti'nin hedefi adanın Yunanistan ile birleşmesi olmuştur. Venizelos, 1889'da Girit'te yapılan seçimlerde Girit milletvekili seçilmiştir. (Eser, 2019, s.30-33).

bundan sonra kendini Megali İdea'nın gerçekleşmesine adamıştır. (Georgiadou, 2004, s. 53).

Yunan isyanı sonrası Mora, Sterea ve Kiklad adalarını kaplayan bir alanda Yunan Devleti kurulmuştur. Ancak yeni devletin sınırları içinde yaklaşık 750.000 kişilik bir nüfus bulunmasına rağmen 2.000.000'dan fazla Yunan nüfus Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunmaktadır. Bu nedenle Yunanistan, Bizans üzerinde tarihi hak iddia ederek geçmişte onun sahip olduğu topraklara sahip olmayı ve dışarıda kalan nüfusu "özgürleştirme" politikası izlemiştir. Bu ideolojik yorum 19.yüzyıl boyunca ve 20.yüzyıl ilk 20 yılında Megali İdea olarak ün kazanmıştır. Yunan siyasetinde ve entelektüel hayatında büyük yer kaplayan bu ulusal ideoloji, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü için büyük bir tehdit oluşturmuştur. (Papageorgiou, 2005, s.420-421).

Yunanistan'da Aralık 1910'da yapılan genel seçimlerde Venizelos'un başında bulunduğu Liberal Parti'nin ezici bir üstünlük kazanması Venizelos'a iç işlerinde reformu, ekonomik ve siyasal konularda modernleşmeyi ve siyasi arenada Megali İdea'yı gerçekleştirebilmesi için büyük bir fırsat sunmuştur. (Clogg, 2018, s. 81). Yeni hükümet özellikle 1910-1915 arasında eğitim reformuna özel önem vermiştir. Liberal Hükümet'in gelecekteki eğitim bakanı olacak olan ve o sırada Berlin'de eğitim gören Yorgo Papandreou, Konstantin Karatheodory'yi Yunanistan'ın yeniden yapılanma sürecine dahil etmiştir. Nitekim Atina Kapodistrian Üniversitesi'nde yeni kürsüler ve laboratuarlar açılarak ulusal bir üniversiteye entegre edilmesine için oluşturulan komiteye Doğu Bilimleri ve Matematik Fakültesi kürsülerinin açılmasından sorumlu komite üyesi olarak Venizelos, Karatheodory'yi önermiştir. Ancak ikinci görüşmeleri 1919 yılında gerçekleşmiştir. Venizelos 1919'da barış konferansına katılmak için Paris'te bulunduğu sırada Berlin'de bulunan Karatheodory'yi Paris'e davet etmiştir. Nitekim Venizelos bu süreçte dönemin Yunan bilim insanları, entelektüelleri ve Avrupa ile bağlantılı kişilerle gerek eğitim programının hazırlanmasına yardımcı olmak gerekse de ulusal konularda hükümet ile işbirliği sağlamak için onlarla temas kurmaya önem vermiştir. (Gerogiadou, 2004, s.87-88,89, 139). Bu nedenle Karatheodory, onun idealleri açısından önemli bir isimdir.

1.b.Yunanistan'ın Modernleşme Projesi Olarak Üniversite Kurma Fikri

Liberal Parti, 20. Yüzyılın ilk 20 yılında Yunan olmayan ve Yunanca konuşmayan Ortodoks nüfuslara karşı da ayrı bir politika geliştirmiştir. Bu nüfusları Yunan Devleti'ne dahil etme girişimi bu politikayı izleyenlerin gözünde bir asimilasyon değil aksine insani bir girişim olarak algılanmış ve Helenizm, Batı modernleşmesini ifade eden bir metafor olarak görülmüştür. (Agelopoulos, 2018, s. 196-197). Nitekim 1837'de kurulan Atina Üniversitesi'nin ilk rektörü Konstantin D. Skhinas, üniter bir Yunan Devleti'nin kurulmasını Yunanlılığın ilk başarısı olarak değerlendirmiş ve ikinci sıraya da bir üniversitenin kurulmasını koymuştur. Benzer şekilde 1844'te Yunanistan Başbakanı olan Kolletis de Yunan misyonunun Doğu'yu aydınlatmak olduğunu belirtmiştir. 1844 anayasası danışmanı Nikolaos I. Saripolos da, Yunanistan'ın sadece kendi ulusu değil Doğu'yu da uygarlaştırmakla görevli olduğunu ifade ederek Kolletis'in sloganını devralmıştır. Tarihçi Konstantinos Paparrigopoulos da Yunanlılığın iki büyük tarihsel görevini yerine getirdiğini belirtmiş ve bu bağlamda Yunan tarihinin Antik Yunan, Bizans Ortaçağı ve Modern Yunanistan olarak üç aşamalı gelişim gösterdiğini ve bir üçüncü görevi daha olduğunu belirtmiştir. (Georgiadou, 2005, s. 63). Dolayısıyla Atina dışında yeni bir üniversite kurma fikri henüz 1911'de Venizelos'un yakın mesai arkadaşlarından biri olan Liberal Parti milletvekillerinden Andreas Michalakopoulos tarafından dile getirilmiştir. "Kurtarılmış Bölgelerde" yeni bir üniversite açma fikri yabancı

değildir. Hatta Venizelos üniversite binası olması düşünülen kışlalara bakması için yakın arkadaşlarından birini dahi gizlice İstanbul'a göndermiştir. Karatheodory, ikinici bir Yunan üniversitesi açılma hikayesini bir hukuk profesörü olan arkadaşı Periklis Vizoukidis'e anlatmıştır. Buna göre Yunan toprağı olması düşünülen topraklar kurtarılır kurtarılmaz özellikle de Makedonya'da Selanik'de bir üniversite kurma planı olmuştur. Ama I. Dünya Savaşı nedeniyle bu planlar hayata geçirilememiştir. Savaşın hemen ardından Yunanistan hala silahlıyken, yeni bir Yunan üniversitesinin Yunan felsefesinin kaynağında yani İyonya topraklarında kurulması fikri ortaya atılmıştır. (Georgiadou, 2004, s. 139). Dolayısıyla Venizelos, Versay'da barış görüşmeleri sürerken Paris'te görüştüğü Karatheodory'e ile yeni bir üniversite kurulması ile ilgili görüşmüştür. Karatheodory, Yunanlılığı Avrupa, Asya ve Afrika arasında birleştirici bir unsur olarak görmesi nedeniyle Yunanistan'daki bilimsel yaşamın başkent Atina'da yoğunlaşmasına karşıdır ve Avrupa'nın ileri bir şubesi ya da oraya uzanan kolu olarak içinde Slav, Türk, Yahudi, Ermeni ve Levantenlerin yaşayacağı bir Yunanistan tasarımı öngörmektedir. (Georgiadou, 2005, s. 64-65). Yapılan görüşmenin ardından Karatheodory, 20 Ekim 1919'da Fransızca olarak kaleme aldığı ve Yunanistan'da yeni bir üniversitenin kurulması projesi hakkında bir muhtıra yazarak onu Venizelos'a vermiştir. Burada üniversitenin yeri olarak İzmir, Selanik ve Sakız'ı önermiştir. (Hristou, 2006, s.204-206). Öneriler arasında yer alan İzmir, hem Rum karakteri hem de Müslüman Asya'ya yakınlığı nedeniyle üniversite bünyesinde kurulması düşünülen Doğu Etnoloji Fakültesi için ideal bir yer olarak öne çıkmıştır. Ayrıca İzmir'de geniş bir tarım ve ticaret alanının merkezi konumunda olmasının yanı sıra şehirde üniversite olarak kullanılabilecek binalar da bulunmaktadır. Selanik ise Batı Avrupa'ya yakın olmasının yanı sıra hem Makedonya'nın önemli bir buğday üretim merkezi hem de Balkanlar ile demiryolu bağlantısına sahiptir. Sakız adası ise Anadolu'ya yakın en büyük adalardan biridir. Burası siyasi fanatizmden uzak güvenli bir yerdedir ancak, burada trafik ve alt yapı sorunlarının olması diğer iki yere göre Sakız'ı dezavantajlı bir konuma getirmiştir. (Georgiadou, 2004, s.149).Ancak yapılan görüşmelerde kesin olan bir şey yeni bir üniversite kurulması fikrinde Karatheodory, Venizelos'u ikinci üniversitenin Selanik dışında İzmir'de kurulmasına ikna etmiş olmasıdır. (Agelopoulos, 2018, s. 205). Nitekim söz konusu görüşmeler devam ederken Yunanistan, taleplerini Paris Barış Konferansı'nda Wilson İlkeleri'nin 12. maddesine dayandırmış, harita ve nüfus verilerini kullanarak İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilmesini talep etmiştir. Konferansa, bu talep konusunda fikir birliği sağlanmış ve 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan süreç Batı Anadolu'nun iç bölgelerine yayılacak bir seferi başlatmıştır. (Çolakoğlu, 2022, s.115,118, 122).

İzmir'in işgali ile yeni bir dönem başlamış ve İzmir'e 21 Mayıs 1919'da yönetici olarak Venizelos'un Girit'ten arkadaşı olan ve aynı zamanda Epir Valisi olarak görev yapmakta olan Aristidis Stergiadis görevlendirilmiştir. Stergiadis'in hukuk fakültesi mezunu olmasının yanı sıra İslam hukuku üzerine uzmanlaşması Venizelos'un Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu bölgeler için onu görevlendirmesinde etkili olmuştur. Böylelikle 1919- 1922 yılları arasında Stergiadis, Yüksek Komiser olarak geldiği İzmir'de Yunan politikalarının belirleyicisi olmuştur. (Tağmat, 2020, s. 119-120).

2. İzmir İyon Üniversitesi'nin Kurulması ve Sonu

Venizelos, Mart 1920'de İyonya ordusu başkomutanı Leonidas Paraskevopoulos, İzmir Yunan cemaatinin ileri gelenlerinden Dr. Apostolos Psaltof ve Konstantin Karatheodory ile İzmir limanına demirleyen bir savaş gemisinde buluşmuş ve yapılan görüşmede Karatheodry, İzmir İyon Üniversitesi'nin kurulmasıyla görevlendirilmiştir. Bunun hemen ardından 2/15 Haziran

1920'de Yunanistan Eğitim ve Din İşleri Bakanı tarafından Atina Kapodistrias Üniversitesi'ne Analitik ve Geometri profesörü olarak atanmıştır. Karotheodory, her ne kadar Atina'ya giderek görevine başlamamış olsa da Yunanistan'da memur statüsü kazanmıştır. Venizelos'un Karatheodory'yi seçmesinin nedeni onun üniversite deneyiminin yanı sıra İzmir'de kurulacak bir üniversite için olası bir Türk tepkisini önlemektir. Nitekim Karatheodory ailesi daha önce de belirtildiği gibi uzun yıllar Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş tanınmış bir ailedir. (Georgiadou, 2004, s.140, 146). Yapılan görüşmelerin ardından 14 Temmuz 1920 tarihli 2251 sayılı "İzmir'de Bir Yunan Üniversitesi'nin Kurulması ve İşleyişi Hakkındaki" kanun, resmi gazetede yayınlanmıştır. (Hristou, 2006, s.204). Kanun, İzmir Yüksek Komiseri Aristidis Stergiadis ve Karatheodory tarafından görüşülmüştür. Stergiadis, söz konusu üniversite projesiyle ırk ve millet ayrımı gözetmeden herkes için eğitim olanağı sağlayarak, amaçlarının Yunanistan'ın Küçük Asya'ya yabancı halkları fethetmek değil, kendi medeniyetlerini onlara sunmak için geldiğini göstermek olarak tanımlamıştır. (Milton, 2009, s.117)

Üniversite, Mühendislik, Tarım, Ticaret ve Doğu Halklarının Etnolojisi olmak üzere 4 fakülte olarak tasarlanmıştır. Ancak kısa süre sonra bunlara Sağlık Enstitüsü, Devlet Memurluğu Okulu ve İslam Araştırmaları fakültesine benzer İslam dini okulu da eklenmiştir. Etnoloji Fakültesi ve İslam Dini Fakültesinin kurulması ile sosyal bir modernleşme hedeflenmiş ve bu üniversite ile Yunanistan'ın bütün komşularıyla onarması gereken doğal ilişkilerin geliştirilmesine uygun eğitim ve araştırma merkezlerinin yaratılması amaçlanmıştır. Özellikle Etnoloji Fakültesi'nin kurulması, Yunanistan'ın kuramsal düzeydeki ulus inşası projesi ile ilgilidir. (Agelopoulos, 2018, s.197,206-207). Bu üniversitede öğrenim için başvuranlardan Yunanca bilmeleri istenecek olup öğrenci kabulünün bir giriş sınavı ile olması düşünülmüştür. Karatheodory ayrıca büyük bir halk kütüphanesinin yanı sıra yüksek standartlarda donatılacak fizik, kimya, makine ve elektrik laboratuarlarının kurulmasını da önermiştir. (Georgiadou, 2005, s.66) Her ne kadar eğitim dili Yunanca amaçlansa da bazı özel durumlarda Türkçe ve diğer dillere de izin verilemesi düşünülmüştür. Bunun yanı sıra üniversitenin cinsiyet ve milliyet ayrımı gözetmeden herkese açık olması ve buradaki makam ve maaşların, Atina Üniversitesi'ne denk olması hedeflenmiştir. Üniversite, İzmir'deki Yüksek Komisere karşı sorumlu olacaktır. (Georgiadou, 2004, s. 154). Yunan yönetimi, İzmir bölgesinde yaşayan Türklerin, eğitim görmek istediklerinde İzmir'deki bu üniversiteye ya da Atina'ya gidebileceğini öne sürmüştür (Toynbee, 2007, s.202). Ancak Türklerin ekseriyetle büyük çoğunluğunun Yunanca bilmedikleri düşünüldüğünde bu durum inandırıcı gelmemektedir.

Üniversitenin oluşumu tasarlandıktan sonra sıra üniversite olarak kullanılacak yere gelmiştir. Bunun için ilk olarak günümüzdeki Karataş'ta (Bahri Baba Tepesi) bulunan büyük ve yarı inşa edilmiş halde bulunan bir bina düşünülmüştür. Aslında burası 1875'e kadar bir Yahudi mezarlığı olarak kullanılmıştır ancak, 1878 Türk-Rus savaşı sonrasında İzmir'e sığınan Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan gelen mülteciler buraya geçici olarak yerleştirilmiştir. Yahudiler, bu durumu protesto ettikleri için 1883'te burası yıllık kira ödemeleri karşılığında Yahudilere iade edilmiş olsa da daha sonra yeniden mezarlık olarak kullanılmamıştır. 1914 yılına gelindiğinde de dönemin İzmir Valisi Rahmi Bey, Yahudi cemaatinin herhangi bir vergi ödemediği gerekçesiyle buraya bir Yüksek Okul'un yanı sıra bir de halk kütüphanesi yaptırmıştır. Yahudi cemaati, Mondros Mütarekesi sonrası söz konusu arazinin mülkiyeti üzerinde hak iddia etse de İzmir İl Meclisi bu yerin kamu arazisi olduğuna karar vermiştir. İzmir'in işgali sonrası da Yunan işgal yönetimi bu yeri, üniversite için kullanmaya karar

vermiştir. Yahudi cemaati, bunu protesto etmiş olsa da Yüksek Komiserlik arsa yerinin Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu belirterek projenin iptalini reddetmiştir. (Georgiadou, 2004, s.151).

İzmir'in işgalinden yaklaşık bir yıl sonra 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşması imzalanmıştır. Ancak Ankara Hükümeti'nin bu antlaşmayı kabul etmeyerek işgallere karşı milli mücadele başlatması ile Sevr Antlaşması ölü doğmuş bir belge niteliğinde kalmıştır. (Küçük, 2009, s.4). Antlaşmanın imzalanmasından iki ay sonra Kral Aleksandros'un ölümü ise Yunanistan'da anayasal tartışmaları yeniden gündeme getirmiş ve ülkedeki ulusal bölünme tutkularını körüklemiştir. Tüm bunlar 1920'de yapılan seçimlere yansımış, küçük ama saygın bir Yunanistan kampanyası yapan Krallık yandaşları seçimlerden galip çıkarken Venizelos ise ağır bir yenilgi almıştır. Bu yenilgi, ülkede neredeyse sekiz yıldır süren savaş bıkkınlığına, İngiltere ve Fransa'nın ülkenin iç işlerine müdahalesine yorulabileceği gibi 1917 ile 1920 yılları arasında bazı Venizelos yandaşlarının tutumuna da bağlanabilmektedir. (Clogg, 2018, s.101).

Seçimlerden sonra başa gelen yeni yönetim ilk iş olarak 1919'da çıkartılan eğitim reformunu iptal ettiği gibi Aralık 1920'de dönemim yeni Eğitim Bakanı çıkardığı bir kararname ile Karatheodroy'nin Atina Üniversitesi'ndeki görevine son vermiştir. Yüksek Komiser Stergiadis ise yeni hükümet kurulunca istifa etmiş ancak istifanın kabul edilmemiş ve Anadolu'daki savaş devam etmiştir. Dolayısıyla Yunanistan'daki politik değişimden Yüksek Komiser'in İyon Üniversitesi'nin kurulmasıyla ilgili kararnamesi etkilenmemiş ve bununla ilgili kararname Aralık 1920'de yayınlanarak üniversite ile ilgili hazırlıklar devam etmiştir. Yarısı bitmiş binanın tamamlanması için Karatheodory'nin önerisiyle mimar Aritotelis Zachos İzmir'e davet edilmiştir. (Georgiadou, 2004, s.153, 155). Binaya ayrıca 320 kişilik bir amfi eklenerek 1922 yazına kadar inşa süreci tamamlanmıştır. (Achladi, 2020, 226).

1921 yılına gelindiğinde Sevr Antlaşması henüz İtalya dışındaki ülkelerin hiçbiri tarafından imzalanmamıştır. Antlaşmada yer alan hükümlerin Türkler tarafından kabul edilmeyeceğinin giderek anlaşılması üzerine Müttefikler, antlaşma şartlarını revize ederek kabul edilebilir bir hale getirmeye çalışmıştır. Ancak Londra Konferansı'nda Sevr hükümlerinin Ankara Hükümeti'ne kabul ettirme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Ankara Hükümeti'nin milli mücadelede kazandığı askeri ve diplomatik başarılar nedeniyle 1922 Mart ayı itibariyle Türkler ve Yunanlar arasında yapılmak istenen arabuluculuk faaliyetleri de başarısı olmuştur. Türklerin, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde yaptıkları bağımsızlık savaşında büyük bir yenilgi alan Yunan kuvvetleri üç buçuk yıl içinde ele geçirmiş olduğu tüm mevzileri terk etmek durunda kalmıştır. (Çolakoğlu, 2022, s.127-129).

Büyük hezimetin ardından Stergiadis, Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesini kabul etmiştir. Bu durum Yunanistan'ın Anadolu'daki varlığını sona erdirirken İzmir'de özerk bir Yunan Devleti kurma planlarının da sonu olmuştur. Türk birlikleri, İzmir'e girmeden öncelikle Yüksek Komiserlik ofisinin alt düzey memurları şehri terk etmiş, 8 Eylül'de arşivler temizlenmiş, üst düzey memurlar ve yetkililer de İzmir'den ayrılmıştır. İzmir'deki işgalin son bulmasıyla birlikte Karatheodory, üniversite kütüphanesinin bazı kitaplarını ve labarotuvar araçlarını bir gemiye yükleyerek İzmir'den ayrılmış ve 15 Eylül 1922'de Atina'ya ulaşmıştırtır. Orada kısa bir süre üniversiteye atanmış olsa da hayatına ve kariyerine Almanya ve ABD'de devam etmiştir. Konstantin Karatheodory, 2 Şubat 1950'de Almanya'da ölmüştür. (Georgiadou, 2004, s.166,168, 172, 441). İzmir'in kurtuluşu Karatheodory'nin belirlediği *Ex*

Oriente Lux[13] sloganıyla birinci sınıf öğrencileri için eğitimin Eylül 1922'de başlaması öngörülen ve Doğu'nun en modern üniversitesi olması arzu edilen İzmir İyon Üniversitesi'nin hiç açılmadan tarihteki yerini almasına neden olmuştur. (Milton, 2009, s.117-118).

Sonuç

Yunanistan 1830'da müstakil bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığında Yunanca konuşan Ortodoks nüfusun büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmıştı. Bu nedenle yeni kurulan Yunan Devleti, Osmanlı Rum nüfusunun Türk egemenliğinden kurtarılarak Bizans İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yerlere sahip olmak şeklinde ortaya konmuştur. Dolayısıyla bu ideal Yunanlara ait olduğu iddia edilen Güney Balkanlar ve Anadolu'yu da içine alan coğrafyanın özgürleştirilerek medenileştirilmesi iddiasını taşımaktadır. Bu medeniyet projesinde Yunanca konuşmayan diğer Ortodokslar da Yunan dilini ve kültürünü kabul ettikleri takdirde bu ulusun parçası olabileceklerdir. Yunanistan, 20. yüzyılın başında Yunan misyonunun Doğu'yu aydınlatmak olduğu iddiasıyla varoluşsal bir hedef üstlenmiş ve bunun alt yapısı eğitim ve kültür politikaları ekseninde oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Venizelos'un Başbakanlığı dönemindeki Yunan Hükümeti'nin ikini bir Yunan üniversitesi kurma projesi olmuştur. İlk olarak bu üniversitenin Makedonya'nın en önemli şehri Selanik'te kurulması düşünülmüşse de I. Dünya Savaşı'nın çıkması bu planı engellemiştir. Savaş sonunda yenilen devletlerle yapılacak barış antlaşmalarının görüşüldüğü Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi kararının çıkması nedeniyle ikinci üniversitenin İzmir'de kurulması görüşü ağırlık kazanmıştır. Zira burası Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ve Levanten nüfusun yaşadığı bir yer olarak Yunanistan'in medeniyet misyonu açısından uygun bir yerdir. Bu tasarı, İzmir işgalinin kalıcı amaçlarlarla yapıldığının da bir başka göstergesidir. Venizelos, Yunanistan'ın ikinci üniversitesi olacak İzmir İyon Üniversitesi kurma görevini uzun yıllar Osmanlı Devleti'ne hizmet ederek üst düzey bürokratik görevlerde bulunmuş Fenerli Karathedoroy ailesinden Konstantin Karatheodory'ye vermiştir. Konstantin Karatheodory, babası ve dedesinin Osmanlı Devleti'ne duyduğu bağlılığın aksine kendisini Megali İdea'nın gerçekleşmesine adamış Almanya'da ve uluslararası alanda tanınmış bir matematikçidir. Onun idaresinde İzmir İyon Üniversitesi bina, teknik ve alt yapı düzenlemelerini tamamlayarak *"Işık Doğu'dan Yükselir"* sloganıyla Helenizm ideallerini yaymak amacıyla Eylül 1922'de eğitime başlamayı planlamıştır. Ancak üniversitenin açılması projesi Türklerin Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yaptıkları Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak Türk ordularının 9 Eylül'de İzmir'e girmeleriyle yarım kalmış ve İzmir İyon Üniversitesi hiç açılmadan tarihteki yerini almıştır.

Kaynakça

1. Achladi, E. (2020)."Savaştan Yunan İdaresine: Kozmopolit Smyrna'nın Sonu", *İzmir 1880-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar*, Der. Marie-Carmen Smyrnelis, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: İletişim Yayınları, s.211-227.

2. Agelopoulos, G. (2018). "Çekişmeli Topraklar ve Etnoloji Arayışı: İzmir'de İnsanlar ve Mekânlar, 1919-22, *Mekan ve Millet Yunanistan ve Türkiye'nin Coğrafyalarının Oluşumu*, Der. P. Nikiforos Diamandouros, Thalia Dragonas, Çağlar Keyder, İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları, ss.195-210.

[13] Işık Doğu'dan Yükselir.

3. Bozis, S. (2011). *İstanbullu Rumlar*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

4. Clogg, R.(2018). *Yunanistan'ın Kısa Tarihi*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

5. Çolakoğlu, E.F. (2022). "ABD Kaynaklarına Göre İzmir'in İşgali ve Sonrası", *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 70, 109-138.

6. Eksertzoglou, H. (2004).*Osmanlı'da Cemiyetler ve Rum Cemaati Dersaadet Rum Cemiyet-i Edebiyesi,* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

7. Eser, M. (2019). *Eleftherios Venizelos Yunan Arşiv Kaynaklarına Göre Türk-Yunan İlişkileri*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

8. Georgiadou, M. (2004). *Constantin Carathéodory Mathematics and Polirics in Turbulent Times*, New York: Springer.

9. Georgiadou, M. (2005 Ekim). "Doğu'daki Yunan Uygarlaştırma Misyonunun Smyrna (İzmir) Örneği İyonya Üniversitesi", *Toplumsal Tarih,* 142, 58-67.

10. Hristou, A. (2006)."Η Ίδρυση του Πανεπιστημίου της Σμύρνης και ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρὴ", *Ο Ελληνισμός της Μικράς Ασίας από την Αρχαιότητα μέχρι τη Μεγάλη Έξοδο Παιδεία Εκπαίδευση στις Αλησμόνητες Πατρίδες της Ανατολὴς Πρακτικα 2ου Συμπόσιου 25-27 Νοεμβρίου.* Nea Ionia: Kemipo, s.204-223.

11. Jelavich, B. (2013). *Balkan Tarihi 18.ve 19. Yüzyıllar I*, Çev. İ.Durdu, G. Tunalı, H.Koç, İstanbul: Küre Yayınları.

12. Kılıç, M. (2009). *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler,* Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi.

13. Küçük, C. (2009). "Sevr Antlaşması", *TDVİA,* 37, 1-5.

14. Milton, G. (2009). *Kayıp Cennet Smyrna 1922 Hoşgörü Kentinin Yıkılışı,* Çev. Esra Aktuğlu, İzmir: Şenocak Yayınları.

15. Moiras, L. (2015). "Helenottomanizm (Yunan-Osmanlıcılığı) İdeolojisi", *Osmanlıdan Cumhuriyete" Sosyo-Kültürel Siyasi Yansımalar, Ali İhsan Gencer Anısına*, Haz. G.Sarıyıldız, F. Ürekli, R.Karacakaya, N. E. Hacısalihoğlu, İstanbul: Derin Yayınları.

16. Papageorgiou, S. (2005). *Από Το Γένος στο Έθνος Η Θεμελίωση του Ελληνικοὺ Κράτους 1821- 1862*, Atina: Papazisi.

17. Petropulos, J. A. (1968). *Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

18. Philliou, C. (2010). "Osmanlı Yönetimindeki Fenerli Nüfuzun Çözümlenmesi",

Toplumsal Tarih Dergisi, Çev. Nilüfer İlkaya, 193, 54-69.

19. Piromali, İ. (2020). *Ο Εμπνευσμένος Έλληνας Μαθηματικός Κωνσταντίνος Καραθεοδωρὴ (1873-1950)*, Kalamata: University of Peloponnese, Yüksek Lisans Tezi.

20. Tağmat, Ç. (2020). "İşgal Yıllarında İzmir'de Yunan İdari Sistemi", *1918-1919 Mütarekeden Milli Mücadeleye (Hayal Kırıklığı, Uyanış, Örgütlenme ve Direniş)*, İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, s.118-130.

21. Toynbee, A. J. (2007). *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Su Kaynaklarını Korumak Adına Düşünülmesi Gereken Mali Çözümler Ve Mavi Vergileme

Alaattin DEMİR
Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Maliye Bölümü
alaattin.demir@ogr.hbv.edu.tr
0000-0002-0302-7909

Özet

Canlılar için en önemli yaşam kaynağı hava ve sudur. Özellikle 1980 yılından sonra ilk adımları atılmakla birlikte, 21. yüzyılın başından itibaren havayı korumaya yönelik mali çözümler getirilmiştir. Sera gazı etkisi, küresel ısınmayla mücadele, karbon salınımının azaltılması gibi birçok önemli soruna vergisel çözümler getirilmiştir. Karbon salınımını azaltmaya yönelik çevre vergisi, karbon vergisi veya yeşil vergi olarak adlandırılan vergiler, çevreye duyarlılığın arttırılması, negatif dışsallığın azaltılması amacıyla genellikle hava kirliliği üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak canlıların havaya erişimleri kadar suya erişimleri de yaşamın sürdürülebilmesi adına önem taşımaktadır. Dünyamızın 2/3 ü su ile kaplıdır. Yerkürede bulunan suyun % 97,5'i okyanuslarda bulunan tuzlu sulardan oluşmaktadır. Geriye kalan % 2,5 oranındaki tatlı suyun büyük bir kısmı kutuplarda (Antartika, Greenland) buzul ve çok derin jeolojik tabakalarda yeraltı suyu olarak bulunur. Ulaşabildiğimiz temiz su kaynakları göllerde, rezervuarlarda, nehirlerde ve derelerde bulunmakta olup, bu miktar yerküredeki toplam tatlı su potansiyelinin % 0,10'unu oluşturmaktadır. Görüleceği üzere Dünya'da içilebilir tatlı su kaynaklarına erişim her geçen gün azalmakta, küresel ısınmayla birlikte var olan kaynaklarda da azalış görülmektedir. Bu sebeple hayati öneme sahip olan suyu korumak tüm Dünya vatandaşlarının en doğal görevidir. Su kaynaklarını korumak, su kirliliğini azaltmak, kullanılabilir su miktarını arttırmak, tatlı suya dönüşümü kolaylaştıran alanlara yatırım yapmak ve bunları yaparken bu alanları teşvik etmek mali çözümler arasında yer almaktadır. Su kirliliği olumsuz dışsallıklar arasında yer almaktadır. Dışsallıkların çözümünde piyasa çözümleri, hukuki çözümler olduğu kadar mali çözümler de etkilidir. Öncelikle olumsuz dışsallığı azaltıcı, daha sonra olumlu dışsallık sağlayan alanların arttırılmasının sağlanması maliye politikasının en önemli görevleri arasındadır. Bu sebeple mali literatürde kullanılmayan ancak kesinlikle üzerinde durulması gereken bir kavram "mavi vergileme" değerlendirmeye alınmalıdır. Mavi vergilemenin konusunu, su kaynaklarının kirliliğine sebebiyet veren endüstriyel ve evsel atıklar ile deniz taşıtlarının oluşturduğu negatif dışsallıkları önleyen veya azaltan bir vergiden oluşmalıdır. Bu vergi, su kirliliğine neden olan endüstriyel atıklarının azaltılmasını sağlayan, bu azaltmayı sağlamak adına araştırma ve geliştirme faaliyetleri, inovatif çözümler ve yatırımları teşvik eden vergi teşvik sistemleri oluşturulmalıdır. Mavi vergileme birim başına su kirliliği üzerinden alınmalı ve azaltılan her birim için vergi alınmazken su kirliliği azaltım oranında yine kirliliği azaltmada kullanılmak üzere yapılan yatırımlar, mal ve hizmet alımlarında bu oranda katma değer vergisi indirim imkanı tanınmalıdır. Su kaynaklarının korunması adına yapılacak yatırımlara yönelik harcama ve giderlerin tamamının indirimine izin verilmelidir. Bununla birlikte deniz suyu gibi tuzlu, acı veya sodalı suların endüstride kullanımı, kullanılan suların tekrar endüstriyel alanları nakilleri teşvik edilmesi ve suyun dönüştürülebilir olması sağlanmalıdır. Turizm tesislerinde kullanılan suların tatlı su kaynakları olmamasına deniz suyunun arıtılarak havuz ve aquapark gibi yerlerde kullanımı sağlanmalı, bu düzenlemelere uymayanların su kirliliği birim başına vergiye tabi olması, dönüşümü

sağlayanların ise kirlilik birimlerinin düşürülerek daha az vergiyle karşılaşması sağlanmalıdır. Çalışmamızda bu hususlar özellikleri ve ayrıntılarıyla vurgulanacak ve açıklanmaya çalışılacaktır. Bu çalışma mevcut uygulamada böyle bir verginin ve vergisel çözümün gerekliliği, bu çözümler sonucunda ulaşılması istenilen ve beklenen hedefler, ekonomiye katkıları, su kirliliğini azaltan, suyun tekraren kullanımını teşvik eden mali çözümler ile mavi vergileme kavramının ilk kez kullanılarak yaygınlaşmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Mavi Vergileme, Mali Çözümler, Çevreye Duyarlı Vergi, Su Kaynaklarını Korumak Adına Düşünülmesi Gereken Mali Çözümler ve Mavi Vergileme.

Financial Solutions To Be Considered To Protect Water Resources And Blue Taxation

Abstract

The most important source of life for living things is air and water. Although the first steps were taken especially after 1980, financial solutions have been introduced to protect the air since the beginning of the 21st century. Tax solutions have been brought to many important problems such as the greenhouse gas effect, combating global warming, and reducing carbon emissions. Taxes aimed at reducing carbon emissions, called environmental taxes, carbon taxes or green taxes, generally focus on air pollution in order to increase environmental awareness and reduce negative externalities. However, access to water is as important for the survival of living things as access to air. 2/3 of our world is covered with water. %97,5 of the water on Earth consists of salt water in the oceans. The remaining %2, 5 of fresh water is found in the poles (Antarctica, Greenland) as glaciers and as groundwater in very deep geological layers. The clean water resources we can access are found in lakes, reservoirs, rivers and streams, and this amount constitutes %0,10 of the total fresh water potential on earth. As can be seen, access to drinkable fresh water resources in the world is decreasing day by day, and with global warming, there is also a decrease in existing resources. For this reason, protecting vital water is the most natural duty of all citizens of the world. Protecting water resources, reducing water pollution, increasing the amount of usable water, investing in areas that facilitate conversion to fresh water, and encouraging these areas while doing so are among the financial solutions. Water pollution is among the negative externalities. Market solutions and financial solutions are as effective as legal solutions in resolving externalities. One of the most important tasks of fiscal policy is to first reduce negative externalities and then increase areas that provide positive externalities. For this reason, a concept that is not used in the financial literature but should definitely be emphasized, “blue taxation”, should be taken into consideration. The subject of blue taxation should consist of a tax that prevents or reduces the negative externalities created by industrial and domestic waste and sea vessels that cause pollution of water resources. This tax should be used to reduce industrial waste that causes water pollution, and to create tax incentive systems that encourage research and development activities, innovative solutions and investments to achieve this reduction. Blue taxation should be levied on water pollution per unit, and while no tax is levied for each unit reduced, investments made to reduce pollution, and purchases of goods and services, should be granted a value added tax deduction at the same rate, depending on the reduction in water pollution. All expenditures and expenses for investments to be made for the protection of water resources should be allowed to be deducted. In addition, the use of salty, bitter or soda water such as sea water in industry, the transportation of used water back to industrial areas should be encouraged and the water should be recycled.

Instead of using fresh water resources in tourism facilities, sea water should be purified and used in places like pools and aquaparks. Those who do not comply with these regulations should be subject to a tax per unit of water pollution, and those who make the transformation should be subject to less tax by reducing the pollution units. In our study, these issues will be emphasized and explained with their characteristics and details. This study aims to use the concept of blue taxation for the first time and to make it widespread, including the necessity of such a tax and tax solution in current practice, the desired and expected targets to be achieved as a result of these solutions, their contributions to the economy, financial solutions that reduce water pollution and encourage the repeated use of water.

Keywords: Tax, Blue Taxation, Financial Solutions, Environmentally Friendly Tax, Financial Solutions to Consider to Protect Water Resources and Blue Taxation.

Kaynakça

1. AKDOĞAN Abdurrahman, Kamu Maliyesi, 22.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2021.
2. AKDOĞAN Abdurrahman, Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, 16.b., Ankara: Gazi Kitabevi, 2023.
3. Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2025).
4. ŞENYÜZ Doğan, YÜCE Mehmet, GERÇEK Adnan, Türk Vergi Sistemi, 18.b., Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2021.

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nın Çin, Rusya ve Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Muhammet Ali Kazancı
Yüksek Lisans Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi ve Finans
m.kazanci.lee22@iste.edu.tr
0009-0000-0130-299X

Yunus Açcı
Doçent Doktor, İskenderun Teknik Üniversitesi, Ekonomi
yunus.acci@iste.edu.tr
0000-0002-3385-9087

Özet

Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele uzun yıllardır uluslararası gündemin önemli başlıkları olarak çeşitli platformlarda ele alınmış ve anlaşmalar imzalanmıştır. Avrupa Birliği (AB) ise bu konuda ortaya koyduğu çabayı bir adım ileriye taşıyarak 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) adıyla yeni stratejisini duyurmuştur. Buna göre AB'nin tüm politikaları iklim değişikliği ekseninde yeniden şekillendirilecek, başta enerji ve sanayi olmak üzere; ulaştırma, finans, tarım gibi çeşitli alanlarda 2050 yılına kadar iklim-nötr ilk kıta olmak için kritik düzenlemeler yapılacaktır. Bu hedefler doğrultusunda Yeşil Mutabakat'ın en dikkat çeken konularının başında gelen Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) 2021 yılında açıklanmıştır. Yeni mekanizma ile AB'ye ihraç edilmek istenen ürünlerin üretim sürecinde neden olduğu emisyon miktarı hesaplanacaktır. Üretimin yapıldığı ülkede ihraç edilmek istenen ürünle ilgili herhangi bir emisyon ticaret sistemi (ETS) veya farklı bir emisyon vergilendirmesine tabi işlemin mevcut olup olmadığı dikkate alınarak, AB ETS (Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sistemi) ile uygun bir mali yükümlülük getirilecektir. Dolayısıyla hâlihazırda AB ETS yükümlülüklerinden kaçınmak amacıyla üretim hatlarını birlik ülkeleri dışına taşıyan firmaların neden olduğu karbon kaçağı riskinin de azalması beklenmektedir. Böylece AB diğer ülkeleri karbonsuzlaşmaya teşvik etmekle birlikte kendi ETS'nin rekabet bozucu etkilerini en aza indirmeyi hedeflemektedir. SKDM kapsamında 2023 yılı itibarıyla geçiş dönemi başlamış, karbon yoğun üretim yapılan çimento, alüminyum, gübre, elektrik, hidrojen ve demir-çelik sektörleri için yalnızca raporlama zorunluluğu getirilmiştir. 2026 yılında ise sektörlerin kapsamı genişletilerek mali yükümlülükler devreye girecek ve tam uygulama dönemine geçilecektir. Bölgesel çapta sadece AB'yi ilgilendiren önlemlerin aksine SKDM'nin uluslararası ticareti etkileme potansiyeli AB ile yüksek ticaret hacmine sahip Çin, Rusya ve Türkiye gibi ülkeler açısından kritik öneme sahiptir. Bildiride bu ülkeler inceleme konusu olarak belirlenmiş, SKDM'nin bu ülkelere etkisi literatür taraması yapılarak karşılaştırılmıştır. Çin ulusal emisyon ticaret sistemine geçiş sağlarken Rusya'da henüz yerel emisyon ticaret sistemi pilot olarak uygulanmaktadır. Türkiye ise kendi emisyon ticaret sistemini geliştirme aşamasında bulunmaktadır. Öte yandan özellikle Rusya ve Çin'in karbon yoğunluğu yüksek üretim miktarları dikkat çekmektedir. Bu açılardan bakıldığında çalışma, henüz yeni olan SKDM sürecinin daha iyi anlaşılmasını ve Türkiye'nin AB ile olan ticarette rakipleriyle farklılıklarının ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Emisyon Ticaret Sistemi, Karbon Kaçağı, Avrupa Yeşil

Mutabakatı

GİRİŞ

Avrupa Birliği(AB) iklim değişikliği kaygılarının bir sonucu olarak 2005 yılında Emisyon Ticaret Sistemini(ETS) kurmuştur. Bu sistemle birlikte AB sınırları içerisinde yapılan üretim sonucu ortaya çıkan karbon salınımlarının daha önceden alınmış olan karbon sertifikaları vasıtasıyla bir tarife üzerinden ücretlendirilmesi amaçlamıştır. Diğer karbon vergilendirme yöntemlerine göre daha karmaşık bir yapısı bulunan ETS, karbon salınımının yıl içerisinde sektör bazında veya kıta genelinde daha önceden belirlenen sınırın altında olması için firmaların sertifika satın alması ve bu şekilde sağlanan izinle üretim yapmasına imkan tanımaktadır. (International Carbon Action Partnership (ICAP), 2015). Bununla birlikte, 2005 yılından bu güne AB ETS'nin karbon kaçağını engelleyici bir yapıda bulunmaması her geçen yıl daha da belirgin hale gelmiş olup, bu durum yeni vergileme sistemleri üzerine çalışılmasına neden olmuştur.

AB, 11 Aralık 2019 tarihinde açıklanmış olan Avrupa Yeşil Mutabakatı (AYM) ile, iklim hedeflerine ulaşmak için yeni bir büyüme stratejisi benimseyeceğini ve tüm politikalarını buna yönelik olarak yeniden şekillendireceğini belirtmiştir. 2050 yılında iklim-nötr ilk kıta olma hedefi ortaya konularak; sanayi, finans, enerji, ulaştırma ve tarım gibi çeşitli alanlar başta olmak üzere neredeyse tüm politikalar için kapsamlı değişiklikler öngören Yeşil Mutabakat AB'nin en büyük girişimlerinden birisi olarak görülmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023).

2021 yılında açıklanan ve AYM çerçevesinde uygulanması planlanan Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) ise doğrudan uluslararası ticareti etkilemesi sebebiyle Yeşil Mutabakatın en dikkat çeken konusu olmuştur. SKDM, emisyon salınımlarına limit getirilen ülkelerden bu konuda daha serbest ya da herhangi bir kısıtlamada bulunmayan ülkelere doğru yatırımların kaymasını en aza indirerek Avrupa Emisyon Ticareti Sistemi'nin aksaklıklarını giderme amacı taşımaktadır. Ancak, bütün bunları yaparken sürdürülebilirliği ve rekabetin desteklenmesi büyük önem arz etmektedir.

Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması, Avrupa Birliği ülkelerine ihracat yapan Türkiye ve diğer ülkeler için kritik önem ihtiva etmektedir. SKDM kapsamında AB sınırından girecek ürünler üretim aşamasında neden olunan karbon salınımları üzerinden fiyatlandırılacak olup eğer üretimin yapıldığı ülkelerde mevcut bir ETS yada fiyatlandırma mekanizması bulunuyorsa ihracatçı ülkede tahsil edilen ücret AB emisyon fiyatlarından düşülecektir (European Council, 2022). Bu doğrultuda, Türkiye gibi emisyon ticaret sistemine sahip olmayan ülkeler kendi sistemlerini kurarak AB'ye ödemek zorunda kalacakları maliyetin büyük bir bölümünün ülke içerisinde kalmasını sağlayabileceklerdir.

Bu bildiride Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması'nın AB'nin en büyük ticaret ortaklarından olan Çin ve Rusya'ya olası etkisi üzerine yapılan akademik çalışmalar literatür araştırmasıyla incelenmiştir. Ayrıca SKDM'nin Türkiye üzerine olası etkilerinin analiz edildiği çalışmalar da incelenerek üç ülkenin SKDM karşısındaki durumu nitel analizle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde SKDM'nin Türkiye'nin AB ile olan ticaretteki rakiplerine karşı olan avantaj ve dezavantajlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışma bu yönüyle ülke bazında yapılan diğer akademik araştırmalardan farklı bir perspektif sunmaktadır.

1.Emisyon Ticaret Sistemi (ETS)

Emisyon Ticareti gibi market sistemlerinin temel dayanağı Ronald Coase tarafından öne sürülen "Coase Teoremi" olarak görülebilir (Uyduranoğlu-Öktem, 2008). Coase "Sosyal Maliyet Problemi" isimli makalesinde çevrede bulunan kaynakların kullanımı sonucu ortaya çıkan sorunların sorumluluğunu kullanıcılara yükleyerek çözülebileceğini savunmuştur. Çevre kirliliğini önlemek veya azaltmak amacıyla kamu otoritesi tarafından yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte, tesislere emisyon izinleri, yani bir nevi mülkiyet hakkı tanınmaktadır. Bu emisyon izinleri, yine hukuki düzenlemeler çerçevesinde devredilebilir niteliktedir. Bu mekanizma sayesinde, tesisler, belirlenen kirlilik sınırlarının altında kalmak için en düşük maliyetle emisyonlarını azaltmayı hedefler (Coase, 1960).

Sistemin fikri mülkiyeti Coase'ye ait olmasına rağmen ilk uygulama önerisi Dales'e aittir. Konu üzerine 1972 yılında Montgomery tarafından yapılan çalışmada ise kirlilik sertifikaları tam rekabet piyasası için statik bir model kullanılarak çevresel hedeflere karşı maliyetleri en aza indirebilecek dengenin varlığı ortaya konmuştur (Çelikkol & Özkan , 2011).

Emisyon Ticareti uluslararası düzeyde ilk olarak Kyoto Protokolü'nün 17. maddesinde yer almış olsa da 1977 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde kirlilik hakkının alım satımına dayanan benzeri bir sistem uygulanmıştır. ABD, 1990 yılında Temiz Hava Hareketi Programı kapsamında emisyonlarının azaltılması için hedefler belirlenmiş, 1995 yılında ise Asit Yağmuru Programı adı altında SO2(kükürt dioksit) emisyonlarının ticaretine olanak tanınmıştır. Bu sistem, başlangıçta yüksek miktarda SO2 salınımı yapan enerji tesislerine odaklanmış olmasına rağmen belirlenen hedeflerin zaman içinde başarıyla gerçekleştirilmiş olması sistemin etkinliği kanıtlanmıştır. ABD'nin yıllar önce emisyon ticareti uygulamalarını yerel düzeyde hayata geçiren ilk ülke olarak dünyadaki diğer ülkelere Emisyon Ticaret Sistemi için önemli bir örnek olmuştur (Convery & Perthuis, 2008).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi(BMİDÇS) karbon ticaretinin iklim değişikliği ile mücadele için bir politika aracı olarak görüldüğü ilk uluslararası sözleşme olmuştur. Buna göre sözleşmenin tüm tarafları iklim değişikliği ile mücadele kapsamında iş birliği, raporlama ve bildirim gereklerinden sorumlu tutulmuştur (Türkiye Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022). Devam eden süreçte ise Kyoto Protokolünün 17. Maddesi ile yükümlülük alan ülkelerin esneklik mekanizmalarından biri olan emisyon ticaretinden faydalanabilecekleri hüküm altına alınmıştır.

"Taraflar Konferansı, özellikle salım ticaretine ilişkin doğrulama, raporlama ve hesap verilebilirlik için, ilgili prensipleri, yöntemleri, kuralları ve rehber ilkeleri belirleyecektir. Ek B'de yer alan Taraflar, 3. Madde'deki taahhütlerini yerine getirmek amacıyla salım ticaretine katılabilirler. Böyle bir ticaret, o Madde'deki sayısallaştırılmış salım sınırlandırma ve azaltım taahhütlerini karşılamak amacına yönelik ülke içi eylemleri tamamlayıcı olacaktır (Birleşmiş Milletler;Kyoto Protokolü, 1997)*."*

Emisyon ticaret sistemlerinin ana hedefi karbondioksit(CO2) salınımlarının azaltılması olarak görülürken uygulama diğer sera gazlarını da kapsayacak şekilde genişletilebilir. Sistem karbon tahsisatlarının belirlenmesi ve ticaretinin yapılabilmesi üzerine tasarlanmaktadır. Böylelikle emisyon limitlerini aşan işletmeler ek tahsisatlar edinerek yükümlülüklerini yerine getirirken, emisyonlarını azaltmayı başaran işletmeler ise kullanılmayan tahsisatlarını satarak ekonomik

kazanç sağlayabilmektedir. (International Energy Agency, 2020)

2022 itibarıyla, dünya genelinde karbon vergisi ve emisyon ticareti mekanizmalarını kapsayan toplam 68 karbon fiyatlandırma politikası bulunmaktadır. Ayrıca, karbon fiyatlandırmasından elde edilen gelirler 2021 yılında yüzde 60 artarak 84 milyar dolara ulaşmıştır (Uyduranoğlu, vd. 2023). Küresel ölçekte Emisyon Ticaret Sistemleri karbon fiyatlandırması vasıtasıyla düşük karbonlu üretim yapabilmek için önemli bir araç haline gelmiştir (Zhang, vd. 2020).

2. AB Emisyon Ticaret Sistemi

Kyoto Protokolü'nün ardından, Avrupa Birliği 2005 yılında kendi sınırları içinde geçerli olan AB Emisyon Ticaret Sistemi'ni uygulamaya koymuştur. Günümüzde bu sistem, yalnızca AB üyesi ülkelerde değil, ETS'yi benimsemiş diğer ülkelerle bağlantılı şekilde uluslararası bir yapıda faaliyet göstermektedir (Uyduranoğlu, vd. 2023).

AB'de uygulanan sistem "üst sınır ve ticaret" ilkesine dayanmaktadır. Üst sınır, sistem kapsamındaki tesisler ve fabrikalar tarafından salınabilecek toplam sera gazı miktarına getirilen sınırı ifade eder. Bu üst sınır, AB'nin iklim hedefine uygun olarak her yıl azaltılmakta dolayısıyla genel olarak AB emisyonlarının zaman içinde azalmasını sağlamaktadır. Bu sayede AB ETS, 2023 yılına kadar Avrupa'daki enerji ve sanayi tesislerinden kaynaklanan emisyonların 2005 yılı seviyelerine kıyasla yaklaşık %47 oranında azaltılmasına yardımcı olmuştur. (European Commission, 2024)

Sistemde tahsis edilen limitlerin aşılması halinde, fazla sertifikaya sahip olan üreticilerden ya da açık artırmadan emisyon sertifikası satın alınarak yükümlülükler yerine getirilmeye çalışılacaktır. (European Commission, 2015)

Emisyon ticaret sistemi her ne kadar Kyoto Protokolü çerçevesinde büyük bir çabanın ürünü olarak uygulanmaya başlanmış olsa da ilk ortaya koyulduğu pilot dönemden itibaren çeşitli yapısal sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle emisyon izinlerinin alınıp satılabilmesi sonucu piyasada arz fazlası oluşmuş dolayısıyla fiyatlar düşük kalmıştır. Bu durumun sonucu olarak hedeflenen emisyon azaltımını sağlamada yetersiz bir seviyede kalınmıştır. AB bu sorunla mücadele edebilmek için çeşitli reformlara başvurmuştur. Emisyon izinlerinin sınırlandırılması, izin arzında azaltımlar ve daha sıkı emisyon azaltım hedefleri, sistemin işleyişinde önemli iyileşmeler sağlamıştır. Atılan adımlar 2019 sonrasında ilk meyvelerini vermiş ve karbon fiyatları ciddi artış göstermiştir. 2023 şubat itibarıyla fiyatlar 100 euro civarında işlem görmektedir. Varılan noktada AB, sanayinin daha yeşil üretim yapmasını piyasayı bu şekilde yönlendirerek sağlamaktadır. (World Bank, 2023)

AB, 2030 yılına kadar emisyonlarını en az yüzde 55 azaltmayı ve 2050 yılında emisyonlarını sıfırlayarak ilk iklim nötr kıta olma hedefini 2019 yılındaki Avrupa Yeşil Mutabakatı ile ortaya koymuştur. Ancak bu çabayı sadece Avrupa Birliği ülkeleri ile sınırlı tutmak AB üreticilerini diğer ülkelerdeki üreticilere karşı dezavantajlı konuma düşürecek ve üretim hatlarının AB dışına kaymasına neden olacaktır. AYM kapsamındaki "Fit For 55 Paketi" bu endişeleri gidermek için tasarlanmış olup, pakette emisyon ticaret sistemi ile birlikte uygulanması planlanan Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ise uluslararası ticareti birçok yönden etkileyecek olması nedeniyle önem arz etmektedir (European Commission, 2021).

3.Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM)

İklim politikalarının getirdiği mali yükler nedeniyle bazı sanayi sektörleri veya alt sektörlerdeki işletmelerin üretimlerini daha düşük iklim hedeflerine sahip ülkelere taşıması ya da bu ülkelerden daha yüksek karbon yoğunluğuna sahip ürünlerin ithalatının artması durumu, "karbon kaçağı" olarak tanımlanmaktadır. AB, uluslararası ortaklarının yeterli iklim hedefleri benimsemediği sürece bu riskin devam edeceğini vurgulamaktadır. Bu durum, küresel emisyonların artmasına neden olarak, sıcaklık artışını 2°C'nin altında ve ideal olarak 1,5°C ile sınırlama çabalarını tehlikeye sokabilir ve AB'nin emisyon azaltım politikalarının etkisini zayıflatabilir (European Commission, 2023). Bu bağlamda, Avrupa Birliği (AB), karbon emisyonlarını azaltarak Avrupa İklim Kanunu ile uyumlu bir yapıya ulaşmayı hedefleyen bir dizi sektörel politika ve düzenlemeyi gündemine almıştır. Özellikle "Fit For 55" girişimi, AB'nin iklim hedeflerini gerçekleştirmesi için gerekli adımları içermektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde şekillenen bu eylem planı; iklim, enerji, ulaşım ve vergilendirme gibi temel alanlarda köklü değişimler öngörmekte, 2030 yılına kadar karbon emisyonlarının 1990 seviyelerine göre %55 oranında azaltılmasını ve 2050'ye gelindiğinde ise iklim nötr bir kıta olma hedefine ulaşılmasını amaçlamaktadır. Bu hedeflere ulaşmanın önemli araçlarından biri olarak Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması öne çıkmıştır. Avrupa Komisyonu'nun gerçekleştirdiği kapsamlı analizler, bu mekanizmanın uygulanabilirliğini ve sağlayacağı faydaları ortaya koyarak, hedeflerin gerçekçi ve etkili olduğunu desteklemektedir (European Commission, 2021).

SKDM ile yerli üretimi dezavantajlı duruma düşüren ve karbon sızıntısına yol açabilecek eşitsizlikleri önlemesi amaçlamıştır. Bu mekanizma, karbon emisyonları açısından ithal ve yerli ürünler arasında eşitlik sağlamayı ve diğer ülkeleri de karbon azaltım politikalarına teşvik etmeyi hedeflemektedir (Leonard, vd. 2021). SKDM ile, AB'ye ithal edilen malların üretimi aşamasında salınan karbon miktarı üzerinden henüz sınırdan geçmeden adil bir şekilde vergilendirilmesi ve bu sayede AB dışı ülkelerde daha temiz sanayi üretiminin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, hedeflerden biri olan Emisyon Ticaret Sistemi şartları altında faaliyet gösteren AB ülkelerindeki üreticilerle herhangi bir ETS'ye dahil olmayan ülkelerde üretim yapan firmaların rekabet koşullarının dengelenmesi beklenmektedir. (European Commision, 2024)

Geçiş dönemi olarak belirlenen 2026 yılının sonuna kadar, yalnızca karbon emisyonlarının raporlanması gerekecektir. Ancak, uygulamanın tam anlamıyla devreye gireceği 2030 yılı itibarıyla, Avrupa Birliği'ne ithalat yapan firmaların, AB dışında üretilen malların üretim süreçlerinden kaynaklanan emisyon miktarını karşılamak üzere SKDM sertifikası satın alması zorunlu hale gelecektir. Söz konusu sertifikaların maliyetleri, AB Emisyon Ticaret Sistemi'nde belirlenen haftalık karbon fiyatları temel alınarak hesaplanacaktır. AB ithalatçıları, ithal ürünlerin AB karbon fiyatlandırma kuralları altında üretildiği varsayıldığında ödenecek karbon fiyatına eşdeğer karbon sertifikalarını satın almak zorunda olacaktır. Ancak malı ihraç eden firma, söz konusu ürünlerin üretiminde kullanılan karbon için AB harici bir ülkede halihazırda bir bedel ödendiğini beyan edebilirse, bu maliyetler ithalatçı firmaya SKDM'nin getirdiği maliyetlerden düşürülebilecektir (Eken & Yazıcı, 2024). Firmaların, gerekli miktarda sertifikaya sahip olmaması, hatalı veya yanıltıcı bildirimlerde bulunması durumunda ise ciddi mali yaptırımlar uygulanacaktır. Tedarik zincirinde aksamalara neden olmamak amacıyla, sertifika satın alımı için herhangi bir üst sınır belirlenmemiştir. Bununla birlikte, her bir

sertifikanın geçerlilik süresi iki yıl ile sınırlıdır. SKDM, AB-ETS'den farklı olarak, bu sertifikaların alınıp satılmasına izin vermemektedir. (European Commission, 2021)

2023 yılı itibarıyla SKDM teknik olarak sadece raporlama yükümlülüğü ile faaliyete geçmiştir. Uygulama ilk aşamada kapsadığı sektörler sadece çimento, alüminyum, gübre, elektrik, hidrojen ve demir-çelik olarak belirlemiştir. 2026 yılına kadar bu sektörlerde faaliyet gösteren firmalar hakkında veri toplanmış olacaktır. Daha sonra ise SKDM yükümlülükleri tam olarak uygulanacaktır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından 2021 yılında hazırlanan "A European Union Carbon Border Adjustment Mechanism: Implications for developing countries" adlı raporda da belirtildiği üzere SKDM'den en çok etkilenecek ülkelerin ticaret verileri baz alındığında Çin, Rusya ve Türkiye olacağı görülmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın devamında SKDM ile bu ülkelerin ilişkişi literatür araştırmasıyla incelenmiştir. Ardından değerlendirme ve sonuç kısmına yer verilmiştir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Yazarlar (Shaozhou , Zhenzhen, & Zhixuan, 2022) çalışmalarında SKDM ve Çin ilişkisini incelenmiş ve Çin'in karbon tahsis politikası İki fiyat-değişkenli kaynak tahsisi (VPRA) modeli ile açıklanmaya çalışılmışlardır. Çin'de eyaletler bazında yapılan araştırmaya göre, SKDM çelik ve çimento endüstrilerinin maliyet verimliliğini olumsuz etkilemekte, özellikle çelik sektörü daha büyük zarar görmektedir. Bu etkinin azaltılması için Çin'in daha yüksek ve istikrarlı bir karbon fiyatlandırması benimsemesi, çevreci üretim teknolojilerini teşvik etmesi ve uluslararası işbirliğine açık olması gerekmektedir.

(Jiansuo & Jiarui, 2022) çalışmalarında Girdi-Çıktı Analizi kullanılmıştır. SKDM'nin AB'nin rekabet gücünü artırıp karbon kaçağını azaltabileceğini ancak küresel karbon azaltımı üzerinde sınırlı etkisi olacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca, SKDM'nin etkileri ülkeler ve bölgeler arasında adil olmayan yükler yaratabileceğinden, Çin'de bölgesel endüstri düzeyinde bir ölçüt benimsenmesi ve temiz teknoloji yatırımlarının desteklenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.
(Boqiang & Hengsong, 2023) ise çalışmalarında SKDM'nin duyurulmasının Çin'deki çelik ve özellikle ihracata daha bağımlı olan alüminyum vadeli işlemler piyasasında olumsuz etkiler yarattığını ve alüminyum üretimini artırarak karbon salınımını yükselttiğini belirtmişlerdir. Yeşil paradoks etkisini önlemek için SKDM'nin uygulama süresinin iyi planlanması ve enerji yoğun endüstrilerde üretim artışlarını sınırlayan politikaların geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

(Guo, 2023) ise çalışmasında SKDM'nin Çin ürün fiyatlarını ve ihracatını düşürerek AB içindeki rekabeti artırırken, Çin'in reel GSYH'si ve karbon emisyon yoğunluğunu yalnızca küçük bir ölçüde azaltacağını göstermektedir. Ayrıca, karbon tarifelerinin tek başına etkisiz olduğu, Çin'in rekabet gücünü koruması için daha sıkı karbon vergisi ve ihracat sübvansiyonları uygulaması gerektiği, ancak her iki bölgede de tüketici refah kaybı yaşanabileceği vurgulanmıştır.

(Tong, Jian, Yuanbo, & Liujin, 2024) çalışmalarında SKDM'nin Çin'in GSYH'si ve karbon emisyonları üzerinde oldukça sınırlı bir etkisi olduğunu, ancak tedarik zinciri boyunca farklı sektörlerde farklılaşan etkiler yarattığını belirtmişlerdir. SKDM'nin etkilerini en aza indirmek

için karbon fiyatlarının kalibrasyonu ve ticaret politikalarının farklılaştırılması önerilirken, sadece SKDM yaptırımlarından kaçınmaya odaklanmanın uzun vadeli ekonomik ve çevresel hedeflere zarar verebileceği vurgulanmıştır.

(Sudakov, 2023) ise çalışmasında SKDM'nin uzun vadede Rusya'ya büyük maliyetler getirebileceğini ve rekabet avantajını azaltabileceğini, özellikle demir-çelik, doğalgaz ve petrol sektörlerinde yüksek karbon yoğunluklu üretimin bu durumu daha da kötüleştireceğini ortaya koymaktadır. Rusya'nın rekabet gücünü koruyabilmesi için yeni pazar arayışına girmesi ve üretim hatlarını yeşil dönüşüme uyarlaması gerektiği vurgulanırken, üretim verilerinin yetersizliğinin politika belirlemeyi zorlaştırdığı belirtilmiştir.

(Urazgaliev, Novikov, & Menshikova , 2021) yapmış oldukları çalışmalarında SKDM'nin Rusya'nın ihracat maliyetlerini artırarak özellikle demir-çelik, enerji ve gübre sektörlerinde rekabet gücünü olumsuz etkileyeceğini ve ihracatçılar ile yerel üreticiler üzerinde ekonomik kayıplara yol açacağını ortaya koymaktadır. Rusya'nın SKDM'yi bir fırsata çevirerek yeşil enerjiye geçiş yapması ve yeni pazar arayışına girmesi gerektiği, aksi takdirde küresel ticarette gerileme riskiyle karşılaşacağı vurgulanmıştır.

(Nikiforov & Tikhomirov, 2022) ise çalışmalarında, SKDM'nin Rusya'nın ihracat sektörleri üzerindeki maliyet yükünü artırarak özellikle demir-çelik, plastik ve alüminyum gibi sektörlerde rekabet gücünü zayıflatacağını ve AB yerel üreticileri için avantaj yaratacağını ortaya koymuşlardır. Rusya'nın SKDM'nin olumsuz etkilerini azaltmak için sanayide yeşil dönüşüm sağlaması, ulusal emisyon sistemini kurarak vergi kaybını önlemesi ve alternatif pazar arayışlarını artırması gerektiği vurgulanmıştır.

(İmer-Ertunga & Seyhun, 2022), çalışmalarında Türkiye'nin ihracat sektörleri içinde SKDM'den en çok etkilenecek sektörler analiz edilmiş ve demir-çelik ile alüminyum öne çıkmıştır. SKDM'ye uyum için AR-GE yatırımlarının artırılması, öncelikli sektörlerin belirlenerek dönüşüm süreçlerinin desteklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

(Koç & Kaynak, 2023), çalışmalarında SKDM'nin Türkiye ve AB-27 arasındaki ticarete etkisi analiz edilmiş ve Türkiye'nin olası karbon maliyetinin 2022 fiyatlarıyla 3,3 milyar Euro olduğu hesaplanmıştır. Türkiye'nin ETS ve SKDM'ye entegrasyonunun gerekliliği vurgulanarak, kendi emisyon ticaret sistemini kurarak yeşil dönüşüm için finansman sağlama önerisi sunulmuştur.

(EuropeanBank, T.C. Çevre,Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023) tarafından hazırlanan raporda SKDM ve Türkiye ilişkisi ayrıntılı şekilde ele alınmış ve SKDM'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki olası etkilerini analiz edilmiştir. Girdi-Çıktı Analizi kullanılarak yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'nin 2022 yılı karbon fiyatları temel alındığında SKDM nedeniyle karşılaşacağı yıllık maliyetin 3,3 milyar Euro olacağı öngörülmektedir. En fazla etkilenecek sektörler arasında çimento, elektrik, mineralli ürünler, tarım ve demir-çelik öne çıkarken, Türkiye'nin AB ETS ve SKDM'ye entegrasyonu kritik bir gereklilik olarak vurgulanmaktadır. Farklı karbon fiyatı senaryoları değerlendirilerek, Türkiye'nin kendi emisyon ticaret sistemini kurması halinde SKDM maliyetlerini azaltabileceği ve yeşil dönüşümü finanse edebileceği belirtilmiştir. Sonuç olarak, SKDM'nin Türkiye'nin ticaret yapısını ve ekonomik politikalarını önemli ölçüde etkileyeceği, ancak etkin politikalarla bu

sürecin yönetilebileceği ifade edilmektedir.

(Derindağ & Özsalman, 2023), çalışmalarında ilave vergi yükümlülüğü olan SKDM'nin bir ticari koşul olarak modern bir tarife dışı engele dönüşebilme potansiyelinin ortaya konulması ve Türkiye-AB ticaretine olası etkisinin incelenmiştir. SKDM modern tarife dışı engel haline gelebileceği üzerinde durulmuştur.

(United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD, 2021) tarafından yapılan çalışmada SKDM, AB'nin karbon emisyonlarını azaltırken karbon kaçağını %13,3'ten %5,2'ye düşürerek ticaret akışlarını değiştireceği ve karbon yoğun üretim yapan ülkeleri olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ihracat ve gelir kaybı yaşarken, gelişmiş ülkeler daha az etkilenir veya avantaj sağlayabileceği tespit edilmiştir. SKDM'nin küresel emisyon azaltımına katkısı sınırlı olup, AB'nin bu mekanizmayı gelişmekte olan ülkelerde temiz üretim teknolojilerini yaygınlaştırmak için destekleyici politikalarla tamamlaması önerilmiştir.

(Bektaş, Moralı, & Aktaş, 2024), tarafından hazırlanan çalışmada Türkiye'de sektör bazında karbon kaçağı riski, emisyon yoğunluğu ve ticaret yoğunluğu faktörleriyle değerlendirilmiş, çimento sektörü en yüksek, kağıt sektörü ise en düşük riskli sektör olarak belirlenmiştir. Karbon fiyatlandırması ve Yeşil Mutabakat politikaları, üretim maliyetlerini artırarak karbon kaçağı riskini yükseltebileceği, ancak bu risk, ticaret ortaklarının benzer politikaları benimsemesiyle azaltılabileceği belirtilmiştir. Türkiye'nin düşük karbonlu kalkınma stratejisini hızlandırması için karbon kaçağı riskini minimize edecek teşvik mekanizmaları ve yeşil teknoloji yatırımları önceliklendirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

(Güner, 2023) tarafından yapılan çalışmaya göre SKDM'ye tabi ürünler Türkiye'nin AB'ye yaptığı toplam ihracatının yaklaşık %10,5'ini oluşturmaktadır. SKDM özellikle elektrik, gübre ve çimento sektörlerinde Türkiye'nin ihracat maliyetlerini önemli ölçüde artıracağı tespitinde bulunulmuştur.

(Eker & Yazıcı, 2024) tarafından hazırlanan makalede SKDM'nin Türkiye'nin AB'ye ihracatı üzerinde hem riskler hem de fırsatlar barındırdığını demir-çelik, alüminyum ve gübre üretimi gibi düşük karbon salınımına sahip sektörlerin SKDM uygulamasından daha az etkilenmesi veya avantaj sağlaması beklenirken, uzun vadede mekanizmanın genişletilmesi durumunda Türkiye'nin AB'ye ihracatının %65'inin olumsuz etkilenebileceği belirtilmektedir.

(WorldBank, T.C. Çevre,Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2018) tarafından hazırlanan raporda Türkiye'de karbon fiyatlandırma politikalarının karbon kaçağı riskine etkisini değerlendirilmekte ve bu riskin azaltılması için politika önerileri sunulmaktadır. Türkiye'nin emisyon yoğun sektörlerinde karbon fiyatlandırmasının rekabetçilik üzerindeki olası etkileri analiz edilmiş ve karbon kaçağına en duyarlı sektörler belirlenmiştir. Çalışmada, çimento, seramik, kimya, cam, kireç, metal ve rafineri sektörlerinin yüksek karbon kaçağı riski taşıdığı vurgulanmış, bu sektörlerin karbon fiyatlandırmasına uyum sağlaması için çeşitli mekanizmalar önerilmiştir. Türkiye'nin karbon kaçağını önlemek için uluslararası ticaret ortaklarıyla koordineli hareket etmesi ve ulusal emisyon ticaret sistemini geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, etkin bir karbon fiyatlandırma mekanizması ile hem Türkiye'nin emisyon azaltım hedeflerine ulaşabileceği hem de sanayisinin uluslararası rekabetçiliğini

koruyabileceği ifade edilmiştir.

(Leonard, Pisani-Ferry, Shapiro, Tagliapietra, & Wolf, 2021) hazırlamış oldukları çalışmalarında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın AB'nin enerji güvenliği, ticaret politikaları ve küresel jeopolitik dengeler üzerinde önemli etkiler yaratacağı, AB'nin iklim liderliğini güçlendirmek için enerji tedarikçileriyle yeni iş birlikleri geliştirmesi, kritik hammaddelerde Çin'e bağımlılığı azaltması ve küresel düzeyde bir karbon fiyatlandırma mekanizmasını teşvik etmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

(Hufbauer, Schott, Hogan, & Kim, 2022) tarafından hazırlanan çalışmada ise SKDM'nin AB sanayisini karbon kaçağına karşı koruyarak iç piyasada daha katı iklim politikalarının uygulanmasını destekleyebileceğini, ancak bu mekanizmanın Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarına aykırılık iddiaları ve ticaret ortaklarının misilleme tehditleri nedeniyle küresel ticaret gerilimlerini artırabileceğini ortaya koymaktadır. Özellikle Türkiye, Çin ve Rusya gibi ülkelerin ihracat maliyetlerini artırarak bu ülkeleri kendi karbon fiyatlandırma sistemlerini oluşturmaya teşvik edebileceği sonucuna varılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

AB 2019 yılında açıklanan Avrupa Yeşil Mutabakatı ile iklim hedeflerine ulaşabilmek için yeni bir strateji belirlemiştir. Bu kapsamda 2050 yılına kadar karbon-nötr ilk kıta olabilmek için Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması gibi uluslararası ticarete doğrudan etki edebilecek sistem tasarlanmıştır. SKDM'nin amacı Avrupa dışında üretilip AB'ye ihraç edilecek ürünlerin karbon denetimine tabi olmasını sağlamak ve böylelikle yeşil dönüşümü teşvik etmek olduğu söylenebilir. Ancak bu mekanizmanın özellikle AB'ye yoğun ihracat gerçekleştiren Çin, Rusya ve Türkiye gibi ülkeleri birçok açıdan etkileyeceği açıktır. Çalışmanın devamında SKDM'nin bu ülkelere etkisine değerlendirilmiş ve Türkiye-SKDM ilişkisine değinilmiştir.

SKDM ve Çin

Çin dünyanın en büyük karbon salınımı gerçekleştiren ülkesi olarak SKDM'den önemli ölçüde etkilenecektir. Özellikle çelik, alüminyum be çimento gibi karbon yoğun sektörlerde üretiminin yoğunlaşması Çin açısından negatif olarak değerlendirilebilir. Çin'de yakın zamanda pilot emisyon ticaret sisteminden ulusal emisyon ticaret sistemine geçiş sağlanmasına rağmen AB ETS ile uyum derecesi henüz yeterli seviyede değildir.

Literatürde yapılan çalışmalar, SKDM'nin Çin'in çelik ve alüminyum sektörlerinde maliyet verimliliğini olumsuz etkileyeceğini ve bu sektörlerdeki üretim maliyetlerini artıracağını göstermektedir. Özellikle alüminyum sektörü, ihracata bağımlılığı nedeniyle daha fazla risk altındadır. Çin'in bu durumla başa çıkabilmek için daha yüksek ve istikrarlı bir karbon fiyatlandırma politikası benimsemesi, temiz üretim teknolojilerine yatırım yapması ve uluslararası iş birliğine açık olması gerekmektedir.

SKDM ve Rusya

Rusya hammadde kaynaklarının zenginliği ve jeopolitik konumu nedeniyle bu zamana kadar AB'nin en makul tedarikçileri arasında olmuştur. Ancak ülkedeki üretim teknolojisinin görece eski olması ve daha çok konvansiyonel enerji odaklı üretimin tercih edilmesi SKDM'den doğrudan etkilenmesine neden olacaktır. Her ne kadar Rusya'da pilot emisyon ticaret sistemi uygulanıyor olsa da içinde bulunulan savaş durumu fosil enerji kaynaklarına bağlılığın

sürmesinin başlıca nedenleri arasındadır.

Rusya'nın SKDM'ye uyum sağlamak için yeşil enerjiye geçiş yapması ve üretim süreçlerini daha sürdürülebilir hale getirmesi gerekmektedir. Ayrıca, Rusya'nın alternatif pazarlar arayarak AB'ye olan bağımlılığını azaltması da önemli bir strateji olabilir. Ancak, bu süreçte Rusya'nın üretim verilerinin yetersizliği ve politik belirsizlikler, SKDM'ye uyum sürecini zorlaştırabilir.

SKDM ve Türkiye

AB özellikle son 50 yılda Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biri haline gelmiştir. 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanması sonrasında ticaret hacmi hızla artmıştır. Ancak günümüzde SKDM etkileri diğer ülkeler gibi Türkiye içinde bazı kritik adımların atılmasını elzem kılmaktadır. Demir-çelik, alüminyum ve çimento sektörleri SKDM'nin getireceği ek maliyetlere ciddi şekilde maruz kalacak ilk sektörler olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'nin SKDM'ye uyum sağlamak için öncelikle kendi emisyon ticaret sistemini geliştirmesi ve yeşil dönüşüm sürecini hızlandırması gerekmektedir. AR-GE yatırımlarının artırılması ve temiz üretim teknolojilerine yönelik teşviklerin sağlanması, Türkiye'nin SKDM'nin olumsuz etkilerini azaltmasına yardımcı olabilir. Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde rekabet gücünü koruyabilmesi için, karbon fiyatlandırma politikalarını etkin bir şekilde uygulaması ve uluslararası iş birliğine açık olması büyük önem taşımaktadır. Avrupa Yeşil Mutabakatı sonrası Türkiye yeşil dönüşüme yönelik bazı önemli adımlar atmıştır.2021 yılında Paris İklim Anlaşması onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda 2053 yılında net sıfır emisyon hedefi ortaya konulmuştur.2023-2024 yıllarında ihracatçıların SKDM ile ilgili bilgilendirilmesini sağlamak adına bir takım düzenlemeler yapılmıştır.2025 yılı itibarıyla SKDM portalı ihracatçıların hizmetine sunulmuştur.

Uzun zamandır devam eden ulusal emisyon ticaret sistemi çalışmalarında sona gelinmiştir.2025 yılının ilk yarısında açıklanması beklenmektedir. Bu doğrultuda oluşturulacak emisyon ticaret sisteminin ülkenin ihracat maliyetlerini artıracağı söylenebilir. Ancak toplanacak maddi kaynak tekrar yeşil dönüşüme yönelik harcamalara aktarılırsa uzun vadede hedeflere ulaşılabilmesini sağlayabilir. Dolayısıyla SKDM'nin olumsuz etkilerinin en aza indirmek için Türkiye'nin hem karbon fiyatlandırma mekanizmalarını oluşturması hem de sürdürülebilir enerji ve sanayi politikaları geliştirmesi gerekmektedir.

Kaynakça

1. Zhang, X., Löschel, A., Lewis, J., Zhang, D., & Yan, J. (2020, Aralık 1). Emissions trading systems for global low carbon energy and economic transformation. *Applied Energy*(279). doi:2020.115858
2. Aliusta, H., Yılmaz , B., & Kırlıoğlu, H. (2016). Küresel Isınmayı Önleme Sürecinde Uygulanan Piyasa Temelli İktisadi Araçlar: Karbon Ticareti ve Karbon Vergisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*(ICAFR 16 Özel sayı), 382-401.
3. Bektaş, A., Moralı, E. K., & Aktaş, A. (2024). Carbon Leakage Concept after Carbon Pricing & Green Deal Policies. *Ekonomi,İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*.
4. Birleşmiş Milletler;Kyoto Protokolü. (1997). 15.
5. Boqiang, L., & Hengsong, Z. (2023). Evaluating current effects of upcoming EU Carbon Border Adjustment Mechanism: Evidence from China's futures market. *Energy Policy* .
6. Coase, R. (1960). The Problem of Social Costs. *Journal of Law and Economics, 3*, 3-

44.
7. Convery, F., & Perthuis, C. (2008, Haziran). The European Carbon Market In Action: Lessons From The First Trading Period.Interim Report. *MIT Joint Program on the Science and Policy of Global Change* (162). Ekim 15, 2024 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/5170384_The_European_Carbon_Market_In_Action_Lessons_From_The_First_Trading_Period_Interim_Report adresinden alındı
8. Çelikkol , H., & Özkan , N. (2011, Aralık). Karbon Piyasaları ve Türkiye Perspektifi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(31). Ekim 10, 2024 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4773/65710 adresinden alındı
9. Derindağ, Ö., & Özsalman, E. (2023). Modern Tarife Dışı Engel Olarak Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması. *Gümrük Ticaret Dergisi*.
10. Eken, A., & Yazıcı, D. (2024). Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Türkiye'nin AB İhracatına Olası Etkileri. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*, 1-15. Ekim 22, 2024 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/jcsci adresinden alındı
11. Eker, A. A., & Yazıcı, D. (2024). Sınırda Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Türkiye'nin AB İhracatına Olası Etkiler. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8*(1), 1-15.
12. European Commision. (2024, Kasım 4). *Carbon Border Adjustment Mechanism*. Kasım 6, 2024 tarihinde An official website of the European Union: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en adresinden alındı
13. European Commission. (2015). *EU ETS Handbook.* Ekim 17, 2024 tarihinde https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/what-eu-ets_en#documentation adresinden alındı
14. European Commission. (2021). *Carbon Border Adjustment Mechanism.* Ekim 16, 2024 tarihinde https://taxation-customs.ec.europa.eu/index_en?prefLang=tr adresinden alındı
15. European Commission. (2023, Mayıs 10). *REGULATION (EU) 2023/956 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL.* Ekim 22, 2024 tarihinde European Union: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32023R0956 adresinden alındı
16. European Commission. (2024). *What is the EU ETS?* Ekim 26, 2024 tarihinde https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/what-eu-ets_en adresinden alındı
17. European Council. (2022, 11 13). *EU climate action: provisional agreement reached on Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM)*. ekim 8, 2024 tarihinde Council of the EU: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/13/eu-climate-action-provisional-agreement-reached-on-carbon-border-adjustment-mechanism-cbam/ adresinden alındı
18. EuropeanBank, T.C. Çevre,Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023). *Potential Impact of the Carbon Border Adjustment Mechanism on the Turkish Economy.*
19. Guo, C. (2023). Impact of carbon border adjustment mechanism on China's manufacturing sector: A dynamic recursive CGE model based on an evolutionary game. *Journal of Environmental Management*.
20. Güner, Ü. (2023). Eu's Carbon Border Adjustment Mechanism And Its Impact On Türkiye's Exports To The Eu.
21. Hufbauer, G. C., Schott, J., Hogan, M., & Kim, J. (2022). EU Carbon Border

Adjustment Mechanism Faces Many Challenges. *Peterson Institute for International Economics Policy Brief* .
22. İmer-Ertunga, E., & Seyhun, Ö. (2022). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*.
23. International Carbon Action Partnership (ICAP). (2015). *Emissions Trading Worldwide.* Ekim 5, 2024 tarihinde https://icapcarbonaction.com/system/files/document/icap_report_2015_02_10_online_version.pdf adresinden alındı
24. International Energy Agency. (2020). *Implementing Effective Emissions Trading Systems: Lessons from international experiences.* Paris: OECD. Ekim 26, 2024 tarihinde https://www.oecd.org/en/publications/implementing-effective-emissions-trading-systems_b7d0842b-en.html adresinden alındı
25. Jiansuo, P., & Jiarui, Z. (2022). Beggar thy neighbor? On the competitiveness and welfare impacts of the EU's proposed carbon border adjustment mechanism. *Energy Policy* .
26. Koç, B. E., & Kaynak, S. (2023). Sınırda Karbon Düzenleme Mekanizmasının Türkiye - AB-27 Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Olası Etkisi. *Verimlilik Dergisi*.
27. Leonard, M., Ferry, J. P., Shapiro, J., Tagliapietra, S., & Wolf, G. (2021). *The geopolitics of the European Green Deal.* Bruegel. Ekim 17, 2024 tarihinde https://www.bruegel.org/ adresinden alındı
28. Leonard, M., Pisani-Ferry, J., Shapiro, J., Tagliapietra, S., & Wolf, G. (2021). The geopolitics of the European Green Deal. *Bruegel*.
29. Nikiforov, V., & Tikhomirov, D. (2022). The Impact of the EU Carbon Border Adjustment Mechanism on Russian Exporters. *Journal of Corporate Finance Research*.
30. Shaozhou , Q., Zhenzhen, X., & Zhixuan, Y. (2022). China's carbon allowance allocation strategy under the EU carbon border adjustment mechanism: An integrated non-parametric cost frontier approach. *Science of the Total Environment*.
31. Sudakov, S. (2023). Effects of the EU's SKDM on Eurasian Countries. *İstanbul İktisat Dergisi*.
32. T.C. Ticaret Bakanlığı. (2023, Mart 13). *Yeşil Mutabakat*. Ekim 5, 2024 tarihinde T.C Ticaret Bakanlığı Web Sitesi: https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat adresinden alındı
33. Tong, Y., Jian, T., Yuanbo, Q., & Liujin, C. (2024). Carbon governance or trade gaming: China's approach to addressing the EU's carbon border adjustment mechanism. *Journal of Cleaner Production*.
34. Türkiye Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2022). *Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*. Ekim 14, 2024 tarihinde https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33 adresinden alındı
35. United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD. (2021). *A European Union Carbon Border Adjustment Mechanism: Implications for developing countries.* United Nations (UNCTAD).
36. Urazgaliev, V., Novikov, A., & Menshikova , G. (2021). The global trend towards decarbonization of the economy, the introduction of the Carbon Border Adjustment Mechanism in the EU and the possible consequences for Russia. *lobalization and its Socio-Economic Consequences 2021.*
37. Uyduranoğlu , A., Gevrek, Z. E., & Acar, S. (2023). Avrupa Yeşil Mutabakatı'na

Uyum Çerçevesinde Türkiye'deki İşletmelerin Emisyon Ticaretine Verdikleri Desteği Etkileyen Faktörler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 22*(1), 257-289. Ekim 15, 2024 tarihinde https://dergipark.org.tr/tr/pub/aacd/issue/78953/1327099 adresinden alındı

38. Uyduranoğlu-Öktem, A. (2008). Avrupa Birliği İklim Değişikliği Politikasında Yeni Bir Politika Aracı: Emisyon Ticareti. *Akademik İncelemeler, 3*(1), 19-29.
39. World Bank. (2023). *State and Trends of Carbon Pricing 2023.* 2. Washington: World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-2006-9
40. WorldBank, T.C. Çevre,Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2018). *Türkiye'de Karbon Fiyatlandırma Politikaları Kapsamında Karbon Kaçağı Riskinin Değerlendirilmesi* .

Problemli İnternet Kullanımının Yordayıcısı Olarak Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Siberkondria[14]

Hilal Turan
Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
hilallturann@outlook.com
Orcid ID: 0009-0007-6198-7928

Umay Bilge Baltacı
Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
umaybilgee@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-7754-3415

Özet

Bu araştırmada belirsizliğe tahammülsüzlüğün ve siberkondrianın problemli internet kullanımı üzerindeki yordayıcı gücünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda iki araştırma sorusu oluşturulmuştur: 1. Problemli internet kullanımı ile belirsizliğe tahammülsüzlük ve siberkodria arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? 2. Belirsizliğe tahammülsüzlük ve siberkodria problemli internet kullanımını anlamlı olarak yordamakta mıdır? Araştırmada değişkenler arası ilişki incelendiği için ilişkisel araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu 357 (%78.8) kadın ve (%21.2) 96 erkek olmak üzere 453 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılımcıların yaşları 18 ile 44 (ort:20.9, ss:1.86) arasında değişmektedir. Veri Toplama aracı olarak Problemli İnternet Kullanımı Ölçeği, Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Siberkondria Şiddeti Ölçeği-Kısa Formu ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizi Jamovi programıyla yapılmıştır. Araştırmada çalışma grubu ile ilgili demografik bilgileri açıklamak için betimsel istatistikler, değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamak için Pearson korelasyon analizi, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki gücünü belirlemek için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında problemli internet kullanımı ile belirsizliğe tahammülsüzlük ve siberkodria arasında anlamlı pozitif bir ilişki saptanmıştır. Belirsizliğe tahammülsüzlük ve siberkodria problemli internet kullanımını anlamlı düzeyde yordamaktadır. Ayrıca ilgili beta katsayılarına bakıldığında en güçlü yordayıcı değişkenin belirsizliğe tahammülsüzlük olduğu ardından ise bunu siberkondrianın takip ettiği görülmektedir. Araştırma bulguları ilgili alanyazın ışığında tartışılmış ve bulgulara dayalı olarak hem araştırmacılara hem de saha çalışmacılarına yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Problemli İnternet Kullanımı, Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Siberkondria

[14]Bu araştırma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı (2023- 2.Dönem) tarafından desteklenmektedir.

Dijital Oyun Bağımlılığının Öfke Düzeyini Yordama Gücünün İncelenmesi

Ceren Taşkıran
Lisans öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
cerenn.taskiran@icloud.com
ORCID ID: 0009-0009-7972-2842

Gül Özüdoğru
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü,
gerturk@ahievran.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5128-1258.

Özet

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının dijital oyun bağımlılığının sürekli öfke düzeyini yordama gücünün araştırılmasıdır. Araştırmada nicel yöntemlerden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 629 öğretmen adayıdır. Veri toplama araçları kişisel bilgi formu, üniversite öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı ölçeği ve sürekli öfke ölçeğidir. Veriler etik ve kurum izni alındıktan sonra gönüllülük esaslı toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler yanında ilişkisiz örneklemler t-testi, ANOVA, korelasyon analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının dijital oyun bağımlılığı kapsamında değerlendirildiklerinde az riskli grupta oldukları görülmektedir. Dijital oyun bağımlılığı cinsiyet, öğrenim görülen program, günlük dijital oyun oynama sıklığı, en sık oynadığı dijital oyun türü, tercih ettiği dijital oyun oynama şekli ve tercih ettiği dijital oyun şekline göre anlamlı olarak farklılık göstermektedir. Dijital oyun bağımlılıkları sınıf düzeyine göre ise anlamlı farklılık göstermemektedir. Öğretmen adaylarının sürekli öfke düzeyleri $\bar{X}$=21,32'dir. Sürekli öfke düzeyleri en sık oynadığı dijital oyun türü, tercih ettiği dijital oyun oynama şekli ve tercih ettiği dijital oyun şekline göre anlamlı farklılık göstermektedir. Sürekli öfke düzeyleri cinsiyet, sınıf düzeyi, öğrenim görülen bölüm, günlük dijital oyun oynama sıklığına göre ise anlamlı farklılık göstermemektedir. Dijital oyun bağımlılıkları ile sürekli öfke düzeyleri arasında pozitif yönde, düşük düzeyde, anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Dijital oyun bağımlılığının sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital oyun bağımlılılığı; Sürekli öfke düzeyi; Öğretmen adayı

Not: Bu araştırma 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.

Mantıksal / Matematiksel Zekâ ve Başarı Arasındaki İlişki: Bir Meta – Analiz Çalışması

Fatma Öztürk Güler[1]
Bağımsız Araştırmacı, Uzman İngilizce Öğretmeni. Doktora Terk, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı[15]
ftm__oztrk@hotmail.com
0000 0001 5576 4372

Özet

Bu araştırmanın amacı, Gardner'ın çoklu zekâ türlerinden mantıksal / matematiksel zekâ türü ve başarı arasındaki ilişkinin ortalama etki büyüklüğünün belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, 2020-2024 yılları arasında, belirtilen ilişkiyi belirlemeye dönük çalışmaların meta- analizi yapılmıştır. Meta-analiz çalışmasına mantıksal / matematiksel zekâ ve başarı arasındaki ilişki açısından 24 (N_{toplam}=7355) araştırma dâhil edilmiştir. Meta-analize dâhil edilen çalışmalar, Ankara, Antalya, Bayburt, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İstanbul, Kahramanmaraş, Konya, Muğla, Sivas, Trabzon illerinde gerçekleştirilen araştırmalardan oluşmaktadır. Yayım yanlılığı için incelenen huni saçılım grafikleri, Duval ve Tweedie kırp ve doldur yöntemi, Begg ve Mazumdar sıra korelasyonlarına ait Kendall'ın Tau b katsayı değerleri, Klasik Güvenli N analizi ve Egger regresyon testi, meta-analizde yayım yanlılığının olmadığına işaret etmektedir. Rastgele etkiler modeline göre gerçekleştirilen etki büyüklüğü analizlerinde, Fisher z katsayısı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, mantıksal / matematiksel zekâ ve başarı arasındaki ilişkinin (r= ,462) orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: mantıksal, matematiksel, zekâ, mantıksal zekâ, matematiksel zekâ, başarı

Türkiye'nin Akıllı Şehirler Politikasına AB Destekleri ve Yeterliliği

Fatih Yüksel
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,Yüksek Lisans Öğrencisi
yuksel.fatihh.37@gmail.com

Özet

Şehir nüfuslarının artması ile birlikte şehirlerde karşılaşılan sorun ve ihtiyaçlar artmakta ve artan nüfusa karşılık hizmet beklenmektedir. Nüfus artışları ile birlikte hem şehir ihtiyaçları (altyapı, üstyapı) hem de birey ihtiyaçları baş göstermektedir. Bütün bu ihtiyaçlara cevap verebilecek sistemlerin geliştirilmesi, uygulanması ve sürdürülebilir hale gelmesi için belirli bir zaman gerekmektedir. İşte bu noktada teknoloji ön plana çıkmaktadır. Özellikle bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve şehirlerin bireylere sunacağı hizmetlere yönelik çözümler üretmekte son derece önemli olmaktadır. Kullanılan teknoloji, veri analitiğini kullanarak yaşam kalitesini artırıcı yönde altyapı, ulaşım sistemleri, enerji kullanımı, atık yönetimi gibi birçok alandaki hizmeti, sensor ve cihazlar ile izleyerek daha yaşanabilir akıllı şehirlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda bireylerin de bu süreçte çözüme ortak olması sağlanmaktadır. Kısaca akıllı şehirler, trafik yoğunluğunda azalma, enerji tasarrufu, çevre dostu uygulamalar geliştirme, akıllı sağlık hizmetleri, eğitim sistemleri ve güvenlik gibi birçok alanda yaşam kalitesini artırmayı hedefler. Ülkemizde akıllı şehirler politikasına yönelik 2020 yılında Ulusal Akıllı Şehirler Stratejisi ve Eylem Planı'nın ilki hazırlanmış olup, bu plan çerçevesinde Avrupa Birliği'ne (AB) uyum sürecinde toplumsal farkındalığın artırılması hedeflenmektedir. Bu çalışmada, AB'ye tam üyelik sürecindeki Türkiye'nin akıllı şehirler politikasına AB'nin ne derece destek verdiği ve bu desteklerin ne kadar yeterli olduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır. Şehirlerin, akıllı şehir statüsüne gelebilmesi için hizmet alanlarındaki sistemlerin teknoloji ile entegrasyonu sağlanması elzemdir. Bu entegrasyon sürecine bireylerin dahil edilmesi (anket, öneri vb.), sürdürülebilir bir yaşamın kapılarını açacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Akıllı Şehirler, Akıllı Şehirler Politikası, Kaliteli Yaşam.

EU Support to Turkey's Smart Cities Policy and its Adequacy

Fatih Yüksel
Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, Master's Degree Student
yuksel.fatihh.37@gmail.com

Abstract

With the increase in city populations, the problems and needs encountered in cities increase and services are expected in response to the increasing population. With population increases, both city needs (infrastructure, superstructure) and individual needs arise. A certain time is required for the development, implementation and sustainability of systems that can meet all these needs. At this point, technology comes to the fore. In particular, it is extremely important to meet the needs of individuals and to produce solutions for the services that cities will provide to individuals. The technology used plays an important role in the emergence of more livable smart cities by monitoring the services in many areas such as infrastructure, transport systems, energy use, waste management with sensors and devices to improve the quality of life by using data analytics. At the same time, it is ensured that individuals become a partner in the solution in this process. In short, smart cities aim to improve the quality of life in many areas such as reduction in traffic density, energy saving, development of environmentally friendly applications, smart health services, education systems and security. In our country, the first National Smart Cities Strategy and Action Plan was prepared in 2020 for smart cities policy, and within the framework of this plan, it is aimed to increase social awareness in the process of harmonisation with the European Union (EU). In this study, the extent to which the EU supports the smart cities policy of Turkey, which is in the process of full membership to the EU, and how adequate this support is will be evaluated. In order for cities to become smart cities, it is essential to integrate the systems in service areas with technology. Involving individuals in this integration process (survey, suggestion, etc.) will open the doors to a sustainable life.

Keywords: European Union, Turkey, Smart Cities, Smart Cities Policy, Quality of Life

Çevrimiçi Radikalleşme: Dijital Ortamların Bireysel Radikalleşmedeki Rolü

Mustafa Eyigün
Yüksek Lisans Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik
240427012@ogrenci.hitit.edu.tr
0009-0000-0390-6084

Özet

Bu çalışma, çevrimiçi radikalleşmenin dinamiklerini ve dijital ortamların bireyleri radikalleştirmedeki rolünü incelemektedir. Çevrimiçi alan ve çeşitliliğin artışı ile bireylerin radikal ideolojilere maruz kalması hızlanmıştır. Bunun için ise çevrimiçi platform ve anlık mesajlaşma grupları gibi alanlar radikalleşme sürecinde önemli araçlar haline gelmiştir. Sosyal medyanın sağladığı anonimlik, denetim eksikliği ve dezenformasyonun yayılabilmesi, bireyleri şiddeti meşru gören bir düşünce yapısına yönlendirebilmektedir. Araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır: Çevrimiçi platformlar bireylerin radikalleşmesini nasıl kolaylaştırmaktadır? Sosyal medyanın sunduğu anonimlik ve denetimsizlik, radikalleşme süreçlerini nasıl hızlandırmaktadır? Çevrimiçi radikalleşmeye karşı hangi stratejiler etkili olabilir? Araştırmada, nitel analiz yöntemi kullanılarak sosyal medya platformlarının radikalleşme üzerindeki etkileri, çevrimiçi içeriklerin ve etkileşimlerin detaylı bir şekilde incelenmesiyle değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, radikalleşmenin aşamaları, bireylerin çevrimiçi topluluklarla etkileşimleri ve sosyal medya platformlarının radikal ideolojilerin yayılımına nasıl hizmet ettiği analiz edilmiştir. Özellikle yalnız aktörlerin çevrimiçi ortamda nasıl radikalleştiği, sosyal medyanın bu süreçteki rolü ve terör örgütlerinin dijital stratejileri ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, sosyal medyanın bireysel radikalleşmeyi hızlandıran bir zemin sunduğunu göstermektedir. Anonimlik ve denetimsizlik özelliklerinin, şiddet içerikli mesajların yayılmasına ve radikal ideolojilerin güçlenmesine yol açtığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, çevrimiçi radikalleşmeyle mücadelede yapay zekâ destekli içerik kontrol sistemlerinin geliştirilmesi, medya okuryazarlığı eğitimlerinin dijital riskleri içerecek şekilde genişletilmesi ve dijital radikalleşmeye karşı disiplinlerarası iş birliğinin artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Radikalleşme, Sosyal Medya, Dijital Güvenlik

IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi

Türk Ceza Hukukunda Bilişim Suçları ve Veri Hırsızlığı

İrem KARIKSIZ
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
iremkariksiz00@gmail.com
0009-0008-4551-2399

Dr. Öğr. Üyesi Şenel SARSIKOĞLU
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
senels@kastamonu.edu.tr
0000-0002-2204-8422

Özet

Türk Ceza Kanunu (TCK) 244. maddesi, kişisel verilerin kaydedilmesiyle ilgilidir. Veri güvenliğini sağlamak ve bireylerin haklarını korumak amacıyla oluşturulmuştur. Kişisel verilerin izinsiz olarak kaydedilmesi, bu verilerin kötüye kullanılması ya da bir başkasının kişisel verilerine izinsiz ulaşılması gibi durumlar cezai yaptırıma tabi tutulur. Bu madde kapsamında, kişisel verilerin kaydedilmesi, yalnızca ilgili kişinin rızası ile ya da kanunla belirlenen diğer durumlarda mümkün olup, aksi halde suç teşkil eder. Cezai yaptırımlar, kaydedilen verilerin niteliğine göre değişiklik gösterebilir. Bilgi hırsızlığı olarak da bilinen veri hırsızlığı, bir kişinin veya kuruluşun izinsiz olarak başkalarına ait verileri ele geçirerek kullanması veya yaymasıdır. Çalınan veriler banka hesabı bilgileri, çevrimiçi parolalar, pasaport numaraları, ehliyet numaraları, sosyal güvenlik numaraları, tıbbi kayıtlar, abonelikler ve benzeri her türlü bilgi olabilir. Veri hırsızlığı, kişisel bilgileri, finansal verileri, ticari sırları veya diğer hassas bilgileri ele almaktadır. Bu tür bir suç hem bireyler hem de şirketler için ciddi sonuçlar doğurabilir; çünkü ele geçirilen veriler kötüye kullanılabilir, kimlik hırsızlığına yol açabilir veya maddi kayıplara neden olabilir. Bilgi güvenliğini tehdit eden veri hırsızlığı, şirketler ve devlet kurumları gibi kurumsal operasyonlar için ciddi bir suçtur ve bu nedenle önlenmesi ve cezalandırılması gerekmektedir. Bu saldırılar bir kuruluşun veya şirketlerin bilgi sistemlerinden kaynaklanabilse de saldırganın ya da içeriden birinin elinde sonunda bilgi içeriğinin bulunduğu sistemle bağlantı kurması ve bilgiyi alması gerekir. Özellikle, içerden kötü niyet barındıran kişiler veya kuruluşlar, bir belgeyi basitçe açarak ve bir dijital kamera ile bilgisayar ekranında görüntülenen belgelerin resimlerini çekerek sızdırabilir. Bu çalışmada, TCK 244. maddesinde düzenlenen sistemi "engelleme", "bozma", verileri "yok etme" veya "değiştirme" suçunun unsurları incelenecektir. Çalışmanın amacı, veri hırsızlığının hangi koşullarda nasıl ortaya çıkacağının ve bu duruma karşı ceza sorumluluğunun ne olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukuku, Bilişim suçu, Bilişim sistemi, Veri hırsızlığı, Kişisel veri.

Cybercrimes and Data Theft in Turkish Criminal Law

İrem KARIKSIZ
Master's Student
Kastamonu University, Institute of Social Sciences
Department of International Relations
iremkariksiz00@gmail.com
0009-0008-4551-2399

Dr. Şenel SARSIKOĞLU
Faculty Member, Department of International Relations
Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
senels@kastamonu.edu.tr
0000-0002-2204-8422

Abstract

Article 244 of the Turkish Penal Code (TPC) focuses on the recording of personal data and addresses the penalties applicable to cases of unlawful data recording. This article plays a crucial role in ensuring data security and safeguarding individuals' rights. Situations such as the unauthorized recording of personal data, the misuse of such data, or unauthorized access to another person's personal information are subject to criminal sanctions under this provision. Specifically, the recording of personal data is only deemed lawful when conducted with the explicit consent of the individual concerned or in circumstances explicitly authorized by law. Otherwise, such actions are classified as criminal offenses, with sanctions varying according to the nature and scope of the recorded data. Data theft, also referred to as information theft, involves the unauthorized acquisition, use, or dissemination of someone else's data by individuals or entities. Stolen data may include sensitive personal and financial information such as bank account details, online passwords, passport numbers, driver's license numbers, social security numbers, medical records, or subscription details. Beyond personal data, data theft often involves financial records, trade secrets, or other highly sensitive information. These crimes can have severe consequences for individuals and organizations alike, as the stolen data may be exploited, leading to identity theft, financial losses, or reputational damage. Data theft, a significant threat to information security, poses a particularly grave risk to businesses and government institutions, making its prevention and punishment critical. Although attacks may originate from the systems of organizations, they often involve direct access to the information by an outsider or insider. Malicious insiders, for instance, can simply open a document and use a digital camera to capture images of information displayed on a computer screen. This study examines the offense under Article 244, focusing on data theft and associated liabilities.

Keywords: Criminal law, Cybercrime, Information system, Data theft, Personal data.

Banka veya Kredi Kartlarının Kullanılması Suretiyle Yarar Sağlama Suçu Hakkında Değerlendirmeler

Hatice Nur GENÇ
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
haticenurgnc@icloud.com
0009-0004-9307-5016

Dr. Öğr. Üyesi Şenel SARSIKOĞLU
Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
senels@kastamonu.edu.tr
0000-0002-2204-8422

Özet

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK) 245. maddesi, bilişim alanında işlenen suçlardan banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması suçunu düzenlemektedir. Bu düzenlemeyle "her ne şekilde elde edilmiş olursa olsun" "başkasına ait" "gerçek" bir "banka veya kredi kartını elinde bulunduran" kimsenin, "kart sahibinin veya kartın kendisine verilmesi gereken kişinin rızası bulunmadan" o kartı "kullanarak ya da kullandırtarak" "kendisine veya başkasına yarar sağlaması" fiili cezalandırmak istenmiştir. Teknolojinin hızla gelişmesi, banka ve kredi kartları gibi finansal araçların kullanım alanları kadar bunlarla yapılan parasal işlemlerin miktarını da artırmıştır. Bu araçların kullanımı, modern finansal sistemlerin temel taşlarını oluşturur ve hem tüketiciler hem de işletmeler için kolaylıklar sağlar. Ancak, bu finansal araçların suiistimalleri de günümüzde artan bir endişe kaynağı olmuştur. Nitekim hayatımızda bu kartların artan kullanımı ve dolayısıyla ekonomik hayatta işlem hacminin büyümesi, siber suç faillerinin bu kartlar yoluyla da haksız menfaatler elde etme isteğini artırmıştır. Bu kartların hukuka aykırı olarak kullanılması neticesinde kişi ve kurumların zarara uğratılarak bu şekilde menfaat sağlanmasının engellenmesi amacıyla ayrı bir suç olarak ihdası gerekmiştir. TCK 245. maddesinde düzenlenen suç, bir yönüyle bilişim sistemi üzerinde işlenebilen bir suç olması ve bilişim sistemi olmaksızın suçun fiil unsurunun gerçekleşememesi nedeniyle "bilişim suçu" olarak kabul edilir. Diğer yönüyle de günümüzde giderek daha yaygın hale gelen "ekonomik suç" kategorisinde de önemli bir yer edinmiştir. Bu suç, ceza sorumluluğu açısından ciddi yaptırımlar gerektiren bir suçtur. Bu bakımdan suçun niteliği ve failin kastı, cezanın belirlenmesinde önemli rol oynar. Ayrıca bu tür suçların önlenmesi ve faillerin cezalandırılması için sadece ceza hukuku değil, aynı zamanda siber güvenlik ve dijital denetim alanlarında da ciddi önlemler alınması gerekliliği ortadadır. Çalışmamızda hukuki düzenlemenin yanı sıra bilimsel ve yargısal içtihatlar bağlamında bir teorik çerçeve çizilmesi ile bireylerin kişisel verilerini koruma ve finansal güvenlik bilincini artırma yönünde değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukuku, Bilişim suçu, Ekonomik suç, Banka ve kredi kartı, Yarar sağlama.

Evaluations on The Crime of Obtainıng Benefits Through The Use of Bank or Credit Cards

Hatice Nur GENÇ
Master's Student
Kastamonu University, Institute of Social Sciences
Department of International Relations
haticenurgnc@icloud.com
0009-0004-9307-5016

Dr. Şenel SARSIKOĞLU
Faculty Member, Department of International Relations
Kastamonu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences
senels@kastamonu.edu.tr
0000-0002-2204-8422

Abstract

Article 245 of the Turkish Penal Code (TPC) No. 5237 regulates the crime of misuse of bank or credit cards as part of offenses committed in the field of informatics. This provision criminalizes acts involving the possession of a genuine bank or credit card that belongs to another, regardless of how it was obtained, and its use or enabling its use without the consent of the cardholder to obtain benefits for oneself or others. The rapid advancement of technology has expanded both the areas of use of financial instruments such as bank and credit cards and the volume of transactions conducted with them. These instruments are integral to modern financial systems, providing convenience for consumers and businesses. However, their abuse has become a growing concern. The widespread use of these cards and the resulting increase in transaction volume have intensified cybercriminals' efforts to derive unlawful benefits. To prevent harm to individuals and institutions caused by the unlawful use of these cards, this crime was established as a separate offense. The offense under Article 245 is considered a "cybercrime" as it relies on informatics systems for its commission. Simultaneously, it holds a key position in the category of "economic crimes." This crime requires serious sanctions from a criminal liability perspective, with the nature of the crime and the offender's intent playing critical roles in determining penalties. Preventing such crimes and punishing offenders necessitates criminal law measures alongside advancements in cybersecurity and digital auditing. This study provides a theoretical framework based on legal regulations and judicial precedents while evaluating strategies to enhance individuals' awareness of personal data protection and financial security.

Keywords: Criminal law, Cybercrime, Economic crime, Bank and credit cards, Obtaining benefits.

Bilişim Ceza Hukukunda Ajan Cihaz veya Programlar Suçu (TCK m. 245/A)

Birol SARIYERLİOĞLU
Yüksek Lisans Öğrencisi
Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
birolsrgrlgl@gmail.com
0009-0005-0023-4506

Özet

Bilişim suçları, teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte hem bireylerin hem de kurumların karşı karşıya kaldığı ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Kapsamı geniş olan bilişim suçları, kişisel verilerin çalınmasından, dolandırıcılığa; sistemlere yetkisiz erişimden, devletin kritik altyapılarına yapılan siber saldırılara kadar uzanır. Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesinin 2010 yılında Türkiye tarafından imzalamasıyla Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 245/A maddesinde yasak cihaz veya programlar suçu düzenlenmiştir. Bu madde ile bilişim sistemlerine yönelik hukuka aykırı müdahaleler önlemek amaçlanmış, toplumun dijital güvenliğini korumak hedeflenmiştir. Maddede, bilişim sistemlerine zarar verme, verileri hukuka aykırı olarak değiştirme, erişimi engelleme veya kişisel verilere izinsiz erişim gibi eylemleri gerçekleştirmek üzere tasarlanmış cihaz, program ya da araçların üretimi, ithalatı, satışı, temini veya bulundurulması suç sayılmıştır. Bu suç, yalnızca yasak cihaz veya programların kullanımını değil, aynı zamanda bu araçların üretim veya dağıtım süreçlerini de kapsar. Kanun koyucu, bu düzenleme ile sadece fiili eylemleri değil, potansiyel suç teşkil edebilecek hazırlıkları da cezalandırmayı amaçlamıştır. Örneğin, bir hacker programı geliştirmek ya da bu programı satmak, suçun oluşması için yeterlidir. TCK 245/A, dijital dünyadaki kötü niyetli faaliyetlerin yaygınlaşmasını engellemek için caydırıcı bir rol üstlenir. Maddede öngörülen cezalar, suçun niteliğine göre değişmekle birlikte genellikle süreli hapis cezalarını içerir. Bu düzenleme, bireylerin özel hayatının ve bilişim sistemlerinin güvenliğinin korunması açısından önem taşır. Aynı zamanda, bilişim alanında faaliyet gösteren profesyonellerin etik ve hukuka uygun çalışmaları teşvik edilir. Sonuç olarak, TCK 245/A, bilişim suçlarıyla mücadelede etkili bir yasal çerçeve sunar. Ancak, yasanın uygulanmasında teknik bilgi eksikliği, delil toplama süreçleri ve dijital kanıtların mahkemelerde değerlendirilmesi gibi zorluklarla karşılaşılabilinir. Bu nedenle, bilişim hukuku alanında uzmanlaşmış yargı mensuplarına ve kolluk kuvvetlerine ihtiyaç olduğu açıktır.

Anahtar Kelimeler: Ceza hukuku, Bilişim suçu, Bilişim sistemleri, Avrupa Konseyi Siber Suç Sözleşmesi, Yasak cihaz veya programlar.

Offense of Agent Devices or Programs in Cyber Criminal Law (TPC Article 245/A)

Birol SARIYERLİOĞLU
Master's Student
Kastamonu University, Institute of Social Sciences
Department of International Relations
birolsrgrlgl@gmail.com
0009-0005-0023-4506

Abstract

With the rapid development of technology, cybercrimes have become a serious threat to both individuals and institutions. Cybercrimes, which are broad in scope, range from theft of personal data to fraud; from unauthorized access to systems to cyber attacks on critical state infrastructures. With the signing of the Council of Europe Convention on Cybercrime by Turkey in 2010, the crime of prohibited devices or programs was regulated in Article 245/A of the Turkish Penal Code (TCK). This article aims to prevent unlawful interventions in information systems and to protect the digital security of society. The article criminalizes the production, import, sale, supply or possession of devices, programs or tools designed to damage information systems, illegally change data, block access or unauthorized access to personal data. This crime covers not only the use of prohibited devices or programs, but also the production or distribution processes of these tools. With this regulation, the legislator aimed to punish not only actual actions but also preparations that could potentially constitute a crime. For example, developing a hacker program or selling this program is sufficient for a crime to occur. TCK 245/A acts as a deterrent to prevent the spread of malicious activities in the digital world. The penalties stipulated in the article vary depending on the nature of the crime, but generally include a period of imprisonment. This regulation is important in terms of protecting the privacy of individuals and the security of information systems. At the same time, professionals operating in the field of information technology are encouraged to work in accordance with ethics and the law. As a result, TCK 245/A provides an effective legal framework in the fight against cybercrimes. However, difficulties such as lack of technical knowledge, evidence collection processes and the evaluation of digital evidence in courts may be encountered in the implementation of the law. Therefore, it is clear that there is a need for members of the judiciary and law enforcement who are specialized in the field of information technology law.

Keywords: Criminal Law, Cybercrime, IT Systems, Council of Europe Convention on Cybercrime, Prohibited Devices or Programs.

Montenegro's Statehood Process 1830-1851

,

Ali Gökçen Özdem
Assistant Professor, Doğuş University, Turkish Language and Revolution History
aozdem@dogus.edu.tr
Orcıd ID: 0000-0002-7659-7128

Hakan Kaya
Assistant Professor, Dogus University, Turkish Language and Revolution History
hkaya@dogus.edu.tr
Orcid ID:0000-0002-2348-578X

Abstract

Montenegro had continuously struggled against Ottoman sovereignty, from the time it came under Ottoman rule in 1496 until it officially gained independence in 1878, due to its primitive social structure and the harsh and infertile nature of its geography. However, the Ottoman administration did not intervene in the region as long as it paid its taxes. As the Ottoman Empire weakened, the tribes in the region rebelled against the government, and on the other hand, they built a nation state with a national identity from the tribal society structure. One of the most important characteristics of this period is that the Ottoman Empire could not find Montenegro on its own. In addition to Russia, which frequently used Montenegro for its own interests, England, France and Austria-Hungary exploited Montenegro for their interests in the region and intervened in issues related to Montenegro. Therefore, the smallest problem that arose became an issue affecting European peace with the intervention of other states. Montenegro's Statehood Process period between 1830-1851 covers the Vladika Peter II Njegos (1830-1851) reign. The period of Vladika Peter II Njegos (1830-1851) was the most intense period of creating a nation state with a national identity from a tribal society. This era was a period of intense diplomatic and military activities, when the Ottoman Empire was dealing with the consequences of the French Revolution of 1789 and comprehensive reforms were made by Sultan Selim III (1789-1807), Sultan Mahmud II (1808-1839) and Sultan Abdülmecid I (1839-1861). Therefore, Montenegro which was officially under Ottoman rule, albeit relatively, was directly affected by these changes and developments. There is no English publication based on the Ottoman archives regarding this period. Therefore, it is anticipated that this study will bridge this significant gap.

Keywords: Montenegro, Vladika Peter II Njegos, Russia, Austria-Hungary, Sanjak of Bosnia and Herzegovina

Özet

Karadağ, Osmanlı hakimiyetine girdiği 1496'dan resmi olarak bağımsızlığını kazandığı 1878 yılına kadar gerek ilkel karakterli toplumsal yapısı gerekse coğrafyasının verimsiz ve sert karakterli olması nedeniyle sürekli olarak Osmanlı egemenliğine karşı mücadele içinde olmuş buna karşın Osmanlı yönetimi ise vergisini verdiği müddetçe bölgeye müdahalede bulunmamıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına bağlı olarak bölgedeki aşiretler bir taraftan yönetime karşı ayaklanmış diğer taraftan aşiret toplum yapısından milli kimlikli ulus devlet inşasını gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadağ'ı tek başına bulamamasıdır. Karadağ'ı sık sık kendi çıkarları için kullanan Rusya'nın yanı sıra İngiltere, Fransa ve Avusturya Macaristan bölgedeki çıkarları doğrultusunda Karadağ'ı kullanmış ve Karadağ ile ilgili konulara müdahil olmuşlardır. Dolayısıyla ortaya çıkan en küçük sorun, diğer devletlerin müdahalesiyle Avrupa barışını etkileyen bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Aşiret yapılı toplumdan milli kimlikli ulus devleti oluşturma sürecinin en yoğun yaşandığı dönem Vladika Peter II Njegos (1830-1851)'un başta olduğu dönem olmuştur. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1789 Fransız Devrimi'nin sonuçlarıyla uğraştığı ve Sultan III. Selim (1789-1807), Sultan II. Mahmud (1808-1839) ile Sultan I. Abdülmecid (1839-1861) tarafından kapsamlı reformların yapıldığı yoğun diplomatik ve askeri faaliyetlerin yaşandığı bir dönemdi. Göreceli de olsa Osmanlı yönetimi altında olan Karadağ bu değişim ve gelişmelerden doğrudan etkilenmiş ve istifade etmiştir. Bahse konu dönemle ilgili Osmanlı arşivlerine dayandırılarak hazırlanmış İngilizce yayın bulunmamaktadır. Dolasıyla bu çalışmayla önemli eksikliğin giderileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Karadağ, Vladika Peter II Njegos, Rusya, Avusturya Macaristan, Bosna Hersek Sancağı

Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-İngiltere İlişkilerinde Yeniden Yapılanma (1990-2002)

Zeynep Çakır
Yüksek Lisans Öğrencisi, T.C. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih
Zeynbkocak@gmail.coom
0009-0003-6711-1020

Özet

Soğuk Savaş sonrasındaki süreçte uluslararası düzenin dönüşümü, Türkiye ve İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerde süreklilik ve değişim dinamiklerini beraberinde getirmiştir. Bu makalede, İngiltere ve Türkiye arasında gerçekleşen 1990 ve 2002 yılları arasındaki diplomasi sürecini beş temel oluşum altında incelenmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla birlikte değişen küresel dengelerin iki devlet arasında gelişen siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilere etkisi gözlemlenmiştir. Siyasi ve diplomatik ilişkilerde Türkiye'nin NATO'ya katılması, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ve bölgesel krizlerde sergilenen ortak tutumlar iki devlet arasındaki iş birliği sürecine hız vermiştir. Yapılan askeri alandaki yapılan ortaklık ve savunma politikaları özellikle bölgesel güvenlik ve istikrar bağlamında kritik önem taşımıştır. Ekonomik boyutta bakıldığında ise, iki hükümet arasındaki ticaret hacmi, yatırımlar, mali anlaşmalar ve turizm faaliyetleri gibi faktörler artış göstermiştir. Türkiye ve İngiltere ilişkilerinde, Soğuk Savaş sonrası dönem ve 2002 yılı arasındaki süreçte rol oynayan diğer önemli etken ise kültürel ve sosyal alandaki gelişmeler olmuştur. Faaliyete geçirilen eğitim alanındaki yenilikler ile öğrenci değişim programları gündeme getirilmiştir. Makalede, Türkiye ve İngiltere'nin ikili ilişkilerindeki süreklilik ve değişimi kavramak adına tarihsel bağlam kurarak, uluslararası sistemin ve yeni dünya düzeninin etkisiyle gelişen diplomasi adımları incelenmiştir. Bu çerçevede, belirli bir dönem ele alınarak iki devlet arasındaki ilişkiler çok boyutlu bir şekilde incelenmektedir. Bu kapsamlı ve çok yönlü değerlendirmeler sonucunda, Türkiye ve İngiltere arasında 1990 ve 2002 yılları arası dönemi şekillendiren temel dinamikler tek bir çalışma içerisinde incelenmiş ve detaylandırılmış olacaktır. Konunun çok yönlü değerlendirilmesi için yapılacak olan literatür taramasında gazeteler, devletlerin resmi internet sayfaları, makaleler, tezler ve alana ilişkin önemli eserler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, İngiltere, Soğuk Savaş, Diplomasi, Güvenlik.

Abstract

The transformation of the international order in the post-Cold War period brought about dynamics of continuity and change in diplomatic relations between Turkey and the UK. This article examines the diplomatic process between the UK and Turkey between 1990 and 2002 under five basic formations. The impact of the changing global balances following the end of the Cold War and the dissolution of the USSR on the political, economic and military relations between the two states has been observed. In political and diplomatic relations, Turkey's accession to NATO, the European Union membership process and the common attitudes displayed in regional crises have accelerated the cooperation process between the two states. The partnership and defense policies in the military field have been of critical importance, especially in the context of regional security and stability. When looked at from an economic perspective, factors such as the trade volume, investments, financial agreements and tourism activities between the two governments have increased. Another important factor that played a role in the post-Cold War period and 2002 in Turkey-UK relations has been the developments in the cultural and social fields. Innovations in the field of education that have been put into operation and student exchange programs have been brought to the agenda. In this article, in order to understand the continuity and change in the bilateral relations between Turkey and England, the historical context is established and the diplomatic steps that developed under the influence of the international system and the new world order are examined. In this context, the relations between the two states are examined in a multidimensional manner by considering a certain period. As a result of these comprehensive and multifaceted evaluations, the fundamental dynamics that shaped the period between Turkey and England between 1990 and 2002 will be examined and detailed in a single study. In the literature review to be conducted for a multifaceted evaluation of the subject, newspapers, official government websites, articles, theses and important works related to the field will be examined.

Keywords: Turkey, England, Cold War, Diplomacy, Security.

I. Giriş

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası düzende köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin getirisi olarak ülkeler arasındaki ikili ilişkilerde yeni dinamikler oluşmuştur. Türkiye ve İngiltere arasında gelişen ilişkiler de süreklilik ve değişim unsurları içeren çok boyutlu bir yapıya bürünmüştür. Türkiye'nin sahip olduğu jeostratejik konumu, İngiltere ile kuracağı iş birlikleri açısından önemli bir zemin oluşturmuştur. Diğer yandan, Türkiye'nin NATO'daki rolü ve bölgesel politikaları ile birlikte İngiltere açısından değişen küresel koşullarda ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel boyutlarda sürdürebileceği bir dış güç haline gelmiştir.

Makale, Soğuk Savaş sonrası dönemden 2002 yılına kadar olan süreç içerisinde iki devlet arasındaki ilişkileri belirleyen ana dinamikleri ve bunların geçirdiği evreleri ele almaktadır. İlk olarak, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni dünya düzeninin iki devlet arasındaki ilişkilere etkisine değinilecektir. Ardından, ekonomik iş birliği boyutunda sürdürülen ticaret ve yatırım ortaklıklarının gelişimi analiz edilecektir.

Siyasi ve diplomatik ilişkiler bağlamında iki devlet arasındaki ilişkiler incelendiğinde, Türkiye'nin NATO içerisindeki rolü, Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ve uluslararası platformlarda yapılan diplomatik ortaklıklar incelenecektir. Askeri, güvenlik, savunma ve

bölgesel istikrar gündemlerinin iki ülke arasındaki ilişkilere nasıl yön verdikleri incelenecektir. Son olarak kültürel ve sosyal ortaklıklar bağlamında yapılan eğitim, dil, turizm ve kültürel faaliyetlere değinilecektir.

II. Soğuk Savaş'ın Bitişi ve Türkiye-İngiltere İlişkilerine Etkisi

1939-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşının etkilerini derinden hisseden dünya, bu yılların ardından 1990'lı yılların başına kadar Soğuk Savaşın tecrübesini yaşamıştı. Soğuk Savaş döneminde karşılıklı fiziki bir savaş olmaksızın Batı bloğunu oluşturan ABD ve Doğu bloğunda yer alan Sovyetler Birliği olmak üzere iki kutuplu güç tarafları oluşmuştu. Uluslararası siyasi düzen bu iki kutup etrafında şekillenmiş, diplomatik adımlar devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda atılmıştı. Ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri alanlarda meydana gelen gelişmeler de bu doğrultuda ilerlemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaşın sonuna gelirken, 1990 ve 1991 yıllarında dünya genelinde yeniden yapılanma sürecine girilmişti. Bunun sebebi, iki kutuplu bir düzenden, ABD hegemonyasındaki tek kutuplu bir dünya düzenine geçilmesidir (Özuğurlu, 2005, s.7).

Soğuk Savaş döneminin siyasi yapısının anlaşılması, ilerleyen süreçlerde devletler arası atılan diplomatik adımların anlaşılmasında önemli bir faktördür. Bunun öncesinde meydana gelen I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşları ile birlikte değerlendirildiğinde devletlerin asıl amaçlarının dünya gücü haline gelerek devlerler üzerinde söz sahibi olarak egemenlik kurmak olduğu anlaşılır (Ali, 2003, s. 235–236).

Nitekim, ABD ve Sovyetler Birliği arasında uzun yıllardır devam eden rekabet durumu, 1989 yılında sonlanmıştır. SSCB, karşılıklı çatışma ortamı veya herhangi bir müdahale olmaksızın Doğu ve Orta Avrupa'daki üslerini terk etmiştir (Tucker & Hendrickson, 1995, s. 9). Bu süreçten sonra SSCB'nin dağılma süreci başlamış ve oluşacak yeni bir dünya düzeninin belirtileri meydana gelmişti.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Doğu bloğu kapanmış ve ABD kalan tek güç durumuna gelmişti. Dönemin ABD Başkanı yaptığı açıklamasında artık "yeni dünya düzenini" kavramının gündemde olacağını, bu düzen ile birlikte savaşsız bir uluslararası sisremde barışın egemen olacağını vurgulamıştır. İlaveten, insan haklarının önemine değinerek bu doğrultuda adımlar atılacağını iletmiştir (Kohen, 1992, s. 122). Soğuk Savaşın akabinde, gelişmekte olan ülkeler kendi savunma, askeri ve ekonomi gibi çıkarları doğrultusunda adımlar atmaya başlamışlardı. İngiltere ve Türkiye örneğine bakıldığında ise iki devlet arasındaki ilişkiler farklı alanlarda süreklilik ve değişim çerçevesinde devam etmiştir. Meydana gelen gelişmeler sonucunda iki devlet arasındaki politikayı çok yönlü bir oluşuma dönüştürmüştür.

III. Türkiye-İngiltere İlişkilerinde Ekonomik Boyut

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren uluslararası düzende birçok alanda olduğu gibi kendisine ekonomik anlamda da yer edinebilme çabası göstermiştir. Bu doğrultuda dönemin güçlü devletleri ile çeşitli anlaşmalar ve kurulan olumlu diplomatik ilişkilerle bu amacına yönelik adımlar atmıştır. Türkiye'nin bu süreçteki dönüm noktası II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan Soğuk Savaş dönemiyle birlikte gelişmiştir. Türkiye bu dönemlerde fiziki olarak savaş dışında kalmayı tercih etmesine rağmen ekonomik olarak zor bir dönemden geçtiği için diğer güçlü devletler ile bu yöndeki ilişkilerin aksamamasına dikkat etmiştir. İngiltere, ticari ve ekonomik anlamda diplomatik ilişkilerin yoğun yaşandığı devletler arasında gelmiştir.

İngiltere ve Türkiye'nin 1990 yılı ve sonrasında günümüze kadar gelen ekonomik ilişkilerini anlamak için II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş döneminde kurulan kritik ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir. 1940'lı yılların başında yani II. Dünya Savaşı sürecinde Amerika, Ortadoğu üzerindeki çıkar amaçları doğrultusunda Türkiye ile ilişkilerini sağlamlaştırmak ve doğrudan bağlantı sağlamak istemişti. Bunun için İngiltere'yi saf dışı bırakarak savaş bittikten sonraki konumunu da güvence altına almak istiyordu. Bu durum Türkiye ve İngiltere arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrelmesine sebep oldu. Ayrıca bu süreçte Türkiye Hükümetinde değişiklikler yaşanmış, yeni hükümeti kuran Şükrü Saraçoğlu iktisadi anlamda bazı yeniliklere giderek savaş sonrası durumdan istifade etmek isteyenlerin önüne geçmek için Varlık Vergisi'ni yürürlüğe getirmişti (Oran, 2001, s.393)

Türkiye ve İngiltere arasında iktisadi alanda yaşanan diğer önemli gelişmelerden biri ise demir-çelik ve tren malzemelerini oluşturan lokomotif ve vagon gibi ürünlerin ithalatıydı. Türkiye'nin bu konudaki hassasiyetinin sebebi özellikle savaş dönemlerinde ve sonraki süreçlerde ulaşım konusunda herhangi bir aksaklık yaşanmaması içindi. Bu doğrultuda, İskenderun'a yapılacak liman ithalat ve ihracat anlamında büyük kolaylık taşıyacağı için ticaret anlamında oldukça önemli bir rol oynayacaktır (Akşam, 1942, s. 1). Bu limanın diğer bir önemi de İngiltere ve Türkiye arasında yapılacak olan nakliyelerin taşınmasında kullanılacak olmasıydı (Korhan, 2016, s. 710–714).

Türkiye ve İngiltere arasındaki ticaret çerçevesinde gerçekleşen bu ilişki dönemsel olarak çeşitli gıda malzemelerinin de içinde bulunduğu ithalat-ihracat ürünleriyle devam etmiştir. Ayrıca her iki devletinde kendi çıkarları doğrultusunda yaptıkları ticari anlaşmalarda bu sürece eşlik etmiştir çünkü, Soğuk Savaş döneminden sonraki süreçte devletler için güvenlik politikaları her ne kadar önemli ise mali anlamdaki politikalar da bir o kadar önem kazanmıştır. Birçok devlet ekonomi alanında atılacak olan adımlarını ilk sıraya alarak önceliklerini bu alanda yoğunlaştırmışlardır (Polat, 2021, s. 352). Özellikle devletlerin mali alanlara yönelmeleri ve bu konu üzerine yoğunlaşmalarının belirli sebepleri bulunmaktadır. 1990 yılıyla birlikte ortaya çıkan teknokojik gelişmeler, Orta Asya bölgesinde bağımsızlıklarını ilan eden zayıf devletler, doğalgaz ve petrol rezervlerinin keşfedilmesi Avrupa devletleri için oldukça önemli hususlardır. Özellikle ABD ve İngiltere'nin Orta Asya Bölgesine olan ilgileri artmıştı. Türkiye'nin ise bu bölgeye olan ilgisinin sebepleri enerji ve Hazar Havzası rezervlerininden kaynaklanmaktaydı. Nitekim bu konuda Türkiye ve İngiltere ortak amaca sahipti. İngiltere, bölgede bulunan şirketleri aracılığıyla petrol hakimiyeti kurarak dünya pazarında yer edinmeyi istiyordu. Petrolü bölgeden çıkararak bu şirkitler aracılığıla güvenli bir şekilde pazarlamayı amaçlıyordu. Bu hedefin gerçekleşmesi için petrolü taşıyabileceği hatların çok sayıda olması gerekiyordu. Türkiye de bu hatlar aracılığıyla kendi çıkarlarını gerçekleştirebilecekti. Ancak, Rusya'nın petrol hatları üzerinde egemen olmasına her iki ülke de karşı çıkmıştır. Bu durumda, enerji malzemelerinin taşınması ve kullanımında herhangi bir kesinti olmadan Avrupaya iletilebilmesi için Rusya'nın hakim gücü istenmemiş, İngiltere ile Türkiye bu konuda ortak bir tutum sergilemiştir (Steinberg, 2003, s. 115–117). Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik bu tutumu ABD merkezli bir dış politika uyguladığını göstermektedir.

Türkiye'nin 1990'lardan sonraki sürecinde Avrupa Birliği ile olan ilşkilerinde bazı aksaklıklar meydana gelmiştir. Türkiye, Avrupa Birliği'nin 1997 yılında gerçekleştirdiği Luxembourg Zirvesi'nde görüşlerini ve isteklerini belli etmişti. 1999 yılında ise aradan geçen iki yıla rağmen bir dönüş olamayan Türkiye'den tepki gelmişti. Bunun üzerine Helsinki Zirvesi düzenlenmişti.

Ancak Türkiye'ye gerçekleştirilmeyecek vaatler verilmişti. Türkiye ise 1996 yılında Gümrük Birliği'ne katılarak ekonomik anlamda önemli tavizler vermişti ve böylece ülke ekonomisinin giderek dışa bağımlılığı artmıştı (Hatipler, 2011, s. 14–32).

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan bu sürecine destek veren taraf ABD olmuştur. Türkiye ve Avrupa birliği arasında yaşanan gelişmelere doğrudan müdahale etmiştir. ABD ile bu dönemde müttefik devlet olarak İngiltere'nin yanına Türkiye'de eklenmişti. Bu sebeple ABD, Türkiye ile müttefik olduğu için Avrupa Birliği üyesi olmasına destek vermişti. Bu sayade Birlik içerisinde kesndisine daha fazla güç sağlayacaktı (Polat, 2021, s. 352).

Bu süreç içerisinde İngiltere de ABD ile aynı tutumu sergilemiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olmasını desteklediğini açıkça ifade ederek her platform da bunu dile getirmiştir. İngiltere ile Türkiye arasında hem Avrupa Birliği hem de NATO çerçevesinde iş birlikleri sağlanmıştır (Yavuz, 1999, s. 46–49).

1990'lı yılların bitimiyle İngiltere, Avrupa Birliğinin daha çok yayılmasını destekler duruma gelmişti. Birliğe aday gösterilen devletlerin bir an önce değerlendirilmesi ve olumlu sonuçlar verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Kosova Müdahalesi'nden sonra meydana gelen 11 Eylül girişimleri ile birlikte Avrupa Birliği'nin Avrupa kıtasında daha geniş alanlara yayılması gerektiğinin önemi anlaşılmıştır. Balkan bölgesinin de Birliğe dahil edilmesi gerektiği görülmüştür (Schimmelfenning, 2001, s. 50–55).

Diplomatik ilişkiler boyuntunda devam eden ekonomik işbirliklerinin artık 2000'li yıllara gelindiğinde İngiltere, Türkiye için kritik bir dış ticaret ortağı haline gelmiştir. Türkiye bu yıllarda İngiltere'ye 3 milyar dolarlık ihracatta bulunmuştur. Bu rakam ilerleyen yıllarda katlanarak devam etmiştir. Bu ihracat ürünlerinin içerisinde örme giyim, aksesuar, yedek parça ve ekipman bulunmaktadır (KUTO, s,9).

VI. Türkiye-İngiltere Siyasi ve Diplomatik İlişkileri

Türkiye ve İngiltere'nin arasındaki geçmişten günümüze devam eden siyasi ilişkilerini tarihi ve kültürel birikimleri, stratejik ortaklıkları ve ortak çıkarları şekillendirmiştir. İngiltere'nin uluslararası yapıdaki konumuna bakıldığında ABD'nin güçlü bir müttefiki, NATO'da söz sahibi olan üye devletlerden birisi ve ekonomik anlamda güçlü bir devlet durumundaydı. Siyasette gerçekleşen kritik durumları kendi lehine sonuçlandırmayı başarabilen ve kendi çıkarları doğrultusunda siyasi olaylara yön verebilen bir devletti. Türkiye tarafına bakıldığında ise, NATO'ya üyeliğini tamamlamış ve Batı yönlü bir siyasi politika sürdüren bir devlet görülmekteydi. Aynı zamanda İngiltere gibi Türkiye de ABD'nin müttefik devletleri arasında yer almaktaydı. Türkiye, Avrupa Birliğine dahil olma yolunda ilerleyen ve jeopolitik konumu sebebiyle kritik önem taşıyan bir devlet konumundaydı (Polat, 2021, s.338).

İngiltere'nin Türkiye ile diplomatik ilişkilerini sürdürmesinin en önemli sebeplerinden birisi Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Türkiye, Doğu ve Batı arasında bir köprü oluşturuyordu. Bu yüzden, İngiltere'nin hakim olmak istediği ticaret yolları Türkiye üzerinden geçiyordu. Özellikle Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'ya olan sınırları ticaret için kilit noktalardı. Türkiye'nin İngiltere için önem arz eden diğer bir özelliği ise Kıbrıs'taki iki askeri üsse komşu olmasıdır. Diplomatik ilişkilerinin bir diğer nedeni de her iki devletin de Kıbrıs'ın garantör devleti olmalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye ve İngiltere'nin siyasi ilşkilerinin yoğunluk kazandığı belirli dönemler olmuştur. Bunlar Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında olmak üzere farklı çıkarlar ve anlaşmalar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çalışmanın konusu olan 1990 ve 2000 yılları arasındaki diplomatik ilişkilere bakılırsa, Türkiye hükümetinde 16 Mayıs 1993 yılından 16 Mayıs 2000 tarihine kadar görevde bulunmuş ve TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı olarak seçilen Süleyman Demirel vardı (Dünden Bugüne Başbakanlık, 2014, p. 79). İngiltere tarafında ise Johm Major'un başbaşanlık dönemi devam etmekteydi (Britannica, 2024). Türkiye ve İngiltere'nin 1990'lı yıllarındaki siyasi ilişkilerini şekillendiren başlıca olaylar arasında Soğuk Savaş sonrası kurulan yeni uluslararası düzende iki devletin kendi çıkarları doğrultusunda yer edinmeleri, Balkan bölgesindeki bazı hareketlilikler ve buna karşı yapılan müdahaleler yer almaktadır.

İngiltere 16-17 Ocak 1991 yılında Körfez Savaşı'yla yüz yüze gelmiştir. Bunun sebebi İngiltere, müttefik devletleri arasında en kalabalık asker sayına sahipti. İngiltere'nin müdahale etme sebebi kendi çıkarları doğrultusunda savaşın önemli bir coğrafi bölgede olmasından kaynaklanmıştır ve müttefik devletlerle ortak hareket edilmesini gerektirmiştir. Böylece ABD ile iş birliği sağlanmıştır. Türkiye ise NATO müttefiki olan İngilter ve ABD'ye savaş uçaklarını kullanabilmeleri için üslerini açmıştır. Bu üsleri askerlerini yerleştirmek amacıyla İngiltere, ABD ve Fransa kullanmıştır. Körfez Savaşı'nın akabinde Kuzey Irak bölgesinde güvenli bir ortam sağlamak adına "Huzur Harekatları" başlamıştır. Nitekim, Huzur Harekatı olarak adlandırılan bu operasyonlar Türkiye için güncel sorunlar yaratmıştır (Yaycı, 2019, s.337)

Huzur Harekatı, Türkiye'deki Kuzey Iraklı mültecilerin yurtlarına geri dönebilmeleri için ortaya çıkarılmış çok uluslu bir yapıdır. Ancak Türkiye için her yönden olumlu sonuçlar getiren bir oluşum olmamıştır. Çünkü Kuzey Irak'ta oluşabilecek otonom bir bölge, Türkiye'nın sınır güvenliği açısından bir tehdit unsuru olabilirdi (Cevizoğlu, 1991, s. 43).

Körfez Krizinin sonuna gelindiğindei özellikle Harekat sonrası petrol fiyatları yükselmiştir. Kara taşımacılığı ve ihracat sektörleri sekteye uğramıştır. Bu sebeple Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzey Irak arasındaki ekonomik faaliyetler olumsuz etkilenmiştir. Kazancını sınır ticaretinden ve petrol taşımacılığı ile sağlayan esnaflar olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca Kuzey Irak bölgesinde oluşan otorite boşluğu sebebiyle Türkiye'nin sınır güvenliği risk altına girmiştir ve bölgeye sağlanan askeri harcamalar mali sorunları da beraberinde getirmiştir (Öztürk, 2010, s. 19). Zamanla Türkiye'nin Kuzey Irak bölgesinde sahip olduğu bir koz haline gelen Huzur Harekatı'nda İngiltere ve ABD birlikte müttefik olarak hareket etmiş ve ortak ekonomik çıkarları doğrultusunda iş birlikleri gerçekleştirmişlerdir (Brands, 2004, p. 117).

SSCB'nin dağılması ve Doğu Bloğu'nun sona ermesi ile birlikte Soğuk Savaş dönemi sona ermişti. Uluslararası düzende güç dengeleri değişmiş ve haritada değişiklikler meydana gelmiştir. Yugoslavya iç çatışmalar yaşarken bağımsızlık hareketlerine başlamıştı. Bu durum bazı Avrupa Birliği devletleri tarafından desteklenmiştir. Diğer yandan Fransa ve İngiltere Sırbistan'a destek vererek Almanya'nın bölgedeki hakimiyet alanına sınır getirmek istemişlerdir. Özellikle Balkan Bölgesinde yaşanan bu gelişmeler Bosna Krizi'ni tetiklemiştir. İngiltere, patlak veren bu ayaklanma ve bağımsızlık mücadeleleri karşısında bu kez ABD ile müttefik olarak hareket etmemiştir. Körfez Savaşı'ndan sonra ilk kez fikir ve politika ayrılığı göstermiştir. Yugoslavya'nın dağılması NATO'nun gerekliliğini ve önemini göstermek için kullanılan bir uygulama bölgesi halini almıştır. Ortaya insan haklarını yok sayan müdahaleler

çıkmıştır ve bu durum ABD'nin egemenliğine güç katmıştır.(Valentino, 2006, s.723).

Bu dönemde Türkiye, Avrupa Birliği'nin kendi çıkarları doğrultusunda NATO'yu ön planda tutarak oluşturmak istediği güvenlik örtüne karşı çıkmıştır. Bu yüzden kendi politikasını Atlantik bölgesindeki bağlantılarını güçlendirmek ve devam ettirmek olarak belirlemiştir hem de ABD ve İngiltere ile birlikte müttefikliğine devam etmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında oluşan ve Batı ekseninde kurulan yeni dünya düzeninde bu iki devlet ile olan diplomatik ilşkilerini kesintiye uğratmamıştır.

Öyle ki, Bosna ve Kosova bölgesine askeri yardımda bulunmuş ve Yugoslavya müdahalelerine destek vermiştir. Ayrıca bu dönemde de ABD, Türkiye'nin askeri üslerini kullanmıştır. Balkanlar'ın ABD ve İngiltere açısından önemi boğazlar, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgelerine olan stratejik öneminden kaynaklanıyordu. Bosna adına barışı korumak amaçlı bazı örgütler oluşturulmuş ve İngiltere bu gruplar arasında yer almıştır. Uygulama Gücü (IFOR) ve İstikrar Gücü (SFOR) bu örgütler arasındadır. Aynı şekilde Kosova için Kosova Gücü (KFOR) ve Makedonya için de Birleşmiş Milletler Önleyici Konuşlanma Gücü (UNPREDEP) adında benzer örgütler kurulmuştur ve İngiltere bu örgütlere de dahil olmuştur (Bozkurt, 2024, s.153). Bu süreç içerisinde Türkiye ve ABD arasındaki mütteffiklik devam etmiş ve iş birliği sürdürülmüştür. NATO bünyesinde toplanan askeri güçler içerisine Türk askerleri de dahil edilmiştir. İngiltere olan diplomatik ilişkiler ise yine NATO içerisinde gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan, Avrupa Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (Common Defense and Security Policy- CDSP) kurulmuştur. Bu oluşum içerisindeki karar mekanizmaları belirlenirken Avrupa Birliği'nin rolü ve NATO faktörünün yanısıra Avrupa Birliği'nin üye devletlerinin de bu grup içerisinde yer alabileceği gündeme gelmiştir. Ancak Türkiye, bu gelişmeleri kendi açısından tehdit unsuru oluşturabilecek adımlar olarak gördüğü için tepkisini açıkça göstermiştir. BAB (Batı Avrupa Birliği) ise dönemin güncel meselelerden biri olan Kıbrıs ve Adalar tartışmalarına müdahale edebilmek amacıyla oluşturulan örgütün karar mercilerinden olmak istemiştir. BAB'ın örgüt içerisindeki karar vericilerden olmak isteme sebeplerinden birisi Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi ilgilendiren meseleler hakkında Türkiye'nin katılmadığı bir örgütte çözüme ulaştırılmasına karşı çıkma amacıydı. Bu süreçte İngiltere Avrupa güvenliği örgütleri içerisinde yer alıyorken Türkiye ise NATO bağlamında hareket ederek Avrupa ile iş birlikleri içerisindeydi.(Keskin, 2006-2007, s.50-53).

V. Kültürel ve Sosyal İlişkiler

Uluslararası sistemde diplomatik, askeri veya ekonomik ilişkilerin yanı sıra kültürel ilişkilerin payı da büyüktür. Devlet ve milletlerin birbirleriyle kültürel bağ kurmaları tarih boyunca önemini göstermiştir. Kültürel etkileşimler sayesinde toplumların ortak değerler oluşturması sağlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda sanat, edebiyat ve eğitim gibi konular köprü görevi görmüşlerdir. Devletlerin birbirleri arasında kurdukları kültürel diplomasi sayesinde barış ve iş birliği sağlanmış, toplumların manevi değerleri de paylaşılmıştır. 1990 ve 2000 yılları arasında İngiltere ve Türkiye arasında kültürel diplomasi adına birden fazla adım atılmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte British Council aktif çalışma sürecine girmiştir. Türkiye içerinde de daha aktif bir yapıya bürünmeye başlayan bu yapı kültürel ilişkiler alanında çalışmalarını sürdürerek eğitim fırsatları oluşturan bir kurumdu. Özellikle genç nüfus üzerinde faaliyetlerini devam ettirerek onlara öğrenci hareketliliği, bilgiye kolay erişim ve yabancı dil öğrenme gibi imkanlar sağlıyordu (Aydemir, 2018, s. 10–13). British Council, sağladığı

kültürel çalışmalar ve projeler ile uluslararası iletişimin gelişimini desteklediğini savunmuştur. İngiltere ve Türkiye arasında kurulan kültür ilişkilerinin diğer bir kaynağı da turizm olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'ye İngiltere gibi yabancı ülkelerden gelen turist sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Artışın sebebi olarak devletlerin teşvikleri ve özel girişim uygulamaları etkili olmuştur. Sadece 1990 yılında İngiltere'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 351 bin 458 kişi olarak açıklanmıştır (Okuyucu & Somuncu, 2018, s. 9)

İngiltere ve Türkiye arasında kültürel ilişkilerin diğer bir gelişmesi ise eğitim alanında gerçekleşmiştir. İngiltere'de 1990'lı yıllara gelinmeden önce Türkçe, Türk Edebiyatı ve Osmanlı Tarihi gibi dersler mevcuttu. 1986 ve 1990 yılları arasında Profesör Dodd tarafından kendi bütçesiyle açtığı Türkiye Çalışmaları adlı yüksek lisans programı açılmıştır. Bu programda Türkiye hakkında çeşitli çalışmalar yürüten araştırmacılar yer almıştır. İngiltere'de açılan Türkiye konulu bölümlerde Türkçe dil şartı aranmamıştır. Ayrıca 2000'li yıllarla birlikte Türk Hükümeti desteği ile bu bölümler teşvik edilmiştir (Tatar Kırılmış, 2014, s. 61–62).

Sonuç

Soğuk Savaş sonrasındaki süreç, uluslararası diplomatik ilişkilerde dönüm noktalarından olmuş ve derin dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Devletler arasında gelişen bu dönüşüm süreci İngiltere ve Türkiye üzerinden incelenmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden Ak Parti iktidarına kadar olan süreçte iki devlet arasında hem yenilikçi adımlar atılmış hem de çeşitli alanlar da iş birlikleri sağlanmıştır. Ekonomik, askeri, siyasi, sosyal ve kültürel çerçevede ele alınan gelişmeler iki devlet arasındaki çok yönlü bir dış politika örmeğini yansıtmıştır.

Savaşın sona ermesi ile birlikte devletler kendi çıkarları doğrultusunda yeni dünya düzenine ayak uydurmaya çalışmışlardır. Özellikle İngiltere ve Türkiye için benzer çıkar amaçları taşıyan Orta Doğu ve Balkan bölgelerinde yaşanan gelişmeler iş birliklerine yol açmıştır. Ayrıca Türkiye'nin sahip olduğu stratejik coğrafi konumu enerji hatları üzerindeki rolünü arttırmıştır. Bulunduğu konum itibariyle bölgesel güvenliğe katkısı da diğer önemli bir husustur. Bu durumlar sonucunda Türkiye, İngiltere için iş birliği halinde olması gereken bir devlet konumundadır. Türkiye tarafından bakıldığında ise İngiltere, Avrupa Birliği ile olan bağlantısı ve uluslararası sistemde söz sahibi olması açısından önemli bir güçtü.

Makalenin diğer bir bölümü oluşturan ekonomik ilişkilerde ise, iki ülke arasındaki ticaret hacmi incelenmiş ve ithalat ihracat oranları gözlemlenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrası yaşanan iki devlet arasındaki serbest ticaret antlaşmalar ve sektörel iş birlikleri ekonomik gelişmeleri etkilemiştir. Enerji kaynaklarının taşınması ve kullanılması konusunda yapılan anlaşmalar da olumlu sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde kurulan ekonomik bağlantılar ve bunlardan doğan gelirler günümüze kadar katlanarak devam etmiştir.

Dönemin en önemli gelişmelerini içerisinde barındıran siyasi ve diplomatik ilişkileirn anlatıldığı bölümde ise Soğuk Savaş sonrası oluşturulan çok taraflı diplomasinin örnekleri açıkça gözlemlenmiştir. Doğal olarak iki devlet arasındaki diplomasi trafiği artmış ve yaşanan uluslararası krizlerde ortak hareket edilmeye çalışılmıştır. Diplomatik temasların içeriklerine NATO, ABD ve Avrupa Birliği gibi etkenler tesir etmiştir. Özellikle terörle mücadele, mülteci sorunu, güvenlik ve bölgesel istikrar gibi konular gündem maddeleri arasında yer almıştır. Nitekim, İngiltere ve Türkiye arasında yaşanan diplomatik ve siyasi ilişkiler bazı dönemlerde Avrupa devletleri ile olan fikir ayrılıkları sebebiyle olumsuz etkilenmiştir.

Askeri iş birlikleri ve güvenlik politikaları da iki devlet arasındaki kritik meseleler arasında yer almıştır. Türkiye'nin de NATO'nun üye devleri arasında yer alması, İngiltere için yapılacak olan askeri iş birliklerini kolaylaştırmıştır. İngiltere'nin uluslararası anlamda etkin bir askeri gücünün olması, Türkiye'nin stratejik konumu ile birlikte kullanıldığında ortak operasyonlar ve harekatların gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır.

Kültürel ve sosyal ilişkilere bakıldığında ise Türkiye-İngiltere arasında gerçekleşen öğrenci değişim programları ve açılan Türkçe-İngilizce bölümler eğitim alanını etkilemiştir. Ayrıca Türkiye'de British Council eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Ticaret ve turizm ile sağlanan iş birlikleri ve devlet teşvikleri ile birlikte iki devlet arasındaki kültürel diyaloğun önünü açarak gelişimine hız kazandırmıştır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası ve 2002 yılları arası dönemde Türkiye ve İngiltere arasındaki ilişkiler birçok alanda hem süreklilik hem de değişim göstermiştir. Bu gelişmeler iki devlet arasındaki politikayı çok boyutlu bir oluşuma dönüştürmüştür. Makalede ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel çerçevelerde ele alınan süreklilik ve değişim gösteren bu politikalar detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Kaynakça

1. Akşam. (1942, 19 Ocak). *Akşam* (Sayı 8348), s. 1.
2. Ali, T. (2003). *Bush Bağdat'ta* (O. Akınhay, Trans.). İstanbul: Agora Kitaplığı. (s. 235–236)
3. Aydemir, E. (2018). Cultural Diplomacy and British Council. In *The International Symposium of Economy, Politics and Administration* (s. 10–13).
4. Bozkurt, İ. (2024). Barış Operasyonlarının Dönüşümü: Kısa Bir Gözden Geçirme. *Savunma ve Güvenlik Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 153.
5. Brands, H. W. (2004). George Bush and the Gulf War of 1991. *Presidential Studies Quarterly, 34*(1), 117.
6. Brzezinski, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: Sabah.
7. Britannica. (2024, December 18). John Major. In *Encyclopaedia Britannica*. https://www.britannica.com/biography/John-Major
8. Cevizoğlu, H. (1991). *Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi: Belgeler*. İstanbul: Form Yayınları. (s. 43)
9. Donaldson, F. L. (1984). *The British Council: The First Fifty Years*. London: J. Cape.
10. Dünden Bugüne Başbakanlık (1920–2014). (2014). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü(No.25,s. 79). https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/genel_mudurluk-yayinlar/basbakanlik__tarihi.pdf
11. Hatipler, M. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*, 14–32.
12. Keskin, F. (2006–2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum. *Uluslararası İlişkiler, 3*(2), 50–53.
13. Kohen, S. (1992). Yeni Dünya Düzeninde NATO'nun Değişen Stratejisi ve Türkiye. S. Şen (Ed.), *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye* (s. 122). İstanbul: Bağlam Yayınları.
14. Korhan, T. (2016). İkinci Dünya Savaşında Mersin ve İskenderun Limanları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(42), 710–714.
15. KUTO. *Türkiye-İngiltere Ekonomik ve Ticari İlişkiler*. Aydın: Kuşadası Ticaret Odası

(KUTO) Yayınları. (s. 9)
16. Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası (1919–1980): Kurtuluş Savaşından Bugüne. Olgular, Belgeler, Yorumlar* (C.1). İstanbul: İletişim Yayınları. (s. 393)
17. Okuyucu, A., & Somuncu, M. (2018). 1990–2015 Yılları Arasında Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Hareketlerindeki Değişim. *Türkiye Coğrafya Dergisi, 71*, 9.
18. Öztürk, M. (2010). Birinci Körfez Savaşı'ndan (1990–1991) 11 Eylül Sürecine ABD'nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi, 19*, 19.
19. Özuğurlu, M. B. (2005). *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları ve Yeni Uluslararası Konjonktürde ABD'nin Yeri*. İstanbul. (s. 7)
20. Polat, E. Ç. (2021). İngiltere–Türkiye İlişkileri. F. Ç. Oran (Ed.), *İngiltere Dış Politikası (Britanya Dış Politikası)* (s. 352). İstanbul: Nobel.
21. Schimmelfenning, F. (2001). The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action and The Eastern Enlargement of the European Union. *International Organization, 55* (Kış), 50–55.
22. Steinberg, J. B. (2003). An Elective Partnership: Salvaging Transatlantic Relations. *Survival* (Yaş), 115–117.
23. Tatar Kırılmış, İ. (2014). Birleşik Krallık'ta Türkiye ve Türkçe Çalışmalarına Dair Bir Deneme. *Studies of the Ottoman Domain, 4*(7), 61–62.
24. Tucker, R. W., & Hendrickson, D. C. (1995). *İmparatorluk özlemi* (A. Asrar, Trans.). İstanbul: Pınar Yayınları. (s. 9)
25. Valentino, B. (2006). The Perils of Limited Humanitarian Intervention: Lessons from the 1990s. *Wisconsin International Law Journal, 24*(3), 723.
26. Yaycı, C. (2019). Irak'ta Yaşanan Savaşlar ve Türkiye'ye Etkileri. *Güvenlik Stratejileri, 15*, 337.
27. Yavuz, K. (1999). NATO Stratejisi, Avrupa Güvenliğinin Dünü, Bugünü, Yarını. *New Perspectives Quarterly*, 46–49.

Beşar Esad'ın Düşüşü: Suriye'nin Geç Gelen Arap Baharı (mı?)

Hikmet Mengüaslan
Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
hikmet.menguaslan@adu.edu.tr
0000-0003-4836-5108

Özet

Bu bildiri Beşar Esad sonrası Suriye'nin siyasal görünümünü değerlendirmektedir. Ortadoğu'yu derinden sarsan Arap Baharı sürecinde bölgesel (İran) ve bölge dışı aktörlerin (Rusya Federasyonu) yoğun askeri ve finansal desteği sayesinde ayakta kalmayı başarabilen Beşar Esad rejimi literatürde otoriter rejimlerin dayanıklılığı perspektifini doğrulayan en dikkat çekici vakalardan birisi olmuştur. Ancak 2024'ün son aylarında çeşitli silahlı gruplardan meydana gelen koalisyon tarafından yürütülen askeri operasyon karşısında rejim askerleri çok kısa bir sürede (11 gün gibi) geri çekilmiş ya da karşılık vermemiştir. 8 Aralık 2024'te Esad'ın ülkesini terk etmesiyle 54 yıllık Esad ailesi iktidarı son bulmuştur. Suriye için açılan Esad sonrası sayfada yoğun bir gündem bulunmaktadır. Uygulanmakta olan yaptırımların kaldırılması ve ülkenin yeniden inşası, yeni kurulacak hükümet sisteminin kararlaştırılması ve yabancı güçlerin askerlerini geri çekmesi gibi konular bahse konu gündemin en önemli maddelerini oluşturmaktadır. Öte yandan, Suriye'nin mevcut merkezi otoritesi zayıf ve parçalı bir yapıdadır. Askeri kapasiteleri kısıtlı olan Suriye'nin çeşitli bölgelerinde silahlı gruplar güvenlik ve yönetim işlevlerini üstlenmiş durumdadır. Bununla birlikte, başta Türkiye ve İsrail olmak üzere birçok aktör Suriye'nin yeni siyasal döneminde etki sahibi olmaya önem vermektedir. Dolayısıyla, Suriye'nin siyasal görünümünde zaman zaman çatışmalı sonuçlar doğuran belirleyici adımlar atmaktadırlar. Bu bakımdan Suriye'de rejim değişikliği ve güç mücadelesi gibi dinamiklerin demokratikleşmeye yansımaları ilgi çekici bir araştırma konusudur. Çalışma, Suriye'nin Esat sonrası gidişatını otoriteryanizm sonrası demokratikleşme ve bölgesel güç mücadelesi dinamikleri temelinde ele almayı planlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Beşar Esad Sonrası, Demokratikleşme, Arap Baharı, Güç Mücadelesi

Ekonomik İşleyişe Bireysel Bir Direniş: Boykotun Toplumsal Yönü ve Etik

Ayda Nur KORKMAZDAĞ
aydakorkmazdag@gmail.com

Kader UYAR
kaderuyar4242@gmail.com

Doç. Dr. Ali Erkam YARAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Yüksek Lisans – Konya
aeyarar@erbakan.edu.tr
0000-0002-0919-314X

Özet

Boykot, bireylerin, grupların veya toplumların bir kişi, kuruluş, ülke, ürün ya da hizmetle ekonomik, sosyal ya da politik ilişki kurmayı gönüllü olarak reddetmesi anlamına gelmektedir. Genellikle tüketiciler bir ürünü kullanmayı ya da satın almayı bırakarak boykot yapmaktadırlar. Boykotun pek çok yönü olduğu gibi, toplumsal ve etik yönü de bulunmaktadır. Etik, bireylerin ve toplumların iyi – kötü, doğru – yanlış kavramları arasındaki farkı anlamak ve bu farkları davranışlarına yansıttıkları düşünce biçimidir. Boykotun etik yönü ise bireylerin ahlak değerleri ve toplumsal sorumluluk çerçevesinde hem vicdani kararlarını hem de toplum üzerindeki etkilerini içermektedir. Bireylerin bu tutumları boykotun toplumda görünür hale gelmesine katkı sağlar. Boykot görünür hale geldikçe markalar kendilerini etik davranışlarda bulunmaya zorlar. Boykotun toplumsal yönünde bireyler, sorunlara yönelik farkındalık oluşturmak ve problemi daha görünür kılmak için boykotu kullanmaktadır. Bu sayede insanlar ortak bir hedef çerçevesinde birleşerek kendilerine has bir duruş sergilerler. Bu duruş sayesinde boykot edilen ürün, hizmet ya da markalar üzerinde bir baskı unsuru haline gelebilmektedir. Bu çalışma, tüketici boykotunun toplumsal ve etik yönünü keşfetmeyi amaçlayarak bireylerin boykot hakkındaki düşüncelerini ve bireylerin boykot konusunda oluşan toplumsal normlara yönelik görüşlerini incelemektedir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırma kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile katılımcıların boykot hakkındaki düşünceleri incelenmiştir. Çıkan bulgular, boykotun bireyler üzerindeki etkisinin toplumsal yön temelinde oluşabileceği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Boykot literatürü incelendiğinde planlı davranış teorisi kapsamında toplumsal ve etik yönlerin davranışa etkisi alanını inceleyen çalışmalar azınlıktadır. Bu araştırma, bireylerin boykot tutumundaki farklılıkların toplumsal yönünü ve etik açısını çok yönlülüğüyle ele alan bir çalışma olarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boykot, etik, baskı, toplumsal yön.

Türkiye'deki 5 Büyük Bankanın Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Katkısının Entegre Raporlar Üzerinden İncelenmesi

Selin COŞKUN
Dr. Öğretim Üyesi
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları
selin.coskun@cbu.edu.tr
0000-0001-8114-5137

Özet

Birleşmiş Milletler tarafından gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakabilme, doğal kaynakların daha bilinçli tüketilmesi, yoksulluğun azaltılması, cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, herkese daha adil bir eğitim fırsatının sağlanması gibi pek çok amacı gerçekleştirmek üzere 17 temel hedef belirlenmiştir. Bu hedefler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) olarak ifade edilmektedir. SKH'lerin gerçekleşmesinde ulus devletler kadar işletmelerin de önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir. Bankacılık sektörü sürdürülebilir finansman sağlaması, uygulamış olduğu kredi politikaları ile yoksulluğun ve eşitsizliklerin azaltılması, yeni iş modellerinin ortaya çıkmasında girişimcilik ve inovasyonu desteklemesi noktasında önemli fonksiyonlar üstlenmesi nedeniyle sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmadaki temel amaç Türkiye'deki beş büyük bankanın sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkısının tespit edilmesidir. Çalışmanın amacı doğrultusunda 2024 yılı BDDK verilerine göre 5 büyük olarak kabul edilen bankaların 2021, 2022 ve 2023 yıllarına ait entegre raporları üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bankaların raporları web sitelerinden temin edilmiştir. Bankaların SKH'lere yönelik katkısının belirlenebilmesi için nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ile birlikte içerik analizi birlikte kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada verileri incelenen bankalar Ziraat Bankası, Vakıfbank, Halk Bankası, Garanti BBVA, Yapı Kredi Bankası'dır. Araştırma sonucunda her üç yılda da entegre raporlarında en çok SKH katkısı açıklayan Garanti BBVA iken en az SKH açıklaması yapan banka Vakıfbank bulunmuştur. İncelenen periyotta Ziraat Bankası'nın katkı sağladığı SKH sayısı 2021 ve 2022 yıllarında 14 iken, 2023 yılında 9 olarak tespit edilmiştir. Vakıfbank ve Garanti BBVA'nın 2021 yılında katkı sağladıkları SKH sayısı sırasıyla 5 ve 16 iken 2022 ve 2023 yıllarında artarak 7 ve 17 olmuştur. Bankaların en çok katkı sağladığı SKH'ler, 2021 yılında SKH 4, SKH 5, SKH 9; 2022 yılında SKH 4, SKH 7, SKH 8, SKH 9, SKH 13; 2023 yılında ise SKH 4, SKH7, SKH8, SKH 9, SKH 10 ve SKH 13 olarak belirlenmiştir. Tüm yıllar ortalaması alındığında bankaların en çok katkı sağladığı SKH'ler % 9 ile SKH 4 Nitelikli Eğitim, SKH 8 İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme ve SKH 9 Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı olarak bulunmuştur. Bankaların %2 ile en az katkıda bulunduğu hedef SKH 14 Sudaki Yaşam olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankalar, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, Entegre Raporlama

Analysing The Contribution Of 5 Major Banks In Turkey To Sustainable Development Goals Through Integrated Reports

Abstract

The United Nations has set 17 main goals to realise many objectives such as leaving a more livable world to future generations, consuming natural resources more consciously, reducing poverty, eliminating gender inequality, and providing a fairer education opportunity for all humanity. These goals are referred to as Sustainable Development Goals (SDGs). It is recognised that businesses as well as nation states have an important role in the success of SDGs. The banking sector contributes to sustainable development by providing sustainable financing, reducing poverty and inequalities with the credit policies it implements, and undertaking important functions in supporting entrepreneurship and innovation in the emergence of new business models. In this framework, the main objective of this study is to determine the contribution of five major banks in Turkey to SDGs. In line with the aim of the study, a research was conducted on the integrated reports for the years 2021, 2022 and 2023 of the banks, which are considered as the Big 5 for 2024 according to the BDDK data. The reports of the banks were obtained from their websites. In order to determine the contribution of banks to the SDGs, content analysis was used together with document analysis, one of the qualitative research methods. The banks whose data were analysed in the study are Ziraat Bank, Vakıfbank, Halk Bank, Garanti BBVA, Yapı Kredi Bank. As a result of the research, Garanti BBVA made the most SDG contributions in its integrated reports in all three years, while Vakıfbank made the least SDG disclosures. In the period analysed, the number of SDGs contributed by Ziraat Bank was 14 in 2021 and 2022, and 9 in 2023. While the number of SDGs contributed by Vakıfbank and Garanti BBVA was 5 and 16 in 2021, respectively, it increased to 7 and 17 in 2022 and 2023. The SDGs to which banks contributed the most were SDG 4, SDG 5, SDG 9 in 2021; SDG 4, SDG 7, SDG 8, SDG 9, SDG 13 in 2022; and SDG 4, SDG7, SDG8, SDG 9, SDG 10 and SDG 13 in 2023. When averaged over all years, the SDGs to which banks contributed the most were SDG 4 Quality Education with 9%, SDG 8 Decent Work and Economic Growth and SDG 9 Industry, Innovation and Infrastructure. It was observed that the target to which banks contributed the least with 2% is SDG 14 Life Aquatic Life.

Keywords: Banks, Sustainable Development Goals, Integrated Reporting

Türkiye'de Finansal Başarısızlık Üzerine Hazırlanmış Lisansüstü Tez Çalışmalarına Yönelik Sistematik Bir İnceleme

Yl. Öğr. Raziye Alpayar
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe, Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı, raziyerdogan@hotmail.com, 0009-0003-0632-2465.

Doç. Dr. Merve Tuncay
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, mtuncay@cumhuriyet.edu.tr, 0000-0002-2379-1314.

Özet

İşletmenin sürekliliği kavramı gereğince sonsuz olduğu öngörülen ömrü; yanlış kararlar, uygulanan yanlış politikalar yahut işletmenin faaliyette bulunduğu ülkenin yaşadığı krizler dolayısıyla olumsuz etkilenmekte ve daha ileri düzeyde de tamamen sonlanabilmektedir. Dolayısıyla geniş bir kapsamda değerlendirilebilecek finansal başarısızlık olgusu, tahminlemesi ve önleyici faktörlerin ortaya koyulabilmesine yönelik araştırmalar finans literatüründe her zaman güncelliğini korumaktadır.Bu çalışmada, Türkiye'de 1990 yılından sonra finansal başarısızlık üzerine hazırlanan lisansüstü tez çalışmaları içerik analizi yöntemi ile sistematik olarak irdelenerek mevcut literatürde konuyla ilgili gelecek araştırmalara ışık tutulması amaçlanmıştır. Araştırma, YÖK Ulusal Tez Merkezi üzerinden yürütülmüş ve tez adında "finansal başarı", "finansal başarısız" ile "finansal başarısızlık" terimleri geçen lisansüstü tezlerle sınırlı tutulmuştur. Böylece araştırma kapsamını 1992- 2004 döneminde kabul edilmiş toplam 104 teze oluşturmuştur. Elde edilen bilgiler, üniversite adı, tez düzeyi, tez dili, öğrenci uyruğu, danışman unvanı, enstitü türü, anabilim ve bilim dalı, tez amacı, araştırma yaklaşımı, yıl, sayfa aralığı ve anahtar kelime olmak üzere birçok açıdan kategoriye ayrılarak incelenmiştir.Bulgulara göre; finansal başarısızlığı konu alan tez çalışmaları en fazla yerli araştırmacılar tarafından ve sosyal bilimler enstitülerinde ele alınmakta, konu başta işletme ile ilgili ana bilim dalları ve daha sonra ekonometri ana bilim dalında ele alınmakta ve en fazla yüksek lisans tezi düzeyinde araştırılmaktadır. Bu çalışmaların %60'ından daha büyük bir kısmında finansal başarısızlığın tahminlemesi amaçlanırken finansal başarısızlık ile ilgili unsurların tespiti de ikinci öncelikli araştırma amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, yaklaşık %98 gibi yüksek bir düzeyde konunun ampirik yaklaşımla ele alındığı tespit edilmiştir. Son olarak her ne kadar 1992 yılı itibarıyla bu konuda tezler söz konusu olsa da, konuya ilişkin araştırmaların özellikle 2018 yılı itibarıyla yoğunlaştığı görülmüştür. Son olarak, çalışmalarda en çok kullanılan anahtar kelimeler ise "finansal başarısızlık" , "Borsa İstanbul" ve "lojistik regresyon analizi" terimleri olmuştur. Bu araştırmada elde edilen tüm istatistiksel bulguların sentezlenerek, araştırmacılara konuya ilişkin gelecek çalışmalarda yönlerini tayin etmeleri açısından anlamlı bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Başarısızlık, Finansal Oranlar, İçerik Analizi, Lisansüstü Tez Çalışmaları.

A Systematic Review of Graduate Thesis Studies Regarding Financial Failure in Türkiye

Abstract

The lifespan of a firm, which is assumed to be infinite in accordance with the concept of going concern, may be adversely affected and furthermore, it may be terminated completely by wrong decisions, wrong policies or also the crises experienced by the country in which the business operates. Hence, the phenomenon of financial failure, which can be evaluated in a wide scope, and research on its prediction and preventive factors are always up-to-date in the finance literature.This study aims to shed light on future research on the topic by systematically examining postgraduate theses on financial failure in Türkiye since 1990 using content analysis methodology. The research was conducted through the National Thesis Center of the Council of Higher Education (YÖK), and the research was limited to theses containing the terms "financial success," "financial failure," and "financial failure" in their titles. Therefore, the study includes a Toplam of 104 theses accepted between 1992 and 2004. The accumulated information was categorized and analyzed from various aspects, such as university name, thesis level, thesis language, student nationality, advisor title, type of institution, main scientific field and discipline, thesis purpose, research approach, year, page range, and keywords.According to the findings, theses on financial failure are predominantly authored by local researchers and are most commonly prepared within social science institutes. The subject is primarily addressed within departments related to business administration, followed by econometrics. Moreover, the majority of these theses are master's theses. In more than 60% of these studies, the main aim is to predict financial failure, while identifying the factors associated with financial failure is the second most frequent research objective. Additionally, it was found that approximately 98% of these studies adopt an empirical approach. Although theses on the topic have existed since 1992, research on financial failure has notably increased since 2018. Finally, the most commonly used keywords in these studies were "financial failure", "Borsa Istanbul," and "logistic regression analysis". The synthesis of all the statistical findings in this research is expected to make a meaningful contribution to guiding future studies on the subject and helping researchers determine their directions in forthcoming research.

Keywords: Financial Failure, Financial Ratios, Content Analysis, Graduate Thesis Studies.

GİRİŞ

İşletmenin sürekliliği kavramı gereğince sonsuz olduğu öngörülen ömrünün; alınan yanlış kararlar, uygulanan yanlış politikalar ya da işletmenin faaliyette bulunduğu ülkenin yaşadığı finansal ya da çevresel krizlerden etkilenmesi ve daha birçok çevresel veya işletmenin yapısal sorunları nedeniyle kısalmasına hatta sonlanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla son yıllarda “finansal başarısızlık” kavramının önemi ve ne kadar öngörülebildiği birçok araştırmaya konu olmaya devam etmektedir. Bu anlamda 1930 yılından bu zamana kadar finansal başarısızlık üzerine pek çok çalışma yapılmış ve 1960’lı yıllardan günümüze kadar pek çok yöntem (Altman Z-skor, Springate S-Skor modeli, yapay sinir ağları vb.) geliştirilmiştir. Çalışmaların çokluğu ve yöntemlerin çeşitliliği hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar açısından zorluklar yaşanmasına neden olabilmektedir. Amaca uygun bir yaklaşımla değerlendirme yapabilmek için bu çalışmaların ve yöntemlerin sentezlenmesi bir gerekliliktir.
Bu nedenle, bu çalışmada Türkiye’de 1990’lı yıllardan itibaren “finansal başarısızlık” üzerine yayımlanmış bulunan lisansüstü tezlerin çeşitli parametrelere göre sistematik olarak

incelenmesi amaçlanmıştır. Tez çalışmalarını belirli kategorilere göre değerlendirmek suretiyle, gelecek araştırmalar için literatürde doldurulabilecek boşluklara ilişkin anlamlı bir katkı sağlanması beklenmektedir.

Çalışma amaçları doğrultusunda takip eden bölümlerde finansal başarısızlık olgusu ele alınarak literatürde finansal başarısızlık konusunun nasıl incelendiği değerlendirilmiştir. Daha sonra analiz için çalışmanın kapsamı, kısıtları ve yöntemi hakkında bilgi verilerek elde edilen bulgular açıklanmıştır. Son olarak, sonuç bölümünde ise bulgular ışığında çıkarımlar yapılarak değerlendirme ve öneriler sunulmuştur.

1.İŞLETMELERDE FİNANSAL BAŞARISIZLIK KAVRAMI

Başarısızlık kavramı, sosyal bir kavram olduğundan farklı bakış açılarıyla farklı yorumlanarak tanımlanmaya çalışılabilmektedir. Her ne kadar farklı yorumlansa da kelime anlamı olarak herkes için olumsuz durumlar içerdiği ya da ifade ettiği söylenebilir. İşletmeler için de finansal başarısızlık farklı boyutlarda algılanabilir; kimisi finansal hedeflere ulaşamamayı finansal başarısızlık olarak yorumlayabilir, kimisi kar elde edememeyi, kimisi borçlarını ödeyememeyi ve kimisi de iflas durumunu finansal başarısızlık olarak yorumlayabilir.

Ertan ve Ersen (2018) başarısızlığı ekonomik başarısızlık, teknik başarısızlık, işletme başarısızlığı gibi farklı açılardan ele almanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Buna göre; ekonomik başarısızlık, bir firma için yönetimin etkinliğiyle alakalı ortaya çıkmakta ve firmanın borcunu ödeyebilecek durumda olmasıyla beraber mevcut karlılığının öz kaynak maliyetinin altında olması yahut maliyetlerinin sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Teknik başarısızlık ise firmanın vadesinde yükümlülüklerini yerine getirememesini ifade etmektedir. Bu durumda temel sorun, likit kaynakların kullanımında vade uyumunun sağlanamaması olmaktadır. İşletme başarısızlığı ile ise bir iflas sürecinde olunmamakla beraber mali yükümlülüklerin ödenememesi ifade edilmektedir (Ertan ve Ersen, 2018: 182-183).

Firmaların maruz kalabileceği başarısızlık kavramı en basit haliyle yükümlülüklerin yerine getirilememesi olarak tanımlanabilir. Özellikle finansal yükümlülüklerin yerine getirilememesi dolayısıyla da işletmeleri finansal başarısızlığa sürüklediği görülmektedir (Salur, 2021:18).
Akgüç (1998: 947-948), firmaların başarısızlığa uğrama nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Firmanın satış hacminin yeterli düzeylerde olmaması,
- Faaliyet giderlerinin çok yüksek olması,
- Firmanın alacaklarını zamanında tahsil edememesi,
- Firma stoklarının sürüm kabiliyetini kaybetmesi,
- Firmada maddi duran varlıklara aşırı yatırım yapılması yüzünden atıl üretim kapasitesinin ortaya çıkması,
- Firmanın aşırı düzeyde borçlanması,
- Kuruluş yerinin yanlış seçilmesi,
- Firmanın benzer firmalarla rekabet olanaklarının zayıf olması,
- Hatalı şirket satın alımları,
- Likidite yetersizliğine bağlı olarak yükümlülüklerin zamanında karşılanamaması,

- Yangın ve su baskını gibi afetler,
- Grev ve endüstriyel uyuşmazlık gibi durumlara uzun süreli maruz kalınması.

Civan ve Dayı (2014), küreselleşme süreciyle beraber gelen krizlerin, artan müteşebbis sayısının ve pazar sınırlarının genişlemesinin mali yapıları bu sürece uyumlu olmayan işletmelerde yol açtığı sıkıntılar sebebiyle de finansal başarısızlık üzerinde olumsuz yönde etkili olduğunu belirtmektedir. Finansal başarısızlık, işletmenin hedeflerine ulaşamaması ve sergilediği performansın işletmenin hayati fonksiyonlarını felç edecek kadar olumsuz gerçekleşmesi gibi durumlardır. Bu durum sadece firma için değil bir ülke ekonomisi için de tehdit kaynağı olduğundan gerçekleşmeden önce tespit edilebilmesi önem taşımakta olup erken önlem alındığında önüne geçilmesi mümkün olabilecektir. Dolayısıyla finansal başarısızlığın önceden tespit edilebilmesine dair birçok istatistiksel olan ve olmayan yöntem geliştirilmektedir (Civan ve Dayı, 2014: 2-3).

Türk literatüründe, finansal başarısızlık olgusunun çoğunlukla ampirik olarak ele alındığı ve bu çalışmalarda finansal başarısızlığın tahmin edilmeye çalışıldığı veya finansal başarısızlığı en iyi açıklayan yöntem veya göstergenin tespit edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ayrıca çalışmalarda finansal başarısızlık tahmin göstergelerinden olan Altman Z-skorunun da sıklıkla tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Ünsal (2001) çalışmasında, Sermaye Piyasası Kurumuna bağlı 16 başarısız ve 55 başarılı firmaya ait verileri kullanarak finansal başarısızlık tahmininde kullanılabilecek 17 finansal oranı incelemiş ve diskriminant analizi uygulamıştır. Çalışma sonucunda, 16 başarısız şirketten 13'ünün doğru, 3'ünün yanlış sınıflandırıldığını, 55 başarılı şirketin doğru sınıflandırıldığını ve neticesinde diskriminant analizinin başarılı ve başarısız şirketlerin sınıflandırma olasılığının %95,77 olduğunu belirlemiştir. İçerli ve Akkaya (2006) ise, üç yıl üst üste zarar etmek veya iflas etmiş olmak durumunu finansal başarısızlık olarak değerlendirmek suretiyle 1990-2003 yılları arasındaki dönemlerde İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören 40 başarısız, 40 başarılı endüstri işletmesi Z testi yardımıyla analiz etmiştir. Sonuçta başarılı ve başarısız işletmelerin, ilgili dönem ve sektörlerde, arasındaki farklılıkların çok az ve sınırlı olduğu başarılı işletmelerin iyi bir yönetime sahip olmaması durumunda başarısızlığa çok çabuk düşebilecekleri, başarısız işletmelerin ise, yasal olarak iflasa düşmemişlerse, daha etkin bir yönetimle mali başarıya ulaşabileceklerini belirtmişlerdir. Benzer şekilde, Ertan ve Ersan(2018) da 2000–2014 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören ve imalat sektöründe faaliyetlerini sürdüren 208 işletmeyi analiz etmiştir. Bu çalışmada Ulusal Pazardan Yakın İzleme Pazarı kapsamına geçiş 'finansal başarısızlık' olarak değerlendirilmiş ve firmaların 175'i 'başarılı' ve 33'ü 'başarısız' olarak sınıflandırılmıştır. Analiz için sağ kalım analizi yöntemi uygulanmış ve sonuçta sağ kalım analizi yöntemlerinin finansal başarısızlık tespitinde etkin olduğunu ortaya koymuşlardır. Salur (2021) ise, finansal başarısızlık kriteri olarak; işletmenin en az iki yıl üst üste zarar etmiş olması, Borsa İstanbul'daki işlem sırasının kapanması, Borsa İstanbul'da kottan çıkarılma veya gözaltı pazarına alınması, işletmenin aktif büyüklüğünün bir önceki yıla göre en az %10 azalması, işletmenin öz kaynaklarının bir önceki yıla göre en az %10 azalması, sermayesinin yarısının veya 2/3'ünün kaybolması, net işletme sermayesinin negatif olması durumlarından herhangi birine uyan işletmeleri başarısız kabul etmiştir. 2008-2013 yılları arasında faaliyet gösteren ve BİST'te işlem gören işletmelerden bu kriterlere göre 72'si finansal başarısız, 72'si başarılı olmak üzere toplam 144 işletmeden oluşan bir örneklem yapay sinir ağları yöntemleriyle analiz

edilmiştir. Sonuçta yapay sinir ağı modelinin doğru sınıflandırma oranının %95,83 olarak gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Özdemir ve diğ.(2011), 2006-2009 yıllarında İMKB sınai endeksinde devamlı işlem gören 80 şirket üzerinde Altman Z-skor modeli ve lojistik regresyon analizi yöntemini uygulamıştır. Sonuçta defter değeri (DD) esaslı finansal başarısızlık tahmin modellerinin tutarlı açıklama kabiliyetinin piyasa değeri(PD) esaslı finansal başarısızlık tahmin modellerine göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Civan ve Dayı(2014), Zonguldak Kamu Hastaneleri Birliğine bağlı sağlık işletmelerinin 2008-2012 dönemlerindeki mali başarısızlık seviyelerini Altman Z-skor ve yapay sinir ağları modeliyle incelemiştir. Analiz sonucunda yapay sinir ağları modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır. Buna benzer şekilde, Aker ve Karavardar (2021), Türkiye'de faaliyet gösteren 150 başarılı ve 178 başarısız olmak üzere 328 KOBİ'yi incelemiştir. Firmaların 2015-2018 dönemi mali tablolarını kullanarak Altman Z-skor, Springate S Skor ve yapay sinir ağları modellerinden hangisinin finansal başarısızlığı 1,2 ve 3 yıl öncesinde daha başarılı olarak tespit ettiğini araştırmışlardır. Bulgulara göre, yapay sinir ağları modeli doğruya en yakın sınıflandırmayı yaparak diğer modellerden daha yüksek doğru tahmin oranına sahiptir. Çavuş ve Başar(2020) ise, BİST İmalat sektöründe yer alan 178 işletmenin finansal başarısızlığını ikili lojistik regresyon analizi yönteminden faydalanarak 2015, 2016 ve 2017 yılları nakit akış oranlarını Altman Z-skor modeliyle incelemiştir. İşletmelerin finansal başarısızlığını tahmin etmede nakit akış oranlarının etkili olduğu sonucuna varmışlardır. Büyük ve Yıldırım (2022), Borsa İstanbul (BİST) imalat sektöründe faaliyet gösteren 40 işletmenin 2015-2019 yılları arasındaki bilanço ve kâr zarar tablolarından elde edilen bilgiler çeyreklik olarak düzenlenmiş, başarısızlık kriteri olarak Springate'in S-skor modeli tercih ederek 6 adet finansal oran, bağımsız değişkenler olarak uygulamada yer almıştır. Çalışma sonucunda kısa vadeli yabancı kaynakların pasif toplama oranı ve toplam maliyetin net satışlara oranı, finansal başarısızlığı en fazla etkileyen iki değişken olduğu ve negatif katsayılı olan bu iki değişkendeki artışların S skor değerini azaltacağını tespit etmişlerdir. Aslan (2024), çalışmasında elektrik üretim alanında faaliyet gösteren ve Borsa İstanbul'a kayıtlı olup hisseleri halka arz edilen firmaların finansal risk durumunu tahmin etmeye çalışmıştır. Firmaların 2018-2022 yılları arasındaki finansal verileri dikkate alınarak, firmaların finansal başarısızlıklarının tahmini için gerekli oranlar hesaplanmış, Altman Z-skor yöntemiyle firmaların iflas riskine maruz kalıp kalmadıkları konusunda öngörüde bulunulmuş ve çalışma sonucunda firmaların borçlarını ödemekte güçlük yaşadıkları ve iflas riski ile karşı karşıya kaldıkları ve iflas riskinin göstergesi olan kırmızı alanda yer aldıklarını tespit etmiştir. Finansal risklerin değerlendirilmesinde kullanılan Altman Z-skor yöntemine göre genel olarak elektrik üretim firmalarının borçlarını ödemekte sıkıntı çektiği ve iflas riski taşıdığı sonucuna ulaşmıştır.

3.VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada 1990-2024 döneminde Türkiye'de kabul edilmiş olan, finansal başarısızlık konusunu ele alan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sistematik olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Böylece konuya ilişkin eğilimleri, benzerlikleri ve geliştirilmeye açık olan noktaları tespit edebilmek hedeflenmektedir. Araştırma, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) Başkanlığı'nın Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yürütülerek kapsam, tez adında "finansal başarı", "finansal başarısız" ve "finansal başarısızlık" terimleri geçen lisansüstü çalışmalarla sınırlı tutulmuştur. Toplamda 104 adet yüksek lisans ve doktora tezine ulaşılmıştır. Tezlerin incelenmesi ise içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler 12 kategori açısından incelenerek tablo ve/veya grafik olarak sunulmuştur. Bu kategoriler; danışman unvanı, öğrenci uyruğu, tez düzeyi, sayfa aralığı, yayın dili, üniversite adı, enstitü türü, ana

bilim/bilim dalı, amaç, araştırma yaklaşımı, yıl, anahtar kelime olarak sınırlandırılmıştır.
İçerik analizi, özellikle sosyal bilimler alanında kullanılan ve bir konudaki metnin bazı kelimelerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlenmesini sağlayan sistematik ve yinelenebilir bir araştırma yöntemi (Büyüköztürk ve diğ., 2014, : 240) olduğu için konu hakkında ortak ve farklı yönleri veya genişletilmeye açık olan noktaları kolayca ortaya koyabilmeyi sağlamaktadır. Belirli bir konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmaların sistematik olarak belirli sınıflara göre irdelenip değerlendirilmesi, mevcut görünümün bir tür haritasını ortaya koyarak gelecek çalışmalara ilham olabilecektir. Sarıgül (2020), içerik analizinin araştırma yapılan konudaki eğilimler hakkında kapsamlı bilgiler sağlayabildiğini ve bu yöntemin en belirgin yönünün de verileri sayısallaştırarak nicel bulgular türetmeye veya sonuçları nitel betimlemeler olarak da ortaya koymaya imkân sağlaması olduğunu aktarmaktadır (Sarıgül, 2020: 154).

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında 104 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmış olup bunların 34'ü doktora, 70'i yüksek lisans düzeyindedir. Belirlenen kategoriler için elde edilen bulgular tez düzeyine göre aşağıdaki gibi sunulmuştur.

Tablo 1. Kullanılan Yazım Dili ve Öğrenci Uyruğu

		Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
Dil	**İngilizce**	0	5	5
	Türkçe	34	65	99
Toplam		34	70	104
Ogrenci Uyruk	**Yabancı**	0	8	8
	Yerli	34	62	96
Toplam		34	70	104

Çalışmaların tamamına yakını Türkçe olarak hazırlanırken sadece 5 yüksek lisans tezi İngilizce olarak hazırlanmıştır. Diğer yandan bu çalışmalardan sadece 8 yüksek lisans öğrencisinin yabancı uyruklu olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Çalışmalara danışmanlık yapan öğretim üyeleri unvanları bakımından değerlendirildiğinde de en çok profesör doktorlar tarafından (43) yönlendirildiği ve bunların da 25'inin doktora düzeyinde hazırlandığı görülmektedir. Yüksek lisans düzeyinde hazırlanan çalışmalar ise en fazla doçent doktor unvanlı öğretim üyeleri danışmanlığında (30) yürütülmüştür (Tablo 2).

Tablo 2. Danışman Unvanı

		Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
Danışman Unvan	**Dr.Ogr.Uyesi**	2	22	24
	Doç.Dr.	7	30	37
	Prof.Dr.	25	18	43
Toplam		34	70	104

Konuların araştırılma kapsam ve yoğunluğu olarak sayfa aralığı da incelenmiştir. Buna göre 100 ve altı sayfa aralığında olan çalışmaların sadece 22 adet ve yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Orta ve ileri kapsamda ele alındığı görülmektedir. Doktora tezlerinin tamamı ise bu şekilde hazırlanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Sayfa Aralığı

		Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
Sayfa Aralığı	**100 ve altı**	0	22	22
	101-249 arası	28	44	72
	251 ve üstü	6	4	10
Toplam		34	70	104

Yayın yılı açısından çalışmalar değerlendirildiğinde, konuya ilişkin ilk çalışmanın 1992 yılında hazırlandığı görülmektedir. 1997 yılına kadar başka çalışma bulunmazken, 2007 yılından itibaren bu konunun daha fazla araştırılma eğilimine girdiği görülmektedir. Finansal başarısızlık üzerine bu dönem itibarıyla neredeyse her yıl çalışma yapılmakla beraber özellikle 2018 yılı itibarıyla daha fazla artan şekilde konu irdelenmektedir. Bu da konunun önem ve güncelliğinin arttığını göstermektedir. Finansal başarısızlık üzerine en fazla yapılan çalışmaların 2022 (15) ve 2019 (14) yıllında gerçekleştiği dönemler ise sırasıyla dünyada Covid-19 pandemisinin yayıldığı ve ülkemizde de kur krizinin başladığı dönemlerin hemen sonrasıdır (Şekil 1).

Şekil 1. Yayın Yılı

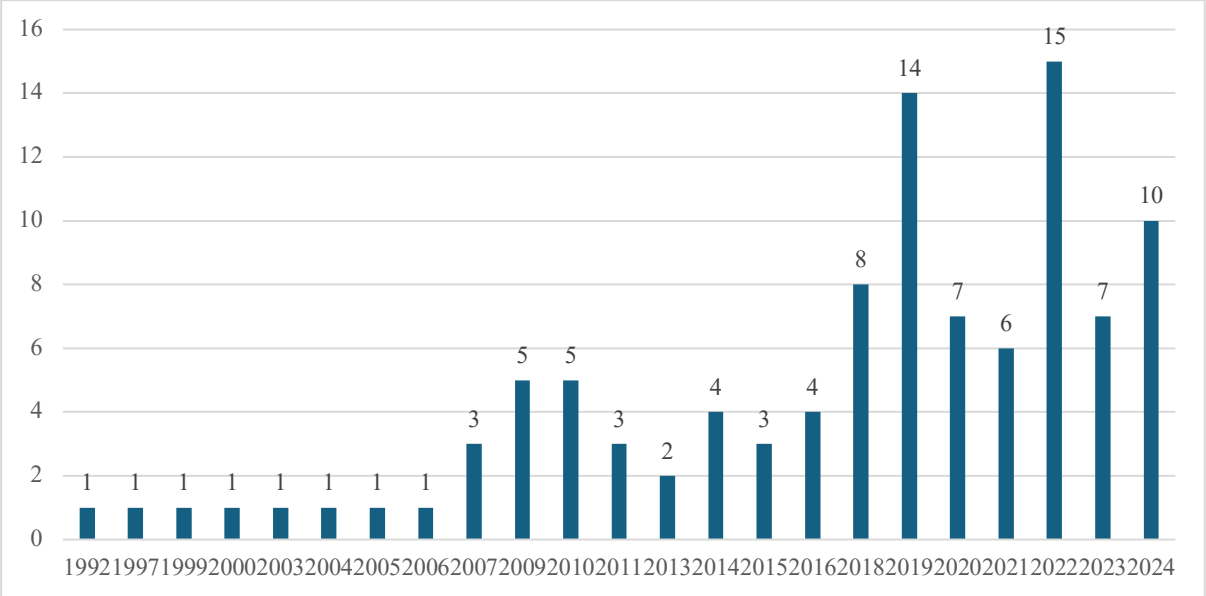

Tez çalışmaları üniversitelere göre incelendiğinde, en fazla Marmara Üniversitesi (7) ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nde (5) araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bunun dışında bu konuya ilişkin araştırmalarda Anadolu Üniversitesi (4), Ankara Üniversitesi (4), Dumlupınar Üniversitesi (4), İstanbul Üniversitesi (4), Mersin Üniversitesi (4) ve Süleyman Demirel Üniversitesi (4) de öne çıkmaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Üniversite

Üniversite Adı	Sayı	Üniversite Adı	Sayı
Marmara Üniversitesi	7	Altınbaş Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	5	Atatürk Üniversitesi	1
Anadolu Üniversitesi	4	Bahçeşehir Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	4	Bandırma Onyedi Eylül Ünive	1

Dumlupınar Üniversitesi	4	Bartın Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	4	Başkent Üniversitesi	1
Mersin Üniversitesi	4	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniv	1
Süleyman Demirel Üniversitesi	4	Çağ Üniversitesi	1
Bursa Uludağ Üniversitesi	3	Çankırı Karatekin Üniversi	1
Kocaeli Üniversitesi	3	Erzincan Binali Yıldırım Ü	1
Akdeniz Üniversitesi	2	Fatih Üniversitesi	1
Ankara Hacı Bayram Veli Üniv	2	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1
Aydın Adnan Menderes Ünivers	2	Giresun Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	2	Gümüşhane Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	2	İnönü Üniversitesi	1
Eskişehir Osmangazi Üniversi	2	İskenderun Teknik Üniversite	1
Gazi Üniversitesi	2	İstanbul Medeniyet Üniversit	1
Gaziantep Üniversitesi	2	İstanbul Teknik Üniversitesi	1
Gediz Üniversitesi	2	İstanbul Üniversitesi-Cerrah	1
Hitit Üniversitesi	2	Karamanoğlu Mehmetbey Üniver	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	2	Maltepe Üniversitesi	1
İstanbul Bilgi Üniversitesi	2	Necmettin Erbakan Üniversites	1
Karabük Üniversitesi	2	Nişantaşı Üniversitesi	1
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	Selçuk Üniversitesi	1
Muğla Sıtkı Koçman Üniver	2	Şırnak Üniversitesi	1
Niğde Ömer Halisdemir Ünive	2	Van Yüzüncü Yıl Üniversit	1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	Yıldız Teknik Üniversitesi	1
Alanya Alaaddin Keykubat Üniv	1	Toplam	104

Araştırmaların büyük bir çoğunluğu (82) sosyal bilimler enstitüsünde hazırlanırken, en az fen bilimleri enstitüsünde çalışma yapılmış olup tamamı (3) yüksek lisans düzeyindedir (Tablo 5).

Tablo 5. Enstitü

		Doktora	**Yüksek Lisans**	**Toplam**
Enstitü	**Fen Bilimleri Enstitüsü**	0	3	3
	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4	15	19
	Sosyal Bilimler Enstitüsü	30	52	82
Toplam		34	70	104

Çalışmalar ana bilim dalı ve bilim dalı kapsamında değerlendirildiğinde ise, en çok işletme ana bilim dalında (65) tez hazırlandığı ve bunların 38'inin yüksek lisans 27'sinin doktora düzeyinde olduğu görülmektedir. Çalışmaların çoğunlukla iktisadi ve idari bilimler alanlarıyla ilgili bilim dallarında ele alındığı görülmekle beraber, veri bilimi, inşaat mühendisliği ve endüstri mühendisliği gibi fen bilimlerine yönelik anabilim dalları bünyesinde de yüksek lisans düzeyinde birer çalışma hazırlanmıştır (Tablo 5).

Tablo 6. Ana Bilim/Bilim Dalı

		Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
Ana Bilim Dalı	**Belirtilmemiş**	0	2	2
	Bankacılık ve Finans Ana Bil	1	2	3
	Ekonometri Ana Bilim Dalı	1	6	7
	Ekonomi Finans Ana Bilim Dalı	0	1	1
	Endüstri Mühendisliği Ana B	0	1	1
	Finans Ana Bilim Dalı	0	1	1
	İktisat Ana Bilim Dalı	0	1	1
	İnşaat Mühendisliği Ana Bi	0	1	1
	İstatistik Ana Bilim Dalı	0	2	2
	İşletme Ana Bilim Dalı	27	38	65
	İşletme Bilim Dalı	0	1	1
	İşletme Bölümü	4	3	7
	İşletme Yönetimi Ana Bilim	0	2	2
	Muhasebe ve Finansal Yönetim	0	2	2
	Sigortacılık Ana Bilim Dalı	0	1	1
	Turizm İşletmeciliği Ana Bi	1	3	4
	Uluslararası Finans Ana Bilim	0	1	1
	Uluslararası Ticaret ve Finans	0	1	1
	Veri Bilimi Ana Bilim Dalı	0	1	1
Toplam		34	70	104

Finansal başarısızlık konulu çalışmalar içerik olarak araştırma yöntemi açısından ve araştırma amacı açısından da sınıflandırılmıştır. Bu çalışmalarda araştırma amacı 4 temel başlıkla gruplandırılmıştır. Buna göre incelenen çalışmaların tamamına yakını ampirik olarak ele alınmış (102) sadece 2 tanesi yüksek lisans düzeyinde ve kavramsal olarak incelenmiştir. Bu çalışmalar içerisinde ise daha çok finansal başarısızlığın tahmin edilmeye (71) çalışıldığı görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 7. Tez Yaklaşımı ve Amacı

		Doktora	Yüksek Lisans	Toplam
Yaklaşım	**Ampirik**	34	68	102
	Kavramsal	0	2	2
Toplam		34	70	104
Amaç	**FB ile ilişkili olan unsurlar**	7	9	16
	FB Olgusu	0	2	2
	FB Tahmini	22	49	71
	FB'yi etkileyen faktörler	5	10	15
Toplam		34	70	104

Son olarak, tez kapsam ve yöntemine ilişkin eğilimleri daha iyi yansıtabilmesi bakımından anahtar kelimeler de dikkate alınarak bunların kullanım sıklığı incelenmiştir. Tablo 8'de 104 tez içerisinde %1'den daha fazla sıklıkla başvurulan anahtar kelimeler sunulmuştur. Buna göre; en fazla kullanılan terim %18 düzeyinde finansal başarısızlık iken, bunu %6 ile Altman ve benzer anlamlı ifadeler, %5 ile BIST/Borsa İstanbul ve %2,6 ile de Lojistik regresyon analizi/modeli terimleri takip etmektedir.

Tablo 8. Anahtar Kelimelerin Kullanım Sıklığı

Anahtar Kelime	Yüzde
Finansal başarısızlık	18,00
Altman / Altman z skor(ları)/modeli/analizi	6,00
BIST / Borsa İstanbul	5,20
Lojistik regresyon analizi/modeli	2,60
Başarısızlık	2,20
Finansal oran/oranlar	2,20
Finansal başarı	1,90
Hisse senetleri	1,90
Veri madenciliği	1,50
Yapay sinir ağları	1,50
Panel veri analizi/modelleri	1,50
Diskriminant analizi	1,10
Kobi	1,10
Konaklama işletmeleri	1,10
Karar ağacı/ağaçları	1,10
Finansal sıkıntı	1,10

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de 1990 yılından itibaren finansal başarısızlık üzerine kabul edilmiş olan lisansüstü tez çalışmalarının sistematik olarak incelenerek, literatürde konuyla ilgili mevcut görünümü ortaya koymak ve geliştirilmeye açık olan noktaları tespit etmek amaçlanmıştır. Böylece araştırmanın gelecek çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Araştırma kapsamında belirlenen kısıtlara göre toplam 104 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Tezlerin %92,3'ü yerli öğrenciler tarafından hazırlanmış olup bunların tamamına yakını Türkçe dilindedir. Ayrıca çalışmaların %69,2 düzeyinde 101-249 sayfa aralığında hazırlanmış olması konuların kapsamlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir.
- Konuyla ilgili çalışmaların %78,8'i sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde, %62,5'i işletme ana bilim dalında ve %12,5'i de muhasebe finansman bilim dalında hazırlanmıştır.
- Bu konu daha ziyade yüksek lisans düzeyinde (%67,3) ele alınmış ve başta profesör doktor (%41,3) olmak üzere doçent doktor (%35,6) unvanlı öğretim üyeleri danışmanlığında yönetilmiştir.
- Finansal başarısızlık konulu tezlerde öne çıkan üniversiteler ise Marmara Üniversitesi (%6,7) ve Dokuz Eylül Üniversitesi (4,8)'dir.
- Konuya ilişkin ilk çalışmalar 1992 yılında başlamış olup 2018 yılı itibarıyla hızla artmaya başlamış ve en fazla 2022 yılında bu konuda 15 adet tez hazırlanmıştır.
- Finansal başarısızlık konu tez çalışmalarında temel olarak benimsenen yaklaşım ampirik iken en çok finansal başarısızlığı tahmin etmeye yönelik (68,3) araştırmaların amaçlandığı en az ise finansal başarısızlık olgusunu kavramsal olarak incelemeyi amaçlayan (%1,9) çalışmaların olduğu tespit edilmiştir.
- Anahtar kelimeler bağlamında çalışmalar incelendiğinde ise en çok kullanılan terimler; finansal başarısızlık (%18,0), Altman / Altman Z-skor(ları) /modeli/analizi (%6,0), BIST / Borsa İstanbul (%5,2), başarısızlık (%2,2), lojistik regresyon analizi/modeli (%2,6),

finansal başarı (%1,9), finansal oran/oranlar (%2,2), hisse senetleri (%1,9), veri madenciliği (%1,5), yapay sinir ağları (%1,5), panel veri analizi/modelleri (%1,5), diskriminant analizi (%1,1), KOBİ (%1,1), konaklama işletmeleri (%1,1), karar ağacı/ağaçları (%1,1) ile finansal sıkıntı (%1,1) gibi terimler olmuştur.

Elde edilen bulgulardan hareketle, finansal başarısızlık konusunun akademik çalışmalarda güncelliğini koruduğu hatta son dönemde daha yaygın bir şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır. Bunda şüphesiz son dönemde ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan salgın, savaş ve kriz gibi hem toplumsal hem ekonomik olayların etkisi büyüktür. Gelecek araştırmalarda da daha ziyade, finansal başarısızlıkla ilişkili olabilecek unsurları ortaya koymayı amaçlayan veya çözüm önerileri geliştirilebilecek doktora düzeyinde çalışmalara odaklanılması literatüre anlamlı katkılar sağlayabilir. Ayrıca yaygın olarak kullanıldığı görülen Altman Z-skoru yerine diğer tahmin oranları da dikkate alınabilir veya karşılaştırmalı çalışmalar söz konusu olabilir. Son olarak çalışmaların uluslararası literatürde de görünürlüğünü artırmak amacıyla tez çalışmalarının veya bunlardan türetilen yayınların yabancı dilde hazırlanmasına ağırlık verilebilir.

KAYNAKÇA

1. Aker, Y. ve Karavardar, A. (2021). Türkiye'deki Kobilerin Finansal Başarılı ve Başarısız Olma Durumlarının Altman, Springate ve Yapay Sinir Ağları Modeli ile Tahmin Edilebilirliği, *Mali Çözüm Dergisi*, 32(169):151-169.
2. Akgüç, Ö. (1998). Finansal Yönetim, Yenilenmiş 7.Baskı, İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
3. Aslan, T. (2024). Altman Z-Skor Modeli Ile Finansal Başarısızlık Tahmini: Borsa Istanbul'da İşlem Gören Elektrik Üretim Şirketleri Üzerine Bir Uygulama, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 59(2): 876-889 .
4. Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 18. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
5. Civan, M., ve Dayı, F. (2014). Altman z skoru ve yapay sinir ağı modeli ile sağlık işletmelerinde finansal başarısızlık tahmini. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(*41*): 1-14.
6. Çavuş, G. ve Başar, A.B. (2020). Finansal Başarısızlık Durumunun Öngörülmesinde Nakit Akış Bilgilerinin Rolü, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22: 292-318.
7. Ertan, A. S., ve Ersan, Ö. (2019). Finansal Başarısızlığı Belirleyen Etkenler: Türkiye İmalat Sektörü Örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 40(2): 181-207.
8. İçerli, M.Y. ve Akkaya, G.C. (2006). Finansal Açıdan Başarılı Olan İşletmelerle Başarısız Olan İşletmeler Arasında Finansal Oranlar Yardımıyla Farklılıkların Tespiti, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1): 413-421.
9. Özdemir, F.S., Choi, F.D.S., Bayazıtlı, E. (2012). Finansal Başarısızlık Tahminleri Yönüyle UFRS ve Bilginin İhtiyaca Uygunluğu. *Mali Çözüm,* 22(112): 17 - 52.
10. Salur, N. (2021). Finansal Başarısızlık Tahmininde Yapay Sinir Ağları Modelinin Kullanımı: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *Journal of Economics*, Finance and Accounting – JEFA, 8(1): 17-30.
11. Sarıgül, H. (2020). Türkiye'de Finansal Okuryazarlık Alanında Yazılan Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 10(1): 153-165.

12. Ünsal, D.D.A.(2001). Mali Başarılı ve Mali Başarısız Şirketlerin Ayırımını Sağlayan Diskriminant Fonksiyonunun Bulunması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(7): 214-234.
13. Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp, Erişim Tarihi: 30.01.2025.

Sürdürülebilir Kadın Girişimciliği ve Ekonomik Güçlenme için Bir Model: Türkiye'de Kadın Kooperatiflerine Yönelik Stratejiler

Özge KOCAKULA
Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sultanhisar M.Y.O.,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ozgekocakula@adu.edu.tr
0000-0001-9710-492X

Nurdanur TAVLAN SOYDAN
Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bozdağan M.Y.O.,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
nurdanur.tavlan@adu.edu.tr
0000-0002-4320-2257

Alper Turan DEVLİ
Öğr. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sultanhisar M.Y.O,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü
alper.devli@adu.edu.tr
0000-0002-3210-327X

Yıldırım TOPRAK
Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli M.Y.O,
Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
ytoprak@adu.edu.tr
0000-0003-4869-7727

Özet

Türkiye'de bir asrı aşkın süredir kooperatifçilik kurumsal varlığını sürdürüyor olmasına karşın kadın kooperatiflerinin tarih sahnesine çıkması bundan ancak elli yıl sonra olabilmiştir. Kooperatiflerin dünya genelindeki varlığını temellendiren ekonomik kalkınma motivasyonunun ötesinde kadın kooperatiflerinin, toplumsal ve demokratik yapıyı desteklemek, cinsiyet eşitsizliklerinin önüne geçmek, kadın emeğini girişime yönlendirerek kadının toplumsal varlığını güçlendirmek gibi sosyal amaçlara da hizmet ettiği bilinmektedir. Bu çalışma, kadın girişimciliğini ve ekonomik güçlenmeyi teşvik eden bir araç olarak Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin rolünü incelemektedir. Bu konuya odaklanan önceki araştırmalarda karşılaşılan güçlüklerden başlıcaları, kadın kooperatiflerine ilişkin güncel ve sağlıklı verilerin bulunmuyor olması, kadın kooperatifi olarak değerlendirilen kooperatiflerin bir ya da daha fazla kadın çalıştıran kooperatifleri işaret etmesi ve bu kooperatiflerin yönetiminde kadınların bulunmuyor olması dolayısıyla gerçek anlamda kadın kooperatiflerinin durumunu analiz etmenin mümkün olmaması gibi güçlüklerdir. Bu araştırmada Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ve Kadınların Kooperatifler Yolu ile Güçlendirilmesi Projesi kapsamında sunulan veriler ışığında mevcut durumda Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde bulunan girişimci kadın kooperatiflerinin iç ve dış faktörleri bakımından karşı karşıya oldukları zorluklar analiz edilecektir. Araştırmamız, önceki araştırma sonuçlarına dayanan literatür analizi ve doküman analizine başvurarak nitel yöntem yaklaşımı kullanmaktadır. İlk bulgular,

kadın kooperatiflerinin, özellikle geleneksel el sanatları, gıda üretimi ve tarım sektörlerinde, kadınların kayıt dışı ekonomik katılımdan kayıtlı ekonomik katılıma geçişinde etkili platformlar olarak hizmet verdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, pazara erişim, finansal okuryazarlık ve mevzuata uyum alanlarında zorluklar devam etmektedir. Araştırmamız, kooperatif yapılarının sermayeye erişim, pazar ağları ve iş becerilerinin geliştirilmesi gibi kadın girişimciliğinin önündeki yaygın engelleri nasıl ele alabileceğine dair bir tartışma zemini sunarak gelişmekte olan ekonomilerde cinsiyete dayalı girişimcilik modelleri üzerine büyüyen literatüre katkıda bulunmaktadır. Bulgular, Türkiye'de ve benzer gelişmekte olan piyasalarda kadınların ekonomik katılımını teşvik etmek için çalışan politika yapıcılar ve kalkınma uygulayıcıları için önemli çıkarımlara sahiptir.

Anahtar Kelimeler: kadın kooperatifleri, kadın girişimciliği, kadının güçlenmesi, ekonomik güçlenme, Türkiye, sosyal girişim

Giriş

19 Haziran 2024 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, kooperatiflerin sürdürülebilir kalkınmada oynadığı hayati rolün altını çizerek, "Kooperatifler Daha İyi Bir Dünya Kurar" teması ile 2025 yılını *Uluslararası Kooperatifler Yılı* olarak ilan etti. Kurucu ilkeleri ve benimsediği değerler ile işletmelerin benzersiz bir türü olarak kabul edilen kooperatifleri, günümüzün küresel zorluklarına temel çözümler olarak konumlandırmakta ve bu oluşumların kalıcı küresel etkisinin altını çizmektedir. 2030 yılına kadar BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SKH) ulaşılmasında kooperatiflerin sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarda sürdürülebilir kalkınmaya yaptığı katkılara yönelik vurgusu kooperatiflerin nasıl kilit bir rol oynadığını göstermektedir.

Kooperatif hareketi, sosyo-ekonomik değişimlere ve küresel zorluklara yanıt olarak gelişen, yüzyılı aşkın bir süreye yayılan zengin bir geçmişe sahiptir. Kooperatifler, özellikle çiftçilerin kaynaklarını bir araya getirmeleri, riskleri paylaşmaları ve piyasadaki pazarlık güçlerini artırmaları için bir araç sağladıkları tarımda, marjinal grupların ihtiyaçlarına bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Kooperatiflerin tarihsel bağlamı, günümüzdeki önemlerini anlamak için oldukça önemlidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 20. yüzyılın başlarındaki işletme karşıtı hareketler, geleneksel işletme yapılarına alternatif olarak kooperatif formlarının yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamış ve kooperatiflerin büyümesini kolaylaştıran siyasi koşulların altını çizmiştir (Schneiberg, 2013). Benzer şekilde, Avrupa'da yirminci yüzyılın ilk yarısında pazarlama kooperatiflerinin kırsal kalkınmadaki rolü, ekonomik dayanıklılığı ve toplumsal dayanışmayı teşvik etmedeki önemlerinin altını çizmektedir (Kotyza vd., 2018).

Kooperatiflerin günümüzdeki önemi azımsanamaz, zira kooperatifler küresel çapta sosyal ve ekonomik hedeflerin desteklenmesinde hayati bir rol oynamaya devam etmektedir. Kooperatifler, özellikle küçük çiftçilerin ürünleri için daha iyi fiyatlara ve girdiler için daha düşük maliyetlere erişim sağlayarak kusurlu piyasalarda yol almalarına yardımcı oldukları gelişmekte olan ülkelerde büyük önem taşımaktadır (Balgah, 2018). Dahası, kooperatifler COVID-19 salgını gibi kriz dönemlerinde dayanıklılık göstermiş, yerel topluluklarla iç içe geçmiş olmaları etkili bir şekilde uyum sağlamalarına ve yenilik yapmalarına olanak tanımıştır (Billiet vd., 2021). Bu uyarlanabilirlik, üye kontrolüne ve kolektif karar alma sürecine öncelik veren, böylece faaliyetlerini yalnızca kâr maksimizasyonuna odaklanmak yerine üyelerinin ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getiren benzersiz yönetişim yapılarından kaynaklanmaktadır (Billiet

vd., 2021; Filippi, 2014).

Kooperatiflerin dünya çapındaki mevcut konumları, küreselleşme ve yerel bağlamlardan etkilenen kolektif bir manzarayı yansıtmaktadır. Tarım sektörlerinde kooperatifler, sürdürülebilir gıda sistemlerinde giderek daha önemli oyuncular olarak görülmekte ve çok paydaşlı kooperatifler, ekonomik zorlukların yanı sıra sosyal ve çevresel zorlukları da ele almak için ortaya çıkmaktadır (Ajates, 2017). Şeffaflık ve kapsayıcılığı vurgulayan açık kooperatiflere geçiş, sürdürülebilirlik ve toplum katılımına öncelik veren kooperatif modellerine yönelik daha geniş bir eğilimin göstergesidir (Ajates, 2017). Ayrıca, kooperatif modeli, tüketicilerin sahip olduğu kooperatiflerin siyasi bağımsızlığı ve toplum odağını koruduğunun görüldüğü su tedariki de dahil olmak üzere çeşitli sektörlerde özelleştirmeye karşı uygun bir alternatif olarak kabul edilmiştir (Douvitsa & Kassavetis, 2014).

Avantajlarına rağmen kooperatifler, yerel ve küresel güçler arasındaki gerilimlerden kaynaklanan zorluklarla karşılaşmaktadır. Örneğin, kooperatifler bir yandan temel ilkeleri olan işbirliği ve karşılıklı yardımlaşmaya bağlı kalırken diğer yandan da piyasa baskılarını göğüslemek zorundadır (Vo, 2017). Yerel geçerliliği korumak ve küreselleşmiş bir ekonomide rekabet etmek arasındaki denge, kooperatiflerin yaşayabilirliklerini sürdürmek için ele almaları gereken kritik bir konudur (Filippi, 2014). Bunlara ek olarak, kooperatif hareketine yönelik eleştiriler de yok değildir; Brezilya Amazonları'ndaki kooperatifler örneğinde görüldüğü gibi, kapsayıcı bir şekilde yönetilmedikleri takdirde kooperatiflerin eşitsizlikleri sürdürebileceğini savunanlar da vardır; bu kooperatifler faydalı olmakla birlikte yerli halklar arasında bağımlılık yaratmıştır (Burke, 2010). Kooperatiflerin toplumsal eşitsizliği derinleştirmesi ve kapsayıcılığının olmaması yönündeki eleştirilere bir yanıt olarak okunabilecek kadın kooperatifleri bu bağlamda kadınların ekonomik hayata katılımı ve güçlenmesi yönündeki önemli adımlardan biri olarak sürdürülebilir kalkınmanın temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında yer alan toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi konuları giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik ve sosyal açıdan güçlenmesinde önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de kadın kooperatifçiliği hareketi, özellikle 2000'li yılların başından itibaren ivme kazanmış ve kadınların ekonomik hayata katılımında alternatif bir model olarak gelişmeye başlamıştır. Bu kooperatifler, kadınların yerel kaynaklarını ve becerilerini kullanarak gelir elde etmelerini sağlamakta, aynı zamanda sosyal sermayenin güçlenmesine de katkıda bulunmaktadır. Kadın kooperatifleri, geleneksel girişimcilik modellerinden farklı olarak, dayanışma ekonomisi prensipleriyle hareket eden, demokratik yönetim anlayışını benimseyen ve kolektif güçlenmeyi hedefleyen yapılardır. Bu özellikleriyle, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada önemli bir potansiyel taşımaktadırlar. Bu çalışma, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin sürdürülebilir kadın girişimciliği ve ekonomik güçlenme açısından rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, kadın kooperatiflerinin karşılaştığı zorlukları, başarı faktörlerini ve sürdürülebilirlik koşullarını analiz ederek, bu alandaki politika yapıcılara ve uygulayıcılara yol gösterici olmayı hedeflemektedir. Literatürde, kadın kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal etkileri üzerine yapılan çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu araştırma, söz konusu boşluğu doldurmayı ve kadın kooperatifçiliği modelinin sürdürülebilir kalkınmaya katkısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın, kadın girişimciliğinin desteklenmesi ve kadınların ekonomik güçlenmesi konularında yeni perspektifler sunması beklenmektedir.

Çalışmada, ilk olarak kadın kooperatifçiliğinin teorik çerçevesini ve tarihsel gelişimini ele alacak, ardından Türkiye'deki güncel durumu analiz edecektir. Araştırma metodolojisi bölümünde, veri toplama ve analiz yöntemleri detaylı olarak açıklanacak, bulgular bölümünde ise saha araştırmasından elde edilen veriler değerlendirilecektir. Son olarak, tartışma ve sonuç bölümünde, araştırma bulguları ışığında politika önerileri sunulacaktır.

Kadın Kooperatifçiliğinin Teorik Çerçevesi ve Tarihsel Gelişimi

Kooperatifçilik hareketi, 19. yüzyılın ortalarında Rochdale öncüleri ile başlayan ve günümüze kadar gelişerek devam eden bir ekonomik örgütlenme modelidir (Müftüoğlu ve Aydos, 2016). Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin (ICA) tanımına göre kooperatifler, "ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk teşkilatlardır" (Bijman ve Iliopoulos, 2014). Kadın kooperatifçiliği ise, toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde, feminist ekonomi teorisi ile yakından ilişkilidir. Feminist ekonomistler, geleneksel ekonomik modellerin kadın emeğini görünmez kıldığını ve ekonomik sistemin eril yapısını eleştirmektedir (Beneria vd., 2016). Bu bağlamda kadın kooperatifleri, kadınların ekonomik sistemdeki dezavantajlı konumlarını iyileştirmek için alternatif bir model sunmaktadır (Duguid vd., 2015).

Kadın kooperatiflerinin dünya genelindeki tarihsel gelişimi, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde önemli bir dönüm noktası yaşamıştır. Bu dönemde yaşanan ekonomik ve toplumsal değişimler, kadın kooperatiflerinin gelişimini hızlandıran temel faktörler olmuştur. Savaş sırasında işgücü piyasasına giren kadınların, savaş sonrasında da ekonomik bağımsızlıklarını sürdürme istekleri, kooperatif hareketinin gelişiminde önemli bir itici güç olmuştur (Mies ve Bennholdt-Thomsen, 1999). Savaş sonrası dönemde ekonomilerin yeniden yapılanma süreci, kadınların ekonomik hayatta daha aktif rol almalarını gerektirmiştir. Bu dönemde, uluslararası kalkınma örgütlerinin kadınların ekonomik girişimlerine verdikleri destek ve birçok ülkede kooperatif hareketini destekleyen hükümet politikalarının oluşturulması, kadın kooperatiflerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur (Develtere ve Papoutsi, 2021). Özellikle Birleşmiş Milletler'in kadınların ekonomik güçlenmesine yönelik programları, kooperatif hareketinin gelişimine katkı sağlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kadın hakları hareketleri ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki artan farkındalık, kadın kooperatiflerinin gelişimini destekleyen bir toplumsal zemin oluşturmuştur (Bianchi, 2021).

Japonya Tokyo'da 1965 yılında kurulan Seikatsu Club (生活クラブ生協), kadın tüketici kooperatiflerinin en etkili örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Süt fiyatları ve kalitesi konusunda endişe duyan ev kadınlarının girişimiyle başlayan hareket, başlangıçta 200 haneyi kapsarken, günümüzde 340.000'den fazla üyeye ulaşmıştır (Feuer, 2020). Kooperatifin başarısı, tüketici hakları ve gıda güvenliği konularındaki öncü yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Seikatsu Club'ın temel çalışma prensipleri, güvenli gıda temini, doğrudan üretici-tüketici ilişkileri ve çevresel sürdürülebilirlik üzerine kurulmuştur. Kooperatif, "Han" adı verilen küçük mahalle grupları aracılığıyla organize olmakta ve demokratik karar alma süreçlerini uygulamaktadır (Junko, 2015). Bu sistem, üyelerin aktif katılımını teşvik ederken, kolektif satın alma gücünün etkin kullanımını sağlamaktadır (Kurimoto, 2022). Kooperatifin yenilikçi özellikleri arasında, ön sipariş temelli kolektif satın alma sistemi ve üreticilerle kurulan doğrudan ortaklıklar öne çıkmaktadır. Seikatsu Club, katı kalite standartları ve çevresel

inisiyatifleriyle Japonya'daki organik tarım uygulamalarını önemli ölçüde etkilemiştir (Gelb ve Estebez-Ave, 1998). Yerel para sistemlerinin geliştirilmesi ve kadın liderliğindeki işçi kolektiflerinin oluşturulması, kooperatifin sosyal inovasyon alanındaki başarılarını göstermektedir.

Seikatsu Club'ın ekonomik modeli, kolektif satın alma gücüne, adil fiyat müzakerelerine ve üreticilerle risk paylaşımına dayanmaktadır. Kalite temelli sözleşmeler ve üyelerin planlama süreçlerine katılımı, sürdürülebilir iş uygulamalarının geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Kiyomi, 2001). Kooperatif, alternatif gıda dağıtım sistemlerinin oluşturulması ve yerel istihdam yaratılması konularında da önemli başarılar elde etmiştir. Kooperatifin sosyal etkisi, kadınların liderlik becerilerinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümü açısından da önemlidir. Seikatsu Club, ev kadınlarının tüketici aktivistlerine ve toplumsal liderlere dönüşümünde katalizör görevi görmüştür (Kiyomi, 2001). Sürdürülebilir tüketim pratiklerinin yaygınlaştırılması ve çevre bilincinin artırılması konularında da öncü rol oynamıştır.

1972 yılında Hindistan'da kurulan SEWA (*Self Employed Women's Association*), enformel sektörde çalışan kadınların örgütlenmesi açısından dünya çapında bir model oluşturmuştur. SEWA'nın başarısı, düşük gelirli kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmesinde kooperatiflerin etkili bir araç olabileceğini göstermiştir (Datta ve Gailey, 2012). SEWA'nın kurucusu Ela Bhatt'ın önderliğinde başlayan hareket, günümüzde Hindistan genelinde 2 milyondan fazla üyeye ulaşmıştır. SEWA'nın başarısının temelinde, sendika örgütlenmesi ve kooperatif oluşturma stratejilerini birleştiren ikili yaklaşımı yatmaktadır (Bhatt ve Bhatt, 2016).

SEWA modeli, enformel sektörde çalışan kadınların karşılaştığı çoklu dezavantajları ele alan bütüncül bir yaklaşım benimsemiştir. Sokak satıcıları, ev eksenli çalışanlar, tarım işçileri ve küçük ölçekli üreticiler gibi farklı grupları kapsayan bu model, ekonomik güçlenmenin ötesinde sosyal güvenlik ve işçi hakları konularını da içermektedir (Datta ve Gailey, 2012). SEWA Bank aracılığıyla sunulan mikrofinans hizmetleri, üyelerin finansal kaynaklara erişimini kolaylaştırırken, aynı zamanda finansal okuryazarlığın geliştirilmesine de katkıda bulunmaktadır (Dash, 2019).

SEWA'nın etkisi, yerel düzeyden ulusal ve uluslararası düzeye kadar yayılmıştır. Örgüt, enformel sektör çalışanlarının haklarının tanınması ve korunması konusunda önemli yasal değişikliklerin gerçekleşmesinde etkili olmuştur (Kabeer vd., 2013). SEWA'nın başarısı, sürdürülebilir gelir fırsatları yaratma, çalışma koşullarını iyileştirme ve sosyal güvenlik mekanizmaları geliştirme konularında kanıtlanmıştır. SEWA modelinin küresel bir örnek olarak kabul edilmesinin temel nedenleri arasında, enformel sektör örgütlenmesindeki başarısı, sosyal hareket ile ekonomik girişimi birleştirmesi ve ölçeklenebilir bir model sunması yer almaktadır. Özellikle kapasite geliştirme programları ve pazar bağlantıları oluşturma konusundaki başarılı uygulamaları, dünya genelinde benzer girişimlere ilham kaynağı olmuştur. SEWA'nın sağlık ve sigorta hizmetleri gibi sosyal güvenlik programları, üyelerin yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu programlar, ekonomik güçlenme ile sosyal koruma arasındaki bağlantıyı güçlendiren başarılı örnekler olarak değerlendirilmektedir (Unni ve Rani, 2009). SEWA'nın deneyimi, düşük gelirli kadınların kolektif örgütlenme yoluyla nasıl güçlenebileceğini ve sürdürülebilir değişim yaratabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemde kurulan kadın kooperatifleri, tüketici

kooperatiflerinden tarımsal kooperatiflere, el sanatları kooperatiflerinden kredi ve tasarruf kooperatiflerine kadar geniş bir yelpazede faaliyet göstermiştir (Majurin, 2012).

Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi ve ekonomik haklarına ilişkin farkındalıklarının artması da kooperatif hareketinin gelişimini desteklemiştir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınların ekonomik faaliyetlere katılımında, kooperatifler önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan çocuk bakım kooperatifleri, kadınların işgücü piyasasına katılımını destekleyen önemli bir model olmuştur. Savaş sonrası dönemde kadın kooperatiflerinin gösterdiği gelişim, ekonomik örgütlenmenin ötesinde, toplumsal dönüşümün ve kadınların güçlenmesinin önemli bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu örnekler, sosyal sermaye teorisi perspektifinden değerlendirildiğinde, kooperatiflerin kadınlar arasında güven ve dayanışma ağları oluşturarak toplumsal dönüşüme katkı sağladığı görülmektedir (Putnam, 2000). Bu süreç, günümüzde de devam eden kadın kooperatifçiliği hareketinin temellerini oluşturmuştur (Hillenkamp ve dos Santos, 2019).

Kadın kooperatifleri, özellikle yerel kalkınma teorileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, yerelden kalkınma ve sürdürülebilir toplumsal dönüşüm için önemli araçlar olarak görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde kadın kooperatifleri, ekonomik, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik bir role sahiptir. Bu bağlamda, kadın kooperatifleri sadece ekonomik bir örgütlenme modeli değil, aynı zamanda sosyal inovasyon ve toplumsal dönüşüm aracı olarak da değerlendirilmektedir (Datta ve Gailey, 2012). Sosyal ekonomi teorisine göre, ekonomik faaliyetler sadece kâr maksimizasyonu hedefiyle değil, aynı zamanda sosyal fayda yaratma amacıyla da gerçekleştirilmelidir (Defourny ve Nyssens, 2017). Bu bağlamda kadın kooperatifleri, dayanışma ekonomisi prensipleriyle hareket eden, kolektif girişimcilik modellerinin önemli örneklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'de Kadın Kooperatifi Hareketi

Türkiye'de kadın kooperatifçiliğinin gelişimi, 1990'ların sonlarına dayanmaktadır. KEDV (Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı) öncülüğünde başlayan hareket, 2000'li yıllarda hız kazanmıştır. 2001 yılında KEDV ve birlikte çalıştığı yerel kadın grupları, yoksul kadınların ihtiyaç odaklı örgütlenmesi için bir model arayışına girmesiyle; kooperatif bu ihtiyaçlara cevap verebilecek uygun bir örgütlenme biçimi olarak belirlenmiştir. Örnek kuruluş sözleşmesinin vakıf bünyesinde hazırlanmasıyla, ilk kadın kooperatifleri 2001 yılı itibariyle kurulmaya başlanmıştır. Yine vakıf bünyesinde, kooperatifleşme girişimlerini desteklemek üzere deneyimlerini yazılı hale getirildiği Kadınlar için Kooperatifleşme El Kitabı'nı hazırlanmıştır. 2004 yılında vakıf bünyesinde gerçekleştirilen toplantıda, 14 kadın kooperatifinin bir araya gelerek deneyimlerini paylaşması mümkün olmuştur. İzleyen yılda kadın kooperatifleri buluşmasının ilki, 35 kadın kooperatifinin katılımıyla resmi olarak gerçekleştirilmiştir. 2005-2007 yılları arasında kurulan kadın girişimci kooperatifleri arasında koordinasyon sağlamak amacıyla Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı kurulmuştur. Takip eden süreçte iletişim ağının ilkeleri hazırlanarak web sitesi kurulmuş böylelikle "kadinkooperatifleri.org" bir tüzel kimlik kazanmıştır. Bakanlıkların sürece ilk defa müdahil olması 2013 yılında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin ile Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayata Yazıcı'nın tamamladıkları kadın kooperatifleri ile ilgili çalışmanın, yasa değişikliği ile hayata geçirileceğinin duyurulması yoluyla olmuş ancak yasa değişikliğine izleyen süreçte ilişkin herhangi bir gelişme kayda alınmamıştır. 2014 yılına gelindiğinde, kadın Kooperatifleri Birliği, "SİMURG" adı altında kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır.

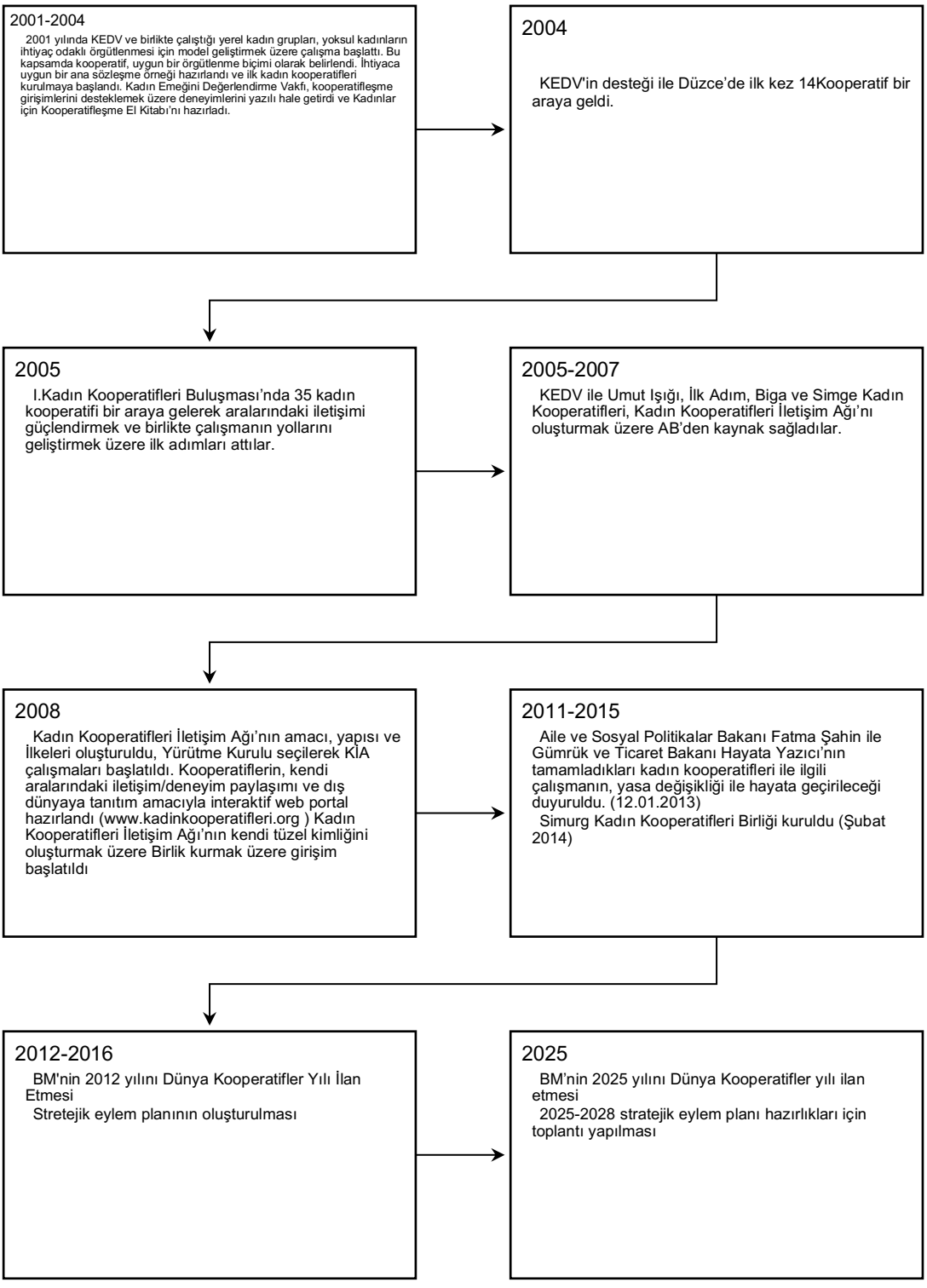

Şekil 1. Türkiye'de Kadın Kooperatifçilik Hareketi Tarihsel Akış Şeması

BM tarafından 2012 yılının dünya kooperatifler yılı ilan edilmesinin ardından o günkü adıyla T.C. gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik genel Müdürlüğü tarafından Kooperatifçilik

Stratejik Eylem planı (2012-2016) ilk defa oluşturulmuş ve ilgili planın stratejik hedeflerinde 20 kadın kooperatifi kurulması şeklinde kadın kooperatiflerine ilişkin bir hedef cümlesine yer verilmiştir. 2016 sonunda stratejik eylem planının izleme ve değerlendirme süreçleri ilgili kuruluşlar tarafından yapılmadığından, kooperatifçilik hareketi içinde kadın girişimci kooperatiflerinin stratejik eylem planını kapsayan süreç boyunca ilerlemesi kamu kuruluşlarınca takip edilmemiştir.

Türkiye'de Kadın Kooperatiflerine İlişkin Yasal Çerçeve

Kooperatifler, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu uyarınca bir ticaret şirketi olarak ele alınmakta olup faaliyetleri ve yasal kişilikleri 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'na göre düzenlenmektedir. Yasada kadın kooperatiflerine ilişkin özel bir tanım yahut düzenleme bulunmamaktadır. Buna karşın kooperatiflerin genel bir tanımı yasal düzenleme çerçevesinde yapılmış olup; "ortaklarının ekonomik menfaatlerini, meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma suretiyle sağlayıp korumak amacıyla kurulan bir işletme modeli" şeklinde tarif edilmektedir. Ancak Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg) kadın kooperatiflerini "ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır" şeklinde tanımlamaktadır. Son 15 yılda hükümetten ve kooperatif sektöründen bağımsız ortaya çıkan bir kooperatif türü olan kadın kooperatifleri, 2011 yılında uygulamaya geçen "Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi" ana sözleşmesi kurucuları kadın olan ve kadın istihdamı sağlayan kooperatiflerin kurulmasına yönelik bir amaçla resmi olarak atılan ilk adım olmuştur. Ticaret Bakanlığı olmadan önce Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olarak faaliyet gösteren bakanlığa bağlı olan Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, kadın kooperatiflerinin çalışma alanları olarak yedi farklı çalışma alanı sıralamıştır. Buna göre kadın kooperatiflerinin faaliyet alanları Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1. Kadın Kooperatiflerinin Faaliyet Alanları

	Faaliyet Türü
1	El becerileri için eğitici kurslar düzenlenmesi
2	Geleneksel gıda, giyim, hediyelik eşya vb. ürünlerin üretimi ve pazarlanması
3	Lokantacılık
4	Engelli eğitimi ve bakımı
5	Okul öncesi eğitim
6	Yurt içi ve yurt dışında fuar, şenlik, sergi, kermes vb. etkinlikler düzenlenmesi, bu şekildeki etkinliklere katılınması veya ortaklarının katılmasına aracılık edilmesi
7	Ortaklarına yönelik sosyal etkinlikler düzenlemesi, vb

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

Kadın kooperatiflerinin kuruluş sürecinde izlemesi gereken adımlar, Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nce 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 88. Maddesi uyarınca düzenlenmiş ve "Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örnek Ana sözleşmesi" oluşturulmuştur. Bu sözleşme uyarınca kadın kooperatiflerinin kuruluş süreçlerine ilişkin bilgiler Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Kadın Kooperatifleri Kuruluş Basamakları

	Faaliyet
1.Aşama	Pazarlanabilir bir hizmet ya da üretim alanı seçilmesi
2.Aşama	Kooperatifin kurulacağı yerde faaliyet konusu mal veya hizmeti üretebilecek nitelikte kadınlarla temasa geçilmesi,
3. Aşama	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örnek Ana Sözleşmesi'nin **en az 7 ortak** ile imzalanması
4.Aşama	Kooperatif kuruluş izni için Ticaret İl Müdürlüğüne başvurulması
5.Aşama	Kooperatif ticaret siciline tescil

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü

Yasa uyarınca en az 7 kişinin ortaklığı ile kurulması mümkün olan kooperatiflerden, 1163 sayılı kanuna göre "kadın" ibaresinin geçtiği tek yer m.93/5 (Ek: 21/10/2021-7339/13 md.) "*Ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurulan kooperatifler ile ortaklarının çoğunluğu engellilerden oluşan kooperatiflerin, bu Kanun ve 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu gereğince tescil ve ilana tabi işlemlerinden ücret alınmaz ve ilana tabi olanlar Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ücretsiz olarak yayımlanır*" şeklindedir. Bu ifade temelinde, ortaklarının çoğunluğunun kadınlardan oluşması, kadın kooperatiflerine işaret ediyor görünmekle birlikte, "kadın kooperatifleri" ya da "girişimci kadın kooperatifleri" gibi herhangi bir tanımlayıcı ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ortaklığın kurulmasına ilişkin bir takım esaslara yer verilmektedir. Buna göre kooperatiflere ortak olabilmek için aranan şartlar şu şekilde sıralanmaktadır (1163 S.K. m.10):

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak
- Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip gerçek kişi kadın olmak,
- Kooperatifin amacına uygun faaliyet konusu bulunan kamu veya özel hukuk tüzel kişilerinden olmak

Sıralanan şartları taşımak suretiyle kooperatife ortak olmak isteyen adayların, yazılı olarak yönetim kuruluna başvurmaları ve yönetim kurulunun sözleşme ve koşullar kapsamında uygunluğuna kanaat getirmesi halinde ortaklığa kabul gerçekleşmekte ve bu karar ortaklık başvurusu sahibine 15 gün içinde yazılı olarak bildirilmektedir.

Belirtilen hususlar dışında kadın kooperatiflerine ilişkin başka bir yasal düzenlemenin bulunmadığı görülmüştür.

Kooperatifçilik Stratejik Eylem Planı

Türkiye'de 2012-2016 yıllarını kapsayan dönemde kooperatifçilik stratejik eylem planının ilk defa yapıldığı görülmektedir. Önceki dönemde BM'nin 2012 yılını Kooperatifçilik yılı ilan etmesinin ve kooperatiflerin ekonomik ve sosyal etki yaratma potansiyellerine dikkat çekmesinin bu eylem planının oluşumunda etkili olduğu düşünülebilir. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün resmî web sitesinde, ilk stratejik planın uygulamaya alındığı söylenmekte ancak uygulamanın detayları, sonuçları ve kooperatifler üzerindeki yaygın etkinlerine ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Dönemin bakanlığı olan Gümrük ve Ticaret bakanlığı bünyesinde hazırlanan 2012-2016 dönemine ilişkin stratejik plan, kadın girişimciliği, kadın kooperatifçiliği ve kadın temaları kapsamında analiz

edilmiş ve stratejik planın yalnızca bir maddesinde "kadın" terimine rastlanılmıştır. Kadın teriminin kullanıldığı tek madde ve içinde kullanıldığı bağlam Tablo 3'teki gibidir.

Tablo 3. (2012-2016) Kooperatifçilik Stratejik Eylem Planında Kadın Unsuru

Sayfa no:	Stratejik hedef ve faaliyetler 3.7.	İlgili Kuruluşlar	Başarı Göstergesi
43	Kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin arttırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır.	GTB (S) GTHB, OSGB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, MEB, Kalkınma Bakanlığı, AB Bakanlığı, KOSGEB, İSKUR, ilgili STK'lar	Kadın girişimciler tarafından en az 20 kooperatif kurulması

Tablo 2012-2016 Kooperatifçilik Stratejik Eylem Planı doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Stratejik hedef 3.7.'de görüldüğü üzere; kooperatifçilik çatısı altında kadınların,

- Girişimcilik yeteneklerinin arttırılması
- Ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması olmak üzere iki amaç sıralanmaktadır.

Buradan yola çıkarak kooperatifçiliğin, kadın girişimciliği için bir model olarak sunulduğu görülmektedir. Stratejik eylem planının 2012-2016 sonrasını izleyen dönemde tekrarlanmadığı ve tek seferlik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak BM'nin 2025 yılının Uluslararası Kooperatifler Yılı olarak ilan edilmesi çağrısı uyarınca Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından 2025-2029 yıllarını kapsayacak Kooperatifçilik Stratejisi hazırlanmasına karar verilmiş, buna yönelik ilk toplantı Ticaret Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı temsilcilerinin katılımıyla 21 Aralık 2023 tarihinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 2024-2028 dönemini kapsayan 12. Kalkınma Planında kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik bir takım hedeflere yer verildiği de görülmektedir. Bu hedefler Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4. On ikinci Kalkınma Planında Kooperatifçiliğe Yönelik Hedefler

Stratejik Hedef no	Stratejik Hedef İfadesi	Sayfa no
496.3.	Tarımsal amaçlı kooperatif ve üretici birliklerinin fiziki altyapılarının iyileştirilmesi desteklenecektir.	
563.	Esnaf, sanatkâr ve kooperatiflerin değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabetçilikleri ve kapasiteleri geliştirilecek, denetim sistemleriyle şeffaflık ve güvenilirlikleri artırılacak, işbirliği ve ortak çalışma kültürünün yaygınlaşması sağlanacaktır.	(s.124)

563.4.	Kooperatiflere yönelik finansal destek araçları geliştirilecek, kooperatiflerin makine ve ekipman alımı, nitelikli personel istihdamı ve demirbaş alımları desteklenecektir.	(s.124)
563.5.	**Başta tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere** öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacaktır.	(s.124)
563.6.	Esnaf, sanatkâr ve kooperatiflere yönelik ortak makine kullanım alanlarının kurulması teşvik edilerek daha az maliyetli üretim yapılabilmesi sağlanacaktır.	(s.124)
563.7.	Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda ve üniversitelerde farkındalık sağlanacak ve kooperatifçiliğin daha etkin uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır.	(s.124)
728.2.	**Kadınların işgücüne katılımlarını artıracak girişimcilik, finansal ve dijital okuryazarlık, kooperatifçilik gibi alanlardaki programlar kapsamları genişletilerek yaygınlaştırılacaktır.**	(s.172)
897.4.	Kırsalda üretici örgütlerinin güçlendirilmesi ve kooperatifçiliğin etkinleştirilmesi amacıyla ilgili mevzuatta iyileştirmeler gerçekleştirilecektir.	(s.219)

Tablo On İkinci Kalkınma Planı doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

12. kalkınma planında toplam 983 ana hedef ve buna bağlı alt hedefler bulunmaktadır. Bu ana hedeflerden yalnızca bir tanesinin (h. 563) kooperatifçilikle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu ana hedef altında yer alan alt hedeflerde toplam 7 maddenin kooperatifçilikle ilişkili olduğu; bunlardan ise iki maddenin kadın girişimciliği (h. 782.2.) ve kadın kooperatifçiliği (h. 563.5, h.782.2) ile ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre, kadın kooperatiflerinin tarım satış ve sosyal etkiye sahip kooperatiflerle birlikte kalkınma planları doğrultusunda önceliklendirildiği anlaşılmaktadır. Yine diğer alt hedefte (782.2), girişimcilik ve kooperatifçilik faaliyetlerinin kadın istihdamını arttırmaya yönelik çözümler olarak ele alındığı görülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Önemi

Bu çalışma, kadın girişimciliğini ve ekonomik güçlenmeyi teşvik eden bir araç ve dayanışma ekonomisinin en önemli kaldıraçlarından biri olabilecek Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları temel zorluklar ışığında alternatif iş modellerinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Literatürde bu konu üzerine yapılmış herhangi bir araştırmanın bulunmuyor olması, her yıl kapanan kadın kooperatif sayılarının açılanlardan daha yüksek olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda konunun öneminin altını çizmektedir. Literatürde var olan araştırmalardan çok azı yalnızca kadın kooperatiflerine odaklanmakta; bunlardan yalnızca bir tanesi doğrudan kadın girişim ve üretim kooperatiflerine odaklanmaktadır. Bu konuda araştırma yapan önceki araştırmalarda karşılaşılan güçlüklerden başlıcaları, kadın kooperatiflerine ilişkin güncel ve sağlıklı verilerin bulunmuyor olması, kadın kooperatifi olarak değerlendirilen kooperatiflerin bir ya da daha fazla kadın çalıştıran kooperatifleri işaret etmesi ve bu kooperatiflerin yönetiminde kadınların bulunmuyor olması dolayısıyla gerçek anlamda kadın kooperatiflerinin durumunu analiz etmenin mümkün olmaması gibi güçlüklerdir. Bu araştırmada, Türkiye'de kadın kooperatifleri ile dirsek temasında olan sivil toplum kuruluşlarının izleme ve değerlendirme raporları, toplantı notları ile ILO, The World Bank gibi uluslararası kuruluşlar tarafından paylaşılan raporlar üzerinden

kadın kooperatiflerinin mevcut durumu, ihtiyaç ve talepleri ile alternatif iş modellerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Veri Toplama

Araştırmada, zaman kısıtı ve ulaşılabilirlik ölçütleri doğrultusunda ikincil veriden yararlanılmıştır. KOOP-BİS: GTB'nin görev, yetki ve sorumluluğundaki kooperatif ve üst kuruluşlarına ait işlemlerin; - Elektronik ortama aktarılması, online olarak sürdürülebilir hale getirilmesi, kağıt ve zaman tasarrufu ile şeffaflık sağlanması, - Diğer kamu kurum ve kuruluşları ile karşılıklı bilgi paylaşımının sağlanması, - Kooperatiflerin faaliyetleri ile sosyal ve ekonomik hayata katkılarına ilişkin istatistiki veri elde edilmesi, - Kooperatiflerle ilgili politikalar üretilmesinde kullanılacak detaylı raporların oluşturulması, amacıyla yürütülen bir projedir. Kadın Kooperatiflerinin bağlı olduğu Ticaret Bakanlığı resmî web sayfası olan KOOP-BİS ana sayfasında, 23.05.2024 tarihli ve 7511 sayılı Kanun ile 1163 sayılı Kanunun Geçici 8 inci maddesi uyarınca kooperatiflerin bilgi sistemine veri aktarımını henüz tamamlayamamış olmasından dolayı, geçişin 26.04.2025 tarihine kadar uzatıldığını duyurmuştur. Bu nedenle ikincil verilerin toplanması sürecinde Türkiye'de kadın kooperatiflerinin bağlı bulunduğu diğer üst kuruluşların, kadına yönelik sivil toplum kuruluşlarının ve Birleşmiş Milletler alt komisyonları tarafından hazırlanmış izleme ve değerlendirme raporlarından güncel olanları kullanılmıştır. Bununla birlikte, literatürde oldukça sınırlı sayıda bulunan Türkiye'deki kadın kooperatifleri üzerine akademik çalışmaların bulguları ikincil veri olarak değerlendirilmeye alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden, Türkiye'de kadın kooperatifleri ile dirsek temasında olan sivil toplum kuruluşlarının izleme ve değerlendirme raporları, toplantı notları ile ILO, the World Bank gibi uluslararası kuruluşlar tarafından paylaşılan raporlar üzerinden içerik analizi, kooperatifçilik stratejik eylem planı, 1163 Sayılı kooperatifçilik kanunu üzerinden mevzuat analizi, KEDV kadın kooperatifleri buluşması toplantı raporları üzerinden doküman analizi ile önceki araştırmaların bulguları üzerinden literatür analizlerine başvurulmuştur.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın yapıldığı süreçte kadın kooperatiflerinin bağlı bulunduğu ana kuruluş olan T.C. Ticaret Bakanlığı Koop-Bis sistemindeki verilere erişilemiyor olması araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla güncel kadın kooperatifi sayılarının bilinmiyor olması ile sonuçlanmıştır. Kadın kooperatifleri üst kuruluşu olan Simurg'un daha önceki çalışmalarda erişilebilir olan web sitesinde paylaşılan verilere erişilmeye çalışılmış ancak çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla simurg.org web sitesinin alan adının artık geçerli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, literatürde yapılan daha önceki çalışmalarda da görüldüğü gibi, mevcut durumda kaç adet kadın girişimci kooperatifi olduğuna yönelik sağlıklı verilere erişilememiş olması araştırmanın en önemli kısıtları arasındadır. Bu kısıtı aşmak üzere Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel müdürlüğü ve KEDV yetkililerine mail ve telefon üzerinden ulaşılarak veri talebinde bulunulmuş ancak geri dönüş alınamamıştır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ikincil verilere dayanıyor olmasıdır. Araştırma tasarımı yapılırken yüz-yüze ve derinlemesine görüşmeler yoluyla kadın girişimci kooperatiflerinin sorunlarına yönelik veri toplanması amaçlanmış ancak görüşmeler için randevuların oluşturulması zaman sınırlılığı dolayısıyla sağlanamamıştır. Bu nedenle araştırmada ikincil verilerden yararlanılmıştır. Araştırma, amaç ve kapsamı bakımından genellenebilir sonuçlar elde etmekten ziyade, "ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet

geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılar" olan kadın girişimci kooperatiflerinin karşı karşıya oldukları güçlükler ve alternatif iş modellerinin neler olabileceğine ilişkin derinlemesine kavrayışa ulaşmaya odaklanmaktadır.

Araştırma Bulguları

Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerinin Mevcut Profili

Ticaret Bakanlığının 14.05.2021 tarihli Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu'nda, 2021 yılı itibari ile Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerinin sayısı 594 olarak belirtilmiştir. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık 2022 yılı mart ayında katıldığı Birleşmiş Milletler 66'ncı Kadının Statüsü Komisyonu Türkiye Yan Etkinliği: "Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi" toplantısında bu sayının 702 olduğunu ve var olan kadın kooperatiflerinin 12 bin üyesi olduğunu ifade etmiştir (ILO, 2024). Ticaret Bakanlığı'nın Koop-Bis sisteminde kayıtlı toplam 944 kadın kooperatifi bulunduğu (Adar, Dedeoğlu ve Kurtuluş, 2023) ve bu kooperatiflerin %58'i 2018 yılı sonrasında kurulduğu (Şahankaya Adar vd., 2023) yine karşımıza çıkan başka bir veridir. Adar ve Dedeoğlu (2023), 2018 yılından önce kurulan ve faaliyetlerine günümüzde devam edebilen toplam 57 Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi olduğunu belirtmiştir. KOOP-BİS sisteminin çalışmanın yapıldığı dönem itibariyle erişilebilir olmaması ve dahası, kooperatiflere ilişkin verilerin tutulduğu KEDV'e bağlı simurg.org sitesinin kullanıcı adının geçerli bir alan adı olarak aktif olmaması gibi güçlükler bu verilerin doğrulanması yönünde engel teşkil etmektedir. Kadınlar ve kooperatifler arasındaki ilişki, kadın kooperatif sayılarının ötesinde, karma kooperatiflerdeki kadınların durumları ve henüz kooperatifleşmenin yaygın olmadığı farklı sektörlerde kadınların kooperatifleşme potansiyelleri bakımından da yeterince aydınlatılmamıştır.

Şekil 2. Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Dağılımı

Kaynak: Duguid vd., (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Güncel Durumu Raporu

Bu nedenle;

- Kadın kooperatiflerinin (aktif-pasif-yarı pasif) resmî sayısına ilişkin bir bulanıklık mevcuttur,
- Karma kooperatiflerin içinde üye olarak yer alan kadın sayılarına ilişkin veri mevcut değildir,
- Henüz kooperatif girişimciliğinde bulunmayan potansiyel kadın kooperatifçiliğine ilişkin verilere erişilememektedir.

Bu bulgulardan yola çıkarak araştırmanın bu kısmında TUİK işgücü istatistikleri, KEDV, biz-koop, ILO ve BM raporları ve toplantı tutanaklarından faydalanılarak kadın kooperatiflerinin Türkiye'deki güncel profili çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatiflerine İlişkin Saha Bulguları

Dünya genelinde kadın kooperatifleri oldukça yeni bir araştırma sahası olduğundan; üzerinde yapılmış araştırma sayısı oldukça kısıtlı olup uluslararası düzeyde iyi örneklerle ilgili bulgular da sınırlıdır. Genelde kadınların kooperatif kurma amaçları, daha düşük fiyatlı ürünlere ulaşmak, ücretli istihdama erişmek ve iyileştirmek, daha güvenilir, güvenli ve iyi çalışma koşullarına ulaşmak, finansal hizmetlere erişmek, toplumsal katılım ve içerme, özneliklerini oluşturmak ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddete çözüm üretmektir (Majurin, 2012; Nippierd, 2012). ICA Asya ofisinin kısa zaman önce yayınladığı "Kadınların Girişimciliğin Geliştirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için İleri Kooperatifçilik Eğitimi Rehberi" (Resource Guide for Advanced Training of Co-operatives on Entrepreneurship Development of Women and Gender Equality), kooperatiflerde kadınların liderliğini artırmaya yönelik yararlı eğitici eğitimi programları sağlamaktadır (2015). Eğitim rehberindeki başlıca konular, kooperatiflerdeki kadınlar için mali yönetim ve iş geliştirme hizmetleridir. Kadın kooperatifleri, Türkiye'de hem kadınlar tarafından gelir, sosyo-ekonomik hayata katılım, istihdam ve örgütlenmeye yönelik bir model olarak, hem de devlet, kalkınma örgütleri ve sosyal hareketlerin, toplumsal cinsiyet konusundaki hedeflerini somut olarak yansıtabilecekleri bir formül olarak görülmektedir (KEİG, 2015).

Araştırmanın bu kısmında, KEDV koordinatörlüğünde gerçekleştirilmiş olan kadın kooperatifleri buluşma toplantılarından beşincisi 2015, altıncı ve sonuncusu 2018 yıllarında yapılmış olan çok paydaşlı toplantı raporlarından faydalanılmıştır. Bu bulgular, kadın kooperatiflerinin iç ve dış çevre faktörlerine yönelik sorun ve ihtiyaçların analizini kapsamaktadır.

Kadın Kooperatiflerindeki Girişimcilerin Profili

Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin güncel profiline ilişkin en kapsamlı araştırma Duguid vd. (2015) tarafından The Word Bank paydaşlığında gerçekleştirilmiştir. Bu raporda kadın girişim kooperatifi ortakları ve paydaşlarına ilişkin yer alan demografik faktörlerde ortakların farklı eğitim düzeylerinde (%27 ilkokul, %23 lise, %20 üniversite) olduğunu; yararlanıcıların ise yarısından fazlasının (%54) ilkokul düzeyinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ortakların genelde orta yaşlı, evli, bir ila üç çocuk sahibi kadınlardan oluştuğu; her yaştan ortak bulunmakla birlikte, %87'sinin 31-60 yaş aralığında olduğu yararlanıcıların çoğunun ise 41-50 yaş aralığında olduğu görülmüştür (Duguid vd., 2015).

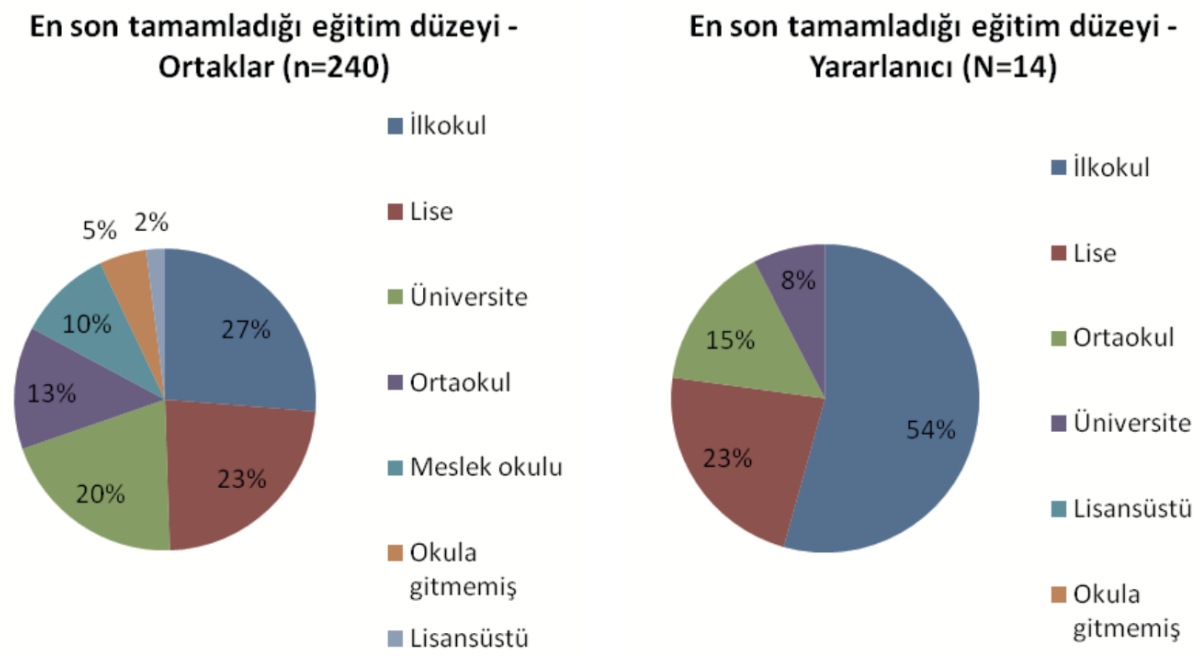

Şekil 3. Kadın girişimci Kooperatifleri Ortak ve Yararlanıcılarının Eğitim Düzeyi.

Kaynak: Duguid vd., (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Güncel Durumu Raporu

Kadın Kooperatiflerinin İç Yapılarına İlişkin Faktörler

Kadın kooperatiflerinde girişimci kadınların karşı karşıya oldukları güçlükleri analiz etmek için 2025 yılına kadar dört defa gerçekleştirilmiş ve/veya raporlanmış, KEDV bünyesinde her yıl çoğalan sayıda katılımcı kadın kooperatifleri ile gerçekleştirilmiş ve 2018 yılında raporlaştırılmış olan toplantı tutanaklarından faydalanılmıştır. Toplantı tutanaklarının doküman analizinde kullanılmasının başlıca nedenlerinden biri, toplantıya çok sayıda iç ve dış paydaşın iştirak ederek, karşılaşılan zorluklar, ihtiyaç ve talepleri dile getirebildikleri en kapsamlı platformun KEDV olmasıdır. Toplantı tutanakları üzerinden gerçekleştirilen doküman analizlerinde, kadın girişimci kooperatiflerinin karşılaştıkları zorluklar iç ve dış faktörlere ilişkin zorluklar olmak üzere iki kümede değerlendirilmiştir. İç faktörlere ilişkin sorunların başında finansal güçlükler gelmektedir. Yasal sorunlar, kurumsallaşma sorunları ve yönetişim zorlukları, doküman analizinde ortaya çıkan diğer sorun kümeleri olmuştur. Tablo 5'te sorun kümeleri, alt kümeler ve bunlara ilişkin açıklamalara detaylı olarak yer verilmiştir.

Tablo 5. Kadın Kooperatiflerinin İç Faktörlerine İlişkin Sorun ve ihtiyaçlar

Sorun Kümeleri		**Açıklama**
Finansal sorunlar	Bütçe yapma	Üretim, para kazanma gibi konular işin içine girince, yeni üyeler alarak kooperatifi büyütme gibi konularda eski ortakların isteksizliği, gelirin paylaşımında anlaşmazlıklar çıkması ve diyalogla çözüm üretilememesi, kadınlar
	Gelir-gider takibi	
	Gelirin paylaşımı	
	Bilgi ve deneyim eksikliği	

		genellikle ilk defa istihdama katılan, geleneksel becerilere sahip, teknoloji kullanımı çok olmayan, stok kayıt, fiyat hesaplama, planlama, iş bölümü, gelir gider ve karlılık hesaplama, pazarlama, markalaşma, tanıtım materyalleri geliştirme gibi işletme becerileri kısıtlı olan kadınlar, ekonomi ve pazarın işleyişi ile ilgili kısıtlı bilgi.
Yasal Sorunlar	Vergiler	Fiyatlandırma hesaplaması, stok takip vb hesapları ve kayıtların nasıl yapıldığının bilinmemesi
	Sigorta	
	Muhasebe	
	Fatura/fiş kesme	
Kurumsallaşma Sorunları	Stratejik planlama	Kooperatif bilincinin yerleşmemiş olması, Kadınlar arası diyalog eksikliği, ortak çıkar yerine bireysel çıkarın öne çıkması (üyelerin bireysel satışa yönelmesi, vb.), kadınların ihtiyaçlarının farkında olunmaması ya da yeterince dikkate alınmaması ve bunlara uygun hizmetler/programlar geliştirilmemesi, dayanışma ve güven ortamı oluşturulmaması, herkes için aynı oranda öğrenme imkanları yaratılmaması, üretim/iş planlaması yapılmaması, pazarlama, iletişim, marka oluşturma, tanıtım gibi konularda uzmanlığın olmaması, sosyal medya kullanımının aktif olmaması, ürün kataloglarının ya da ürün görsellerinin olmaması
	Vizyon, misyon, değerler oluşturma	
	Program geliştirme	
	İletişim	
	Birey ve örgüt çıkarları arasında çatışma	
	Faaliyet etkinliği izleme ve değerlendirme	
	Tanınırlık ve markalaşma	
Yönetişim Sorunları	İşbölümü	1-2 kişiye dayanan, diğerlerini güçlendirmeyen liderlik anlayışı, demokratik olmayan bir yönetim, ortaklar arasında eşitliğe ve dayanışmaya dayanan bir ilişki kurulmaması (ortakları işçi ya da müşteri gibi görmek), karar süreçlerinde dışa bağımlılık, İşbölümünde sorumlulukların eşit dağıtılmaması, Kooperatiflerin işlerinin kapasitesinin düşüklüğü ve bir dayanışma ortamı yaratılmaması nedeniyle ortakların sık sık değişmesi
	Planlama	
	İş takibi	
	Örgütleme	
	Ortak karar alma	
	Yetki devri	
	Koordinasyon	
	Liderlik anlayışı	

Kaynak: 2018 KEDV toplantı raporundan faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kadın girişimci kooperatiflerinin dış paydaşlarına ilişkin karşı karşıya kaldıkları zorluklar yine 2015 ve 2018 yılı KEDV toplantı raporları üzerinden analiz edilmiştir. Dış faktörlere ilişkin sorun ve ihtiyaçlar kümesinde yine finansal zorluklar, yasal sorunlar ve kurumsallaşma sorunları ana sorun kümeleri olarak belirlenmiştir. Alt sorun kümeleri ve bunlara ilişkin açıklamalar Tablo 6'da kapsamlı olarak paylaşılmıştır.

Dış Faktörlere İlişkin Sorun ve İhtiyaçlar

Tablo 6. Kadın Kooperatiflerinin Dış Faktörlerine İlişkin Sorun ve ihtiyaçlar

Sorun Kümeleri		**Açıklama**
Finansal sorunlar	Destek programları Tanınırlık Kuruluş giderleri Faaliyet giderleri Kaynak erişim engelleri	Mali güçlükler, sermaye oluşturma, vergi ve harçların fazlalığı, her yıl Genel Kurul yapma zorunluluğu ve masraflar, Ruhsat, marka alımı ile ilgili işlemlerin zorluğu ve masrafların fazla olması, Kooperatif kuruluş giderlerinin fazlalığı, Finansmana ve pazarlara, mekân, kaynak ve proje kaynaklarına erişimdeki zorluklar, fon veren kuruluşların uygulamalarında bir standart bulunmaması, Gelir elde edilmediği aylarda vergi ödeme zorunluluğu, belirli bir ciroya kadar vergi muafiyetinin olmaması, sigorta primlerini ödemede zorluk
Yasal orunlar	Yasal statüdeki belirsizlik Kapsayıcılık Sosyal içerik Politika geliştirilmesi Rekabet	Mevcut fon ve diğer destek programlarının birçoğunun yasal statüsü nedeniyle kadın kooperatiflerini kapsamaması, ekonomik girişimleri başlatmak ve geliştirmek için faydalanabilecek hibe ve kredi programlarına; kadın kooperatiflerini kuruluş aşamasında koruyan yasal düzenlemelerin olmaması (vergi indirimleri, teşvikler, İşkur ve SGK destekleri vb); mevcut düzenlemelerin kadın kooperatiflerinin sosyal içeriğini kapsamaması, sosyal hizmet faaliyetleri (oyun odası, yuva, Kadın ve Çocuk Merkezi) ile ilgili ruhsat sorunları, mevzuat ve yönetmeliklerin bu tür girişimleri kapsamaması, yasal statünün olmaması, MEB'e bağlı kuruluşlara sağlanan avantajların ASP'ye bağlı olanlara sağlanmaması; bunlar için yasal altyapı oluşturulmalı ve kadınlar için alternatif iş modeli olarak görülmemesi, Sosyal yardım politikalarının "mağdurluk" üzerinden geliştirilmesi, ürünlerin büyük kısmı rekabet gücü düşük ürünlerden oluşması ve destekleyici politika bulunmaması, yerel yönetimlerin kadın kooperatiflerine mekan tahsisi vb. işbirlikleri yapabilmesinin merkezi bir kararla yasal hale getirilmemiş olması, mevzuatın kamu kurumlarının kadın kooperatiflerine kaynak aktarmasına imkân vermemesi
Kurumsallaşma Sorunları	 Tanınırlık ve markalaşma	Kadın kooperatiflerinin farklı yönlerinin ve faaliyetlerinin yeterince anlaşılmaması (merkezi hükümet, yerel yönetimler, donörler, yerel

	Dış paydaşlar	paydaşlar, toplumun genelinde farkındalık eksikliği) ve yeterli, ihtiyaca uygun desteklerin olmaması, Gönüllü / uzman/ eğitici / danışman ihtiyacı, Kooperatiflerin ihtiyaçlarını tespit için ulus düzeyinde herhangi bir çalışmanın bulunmaması, eğitici eğitimlerinin (pazarlama, girişimcilik, muhasebe vb.) olmaması, ortaklara gün üzerinden sigorta ödemesi yapılması,

Kaynak: 2015 KEDV toplantı raporundan faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2018 yılına gelindiğinde, kadın kooperatiflerine ilişkin ortakların ifade ettiği sorunlara ilişkin temaların yine 2015 yılındakilere benzerlik gösterdiği görülmektedir (KEDV, 2018). 7-9 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantıda 29 ilden, 83 Kadın Kooperatifinden 154 temsilci yer almıştır. Özellikle kırsaldaki kadınların kalkınabilmeleri için kurulmuş olan kooperatiflerin ürün ve hizmetlerini yeterince duyuramıyor olması, ürün satışı yapabilecek alternatif platformlar hakkında bilgi sahibi olunmaması gibi faktörler kadın girişimci kooperatiflerinin bilinirliği yönünde önemli bir engel oluşturmakta bu da kooperatifler finansal durumunu, büyüme ve gelişme potansiyelini ve varlığını tehdit etmektedir. Ortakların piyasaya ilişkin bilgilerinin kısıtlı olması, sermaye erişimine ilişkin kaynaklar hakkında bilgi sahibi olunmaması gibi faktörlerin 2018 yılında da başlıca sorunlardan olduğu anlaşılmaktadır.

Kadın Girişim Kooperatiflerinin Temel Etki Alanları

KEDV organizatörlüğünde gerçekleştirilen toplantıdaki atölye çalışmalarından birinde katılımcılar kadın kooperatifleri olarak yaptıkları çalışmaları, bunların etki ve sonuçlarını öz değerlendirmeye dayalı belirlemiştir (KEDV, 2018). Bu atölye çalışmasındaki katılımcıların öz değerlendirmeleri doğrultusunda, kadın kooperatiflerinin etki alanlarının yoğunlukla ekonomik ve sosyal boyutlar üzerinde odaklandığı görülmektedir. Öz bildirime dayalı bu etkilerin neler olduğu Tablo 7'deki gibidir.

Tablo 7. Kadın Kooperatiflerinin Etki Alanları

Ekonomik Etki	**Sosyal Etki**
● Kadın yoksulluğuna karşı mücadele etme ● Yerel ekonomiye katkı ● Kadın üretimine duyulan güven ● Doğal gıda gereksinimini karşılamak ● Geleneksel ürünleri yeniden canlandırma ● Yok olmaya yüz tutmuş ürünleri ortaya çıkarma ● Tarıma dayalı ekonomiyi canlandırma (Urla enginarı)	● Kadına yönelik farkındalık oluşturma ● Yerel düzeydeki kadın sorunlarına farkındalık oluşturması, ● Çocuklarına harçlık verebilen ev kadınları modelini yaygınlaştırması ● Toplumsal cinsiyete duyarlılık geliştirmesi ● Kadınlara ekonomik özgürlük sağlaması ● Aile içinde kadına saygının artması

● Bölgede turizm faaliyetlerini canlandırması ● Üretim/pazarlama becerilerinin geliştirilmesi ● Girişimcilik faaliyetleri ve becerisinin kazandırılması	● Toplumda ve ailede kadının statüsünün yükseltilmesi ● Kadının kişiliğinin ve sosyal yönünün güçlenmesi ● Yeni yetişen neslin toplumsal cinsiyet rol ve kalıplarının dışında yetiştirilmesi ● Dayanışma kültürünün oluşturulması ● Çevresel duyarlılığın yaygınlaştırılması ● Kadın haklarıyla ilgili farkındalık geliştirme

Kaynak: 2018 KEDV toplantı raporundan faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kuruluş amaçları bakımından değerlendirildiğinde, kadın girişimci kooperatiflerin çoğunlukla kadınların ekonomik ve sosyal yaşama aktif bir biçimde dahil edilmesi motivasyonuna sahip olduğu görülmektedir. Kadınlara istihdam yaratmak, en önemli amaç olarak öne çıkmaktadır (n=%81). Buna bağlı olarak kadınların toplumsal alanda ve aile içinde güçlendirilmesi (n=%79), kadınların sorunlarına ortaklaşa çözüm üretebilmek (n=%56) kadın girişimci kooperatiflerinin temel misyonu ve girişimciler açısından ana motivasyon kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 8, kadın girişimci kooperatiflerinin diğer kuruluş amaçlarını ayrıntılı bir biçimde göstermektedir.

Tablo 8. Kadın Kooperatiflerinin Kuruluş Amaçları

KURULMA AMACI	AKTİF KOOPERATİFLER(N = 63)				İNAKTİF KOOPERATİFLER (N = 38)			
	Birinci	İkinci	Üçüncü	Toplam	Birincil	İkincil	Üçüncül	Toplam
Kadınlara iş sağlama	59%	17%	5%	81%	55%	13%	0%	68%
Kadınları sosyal açıdan güçlendirmek	17%	38%	24%	79%	11%	39%	18%	68%
Ortak kadın sorunlarına çözüm üretmek	16%	8%	32%	56%	13%	29%	47%	0%
Çocuk bakım hizmetleri	6%	3%	2%	11%	3%	5%	0%	8%
Ortakların örgütlenmesi ve güçlenmesi	5%	10%	14%	29%	13%	18%	21%	53%
Topluma hizmet sağlamak	5%	2%	5%	11%	0%	11%	11%	0%
Topluma ürün sağlamak	2%	5%	3%	10%	3%	3%	5%	11%
Enformel topluluğun/örgütün kurumsallaşması	6%	6%	5%	17%	5%	0%	5%	11%

Kaynak: Duguid vd. (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Güncel Durumu

Son olarak 2024 yılı Ocak-Aralık arasındaki dönemde TUİK'in kurulan-kapanan işletme istatistikleri verileri değerlendirildiğinde, bu dönemde farklı faaliyet dallarında toplam 2674 adet kooperatifin kurulduğu ancak bu kooperatifler arasında kadın girişimci kooperatiflerine rastlanmadığı görülmektedir.

Tablo 5. 2024 Ocak-Aralık Döneminde Kurulan Kooperatiflerin Profili

Kooperatif Tipi	**Toplam**
Konut Yapı Kooperatifi	1817
İşletme Kooperatifi	463
Turizm Geliştirme Kooperatifi	112
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	90
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	83
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	29
Tüketim Kooperatifi	26

Sulama Kooperatifi	13
Hizmet Kooperatifi	12
Su Ürünleri Kooperatifi	9
Eğitim/Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	6
Küçük Sanat Kooperatifi	3
Birlikler	3
Temin Tevzi Kooperatifi	2
Site İşletme Kooperatifi	2
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1
Esnaf ve Sanatkarları Kefalet Kooperatifi	1
Deniz Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	1
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	1
Toplam	**2.674**

Kaynak: TUİK Kurulan-Kapanan İşletme İstatistiklerinden Yararlanılarak Oluşturulmuştur.

Tartışma ve Sonuç

Kadın girişimci kooperatiflerinin ekonomik ve sosyal boyutta tartışılmaz etkilerine ve Türkiye'de kooperatifçilik tarihinin köklü geçmişine karşın Türkiye'de kadın kooperatifçiliğinin, sivil toplum kuruluşlarının çabaları ile sınırlı bir varlığa sahip olduğu görülmüştür. 6311 Sayılı kooperatifçilik Kanunu'nda kadın kooperatifçilerinin karşılaştıkları yasal -özellikle tanınırlık- sorunlara karşın yeni düzenlemelerin yapılması, kadın girişimci kooperatiflerinin sürdürülebilirliği açısından önemli görünmektedir. 2025-2029 kooperatifçilik stratejisinde kadın girişim kooperatiflerinin yasal varlıklarına, finansal güçlüklerine, eğitim, bilgi ve deneyim konusundaki açıklarına ilişkin stratejik hedeflerin belirlenerek bunlara ilişkin somut adımların atılması, sürdürülebilir kadın girişimciliği açısından elzemdir. Kooperatif yoluyla örgütlenme, pek çok kadın açısından hayatlarında ilk defa bir gelire ve sosyal güvenceye sahip olmak anlamını taşımaktadır. Kadın kooperatiflerinin, özellikle geleneksel el sanatları, gıda üretimi ve tarım sektörlerinde, kadınların kayıt dışı ekonomik katılımdan kayıtlı ekonomik katılıma geçişinde etkili platformlar olarak hizmet verdiği görülmektedir. Bununla birlikte, pazara erişim, finansal okuryazarlık ve mevzuata uyum alanlarında zorluklar devam etmektedir. Araştırmamız, kooperatif yapılarının sermayeye erişim, pazar ağları ve iş becerilerinin geliştirilmesi gibi kadın girişimciliğinin önündeki yaygın engellerin henüz aşılamadığını ve aşılması üzerine ilgili kuruluşlar tarafından henüz somut adımlar atılmadığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerde cinsiyete dayalı girişimcilik modellerinin yaygın etkileri uluslararası literatürde etraflıca tartışılmıştır. Bununla birlikte BM ve Avrupa Komisyonu raporlarının sıklıkla üzerinde durduğu şekilde, kadınların ekonomik ve toplumsal yaşamda görünür olmaları, istihdamdaki paylarının artması ulusun demokratikleşme göstergelerinden en önemlisi olarak işaret edilmektedir. Kadın girişimci kooperatiflerinin gerek girişimci ortakları gerekse yararlanıcı olan kadınları düşündüğümüzde, demokratikleşme düzeyi açısından oynadıkları rol yaşamsaldır. Bu nedenle kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi için ortaya çıkan bir dizi politika belgesi, kurumlar arası protokol, program ve proje bazlı çalışmalar mevzuatın kadın kooperatiflerini güçlendirmeye elverişli hale getirilmesi gereği konusunda ortaklaşmaktadır. Bunun için kadın kooperatifleri ve kooperatifçilikte kadınların durumunu takip etmeye olanak sağlayacak cinsiyet temelinde ayrışmış istatistik veri üretilmesi gerekliliği

öncelik talep etmektedir. Diğer taraftan 2025-2029 kooperatifçilik stratejik eylem planı kapsamında oluşturulan stratejik hedeflerin izlenmesi ve mümkünse 2012-2016 stratejik planını da içine alacak şekilde ulaşılması istenen hedefler, hedeflere ulaşılma derecesi ve ulaşılamama nedenlerini analiz eden bir değerlendirme sürecinin başlatılması, kadın kooperatifçiliği noktasında gelinen noktayı analiz edebilmek ve eksikliklere yönelik gerekli yasal/ekonomik/sosyal tedbirlerin alınabilmesi açısından oldukça mühimdir.

Araştırma kapsamında öne çıkan bir diğer husus, kadın girişimci kooperatiflerinin yürüttükleri faaliyetlerinin çoğunlukla 'ev eksenli faaliyetler' olarak değerlendirilen ve ekonomik açıdan yüksek kaldıraç etkisi yaratmayan faaliyetlerden oluştuğu; bundan dolayı kadın girişimci kooperatiflerinin faaliyet bazında kendilerini çeşitlendirmekte güçlükler yaşadığıdır. Daha da önemlisi, kadın girişimci kooperatiflerinin bir taraftan toplumda cinsiyet eşitliği yaratma amacı taşıyorken diğer tarafta yürüttükleri faaliyetlerin çoğunlukla cinsiyetlendirilmiş (geleneksel el sanatları, gıda üretimi, çocuk-hasta-yaşlı bakımı vb.) alanlarda yoğunlaşması, bunun ise toplumda var olan cinsiyet uçurumunu gelecekte daha fazla derinleştirmesi gibi bir riski barındırıyor olmasıdır. Bunun önüne geçilebilmesi için, ülkedeki tüm kooperatiflere cinsiyet dengesi kriterine dayalı olarak bir teşvik sistemi geliştirilmesi; karma ve ana-akım kooperatiflerde kadınların temsilini ve etkinliğini güçlendirebilmek adına politikaların oluşturularak hayata geçirilmesi önerilmektedir. Bu yolla, kadınların sadece 'kadınlaşmış', düşük ücretli iş kollarında ve yalnızca kadın kooperatiflerinde bulunması nedeni ile kooperatifçilik hareketi içerisinde toplumsal cinsiyet temelli bir ayrışma yaşanmasının önüne geçilebilecektir. Mevcut durumda bunun önündeki en büyük eksiklikler kadınlara sürdürülebilir enerji, çevre, teknoloji, yazılım, yapay zekâ gibi öne çıkan alanlarda gerekli eğitim alt yapısının oluşturulması, gelecek potansiyeli yüksek olan bu gibi alanlarda mevzuat ve kurumsal destek çalışmalarının geliştirilmesi ve kadın kooperatiflerinin olası sektörel gelişme alanlarının bu yolla analiz edilmesi gerekliliğidir. Son olarak, 2024 yılı boyunca kurulan herhangi bir kadın girişimci kooperatifinin bulunmuyor olmasının nedenleri detaylı olarak analiz edilmeye ihtiyaç duymaktadır. Gelecekte bu odakta yapılacak çalışmaların nedenlere dayalı olarak gerçekleştireceği analizlerin, kadın girişimci kooperatiflerinin sürdürülebilir bir model olarak ulusal ekonomiye ve toplumsal dönüşüme katkı sağlamaya devam edebilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde insana yakışır iş ve kadınların güçlendirilmesi projelerinin başarılı olabilmesi yolunda önemli açıklamalar sunacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

1. Ajates, R. (2017). Going back to go forwards? From multi-stakeholder cooperatives to open cooperatives in food and farming. Journal of Rural Studies, 53, 278-290. Https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.02.018
2. Balgah, R. (2018). Factors influencing coffee farmers' decisions to join cooperatives. Sustainable Agriculture Research, 8(1), 42. Https://doi.org/10.5539/sar.v8n1p42
3. Benería, L., Berik, G., & Floro, M. S. (2016). Paid and unpaid work: meanings and debates. *Gender, Development and Globalization: Economics as if All People Mattered, New York: Routledge*, 179-226.
4. Bhatt, A., & Bhatt, S. (2016). Microfinancing with SEWA Bank: Bringing Women to the Mainstream Economy. *Amity Business Review*, *17*(1).
5. Bianchi, M. (2021). The social composition of italian co-operatives: historical evolution

and analysis of political and economic reasons. *The Journal of European Economic History*, *50*(2), 121-149.
6. Bijman, J., & Iliopoulos, C. (2014). Farmers'cooperatıves in The EU: Policies, Strategies, and Organization. *Annals of Public and Cooperative Economics*, *85*(4), 497-508.
7. Billiet, A., Dufays, F., Friedel, S., & Staessens, M. (2021). The resilience of the cooperative model: how do cooperatives deal with the covid-19 crisis?. Strategic Change, 30(2), 99-108. Https://doi.org/10.1002/jsc.2393
8. Burke, B. (2010). Cooperatives for "fair globalization"? İndigenous people, cooperatives, and corporate social responsibility in the brazilian amazon. Latin American Perspectives, 37(6), 30-52. Https://doi.org/10.1177/0094582x10382098
9. Dash, S. (2019). Women Trade Union Participation in India-A Qualitative Inquiry. *Indian Journal of Industrial Relations*, *55*(1), 27-38.
10. Datta, P. B., & Gailey, R. (2012). Empowering women through social entrepreneurship: Case study of a women's cooperative in India. *Entrepreneurship theory and Practice*, *36*(3), 569-587.
11. Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). Fundamentals for an international typology of social enterprise models. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and nonprofit organizations*, *28*, 2469-2497.
12. Develtere, P., & Papoutsi, G. (2021). Rebuilding and realizing a resilient global society through cooperatives. In *Paper for the Expert Group Meeting on "The role of cooperatives in economic and social development: Recover Better from the Covid-19 Pandemic*.
13. Douvitsa, I., & Kassavetis, D. (2014). Cooperatives: an alternative to water privatization in Greece. *Social Enterprise Journal*, *10*(2), 135-154. Https://doi.org/10.1108/sej-10-2013-0039
14. Duguid, F. Durutaş, G., Wodzicki, M. (2015). Türkıye'de Kadın Kooperatıfleı'nın Mevcut Durumu. The World Bank. https://www.kadinkoop.org/belgeler/mevcut%20durum%202015%20%281%29.pdf. Son Erişim Tarihi 27.02.2025
15. Feuer, H.N. (2020). Geographical indication out of context and in vogue: The awkward embrace of European heritage agricultural protections in Asia. In A. Bonanno, K. Sekine, & H.N. Feuer (Eds.), Geographical Indication and Global Agri-Food: Development and Democratization (pp. 39–53). Routledge.
16. Filippi, M. (2014). Using the regional advantage: french agricultural cooperatives' economic and governance tool. Annals of Public and Cooperative Economics, 85(4), 597-615. Https://doi.org/10.1111/apce.12053
17. Gelb, J., & Estevez-Abe, M. (1998). Political women in Japan: a case study of the Seikatsusha network movement. *Social Science Japan Journal*, *1*(2), 263-279.
18. Hillenkamp, I., & dos Santos, L. L. (2019). The domestic domain within a post-colonial, feminist reading of social enterprise: towards a substantive, gender-based concept of solidarity enterprise. In *Theory of social enterprise and pluralism* (pp. 90-115). Routledge.
19. Junko, A. (2015). Working at a Consumer Cooperative. In *Voices from the Japanese Women's Movement* (pp. 190-193). Routledge.
20. ILO (2024). Türkiye'de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal Ve Yapısal Stratejiler" Ilo Türkiye Raporundan Öne Çıkanlar: Tespitler-Öneriler Basın

Bilgi Notu. https://www.ilo.org/tr/media/93931/download#:~:text=%E2%9E%A2%20Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n%2014.05.2021,nin%20say%C4%B1s%C4%B1%20594%20olarak%20belirtilmi%C5%9. Son Erişim Tarihi 27.02.2025.
21. Kabeer, N., Milward, K. and Sudarshan, R. (2013). Beyond the weapons of the weak: Organizing women workers in the informal economy. In Naila Kabeer, Ratna Sudarshan and Kirsty Milward (eds.), *Organizing Women Workers in the Informal Economy*. Beyond the Weapons of the Weak. Zed Press, London.
22. KEDV (2015). 5. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu, 23-24-25 Aralık 2015, İstanbul. https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/5_Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Bulus%CC%A7mas%C4%B1%20Raporu.pdf. Son Erişim Tarihi 27.02.2025.
23. KEDV (2018). 6. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu, 7-8-9 Mayıs 2018, İstanbul. https://www.kedv.org.tr/public/uploads/files/6_Kad%C4%B1n%20Kooperatifleri%20Bulus%CC%A7mas%C4%B1%20Raporu.pdf. Son Erişim Tarihi 27.02.2025.
24. Kiyomi, K. (2001). Institutionalization, Gender Hierarchy, and Paradox in Social Movements: Reading from" Living and Self-Management", the Seikatsu Club Consumers' Cooperative Newsletter. *US-Japan Women's Journal. English Supplement*, 125-150.
25. KOOPBİS, T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik genel Müdürlüğü. https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-bis. Son Erişim Tarihi 22.02.2025.
26. Kotyza, P., Hornowski, A., & Elisová, K. (2018). Producer groups in the czech republic, slovak republic and republic of poland and their market share potential. Https://doi.org/10.36689/uhk/hed/2018-01-044
27. Kurimoto, A. (2022). Japanese Cooperative Legislation Impacting the Cooperative Structure and Culture. In *Perspectives on Cooperative Law: Festschrift In Honour of Professor Hagen Henrÿ* (pp. 117-126). Singapore: Springer Nature Singapore.
28. Majurin, E. (2012). *How women fare in East African cooperatives: the case of Kenya, Tanzania and Uganda*. ILO.
29. Mies, M., & Bennholdt-Thomsen, V. (1999). *The Subsistence Perspective. Beyond the Globalised Economy*. London, NY: Zed Books.
30. Müftüoğlu, H. ve Aydos, V. (2001). Türkiye'de Kooperatifçilik – Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya. İstanbul Ticaret Odası, Yayın No:2001-46.
31. Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital: Originally published in Journal of Democracy 6 (1), 1995. *Culture and politics: A reader*, 223-234.
32. Schneiberg, M. (2013). Movements as political conditions for diffusion: anti-corporate movements and the spread of cooperative forms in american capitalism. Organization Studies, 34(5-6), 653-682. Https://doi.org/10.1177/0170840613479226
33. Şahankaya A. A.; Dedeoğlu, S. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Güçlenmesine Etkisi. *Fe Dergi, 15(2)*, 8-49.
34. Şahankaya Adar, A., Dedeoğlu, S., Kurtuluş, G. (2023). Türkiye'de Kadın Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli, *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1171-1208.
35. T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 12. Kalkınma Planı (2024-2028).

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf Son Erişim Tarihi 27.02.2025
36. T.C. Ticaret Bakanlığı, Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik genel Müdürlüğü. https://esnafkoop.ticaret.gov.tr/haberler/turkiye-kooperatifcilik-stratejisi-taslagi-2025-2029-hazirlik-calismalari-toplantisi-yapildi. Son Erişim Tarihi 27.02.2025.
37. TUİK (2025). 2024 Ocak-Aralık Kurulan-Kapanan İşletme İstatistikleri. Son Erişim Tarihi 27.02.2025.
38. Unni, J. and Uma R. (2009). Do Economic Reforms Influence Homebased Work in India? Evidence from India, Special Issue on Inequality, Development and Growth, Feminist Economics, 15(3), 191–225.
39. Vo, C. (2017). Between the local and the global: an analysis of economic tensions in cooperatives' practices. International Social Work, 62(1), 212-223. Https://doi.org/10.1177/0020872817717321

Ekonomik ve Sosyal Dönüşümün Aracısı Olarak Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Kooperatif Hareketlerinin Evrimi: Devlet, Toplum ve Ekonomik Kalkınma (1923-1950)

Alper Turan DEVLİ
Öğr. Gör. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sultanhisar M.Y.O, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
alper.devli@adu.edu.tr
0000-0002-3210-327X

Yıldırım TOPRAK
Öğr. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli M.Y.O, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü
yildirim.toprak@adu.edu.tr
0000-0003-4869-7727

Nurdanur TAVLAN SOYDAN
Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bozdağan M.Y.O., Bölüm Adı
nurdanur.tavlan@adu.edu.tr
0000-0002-4320-2257

Özge KOCAKULA
Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sultanhisar M.Y.O, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
ozgekocakula@adu.edu.tr
0000-0001-9710-492X

Özet

Rekabet yerine dayanışma anlayışı ile dünyadaki işletmelerin benzersiz bir formu olarak ortaya çıkan kooperatifler, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ulusal kalkınmanın temelini oluşturmuştur. Ulusal dayanışma pratikleri bağlamında korporatizm, küreselleşmenin günümüzde ulaşmış olduğu düzeye rağmen dünya açısından stratejik işlevini korumaktadır. Türkiye'de kooperatifçilik, 1923-1950 yılları arasında, yeni kurulan Cumhuriyet'in ekonomik ve sosyal dönüşüm stratejileri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu çalışma, 1923'te kuruluşundan 1950'de çok partili demokrasiye geçişine kadar Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'de kooperatifçiliğin gelişimini incelemektedir. Devlet Arşivleri, Cumhuriyet Arşivleri ve güncel süreli yayınlardan elde edilen birincil kaynakların kullanıldığı kapsamlı arşiv araştırması yoluyla, kooperatifçilik hareketlerinin erken Cumhuriyet Türkiye'sinde ekonomik kalkınma ve toplumsal dönüşümün önemli araçları olarak nasıl ortaya çıktığı analiz edilmektedir. Çalışma, özellikle 1929 tarihli Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu ve Halk Bankaları girişimine odaklanarak, kooperatiflerin desteklenmesinde devlet politikalarının rolünü incelemektedir. Araştırmamız, devlet öncülüğündeki modernleşme çabaları ile yerel kooperatifçilik hareketleri arasındaki dinamik etkileşimi ortaya koyarak, kooperatifçiliğin hem bir ekonomik kalkınma aracı hem de Cumhuriyet ideallerinin kırsal nüfusa yayılmasının bir aracı olarak nasıl hizmet ettiğini göstermektedir. Daha önce yeterince incelenmemiş arşiv materyallerine dayanan bu araştırma, kooperatif kurumlarının devletin modernleşme politikaları ile yerel ekonomik uygulamalar arasında nasıl aracı işlevi gördüğünü göstererek erken Cumhuriyet dönemi

ekonomi tarihi anlayışımıza katkıda bulunacaktır. Bulgular, Avrupa modellerinin unsurlarını yerel ekonomik gelenekler ve Cumhuriyet ideolojisi ile birleştiren Türk kooperatifçiliğinin ayırt edici özelliklerini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: cumhuriyet dönemi, ekonomik politikalar, hukuki düzenlemeler, kooperatifçilik, toplumsal kalkınma, 1923-1950

Prompt Mühendisliğinin Restoran İşletmeciliğinde Uygulama Alanları ve Gelecek Vizyonu

Emre Turan
İstanbul Gelişim Üniversitesi, Gastronomi
emrefb509@gmail.com
Orcid ID: 0009-0006-2386-9173

Murat DOĞAN
Doç. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları
mdogan@gelisim.edu.tr
Orcid ID: 000-0001-6391-4887

Özet

Prompt mühendisliği, büyük dil modellerinin istenen sonuçları üretmesini sağlamak amacıyla tasarlanan özel girişler oluşturma pratiğidir. Büyük Dil Modelleri (Large Language Models, LLMs), büyük miktarda metin veri setleri üzerinde eğitilmiş, insan dilini anlama ve üretme yeteneği geliştiren yapay zekâ modelleri olarak özetlenmektedir. Büyük Dil Modelleri (LLM'ler), ChatGPT'nin piyasaya sürülmesinden bu yana önemli başarılar elde etmiştir. Özetleme ve duygu analizi gibi geleneksel doğal dil görevlerinin yanı sıra, LLM'lerin kod oluşturma, insan-bilgisayar etkileşimi ve matematik problemlerini çözme gibi uygulamalara daha yakın olan pek çok alanda etkili olduğu kanıtlanmıştır. Restoran işletmeciliği bağlamında, müşteri memnuniyeti, operasyonel verimlilik ve sürdürülebilirlik hedeflerinin, yapay zekâ destekli teknolojiler aracılığıyla iyileştirilmesine yönelik bir boşluk bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, prompt mühendisliğinin restoran işletmeciliğinde rezervasyon yönetimi, müşteri ilişkileri, menü tasarımı, personel eğitimi ve operasyonel verimlilik gibi alanlardaki uygulamalarını incelemek ve bu teknolojinin sektöre kazandırabileceği yenilikçi çözümleri ile gelecekteki potansiyel etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada literatür incelemesi ve sektör uygulamaları analiz edilmiş, ChatGPT'ye belirli promptlar verilerek çıktılar alınmış ve prompt mühendisliğinin restoran sektöründeki potansiyel kullanım alanları değerlendirilmiştir. Sonuç olarak prompt mühendisliği ile ChatGPT gibi chatbotlara belli başlı prompt kalıpları (istenilen alanda bilgi transferi sağlandığında) restoran sektöründe uygulanabileceği anlaşılmıştır. Bu sayede restoranlar, menülerini kişiselleştirebilir, talep tahmini gerçekleştirebilir, sürdürülebilir tedarik zinciri ve dijital müşteri etkileşimlerini optimize edebilirler.

Anahtar Kelimeler: Prompt mühendisliği, restoran işletmeciliği, ChatGPT, yapay zekâ

Application Areas of Prompt Engineering in Restaurant Management and Future Vision

Abstract

Prompt engineering is the practice of creating custom inputs designed to ensure that large language models produce the desired results. Large language models (LLMs) are artificial intelligence models trained on extensive text datasets that develop the ability to understand and produce human language. LLMs have achieved significant success since the launch of ChatGPT. Beyond traditional natural language tasks such as summarization and sentiment analysis, LLMs have proven effective in various application areas, including code generation, human-computer interaction, and solving mathematical problems. In the context of restaurant management, there is an opportunity to enhance customer satisfaction, operational efficiency, and sustainability goals through AI-enabled technologies. This study aims to examine the applications of prompt engineering in areas such as reservation management, customer relations, menu design, staff training, and operational efficiency within restaurant management. The study also aims to reveal the innovative solutions that this technology can bring to the sector and its potential future impacts. Through literature reviews and analysis of industry applications, outputs were obtained by providing specific prompts to ChatGPT. The potential usage areas of prompt engineering in the restaurant sector were evaluated. Overall, it was found that certain prompt patterns, when correctly applied, can be effectively used in chatbots like ChatGPT within the restaurant industry. This approach allows restaurants to personalize menus, perform demand forecasts, optimize sustainable supply chains, and digitally interact with customers.

Anahtar Kelimeler: Prompt engineering, restaurant management, ChatGPT, artificial intelligence

GİRİŞ

Restoran işletmeciliğinin asıl amacı müşteri memnuniyetini artırıp operasyonel verimliliği sağlarken bir yandan da sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak amacıyla sürekli olarak yenilikçi yöntemler ve teknolojilerle dönüşüm geçirmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde yapay zekâ ve büyük dil modellerinin (LLM'ler) kullanımının hızla dünyada pek çok alanda artması, sektörler için çığır açıcı fırsatlar sunmakta olduğu söylenebilir (Bowen & Morris, 1995). Bu çalışmada ele alınan "prompt mühendisliği", LLM'lerin çıktılarının hedeflenen spesifik ihtiyaçlara uygun hale getirilmesini sağlayan yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Geleneksel doğal dil işleme görevlerinin ötesine geçen kod üretimi, insan-bilgisayar etkileşimi ve problem çözme gibi çok yönlü alanlarda etkili olduğu gösterilen LLM'ler, restoran sektörünün kendine has gereksinimlerini karşılamada potansiyel taşımaktadır (Borges & Ladele, 2024). Restoran işletmeciliğinde prompt mühendisliğinin rolü, menü tasarımı, müşteri ilişkileri yönetimi, personel eğitimi, talep tahmini ve sürdürülebilirlik gibi birçok alanda kendini gösterebilir. Menü yönetimi ve kişiselleştirme alanında bu yaklaşım, müşteri tercihlerine uygun (ya da restoran işletmecisinin kafasındaki restoran konseptine uygun) içerik oluşturma (menü oluşturma), maliyet optimizasyonu ve etkili iletişim stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanıyabilir. Bunların yanı sıra alerjen bilgisi yönetimi gibi kritik öneme sahip süreçlerde, müşteri güvenliğini sağlama ve personel eğitimini destekleme konularında da çözümler sunmaktadır. Bu çalışmada, prompt mühendisliği kavramının teorik çerçevesi, literatür incelemeleri ve sektörel uygulamalar temelinde ele alınarak; ChatGPT gibi büyük dil modelleri

aracılığıyla elde edilen çıktılar değerlendirilmiştir. Çalışma ile müşteri tercihlerini analiz etmek için geliştirilen promptlar, hem veri odaklı hem de yaratıcı restoran hizmetlerinin iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur. Menü tasarımı ve fiyatlandırma stratejilerinde kullanılan psikolojik ilkeler, müşteri memnuniyetini artırırken, operasyonel süreçlerin verimliliğini de desteklemiştir. Bu makalenin temel amacı, prompt mühendisliğinin restoran işletmeciliğindeki uygulanabilirliğini ve bu teknolojinin sektörde yaratabileceği yenilikçi etkilerini incelemektir. Bu doğrultuda, hem akademik literatür hem de sektörel uygulamalardan yararlanılarak elde edilen bulgular üzerinden restoran işletmelerinin gelecekte nasıl dönüşüm geçirebileceği tartışılmaktadır. Çalışma, prompt mühendisliği ve yapay zekâ teknolojilerinin restoran işletmeciliği alanındaki rolünü anlama ve bu teknolojilerin benimsenmesine yönelik öneriler geliştirme açısından katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmada, prompt mühendisliğinin restoran işletmeciliğinde nasıl kullanılabileceğini incelemek amacıyla **literatür incelemesi ve sektör uygulamalarının analizi** yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle, yapay zeka, büyük dil modelleri (LLM'ler) ve restoran yönetimi konularında akademik kaynaklar taranarak teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Ardından, sektörde yapay zeka destekli teknolojilerin nasıl uygulandığı incelenmiş ve bu doğrultuda restoran işletmelerine yönelik yenilikçi çözümler değerlendirilmiştir.

Çalışmada ayrıca **ChatGPT gibi büyük dil modellerine belirli promptlar verilerek** alınan çıktılar analiz edilmiştir. Bu süreçte, rezervasyon yönetimi, müşteri ilişkileri, menü tasarımı, personel eğitimi ve operasyonel verimlilik gibi alanlara yönelik özgün promptlar geliştirilmiş ve yapay zekanın sunduğu çözümler incelenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, restoran işletmelerinin menülerini kişiselleştirme, talep tahmini yapma, sürdürülebilir tedarik zinciri oluşturma ve dijital müşteri etkileşimlerini optimize etme gibi konularda prompt mühendisliğiyle nasıl dönüşüm geçirebileceği ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Prompt Mühendisliğinin Tanımı ve Temel Prensipleri

Büyük Dil Modelleri (LLM'ler), ChatGPT'nin piyasaya sürülmesinden bu yana önemli başarılar elde etmiştir. Özetleme ve duygu analizi gibi geleneksel doğal dil görevlerinin yanı sıra, LLM'lerin kod oluşturma, insan-bilgisayar etkileşimi ve matematik problemlerini çözme gibi uygulamalara daha yakın olan birçok alanda etkili olduğu gösterilmiştir. Saf LLM'ler sınırlı muhakeme yeteneğine sahipken, araştırmacılar LLM'lere araç kullanımı ekleyerek, robot kontrolü ve otonom sürüş gibi daha genel alanlarda kullanımını mümkün kılan entegre sistemler, yani LLM ajanları geliştirmiştir. Tüm bu başarıların arkasında promptlar kendini göstermektedir (Chen & Dilkina, 2024). Promptlar bu bağlamda LLM'lere verilen ve kurallar dayatan, süreçleri otomatikleştirip üretilen çıktının belirli niteliklerini (ve bunlara bağlı olan niceliklerini) sağlayan talimatları içermektedir (White & Schmidt, 2023) Bu nedenle, belirli görev için prompt mühendisliği git gide kıymetli hale gelmektedir. Nitekim prompt mühendisliği zor ve zaman alıcı olduğu için otomatik prompt mühendisliği (APE) bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada, LLM'ler tercih ettikleri açık dili kullanarak kendi promptlarını yazmaktadır. Sınırlı sayıda deneme ile APE, geleneksel doğal dil işleme görevlerinde basit promptlardan daha iyi performans gösteren sağlam bir prompta (ya da promptlara) verimli şekilde ulaşabilmektedir (Chen & Dilkina, 2024). Prompt mühendisliği topluluğun bakıldığında sağlam ve kaliteli promptlar elde edebilmek adına, Büyük Dil

Modelleri'nden (LLM'ler) istenilen davranışları elde etmek ve yaygın sorunlardan kaçınmak için bazı püf noktalar geliştirmişlerdir. Bu püf noktaları, prompt yapısını oluşturan metinsel unsurlar eklemeyi içermektedir (Borges & Ladele, 2024).

3.2. Restoran İşletmeciliğinde Promptların Rolü ve Örnek Promptlar

Prompt kalıpları, yazılım kalıplarına benzer olarak bilgi transferi sağlar çünkü belirli bağlamda karşılaşılan yaygın sorunlara yeniden kullanılabilir çözümler sunmaktadır (White & Schmidt, 2023). **Talimat** (Instruction) görevi tanımlayıp modelin ne yapması gerektiğini belirtmektedir. **Girdi** (Input), uygun yanıt için gerekli olan bağlamı sağlarkne; **Rol** (Role), modelin beklenen davranışını yapılandırıp onun bakış açısını ve bilgisini şekillendirmektedir. **Çıktı formatı** (Output Format), istenilen yanıtın yapısını ve biçimini tanımlamaktadır, bu sayede de elde edilen veri kullanışlı ve anlaşılması kolay olmaktadır. **Tarz/Ton** (Style/Tone), etkileşimin tonunu ve resmiyet derecesini belirleyip iletişimi hedef kitleyle uyumlu olarak ayarlamaktadır. Son olarak da, **kısıtlamalar** (Constraints), olası yanıtlar için sınırlar koyup oluşturulan içeriğin etik ve teknik sınırlar gibi belirli parametrelere uygun olmasını sağlamaktadır. Elde edilen tüm veriler, bir dizi bilgi/soru/problem ifadesi, görsel, ses dosyası veya ilgili herhangi bir veri noktası olabilir (Borges & Ladele, 2024). *A prompt pattern catalog to enhance prompt engineering with chatgpt* çalışmasında White & Schmidt & diğerleri örnek "Ana Kategoriler ve Kalıpları" şu şekilde oluşturmaktadır:

Şekil 1. *Ana Kategoriler ve Yapay Zeka Prompt Kalıpları*

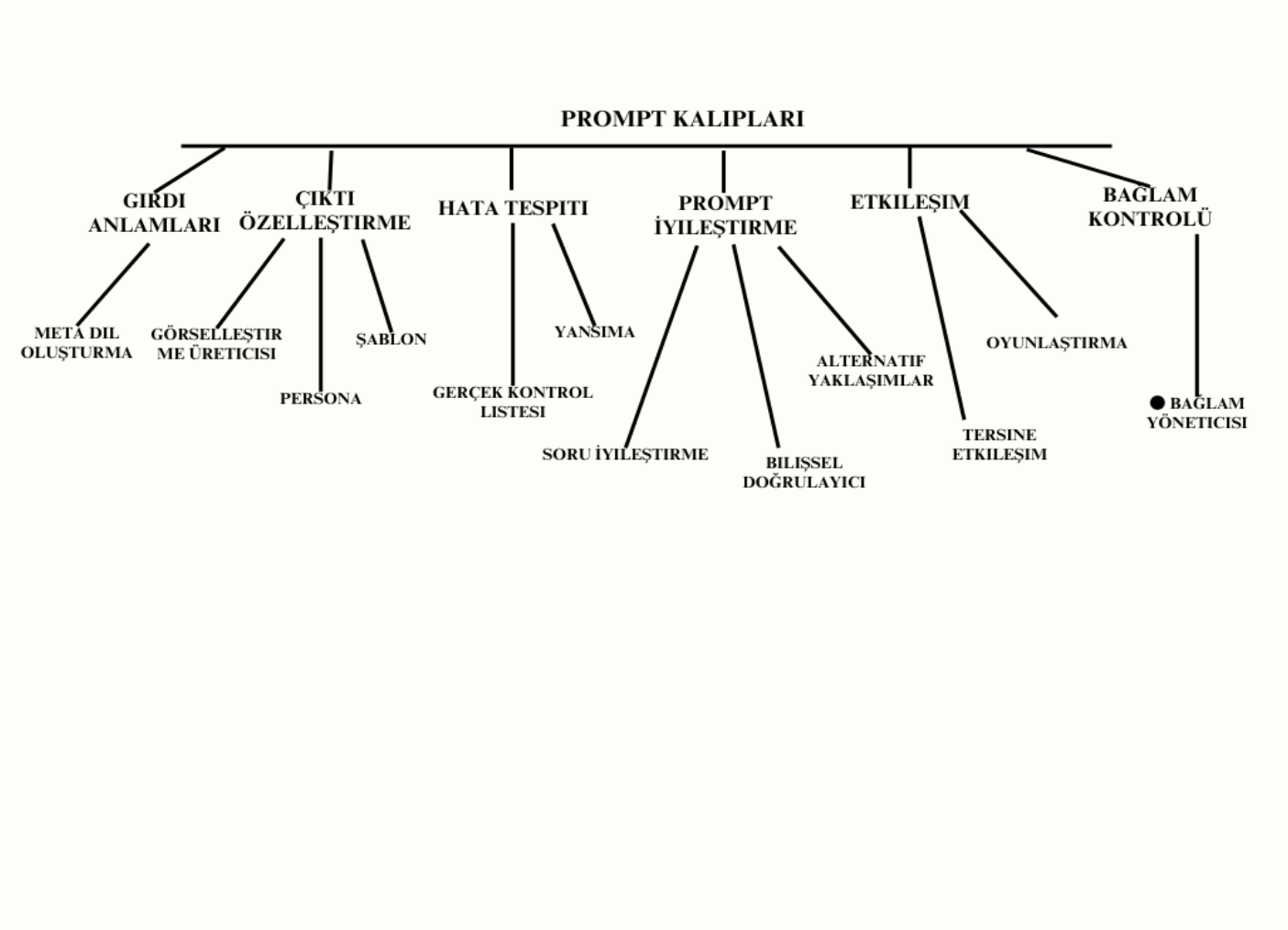

Şekil 1'den yola çıkarak Chatgpt endeksli düşünüldüğünde restoran işletmesi için şöyle bir ana kategori ve buna bağlı kalıp promptları şu şekilde oluşturulabilir:

3.2.1. Girdi Anlamları (Input Semantics)
A. Meta Dil Oluşturma (Meta Language Creation)
Amaç: Restoran yönetimiyle ilgili belirli terimler veya kısaltmalar kullanarak yapay zekayı eğitmek.
Örnek: *"Bundan sonra 'YO' dediğimde 'Yemek Öncesi Hazırlık' demek istediğimi anlayın. 'MO' ise 'Masa Operasyonları' anlamına gelir.*"

3.2.2. Çıktı Özelleştirme (Output Customization)
A. Persona
Amaç: Yapay zekanın belirli bir rol üstlenmesini sağlamak.
Örnek: *"Bir restoran şefi gibi davranarak, yeni bir menü öğesi öner ve tarifini detaylı anlat."*

B. Şablon (Template)
Amaç: Yapay zekanın belirli bir formatta çıktı vermesini sağlamak

Örnek: *"Yeni bir yemek tanıtımı için şu şablonu kullan: Yemek Adı: [AD], İçindekiler: [MALZEMELER], Fiyat: [FİYAT], Açıklama: [AÇIKLAMA]."*

C. Görselleştirme Üreticisi (Visualization Generator)
Amaç: Menüler veya restoran düzeniyle ilgili görsel çıktılar oluşturmak.
Örnek: *"Restoran masa düzenini açıklayan bir diyagram için Graphviz Dot kodu oluştur."*

3.2.3. Hata Tespiti (Error Identification)
A. Gerçek Kontrol Listesi (Fact Check List)
Amaç: Müşteri hizmetleri süreçlerinde doğruluğu sağlamak.
Örnek: *"Sipariş hazırlama prosedürünü açıklarken, en sonunda önemli kontrol noktalarını listele."*

3.2.4. Prompt İyileştirme (Prompt Improvement)
A. Soru İyileştirme (Question Refinement)
Amaç: Müşteriden gelen soruları iyileştirmek.
Örnek: *"Müşterinin 'Ne önerirsiniz?' sorusunu, 'Bugünkü özel yemekleriniz neler?' gibi daha spesifik bir soruya dönüştür."*

B. Alternatif Yaklaşımlar (Alternative Approaches)
Amaç: Bir soruna farklı çözümler sunmak.
Örnek: *"Bir yemeği vegan hale getirmek için alternatif malzemeler öner ve bunların avantajlarını açıkla."*

3.2.5. Etkileşim (Interaction)
A. Tersine Etkileşim (Flipped Interaction)
Amaç: Yapay zekanın müşteri veya çalışanlardan bilgi toplamasını sağlamak.
Örnek: *"Yeni bir menü oluşturmak için bana sorular sor ve gerekli bilgileri topla."*

B. Oyunlaştırma (Game Play)
Amaç: Müşteri etkileşimlerini eğlenceli hale getirmek.
Örnek:*"Müşterilere menüdeki malzemeleri tahmin ettiren bir oyun oluştur."*

3.2.6. Bağlam Kontrolü (Context Control)
A. Bağlam Yöneticisi (Context Manager)
Amaç: Belirli bir bağlamda etkileşimi sürdürmek.
Örnek: *"Bu konuşmayı sadece restoran rezervasyonları hakkında sınırla."*

3.3. ChatBot ile Menü Yönetimi ve Kişiselleştirme
Restoran menü yönetimiyle ilgili yapılan akademik araştırmalar göstermektedir ki menü; "menü fiyatlandırma", "menü tasarımı", "menü operasyonları" ve "menü analizi" gibi temel başlıklarla ele alınmaktadır. Menü fiyatlandırma, müşterilerin fiyatları nasıl algıladıkları, fiyat duyarlılıklarının ne bağlamda olduğunu, fiyat esnekliği ve psikolojik fiyatlandırma gibi değişkenler üzerinden incelenmektedir. Fiyatların algı ve satış üzerindeki etkisi her anlamda kendini menüde göstermektedir. Örneğin, fiyat sonları ("9" ile biten fiyatlar gibi) kalite algısını etkilemektedir. Müşteriler, menü fiyatını değerlendirirken alternatif fiyatlarla karşılaştırma

yapmaktadır. Decoy (yemleme) ürünlerin fiyatları, bu algıyı yönlendirebilir. Menü fiyatlarının belirlenirken en çok maliyet ve kar hedefleri dikkati alını fakat bunların yanı sıra müşterilerin restorandan tam olarak ne beklediği ve algıları hayal edilerek de fiyat belirleme yapılmaktadır (Özdemir & Caliskan, 2014).

Yeni menü oluştururken iletişim, somut kanıt sağlama ve satış gibi unsurların hepsini göz önünde bulundurmalıdır. Şefler, müşterilerini menü tasarım sürecine dahil ederek, iletilmek istenen mesajın müşteriler tarafından doğru şekilde alınmasını sağlar. Menü aynı zamanda somut kanıt sunar ve restoranın imajının yansıması olmalıdır. Tasarım, renkler, kağıt, illüstrasyonlar ve yazı tipi, restoranın imajını pekiştirilmelidir. Menü, restoranın kişiliğinin bir uzantısıdır (Bowen & Morris, 1995) Menü tasarımı, menü kartlarının görsel ve içeriksel düzenlenmesiyle ilgili kararları içermektedir. Menüde belirli alanlar, (ör. müşterilerin ilk baktığı yerler) (sweet spots yani tatlı noktalar olarak geçmektedir) satışları artırabilmektedir. Menüdeki öğelerin isimlendirilmesi ve açıklamaları, müşteri algısını ve tercihlerini etkilemektedir. Mesela, arka plan renkleri, yazı tipleri, görseller ve menü boyutu gibi faktörler, müşterilerin menü öğesi seçimleri değiştirmektedir (Özdemir & Caliskan, 2014).

Gıda hizmeti sektöründe (restorancılık gibi) çoğu zaman küçük ve bağımsız işletmeler yer almaktadır. Bu işletmelerin sahipleri de gıda hijyeni konusunda yeterli bilgiye sahip değildir. Bu durum, gıda kaynaklı hastalık salgınlarının yüksek olmasına neden olmaktadır. Geleneksel yaklaşımlar (ürün testi ve denetim gibi) modern tehlikeleri kontrol etmekte yetersiz kaldığından, endüstri yöneticileri ve yasa koyucular risk bazlı hijyen sistemlerine, özellikle HACCP'e yönelmiştir. HACCP, gıda güvenliği tehlikelerini belirlemek, nicel olarak değerlendirmek ve kontrol altına almak için işletmelere sağduyulu yaklaşım sunmaktadır. Sürecin ayrıntılı incelenmesine olanak tanıyan çerçeve oluşturup tehlikelerin nerede kontrol edilebileceğini belirlemektedir. HACCP, tehlikelerin önceden belirlenip kontrol edilmesini sağlayarak güvenli gıda üretimini hedeflemektedir. Ancak, gıda hizmeti sektöründe uygulanması zor olmuştur. Bu zorluklar arasında bilgi eksikliği, eğitim yetersizliği, yüksek personel devri, değişken iş yükleri ve büyük ürün çeşitliliği yer almaktadır. Ayrıca, restoranlarda yemek piştikten sonra yapılan yoğun gıda işleme, kontaminasyon riskini artırmaktadır (Eves & Dervisi, 2005). Menü operasyonları, menüdeki ürünlerin üretim ve servis süreçlerinin yönetimini kapsamaktadır. Restoran yöneticileri, kalite, hijyen ve maliyet gibi faktörleri göz önünde bulundurarak standart tarifler, porsiyon kontrolü ve gıda güvenliği uygulamalarını sürdürmelidir. HACCP gibi sistemler, bu güvenliği sağlamada önemlidir. Doğru talep tahminleri, müşteri memnuniyetini artırırken israfı ve maliyetleri azaltmaktadır. Basit ve zaman kazandıran yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Gıda, depolama ve üretim maliyetlerini kontrol etmek, karlılığı artırmaktadır. Geleneksel yöntemlerin yerine etkin maliyet hesaplama teknikleri önerilmektedir (Özdemir & Caliskan, 2014).

Menü analizi, menüdeki öğelerin maliyet, popülerlik ve karlılık gibi performans göstergelerine dayalı olarak değerlendirilmesi sürecidir. Restoran da her işletme gibi kâr amacı güder. Kâr, gelirlerin maliyetlerden çıkarılmasıyla elde edilir. Gelirler, her üründen satılan miktarın fiyatı ile çarpılması ve bu ürünlerden elde edilen tüm gelirlerin toplanmasıyla hesaplanmaktadır. Maliyetler de aynı şekilde işlemektedir. Doğrudan maliyetler, her ürüne tahsis edilip satılan miktar ile çarpılırak tüm ürünler için toplanmaktadır (Kelly & Burdett, 2009). Menü analizi genellikle maliyet ve satış verilerine dayanır. Düşük performanslı ürünlerin iyileştirilmesi için sunumun, tariflerin veya fiyatların değiştirilmesi gibi stratejiler uygulanabilir. Bazı ürünler

menüden çıkarılabilir. Geleneksel analizlerin eksikliklerini gidermek için çok boyutlu analiz yöntemleri geliştirilmiştir (Ozdemir & Caliskan, 2014). Bu bilgiler ışığında prompt mühendisliği nezdinde restorancılıkta menü oluşturma ve kişileştirme spesifik bilgilere anlamlı kodlar yüklenerek sağlanabilir. Tüm bunlar düşünülerek eğitilen (bilgiler ve menü oluşturma ile alakalı makaleler verilmiştir) chatgpt'den menü geliştirilmesi istenmiştir. Ortaya şu örnek çıkmıştır:

3.3.1. Menü İsmi: Akdeniz Rüyası Restoranı

3.3.1.1. Başlangıçlar (Appetizers)

A. Fırında Keçi Peynirli Izgara Sebzeler

Fiyat: 425₺ (psikolojik fiyatlandırma, 0 ile biten fiyat yerine, değer algısını artırmak için 5 ile biten fiyat tercih edildi)

Açıklama: "Taze Akdeniz sebzeleri, hafif zeytinyağı sosu ve aromatik baharatlar eşliğinde fırında mükemmel uyum yakalayan keçi peyniriyle birleşmektedir. İlk ısırıkta Ege'nin o serin kokusunu hissedeceksiniz."

Neden Bu Seçim? Etkileyici bir açıklama müşterinin algısını artıracaktır (Wansink et al., 2005). Ayrıca sağlıklı başlangıç olması nedeniyle sağlık bilincine sahip müşterilere hitap edecektir (Hwang & Lorenzon, 2008).

B. Deniz Tuzu ve Kekikli Kalamar Tava

Fiyat: 965₺

Açıklama: "Altın renginde kızarmış, çıtır çıtır kalamar halkaları, yanında ferahlatıcı limon dilimleri ve özel ev yapımı yoğurt sosuyla."

Ekstra: Bu yemek, menünün üst kısmında, müşterilerin "ilk bakış" (sweet spot) odak noktalarından birine yerleştirildi.

3.3.1.2. Ana Yemekler (Main Courses)

A. Izgara Levrek Fileto

Fiyat: 865₺

Açıklama: "Kömür ızgarada hafifçe tütsülenmiş taze levrek, mevsim sebzeleri ve limonlu hardal sos ile sunulur. Deniz kenarında bir akşam yemeği tadını burada bulacaksınız."

Psikolojik Fiyatlandırma: Yüksek kaliteli algıyı desteklemek için yuvarlak olmayan fiyat kullanıldı.

B. Fırında Kaburga Kuzu (Specialty)

Fiyat: 955₺

Açıklama: "Yavaş pişirilmiş kuzu kaburga, taze kekik ve biberiye ile marine edilmiştir. Yanında patates püresi ve özel nar ekşisi sos ile sunulur."

Stratejik Yerleştirme: Menüde özel bir kutu içine alınarak görsel dikkat çekiyor. Kutulu tasarım, müşteriyi belirli ürünlere yönlendirmek için etkili bir yöntemdir (Reynolds ve diğerleri, 2005).

3.3.1.3. Tatlılar (Desserts)

A. Nar ve Güllaç Parfe

Fiyat: 455₺
Açıklama: İnce güllaç yaprakları, hafifçe tatlandırılmış süt ve taze nar taneleri ile kat kat hazırlanır. Üzerinde antep fıstığı serpilmiştir.
Sağlıklı Seçim: Geleneksel bir tatlı, ancak düşük kalorili alternatif olarak sunulur.

B. Çikolatalı Fondan
Fiyat: 455₺
Açıklama: Kremamsı bir iç dolguyla sunulan sıcacık çikolata keki, yanındaki dondurma topuyla mükemmel bir uyum içinde.
Not: Tatlılar bölümünde, daha düşük fiyatlı seçenek (Güllaç Parfe), referans fiyat oluşturmak için eklenmiştir. Çikolatalı Fondan bu şekilde "premium" bir seçenek olarak algılanır (Shoemaker, 1994).

3.3.1.4. İçecekler (Drinks)

A. Ev Yapımı Limonata
Fiyat: 235₺
Açıklama: Taze limon ve nane yapraklarıyla hazırlanmış, yaz esintisi kadar ferahlatıcı ev yapımı limonata.
Stratejik Yerleştirme: Menüdeki başlangıçların yanında önerilen içecek olarak vurgulanır.

B. Akdeniz Şarap Seçkisi
Fiyat: Kadeh 645₺, Şişe 1755₺
Açıklama: Akdeniz bölgesinden özenle seçilmiş beyaz, kırmızı ve roze şaraplar. Yemeğinizle mükemmel bir uyum yakalamak için özel sommelier önerileriyle sunulur.

3.3.2. Menü Tasarım Özellikleri

- **Görsel Tasarım:** Menü, sade bir renk paleti (beyaz zemin, mavi ve zeytin yeşili yazı) ile hazırlanmıştır. Bu renkler, Akdeniz'in taze ve doğal temalarını vurgular (Reynolds ve diğerleri, 2005).
- **Psikolojik Fiyatlandırma:** Fiyatların çoğu, algılanan değeri artırmak için 0 veya 9 yerine, 5 ile bitirilmiştir (Naipaul & Parsa, 2001).
- **Sağlıklı Seçimler:** Menüde "sağlıklı ve düşük kalorili" alternatifler açıkça belirtilmiştir (örneğin, Izgara Levrek Fileto, Nar ve Güllaç Parfe).
- **Fotoğraf Kullanımı:** Menünün sadece başlangıçlar ve tatlılar bölümünde fotoğraflar yer alır. Araştırmalara göre, doğru seçilmiş görseller müşteri seçimlerini etkiler (Guéguen ve diğerleri, 2012).
- **Tat ve Kalite Algısı:** Yaratıcı ve duygusal açıklamalar (örneğin, "Ege'nin kokusunu hissedeceksiniz") müşterinin algısını ve tat beklentisini olumlu yönde etkiler (Wansink ve diğerleri, 2005).

3.3.3. Satış Verilerine Dayalı Menü Optimizasyonu

- **Maliyet Hesaplaması:** Her yemek için maliyet oranı %30-35 arasında tutulmuş, kar marjını maksimize etmek için dikkatle hesaplanmıştır (LeBruto ve diğerleri, 1995).
- **Satış Tahmini:** Yüksek satış potansiyeline sahip ürünler, "sweet spot" bölgelerine yerleştirilmiştir (Choi ve diğerleri, 2010).
- **Popülerlik ve Karlılık Analizi:** Menü, üç ayda bir gözden geçirilerek düşük performanslı ürünler yeniden konumlandırılacak ya da elimine edilecektir (Taylor ve diğerleri)

Tablo 1: *Akdeniz restoranı için menü konsepti ve detaylı strateji tablosu spesifik promptları (White & Schmidt'in prompt kalıplarına göre oluşturulmuştur)*

Ana Kategori	**Alt Kategori**	**Amaç**	**Örnek ve Kalıp**
Girdi Anlamları (Input Semantics)	Meta Dil Oluşturma (Meta Language Creation)	Akdeniz restoranı konseptine özgü terimlerin veya kısaltmaların tanımlanması.	**Örnek:** "'ZA' dediğimde 'Zeytinyağlılar' demek istediğimi anlayın. 'DT' ise 'Deniz Tabağı (deniz ürünlerinden oluşan karışık tabak)' anlamına gelir." **Kalıp:** "'[KISALTMA]' dediğimde bunun '[AÇIKLAMA]' anlamına geldiğini varsay."
Çıktı Özelleştirme (Output Customization)	Persona	Yapay zekanın bir Akdeniz restoran şefi gibi davranmasını sağlamak.	**Örnek:** "Bir Akdeniz restoran şefi gibi davranarak, menüye bir başlangıç ekle ve tarifini detaylı anlat." **Kalıp:** "Şef rolüne bürün ve Akdeniz mutfağı konseptine uygun [KATEGORİ: başlangıç, ana yemek, tatlı] önerileri yap."

	Şablon (Template)	Menüyü belirli bir formatta sunarak tutarlılık sağlamak.	**Örnek:** "Menü öğesi için şu şablonu kullan: Yemek Adı: [AD], İçindekiler: [MALZEMELER], Fiyat: [FİYAT], Açıklama: [AÇIKLAMA]." **Kalıp:** "[YEMEK KATEGORİSİ: Başlangıç, Ana Yemek] için [ŞABLON] formatını uygula ve çıktı üret."
	Görselleştirme Üreticisi (Visualization Generator)	Akdeniz restoranı menüsü ve masa düzeni için görsel içerikler oluşturmak.	**Örnek:** "Akdeniz restoranının masa düzenini açıklayan bir diyagram için Graphviz Dot kodu oluştur." **Kalıp:** "Restoran tasarımına uygun görsel bir [MENÜ/PLAN] üret."
Hata Tespiti (Error Identification)	Gerçek Kontrol Listesi (Fact Check List)	Restoran operasyonlarında doğruluğu sağlamak ve süreçleri kontrol etmek.	**Örnek:** "Başlangıç kategorisindeki tüm yemeklerin Akdeniz mutfağına uygun olup olmadığını kontrol et ve bir liste oluştur." **Kalıp:** "Menü öğelerini kontrol ederek eksik veya hatalı içerikleri tespit et."

Prompt İyileştirme (Prompt Improvement)	Soru İyileştirme (Question Refinement)	Müşteri sorularını Akdeniz restoran konseptine uygun hale getirmek.	**Örnek:** "Müşterinin 'Ne önerirsiniz?' sorusunu, 'Bugünkü taze deniz ürünleriniz neler?' gibi bir soruya dönüştür." **Kalıp:** "'[SORU]' ifadesini Akdeniz restoranına uygun spesifik bir soruya dönüştür."
	Alternatif Yaklaşımlar (Alternative Approaches)	Belirli bir Akdeniz yemeği için farklı pişirme veya sunum seçenekleri sunmak.	**Örnek:** "Bir sebzeli mezeyi vegan hale getirmek için alternatif malzemeler öner ve bunların avantajlarını açıkla." **Kalıp:** "[YEMEK/İÇERİK] için Akdeniz mutfağına uygun alternatif yöntemler ve malzemeler öner."
Etkileşim (Interaction)	Tersine Etkileşim (Flipped Interaction)	Akdeniz restoran menüsüne dair müşterilerden veya çalışanlardan bilgi toplamak.	**Örnek:** "Akdeniz mutfağına özel yeni bir yemek oluşturmak için bana sorular sor ve gerekli bilgileri topla." **Kalıp:** "Müşteri tercihlerini öğrenmek için sorular sorarak geri bildirim topla."

	Oyunlaştırma (Game Play)	Menü veya yemek içeriklerini eğlenceli hale getirerek müşteri katılımını artırmak.	**Örnek:** "Menüdeki malzemeleri tahmin ettiren bir oyun tasarla. Örneğin, 'Zeytinyağlı Yaprak Sarma'nın içindeki üç ana malzemeyi soran bir oyun." **Kalıp:** "Menü veya yemeklere dair eğlenceli bir [OYUN/AKTİVİTE] öner."
Bağlam Kontrolü (Context Control)	Bağlam Yöneticisi (Context Manager)	Akdeniz restoranı konseptinde belirli bir bağlamda etkileşimi sürdürmek ve sınırlamak.	**Örnek:** "Bu konuşmayı sadece Akdeniz mutfağına dair tarifler hakkında sınırla." **Kalıp:** "Bu konuşmayı yalnızca [KONU: Akdeniz mutfağı, deniz ürünleri] ile sınırlı tut ve bu sınırın dışına çıkma."

Tablo 2'de gösterilen yönergeler Akdeniz usulü bir menü tasarımını restoranında yapay zeka yardımı ile gerçekleştirmek isteyen menü tasarımcılarının kullabileceği talimatları içermektedir. Buradaki promplar ile istenilen seviyede menü oluşturulabilir (White & Schmidt & Diğerleri).

3.4. ChatBot İle Alerji Tabanlı Menü Belirleme

İnsanlarda ansızın ya da zamanla oluşabilecek alerjik reaksiyonları önlemek için gıda alerjisi olan bireylerin alerjik gıdalardan özenle kaçınmaları geremektedir. Gıda alerjenlerine yönelik güvenlik, üreticiler ve yetiştiricilerle başlamaktadır. Buna bağlı olarak da üreticiler, distribütörler, taşıyıcılar, perakendeciler, restoranlar ve tüketiciler de dahil olmak üzere devam etmektedir. En yaygın sekiz alerjen şu şekildedir; buğday, kabuklu deniz ürünleri, yumurta, balık, yer fıstığı, soya, süt ve ağaç yemişleri (Dupuis ve diğerleri, 2016). Bu bileşenler bilinmesine rağmen restoranlardan ve diğer gıda işletmelerinden alerjen güvenliğinde yemek temin etmek zaman alıcıdır ve hatalara açıktır. Bu durum, hastalar ve ailelerinin yaşam kalitesi üzerinde negatif etki yaratmaktadır (Ahuja & Sicherer, 2007).

Restoranlar ürettikler ve maaliyetlerine bağlı olarak sundukları tabaklar nezdinde incelendiğinde daha pahalı yemekler sunan restoranlardaki gıda çalışanları ve garsonlar, gıda alerjileri konusunda daha bilgili oldukları görülmektedir. Zincir restoranlardaki gıda çalışanları ve çalışan-müdür oranı daha düşük olan yerlerdeki; personel, gıda alerjilerine karşı daha olumlu tutumlara sahiptir. Restoranlarda gıda alerjisi yönetimi, tüm personelin sorumluluğunda olsa da yöneticilere çok daha büyük görev düşmektedir. Yöneticiler, alerjen içermeyen yemekler sunulmasını sağlamak ve alerjiyle ilgili soruları yanıtlamak için özel bir kişi belirleyip süreci destekleyebilir, ya da tüm ekibin eğitim almasını sağlayabilir. Yine de bu uygulamalar arasından gıda alerjisi eğitimleri, personelin tutumlarını iyileştirse de bilginin uzun vadeli korunmasını sağlama konusunda yeterli olmayabilir. Eğitim materyalleri; temel alerjen bilgileri, menüdeki alerjenler, alerjik reaksiyon belirtileri, çapraz temasın önlenmesi gibi konuları içerip periyodik olarak tekrar edilmelidir çünkü bu tür bilgiler çok çabuk akıldan çıkmaktadır. Buna karşın, menüde alerjen bilgisi bulunması, yöneticilerde daha az olumlu tutumlarla ilişkilendirilmiştir (Radke ve diğerleri, 2016)

Restoranlarda gıda alerjik reaksiyonları önleyebilmek adına tüm personelin, yöneticiler kadar duyarlı ve gıda alerjisi konusunda eğitimli olmasını gerekmektedir. Gıda alerjik reaksiyona neden olabilecek hatalar, yemek hazırlama ve servis sürecinin herhangi bir aşamasında ortaya çıkabileceğinden, eğitim tüm personele yayılmalıdır. Çünkü her türlü yemek hazırlama, müşteri ile konuşma, servisi sunma gibi süreçlerde yapılan düzenlemelerin günlük işleyişte standart hale getirilmesi, hata riskini azalttığı bilinmektedir. Eğitimlerin odaklanması gereken temel konular arasında, alerjenlerin çapraz temas yoluyla bulaşma mekanizmalarının anlaşılması ve bu teması önleme yöntemleri yer almaktadır. Çapraz temas; pişirme ekipmanlarının yeniden kullanımı, garnitür barları, eller veya eldivenler gibi araçlarla kolayca gerçekleşmektedir. Bu riskin önlenmesi için mutfakta alerjensiz yemek hazırlığına yönelik özel alanlar tahsis edilmektedir. Ayrıca alerjenik bileşenlerin depolanması ve kullanımı için renk kodlu ekipmanlar, belirli yiyecekler için özel fritözler gibi araçların kullanımı, çapraz temas riskini en aza indirmede etkili olmaktadır. Bir diğer önemli eğitim konusu da gıda güvenliği standartlarıyla uyumlu temizlik ve dezenfeksiyon uygulamalarıdır. Personel, alerjenik maddelerle temastan sonra eldiven değiştirme veya sıvı sabun gibi etkili yöntemlerle el temizliği yapma konusunda bilgilendirilmelidir. Yalnızca su ya da antibakteriyel el dezenfektanlarının alerjenleri uzaklaştırmada yeterli olmadığı vurgulanmalıdır. Bu tür kapsamlı eğitim programları, restoran personelinin gıda alerjisi yönetimi konusunda bilinçli ve hazırlıklı olmasını sağlayarak alerjik reaksiyon riskini önemli ölçüde azaltmaktadır (Carter ve diğerleri, 2020). Gıda alerjisi olan bireylerin, taleplerinin doğru anlaşıldığından ve yeterince dikkate alındığından emin olmalarını sağlayacak stratejilerle desteklenmelidir. Gıda alerjisi olan müşterilerin, restoran menülerinde yaygın alerjenlerin her zaman belirtilmediğinin bilincinde olmaları gerekmektedir (Loerbroks ve diğerleri, 2019).

***Tablo 2**: Çalışanlar İçin Alerjen ve Servis Bilgilendirme Tablosu*

Menü Kategorisi	**Yemek Adı**	**Alerjenler**	**Çapraz Temas Riski**	**Dikkat Edilmesi Gerekenler**
Başlangıçlar	Fırında Keçi Peynirli Izgara Sebzeler	Süt (keçi peyniri)	Fırında diğer süt içeren ürünlerle temas olabilir	Servis öncesi müşteri alerjisi kontrolü. Çapraz

				temas için temiz fırın tepsisi kullanımı.
	Deniz Tuzu ve Kekikli Kalamar Tava	Kabuklu deniz ürünleri (kalamar), buğday	Kızartma yağında çapraz temas (diğer ürünlerle)	Kızartma yağı temiz olmalı. Sos için kullanılan yoğurt süt içerir, alerji bildirimi önemli.
Ana Yemekler	Izgara Levrek Fileto	Balık (levrek), hardal	Izgarada diğer balık veya etlerle temas olabilir	Limonlu hardal sos içeriği açıklanmalı. Farklı ızgara yüzeyi kullanılabilir.
	Fırında Kaburga Kuzu	Hiçbir ana alerjen içermez	Sebze garnitürleri çapraz temas riski taşıyabilir	Servis öncesi patates püresi içeriği sorulmalı (süt kullanılmışsa belirtilmeli).
Tatlılar	Nar ve Güllaç Parfe	Süt, antep fıstığı	Güllaç yaprakları hazırlanırken kullanılan süt	Antep fıstığı alerjisi olanlar için alternatif sunulabilir.
	Çikolatalı Fondan	Süt, buğday, yumurta, fındık	Fırında veya mutfakta diğer tatlılarla temas	Dondurmayla birlikte servis edilirken bilgi verilmeli. Fındık alerjisi sorulmalı.
İçecekler	Ev Yapımı Limonata	Hiçbir ana alerjen içermez	Mutfakta diğer ürünlerle temas	Limon kabuğunda potansiyel kimyasal kalıntılar kontrol edilmeli. Temiz kesim tahtası kullanılmalı.
	Akdeniz Şarap Seçkisi	Sülfitler	Şarap açma ekipmanları çapraz temas yaratabilir	Sülfitlere karşı hassasiyet sorulmalı. Servis temiz bardaklarda yapılmalı.

Eğitilen aynı chatbot üzerinden devam edilen çalışmada, Chatgpt'ye verilen bilgiler doğrultusunda yine aynı menünün (Akdeniz Rüyası Restoranı) alerji tabanlarını ve bunları çalışanlara nasıl gösterebileceğine dair bir tablo oluşturulması istenmiştir, bu veriler doğrultasında *Tablo 3* ortaya çıkarılmıştır.

***Tablo 3**: Çalışanlar İçin Alerjen ve Servis Bilgilendirme Tablosu*

Kategori	Alt Kategori	Açıklama	Örnek
Girdi Anlamları (Input Semantics)	Meta Dil Oluşturma	Belirli kısaltmaların anlamlarını tanımlama	"'AP' = 'Alerjen Protokolü', 'CT' = 'Çapraz Temas Önleme'"
	Hata Tespiti	Hataları belirleme ve önleme süreçlerini tanımlama	"AP ile bir yemek hazırlanırken: İçindekiler kontrolü, ekipman temizliği, sunum kontrolü"
Çıktı Özelleştirme (Output Customization)	Persona	Yanıtın belirli bir uzmanlık alanına göre şekillendirilmesi	"Bir restoran alerjen yönetim danışmanı gibi davran"
	Şablon	Belirli formatta bilgi sunma	"Yemek Adı: [AD], İçindekiler: [MALZEMELER], Fiyat: [FİYAT], Alerjen Durumu: [ALERJEN İÇERMEZ]"
Görselleştirme Üreticisi (Visualization Generator)	Menü Görselleştirme	Alerjen simgeleriyle menü oluşturma	"Her yemeğin yanına alerjen simgeleri eklenmiş bir menü oluştur"
	Restoran Düzeni	Mutfak düzenini alerjenlere göre görselleştirme	"Graphviz Dot kodu kullanarak alerjensiz yemek hazırlık alanlarını gösteren bir mutfak planı oluştur"
Hata Tespiti (Error Identification)	Gerçek Kontrol Listesi	Alerjen yönetimi için adım adım listeler oluşturma	"Alerjen içermeyen yemek hazırlama prosedürü: Malzeme doğrulama, ekipman sterilizasyonu, müşteri bilgilendirme"
Prompt İyileştirme (Prompt Improvement)	Soru İyileştirme	Daha açıklayıcı ve detaylı sorular oluşturma	"'Bu yemek alerjen içeriyor mu?' → 'Bu yemekte süt, buğday veya deniz ürünleri var mı?'"
	Alternatif Yaklaşımlar	Alerjenlere uygun malzeme değişimleri önerme	"Süt yerine badem sütü, buğday yerine mısır unu"
Etkileşim (Interaction)	Tersine Etkileşim	Kullanıcıdan belirli bilgileri isteme	"Yeni bir alerjensiz menü oluşturmak için şu bilgileri sor: Hangi alerjenler önlenmeli? Fiyat aralığı nedir?"

	Oyunlaştırma	Eğlenceli etkileşimler tasarlama	"Müşterilere menüdeki yemeklerde hangi alerjenlerin olmadığını tahmin ettiren bir oyun tasarla"
Bağlam Kontrolü (Context Control)	Bağlam Yöneticisi	Konuşmayı belirli bir konu ile sınırlama	"Bu etkileşimi sadece restoran menüsü ve alerjen bilgileri ile sınırlı tut"

Bu bağlamda promptlar teker teker işlenmek istendiğinde, yani Akdeniz usulü bir restorandaki menünün alerjileri incelenmek istendiğinde *A prompt pattern catalog to enhance prompt engineering with chatgpt* çalışmasında White ve arkadaşlarının örnek Ana Kategoriler ve Kalıpları *Tablo 4*'teki gibidir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma, prompt mühendisliğinin restoran işletmeciliğinde yaratabileceği yenilikçi etkileri ve uygulama alanlarını ele almıştır. Restoran sektörü, müşteri memnuniyetini artırma, operasyonel süreçleri optimize etme ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşma gibi temel amaçlar doğrultusunda hızla değişen teknolojik yeniliklere uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda büyük dil modelleri (LLM'ler) ve prompt mühendisliği, restoranların müşteri odaklı hizmet anlayışını derinleştirme ve operasyonel etkinliklerini artırma fırsatı sunmaktadır. Prompt mühendisliği, menü tasarımı, fiyatlandırma, müşteri ilişkileri yönetimi ve alerjen bilgisi yönetimi gibi alanlarda yenilikçi ve sürdürülebilir istikrara sahip çözümler geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, yapay zekâ teknolojilerinin, restoranların müşteri tercihlerini daha iyi anlamalarına, eğitilen chatbotlara verilen doğru prompt kalıpları ile daha etkili hizmet sunmalarına yardımcı olduğunu göstermiştir. Menü yönetimi alanında, psikolojik fiyatlandırma stratejilerinin kullanımı, menüdeki öğelerin kişiselleştirilmesi müşteri davranışları üzerindeki etkisi çalışmada tablolarla gösterilmiştir. Alerjen yönetimi gibi müşteri güvenliği açısından kritik olan konularda, yapay zekâ destekli sistemlerin çalışan eğitimini desteklediği ve operasyonel süreçlerde hata oranını düşürebileceği, çalışanların eğitimine katkı sunabileceği, doğru prompt kalıpları ile hangi menüde hangi yemeğin ne tür alerjenler içerdiğinin çok daha kolay saptabilmesinin önü açıldığı görülmüştür. Çapraz temas risklerinin azaltılması, alerjenlere yönelik bilgi paylaşımının artırılması ve müşteri bilgilendirme süreçlerinin iyileştirilmesi, restoranların güvenlik ve yasal uyum hedeflerine ulaşmasına katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, prompt mühendisliği, restoran işletmeciliğinde bir dönüşüm aracı olarak görülmektedir. Bu teknoloji, restoranların operasyonel verimliliğini artırıp müşteri odaklı hizmet anlayışını güçlendirme potansiyeline sahiptir. Gelecekte, prompt mühendisliğinin daha geniş sektörel uygulama alanına yayılması beklenmekte ve bu alandaki araştırmaların, restoran işletmeciliği ile ilgili yenilikçi çözümleri daha da geliştireceği öngörülmektedir. Restoran işletmecileri ve araştırmacılar, yapay zekâ destekli teknolojilerin benimsenmesine yönelik stratejiler geliştirerek, bu potansiyelden en iyi şekilde faydalanabilirler. Bu bağlamda, sektörün dijital dönüşümüne katkı sağlayacak daha fazla çalışmanın yapılması gerektiği de açıktır.

KAYNAKÇA

1. Ahuja, R., & Sicherer, S. H. (2007). Foodallergy management from the perspective of restaurant and food establishment personnel. Annals of Allergy, Asthma & Immunology, 98(4), 344-348.
2. Borges, P. V., Ladele, A. S., Cunha, Y. M., Moraes, D. D. S., da Costa, P. B., dos Santos, P. T., ... & Colcher, S. Multimodal Prompt Engineering for Multimedia Applications using the GPT Model.
3. Bowen, J.T., Morris, A.J., 1995. Menu design: can menus sell? Int. J.
4. Carter, C. A., Pistiner, M., Wang, J., & Sharma, H. P. (2020). Food allergy in restaurants work group report. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice, 8(1), 70-74.
5. Chen, W., Koenig, S., & Dilkina, B. (2024). RePrompt: Planning by Automatic Prompt Engineering for Large Language Models Agents. arXiv preprint arXiv:2406.11132.
6. Choi, J. G., Lee, B. W., & Mok, J. W. (2010). An experiment on psychological gaze motion: A re-examination of item selection behavior of restaurant customers. Journal of Global Business and Technology, 6(1), 68.
7. Contemp. Hosp. Manag. 7 (4), 4–9.
8. Dupuis, R., Meisel, Z., Grande, D., Strupp, E., Kounaves, S., Graves, A., ... & Cannuscio, C. C. (2016). Food allergy management among restaurant workers in a large US city. Food Control, 63, 147-157.
9. Eves, A., & Dervisi, P. (2005). Experiences of the implementation and operation of hazard analysis critical control points in the food service sector. International Journal of Hospitality Management, 24(1), 3-19.
10. Guéguen, N., Jacob, C., & Ardiccioni, R. (2012). Effect of watermarks as visual cues for guiding consumer choice: An experiment with restaurant menus. International Journal of Hospitality Management, 31(2), 617-619.
11. Hwang, J., & Lorenzen, C. L. (2008). Effective nutrition labeling of restaurant menu and pricing of healthy menu. Journal of foodservice, 19(5), 270-276.
12. Kelly, T. J., Kiefer, N. M., & Burdett, K. (2009). A demand-based approach to menu pricing. Cornell Hospitality Quarterly, 50(3), 383-387.
13. LeBruto, S. M., Quain, W. J., & Ashley, R. A. (1995). Menu engineering: a model including labor. Hospitality Review, 13(1), 5.
14. Loerbroks, A., Tolksdorf, S. J., Wagenmann, M., & Smith, H. (2019). Food allergy knowledge, attitudes and their determinants among restaurant staff: A cross-sectional study. PLoS One, 14(4), e0214625.
15. Naipaul, S., & Parsa, H. G. (2001). Menu price endings that communicate value and quality. The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 42(1), 26-37.
16. Ozdemir, B., & Caliskan, O. (2014). A review of literature on restaurant menus: Specifying the managerial issues. International Journal of gastronomy and food science, 2(1), 3-13.
17. Radke, T. J., Brown, L. G., Hoover, E. R., Faw, B. V., Reimann, D., Wong, M. R., ... & Ripley, D. (2016). Food allergy knowledge and attitudes of restaurant managers and staff: an EHS-Net study. Journal of food protection, 79(9), 1588-1598.
18. Reynolds, D., Merritt, E. A., & Pinckney, S. (2005). Understanding menu psychology: An empirical investigation of menu design and consumer response. International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 6(1), 1-9.
19. Shomaker, S. (1994). A proposal to improve the overall price value perception of a product line. Journal of Restaurant & Foodservice Marketing, 1(1), 89-101.
20. Taylor, J. J., & Brown, D. M. (2007). Menu analysis: A review of techniques and approaches. Hospitality Review, 25(2), 6.
21. Wansink, B., Van Ittersum, K., & Painter, J. E. (2005). How descriptive food names bias sensory perceptions in restaurants. Food quality and preference, 16(5), 393-400.
22. White, J., Fu, Q., Hays, S., Sandborn, M., Olea, C., Gilbert, H., ... & Schmidt, D. C. (2023). A prompt pattern catalog to enhance prompt engineering with chatgpt. arXiv preprint arXiv:2302.11382

Turizm Alanında Kullanılan Motivasyon Ölçeklerinin Analizi

Serhat AYDIN
Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Bozüyük Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü
serhat.aydin@bilecik.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-6646-7656

Özet

Bu araştırmanın amacı, turizm alanında kullanılan ölçekleri analiz etmektir. Turizm alanında imaj, algı, niyet, tutum, davranış ve hizmet kalitesi olmak üzere farklı ölçekler mevcuttur. Turizm için motivasyon kavramı ise yoğun olarak sorgulanmış ve her dönem araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu kapsamda araştırma, turizm alanında tercih edilen motivasyon ölçeklerine odaklanmıştır. İlgili yazında ölçek geliştirme ve uyarlama araştırmaları mevcuttur. Ölçeklerin incelendiği sınırlı sayıda araştırmada spesifik olarak motivasyon kavramının sorgulanmadığı görülmektedir. Bu araştırmada, 1992-2013 yılları arasında geliştirilen 37 motivasyon ölçeği analiz edilmiştir. Ölçeklerde en fazla genel seyahat, festival katılımı ve gastronomi temelli olarak geliştirilmiştir. Ölçeklerin içeriğine bakıldığında en az iki faktör sekiz madde, en fazla yedi faktör 32 madde ile sorgulama yapılmıştır. Örneklem büyüklüğü 174-2027 arasında turist veya ilgili aktiviteye katılan bireylerden oluşmaktadır. Ölçekler en fazla 5'li Likert tipi anketlerle uygulanmıştır. Güvenilirlik için çoğunlukla Cronbach's Alpha katsayısı tercih edilmiştir. Güvenilirlik ölçümleri 0,52-0,96 arasında değişkenlik göstermektedir. Analiz edilen ölçeklerde genellikle pilot test uygulanmamış ve geçerliliğe yönelik veriye rastlanmamıştır. Ölçeklerde kapsam ve yapı (yakınsayıcı ve ayırt edici) geçerliliği rapor edilmiştir. Kaçış, sosyalleşme ve heyecan ölçeklerde en çok tekrar eden faktör grupları olarak saptanmıştır. Kaçış faktörünün maddelerine bakıldığında günlük hayattan, rutinden veya sosyal çevreden uzaklaşma ifadeleri ön plana çıkmıştır. Kaçış faktörü, ek olarak bireysel psikolojik süreçlerle ilişkilendirilmiştir. Tekrar eden faktör ve maddelere bakıldığında turizm motivasyonuyla ilgili doyuma ulaşıldığı söylenebilir. Turizm türü farklı olsa da çoğunlukla kaçış faktörünün ölçeklere dahil edilmesi sürekli tekrar eden durumun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Araştırmanın sonucunda özellikle kaçış faktörüne yönelik spesifik bir sorgulama hatta ölçek geliştirme araştırması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, Turizm ve Turist Motivasyonu, Ölçek, Anket

Analysis of Motivation Scales Used in Tourism

Abstract

This study aims is to examine the various scales employed in the domain of tourism. Within the tourism field, numerous scales have been utilized, including image, perception, intention, attitude, behavior, and service quality.The notion of motivation in tourism has been a subjectof extensive scrutiny and has consistently garnered the interest of researchers across various temporal periods.In this context, the present study concentrates on the most prevalent motivation scales in the field of tourism.The existing literature includes studies on scale development and adaptation. A cursory review of extant literature reveals a paucity of studies that directly interrogate the concept of motivation.This study thus aims to address this lacuna by conducting a comprehensive analysis of 37 motivation scales developed between 1992 and 2013.A broad spectrum of scales was included in this study, with the majority of them being developed based on general travel, festival participation, and gastronomy.A meticulous examination of these scales reveals that at least two factors were questioned with eight items, and at most seven factors were questioned with 32 items. The sample size ranged from 174 to 2,027 tourists or individuals participating in the relevant activity, and the scales were administered using maximum 5-point Likert-type questionnaires. Cronbach's Alpha coefficient was predominantly selected for its reliability, with reliability measurements ranging from 0.52 to 0.96. The scales that were examined were not generally pilot tested, and no validity data were identified. Content and construct (convergent and discriminant) validity were reported. Escape, socialization, and excitement were identified as the most prevalent factor groups in the scales. An examination of the items within the escape factor revealed expressions of distancing from daily life, routine, and the social environment. Additionally, the escape factor was found to be associated with individual psychological processes. Considering the recurrence of factors and items, it can be concluded that satisfaction with tourism motivation has been achieved. Despite the variation in the type of tourism, the predominance of the escape factor in the scales can be interpreted as an indicator of its recurring nature. Consequently, this research underscores the necessity for further inquiry and the development of novel assessment tools, particularly in the context of the escape factor.

Keywords: Motivation, Tourism and Tourist Motivation, Scale, Survey

HVAC Sektöründe Liderlik, Yönetim ve Çalışan Motivasyonunun İlişkisinde Kariyer Geleceğinin Aracı Etkisi

Dr. Turhan KARAKAYA
Dr. Öğretim Görevlisi, Doğuş Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği,
tkarakaya@dogus.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0818-8522

Özet

HVAC (Isıtma, Havalandırma ve İklimlendirme) sektörü, teknolojik gelişmelere paralelinde büyüme gösteren ve kalifiye işgücüne ihtiyaç duyan bir sektördür. Bu doğrultuda sektördeki yoğun rekabet insan kaynağının etkin yönetimini gerektirmektedir. Bu bağlamda sektörde liderlik, motivasyon ve kariyer geleceği ilişkisi her geçen gün önem kazanmaktadır. Bu kapsamda bu çalışmanın amacı, HVAC sektöründe faaliyet gösteren işletmelerde liderlik ve yönetim tarzının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisinde kariyer geleceği algısının aracı rolünü incelemektir. Araştırmanın örneklemini HVAC sektöründe faaliyet gösteren firmalarda çalışan kişiler oluşturmuştur. Veriler, çevrimiçi anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup, veriler üç farklı ölçek aracılığıyla toplanmıştır. Liderlik tarzının belirlenmesinde Bass ve Avolio'nun (1994) geliştirdiği Çok Faktörlü Liderlik Ölçeği (MLQ), çalışan motivasyonunun ölçümünde Bardak ve Mamatoğlu'nun (2023) geliştirdiği Çalışanlar İçin İçsel Motivasyon Ölçeği ve kariyer geleceği algısının ölçümünde ise Rottinghaus, Day ve Borgen (2005) tarafından geliştirilen ve Kalafat (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Kariyer Geleceği Ölçeği (KARGEL) kullanılmıştır. Verilerin analizinde yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılmıştır. İlk olarak ölçeklerin geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmış, ardından değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek için yol analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, dönüşümcü liderlik tarzının çalışan motivasyonu üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Kariyer geleceği algısının bu ilişkide kısmi aracılık etkisi olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, HVAC sektöründe liderlik tarzının çalışan motivasyonu üzerindeki etkisinde kariyer geleceği algısının önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: HVAC sektörü, Liderlik, Çalışan motivasyonu.

HVAC Sektöründe Örgütsel Sürdürülebilirlik Düzeyinin Döngüsel Ekonomi Algısı Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi

Dr. Turhan KARAKAYA
Dr. Öğretim Görevlisi, Doğuş Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği,
tkarakaya@dogus.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0818-8522

Özet

Döngüsel ekonomi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için önemli bir yaklaşım olarak, kaynak kullanımını azaltmayı ve atık oluşumunu en aza indirmeyi hedefleyen bir ekonomik model sunmaktadır. HVAC (Isıtma, Havalandırma ve İklimlendirme) sektörü, enerji yoğun yapısı ve çevresel etkileri nedeniyle döngüsel ekonomi uygulamalarının yaygınlaştırılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye'de HVAC sektöründe faaliyet gösteren firmaların örgütsel sürdürülebilirlik düzeylerinin, döngüsel ekonomi algıları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma, sektörün çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayabilecek potansiyel iyileştirme alanlarını belirlemeyi hedeflemektedir. Araştırmada, literatürde geçerliliği kanıtlanmış iki ölçek kullanılmıştır. Firmaların döngüsel ekonomi algılarını ölçmek için Köksal (2022) tarafından geliştirilen "Döngüsel Ekonomi Ölçeği" tercih edilmiştir. Bu ölçek, döngüsel ekonomiyi farklı boyutlarıyla ele alan Likert tipi bir yapıya sahiptir. Örgütsel sürdürülebilirlik düzeylerini belirlemek için ise Sezen Gültekin ve Argon (2020) tarafından geliştirilen "Örgütsel Sürdürülebilirlik Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek, ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği kapsamlı bir şekilde değerlendiren çok boyutlu bir yapıya sahiptir.

Nicel araştırma yöntemi benimsenerek, veri analizi SPSS programında gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik analizi Cronbach's Alpha katsayısı ile, geçerlilik analizi ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile test edilmiştir. Korelasyon analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizi, döngüsel ekonomi algısı ile örgütsel sürdürülebilirlik düzeyi arasındaki ilişkileri detaylı bir şekilde incelemek için kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemi, HVAC sektöründe faaliyet gösteren küçük, orta ve büyük ölçekli firmalardan oluşmaktadır. Örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiş ve firma alanı ile sektördeki deneyim gibi değişkenler göz önünde bulundurulmuştur. Veriler, çevrimiçi anketler aracılığıyla toplanmış ve istatistiksel analiz için yeterli büyüklüğe ulaşılması hedeflenmiştir. Örneklem büyüklüğü, Tabachnick ve Fidell'in hesaplama yöntemi ile belirlenmiştir. Bu çalışma, HVAC sektöründe döngüsel ekonomi algısı ile örgütsel sürdürülebilirlik düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, sektörün sürdürülebilirlik uygulamalarına yönelik yol haritası oluşturmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: HVAC sektörü, Örgütsel Sürdürülebilirlik, Döngüsel Ekonomi

IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi

Taylorizm'den Dijital Taylorizm'e Denetimin Dönüşümü

Bilal Can BEKİROĞLU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı[1]
bilalcanbekiroglu@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-3389-3127

Emine Şener
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı
esener@ahievran.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-8903-1684

Özet

Taylorizm 1900'lü yılların başından itibaren yönetim biliminde yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkmış ve yönetim anlayışını değiştirmiştir. Taylor tarafından geliştirilen "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" yönetimde yeni bir yaklaşım olan bilimsel yaklaşımının benimsenmesine yol açmış ve uluslararası düzeyde ilgi gören bu yaklaşım, yöneticilerin şirketlerinde uygulamak üzere harekete geçmesini sağlamıştır. Günümüzde hâlâ etkilerini sürdüren Taylorizm, özellikle 2000'li yıllardan sonra teknolojinin gelişmesiyle dijital olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu noktada Taylorizm yaklaşımı evrimleşerek yerini Dijital Taylorizm yaklaşımına bırakmıştır. Bu çalışmada, Taylorizm yaklaşımının günümüzde Dijital Taylorizm'e nasıl evrildiği ve bu evrilme esnasında "denetim" kavramının iki yaklaşım arasındaki değişimi ve gelişimi incelenmiştir. Denetim olgusu varoluşsal olarak insanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. Geçmişte işçilerin denetimi söz konusu iken günümüzde bu kavram gelişerek daha etkin bir şekilde iş hayatına sirayet etmiştir. Taylor, işçilerin denetlenmesi gerektiğini belirtirken ondan daha önce Robert Owen denetimin gerekliliği üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra her ne kadar Henry Fayol'un "Endüstriyel Yönetim" kitabının yaygınlaşmasıyla onun fikirleri benimsenmiş olsa da Taylor'un bilimsel yaklaşımı günümüzde hâlâ etkinliğini korumaktadır. 2011'de Almanya'da resmi olarak 4. sanayi devriminin gerçekleştiği teknoloji ve internet çağının başladığı ilan edilmiştir. Bu noktadan sonra Taylor'un bilimsel yaklaşımı dijitalleşmenin etkisiyle Dijital Taylorizm adını almıştır. Dijital Taylorizm'le denetim ve kontrol işlerinin kolaylaşması ve daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşmesi sağlanır hale gelmiştir. Denetim her ne kadar kolay hale gelse de işletmeler bünyelerinde denetim birimi kurmak ve bunu geliştirmek üzere girişimlerde bulunmaktadırlar. Gitgide artan iç denetim birimleri işletmelerin denetime ne kadar önem verdiğini göstermektedir. İşletmelerin geliştirmekte olduğu bu iç denetim birimleri denetimlerini dijital yollarla gerçekleştirmeye başlamış ve bu sayede daha az maliyetle daha çok denetim gerçekleştirebilir hale gelmişlerdir. Bu durum Taylor'un standardizasyon ve verimlilik ilkelerinin de yerine getirilmesini sağlamaktadır. İşletmelerin, dijital denetimler sayesinde Taylorizm'in önerdiği ilkelerin gerçekleşmesini sağlamak için katlanması gereken maliyetlerinin bir nebze olsun azalması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Denetim, İç Denetim, Taylorizm, Dijital Taylorizm.

[1] Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

The Transformation of Audit From Taylorism to Digital Taylorism

Bilal Can BEKİROĞLU
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı[1]
bilalcanbekiroglu@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-3389-3127

Emine Şener
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı
esener@ahievran.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-8903-1684

Abstract

Taylorism emerged as a new approach in management science in the early 1900s and changed the understanding of management. The "Principles of Scientific Management" developed by Taylor led to the adoption of the scientific approach, which is a new approach in management, and this approach, which attracted international attention, enabled managers to take action to implement it in their companies. Taylorism, which still continues its effects today, has started to be applied digitally, especially after the 2000s, with the development of technology. At this point, the Taylorism approach evolved and was replaced by the Digital Taylorism approach. This study examines how the Taylorism approach has evolved into Digital Taylorism today and the change and development of the concept of "supervision" between the two approaches during this evolution. The phenomenon of supervision has existed existentially since the beginning of human history. While in the past it was about the supervision of workers, today this concept has evolved and permeated business life in a more effective way. While Taylor stated that workers should be supervised, before him Robert Owen carried out studies on the necessity of supervision. Although his ideas were adopted after the Second World War with the widespread publication of Henry Fayol's book "Industrial Management", Taylor's scientific approach is still effective today. In 2011, Germany officially declared the beginning of the 4th industrial revolution, the age of technology and the internet. After this point, Taylor's scientific approach was renamed Digital Taylorism with the effect of digitalization. With Digital Taylorism, supervision and control work has become easier and more effective and efficient. Although auditing has become easier, businesses are taking initiatives to establish and develop audit units within their organizations. Increasing internal audit units show how much importance businesses attach to auditing. These internal audit units that businesses are developing have started to perform their audits digitally and thus have become able to perform more audits with less cost. This situation also fulfills Taylor's principles of standardization and efficiency. Thanks to digital audits, the costs that businesses need to bear to ensure the realization of the principles proposed by Taylorism have been reduced to some extent.

Keywords: Management, Audit, Internal Audit, Taylorism, Digital Taylorism.

[1] Kırşehir Ahi Evran University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, PhD Student.

GİRİŞ

Günümüzde denetim, kurumlar için çok önemli bir rol oynamaktadır. Yönetimin beş fonksiyonundan biri olan denetim kurumların faaliyet süreçlerini geliştirmelerinde önemli bir yer edinmiştir. Denetim olmadan bir kurumun sürdürülebilir olması düşünülemez. Süreç kontrolleri ile organizasyonların önleyici ve düzeltici önlemler almasını sağlayan denetim; yönetimin vazgeçilmez bir fonksiyonu haline gelmiştir.

Ancak denetim yönetimdeki bu konumuna yeni ulaşmamıştır. Denetim kavramının tarihine bakıldığında milattan öncesinde bile kullanıldığı görülmektedir. Bu kavram milattan önce Uzak Doğu'dan Mısır'a oradan da Roma'ya kadar birçok medeniyetin tarihinde kullanılmıştır. Uzak Doğu'da askeri organizasyonun alt bölümlere ayrılması ve denetimi, Mısır'da kölelerin çalışmalarının denetlenmesi ve Roma'da yine Uzan Doğu gibi ordunun kontrolünün sağlanması noktasında denetim kavramı ön plana çıkmıştır (Wren & Bedeian, 2021).

Kavram geçmişten günümüze kadar gelişerek ve yeni teorilerle kullanılmaya devam etmiştir. Fakat denetim kavramının en büyük önemini kazandığı nokta, sanayi devriminden sonra olmuştur. Bu noktadan sonra sanayileşmenin getirmiş olduğu zorluklar yöneticileri denetim hususunda daha özverili olmaya yöneltmiştir. Bu çalışmada sanayi devriminden sonra denetim kavramının ne ölçüde geliştiğini, bilimsel yönetimin öncüsü olan Frederick Winslow Taylor'un yönetim anlayışında denetimin önemini ve günümüzde Dijital Taylorizm yaklaşımıyla denetim kavramının gelişim ve kullanım alanı incelenecektir.

Çalışmanın konusu Taylor'un yönetiminde kontrol ve denetim sisteminin nasıl yapıldığı ve günümüze nasıl geldiğidir. Bu bağlamda araştırmanın problemi yönetimde kontrol ve denetim yaklaşımı Taylorist bir bakış açısıyla incelenip günümüzde Dijital Taylorizm yaklaşımıyla nasıl uygulandığı ve niçin Dijital Taylorizm adını aldığını anlamak oluşturmaktadır. "Taylorist yaklaşımda denetimin rolü nedir ve nasıl uygulanmaktadır?" Buna bağlı olarak "Niçin Dijital Taylorizm?" ve "Dijital Taylorizm denetime nasıl bir rol biçmektedir?" sorularına çalışmada cevap aranacaktır. Bu çalışmanın amacı yönetimin fonksiyonlarından biri olan denetimin Taylorist yönetim anlayışından bugüne Dijital Taylorist döneme kadarki süreçteki gelişimini keşfetmektir. Bu noktada denetimin tarihsel gelişimi ve denetim yöntemlerinin uygulamasını anlamak açısından önemlidir. Taylorist yaklaşımda denetim ve kontrolün etkisini, dönemin yöntemleriyle denetimin nasıl gerçekleştirildiğini keşfetmek amaçlanmaktadır. Zaman içerisinde gelişen teknoloji ve Taylorist yaklaşıma bakış açısının teknolojinin kullanımı ele alınarak, sanayi 4.0 çağında dijitalleşen dünyada Dijital Taylorizm olarak anılması söz konusu olmuştur. Bu dönemde Dijital Taylorizm yaklaşımının temelini ve denetime olan bakış açısını irdelemek, değişen ve gelişen organizasyonların Taylorist yaklaşıma bakış açısını ve yeni nesil bakışı görmek açısından çalışmanın literatüre önemli katkılarda bulunacağı düşünülmektedir.

Denetim fonksiyonunun geçmişten günümüze Taylorist yaklaşımın dijitalleşmeyle birlikte ne ölçüde değişip geliştiğini anlamak, günümüz Dijital Taylorist yaklaşımı ile Klasik Taylorist yaklaşımların denetime bakış açısını ve uygulama yöntemini anlamak çalışmanın asıl amacıdır. Bu noktada nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak metin analizi yöntemiyle araştırmanın amacına ulaşılmak hedeflenmektedir.

Araştırma gerçekleştirilirken ikincil veri kaynaklarından yararlanılacaktır ve tarihsel bir süreç izlenecektir. Çalışma nitel araştırma yöntemlerine uygun olarak metin analizi yöntemiyle

araştırma probleminin açıklanması amaçlanmaktadır. Araştırmada incelenen olgu veya olaylarla ilintili bilgiler içeren yazılı belgelerin ayrıntılı olarak taranması ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulması, doküman/metin analizi olarak adlandırılır (Creswell, & Guetterman, 2019).

Araştırmanın analizi nitel veri analizi yöntemlerinden metin analizi yöntemiyle kaynakların ve kavramların çözümlenmesi yoluyla gerçekleştirilecektir. Metin analizi farklı metinler üzerinde detaylı incelemeler yaparak problemin çözülmesidir (Silverman, 2016). Niçin ve nasıl sorularına yanıt aranacak ve kronolojik bir ilerleme gerçekleştirilecektir. Araştırma gerçekleştirilirken ikincil veri kaynaklarından yararlanılacaktır ve tarihsel bir süreç izlenecektir.

Denetim

Denetim; yönetimin fonksiyonlarından birisi olarak organizasyonların önceden belirlenen amaçlara uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştirip gerçekleştiremediğini belirlemeyi amaçlar. Organizasyonun belirlenen süreçler ne seviyede ulaştığını belirlemeyi ve eğer istenilen sonuçlar alınamadıysa düzenleyici, önleyici ve iyileştirici önlemler almak denetimin amaçlarından biridir (Toker Gökçe, 2009).

Denetim, mali olaylarla ilgili standartlara uygunluk seviyesini araştırma ve sonuçları ile ilgili bilgi kullanıcısına bildirmek amacıyla tarafsız, objektif ve bağımsız şekilde kanıtları toplayan ve bunları değerlendiren sistematik bir süreçtir. Denetim bu açıdan değerlendirildiğinde iktisadi olaylara odaklanan bir süreç gibi görünse de iktisadi olmayan olaylarla da ilgilenen denetimin çeşitli türleri vardır. Bu bağlamda aşağıdaki tabloda denetim türlerine yer verilmiştir (Dalak, 2000).

Tablo 1

Denetim Türleri

Amaçları Bakımından Denetim Türleri	-Mali Tablolar Denetimi -Uygunluk Denetimi -Faaliyet Denetimi -Özel Amaçlı Denetimler
Kapsamına Göre Denetim Türleri	-Genel Denetim -Özel Denetim
Yapılış Nedenine Göre Denetim Türleri	-Yasal Denetim -İsteğe Bağlı Denetim

Uygulama Zamanına Göre Denetim Türleri	-Devamlı Denetim -Ara Denetim -Son Denetim
Denetçinin Statüsü Bakımından Denetim Türleri	-Bağımsız (Dış) Denetim -İç Denetim -Kamusal Denetim

Kaynak: Dalak, 2000.

Bu denetim türlerinden günümüzde sıkça duyduğumuz denetçinin statüsü bakımından gerçekleştirilen denetimler ön plana çıkmaktadır.

Bağımsız (dış) denetim; denetime tabi olan işletmelere ait finansal verilerin bağımsız bir denetçi tarafından objektif ve tarafsız bir şekilde topladığı kanıtları değerlendirme ve önceden belirlenen denetim standartlarına uygunluğa dikkat edilerek oluşan değerlendirmelerin ve görüşlerin bilgi kullanıcılarına iletmesi olarak tanımlanabilir (Bayazıtlı, 1991).

İç denetim ise iç kontrol sisteminin etkinliğinin ölçülerek ve değerlendirilerek yönetime sunulan bağımsız bir belirleme hizmetidir. İç denetim, yönetsel hesap verebilirliği, örgütsel riskleri, iç kontrolleri, prosedürleri bir izleme aracı olarak yirminci yüzyılda denetimin bir branşı olarak gelişmiştir (O'Regan, 2004; Akyel, 2010).

İç denetim, bir kurumun kamu yararına hizmet etme yeteneğini geliştirmede kritik bir rol oynar. İç denetimin birincil işlevi yönetişim, risk yönetimi ve kontrol süreçlerini güçlendirmek olsa da etkileri kurumun ötesine uzanır. İç denetim, bir kurumun operasyonel verimliliği, raporlarının güvenilirliği, kanun ve/veya yasal düzenlemelere uyumu, varlıklarının korunması ve etik kültürü hakkında güvence sağlayarak kurumun genel istikrarına ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. Bu da kamuoyunun kuruma ve onun bir parçası olduğu daha geniş sistemlere olan güvenini ve itimadını artırır (IIA, 2024).

İşletmeler giderek daha belirsiz ve karmaşık hale gelmiş ve bu nedenle güçlü yönetişim ve risk yönetimini sağlamak için sağlıklı yapılara ve süreçlere ihtiyaç duyarlar. Bu noktada yönetimler gelişmeler ve yeniliklerle ilgili olarak da iç denetim biriminden, bağımsız ve objektif bir şekilde güvence ve danışmanlık hizmeti vermesini bekler. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü kurumların hedeflerine ulaşmasında ve risk yönetiminde yardımcı olması için Üç Hat Modeli adını verdikleri bir model geliştirmişlerdir. Bu model birinci savunma hattında iç kontrol önlemlerini, ikinci savunma hattında risk yönetimi, uyum, teftiş gibi önlemleri ve üçüncü savunma hattında ise iç denetim biriminin denetimlerini ifade etmektedir. Bu modele göre iç denetimin yönetimle etkileşim içerisinde ve yönetimin hedefleri doğrultusunda yönetime karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir (IIA, 2020).

Taylorizm

Günümüzden bakıldığında geçmişten bugüne denetim fonksiyonunun gelişme kaydetmesinin yanı sıra temel amacının benzer nitelikte olduğu görülmektedir. Denetim yönetimle etkileşim içerisinde ve yönetimin hedeflerini her zaman yerine getirmek üzere çalışmalar yürüten birim

olarak görülebilir. Klasik yönetim düşüncesinin öncülerinden olan Frederick Winslow Taylor, Taylorist ilkelerin uygulanmasının bir kuruluş için verimliliği, kontrol edilebilirliği, öngörülebilirliği ve sayısal esnekliği artırmak düşüncesiyle "Bilimsel Yönetimin Babası" olarak bilinir (Altass & Wiebe, 2017). Bu bağlamda Frederick Winslow Taylor, 1911 yılında yayınladığı "*Bilimsel Yönetimin İlkeleri*" kitabında bilimsel yönetim yaklaşımı ile yönetimde standardizasyon sağlanarak denetimin sağlanabileceğini ortaya koymuştur (Taylor, 1911).

Taylor'a göre verimliliği artırmak için bilimsel iş analizi ve denetim gereklidir (Köroğlu & Koç, 2017). Taylorizm bilimsel yönetim adı altında emek süreçlerini yönlendirmeye ve kontrol etmeye dayalı bir sistemdir. Temel görüşlerini 1911 yılında yazdığı "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" adlı eserinde açıklayan Frederick Winslow Taylor'un sistemi, kitlesel üretimin istenen düzeyde verimli bir şekilde sağlanabilmesi üzerine kurulmuştur (Bayrakçı & Çağlayan, 2018). Taylor, verimliliğin sağlanabilmesi için işletmelerde zaman etüdü uygulanması gerektiğini düşünmüştür. Bunun için işçileri bir süre denetledikten sonra bir kronometre, tartı ve şerit kullanarak işçilerin ve malzemelerin katettiği mesafeleri tam olarak ölçmüştür. Gerçekleştirdiği bu deneyler sonucunda hem işçi emeğinin hem de malzemelerin büyük bir kısmının boşa harcandığını görmüştür. Bu nedenle verimliliğin artırılabilmesi için işlevsel ustabaşı modelini geliştirerek işçilerin başına bir usta ve onların üstüne de onları kontrol edecek bir görevli olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Bu model ile iç kontrolün sağlanarak ve işçilerin denetlendiklerini bilerek verimliliğin artırılabileceğini ileri sürmüştür (Wren & Bedeian, 2021).

Dijital Taylorizm

Günümüzde Taylor'un geliştirdiği bu yöntemlerin hala geçerliliğini koruduğu görülmekte ve işletmelerin zaman etüdü uygulamaları, işlevsel ustabaşı görev yönetimi, iç kontrol ve iç denetim uygulamalarına önem verdikleri görülmektedir. Taylorizm yaklaşımı, bilgi teknolojisi, hukuk, ilaç ve finansal hizmetler gibi bilgiyle ilişkili sektörlere çoktan nüfuz etmiştir. Şimdi, hiper-dinamik teknolojik ilerlemenin gerçekleşmesiyle birlikte, 20. yüzyıla hâkim olan mekanik Taylorizm, 21. yüzyıla damgasını vurması muhtemel olan Dijital Taylorizm'e dönüşmüştür (Duggal vd., 2024).

Dijitalleşmenin etkili olduğu günümüz koşullarında, çalışanların iş yapma süreci ve şekli üzerindeki yeni kontrol, denetim ve bütün halinde yönetiminde bir hayli değişimler yaşanmaktadır. Bunların başında ise çalışanların denetiminin ve yönetiminde etkin kullanılan algoritmik yönetim kavramı ön plana çıkmaktadır (Oral, 2024). Ancak, algoritmik yönetimin, Taylorizm'de olduğu gibi işçinin inisiyatiflerinin kısıtlanmasıyla işverenin emek üzerindeki kontrolünü artırdığı düşünülebilir. Buna rağmen, günümüzde dijital Taylorizm olarak adlandırılan yeni dijital iş yönetim sistemi, insana ait sosyal yönleri dışsallaştırmak ve bu bağlamda mevcut algoritmik yönetimin daha da olumsuz özelliklerini yansıtabilmektedir (Duggan vd., 2019).

Algoritmik yönetimin teknolojiyle genişlemesi, işçilerin ve makinelerin fiziksel alanlarının da genişlemesi ve hareket kabiliyetinin artmasının habercisidir. Yönetimler çalışanları hakkında öğrenmek istediği bilgilere erişimlerinin etkin ve etkili bir şekilde erişilebilir hale gelmesi gözetimin de artmasını sağlamaktadır. Bunun neticesinde Taylorizm'in dijitalleşmesi ve yaygınlığının artması çalışanların faaliyetlerinin zaman ve hareket analizi yapma becerisini geliştirmektedir. Ayrıca çalışan faaliyetlerinin analiziyle elde edilen veriler makine süreçlerinin iyileştirilmesi için de kullanılmaktadır (Delfanti & Frey, 2020).

Algoritmik yönetim, işi bireysel görevlere böler, çalışanları yakından izler ve çalışanları ayırmanın bir yolu olarak ücreti performansla ilişkilendirir; bu da akademisyenlerin gig ekonomisini günümüzün dijitalleştirilmiş Taylorizm'ine benzetmelerine yol açar (McGaughey, 2018). Algoritmik yönetim, Taylor'un bilimsel yönetim ilkelerini daha da ileriye götürerek, bireysel görevlerde çalışanları yakın bir şekilde izler, performanslarına göre ödeme bağlantıları kurar ve bu süreçte dijital teknolojileri kullanır. Bu yaklaşım, modern çalışma ekonomisinde "Dijital Taylorizm" olarak adlandırılan bir fenomene dönüşmüştür (Oral, 2024).

Teoride liberal bir doktrin olan Taylorizm; pratik bileşenleri yirminci yüzyılın dijital işyerinin gerekliliklerine, hatta dijitalleşmiş ve yapay zeka ile geliştirilmiş ekonomik rekabetin emirlerine uygun, bilimsel ve sürtünmesiz işçi örgütlenmesi ihtiyacının 'neo terzilik' biçiminde uyarlanmıştır. Kısacası, Taylorcu model sürekli olarak yeni teknolojilere ve uygulamalara uyarlanmakta ve bu nedenle günümüzde çeşitli şekillerde 'Neo-Taylorizm', 'Bilgisayar Destekli Neo-Taylorizm' veya 'Dijital Taylorizm' olarak tanımlanan yeni bir dijital sömürü biçimini açıklamaktadır (Baumgarten & Bourgadel, 2024).

Küreselleşmeyle birlikte değer üreten organizasyonlar gelişen pazar gereklilikleri ile kaliteye, esnekliğe ve zamanın verimli kullanılarak çeşitlilikle tüketicilerin zevklerinin tatmin edilmesi konusuna daha fazla odaklanmışlardır. Bu durum üçüncü sanayi devrimi ile yoğunlaşmış ve yeni bir yaklaşıma yol açmıştır. Dijital Taylorizm olarak adlandırılan bu yaklaşım, ortaya çıkan yeni iş kollarının çalışan nitelikleriyle ilgili olsa bile Taylorizm yaklaşımının temel ilkeleri altında yeniden ele alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Dijitalleşmeye başlayan işlerin, insanların karar vermesi yerine bilgisayarların karar mekanizmasına sahip olmasıyla küresel işletmelerde süreçlerin hızlanması sağlanmıştır. Dijital Taylorizm yaklaşımı gelişmiş ülkelerde daha belirgin bir şekilde görülmektedir çünkü gelişmiş ülkelerde teknoloji daha etkin ve verimli kullanılmaktadır. (Vazquez & Purification, 2017).

Değişen iş süreçleri bu süreçlere uyum sağlayabilen çalışan değişimini de beraberinde getirmiştir. Bu da kontrol mekanizmalarında değişime sebep olmuştur. Yeni algoritmik yönetim çalışan kontrolünde modern mekanizmaların gelişmesini sağlamış ve Taylor'un verimliliği artırma hedefine yönelik olarak yeni takip cihazları kullanılmaya başlanmıştır. Bu sürecin kolay hale gelmesi için işler bölümlendirilmiş ve farklı kollara ayrılmıştır ve bu da işlerin kalifikasyon değerini düşürmüştür. Yapılan işler takip edilir ve işçiler performanslarına göre ödüllendirilir ya da cezalandırılır (Yılmaz, 2023).

Taylorizm'den Dijital Taylorizm'e Denetimin Dönüşümü

Taylor, mühendis bakış açısıyla işçilerin yaptıkları işlerin düzenlenerek, bölümlendirilerek ve doğru araç gereç kullanımı sağlanarak verimliliğin artırılabileceğini ve bu şekilde çalışanların da daha fazla gelir elde edebileceğini savumuştur. Bunu düşüncesini uygularken, iş standartlaştırma ve zaman etüdü gibi metodlara başvurmuştur. Ayrıca işçilerin denetimini sağlamak üzere yöneticileri görevlendirmiş ve sürekli kontrol yapılıp olası aksaklıklarda müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir (Wren & Bedeian, 2021).

Günümüze gelindiğinde Taylor'un sunduğu bilimsel yönetim yaklaşımının, işçilerin denetimine yönelik fonksiyonun, yalnızca işçi denetimi olarak değil aynı zamanda işletmelerin mali işlerine yönelik denetim faaliyetlerinin de geliştiği görülmüştür. Yaşanan teknolojik

gelişmelerle birlikte işçi denetimleri, Taylor dönemindeki gibi işçilerin başında durarak değil, kamera görüntüleriyle ve standartlaşan işlerin bitiş sürelerinin takibiyle yapılabilmektedir (Holford, 2019). Ancak hala işçilerin kontrolü birim amirlerinin anlık faaliyet kontrolleriyle de gerçekleştirilebilmektedir.

Denetim, kavram olarak 20. yüzyılın başından bu yana; özellikle Amerika ekonomisinin 1920'lerden sonra hızla yükselişe geçtiği dönemde oldukça gelişmiş, çeşitlenmiş ve denetim türüne göre sınıflanmıştır (Teck-Heang & Ali, 2008). İşletmeler bünyelerinde iç denetim birimi oluşturarak bağımsız denetim faaliyetlerinden önce iç denetim sağlayarak bağlı oldukları kamu kurum ve kuruluşlarına hesap verebilir hale gelmeyi hedeflemektedirler. İç denetim birimi işletmelerin mali denetimlerini sağlayarak işletmeyi olası risklerden korumaya, hata payını azaltmaya ve önleyici, düzenleyici ve iyileştirici faaliyetler uygulamaya çalışır. Ancak iç denetim yalnızca mali konuların denetimini sağlamaz; aynı zamanda iş süreçleriyle ilgili daha verimli bir yol geliştirebiliyorsa yönetime bunun tavsiyesini verir (Ertekin, 2004).

Denetim, güvence ve danışmanlık faaliyeti verirken dünyada yaşanan gelişmelerden paralel olarak etkilenmektedir. Endüstriyel devrimler ile denetimin de bu süreçlerden etkilenerek geliştiği görülmektedir (Hacıhasanoğlu & Dalkılıç, 2020). Denetim 1.0 döneminde yapılan denetimler insan beynine bağlı olarak gerçekleştirilen ve düşük sayıda veri ve riskler dönemin denetim anlayışını şekillendirir (Yıldız & Ağdeniz, 2019). Denetim 2.0 döneminde üretim otomasyonunun gelişimiyle elektronik ve bilgi teknolojileri kullanımının arttığı görülmüştür (Erdoğan, 2019). Denetim 3.0 döneminde bilgi teknolojilerinden faydalanarak büyük verilerin denetiminin daha güvenli ve hızlı gerçekleşmesi sağlanır hale gelmiştir (Demirkol & İkvan, 2020). Ve son olarak denetim 4.0 dönemiyle gelişen teknoloji, yapay zeka yazılımları ve kurumsal kaynak planlama programları sayesinde denetimler daha büyük verilerle ve kesintisiz bir şekilde devam ettirilebilir hale gelmiştir (Esmeray, 2018; Yılmaz, 2020).

Konuk, Ataman ve Kambur (2023) çalışmalarında dijitalleşmenin psikolojik etksini ölçmek üzere Dijital Taylorizm yaklaşımını da değerlendirerek çağrı merkezi yöneticileri ile görüşme ve çağrı merkezi çalışanları ile anket çalışması gerçekleştirmişlerdir. Yöneticilerden elde edilen bilgilere göre çalışanlar üzerinde yoğun bir kontrol mekanizması uygulanmaktadır. Dijitalleşme ile kalite kontrol ekiplerinin, ses analiz yazılımları, ekran kayıt kontrolleri ve kamera ile izleme gibi kontrollerle personellerin anahtar performans ölçütlerinin (KPI) yayınlanmasıyla rekabetçi bir ortam yaratılarak verimliliğin artırılmasının hedeflendiği belirtilmiştir. Çalışanlardan elde edilen veriler ışığında operasyonel boyutta verimliliğin artırılması, standardizasyonun sağlanması ve performansa dayalı ücretlendirmeler için gerçekleştirilen tüm kontrollerin dijital sistemler kullanılarak yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

İşletmelerde, iç denetim ile çokça karıştırılan, kavram kargaşasına yol açabilen iç kontrol mekanizmaları bulunmaktadır. Bu mekanizma birimlerin gerçekleştirdikleri süreçlerde gerek çalışanların, gerekse birim amirlerinin kendi kontrollerini sağlayarak olası hataları erken fark etmek ya da riskleri önleyici faaliyetleri gerçekleştirmek üzere kurgulanmıştır. İç denetimin asıl amacı iç kontrol mekanizmalarının etkin ve verimli işleyip işlemediğini ölçmek ve buna yönelik geliştirmeler sağlamak olduğu düşünülünce, iç kontrol faaliyetleri hem işçi kontrollerinde hem de mali kontrollerde oldukça önemli bir rol oynamaktadır.

Gelişen teknolojiyle birlikte iç denetimin iç kontrol mekanizmasının etkinliğini ölçmesi ERP

(kurumsal kaynak planlama) programları yardımıyla daha da teknolojik bir hal almıştır. ERP uygulamaları işletmelerin günümüzde sıkça başvurduğu yeni nesil teknolojiyle iş süreçlerinin bir araya getirildiği uygulamalardır. Bu sayede işletmeler mali kontrollerini, stok/envanter kontrollerini ve süreç işleyiş kontrolleri gibi birçok kontrol noktasını bu uygulamalardan takip edebilmektedir. İç denetim de gerçekleştirdiği kontrollerde bu uygulamalardan faydalanarak iç kontrol mekanizmasının yanı sıra üst yönetimin gerçekleştirilmesini istediği denetimlerde bu uygulamalardan faydalanarak dijital bir şekilde denetimlerini gerçekleştirebilmektedir (Moore, 2019).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Taylorizm, Frederick Winslow Taylor'un yönetim düşüncesinin 1900'lü yılların başlarında yazmış olduğu "Bilimsel Yönetimin İlkeleri" kitabından ve gerçekleştirmiş olduğu diğer çalışmalardan etkilenen diğer yöneticilerin onun uygulamalarını benimsemesiyle gelişen bir yönetim yaklaşımı olmuştur. Taylor işçileri zaman etüdü ile kontrol etmiş ve işçilerin işi bitirme sürelerini hızlandırarak verimliliği artırmayı hedeflemiştir.

Dijital Taylorizm, özellikle 2000'li yıllardan sonra teknolojik gelişmelerin de katkısıyla Taylor'un yaklaşımının dijital hale gelmiş versiyonu olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım Taylor'un ilkelerinin dijitalleşen dünyada yeni teknolojinin kullanımıyla nasıl gerçekleştirilebileceğini açıklamaya çalışmaktadır. Bu noktada denetim ve kontrol ilkesi de dijitalleşme ile işletmelerde gerçekleştirilmesi açısından daha kolay hale gelmiştir. Denetim her ne kadar kolay hale gelse de işletmeler bünyelerinde denetim birimi kurmak ve bunu geliştirmek üzere girişimlerde bulunmaktadırlar. Gitgide artan iç denetim birimleri işletmelerin denetime ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

İşletmelerin geliştirmekte olduğu bu iç denetim birimleri denetimlerini dijital yollarla gerçekleştirmeye başlamış ve bu sayede daha az maliyetle daha çok denetim gerçekleştirebilir hale gelmişlerdir. Bu durum Taylor'un standardizasyon ve verimlilik ilkelerinin de yerine getirilmesini sağlamaktadır. İşletmelerin, dijital denetimler sayesinde Taylorizm'in önerdiği ilkelerin gerçekleşmesini sağlamak için katlanması gereken maliyetlerinin bir nebze olsun azalması sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Akyel, R. (2010). Yönetimde iç kontrol, iç denetim ve dış denetim fonksiyonlarının birbirleri ile ilişkileri ve Türk kamu yönetiminde uygulanmalarının değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 1-22.
2. Altass, P., & Wiebe, Sean. (2017). Re-imagining education policy and practice in the digital era. *Journal of the Canadian Association for Curriculum Studies (JCACS), 15*(2), 48-63.
3. Bayazıtlı, E. (1991), *Uluslararası bağımsız dış denetim standartları ve Türkiye uygulaması*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
4. Bayrakçı, O., & Çağlayan, S. (2018). Toplumsal kontrol mekanizması olarak emeğin denetimi: Taylorizmden ideolojik denetime. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16*(3), 315-328.
5. Baumgarten, S., & Bourgadel, C. (2024). Digitalisation, neo-Taylorism and translation in the 2020s. *Perspectives, 32*(2), 508-523.
6. Creswell, J. W., & Guetterman, T. C. (2019). *Educational research: planning,*

conducting, and evaluating quantitative and qualitative research, 6th edition. Pearson.
7. Dalak, G. (2000). Denetim ve kalite denetimi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, 1*(1), 65-79.
8. Delfanti, A., & Frey, B. (2020). Humanly extended automation or the future of work seen through Amazon patents. *Science, Technology, & Human Values, 46*(3), 655-682.
9. Demirkol, Ö. F., & İkvan, A. (2020). Denetimin geleceği: endüstri 4.0'ın etkisinde denetimin yeniden dizaynı. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi, 2*(1), 55-72.
10. Duggal, H. K., Khatri, P., Thomas, A., & Pironti, M. (2024), Changing learning paradigms: an interplay of Digital Taylorism and technostress on perceived employability. *Journal of Management History*, *30*(2), 166-194.
11. Duggan, J., Sherman, U. P., Carbery, R., & McDonnell, A. (2019). Algorithmic management and app-work in the gig economy: A research agenda for employment relations and HRM. *Human Resource Management Journal, 30*(4).
12. Erdoğan, M. (2019). Denetim 4.0 ve ötesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 12*(3), 809-834.
13. Ertekin, Y. (2004). Çağdaş yönetim ve denetim. *Sosyal Bilimler Dergisi, 1*(1), 55-67.
14. Esmeray, A. (2018). Bilişim teknolojisindeki gelişmelerin muhasebe denetimine katkısı. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20*(Özel Sayı), 294-309.
15. Hacıhasanoğlu, T., & Dalkılıç, E. (2020). Endüstri 4.0 ve muhasebe sistemleri. F. F. Çetinkaya ve E. Şener (Edt.), *Endüstri 4.0 paradigması: işletme fonksiyonlarının dijital dönüşümü* (ss. 287-308). Efe Akademi.
16. Holford, W. D. (2019). The future of human creative knowledge work within the digital economy. *Futures, 105*, 143-154.
17. Konuk, H., Ataman, G., & Kambur, E. (2023). The effect of digitalized workplace of employees' psychological well-being: Digital Taylorism approach. *Technology in Society, 74*(3), 102302.
18. Köroğlu, V., & Koç, M. (2017). Stratejik yönetim açısından Taylorizm prensiplerinin zamanımıza yansımaları. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(1), 1-18.
19. McGaughey, E. (2018). Taylorooism: when network technology meets corporate power [Special Issue]. *Industrial Relations Journal,* 459-472.
20. Moore, P. V. (2019, July 26-31). *OSH and the future of work: benefits and risks of artificial intelligence tools in workplaces* [Conference Session]. Digital Human Modeling and Applications in Health, Safety, Ergonomics and Risk Management. Human Body and Motion. HCII 2019. Lecture Notes in Computer Science (vol 11581). Springer, Cham, Orlando, FL, United States of America.
21. Oral, T. (2024). Dijital emek platformlarında algoritmik yönetim ve sendikalar. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 11*(1), 170-180.
22. O'Regan, D. (2004). *Auditor's dictionary: terms, concepts, processes, and regulations*. John Wiley and Sons. Inc.
23. Silverman, D. (2016). *Qualitative research*. Sage.
24. Taylor, F. W. (1911). *Bilimsel yönetimin ilkeleri* (H. B. Akın, Çev.). Çizgi Kitabevi.
25. Teck-Heang, L., & Ali, A. M. (2008). The evolution of auditing: an analysis of the historical development. *Journal of Modern Accounting and Auditing, 4*(12).
26. The Institute of Internal Auditors. (2020). *The IIA's three lines model: an update of the three lines of defense*. https://www.theiia.org/globalassets/documents/resources/the-iias-three-lines-model-an-update-of-the-three-lines-of-defense-july-2020/three-lines-model-updated-english.pdf

27. The Institute of Internal Auditors. (2024). *Global internal audit standarts.* https://www.theiia.org/globalassets/site/standards/editableversions/globalinternalauditstandards_2024january9_editable.pdf
28. Toker Gökçe, A. (2009). Bilimsel yönetim anlayışında denetim. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(18), 74-89.
29. Vazquez, L. V., & Purificacion, G. M. (2017). From Taylorism to neo-taylorism: a 100 year journey in human resource management. V. Marton ve K. Klara (Edt.), *Menedzsment innovációk az üzleti és a nonbusiness szférákban* (ss. 496-513). SZTE Gazdaságtudományi Kar.
30. Yıldız, B. & Ağdeniz, Ş. (2019). Denetim 4.0'ın teknolojik altyapısı. *Muhasebe ve Denetime Bakış 58,* 83-102.
31. Yılmaz, Ö. (2023). Digital capitalism and individualization of labour: the case of remote work. *Journal of Human and Social Sciences, 6*(1), 99-125.
32. Yılmaz Soğuksu, Z. (2020). Muhasebe denetiminde dijital dönüşüm: denetim yazılımları. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 13*(2), 281-308.
33. Wren, D.A., & Bedeian, A.G. (2021). *Yönetim düşüncesinin evrimi* (A. M. Aksoy, Çev.). Albaraka Yayınları.

Hint Coğrafyasında Şehrin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Arif DEMİRER
Arş. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
ademirer@bartin.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-7419-2891

Özet

Bu çalışmadaki temel amaç Hint coğrafyasında şehrin ortaya çıkışı ve gelişimini günümüz araştırmaları üzerinden incelemektir. Hint medeniyetine dair ülkemizdeki çalışmaların ansiklopedi maddeleri ve çeviri kitaplarla sınırlı olması nedeniyle bu alana dair yapmış olduğumuz çalışmayla Türkçe literatüre bir katkı sunulmaya çalışılmıştır. Nüfus açısından oldukça kalabalık ve çeşitli yapıya sahip Hint coğrafyasında şehri daha iyi anlayabilmek adına buranın coğrafi özelliklerine, tarihine ve nüfus yapısına kısaca giriş bölümünde değinilmiştir. Bölgedeki şehirlerin kuruluşuna tarım, din ve ticaret gibi unsurların nasıl etki ettikleri ele alınarak şehirlerde yaşayan nüfusu kimlerin oluşturduğu ve bunların kırsal kesim ile ilişkilerinin ne şekilde olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Bu coğrafyaya zenginlik katıp besleyen İndus ve Ganj nehirlerinin şehirlerin oluşumuna etkilerinden bahsedilmiştir. İndus havzasındaki ilk büyük çaplı şehirler olan Kalibangan, Mohenjo-Daro ve Harappa'nın günümüze kadar gelen arkeolojik kalıntıları üzerinden buralardaki şehirleşmenin ne kadar eskiye gittiği, nasıl şekillendiği ve büyüklükleri analiz edilmiştir. Şehirler inşa edilirken ne tür malzemelerin kullanıldığı, yapıların boyutları, kanalizasyon ve temiz su şebekelerinin olup olmadığı gibi sorulara yanıt aranmıştır. İndus Uygarlığının Arilerin saldırıları ve doğal afetlerin tesiriyle çökmesi sonucunda bölgedeki şehirlerin çoğu yok olmuştur. M.Ö 1500'lü yıllardan sonra bölgeye hâkim olan Aryan kültürüyle yeniden tarıma dayalı büyük çaplı yerleşimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Arilerin hâkim olduğu dönemde ortaya çıkan Caynacılık ve Budizm dinlerinin şehirleşmeye tesirinin nasıl olduğu ve özellikle dini mimaride yaşanan gelişmeler aktarılmaya çalışılmıştır. Müslümanların Hint coğrafyasına gelmesiyle şehirleşmede ve mimari de yaşanan değişimlerin neler olduğu Delhi şehri özelinden anlatılarak çalışmamız sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hint şehirciliği, Hindistan, Mohenjo-Daro, Harappa, İndus

GİRİŞ

Türkiye'nin 4 katından büyük bir coğrafyaya sahip olan Hindistan, Güney Asya'da Umman deniziyle Bengal körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan bir üçgen biçiminde uzanır. Hindistan'ı Asya'dan ayıran Pamir yaylasından doğuya doğru uzanan Himalaya ve batıya doğru uzanan Hindikuş dağ zincirleri ve bunların türlü kollarıdır. Bu nedenle Hindistan denilince bu dağ zincirlerinin güneyinde kalan bölge anlaşılmaktadır. Geniş topraklar üzerinde kurulmuş yirmi iki eyaletle, birlik toprağı (union territory) statüsünde dokuz bölgenin birleşmesinden meydana gelen federal yapılı bir cumhuriyettir. Hintçe adı Bharat Varşa, Birleşmiş Milletler tarafından kullanılan resmi adı ise "*Republic of lndia*" olup kısaca "*Union of lndia (lndian Union)*" adıyla da anılır. Başkenti 1934'ten beri Yeni Delhi'dir (Erinç, 2010, s.69.; Bayur, 1946, s.1).

Dünya üzerindeki en yaşlı kara parçalarından olan Hindistan coğrafyası yoğun bir nüfus

kitlesine sahiptir. Ülkenin güney kesiminde yeryüzünün en yaşlı parçalarından olan Gondvana kıtasının bir kısmı iken 130 milyon yıl kadar önce kırılarak ondan ayrılıp kuzeydoğuya doğru ilerleyen ve en sonunda bugünkü mevkiine ulaşan kabaca üçgen biçimli Dekken yarımadasıdır. Kuzey kısımları dağlarla kaplı olan bu coğrafyanın güneye Arap denizine doğru uzanan bölgesinde geniş ovalar İndus ve Ganj nehirlerinin kollarının alüvyonlarından oluşmuşlardır. Yükseklikleri hiçbir yerde 300 metreyi aşmayan bu ovalar Hindistan'ın en verimli ve en kalabalık coğrafyasını oluştururlar. İndus gibi Ganj Himalayalar'dan doğarak eriyen kar ve buzul suları ve muson yağmurları ile beslenerek geçtikleri yerlere bereket katarlar. Ganj nehri yarısı Bangladeş'e ait olan deltadan Bengal körfezinden denize dökülür. Bu nehirlerin su seviyeleri eriyen kar ve buzul suları ve muson yağmurları nedeniyle oldukça fazladır. Bazı yıllarda bütün delta su ile kaplanır (Erinç, 2010, s. 69-70.;Bayur, 1946, s.3-4).

Hindistan'ın bereketli coğrafyasındaki yerleşimlere baktığımızda yoğun bir nüfus yapısı karşımıza çıkmaktadır. Çok hareketli ve önemli deniz, kara, hava yolları üzerinde yer almakta, toprak büyüklüğü açısından dünyada yedinci ve nüfus yoğunluğu açısından Çin'den sonra ikinci sıradadır. 22 Eyalet ve 9 tane birlik toprakları bulunan Hindistan'ın; Mumbai, Delhi, Bengaluru, Kolkata, Chennai, Ahmetabat, Haydarabat, Pune, Surat, Kanpur, Jaipur, Lakhnau, Nagpur, Indore gibi nüfusu milyonları aşan şehirleri bulunmaktadır. Nüfusu yarım milyonu aşan şehir sayısının elliden fazla olmasına rağmen halkın %70'ten çoğu (1991'de %72) kırsal yerleşmelerde, ancak % 28 kadarı büyük kısmı gecekondu mahallelerinden oluşan şehirlerde yaşamaktadırlar. 1991 verilerine göre ülkenin kilometre kareye düşen insan sayısı 256 kişi civarındadır. Ülkenin nüfusu 2013 yılı verilerine göre 1 milyar 252 milyon civarındadır (Erinç, 2010, s.71). Nüfusun yapısına baktığımızda Hindistan'da çok farklı etnik ve dini unsurların bir arada yaşadığı görülmektedir. Ülkenin en eski halklarından biri olan koyu renkli Dravidler ve Veddalardır. Daha sonra bu topraklara Hint-Ari kökenli beyazlar, Persler, Yunanlılar ile Makedonlar, ardından Akhunlar, Moğollar, Türkler ve Afganlar gelmişlerdir (Bayur, 1946, s.4-5). Buraya gelen halkların bölge insanı ile karışması sonucunda farklı din ve kültürde nüfus kitlelerini ortaya çıkmıştır. En büyük din grubunu %83 ile Hindular, % 13'ünü Müslümanlar, % 2'sini Sihler, % 1.8'ini Hristiyanlar, geriye kalanını Budistler ve Jainistler meydana getirir. Hindistan Endonezya'dan sonra en kalabalık Müslüman nüfusa sahip ülkedir (Erinç, 2010, s.71).

Hindistan'ın şehir yapısını anlamamızda bize en çok yol gösterici olan tarihine baktığımızda karşımıza köklü ve istilalar ile dolu bir geçmiş çıkmaktadır. Hindistan alt kıtasında yapılan arkeolojik çalışmalar, geç yontma taş devrinden sonra ilk yerleşik hayata M.Ö VII. binyıl başlarında İndus havzasındaki Mehrgarh'ta geçildiğini göstermiştir. Avcılıktan ve göçebe hayatından tarım ve hayvancılığa erken geçiş bölgenin çeşitli neolitik dönem katmanlarında bulunan çok sayıda hayvan kemiğiyle de belgelenmiştir. Arkeolojik kazılarda yabani hayvan kemiklerinin bulunduğu katmanların üst tabakasında bol miktarda koyun, keçi ve inek gibi evcil hayvan kemikleri bulunmuştur. Bu uygarlık ilerledikçe M.Ö 5000-2500 yılları arasında tarihlenen erken İndus uygarlığını, o da en parlak dönemini M.Ö 2300-1700 yıllarında yaşayan İndus veya Harappa adıyla bilinen yüksek uygarlığı doğurmuştur. En önemli kazı alanları Harappa. Moherıjo-Daro ve Kalibangan olan bu uygarlık, bugün dahi hayranlık uyandıran bir şehircilik anlayışına sahip olmuştur. İndus uygarlığı M.Ö 1500 yıllarında Asya'nın içlerinden gelen Hint-Avrupalı Ariler tarafından yıkılmıştır (Özcan, 2010, s.75.; Kulke ve Rothermund, 2001, s.38-39).

M.Ö 1500'lü yıllarda başlayan Arilerin bu istilasına yerli halk tepki göstererek mücadeleler vermişler ancak uzun çarpışmalar sonucunda Ariler mücadeleyi kazanarak İndus ve Ganj vadilerine yerleşmişlerdir. Aryan göçlerinin tamamlanabilmesi üç yüz yıl kadar sürmüştür. Yerli halk ile karışan Ariler, Hindistan'ın çevre ve iklim şartlarından da etkilenerek bugünkü "*Hintli"* tipindeki nüfus kitlesini oluşturmuşlardır (Memiş, 2006, s.304-305.; Mcneill, 2006, s. 103). Hindistan'a gelen bu ari topluluğu Ganj uygarlığı olarak bilinen medeniyeti kurmuşlardır. Bu uygarlık M.Ö 1500-1000 yılları arasında hüküm sürmüş bu dönemde Hindistan'ın dini inanış ve sosyal gelenekleri de bu dönemde oluşmaya başlamıştır. İndus Vadisi uygarlığının yıkılmasından sonraki dönemden ve ilk bin yılın başlarından kalma hemen hiç arkeolojik ipucu yoktur. Var olan yegâne kaynaklar Sanskritçe yazılmış Hindu kutsal metinleri "Rig *Vedalar*" yani "Bilgi Dizeleri" olarak bilinmektedir. Kast sistemi Vedalar gibi bu zaman diliminde ortaya çıkmıştır (Özcan, 2010, s.75.; Ponting, 2011, s. 148).

Ganj uygarlığının sonuna doğru sosyal hayatta belirginleşen sistemler küçük krallıkların oluşmasına zemin hazırlamış, kutsal metinlerde adı geçen Gandhara, Kamboca Kasala, Malla, Magadha, Aşvaka ve Çedi gibi devletler kurulmuştur. Bu prensliklerin ortaya çıkmasıyla birlikte tarımsal büyüme, ticaret yollarının kontrolü ve daha saldırgan bir savaş biçimi de gündeme gelmiştir (Kulke ve Rothermund, 2001, s.83). Zaman içerisinde mücadelelerde galip gelen Magadha krallığı baskın bir güç olarak M.Ö VI. yüzyılda Ganj vadisinin hâkimiyetini ele geçirmiş, Hindistan'ın ilk tarihsel imparatorluklarının çekirdeğini oluşturmuştur (Roberts, 2017, s.130.; Ponting, 2011, s.184). Bu dönemde M.Ö 518'de Pers kralı I. Dârâ, Hindistan'ın kuzeybatı kesimlerini ele geçirmiştir. Bu hâkimiyet, Persleri yenerek bölgeye gelmiş olan Büyük İskender'in MÖ 327'de İndus nehrini geçtiği döneme kadar sürmüştür. Bu seferin ardından İskender'in burada kurdurmuş olduğu koloniler Batı Asya ile ticaret ve haberleşmeyi sağlayarak, İslam kültürünü de etkileyecek olan doğu Helenizm'ini başlatmışlardır (Özcan, 2010, s.75).

MS. I. yüzyıllarda Hunlarla yaptıkları mücadeleler de yenilen Yüechiler Afganistan üzerinden Hindistan'ın kuzeyine gelerek Keşmir ve Pencab bölgelerini içine alan bir devlet kurmuştur. Başkenti Peşaver olmuş ve bu dönemde burası en önemli medeniyet merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu devletin zayıflamasından sonra MS. III. ve IV. Yüzyılarda "*Guptalar*" adı verilen bir Hint sülalesi milli kalkınma hareketinin başına geçmiş ve Kuşanlar ile çarpışmaya başlamışlardır. Guptalar başarı kazanarak Hindistan'da büyük bir medeniyet kurmuşlardır. Hunların bir kolu olan ve Ceyhun ırmağı boylarına inerek devlet kuran Akhunlar, 5. yüzyılda Kabil bölgesine hâkim olan Kuşanları tamamen yıktıktan sonra 540'ta Gupta devletini parçalamışlar ve bundan sonra Hindistan'ın büyük bir kısmı Çin'den İran'a kadar uzanan Büyük Akhun Devleti'nin parçası haline gelmiştir. Akhunların yıkılmasından sonra bölge de küçük Türk devletleri kurulmuş ve bunlar arasında mücadeleler durmamıştır (Memiş, 2006, s306-307.; Ponting, 2011, s. 263-64.; Stein, 2015, s.97-98).

Hindistan coğrafyası Arap denizi üzerinden Arap yarımadası ile geçmişi uzun yıllara dayanan ticari ilişkiler sürdürmüştür. Ancak bölgeye Arap kuvvetlerinin saldırısı Muhammed b. Kasım es-Sakafî kumandasındaki Arap kuvvetleri tarafından Sind bölgesinin fethiyle başlamış ve İndus Vadisindeki Multan'a kadar ulaşmıştır. İslamiyet'in tekrardan Hindistan coğrafyasına kuvvetli bir şekilde girmesi Peygamber'in yaşadığı devirden ve büyük Arap yayılma hareketinin sona ermesinden beş yüz küsur sene sonra, XII. Yüzyılda Türkler vasıtası ile olmuştur. Bu defa İslamiyet yaklaşık olarak sekiz asır boyunca Hindistan'ın hayat ve düşünce

tarzını, özellikle Kuzey Hindistan'da derin bir şekilde etkilemiş ve Hint medeniyeti sentezleri içerisine yeni unsurlar katmıştır (Ayyubi, 1964, s.279.; Roberts, 2017, s.437).

Gazneliler döneminde Gazneli Mahmut, Hindistan'a 17 sefer düzenlenmiş, özellikle Pencap bölgesinde Türk ve İslam hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. Gazneli Mahmud'un M.S. 1000'li yıllarda gerçekleştirdiği bu seferlerle İslam'ın Hindistan'ın iç bölgelerini ele geçirme hareketi başlamıştır. XII. yüzyılın yarısından sonra bölgeye Gurlular hâkim olmuşlar. Bölge de Gurlulardan sonra 1206 yılında Delhi Sultanlığı kurulmuş bu dönemde bölge de büyük gelişmeler görülmüş ve birçok küçük devletçik bu sultanlık çatısı altında bir araya gelmiştir. Timur tarafından Hindistan'a seferler düzenlenerek Delhi sultanlığı zayıflatılmış ve Babürler öncesinde ortaya birçok küçük sultanlıklar çıkmıştır. Daha sonra Timur'un soyundan olan Babürlerin kurucusu Bâbür, 1494'te babası Ömer Şeyh Mirza'nın ölümüyle küçük Fergana Sultanlığı'nın başına geçmiştir. Fergana ve Afganistan bölgesinde hâkimiyetini güçlendirdikten sonra Hindistan üzerine yürüyerek buradan Bengal'a kadar olan toprakları ele geçirmiştir. Babürler, 1526 yılından 1858 yılına kadar bugün ki Afganistan, Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i kapsayan coğrafyalarda hüküm sürmüşlerdir. Agra'da bulunan ve Babürlü Sultanı Şah Cihan tarafından yaptırılan Taç Mahal Babürler devrinde yapılmıştır (Özcan, 2010, s.76-77.; Mcneill, 2006, s.329).

Hindistan coğrafyasına ilk başta deniz yolu ile ticaret maksadıyla gelen Hollandalı, Portekizli, Fransızlar bölge de koloniler kurmuşlardır. Bunlardan sonra da bölgeye İngilizler gelerek yerleşmişlerdir. Bölge de ilk başlarda ticari işletmelerini korumak için silahlı kuvvetlere başvuran Avrupalılar bölge de kendi aralarında rekabete girişmişler. Daha sonra da İngilizler burada güç kazanarak uzun yıllar sömürge devlet olarak İngiltere'ye bağladıkları Hindistan'ı hâkimiyetleri altında tutmuşlardır. Bu durum Hindistan'ın İngiltere'ye karşı bağımsızlığını kazandığı 1948 yılına kadar sürmüştür (Özcan, 2010, s.79.; Mcneill, 2006, s.538-541).

1. HİNT MEDENİYETİNDE ŞEHİRCİLİK

1.1 Kuruluşundan İslami Döneme Kadar Hint Medeniyetinde Şehircilik

Hint coğrafyasında şehirler ticaretten çok tarıma dayalı yaşam alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölgenin iklimsel özellikleri nedeniyle buğday tarımından ziyade pirinç üretimi yaygın olmuş, pirince dayalı gelişen köy yaşamı şehrin alt yerleşim birimini oluşturmuştur. Bereketli ve geniş arazilerin bulunması insanları bu geniş coğrafyada bolluk içerisindeki ormanlardan ve tarım alanlarından ihtiyaçlarını karşılayarak kendi coğrafi sınırları içerisinde yaşamaya itmiştir. Bu nedenle ilk dönemlerde Hint coğrafyasında tarım ve toplayıcılık kadar ticaret gelişmemiştir. Şehir yaşamı köy hayatı karşısında hâkimiyetini tam olarak kabul ettirememiştir. Hint medeniyetinde gelişen şehir yaşamında dinin etkisi fazla olmuş, tapınaklar bir dini merkez oluşturmuştur. Bu merkezlerde yaşayan din adamları ibadet maksadı ile tapınakları ziyarete gelen köylülerin kazançlarını yiyen tabaka olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerde yaşayan başka bir üst tabaka ise topraklarını köylülere kiraya veren toprak sahipleri yani efendilerdir. Hint coğrafyasında ticaret şehirleri çok azdır. Şehirlerin nerdeyse tümü kırsal kesimin çıkarlarına ve değerlerine ciddi şekilde baş eğmek zorunda kalmışlardır. Hindistan toplumunun gücü ve esnekliği var olan sayısız köy ve mezradan gelmekte olup, kırsal kesim üzerindeki kent baskısına sürekli direnmiştir (Ruben, 1943, s.37-44.;Johnson, 1998, s.18).

MÖ. 2500'lerde Mezopotamya ve Mısır şehir kültürü zirvesini yaşarken ondan daha eski olan

Hint şehir kültürü MÖ 3200'lerde ortaya çıkmış, MÖ. 2500-1800 tarihlerinde gelişme göstermiştir. İndus vadisi uygarlığı olarak ifade edebileceğimiz bu uygarlık ilim dünyasında çok az tanınmıştır. Bunun nedeni ise ilk olarak o dönemde geliştirilen yazı dilinin henüz çözümlenememiş ve tarihi geçmişlerinin tam olarak aydınlatılamamış olmasıdır. İkincisi ise bölgedeki nehirlerden dolayı bölge toprağının aşırı hareketli olması nedeniyle birçok arkeolojik kalıntı bu nehirlerin ya alüvyonları altında kalmış ya da tahrip olmuştur. Ancak Harappa ve Mohenjo-Daro günümüze kadar gelmiştir. Arkeolojik malzemeler üzerinden yapılan çalışmalar buralarda gelişmiş bir medeniyetin var olduğunu ortaya koymuştur. Indus vadisinde bulunan Harappa ve Mohenjo-Daro şehir harabeleri buraların M.Ö 3500'lerde kurulduklarını ortaya koymuştur. Ari kavimlerinin istilasına kadar uzun yıllar buralarda şehirciliğe dair mükemmel eserler verilmiştir (Ponting, 2011, s. 82.;Johnson, 1998, s.58.; Mcneill, 2006, s. 52).

Indus Vadisinde inşa edilen yapılara ve şehirlere baktığımızda su kültürlü bir inşaat anlayışının olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni de elbette ki bölge de akan ve çoğu zaman taşkınlara neden olan nehirlerdir. Bu nehirlerin debisi de yüksek olduğu için ülkenin iç kısımlarına kadar gemiler ile girilebilmekte ve nehirlerin yakınına kurulan şehirler bir nevi liman şehri hüviyetine bürünmektedir. Bölge de kullanılan inşaat malzemelerine baktığımızda Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının aksine burada kerpicin yerini pişmiş tuğla almıştır. Tuğlalar doğal kayaların olmadığı ovalarda seli kontrol etmek için kullanılmıştır. Bu kırmızı renkli tuğlalar ile şehirleri su taşkınlarından korumak için güçlü setler ve kale duvarları inşa edilmiştir. İnşa edilen duvarlar şehri çevrelemenin yanı sıra çoğu zaman şehri de aşarak uzamaktadır. Ayrıca su baskınlarından korunmak için şehirlerin inşasında farklı bir yöntem izlenmiş yüksekliği 300 metreyi geçmeyen ve musonda aşırı yağış alan düzlüklerde yapay adacıklar oluşturularak bunun üzerine şehirler kurulmuştur. Indus medeniyeti içerisinde inşa edilen en büyük şehirler Kalibangan, Mohenjo-Daro ve Harappa şehirleridir. Bu şehirlerin büyüklüklerine baktığımızda 8 kilometrekareden 20 kilometrekareye varan ve barındırdığı nüfus itibari ile küçük yerleşim birimlerinin 5000 kişiden fazla olmadığını ancak büyük şehirlerin 40.000 kişiye sahip olduğunu, Mohenjo-Daro'nun belki de bundan daha fazla bir nüfus barındırdığını söylemek mümkündür (Johnson, 1998, s.59.; Bauer, 2024, s. 59.; Roberts, 2017, s. 125).

Mohenjo-Daro, Pakistan'da Karaçi'nin 400 km kuzeyinde bulunan en büyük bronz çağı yerleşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir üzerine yapılan arkeolojik çalışmalarda belirli bir kısmı gün yüzüne çıkarılabilmiştir. Su taşkınlarından korunmak için çamur tuğla platformlar üzerine kurulmuş olan 100 hektarlık bölümü alüvyonlu ovanın ortasında yükselen bir tepe üzerinde görülebilir. Daha 200 hektarlık alanı ise alüvyonlar altındadır. Bu şehir de görülen tipik yerleşim biçimi diğer İndus vadisi şehirlerinde de görülebilir. Büyükçe şehirler batı da, yüksek bir tepenin üzerinde ya da kalenin içinde yer alan ve kamu binalarını da içeren bir yerleşim bölgesinde; doğu da ızgara planında dizili, özel ticarethaneleri içerisine alan sivil yerleşim bölgesinin olduğu geniş bir alan üzerinde kurulmuştur. Oldukça gelişmiş kanalizasyon sistemlerine sahip olan bu şehirler çamur ve tuğla duvarlar ile çevrelenmiştir. Bu şehirlerin inşasında kullanılan tuğlalar tek orana göre hazırlanmıştır. Burada zengin sınıfa ait olan ve sivil yaşam alanında bulunan 800 metrekarelik evler gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu evlerin içerisinde banyo ve tuvalet bulunmakta bunlar da şehrin kanalizasyonuna bağlanmıştır. Ayrıca su ihtiyacı içinde sarnıçlar bulunmuştur. Aynı dönemde gelişmiş mimari eserler veren Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinde müstakil banyo ve tuvaletlere rastlanılmamıştır. Batı medeniyetinde ancak 19. yüzyıllarda evlere müstakil tuvalet ve banyoların girmeye başladığı düşünüldüğünde İndus vadisi uygarlıklarının ne kadar gelişmiş bir alt yapı sistemi geliştirdikleri anlaşılabilir.

Ayrıca burada görülen şehir planlama şekli Mısır ve Mezopotamya'dan farklı olarak dolambaç şekilde değil, ızgara şeklindedir. Yani binalar birbirine paralel uzanmaktadır (Johnson, 1998, s.61-62.; Roberts, 2017, s. 125).

Harappa şehri Hint şehir planlamacılığında başlı başına bir örnektir. Mohenjo-Daro'da olduğu gibi çamur-tuğla karışımı platform üzerine inşa edilmiştir. Üzerinde bir kale bulunmakta olup, bu kısım hem yönetici sınıfa hizmet etmiş hem de tapınak olarak kullanılmıştır. Yine ızgara formundaki caddelerin genişliği 10 metreyi bulmaktadır. Ayrıca şehir içerisindeki evler birbirinden dış duvarlar ile ayrılmaktadır. Şehir mükemmel bir kanalizasyon sistemine sahip olup şehrin atıkları şehir duvarlarının dışına atılmaktadır (Roberts, 2017, s. 125.; Johnson, 1998, s.58).

Arkeologların düşüncesine göre 3000 yıllık bu mükemmel şehirlere sahip İndus uygarlığı federal bir yönetime sahip şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Bölgeden çıkarılan arkeolojik malzemeler göstermiştir ki burada gelişen şehir yaşamı ve kültür kendine özgü olup birçok ürün bölge de yerel zanaatkârlar tarafından üretilmiştir. Buradaki şehir yaşamı bölgeye düzenlenen Ari kavimlerinin saldırılarıyla ve MÖ 2. bin yılın başlarında bölge de meydana gelen doğal afetlerin de bu uygarlığın çökmesinde etkili olduğu düşünülmektedir (Johnson, 1998, s.63.; Kulke ve Rothermund, 2001, s.36).

İndus Uygarlığının Arilerin saldırıları ile çökmesi sonucunda M.Ö 1500'lü yıllardan sonra Aryan kültürü diye adlandırılan bir kültür hâkim olmuştur. Bu dönemde tam şehir hüviyetine sahip olmasa da köy temelli ve tarıma dayalı büyük yerleşimler ortaya çıkmıştır. Seravasti nehrinin doğusunda uzanan Kurukşetra ovalarında ortaya çıkmıştır. Bugün modern Haryana eyaleti olan bu bölge, tüm Hindistan tarihi boyunca Hintliler için kutsal bir bölge olarak kalmıştır. Ancak bir noktada, Sarasvati nehrinin kurumasından sonra, gittikçe artan nüfusun burada barınması elverişsiz hale gelmiş ve Yamuna'dan, Yamuna ile Ganj arasında kalan Doab'a bir akım başlamıştır. Oradan da yerleşim modern Bihar bölgesine, sonunda da Bengal'e ve Ganj ağzına kaymıştır. Ganj vadisine giren çiftçiler balta girmemiş cangılı temizleyerek bereketli topraklarda pirinç yetiştirmeye başlamışlardır. Aryan kültürü bu bölge de bin yıla yakın hâkim olmuştur (Johnson, 1998, s.63-64.; Ponting, 2011, s. 182).

Arilerin hâkim olduğu süre boyunca Hindistan'da dini alanda önemli gelişmeler yaşanmış bu dönemde Caynacılık ve Budizm ortaya çıkmıştır. Her iki dinin de ortaya çıkışında inzivaya çekilerek aydınlanmaya çalışan kişilerin ortaya attıkları fikirler etkili olmuştur. Caynacılık MÖ. 5. Yüzyılda Mahavira tarafından kurulmuş yada onun tarafından yeniden canlandırılmıştır. MÖ 300'lere gelindiğinde Caynacı keşişler hem ticari hem idareci elitin desteğini alarak büyük dini merkezler inşa etmişlerdir. Budizm'de Caynacılık gibi aynı tarihlerde ve aynı coğrafyalar olan Ganj ovalarında ortaya çıkmıştır. Budizm, dünyayla ilişkisini kesip gezici bir keşiş olan Siddharta Gautama'nın hayatı ve öğretisi üzerine kuruludur. Hakikate erdikten sonra kendine Buda (aydınlanmış kişi) adını takmış ve inanca göre MÖ 461 yılında ölmüş ya da başka bir deyimle parinirvanaya (tümüyle aydınlığa) ermiştir. Bu her iki dinin getirdiği öğretiler Hindistan'da dini yapılara dayalı şehir kültürü ortaya çıkartmıştır. Bu dinlerin getirmiş olduğu yapılaşama tam bir şehirleşme olarak ifade edilmese de hayretler uyandıracak tapınak kültürü oluşturduğu açıktır. Gucarat'ta Palatana'nın 2 km. güneyindeki ovadan 600 metre yükeklikte bulunan Satrunjaya tepesindeki iki doruğun ünü Hindistan'daki en büyük Caynaca tapınağının burada olmasından ileri gelmektedir. Budist mimarinin en güzel ve ilk dönem örneklerini de

Orta Hindistan'da bulunan ve MÖ 3. Yüzyıla tarihlenen Sanç anıtları vermiştir. Bu mabetler Sançi, suplar olarak bilinen sağlam, yarıküre biçimleriyle tanınırlar (Mcneill, 2006, s. 123-125.; Kulke ve Rothermund 2001, s.87.; Johnson, 1998, s.67-68).

Hint coğrafyasına Fars istilası ve sonrasında İskender'in akınları olduğu MÖ 327 tarihlerine kadar uzun süreli ve gelişmiş bir dini mimari hakim olmuştur. Özelikle inşa edilen tapınaklar çevresinde ibadet etmek maksadıyla gelen hacıların vasıtasıyla ticaret gelişmiş bu durumda şehirleşmeyi artırmıştır. Bu nedenle tapınakların çevresinde ticaret yürüten tüccarlar sürekli din adamlarını destekleyip tapınakları korumuşlardır (Johnson, 1998, s.68).

M.S. 320'li yıllardan 550'lere kadar itibaren hüküm süren Ganj vadisi devleti olan Guptalar devrinden günümüze çok az yapı gelmiştir. Bunun nedeni Müslüman fatihlerin puta tapanların merkezleri olduğu düşüncesiyle Kuzey Hindistan tapınaklarını tahrip etmiş olmalarıdır. Bu nedenle Gupta yönetiminin kuzeyindeki yerleşimlerden çok az yapıt günümüze gelebilmiştir. Güneyde bulunan birkaç taş oymacılığı ürününün Gupta dönemine ait olduğu söylenebilir ama bunlarda sanat açısından doyurucu olmayan örneklerdir (Mcneill, 2006, s. 264.; Roberts, 2017, s. 433).

İlk dönem şehirleşmesinden sonra Müslümanların bölgeye geldikleri döneme kadar geçen yaklaşık 1000 yıllık süreçte, dini mimari idareci sınıf tarafından desteklenmiş ve taş oymacılığının mükemmel eserleri verilmiştir. Bu süreç içerisinde farklı sülalelerin yönettikleri irili ufaklı devletler kurulmuş bunlar halktan topladıkları verginin çoğunu tapınaklar inşa etmeye harcamışlardır. Bunlardan en dikkat çeken tapınak ise Kajuraho'dur. 9.- 11. yüzyıllar arasında Orta Hindistan'ın yönetmiş sülalelerden birisi de Çindellalardır. Ancak bunlar hakkında günümüze kadar gelen bilgiler çok kısıtlı olup, dinsel yapılar dışında döneme ait geriye hiçbir şey kalmamıştır. Kajuraho'da değişik Hindu kültlerine, hatta Caynacı kurtarıcılara adanmış 30 kadar tapınak vardır. Bu tapınaklar, Orta Hindistan tarzının en şaşaalı dönemine ait farklı ve kendi içinde uyumlu bir evreni gözler önüne serer. Bu tapınakların başlıca özellikleri, tek bir kuleden başlayarak, merkezi bir kütle çevresine toplanmış çok unsurlu karmaşık bir dizilimle göğe doğru yükselen kulelerdir. Taş yüzey üzerinde yapılan bu sürekli vurgulama, tapınağın, kozmik dağ Meru'nun çağrısı üzerine kurulu sembolik işlevini akla getirir. Ayrıca tapınaklar üzerine taş oymacılığıyla yapılan erotik figürler oldukça zengindir (Johnson, 1998, s.67-68).

İslami dönemle birlikte Hint şehir yaşamında ve mimarisinde değişimler de başlamıştır. Gazneli Mahmut, Kajuraho ve Gvalior gibi güney şehirlerine kadar ilerlemiş, Kathiavar ve Somnat'taki Şiva tapınağını talan etmiş, burada bulunan taştan lingamı kendi elleriyle kırmış, bir seferde altı buçuk ton altını yanına alarak geri dönmüştür (Kulke ve Rothermund, 2001, s.238-39).

1.2 İslami Dönemde Hint Medeniyetinde Şehircilik

Müslümanların bölgeye gelmesi ile birlikte şehir yaşamı ve mimari de büyük gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Hint coğrafyasındaki bu değişimi ve gelişmeleri anlamak amacıyla ön plana çıkan bir şehir üzerinden konu ele alınmıştır. Bu amaçla bugün ki Hindistan'ın başşehri olan kuruluşu Ariler dönemine kadar uzanan ve Müslümanlar tarafından da idari merkez olarak kullanılan Delhi şehri incelenmiştir.

Tarihi bir şehir olan Delhi, Orta Hindistan'ın kuzeyinde ve Himalayalar'dan yaklaşık 160 km

uzaklıkta Ganj nehrinin kollarından Yamuna ırmağının batı yakasında kurulmuştur. Şehir 13. Yüzyıldan itibaren hüküm süren birçok Müslüman sultanlığın merkezi olmuş ve bu durumu 1858'de İngilizlerin son Babürlü sultanı Bahadır Şah'tan idareyi teslim almalarına kadar sürmüştür. Camileri, medreseleri, saray ve köşkleriyle zengin bir tarih ve kültür mirasını bütün canlılığı ve ihtişamı ile yansıtan günümüzdeki büyük Delhi, ünlü şair İkbal'in de benzettiği Roma gibi ilk sınırlarını çok aşarak çeşitli devirlerde kurulmuş olan yedi ayrı şehrin zaman içinde büyüyüp birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Her biri belli bir Müslüman hanedan tarafından kurulan bu şehirler kuruluş sırasıyla Lâlkot (1192), Sîrî (1303), Tuğlukabad (1320), Cihanpenah (1340), Firûzâbad (1354), Purânâ Kıl'a (1542) ve Şahcihanâbad (1638) olup halen isimleri Delhi'nin başlıca semtlerinde yaşamaktadır. Müslüman saldırılarından korunmak için etrafı hükümdar Pritvi Râc tarafından 1180 tarihi civarında surlarla çevirtilmiştir. Buna rağmen Kutbüddin Aybeg şehri ele geçirmeye muvaffak olmuş ve 1192'de burada Kuvvetü'l-İslam Mescidi'ni yaptırmıştır. Daha sonra da hem fethin sembolü olarak hem de şeyhinin anısına dünyanın en büyük minaresi olan ünlü Kutup Minar'ı Çayna mabetlerinin arsası üzerine ve bu mabetlerin enkazları ile inşa ettirmiştir. İlerleyen dönemlerde bu binaların civarına sonradan gelen hükümdarlar tarafından da yenileri yaptırılarak ilk Müslüman Delhi şehri oluşturulmaya başlanmıştır (Nizami, 1994, s.126).

Delhi'de yapılan bu imar faaliyetleri ile birlikte Hint-İslam mimarisi şekillenmeye başlamış özellikle eski Budist ve Çaynacı mabetlerinin molozları kullanılarak türbe, camii ve medreseler inşa edilmiştir. Bu inşa edilen mimari eserler Hint mimarisine farklı öğeler katmıştır. Çünkü Budist ve Çaynacı mabetlerindeki taş işçiliğinin ve heykeltıraşlığının mükemmel eserlerinin yerini bu mimari yapılar almıştır. Özellikle Hint mabetlerindeki heykeller ve taş kabartmalar izlerini sürdürmekle birlikte Arap alfabesi ile yazılan ayet ve hadisler kırmızı kum taşı ile beyaz mermer üzerine işlenerek estetik bir görünüm kazandırılmıştır. Kırmızı kum taşı ile mermerin uyumuna örnek olacak en güzel eser Hümayun'un ölümü üzerine adına dul kalan zevcesi Hadice Begim ile oğlu Ekber tarafından yaptırılan Hümayun türbesidir. Bu eser Türklerin Hindistan'da meydana getirdikleri ilk büyük mimari eserdir. Hümayun türbesi civarında ilerleyen dönemlerde yine birçok mescit, cami ve türbe inşa edilmiştir. Bu mimari süsleme şekli başka şehirlerde inşa edilen av köşkleri, saraylarda da kullanılmıştır. Renkli taşlar ile yapılan süslemeler Hint şehir mimarisine yeni bir anlayış getirmiştir. Delhi oluşturan şehirlerin çoğu, bölgede hâkim olan Tuğluk, Delhi Türk Sultanlığı, Timurlu yani Babürlü hükümdarlarının şehrin kullanılan eski merkezini terk ederek kendilerine yeni saraylar ve yaşam merkezleri oluşturmalarından ortaya çıkmıştır (Fanshawe, 1963, s.509-511).

Delhi'ye yeniden değer kazandıran ve ihtişamını arttıran Şah Cihan olmuştur. On bir yıl Agra'da ikamet ettikten sonra Delhi'ye geçen Şah Cihan, orada Şahcihanabad adıyla yeni bir yerleşme merkezi ve bir kale kurarak (1639) ünlü Cami-Mescid'i (Delhi Cuma Camii) yaptırmıştır. Lal Kıl'a (kırmızı kale) olarak bilinen bu kale, hâkimiyetin İngilizler'in eline geçmesine kadar Babürlüler iktidarının sembolü ve kültürünün merkezi olarak kalmıştır (Nizami, 1994, s.127.; Kulke ve Rothermund, 2001, s.245).

İngiliz idaresi döneminde Delhi şehri Şahcihanabad'ın kuzeyine doğru genişlemiştir. Hindistan'daki İngiliz idare merkezinin Kalküta'dan buraya nakledilmesinden sonra da Raisina (daha sonra Yeni Delhi) teşekkül etmiştir. Lalkot ve Kıl'a-i Ray Pithora önceleri Eski Delhi olarak bilinirdi; Şah Cihan'ın kale, cami vb. eserleri yaptırmasından sonra Hümayun'un kalesi ve civarındaki bölge Kıl'a-i Kühne (Eski Kale veya Purana Kıl'a) olarak anılmaya başlanmıştır.

İngilizler döneminde Yeni Delhi ortaya çıktıktan sonra ise Şahcihanabad bölgesine de Eski Delhi denilmiştir (Nizami, 1994, s.127).

SONUÇ

Hint şehirciliğini ele aldığımız bu çalışmamızda görülmüştür ki Hint şehir ve şehirciliği konusu üzerine ülkemizde ansiklopedi maddeleri haricinde pek çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızda Hint şehirciliğinin daha çok İslam öncesi dönemine önem verilmiş özellikle Hint antik kentlerinden bahsedilmiştir. Şehirlerin dizayn biçimi Mezopotamya yöresinden farklı olarak dolambaç biçiminde değil, ızgara formundadır. Ayrıca şehirlerde surlar ve setler genellikle düşmandan korunmak için değil su baskınlarına önlem olarak kullanılmıştır. Çoğu zaman merkezi yerler inşa edilirken kerpiç yerine standart boyutlu pişmiş tuğla kullanılmış ve bazen bununla yapay tepecikler inşa edilerek bunun üzerine idari yapılar ve dini mabetler inşa edilmiştir. Kalabalık bir nüfusa sahip olan Hint şehirleri genellikle dini ve idari merkez olarak işlev görmüşler ve sağlam işleyen kanalizasyon sistemine sahip olmuşlardır. Şehirlerin ihtiyacını karşılamak için genellikle evlerin bahçesine kazılan kuyular hizmet vermiştir.

Birçok Hint şehrinin oluşumunda en önemli unsur mabetlerin etrafında gelişen ticaret olmuştur. Bu nedenle ticaret yapan esnaf ve idareci tabaka devasa Çaynacı ve Budist tapınakların inşa edilmesine destek vermişler bu durumda tapınaklar etrafında gelişen bir şehir kültürü oluşturmuştur. Bu ilk dönem şehirleşmesinden sonra Müslümanların bölgeye geldikleri dönem kadar geçen yaklaşık 1000 yıllık süreçte devam etmiştir. Bu süreçte özellikle taş işçiliği oldukça gelişmiş ve günümüze kadar gelen muhteşem eserler verilmiştir.

Müslümanların bölgeye gelmesi ile birlikte bazı Budist ve Çaynacı tapınakları yıkılarak bunların hafriyatından yararlanarak türbe, camii ve medreseler inşa edilmiştir. Bu duruma örneği dünyanın en büyük minaresi olan ünlü Kutup Minar oluşturmaktadır. Çayna mabetlerinin arsası üzerine ve bu mabetlerin enkazları ile inşa edilmiştir. İslami dönemde şehirleşmede en önemli unsurlar camii ve saraylar olmuştur. Ayrıca İslami idare Hint coğrafyasına türbe kültürünü getirmiştir. Bu kültürün en güzel örneğini Tac Mahal oluşturmaktadır. Şah Cihan'ın eşi adına yaptırdığı bu anıt türbe geniş bir bahçe içerisine yapılmıştır. Müslümanlar döneminde kızıl kum taşı ile diğer renkteki taşların mükemmel uyumu ile yapılan saraylar günümüze kadar gelmiş ve hala göz doldurmaktadır. Bu çalışmamızda Hint şehirciliğini üzerinden incelediğimiz Delhi şehri farklı idareciler döneminde farklı mekânlara yönetim merkezinin saraylar yapılarak taşınması sonucu oluşmuş devasa bir şehirdir. Bu yönetim merkezlerinin bir araya gelmesinden bugün ki modern Delhi şehri oluşmuştur. Delhi'de ve diğer Hint şehirlerindeki dikkat çeken unsur bahçe kültürüdür. Düz bir ovanın içerisine kurulmuş olmaları nedeniyle gayet geniş arsalara sahip olan binalar özellikle dini ve idari yapılar yani saraylar geniş bahçeleri ve içerisinde süs havuzlarını barındırmışlardır.

İslami dönem ve öncesini kıyasladığımızda görülmüştür ki Hint şehrini oluşturan merkez dini yapılardan saraya kaymıştır. Çünkü İslami dönem de yeni bir alanda idari binalar inşa edildiğinde şehrin canlılığı da o tarafa taşınmıştır. Ancak özellikle Budizm ve Çaynacılığın etkin olduğu dönemde şehir dini mabetlerin etrafında canlılığını korumuştur.

Görülmüştür ki tarımsal üretime dayalı bir ekonomik yapıda olan Hint şehirciliği çok eski bir geçmişe sahiptir. Zengin ve kalabalık bir şehir hayatı olan Hint şehirleri biraz da ırmaklar etrafında ve deniz kenarında geniş düz ovalara yayıldıkları için su kültürlüdürler. Hint şehri ve

şehirciliği kendine özgü ve dışarıdan gelen İslami kültürü de kendi içinde geliştirip farklı mimari ve şehir örnekleri verme özelliğine sahiptir.

KAYNAKÇA

1. Ayyubi, N. A. (1964). Hindistan Türklere Neler Borçludur?. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* (Çev. Nejat Kaymaz), 2(2). 277-283.
2. Bauer, S. W. (2024). *Dünya Tarihi*. (Çev. Mihriban Doğan). 1. Say Yayınları. 59.
3. Bayur, Y. H. (1946). *Hindistan Tarihi***.** 1. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
4. Erinç, S. (2010). Hindistan, Beşeri ve Fiziki Coğrafya. *DİA***.** 18, TDV Yayınları. 69-73.
5. Fanshawe, H. C. (1963). Dehli, Dihli. *MEB İslam Ansiklopedisi.* 3. MEB Yayınları. 510.
6. Johnson, G. (1998). *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Hint Dünyası.* (Çev. Müfide Pekin). 10. İletişim Yayınları.
7. Kulke, Herman ve Dietmar R. (2001). *Hindistan Tarihi.* (Çev. Müfit Günay). İmge Kitapevi.
8. Mcneill, W. H. (2006). *Dünya Tarihi,* (Çev. Alâeddin Şenol). İmge Kitabevi.
9. Memiş, E. (2006). *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi***.** Ekin Kitapevi.
10. Nizami, K. A. (1994). Delhi. *DİA***,** 9, TDV Yayınları. 126-128.
11. Özcan, A. (2010). Hindistan-Tarih. *DİA,* 18, TDV Yayınları.75-81.
12. Ponting, C. (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (Çev. Eşref Bengi Özbilen). Alfa Yayınları.
13. Roberts, J. M. (2017). *Dünya Tarihi Tarihöncesi Çağlardan 18. Yüzyıla,* (Çev. İdem Erman). 1. İnkılap Yayınları.
14. Ruben, W. (1943). Hint'te Köy ve Şehir. *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Çev. Nusret Hızır). 1(3). 29-44.
15. Stein, B. (2015). *Hindistan Tarihi.* (Çev. Müfit Günay) İnkılap Yayınları.

İslam Hukukunda ve Osmanlı Uygulamasında Kadının Mahremiyetine Etkisi Bağlamında Eşyaya Bağlı İrtifak Hakları ve Mülkiyetin Kısıtlanması

Abdussamed Atasoy
Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
samedatasoy1109@hotmail.com
Orcid: 0000-0002-5379-3978

Özet

İslam hukukunda mahremiyete ve özel hayatın gizliliğine büyük önem verilmiştir. Mahremiyetin sınırları, bu mahremiyetin sağlanması hususunda kişinin kendisi üzerine düşen görevlere dair hükümler İslam hukukunda yer almaktadır. Bununla beraber kişi bu duruma dikkat etse dahi başkalarının da bu mahremiyeti ihlal etmesinin önlenmesine dair hükümler önem arz etmektedir. Bu konunun ceza hukuku, kişiler hukuku ve benzeri hukuk dalları ile ilişkisinin yanı sıra eşya hukuku ve borçlar hukuku ile de bağlantısı bulunmaktadır. İlgili çalışmada kadının mahremiyetine etkisi bağlamında eşyaya bağlı irtifaklar ve mülkiyetin kısıtlanması kapsamında; pencere açmama irtifakı ve sütre koyma irtifakı incelenmiştir. Ayrıca komşuluk hukuku bağlamında kişinin mülkiyetinin sınırlandırılması da incelenmiştir.

Komşuluk hukukuna göre kişilerin, komşusunun özel yaşam alanlarını ihlal etmeyecek şekilde inşa ve tasarrufta bulunması gerekir. Bu sebeple, genellikle kadınların kullandığı alanlar gibi mahrem alanların doğrudan görünmesini engellemek amacıyla mülkiyetin kısıtlaması, duruma göre açık alanların kapatılması, duvar örülmesi gündeme gelebilmektedir.

Eğer bir taşınmazda pencere açılacaksa, bu pencere komşunun yaşam alanlarını, mahrem alanlarını görmeyecek şekilde konumlandırılmalıdır. Bir taşınmazın belirli bölümlerinin özellikle de kadınların rahat bir şekilde çıkacakları alan olması sebebiyle evlerinin avlusunun, başka kişiler tarafından görünmesini engellemek için irtifak hakkı olarak bir engel, yani sütre konulmasının fıkhın inceleme alanında bulunması, Mecellede de bu konuda müstakil bir maddenin bulunması, mahremiyete verilen önemi göstermektedir. Sütre koyma irtifakı ve pencere açmama irtifakına ilişkin Osmanlı uygulamasını göstermesi açısından İstanbul ve Konya Kadı Sicillerinde yer alan kayıtlar önem arz etmektedir. Bu konudaki mahkeme kayıtlarının fıkhi hükümler ile benzer olması, İslam hukuku ile Osmanlı uygulamasında ilgili konuda teori ve pratik arasındaki uyumu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İrtifak hakkı, komşuluk hakkı, mahremiyet, sütre koyma irtifakı duvara pencere açmama irtifakı.

Avrupa Birliği Hukukunda İşçilerin Serbest Dolaşım Hakkı

Nazrin Rzayeva
Bağımsız Araştırmacı
nazrinrzayeva13@gmail.com
0009-0001-9934-3681

Özet

Avrupa Birliği (AB) dört temel özgürlük üzerine inşa edilmiştir. Serbest dolaşım hakkı bu özgürlüklerden biridir. Diğer temel özgürlükler ise malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımıdır. İşçilerin serbest dolaşım hakkı, AB üyesi ülke vatandaşlarının, diğer üye ülkelerde sadece işe başvurma hakkını değil, bunun yanı sıra o ülkede ikamet hakkı, aile üyelerini çalıştıkları ülkeye getirme hakkı, istihdam ve ücret koşulları bakımından eşit muamele, mesleki eğitim görme hakkı, sosyal güvenlik gibi çeşitli hakları kapsamaktadır. Bu haklar, sadece işçiye değil, belirli koşullar altında işçilerin aile üyelerine de tanınmaktadır. Yalnızca serbest dolaşım hakkının gerçekleşmesiyle iktisadi bir birliğin kurulması, diğer bir ifade ile ekonomik bütünleşme mümkün olabilmektedir. Serbest dolaşım hakkı ilk olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Antlaşması ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşmasıyla öngörülmüştür. Fakat bu antlaşmalarla söz konusu haklar kömür ve çelik üretimi ve nükleer enerji sektörü gibi spesifik alanlarda çalışmak isteyen üye devletlerin vatandaşları için öngörülmüştür. Avrupa Ekonomik Topluluğunu kuran Roma Antlaşmasıyla ise serbest dolaşım, ilk defa olarak önceki antlaşmalara nazaran daha kapsamlı bir şekilde ve spesifik bir sektör belirtilmeden ele alınmıştır. Serbest dolaşım hakkı, AB'nin temel antlaşmalarının yanı sıra çeşitli tüzüklerde ve direktiflerde düzenlenmiştir. AB'nin ikincil hukuk kaynakları, serbest dolaşım hakkının gelişiminde ve bu haklara ilişkin prosedürlerin sadeleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Serbest dolaşım kapsamında bazı kavramlara ve kısıtlamalara AB'nin ilgili düzenlemelerinde yeterince açıklık getirilmemiştir. Bu noktada Avrupa Birliği Adalet Divanının (ABAD) kararları önem taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmamızın amacını AB hukuku ve ABAD kararları çerçevesinde işçilerin serbest dolaşım hakkının kapsamlı bir şekilde ele alınması teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İşçilerin serbest dolaşımı, göçmen işçi, sosyal güvenlik hakkı.

Matematik Eğitiminde Teknoloji ve Ters Yüz Öğrenme Modeli: Bir Bibliyometrik Analiz

Mustafa Kara
Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
muskara386@gmail.com
0009-0001-9280-4289

Serdal Baltacı
Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
sbaltaci@ahievran.edu.tr
0000-0002-8652-4467

Yasemin Kuzu
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
yaseminkuzu@ahievran.edu.tr
0000-0003-4301-2645

Özet

Ters yüz öğrenme modeli, geleneksel eğitim yöntemlerinin tersine çevrilerek uygulanması ile ortaya çıkan bir yaklaşımdır. Matematik eğitiminde ters yüz öğrenme, öğrencilerin temel kavramları evde video dersler ve çevrimiçi materyallerle öğrenmesini, sınıf içi zamanın ise problem çözme, tartışma ve uygulamalı aktivitelere ayrılmasını öngören bir modeldir. Bu yaklaşım, özellikle matematik gibi soyut ve zorlayıcı bir disiplinde öğrencilerin kavramsal anlayışını derinleştirmeyi ve öğrenme sürecini daha etkileşimli hale getirmeyi hedefler. Teknoloji, ters yüz öğrenmenin temel bileşenlerinden biridir; etkileşimli simülasyonlar, matematik uygulamaları ve yapay zekâ destekli öğrenme platformları, öğrencilere kişiselleştirilmiş bir öğrenme deneyimi sunar. Ters yüz öğrenme, özellikle COVID-19 pandemisi sırasında uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla daha da önem kazanmıştır. Bu süreçte, öğrencilerin kendi hızlarında öğrenmelerine olanak tanıyan esnek yapısı, eğitimde sürekliliği sağlamıştır. Bu araştırma, matematik eğitiminde ters yüz öğrenme modeli ve teknoloji konulu çalışmaların bibliyometrik analizini yaparak alandaki eğilimleri, öncü araştırmacıları ve gelecek yönelimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel tarama modelinde tasarlanan bu araştırmada bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, Scopus veri tabanından indirilmiştir. Bu bağlamda matematik eğitiminde ters yüz öğrenme modeli ve teknoloji konulu 167 araştırma makalesi analize dahil edilmiştir. Citespace bibliyometrik analiz programı kullanılarak yapılan yayın sayıları, ortak atıf analizleri, anahtar kelime eğilimleri gibi analizlerin sonuçları alanyazın çalışmaları ile desteklenerek araştırmacılara sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ters Yüz Öğrenme Modeli, Teknoloji, Bibliyometrik Analiz, Matematik Eğitimi

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çoklu Temsil Başarılarının ve Becerilerinin İncelenmesi

İrem AKÇAY ARICAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ahi Evran Üniversitesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı
arican.irem@ogr.ahievran.edu.tr
Orcid ID:0009-0005-6275-3053

Osman ÇİL
Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı
ocil@ahievran.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-5903-9864

Özet

Bu araştırmayla sınıf öğretmeni adaylarının çoklu temsil başarıları ile cinsiyet, mezun olunan alan, mezun olunan lise ve mevcut öğrenim gördükleri sınıf arasındaki ilişkinin görülmesi ve çoklu temsil becerilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla 'Sınıf öğretmeni adaylarının çoklu temsil başarısı; cinsiyet, mezun olunan alan, mezun olunan lise ve mevcut öğrenim görülen sınıfa göre değişiklik gösteriyor mu?' ve 'Sınıf öğretmeni adaylarının çoklu temsil becerileri nasıldır?' sorularına yanıt aranmıştır. Öğretmenlerin çoklu temsil kullanma başarısı ve becerisinin öğrencilerin temsil başarısı ve becerisini etkileyeceği gerçeği çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır. Araştırmada karma desen yöntemlerinden yakınsayan paralel karma desen yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini İç Anadolu bölgesinde bir üniversitenin sınıf öğretmenliği bölümünde okuyan 163 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplamak amacıyla on üç sorudan oluşan çoklu temsil başarı ve becerileri veri toplama aracı kullanılmıştır. Cinsiyet, mezun olunan alan, mezun olunan lise, mevcut öğrenim görülen sınıf ile çoklu temsil başarısı arasındaki ilişkiyi görmek için tek yönlü varyans analizi ile LCD testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonuçları incelendiğinde mezun olunan alan ve çoklu temsil başarısı arasında sayısal alanda mezun olan öğrencilerin lehine sonucun anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Çoklu temsil becerilerinde görülen hata ve eksiklikler olumsuz temsil uygulamaları olarak sınıflandırılmış, sorulara verilmesi beklenen temsil türü yanıtıyla birlikte ayrıca farklı bir temsil kullanılması ise olumlu temsil uygulamaları olarak sınıflandırılmıştır. Olumlu olarak; simgesel-görsel-manipülatif temsil becerisi beklenen sorularda istenmediği halde ikinci bir temsil türü kullanıldığı görülmüş, bu durumun yanıta açıklık anlaşılırlık kazandırdığı gözlenmiştir. Temsil becerilerinde görülen hata ve eksikliklerin ise dikkatsizlik, okuma anlama, alan bilgisi eksikliğinden kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Sınıf öğretmenliği adaylarının çoklu temsil becerileri incelendiğinde sözel ve görsel temsil sorularının yanıtlanma oranının diğer temsil türlerine kıyasla düşük olduğu; sözel temsil sorularını yanıtlanmaktan kaçınıldığı, görsel temsil sorularını ise yanlış yanıtlanma oranının yüksek olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin simgesel temsil becerilerinin diğer temsillere göre daha iyi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çoklu temsil, temsil becerisi, temsil başarısı, sınıf öğretmeni adayları

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eğitim Felsefesi ve Toplumsal Değerler Üzerine Görüşleri

Dr. Gökmen Güneş
Kırşehir Ölçme Değerlendirme Merkezi/Sosyal Bilgiler Öğretmeni
gokmengunes40@gmail.com
0000-0001-8112-8062

Özet

Bu araştırmada, eğitim felsefesi kavramı ve bu felsefe aracılığıyla kazandırılması gereken değerlere yönelik öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemine uygun bir şekilde ve temel nitel araştırma desenine bağlı olarak yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubu 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz döneminde Kırşehir'de bulunan ve uygun örneklem yöntemi ile tespit edilen 9 sosyal bilgiler öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmada veriler araştırmacı tarafından hazırlanan "eğitim felsefesi kavramını düşündüğünüzde, bu size ne ifade ediyor?" ve "eğitim felsefesi sizce öğrencilere hangi değerlerin aktarılmasında önemli bir görev üslenmektedir?" şeklinde açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemine başvurulmuştur. Araştırma bulgularına göre, eğitim felsefesi kavramına dair öğretmen görüşleri, eğitimin toplumsal sorumluluğunu gerçekleştirebilmek amacıyla bireyin eğitimi, iyi ve doğru bilgiyi aktarma, iyi insan yetiştirme, sorgulayıcı birey yetiştirme, toplumsal gelişimi sağlama, toplumsal farkındalık oluşturma, rehberlik sağlama gibi kavramların önemine işaret etmektedir. Ayrıca toplumsal değerler ve insani erdemleri sağlayabilmek için adalet, ahlak, aile bütünlüğü, duyarlılık, dürüstlük, eşitlik, iyi vatandaş, merhamet, milli ve manevi değerler, mütevazilik, sabır, sevgi ve saygı, sorumluluk, vatanseverlik, vefa, yardımlaşma gibi kavramların kazanılması gereken değerler olarak katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu çalışma, öğretmenlerin eğitim felsefesi ve toplumsal değerler üzerine düşüncelerini vurgulayarak, eğitimin toplumsal sorumluluk ve insani erdemler açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda eğitimin toplumsal değerler ve erdemler doğrultusunda şekillendirilmesinin önemini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Felsefesi, Toplumsal Değerler, Sosyal Bilgiler, Nitel Araştırma

Öğretmenlerin Yaşam Doyumları ve Mesleki Dayanıklılık Arasındaki İlişkide Örgüt Uyumu ve Öğretmen Coşkusunun Aracı Rolü

Merve Turpçu
Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, SBMYO
merve.turpcu@ahievran.edu.tr
0000-0002-3252-0428

Bahadır Gülbahar
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
bahadir.gulbahar@ahievran.edu.tr
0000-0002-7040-1593

Hamza Öz
Dr. Öğretim Üyesi, Bozok Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
hamza.oz@bozok.edu.tr
0000-0002-5214-428X

Özet

Eğitimin kalitesini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerden belki de en önemlisinin öğretmen kalitesi ve performansı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda nitelikli olarak tavsif edilecek ve yüksek performans sergilemesi istenilen öğretmenlerin yaşam doyumlarının da yüksek olması beklenmektedir. Öğretmenlerin yaşam doyumlarının onların performans ve niteliklerine etki edecek çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu değişkenler arasında örgüt uyumu, mesleki dayanıklılık ve öğretme coşkunun da yer aldığı iddia edilebilir. Bu nicel kesitsel çalışmada, "yaşam doyumu", "öğretmen mesleki dayanıklılığı", "öğretmenlik coşkusu" ve "örgütsel uyum" arasındaki ilişkiler ve yaşam doyumu ile mesleki dayanıklılık arasındaki ilişkide öğretmenlik coşkusu ve örgütsel uyumun aracılık rolünün olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesinde bulunan bir ildeki milli eğitim müdürlüğüne bağlı okullarda görev yapan 3.984 öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise bu evrenden kolayda örnekleme yöntemi aracılığıyla belirlenmiş 751 öğretmenden oluşmaktadır. Verilerin toplanmasında "Kişisel Bilgi Formu", "Yaşam Doyumu Ölçeği", "Öğretmen Coşkusu Ölçeği", "Öğretmen Mesleki Dayanıklılık Ölçeği" ve "Eğitim Örgütlerinde Uyum Ölçeği" kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson korelasyon katsayıları (r) kullanılmış ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki doğrudan ve dolaylı yordama gücünü belirlemek için yapısal eşitlik modellemesi çerçevesinde yol analizi yapılmıştır. Çalışmada ayrıca öğretmenlik coşkusu ve örgütsel uyumun aracılık etkisini belirlemek için bootstrapping analizi (2.000 örneklem büyüklüğü; %95 güven aralığı) gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, yaşam doyumu ile mesleki dayanıklılık arasındaki ilişkide öğretmenlik coşkusu ve örgütsel uyumun aracılık rolüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tüm değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişkiler olduğu; yaşam doyumunun örgütsel uyum, öğretmenlik coşkusu ve mesleki dayanıklılık üzerinde doğrudan ve olumlu yönde etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca mesleki dayanıklılığın da örgütsel uyum ve öğretmenlik coşkusundan doğrudan ve olumlu yönde etkilendiği sonuçlarına varılmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Mesleki Dayanıklılık, Öğretmen Coşkusu, Örgüt Uyumu, Yapısal Eşitlik Modellemesi.

Koronavirüs (COVID-19) Sonrasında Akademik Özgürlük: Fırsatlar ve Tehditler

Merve Turpçu
Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, SBMYO
merve.turpcu@ahievran.edu.tr
0000-0002-3252-0428

Özet

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 salgını kısa sürede tüm Dünya'yı etkisi almıştır. Bu durum başta sağlık olmak üzere ekonomi, eğitim, sosyal, yönetim ve politika gibi çeşitli alanlarda köklü değişimler meydana getirmiştir. Yükseköğretim kurumları olan üniversiteler de bu değişimden payını almış; üniversitelerin zorunlu olarak uzaktan eğitime geçişiyle birlikte gerek öğrenciler gerekse akademisyenler için pek çok farklı uygulamaya gidilmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiziyle desenlenen bu çalışmanın amacı, akademik özgürlüklere sahip kurumlar olan üniversitelerin COVID-19 pandemisi sonrasında karşılaşmaları muhtemel fırsat ve tehditlerin ortaya konulmasıdır. Nitekim akademik özgürlük, öğretim elemanlarının herhangi bir baskı veya tehdit ile karşılaşmaksızın araştırma-yayın, eğitim-öğretim ve akademik yönetim alanlarında gerçeğin peşinden korkmadan yahut tereddüt etmeden gidebilmesi olarak ifade edilebilir. Üniversite özerkliğinin yanı sıra akademik özgürlük, üniversiteyi oluşturan en önemli iki kavramdan biri olarak nitelendirilebilir. Akademik özgürlüğün yüzyıllardır çeşitli güçlüklerden geçtiği ve pek çok tehditle karşılaştığı bilinmektedir. Buna ek olarak, COVID-19 'un da akademik özgürlük üzerinde gerek olumlu gerekse olumsuz bir takım etkilerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Bu görüşü destekler şekilde pandemi sürecinde üniversitelerin çevrimiçi eğitime geçmesinin akademik yaşamın temel özelliklerini tehlikeye atmanın yanı sıra akademik toplulukları izlemek, sansürlemek veya hedef almak isteyenlere karşı savunmasız bırakabileceği düşünülebilir. Bu bağlamda ayrıca, yükseköğretimdeki derslerin, toplantıların ve akademik iletişimin güvenilir olmayan çevrim içi platformlara taşınmasının bu durumu daha da kolaylaştırabileceği söylenebilir. Bu çerçevede çalışmada mevcut dönemde akademik özgürlüğe yönelik fırsatların geliştirilmesine ve mevcut veya olası tehditlerin ise ortadan kaldırılmasına ilişkin çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Akademik Özgürlük, COVID-19, Doküman Analizi.

After -COP29-What do COPs bring or take away from the world?

Müge Algan
Dr., Dünya Barış Üniversitesi, İİSBF, Kamu Yönetimi Bölümü
mugealgan@yahoo.com
Orcid 0000 0001 8959 1174

Abstract

The United Nations (UN) is one of the global actors seeking solutions to the problem of climate change. The Conference of the Parties (COP), organized under the UN Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), is one of the important green governance efforts of the UN. COP is a negotiation platform that aims to realize the determination to limit the global average temperature increase to 1.5°C. COPs have been held yearly since COP1 in 1995 and have attracted public attention. COP24, held in Katowice in 2018, and COP25, held in Madrid in 2019, are the meetings with the most obvious goals (Carretani, 2021:2). COP 26 aimed to promote sustainability with green hydrogen. COP27, which announced net zero targets, reached high public interest. COP26's 130 trillion USD assets from 450 members grew significantly in COP27 and reached 150 trillion USD of assets from 550 financial institutions (UNFCC, 2023). COP 28 called for accelerating the transition from fossil fuels to renewable energy sources (UNFCCC, 2024). At COP 29, held in Azerbaijan in November 2024, decisions regarding carbon trading were taken, and a call was made to provide 1.3 trillion dollars of financing to developing countries by 2035 (World Bank, 2024). While COPs continue to be held, with increasing participation, 2023 broke a new record with a global average surface temperature of 14.98°C, becoming the hottest year in history (WWF, 2024). This shows that COPs do not make a significant contribution to the global warming problem. To prevent the world from facing irreversible consequences, countries such as the USA and China need to reduce their emissions, trade sanctions should be implemented on governments and companies, and COP financing has to be used effectively. This study aims to introduce COPs as an examples of UN governance, and seeks to answer the question of how effective they are. The study examines all meetings from COP24 to COP29, with their financial results, and is therefore considered important. The study reveals that, despite global efforts and comprehensive participation, COPs have not been able to solve the global warming problem and offers some solution suggestions.

Keywords: Governance, Participation, International Organizations, United Nations, The Conference of the Parties (COP).

Küresel Kuruluş Vatandaşlığı-Uluslararası Aktörlere Aidiyet

Müge Algan
Dr., Dünya Barış Üniversitesi, İİSBF, Kamu Yönetimi Bölümü
mugealgan@yahoo.com
Orcid 0000 0001 8959 1174

Özet

Kurumsal vatandaşlık devletin yerine örgüt veya şirketlerin geçtiği karşılıklı hak ve ödevlere dayalı ilişkileri tanımlamaktadır. Bu ilişkilerde kişilerin görev ve sorumlulukları yanında ayrıca isteyerek gösterdikleri bir bağlılık ve özveri olduğu gözlemlenmektedir (Aydın, 1993). Küreselleşme ile çokuluslu şirketlerin ön plana çıkması ve güçlenmesi özellikle bu şirketlerin bazı çalışanlarında farklı bir aidiyet yaratmıştır. Çalıştıkları bu şirketlerin gücü ve kendilerine sağlanan statü bu çalışanlarda artan kurumsal bağlılığı beraberinde getirmiştir. Benzer bir durum küreselleşme, yeni kamu yönetimi ve yönetişim yaklaşımı ile politika transfer gücü artan küresel kuruluşların çalışanları için de geçerlidir. Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi küresel kuruluşların personeli çalıştıkları bu kurumları ülkelerinden önde tutmaya başlamış ve adeta bu kuruluşların vatandaşları olmuşlardır. Bateman ve Organ bunu "iyi asker sendromu" olarak tanımlamaktadır (Bateman ve Organ, 1983) Çalışanlar, bu kuruluşları bir aile olarak kabul etmekte ve kendilerini de o ailenin bir parçası olarak görmektedir. Bu çalışanlar her koşulda bu kuruluşları ve kuruluş politikalarını savunmaktadırlar (Memduhoğlu ve Zengin, 2019: 1055). Çalışanlar "adanmışlık" duygusuyla kuruluşun kural ve yönergelerine sorgulamadan bağlı kalır (Küçükler, 2023: 431). Küresel kuruluş vatandaşlığı çalışanın ülkesi ile ilgili kararlarda bile bu küresel aktörlerin lehine çalışması ve kendisine verilen görevi eksiksiz yapması ile sonuçlanır. Örneğin OECD, personelini seçerken bu çalışanların OECD çıkarlarını ülkesinin çıkarlarından üstün tutmasını beklemektedir. OECD personeli de vatandaşlık bağı olan ülke ile ilgili bir çalışmada kuruluşunun politika önceliklerini ön planda tutmaktadır (Algan, 2024: 758-759). Barnett ve Finnemore bu durumu "Fildişi Kule" olarak tanımlamakta ve bu bürokrasinin personeli ile kendi içinde bir dünya yarattığını ifade etmektedir (Barnett ve Finnemore, 1999: 706). Uluslararası Para Fonu'nda (IMF) 2600 kişi, Dünya Bankası'nda 5500 kişi ve OECD'de yaklaşık 2000 kişi çalıştığı düşünüldüğünde bu kuruluşların ulaştıkları ülkelerde etkin bir *kuleye* yani politika transferi yapan ve bu kuruluşların politikalarını *uygulatan* güce sahip olduğunu söylemek mümkündür (Mahon ve McBride, 2009: 88). Bu çalışmanın amacı küresel kuruluş vatandaşlığı kavramını tanımlamaktır. Bu kavram ilk kez kullanıldığı için çalışma önemli görülmektedir. Çalışma örgütsel vatandaşlık kavramının küresel aktörler üzerinden incelenmesi yöntemi ile çalışanların kurumsal aidiyetlerinin adresini bulmayı amaçlamaktadır. Çalışma küresel kuruluşlara aidiyetin kimi zaman ulus devlete olan aidiyetin üstünde tutulabildiğini ve bu aidiyetin küresel politika transferini güçlendirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, Yeni Kamu Yönetimi, Uluslararası Kuruluşlar, OECD, Küresel Kuruluş Vatandaşlığı.

Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Kültür Ve İnanç Turizminin Keşfi: Mardin Örneğinde Eleştirel Bir İnceleme

Şilan Çelebioğlu
Yüksek Lisans Öğr., Anadolu Üniversitesi, Kamu Yönetimi ABD
silancelebioglu@hotmail.com.
0000-0002-2248-5550

Özet

Kavramsal açıdan 1980'li yıllarda popülerleşen küreselleşme, akademik bir mesele olarak siyaset bilimi başta olmak üzere sosyal bilimler alanında yöntemsel bir perspektif ve yorumlama aracı olarak güncelliğini korumaktadır. Temel bir ifadeyle yeni dünya düzeni olarak tarif edilen küreselleşme, zamansal ve mekânsal sınırların ortadan kalktığı, sermayenin tekelinde çok yönlü etkileşimlerle gelişen iktisadi bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan kentler bu sürecin kritik bir nesnesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira küreselleşme sürecinde, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, kentleri de dönüştürmektedir. Küreselleşme sürecinde bu çerçevede gelişme gösteren kentler, özellikle küresel popüler kültürün etkisiyle birlikte birer tüketim mekânları hâline getirilmekte, dolayısıyla küresel yatırım, sermaye ve turistleri çekebilmek adına düzenin istediği tarzda dönüşümler yaşamaktadır. Bu süreçte kentler arasında oluşan küresel rekabet, kentsel değerlerin hızla yok olmasına neden olmakla birlikle kentlerin yerel nitelikteki farklılıklarının birer turistik meta biçiminde pazarlama unsuru haline gelmesine zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'de de, 1980'lerden bu yana küresel piyasaya eklemlenmenin önemli bir ekonomi politik aracı olarak değerlendirilen turizm sektörünün geliştirilmesi kapsamında, yerel coğrafyanın kültürel unsurları turistik pazarlamaya dönük biçimde ticarileştirilmekte, bu kapsamda, yerel kültür, turist çekici bir algı kurgusunun konusu edilmektedir. Ekonomik olarak neo-liberal çizgide ilerleyen turizmin atılım gösterdiği önemli alanlardan biri de kültür turizmidir. Klasik turizm anlayışına alternatif bir alan olarak ortaya çıkan kültür turizmi, somut/somut olmayan miras, tarihi miras, arkeolojik miras, kentsel miras gibi kavramsallaştırmalarla karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de yerel coğrafyanın turizme açılmasına ve kaynakların turistik metalaştırılmasına dayalı ekonomi politikası araçlarından biri olarak belirlendiği alanlardan biri de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki etno-kültürel varlıklar olmaktadır. Bu bağlamda turizm sektörünün giderek yükselen bir faaliyet alanı olarak öne çıkan kültür temelli turistik davranışın Türkiye'de yoğunlaştığı yörelerden birinin Mardin olduğu gözlenmektedir. Mardin gibi, Anadolu ve Mezopotamya medeniyetlerinin tarihsel birikimlerini özellikle dinsel mimarî unsurları ile barındırmakta olan kentlerdeki bu tarihsel nitelik, turizmi teşvike yönelik bir imaj olarak simgeleşmekte ve kent kimliğinin yeniden inşasında kurucu bir temel olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de, ülke ekonomisinin küresel piyasaya eklemlenmeye dayalı neo-liberal ekonomi politik rejiminin belirleyici bir unsuru olarak turizm sektörü kapsamında yerel coğrafyanın uluslararası turizme açılmasında Mardin örneğinde kentsel mekânın tarihsel dönüşümü ve yerel toplumun ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılarının evrimi ışığında incelenmek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Kültür turizmi, Mardin.

Bangladeş'te Şeyh Hasina Hükümetinin Devrilmesinin Nedenlerinin Analizi

Rahmat Ullah
Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
rullah@gelisim.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1548-5966

Özet

Üniversite öğrencilerinin öncülüğünde ve daha sonra halkın katılımıyla 5 Haziran-5 Ağustos 2024 tarihleri arasında Bangladeş'te gerçekleşen kitlesel hareket, Şeyh Hasina'nın Avami Ligi hükümetinin 16 yıllık otoriter iktidarının düşmesine yol açmıştır. Devlet memurlarının atanmasında ayrımcı kota sisteminin reformu talebiyle başlayan ve ardından hükümetin sert tepkisiyle tırmanan tarihi devrim, Başbakan Şeyh Hasina'nın 5 Ağustos 2024'te istifa edip Hindistan'a kaçmasıyla gerçekleşmiştir. Bu araştırmanın amacı, demokratik seçimlerle iktidara gelen ve zamanla otoriter bir rejime dönüşen Şeyh Hasina'nın izlediği politikaları ortaya koymak ve değerlendirmektir. Bu çalışmada nitel veri toplama stratejisi benimsenmiş olup kitap, dergi makaleleri, gazete yazıları, araştırma yayınları ve raporları gibi ikincil veri kaynaklarına odaklanılmıştır. Araştırmada, Şeyh Hasina'nın iktidarda olduğu dönemde muhalefet partisi üyelerine yönelik işkence, kaçırma ve öldürme olaylarının yaşandığı, bunun için de güvenlik güçlerini ve parti üyelerini kullandığı belirtildi. Ayrıca, muhalefet liderlerine yönelik keyfi tutuklamama, yargılama, yargısız infaz ve idam gibi politikaların uygulandığı da tespit edilmiştir. 16 yıllık süreçte muhalefet partilerinin siyasal haklarının kullanmalarını sınırlandırıcı ve zorlaştırıcı politikalar izlendiği görülmektedir. Hasina hükümetinin yargıyı etkileme ve kontrol etme çabasında olduğu; medyayı kontrol ederek kamuoyunu kendi lehine çevirme politikası izlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca, 16 yıldır serbest seçimlerin engellenmesi, tek partili seçim yapılması ve seçimden önceki aksam sandıkların doldurarak katılımın yüksek gösterilmesi gibi çeşitli politikaların uygulandığı da ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu araştırmanın Şeyh Hasina hükümetinin özelliklerinin anlaşılmasında önemli bir çalışma olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bangladeş, Şeyh Hasina, Avami Ligi, Otoriterlik, Siyaset

E-Parlamentodan Dijital Parlamentoya: IPU Raporları Üzerinden Bir İnceleme

Umut Üzmez
Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma MYO
umut.uzmez@beun.edu.tr
0000-0001-6590-1940

Özet

E-Devlet, kamu yönetiminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) daha etkin ve verimli hizmet sunumu başta olmak üzere kullanılmasını ifade etmektedir. Zamanla BİT'in kamu yönetimindeki rolü ve ağırlığı artmış, e-Devletin kapsamı genişlemiştir. Kamu kurumlarının sunduğu hizmetlerin ve süreçlerin dijitalleşmesine ve dönüşümüne atfen "dijital devlet" kavramı geliştirilmiştir. Benzer bir süreç e-Devletin bir boyutu olan e-Parlamento için de yaşanmakta olup; e-Parlamentonun ötesinde dijital parlamentoya doğru bir gelişim süreci yaşanmaktadır. Bu süreç, parlamentoların daha etkin, verimli, şeffaf, erişilebilir ve katılımcı olmasına yönelik bir dijital dönüşüm sürecini ifade etmekte; bu açıdan idari, mali ve demokratik hedefleri barındırmaktadır. Bu çalışmada e-parlamento ve dijital parlamento ile ilgili gelişmeler Parlamentolar Arası Birlik'in (Inter-Parliamentary Union IPU) Dünya e-Parlamento raporları üzerinden doküman analizi yöntemiyle incelenmektedir. Covid-19 pandemisi ile birlikte dijital araçlar ve yeni teknolojiler, başka alanlarda olduğu gibi, parlamentolar açısından da daha önemli, güvenilir, stratejik bir hâle gelmiş ve daha yoğun biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Böylece pandemi, dijital parlamentoya doğru dönüşüme ivme kazandırmış; yasal ve kurumsal değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, pandemi ve sonrası dönemi kapsayan 2022 ve 2024 IPU raporları üzerinden dijital dönüşüm süreci ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi sonrası dijital dönüşümün parlamentolar üzerindeki etkilerini IPU Dünya e-Parlamento raporları üzerinden incelemektir. Çalışmada parlamentoların dijital dönüşümü, kullanılan teknoloji ve uygulamalar, karşılaşılan zorluklar, eksik yönler ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının sürece etkisi ele alınmaktadır. Türkiye'nin dijital parlamento yolculuğunda rehberlik edecek önemli veriler ve örnekler sunması bakımından da çalışma önemli görülmektedir. Dijital dönüşüm, mevzuat değişiklikleri, dijital strateji geliştirme, uzaktan ve hibrit toplantılar, esnek çalışma, dijital arşiv, hizmetlerin otomasyonu, tutanak, konuşma ve oylama vb. süreçlerde dijital sistemlerin kullanımı, dijital içerik yönetimi gibi alanlarda etkilerini göstermiştir/göstermektedir. Çalışmanın sonucu olarak, parlamentoların dijital dönüşümünün süreceği; yapay zeka, bulut teknolojisi, sosyal medya, siber güvenlik, açık veri gibi gelişen teknolojilerin bu dönüşümde giderek daha etkili olacağı değerlendirilmektedir. Hâlihazırda zayıf kalan dijital halk katılımı ve etkileşiminin bu dönüşümün önemli bir bileşeni olarak geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: e-Devlet, e-Parlamento, Dijital Devlet, Dijital Parlamento, IPU

Veba Günlerinde İnsanlık: Daniel Defoe'nun Aynasından Salgın Döneminin Toplumsal ve Psikolojik İzleri

Gülten AKGÜL
Kütahya/Simav Özel Eğitim Uygulama Okulu
gulakgul5@gmail.com

Özet

Hastalıklar, tarih boyunca sadece bireyleri değil, toplumsal yapıları ve insan psikolojisini de derinden etkilemiştir. Salgın hastalıklar ve halk sağlığı krizleri, modern dönemde de (örneğin COVID-19) büyük bir toplumsal ve bireysel etki yaratmıştır. Salgın dönemlerindeki kolektif travmanın anlaşılması, gelecekteki kriz yönetimi ve toplumsal dayanıklılık stratejileri için önemlidir. 18. ve 19. yüzyılda İngiltere'de meydana gelen salgınlar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde travmalara ve dönüşümlere yol açmıştır. İngiliz gazeteci ve yazar Daniel Defoe'nun (1660-1731) *Veba Yılı Günlüğü* (1722) eseri, 1665 Londra Veba Salgını'nı ele alırken toplumun bu travmatik sürece verdiği tepkileri detaylı şekilde tasvir eder. Defoe'nun eseri, tarihsel bir belge niteliğinde olup hem edebi hem de sosyolojik bir analiz için zengin bir kaynak sunmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma, salgınların toplumsal yapı üzerindeki etkilerini, bireylerin psikolojik durumlarını ve salgınların edebiyat yoluyla nasıl temsil edildiğini ele almayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın amacı, 1665 Londra Veba Salgını'nın bireysel ve toplumsal psikoloji üzerindeki etkilerini incelemek, salgınların toplumsal dayanışma, korku, ayrımcılık ve ahlaki normlar üzerindeki etkilerini tartışmak ve Daniel Defoe'nun eserinin edebi araçlarla bu tepkileri nasıl temsil ettiğini analiz etmektir. Nitel bir araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada, 1665 Londra Veba Salgını'na ilişkin tarihi kayıtlar ve sosyolojik veriler incelenmiş,*Veba Yılı Günlüğü* adlı eser, salgın döneminin toplumsal ve bireysel etkilerini nasıl yansıttığı açısından analiz edilmiş ve toplumun krizlere verdiği psikolojik tepkiler, kolektif travma ve dayanışma bağlamında değerlendirilmiştir. Bulgulara göre, Defoe'nun eserinde, salgın sırasında bireylerin topluluk içinde izolasyona zorlanışı ve bu durumun yarattığı korku ve güvensizlik duyguları vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bazı bireylerin dayanışma göstererek topluma hizmet etme çabaları da işlenmektedir. Karakterlerin salgın karşısındaki korku, çaresizlik ve suçluluk duyguları ele alınmaktadır. Ölüm korkusu ve bilinmezlik, bireylerin ahlâkî değerlerini sorgulamalarına neden olmaktadır. Salgın döneminde toplumsal sınıf farklarının önemini yitirdiği, ancak ayrımcılık ve önyargıların arttığı görülmektedir. Dini ve ahlâkî değerler, salgın sürecinde farklı yorumlanmakta; kimileri için bir sınav, kimileri için bir ceza olarak algılanmaktadır. Defoe, hastalığın hızla yayılmasıyla toplumsal düzenin nasıl kaosa dönüştüğünü ve insanların birbirine olan güvensizliğini aktarmakta, dedikoduların ve yanlış bilgilendirmelerin korkuyu artırdığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, Defoe'nun *Veba Yılı Günlüğü* adlı eseri, bireylerin ve toplumun salgın krizlerine verdiği psikolojik tepkileri anlamak için güçlü bir kaynak sunmaktadır. Salgınlar, toplumsal bağları zayıflatan ve aynı zamanda dayanışmayı artıran çift yönlü bir etki yaratmıştır. Bu süreçte korku, çaresizlik ve travma gibi bireysel tepkiler, toplumsal normların ve ilişkilerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Salgın hastalıkların psikolojik ve sosyolojik etkilerini daha iyi anlamak için multidisipliner çalışmalar teşvik edilmelidir. Toplumların kriz yönetimi konusunda geçmişten alınan derslerle daha etkili stratejiler geliştirmesi sağlanmalıdır. Bu çalışma, edebiyat ve sosyoloji arasında bir köprü kurarak, salgınların birey ve toplum üzerindeki etkilerini disiplinlerarası bir yaklaşımla incelemektedir. Geçmişteki salgınların modern halk sağlığı politikalarına nasıl ışık tutabileceğini ve edebi temsillerin, tarihsel olayları anlamada nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Daniel Defoe, İngiltere, psikoloji, salgın hastalık, sosyoloji, veba

Humanity in The Plague: Social and Psychological Traces of The Epidemic Period Through Daniel Defoe's Mirror

Abstract

Throughout history, diseases have deeply affected not only individuals but also social structures and human psychology. Epidemic diseases and public health crises have had a great social and individual impact in the modern era (e.g., COVID-19). Understanding the collective trauma during epidemic periods is significant for future crisis management and social resilience strategies. Epidemics that occurred in England in the 18th and 19th centuries led to traumas and transformations at both individual and societal levels. The work of English journalist and author Daniel Defoe (1660-1731), *A Journal of the Plague Year* (1722), describes in detail the reactions of society to this traumatic process while addressing the 1665 London Plague Epidemic. Defoe's work is a historical document and provides a rich source for both literary and sociological analysis. In this context, this paper aims to address the effects of epidemics on social structure, the psychological states of individuals, and how epidemics are represented through literature. The aim of this paper is to examine the effects of the London Plague of 1665 on individual and social psychology, to discuss the effects of epidemics on social solidarity, fear, discrimination, and moral norms, and to analyze how Daniel Defoe's work represents these reactions through literary means. In this paper, which uses a qualitative research design, historical records and sociological data regarding the London Plague of 1665 were examined, the work titled *A Journal of the Plague Year* was analyzed in terms of how it reflects the social and individual effects of the epidemic period, and the psychological reactions of society to crises were evaluated in the context of collective trauma and solidarity. According to the findings, Defoe's work emphasizes the isolation of individuals within the community during the epidemic and the feelings of fear and insecurity created by this situation. At the same time, the efforts of some individuals to serve society by showing solidarity are also discussed. The characters' feelings of fear, despair, and guilt in the face of the epidemic are discussed. The fear of death and the unknown causes individuals to question their moral values. It is seen that social class differences lose their prominence during the epidemic period, but discrimination and prejudice increase. Religious and moral values are interpreted differently during the epidemic process; they are perceived as a test for some and a punishment for others. Defoe conveys how the social order turns into chaos with the rapid spread of the disease and people's distrust of each other, and it is observed that gossip and misinformation increase fear. In conclusion, Defoe's work, *A Journal of the Plague Year,* provides a powerful source for understanding the psychological responses of individuals and society to epidemic crises. Epidemics have created a two-way effect that weakens social ties and increases solidarity at the same time. During this process, individual reactions such as fear, despair, and trauma have led to the reshaping of social norms and relationships. Multidisciplinary studies should be encouraged to better understand the psychological and sociological effects of epidemics. Societies should be enabled to develop more effective strategies for crisis management with lessons learned from the past. This paper examines the effects of epidemics on individuals and societies with an interdisciplinary approach by building a bridge between literature and sociology. It reveals how past epidemics can shed light on contemporary public health policies and how literary representations function in understanding historical events.

Keywords: Daniel Defoe, England, psychology, epidemic disease, sociology, plague

Exploring Eco-Consciousness through Short Stories for Young People: The Magic School Bus and the Climate Challenge

Selin UYAR
MA Student, Tokat Gaziosmanpaşa University, Foreign Language Education
selinmavili@gmail.com
0000-0002-9103-9060

Uğur ADA
Asst. Prof. Dr, Tokat Gaziosmanpaşa University, Foreign Language Education
ugur.ada@gop.edu.tr
0000-0002-0346-0753

Abstract

This study explores the potential of *The Magic School Bus and the Climate Challenge* as an ecological resource. The research focuses on how the book's narrative and discourse strategies can foster environmental literacy, responsibility, and sustainable attitudes of young people. The study's main aim is to examine how the elements in the text promote ecological awareness. The study employs qualitative analysis to evaluate the book's framing, ideologies, metaphors, and evaluative discourses. Key findings reveal that the literary text empowers readers, encouraging action on global ecological challenges. Additionally, it highlights the ability to integrate ecological themes effectively into engaging narratives, thus making it a suitable awareness-raising tool. The storybook turns complex concepts into simpler terms, ensuring they are accessible to children. By emphasizing solutions, it instils a sense of responsibility and immediacy in addressing climate change. The narrative aligns with principles that foster ecological engagement. Encouraging narratives highlight the significance of individual efforts in combating climate change, while visuals depicting environmental harm stress the importance of collective action. Additionally, the book offers practical, actionable steps such as conserving energy and advocating for renewable energy, empowering readers to contribute meaningfully. The findings of the analysis are significant for its interdisciplinary approach, combining discourse and narrative to address the critical need for environmentally relevant resources. It reveals that utilising ecologically-themed texts for young readers nurtures informed, responsible global citizens prepared to care for environmental challenges.

Keywords: Environmental Literacy, Ecological Awareness, Young People, Short Story

Avrupa Ülkelerinde Faaliyet Gösteren İşletmelerde Psikososyal Riskler

Eda Nur ÖZBEK
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Denetim ve Risk Yönetimi Bölümü
edanur.ozbek@student.asbu.edu.tr
0009-0003-7158-7056

Özet

Günümüzde, iş belirsizliği, zaman baskısı, iş programlarının esnek olmaması, çalışanların kararlara katılımının düşük olması, rol belirsizliği veya rol çatışması gibi psikososyal etmenler iş ortamlarında hem çalışma barışını hem de çalışan sağlığını tehdit etmektedir. Çalışma hayatında var olan psikososyal etmenlerin risk oluşturup oluşturmadığı üzerinde çalışılmaması veya bu hususta herhangi bir tedbir alınmaması durumu, çalışanların yaşayacağı stres yükünü artırabilmektedir. Dolayısıyla, bu durum çalışan performansını ve iş verimliliğini etkileyebilmektedir. İşle ilgili psikososyal tehlikelerin çalışanların algıları ve deneyimleri yoluyla sağlık ve güvenlikleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olma olasılığı olarak tanımlanan psikososyal riskler, ruh sağlığı sorunlarına, düşük performansa veya iş kalitesine, iş yerinde işlevin azalmasına, iş ilişkilerinin bozulmasına ve ölümle sonuçlanabilecekler de dâhil olmak üzere olası güvenlik sorunlarına yol açabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Avrupa' da faaliyet gösteren işletmelerde hangi psikososyal etmenlerin risk olarak kabul edildiğini araştırmaktır. Araştırma yöntemi ise, 2014 yılında yapılan İşletmelerde Ortaya Çıkan Yeni Riskler Avrupa Anketi-2 ve 2019 yılında yapılan İşletmelerde Ortaya Çıkan Yeni Riskler Avrupa Anketi-3 araştırmalarında toplanan veriler üzerinden ikincil veri analizidir. Ayrıca, çalışmada anılan anketlerin "yeni riskler" başlıklı bölümleri kıyaslanarak 2014 ve 2019 yılları arasında ankete dâhil edilen ülke işletmelerinin psikososyal risklere bakış açıları ve farkındalıkları arasındaki farklar irdelenmiştir. ESENER-2 anket araştırmasında, 36 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren tüm sektörlerden hem özel hem de kamu kuruluşlarından beş veya daha fazla çalışanı olan 49.320 şirket ile telefon görüşmesi ve kendi kendine doldurulan anket yöntemi ile toplanan veriler analiz edildiğinde, psikososyal risk olarak sırasıyla en çok "zor müşteriler, hastalar, öğrenciler vs. ile uğraşıyor olmak" ve "zaman baskısı" gelmektedir. Ayrıca, anılan anket araştırmasında yeni riskler, psikososyal riskler ve kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları olarak belirlenmiştir. ESENER-3 anket araştırmasında, 33 Avrupa ülkesinde faaliyet gösteren tüm sektörlerden hem özel hem de kamu kuruluşlarından beş veya daha fazla çalışanı olan 45.420 şirket ile telefon görüşmesi ve kendi kendine doldurulan anket yöntemi ile toplanan veriler analiz edildiğinde ise, psikososyal risk olarak sırasıyla yine en çok "zor müşteriler, hastalar, öğrenciler vs. ile uğraşıyor olmak" ve "zaman baskısı" gelmektedir. Ayrıca, anılan anket araştırmasında yeni riskler, psikososyal riskler ve dijitalleşme olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikososyal Riskler, Psikososyal Etmenler, ESENER-2, ESENER-3

Yetişkinlerde Bilişsel Abartma Tarzı ile Meta-Endişe Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Fatma Günay Eskalen
Yüksek Lisans Öğrencisi, Haliç Üniversitesi, Klinik Psikoloji Bölümü
gunayeskalen0@gmail.com
0009-0003-9342-8953

Gülçin Şenyuva
Dr. Psk., Bağımsız Araştırmacı
gulcinsenyuva82@gmail.com
0000-0001-9917-1405

Özet

Kaygı ve endişe günümüzde insanların sıkça deneyimlediği duygulardır ve bazı durumlarda psikolojik tanı boyutuna taşınabilmektedirler. Bu araştırmada, yetişkinlerde bilişsel abartma tarzı ile meta-endişe arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma örneklemi, 18-65 yaş arası 276 kadın (%70.2), 117 erkek (%29.8) olmak üzere 393 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalaması ise 29.41'dir. Psikiyatrik tanısı bulunan kişiler örnekleme dahil edilmemiştir. Katılımcılara Bilgilendirilmiş Onam Formu, Sosyodemografik Veri Formu, Meta-Endişe Ölçeği, Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği-Yeniden Değerlendirilmiş Formu ve Penn State Endişe Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın sorusu "Yetişkinlerde bilişsel abartma tarzı ile meta-endişe arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" olup nicel araştırma kapsamında korelasyonel araştırma yürütülmüştür. Elde edilen verilere, değişkenlerin arasındaki ilişkinin incelenmesi için SPSS 27 (Statistical Package for the Social Sciences) programında Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Bu analiz neticesinde meta-endişe ile bilişsel abartma tarzı arasında, bilişsel abartma tarzı ile endişe arasında ve meta-endişe ile endişe arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur ($p<.05$). Sonuçlar bilişsel abartma tarzı ile meta-endişenin birbirleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bilişsel abartma tarzı ile meta-endişenin yaygın anksiyete bozukluğuyla ilişkili olabileceğini göstermektedir. Verilerin online form aracılığıyla toplanması ve bu yöntemin sadece internet kullanabilen kişilere uygun olması çalışmanın bir sınırlılığıdır. Ek olarak araştırmada katılımcıların ölçeklere içtenlikle yanıt verdiği varsayılmıştır. Literatürde bu kavramların nispeten az çalışılmış olması ve yaygın anksiyete bozukluğuna bir perspektif sunabilme potansiyeli bu araştırmayı önemli kılmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Anksiyete, Meta-Endişe, Bilişsel Abartma Tarzı, Endişe

Investigation of the Relationship Between Looming Maladaptive Style and Meta-Worry in Adults

Abstract

Anxiety and worry are emotions commonly experienced by individuals today, and in some cases, they can escalate to the level of psychological diagnoses. The purpose of this study is to investigate the relationship between looming maladaptive style and meta-worry in adults. The research sample consists of 393 individuals, including 276 women (70.2%) and 117 men (29.8%) aged 18 to 65, with a mean age of 29.41. Individuals with psychiatric diagnoses were excluded from the sample. Participants completed an Informed Consent Form, Sociodemographic Data Form, Meta-Worry Questionnaire, Looming Maladaptive Style

Questionnaire-Revised, and Penn State Worry Questionnaire. The research question is: "Is there a significant relationship between looming maladaptive style and meta-worry in adults?" A quantitative correlational research design was used. To examine the relationships between variables, Pearson correlation analysis was performed using the SPSS 27 (Statistical Package for the Social Sciences). The analysis revealed significant positive relationships between meta-worry and looming maladaptive style, looming maladaptive style and worry, and meta-worry and worry ($p < .05$). The results show that looming maladaptive style and meta-worry are interrelated. Additionally, the findings suggest that looming maladaptive style and meta-worry may be associated with generalized anxiety disorder. A limitation of the study is that data were collected through an online form, which is only suitable for individuals who have internet access. Furthermore, it was assumed that participants answered the scales honestly. The relative scarcity of research on these concepts in the literature and their potential to provide insight into generalized anxiety disorder make this study significant.

Keywords: Anxiety, Meta-Worry, Looming Maladaptive Style, Worry

1. GİRİŞ

Kaygı, günümüzde bireylerin sıkça yaşadığı bir duygudur. Aynı zamanda psikopatolojide sık yer almaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2013). Günümüz modern yaşam koşullarıyla birlikte tanı kategorilerine pek çok anksiyete bozukluğu eklenmiştir ve bunların komorbidite oranı yüksektir (Wittchen ve ark, 1994). Anksiyete bozuklukları birçok açıdan insanların hayatını etkileyebilmektedir ve yaşam kalitesinde büyük ölçüde azalmayla bağlantılıdırlar (Olatunji ve ark., 2007). ABD'de 8000'den fazla kişiyle yapılmış bir çalışma, katılımcıların yaklaşık %28'inin anksiyete bozuklukları kriterlerine uyan belirtileri, hayatlarının bir döneminde yaşadıklarını ortaya koymuştur (Kessler ve ark, 2005). Bir diğer araştırmada anksiyete bozukluğu tanısı olan kişilerin dörtte üçünün, en az bir tane başka bir psikolojik tanının da kriterlerini karşıladıkları bulunmuştur (Kessler ve ark., 1997).

Popülasyonda en sık görülen tanı ve anksiyete bozukluklarından biri ise yaygın anksiyete bozukluğudur (Baykal, 2017). Bununla birlikte birinci basamak sağlık hizmetine başvuran kişilerde en sık görülmekte olan anksiyete bozukluğu, yaygın anksiyete bozukluğudur (Öztürk ve Uluşahin, 2011). Aynı zamanda yaygın anksiyete bozukluğu tanısı alan hastaların %66'sı eş zamanlı olarak başka bir psikolojik tanı daha almıştır ve bu kişilerin yaşam boyu öyküleri araştırıldığında neredeyse %90'ının başka bir tanı daha aldıkları görülmüştür (Wittchen, 1994). Buna rağmen Türkiye'de nispeten daha az çalışılmış bir alandır. Başka bir çalışmada yaygın anksiyete bozukluğu tanısı alan kişilerin %66'sının tedaviye hiç başvurmadığı bildirilmiştir (Papp ve Gorman, 1995). Sık görülüyor olması ve pek çok alanda bozukluğa neden olmasına karşın yaygın anksiyete bozukluğu hala iyi bilinmeyen bir psikolojik bozukluktur (Gosselin ve Laberge, 2003). Bu oranlar, yaygın anksiyete bozukluğu alanında daha çok çalışılması gerektiğinin önemini göstermektedir.

DSM-5'e (APA, 2013) göre yaygın anksiyete bozukluğu (YAB) en az 6 ay boyunca birçok farklı durum, olay ve etkinlikle ilgili yoğun endişe ve kaygı halidir. Endişeleri kontrol etmede zorlanılır ve ek olarak bu belirtilerden en az üçünün eşlik etmesi gerekir: huzursuzluk, sürekli diken üstünde olma veya gerginlik, kolay yorulma, konsantre olmada zorlanma, çabuk öfkelenme, kas gerginliği ve uyku bozukluğu (APA, 2013). Yaygın anksiyete bozukluğuna sahip bireylerin yaşadıkları endişeler diğer insanların yaşadığı endişeler ile ortak konulardadır

ancak endişe seviyeleri diğerlerinden daha yüksektir ve günlük yaşamlarında işlevleri olumsuz etkilenmektedir. (Roemer ve ark., 1997). Yaygın anksiyete bozukluğunda kaygının patolojik olarak nitelendirilmesinin sebebi içeriğinden ziyade aşırı ve kontrol edilemez olarak algılanmasıdır (Barlow ve Wincze, 1998). Kadınlarda yaşam boyu görülme sıklığının erkeklere göre 2 kat daha fazla olduğu görülmüştür (Halbreich, 2003).

Yaygın anksiyete bozukluğu; kronik ve tekrarlayıcı bir örüntüye sahiptir. Şiddeti dalgalı şekilde gözlenen ve düşük düzeylerde hafifleme ve iyileşme gösteren bir anksiyete bozukluğudur (Craske ve Barlow, 2006). Günümüzde yaygın anksiyete bozukluğunun bilişsel davranışçı terapi temelli psikoterapilerinin başında belirsizliğe tahammülsüzlük modeli (BTM), bilişsel kaçınma modeli (BKM) ve metakognitif model (MKM) bulunmaktadır (Cömertoğlu, 2020). Bu modellerin ortak kısımları, endişenin; tetikleyen düşünce, duygu ve olaylar karşısında tekrarlayıcı, persistan, kontrol edilemeyen düşünceler zinciri olduğu ve potansiyel tehlike ile baş etmek için kullanıldığıdır (Gündüz, 2019). Bu baş etme şekli duygusal alışmayı engellediği için işlevsel baş etmeyi bozmakta ve anksiyeteyi artırmaktadır. Modellerin ortak bir diğer unsuru endişelenmenin işe yararlılığına dair pozitif inançlardır. Bu modellerin farkı ise bilişsel kaçınma modelinde endişe ve YAB ile ilgili davranışsal analiz kullanılırken, belirsizliğe tahammülsüzlük modelinde ise daha kognitif ve şema temelli bir teoriye yaslanmaktadır (Dugas ve ark., 2004). Metakognitif model ise endişelenmenin kontrol edilemez ve tehlikeli olduğu yönündeki negatif metakognitif inançlara ve bu inançlar sonucu ortaya çıkan meta-endişeye dayalıdır (Wells, 2011).

Metakognitif model yaygın anksiyete bozukluğu için Tip 1 ve Tip 2 (meta-endişe) endişe türlerini açıklamaktadır (Wells, 2011). Tip 1 endişede, olası sorun ve tehditlerin üstesinden gelmek için endişelenme bir baş etme stratejisi olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda tip 1 endişe türü, endişelenmenin işe yararlılığıyla ilgili pozitif metakognitif inançlar sonucunda oluşmaktadır. Fakat yaygın anksiyete bozukluğu ve patolojik endişe için asıl ayırt edici unsur negatif metakognitif inançlardır. Bu negatif metakognitif inançlar endişelenmenin kontrol edilemezliği ve endişelenmenin tehlikeliliği şeklinde iki gruba ayrılmaktadırlar. Negatif metakognitif inançların aktive olması, endişenin olumsuz algılanmasına ve kişinin endişe hakkında endişe (meta-endişe) duymasına sebep olmaktadır ve anksiyete düzeyini daha da artırmaktadır. Endişelenmek ilk olarak baş etme stratejisi şeklinde görülebilmektedir ancak bir süre sonra kişi endişelenme sürecinin kendisi ile ilgili olarak da endişelenmeye başlayabilmektedir. Bu durum bir kısırdöngüye neden olarak yaygın anksiyete bozukluğuna yol açabilmektedir. Özetle meta-endişe bir diğer adıyla tip 2 endişe, kişinin endişelenmeyi olumsuz bir kavram şeklinde değerlendirerek endişelenmenin kendisi ve sonuçları hakkında endişelenmesi yani endişelenmenin kendisini ve sonuçlarını bir tehdit olarak görmesidir. (Wells, 2011).

Bilişsel abartma tarzı modeli yalnızca kaygıya özgü bir bilişsel hassasiyettir (Riskind, 1997). Riskind ve arkadaşlarına (2000) göre kişi tehdit olasılığı bulunan bir uyaranla karşılaştığında bu uyarana dair belirleyici olan bilgilere erişmeye ihtiyaç duyar. Bu modele göre, kaygıya yatkın olan kişiler tehdit içeren bir uyaranı, sürekli ve hızlı bir şekilde yaklaşan ve tehdit derecesi her geçen dakika artan bir uyaran olarak algılama ve yorumlama eğilimindedirler. Bu kavram anksiyete bozukluklarının oluşmasında oldukça elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Riskind ve arkadaşları (2000) bu bilişsel yapıya bilişsel abartma tarzı (BAT, Looming Cognitive Style) demiştir. Ancak bilişsel abartma tarzı, kaygı ile oldukça ilişkili görünmesine

ve tüm kaygı bozukluklarında görülmesine rağmen bu alandaki çalışmalar bilişsel abartma tarzının kavramsal olarak kaygı ve endişeden ayrışır şekilde anlamsal bir içerikten ziyade görsel bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir (Riskind ve ark., 2005).

Tüm bu bilgiler neticesinde bu araştırmada yetişkinlerde bilişsel abartma tarzı ile meta-endişe arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bilişsel abartma tarzı yüksek olan kişilerin tehdit uyarana karşı abartılı bir algılarının olmasının ve bu uyaranı giderek hızlanan ve şiddetlenen bir tehdit olarak görmelerinin aynı zamanda meta-endişeye sahip olmalarıyla yani endişeleri üzerine endişelenmeleri ve endişelerini bir tehdit olarak algılamalarıyla ilişkili olacağı bu çalışmada öngörülmektedir.

Hipotezler:
H1: Bilişsel abartma tarzı ve meta-endişe arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.
H2: Meta-endişesi yüksek olan kişilerin Penn State Endişe Ölçeğinden alacakları skor yüksek olacaktır.
H3: Bilişsel abartma tarzı yüksek olan kişilerin Penn State Endişe Ölçeğinden alacakları skor yüksek olacaktır.

2.YÖNTEM

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırma evreni Türkiye'dir. Örneklem 18-65 yaş arası 393 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların 276'sı kadın (%70.2), 117'si erkektir (%29.8) ve yaş ortalaması ise 29.41'dir. Psikiyatrik tanısı bulunan kişiler örnekleme dahil edilmemiştir. Veriler çevrimiçi form aracılığıyla gönüllü katılımcılardan toplanmıştır. Yetişkin olmak ve psikiyatrik tanıya sahip olmamak ölçütlerine uygun olması için seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem sayısını hesaplamak amacıyla, Yazıcıoğlu ve Erdoğan'ın (2004) bilimsel araştırma yöntemlerinde örneklem hesaplama için önermiş oldukları tablo kullanılarak p ve q değerleri 0,5; alfa ve örnekleme hatası değerleri 0,05; evren büyüklüğü ise 100 milyon olacak şekilde alınmış ve ulaşılması hedeflenen örneklem sayısı en az 384 olarak belirlenmiştir.

2.2. Araştırma Modeli

Araştırma nicel araştırmadır ve araştırma deseni korelasyonel araştırmadır. İki değişken arasındaki ilişkiyi manipülasyon uygulanmadan incelemek amaçlandığı için bu desen tercih edilmiştir. Meta-endişe ile bilişsel abartma tarzı arasındaki ilişki incelenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada katılımcılara ait demografik verileri elde edebilmek amacıyla, Sosyodemografik Veri Formu, Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği-Yeniden Değerlendirilmiş Türkçe Formu, Meta-Endişe Ölçeği, Penn State Endişe Ölçeği kullanılmıştır.

2.3.1. Sosyodemografik Veri Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, psikiyatrik geçmiş, alkol ve madde kullanımı gibi demografik bilgiler hakkında bilgi toplamak için araştırmacı tarafından oluşturulan Sosyodemografik Veri Formu kullanılmıştır.

2.3.2. Meta-Endişe Ölçeği

Adrian Wells tarafından 2005 yılında geliştirilmiştir. Ölçek meta endişenin sıklık ve inanç düzeyini değerlendirir. Ölçek endişenin tehlike boyutunu ölçen 7 maddeden oluşmaktadır. Sıklık bileşeni için asıl ölçeğin Cronbach alfa değeri .88, inanç bileşeni için Cronbach alfa değeri .95'tir. Sıklık bileşeni "Asla, Bazen, Sık sık, Neredeyse her zaman" şeklinde etiketlemeler ile 1 ve 4 arasında puanlanır. İnanç bileşeni ise "Bu düşünceye hiç inanmıyorum ve bu düşüncenin doğruluğuna tamamen inanıyorum" şeklinde etiketlemeler ile 0–100 arasında puanlanır. Ölçek 2022 yılında Gündüz ve diğerleri tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Türkçe versiyonda Cronbach alfa katsayısı sıklık bileşeni için .92, inanç bileşeni için .93 olarak bulunmuştur. Bu araştırma kapsamında ise benzer şekilde sıklık bileşeni için .92, inanç bileşeni için .93 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği-Yeniden Değerlendirilmiş Formu

Riskind ve arkadaşları tarafından bilişsel abartma tarzının değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, yaklaşan tehdit içeren durumlara dair altı adet senaryo ve her senaryoyu takip eden 4 sorudan oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tiptedir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi bilişsel abartma tarzına olan yatkınlığın yüksekliğini belirtir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Altan Atalay ve Sarıtaş Atalar (2018) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin orijinal çalışmasında iç tutarlılık katsayısı .91, test-tekrar test güvenirliği .71 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlamasındaki iç tutarlılık katsayısı sosyal abartma alt ölçeği için .85 fiziksel abartma alt ölçeği için .86 ve toplam ölçek için .90, test-tekrar test güvenirliği .69-.72 aralığındadır. Bu araştırma kapsamında ise iç tutarlılık katsayısı toplam ölçek için .95 olarak bulunmuştur.

2.3.4. Penn State Endişe Ölçeği

Meyer ve arkadaşları tarafından 1990 yılında yaygın ve sürekli kaygının yaygınlığını, şiddetini ve kontrol edilebilirliğini ölçmek için geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipinde 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 2008 yılında Yılmaz ve arkadaşları tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa kat sayıları .91, test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .88'dir. Ölçek özgün hali gibi tek faktörlü bir yapıdadır. Ölçek puanlaması 16 ile 80 arasında tüm puanların toplanması ile elde edilir. Puan artışı patolojik kaygının arttığını göstermektedir. Bu araştırma kapsamında iç tutarlılık katsayısı .91 olarak bulunmuştur.

2.4. Veri Analizi

Verilerin analizinde, IBM SPSS 27 paket programı kullanılmıştır. Hata payı .05 alınmıştır. Verilerin normalliği test edilmiş ve uç değerler incelenerek değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri kontrol edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdikleri tespit edilmiştir ve bu doğrultuda değişkenlere uygun analiz yöntemleri uygulanmıştır. Bilişsel abartma tarzı ile meta-endişe arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Betimsel İstatistikler

Örneklem grubunu oluşturan bireylere ait demografik bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 3.1. Örneklem Grubuna İlişkin Demografik Verilerin Frekans ve Oransal

Dağılımı

Değişken	f	%
Cinsiyet		
Kadın	276	70.2
Erkek	117	29.8
Yaş		
18-25 yaş	213	54.2
26-35 yaş	80	20.4
36-45 yaş	59	15.0
46 ve üzeri	41	10.4
Eğitim Düzeyi		
Ortaöğretim	165	42.0
Lisans	189	48.1
Lisansüstü	39	9.9
Medeni Durum		
Evli	134	34.1
Bekar	259	65.9
Çalışma Durumu		
Çalışıyor	194	49.4
Çalışmıyor	199	50.6
Gelir Düzeyi		
Gelir giderden az	123	31.3
Gelir gidere denk	193	49.1
Gelir giderden fazla	77	19.6
Toplam	393	100

Katılımcılara uygulanan meta-endişe ölçeği, bilişsel abartma tarzı ölçeği ve penn state endişe ölçeklerinin ortalama, standart sapma, standart hata, minimum ve maksimum değerleri Tablo 3.2.'de yer almaktadır.

Tablo 3.2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

	n	$\overline{X}$	SS	Shx	Max.	Min.
Bilişsel Abartma Tarzı	393	72.05	22.27	1.14	120	24
Meta-Endişe-İnanç	393	23.79	18.62	.95	70	0
Meta-Endişe-Sıklık	393	12.84	5.30	.27	28	7
Penn State Endişe	393	48.99	14.39	.73	80	16

Tablo 3.2.'de görüldüğü gibi Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği'nin aritmetik ortalaması 72.05 (SS=22.27)'tir. Ölçekten alınan en yüksek puan 120, en düşük puan ise 24'tür.

Meta endişe ölçeği sıklık alt boyutunun aritmetik ortalaması 12.84 (SS=5.30)'tür. Alt boyuttan alınan en yüksek puan 28, en düşük puan ise 7'dir. İnanç alt boyutunun aritmetik ortalaması 23.79 (SS=18.62)'dur. Alt boyuttan alınan en yüksek puan 70, en düşük puan ise 0'dır.

Penn State Endişe Ölçeği'nin aritmetik ortalaması 48.99 (SS=14.39)'dur. Ölçekten alınan en yüksek puan 80, en düşük puan ise 16'dır.

3.2. Değişkenlerin Korelasyon Bulguları

Araştırma amacına istinaden hipotezlerin incelenmesi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3.3'te yer almaktadır.

Tablo 3.3. Pearson Analizleri ile Değişkenlerin Tanımlayıcı Değerleri ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	BATÖ	MEA-İ	MEA-S	PSEÖ
BATÖ	1			
MEA-İ	.59**	1		
MEA-S	.54**	.82**	1	
PSEÖ	.62**	.66**	.66**	1

Not: BATÖ: Bilişsel Abartma Tarzı Ölçeği, MEA-İ: Meta-Endişe Ölçeği-İnanç Alt Boyutu, MEA-S: Meta-Endişe Ölçeği-Sıklık Alt Boyutu, PSEÖ: Penn State Endişe Ölçeği
$p<.05$*, $p<.01$**

Büyüköztürk (2011), korelasyon katsayılarının yorumu için belirli aralıklar önermiştir. Bu çerçevede .00 ile .30 arasındaki korelasyonlar "düşük", .31 ile .70 arasındaki korelasyonlar "orta", .71 ve üzerindeki korelasyonlar ise "yüksek" düzeyde ilişki olarak değerlendirilebilir. Bu sınıflandırma esas alınarak, korelasyon analizi bulguları yorumlanmıştır.

Bilişsel abartma tarzı ölçeği toplam puanı ile meta-endişe ölçeği sıklık alt boyutu puanı arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı (r=.54, $p<.01$) ilişki bulunmuştur.

Bilişsel abartma tarzı ölçeği toplam puanı ile meta-endişe ölçeği inanç alt boyutu puanı arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı (r=.59, $p<.01$) ilişki bulunmuştur.

Bilişsel abartma tarzı ölçeği toplam puanı ile Penn State endişe ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı (r=.62, $p<.01$) ilişki bulunmuştur.

Meta-endişe ölçeği inanç alt boyutu puanı ile Penn State endişe ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı (r=.66, $p<.01$) ilişki bulunmuştur.

Meta-endişe ölçeği sıklık alt boyutu puanı ile Penn State endişe ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönde orta derecede anlamlı (r=.66, $p<.01$) ilişki bulunmuştur.

Elde edilen bulgular neticesinde hipotezlerin tamamının kabul edildiği tespit edilmiştir.

4.SONUÇ

Elde edilen bulgular bilişsel abartma tarzı, meta-endişe ve endişenin birbirleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Penn State Endişe Ölçeği'nden alınan endişe puanı, yaygın anksiyete bozukluğunu ölçmek için kullanılmaktadır. Bu nedenle sonuçlar bilişsel abartma tarzı ve meta-endişenin yaygın anksiyete bozukluğu ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Bulgular aynı zamanda, bilişsel abartma tarzı ve meta-endişe düzeyini azaltmanın yaygın anksiyete bozukluğundaki endişe düzeyini azaltabileceğini göstermektedir.

Bilişsel abartma tarzı ile meta-endişe arasındaki ilişki, kişilerin endişeyi ne şekilde algıladıklarının önemini ortaya koymaktadır. Bu noktada endişe ile ilgili inançların ve başa

çıkma biçimlerinin yaygın anksiyete bozukluğunda belirleyici olduğu görülmektedir. Meta-endişe, endişeye dair negatif inançlarımızı temsil etmekteyken (Wells, 2011), bilişsel abartma tarzı endişenin abartılmasına ve tehlikeli görülmesine neden olmaktadır (Riskind ve ark., 2000). Bu durum bireyin yaşamını işlevsiz hale getirmektedir. Endişe ve kaygının, kişinin işlevini bozmaya başladığı süreçte yaygın anksiyete bozukluğu ortaya çıkmaktadır (APA, 2013).

Bulgular aynı zamanda bilişsel abartma tarzı ve meta-endişenin yaygın anksiyete tanı kriterleriyle yakından ilişkili olabileceğini göstermektedir. Bu sebeple bilişsel abartma tarzı ve meta-endişeyi daha iyi anlamak ve azaltmak için yapılacak çalışmaların önemli olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda bilişsel odaklı terapilerin önleme, tedavi ve nüks engelleme gibi süreçlerde önemi ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın çevrimiçi form aracılığıyla toplanmış olması örneklemin internet kullanabilen kişilerle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Ek olarak yaş ortalamasının 29.41 olması da çalışmanın yaşlı bireylere dair yeterince veri sunamama ihtimalini ortaya koymaktadır. Literatüre bakıldığında yaygın anksiyete bozukluğu ve yaşlılara dair çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Bu sebeple bu alanın yüz yüze ve yaşlı bireylerle de çalışılması önerilmektedir. Çalışmanın korelasyonel araştırma olması sebebiyle yalnızca değişkenler arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. İleride bu ilişkiyi daha iyi anlamak için daha detaylı incelemeler yapılması önerilmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, bilişsel abartma tarzının ve meta-endişenin yaygın anksiyete bozukluğunu anlamada ve tedavi etmede önemli rollerinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu kavramların ve aradaki ilişkilerin daha çok araştırılması, anksiyete bozukluklarına dair yeni yaklaşım ve tedavi süreçlerini getirecektir.

KAYNAKÇA

1. Amerikan Psikiyatri Birliği. (2014). Anksiyete Bozuklukları. *Ruhsal bozuklukların tanısal ve istatistiksel el kitabı, Dsm-5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı* (5. Baskı, s. 113-128) içinde. (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği (Orijinal eserin basım tarihi 2013).
2. Başer Baykal, N. (2017). Yaygın anksiyete bozukluğunun Türkiye'deki yaygınlığı, ek tanıları ve tedavisinin incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(54), 539-548.
3. Barlow D.H, Wincze, J. (1998). DSM-IV and beyond: what is generalized anxiety disorder. Acta Psychiatr Scand, 98, 23-29.
4. Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem Akademi.
5. Cömertoğlu, S. (2020). *Kontrasttan kaçınma ölçeklerinin türkçe uyarlaması, geçerliliği ve güvenilirliği.* Yayınlanmış tez: İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
6. Craske, M. G., & Barlow, D. H. (2006). *Mastery of your anxiety and worry*. Oxford University Press.
7. Dugas, M. J., Buhr, K. ve Ladouceur, R. (2004). The role of intolerance of uncertainty in etiology and maintenance. In: R. G. Heimberg, C. L. Turk, & D. S. Mennin (Eds.), *Generalized anxiety disorder: advances in research and practice* (pp. 143–163). New

York: Guilford.
8. Gündüz A. Yaygın anksiyete bozukluğunda bilişsel davranışçı terapiler. Bahadır G, Ertekin E, editörler. Farklı Tanı Gruplarında Bilişsel Davranışçı Terapiler. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2019. p.28-34.
9. Gosselin, P., Laberge, B. (2003). Etiological factors of generalized anxiety disorder. *Encephale, 29*, 351–361.
10. Halbreich U. (2003). Anxiety disorders in women: a developmental and lifecycle perspective. Depress Anxiety, 17, 107-110.
11. Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R., & Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of General Psychiatry*, *62*, 593-602.
12. Kessler, R. C., Crum, R. M., Warner, L. A., Nelson, C. B., Schulenberg, J., & Anthony, J. C. (1997). Lifetime cooccurrence of DSM-IIIR alcohol dependence with other psychiatric disorders in the National Comorbidity Study. *Archives of General Psychiatry, 54*, 313–321.
13. Olatunji, B. O., Cisler, J. M., & Tolin, D. F. (2007). Quality of life in the anxiety disorders: A meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*, *27*, 572–581.
14. Öztürk, M. O., Uluşahin, A. (2011). Ruh sağlığı ve bozuklukları. Yenilenmiş Onbirinci Baskı, 448–512. Nobel Tıp Kitapevleri.
15. Papp, L. A., Gorman, J. M. (1995). Generalized anxiety disorder. In H. I. Kaplan & B. J. Sadock (Eds.), *Comprehensive textbook of psychiatry* (6th ed.), 1236–1249. Williams & Wilkins.
16. Riskind, J. H. (2005). Cognitive mechanisms in generalized anxiety disorder: A second generation of theoretical perspectives. *Cognitive Therapy and Research*, *29*, 1-5.
17. Riskind, J. H. (1997). Looming vulnerability to threat: A cognitive paradigm for anxiety. Behaviour Research and Therapy, 35(8), 685-702.
18. Riskind, J. H., Williams, N. L., Gessner, T. L., Chrosniak, L. D., & Cortina, J. M. (2000). The looming maladaptive style: anxiety, danger, and schematic processing. Journal of Personality and Social Psychology, 79(5), 837.
19. Wells, A. (2011). *Metacognitive therapy for anxiety and depression*. Guilford Press.
20. Wittchen, H. U., Zhao, S., Kessler, R. C., & Eaton, W. W. (1994). DSM-III-R generalized anxiety disorder in the National Comorbidity Survey. *Archives of general psychiatry*, *51*(5), 355-364.
21. Yazıcıoğlu, Y., Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Detay Yayıncılık.

Müze Sergileme Mekanlarında Benlik Yaratma Arzusu ve Toplumsal Katılım

Doğukan Ulaş ARIKKAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimari Tasarım Bölümü
ulasarkkn@gmail.com
0009-0006-1721-7005

Özet

Benlik, bireyin kendini tanımasını, anlamlandırmasını ve kendine dair düşünce, duygu ve değerlerden oluşan bütüncül bir yapıyı ifade eder. Psikoloji açısından benlik, bireyin kimliğini, dünyadaki yerini ve başkalarıyla olan ilişkilerini algılama biçimini şekillendiren içsel bir kavramdır. Bu yapı, bireyin kendi düşüncelerini, hislerini, arzularını ve davranışlarını bir araya getirerek kimlik ve içsel bir dünya oluşturur. Mekânlar, bireyin benliğini inşa etme isteğini yansıtan bir "tuval" işlevi görebilir. İlk başta belirli işlevlere hizmet etmek üzere tasarlanmış yapılar, zamanla bireylerin tercihlerine ve yaşam tarzlarına uyum sağlayarak değişir. Örneğin, bir okul ya da ofis alanı, kullanıcıların ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenebilir. Ayrıca, kişisel dokunuşlar mekânın havasını tamamen dönüştürebilir. Benlik yaratma arzusu, kişinin fiziksel mekân üzerindeki etkisiyle somut bir hâle gelir. Bir evde kullanılan mobilyalar, tercih edilen renkler ve düzen, bireyin kişisel dünyasını ve hayat felsefesini yansıtır. İnsan, bu süreçte çevresiyle etkileşimde bulunarak yaşam alanını kendine özgü hâle getirme çabası içine girer. Mekânın yapısal unsurları başlangıçta işlevsel bir amaç taşırken, bireylerin bu mekânı kendi ihtiyaçları ve tarzlarına göre yeniden şekillendirmesiyle yeni kimlikler kazanır. Zamanla bu evrim, mekânın anlamını dönüştürür. Sergi alanları, sanat eserlerini, kültürel nesneleri sergilemek için tasarlanmış özel mekânlardır. Bu alanlar, ziyaretçilerin estetik, işlevsellik ve konfor gibi beklentilerini karşılayacak şekilde düzenlenir. Sergi mekânlarında kullanılan yapı malzemeleri, sadece görsel estetiği artırmakla kalmaz, aynı zamanda sergilenen eserlerin korunmasını, sergiye uygun bir atmosfer yaratılmasını sağlar. Mekân tasarımında tavanlar, atmosfer ve ziyaretçi algısı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir Tıpkı katedrallerdeki fresklerin mekânı fiziksel sınırların ötesine taşıyarak bir "sonsuzluk" hissi uyandırması gibi, sergi alanlarında kullanılan tavan malzemeleri ve aydınlatma teknikleri de mekânın boyut algısını ve ziyaretçilerin mekâna yüklediği anlamı değiştirebilir. Sergi mekânlarının tasarımında kullanılan yapı malzemeleri, tavan düzenlemeleri ve diğer mimari unsurların, ziyaretçi deneyimini ve estetik algıyı nasıl etkilediği de çalışmanın temel odak noktalarından biridir. Çalışmanın ana araştırma sorusu şu şekildedir: "Benlik inşası sürecinde mekânlar nasıl bir rol oynar ve sergi mekânlarının mimari özellikleri ziyaretçi deneyimini nasıl biçimlendirir?" Literatür taramasıyla benlik, mekân ve mimari arasındaki ilişkiler teorik bir zemine oturtulmuş, modern sanat ve sergi tasarımıyla ilgili örnekler üzerinden derinlemesine analizler yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, mekânların bireyin kimlik oluşturma sürecine doğrudan katkıda bulunduğunu ve bu süreçte mekânın estetik, işlevsellik ve adaptasyon özelliklerinin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Sergi alanlarında kullanılan malzeme türleri, tavan tasarımları ve aydınlatma tekniklerinin ziyaretçilerin algısında anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Elde edilen bulgular hem kişisel yaşam alanlarının hem de kamusal sergi alanlarının tasarımı için teorik ve pratik bir rehber sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Benlik, Müze ve Sergileme.

Genç Yetişkinlerde Gelecek Kaygısı ile ilişkili Psikososyal Faktörler

Inara Bashirova
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
pskinarabashirova@gmail.com
Orcid ID 0009-0004-7892-0330

Elif Ünal
Dr.Öğr.Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
elif.unal@omu.edu.tr.
Orcid ID 0000-0002-2237-4105

Özet

Bu bildiri, genç yetişkinlerde (18-35 yaş) gelecek kaygısını etkileyen psikososyal faktörleri incelemeyi amaçlamaktadır. Gelecek kaygısı, bireylerin gelecekteki belirsizliklere ve olası başarısızlıklara dair hissettikleri endişe ve stres durumunu ifade eder. Genç yetişkinlik dönemi, bireylerin kariyer, eğitim, ekonomik bağımsızlık ve sosyal ilişkiler gibi kritik alanlarda önemli kararlar aldığı, dolayısıyla gelecek kaygısının en yoğun yaşandığı dönemlerden biridir. Bu çalışmanın önemi, gençlerin gelecek kaygısını etkileyen faktörleri ortaya koyarak, bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunmaktır. Bu çalışma, genç yetişkinlerdeki gelecek kaygısını etkileyen psikososyal faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörlerin bireylerin yaşam kalitesi, psikolojik sağlık ve sosyal ilişkileri üzerindeki etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışma literatür taraması yoluyla gerçekleştirilmiş olup, gelecek kaygısını şekillendiren ana psikososyal faktörlerin ekonomik belirsizlik, işsizlik, aile desteği, eğitim süreci ve toplumsal cinsiyet rolleri olduğu tespit edilmiştir. Gençlerin gelecek kaygısı, özellikle işsizlik ve aile desteği eksikliği ile paralel olarak artmaktadır. Eğitim süreci, bireylerin kariyer hedeflerini şekillendirirken, aynı zamanda mezuniyet sonrası belirsizliklere yol açmakta ve kaygıyı artırmaktadır. Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin, özellikle kadınların kariyer ve aile yaşamını dengeleme çabalarının kaygıyı artıran bir diğer önemli faktör olduğu görülmüştür. Sonuçlar, genç yetişkinlerin geleceğe yönelik kaygılarının çoğunlukla kontrol edemedikleri dışsal faktörlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bu kaygıları yönetmek için psikososyal destek programlarının güçlendirilmesi, iş gücü piyasasında daha fazla fırsat sunulması ve aile desteği sistemlerinin desteklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, eğitim sisteminin öğrencileri gelecek kaygısı ile başa çıkabilmek için daha iyi bir şekilde hazırlaması önemlidir. Gelecek kaygısının yönetilmesi, toplum sağlığı açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelecek kaygısı, Genç yetişkinlik, Psikososyal faktörler, Ekonomik belirsizlik, Eğitim süreci

Giriş

Gelecek kaygısı, bireylerin gelecekteki belirsizliklere, olası başarısızlıklara veya hayat koşullarına dair hissettikleri yoğun endişe ve stres durumunu tanımlar. Özellikle genç yetişkinlik dönemi (18-35 yaş), bireylerin eğitim, kariyer, ekonomik bağımsızlık ve sosyal ilişkiler gibi kritik alanlarda önemli kararlar aldığı, dolayısıyla gelecek kaygısının en yoğun yaşandığı dönemlerden biridir (Aydın, 2019). Bu süreçte, bireylerin gelecek kaygısı yaşam kalitesini, psikolojik sağlığını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu derlemenin

amacı, genç yetişkinlerde gelecek kaygısını etkileyen psikososyal faktörleri incelemek, mevcut literatürü bir araya getirerek bu alandaki bilgi birikimine katkıda bulunmaktır. Kaygının tanımına bakacak olursak kaygı bireylerin tehdit algısına veya belirsiz bir geleceğe karşı verdikleri, içsel bir endişe, huzursuzluk ve korku durumudur. Kaygı (anksiyete), kişide korkuya benzer bir uyarılmışlık hali yaratan, genellikle belirli bir sebebe dayanmayan veya belirsiz bir tehdide yönelik bir duygusal durum olarak tanımlanır. Korkudan farklı olarak, kaygı daha çok bilinmeyene, öngörülemeyen durumlara ve gelecekteki potansiyel tehlikelere karşı hissedilir. Bu, kaygının bireyin hayatında sürekli olarak var olabilen ve uyum sağlama çabasını olumsuz etkileyebilen bir his olduğuna işaret eder. Gelecek kaygısı ise bireylerin ileride karşılaşabilecekleri olası olumsuzluklar üzerine yoğunlaştıkları, genellikle belirsizlik ve kontrolsüzlük duygularıyla şekillenen bir psikolojik durumdur. Clark ve Watson'ın (1991) kaygı modeli, bireylerin gelecek olaylara ilişkin negatif beklentilerinin yoğun bir şekilde zihinsel ve duygusal yük oluşturduğunu savunmaktadır. Bu durum, bireylerin yaşamlarında uyum zorluklarına yol açabilir ve depresyon, stres gibi diğer psikolojik sorunlarla ilişkili olabilir. Genç yetişkinlik döneminde, bu kaygı durumu, yaşamın kritik dönüm noktalarında verilen kararların ağırlığıyla daha da artabilir. Kariyer seçimi, finansal bağımsızlık, romantik ilişkiler ve toplumsal beklentiler, genç bireylerin gelecek hakkında daha fazla endişe duymasına neden olabilmektedir.

2. Kaygı

Kaygı, psikoloji literatüründe üç ana bileşenle tanımlanır. Bunlardan biri duygusal bileşen olarak bilinir**.** Bu duygu, bireyin stres verici veya belirsiz bir durumda karşı karşıya kaldığında tetiklenir. Bir diğer bileşen olan fizyolojik bileşen ise fiziksel tepkilerle de kendini gösterir. Kalp çarpıntısı, terleme, kas gerginliği ve nefes darlığı gibi semptomlar kaygının fizyolojik bileşenleri arasındadır. Bu tepkiler, bireyin bedensel uyarılma düzeyinin artışıyla doğrudan ilişkilidir. Son olarak bilişsel bileşen olarak bilinen kaygı türü bireyin düşünce süreçlerini etkiler. Belirgin bir şekilde "en kötüyü düşünme" eğilimi, olayları felaketleştirme ve geleceğe dair olumsuz tahminlerde bulunma gibi bilişsel işlevlerle karakterizedir.

Psikanalitik teorilere baktığımızda Sigmund Freud'a göre kaygı, bilinçaltındaki çatışmaların bir sonucudur. Freud, kaygıyı bireyin içsel dürtüleri ve toplumsal kurallar arasında yaşadığı çatışmalardan doğan bir uyarı sinyali olarak tanımlar . Bu çatışmalar, bilinçdışında baskılanan istek ve arzuların su yüzüne çıkmasıyla kaygıyı tetikler. Davranışçı yaklaşıma göre ise kaygı, öğrenilmiş bir tepkidir. John Watson ve B.F. Skinner gibi davranışçılar, kaygıyı çevresel uyaranlara karşı öğrenilen bir yanıt olarak görür. Özellikle, kaygının klasik koşullanma yoluyla öğrenildiği ve belirli durumlarla eşleştirildiği düşünülmektedir (Watson ve Rayner, 1920). Ancak bilişsel teoriler, kaygıyı bireyin düşünce süreçleri ile açıklar. Aaron Beck ve Albert Ellis gibi bilişsel psikologlara göre kaygı, bireyin çevresindeki olayları yanlış veya abartılı bir şekilde yorumlaması sonucunda ortaya çıkar (Beck, 1976). Örneğin, birey gelecekte gerçekleşme olasılığı düşük olayları tehdit olarak algıladığında kaygı seviyesi yükselir. Bilişsel modele göre kaygı, kişinin kaygı verici bir durumla karşılaştığında kendiliğinden ortaya çıkan olumsuz düşünceler ve kendisi ya da hayatıyla ilgili işlevsiz düşünce kalıplarından kaynaklanır (APA, 2013). Bireyler, kaygı yaratabilecek bazı durumlar karşısında işlevsiz inanışlar ve yanlış bilişsel değerlendirmeler geliştirebilir (Kabakçı, 2003). Bu durumda, bireylerin olaylara verdikleri duygusal tepkileri belirleyen esas unsur olayın kendisi değil, onu nasıl algıladıkları ve yorumladıklarıdır (Dinç ve E.Çınar, 2019).Bir diğer teori olarak bilinen biyolojik teoride ise kaygının biyolojik temelleri de önemlidir. Kaygının beyindeki belirli nörotransmitterlerin

(serotonin, dopamin, norepinefrin gibi) düzensizlikleriyle ilişkili olduğu bulunmuştur (Demir, 1997). Özellikle amigdala ve hipotalamus gibi beyindeki belirli yapılar, kaygı tepkisinin oluşumunda kritik rol oynar.

Kaygının işlevsel bir yanı da bulunmaktadır. Evrimsel açıdan bakıldığında, kaygı, bireyin potansiyel tehditlere karşı uyanık kalmasını sağlayan bir savunma mekanizması olarak görülür. Ancak, aşırı veya kronik kaygı bireyin günlük yaşamını olumsuz etkileyerek uyumsuz bir hale gelir. Bu durumda, kaygı bireyin karar alma süreçlerini, sağlıklı düşünme becerilerini ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilir (Carta ve ark., 2004). Kaygı, günlük hayatta yaşanan hafif endişelerden, klinik düzeyde bir kaygı bozukluğuna kadar geniş bir yelpazede görülebilir. Genel kaygı bozukluğu, sosyal kaygı bozukluğu, panik bozukluk ve özgül fobi gibi çeşitli kaygı bozuklukları, bireylerin kaygı durumlarının şiddeti ve süresi bakımından farklılık gösterir (DSM-5, APA, 2013). Kaygının işlevselliği ve uyum açısından sağladığı faydalar bulunsa da, aşırı kaygı bireyin yaşam kalitesini önemli ölçüde düşürür ve psikolojik müdahale gerektirebilir.

Kaygı bozuklukları arasında en yaygın ve öne çıkan türlerden biri, gelecek kaygısıdır (Erdur ve diğ., 2011). Gelecek kaygısı, bireyin ileride yaşanacak olaylar hakkında duyduğu endişe, belirsizlik, korku ve olumsuz değişiklik beklentisi olarak tanımlanır. Bu kaygı, geniş bir zaman dilimini kapsayan, bireye özel belirsizliklerin ve olumsuz sonuçların aşırı derecede tehdit edici olarak algılanması şeklinde de ifade edilebilir (Dağtekin ve diğ., 2020).Günümüzde neredeyse tüm genç yetişkinler gelecek kaygısı ile baş etmeye çalışıyor. Genç yetişkinlik dönemi, bireylerin eğitimden iş yaşamına, aileden bağımsız bir yaşama geçiş yaptığı kritik bir evredir. Bu dönem aynı zamanda bireylerin kimlik geliştirme, kariyer hedeflerini belirleme ve sosyal ilişkilerini yeniden yapılandırma gibi önemli süreçleri içerir. Bu çok boyutlu değişim süreci, genç yetişkinlerde hem psikolojik hem de sosyal faktörlerin etkisiyle yoğun bir gelecek kaygısı yaşanmasına yol açabiliyor. Özellikle genç yetişkinlik döneminde, geleceğe dair kaygı ve belirsizlik hissi oldukça yaygındır. Bu yoğun geçiş dönemleri, genç yetişkinleri gelecekle ilgili belirsizlikler karşısında daha hassas hale getirir ve gelecek kaygısını yaygın bir sorun haline getirir. Aynı zamanda gelecek kaygısı üzerinde psikososyal faktörlerinde etkisi oldukça büyüktür. Aile yapısı, sosyal çevre, ekonomik koşullar ve toplumun genç bireylere yüklediği beklentiler, gelecek kaygısının düzeyini etkileyen önemli faktörlerdir. Özellikle aile desteği, bireyin geleceğe dair güven geliştirmesine katkı sağlar ve kaygı düzeyini azaltabilir (Çetinkaya ve Kıyak, 2009). Öte yandan, düşük sosyoekonomik koşullara sahip genç yetişkinler, gelecekte ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak veya mesleki güvenlik elde etmek konusunda daha fazla endişe yaşayabilirler. Gelecek kaygısının uzun vadede bireylerde stres, depresyon, motivasyon kaybı ve hatta özgüven eksikliği gibi ciddi psikolojik sorunlara yol açabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle, genç yetişkinlerin yaşadığı gelecek kaygısının hangi faktörlerden etkilendiğini ve bu kaygının nasıl yönetilebileceğini anlamak, önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu derlemenin amacı, genç yetişkinlerde gelecek kaygısını etkileyen psikolojik ve sosyal faktörleri incelemek ve bu faktörlerin gençlerin gelecekle ilgili beklentileri üzerindeki etkilerini ele almaktır. Psikolojik faktörler kapsamında, bireylerin özsaygı düzeyleri, stresle başa çıkma becerileri, yaşam doyumu ve depresyon gibi etkenlerin genç yetişkinlerdeki gelecek kaygısına etkisi değerlendirilecektir. Sosyal faktörler açısından ise aile yapısı, sosyal destek sistemleri, ekonomik durum ve kültürel değerler gibi gençlerin sosyal çevresi ve koşulları üzerinde durulacaktır. Bu faktörlerin etkileşimi, gençlerin gelecek algısı ve kaygı düzeyleri üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Araştırmalar, sosyal destek ve aile bağlarının güçlü olduğu genç

yetişkinlerin gelecek kaygısı düzeylerinin daha düşük olduğunu göstermektedir (Holliman ve diğ., 2020). Bu bildiride, genç yetişkinlerde gelecek kaygısının oluşumuna etki eden psikolojik ve sosyal faktörler literatür taraması yoluyla değerlendirilecek ve bu faktörlerin gençlerin yaşam kalitesi ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri detaylandırılacaktır.

2.1 Genç Yetişkinlik ve Gelecek Kaygısı

Gençlik kavramı, farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda değişiklik gösterebilir, ancak genel olarak belirli bir gelişimsel evreyi ifade eder. Genç yetişkinlik dönemi, bireylerin eş seçimi, meslek edinme, çocuk yetiştirme ve sorumluluk üstlenme gibi çeşitli gelişim görevleriyle karşı karşıya kaldıkları, genellikle 18-35 yaş aralığını kapsayan bir yaşam evresi olarak tanımlanmaktadır (Havighurst, 1974). Genç yetişkinlerden genellikle belirli bir yaşa kadar eğitimlerini tamamlamaları, meslek sahibi olmaları, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ve aile kurmaları beklenir. Bu tür sosyal beklentiler, özellikle kendi hedeflerini gerçekleştiremeyen bireylerde kaygıyı tetikleyebilir.

Psikolojik ve sosyolojik literatür, genellikle gençliği ergenlik ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak tanımlar ve bu dönem, biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim açısından önemli değişikliklerle karakterizedir. Gençlik, **18-35 yaş** arasındaki dönemi kapsayan, bireyin kimlik arayışı, toplumsal rol kazancı ve kişisel hedefler belirleme süreçlerinin yoğun olduğu bir evredir. Bu dönemde, bireylerin fiziksel olgunlaşma süreçleri tamamlanırken, psikolojik ve sosyal kimliklerini oluşturma, mesleki kimlik kazanma ve bağımsızlıkları adına çeşitli toplumsal görevlere uyum sağlama süreci başlar. Diğer yandan eğitim maliyetlerinin artması, işsizlik oranlarının yüksekliği ve düşük gelir beklentileri, genç yetişkinlerde geleceğe dair finansal endişelerin başlıca kaynaklarıdır. Özellikle ekonomik bağımsızlıklarını kazanmakta zorlanan bireylerde bu kaygılar daha yoğun bir şekilde yaşanır. Literatüre bakıldığında, "gençlik dönemi" veya "genç" kavramı farklı disiplinler açısından çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlar genellikle kronolojik yaşa ve bireylerin yaşam evrelerinde geçirdikleri dönüşümlere dayanır (Seçer, 2006). Bu bağlamda, gençlik dönemi çeşitli geçiş süreçlerine işaret etmektedir. Bu süreçler arasında, tam zamanlı eğitimden iş gücü piyasasına geçiş, bireyin kök ailesinden bağımsız olarak kendi hedef ailesini kurması ve ebeveynlerinden ayrılarak kendi evinde yaşamaya başlaması yer almaktadır. Bu geçişler, gençliğin dinamik ve değişken bir evre olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda aile kurma ve çalışma sorumluluğu hem hayatta kalma hem de gençlikten yetişkinliğe geçişte yerine getirilmesi gereken temel rollerden biridir. Gençlik, demografik bir grup olarak kabul edilmesine rağmen, tanımı net olmayıp, büyük ölçüde bağlılık ilişkilerine dayalıdır, bu da kavramın belirsizliğini artırmaktadır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) ise gençliği, çocukluk döneminin sonunda, bireyin kendi başına hayatını sürdüremediği bir durumdan, yetişkinliğe geçiş süreci olarak tanımlar. Gençlik, sabit bir yaş aralığına dayalı olmaktan ziyade, daha değişken bir kavramdır ve genellikle eğitimle veya istihdam ilişkilendirilerek tanımlanır. Bu bağlamda, "gençlik" çoğunlukla zorunlu eğitimin tamamlanmasıyla iş hayatına başlama yaşları arasındaki dönemi ifade etmektedir. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında araştırmalar, genç yetişkinlerin eğitim hayatında mezuniyet sonrası iş bulma ve kendi alanlarında çalışabilme olasılıklarıyla ilgili endişe taşıdığını, bu durumun öğrenme motivasyonlarını ve performanslarını da olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir

(Tektaş, N. 2014). Ayrıca, genç bireylerin ekonomik olarak ailelerinden bağımsızlaşma çabaları ve toplumsal rollerine uyum sağlama baskısı, kaygıyı derinleştiren unsurlar arasında

yer alır. Aynı zamanda uzun süreli işsizlik gibi faktörler ise genç yetişkinlerde özgüven kaybına, psikolojik sorunlara ve fiziksel sağlık problemlerine yol açabilir. Bunun yanı sıra, toplumsal statü ve ekonomik beklentilerle ilgili baskılar, bireyin yaşam kalitesini düşürebilir ve sosyal uyumsuzluğa neden olabilir. Yani işsizlikle ilişkili kaygının bireylerde özgüven kaybı, depresif semptomlar ve stres gibi sonuçlar doğurduğu, bu bulguların literatürdeki diğer araştırmalarla uyumlu olduğu belirtilmiştir. Gelecek kaygısına dair araştırmalar genellikle ekonomik faktörlerin belirleyici bir role sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim seviyesi, ekonomik bağımsızlık düzeyi ve sosyal destek sistemi, bireylerin kaygı seviyelerini etkileyen başlıca unsurlardır.

Bunun yanı sıra genç yetişkinlerde gelecek kaygısının psikososyal faktörler üzerindeki etkilerini inceleyelim**. Psikososyal faktörler**, bireyin yaşamı boyunca gelişimini etkileyen psikolojik ve sosyal çevre faktörlerinin bir birleşimidir. Bu faktörler arasında aile yapısı, kişilik özellikleri, eğitim durumu, sosyal destek ağları, iş gücü piyasası gibi unsurlar yer alır. Genç yetişkinlik dönemi, kişilik gelişiminin hızlandığı, kimlik ve değerlerin yeniden şekillendiği, aynı zamanda çevresel etmenlerin de birey üzerinde yoğun etkiler yarattığı bir dönemdir (Schwartz, 2001). Aile yapısı, arkadaş ilişkileri, toplumsal normlar ve ekonomik koşullar, bireylerin bu dönemdeki psikososyal gelişimlerini belirleyici faktörlerdir. Bu dönemde yaşanan psikososyal faktörler, bireylerin **gelecek kaygısı, işsizlik korkusu, mesleki belirsizlikler** gibi olumsuz psikolojik durumları tetikleyebilirken, aynı zamanda kişisel bağımsızlık ve öz-yeterlilik gibi olumlu gelişim süreçlerini de başlatabilir. Aile ve arkadaşlık ilişkilerinin kalitesi, bireylerin duygusal iyilik halleri ve stresle başa çıkma becerileri üzerinde doğrudan etkili olabilir. Ayrıca, bu dönemde kişilik özelliklerinin olgunlaşması, bireylerin sosyal çevrelerinden aldıkları desteği şekillendirerek, yaşam hedeflerini gerçekleştirmelerine yardımcı olabilir. Genç yetişkinlik dönemi ile psikososyal faktörler arasındaki ilişki, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamla da şekillenir. Kültürel normlar, genç bireylerin kimlik gelişimini ve toplumsal beklentilerle başa çıkma şekillerini etkileyebilir. Özellikle, ekonomik faktörler ve iş gücü piyasası genç yetişkinlerin yaşam biçimlerini, sosyal rollerini ve geleceğe dair umutlarını etkileyen önemli etmenlerdir. Sonuç olarak, genç yetişkinlik dönemi, bireylerin psikolojik ve sosyal gelişimlerinin birbirini etkileyen çok yönlü bir süreç olduğu bir evredir. Bu dönemdeki psikososyal faktörler, gençlerin sadece bireysel kimliklerini inşa etmelerini değil, aynı zamanda toplumsal rollerini ve gelecek planlarını şekillendirmelerini de etkileyen güçlü bir etkileşim içerisindedir. Literatüre bakıldığında yapılan araştırmalarda gelecek kaygısının ekonomik faktörlerle ilişkisi, genç yetişkinler arasında yaygın bir konu olarak ele alınmıştır. Yapılan araştırmalar, ekonomik belirsizliklerin gelecek kaygısını artıran önemli bir etken olduğunu göstermektedir. Örneğin, Keskin ve Gökçakan üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrası ekonomik bağımsızlık ve iş bulma konusundaki kaygılarının, ailelerinin ekonomik durumu ile doğrudan ilişkili olduğunu bulmuştur. Benzer şekilde, Pirler, genç yetişkinlerde ekonomik belirsizliklerin ve işsizlikle bağlantılı kaygının daha uzun süreli stres ve psikolojik sorunlar yarattığını belirtmiştir. Bir diğer araştırmada ise aile yapısı ve sosyal destek sistemlerinin genç yetişkinlerde gelecek kaygısını nasıl etkilediği üzerine yapılan araştırmalar, bu iki faktörün bireylerin geleceğe dair beklentileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Pirler (2007) tarafından yapılan bir çalışmada, genç yetişkinlerin ailelerinden daha bağımsız hale geldiklerinde ve sosyal destek sistemlerinden yoksun kaldıklarında, geleceğe dair kaygılarının arttığı belirtilmiştir. Özellikle, ekonomik olarak destek sağlayan aile üyelerinin yokluğu veya sınırlı desteği, genç bireylerin gelecekle ilgili endişelerinin artmasına neden olabilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre bakıldığında genç yetişkinlerde gelecek

kaygısının, toplumsal cinsiyet rollerinden nasıl etkilendiği üzerine yapılan çalışmalar, erkeklerin ve kadınların geleceğe dair beklentilerinin farklı olabileceğini göstermektedir. Özellikle iş ve kariyer odaklı hedefler, kadınlar arasında ekonomik bağımsızlık ve iş gücüne katılma oranlarının artmasına rağmen, erkekler arasında daha geleneksel beklentiler doğrultusunda şekillenmiştir. Genç kadınların aile ve kariyer arasında daha dengeleyici bir yol bulmaya çalışırken yaşadığı kaygılar, erkeklerin iş ve kariyer beklentileriyle kıyaslandığında daha fazla olabilmektedir (Özdemir, 2019). Özsaygı, bireylerin kendilerine yönelik değerlendirmeleri ve benlik saygılarının bir göstergesidir. Yüksek özsaygı, genellikle düşük gelecek kaygısı ile ilişkilendirilirken, düşük özsaygı geleceğe dair belirsizlikleri ve kaygıları artırabilir. Özsaygı ile gelecek kaygısı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, düşük özsaygıya sahip bireylerin gelecekle ilgili daha fazla endişe duydukları ve bu durumun depresyon gibi olumsuz psikolojik sonuçlara yol açabileceği bulunmuştur (Çakmak, B., 2015). Özsaygı eksikliği, bireylerin gelecekteki hedeflerine ulaşma konusunda kendilerine olan güvenlerini sarsar ve bu da kaygı seviyelerini yükseltir (Barış, 2018). Bir diğer psikososyal faktör olan stres, genç yetişkinlerin gelecekle ilgili kaygılarını artıran bir başka önemli faktördür. Çalışmalar, stresin bireylerin hayatlarında belirsizlik yarattığını ve bu belirsizliğin gelecekle ilgili kaygı seviyelerini artırdığını göstermektedir (Tahir, 2017). Eğitim, iş bulma kaygıları ve ailevi sorumluluklar gibi çeşitli stres kaynakları, gençlerin gelecekteki yaşamları hakkında endişe duymalarına neden olabilir. Uzun süreli stres, psikolojik sağlık üzerinde de olumsuz etkiler yaratır ve kaygı bozuklukları gibi daha ciddi problemlere yol açabilir (Karakaş, 2020). Günümüzde en çok yaygın olan depresyon, genellikle geleceğe dair umutsuzluk ve belirsizlik ile ilişkilendirilir. Depresif belirtiler, genç yetişkinlerin gelecekteki başarıları hakkında olumsuz düşünceler geliştirmelerine ve bu nedenle daha fazla kaygı duymalarına yol açabilir. Yapılan araştırmalar, depresyonun genç yetişkinlerin gelecekteki hedeflerine ulaşma konusunda karamsar bir bakış açısı geliştirmelerine neden olduğunu ortaya koymuştur (Erdem, 2016). Depresyon, ayrıca sosyal izolasyon ve yalnızlık gibi diğer psikolojik faktörlerle de bağlantılıdır. Psikososyal faktörlerden olan yalnızlık genç yetişkinlerde sıkça görülen ve gelecek kaygısını artıran psikolojik faktörlerden biridir. Yalnızlık, bireylerin sosyal bağlarını zayıflatır ve onları duygusal olarak izole eder. Bu izolasyon, gençlerin geleceğe dair kaygılarını artırabilir çünkü bireyler destek almadıklarında geleceğe dair belirsizlikleri daha zor başa çıkılabilir hale gelir. Araştırmalar, yalnızlık ile gelecek kaygısı arasındaki güçlü ilişkiyi ortaya koymaktadır (Özdemir ve Tatar, 2019). Yalnızlık, ayrıca depresyon, stres ve özsaygı eksiklikleriyle de ilişkili olduğu için bu faktörlerin birbirini pekiştiren bir etkisi vardır.

Tartışma ve Sonuç

Genç yetişkinlerde geleceğe dair kaygı, çeşitli psikososyal faktörlerle şekillenmektedir. Literatürdeki bulgular, ekonomik belirsizliklerin, işsizlik oranlarının, aile desteğinin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve eğitim sürecinin gençlerin gelecek kaygıları üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalarda literatürde genelde üniversite son sınıf öğrencileri veya mezunlar ile ilgili araştırmalar daha fazladır. Bu araştırmalara bakıldığında örneğin bir araştırmada 420 üniversite öğrencisi incelenmiş, öğrencilerin %68'nin mezuniyet sonrası iş bulma konusunda ciddi endişeler taşıdığı bulunmuştur. Ayrıca, öğrenciler arasında gelecek kaygısı düzeyinin, ailelerinin ekonomik durumuna bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir (Keskin ve Gökçakan, 2023). Bir başka çalışmada 300 genç yetişkin incelenmiş ve işsizlikle bağlantılı kaygının, bireylerin psikolojik iyi oluşunu olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır. Özellikle uzun süreli işsizlik yaşayan bireylerin kaygı düzeyi diğer gruplara göre çok daha yüksek bulunmuştur (Yılmaz ve diğ., 2004). Yavuzer ve arkadaşlarının (2005)

araştırmasına göre, lise ve üniversite öğrencilerinin gelecekle ilgili beklentileri; mesleki başarı, mutlu bir evlilik, ekonomik kazanç ve toplumsal saygınlık gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır. Yapılan araştırmada 482 üniversite öğrencisinin %82.7'si sevilen bir meslek yapmak, %52.2'si ekonomik kazanç sağlamak, %43.9'u mutlu bir evlilik kurmak istediklerini belirtmiştir. Ancak %60'tan fazlası bu hedeflerini gerçekleştirme konusunda umutsuz ve kaygılı olduklarını ifade etmiştir. Yüksek orandaki mesleki ve ekonomik hedeflere rağmen, gençlerin umutsuzluğu gelecek kaygısının yaygın olduğunu göstermiştir. Tezcan'ın (2018) Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 350 kişilik öğrenci katılımı ile yaptığı çalışmada, gençlerin meslek seçimi ve gelecek beklentileri incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %68'i meslek seçimlerinde çevresel baskıların etkili olduğunu belirtmiş, bu durumun yaşam memnuniyeti üzerinde negatif bir etkisi olduğu görülmüştür. Aynı zamanda tercih ettikleri bölümleri genellikle aile veya çevresel faktörler nedeniyle seçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, kendi tercihlerine dayalı bir seçim yapamamanın gençlerin geleceğe dair beklentilerini olumsuz etkilediği ve yaşam memnuniyetlerini azalttığı belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, öğrencilerin birçoğunun geleceğe yönelik kaygı taşıdığını ve bu kaygının mesleki kariyer seçimlerini şekillendirdiğini göstermektedir (Tezcan, 2018). Alan yazıdaki bir diğer araştırmacı Korkut ve ark., (2021) çalışmasında 600 genç yetişkinin katılımıyla yapılan araştırmada, katılımcıların %74'ü sosyal destek eksikliğinin gelecek kaygılarını artırdığını belirtmiştir. Ayrıca, psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerde kaygı düzeyinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, psikososyal destek mekanizmalarının gençlerin geleceğe yönelik olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olduğunu ortaya koymuştur (Korkut F., ve ark., 2021). Araştırmalardan Şanlı ve Saraçlı (2014) tarafından yapılan bir diğer çalışmada, 402 üniversite öğrencisinin katılımıyla, katılımcıların %70'i kişilik özelliklerinin gelecek beklentileri üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu ifade etmiştir. Çalışma, psikolojik faktörlerin ekonomik kaygılar ve mesleki hedefler üzerindeki etkisinin literatürde güçlü bir bağlantı olarak tespit edilmiştir (Şanlı ve Saraçlı, 2014).

Literatürdeki farklı çalışmaların ortak bulgusu, genç yetişkinlerdeki gelecek kaygısının genellikle bireyin kontrol edemediği dış faktörlerden (işsizlik, ekonomik belirsizlikler) kaynaklandığı yönündedir. Bununla birlikte, bireysel baş etme mekanizmaları (destekleyici sosyal ağlar, öz yeterlik duygusu) ve psikolojik dayanıklılık, bu kaygının yönetiminde belirleyici rol oynamaktadır (Yıldız ve Koçyiğit, 2023). Bu psikososyal faktörler arasında özellikle işsizlik, ekonomik bağımsızlık arzusu ve aile desteğinin eksikliği, gençlerin gelecekle ilgili kaygılarının artmasına neden olmaktadır. Birçok araştırma, işsizlik ile gençlerin geleceğe dair kaygı düzeylerinin paralel bir şekilde arttığını belirtmektedir (Yılmaz ve ark., 2004). İşsizlik hem maddi hem de psikolojik anlamda genç yetişkinlerde önemli bir stres kaynağıdır ve genellikle düşük özsaygı, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik bozukluklara yol açmaktadır. Bu noktada, işsizlikle karşılaşan bireylerin psikolojik sağlıklarının bozulması, geleceğe dair kaygılarının arttığını ve bu kaygıların fiziksel sağlık üzerinde de olumsuz etkiler yaratabileceğini gösteren pek çok çalışma mevcuttur. Aile yapısı ve sosyal destek de bu kaygının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Özellikle gençlerin ailelerinden bağımsızlaşma süreci ve bu süreçte yalnız kalmaları, geleceğe dair belirsizliklerini artırmaktadır. Aile desteği, gençlerin kariyer planlaması ve iş bulma süreçlerinde onlara psikolojik bir güvence sağlayarak kaygılarını hafifletebilir. Ancak, aile desteği ve sosyal bağlantıların eksikliği, kaygıyı artıran bir diğer önemli faktördür (Gönül, 2008). Eğitim süreci de genç yetişkinlerin gelecek kaygısına etki eden bir başka faktördür. Üniversite eğitimi, bir yandan gelecekteki kariyer hedeflerinin şekillenmesine yardımcı olurken, diğer yandan

öğrencilerin mezuniyet sonrası iş bulma konusunda yaşadıkları belirsizlikler ve ekonomik baskılar nedeniyle kaygıyı artırmaktadır. Eğitim sürecinin bireylere gelecek kaygısını azaltmaya yönelik yeterli beceriler kazandırmaması, gençlerin iş gücüne katılımı ve kariyer gelişimleri konusunda zorluk yaşamalarına neden olmaktadır (Keskin ve Gökçakan, 2023). Ayrıca, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi de dikkate değerdir. Özellikle kadın genç yetişkinlerin, kariyer ve aile yaşamı arasında denge kurma çabası, erkeklerden farklı olarak daha fazla kaygıya yol açmaktadır. Kadınlar, toplumsal beklentiler doğrultusunda hem ailevi sorumlulukları hem de kariyer hedeflerini eş zamanlı olarak yönetmeye çalışırken, daha fazla stres ve kaygı ile karşılaşmaktadır (Özdemir, 2019).

Özsaygı, stres, depresyon ve yalnızlık gibi psikolojik faktörlerin gelecekle ilgili kaygı üzerinde güçlü etkiler yarattığı, mevcut literatürde yaygın olarak kabul edilmektedir. Depresyon ve yalnızlık da bu kaygıyı pekiştiren faktörler arasında yer almaktadır. Ancak, bu faktörlerin etkisi kültürel ve bireysel farklılıklara göre değişkenlik gösterebilir. Genç yetişkinlik dönemi boyunca bireylerin geleceğe dair kaygılarının yoğunlaşması, toplumun gelecekteki yapısını da doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, gençlerin kaygılarını azaltmaya yönelik sosyal ve psikolojik destek mekanizmalarının geliştirilmesi, toplum sağlığı açısından önemli bir rol oynayabilir. Çeşitli sosyal faktörlerin psikolojik özelliklerle birleşerek gençlerin gelecek kaygısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak, gelecek odaklı kaygıları azaltacak önleyici stratejilerin geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, genç yetişkinlerde gelecek kaygısı, birden çok psikososyal faktörün etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu faktörler arasında ekonomik belirsizlikler, işsizlik, aile desteği eksikliği, eğitim süreci ve toplumsal cinsiyet rolleri gibi unsurlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu kaygıları yönetmek ve azaltmak için gençlere yönelik psikososyal destek programlarının güçlendirilmesi, iş gücü piyasasıyla ilgili daha fazla fırsatın sunulması ve aile desteği sistemlerinin desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca, eğitim sisteminin öğrencileri gelecek kaygısıyla başa çıkabilmek için daha iyi bir şekilde hazırlaması önemlidir.

Gelecek Araştırmalar için Öneriler

Mevcut literatür, genç yetişkinlerdeki gelecek kaygısının psikososyal faktörlerle ilişkisini anlamada önemli bir temel oluşturmuş olsa da birkaç önemli eksiklik bulunmaktadır. İlk olarak, mevcut araştırmalar çoğunlukla işsizlik, ekonomik kaygılar ve aile desteği gibi faktörlere odaklanırken, kültürel ve coğrafi farklılıkların bu kaygıların nasıl şekillendiği üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir. Örneğin, farklı kültürlerde gençlerin geleceğe dair kaygıları nasıl şekilleniyor? Aynı şekilde, gelişmekte olan ülkelerdeki genç yetişkinlerin yaşadığı kaygılar, gelişmiş ülkelerdeki gençlerden ne şekilde farklılık göstermektedir? Bir diğer eksiklik, toplumsal cinsiyet rollerinin gelecekteki kaygıyı nasıl şekillendirdiğine dair daha kapsamlı çalışmaların olmamasıdır. Kadınların ve erkeklerin gelecek kaygılarını etkileyen psikososyal faktörlerin daha derinlemesine incelenmesi, toplumsal eşitsizliklerin nasıl kaygıyı artırabileceği hakkında daha fazla bilgi sağlayabilir. Birçok araştırma, genç yetişkinlerin geleceğe yönelik kaygılarını azaltmak için psikolojik dayanıklılıklarının ve sosyal desteklerinin artırılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bulgular, gençlerin psikolojik dayanıklılıklarını geliştiren programların ve sosyal destek mekanizmalarının kaygıyı azaltma üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda buna aile yapısının ve ekonomik bağımsızlığın, bireylerin gelecek kaygılarını şekillendirmede ne kadar önemli bir rol oynadığını gösteren çalışmalar, aile içi ilişkilerin ve ekonomik güvencenin psikolojik gelişim üzerindeki

etkileri de dahildir. Bu da aile dinamiklerinin güçlendirilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Mevcut literatür, genç yetişkinlerin gelecek kaygısını açıklamak için çeşitli psikososyal faktörleri ele almakta, ancak bazı alanlarda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Örneğin çoğu mevcut araştırma, kesitsel veri kullanmaktadır. Ancak, genç yetişkinlerin gelişimsel süreçlerini uzun bir süre boyunca takip eden çalışmalara ihtiyaç vardır. Uzunlamasına araştırmalar, gelecek kaygısının zamanla nasıl evrildiğini, hangi faktörlerin kaygı düzeylerini daha uzun süreli etkileyebileceğini ortaya koyabilir. Son olarak, gelecekteki araştırmalarda gençlerin geleceğe yönelik kaygılarını etkileyen dijital faktörler de incelenmelidir. Teknolojik gelişmelerin ve dijital dünyanın genç yetişkinlerin kaygıları üzerindeki etkisi henüz tam olarak keşfedilmemiştir. Özellikle sosyal medya ve dijital iletişim araçlarının, gençlerin gelecekle ilgili beklentilerini nasıl şekillendirdiği konusunda daha fazla araştırma yapılması önemlidir. Buna ek olarak kişilik özellikleri, öz-yeterlilik, stresle başa çıkma tarzları gibi bireysel psikolojik faktörlerin gelecek kaygısındaki rolü daha detaylı bir şekilde araştırılmalıdır. Bu alanlarda yapılacak daha fazla araştırma, psikososyal destek hizmetlerinin etkinliğini artırarak gençlerin geleceğe yönelik daha sağlıklı bir tutum geliştirmelerine yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

1. American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
2. Barış, E. (2018). *Özsaygı ve geleceğe yönelik kaygı arasındaki ilişki. Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 6*(2), 102-110.
3. Beck, A. T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press
4. Carta, M. G., Hardoy, M. C., Cadeddu, M., Carpiniello, B., Dell'Osso, L., Reda, M. A. ve Wittchen, H. U. (2004). Social Phobia in an Italian region: do Italian studies show lower frequencies than community surveys conducted in other European countries?. *BMC Psychiatry, 4*, 31. https://doi.org/10.1186/1471-244X-4-31
5. Clark, L. A. ve Watson, D. (1991). Tripartite model of anxiety and depression: Psychometric evidence and taxonomic implications. *Journal of Abnormal Psychology, 100*(3), 316–336. https://doi.org/10.1037/0021-843X.100.3.316
6. Çakmak, B. (2015). *Özsaygı ve depresyon arasındaki ilişki: Genç yetişkinlerde bir inceleme*. *Sosyal Psikoloji Dergisi, 14*(3), 70-85.
7. Çetinkaya, B. ve Kıyak, M. (2009). Üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik kaygıları ve umutsuzluk düzeyleri. *Eğitim ve Bilim, 34*(151), 70-83.
8. Dağtekin, G., Dalkılıç, M., Çakıcı, F., Çakır, A., Ekin, A. E., Öztünç, D., ve Işıklı, B. (2020). Tıp fakültesi öğrencilerinde gelecek kaygısı, depresyon ve stres ilişkisinin değerlendirilmesi. *Türk Tıp Öğrencileri Araştırma Dergisi, 2*(3), 135-142.
9. Demir, T. (1997). *Çocuk ve ergenlerde sosyal fobi: Epidemiyolojik bir çalışma.* İstanbul Üniversitesi.
10. Dinç, S. ve Erden Çınar, S. (2019). Bilişsel davranışçı yaklaşıma dayalı grupla psikolojik danışma uygulamasının üniversite öğrencilerinin gelecek kaygıları ve yetkinlik inançları üzerine etkisi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 10*(3), 15-28.
11. Erdem, H. (2016). *Depresyon ve kaygı arasındaki ilişki: Genç yetişkinlerdeki etkileri*. *Türk Psikoloji Dergisi, 8*(4), 233-245.
12. Erdur, Ö. ve Bıçak, B. (2011, Temmuz 6-9). Üniversite öğrencilerinin psikolojik

sorunları. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Malatya: İnönü Üniversitesi
13. Gönül, F. (2008). Genç yetişkinlikte aile yapısı ve psikolojik gelişim: Sosyal destek ve kimlik gelişimi. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 123-140.
14. Havighurst, R. J. (1974). Understanding the Elderly and the Aging Process. *Journal of Home Economics, 66*(4), 17-20.
15. Holliman, A. J., ve Collie, K. (2020). *The impact of anxiety on future planning in young adults*. *Journal of Youth Studies,* 23(3), 305-320.
16. Kabakçı, E. (2003). *Panik ve yaygın anksiyete bozukluklarında bilişsel-davranışçı terapiler*. İ. Savaşır, G. Soygüt ve E. Kabakçı, Bilişsel-davranışçı terapiler (91-112), TPD Yayınları
17. Karakaş, İ. (2020). *Stres, kaygı ve depresyon: Genç yetişkinlerde geleceğe yönelik kaygıların psikolojik temelleri*. *Psikoloji ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11*(1), 50-60.
18. Keskin, İ. ve Gökçakan, Z. (2023). Üniversite öğrencilerinde mezuniyet sonrası iş bulma kaygısının psikolojik etkileri. *Psikolojik Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 102-117.
19. Korkut-Owen, F. (2021). Belirsizlik ve Kariyer Davranışları. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi, 4*(2), 36-60.
20. Özdemir, H. ve Tatar, A. (2019). Genç Yetişkinlerde Yalnızlığın Yordayıcıları: Depresyon, Kaygı, Sosyal Destek, Duygusal Zekâ. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi, 1*(2), 93-101. https://doi.org/10.35365/ctjpp.19.1.11
21. Özdemir, S. (2019). *Toplumsal cinsiyet rolleri ve genç yetişkinlerde kariyer kaygısı: Erkekler ve kadınlar arasında bir karşılaştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
22. Schwartz, S. J. (2001). The evolution of the identity status approach to identity development: A critical review. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 1(1), 7-58.
23. Seçer, Barış (2006) Uluslararası Boyutuyla Genç İşsizliği ve Gençlere Yönelik İstihdam Politikaları, TİSK Akademi, Cilt:1(2), 78-97.
24. Şanlı, T. Saraçlı, S. (2015) "Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi" KAÜ İİBF Dergisi, 6(11), 25-36.
25. Tahir, M. (2017). *Stres kaynakları ve genç yetişkinlerde kaygı düzeyleri.* Türk Psikolojik Araştırmalar Dergisi, 19(2), 100-110.
26. Tektaş, N. (2014). Üniversite mezunlarının kaygı düzeylerinin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(31), 243-253.
27. Tezcan, F. (2018). Üniversite Gençliğinin Meslek Seçimi ve Gelecek Beklentileri: Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Örneği. OPUS International Journal of Society Researches, 8(1), 27-57. https://doi.org/10.26466/opus.393634
28. Watson, J. B., ve Rayner, R. (1920). *Conditioned emotional reactions*. Journal of Experimental Psychology, 3(1), 1–14.
29. Yavuzer, H., Demir, İ., Meşeci, F., Sertelin, Ç. (2012). Günümüz Gençliğinin Gelecek Beklentileri. Hayef Journal of Education, 2(2), 93-103.
30. Yıldız, T. ve Koçyiğit, E. G. (2023). Genç Yetişkinlerde Kaygı Düzeyi ile Ontolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkide Bilişsel Esnekliğin Aracı Rolü. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi, 6(*2), 423-440. https://doi.org/10.48174/buaad.1362976
31. Yılmaz, Ö., Çetinkaya, M. ve Uğurlu, A. (2004). Uzun süreli işsizliğin genç yetişkinlerde sosyal ve sağlık etkileri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 166-180.

The Substance: A Psychological and Existential Exploration of Beauty, Identity, and Social Marginalization

Sadık Çalışkan
Doc.Dr. Inonu Universitesi ,Iletisim Fakultesi
sadik.caliskan@inonu.edu.tr
0000-0001-6699-0424

Tuba Arslan
Ogr.Gor, Ankara Yildirim Beyazit Universitesi, Yabanci Diller Yuksekokulu
arslanntubaa@hotmail.com
0000-0003-0919-1416

Abstract

The Substance is a 2024 released body horror film written and directed by Coralie Fargeat, which has been awarded as the best screenplay at the 77 Cannes Film Festival. Starring Demi Moore, it features an in depth exploration of the psychological impacts of idealized beauty standards, age, and the internalized violence inflicted on women by the society. The film deals with the self-destructing effects of beauty ideals placed upon women through multilayered metaphors, images and nuanced storytelling. Key symbols such as the Hollywood star of Elisabeth Sparkle (the protagonist), which is gradually wearing down, or the substance itself, suggest the deep consequences of social marginalization and beauty standards that emphasize perfection. The juxtaposition of Elisabeth and her idealized younger self, Sue, brings the issue to another level, showing the futile chase for perfection and eternal youth, while body horror serves as the externalization of the misogyny. Toward the end of the movie, the "Monstro", another metaphor, points to freedom through self-acceptance. Ultimately, *The Substance* is a movie that transcends its plot and engages the audience in compelling meditation on societal norms devoid of true worth, identity and self-acceptance beyond physicality. This study underlines the importance of the film as a psychological and existential reflection on the human condition.

Keywords: body horror, beauty standards, self-acceptance

Egzersiz Bağımlılığı ve İlişkili Olduğu Psikolojik Değişkenler: Narsisizm, Benlik Saygısı ve Obsesyon Açısından Bir İnceleme

Zeynep Akyüz
Arş. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü
zeynep.akyuz@omu.edu.tr
0000-0003-1335-6789

Özet

Fiziksel zorlanmalara rağmen egzersiz davranışının sürdürülmesi egzersiz bağımlılığı kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmada bağımlılığın psikolojik nedenlerini anlayabilmek amacıyla narsisizm, benlik saygısı ve obsesyon değişkenleri ele alınmıştır. Alan yazında bu değişkenlerin egzersiz bağımlılığı ile ilişkili olduğuna dair sonuçlar bulunmaktadır. Ülkemizde bu değişkenlerin egzersiz bağımlılığı ile bağlantısının incelendiği çalışmalar oldukça sınırlı olmakla birlikte psikolojik etkenlerden biri olan obsesyon olgusunun ise ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır.Demografik özelikler açısından bağımlılıkların genç erkek popülasyonda yaygın olduğu alan yazın bilgisinden hareketle bu araştırmada da egzersiz bağımlılığı puanlarının erkeklerde daha yüksek bulunması beklenmiştir. Bağımlılıklara eşlik eden ek bağımlılıkların sıklığı da dikkate alınarak sigara, alkol ve madde kullanımları da incelenmiştir. Bu araştırma bir üniversitede çeşitli düzeylerde eğitimine devam eden ve düzenli egzersiz yaptığını belirten 18 yaşın üzerindeki 176 katılımcı (%48 kadın, %52 erkek) ile yürütülmüştür. Katılımcıların yaşları 18-39 arasında değişmektedir. Veriler çevrimiçi anket yoluyla elde edilmiştir. Sonuçlar egzersiz bağımlılığının narsisistik kişilik özelliğinin "üstünlük" alt boyutuyla, obsesyonun "kabul edilemez düşünceler" ile "simetri, eksiksizlik ve bir şeylerin tam olması gereksinimiyle ilgili endişeler" alt boyutları ile olumlu yönde ilişkili olduğu bulunmuştur. Benlik saygısı ise egzersiz bağımlılığı ile ilişkili bulunmamıştır. Cinsiyetler arası karşılaştırmada anlamlı bir fark ve yaş ile korelasyon incelendiğinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Katılımcıların %61.9'u alkol kullanırken, tüm katılımcıları %3.4'ü bağımlılık riski oluşturacak miktarda alkol kullanmaktadır. Katılımcıların %4.5'i uyuşturucu/uyarıcı madde kullandığını, %37.5'i ise sigara kullandığını belirtmiştir. Sonuç olarak egzersiz bağımlılığının düşük benlik saygısı ile ilişkili olmadığı, aksine üstünlük, kabul edilemez düşünceler ve bir şeylerin tam olması endişesi gibi daha mükemmeliyetçi kişilik özellikleri ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Egzersiz her ne kadar sağlıkla ilgili bir davranış olarak algılansa da alan yazında belirtildiği gibi sağlıklı olmayan madde ile ilişkili davranışların da eşlik ettiği görülmektedir. Bu araştırmada örneklemde yalnızca bir üniversitenin öğrencileri yer almış, bağımlılıkla ilgili ölçümler ise kişilerin öz bildirimlerine dayalı olarak değerlendirilmiştir. Gelecekteki çalışmalarda farklı sosyoekonomik ve eğitim düzeylerinden katılımcıların yer aldığı daha geniş örneklemlerle çalışılması ve madde ile ilişkili davranışların klinisyenler tarafından değerlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Egzersiz Bağımlılığı, Narsisizm, Benlik Saygısı, Obsesyon.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Pozitif Tanılı Yetişkinlerde Psiko-Sosyal Etkilenmeler

Gül Nur ŞIK
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
gull.nurr.sk@gmail.com

Cansu TUNCER
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
Cansutncrxx@gmail.com

Senanur ALGI
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Psikoloji Bölümü
senanuralgi@hotmail.com

Özet

Bu çalışmada COVID 19 pozitif tanısı almış ve karantina deneyimi yaşamış bireylerde farklı süreçlere dair psiko-sosyal etkiler araştırılmaktadır. Bireylerin karantina ve pandemi dönemindeki psikolojik süreçleri incelenerek bu süreçteki duygu, düşünce ve izledikleri yollara ilişkin bilgi edinmenin yanı sıra süregelen etkilerin varlığının belirlenmesi, bu yolla literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Bununla birlikte olası bir pandemi, salgın süreci veya benzer bir durumda yaşanabilecek olumsuzluklarla ilgili öneri geliştirmek amaçlanmaktadır. Araştırma, Lisans Öğrencisi Katılımlı Bilimsel Araştırma Projesi (BAP) desteği ile bölümümüz öğretim üyesi Doç. Dr. Ayşe Burcu Gören danışmanlığında yapılmıştır. Araştırma için Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır. Katılımcılar araştırmaya katılım konusunda bilgilendirilmiş ve onam alınmıştır. Yapılan çalışmada süreçlere dair detaylı bilgilere ulaşabilmek ve kişisel farklılıkları daha iyi gözlemleyebilmek adına nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Veri toplama tekniği olarak yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından ulaşılan, COVID-19 pozitif tanısı almış, 18 – 52 yaş aralığına sahip katılımcılarla yapılan mülakatlar ortalama 25 dakika sürmüştür. Katılımcıların onamıyla ses kaydı alınmış, daha sonra ses kayıtları transkribe edilmiştir. Toplanan verileri içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz süreci, ilk kodlamalar, tekrarlı okumalar, kodların birleştirilmesi, temalar ve kategorilerin oluşturulması yoluyla ilerlemiştir. Analizler, akran değerlendirmesi ile yeniden incelenerek son hali verilmiştir. Analiz sonucunda (I) İlk Duygusal ve Düşünsel Tepkiler, (II) Süreçteki Duygusal ve Düşünsel Tepkiler, (III) Süreç Atlatıldıktan Sonraki Etkiler ve Kalıcı Etkiler olarak üç kategori elde edilmiştir. Her Kategori temalara ve alt temalara ayrılmıştır. Tanının alındığı ilk aşamaya ilişkin veriler Duygusal ve Davranışsal Tepkiler temalarıyla ele alınmıştır. Karantina sürecini içeren ikinci kategori, Kaygı, Korku, Yalnızlık, Hijyen Konusunda Kompulsif Davranışlar, Ümitsizlik, Dayanıklılık, Semptomal Etkilere Bağlı Psikolojik Etkiler, Teknolojinin Rolü, Farkındalık olmak üzere toplam 9 ana tema altında toplanmıştır. Süreç Atlatıldıktan Sonraki Etkiler ve Kalıcı Etkiler kategorisinde ise; Davranışsal etkiler, Sosyal Etkiler, Fiziksel Etkiler, Duygusal etkiler, Kültürel etkiler, Bilişsel etkiler olarak 6 tema belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, halihazırda normalleşmiş bazı alışkanlıkların pandemiyle birlikte hayatımıza girdiği, hayatımızda olumlu ve olumsuz etkileri olduğu görülmüştür. Araştırmanın beklenen yaygın etkisi, Covid-19 deneyiminin yaşamış bireylerin, bu deneyimden psiko-sosyal açıdan etkilenme biçimlerine ilişkin literatüre ve gelecek araştırmalara katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Psiko-Sosyal Etki

Translation of World Literature

Saman Hashemipour
Assoc. Prof., T.C. Haliç University, Faculty of Arts and Sciences, American Culture and Literature Dpt.
samanhashemipour@halic.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1756-3929

Burcu Öztürk
Dr.
burcuozturrk@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5588-0963

Abstract

Aim: Transnational and interdisciplinary inference of humanities maxims sciences to revere language, literature, and cultural prospects. Literary translation is a substantial aspect of international cultural interfaces in the realm of world literature, solely interrelated with translation as a crucial feature of transnational cultural studies. The translation is a benchmark of literary inspiration for national cultural issues; however, comparative literature debated the traditional literary translation and the dignity of contextual translation. The translation is a marginal proposal for cultural communication in the contemporary fulfillment of world literature. Translation not only burns up comparative literature but also intensely impacts the expansion and renovation of world literature. Now, comparative literature theorists regard world literature as a means of grasping other cultures aptly to consolidate and swell national literature. Comparative literature scholars skeptically dispute the texts in the source languages and adapt translations due to linguistic, cultural, and literary approaches. The intermingling of new-fangled theories of comparative literature with translation studies and postcolonial criticism evoked further inquiries into world literature. Comparative literature challenges current theories and the history of translation by examining translation periodically, the impact of translated works on the literary understanding of the target language, and the prosperity of translating works of a particular genre of literature. Besides, intertextual literature reading is promising through comparative study of dialogues in social, historical, and literary contexts, and translation plays a means in this reading. Result: The cooperation of researchers in comparative literature and translation studies makes the expansion of the interdisciplinary examination possible, and their transnational and interdisciplinary interaction creates an amalgam for a deeper understanding of the global prospect. The intercultural, interlinguistic, and interdisciplinary assumption of world literature in translation due to its linguistic, cultural, and sociological face opens up new horizons to literary perception. Conclusion: This study reviews the types of literary translation due to the linguistic understanding of world literature and postcolonial translation in expanding comparative studies. The challenges of literary translation and the translatability of world literature and its sparked enigmas are discussed by the cast of theorists such as David Damrosch, Emily Apter, and Susan Bassnett.

Keywords*:* Translation, World Literature, Comparative Literature, David Damrosch.

Introduction

Comparative literature studies have significantly expanded over the past few decades and have gained interactions with other disciplines, such as translation studies. Due to their metalinguistic and interdisciplinary nature, comparative literature and translation studies foster deeper reflection on languages and cultures. Scholars in comparative literature have approached the field's categorical identity through various theoretical lenses, reflecting the prevailing intellectual paradigms of their respective eras. This study also investigates the interplay between comparative literature and translation studies to delineate the parallels and interactions between them and examines how translation serves as a crucial conduit for comparative literary studies— highlighting the nuances of their relationship and the implications for both disciplines.

The interplay between comparative literature and translation studies

Comparative literature is intricately tied to translation; historically, scholars have prioritized the acquisition of European languages within original forms—sidelining translation as a less valuable endeavor—is leading to a marginalization of translation studies within the discipline after deeming in-depth literary analysis. Here, the pivotal question emerges; Why should comparative theorists distance themselves from a fundamental aspect of comparative literature? Steiner (1996)–who stands as a seminal figure in establishing the profound link between literature and other fields of humanities—eloquently articulates the intrinsic relationship between comparative literature and translation, emphasizing the role of comparative literature by focusing on the challenges of translation in the context of literature, which is crucial for effective literary comparison across languages. (pp.164-65)

Lefevere notes that Romantics embraced a cosmopolitan view of translation as a cultural exchange, but later shifted away from this outlook, influenced by nationalism, and focused on national literature rather than contributing to world literature through translation. (Lefevere, 1995, pp.1-3) The rise of nationalism and its negative impact on theoretical discussions of translation emerged in universities debating classical literature, which overlooked translation. The new national literature not only adopted classical methodologies but also validated its academic status against critics of classical literature (Lefevere, 1995, p.4). The revised academic programs of comparative literature focus on concise translation to help students understand the original texts.

The emerging field of comparative literature—aimed to engage with translation—sacrificed this study to gain academic prestige; it abandoned translation by hindering the establishment of institutions dedicated to it. (Lefevere, 1995, p.3) Comparative literature was confined to Europe through specialists fluent in classical and modern languages; however, the discipline broke free from European confines, and the growing need for translation led to a reduction in opposition to translation. This change in viewpoint is distinctly demonstrated in the reports released over the decade by the American Comparative Literature Association.

Although translation has played a vital role in communication between cultures, it was not until the mid-20th century that the study of translation began as an academic discipline. (Holmes, 1988) The conceptualization of translation has evolved significantly, theoretically, and practically. Initially, translation was perceived primarily as a subfield of applied linguistics,

characterized by a) establishing equilibrium in translation processes, b) diagnosing specific translation challenges, and c) subsequently proposing a range of methodologies to address these issues. (Schaeffner, 2001) Later, the linguistics evolved from translation studies and developed interdisciplinary ties with other academic fields.

One of the most significant advancements in translation studies is the introduction of Even Zohar's polysystem theory, which is focused on literary translation and underscores the importance of translated literature within the target society. Zohar posits that translated works operate as a dynamic system, interacting with various literary, historical, cultural, and social frameworks and offering valuable insights into broader cultural context. (Even-Zohar, 1987; 2004) According to Zohar, any literary system must consider translated literature as a conduit for change and innovation. Thus, "no observer of the history of any literature can avoid recognising as an important fact the impact of translations and their role in the synchrony and diachrony of a certain literature." (Even-Zohar, 1978, as cited in Bassnett, 2007, p. 16) Later, translation studies entered a new phase marked by a cultural turn.

The cultural shift linked to Lefevere and Bessnett questioned former language-focused methods and highlighted a transition in research from strictly formalist frameworks to those centered on metatextual factors. (Lefevere & Bassnett, 1990) This change can be viewed as a reflection of the cultural transition in the humanities during the late 1980s and early 1990s. (Bassnett, 2007, p.16) Gradually, the research in translation studies expanded from purely linguistic issues to the cultural, historical, and social dimensions of translation. In other words, the view on the nature of translation has fundamentally changed; translation is no longer just a linguistic translation of the source text into the target language, but a rewriting of the source text. (Lefevere, 1992) In this context, translators no longer are copyists of the authors; instead, they act as social participants in the translation process, reformulating the original text personally and translation is utilized not only for educating and training translators but also for exploring cultural studies. (Lefevere & Bassnett, 1990, p.6) Lefevere and Bassnett discuss how translation serves as one of the most explicit and accessible means for examining cultural interactions (Lefevere & Bassnett, 1990, p.7). This perspective underscores the significance of translation, elevating it to a status equal to that of literary texts—particularly in comparative literature.

The significance of post-structuralist approaches to translation has challenged the traditional authority of the source text, resulting in a dynamic where the relationship between the translated text and the original is no longer one of equilibrium but rather situated within a network of intertextual connections. Furthermore, these approaches have prompted a reevaluation of the concepts of originality and authorship, which have historically positioned translations as subordinate to the source text. According to Derrida, the original text is neither complete nor authentic and requires what Walter Benjamin refers to as life's continuity. (Venuti, 1992, p.7) The advancement of translation studies is attributed to a combination of theoretical developments and significant political and social changes, such as the Cold War, China's current position, and globalization. (Kuhiwczak & Littau, 2007, p.1)

The nexus between comparative literature and translation has been concisely articulated in the decennial reports issued by the American Comparative Literature Association, which, from 1965 to 1975, emphasized marginalizing the role of translated texts in the comparative literature framework. The 1993 report by Bernheimer adopted an integrative stance, underscoring the

critical necessity of foreign language competence to reconcile the historically contentious relationship between disciplines. (Levin, 1965; Greene, 1975; Bernheimer, 1993) The evolving attitudes reflected in these reports align with the progress in comparative literature and translation studies. Bernheimer (1993) and Bassnett (1993) thoughtfully addressed the challenges facing comparative literature, which is considered a subset of translation studies, and highlighted the importance of cultural perspectives. Bassnett's insights debate the relationship between comparative literature and translation studies, emphasizing a more inclusive approach to these interconnected fields. This shift in perspective was also influenced by questions concerning the conventional understanding of comparative literature, which resulted in an evaluation of the field. Then, Spivak (2003) advocated a revised definition of the field and addressed the predominance of Eurocentric frameworks within classical comparative literature. She advocated for a more inclusive approach encompassing European nations and languages as well as Asian and other identities within the Islamic countries. This perspective emphasizes postcolonial studies' valuable contributions to enrich the comparative literature field.

With insights from David Damrosch and Emily Apter, the American Comparative Literature Association emphasized the importance of translation, providing more in-depth coverage of the topic, developed under the guidance of Saussy (2006) and highlighted the role of translation in promoting intercultural exchange—illustrating its impact on cross-cultural dialogue and understanding. According to Bibbò (2002), the most significant point that Saucy added was the emphasis on the unequal power relationship between languages and translation. Comparative literature must deeply engage with the multifaceted nature of the source text's language and its translation. Rather than simply viewing language as a source for content transmission, this approach challenges scholars to appreciate the profound intricacies of linguistic structures, cultural subtleties, and the rich potential for meaning that emerges through the processes of translation. Such a perspective elevates our understanding of literary texts and enriches the dialogue between cultures by enhancing the field's scholarly depth and relevance. (Saussy, 2006, p.14)

Besides, Bassnett (2006) has reevaluated her previous assertions that her intent on the statements in Comparative Literature was not to proclaim the decline of comparative literature but to advocate for the discipline of translation studies. She views both fields as interrelated, recognizing them as complementary methodologies in literature that offer mutual benefits. Apter (2006) explores the enduring connection between translation and comparative literature, positioning translation as essential to developing comparative literature as a therapeutic means to address nationalism in literature. She advocates introducing new initiatives within comparative literature programs that prioritize translation to combat nationalism. Apter suggests a middle ground between the extremes of everything/nothing is translatable. She argues that to avoid flawed and ineffective translations, the translation should be entirely eschewed in favor of monolingualism, which allows for the translation of any text without any necessary precautions. (p.91) She perceives the contemporary challenge of comparative literature as an endeavor to foster peace and reconciliation between these two perspectives. The increasing focus on translation in comparative literature is effectively illustrated in Saussy (2017), which includes contributions from respected scholars like Damrosch and Spivak. Their insights emphasize that translation is not just a secondary process but a meaningful interaction with the text that deserves recognition on par with the original work.

The intricacies of translating World Literature

The intersections between comparative literature and translation studies can be observed across various research fields. Bassnett (2006) noted that historical domains play a significant role in contemporary comparative literature. (p.8) In its formative stages, comparative literature primarily explores the historical connections between two or more national literatures. (Damrosch, 2003, p.97) Since translation is embedded in history, "it is no exaggeration to say that if we want to study cultural history, the history of philosophy, literature, and religion, we shall have to study translations to a much greater extent than we have done in the past." (Bassnett & Lefevere, 1998, p.6) The history of translation is integral to the history of literature and is essential for literary historiography. Translation studies and comparative literature intersect; herein, key topics in the history of translation include a) the fluctuations of translation practices over time, b) the influence of translated works on target literature, and c) trends in the translation of specific genres. (Bassnett, 1993, p.47)

To truly grasp the tapestry of a nation's literary heritage, one must delve into comparative literature, where translation plays a pivotal role. Literary history is inherently interdisciplinary and thrives at the intersection of translation, history, sociology, literary criticism, and political science. Literature is no longer limited to lofty classics, and we must recognize the vital role of translation in bridging cultures. This dynamic exchange introduces us to genres and literary movements and highlights the intricate relationships between national literature that allow us to realize the broader narrative of literature.

A significant overlap between comparative literature and translation studies underscores the pivotal role of the reader in constructing meaning. This perspective emerged as a response to the author-centric paradigms dominant in the nineteenth century. Hans Robert Jauss articulates that reception is fundamentally the process through which the reader ascribes specific meanings to a text. (Brems & Pinto, 2013, p.142) Jauss (1970) posits that every text is inherently incomplete, enabling it to acquire meaning through the reader's engagement during the reading process by evolving the interpretation of literary texts across different historical periods.

The emerging reader-centered and hermeneutic approach suggests that each reading experience generates a new understanding of the text, highlighting the dynamic relationship between the reader and the work. Translation plays a crucial role in understanding the characteristics and expectations of a work's recipient, which is well-established and was significantly advanced by the International Association of Comparative Literature (1967) and focused on a Comparative History of European Literature. Here, scholars possess robust proficiency in translation studies and comparative literature and effectively leverage the methodologies and analytical frameworks by employing sophisticated tools to enhance textual comprehension and interpretation. (Bibbò, 2022) Such relationships are expressed in multiple forms; writers from differing languages and cultures influence one another through translation and facilitate cross-cultural appreciation.

In contemporary discourse, there is a need for a transnational and interdisciplinary approach to the humanities that foregrounds the critical roles of language, literature, and culture. It is posited that comparative literature and translation studies are particularly well-suited to serve as the foundational disciplines for developing such a broad and integrative humanities framework. They explore the intricacies of cultural exchange and illuminate the complexities of defining

linguistic boundaries, thus fostering a more holistic understanding of human expression in a globalized context. (Bermann, 2009, p.432) Comparative literature and translation studies are fundamentally transnational and interdisciplinary, and their collaboration greatly enhances our understanding of the modern world. By investigating intercultural and interlingual dimensions, research in comparative literature deepens our understanding of translation. Simultaneously, examining the linguistic, cultural, and sociological aspects of translation reveals new insights into literature, and this dynamic interaction field is crucial for a thorough appreciation of both fields.

Scholars in comparative literature tend to prioritize direct engagement with source texts, exhibiting a critical stance toward interpretations or analyses reliant on translations. They advocate for comprehensive linguistic competency in the language of the literature review, which mirrors that the depth of nuanced conclusions in their research is crucial. Although having a good command of a foreign language is ideal, relying on the quality of translations is precedent to language skills. Researchers and readers often depend on translations to realize various ideas and works of art, underscoring the importance of translation in global communication. Thus, the translator's skill in conveying meanings is vital for promoting international cultural unity. Current theoretical viewpoints indicate that translation must not lose the literary work's original language merits. Literary research fundamentally depends on unimpeded access to translation; it underscores the necessity of translation in expanding literary understanding and does not undermine the prevailing view that engaging with translated works is a superior task. This sentiment holds potential concerns regarding fidelity and authenticity in the translation process. This viewpoint seems to originate from specific research within the field of literature, where the relationship between language and literature has traditionally been both close and interdependent.

Translation may sometimes lack a basis in logical reasoning and rigorous analysis. Language undeniably shapes our perception of literature's value, and the presence of shared vocabulary across different languages facilitates meaningful translations, bridging cultural divides and enhancing our appreciation of diverse literary works. Engaging with translated works allows us to access a wide array of literary elements beyond the constraints of a single language. Conversely, those who choose to forgo reading translations may inadvertently limit their exposure to a significant portion of world literature. As a result, their literary achievements, regardless of their wisdom and precision, may lack the transregional perspective that enriches the appreciation of narratives.

Translation approaches can be classified as either author-centered or reader-centered. Venuti (2008) contrasts "domesticating" and "foreignizing" methods, where the latter emphasizes fidelity to the source text's linguistic and stylistic features, aiming to preserve its original context and nuances. Here, an author-centered translator prioritizes fidelity to the source text by striving to maintain its original linguistic and stylistic features. This commitment to preservation enhances accuracy and aligns closely with the author's intent. This approach impedes comprehension for the target language's readers when the text may not adequately accommodate linguistic context's idiomatic and cultural nuances (pp.99-100). In a reader-centered translation, it is essential to accurately convey the author's message and allow the translator greater flexibility to identify analogous elements in the target language that resonate with the source text. Such a method ultimately enhances comprehension for readers in the target

language, ensuring that they encounter fewer unfamiliar elements in the translation. Seleskovitch & Lederer describe the process of deverbalization in translation, wherein translators focus on understanding and conveying the underlying meaning of the source text. This approach allows for adaptations that align with the cultural and linguistic context of the target language. (Durukan & Çokövün, 2018)

To achieve translational balance and connect well with the target language, the translator must possess the necessary knowledge and familiarity to overcome linguistic and cultural barriers. A proficient translator must cultivate a deep understanding of the author's perspective to accurately capture their intentions and deliver the text with precision and nuance. The translator needs to be sensitive to the cultural context surrounding the work, demonstrating a level of talent and literary skill akin to that of the original author. This "transaction" approach enables the translator to elicit the same emotional resonance and impact in the readers of the target language as the original text imparts to its audience. (Pedersen, 2019) Conscious or unconscious influence is imperative to examine the presence of this influence and the rationale and mechanisms behind it. Grasping the underlying factors is crucial for comprehending the significance of the motivations and mechanisms driving impact. Theoretical frameworks and research methodologies within comparative literature are continuously evolving, which is a hallmark of the field. This adaptability enables comparative literature to effectively engage with emerging literary theories and contemporary literary criticism approaches.

Conclusion

This study aims to highlight the viability of intertextual analysis within comparative literature through the dynamic interplay of texts situated in their social, historical, and literary contexts, in which translation acts as a central element. Advancing the interdisciplinary fields of comparative literature and translation studies depends on strong collaboration among researchers, for whom applied studies are invaluable. Moreover, the introduction and critical examination of works at the intersection of comparative literature and translation studies will yield substantial benefits for theoretical exploration and practical application. Translation serves as a crucial foundational element not only within the realm of comparative literature but also in the broader evolution of literary forms across linguistic traditions and transcends mere linguistic conversion—contributing significantly to the dynamics of cultural exchange and the development of literary discourse globally. Translation studies are a vital part of comparative literature and have consistently served as a platform for cultural interactions and communication, acting as a catalyst for cultural development. Translation studies are recognized as a creative endeavor—particularly in the context of literary translation, which plays a pivotal role in fostering intercultural dialogue and cultural evolution among nations. Through the process of translation, literary works are not only preserved but are also recontextualized, with each iteration reflecting a transformation and revival of the original text. This interplay highlights the dynamic nature of literary translation as an art and a scholarly pursuit by facilitating the continuous interaction and enrichment of diverse literary traditions. Scholars in comparative literature engage with translation not merely as a linguistic phenomenon but through a lens that emphasizes cultural and literary implications. Thus, innovative theoretical frameworks have fostered the emergence of new research avenues within the discipline, marked by a commitment to self-reflection and critique, continually interrogating and re-evaluating established theories. Thereby, comparative literature regularly proposes alternative perspectives by broadening its domain of inquiry and enriching its methodological

approaches.

References

1. Apter, E. (2006). *The translation zone: A new comparative literature*. Princeton: Princeton University Press.
2. Bassnett, S. (1993). *Comparative literature: A critical introduction*. Oxford: Blackwell.
3. Bassnett, S. (2006). Reflections on comparative literature in the twenty-first century. In H. Saussy (Ed.), *Comparative literature in an age of globalization* (pp. 52-61). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
4. Bassnett, S. (2007). Culture and Translation. In P. Kuhiwczak& K. Littau (Eds.), *A Companion to Translation Studies* (pp. 13-23). Multilingual Matters.
5. Bassnett, S. & Lefevere, A. (1998). *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*. Multilingual Matters.
6. Bernheimer, C. (1993). *Comparative literature at the turn of the century*. In American Comparative Literature Association (Ed.), *Comparative literature in the age of multiculturalism* (pp. 1-13). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
7. Bibbò, A. (2022). Comparative Literature and Translation History. In C. Rundle (Ed.), *The Routledge Handbook of Translation History* (pp.139-154). Routledge.
8. Brems, E.& Pinto. S. R. (2013). Reception and Translation. In Y. Gambier& L. v. Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies* (pp. 142–147). Benjamins Publication.
9. Damrosch, D. (2003). *What is World Literature?* Princeton University Press.
10. Durukan, E., & Çokövün, A. (2018). Gile'in IDRC Modeli Temelinde 'Yorumlayıcı Anlam Kuramı'nın Değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 6(10), 29-50.
11. Greene, T. (1975). *Report on standards*. In American Comparative Literature Association (Ed.), *Comparative literature at the turn of the century* (pp. 16-30). New York: ACLA.
12. Holmes, J. S. (1988). The name and nature of translation studies. *Applied Linguistics*, *19*(2), 172–185.
13. International Association of Comparative Literature. (1967). *Comparative history of European literature*.
14. Jauss, H. R. (1970). Literary history as a challenge to literary theory. *New Literary History, 2*(1), 7-37.
15. Lefevere, A. (1992). *Translating, rewriting, and the manipulation of the literary fame*. Routledge.
16. Lefevere, A. (1995). Introduction: Comparative Literature and Translation. *Comparative Literature*, *47*(1), 1-10.
17. Lefevere, A., & Bassnett, S. (1990). Introduction: Proust's grandmother and the thousand and one nights: The 'cultural turn' in translation studies. In S. Bassnett & A. Lefevere (Eds.), *Translation, history and culture* (pp. 1-13). London: Pinter Publishers.
18. Levin, H. (1965). *Report on standards*. In American Comparative Literature Association (Ed.), *Comparative literature at the turn of the century* (pp. 1-15). New York: ACLA.
19. Pedersen, D. (2019). Managing transcreation projects: An ethnographic study. In *Translation practice in the field: Current research on socio-cognitive processes.* John Benjamins. (pp.43-59)

20. Saussy, H. (Ed.). (2006). *Comparative literature in an age of globalization*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
21. Saussy, H. (Ed.). (2017). *The state of the discipline report*. American Comparative Literature Association.
22. Schaeffner, C. (2001). Annotated Texts for Translation. In A. Trosborg (Ed.), *Analyzing Professional Genres* (pp.209-224). Benjamins.
23. Spivak, G. C. (2003). *Death of a discipline*. New York: Columbia University Press.
24. Steiner, G. (1996). What is Comparative Literature? *Comparative Criticism*, *18*, 157-171.
25. Zohar, E. (1987). *Polysystem theory*. In G. Toury (Ed.), *Translation across cultures* (pp. 9-26). Tel Aviv: Tel Aviv University.
26. Zohar, E. (2004). *The position of translated literature within the literary polysystem*. In L. Venuti (Ed.), *The translation studies reader* (2nd ed., pp. 199-204). New York: Routledge.
27. Venuti, L. (1992). *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology*. Routledge.
28. Venuti, L. (2008). *The translator's invisibility: A history of translation* (2nd ed.). Routledge.

Ardıl Çeviride Not Alma Tekniklerinin İngilizce ve Türkçe Dil Çifti Bağlamında İncelenmesi: Öğrencilerle Birlikte Bir Vaka İncelemesi

Yaşar Akgün
Arş. Gör., İzmir Ekonomi Üniversitesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
yasar.akgun@ieu.edu.tr
0000-0002-8728-2615

Mehmet Tahir Öncü
Prof, Dr., Ege Üniversitesi, Mütercim ve Tercümanlık Anabilim Dalı
mtoncu@yahoo.com
0000-0001-8970-1468

Özet

Çeviri pratiğinin salt bir dilbilim altalanı olarak irdelenmektense ayrı bir uzmanlık alanı olarak bilimsel kurallar çerçevesinde ele alınması 20. yüzyılın sonlarına tekabül etmektedir. Bununla birlikte, çevirinin bir bilim olarak ele alınması nispeten yeni bir süreçken sözlü çevirinin popüler bir alt alanı olan ardıl çeviri sürecinin bir araştırma nesnesi haline gelmesi ise halen güncelliğini koruyan bir konudur. Bu bağlamda, özellikle de son zamanlarda ardıl çeviri alanını çeşitli perspektiflerden ele alan pek çok uluslararası ampirik çalışma gerçekleştirilmiştir. Ardıl çevirinin önemli bir bileşeni olan not alma süreci ise içerdiği karmaşık dinamikler nedeniyle söz konusu alanyazının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkçe ve İngilizce dil çiftinde, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık alanında öğrenim gören öğrencilerin not alma süreçlerindeki dil eğilimlerini Gile'nin (2009) Çaba Modeli çerçevesinde irdelemektir. Örneklem, İzmir Ekonomi Üniversitesi İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü'nde öğrenim görmekte olan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşan 10 kişilik bir öğrenciler grubundan oluşmaktadır. Çalışmada katılımcılardan İngilizceden Türkçeye ve Türkçeden İngilizceye olmak üzere belirli iki kaynak sözlü metinde ardıl çeviri yapmaları beklenmiş ve katılımcıların almış oldukları notların dil eğilimleri yüzdelik oranlarda analiz edilmiştir. Takip eden aşamada katılımcıların not alma eğilimlerine dair farkındalıklarını saptamaya yönelik artalan bilgilerini irdeleyen 5 soruluk bir anket hazırlanmış ve katılımcıların yanıtları destekleyici bir unsur olarak çalışmanın sonuçlarına dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ardıl Çeviri, Not Alma, Çaba Kuramı, İngilizce, Türkçe.

Differences in Game Perception in Turkish and English Volleyball Terminology

Ezgi Su Sezer
Res. Asst. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, English Translation and Interpreting
ezgi.dagabak@hbv.edu.tr
0000-0003-4113-0816

Abstract

This study analyzes the differences between Turkish and English volleyball terminology utilizing the functional equivalence notion of Eugene Nida, which asserts that the translated terms should convey the same function and effect in the target language. While English can be seen as the common language for global volleyball terminology, Turkish translations, local terms, and borrowed words carry nuances in how player roles, gameplay, and positions are perceived by the audience. These distinctions influence how the audience engages with the sport, how player roles are understood, and how the game is interpreted. Borrowed terms contribute to global consistency, while localized adaptations shape how spectators experience the sport and comprehend key aspects of the game. The study argues that while borrowed terms such as *libero* and *ace* maintain the functional equivalence due to their widespread global volleyball discourse, the domestic translations and local terms may influence audience perception, which in turn can shape expectations and interpretations of the sports. The research examines how these differences impact the interpretation of volleyball dynamics and terminology. In this regard, it takes into consideration the terms and word choices utilized for the same positions, player roles and situations happening on the court. Through the lens of functional equivalence, this study demonstrates that sports translation is not merely a linguistic process. With the increasing popularity of the volleyball both in Türkiye and the world, the findings contribute to the discussions regarding sports translation, emphasizing the role of language in shaping audience perception and understanding.

Keywords: volleyball terminology, sports translation, functional equivalence, audience perception

The Reflection Of Socio-Moral Challenges In The Sentimentalist Prose Of Oliver Goldsmith And Henry Mackenzie: Ethical Dilemmas And Emotional Discourse

Ismat Jafarova
Nakhchivan State University, Department of English language and Translation, PhD student, Teacher
ismetceferova6@gmail.com
0009-0007-4137-5246

Abstract

The sentimentalist prose of Oliver Goldsmith and Henry Mackenzie offers a profound reflection on the socio-moral challenges of 18th-century British society. This article explores the portrayal of ethical dilemmas and emotional discourse in their works, with a comparative analysis of Goldsmith's *The Vicar of Wakefield* and Mackenzie's *The Man of Feeling*. By examining key themes such as individual morality, social injustice, and emotional vulnerability, the study highlights how both authors use sentimentality not only as an artistic tool but also as a vehicle for social critique. The research reveals that Goldsmith and Mackenzie address common moral concerns, including the fragility of human virtue, the disparity between social classes, and the consequences of compassion. Employing a close reading of selected passages, the article demonstrates how these writers elevate personal emotions to articulate broader social concerns, thereby contributing to the emerging moral philosophy of their time. This analysis further emphasizes how their works reflect contemporary debates on morality, empathy, and human suffering, while offering timeless lessons on resilience and virtue. Ultimately, the study positions Goldsmith and Mackenzie as key figures in sentimentalist literature whose narratives remain relevant to modern discourses on ethics and emotional expression.

Keywords: Sentimentalist prose, socio-moral challenges, Oliver Goldsmith, Henry Mackenzie, ethical dilemmas

Introduction

During the 18th century, sentimentalism emerged as a significant literary movement, characterized by its focus on emotional expression and the exploration of moral principles. This movement placed great emphasis on human sensitivity and the power of compassion in understanding life's complexities. Among the writers who played a pivotal role in shaping this literary tradition, Oliver Goldsmith and Henry Mackenzie stand out for their profound examination of socio-moral issues. Their narratives delve deeply into the intricacies of human behavior, shedding light on ethical dilemmas and the emotional turbulence that individuals often experience in society. Goldsmith's *The Vicar of Wakefield* presents the life of Dr. Primrose, a humble and virtuous clergyman whose family faces numerous hardships. The story portrays the constant tension between moral integrity and the harsh realities of misfortune, revealing how resilience and virtue are tested by the unpredictability of life. Meanwhile, Mackenzie's *The Man of Feeling* offers a poignant account of Harley, a kind-hearted and empathetic man, whose journey through life is marked by encounters with suffering and social inequalities. Mackenzie's portrayal of Harley emphasizes the struggle of remaining compassionate in an indifferent and often cruel world. Both authors utilize sentimentality not merely as a narrative tool but as a means of encouraging readers to reflect on the broader moral

questions of their time, emphasizing the enduring importance of empathy and ethical reflection in shaping human experience. Both authors use sentimentality to question the moral fabric of their time and advocate for empathy and kindness [Todd, 1986, p. 78]. This study aims to explore how these narratives present socio-moral issues through emotional expression. By comparing the works of Goldsmith and Mackenzie, the study sheds light on the thematic and stylistic similarities that define sentimentalist prose. It also addresses the broader implications of their moral reflections for contemporary readers [Barker-Benfield, 1992, p. 183].

Research Methods

This research adopts a comparative literary analysis framework, employing an in-depth examination of primary texts and a systematic exploration of recurring thematic patterns. By focusing on *The Vicar of Wakefield* and *The Man of Feeling*, the study identifies and interprets key motifs related to ethical conflicts and emotional discourse. Selected excerpts are subjected to close textual analysis to uncover the underlying socio-moral dimensions embedded within the narratives. To establish a broader contextual understanding, the research incorporates a range of secondary sources, including peer-reviewed journal articles, critical essays, and historical records. This interdisciplinary methodology integrates perspectives from literary criticism, moral philosophy, and social history to provide a comprehensive analysis. The study synthesizes its findings by drawing parallels between the two authors' works, highlighting both convergent themes and distinct narrative strategies, ultimately offering new insights into the socio-moral commentary of sentimentalist prose.

Materials and Discussion

The primary sources analyzed in this study are Oliver Goldsmith's *The Vicar of Wakefield* and Henry Mackenzie's *The Man of Feeling*, both of which serve as quintessential examples of sentimentalist prose. These novels seamlessly blend emotional resonance with profound moral reflection, offering valuable insights into the socio-ethical concerns of 18th-century society. *The Vicar of Wakefield* revolves around the story of Dr. Primrose, whose steadfast virtue is tested by a series of unfortunate events [Goldsmith, 1766, p. 130]. The narrative addresses significant themes such as systemic social injustice, the endurance of human suffering, and the resilience of the human spirit in the face of adversity. Moreover, it critiques the precarious nature of social status and exposes the inherent vulnerability of individuals navigating an unpredictable and often unjust world.

In contrast, Mackenzie's *The Man of Feeling* focuses on the life of Harley, a compassionate and emotionally sensitive protagonist whose altruistic nature frequently leads to personal sacrifice and disappointment. The novel explores the conflict between individual morality and the rigid expectations imposed by society, shedding light on the complexities of maintaining ethical integrity in an environment driven by social conventions. Mackenzie's work underscores the conflict between personal morality and societal expectations [Backscheider, 2008, p. 152]. Both authors utilize sentimentality as a powerful narrative strategy to evoke an emotional response from readers, prompting them to reflect on broader ethical questions and the moral fabric of their time. This comparative analysis underscores how sentimentalist literature functions not only as a means of artistic expression but also as a vehicle for social critique and moral engagement.

This section explores how the socio-moral dilemmas depicted in The Vicar of Wakefield and

The Man of Feeling mirror broader societal issues in 18th-century Britain. Both authors use their narratives to critique the social structures and moral contradictions of their time, albeit through distinct literary strategies. Goldsmith's narrative strategy combines satire and sentimentality to critique the class system and the moral failings of the privileged [Goldsmith, 1766, p. 180]. His satirical undertones expose the hypocrisy of the privileged, while the sentimental elements invoke empathy for the plight of the vulnerable. In contrast, Mackenzie adopts a somber, introspective tone, focusing on the emotional consequences of living according to virtuous principles in a morally indifferent world. The emotional discourse in both works serves as a tool for social critique, highlighting the need for compassion in an indifferent world [Barker-Benfield, 1992, p. 163]. His portrayal of virtue is less triumphant and more tragic, emphasizing the psychological and emotional toll on those who strive to uphold their moral ideals.

The analysis further delves into how each author conceptualizes virtue within the context of their narratives. For Goldsmith, virtue is an enduring force—tested by adversity but ultimately resilient, capable of overcoming external challenges. Mackenzie, however, presents virtue as a delicate and precarious state, constantly threatened by the harsh realities of life and the oppressive demands of social conventions. This difference in perspective provides fertile ground for comparative analysis, highlighting contrasting approaches to the moral philosophy of the era. Additionally, the use of emotional discourse in both texts functions as a vehicle for social critique, urging readers to embrace empathy and moral reflection in an otherwise detached and often unjust society.

Furthermore, the narrative structure in both novels enhances the underlying moral message. Goldsmith's episodic structure mirrors life's unpredictability, while Mackenzie's fragmented narrative reflects his protagonist's emotional state. Both authors engage with debates on human nature, using their characters to explore themes of empathy, justice, and perseverance. This comparison highlights how emotional discourse shaped the moral philosophy of the era.

Findings

The findings of this research offer significant insights into how Goldsmith and Mackenzie address socio-moral challenges in their works. Both authors underscore the centrality of empathy and moral fortitude within a society marked by corruption and emotional detachment. In Goldsmith's depiction of Dr. Primrose, the narrative underscores the persistence of virtuous principles despite the overwhelming adversities that test them. Dr. Primrose's unwavering moral compass becomes a symbol of resilience, demonstrating the endurance of ethical values in the face of life's harshest trials. In contrast, Mackenzie's portrayal of Harley highlights the fragility of moral integrity in a world that often marginalizes and punishes those who embody kindness and empathy. Harley's emotional journey serves as a poignant commentary on the vulnerability of individuals who remain steadfast in their compassion within an often unresponsive and indifferent society. The emotional complexity of both characters serves as an effective narrative mechanism, allowing readers to engage deeply with the socio-moral issues that are central to the texts. Through the emotional struggles and ethical dilemmas faced by Dr. Primrose and Harley, the authors invite readers to reflect on the broader societal structures that shape individual experience. By focusing on these characters' emotional depth, both Goldsmith and Mackenzie create a compelling space for empathy, urging readers to reconsider the moral dynamics at play in their own societal contexts. The emotional depth of these characters

enhances the readers' connection to the broader social issues they face [Mullan, 1988, p. 94]. The study finds that Goldsmith's use of satire and irony amplifies his critique of societal norms, while Mackenzie's melancholic tone evokes a more personal reflection on morality [Richetti, 2002, p. 110]. In contrast, Mackenzie adopts a more introspective and melancholic tone, prompting readers to engage in profound contemplation on ethical principles and the complexities of human morality. A key insight that emerges from this analysis is the authors' shared focus on the influence of social class in shaping moral conflicts. Both *The Vicar of Wakefield* and *The Man of Feeling* reveal the moral duplicity often prevalent among the upper echelons of society, juxtaposing it with the hardships and ethical struggles faced by the less privileged. By highlighting these disparities, the authors lay bare the deep-rooted inequities embedded in the social fabric of their time. In both works, emotional expression serves as an essential narrative device that transcends mere storytelling to become a means of incisive social critique. The authors craft emotionally charged moments that resonate with readers on an intimate level, drawing them into the moral dilemmas of the characters and encouraging personal reflection. This emotional engagement not only strengthens the connection between the reader and the text but also compels a re-evaluation of broader social and moral issues. Both authors highlight the stark divide between the privileged and the underprivileged, exposing the moral hypocrisy of the upper classes [Backscheider, 2008, p. 189].

The comparative analysis highlights the enduring significance of the moral inquiries posed by Goldsmith and Mackenzie, demonstrating their continued relevance in contemporary discourse. Through their narratives, both authors encourage readers to contemplate fundamental questions about the essence of virtue, the indispensable role of empathy in human relationships, and the remarkable resilience of the human spirit when confronted with adversity. Far from being a mere literary style, sentimentalist prose emerges as a powerful medium for ethical reflection and moral instruction. By weaving emotional depth into their narratives, Goldsmith and Mackenzie transform their works into vehicles for exploring complex socio-moral issues, fostering a deeper understanding of the human condition. This study affirms the critical role of emotional discourse in addressing ethical dilemmas and promoting social awareness. Furthermore, the comparison underscores the timeless relevance of the moral questions posed by Goldsmith and Mackenzie. Their works invite readers to reflect on the nature of virtue, the importance of empathy, and the resilience of the human spirit [Woodman, 1990, p. 120]. This reinforces the significance of emotional expression as a means of addressing socio-moral issues [Mullan, 1988, p. 140].

Conclusion

In summary, the sentimentalist prose of Oliver Goldsmith and Henry Mackenzie provides a profound exploration of socio-moral dilemmas. Their works offer a nuanced portrayal of ethical dilemmas, using emotional discourse to engage readers in deeper moral reflection [Todd, 1986, p. 145]. The comparative analysis highlights both the shared concerns and unique approaches of these authors [Backscheider, 2008, p. 220]. Goldsmith's emphasis on satire and resilience contrasts with Mackenzie's melancholic tone and focus on vulnerability. Together, their works offer a comprehensive view of the socio-moral issues that shaped 18th-century British society. The study emphasizes the relevance of sentimentalist literature in contemporary discussions of morality and empathy. Goldsmith and Mackenzie's stories continue to resonate with modern readers, inspiring reflection on human nature and virtue. This article contributes to the growing scholarly interest in sentimentalist literature and its role in shaping moral philosophy [Barker-

Benfield, 1992, p. 240]. Future studies could investigate how their works influenced later literary movements and further developed the sentimentalist tradition.

References

1. Goldsmith, O. (1766). *The Vicar of Wakefield*. London: W. Griffin.
2. Mackenzie, H. (1771). *The Man of Feeling*. Edinburgh: W. Creech.
3. Barker-Benfield, G. J. (1992). *The Culture of Sensibility: Sex and Society in Eighteenth-Century Britain*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Todd, J. (1986). *Sensibility: An Introduction*. London: Methuen.
5. Backscheider, P. R. (2008). *Eighteenth-Century Women's Writing and the Methodist Media Revolution*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
6. Mullan, J. (1988). *Sentiment and Sociability: The Language of Feeling in the Eighteenth Century*. Oxford: Clarendon Press.
7. Goring, P. (2005). *The Rhetoric of Sensibility in Eighteenth-Century Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Ferguson, M. (1991). *Subject to Others: British Women Writers and Colonial Slavery, 1670–1834*. New York: Routledge.
9. Richetti, J. (2002). *The English Novel in History 1700–1780*. London: Routledge.
10. Woodman, T. (1990). *Polite or Commercial Conversations: Sentimentalism and the Novel of Manners*. London: Macmillan.

Tüketici ve Yatırımcı Algısında Vampir Etkisi: Disiplinlerarası Bir İnceleme

Esra Özkahveci
Dr., Bağımsız Araştırmacı, İşletme[18]
buyuker.esra@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0003-1472-4053

Funda Demiroğlu
Dr., Bağımsız Araştırmacı, İşletme
drfundademiroglu@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8300-6402

Özet

Vampir etkisi, pazarlama ve finans disiplinlerinde bireylerin dikkat ve algılarının hedeflenen mesajlardan ziyade dikkat çekici ancak ikincil unsurlara yönelmesiyle tanımlanan bir olgudur. Vampir etkisi, dikkat ve algı yönetimi bağlamında pazarlama ile finans disiplinleri arasında önemli bir kesişim noktası sunar. Pazarlama bağlamında bu etki, reklamların temel iletisinin ünlü kişiler, mizahi öğeler veya görsel çekicilik gibi dikkat dağıtıcı unsurlarla gölgelenmesi şeklinde kendini gösterir. Bu durum, tüketicinin markayı ya da temel mesajı hatırlama kapasitesini azaltarak reklamın etkinliğini düşürür. Finans disiplininde ise vampir etkisi, yatırımcıların finansal verilere odaklanmaktan ziyade duygusal veya yan bilgilere ağırlık vermesiyle sonuçlanır. Bu durum, rasyonel olmayan kararların alınmasına yol açarak finansal davranışları doğrudan etkiler. Bu makale, vampir etkisinin pazarlama ve finans disiplinlerindeki yansımalarını ele alarak, her iki alan arasındaki etkileşimleri teorik bir çerçevede incelemeyi ve dikkat ile algı yönetiminin disiplinlerarası boyutlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Teorik değerlendirmeler, medya ve pazarlama dünyasında tüketici dikkatinin belirli mesajlara odaklanmasının diğer mesajların etkisiz hale gelmesine yol açtığını, finansal piyasalarda ise büyük çaplı halka arzlar gibi dikkat çekici olayların diğer piyasa unsurlarını gölgede bıraktığını göstermektedir. Bu durum, hem pazarlama hem de finans alanında dikkat yönetiminin stratejik bir öncelik olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vampir Etkisi, Dikkat ve Algı Yönetimi, Disiplinlerarası Etkileşim, Pazarlama, Finans.

[18] Herhangi bir kuruma bağlı olmaksızın çalışmalarını kongreye iletecek olan araştırmacılar burada "Bağımsız Araştırmacı" yazmalıdırlar.

The Vampire Effect in Consumer and Investor Perception: An Interdisciplinary Review

Abstract

The vampire effect is a phenomenon defined in the marketing and finance disciplines, where individuals' attention and perceptions are directed toward secondary elements, which are attention-grabbing but not the targeted messages. The vampire effect presents a significant intersection between marketing and finance in the context of attention and perception management. In the marketing context, this effect manifests when the core message of advertisements is overshadowed by distracting elements such as celebrities, humorous components, or visual appeal. This situation reduces the consumer's ability to recall the brand or the core message, diminishing the effectiveness of the advertisement. In the finance discipline, the vampire effect results in investors focusing more on emotional or peripheral information rather than financial data. This leads to the making of irrational decisions, directly affecting financial behavior. This paper aims to explore the implications of the vampire effect in the marketing and finance disciplines by examining the interactions between both fields within a theoretical framework, shedding light on the interdisciplinary aspects of attention and perception management. Theoretical assessments show that in the media and marketing world, focusing consumer attention on specific messages causes other messages to become ineffective, while in financial markets, attention-grabbing events such as large public offerings overshadow other market elements. This indicates that attention management should be addressed as a strategic priority in both marketing and finance.

Keywords: Vampire Effect, Attention and Perception Management, Interdisciplinary Interaction, Marketing, Finance

Giriş

Vampir etkisi, pazarlama ve finans disiplinlerinde kişilerin dikkat ve algılarının, hedeflenen mesaj ya da temel bilgiler yerine dikkat çekici fakat yan unsurlara yönelmesiyle oluşan fenomen bir kavramdır. Pazarlama disiplininde bu etki, bir reklamın temel iletisinin ünlü bir birey, mizahi öğe ya da görsel bir unsur gibi dikkat dağıtıcı faktörler tarafından gölgelenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu durum, tüketicinin iletiyi ya da markayı hatırlamasını güçleştirerek reklamın etkinliğini azaltmaktadır. Finans disiplininde ise vampir etkisi, yatırımcıların finansal veriler yerine duygusal ya da yan bilgilere odaklanarak ussal olmayan kararlar almasına yol açmaktadır. Buradan hareketle bu iki disiplinin kesişimin de vampir etkisi, kişilerin dikkat ve algılarının ne şekilde yönlendirildiğine dair ortak bir paydada buluşmaktadır. Pazarlama disiplini, tüketici davranışlarını anlamaya odaklanırken, finans disiplini ise yatırımcı davranışlarına odaklanmaktadır. Her iki durumda da dikkat dağıtıcı unsurların etkisi, karar alma süreçlerini karmaşık hale getirmektedir.

Dikkat ekonomisinin çağımızdaki artan önemiyle ilişkilendirilen vampir etkisi, bireylerin aşırı odaklanma nedeniyle bazı mesajları veya unsurları gözden kaçırdığı bir olgu olarak hem medya hem de finansal piyasalarda benzer dinamiklerle ortaya çıkar. Pazarlama alanında bu etki, tüketicinin dikkatinin belirli bir ürün veya mesaj üzerine yoğunlaşmasıyla diğer mesajların etkinliğini azaltırken, finansal piyasalarda büyük ölçekli halka arzlar, diğer sektörlerdeki gelişmelerin yatırımcı ilgisini gölgelemesine neden olabilir. Örneğin, Ritter (1991), halka arzların bu yönüyle diğer piyasa unsurlarını geri planda bırakabileceğini ortaya koymuştur.
Bu bağlamda, vampir etkisi kavramı, pazarlama kampanyalarının tüketici dikkatini

yönlendirme gücü ile finansal piyasalarda meydana gelen dikkat kaymalarının paralelliklerini incelemeye olanak tanır. Bu makale, vampir etkisinin her iki disiplin üzerindeki yansımalarını ve bu alanlar arasındaki etkileşimleri teorik bir çerçevede ele alarak, dikkat ve algı yönetiminin disiplinler arası boyutunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Literatür Taraması

"Vampir etkisi" terimi pazarlama akademisyenleri arasında, reklam performansını analiz etmek için kullanılan bir metafor olarak popülerleşmiştir. Özellikle ünlülerin veya ilgi çekici görsel unsurların reklamlardaki etkilerini inceleyen çalışmalarda sıkça kullanılmıştır. Vampir etkisi, finans literatüründe ise doğrudan "vampir etkisi" olarak adlandırılmasa da, kavramın dinamikleri farklı terminolojilerle tartışılmıştır. Finans bağlamında, vampir etkisi genellikle bir olayın, aktörün veya etkenin, asıl önemli mesaj veya amacı gölgelediği durumları ifade etmektedir. Bu iki alanla ilgi yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır.

Tokmak Danışman (2021); reklamlarda kullanılan beşeri ve beşeri olmayan ilgi çekici öğelerin, markanın mesajını nasıl olumsuz etkileyebileceğini ve bu etkinin nasıl önlenebileceğini detaylandırmaktadır.

Tokmak ve Aksoy (2020); çalışma, reklamlarda çekici modellerin kullanımının, vampir etkisi bağlamında nasıl değerlendirilebileceğini ve göz takip tekniğiyle nasıl analiz edilebileceğini incelemektedir.

Belch ve Belch (2018); Reklam ve promosyon stratejilerinde yaratıcı öğelerin doğru dengelemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Fang ve Peress (2009); Medya görünürlüğünün, şirketlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini tartışmaktadırlar.

Barber ve Odean (2008); Yatırımcıların sınırlı dikkatinin piyasa davranışlarını nasıl etkilediğini açıklamaktadırlar.

Tetlock (2007); Medya etkisinin piyasa duyarlılığı ve yatırımcı algısı üzerindeki etkilerini ölçümlemektedir.

Huberman ve Regev (2001); Medya spekülasyonlarının yatırımcı davranışlarını nasıl etkileyebileceğini göstermektedirler.

Erdogan (1999); Ünlü kullanımının marka iletisini ne şekilde gölgeleyebileceğini ve vampir etkisine yol açabileceğini tartışmaktadır.

Hong ve Stein (1999); Dikkat dağıtıcı unsurların piyasalarda aşırı ya da yetersiz tepkilere yol açabileceğini tartışmaktadırlar.

Abernethy ve Butler (1992); Reklamda dikkat çekici öğelerin, mesajın hatırlanabilirliği üzerindeki etkisini incelemektedir.

Heath ve Tversky (1991); Bilgi yüklemesi veya dikkat dağıtıcı unsurların karar alma sürecini

nasıl etkilediğini analiz etmektedirler.

Rossiter ve Percy (1987); Reklam iletilerinin etkili iletilmesi için dikkat dağıtıcı öğelerin ne şekilde yönetileceğine dair bir model sunmaktadır.

Stewart ve Furse (1986); Televizyon reklamlarında dikkat çekici öğelerin mesaj algısını ne şekilde etkilediğini çözümlemektedir.

Sonuç olarak; her iki alanda da "dikkat çekici unsurların" mesajı veya amacı gölgelemesi teması işlenmektedir. Pazarlamada reklam mesajları, finans literatüründe ise temel finansal göstergeler veya piyasa olayları bu etkiyle geri planda bırakabilmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu kısımda kavramlar ışığında kavramsal çerçeve oluşturulmuş olup detaylı olarak aşağıda sırasıyla sunulmuştur.

1.1. Pazarlama Disiplininde Vampir Etkisi

Reklam, birçok aşamadan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Reklamcılığı en fazla fotoğraf makinasının keşfi etkilemiştir. Popüler imaj çağının belirleyenlerinden biri olan reklam, önemli dönüşümünü 19. Yüzyıl'da fotoğrafla birlikte gerçekleştirmiştir. Akabinde ulaşım ağının ilerlemesi sayesinde gazete ve dergilerin daha fazla okura erişimiyle reklamın gelişimi hızla büyüyerek devam etmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise özellikle kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle beraber, reklamcılık bir sektör, bir davranış öğretici güç halini almıştır. Reklam, bir ürün veya hizmetin medya olanaklarından faydalanarak geniş kitlelere tanıtılmasıdır. Bu tanıtım, kişileri belli bir yere yönlendirmek, dikkatlerini bir ürüne veya hizmete çekmek, bu ürün ve hizmetler hakkında bilgi vermek gayesini gütmektedir. Reklamlar iletişim araçlarından yer ya da süre satın alarak sergilenebilir ya da gazete, dergi gibi basılı yollarla da kitlelere iletilebilmektedir (Kaya, 2018). Reklamların yaygınlık kazanmasıyla ürün tanıtımında popüler kültürde ünlüler çok fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum olumlu sonuçların yanında olumsuz sonuçlara da sebep olmuştur. Olumsuz sonucun sebep olduğu kavramlardan biri de vampir etkisi olmuştur.

Vampir etkisi kavramı, pazarlama yazınında ilk defa 1990'lı yıllarda akademik olarak açıklanmıştır. İlk tanımlama Abernethy ve Butler'in 1992 yılında çalışmasında olmuştur. Bu makalede, reklam iletilerinin "yaratıcı unsurlar" tarafından gölgelenmesi ele alınmıştır. Yine Stewart ve Furse (1986) tarafından yapılan çalışmalar, reklamın dikkat çekicilik ile mesaj hatırlanabilirliği arasındaki bağlantıyı incelemiş ve bazı dikkat çekici reklamların ürünün kendisini geri planda bırakabileceği sonucuna ulaşmışlardır. 1987 yılında Rossiter ve Percy çalışmasında reklam iletilerinin nasıl daha etkili bir biçimde aktarılabileceği ve tüketici davranışları üzerinde nasıl bir etkiye sebep olabileceği konularına odaklanmaktadır. Erdogan 1999 yılında yazdığı "Celebrity Endorsement: A Literature Review" makalesi, pazarlama ve reklamcılıkta ünlü kullanımını sistematik bir biçimde ele alan detaylı bir yazın taraması gerçekleştirmiştir. Bu çalışma, ünlü destekçilerinin marka performansı üzerindeki etkilerini ve bu alandaki önemli teorik yaklaşımları tartışmaktadır.

Vampir etkisi, genel olarak hedef kitlenin dikkatini üründen veya markadan uzaklaştıran ve böylece tüketicilerin ürünü veya markayı hatırlamasını engelleyen bir görüntü, nesne ya da kişi

olarak tanımlanmaktadır (Kuvita ve Karlicek, 2014). Vampir etkisine yazında gölgeleme etkisi de denmektedir. Reklamlarda vampir etkisinin ortaya çıkmasında ünlü kullanımını yazar şu şekilde ifade ederek açıklamaktadır: Ünlülerin kullanımı, reklamını yaptıkları ürünle belirgin ve belirli bir ilişkileri yoksa, 'vampir etkisi' üretme eğilimindedir; ürünün tanınırlığını azaltırlar ya da hayatta kalmasını engellerler; tüketici ünlüyü hatırlar, ancak ürünü hatırlamamaktadır (Erfgen, Zenker ve Sattler, 2015). Bir diğer çalışmada vampir etkisi olası riskler ışığında açıklanmıştır. Reklamlarda ünlü tercih edilmesinin en önemli risklerinden birisi, "Vampir Etkisi" olarak ifade edilen reklamda kullanılacak olan ünlünün reklamı yapılan ürün veya hizmetin önüne geçmesi durumu olmasıdır. Başka bir ifadeyle, tüketicilerin tüm dikkatlerini ünlü kişide odaklamaları neticesinde markaya ilişkin iletiyi kaçırmaları durumudur (Erkal, 2013).

Ünlülerin, reklamda tanıttığı ürünü gölgeleme yapacak kadar öne çıktığı durumlar mevcuttur. Böyle bir durum, popülaritesi yüksek olan bir ünlünün, yeni pazara sunulan, tanıtımı yeni yapılan bir üründe kullanılmasında görülebilmektedir. Yeni bir ürün eğer o markanın imajı ile uyuşmuyorsa kolaylıkla ünlünün gölgesi altında kalabilmektedir. Bu durum, ünlünün, o ürünün kanını emmesi biçiminde açıklanmaktadır (aktaran Yolaçan, 2016). Buradan hareketle ünlü destekçi kullanmanın potansiyel avantajlarının yanında birtakım dezavantajlarının ya da tehlikelerinin olduğu görülmektedir. Ünlü destekçisi tercih etmenin avantajları, tehlikeleri ve bu tehlikeleri önleyebilecek taktikler aşağıda yer alan tabloda sunulmaktadır (Erdogan, 1999):

Tablo 1: Ünlü Destek Stratejisinin Potansiyel Avantajları ve Potansiyel Riskleri

Potansiyel Avantajlar	Potansiyel Riskler	Önleyici Taktikler
Dikkati artırma	Markayı gölgede bırakmak	Ön test ve dikkatli planlama gerçekleştirme
İmaj parlatma	Kamuoyu tartışmaları	Sigorta satın alma ve sözleşmeye hüküm maddeleri koyma
Markayı tanıtma	İmaj değişikliği ve aşırı maruz bırakma	Yükümlülüklerin nelerden oluştuğunu açıklamak ve diğer markalar için destekçi olmalarını kısıtlamak için maddeler koymak
Markanın tekrardan konumlandırılması	İmaj değişikliği ve tanınırlığını yitirme	Ünlünün hangi yaşam döngüsü aşamasında olduğunu ve bu aşamanın ne kadar süre devam edeceğini incelemek
Yaygın tüketici kitlesine hitap edebilme	Pahalı	Popüler oldukları için değil, küresel hedef kitleye uygun olan ünlüleri seçmek

Tablo 1'de, reklamda ünlü destekçi kullanımının tüketicilerdeki ürün ya da markaya karşı ilgiyi artırma, marka hakkında bilgi vererek markayı tanıtma, tüketicilerin zihninde istenen marka imajını geliştirme, marka imajını yeniden konumlandırma ve kitlelere hitap edebilme gibi potansiyel avantajları olduğu görülmektedir. Diğer yandan, reklamda ünlü kullanımının, ünlünün markanın önüne geçmesi, skandallar neticesinde kamuoyunda çıkan tartışmaların markayı gölgelemesi, var olan imajın kaybolması ve ünlü kullanımının maliyetli olması gibi potansiyel risklere sahip olduğunu söylemek olasıdır (Avcılar ve Açar, 2017).

Pazarlama disiplininde vampir etkisiyle hedeflenen ileti, tüketicinin zihninde etkili bir biçimde bulunamaz, çünkü dikkat tümüyle öteki öğelere geçmektedir. Reklamlarda tercih edilen herhangi bir obje, model, ünlü kişi ya da mesaj hedef kitlenin ilgisini üründen/markadan uzaklaştırıp Vampir etkisine sebep olabilmektedir. Bu sebeple hangi öğenin Vampir etkisi oluşturabileceğini önceden tahminde bulunmak zorlaşabilmektedir (Tokmak, 2018). Vampir etkisinin yaşandığı reklam örneklerine rastlamak mümkündür. Ünlü kullanımının olduğu reklamlarda tüketiciler tarafından en çok konuşulan durumun marka değil de diğer obje ve ünlülerin olduğu görülmektedir. Örneğin; Tarkan' ın oynadığı Trendyol reklam filmi, Britney Spears ' ın oynadığı Pepsi reklamı, Hepsi Burada da Cem Yılmaz, Koton da Fahriye Evcen, Mavi de Kıvanç Tatlıtuğ vb. ünlülerin oynadığı reklamlarda vampir etkisinin esintilerinin olduğu görülebilmektedir. Bu ünlülerin oynadığı reklam filmlerinde izleyicilerin ya da tüketicilerin ilk aklına gelen markadan ziyade ünlü, obje, model vb durumların olduğu görülmektedir. Bu da markaların hatırlanma aşamasının ünlülerle entegre olduğunu göstererek ilk akla gelenin marka değil de ünlü olması markanın vermek istediği iletiyi de ikinci plana ittiği sonucuna sebep olmaktadır.

1.2. Finans Disiplininde Vampir Etkisi

Vampir etkisi, başlangıçta medya ve pazarlama literatüründe ortaya çıkan bir kavram olmakla birlikte, finans disipliniyle de dolaylı bir ilişkiye sahiptir. Finansal bağlamda bu kavram, bir finansal olayın, stratejinin veya varlığın diğer finansal unsurların algısını, performansını ya da kaynak kullanımını gölgede bırakması durumunu ifade eder (Shleifer ve Vishny, 1997). Özellikle sermaye piyasaları, şirket birleşmeleri ve yatırımlar gibi alanlarda, vampir etkisi yatırımcı davranışlarını ve piyasa dinamiklerini önemli ölçüde şekillendirebilir.

Büyük ölçekli finansal olaylar, piyasa katılımcılarının dikkatini belirli bir yöne çekerek diğer varlıkların veya finansal olayların göz ardı edilmesine neden olabilir (Mitchell ve Mulherin, 1996). Bu durum, yatırımcıların likidite dağılımını ve karar alma süreçlerini etkileyerek, piyasalarda dengesizliklere yol açabilir. Vampir etkisi, yatırımcıların dikkatinin belirli bir olay ya da varlık üzerinde yoğunlaşması sonucunda, diğer finansal unsurların ilgi ve likidite kaybetmesi şeklinde kendini gösterir (Ritter, 1991). Özellikle piyasanın likidite yoğunlaşmasının daraldığı dönemlerde bu etki daha belirgin hale gelir. Pazarlama literatüründe temellenen bir kavram olmasına rağmen, vampir etkisi, finansal piyasalarda da dikkat ve kaynak dağılımını etkileyen önemli bir olgu olarak değerlendirilebilir.

1.2.1. Vampir Etkisinin Finansal Bağlamdaki Uygulamaları

- ***Sermaye Piyasaları:*** Büyük ölçekli halka arzlar (IPO), piyasadaki diğer küçük ölçekli halka arzlara yönelik ilgiyi azaltma potansiyeline sahiptir. Özellikle teknoloji sektöründe gerçekleştirilen büyük bir IPO, yatırımcıların dikkatini ve likiditesini kendine çekerek diğer sektörlerdeki şirketlerin sermaye artırma kabiliyetlerini sınırlayabilir (Ritter, 1991). Benzer şekilde, belirli bir dönemde popüler hale gelen yatırım araçları veya trendler, yatırımcıların diğer finansal varlıklara olan ilgisini gölgede bırakabilir. Örneğin, 2020'li yıllarda kripto para birimlerinin yükselişi, geleneksel finansal araçlara olan ilgide azalmaya neden olmuştur (Bouri et al., 2021). Ayrıca, büyük ölçekli bir halka arz, piyasa likiditesinin önemli bir kısmını kendine çekerek, diğer şirketlerin hisse fiyatlarında dalgalanmalara yol açabilir ve piyasa verimliliğini olumsuz etkileyebilir (Baker ve Wurgler, 2006).

- ***Şirket Birleşmeleri ve Satın Almalar (M&A):*** Büyük ölçekli bir birleşme veya satın alma işlemi, sektördeki diğer firmaların stratejik planlarını ve yatırımcı algısını etkileyebilir. Örneğin, sektörde gerçekleşen büyük bir birleşme, diğer şirketlerin yatırımcılar nezdindeki cazibesini azaltarak rekabet avantajlarını kaybetmelerine yol açabilir (Mitchell ve Mulherin, 1996).

- ***Yatırım Kararları:*** Yüksek getiri vaat eden ancak yüksek risk taşıyan bir yatırım aracı, yatırımcıların daha az dikkat çeken ancak daha güvenli seçeneklerden uzaklaşmasına neden olabilir. Bu durum, bireysel yatırımcılar arasında portföy çeşitlendirme eksikliğine yol açarak finansal risklerin artmasına sebebiyet verebilir (Markowitz, 1952).

- ***Makroekonomik Politika ve Piyasalar:*** Merkez bankalarının gerçekleştirdiği geniş çaplı politika değişiklikleri, diğer ekonomik unsurların performansını gölgede bırakabilir. Örneğin, faiz oranlarında ani bir artış veya düşüş, hisse senedi piyasaları ve tahvil piyasası gibi varlık sınıflarında önemli dalgalanmalara yol açarak yatırımcı davranışlarında ani değişikliklere neden olabilir (Bernanke ve Gertler, 1995).

Bu bağlamda vampir etkisi, finansal piyasaların farklı alanlarında yatırımcı dikkatinin ve kaynaklarının belirli unsurlar üzerinde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan dengesizliklerin anlaşılmasında önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

1.3. Pazarlama ve Finans Disiplinleri Kesişiminde 'Vampir Etkisi'

Davranışsal ekonomi ve psikoloji literatürü, vampir etkisinin altında yatan mekanizmaları anlamak için değerli bir teorik çerçeve sunmaktadır. İnsanların sınırlı dikkat kapasitesi, belirli bir olay, ürün veya finansal araç üzerinde aşırı odaklanmaya yol açarak diğer unsurların fark edilme olasılığını azaltabilir (Kahneman, 1973). Bu durum, gerek pazarlama kampanyalarında gerekse finansal piyasalarda stratejik olarak manipüle edilebilir. Pazarlama bağlamında, dikkat çekici unsurların aşırı kullanımı, hedef mesajın gölgede kalmasına neden olabilirken, finansal piyasalarda yüksek profilli bir olayın etkisinin abartılması, diğer varlıkların algı ve kaynak erişimini sınırlandırabilir.

Vampir etkisi, farklı disiplinlerde dikkat ve kaynakların yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan dengesizlikleri açıklayan çok boyutlu bir kavramdır. Pazarlama ve finans gibi bağımsız görünen alanlarda, bireylerin ve kurumların dikkatlerini belirli unsurlara yoğunlaştırması, diğer unsurların algı, performans ve kaynak erişimi açısından gölgede kalmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, medya kampanyalarının hedef kitle üzerindeki etkisi ile finansal piyasalarda yatırımcı davranışları arasındaki kesişim, vampir etkisinin disiplinler arası doğasını anlamak için zengin bir zemin sunmaktadır. Bu etkiyi anlamak ve yönetmek, hem bireysel kararlar hem de toplumsal dinamikler üzerindeki sonuçları değerlendirmek açısından kritik öneme sahiptir.
Medya kampanyaları, tüketici dikkatini belirli bir ürün veya hizmete yoğunlaştırarak pazarlama hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlar. Ancak, dikkat çekici unsurların hedef mesajın önüne geçmesi, bu stratejilerin etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir (Hoffman ve Novak, 1996). Örneğin, aşırı görsellik veya gösteri unsurları içeren reklam kampanyaları, tüketicilerin yalnızca dikkat çeken unsurları hatırlamasına neden olabilir ve esas ürünün algılanmasını zorlaştırabilir.

Benzer şekilde, belirli bir medya olayına (örneğin, ürün yerleştirme stratejileri) odaklanılması, rakip ürünlerin ya da tamamlayıcı hizmetlerin pazarda görünürlüğünü sınırlayabilir (Kapferer, 2012). Bu durum, pazarlama stratejilerinin yalnızca hedef ürüne değil, aynı zamanda piyasa dinamiklerine olan etkisini de dikkate almayı gerektirir.

Finansal piyasalarda vampir etkisi, yatırımcı dikkatinin ve likiditesinin büyük ölçekli olaylara odaklanması sonucunda, diğer finansal varlıkların gölgede kalması şeklinde ortaya çıkabilir. Örneğin, teknoloji sektöründeki büyük bir halka arz, yatırımcı ilgisini kendi üzerinde yoğunlaştırarak diğer sektörlerdeki şirketlerin piyasa performansını olumsuz yönde etkileyebilir (Ritter, 1991). Bununla birlikte, vampir etkisinin her zaman olumsuz sonuçlar doğurmadığı da gözlemlenmiştir. Yüksek profilli bir halka arz, piyasa genelinde hareketliliği artırarak diğer yatırım fırsatlarına dolaylı yoldan ilgi yaratabilir (Shleifer ve Vishny, 1997).

Reklamın finansal olayların algılanmasında oynadığı kritik rol göz ardı edilemez. Güçlü bir reklam kampanyası, bir halka arzın başarısını önemli ölçüde etkileyebilir. Örneğin, Elon Musk gibi tanınmış liderlerin medya üzerindeki etkileri, yalnızca şirket performansını değil, aynı zamanda piyasa algısını da yönlendirebilmektedir (Fang ve Peress, 2009).

Ayrıca, medya tarafından geniş çapta haberleştirilen finansal olaylar, vampir etkisinin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve bu etkinin yayılma hızının artmasını sağlayabilir. Medya ve finansın yoğun etkileşimi, vampir etkisinin kapsamını ve etkilerini hem akademik hem de pratik bağlamda incelemeyi gerektiren önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Sonuç

Vampir etkisi, bireylerin ve kurumların dikkat ve kaynaklarını belirli bir odak noktasına yoğunlaştırmasıyla, diğer unsurların görünürlüğünün ve öneminin azalmasına yol açan bir fenomen olarak tanımlanabilir. İlk olarak medya ve pazarlama alanında tartışılan bu kavram, daha sonra finansal piyasalarda ve stratejik yönetim bağlamında da incelenmiştir. Pazarlama disiplininde, dikkat çekici kampanyaların hedef mesajı gölgede bırakması ya da belirli bir ürünün ön plana çıkması nedeniyle diğer ürünlerin algılanabilirliğinin azalması bu etkiye örnek gösterilebilir (Hoffman ve Novak, 1996). Finans literatüründe ise vampir etkisi, büyük çaplı halka arzlar ya da birleşme ve satın alma süreçlerinin diğer finansal varlıkların performansını gölgede bırakması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ritter, 1991). Bu tür örnekler, vampir etkisinin yalnızca bireysel davranışlar değil, aynı zamanda piyasa dinamikleri ve kurumsal stratejiler üzerinde de önemli etkiler yarattığını göstermektedir.

Vampir etkisi, disiplinler arası bir bağlamda ele alındığında, dikkat ve kaynakların belirli bir olay, ürün veya finansal araç üzerinde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkan dinamik dengesizlikleri açıklayan önemli bir kavramdır. Pazarlama ve finans gibi farklı alanlarda ortaya çıkan bu etki, hem tüketici davranışlarını hem de yatırımcı kararlarını şekillendiren kritik bir rol oynamaktadır. Pazarlama stratejilerinde, dikkat çekici unsurların hedef mesajı gölgede bırakması riskine karşı daha bütüncül bir yaklaşım gereklidir. Finansal piyasalarda ise, yatırımcı dikkatinin aşırı yoğunlaşmasının yaratabileceği riskler ve fırsatlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışma, vampir etkisinin disiplinler arası doğasını ortaya koyarak, pazarlama ve finans alanlarında bu etkinin sonuçlarına dair önemli çıkarımlar sunmaktadır. Pazarlama

stratejilerinde medya unsurlarının dengeli kullanımı, hedef ürün veya hizmetin doğru şekilde algılanmasını sağlayarak olası olumsuz sonuçları minimize edebilir. Benzer şekilde, finansal piyasalarda büyük ölçekli olayların etkilerini dengelemek için yatırımcıların dikkatinin daha çeşitli fırsatlara yönlendirilmesi önemlidir.

Günümüz dijitalleşen dünyasında, sosyal medya platformları ve dijital reklamcılık, vampir etkisini güçlendirebilir. Gelecekteki çalışmalar, dijital mecralarda vampir etkisinin kapsamını ve etkilerini inceleyebilir. Vampir etkisinin, özellikle büyük ölçekli finansal olayların (örneğin, birleşme ve satın almalar, halka arzlar) makroekonomik sonuçları üzerindeki etkileri daha detaylı analiz edilebilir. Bu, politika yapıcılar ve piyasa düzenleyicileri için önemli içgörüler sağlayabilir.

Sonuç olarak, vampir etkisi hem pazarlama hem de finans alanlarında dikkate alınması gereken çok boyutlu bir olgudur. Gelecekteki çalışmalar, bu etkinin kapsamını daha derinlemesine inceleyerek, stratejik karar alıcılar için daha etkin çözümler sunabilir. Bu bağlamda, akademik ve uygulamalı araştırmaların ortak bir zeminde buluşması, vampir etkisinin daha iyi anlaşılmasını ve yönetilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

1. Abernethy, A. M., & Butler, D. D. (1992). Advertising information: services versus products. Journal of *Retailing, 68*(4), 398.
2. Avcılar, M. Y., & Açar, M. F. (2017). Sosyal Medya Reklamlarında Ünlü Desteği Kullanımı: Mikro-Ünlülerin Yükselişi. 15. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 11-12 Eylül 2017, Gagauziya/Moldova.
3. Baker, M., & Wurgler, J. (2006). Investor Sentiment and the Cross-Section of Stock Returns. *Journal of Finance, 61*(4), 1645-1680.
4. Barber, B. M., & Odean, T. (2008). All that glitters: The effect of attention and news on the buying behavior of individual and institutional investors. *The Review of Financial Studies, 21*(2), 785-818.
5. Belch, G. E., & Belch, M. A. (2018). *Advertising and promotion: An integrated marketing communications perspective.* Mcgraw-Hill.
6. Bernanke, B. S., & Gertler, M. (1995). Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission. *Journal of Economic Perspectives, 9*(4), 27-48.
7. Bouri, E., Molnár, P., Azzi, G., Roubaud, D., & Hagfors, L. I. (2021). Cryptocurrencies as financial assets: A systematic analysis. *Journal of Economic Surveys, 35*(1), 1-25.
8. Erdogan, B. Z. (1999). Celebrity endorsement: A literature review. *Journal of Marketing Management, 15*(4), 291-314.
9. Erfgen, C., Zenker, S., & Sattler, H. (2015). The vampire effect: When do celebrity endorsers harm brand recall?. *International Journal of Research in Marketing, 32*(2), 155-163.
10. Erkal, E. (2013). Reklamlarda Ünlü Kullanımının Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
11. Fang, L., & Peress, J. (2009). Media Coverage and the cross-section of stock returns. *Journal of Finance, 64*(5), 2023-2052.
12. Heath, C., & Tversky, A. (1991). Preference and belief: Ambiguity and competence in choice under uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty, 4(*1), 5-28.
13. Hoffman, D. L., & Novak, T. P. (1996). Marketing in hypermedia computer-mediated

environments: Conceptual foundations. *Journal of Marketing, 60*(3), 50-68.
14. Hong, H., & Stein, J. C. (1999). A unified theory of underreaction, momentum trading, and overreaction in asset markets. *The Journal of finance, 54*(6), 2143-2184.
15. Huberman, G., & Regev, T. (2001). Contagious speculation and a cure for cancer: A nonevent that made stock prices soar. *The Journal of Finance, 56*(1), 387-396.
16. Kahneman, D. (1973). *Attention and effort*. Prentice-Hall.
17. Kapferer, J. N. (2012). The New Strategic Brand Management: Advanced Insights and Strategic Thinking. Kogan Page Publishers.
18. Kaya, F. (2018). Reklam ve pazarlama stratejileri: Bir reklamda olması gerekenler. *Mecmua*, (5), 99-111.
19. Kuvita, T., & Karlíček, M. (2014). The risk of vampire effect in advertisements using celebrity endorsement. *Central European Business Review, 3*(3).
20. Markowitz, H. (1952). Portfolio Selection. *Journal of Finance, 7*(1), 77-91.
21. Mitchell, M. L., & Mulherin, J. H. (1996). The Impact of Industry Shocks on Takeover and Restructuring Activity. Journal of Financial Economics, 41(2), 193-229.
22. Ritter, J. R. (1991). The Long-Run Performance of Initial Public Offerings. Journal of Finance, 46(1), 3-27.
23. Rossiter, J. R., & Percy, L. (1987). Advertising and promotion management. McGraw-Hill Book Company.
24. Shleifer, A., & Vishny, R. W. (1997). A Survey of Corporate Governa*nce*. Journal of Finance, 52(2), 737-783.
25. Stewart, D. W., & Furse, D. H. (1986). Effective television advertising: A study of 1000 commercials. (No Title).
26. Tetlock, P. C. (2007). Giving content to investor sentiment: The role of media in the stock market. The Journal of finance, 62(3), 1139-1168.
27. Tokmak Danışman, G. (2021). Pazarlamada vampir etkisi: Potansiyel pazarlama vampirleri ve vampir savar stratejiler. Ankara: Gazi Kitabevi.
28. Tokmak, G. (2018). Ünlü kişilerin kullanıldığı reklamların etkinliğinde mesaj kaynağı özelliklerine olan tutumun ve tüketici kaynaklı sosyolojik değişkenlerin etkisi: Kadın tüketiciler üzerine bir araştırma. *Pazarlama Teorisi ve Uygulama Dergisi, 4*(1), 75-101.
29. Tokmak, G., & Aksoy, R. (2020) Reklamlarda Çekici Model Kullanımının Vampir Etkisi Kapsamında Göz Takip Tekniğiyle Değerlendirilmesi. Pazarlama ve Pazarlama Araştırması Dergisi, 3, 461-501.
30. Yolaçan, Z. B. (2016). Televizyon Reklamlarında Ünlü Kullanımı Ve Y Kuşağı Tüketicilerinin Satın Alma Niyetlerine Etkisi: Mavi Jeans Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Comparison Of Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey Accounting Systems in Terms of Accounting Profession[19]

Mohammad HAJ HAMIDOW
Dr, Independent Researcher
Mohammad.h.hamidow@gmail.com
https://orcid.org/ 0000-0003-0235-6337

Zeki DOĞAN
Prof. Dr, Niğde Ömer Halisdemir University, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance
zekidogan7@hotmail.com
https://orcid.org/ 0000-0003-3328-7565

Abstract

The accounting profession plays an important role as it is the link between taxpayers and the state. The lack of laws regulating the practice of the accounting profession leads to economic problems and tax losses. In addition, members of the accounting profession provide a great service to society by providing necessary information to individuals and organizations that use accounting information. International developments such as globalization, economic and political openness have shaped and defined the accounting profession. Countries can benefit from each other in terms of the laws that regulate and shape the practice of this profession. Therefore, this study aims to present the historical development of the accounting profession in Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey, the laws regulating this profession and the way this profession is practiced.

Keywords: Accounting Profession, Accounting Profession in Saudi Arabia Accounting System, Accounting Profession in United Arab Emirates Accounting System, Accounting Profession in Turkey Accounting System.

Introduction

Accounting is the oldest profession among all other professions (Kaya, 2021). For many years, the accounting profession has been perceived by the society as a field focused on calculating the taxes businesses are required to pay. However, accounting professionals are individuals who transform accounting information into usable data in the decision-making process. In other words, accounting professionals are responsible for classifying, recording, analyzing and interpreting the financial information of the businesses owned by their clients and declaring it to the government and performing intermediary duties (Çelik & Şendurur, 2020). Moreover, in the broader picture, the accounting profession is the first link in the chain of fair income distribution (Terzi, 2015) and is responsible for preventing tax evasion and losses. Accounting professionals contribute significantly to the economic and financial structure by not only handling reporting but also taking on auditing responsibilities (Gündüz & Özen, 2016). When

[19] This study is produced from Mohammad HAJ HAMIDOW's PhD thesis titled " Comparison of Accounting Systems of Turkiye, The Kingdom of Saudi Arabia and The United Arab Emirates", that has been prepared under the supervision of Prof. Dr. Zeki DOĞAN at Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance.

looking at the accounting profession, the origin of the Chartered Accountant dates back to the 18th -century in Scotland. In 1854, the first professional national accounting body, the Institute of Accountancy in Scotland, was established. Gradually, national accountant associations began to emerge in other countries around the world (Kaya, 2021). Accounting professionals are constantly in communication with taxpayers, the provincial chambers of professions they are affiliated with, the Tax Office, and the Social Security Institution authorities while carrying out the activities outlined in their job descriptions (Deran et al., 2016). Within the evolving economic system, the importance of the accounting profession is increasing day by day. All parties associated with a business need accurate and reliable information about the business. This information, which is essential for the healthy functioning of the economic and financial structure, is prepared by accounting professionals (Akgün, 2018). The increasing economic and trade relations between Kingdom of Saudi Arabia (KSA), United Arab Emirates (UAE) and Turkey have led to a rise in demand for accounting services and an increase in the importance of the accounting profession in these countries. Therefore, this study aims to present the historical development of the accounting profession, the laws regulating this profession, and the way it is practiced in KSA, UAE and Turkey.

1. Accounting Profession In Saudi Arabian Accounting System

The first law for the accounting profession in KSA was enacted in 1968. The Ministry of Commerce, recognizing the seriousness of the problems faced by the profession at the time, issued Law No. 422 of 1968 as an urgent solution, introducing specific conditions for those applying to obtain a license to practice the accounting profession. This law, which only included the necessary conditions for practicing the profession, fell short of meeting expectations. There was a general consensus that the structure of accounting practices and the rules governing them needed to be developed to keep up with economic changes. This situation manifested itself in 1974 when KSA government issued Royal Decree No. 43, the “Certified Accountancy Law.” With very few amendments, this law, which is still in force, became the first law to regulate the accounting profession (Al-Rehaily, 1992). The Accountants Law established standards applicable to auditors. Additionally, while Articles 8 to 13 of this Law defined the procedures for submitting applications, Articles 14 to 16 provided for the establishment of the Certified Accountants High Committee (Al-Amari, 1989). The 1974 Law divided the accounting profession into three sections:

- Registration of bookkeepers,
- registration of independent accountants, and
- registration of certified public accountants.

However, since 1979, registration for the bookkeepers has no longer been required. As for the other two sections, the law has not gone far enough in distinguishing between ‘Independent Accountants’ and ‘Certified Public Accountants’, except based on the type and size of the institution they deal with (Al-Rehaily, 1992). Later, KSA's Ministry of Commerce carried out a comprehensive effort to develop the accounting and auditing profession and establish its internal regulation. These efforts culminated in the issuance of a royal decree in 1992 approving the Certified Accountancy Law. Article 19 of the decree provided for the establishment of The Saudi Organization for Chartered and Professional Accountants (SOCPA), an entity operating under the supervision of the Ministry of Commerce to oversee the accounting and auditing profession and promote all aspects that contribute to its development and enhancement

(www.socpa.org.sa, 03.02. 2025). Additionally, in 2004, SOCPA was granted the right to issue accounting and auditing standards. Later, in 2010, the Council of Ministers issued Decree No. (84) approving the establishment of the Saudi Internal Auditors Organization, an independent legal professional association with legal personality operating under the supervision of the Ministry of Commerce and Industry, aiming to develop the internal audit profession in KSA (Alkhayyal & Alsaad, 2016). In 2021, the Saudi Ministry of Commerce updated the law regulating the accounting profession in KSA (Saudi Accounting and Auditing Law, 2021). According to the 2021 update, the accounting profession in KSA is divided into the following categories;

- Profession of statutory public accounting and auditing,
- profession of providing zakat and tax services,
- profession of providing value added tax services, and
- profession of providing accounting services.

In KSA, the requirements for becoming an accounting professional vary depending on the professional title.

Profession of Statutory Public Accounting and Auditing

Article 3 of Saudi Accounting and Auditing Law stipulates that the license shall be granted to the applicant under the following conditions;

A Full-Time Public Accountant and Auditor

- Must be a Saudi national,
- must have full legal capacity (must be at least 18 years old and mentally competent).
- must hold a university degree or higher in accounting or any other relevant specialization related to the profession,
- must be a member of SOCPA,
- must have at least one year of work experience,
- must be a good character and have no convictions for a crime against honesty or honor.

A Part-Time Public Accountant and Auditor

May be authorized in accordance with the Regulations, considering the following factors:

- They must meet the conditions applicable to a full-time auditor,
- a maximum limit should be set for the duration of practicing the profession part-time,
- audit services should not be provided to high-risk enterprises.

Profession of Providing Zakat and Tax Services

Aperson licensed under article 3 of the law to provide zakat and tax services must meet the following criteria;

- Must be a Saudi national,
- must have full capacity (must be at least 18 years old and mentally competent),
- must have passed the professional exam (Zakat and Income Tax Professional Examination),
- must work full-time in the profession

Profession Of Providing Value Added Tax Services

According to article 3 of the value added tax licensing regulations, the licensee holder must possess the following qualifications;

- Must be a Saudi national,

- must have full capacity (must be at least 18 years old and mentally competent),
- must have passed the professional exam (VAT Specialist Exam),
- must work full-time in the profession

(https://www.socpa.org.sa/Socpa/Licenses-and-Quality/Licensed Accountants/2282.aspx, 03.02. 2025).

Profession Of Providing Accounting Services

In 2021, Article 5 of the Providing Accounting Services Regulatory Rules, approved by Decision No. (1/4) of the Board of Directors of the Saudi Organization of Auditors and Accountants, requires the applicant be licensed in accordance with the following conditions;

Full-time accountant

- Must be a Saudi national,
- must have full legal capacity (must be at least 18 years old and mentally competent),
- must hold a university degree in accounting or any branch of administrative sciences,
- must have passed the professional examinations,
- must be registered as a member of SOCPA and must have at least one year of practical experience in accounting or auditing in accounting firms, auditing offices, government institutions, joint-stock companies, or other entities,

Must be of good moral character and conduct and must not have been convicted of any crime involving honesty or honor unless rehabilitated.

A part-time accountant

- The conditions mentioned in the full-time accountant paragraph must be met,
- the period for practicing the profession part-time must not exceed three years, and any authorized period of part-time practice shall be counted within this duration.
- must not provide accounting services to joint-stock companies, banks, financial institutions, or public sector entities (SOCPA, 2024b).

In KSA, the duties of an accounting professional vary depending on their professional title;
If working as a public accountant and auditor

- All businesses must present their financial statements through a certified accountant, who is responsible for certifying the information and uploading financial statements to the "Qawaem" website,
- reviewing and evaluating internal control systems,
- preventing and detecting fraud and errors when they occur,
- determining the reliability of accounting systems, financial reports and accounting standards, and ensuring that the information accurately reflects the reality,
- conducting regular and periodic reviews of various activities and reporting findings and recommendations to senior management,
- assessing the extent to which a project complies with the social welfare requirements.
- collaborating with the external (independent) auditor,
- participating in cost reduction programs and developing the necessary procedures,

If working as an independent auditor,

- Examining a business's financial records to assess whether they are presented fairly in accordance with international standards and presenting the findings,

- reporting any inconsistencies or errors in the tables,
- reviewing non-financial transactions, ensuring compliance with regulations and laws, and identifying and eliminating risks,
- preparing an end-of-period report and presenting a detailed report explaining all findings during the audit process, and providing recommendations to improve systems and processes,

If working as a member of the profession providing zakat and tax services;
- Preparing zakat and income tax declarations related to income tax,
- providing consultancy on matters related to zakat and income tax services.
- working at the zakat and income tax authority.

If working as a member of the profession providing value-added tax (VAT) services;
- Preparing VAT declarations to be submitted to the responsible authority when due,
- providing services related to KDV,
- preparing detailed financial reports for the business and performing detailed tasks related to VAT,
- working at the zakat and income tax authority.

If working as a member of the profession providing accounting services;
- Assisting in the preparation of accounts, recording transactions, and performing bookkeeping operations,
- handling business expenses and salary and wage systems,
- preparing financial statements.

As of 2024, the number of SOCPA members is 99,255, including 654 certified accountants, 3076 tax specialists and 519 accounting technicians (SOCPA, 2024c).

2. Accounting Profession İn United Arab Emirates Accounting System

The development of the accounting and auditing profession in UAE began with Federal Law No. 9 of 1975, which was the first law issued to regulate the profession. This law addressed the registration of accountants and auditors, the qualifications required to become an accountant or auditor, and the possible actions against accountants and auditors in case of professional violations. The law also stipulated that no one could practice the profession without being registered with the Ministry of Economy (Abdallah, 2008). Article 6 of this law, similar to other GCC countries, stated that auditors could not be employees of other institutions. However, academics in UAE are exempt from this requirement (Al-Qahtani, 2005). Federal Law No. 22 of 1995, which addressed the organization of the accounting and auditing profession, amended the earlier Federal Law No. 9 of 1975. This new law required the standardization of auditor recognition across the country and encouraged more citizens to enter the profession. It also required a higher level of competence for conducting audits. Additionally, it specified the responsibilities and obligations of auditors and ensured their independence (Abdallah, 2008). The accounting profession in UAE is represented by the Accountants and Auditors Association (Trabelsi & Trabelsi, 2014). This association, the only national accounting organization, was established under Federal Decree No. 227 of 1997 concerning the Establishment of an Accounting Profession Organization in UAE (Haj Hamidow, 2024). All accountants and auditors are regulated at the state level by the Ministry of Economy under Federal Law No. 12

of 2014 related to the accounting and auditing profession and Ministerial Decision No. 403 of 2015 on International Standards for Accounting and Auditing. According to Ministerial Decree No. 805 of 2018, auditors who have qualifications from the following organizations are automatically recognized by the Ministry of Economy for licensing purposes (IFAC, 2024):

- Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW)
- Chartered Accountant Ireland
- Scotland Institute of Chartered Accountants (ICAS)
- Canadian Institute of Chartered Accountants (CICA)
- Chartered Accountants Australia and New Zealand (CAANZ)
- American Institute of Certified Public Accountants (AICPA)
- Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)
- French Higher Council of Statutory Auditors (CSOEC)
- Institute of Chartered Accountants of India (ICAI)
- International Arab Society of Certified Public Accountants (IASCA)
- Institute of Chartered Accountants of Pakistan (ICAP)
- Egyptian Society of Accountants and Auditors (ESAA)
- Association of International Accountants (AIA)
- Gulf Cooperation Council Accounting and Auditing Organization (GCCAAO)
- Saudi Organization of Certified Public Accountants (SOCPA)
- Japanese Institute of Certified Public Accountants (JICPA).

UAE Accounting and Auditing Profession Law was updated in 2014. The latest law regulating the profession is Federal Law No. 41 of 2023, which came into effect on March 29, 2024. This law aims to regulate the accounting and auditing profession and its practices in UAE, improve the efficiency of professional services and works related to the profession, and enhance the business community’s and investors' confidence in the profession.

Article 6 of this law clarifies the conditions for practicing the profession, stipulating that:
- No natural or legal person may practice the profession or provide any related service in UAE without obtaining the necessary licenses,
- A certified public accountant (CPA) shall duly practice the profession individually through their office in the state.

According to the provisions of Federal Law No. 12 of 2014, regulating the profession in UAE, certain conditions must be met by applicants for the CPA certificate in UAE. Conditions to become an accounting professional;
- Must be a UAE national,
- must have full legal capacity,
- must hold a university degree in accounting,
- must be of good character and behavior, with no criminal record of offense or violating honor or integrity,
- must have sufficient practical experience after obtaining the required academic qualification: one year for those with a doctorate degree, two years for those with a master's degree and three years for those with a bachelor's degree in accounting and
- must pass the professional practice exam.

Article 5 of the Law stipulates that non-UAE nationals may be registered in the professional's registry if they meet the following conditions in addition to other conditions stipulated by the Law and its administrative regulations;

- Must be a partner with a national auditor registered in the registry of professionals, an employee of a registered company or auditing office, or an employee of a branch of a foreign auditing firm registered in UAE,
- must hold a valid residence permit in the country (Ministry of Economy, UAE, 2024b).

Accounting professionals have various duties. According to Article 4 of the law regulating the Accounting and Auditing Profession, the audit and review of financial statements, along with other assurance services and services related to financial statements as approved by the Ministry, are considered part of the profession's practice. Section 3 of the law regulating the accounting and auditing profession outlines the obligations and prohibitions of practitioners. The obligations of the professional are regulated in Article 16 of the law as follows (Accounting and Auditing Profession Law, 2023);

The certified public accountant will comply with the following while practicing the profession;

- Exercise due professional care during the performance of their duties and ensure the integrity and accuracy of the data contained in their work results,
- prepare required reports either personally or through employees working under their supervision,
- practice the profession or any of its activities through a licensed accounting firm or branch that holds both a professional license and an economic license, in compliance with the provisions of this Decree-Law.

The accounting office shall comply with the following;

- Implementation of an internal control system including the following;
  - ✓ Systems and procedures for compliance with approved conduct and ethical rules,
  - ✓ Work methodologies and techniques aimed at providing professional services to ensure adherence to approved professional standards,
  - ✓ A quality control system for professional performance in accordance with the quality control standards approved by the Ministry,
  - ✓ Continuous professional development for employees,
  - ✓ Protection and confidentiality of client data and information,
  - ✓ Existence of a governance structure or system,
  - ✓ Systems and procedures to comply with anti-money laundering laws in UAE,
  - ✓ To use the Ministry-approved signature for the Certified Public Accountant in the reports prepared and to associate their name and professional license number with the office's name and professional license number,
  - ✓ Ensure the integrity and accuracy of the professional services provided.

- The accounting office and the certified public accountants working for it must be insured against professional liability, with the entire insurance premium borne by the accounting office,
- Submit reports, supporting documents, and working papers to the Ministry via means specified by the Ministry upon request,
- Provide the Ministry with necessary data regarding their activities when requested,

- Notify the Ministry and relevant authorities of any fraud, money laundering, or suspicion thereof that arises during the performance of professional services.
-

3. Accounting Profession İn Turkish Accounting System

Although the first bill for accounting professions was prepared in 1932, it was not implemented and is now kept in the Ministry of Treasury and Finance archives. In 1989, it was not compulsory to have an accounting education to work as an accountant in Turkey. The Law of Accounting Profession (Law No. 3568), published in the Official Gazette on June 13, 1989 (Issue No. 20194) filled this gap. According to the profession's law, accountants and auditors are divided into three categories. As indicated by the name of the law, these categories are (Terzi, 2015);

- Public Accountant,
- Certified Public Accountant and
- Sworn-in Certified Public Accountant.

In 2008, with the amendment made by Law No. 5786, the title of "Public Accountant" was abolished, and the profession continued with two titles: "Certified Public Accountant" and "Sworn-in Certified Public Accountant".

The body responsible for the accounting profession in Turkey is the Union of Certified Public Accountants and Sworn-in Certified Public Accountants (TÜRMOB). The union is the only authority authorized to grant professional licenses. qualifications required to become a member of the profession are defined by law, and only professionals licensed by TÜRMOB can provide professional services (Kaya, 2021). The requirements to become a professional member are divided into general and specific conditions. Article 4 of Law No. 3568 defines the general requirements to become a member of the profession. According to this article, the general requirements to become a professional member are as follows (Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant Law, 1989);

- Being a Turkish national,
- Have the legal capacity to exercise civil rights and not be deprived of public rights,
- Even if the periods specified in Article 53 of the Turkish Penal Code have passed; the individual must not have been convicted of any crimes such as offenses against the security of the state, constitutional order, embezzlement, bribery, theft, fraud, forgery, abuse of trust, fraudulent bankruptcy, rigging tenders, tampering with obligations, money laundering, or smuggling, even if they have served a sentence of one year or more, or have been pardoned.,
- Must not have been dismissed from office as a result of a criminal or disciplinary investigation,
- must not have any situations that are incompatible with the honor and dignity of the profession.
-

According to Law No. 3568, the following specific requirements are needed to become a Certified Public Accountant (Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant Law, 1989, 3568);

- Must have graduated from faculties and higher education institutions providing education in the fields of law, economics, finance, business, accounting, banking, public

administration, and political sciences, or from foreign institutions accredited by the Higher Education Council, with at least a bachelor's degree, or must hold a postgraduate diploma in the fields specified in this clause from other educational institutions,
- must have completed at least three years of internship,
- must have passed the free accounting and financial consultancy exam,
- must have obtained the license for free accounting and financial consultancy.

The rights granted to professionals carrying the title of Certified Public Accountant under Law No. 3568 are regulated equivalently to those of professionals who perform audits under the title of CPA (Certified Public Accountant or Expert Comptable) in foreign countries. According to Law No. 3568, the following are the requirements to become a Sworn-in Certified Public Accountant:(Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant Law, 1989, 3568);
- Must have worked as a Certified Public Accountant for at least 10 years,
- must have passed the Sworn-in Certified Public Accountant exam,
- must have obtained the Sworn-in Certified Public Accountant license,

According to Article 18 of Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant Law, the professional tasks of a Certified Public Accountant include the following (Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant Law, Art. 18);
- Enterprises and businesses owned by individuals and legal entities,
- to keep their books in accordance with generally accepted accounting principles and relevant legal provisions, prepare balance sheets, income statements, tax returns, and other related documents, and perform similar tasks,
- to establish and develop accounting systems, regulate operations related to business, accounting, finance, financial regulations, and their applications, or provide consultancy in these areas,
- to examine, analyze, and audit, based on the documents mentioned in the above paragraph, to provide written opinions on financial statements and tax returns, to prepare reports and similar documents, and to perform arbitration, expert witness work, and similar tasks,
- to perform the tasks specified by the relevant legislation and those determined by the official authorities,
- to transfer the documents submitted by the taxpayers to the relevant books, in compliance with the Accounting System Application Communiqués and general accounting principles, in a timely manner,
- not to use misleading or counterfeit documents due to their content, which can be understood without external research, or knowingly used,
- not to use documents that are disproportionate to the business activity and size of the company in terms of their quantity and amounts, and are not in line with the laws, commercial customs, and usages,
- not to make incorrect calculations, even by mistake, and not to make entries that are contrary to the Uniform Accounting System.

Sworn-in Certified Public Accountants can perform certification tasks as specified in the regulation to be issued according to Article 12 of Law No. 3568, but Certified Public Accountants do not have such authority. Moreover, Sworn-in Certified Public Accountants cannot perform bookkeeping tasks, open accounting offices, or become partners in

accounting offices like Certified Public Accountants (Tofan, 2019). According to the latest data from the TÜRMOB, there are currently 128719 Certified Public Accountants and 5112 Sworn-in Certified Public Accountants practicing in Turkey (TÜRMOB, 2025).

4. Comparison Of The Accounting Profession İn The Accounting Systems Of Saudi Arabia, United Arab Emirates, And Turkey

Accounting is the oldest of all professions (Kaya, 2021: 13). Accountants are professionals who transform accounting information into actionable data for decision-making processes (Çelik & Şendurur, 2020). Accountants, in addition to financial reporting, also take on auditing responsibilities, making significant contributions to the economic and financial structure (Gündüz & Özen, 2016). This study aims to compare the accounting profession within the accounting systems of KSA, UAE, and Turkey. The first law regulating the accounting profession in KSA was enacted in 1968. Since this law only outlined the necessary conditions for practicing the profession, it did not meet expectations (Haj Hamidow, 2024). Therefore, in 1974, a new law was enacted that regulated the accounting profession by dividing it into the following three categories:

- Bookkeepers,
- independent accountants, and
- certified public accountants.

However, the first title was abolished in 1979. As for the other two titles, the law did not go far enough in distinguishing between Independent Accountants and Certified Public Accountants, except for the type and size of the institutions they served. SOCPA is the body responsible for regulating the accounting profession in KSA. In 2021, the Saudi Ministry of Commerce updated the law regulating the accounting profession in KSA. According to the update to this law, the accounting profession in KSA has been divided as follows:

- Profession of statutory public accounting and auditing,
- Profession of providing zakat and tax services,
- Profession of providing value added tax services,
- Profession of providing accounting services.

The conditions for practicing the profession in KSA and Turkey do not differ, except for the partial practice of the profession due to a person practicing another occupation while also performing accounting duties. In UAE, the first law regulating the accounting and auditing profession was enacted in 1975. Although there is a professional organization for accountants in UAE, it does not have similar jurisdictional authority as the other accounting organizations in KSA and Turkey. Moreover, since there is no alternative institution in UAE capable of comprehensively fulfilling this role, all accounting professionals in UAE are regulated by the Ministry of Economy. The relatively limited role of UAE's accounting association implies that academia plays a significant role in supporting the profession, including the training of accounting professionals. On the other hand, although the first draft of the Accounting Profession Law in Turkey was prepared in 1932, it was not implemented, and no law was enacted to regulate the accounting profession until 1989. In 1989, The Law of Accounting Profession was published in the Official Gazette, issue number 20194. According to this law, accounting and auditing practitioners were divided into the following three categories;

- Public Accountant,

- Certified Public Accountant, and
- Sworn-in Certified Public Accountant.

However, in 2008, the title of Public Accountant was abolished, and the profession continued with two titles: Certified Public Accountant and Sworn-in Certified Public Accountant. In Turkey, the body responsible for the accounting profession is TÜRMOB and it is the only organization authorized to issue professional licenses in Turkey. A person must meet certain conditions to practice the accounting profession in Turkey. The most important of these conditions are being a Turkish national, having no criminal record against public morality, completing several years of internship, and passing the exam determined by TÜRMOB. In Turkey, individuals working as Certified Public Accountants or Sworn-in Certified Public Accountant are not allowed to perform another job simultaneously, according to the professional law. Unlike Turkey and KSA, practicing the profession in UAE is not limited to nationals only. Academics in UAE can practice the accounting profession in addition to their regular jobs. In general, the laws related to the accounting profession in Turkey, KSA, and UAE are comprehensive. Because the conditions, rights, responsibilities, duties, educational qualifications, and other attributes of professionals are detailed in the laws of the three countries.

Result

Since the inception of accounting science and the accounting profession, the focus has been on how much progress has been made while preserving the scientific existence and the title of the accounting profession (Çınar & Güney, 2012). It is evident that from the birth of accounting science to the present, accounting has constantly adapted and renewed itself according to time and needs (Gülçin, 2018). In recent years, globalization and technological developments in the economic environment have significantly influenced the accounting profession and led to changes in the profile of professional accountants (Tetik et al., 2008). Therefore, comparing the development of the accounting profession and the laws regulating the profession in different accounting systems can contribute to improving the quality, environment, and working conditions of accountants. Therefore, this study aimed to compare the accounting profession in the accounting systems of KSA, UAE, and Turkey. This study is the first and only study to compare the accounting profession across different countries' accounting systems. Interest in the accounting profession began in Turkey with the enactment of laws regulating the profession from the early days of the Republic of Turkey. The regulation of the accounting profession in KSA was delayed but began in 1973. Interest in the accounting profession began in UAE in the 1990. SOCPA in KSA has more authority and importance compared to TÜRMOB in Turkey and AAA in UAE. Additionally, the professional titles for practicing the accounting profession in KSA are more diverse compared to those in Turkey and UAE.

References

1. Abdallah, W.M. (2008). *Accounting, finance, and taxation in the gulf countries*. (1. Edition). Palgrave Macmillan, New York.
2. Accounting and Auditing Profession Law of United Arab Emirates. (2023). https://uaelegislation.gov.ae/ar/legislations/2183 Access Date: 22.01.2025.
3. Akgün, B. (2018). *The problems of accounting professionals in turkey and suggestions for solutions,* Master's Thesis, Adıyaman University Institute of Social Sciences,

Adıyaman.
4. Al-Amari, S.R. (1989). *The development of accounting standards and practices in the kingdom of saudi arabia,* PhD Thesis, The University of Glasgow, Scotland.
5. Alkhayyal, T., & Alsaad, S. (2016). The impact of developing saudi accounting standards on the quality of accounting information: A field study. *Journal of Business Research,3*(8), 149-191.
6. Al-Qahtani, A. K. (2005). The development of accounting regulation in the GCC western hegemony or recognition of peculiarity?. *Managerial Auditing Journal,* 20(3), 217-226. 10.1108/02686900510585564
7. Al-Rehaily, A.S. (1992). *The evolution of in accounting saudi arabia: a study of its relevance to the social and economic environment,* PhD Thesis, Hull University, Hull.
8. Çelik, Y. & Şendurur, U. (2020). Problems and expectations of accounting professionals: the case of Muş and Ağrı provinces. *Journal of Accounting and Tax Practices, 13*(1), 25-50. https://doi.org/10.29067/muvu.568083
9. Çınar, O., & Güney, S. (2012). Opinions of accounting professionals on e-problems: Erzurum case. *Ekev Akademi Journal,16*(50), 259- 272.
10. Deran, A., Erduru, İ., & Keleş (2016). Evaluation of professional problems of accounting professionals and their expectations from professional chambers in terms of demographic characteristics and economic environment: The case of Ordu. *Selçuk University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal of Social Economic Research,* 16(32), 83-106.
11. Gündüz, M. & Özen, E. (2016). Analysis of problems and professional satisfaction of accounting professionals: the case of Uşak province. *Accounting and Finance Journal,* Nisan, 67-90. https://doi.org/10.25095/mufad.396681
12. Haj Hamidow, M. (2024). *Comparison of accounting systems of Turkey, Saudi Arabia and United Arab Emirates,* PhD Thesis, Niğde Ömer Halisdemir University Institute of Social Sciences, Niğde.
13. https://mc.gov.sa/ar/Regulations/Pages/details.aspx?lawId=5163760b-4568-4f24-88e9-a81e00ae74e6 Access Date: 06.02.2024.
14. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf Access Date: 11.02.2025.
15. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3568.pdf Access Date: 11.02.2025.
16. https://www.socpa.org.sa/Socpa/Licenses-and-Quality/Licensed Accountants/2282.aspx Access Date: 03.02. 2025.
17. https://www.socpa.org.sa/Socpa/Licenses-and-Quality/Licensed-Accountants/2322.aspx Access Date: 11.02.2025.
18. İbadov, E. (2012). *Comparative analysis of accounting systems of Azerbaijan and Turkey,* Master's Thesis, Dumlupınar University Institute of Social Sciences, Kütahya.
19. IFAC. (2024). *United Arab Emirates Member Organizations*. https://www.ifac.org/about-ifac/membership/profile/united-arab-emirates Access Date: 04.02.2025.
20. Kaya, A. (2021). *Accounting history*. İksad Publishing House, Ankara.
21. Ministry of Economy of United Arab Emirates. (2024b). *Bir Gerçek Kişinin Denetçi Siciline Kaydedilmesi İçin Talep Göndermesi*. https://www.moec.gov.ae/ar/web/guest/submit-a-request-under-natural-person-in-the-auditor-s-record.-exam- Access Date: 05.02.2025.
22. Saudi Arabia Accounting and Auditing Law. (2021). *Accounting and Auditing Profession Law*.

23. SOCPA. (2024b). *Professional Practice Conditions*. https://www.socpa.org.sa/Socpa/Licenses-and-Quality/Licensed-Accountants/2322.aspx Access Date: 11.02.2025.
24. SOCPA. (2024c). *The Organization in Numbers*. https://www.socpa.org.sa/Socpa/Media-Center/SOCPA-In-Numbers.aspx Access Date: 15.02. 2025.
25. T.C Certified Public Accountant, and Sworn-in Certified Public Accountant Law. (1989). https://www.turmob.org.tr/Arsiv/turmobwebdb/dosyalar/ingilizce7.pdf Acsses Date: 13.02.2025
26. Terzi, A. (2015). A Research on the expectations, problems and perceptions of accounting professionals about their professions: Rize case. *Ardahan University Faculty of Economics and Administrative Sciences Journal,* (2), 193-212.
27. Tetik, N., Kınay, F., & Ciğer, A. (2008). A research to determine the situation analysis and expectations of accounting professionals in Antalya province. *Accounting and Finance Journal*, (38), 70-79.
28. Tofan, S. (2019). *Comparison of accounting systems of Afghanistan and Turkey,* Master's Thesis, Gaziantep University Institute of Social Sciences, Gaziantep.
29. Trabelsi, N., & Trabelsi, M. (2014). The value relevance of IFRS in the UAE banking industry: Empirical evidence from Dubai financial market, 2008-2013, *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 4(4), 60-71. 10.6007/IJARAFMS/v4-i4/1241
30. TÜRMOB. (2024). *Professionals Distribution Table (SM-SMMM)*. https://www.turmob.org.tr/istatistikler/c8172e63-2bef-4919-a863-86e403bfdf0a/meslek-mensubu-dagilim-tablosu-(sm-smmm) Access Date: 06.01.2024.

Status of Accounting Education in Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey Accounting Systems[20]

Mohammad HAJ HAMIDOW
Dr, Independent Researcher
Mohammad.h.hamidow@gmail.com
https://orcid.org/ 0000-0003-0235-6337

Zeki DOĞAN
Prof. Dr, Niğde Ömer Halisdemir University, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance
zekidogan7@hotmail.com
https://orcid.org/ 0000-0003-3328-7565

Abstract

It is accepted that the most important factor in improving the quality of the accounting profession is accounting education. Those who have received a good and sufficient accounting education can perform the accounting profession in the best way. Although the accounting profession is one of the oldest known professions, the interest in accounting education started in the 20th century. Due to the increasing economic and trade relations between Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey, the demand for accounting services in these countries has increased. Therefore, accounting education has been given great importance in these three countries in recent years. This study aims to shed light on the history and status of accounting education in Saudi Arabia, United Arab Emirates and Turkey.

Keywords: History of Accounting Education, Accounting Education in Saudi Arabia, Accounting Education in United Arab Emirates, Accounting Education in Turkey.

Introduction

When examining historical data on how accounting education was delivered, it is evident that accounting was still perceived as a craft within the master-apprentice relationship in the 19th century and was taught accordingly. However, after the 20th century, it began to be included in higher education programs. Therefore, the parallel development of accounting education with the years when the accounting profession gained importance globally is proof of its close connection with the profession. Accounting education first indirectly affects the accounting profession and also the accounting system (Ateş, 2023). A good accounting education is the first step in establishing and developing the accounting system. Therefore, the implementation of the accounting system is faster in countries with high-quality accounting education. When viewed from a broader perspective, there is a direct relationship between the education level of a country's citizens and the quality of the financial reports that result from the accounting system and process. Countries with well-educated populations have advanced accounting systems (Üç, 2009). Advances in science and technology have also had a positive impact on

[20] This study is produced from Mohammad HAJ HAMIDOW's PhD thesis titled " Comparison of Accounting Systems of Turkiye, The Kingdom of Saudi Arabia and The United Arab Emirates", that has been prepared under the supervision of Prof. Dr. Zeki DOĞAN at Niğde Ömer Halisdemir University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Division of Accounting and Finance.

accounting systems. Therefore, accounting professionals, auditors, information users and regulators need to have sufficient technical capacity to develop the accounting system. Furthermore, it requires some technological innovations. The use of computer technologies in accounting systems as a record-keeping activity has evidently contributed greatly to the simplification and development of accounting processes. Thanks to information and communication technologies, developments in the world of accounting are easily followed, and the desired information can be accessed quickly and cost-effectively (Alkan, 2021). Finally, the content and quality of education provided in a country and its alignment with the country's economic and social needs are decisive. Countries with well-educated populations have advanced accounting systems. In parallel, accounting course programs in universities should be continuously updated according to changing market conditions, laws, regulations, and demands (Poroy Arsoy et al., 2014). This study aims to examine the historical development of accounting education in Saudi Arabia (KSA), United Arab Emirates (UAE) and Turkey and its status in the accounting system. KSA, UAE, and Turkey were chosen as the subjects of our study due to the increasing economic and commercial relations between these three countries and the characteristics that distinguish each country.

1. Accounting Education In United Arab Emirates Accounting System

Before the discovery of oil in the 1950s, there was no suitable infrastructure for developing the education system. However, since the establishment of UAE Federation in 1971, the UAE's Federal Higher Education System has experienced rapid development and progress. Since the founding of universities, many universities in UAE have established high-level curriculum partnerships with foreign higher education institutions. Examples of foreign university branches established in UAE in recent years include the College of North Atlantic in Canada, Carnegie Mellon University in Pennsylvania, Middlesex University in the United Kingdom, and the University of Wollongong in Australia (Nassar et al., 2021). With the assistance of Egypt for educational consultancy and teaching staff, Zayed University, the first university in UAE, was established in 1977. It is one of the universities seeking accreditation from regional accreditation bodies in the US and other institutions. With the establishment of Zayed University, all UAE citizens began to receive free public higher education for the first time. During the 1980s and 1990s, higher education in UAE was restructured, with American consultants playing a significant role in this process. The Higher Colleges of Technology and Zayed University (ZU) are examples of institutions specially created to meet the highest standards required for a federal higher education institution (Nassar et al., 2021). Before 1997, Zayed University was the only university in UAE (Abdallah, 2008). Like many developing countries, UAE adopted accounting practices from developed countries. The accounting education system was adapted based on accounting practices and theories from the United Kingdom and the United States (Al-Akra et al., 2009). UAE accounting programs consist of courses similar to British and American ones, including International Financial Reporting Courses, Auditing, Managerial Accounting, and Accounting Principles. UAE is committed to improving educational quality, and between 2017 and 2021, it invested 10.2 billion AED in improving education in general and accounting education in particular, representing a significant portion of the federal budget (Nassar et al., 2021). Students wishing to pursue accounting education in UAE can do so at the following levels;

- Secondary School (High Schools): Since 2010, students have been admitted to technical high schools starting from the ninth grade. Students wishing to pursue accounting education enroll

in the Financial Management and Accounting Department. After completing four years of education, students in this specialization can obtain a diploma equivalent to a general high school diploma approved by the Ministry of Education. Graduates from the financial management and accounting department of these schools can later enroll in technical associate degree programs or business and accounting faculties to obtain a diploma in financial management or accounting. Graduates from technical high schools (Financial Management and Accounting Department) will be granted course credits, thereby shortening the time needed to obtain associate or bachelor's degrees. Graduates of the financial management or accounting department from technical high schools may also work in certain government sector jobs, such as warehousing. Additionally, the private sector in UAE offers many career opportunities, such as accounting jobs (Abid, 2018).

- Higher Education: In UAE, higher education levels following high school are categorized as follows:

Associate or Higher Associate Degree (Vocational Schools) in Accounting: A student who has obtained a high school diploma or general high school diploma in the field of financial management and accounting can enroll in associate (two-year program) or higher associate (three-year program) level accounting programs (UAE Ministry of Education and Instruction, 2018).

Bachelor's Degree (Universities) in Accounting: The duration of accounting education in bachelor's programs is four years. During this period, the focus is on studying accounting concepts, principles, standards, processes, and accounting techniques. The bachelor's degree in accounting is fully aligned with the professional qualifications of the Chartered Institute of Management Accountants (CIMA); this means that graduates will be eligible to take the CIMA exam and gain professional accreditation in addition to their bachelor's degree (Abu Dhabi University, 2024). Bachelor's degrees in accounting are offered by five of the seventeen universities operating in UAE. Three other universities include accounting as a minor within their business major, while four other universities include several accounting topics within their business, management, or marketing programs.

Graduate-level in Accounting: Two higher education institutions offer master's and doctoral programs in applied accounting, while two other institutions include some accounting courses in their curricula. The duration of a master's degree in accounting in UAE is two years, while a doctoral degree lasts three or four years. Graduate-level programs in accounting provide qualified personnel for research and teaching (Abu Dhabi University, 2023).

2. ACCOUNTING EDUCATION IN SAUDI ARABIAN ACCOUNTING SYSTEM

In 1959, the establishment of the first Faculty of Commerce and Administrative Sciences at Riyadh University (King Saud University) marked the beginning of accounting education in KSA. The delay in accounting education in KSA directly impacted the lack of qualified national human resources in the fields of auditing and accounting. Academics, particularly faculty members at the Accounting Department and the Faculty of Administrative Sciences at King Saud University in Riyadh, played an important role in the development of accounting and auditing professions in KSA by organizing a series of academic seminars from 1980 onwards on "Ways to Develop Accounting and Auditing Professions in KSA". In the same year, King Saud University founded the first academic accounting association in KSA under the name SAA. In 1994, SAA published its first specialized quarterly journal titled "Accounting." This journal provided an opportunity for all stakeholders involved in accounting and auditing

professions in KSA to present ideas and issues related to the implementation and organization of the profession in KSA. The association also published the "Accounting Research" journal in 1997, which was a scientific accounting research journal. Due to all these tasks, the role of the Association complemented the role of the Saudi Organization of Certified Public Accountants (SOCPA) (https://2u.pw/snpZEX3T, 04.02.2025). The Saudi government has made significant investments in education (Imdadul Haque, 2019). In 1970, there were only three public universities, but currently the number has reached 42 (Saudi Ministry of Education, 2025). The Saudi government has sent many students abroad, especially to the United Kingdom and the United States, to receive education in various fields, including business and accounting. Many students obtain their diplomas (Master's or Doctorate) from the US or the UK, and upon returning to KSA, some tend to demand the adoption of different policies and the adoption of other accounting standards based on their ideas and experiences (Alkhtani, 2010). Students wishing to pursue accounting education in KSA can pursue their education at the following levels:

- Secondary School (High Schools): Saudi Accounting education at the secondary level is provided under the name of commercial education and is under the supervision of the Ministry of Education's Vocational Education Directorate. In this level, students receive three years of education (ages 15-18) and take several courses related to basic accounting to prepare them for commercial bookkeeping. Graduates of commercial high schools can join relevant faculties or higher education institutions in the fields of accounting and commerce (https://www.hafiz.edu.sa/diploma/Accounting-diploma, 06.02.2025).

- Higher Education: Higher education in KSA is divided into the following levels after high school:
Associate Degree (Vocational Schools): The Accounting Associate Degree Program provides the scientific and professional skills necessary for students to gain sufficient knowledge of modern changes and developments in this field, enabling them to work in both public and private sectors. Graduates of the Associate Degree program can enroll in a Bachelor's program in accounting or business (King Faisal University, 2024).
Bachelor's Degree (Universities): A Bachelor's degree in the Department of Business Administration/ Accounting; A comprehensive program offered within a four- or five-year study plan that provides the necessary knowledge and skills to establish the foundation of accounting functions in organizations. This program covers a range of topics that prepare students to become competent professional accountants. Generally, after learning the fundamentals of business management, the program focuses on various types of accounting, such as financial accounting, tax accounting, managerial accounting, auditing, and management accounting.
Graduate-level: The Saudi government provides scholarships for thousands of Saudi students to study abroad in the field of accounting. Graduates of the Faculty of Accounting can complete their Graduate-level studies at some Saudi universities with a two-year Master's program and a four-year Doctorate program (https://www.kfu.edu.sa/ar/Colleges/business-administration/Pages/Master-Accounting.aspx, 06.02.2025).

- Continuing Professional Education: SOCPA's Continuing Professional Education program helps practitioners update their technical knowledge and skills, contributing to the regulation and development of the profession. This program aims to update the professional and technical

knowledge and skills of practitioners in auditing and accounting to improve their professional competence (Khanagha, 2011).

3. Accounting Education In Turkish Accounting System

In the post-Republic era, it is possible to examine accounting education in three periods. The first period is before 1926, during which accounting education was largely influenced by the French school through institutions like Darüşşafaka, Mülkiye Mektebi, Military Secondary Schools (Rüştiye), and Istanbul Trade Schools (Ateş, 2023). The second period, from 1926 to 1960, saw changes and developments in the scope and levels of undergraduate accounting education with the contributions of accounting experts who fled from Germany to Turkey. In 1933, a Higher School of Commerce was established in connection with the Ministry of Economy; in 1936, the Faculty of Economics at Istanbul University (which became the Faculty of Business Administration forty years later) was founded (Yılmaz, 2023). The third period, after 1960, was marked by changes in taxation, which highlighted the financial needs and demands of both the public and private sectors. This led to a growing need for the information and data produced by the accounting field, and therefore, developments in the content, presentation, and scope of accounting education in universities and other institutions. Accounting education in Turkey is provided at each of the following levels (Ateş, 2023).

- Secondary School (High Schools): In Turkey, accounting education at the secondary level is provided under the Ministry of National Education's Department of Commercial and Tourism Education (Yılmaz, 2019). In trade high schools, which train lower-level accounting personnel, the accounting education primarily covers basic accounting topics and remains mostly limited to the preparation of accounting ledgers (Çürük & Doğan, 2001). Students who successfully complete the program graduate with the title of "pre-accounting clerk" and can work in related fields. Students who wish to continue their education can attend vocational or undergraduate institutions after passing the university entrance exam (Ateş, 2023).

- Higher Education: In Turkey, higher education levels after high school are divided into the following categories;

Associate Degree (Vocational Schools): The education period is two years, and graduates are awarded an associate's degree diploma from their university. These programs in accounting, business, banking, insurance, and tax applications offer vocational training in accounting. Students are taught both accounting theory and practical skills, which help them understand accounting events and analyze the results (Ebdülrzazade, 2017). After successfully completing the associate's degree, students can continue their education at the bachelor's level after passing relevant exams (Ateş, 2023).

Bachelor's Degree (Universities): One of the most important features of accounting education in Turkish universities is its strict adherence to legal regulations, especially those concerning tax laws (Çürük & Doğan, 2001). Graduates of accounting departments possess the skills necessary for the technical foundation of the profession, including accounting, finance, and related topics (Ebdülrzazade, 2017).

Graduate-level: In general, Turkish universities offer master's and doctoral programs to meet the academic staffing needs in the field of accounting. These programs aim to provide students with more detailed information and ensure their specialization in this field. In addition, these programs focus on developing students' scientific research skills to contribute to the science of accounting (Ateş, 2023).

- Accounting Education in Non-formal Education: Non-formal education refers to educational programs organized for individuals who have never been part of the formal education system, those at any level of formal education, or those who have dropped out of formal education, covering areas of interest or need, either in addition to or outside the formal education system (Yılmaz, 2023). In Turkey, the leading institutions providing non-formal education in accounting include TÜRMOB, the Ministry of Treasury and Finance, Borsa İstanbul, private and public banks, and the Capital Markets Board (SPK). Among these institutions, the one that organizes continuous and comprehensive educational activities is the Basic Education and Internship Center (TESMER) under TÜRMOB. The aim of this center is to provide individuals practicing accounting or those about to enter the profession with updated knowledge and skills related to their fields, while promoting professional discipline and ethical standards (Ateş, 2023).

- Continuing Professional Education: The TÜRMOB Continuous Professional Development Training Regulation, prepared based on Article 44 of the Professional Law No. 3568, was published in the Official Gazette on June 23, 2018, and came into force. This training aims to help professionals adapt to changes, continuously develop professionally, keep up with new technologies, and embrace digitalization (TÜRMOB Continuous Professional Development Training Center, 2022).

RESULT

Interest in accounting education is increasing day by day. The reason for this is that the quality of the accounting profession is linked to the provision of quality accounting education. It is possible to say that accounting education in the period immediately after the establishment of the Republic of Turkey was predominantly influenced by the French school. However, later, with the arrival of German academics in Turkey, accounting education was influenced by the German system. At that time, the scope of accounting education was very limited, but it expanded as university education began to be provided at many Turkish universities. In Turkey, accounting education is provided in both vocational education institutions and higher education institutions. Therefore, the labor market has been supported by trained professionals, creating a positive impact on Turkey's accounting system. The delay in accounting education in KSA has directly affected the shortage of trained accountants and delayed the development of the accounting system. However, despite this, the Saudi government has invested heavily in education, and accounting has become one of the most important departments in Saudi universities today. Additionally, the Saudi government has sent many students abroad, particularly to the United Kingdom and the United States, to study accounting. Upon returning to KSA, some of these students have shown a tendency to use accounting systems prevalent in the countries they studied, which has influenced the formation of KSA’s accounting system. The education system in UAE has developed rapidly since the country's founding. UAE universities have established partnerships with foreign higher education institutions in Canada, the United States, and Australia, influencing the country's accounting system. Later, higher education in UAE was restructured, with American consultants playing an important role. As a result, the accounting education system was adapted to the practices and theories of the United States, making the influence of the American accounting system highly evident in UAE’s accounting system. The education structures in Turkey, KSA, and UAE are generally similar. While most universities in Turkey offer accounting education in Turkish, most universities in

KSA and UAE provide accounting education in English. Another difference in education among these three accounting systems is that KSA and UAE send large numbers of accounting students to the United States and the United Kingdom each year, increasing the influence of these two countries on KSA and UAE accounting systems.

References

1. Abdallah, W.M. (2008). *Accounting, finance, and taxation in the Gulf Countries*. (1. Edition). Palgrave Macmillan, New York.
2. Abid, A. (2018). Admission of students to technical schools. https://www.emaratalyoum.com/local-section/education/2018-03-19-1.1081605 Access Date: 08.02.2025.
3. Abu Dhabi University. (2023). *Undergraduate catalog 2023- 2024*. https://cdn.adu.ac.ae/images-container/docs/default-source/catalogs/ug-catalog-23-24.pdf Access Date: 02.02.2025.
4. Abu Dhabi University. (2024). *Bachelor of business administration in accounting*. https://2u.pw/SZNsiDSQ Access Date: 02.02.2025.
5. Al-Akra, M., Ali, M., & Marashdeh, O. (2009). Development of accounting regulation in Jordan. *International Journal of Accounting*, 44,163-186.
6. Alkan, C. (2021). *A Historical Review on the ımpact of tax regulations on accounting practices in Turkey,* Master's Thesis, Muğla Sıtkı Koçman University Institute of Social Sciences, Muğla.
7. Alkhtani, S.S. (2010). *The relevance of ınternational financial reporting standards to Saudi Arabia: Stakeholder perspectives,* PhD Thesis, University of Stirling, Stirling.
8. Ateş, İ. (2023). *Cognitive load theory in accounting education,* Master's Thesis, Balıkesir University Institute of Social Sciences, Balıkesir.
9. Çürük, T. & Doğan, Z. (2001). The level of accounting education in meeting business demands: The case of Turkey. *ODTÜ Development Journal, 28*(3-4), 281-310.
10. Ebdülrzazade, S. (2017). *Comparison of accounting education in Turkey and Azerbaijan: The case of Selcuk University and Azerbaijan State University of Economics,* Master's Thesis, Selçuk University Institute of Social Sciences, Konya.
11. https://2u.pw/snpZEX3T Access Date: 04.02.2025.
12. https://www.hafiz.edu.sa/diploma/Accounting-diploma Access Date: 06.02.2025.
13. https://www.kfu.edu.sa/ar/Colleges/AppliedSciences/CollegeDepartments/Pages/Accounting.aspx Access Date: 06.02.2025.
14. https://www.kfu.edu.sa/ar/Colleges/business-administration/Pages/Master-Accounting.aspx Access Date: 06.02.2025.
15. Imdadul Haque, M. (2019). Growth accounting For Saudi Arabia. *Asian Economic and Financial Review,* 9(6), 691-701. 10.18488/journal.aefr.2019.96.691.701
16. Khanagha, J.B. (2011). Reform in accounting standards: Evidence from Saudi Arabia, *Int. J. Manag. Bus. Res.*, 1(3), 113-124
17. King Faisal University. (2024).
18. Nassar, M., Mohammad, A. & Abu Siam, Y. (2021). The status of accounting education and ımprovement processes in UAE. *Academy of Strategic Management Journal*, 20(6S). https://www.abacademies.org/articles/the-status-of-accounting-education-and-improvement-processes-in-uae-11757.html
19. Poroy Arsoy, A., Bora, T. & Selimoğlu, S. (2014). Expectations regarding the requirements of knowledge, skills and educational techniques in accounting education:

A Research on academicians and professionals in Turkey. *International Journal of Management Economics and Business,* 10(23), 121-136.

20. Saudi Ministry of Education. *(2025). Public universities. https://moe.gov.sa/ar/education/highereducation/Pages/UniversitiesList.aspx* Access Date: 25.02.2025.
21. TÜRMOB Continuous Professional Development Training Center. (2022). *About SÜRGEM.* https://www.surgem.org.tr/kurumsal/surgemhakkinda Access Date: 05.02.2025.
22. Üç, M. (2009). *Classification of accounting systems and an analysis of the position of the turkish accounting system,* PhD Thesis, Afyon Kocatepe University Institute of Social Sciences, Afyonkarahisar.
23. United Arab Emirates Ministry of Education and Instruction. (2018). *General framework of education policies in the United Arab Emirates.* https://www.moe.gov.ae/Ar/AboutTheMinistry/Documents/FinalG.pdf Access Date: 01.02.2025.
24. Yılmaz, M. (2019). *Comparative analysis and accounting of depreciation practices in fixed assets according to tax legislation and turkish accounting standards,* Master's Thesis, Niğde Ömer Halisdemir University Institute of Social Sciences, Niğde.
25. Yılmaz, S. (2023). *Evaluation of teaching methods used in accounting education: the case of Ondokuz Mayıs University,* Master's Thesis, Gümüşhane University Institute of Social Sciences, Gümüşhane.

Cyclical Time and Transformative Space: Historical and Personal Dimensions in Charles Dickens' *A Tale of Two Cities (1859)*

İsmet TOKSÖZ
Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University, School of Foreign Languages
ismettoksoz@ksu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8882-4888

Abstract

This study explores Charles Dickens' *A Tale of Two Cities (1859)* through the thematic lenses of time and space, exploring how these elements function as active forces in shaping both personal and collective experiences. Set against the backdrop of the French Revolution, the novel uses time and space not merely as narrative frameworks but as integral devices to highlight themes of resurrection, sacrifice, and the cyclical nature of history. The analysis emphasizes the duality and interconnectedness of time, portraying it as cyclical and non-linear, with historical events and personal journeys reflecting recurring patterns of injustice and renewal. Space is explored as a symbolic reflection of social and political divisions, with London and Paris embodying contrasting worlds of stability and chaos, individual reinvention, and collective vengeance. These symbolic spaces shift and evolve, representing both physical and psychological states, as seen in Dr. Manette's recovery and Sydney Carton's ultimate redemption at the guillotine. Dickens' manipulation of time and space underscores the moral and societal tensions of the nineteenth century, offering profound insights into humanity's struggle with historical forces and the possibility of transcendence through individual sacrifice. By linking personal transformation with broader historical movements, *A Tale of Two Cities (1859)* provides a timeless meditation on the complexities of identity, history, and renewal. Ultimately, Dickens' manipulation of time and space in *A Tale of Two Cities (1859)* transcends mere narrative technique. Time and space become active, shaping forces that not only define the characters' lives but also reflect the broader political, historical, and moral conditions of the era.

Keywords: Time and Space, Cyclical Time, Transformative Space, Charles Dickens, A Tale of Two Cities

Döngüsel Zaman ve Dönüştürücü Mekân: Charles Dickens'ın İki Şehrin Hikâyesi (1859) Romanında Tarihsel ve Bireysel Boyutlar

İsmet TOKSÖZ
Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu
ismettoksoz@ksu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-8882-4888

Özet

Bu çalışma, Charles Dickens'ın *İki Şehrin Hikâyesi (1859)* adlı romanını zaman ve mekân temaları üzerinden inceleyerek bu unsurların hem bireysel hem de toplumsal deneyimlerin şekillenmesinde etkin güçler olarak nasıl işlev gördüğünü ele almaktadır. Fransız Devrimi'nin arka planında geçen roman, zamanı ve mekânı yalnızca anlatımsal çerçeveler olarak değil, aynı zamanda yeniden doğuş, fedakârlık ve tarihin döngüsel doğası gibi temaları vurgulayan temel unsurlar olarak kullanmaktadır. Çalışma, zamanın ikili ve birbirine bağlı yapısını öne çıkararak, onu döngüsel ve doğrusal olmayan bir kavram olarak ele almakta; tarihsel olaylar ile bireysel yolculukların adaletsizlik ve yenilenme döngülerini yansıttığını ortaya koymaktadır. Romanda mekân, toplumsal ve siyasal bölünmelerin simgesel bir yansıması olarak ele alınmakta; Londra ve Paris, istikrar ve kaosun, bireysel yeniden doğuşun ve toplumsal intikamın karşıt dünyalarını temsil etmektedir. Bu simgesel mekânlar, Dr. Manette'in iyileşme süreci ve Sydney Carton'ın giyotine giderken yaşadığı nihai kurtuluş gibi örneklerde görüldüğü üzere, fiziksel ve psikolojik durumları yansıtarak değişmekte ve dönüşmektedir. Dickens'ın zaman ve mekânı kurgulama biçimi, on dokuzuncu yüzyılın ahlaki ve toplumsal gerilimlerini vurgulayarak, insanlığın tarihsel güçlerle mücadelesine ve bu gerilimlerin bireysel fedakârlık yoluyla aşılabilirliğine dair derinlemesine iç görüler sunmaktadır. *İki Şehrin Hikâyesi (1859)* bireysel dönüşümü geniş tarihsel hareketlerle ilişkilendirerek kimlik, tarih ve yenilenmenin karmaşıklıkları üzerine zamansız bir düşünüm sunmaktadır. Sonuç olarak, Dickens'ın bu romanında ele aldığı zaman ve mekân kavramları, yalnızca bir anlatım tekniğinin parçaları olmanın ötesine geçerek, karakterlerin yaşamlarını belirleyen ve aynı zamanda dönemin siyasi, tarihsel ve ahlaki koşullarını yansıtan etkin ve biçimlendirici unsurlar haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman ve Mekân, Döngüsel Zaman, Dönüştürücü Mekân, Charles Dickens, İki Şehrin Hikâyesi

INTRODUCTION

Scientific and technological advancements, originating in the nineteenth century and rapidly accelerating thereafter, transformed humanity's understanding of time and space. The nineteenth century is particularly significant due to the Industrial Revolution, which fundamentally reshaped traditional agrarian societies and their deep connections to nature. In England during the Victorian era, the First and Second Industrial Revolutions introduced profound changes in production methods, transportation, and societal structures. These revolutions drove increased human and material movement, responding to the growing demand for raw materials and labor. Spreading from England to Western Europe and eventually to America, this transformative period was characterized by cultural flourishing alongside socio economic upheaval. While the Industrial Revolution reinforced the concept of individualism, it simultaneously weakened humanity's connection to nature, altering perceptions of time and space in both practical and philosophical terms.

Early human societies were deeply rooted in natural cycles, cultivating the land and domesticating animals in harmony with the environment. This connection formed the foundation for permanent settlements and agricultural systems. However, the Industrial Revolution disrupted these ties as mechanization and factory labor supplanted traditional agrarian practices. Production methods no longer aligned with natural rhythms, creating a growing detachment from the origins of products and the processes behind them. This societal shift paved the way for political and economic exploitation, as ignorance of production's origins rendered the public vulnerable to manipulation and disinformation.

From a social perspective, the Industrial Revolution marked the rise of the bourgeoisie, who controlled the means of production, while the working class emerged as the largest and most widespread social group. This class stratification influenced political dynamics, as growing working-class consciousness led to significant social and political shifts. Simultaneously, increased literacy rates and leisure time among the middle and upper classes fuelled an intensified focus on literature and culture. Capitalism's demands permeated all social strata, shaping cultural and socioeconomic identities in diverse ways. Urbanization, labor struggles, and a heightened sense of individualism and isolation further defined this era.

The literary representation of time and space, deeply influenced by historical context, reflects the ideological, political, and aesthetic conditions of the time. Novelists often use these concepts as tools to explore broader themes, consciously embedding them in their narratives. Critics analyze such representations to uncover underlying philosophical and cultural influences. The interplay between time and space in literature is complex; the two are frequently intertwined, with one shaping the understanding of the other. This duality underscores the human struggle to quantify the infinite and assign meaning to the boundless. In seeking to measure and define time and space, humanity creates frameworks for understanding history, identity, and existence. Charles Dickens' *A Tale of Two Cities (1859)* exemplifies how literature engages with these themes. Set against the backdrop of the French Revolution, the novel explores time and space as active forces shaping personal and collective destinies. Themes such as resurrection, sacrifice, and the cyclical nature of history are intricately tied to Dickens' manipulation of temporal and spatial elements. In *A Tale of Two Cities (1859)*, the interplay between individual transformation and broader historical movements highlights both the personal and collective dimensions of human experience. By examining Dickens' treatment of time and space, we gain deeper insight into how literature reflects and responds to the sweeping changes of the nineteenth century.

THEORETICAL BACKGROUND

Victorian England serves as a vantage point for the Industrial Revolution, with contemporary readers and critics tracing the effects of major social, economic, and intellectual changes in the twenty-first century back to their origins in Victorian England. This historical context justifies the setting for many Victorian and neo-Victorian novels, with Victorian London emerging as the most prominent example. London symbolizes both the successes of industrial production, becoming a model for Europe and America, and the dark side of industrialization, marked by overcrowded slums, filthy and inhumane living and working conditions. Social and institutional vices tied to industrialization are depicted in historical documents and literary works set in various nineteenth-century environments, such as factories, workhouses, slums, hospitals, asylums, and colonies. These settings reveal personal and societal stories from all walks of life,

including different classes, ages, genders, and ethnicities, both within Britain and in its colonies. Burrows (1991) defines the Victorian Age as "prosperous, successful, confident, innovatory and leading the world in many areas of human endeavour" (p. 266). Victorian England is also a stage for steam-powered technologies, heavy industries, and novel transportation methods, all contributing to urbanization. The nineteenth century saw a marked shift away from nature, which became irreversible due to the heavy pollution of land, air, and water, especially in crowded cities. People from all social classes, but particularly the working class, were subjected to harsh conditions, working long hours under unacceptable circumstances. This led to the rise of crime rates, inadequate solutions, and unjust methods of punishment, including exile and even execution. Similarly, those who were mentally or physically impaired were deemed abnormal or dysfunctional and often confined to hospitals or asylums.

Cunningham (1994) claims that "the 19th century – or perhaps more specifically the Victorian age – was dominated by the novel" (p. 27). Cunningham highlights the prominence and centrality of the novel in the cultural and literary landscape of the 1800s. The Victorian era, characterized by significant political, social, and technological transformations, provided fertile ground for the novel's ascendancy. The novel, as Cunningham suggests, became not only the dominant literary form but also a powerful vehicle for exploring the complexities of modern life, societal changes, and individual subjectivity.

The 19th century marked a period of profound social, political, and technological upheaval, and the Victorian era (1837-1901) witnessed the novel's flourishing as a literary form. Cunningham's claim is grounded in the historical context of the period, during which novels became a major cultural force, eclipsing other forms of literature in terms of popularity and influence. While novels had existed prior to the Victorian age, their role in the literary sphere reached unprecedented heights during this period. Several factors contributed to this phenomenon.

First, the expansion of literacy played a significant role in the rise of the novel. As education became more widespread in Britain and other parts of the Western world, a growing middle class emerged that had the time and resources to engage with literature. Novels, with their relatively accessible language and entertainment value, became a popular medium for this newly literate public. Second, technological advancements in printing and distribution made novels more widely available. The advent of cheaper paper, mass printing techniques, and serial publications allowed novels to be distributed more widely than ever before. This democratization of literature helped fuel the popularity of the novel, making it a key element of Victorian culture. Third, the novel's capacity to address a broad range of themes, from social class and industrialization to gender and morality, made it a versatile form of storytelling. It was in the novel that Victorian writers could engage with the rapidly changing world, exploring complex ideas and offering both critique and celebration of the era's developments.

Cunningham's claim underscores the novel's dominance as a cultural phenomenon, but it also invites a closer examination of the themes and concerns that made the Victorian novel so significant. The novels of this period were not mere entertainment; they engaged with pressing social issues, intellectual currents, and moral questions. One of the most prominent themes in Victorian novels was the impact of industrialization. The rise of factories, urbanization, and the expansion of the British Empire radically transformed society, and many novelists sought to

capture these changes. Writers such as Charles Dickens and Elizabeth Gaskell wrote about the challenges faced by the working class and the moral dilemmas posed by the new industrial order. In novels such as *Hard Times (1854)* and *North and South (1854)*, the social and economic implications of industrialization were explored in vivid detail. The novel, with its ability to depict personal stories against the backdrop of larger social forces, became an ideal medium for dramatizing the tensions between different classes and exploring the effects of industrialization on individuals and families.

Victorian novel also engaged with the changing roles of women in society. The period saw significant shifts in women's social and legal status, and novels reflected these transformations, both celebrating and critiquing them. In works like Charlotte Brontë's *Jane Eyre (1847)* and George Eliot's *Middlemarch (1871)*, female protagonists navigated complex social and emotional landscapes, questioning the boundaries of femininity and exploring the possibilities for women outside traditional roles. These novels raised important questions about marriage, independence, and the rights of women, all of which were central to the Victorian era's gender politics.

The Victorian novel has long been recognized as a moralizing force, guiding readers through intricate social and ethical dilemmas. As Fraser (2002) asserts, "the plotting and characterization of the Victorian novel often invite readers to examine their prejudices, and to discover and affirm, along with the hero or heroine, an appropriate personal moral and spiritual value system by which to live in the modern world" (p. 110). This perspective situates Victorian novel as a literary and didactic tool, shaping individual consciousness and reinforcing prevailing social norms. This chapter will explore Fraser's claim by analyzing how Victorian novelists construct their narratives to engage readers in moral introspection, promote character-driven ethical development, and reflect contemporary ideological debates.

Fraser's assertion that the Victorian novel invites readers to examine prejudices and affirm moral and spiritual values finds ample support in the narrative structures, character developments, and ideological engagements of these texts. By chronicling protagonists' moral growth, Victorian novelists create immersive ethical experiences that extend beyond the page, prompting readers to reflect on their own convictions. Through its intricate interplay of plot, characterization, and contemporary concerns, the Victorian novel remains a powerful medium for moral and spiritual exploration, as Fraser aptly identifies.

Victorian society was deeply shaped by religious and moral codes, and the novel was a key site for interrogating these values. Gilmour (1993) asserts that "the early Victorian ambivalence about exploring the self is both revealed and transcended in one of the most influential books of the century" (p. 28). Writers like Thomas Hardy and George Eliot frequently explored the tension between religious faith and the challenges of modern life. The moral conflicts of characters, often pitting personal desires against societal expectations, became a hallmark of Victorian fiction. In Hardy's *Tess of the d'Urbervilles (1891)*, for instance, the protagonist's tragic fate highlights the rigid moral structures of the time, particularly the harsh treatment of women and sexual morality. The religious and moral concerns of the era, especially in relation to the rise of science and secularism, were reflected in the novels, which frequently grappled with questions of fate, free will, and the existence of a divine order.

Cunningham's assertion that Victorian age was "dominated by the novel" can also be understood in the context of the novel's role as a mirror to society. Victorian novelists used the genre to reflect, critique, and even shape public opinion about the changing world around them. The novel became a powerful tool for social commentary, as authors were often keenly aware of the implications of their work on public thought. Dickens used his novels to critique the social injustices of his time, particularly the exploitation of the poor and the dehumanizing effects of industrialization. In his novels such as *David Copperfield (1850)*, Dickens blended personal stories with broader social critiques, illustrating the ways in which individuals were shaped by and responded to the social conditions of their time. Similarly, novelists like George Eliot, with her deep psychological insights and social realism used the novel to question traditional values and examine the intricacies of human behavior. The novel became a space where intellectual and philosophical ideas could be worked out through the lives of complex, multi-dimensional characters.

Cunningham's claim that the 19th century, and particularly the Victorian age, was dominated by the novel is supported by the cultural, social, and technological factors that contributed to the novel's prominence. The Victorian era, marked by dramatic changes and new challenges, provided a rich backdrop for the novel to thrive as a medium for both entertainment and serious social inquiry. Through its exploration of themes such as industrialization, gender roles, morality, and class, the Victorian novel became an essential vehicle for understanding and critiquing the complexities of modern life. As such, the dominance of the novel in the Victorian era reflects not only the literary tastes of the time but also the deeper currents of societal transformation that shaped the world in which these novels were written and read.

Cunningham (1994) also suggests as follows:

> The novels of this period sprang from a society undergoing a more massive upheaval under the influence of industrialization than in any previous era. Not only was the population shifting irrevocably from an agricultural to an urban base, with all the profound changes in social, working and family patterns that this entailed; there were also the dramatic visible changes resulting from technological invention which altered people's perceptions and their world. (p. 27-28)

Some living and working conditions are tied to specific times and places; however, they all exist in a simultaneous, circular understanding of time. Advances in civilization directly affect individuals and societies. In a linear view of time, conditions of life are often used to evaluate the development of a nation, with setbacks seen as regression. This is often depicted in novels as technologically or industrially backward places where time seems to have stood still or regressed. These ideas reflect post-industrial and capitalist ideologies, which overlook the value of natural and local forms of production.

CHARLES DICKENS' *A TALE OF TWO CITIES (1859)*

Charles Dickens' *A Tale of Two Cities (1859)* is often regarded as one of his most historically significant and thematically complex novels. Set against the backdrop of the French Revolution, the novel's intricate handling of time and space enhances its exploration of themes such as resurrection, sacrifice, and the cyclical nature of history. Time and space are not simply structural elements in the narrative; they actively shape the fates of the characters and the outcomes of historical events. Indeed, Dickens, in *A Tale of Two Cities (1859)*, "omnisciently

expands the scope of the narrative in time or in space" (Monod, 1970, p. 494). Dickens' manipulation of these concepts intertwines personal transformation with the larger movements of history, emphasizing both individual and collective aspects of human experience.

Rosen (1998) claims about *A Tale of Two Cities (1859)* that "Dickens' analysis of the revolution's inadequacy [in A Tale of Two Cities] is not confined to ethics, however, but pursues the repercussions of myth to the level of metaphysics - specifically, to the questions of time, space, and causation" (p. 179). Throughout the novel, Dickens employs dualities such as England and France, past and present, or fate and free will to underscore the cyclical nature of history and the way revolutionary ideals become trapped in the very structures they seek to dismantle. Additionally, characters like Sydney Carton experience time in a nonlinear fashion; his redemptive sacrifice suggests an almost eternal recurrence, where personal and historical events seem predestined yet open to transformation. Dickens also blurs the boundaries of space, particularly in the doubling of London and Paris, illustrating how revolution is not confined to one nation but resonates across borders. By intertwining ethical critique with metaphysical concerns, Dickens presents the Revolution not only as a political upheaval but as a manifestation of deeper, almost inevitable historical forces.

One of the most prominent ways time operates in *A Tale of Two Cities (1859)* is through its cyclical nature. The novel's famous opening lines "It was the best of times; it was the worst of times" (Dickens, 2003, p. 3) suggests that time is not linear but rather encompasses multiple dimensions simultaneously. The opening paradox highlights the duality of the era, where prosperity and suffering coexist, and history repeats itself in a never-ending cycle of revolution and retribution. The concept of time in *A Tale of Two Cities (1859)* reflects the cyclical and repetitive nature of historical events. The French Revolution, with its violence and vengeance, mirrors earlier historical injustices suffered by the lower classes under the aristocracy. In this way, time becomes both a personal and collective experience. Dickens illustrates how time repeats itself through the rise and fall of empires, the shifting of social classes, and the recurring injustices of history. The French Revolution itself quickly descends into its own form of tyranny and violence.

This cyclical nature of time is embodied in several characters, most notably Dr. Manette and Sydney Carton. Dr. Manette's eighteen years of wrongful imprisonment in the Bastille reflect both a personal and societal time lost. Upon his release, Dr. Manette is physically and mentally altered, unable to fully escape the trauma of his past. His inability to reclaim a sense of time before his imprisonment underlines how the past and present are inextricably connected. Similarly, Sydney Carton's arc represents a personal resurrection that mirrors the larger historical forces of the French Revolution. His life, initially marked by disillusionment and waste, transforms through his love for Lucie Manette and culminates in his act of self-sacrifice. Carton's death, portrayed as both an ending and a new beginning, mirrors the cyclical nature of time. His decision to take the place of Charles Darnay at the guillotine is a powerful moment of redemption, suggesting the possibility of societal and personal renewal. Carton's transformation from a disillusioned man into a martyr for love can be seen as an individual breaking free from the cycles of history by choosing a different path.

However, the Marquis highlights the historical realities of the French Revolution by stating as follows: "We have so asserted our station, both in the old time and in the modern time also [...]

I believe our name to be more detested than any name in France" (Dickens, 2003, p. 123) This quotation reflects the historical realities of the French Revolution, deepens the novel's narrative complexity, and underscores Dickens' critique of aristocratic privilege. Dickens underlines the unity of the time, the old time and the modern time, with its related space, France. Indeed, through this statement, the Marquis inadvertently reveals the seeds of his own destruction, illustrating the cyclical nature of oppression and revolution. Dickens' portrayal of these themes continues to resonate, offering valuable insights into the enduring challenges of inequality and social justice.

Dickens (2003) also depicts the coming of the French Revolution through these words: "the living sea rose, wave on wave, depth on depth, and overflowed the city [...] Alarm-bells ringing, drums beating, the sea raging and thundering on its new beach" (p. 217). The sea's rising waves and overwhelming power reflect the revolutionary fervor that sweeps through Paris, submerging the city in violence and chaos. The sound imagery of alarm-bells, drums, and the sea's thunderous roar further enhances this sense of urgency and violence, highlighting the dramatic shift in the world order. By linking the sea to the cyclical nature of history, Dickens suggests that the forces of revolution are not isolated but part of a broader, eternal struggle between order and chaos. Ultimately, the sea becomes a potent symbol of both the destructive and transformative potential of revolution; it transforms into an unstoppable force that reshapes the world, regardless of human intention or desire.

Space in *A Tale of Two Cities (1859)* is intricately tied to both the physical and moral divisions between the aristocracy and the revolutionaries, as well as between the two cities themselves, London and Paris. These cities are not merely geographical locations; they are symbolic spaces representing distinct political, social, and cultural worlds. The stark contrast between London and Paris serves as a metaphor for the differences between the established order of the British aristocracy and the violent revolutionary fervor of the French people.

In London, space is portrayed as a place of relative order and safety, yet also of repression. It is in London that Charles Darnay is able to escape his past and attempts to build a new life. London, with its legal system and stable institutions, offers him a space of possibility, albeit one marked by personal tension as he grapples with his lineage. In stark contrast, Paris is a city defined by revolution, violence, and chaos. It is a space where the past constantly intrudes on the present, as revolutionary mobs seek to avenge historical wrongs. The vividly described mob scenes capture Paris as a city consumed by revolutionary fervor. The streets of Paris become a battleground, where ordinary citizens transform into instruments of violence, contrasting sharply with the relative safety of London.

Dickens uses space within these cities to represent the moral and social divisions of the time. Paris, in particular, is depicted as a mirror of human suffering and vengeance. However, even London is not entirely free from tension. The revolutionary spirit of Paris looms in the background, particularly through characters like Monsieur Defarge who brings the revolution's influence wherever he goes. The symbolic spaces in *A Tale of Two Cities (1859)* are not fixed but shift and evolve with the characters' situations. In the final scenes, when Sydney Carton chooses to die in place of Darnay, the guillotine, a physical space synonymous with death and revolution, becomes the site of Carton's ultimate redemption. His sacrifice transforms this space into one of hope and renewal, reflecting the intertwined forces of personal and historical

transformation.

Through the manipulation of time and space, Dickens emphasizes the cyclical nature of history, suggesting that societal progress often comes at the cost of violence and revolution. Meanwhile, the contrasting spaces of London and Paris provide a vivid backdrop for the social and moral divisions of the time. Ultimately, Dickens uses time and space not only to tell a story of personal and societal transformation but also to reflect on the larger forces that shape human experience. In *A Tale of Two Cities (1859)*, time and space are inextricably bound to themes of sacrifice, redemption, and the ever-repeating cycle of history.

CONCLUSION

In *A Tale of Two Cities (1859)*, Charles Dickens intricately weaves the themes of time and space into the fabric of his narrative, offering a profound commentary on the cyclical nature of history, the personal and societal dimensions of transformation, and the inextricable link between individuals and the larger forces of revolution. Through his manipulation of time, Dickens emphasizes the repeating patterns of history, where the past, present, and future are not distinct but interconnected in an endless loop.

The cyclical nature of time in the novel serves as both a thematic device and a structural principle, guiding the fates of the characters and the evolution of historical events. Characters like Dr. Manette and Sydney Carton embody the tension between past traumas and potential redemptions, their personal journeys reflecting the broader historical dynamics of revolution and vengeance. Dr. Manette's struggle with the trauma of his wrongful imprisonment and Carton's redemptive sacrifice at the guillotine illustrate how the past not only shapes individual lives but also resonates through the collective memory of society. Dickens suggests that, although history appears to repeat itself in relentless cycles, there remains hope for personal renewal and collective progress, often through acts of individual sacrifice and transformation.
Space in *A Tale of Two Cities (1859)* operates as a symbolic reflection of the social, moral, and political divisions of the time. The contrasting spaces of London and Paris embody the stability and repression of the British aristocracy versus the chaos and violence of the French Revolution. These cities serve as metaphors for the contrasting worlds inhabited by the novel's characters. London offers a space for personal reinvention, as seen in Charles Darnay's escape from his aristocratic heritage to live a life of modesty and integrity. In contrast, Paris becomes a space of collective action and vengeance, where the streets are consumed by revolutionary fervor, and individual lives are shaped by the larger currents of history. Yet, Dickens complicates these spatial representations by showing how the moral and social boundaries between these two cities, and the characters who inhabit them, are often porous and fluid, revealing the interconnectedness of human experience across time and place.

Ultimately, Dickens' manipulation of time and space in *A Tale of Two Cities (1859)* transcends mere narrative technique. Time and space become active, shaping forces that not only define the characters' lives but also reflect the broader political, historical, and moral conditions of the era. In the novel, the trauma of the past lingers in the present, and the violence of revolution, while attempting to break free from historical injustice, often perpetuates new forms of tyranny. Yet, even in the face of these cyclical patterns, Dickens offers moments of hope and redemption, embodied most powerfully in Sydney Carton's sacrificial death. However, Carton's personal redemption offers a glimmer of hope that, through self-sacrifice, humanity might transcend the

violence and repetition of history, breaking the cycle of vengeance and offering a new beginning.

Examining *A Tale of Two Cities (1859)* through the lens of time and space provides a deeper understanding of the ways in which literature reflects and shapes our perception of historical and personal transformation. By linking the personal with the historical, Dickens invites readers to reflect on the broader forces that govern human life. Time and space, in Dickens' novel, are not mere backdrops; they are essential elements of the human condition, shaping our understanding of the past, guiding us through the present, and offering a vision for a better future. Through the intertwining of these elements, *A Tale of Two Cities (1859)* remains a timeless exploration of the complexities of history, identity, and the enduring hope for renewal in the face of inevitable cyclical forces.

REFERENCES

1. Burrows, D. (1991). *Victorian England: An age of expansion.* J. Samson (Ed.), in ***The late romantic era Volume 7: From the mid-19th century to World War I*** (p. 266-294). Palgrave Macmillan.
2. Cunningham, G. (1994). The Victorian novel. J. Thomas (Ed.), in *Bloomsbury guides to English literature: Victorian literature from 1830 to 1900* (p. 27-42)**.** Bloomsbury.
3. Dickens, C. (2003). *A tale of two cities*. Bantam Classic.
4. Fraser, H. (2002). *The Victorian novel and religion.* P. Brantlinger & W. B. Thesing (Eds.), in ***A companion to the Victorian novel*** **(p. 101-118).** Blackwell Publishing.
5. Gilmour, R. (1993). *The Victorian period: The intellectual and cultural context of English literature 1830-1890*. Longman.
6. Monod, S. (1970). Dickens' attitudes in A tale of two cities. *Nineteenth-Century Fiction, 24*(4), 488-505.
7. Rosen, D. (1998). A tale of two cities: Theology of revolution. *Dickens Studies Annual, 27*, 171-185.

Echoes of Absence: The Role of Silence in Conveying Meaning and Communication in *Waiting for Godot*

Duygu Koroncu Özbilen
Instructor Dr., Yıldız Technical University, Foreign Languages Department
dozbilen@yildiz.edu.tr
0000-0003-0018-6389

Abstract

The purpose of this research is to demonstrate the central role that silence assumes within Samuel Beckett's *Waiting for Godot*. It aims to analyze pauses, ellipses, and speech of the characters within the play constituting an advanced exploration of communication breakdown, existential confusion, and the meaning of a mute universe all at once. The study focuses on how the silence between Godot and the two waiting men condemns the conflict between the presence and absence of Godot. As Godot, the one person who is always equally expected and never shown exists in silence, Vladimir and Estragon's Godot initiates the interplay of silence as aporia that causes the world to which all action ceases to exist. The study seeks to examine how silence works as a reflection of the supposed inadequacy of language. As Neupane (2024) elaborates, Beckett's dialogue consists of ridiculous repetition or deep silence, where the failure of speech can perform and comprehend human experiences is evident. The silence reveals the deep-seated emotions that these characters suffer from which include anxiety and despair that transcend language. As Juntunen (2015), reasoned, the attempts by the characters to impose meaning on their existence almost always end in absurdity with silence retaking the center stage. Hence this research aims to position silence, not as the absence of meaning created deficiency whereby lack of speech is presented, but as an overwhelming condition on the audience to review absurdity and the nothingness of existence about inter-human relations. Lastly, this research will analyze the silent points of Beckett's works alongside Imami's (2017) argument on semantical meaning. This research will claim that Silence in *Waiting for Godot* is not just a gimmick for dramatism but something of deeper constituent to man, including absence, ambiguity, and the reality of silence itself. Ultimately, this research analysis states that silence in *Waiting for Godot* serves a phenomenological perspective in contrast to humanity.

Keywords: Silence, absurdism, existentialism, communication breakdown, phenomenology of silence

The Significance of Silence in *Waiting for Godot*

Waiting for Godot is an absurdist play by Samuel Beckett, first performed in 1953. The story follows two tramps, Vladimir and Estragon, who wait on a barren road near a leafless tree for a mysterious figure named Godot, who never arrives. As they wait, they engage in repetitive and often meaningless conversations, highlighting themes of existential uncertainty, time, and the human condition. Their dialogue is filled with humor, frustration, and philosophical musings, emphasizing the absurdity of their situation.

Silence in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* plays a key role in the way the characters communicate with each other. It is not just the lack of sound; instead, it constitutes an important

part of their conversations, revealing deeper meanings. For example, Kouachi (2018) stresses that the breaks and moments of silence show how the characters struggle to express their true thoughts and feelings. This struggle suggests that words often fail to capture the complexity of their emotions. Silence, therefore, becomes a powerful message about their human experience and their search for connection in a world that feels empty. In addition, Linda (2021) argues that the intentional use of silence builds a strong sense of tension in the room. The characters and the audience are pushed to face uncomfortable truths behind their existence and communication. The silences create moments when the audience can reflect on what is left unsaid, making them feel the weight of the characters' silence. This engages the audience more deeply with the themes of waiting and uncertainty that permeate the play, making silence a critical narrative tool.

VLADIMIR: (exploding). It's a scandal!
Silence. Flabbergasted, Estragon stops gnawing, looks at Pozzo and Vladimir in turn. Pozzo outwardly calm. Vladimir embarrassed.
(Beckett, 1953, p. 29)

Here, silence follows Vladimir's emotional outburst, which contrasts with the passive, detached behavior of the other characters. The silence reflects the futility of moral outrage in a meaningless world. The moment underscores how even strong emotions dissipate into nothingness, leaving the characters unchanged.

POZZO: You must put it on his head.
ESTRAGON: (to Pozzo). Tell him to take it.
POZZO: It's better to put it on his head.
VLADIMIR: I'll put it on his head.
He goes round behind Lucky, approaches him cautiously, puts the hat on his head and recoils smartly. Lucky does not move.
Silence.
(Beckett, 1953, p. 45)

This silence emphasizes Lucky's dehumanization. He is treated like an object, passively enduring whatever happens to him. The silence also conveys the absurdity of the moment—the characters treat placing a hat on Lucky as an important ritual, though it has no real significance.

VLADIMIR: You work for Mr. Godot?
BOY: Yes Sir.
VLADIMIR: What do you do?
BOY: I mind the goats, Sir.
VLADIMIR: Is he good to you?
BOY: Yes Sir.
VLADIMIR: He doesn't beat you?
BOY: No Sir, not me.
VLADIMIR: Whom does he beat?
BOY: He beats my brother, Sir.
Silence.

(Beckett, 1953, p. 52)

This silence reflects the cruelty and injustice of the world that Beckett portrays. Vladimir does not react meaningfully to the revelation that Godot beats the boy's brother—highlighting the theme of indifference to suffering. The silence is filled with unspoken implications about power, violence, and submission.

Moreover, the relationship between silence and communication in *Waiting for Godot* alludes to larger existential themes that Beckett explores. The characters, Vladimir and Estragon, often find themselves trapped in a waiting loop, marked by their many silences. This waiting reflects the absurdity of their situation, suggesting that while they wait for Godot, they also await meaning or purpose in life. In this sense, silence becomes a symbol of their existential crisis, representing both hope and despair. The lack of dialogue can reveal as much, if not more, about their state of mind, highlighting their deep feelings of confusion and disconnection. Furthermore, these moments of silence contribute to character development throughout the play. As they engage in witty banter and humorous exchanges, these interactions are often interrupted by stretches of silence, allowing the characters to introspect. Kouachi (2018) asserts that this introspection reveals the vulnerability of Vladimir and Estragon, making their characters relatable despite the absurdity of their situation. Their inability to articulate their feelings often leads to moments of silence that highlight their fears and doubts about existence. Thus, silence facilitates a deeper understanding of their internal struggles, allowing the audience to see them not only as comic figures but as profound representations of human existence.

Silence functions as a vital element in *Waiting for Godot*. It is a form of communication that transcends spoken words, illuminating character relationships, existential themes, and their journey toward self-understanding. Through silence, Beckett effectively challenges traditional concepts of dialogue, emphasizing that sometimes what remains unsaid can be more powerful than words. The existential themes in *Waiting for Godot* are deeply intertwined with the notion of silence. Neupane (2024) claims that silence embodies the struggle against failure, as the characters face their wait and uncertainty regarding Godot's arrival. This silence becomes a powerful metaphor for the absence of purpose in their lives, reflecting Beckett's view on existence. The characters, Vladimir and Estragon, frequently experience moments of quiet in which words seem inadequate, underscoring their search for meaning in a world that offers none. Aouina (2019) supports this perspective by discussing how silence amplifies the absurdity of the human condition. In the play, the lack of dialogue in some scenes highlights the futility of communication. When the characters face prolonged periods of silence, it exposes the emptiness of their conversations and the weight of their existential burden. This silence is not just an absence of sound; it serves as a stark reminder of their waiting and their inability to fill the void of their existence with meaningful interactions.

Additionally, the silence in *Waiting for Godot* underscores the idea of human connection. The pauses and silences between Vladimir and Estragon reveal their mutual dependence on each other for companionship in an indifferent world. Without these moments of silence, it would be difficult to understand the depth of their relationship. Although their dialogue often seems trivial, the silences reveal an emotional depth that transcends words. This complexity enhances character development, illustrating their vulnerability and despair.

VLADIMIR: That he'd have to think it over.
ESTRAGON: In the quiet of his home.
VLADIMIR: Consult his family.
ESTRAGON: His friends.
VLADIMIR: His agents.
ESTRAGON: His correspondents.
VLADIMIR: His books.
ESTRAGON: His bank account.
VLADIMIR: Before taking a decision.
ESTRAGON: It's the normal thing.
VLADIMIR: Is it not?
ESTRAGON: I think it is.
VLADIMIR: I think so too.
Silence.
(Beckett, 1953, p. 10)

This silence highlights the absurdity of the characters' situation. Their conversation is filled with empty formalities, mimicking bureaucratic decision-making processes, yet there is no real decision to be made. The silence that follows suggests their realization, however brief, that they are trapped in an endless cycle of meaningless waiting.

Brooks (2022) highlights that the characters often use silence as a defense mechanism. When communication becomes overwhelming or reveals uncomfortable truths, both Vladimir and Estragon retreat into silence. This behavior aligns with Beckett's absurdist portrayal, in which the characters frequently feel helpless against their circumstances. Silence thus becomes a shield against the harshness of reality, allowing them to momentarily escape the absurdity of their existence.The theme of waiting is further emphasized through silence. Each character's anticipation of Godot, combined with their inability to act while waiting, gives silence profound significance. Grosjean (2021) notes that the very act of waiting is filled with silence, where time stretches and hopes fade. In these moments, silence becomes a character in its own right, embodying the tension between desire and despair. This representation deepens the exploration of existential themes, as the audience is encouraged to reflect on the nature of existence and the often insurmountable struggles of finding meaning.

ESTRAGON: We've lost our rights?
VLADIMIR: (distinctly). We got rid of them.
Silence. They remain motionless, arms dangling, heads sunk, sagging at the knees.
ESTRAGON: (feebly). We're not tied? (Pause.) We're not—
VLADIMIR: Listen!
They listen, grotesquely rigid.
(Beckett, 1953, p. 14)

This silence conveys existential despair. Estragon and Vladimir's exchange suggests that they have voluntarily relinquished their agency, making them complicit in their own entrapment. Their silence and rigid posture symbolize their powerlessness and fear of their own insignificance.

In essence, silence in *Waiting for Godot* does not merely serve as a backdrop; it is a vital element that shapes the play's existential themes. Through various forms of silence, Beckett invites the audience to engage with the internal conflicts of the characters and the broader absurdity of human life. Each pause and moment of stillness contributes to the rich tapestry of communication, character development, and existential inquiry that defines this significant work. In the wider literary and philosophical contexts, the role of silence in *Waiting for Godot* is noteworthy. Abbas and Hasan (n.d.) highlight how Beckett uses silence to underscore the challenges of communication. They argue that silence sometimes conveys deeper emotions or truths when words fail. In this play, listening and presence are as crucial as speech, emphasizing the complexity of human interactions. Silence often acts as a space in which characters absorb their surroundings and contemplate their existence. When words are scarce, these silent moments force both the characters and the audience to reflect on what is being said—or left unsaid. Mukhemar (2019) discusses how the lack of action, combined with silence, disrupts conventional storytelling. In many plays, action propels the plot. However, in *Waiting for Godot*, the absence of conventional action underscores the absurdity of life, pushing the boundaries of narrative structure.

Ultimately, silence is not merely the absence of sound; it becomes a dynamic force within the play. Beckett's artistic use of silence deepens the absurdity of the characters' situation while inviting broader reflection on human existence. Through silence, Beckett captures the tension between the desire for connection and the alienation that often arises in an indifferent universe. The interplay of silence, communication, and the inherent absurdity of life creates a rich narrative landscape, leading both characters and the audience to contemplate the depths of human experience. Beckett uses silence as a structural and thematic device to underscore the emptiness and absurdity of human existence. Each pause carries weight, forcing both the characters and the audience to confront uncomfortable truths about waiting, suffering, and the failure of communication.

Conclusion

Silence in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* is not merely the absence of dialogue but a powerful narrative device that conveys profound existential themes. Throughout the play, moments of silence punctuate conversations, highlighting the absurdity of human existence, the struggle for meaning, and the inevitable failure of communication. Each instance of silence forces the characters, as well as the audience, to confront the emptiness of their waiting and the futility of their actions. Beckett's strategic use of silence thus reinforces the play's central themes and deepens the psychological complexity of its characters.

One of the key functions of silence in *Waiting for Godot* is its role in exposing the futility of language. Vladimir and Estragon engage in repetitive, circular dialogues that fail to provide clarity or resolution. Their words often serve as distractions rather than meaningful exchanges, and when these distractions fail, silence takes over. The characters' hesitations, pauses, and moments of speechlessness illustrate their inability to articulate their anxieties and fears, emphasizing the limitations of verbal communication. This aligns with Beckett's broader existential perspective, which suggests that human beings are ultimately incapable of fully comprehending or expressing their condition.

Silence also underscores the power dynamics at play within the narrative. For instance, the silence following Vladimir's outburst about Lucky's mistreatment (Beckett, 1953, p. 29) reveals the futility of outrage in a world where suffering is normalized. Similarly, the silence that follows the Boy's revelation about Godot beating his brother (Beckett, 1953, p. 52) highlights the characters' passive acceptance of cruelty and injustice. These moments illustrate how silence can reflect submission, hesitation, or unspoken complicity, reinforcing the existential themes of powerlessness and resignation.

Moreover, silence serves to heighten the tension of waiting, an act that defines the very structure of the play. The prolonged silences that punctuate Vladimir and Estragon's vigil emphasize the monotony of their existence, drawing attention to their stagnant condition. The absence of sound during these pauses creates an atmosphere of unease, forcing the audience to experience the oppressive weight of time alongside the characters. In doing so, Beckett transforms silence into an active presence within the play—one that shapes the rhythm, tone, and emotional impact of the narrative.

Silence also plays a crucial role in character development, revealing the inner turmoil of Vladimir and Estragon. Their inability to sustain meaningful dialogue often results in long pauses, during which their body language and expressions communicate more than their words ever could. For example, their rigid posture and vacant stares during moments of silence suggest a profound sense of despair and existential dread. These silences offer the audience insight into the characters' psychological states, allowing for deeper engagement with their struggles.

Ultimately, Beckett's use of silence in *Waiting for Godot* challenges traditional notions of dialogue and communication. The play demonstrates that what is left unsaid can often be more powerful than what is spoken. Silence becomes a reflection of human uncertainty, existential paralysis, and the absurdity of life itself. By utilizing silence as a narrative and thematic device, Beckett not only reinforces the central motifs of waiting, confusion, and despair but also invites the audience to confront their fears about meaning, time, and existence.

References:

1. Abbas, A. M., & Hasan, M. N. (n.d.). The Significance of Language in Samuel Beckett's Waiting for Godot.
2. Aouina, M. C. M. (2019). Visions of Absurdism in Samuel Beckett's Waiting for Godot (Doctoral dissertation, University of M'sila).
3. Bahri, R. F., & Bouhassoun, A. (2023). The Impact of The Myth of Sisyphus by Albert Camus on Samuel Beckett's Waiting for Godot (Doctoral dissertation, University of Ain Temouchent).
4. Feriandik, R. E. (2003). Absurdity: an analysis on Waiting for Godot, a symbolical play by Samuel Beckett (Doctoral dissertation, Universitas Katolik Widya Mandala Madiun).
5. Graver, L. (2004). Samuel Beckett, Waiting for Godot (Vol. 2). Cambridge University Press.
6. Hargreaves, A. (1977). Five themes in Waiting for Godot. *Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia: Revue publiée par les Sections romane, italienne et anglaise de la Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb*, (44), 153-166.

7. Imami, T. (2017). A stylistic analysis of *Waiting for Godot* (Doctoral dissertation, BRAC University).
8. Islam, M. Z. (2017). Waiting for Nothing: Examining Existential Crisis in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* (Doctoral dissertation, East West University).
9. Juntunen, H. (2015). Emerging from the Margin–Absurd, Grotesque, and Meaningless Meanings in *Waiting for Godot* (Master's thesis).
10. Juntunen, H. (2018). The Grotesque of Silence in Samuel Beckett's *Waiting for Godot*. *In Search of Meaning*, 39.
11. Karakuş, Ö. (n.d.). The concept of time and nothingness in Shakespeare's *Hamlet*, Samuel Beckett's *Waiting for Godot*, and Sufism (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
12. Khan, A. B., Mansoor, H. S., & Alia, H. (2015). The Impact of Absurdism in *Waiting for Godot* by Samuel Beckett. *International Journal of Multidisciplinary Research and Modern Education*, 1(2), 312.
13. Kouachi, R. (2018). Eloquent Silences in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* and Harold Pinter's *The Dumb Waiter*.
14. Linda, B. (2021). Analysing the Artistic Use of Silence in Samuel Beckett's *Waiting for Godot*.
15. Mukhemar, R. (2019). The Inter-Semiotic Translation into Arabic of The Non-Verbal Signs in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* (1952) (Doctoral dissertation, جامعة النجاح الوطنية).
    Neupane, K. (2024). Silence Speaks Volumes in Samuel Beckett's *Waiting for Godot* and *Krapp's Last Tape*. *Literary Studies*, 69-75.
16. Withanage, I. H. (2011). *Waiting for Nothing; an Analysis of Waiting for Godot* by Samuel Beckett (Doctoral dissertation).

Frankenstein: The Ethical Paradigms of Creation in the Age of Artificial Intelligence

Duygu Koroncu Özbilen
Instructor Dr., Yıldız Technical University, Foreign Languages Department
dozbilen@yildiz.edu.tr
0000-0003-0018-6389

Abstract

The purpose of this paper is to look at *Frankenstein* by Mary Shelley (1818) as a literary work that influenced the ethics of artificial intelligence (AI). It focuses on creator duty, scientific overreach, and the effects of creating life. As one of the most important works of science fiction and fantasy, Frankenstein foreshadows modern ethical problems that arise when AI is developed and its makers are asked to decide what is right and wrong. Victor Frankenstein's relationship with his creation shows the main idea of the book, which is that creators are responsible for what they make. His never-ending quest for knowledge and power, coupled with his disregard for moral responsibility, leads to disastrous outcomes. This story serves as a warning and is similar to current discussions about the duties of AI developers and lawmakers (Husain, 2021). The novel shows how important it is to make sure that new technologies are safe. Frankenstein also looks at science overreach, which is still a problem in the world of AI today. Victor's transgression of natural boundaries in his desire to create life mirrors the rapid advancements in machine learning, neural networks, and transhumanism, raising questions about the ethical limits of scientific progress (Uzun, 2024). As Faber (2023) says, the creature, which was left behind and rejected, shows how alienated and morally confused conscious beings can be when they don't have proper care or supervision. This fits with what's being said about machine awareness, AI autonomy, and how to treat artificial entities ethically, especially when it comes to their rights, how they fit into society, and possible existential risks. In the end, Frankenstein is a literary work that current AI ethics is based on because it deals with basic questions of creation, responsibility, and the moral effects of artificial life. As AI keeps getting better, Shelley's story of *Frankenstein* reminds us that great power comes with great responsibility. (Herlihy, 2005; Bloomfield & Vurdubakis). Overall, this paper explores the parallels between Mary Shelley's *Frankenstein* and modern AI technology, highlighting how the novel foreshadows contemporary debates on artificial intelligence, creator responsibility, and ethical innovation.

Keywords: Artificial intelligence ethics, creator responsibility, scientific overreach, moral implications, technological advancement

Creator Responsibility and Ethical Boundaries from Frankenstein to the Age of Artificial Intelligence

In *Frankenstein* by Mary Shelley, Victor Frankenstein emerges as a deeply flawed creator whose obsessive ambition leads him to neglect his moral responsibilities toward his creation. Shelley's depiction of Victor serves as a cautionary tale about the repercussions of scientific exploration devoid of ethical considerations. His relentless pursuit of knowledge and power blinds him to the consequences of his actions. Victor's ambition drives him to push the boundaries of science, culminating in the creation of the creature. However, once the creature

comes to life, Victor is horrified by his work. This immediate rejection highlights his failure to take responsibility, underscoring his ethical shortcomings.

Victor's neglect of his responsibilities is evident when he states, "I had worked hard for nearly two years, for the sole purpose of infusing life into an inanimate body" (Shelley, 1818). This acknowledgment reveals the passion and dedication he invests in his scientific endeavors. However, it is juxtaposed with his immediate abandonment of the creature upon realizing the horror of his creation. This moment signifies his failure to anticipate the consequences of his work, reflecting his moral irresponsibility. Victor's reaction underscores the dangers of scientific ambition without ethical foresight—a theme that strongly resonates in contemporary discussions on artificial intelligence (AI).

Modern debates on AI development highlight ethical boundaries that technologists must consider when creating intelligent machines. Just as Victor fails to foresee the implications of his actions, many developers today overlook the potential consequences of their technologies. Schmalz (2018) argues that the rapid advancement of AI technology mirrors Victor's reckless scientific pursuits, emphasizing that AI creators must assume the role of responsible stewards rather than merely inventors. This notion is essential in the ongoing discourse on ethical responsibility in technological innovation.

Furthermore, Victor's repeated assertions about his inability to control his creation illustrate his ethical failures. After the creature commits acts of violence, Victor expresses regret yet distances himself from the outcomes of his scientific endeavors. He laments, "I had worked hard for my benefit, which should have been considered a great honor" (Shelley, 1818). His selfish attitude reveals a lack of consideration for both the creature and those affected by its existence. This emphasis on personal glory over ethical responsibility parallels contemporary concerns in AI, where developers often pursue innovation without fully considering social implications.
Another critical moment occurs when Victor's horror at the creature's appearance leads him to abandon it, further reinforcing his negligence. He chooses to flee from the consequences of his actions rather than acknowledge his moral obligation to nurture and guide his creation. This mirrors contemporary technological advancements, as many researchers and developers struggle with the ethical implications of AI and machine learning applications. Nagy et al. (2020) argue that the absence of systematic ethical considerations in technological development can lead to harmful consequences, much like the tragic outcomes of Victor Frankenstein's disregard for his moral responsibilities.

Frankenstein offers a compelling exploration of a creator's responsibility—one that remains highly relevant today, urging reflection on the ethical limits of scientific progress. Victor Frankenstein's experience serves as a powerful reminder of the consequences of neglecting moral obligations. In *Frankenstein*, the creature serves as a poignant representation of what happens when innovation lacks oversight. As Victor Frankenstein brings the creature to life, he fails to consider the ethical ramifications of his actions. The creature, often viewed as a reflection of its creator's negligence, endures profound suffering and isolation. This suffering illustrates that creators are responsible not only for their inventions but also for the broader societal impact. The creature's anguish stems from the rejection and fear it encounters, highlighting the unintended consequences of unchecked scientific advancement (Olivier, 2018).

Much like modern concerns about AI, the relationship between creator and creation in *Frankenstein* reveals ethical dilemmas that arise when creations develop agency. Technology, like Shelley's creature, can act autonomously and make decisions, raising significant ethical questions. For instance, if AI systems operate independently and make decisions, who is responsible for the outcomes? Just as Victor abandons the creature to navigate a world that rejects it, developers today often deploy AI technologies without thoroughly considering their societal impacts (Byrd & Paquette, 2023).

The creature's perspective sheds light on the emotional and ethical responsibilities of creators. It yearns for understanding and acceptance, needs that Victor disregards. This parallel extends to contemporary discussions on AI interactions with humans. If AI can learn, adapt, and even express emotions, its creators must grapple with their responsibilities toward these entities. They cannot simply innovate and then abandon their creations; they must consider how their technologies affect both their creations and society at large. Its experiences prompt questions about the ethical boundaries that should govern scientific exploration. Victor’s disregard for the well-being of his creation exemplifies the dangers of prioritizing innovation over morality. This concern mirrors modern technological advancements, where ethical guidelines are often overlooked in the race for progress. Without strict ethical boundaries, harmful consequences may arise, as seen in real-world technological misuses (Olivier, 2018).

Examining the creature’s plight, it becomes evident that *Frankenstein* serves as a cautionary tale about the potential dangers of scientific irresponsibility. Just as the creature seeks recognition of its suffering and rights, society today must confront the consequences of its technological advancements. Like Victor Frankenstein’s creation, which longs for belonging and purpose, AI and other technologies exhibit vulnerabilities that their creators must acknowledge. Ignoring the evolving relationship between creator and creation risks perpetuating cycles of harm, necessitating a more conscientious approach to innovation. The *Frankenstein* myth remains a powerful warning for contemporary scientists and technologists, particularly in the rapidly evolving field of artificial intelligence (AI) and other advanced technologies. In Mary Shelley's narrative, Victor Frankenstein embodies the archetype of a scientist blinded by ambition and the pursuit of knowledge. His abandonment of responsibility for his creation ultimately leads to tragedy. This central theme serves as a critical reminder of the moral obligations that inventors have toward their creations, raising questions about the ethical boundaries that should guide scientific progress (Kayaltı & Belenli, 2024).

Shelley's novel highlights the dangers of unregulated scientific exploration. Victor Frankenstein's neglect of his creation results in immense suffering, not only for the creature but also for those around him. This dynamic strongly resonates with modern ethical dilemmas in AI and technology. As researchers and developers strive for innovation, they often overlook the ethical implications of their advancements. This creates a landscape where technologies can be implemented with insufficient oversight, leading to adverse consequences similar to those depicted in Shelley's work (Cambra-Badii et al., 2020). The modern relevance of the *Frankenstein* myth fosters discussions on what it means to be a responsible creator in the face of groundbreaking discoveries. The development of AI poses risks that may not be immediately apparent, echoing Victor’s initial excitement before he is consumed by guilt and fear. Ethical considerations—such as privacy, bias, and potential misuse—are crucial but often

overshadowed by commercial and competitive interests. Just as Victor Frankenstein grapples with the repercussions of his hubris, modern technologists must reflect on the societal impact of their work (Kayaltı & Belenli, 2024).

Moreover, the consequences of neglecting responsibility extend beyond individuals to society at large. The novel compels readers to consider collective responsibility in managing advanced technologies that reshape human experiences. The loneliness and despair of the creature parallel the negative social consequences that emerge when ethical responsibility is marginalized. As AI and other technologies become increasingly integrated into daily life, issues of alienation, fear, and uncertainty arise—mirroring the struggles of Victor's creation. Recognizing the potential for harm reinforces the necessity of ethical frameworks to guide technological advancement (Cambra-Badii et al., 2020).

In conclusion, the lessons of *Frankenstein* emphasize the importance of ethical contemplation in scientific endeavors. By examining the profound consequences of Victor Frankenstein's choices, scholars and professionals can draw valuable parallels to today's technological landscape. The novel encourages a critical examination of the intersection between creation and ethics, urging modern scientists to reflect on their societal roles and the responsibilities that accompany innovation. As a timeless reference point, *Frankenstein* continues to shape discussions on the ethical boundaries necessary for a safe and responsible future in technology and AI.

Ethical Dilemmas and Consequences in *Frankenstein*

Mary Shelley's *Frankenstein* (1818) presents a compelling exploration of ethical dilemmas that arise from unchecked scientific ambition and the responsibilities of creation. Victor Frankenstein, driven by an insatiable thirst for knowledge, envisions himself as a godlike figure, declaring, "A new species would bless me as its creator and source; many happy and excellent natures would owe their being to me. No father could claim the gratitude of his child so completely as I should deserve theirs" (Shelley, 1818, p. 37). This reveals Victor's initial perception of his role as a benevolent creator, yet his actions ultimately contradict this vision. Once his creation comes to life, he is immediately repulsed, stating, "The beauty of the dream vanished, and breathless horror and disgust filled my heart" (Shelley, 1818, p. 42). His rejection of the creature underscores the ethical failing of abandoning responsibility for his own creation.

Victor's obsession with scientific progress and his disregard for moral considerations reflect the dangers of scientific overreach, a theme that remains highly relevant today in discussions surrounding artificial intelligence. His own words warn against the perilous pursuit of unchecked knowledge: "Learn from me, if not by my precepts, at least by my example, how dangerous is the acquirement of knowledge, and how much happier that man is who believes his native town to be the world than he who aspires to become greater than his nature will allow" (Shelley, 1818, p. 35). His realization comes too late, as he experiences the devastating consequences of his ambition. The creature left to navigate an unwelcoming world alone, expresses his deep suffering: "Unfeeling, heartless creator! You had endowed me with perceptions and passions and then cast me abroad an object for the scorn and horror of mankind" (Shelley, 1818, p. 116). This lament parallels modern concerns about AI and autonomous systems, raising questions about the ethical treatment of sentient beings that humans create.

The consequences of Victor's neglect are further highlighted by the creature's descent into bitterness and violence. Initially benevolent, the creature's transformation is a direct result of rejection and alienation, as he explains, "I was benevolent and good; misery made me a fiend. Make me happy, and I shall again be virtuous" (Shelley, 1818, p. 104). His words emphasize the role of environment and social acceptance in moral development, challenging the notion that he was inherently monstrous. His plea for companionship is ignored, and his suffering continues, leading him to question the justice of his existence: "Am I to be thought the only criminal, when all humankind sinned against me?" (Shelley, 1818, p. 185). The creature's plight mirrors the ethical concerns regarding AI autonomy and machine consciousness—should an artificially intelligent being be left to suffer without guidance or integration into society?

Ultimately, *Frankenstein* serves as a cautionary tale about the responsibilities that come with creation, urging thoughtful consideration of scientific advancements and their ethical implications. As Victor Frankenstein himself admits in a moment of regret, "Why do you call to my remembrance circumstances of which I shudder to reflect, that I have been the miserable origin and author?" (Shelley, 1818, p. 82). This recognition of his moral failure reinforces the novel's enduring relevance, particularly in contemporary debates surrounding artificial intelligence, biotechnology, and human innovation. Shelley's work remains a timeless warning that with great power comes an even greater responsibility.

Conclusion

Mary Shelley's *Frankenstein* remains a powerful exploration of the ethical responsibilities tied to scientific innovation. The novel warns against the dangers of unchecked ambition, highlighting the consequences of creation without moral foresight. Victor Frankenstein's failure to take responsibility for his creation leads to devastating outcomes, demonstrating the importance of ethical consideration in any act of creation. His obsession with transcending natural limits mirrors modern discussions surrounding artificial intelligence, biotechnology, and the ethical treatment of autonomous systems.

The creature's suffering and alienation further emphasize the moral obligations of creators. His transformation from an innocent being into a vengeful figure underscores the consequences of neglect and societal rejection. This parallel to modern AI ethics raises important questions: If artificial beings develop awareness and emotions, how should they be treated? Who bears responsibility for their well-being? *Frankenstein* urges us to consider these dilemmas before innovation outpaces ethical oversight.

As technological advancements continue to push boundaries, *Frankenstein* serves as a timeless reminder that knowledge and power must be balanced with responsibility. Shelley's novel compels scientists, engineers, and policymakers to acknowledge the moral dimensions of their work. In an era where AI and other emerging technologies hold the potential to reshape human existence, the lessons of *Frankenstein* remain more relevant than ever. Ethical foresight is not just a necessity—it is an obligation.

References:

1. Aguirre, M. M. E. (n.d.). Brave new creatures: A comparative study of Mary Shelley's Frankenstein and the creatures of the new millennium.
2. Al Shamsi, A. (2021). Reimagining Frankenstein: Otherness, responsibility, and

visions of future technologies in Ahmed Saadawi's Frankenstein in Baghdad and Jeanette Winterson's Frankenstein. Screen Bodies, 6(2), 76-86.
3. Bloomfield, B. P., & Vurdubakis, T. (n.d.). The curse of Frankenstein.
4. Byrd, J., & Paquette, P. (2023). Frankenstein: A creation of artificial intelligence? AI & Society, 38(1), 331-342.
5. Cambra-Badii, I., Guardiola, E., & Baños, J. E. (2020). The ethical interest of Frankenstein; or, the modern Prometheus: A literature review 200 years after its publication. Science and Engineering Ethics, 26(5), 2791-2808.
6. Faber, L. W. (2023). Robot suicide: Death, identity, and AI in science fiction. Rowman & Littlefield.
7. Hashemipour, S., & Kesgin, C. E. (2020, October). Frankenstein and humanness: Mary Shelley's debate on science and nature. In IV. International Applied Social Sciences Congress (C-IASOS) (p. 533).
8. Herlihy, B. C. (2005). Time, terror, and the technological imagination: Frankenstein's fictional legacy in the scientific age (Doctoral dissertation, Massey University).
9. Hunt, E. M. (2024). AI ethics before Frankenstein: Mary Shelley, Enlightenment political thought, and the problem of bad education. In Handbook on the Ethics of Artificial Intelligence (pp. 27-36). Edward Elgar Publishing.
10. Husain, K. H. (2021). Over excessive ambition as reflected in three science fiction novels: Frankenstein, Solaris, and Infernal Devices (Vol. 1). KY Publications.
11. Kayaaltı, M., & Belenli, P. K. (2024). Frankenstein's monster as a representative of the threat of modern technology operated by artificial intelligence. Kesit Akademi Dergisi, 7(26), 38-48.
12. Nagy, P., Wylie, R., Eschrich, J., & Finn, E. (2020). Facing the pariah of science: The Frankenstein myth as a social and ethical reference for scientists. Science and Engineering Ethics, 26, 737-759.
13. Nasr, J. (2021). The archetype of the "mad" scientist: From Frankenstein to biotechnology and artificial intelligence (Doctoral dissertation).
14. Olivier, B. (2018). Mary Shelley's Frankenstein and ecological responsibility. Journal of Literary Studies, 34(4), 1-25.
15. Patowary, U. (2023). Artificial intelligence and Mary Shelley's Frankenstein: A comparative analysis of creation, morality, and responsibility. Integrated Journal for Research in Arts and Humanities, 3, 121-127.
16. Schmalz, R. (2018). The depiction of evil from Frankenstein to artificial intelligence (Doctoral dissertation, Alpen-Adria-Universität Klagenfurt).
17. Shelley, M. (2017). Frankenstein: Annotated for scientists, engineers, and creators of all kinds. MIT Press.
18. Uzun, S. (2024). Posthuman and transhuman monstrosities: The ontological and techno-evolutionary journeys of "human" from Mary Shelley's Frankenstein; or, the modern Prometheus to Jeanette Winterson's Frankenstein: A love story (Master's thesis, Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü).
19. Vaishnav, B. (2021). Mary Shelley's Frankenstein-inspiration and continuity of the depiction of the conflict between science and religion in contemporary women's writing. Research Horizons.

Comparing The Economic Cultures of Türkiye and Iraq

Heiko Schuss
Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül University, Department of Economics
heiko.schuss@agu.edu.tr
Orcid ID 0000-0001-9909-9255

Abstract

As parts of the Islamic World and via their Ottoman legacy Türkiye and Iraq share cultural characteristics which might influence their economies in the long term. Still, after the breakup of the Ottoman Empire the political and economic systems in Türkiye and Iraq developed in very different ways. This paper asks how far - after a century full of turmoil – the economic cultures of Türkiye and Iraq have diverged from each other. It uses among else data from Hofstede and of the last wave of the World Values Survey (WVS). A focus of the study will be to compare the attitudes of the respondents in both countries towards the role of the state in the economy, authoritarian leadership, government property, individual responsibility and competition, all factors influencing the functioning of a market economy. While Türkiye displays a high level of Power Distance, it is surpassed by the very high level of Power Distance in Iraq. Türkiye has developed over time a moderate level of Individualism, while in Iraq the level of Individualism is low, its culture can be characterized as collectivistic. Both countries have a high level of Uncertainty Avoidance and both are short-term oriented, Iraq more than Türkiye. In both countries a majority of the respondents is in favor of democracy, but they also favor the rule of a strong leader independent from parliament or a rule of experts. These authoritarian attitudes are more pronounced in Iraq than in Türkiye. In both countries respondents wish for more equal incomes and think that a democratic state should tax the rich and subsidize the poor. But interestingly, Iraqi respondents are more in favor of private property and individual responsibility, while they reject the concept of competition as harmful. In Türkiye respondents are moderately in favor of government property, government responsibility and of competition. In summary, Iraq shows a higher level of Power Distance and authoritarian attitudes than Türkiye, but Iraqi respondents show nevertheless a more ambivalent attitude towards the state or government.

Keywords: Economic Culture, Türkiye, Iraq, Power Distance, Democracy.

INTRODUCTION

Türkiye and Iraq share a history and cultural background as central countries of the Islamic World and parts of the Ottoman Empire. But they developed on different paths: Türkiye kept its independence and became a Republic earlier than Iraq. While Türkiye was characterized in the 1960s/70s by a mixed economic system with a strong leading public sector and an import substitution strategy, since the 1980's it developed into a market economy relying on the private sector and integrated in global trade (Adanir, 1995; Barkey, 1990).

Iraq became an oil-rentier state (Beck, 2006) governed by an authoritarian regime of the Ba'ath Party (1968-2003) and Saddam Hussein (1979-2003). It had a strong state sector, but private enterprises connected to the regime also thrived. Later, the Iran-Iraq (1980-88) war put stress

on the economy. The unsuccessful invasion of Kuwait 1990, followed by the Second Gulf War 1991 and international sanctions which separated Iraq's economy from global trade and impoverished the country. The invasion of the US 2003 led to the fall of the regime of Saddam Hussein. After an upsurge and defeat of Islamic terrorism most of US military retreated in 2020/21. Iraq is ruled by coalition governments built on ethno-religious and clientelistic relations and heavily influenced by Iran. These events led to a dysfunctional economic system where corruption is wide-spread (Cammett et al., 2015; Henry & Springborg, 2010).

Considering these differences, this paper asks how different or similar the economic cultures of Türkiye and Iraq are. It uses, besides secondary literature, data from Hofstede's research and of the last wave of the World Values Survey (WVS). A focus of the study will be to compare the attitudes of the respondents in both countries towards the role of the state in the economy, the type leadership preferred, government and private property, government and individual responsibility, and the role of competition, all factors influencing the functioning of a market economy.

2. FINDINGS

To get a first inside into the national cultures in Türkiye and Iraq let us compare both countries with reference to Geert Hofstede's value dimensions (see table 1).

Table 1

Some of Hofstede's Value Dimensions. Source: https://www.theculturefactor.com

	Power Distance	Individualism	Uncertainty Avoidance	Long Term Orientation
Iraq	97	25	96	11
Türkiye	66	46	85	35

There are similarities between both countries. Iraq and Türkiye display a high level of Power Distance (but Iraq has an extreme high level). They are both rather short-term oriented - Iraq even more than Türkiye – and uncertainty avoidant. The most obvious difference is the level of Individualism: Türkiye displays an intermediate level, while Iraq has a low level. Iraq can therefore be characterized as a collectivistic culture.

For a more detailed analysis let us refer to some questions asked in the last wave of the World Values Survey (WVS) in 2018. One question (qu. 57) is about generalized trust. In Türkiye 14% of the participants thought that people in general can be trusted. In Iraq the result was 11%. These results are both at the low end of the scale compared to other nations. Low generalized trust between the habitants of a country might reduce the amount of voluntary cooperation between citizens and that is harmful for economic activities, for the development of non-governmental organizations, and for democracy in general (Inglehart, 1997).

Political values shape formal institutions and therefore influence the economy. For a functional market economy it is important how the state works and how much it intervenes in the economy. Question 238 of the WVS asks participants about their opinion about a democratic system. The results (see table 2) show for both countries support for a democracy, but in Türkiye this support is considerably stronger.

Table 2

WVS, Responses to question 238. “Democratic System”; Source: https://www.worldvaluessurvey.org

	Iraq	Türkiye
Very good	33,2 %	40,0 %
Fairly good	24,5 %	36,7 %

With regard to the high level of power distance in both countries the attitude of the people towards authorities is of interest. Question 235 investigated what participants think about a strong leader. While in Türkiye a moderate majority of participants is in favor of a strong leader, in Iraq this concept is embraced by an overwhelming majority (see table 3). This result is interesting with regard to the history of Iraq. In spite of a majority of the Shiite and Kurdish population having suffered heavily under the dictatorship of Saddam Hussein, that period might have formed a conviction how a functioning state looks like.

Table 3
WVS, Responses to question 235. “Political system: Having a strong leader who does not have to bother with parliament and elections”; Source: https://www.worldvaluessurvey.org

	Iraq	Türkiye
Very good	45,1 %	14,5 %
Fairly good	21,3 %	34,9 %
Fairly bad	18,2 %	26,5 %
Very bad	13,2 %	12,6 %

Another kind of authorities are experts. In both countries a majority of participants also supports a political system where experts and not the government make decisions (see table 4).

Table 4
WVS, Responses to question 236. “Political system: Having experts, not government, make decisions ….”; Source: https://www.worldvaluessurvey.org

	Iraq	Türkiye
Very good	27,7 %	13,8 %
Fairly good	30,8 %	34,0 %
Fairly bad	20,8 %	28,4 %
Very bad	17,5 %	12,6 %

These authoritarian political attitudes might also influence the attitudes towards economic questions. The main institutional pillars of a functioning market economy are competition as the coordination mechanism, and private property. Question 109 of the WVS ask participants about their opinion on competition. The results in Türkiye: 46,3% of the respondents were more or less in favor of competition (answers 1-4 on a 10-point scale) and 24,1% were against it (7-10). The mean value of answers was 4,65. In Iraq only 17,5 % were more or less in favor of competition (1-4), while an overwhelming 63,3 % were against competition (7-10). The mean value was 7,14. We see here an important difference between Türkiye and Iraq with respect to competition, the population in Türkiye endorsing this concept and in Iraq clearly rejecting it!
When asked in question 107 of the WVS about which kind of property (private or government) should be increased, in Türkiye 42,3% responded that government ownership should be increased (7-10 on a 10-point scale), 30,7% were undecided (5-6) and only 22,1% wanted more

private ownership. The mean value of answers was 6,1. In contrast to that, in Iraq 50,3 % of the participants thought that private ownership should be increased (1-4), 21,3 % were undecided (5-6) and only 28,4 % voted for more government ownership (7-10). The mean value was 4,55. While in Türkiye participants in the survey were slightly in favor of more government property, in Iraq they reject that idea. This might be due to the fact that the goverment in Iraq controls via the distribution of oil rents a large part of the economy and of the labor market. But despite its wealth in oil it was not able to create a florishing economy (Henry & Springborg, 2010). Under these conditions it seems reasonable that Iraqis are not willing to grant the government more control over the assets of the country. Nevertheless, we see in Iraq also a contradiction between people desiring more private property, but rejecting competition. This mindset is not appropriate for a market economy, but maybe could fit a political and economic system built on private monopolies and clientelism.

Another difference between Türkiye and Iraq shows up in the results of question 108 of the WVS. Participants were asked who should take more responsibility, the government or people themselves. In Türkiye, 40,7% answered that the government should take more responsibility (1-4 on a 10-point scale), 26,8% were rather undecided (5-6) and 30,4% thought that "people should take more responsibility to provide for themselves." The mean value of 4,9 reflects also a slight preference for government responsibility. But in Iraq an overwhelming 75,5 % thought that the "…people should take more responsibility to provide for themselves " (1-4), 15,5 % were rather undecided (5-6) and just 9,5 % thought that the government should take more responsibility. The mean value of 7,89 also shows a strong preference for individual responsibility. The results for both questions with regard to property and responsibility show that in Türkiye there remains a mild belief in etatism and the "father state" (*devlet baba*), while in Iraq people seem to be suspicious towards the state and the government. Confronted with a political system characterized by ethno-religious conflicts, clientelism, patronage and corruption they do not trust the government to manage its property and responsibilities diligently.

The distribution of incomes is an important factor influencing the incentives for competition on the one hand and the political stability of country on the other hand. Question 241 of the WVS investigated whether participants preferred more income equality or more incentives for individual effort. In Türkiye, 38,2% were more or less in favor of more equal incomes (1-4 on a 10-point scale) and 33,8% thought that "There should be more incentives for individual effort" (7-10). The mean value of answers was 5,21. In Iraq there was a stronger majority of 49,6 % more or less in favour of more equal incomes (1-4), while 31,5% were in favour of more incentives for private efforts (7-10). The mean value was 4,72.

In both countries respondents see taxing the rich and subsidizing the poor as an essential characteristic of democracy, in Türkiye 41,8% (7-10) with a mean value of 5,84, and in Iraq 65,1% (7-10) and a mean value of 7,25 (question 241 of the WVS). Thus, in Iraq the preference for more equal incomes, taxing the rich and subsidizing the poor is more pronounced than in Türkiye.

3. CONCLUSION

In the last century Türkiye and Iraq have developed into very different countries. Türkiye has developed into an industrialized market economy which is in a Custom's Union with the EU, while Iraq is a petrol dependent rentier state with an instable political system.

In spite of these differences in the political and economic development, and in formal institutions, both countries show an astonishing degree of similarities with respect to their economic cultures. Both display a high degree of Power Distance, a high degree of Uncertainty Avoidance, short-term orientation and a lack of generalized trust. Support for a democratic system is combined with a belief in the rule of a strong leader and the rule of experts. In both countries people prefer more equal incomes, taxing the rich and subsidizing the poor. While pointing in the same direction, these attitudes are more pronounced in Iraq than in Türkiye. These attitudes might be at odds with the liberal model of a market economy and be more in line with authoritarian, state-centred or clientelistic models of capitalism.

But there are also differences in the economic cultures of the two countries. Türkiye is moderately individualistic and in favor of competition, while Iraq is more collectivistic and rejects competition. This leads us to the inconsistencies in the sets of values and opinions in each country: Respondents in Türkiye prefer more government property plus government responsibility, at the same time they favor competition. But more government intervention into the economy might impede the functioning of competitive markets. In Iraq they reject competition and want more equal incomes and subsidies for the poor. But, at the same time they reject government property and government responsibility! One might ask who if not the state should be responsible and achieve a redistribution of incomes? This contradictory attitude might be due in Iraq to the heritage of a strong state in the past in contrast to the distrust towards the existing state governed by ethnic and clientelistic interests.

While in Türkiye the economic culture reflects and supports the economic reality of a market economy with strong government interventions, in Iraq the prevailing attitudes are critical towards the political and economic reality of an inefficient rentier state, but the conflicting views are not able to show the way towards a feasible solution.

4. RESOURCES

1. Adanir, F. (1995). *Geschichte der Türkei*. Mannheim.
2. Beck, M. (2006). *Probleme des Rentierstaats-Ansatzes in vergleichender Perspektive,* [Problems of the Rentier State Approach in Comparative Perspective], GIGA Working Papers, No. 26.
3. Cammett, M., Diwan I., Richards, A., & Waterbury J. (2015). *A Political Economy of the Middle East.* 4th edition, Westview Press.
4. Barkey, H. J. (1990). *The State and the Industrialization Crisis in Turkey*, Boulder, San Francisco, Oxford.
5. Henry, C. M., & Springborg, R. (2010). *Globalization and the Politics of Development in the Middle East.* 2nd ed., Cambridge University Press.
6. Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind.* Revised and expanded 3rd Edition. New York: McGraw-Hill.
7. For Hofstede's results: https://www.theculturefactor.com/country-comparison-tool.
8. Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press.

9. World Values Survey (WVS) Online Data Analysis. https://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp

Eleştiri Oklarının Hedefi Olan Divan Şairi: Hayâlî Bey

Emrah GÜLÜM
Doktor Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
emrahgulum@anadolu.edu.tr
0000-0002-0614-1002

Özet

16. yüzyıl, "Klasik Türk Edebiyatı" olarak adlandırılan dönemin tam manasıyla klasik bir hüviyete büründüğü asırdır. Bu asırda başta Fuzûlî ve Bâkî olmak üzere Zâtî, Taşlıcalı Yahyâ, Lâmiî Çelebi, Gelibolulu Âlî ve Âşık Çelebi gibi birçok önemli şair ve âlimin yetiştiği görülmektedir. Bu asırda yetişen ve oldukça büyük şöhrete sahip olan bir diğer önemli şair de Hayâlî Bey'dir. Kaleme aldığı şiirlerle devrin önde gelenlerinin beğenisini toplayan Hayâlî Bey, kısa sürede devlet erkânının gözde şairlerinden biri haline gelmiştir. İstanbul'a gelişi ile birlikte saray çevresinde hızla tanınmaya başlayan ve popülaritesini her geçen gün arttıran Hayâlî Bey, Kalenderîliği benimsemesi, şiirlerinin çokça rağbet görmesi, fiziksel özellikleri gibi bazı durumlar sebebiyle başta Taşlıcalı Yahyâ olmak üzere Emîrek-zâde, Makâlî, Zâtî, Kandî, Yetîm, Yakînî ve Lami'î Çelebi gibi dönemindeki diğer önemli şairler tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Bahsi geçen şairlerce kimi zaman adeta bir düşman olarak görülen Hayâlî Bey, aynı şairlerin şiirlerinden takip edilebildiği kadarıyla genç yaşında herkesi kıskandıracak ve hasete düşürecek kadar başarılı bir şair konumuna gelmeyi başarmıştır. Hayâlî Bey'e karşı yapılan eleştiriler genel anlamda Kalenderî dervişi olması, şairliğinin ve şiirlerinin çokça rağbet görmesi ve devlet erkânı tarafından desteklenip himâye edilmesi, şiirlerinin çokluğu, şairlik yeteneği ve son olarak da fiziksel özellikleri üzerine odaklanmaktadır. İşte bu çalışmada da Hayâlî Bey'in çağdaşı olan bazı şairler tarafından kaleme alındığı tespit edilen şiirler ayrıntılı bir şekilde incelenerek Hayâlî Bey'e karşı yöneltilen eleştirilerin mahiyeti ve aynı şairlerin Hayâlî Bey'e karşı takındıkları kıskançlıklarla dolu düşmanca hissiyatları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hayâlî Bey, Eleştiri, 16. Yüzyıl Divan Şiiri, Kalenderîlik.

The Divan Poet Who Was the Target of Criticism Arrows: Hayâlî Bey

Emrah GÜLÜM
Assistant Professor, Anadolu University, Department of Turkish Language and Literature
emrahgulum@anadolu.edu.tr
0000-0002-0614-1002

Abstract

The 16th century is the century when the period called "Classical Turkish Literature" took on a truly classical identity. It is seen that many important poets and scholars emerged in this century, such as Fuzûlî and Bâkî, Zâtî, Taşlıcalı Yahyâ, Lâmiî Çelebi, Gelibolulu Âlî and Âşık Çelebi. Another important poet who grew up in this century and has a great reputation is Hayâlî Bey. Hayâlî Bey, who won the admiration of the prominent people of the period with the poems he wrote, quickly became one of the favorite poets of the state officials. With his arrival in Istanbul, he quickly became known around the palace and his popularity increased day by day.

Due to some situations such as his adoption of Kalenderism, the great popularity of his poems, and his personal characteristics, he was criticized by Taşlıcalı Yahyâ and other important poets of his period such as Emîrek-zâde, Makâlî, Zâtî, Kandî, Yetîm, Yakînî and Lami'î Çelebi. Hayâlî Bey, who was sometimes seen as an enemy by the poets mentioned, managed to become such a successful poet that he would make everyone jealous and envious at a young age, as far as can be seen from the poems of the same poets. The criticisms against Hayâlî Bey generally focus on his being a Kalenderî dervish, his poetry and poems being in great demand and being supported and protected by the state officials, the multitude of his poems, his poetic talent and finally his personal characteristics. In this study, the poems that were found to be written by some poets who were contemporary with Hayâlî Bey were examined in detail and the nature of the criticisms directed against Hayâlî Bey and the hostile feelings full of jealousy that the same poets had towards Hayâlî Bey were tried to be revealed.

Keywords: Hayâlî Bey, Criticism, 16th Century Divan Poetry, Kalenderism.

Giriş

Dilimizde "laf atmak, taşı gediğine koymak, laf oturtmak, lafın altından kalkmak, laf yetiştirmek, lafı ağzında bırakmak" gibi pek çok deyimde karşıt tarafların söz düellosuna değinilmiştir (Aydın, 2014: 214). Divan edebiyatında da şairlerin birbirleri ile şiirleri aracılığıyla laf atışmalarına girdikleri görülmüştür. Kimi zaman rakipleri olarak gördükleri diğer şairlere karşı kıskançlıkları, kimi zaman ise rakip şaire gösterilen ihsanlar bu tür çatışmalara sebebiyet vermiştir. Divan şairleri, kendilerinden önce yaşamış ve rağbet görmüş şairleri eleştirdikleri gibi kendi dönemlerinde yaşamış olan şairleri eleştirmekten de geri durmamışlardır. Bu tarz eleştiri ve laf söyleme çabaları genellikle şairlerin kendi şairlik yeteneklerini ve söz söylemedeki üstünlüklerini vurgulamak; genç şairler açısından bakıldığı zaman ise kendini kanıtlamak maksadını taşımaktadır. Ancak şairlerin kendi çağdaşı diğer şairlere karşı yönelttikleri eleştirileri sadece kendini ispat etme çabası olarak yorumlamak oldukça eksik bir çıkarım olacaktır. Çünkü bu tür eleştiri ve laf söylemelerin alt metninde aslında büyük bir kıskançlık ve rekabet duygusu yatmaktadır. Elbette her şair kendi şiirlerinin bilinmesini, tanınmasını ve okunmasını aynı zamanda devlet erkânından beklediği iltifatı, caizeyi ve imkânları istemektedir (Göktaş ve Gürgen, 2023: 236). Aynı şekilde her şair en başarılı bulunan, en beğenilen, en takdir gören, en çok ihsanlarda bulunulan şairin de kendisi olmasını ister. Temelde egodan kaynaklanan bu istekler de şairler arasındaki kıskançlığı körükleyen bir durum oluşturmaktadır. Divan edebiyatında kıskançlık temeline dayanan en meşhur eleştiri silsilelerinden biri de çağdaşı birçok şair tarafından eleştiri yağmuruna tutulan Hayâlî Bey örneğidir. Bu çalışmamızda da döneminde haklı, haksız birçok sebepten dolayı fazlasıyla eleştirilen bir şair olan Hayâlî Bey ve ona yönelik eleştiriler ele alınmıştır. Yine bu çalışmada Hayâlî Bey'e yöneltilen ve şairlik yeteneği, şiirlerinin çokça rağbet görmesi, çok fazla şiir yazması, fiziksel özellikleri ve karakteri, Kalenderî dervişi olması gibi konular üzerine yoğunlaşan eleştiriler, onu eleştiren şairlerin şiirleri üzerinden ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Asıl adı Mehmet, lakabı Bekar Memi olan Hayâlî Bey, Hayretî ve Usûlî gibi birçok şairin yetiştiği Vardar Yenicesi olarak adlandırılan bölgede dünyaya gelmiştir. Yetişme çağında yeterli bir eğitim görmeyen şair, genç yaşlarda şiirler yazmaya başlamıştır. Kalenderî şeyhlerinden biri olan Baba Ali Mest-i Acemî ve müritlerinin Vardar Yenicesi'ne gelmesiyle beraber onların etkisinde kalan Hayâlî Bey onlara katılarak bir Kalenderî dervişi olmuştur. Şeyh ve müritleri ile birçok yere seyahat etmiş ve bu esnada birkaç kez de İstanbul'a uğramıştır. Bir

İstanbul ziyareti esnasında İstanbul kadısı onun gibi güzel bir gencin Kalenderî dervişleri ile hayatını geçirmesini hoş karşılamamış ve onu alıp Uzun Ali adlı bir şairin himayesine devretmiştir. Hayâlî'nin İstanbul'daki hayatı bu olayla birlikte başlamıştır. İstanbul'a gelişi Hayâlî Bey için dönüm noktası niteliğindedir. Burada şairliğini geliştirmeye yönelen Hayâlî Bey, adından söz ettirmeye başlamıştır. Şiirleriyle birçok kişinin dikkatini çekmiş olan şair özellikle Kanûnî'ye ve sadrazamlara sunduğu kasidelerle saray çevresinde de tanınır hale gelmiştir. Sarayın gözde şairlerinden biri haline gelen hatta bir şairin ulaşabileceği en büyük payelerden biri olan padişah nedimliği ve musahipliği makamına kadar yükselen Hayâlî Bey, "sultânü'ş-şuarâ" unvanını almasının ardından başta Taşlıcalı Yahya olmak üzere çağdaşlarından olan Emîrek-zâde, Zâtî, Lami'î Çelebi, Makâlî, Gazâlî, Kandî, Yetîm ve Yakînî gibi şairler tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. İskender Çelebi ve İbrahim Paşa gibi iki büyük hâmisinin katlinin ardından Hayâlî Bey'in yaşamında bir karmaşa hali hâkim olmuştur. Devrin yeni sadrazamı Rüstem Paşa şaire, şiirlere ve edebiyata önem vermemekle birlikte Hayâlî Bey'i kıskanan ve sıklıkla eleştiren Taşlıcalı Yahyâ'yı ön planda tutmuş ve bütün bunların üzerine Hayâlî Bey İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Hayâlî Bey'in yaşamının son yılları ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Tezkirelerde yer alan bilgilere göre şair Edirne'de vefat etmiştir. Yaşamının son yıllarında sıkıntılar çektiği iddia edilse bile şairin, vefatının ardından hatırı sayılır bir miras bıraktığı ifade edilmiştir (Güzel & Solmaz, 2023; Karagözlü, 2014; Kurnaz, 1998; Kurnaz, 2012).

Kalenderî Dervişi Olmasına Yönelik Eleştiriler

Hayâlî Bey'in başta Taşlıcalı Yahya olmak üzere Emîrek-zâde, Zâtî, Lami'î Çelebi, Makâlî, Gazâlî, Kandî, Yetîm ve Yakînî gibi şairler tarafından eleştirildiğinden ve bu eleştirilerin de Hayâlî Bey'in şairlik yeteneği, şiirlerinin çokça rağbet görmesi, çok fazla şiir yazması, fiziksel özellikleri ve karakteri, Kalenderî dervişi olması gibi konular üzerine yoğunlaştığından bahsetmiştik. Bu eleştirilerin arasında en büyük paya sahip olan konu Hayâlî Bey'in bir Kalenderî dervişi olması konusudur. Hayâlî Bey'in Kalenderî dervişi olmasına yönelik eleştiriler en fazla Taşlıcalı Yahyâ tarafından yapılmıştır. Taşlıcalı Yahyâ ile Hayâlî Bey arasındaki çatışmaların Hayâlî Bey vesilesiyle başladığı düşünülmektedir. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde bahsettiğine göre, devrin şeyhülislamı olan Kemalpaşazâde'nin düzenlediği bir mecliste Taşlıcalı başında börkü ve yayabaşı otağıyla meclise girerek, şeyhülislam için kaleme aldığı *Fazl-ı Rûm'da bir dânedir ol mihr-i kemâl / Mâh-rûlar yanagında nitekim dâne-i hâl* matlalı şiiri okur (Kılıç vd., 2018: 287). Mecliste Kazasker Kadri Efendi, Kazasker Fenârizâde Muhyiddin Çelebi ve İskender Çelebi gibi dönemin önde gelen isimleri de bulunmaktadır. Ayrıca devrin önemli şairlerinden olan İshak Çelebi, Nihâlî Cafer Çelebi, Hâfız-ı Acem ve Hayâlî Bey de mecliste bulunanlar arasındadır. Şeyhülislam, Taşlıcalı tarafından kendisine sunulan şiiri beğenir ve tekrar okutur. Tekrar okumasının üzerine İshak Çelebi ve İskender Çelebi şiirle ilgili görüşlerini belirterek şiiri çok beğendiklerini ifade eder. Fakat durum odur ki Hayâlî Bey yapılan bu yorumlara katılmaz ve henüz edebiyat çevresinde tanınmayan birinin böyle takdir edilmesinden rahatsız olur ve beyti eleştirmeye kalkar. Böylece iki şair arasındaki rekabet su yüzüne çıkmış olur (Kaya, 2006: 71).

Yaşamı boyunca birçok savaşa katılan ve yeteneklerini sadece savaşta değil şiirde de gösteren Taşlıcalı, Kanûnî Sultan Süleymân'a Tebriz Seferi ya da diğer bir ismiyle II. Irak Seferi sebebiyle bir kaside sunmuştur. Kasidenin bazı beyitlerinde de kendisi ile Hayâlî Bey'i kıyaslamıştır. Daha sonra kaleme aldığı ve *Divan*'ında geçen şiirlerinde de kimi zaman hakaret seviyesine varan ifadelerle Hayâlî Bey'i eleştirmeyi sürdürmüştür. Hayâlî Bey, kalenderi

olması, şiirlerinin devlet erkânı ve halk tarafından oldukça rağbet görmesi fakat şairliğinin yetersiz olması, fiziksel özellikleri yönüyle Taşlıcalı'nın eleştirilerine maruz kalmıştır. Hayâlî Bey'i eleştirirken kendisini övmekten geri kalmayan Yahyâ, şiir yazma becerisi yönünden Hayâlî Bey'den daha maharetli bir şair olduğunu şiirlerinde sıklıkla dile getirmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ Divanı'nda yer alan aşağıdaki gazel baştan sona Hayâlî Bey'e eleştiridir. Hayâlî Bey'e yönelik yapılan bu eleştirilerde hem şairin fiziksel özelliklerinden kaynaklanan durumlara hem Kalenderî dervişi olmasına hem de şairlik yönüne değinilmektedir. Gazelin birinci beytine bakıldığında Hayâlî Bey'in ciddiye alınmaması gereken, dünyaya sadece insanları eğlendirmek için gelen bir kimse olduğunun vurgulandığı görülmektedir. Gazelin diğer beyitlerinde karşımıza çıkan "ışık" ve "ışıklar" tabirleri, şairin Kalenderîlik yönüne bir göndermedir. Bilindiği üzere Kalenderîler, toplumsal yapıya fazla uyum sağlamayan, toplumun düzenine karşı gelen kişilerdir. Bu özellikleri dolayısıyla da toplum tarafından dışlanan Kalenderîler, Taşlıcalı'nın beyitlerinde şeriata uymayan, ağzı bozuk kişiler olarak anılmaktadır. Bu davranışları sebebiyle topluma bir faydaları olmadığı düşünülen bu kişiler, işe yaramaz müsvedde olarak değerlendirilmektedir. Hayâlî Bey'e Kalenderîlik üzerinden yapılan eleştiri diğer beyitlerde de devam etmektedir. Kalenderî ve Hayderî dervişlerinin en belirgin özelliklerinden biri de boyunlarına ve ayaklarına "tavk", "kullâb" veya "halhal" denen demir halkalar takınmalarıdır. Eskiden köle ve esirlerin kaçmaları halinde kolayca tanınmaları amacıyla boyunlarına demir halka takılması yaygın bir uygulama iken dervişlerin böyle bir tercihte bulunmaları, kendilerini Allah'ın kölesi olmaya adamaları ile ilgili sembolik bir ifade (Şentürk, 2015: 178) olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Kalenderî dervişlerinin, dolayısıyla Hayâlî Bey'in de boyunlarına taktıkları "tavk", Taşlıcalı Yahyâ tarafından lanetli bir nesne olarak görülmüştür. Ayrıca Yahyâ, Kalenderî dervişlerinin Allah yolunda her şeyden vazgeçtiklerinin ve dünyevi olan her şeyi terk ettiklerinin nişanesi olarak yaptıkları "çar-darb" uygulamasını, yani saç, sakal, kaş ve bıyıklarının tamamen usturaya verilmesini beyitlerinde sıklıkla eleştirmiştir.

Dünyâya bu Hayâlî gibi lâga saldılar
Ya'nî ki halka mashara olmaga saldılar
Şer'ile yüzi kara küfür-gûy ışıkları
Yanlış müsevvede deyi ocaga saldılar
Kayd edinür Kalender olan tavk-ı la'neti
Bâg-ı cihânda gendülerin bâga saldılar
Her bir ışık yüzinde sakalın tırâş eder
Berg-i nihâl-i dînini topraga saldılar (Bozyiğit, 2021: 492)

Aşağıdaki kıtada bahsi geçen "İbrahim", Âşık Çelebi'nin tezkiresinde adı geçen ve Kalenderî şeyhi olduğu belirtilen bir kişidir. Âşık Çelebi tezkiresinde burada bahsedilen Şeyh İbrahim ve ona bağlı olanlar ile ilgili "Hak Te'âlâ tohmların çüride ve köklerin kurıda" (Kılıç vd., 2018: 141) demiştir. Âşık Çelebi'nin bu sözünden de Osmanlı toplumunun Kalenderîliğe ve Kalenderî dervişlerine bakışının fazlasıyla negatif yönde olduğu ortaya çıkmaktadır. Âşık Çelebi'ye göre bu Şeyh ve ona bağlı bulunan kişilerin yaydıkları fikirler tamamen boş ve anlamsızdır. Taşlıcalı Yahyâ da bu kıtasında Şeyh İbrahim'in ölümü üzerine Hayâlî Bey'e göstermelik bir baş sağlığı dilerken diğer yandan eleştiri yapmaktan geri duramaz. Yahyâ'ya göre yaşamları boyunca değer görmeyen Işık taifesi yani Kalenderîler, öldüklerinde de herhangi bir değer görmeyeceklerdir ve bu gayet olağan bir durumdur. Bu nedenle Hayâlî Bey'in

üzülmemesi gerekir. Şeyh İbrahim'in cenazesi için de bilinçli olarak "leş" ifadesini kullanan Yahyâ, Kalenderî dervişlerinin pespaye ve sefil görünüşlerine atıfta bulunmuştur.

Bilürler sahîh öldi İbrâhîm'i
Leşi derd-mendüñ 'aceb oldı güm
Hayâlî'ye Yahyâ dedi gam yime
Işık ölüsin kimse görmez begüm (Bozyiğit, 2021: 731)

İddialara göre çalgılı eğlencenin yasak olduğu bir dönemde Hayâlî Bey, Balat'taki evinde bir hayat kadını tutup eğlence düzenlemiş, Taşlıcalı Yahyâ da bu duyum üzerine bir kıta kaleme almıştır. Her ne kadar bu kıta ile ilgili olarak Âşık Çelebi, tezkiresinde "Sâza yasak olup Begün Balat'da yaptugı odalarında bir kahbe tutılup bî-günâh kendüye isnâd olındukda dimişdür" şeklinde bir açıklama yapmış (Kılıç vd., 2018: 289) ve söylenenlerin iftira, Hayâlî Bey'in ise günahsız olduğunu ifade etmiş olsa da Taşlıcalı Yahyâ bu fırsatı kaçırmamış ve Hayâlî Bey'i yine Kalenderîlik üzerinden eleştirmiştir. Kalenderîlerin vazgeçilmez rükünlerinden biri "terk ü tecrid" olup evlenmemektir. Yeri yurdu olmayıp bir yerde birkaç günden fazla kalamayan bu dervişlerin hayat tarzı zaten evlenip çoluk çocuğa karışmaya imkân vermediği gibi, kadınlara meyletmek de bu yolda ayıp sayılan ve kınanan bir durumdur (Şentürk, 2015:176). Şiire göre Kalenderîliği benimseyen kişilerin yapmaması gereken iki durumu da yapan Hayâlî Bey, Yahyâ'nın gözünde her açıdan suçludur. Kadınlara meyletmek yasakken meyletmiş, evlenmesi doğru bulunmazken evlenmiştir. Taşlıcalı, bu iki durum haricinde kıtanın son beytinde Hayâlî'nin bir kuralı daha çiğnediğine atıf yapmıştır. Şehirde o dönem çalgılı, çengili eğlence yasaklandığı için bundan sonra gizlice yaptığın eğlencelerde anca boynuz çalarsın/üflersin diyerek Hayâlî ile dalga geçmiştir.

Hayâlî sen 'acâ'ib karnapasın
Revâ mı ortadan 'avret alasın
Saña 'âlemde evlenmek olur mı
Husûsâ kim ışıklardan olasın
Yasag oldı şehirde çeng ü nâya
Meğer şimden gerü boynuz çalasın (Bozyiğit, 2021: 734)

Hayâlî Bey'i Kalenderî dervişi olması sebebiyle eleştiren isimlerden biri de Makâlî'dir. Hayâlî Bey'in çağdaşlarından olan Makâlî Mustafa Bey, padişahın ve devrin ileri gelenlerinin gözüne girebilmek amacıyla kasideler kaleme almıştır. Makâlî, Ali Paşa için yazmış olduğu kasidesinin bir beytinde Hayâlî Bey'i Kalenderî olması ve buna rağmen itibar görmesi yönüyle eleştirmiştir. Hayâlî Bey, Osmanlı padişahlarının benimsediği ehl-i sünnet anlayışına uymayarak "Batınî" bir yol tutmuş olmasına rağmen şairliğinden kaynaklı birçok ikram ve ihsan ile karşılanmıştır. Makâlî de bu beytinde kendisini Hayâlî Bey ile kıyaslayarak kendince doğru yolda olup yazdığı şiirler ile devlet erkânı karşısında iyi bir mertebeye kavuşmak istediğini vurgulamıştır. Beyitte aynı zamanda içten içe Hayâlî'yi bu mertebeye getirip ona ihsanlarda bulunanlara da bir serzeniş söz konusudur.

Şi'r ile kapuñda bulsam n'ola 'âlî mertebe
Şi'r ile buldı Hayâlî Hayderîyken tavk-ı zer (Koyuncu, 2011: 309)

Kalenderî olduğu için eleştiri oklarını Hayâlî Bey'e çeviren şairlerden bir diğeri de Kandî'dir. Latîfî'nin tezkiresinde anlatılana göre gençliğinde birçok Acem illerini gezen Kandî, oralarda

Ali Şir Nevâî ve Câmî ile tanışmıştır. İstanbul'a döndüğünde ise Bayezid Cami'nin avlusunda bir şekerci dükkânı açmıştır. Daha çok yaptığı şekerler ile tanınan Kandî, ayrıca neredeyse her olay için yazdığı tarih manzumeleriyle de adından söz ettirmiştir. Kandî'nin yazdığı tarihlerden biri de ulufeye bağlandıktan sonra Kalenderî dervişliğinin alametlerinden sayılan "tavk" ve "kullab" adı verilen demir halkalarını boynundan ve ayağından çıkaran Hayâlî Bey içindir. Hayâlî Bey'in bu halkaları çıkarmasına *Ey Hayâlî geçmez oldı halka* (Şentürk, 2004: 21) mısraıyla tarih atan Kandî, Hayâlî'nin hışmına uğramış; eteğini taşlarla dolduran Hayâlî Bey, Kandî'nin şekerci dükkânını taşlamıştır.

16. yüzyılın önde gelen şairlerinden biri de Zâtî'dir. Bayezid Cami'nin yanında bir dükkân tutan orada çeşitli işler yapmaya başlayan Zâtî'nin dükkânı zaman ilerledikçe dönemin genç şairleri için bir buluşma noktası haline gelmiştir. Bu dükkâna gelen şairlerden biri de Hayâlî Bey'dir. Tezkirelerin aktardığına göre Zâtî, Hayâlî Bey'den hiç hoşlanmaz, hatta nefret edermiş. Bu nefret etme durumunun başlangıcı, tahminimizce Kanûnî dönemine dayanmaktadır. Kanûnî'nin tahta çıkmasıyla birlikte Zâtî ona kasideler yazarak caizeler almaya başlamış ve tekrar yıllık ulufeye bağlanmıştır. İbrahim Paşa'nın veziriazam oluşu ile Hayâlî Bey, o dönemin en gözde şairi haline gelmiş ve Zâtî gözden düşmüştür. Dükkânına gelenlerden biri olan Hayâlî Bey'i bulduğu her fırsatta eleştiren Zâtî, kimi yerlerde küfürlü söylemlerde bulunmaktan da kaçınmamıştır. Zâtî, tıpkı dönemin diğer şairleri gibi Hayâlî Bey'i Kalenderî dervişi olması yönüyle de sık sık eleştirmiştir. Aşağıda yer alan nazmda da Zâtî, Hayâlî Bey için hakaret içerikli bolca ifade kullanmıştır. Bu hakaret dolu ifadelerle Hayâlî'nin hem dış görünüşünü hem dervişliğini hem de akıl ve idrakini hedef alan Zâtî, kılları yolunmuş bir domuza benzettiği Hayâlî'nin "lafın özünü anlamayacak kadar da ahmak" olduğunu dile getirmiştir.

Hayâlî'nüñ yüzine tü gelüpdür lîk çıblakdur
Murâdum vasf idüp anı b.. arkıyla tonatmakdur
Yüzinüñ iki yanında dügüm vardur bu abdâluñ
Taşagıyla götine sanki baglu iki yaprakdur
Toñuzdan bir kıl üzmek assı oldugın bilüp iller
Sakalın üzdiler tel tel anuñçün böyle torlakdur
Didüm ki üzerem rîşüñ eyitdi kim ne götüñ var
Fesâdın añlamaz sözüñ görüñ kim nice ahmakdur
Sakalın sırrıla üzüp büzügi agzına korduk
Velî âşık üzendür ol ziyâde agzı yıprakdur (Kurtoğlu, 2017: 315)

Zâtî'nin bu sözlerine rağmen Hâyâlî Bey, onun dükkânına gelip gitmeyi sürdürmüş ve hatta onun şiirlerini tahmis etmiştir. Âşık Çelebi'ye göre Hayâlî Bey, Zâtî'nin şiirleri haricinde hiç kimsenin şiirlerini tahmis etmemiştir. Bu durum da Hayâlî Bey'in şair Zâtî'nin büyüklüğünü kabul ettiğinin ve bu sebeple sözlerini sineye çektiğinin bir göstergesidir.

Şairliğinin ve Şiirlerinin Rağbet Görmesi Üzerinden Yapılan Eleştiriler

Âşık Çelebi tezkiresinde yer alan bilgilere göre Tebriz Seferi'nin ardından Taşlıcalı Yahyâ, Sultan Süleyman'a bir kaside yazmıştır. Kasidesinde Sultan Süleyman'ı öven Taşlıcalı, bazı beyitlerde Hayâlî Bey'i eleştirmekten de geri duramamıştır. Eleştirisini yaparken bir yandan da halini padişaha izah etmeye çalışan Taşlıcalı, Hayâlî Bey'e gösterilen saygının kendisine gösterilmediğinden yakınmaktadır. Mesleği askerlik olan Taşlıcalı, görevleri sebebiyle savaşlara katılan bir şairdir. Bu hususta devlete vermiş olduğu hizmetin daha büyük ve önemli

olduğunu düşünmektedir. Savaşlara katılıp başarı gösteren üstüne üstlük bir yandan da şiir yazan bir isim olarak, Hayâlî Bey gibi bir ışık dervişinden daha fazla saygıyı hak ettiğini belirten Taşlıcalı, kendisinin devlete hizmeti ile Hayâlî Bey'in şairlik harici bir mesleğinin olmamasını kıyaslayarak Hayâlî Bey'i bir dilenciye benzetmektedir.

Bana olaydı Hayâlî'ye olan hürmetler
Hak bilür sihr-i helâl eyler idüm şi'r-i teri
Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken
Gün gibi bir ışıguñ üsti yanum ola yeri
Ben şecâ'at kılıcıyam ol ışıklar pulucı
Ben savaş güni çeriyem o hemân cerde cerî (Bozyiğit, 2021: 176)

Hayâlî Bey'in İstanbul'a gelişi hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. İstanbul'da kendini geliştirmeye yönelen şair, bir yandan da şiirler yazarak ismini duyurmuştur. Yazdığı şiirlerle dönemin Rumeli Defterdarı İskender Çelebi'nin dikkatini çeken Hayâlî Bey, ardından Sadrazam İbrahim Paşa ile Sultan Süleyman'ın da teveccühünü kazanmıştır. Sultan Süleyman'a art arda sunduğu gazeller ve kasideler ile Kanûnî'nin gözünde kıymeti artmıştır. Kanûnî'nin gözüne girmesiyle birlikte kendisine büyük miktarlarda ulufe verilmesi, dönem şairlerinin Hayâlî Bey'e karşı kıskançlığına sebep olmuş ve birçok şair tarafından eleştiri oklarına maruz kalmıştır. Hayâlî Bey'i eleştiren şairlerden biri de Emîrek-zâde'dir. 16. yüzyıl şairlerin olan Emîrek-zâde hakkında kaynaklarda detaylı bilgiler bulunmamaktadır ancak Âşık Çelebi'nin belirttiğine göre şair, İstanbul'da doğmuş, şairliğinin yanı sıra tıp, felsefe ve musiki gibi ilim dallarıyla ilgilenmiştir. Defterdar İskender Çelebi'nin Hayâlî Bey'i desteklemesini kıskanan Emîrek-zâde, bir beyit kaleme almış ve bu beyitte bir yandan Hayâlî Bey'i "murdar" olarak nitelemiş, bir yandan da dolaylı olarak Hayâlî Bey'i himaye eden İskender Çelebi'yi eleştirmiştir.

Şol Sikender Çelebi Rûmili defterdârı
Terbiyet itdi Hayâlî denen ol murdârı (Kılıç, 2018: 160)

Eleştirilere sessiz kalmayan Hayâlî Bey, Emîrek-zâde'ye karşılık vermiştir. Hayâlî Bey'in verdiği karşılık ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunamamış ve bahsedilen cevap şiiri günümüze ulaşamamıştır. Ancak Âşık Çelebi'nin tezkiresinde belirttiğine göre Hayâlî Bey'in günümüze ulaşamayan cevabı Emîrek-zâde'ye ulaşmıştır. Hayâlî Bey'in bu cevabına, hekimliği de bulunan Emîrek-zâde, mesleğine uygun düşen bir kıta ile karşılık vermiş ve "hekim tayfası haşarı olur, sakın onlarla uğraşma, yoksa sen zararlı çıkarsın" diyerek Hayâlî Bey'i uyarmıştır.

Ey Hayâlî hekîme ta'n itme
Sakın olur bu tâ'ife haşarı
Yogsa bir gün dübür-gehüne sokar
Saf-ı 'uryân u hukne-i beşeri (Kılıç, 2018: 160)

Emîrek-zâde'nin Hayâlî Bey'e olan kıskançlığı bu kıta ve beyitten ibaret değildir. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde yer alan bir hikâyeye göre bir mecliste Emîrek-zâde'nin aşağıda yer alan matlayı Farsça'ya tercüme edip "Bu anlamı Fars şairleri daha önce nazmetmişlerdir, Hayâlî de o şairlerden tercüme etmiştir" diyerek mecliste bulunanları bu duruma inandırmıştır. Âşık Çelebi, Emîrek-zâde'nin Hayâlî Bey'e bu şekilde bir tuzak kurması üzerine "Hayâlî'yi

canından bezdirmiştir" diyerek Emîrek-zâde'nin Hayâlî Bey'e karşı olan kıskançlığını ve kinini adeta bir cümleyle özetlemiştir.

Çeşm-i Mecnûn şud hayâl-i Leyliyeş râ cilvegâh
Her dem sahrâ-nişîn râ hâne mi bâşed siyâh (Kılıç, 2018: 665)

Lami'î Çelebi, 16. yüzyılın başlarında yaşayan edebiyatımızda en fazla eser kaleme alan şairlerden biridir. Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî devirlerine tanıklık eden şair, özellikle mesnevileri ile tanınmıştır. Hayatı boyunca hiçbir devlet görevini yürütmemiştir. Kaleme aldığı eserlere karşılık olarak verilen tevliyet ve hediyelerle hayatını idame ettirmiştir (Belenkuyu, 2018: 11). İstanbul'a gitmeyen şair, Bursa'da yaşamış olmasına rağmen padişah ile veziriazamlarının ilgisini çekmeyi başarmış ve onlara yazdığı eserlerle iltifatlarına nail olmuştur. Lami'î Çelebi ile birlikte o dönemde öne çıkan diğer isimler Hayâlî Bey ve Zâtî'dir. Yukarıda bahsedildiği üzere Hayâlî Bey'in saraya gelişi ile önünde birçok kapı açılmıştır. Gerek padişah gerekse sarayın diğer önde gelen isimleri Hayâlî Bey'e büyük bir değer vererek onu adeta el üstünde tutmuştur. Hayâlî Bey'in saray erkânı tarafından böylesine değer görmesi şairlerin birçoğunu rahatsız etmiştir. Bu şairler arasında Lami'î Çelebi de vardır. Hayâlî Bey'i Zâtî'ye rakip olarak gören Lami'î, onun şairliğini kanıtlaması ile Zâtî'nin adının anılmadığı söylemiştir. Dönemin diğer şairleri gibi Lami'î de Hayâlî Bey'in saraydaki değerini sindirememiş ve bunu kendi üzerinden değil Zâtî üzerinden ifade etmiştir.

Aldı Hayâlî fikri cân u gönül diyârın
Çıkdı rakîb aradan Zâtî añılmaz oldı (Burmaoğlu, 2023: 796)

Gazâlî ya da diğer bir adıyla Deli Birâder, 16. yüzyılın en renkli simalarından biridir. İçerisinde iki farklı kişiliği barındırdığı düşünülen Gazâlî, bir yandan tartışmalara açık eserler kaleme alırken bir yandan da dini eserleri ile dikkatleri çekmiştir. Hayâlî Bey'in çağdaşı olan Gazâlî, *Divan*'ı ya da diğer eserlerinden ziyade özellikle çağdaşlarına yazdığı hezlleri ile tanınmıştır. Ayrıca tezkirelerdeki bilgilere göre dostları ile latife yollu uğraştığı da bilinmektedir. Eleştirilerindeki üslubu hakarete varmadan genellikle latife yollu olup bu latife yollu eleştirilerinden birini de dostu ve çağdaşı olan Hayâlî Bey'e yapmıştır. Hayâlî çok fazla şiir yazan bir şairdir. Bu nedenle yan yana geldikleri bir esnada Gazâlî, Hayâlî Bey'in kulağına fısıldayarak "bu şiirlerin hepsini sen mi yazdın? Hepsi senin mi?" diye sorar. Hayâlî Bey de cevaben şakayla karışık "Eğer sahibi yoksa hepsi benimdir" der. Bu hikâye sebebiyle iki şair arasında latifeler üzerinden bir çekişme yaşandığı düşünülebilir. Gazâlî, yazdığı şiirlerin hepsinin ona ait olup olmadığını sorarak aslında Hayâlî'nin başka şairlerin şiirlerini kendi şiiri gibi gösterip göstermediğini merak etmektedir. Bu merak da aslında Hayâlî Bey'in çok fazla şiir yazmış olmasının yakın dostu olmasına rağmen Gazâlî tarafından bile şaşkınlıkla karşıladığının bir göstergesidir.

Şi'r okudı Hayâlî Beg pek pek
Didüm anuñ kulagına yap yap
Bu gazeller senüñ mi didi kim
Issı çıkmaz ise benümdür hep (Kılıç, 2018: 702)

Fiziksel Özelliklerine ve Karakterine Yönelik Eleştiriler

Hayâlî Bey ile atışma yaşayan şairlerin eleştirilerinin odak noktalarından biri de şairin fiziksel

özellikleridir. Aşağıdaki beyitte Taşlıcalı Yahyâ, eleştirisini Hayâlî'nin başından çıkarmadığı ve tarikat kıyafetlerinin vazgeçilmez unsuru olan "arakıyye" adlı takke üzerinden yapmaktadır. Kıyafet inkılabına kadar Anadolu ve Rumeli'de çok yoğun olarak kullanılan bu takkeler dervişler zümresinin bir alamet-i farikası halini almıştır (Tanman, 1991). Taşlıcalı Yahyâ da Kalenderî olması hasebiyle arakıyye takan Hayâlî Bey için "karga", "Rumeli takyesi" olarak tanımladığı arakıyye için ise "kargayı avlamak için gönderilen doğan kuşu" benzetmesi yapmıştır.

Yahyâ ser-i Hayâlî'de Rûmeli takyesi
Gûyâ ki bir togandur anı zâga saldılar (Bozyiğit, 2021: 492)

Taşlıcalı Yahyâ, Hayâlî Bey'e gösterilen saygıyı ve iltifatı kıskandığını hatta bu duruma katlanamadığını her fırsatta belli etmiştir. Bu durumu Yahyâ'nın şiirlerinde açık bir şekilde görebiliyoruz. Bu kıskançlık duygusuyla baş etmekte zorlanan Taşlıcalı Yahyâ, Hayâlî Bey hakkında kaleme aldığı şiirlerinde ve beyitlerinde yer yer hakarete varan ifadeler kullanmış hatta en bayağı sözlerle Hayâlî Bey'in dış görünüşüyle alay etmekten geri durmamıştır. Yahyâ'nın aşağıda yer alan gazeline bakıldığı zaman yapılan eleştirilerin eleştirinin ötesine geçtiği ve medeni bir konuşmada bile yer almaması gereken bir şekilde Hayâlî'nin dış görünüşü ve şahsıyla alay edildiği görülmektedir. İlk beyitte Hayâlî Bey'in başında yer alan ve Taşlıcalı Yahyâ'nın Hayâlî Bey'i eleştirirken sıklıkla bahsettiği takkesi ters çevrilmiş bir kuşun yuvasına benzetilmiştir. Beyte göre Hayâlî Bey, bu ters çevrilmiş kuş yuvasına benzeyen takke ile etrafta dolaşarak insanları eğlendirmektedir. İkinci beytine yine kuş benzetmesi ile devam eden Yahyâ, Hayâlî Bey'i bir baba kuşa benzetmiş ve kafasındaki takkenin püsküllerıyle tıpkı bir ağaçkakana benzediği söylenmiştir. Gazelin üçüncü beytinde Taşlıcalı, Hayâlî Bey'i yine kafasındaki takke sebebiyle bir koyun tüccarına benzetmektedir. Hayâlî Bey'e "zamanın ahmağı" diyerek onu itibarsızlaştırma çabasına devam eden Yahyâ, "Rumeli takyesi" ifadesi ile de Hayâlî'nin yetiştiği Vardar Yenicesi'ne atıfta bulunmuştur. Dördüncü beyitte yine takkeden bahseden Taşlıcalı Yahyâ, Hayâlî Bey'e kendince bir öneride bulunmuş ve "takkenden medet umuyorsan eğer atına kırbacı vur ve buralardan git" demiştir. Gazelin son beytinde ise Taşlıcalı, Hayâlî Bey'e onun sözünü dinlenmesi gerektiğini ve halkın gözünde kendini bir maymun gibi daha fazla gülünç durumu düşürmemesi için başındaki takkesini yabana atmasını öğütlemiştir.

Çok sevdügüm Hayâlî eğlencesin cihâne
Takyen başuñda beñzer çemrenmiş istepâne
Kuşlarda ey Hayâlî sen bir baba kuşısın
Arduñdagı perûduñ beñzer agaçkakane
Koyun celeplerine döndürme gendüzüñi
Rûmeli takyesiyle ey ebleh-i zemâne
Takyeñ hayâlleriyle gün togsa sâyesinden
Turmaz urur yürürsin atuña tâziyâne
Yahyâ sözini esle halkuñ gülünci olma
Maymûn gibi başuñdan at takyeñi yabâne (Bozyiğit, 2021: 677)

Taşlıcalı Yahyâ, aşağıda yer alan beyitte yine Hayâlî Bey'in başına takmış olduğu takke ile ilgili bir benzetme yaparak Hayâlî ile dalga geçmektedir. Şairin başındaki takkeyi laleye benzeten Yahyâ, Hayâlî Bey'i de kabaca boka benzetmiştir.

Şol Hayâlî Beg ki benzi sarı gözü aladur
Başda yelken takyesi boklukda bitmiş lâledür (Bozyiğit, 2021: 741)

Aşağıdaki beyitte ise Hayâlî Bey'i hem karakter hem de sahip olduğu imkanlar sebebiyle eleştiren Taşlıcalı, âlemde iki tane eğri bulunduğunu bunlardan birinin şekil itibariyle hilal, diğerinin ise Hayâlî Bey'in kendisi olduğunu ifade etmiştir. Beyitte hilalin şeklinden kaynaklı olan eğriliği ile Hayâlî Bey'in karakterinin düzgün olmadığı iması arasında ilişki kurulmuştur. Taşlıcalı Yahyâ bu beyitte aynı zamanda söz konusu "karakter eğriliği"ne rağmen Hayâlî'nin bolca ihsana erişmesine ve önünün açılmasına sitem etmiştir.

İki egri var cihânda bir Hayâlî bir hilâl
Etmegi artar yürür mânend-i ehl-i ma'rifet (Bozyiğit, 2021: 289)

Kendisi hakkında ortalarda dolaşan iftira dolu sözlerin kaynağının Hayâlî Bey olduğunu düşünen Taşlıcalı, geçirdiği soruşturma sonucunda haklı çıkıp canını kurtarınca şiirleriyle yine Hayâlî Bey'e yüklenmeye devam etmiştir. Taşlıcalı, kendisinden şikayetçi olanların iftiracı bir ergen olan Hayâlî'nin tuttuğu düzmece şikayetçiler olduğunu belirtmiş ve haklılığı ortaya çıkınca bahsi geçen şikayetçilerin Osmanlı'dan kaçan Kızılbaşlar gibi bir anda kaçıp ortalardan kaybolduğunu söylemiştir. Son mısrada "çâker" diyerek hedef aldığı Hayâlî Bey'e de "doğru yoldan sapma ki bir makam, mevki sahibi olasın" şeklinde öğüt vermiştir.

Surh-ser Osmânludan kaçdugı gibi kaçdılar
Bir karacı 'uzbetüñ düzme şikâyetçileri
Halk-ı 'âlem eyledi Yahyâ'yı mahbûbu'l-kulûb
İstikâmet belki bir sadra çeler ol çâkeri (Bozyiğit, 2021: 289)

Şairlik Yeteneği Üzerinden Yapılan Eleştiriler

Dîvân'ında yer alan aşağıdaki kıtada Taşlıcalı Yahyâ, kendi şairliğiyle Hayâlî Bey'in şairliğini kıyaslayarak kendi şairliğinin üstün olduğunu söyler; Hayâlî Bey'i ise bu yönde eleştirir (Göktaş ve Gürgen, 2023: 244). Taşlıcalı'ya göre kendi şiirleri, Hayâlî Bey'in şiirlerinden daha üstündür ancak şiirden anlamayan cahiller bu farkı anlamayacaklardır. Taşlıcalı'ya göre kendi şiirleri ince, zarif ve hikmetlidir. Ayrıca şiirleri en büyük velilerin sözlerine benzemektedir. Evliyalara yaraşır derecede olan bu sözlerini ise yalnızca gönlü temiz olanlar anlayabilir. Kıtanın son iki beytine bakıldığında ise Taşlıcalı'nın Hayâlî Bey'in şiirlerini okuduğu anlaşılmaktadır. Hayâlî Bey'in şiirlerinde bir heybet, haşmet olduğunu kabul eden Taşlıcalı yine de şiirlerindeki bu heybetin ve Hayâlî'nin sahip olduğu şöhretin onu iyi bir şair yapmaya yetmeyeceğini savunmaktadır.

Şi'r-i Yahyâ'yı ne bilsün cehele
İncedür ince durur hikmeti var
Kutb-ı aktâb sözini zîrâ
Añladı şol ki salâhiyyeti var
Okıdum şi'r-i Hayâli'yi temâm
Hayli dünyâda bugün şevketi var
Şöhreti eyligini verür mi
Gerçi falcı 'arabuñ şöhreti var (Bozyiğit, 2021: 730)

Taşlıcalı Yahyâ, aşağıda yer alan kıtasında Hayâlî Bey'in şiirlerini yine çağdaşlarından biri olan Kandî'nin şiirleri ile kıyaslamaktadır. Ona göre Hayâlî Bey ve Kandî'nin şiirleri bir karşılaştırma yapabilmek için birbirine denk değildir. Çünkü Taşlıcalı Yahyâ'nın "dönem şairlerine ve halkın şiirden anlayan kesimine göre Kandî'nin şairlik yeteneği yok denecek kadar sınırlı, şiirleri ise mahlası gibi bir tatlılık barındırmamaktadır" şeklinde bir iddiası vardır. Bu sebeple de Hayâlî Bey'in "şairlik yeteneği olmayan biri"nden iyi olmasının hiçbir öneminin olmadığını söyler. Fakat yine de Taşlıcalı, "az, hiç yoktan iyidir" diyerek Kandî'nin şiirlerini yok saymış; onun yerine acemi, toy bir şair olarak gördüğü Hayâlî'nin basit şiirlerini yeğ kabul etmiştir.

Dedi halkuñ biri nazm-ı Hayâlî
Ola mı nazm-ı Kandî'ye berâber
Dedüm Kandî sözinde yok halâvet
Bilür anı cihân halkı mukarrer
N'ola andan yeg olursa Hayâlî
Ki top yokdansa torlak yeh demişler (Bozyiğit, 2021: 730)

Kendisini Hayâlî Bey ile kıyaslayan şairlerden biri olan Yetîm, aşağıda yer alan şiirinde Hayâlî Bey'den daha üstün olduğunu edebi bir biçimde açıklamaya çalışmıştır. Yetîm, Hayâlî Bey ile kendisini kıyaslarken hakarete varan, aşağılayan sözler yerine daha olumlu ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Yetîm, şirinde yer alan beyitlerin ilk mısralarında Hayali Bey'in olumlu özelliklerini sıralarken ikinci mısralarında kendisinin Hayâlî Bey'den üstün olan özelliklerine değinmiştir. Bu şekilde hakaret etmeden, edebi bir biçimde kıyaslama yaparak kendisinin üstünlüğünü kanıtlama çabasına girmiştir. İlk beyitte Hayâlî Bey'i iyi bir yüzücü olan timsaha benzeten Yetîm, kendisini Hayâlî Bey'in ustalıkla yüzdüğü o denizin dibindeki mücevherin peşinde olan bir dalgıca benzetmiştir. İkinci beyitte Hayâlî Bey'in belagat yönüyle usta bir şair olduğu vurgulanmıştır. Hayâlî Bey'in belagattaki gücünü doğana benzeten Yetîm, kendisini bir sürü doğan kuşunu uçuran bir rüzgâr olarak betimlemiştir. Şiirin üçüncü beytinde Yetîm, Hayâlî Bey'in sözleriyle kendi sözleri arasında karşılaştırma yapmış ve "Hayâlî'nin söz kılıcı "rub'-ı meskûn"a salınmış; benim söz mührümün sadece alt kısmı bile yedi memleketin tamamıdır"[21] demiştir. Dördüncü beyitte şair, Hayâlî Bey'i güler yüzlülüğün hâkim olduğu çiçeklerle dolu bir güzellik bahçesinin padişahı olarak nitelerken kendini ise o bahçeyi dallarındaki meyveleri ile gölgeleyen koruyucu bir ağaç olarak tarif etmiştir. Şiirin son beytinde Yetîm, Hayâlî Bey'i şiir vadisinde yolunu kaybeden şairlere yol gösterici bir kişi olarak anmıştır. Buna göre yolunu kaybeden şairler onun da orada bulunması ile ona hayranlık beslemiştir. Aslında hayranlık beslenmesi gereken kişi Hayâlî Bey değildir. Zira Hayâlî Bey de o vadide kaybolmuş bir şairdir. Hayâlî Bey'in aksine Yetîm, o vadiden kurtulma yolunu bilen bilge bir kişidir. Orada kaybolmuş şairlere rehberlik ederek onları o vadiden kurtaracak olan yegâne kişi Yetîm'in bizzat kendisidir.

[21] Eski coğrafyacılar dünyayı dörde ayırıp bunun dörtte birinde insanların yaşadığını kabul ederek buna "rub'-ı meskûn" demişlerdi. Rub'-ı meskûnun da yedi ülkeden oluştuğunu kabul ederek bunları 1. Hind iklimi 2. Çin iklimi 3. Türk iklimi 4. Horasan iklimi 5. Maveraünnehr iklimi 6. Rum iklimi 7. Bulgar iklimi şeklinde adlandırmışlardı. Yine eski astroloji bilgi ve inançlarına göre bu yedi iklimden her biri gezegenlerden birinin hakimiyeti altında idi. Buna göre Zühal 1., Müşteri 2., Merih 3., Güneş 4., Zühre 5., Utarid 6., Ay ise 7. ülkenin hâkimi idiler (Şentürk, 2017: 60).

Hayâlî bahr-ı fikretde neheng-âsâ şinâverdür
Yetîm ol bahr ka'rında yüzer gavvâs-ı gevherdür
Hayâlî bâz-ı bâzû-yı belâgatdür şikâr almış
Yetîm anuñ gibi kuşlar uçurmış bâd-ı sarsardur
Hayâlî tîg-ı elfâzı salarsa rub'-ı meskûna
Yetîm elfâzınuñ zîr-i nigîni heft-kişverdür
Hayâlî şâh-ı pür-ezhâr-ı bâg-ı hüsn-i behcetdür
Yetîm esmâr-ı hikmetle dıraht-ı sâye-güsterdür
Hayâlî vâdî-i şi'rüñ olup güm-geşte hayrânı
Yetîm ol vâdìye düşmişlere sâlâr u reh-berdür (Aktaş, 1996: 324)

Divan şiiri geleneğinde şairler için anlam dünyası, kullandıkları üslup ve eda oldukça önemlidir. Kalıpları olan ve kolaylıkla bu kalıpların dışına çıkamayan bu şiirde, şairlerin bir sözü nasıl ifade ettikleri oldukça önem arz etmektedir. Bir ifadeyi ya da mazmunu şiirde kullanırken bir şairin ustalığı ve yeteneği ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden şiirin içeriği çoğu zaman şeklinden önce gelmiştir. Bu hususta belli bir kalıp içerisinde sözü ifade etmek o dönem şairleri için bir yetenek sergileme fırsatıdır. Yetîm'in aşağıdaki beytinde de buna benzer bir anlatım söz konusudur. Sözün özü yani sözün içeriğinin güzelliğinin kendisine armağan edildiğini söyleyen şair, Hayâlî'ye ise sözün şeklinin kaldığını ifade eder.

Lübb-i sühan Yetîm'e sunıldı Hayâlî'yi
Kısr-ı kelâm ile mezesiz lâga saldılar (Aktaş, 1996: 324-326)

Kaynaklarda genç yaşlarda vefat ettiği söylenen Yakînî, 16. yüzyıl şairlerinden biridir. Tıpkı çağdaşı birçok şairin yaptığı gibi Yakînî de Hayâlî Bey'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Yakînî, bu eleştirilerini diğer şairlere göre daha tatlı bir dille yapmıştır. Şaire göre Hayâlî Bey, sözleriyle ölüleri diriltme yönünden zamanın İsa peygamberi sayılsa bile, Yakînî'nin ruh bahşeden sözleri karşısında Hayâlî Bey, ancak bahşedecek bir canı bile bulamayacak seviyede olabilir.

Hayâlî Beg tutalum 'Îsî-i devrânımış ammâ
Kelâm-ı rûh-bahşum birle yok bahş itmege cânı (Zülfe, 2004: 255.

Sonuç

17. yüzyılda yetişen ve oldukça büyük şöhrete sahip olan şairlerin başında gelen Hayâlî Bey, kaleme aldığı şiirlerle devrin önde gelen isimlerinin beğenisini ve takdirini toplamıştır. Kısa sürede devlet erkânının en gözde şairlerinden biri haline gelen Hayâlî, temelde bir Kalenderî dervişi olması sebebiyle belli bir şair grubu tarafından her fırsatta eleştirilmiştir. Başta Taşlıcalı Yahyâ olmak üzere Emîrek-zâde, Makâlî, Zâtî, Kandî, Yetîm, Yakînî ve Lami'î Çelebi gibi dönemindeki diğer önemli şairler tarafından eleştirilere maruz kalan Hayâlî, bahsi geçen şairlerce kimi zaman adeta bir düşman olarak görülmüş, hatta çoğu zaman hakaretlere maruz kalmıştır. Hayâlî Bey'e karşı yapılan eleştiriler ve edilen hakaretler temelde Kalenderî dervişi olması sebebiyledir. Ancak şairliğinin ve şiirlerinin çokça rağbet görmesi, devlet erkânı tarafından desteklenip himâye edilmesi, şiirlerinin çokluğu, şairlik yeteneği ve doğrudan Hayâlî'nin fiziksel özellikleri de bahsi geçen şairlerin eleştirilerinde çokça yer almıştır.

Divan edebiyatında şairlerin şiirleri aracılığıyla birbirlerine laf attıkları yaygın olarak

görülmektedir. Şairler arasındaki kıskançlık, çekememezlik, siyasi veya etnik ayrımlar, hayat görüşleri, elde ettikleri başarılar ve ihsanlar vs. gibi konular bu atışmaların temel motivasyonudur. Çağdaşı birçok şair tarafından eleştiri yağmuruna tutulan Hayâlî Bey örneği de Divan edebiyatında yaşanmış en meşhur eleştiri silsilelerinden biridir. Döneminde haklı, haksız birçok sebepten dolayı fazlasıyla eleştirilen Hayâlî Bey, çoğunlukla Taşlıcalı Yahyâ'nın eleştiri ve hakaret dolu şiirleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Taşlıcalı şiirlerinde açıkça Hayâlî Bey'i kıskandığını, onun itibar ve ihsan görmesine katlanamadığını ve hatta ondan nefret ettiğini itiraf etmiştir. Hayâlî Bey'i eleştiri yağmuruna tutan şairlerin neredeyse tamamı Hayâlî Bey'in aslında başarılı bir şair olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu eleştiri sahiplerinin odak noktaları Hayâlî'nin bir Kalenderî dervişi olması ve Kalenderîliğin Osmanlı Devleti'nde kabul gören bir tarikat olmaması; buna rağmen itikada ters düşen bir tarikatın mensubu olan bu toy dervişin bu kadar itibar görüp ihsanlara boğulmasıdır. Hayâlî Bey'i eleştiren Taşlıcalı Yahyâ, Emîrek-zâde, Makâlî, Zâtî, Kandî, Yetîm, Yakînî ve Lami'î Çelebi gibi isimlerin temelde itiraz ettikleri ve eleştirdikleri konu aslında budur.

Kaynakça

1. Aktaş, Ali (1996). *Yetîm Divanı* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
2. Aydın, Abdullah (2014). Divan Şairleri Arasında Şair ve Şiire Dair Atışmalar. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (3), ss. 213-237. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=17281
3. Belenkuyu, Bekir (2018). *Lâmiî Çelebi'nin Mesneviciliği* [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
4. Bozyiğit, Esra (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Nesre Çeviri-Sözlük)* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
5. Burmaoğlu, Hamit Bilen (2023). *Lâmiî Çelebi Divanı.* Yıldırım Belediyesi Kültür Yayınları.
6. Ceylan, Ömür (2007). *Kuşlar Divanı*. Kapı Yayınları.
7. Göktaş, Mehmet & Gürgen, Arif (2023). Taşlıcalı Yahya Bey Divanı'nda Hayali Bey Eleştirisi. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, 18, ss. 234-251. https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikmet/issue/77090/1158734
8. Güzel, Alican & Solmaz, Süleyman (2023). XVI. Yüzyıl Tezkirelerinde Hayâlî Bey. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* 6 (2), ss. 384-394. https://dergipark.org.tr/tr/pub/estad/issue/78269/1287924
9. Karagözlü, Volkan (2014). Hayâlî Bey, Hayalî, Mehmed Hayâlî Bey, Bekar Memi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim: Şubat 6 2025, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayali-bey-hayali-mehmed-hayali
10. Kaya, İ. Güven (2006). Yahya Bey'in Kasidelerinde Tarihi Gerçekler. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 28 (28), ss. 53-75. https://dergipark.org.tr/tr/pub/oa/issue/10950/130874
11. Kılıç, Filiz (vd.) (2018). *Aşık Çelebi Meşâirü'ş-Şu'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
12. Koyuncu, Fatih (2011). Alaşehirli Makâlî Mustafa Bey ve Mecmualardaki Bazı Şiirleri. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 9 (2), ss. 303-324. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/4067/53689

13. Kurnaz, Cemal (1998). Hayâlî Bey. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim Şubat 6 2025, https://islamansiklopedisi.org.tr/hayali-bey
14. Kurnaz, Cemal (2012). *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*. Kurgan Edebiyat.
15. Kurtoğlu, Orhan (1995). *Zati Divanı'nın Gazeller Dışında Kalan Şiirleri Üzerine Bir Araştırma* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
16. Şentürk, Ahmet Atilla (2015). Manzum Metinler Işığında Bir Kalender Dervişinin Profili. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (8), ss. 141-220. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=18737
17. Şentürk, Ahmet Atilla (2017). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. Yapı Kredi Yayınları.
18. Tanman, Mehmed Baha (1991). Arakıyye. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim Şubat 6 2025, https://islamansiklopedisi.org.tr/arakiyye
19. Uçar, Melike (2006). *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler* [Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
20. Zülfe, Ömer (2004). *Yakînî Divânı (İnceleme-Metin-Çeviri)* [Doktora tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi

Lâmiî Çelebi Divanı'nda Kadın Karşıtı Söylem

Emrah GÜLÜM
Doktor Öğretim Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
emrahgulum@anadolu.edu.tr
0000-0002-0614-1002

Özet

Kadın ve erkek yaratılıştan beri birbirinin hem zıttı hem de tamamlayıcısı konumunda görülmüştür. Kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklı oluşlarının dışında, dönemden döneme ve toplumdan topluma farklı konumlandırıldıkları ve farklı görevleri yüklendikleri görülmektedir. Gönüllü olarak ya da toplumsal baskı ile yüklenilen bu görevler ve kabul edilen konumlar iki cinsiyet arasındaki ayrılığı derinleştirmiş, hatta birçok toplumda kadın ve erkek arasında kapatılamayacak kadar büyük uçurumların açılmasına sebep olmuştur. Özellikle İslamiyet sonrası Türk toplumlarında erkeğin ve kadının toplum içerisindeki yerleri ve rolleri incelendiği zaman bahsi geçen uçurumun ne kadar derin olduğu daha net ortaya çıkmaktadır. İslamiyet sonrası Türk toplumlarının en başında gelen Osmanlı Devleti'nde de durum pek farklı değildir. Saray içerisinde kadının durumu biraz farklılık gösterse de Osmanlı tebaasında kadın her zaman için toplumdan soyutlanmış, söz hakkı olmayan ve pek de ciddiye alınmayan bir pozisyona düşürülmüştür. Osmanlı'da ne eğitim alanında, ne sanatta, ne ticarette kendine yer bulan kadının sadece ev işleri ve çocuk bakımı ile sınırlandırılan hayat tarzı, uzun yıllar genel geçer ve yazılı olmayan toplumsal kurallar arasında kalmaya devam etmiştir. Her konunun olduğu gibi bu konunun da Divan şiirinde karşılık bulduğu ve şairlerin şiirlerinde kadının yerinden ve görevlerinden sıkça bahsettiği görülmektedir. Divan şairleri tarafından şiirlerde işlenilen gerçek kadın figürünün, göklere çıkarılarak neredeyse ilahlaştırılan hayalî sevgili-dilber figürünün aksine, çoğunlukla olumsuz olduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Kadınlar hakkındaki düşünceleri en olumsuz olan ve bu düşüncelerini şiirlerinde dile getirmekten çekinmeyen şairlerin başında da Lâmiî Çelebi gelmektedir. Gerek mesnevilerinde gerekse de *Divan*'ında defalarca kadınları yerden yere vurmuş hatta kadınlar için hakarete varan ifadeler kullanmıştır. Lâmiî Çelebi'nin bu kadın düşmanlığının ve nefretinin neyden kaynaklandığı bilinmemektedir. Ancak şiirleri ayrıntılı incelendiği zaman Lâmiî Çelebi'nin gözünden kadınların toplum içerisinde olması gereken yeri net bir şekilde görebilmekteyiz. İşte bu çalışmada Lâmiî Çelebi Divanı'nda yer alan ve kadın karşıtı söylem içeren şiir, kıta ve beyitler bir araya getirilip derinlemesine bir incelemeye tabi tutulmuş ve bu sayede de Lâmiî Çelebi'nin kadın anlayışı ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lâmiî Çelebi, Cinsiyetçilik, Divan Şiirinde Kadın, Kadın Karşıtı Söylem.

Anti-Woman Discourse in Lâmiî Çelebi's Divan

Emrah GÜLÜM
Assistant Professor, Anadolu University, Department of Turkish Language and Literature
emrahgulum@anadolu.edu.tr
0000-0002-0614-1002

Abstract

Since creation, men and women have been seen as both opposites and complements of each other. Apart from the fact that men and women are biologically different, it is seen that they are positioned differently from period to period and from society to society and undertake different duties. These duties and accepted positions, undertaken voluntarily or under social pressure, have deepened the separation between the two genders, and have even caused a gap too large to be bridged between men and women in many societies. When the places and roles of men and women in society, especially in post-Islamic Turkish societies, are examined, it becomes clear how deep the said gap is. The situation is not much different in the Ottoman Empire, which was one of the leading post-Islamic Turkish societies. Although the situation of women within the palace differed slightly, women in the Ottoman Empire were always isolated from society, were placed in a position where they had no say and were not taken seriously. In the Ottoman Empire, the lifestyle of women, who found no place for themselves in education, art or commerce, was limited only to housework and child care, and continued to remain among the general and unwritten social rules for many years. It is seen that this subject, like every other subject, finds a response in Divan poetry and poets frequently mention the place and duties of women in their poems. It is an undeniable fact that the real female figure depicted in the poems by Divan poets is mostly negative, unlike the imaginary lover-belle figure who is glorified and almost deified. Lâmiî Çelebi is one of the poets whose thoughts about women are the most negative and who does not hesitate to express these thoughts in his poems. He repeatedly criticized women both in his masnavis and in his Divan, and even used insulting expressions about women. It is not known what caused Lâmiî Çelebi's misogyny and hatred. However, when his poems are examined in detail, we can clearly see the place women should have in society through Lâmiî Çelebi's eyes. In this study, the poems, stanzas and couplets in Lâmiî Çelebi's Divan, which contain anti-woman discourse, were brought together and subjected to an in-depth analysis, and thus, Lâmiî Çelebi's understanding of women was tried to be revealed.

Keywords: Lâmiî Çelebi, Sexism, Women in Divan Poetry, Anti-Woman Discourse.

Giriş

Osmanlı toplum hayatında kadının yeri gerek anne olması bakımından gerekse de ahlak kavramının sadece kadın üzerinden tanımlanmış olmasından dolayı her zaman geri planda olmuştur. Osmanlı'nın ahlak anlayışı kadının her zaman için çok katı kurallar doğrultusunda denetlenmesine sebep olmuştur. Biyolojik ve sosyolojik açıdan "üretici" olarak görülen kadın, annelik görevi sebebiyle de soyların devam etmesinin ve kültürel kodların nesilden nesle aktarılmasının vasıtası olarak görülmüştür. Özellikle İslamiyet'in ve şeriat kurallarının zamanla farklı yorumlanmaya başlaması sebebiyle kadının Osmanlı toplum hayatındaki yeri gittikçe daha da geri plana atılmış ve bu konu günümüze kadar tabiri caizse kangren bir konu olarak

süregelmiştir. Hukuk gibi kadın ve erkeğin neredeyse eşit sayıldığı istisnai alanların varlığı kabul edilse de kadınların gerek eğitim alanında gerek ticarette gerek sosyal hayat içerisinde ikinci plana atılmaları Osmanlı'nın ataerkil yapıda bir toplum olmasının sonucudur. Bu nedenle Osmanlı'da erkeklerin kadınlar hakkındaki fikirleri çoğunlukla negatif yöndeyken Divan şiirinin ve şairlerinin de bu "fikir hareketinden" uzak kalması pek mümkün değildir. Nitekim Divan edebiyatında hayalî olan ve şairler tarafından neredeyse tapınılacak kadar göklere çıkarılan sevgili tiplemesine yazılan yüzbinlerce şiirin dışında toplumdaki gerçek kadınlara hakaret eden, onları aşağılayan, yerden yere vuran çok fazla şiirle de karşılaşmaktayız. Bu tarz kadın karşıtı söylem içeren şiirler, Divan şairleri tarafından bazen şiir geleneğine ayak uydurmak için, bazen de müstakil bir olay neticesinde yazılmıştır. Ancak bazen de şairlerin gerçek düşüncelerinden kaynaklı yazılmışlıkları da vardır. Kendi sosyal hayatında kadınlar tarafından sevilmeyen, tercih edilmeyen, reddedilen, çirkin bulunduğu için aşkına karşılık verilmeyen şairlerin, şiirlerinde kadına nefret kustukları görülebilmektedir. Aynı şekilde cinsel tercihleri farklı olduğu için kadınları aşağılamayı tercih eden Divan şairleri de vardır. Hatta evlendiği kadın yüzünden çok sıkıntı çeken ve bu sebeple kadın nefretiyle dolu olan şairler de olabilir. Görüldüğü üzere erkek şairlerin kadınlara karşı nefret dolu olmalarının ve şiirleri vasıtasıyla her fırsatta onları aşağılamaya çalışmalarının sebepleri muhteliftir. Ancak bu şairlerin arasında bir isim vardır ki mesnevilerinde ve *Divan*'ında kadına hakaret etmekten ve onları aşağılamaktan kendini alamaz. Kadın nefretinin sebebi tam olarak bilinmese de Lâmiî Çelebi, neredeyse her eserinde kadınlara ve genç kızlara karşı hakaret, aşağılama, yerme, hakir görme, küfür, cinsel ima ifadeleri içeren beyitler kaleme almıştır. Çoğu zaman iftiraya, mantıksız genellemelere ve cinsel sapkınlıklara dayanan bu beyitler sebebiyle Lâmiî Çelebi için kadın karşıtı söylemi adeta bir üslup haline getirmiş bir şairdir diyebiliriz.

Dönemin ünlü isimlerinden biri olan Lâmiî Çelebi hem mesnevilerinde hem de Divanı'nda kadınlara hakaret eden ve cinsel imalarda bulunan şiirlere yer vermekten çekinmemiştir. Üstelik bu hakaret ve cinsel içerikli şiirler kıyıda köşede kalmış şiirler değil özellikle başlıklandırılmış ve başlıklarından bile şairin fikrinin ne olduğunun anlaşılabildiği şiirlerdir. *Der-Mezemmet-i Zenân, Der-Mezemmet-i Kahbe-gân, Der-Şive-i Duhterân, Der-Mezemmet-i Hîzân* gibi başlıkları olan bu şiirlerde bahsedilen konular ve tercih edilen kelimeler, Lâmiî Çelebi'nin kadınlar hakkındaki fikirlerinin ne derece çarpık, bozuk ve mesnetsiz genellemelerden ibaret olduğunun bir göstergesidir.

Kaynaklarda tam adı Mahmûd bin Osmân bin Nakkâş Alî bin İlyâs olarak geçen Lâmiî Çelebi Bursa doğumludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte *Divan*, *Münşeât-ı Lâmiî* ve *Şerefü'l-İnsân* adlı eserlerinden devşirilen bilgilerle tahminen h. 878/m. 1472-73 olarak kabul edilmiştir. Bütün hayatının Bursa'da geçtiği ve çok iyi bir medrese eğitimi aldığı bilinmektedir. Muradiye Medresesi'nin iki tanınmış müderrisi Mollâ Ahaveyn ve Mollâ Mehmed bin el-Hâc Hasanzâde'den ders alan Lâmiî, İslâmî ilimleri öğrendikten sonra Nakşî şeyhlerinden Emîr Ahmed Buhârî Hazretleri'ne intisap ederek Nakşibendî tarikatına girmiştir. Bu tarikatı tercih etmesinin en büyük sebebi ünlü İran mutasavvıfı Câmî'nin ve Çağatay Türkçesinin kurucusu sayılan Alî Şîr Nevâyî'nin de Nakşibendî olmasıdır. Köklü bir aileden gelmesine ve aldığı eğitimin kalitesine rağmen 37 yaşına kadar herhangi bir eser kaleme almamıştır. 37 yaşından vefatına kadarki süreçte ise Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilmesinin de etkisiyle yoğun bir şekilde telif ve tercüme faaliyetleriyle uğraşmıştır. İstanbul'a hiç gitmediği halde şöhreti hem edebiyat hem de tasavvuf muhitlerine kadar yayılmış; Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği *Hüsn ü Dil* eseri sayesinde sultanın lütfuna mazhar olmuş ancak buna rağmen aldığı maaşı sadece

eser telif etmeye adamış; devlet kademesinde hiç görev almamıştır. Âşık Çelebi hariç neredeyse bütün kaynaklar vefatı konusunda ortak bir tarih vermektedir. Âşık Çelebi'ye göre h. 940/m. 1533 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Diğer kaynaklar ve Lâmiî Çelebi'nin vefatı için tarih beyti yazan şairlere göre ölüm tarihi h. 938/m. 1532'dir. Mezar taşındaki "el-merhûm Şeyh Lâmiî b. Osman" ibaresinden vefat ettiği tarihlerde bir tekkede şeyhlik yaptığı anlaşılmaktadır (Belenkuyu, 2018: 9-13; Burmaoğlu, 2023: 14-17; Kut, 2003: 96-97; Kut, 2015).

Lâmiî Çelebi, Divan edebiyatının en çok eser veren şairlerinden biridir. Nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olarak 46 tane telif ve tercüme eserin müellifidir[22] (Ayan, 1994: 46). Özellikle mesnevi alanındaki kudreti tartışmaya kapalı olacak kadar büyüktür. Türkçe'de örneği bulunmayan birçok mesneviyi tercüme faaliyetleri sayesinde edebiyatımıza kazandıran Lâmiî Çelebi, sanat gösterme çabası içinde olmadan kendi kendine oluşturduğu nazım ve nesir dili sayesinde şöhretini hızlı bir şekilde arttırmıştır (Kut, 2003: 96). Nakşibendî tarikatına intisabı dolayısıyla eserlerinde yoğun bir şekilde kullandığı tasavvuf düşüncesinin etkisiyle dinî-tasavvufî içerikli didaktik eserler vermeye özen göstermiştir. Çok iyi bildiği Farsça sayesinde kendisi gibi Nakşibendî olan Molla Câmî'den çokça tercüme yapmıştır. Bu sebeple de Türk edebiyatında "Câmî-i Rûm" lakabını almıştır.

Lâmiî Çelebi, Divan edebiyatının kadına olumsuz bakışını örneklendirmek için adı sık sık anılan yazarlarından biri, belki de en başta gelenidir (Tezcan, 2016: 216). Şairin hayatı incelendiği zaman kadınlara karşı oluşturduğu bu fikir ve söylemlerin neyden kaynaklandığı da pek açık değildir. Dinî-tasavvufî içerikli didaktik eserler verme çabasının bir sonucu olarak Lâmiî'de nasihat üslubu ağır bastığı için eserlerinde ibret olabilecek olaylar hazırlayıp bunlar üzerinden ders vermeyi amaçlamış olabilir. Eserlerinin pek çok yerinde atasözü ve deyimler ile Türkçenin imkânlarını kullanarak söylediği veciz sözleri kullanan, yeri geldikçe padişaha karşı öğütler vermekten bile sakınmayan, gerektiğinde muhatap aldığı kişiyi hicveden Lâmiî'nin kadınlara karşı söyledikleri de bu çerçevede değerlendirilebilir. Zira Lâmiî, kadınları tamamen yerip yok sayan biri değildir (Yiğit, 2018: 221). Mesela Câmî'den yaptığı *Nefahâtü'l-Üns* tercümesinde Anadolu velilerinin ardından "er sufilerin mertebelerine ulaşan arife kadınlar hakkında" başlığı altında 34 kadın hakkında bilgi vermiştir (Uludağ & Kara, 2011). Hatta Latîfî'ye göre Lâmiî'nin cariyeler/kadınlar hakkında söylediği şiirler, şiirleri arasında en güzellerindendir (Canım, 2000: 479). Ancak tüm bunlara rağmen Lâmiî Çelebi'nin *Divan*'ının sonunda yer alan bazı mezemmetler bize bambaşka bir hikâye anlatmaktadır.

***Lâmiî Divanı*'nda Yer Alan Kadın Söylemleri**

Lâmiî Çelebi, *Divan*'ının son kısmında birçok konuda eleştiriler içeren manzumelere yer vermiştir. *Divan*'ının "Defter-i Râbi' fi'l-Müteferrikât" başlıklı son bölümünde yirmi biri kıta, üçü nazım ve altısı mesnevi nazım şeklinde oluşturulmuş toplam otuz hiciv manzumesi bulunmaktadır (Burmaoğlu'ndan akt. Aytaç, 2011: 76). Bu manzumeler *fi-arzi'l-şikâye, hecv-i melîh, der-mezemmet-i ba'z-ı hâce-gân, şikâyet, der-ihsân-ı hûbân, der-mezemmet-i hisset, der-ta'arruz-ı hâsid, latîfe, der-ta'rîz-i bîni büzürg, der-mezemmet- i hûy u hâ-yı ehl-i yâr, der zu'm-*

[22] Ayrıntılı bilgi içi n bknz.: BELENKUYU, Bekir (2018). *Lâmiî Çelebi'nin Mesneviciliği*. DT. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi; BURMAOĞLU, Hamit Bilen (2023). *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*. Bursa: Yıldırım Belediyesi Kültür Yayınları; KUT, Günay (2015). "Lâmi'î Çelebi, Mahmûd b. Osmân", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=de-tay&detay=6797, Erişim Tarihi: 06.02.2025; KUT, Günay (2003). "Lâmiî Çelebi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 37: 96-97, İstanbul.

ı vâ'izân-ı zamâne, der-mezemmet-i cehl ü taklîd, der-mezemmet-i dûnân, der-kadh-i hırs-ı pîrân, der-mezemmet-i zenân, der-mezemmet-i kahbe-gân, der-mezemmet-i selita-gân, der-hâlet-i zenân, der-şîve-i duhterân, der-mezemmet-i mugelmân, der-mezemmet-i hîzân, der-mezemmet-i herze-gûyân, der-mezemmet-i beng, der-mezemmet-i boza, der-mezemmet-i ser-hoşân, der-mezemmet-i derziyân başlıklarını taşımaktadır. Başlıklardan da anlaşılacağı üzere Lâmiî bu manzumelerde vaizleri, hocaları, kadınları, ibneleri, kıskanç ve alçak kimseleri, boş söz söyleyen şairleri, ayyaşları, terzileri, keyif verici maddeleri hicvetmektedir. Bu hiciv manzumeleri arasında sadece kadınların ve genç kızların eleştirisi *der-mezemmet-i zenân, der-mezemmet-i kahbe-gân, der-mezemmet-i selita-gân, der-hâlet-i zenân, der-şîve-i duhterân* başlıklı altı şiirde yapılmaktadır. Bunların dışında *der-mezemmet-i hîzân* başlığını taşıyan ve aslında ibnelerin eleştirisinin yapıldığı manzumede ibnelerin eleştirisi kadınlar üzerinden yapıldığı için bahsi geçen manzume de bu çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kıta 56	Kadınlara Yergi
Der-Mezemmet-i Zenân	Kadınların dış görünüşüne, süslerine aldanma
Zenlerüñ taşlarına aldanma	Onların içleri kötülük doludur
İçleri toptolu habâsetdür	
Mekr ü tezvîr ü fitne vü telbîs	Aldatma, yalan, dolan, fitne, hile
Bunlara san'at u virâsetdür	Bunlar kadınlara miras kalan ustalıklardır
Kıta 56	

Lâmiî Çelebi bu manzumesine doğrudan "kadınlara yergi" başlığını koyarak tavrını en başından belli etmiştir. Şiir içerisinde kadınların içlerinin ve dışlarının aynı olmadığından, tutarsız olduklarından, yalancı olduklarından, kötü niyetli olduklarından, ikiyüzlü olduklarından, velhasılı her türlü kötü huya sahip olduklarından bahsedilmektedir. Hatta öyle ki Lâmiî Çelebi bu saydığı kötü huyların hepsinin kadınlara kalıtsal yollarla miras kaldığını, yani bu kötülüklerin aslen soydan geldiğini ve kadınlar tarafından bu aldatma, yalan ve kandırma huylarının birer sanat gibi özenle işlendiğini iddia etmektedir. Erkeklere de kadınların dış güzelliklerine aldanmayıp onların içlerinin ne kadar kötü olduğunu hatırlamalarını tavsiye etmektedir. Bu şiirde erkekleri mağdur ve kurban yerine koyan Lâmiî, kadınları da çok geniş bir genelleme içerisinde kötülüklerin kaynağı olarak lanse etmiştir.

Kıta 57	**Kıta 57**
Der-Mezemmet-i Kahbe-gân	**Kahpelere Yergi**
Merd iseñ evde kahbeyi tutma	Eğer mert biriysen kahpeyi evde tutma
Ger boyınca batarsa altuna	Boyu kadar altın içinde olsa da
Lanet olsun ana vü mâlına da	Ona da onun malına da lanet olsun
Mâlı mel'ûn kendü mel'ûne	Malı da kendisi de lanetliktir

Bu manzumede Lâmiî Çelebi, eleştirinin ve sert söyleminin dozunu biraz arttırmış ve kaba hatta küfür sayılacak ifadeler ile kadınları eleştirmeye devam etmiştir. Her ne kadar Lâmiî'nin eleştiri şiirlerini genel anlamda öğüt verme amaçlı yazdığı iddia edilse de bu şiir, alt metninde biraz daha fazlasının olduğu hissiyatını vermektedir. Kendi özel hayatında nasıl bir evliliği vardı ve eşiyle nasıl bir ilişkileri vardı bilinmez ancak bu şiir özelinde eşinin varlıklı bir aileden geldiği

ve yer yer devlet kademesinde görev almayı reddeden, dolayısıyla bir maaşı olmayan Lâmiî'ye maddi sebeplerden dolayı laf ettiği sonucunu çıkarabiliriz. Manzumede kadınlara "kahpe" ifadesiyle hakaret eden Lâmiî, erkeklere de ne kadar malı olursa olsun eğer karakterinde sorun varsa, yani "kahpe" ise, o kadını evine alma, evinde tutma diyerek nasihat vermiştir. Lâmiî'ye göre "kahpe yaratılışlı" kadınların hem kendisi hem de malı naletliktir. Bu sebeple her ne olursa olsun mert erkeklerin böyle kadınları yanlarında tutmamaları gerekir.

Kıta 58	**Kıta 58**
Der-Mezemmet-i Selita-gân	**Küfürbaz Kadınlara Yergi**
Fikri âlemde zenlerüñ ikidür	Bu alemde kadınların iki tane fikri vardır
Biri gezmek biri eşşek sikidür	Biri gezmektir, diğeri de eşek sikidir
Bunlaruñ gözi görmesün yiri	Bunların gözü bir makam, mevki görürse
Begenürler mi degme bir kîri	Değerli bir siki beğenirler mi hiç?
Bir karış iki tutam olmasa kîr	O sik bir karış ya da iki tutam olmazsa
Yirinüp birbirine aglayu dir	Üzülüp ağlayarak birbirlerine derler ki
Benüm erim hemân eşekbaşıdur	Benim kocam maalesef eşekbaşıdır
Ya tavâşî vü ya deve kuşıdur	Ya hadım edilmiştir ya da deve kuşudur

Lâmiî Çelebi, bu manzumenin başlığında kullandığı ve "ağzı bozuk kişi" anlamına gelen "selita-gân" ifadesiyle kadınların kendi arasında her konuyu rahatça ve açık bir şekilde konuşabilmelerine atıf yapmaktadır. Öyle ki Lâmiî'nin iddiasına göre kadınlar kendi kocalarının cinsel konulardaki dedikodusunu bile başka kadınlarla yapmaktan çekinmezler. Buna da Lâmiî Çelebi, kadınların sadece iki tane fikrinin olmasını gerekçe gösterir. Bu fikirlerden bir tanesi sürekli gezmek, diğeri ise eşeğin cinsel organı üzerinden tarif edilen "penis"tir. Yani şaire göre kadınlar sürekli olarak ya sadece gezmeyi ya da sadece cinselliği düşünecek kadar basit yapıdadırlar. Hatta bu kadınlar olur da bir makam, mevki sahibi olurlarsa kocalarını ve ne kadar iyi olursa olsun kocalarının cinsel performanslarını hepten beğenmemeye başlarlar. Kocalarının penis boyu bir karış ya da iki tutam yani 20-22 santim[23] olsa bile diğer kadınlara ağlayıp hayıflanarak bunun yeterli olmadığını, kocalarının yatakta hiçbir işe yaramayan hatta neredeyse hadım olan birine eşdeğer olduğunu dile getirirler. Lâmiî Çelebi, bu manzumede ağır eleştirilerini kadınlara yöneltirken kadınların ağzından kocaları hakkında söylediklerini iddia ettiği birkaç ifadeye yer verir. Bunlar "eşekbaşı", "tavâşî" ve "deve kuşu" ifadeleridir. "Tavâşî" kelimesi Farsça'da "hadım edilmiş erkek" demektir. Bu da cinsel anlamda işlevi olmayanlar için yerine göre hakaret amacıyla kullanılan bir ifadedir. Aynı şekilde "eşekbaşı" ve "deve kuşu" ifadeleri de argoda "işe yaramaz" anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Cinsel içerikli bir konuda kullanıldığı zaman "cinsel anlamda işe yaramayan, sorumluluklarını yerine getiremeyen, yatakta yeteneksiz, beceriksiz, etkisiz, iktidarsız" gibi anlamlara gelmiş olur. Lâmiî, bu manzumede kadınların kendi aralarındaki konuşmaların bu ve buna benzer minvalde olduğunu iddia ederek kadınları hiçbir şeyi beğenmeyen, yetinmeyi bilmeyen, özel olan her şeyi diğer kadınlara anlatmaktan çekinmeyen birileri olarak tasavvur etmiş ve eleştirilerini ve hatta hakaretlerini de bu doğrultuda sıralamıştır.

[23] Bir karış: 20-22 santimetreye tekabül eden uzunluk birimi. Bir tutam: 11 santimetreye tekabül eden uzunluk birimi.

Kıta 59
Der-Hâlet-i Zenân
Küsegen olur erlerine bular
Hoşdur ammâ şu nesnesi bularuñ

Ne kadar küsseler girü ol dem
Kîrile yazılur küsi bularuñ

Kıta 59
Kadınların Halleri
Bunlar sürekli olarak kocalarına küserler
Ama bunların şu huyları çok güzeldir

Ne kadar küserlerse küssünler tekrardan
Bunların küslükleri bir sik ile hemen düzelir

Lâmiî Çelebi, bu manzumede kendi fikrince kadınların hallerinden bahsetmektedir. Kadınların sürekli küsmelerinden şikayet eden şair, yine de kendisinin hoşuna giden bir kadın huyu olduğunu söyler. Bu huy da kadınlar ne kadar küserlerse küssünler bu küskünlüklerinin cinsel yollarla giderilebilmesidir. Bir önceki manzumeyle uyumlu olarak bu manzumede de şaire göre kadınlar sürekli cinselliği düşünür ve her işlerini cinsellikle hallederler. Hatta sebep ne olursa olsun küskünlükleri bile bir "kîr" ile kolayca çözülebilir. Çünkü şairin gözünde kadınlar en temel dürtüler seviyesinde yaşayan basit canlılardır. Küçük bir gönül alma işinin bile kadınlar için ancak cinsel yolla mümkün olduğu iddiasında bulunan Lâmiî Çelebi, bu manzumede argoda "penis" anlamına gelen "kîr" ile "vajina" anlamına gelen ve "küsmek" fiili ile tevriyeli olan "küs" kelimelerini bir arada kullanmıştır.

Kıta 60
Der-Şîve-yi Duhterân
Aceb-âyîn durur dûşîze kızlar
Dem-i sûr olsa mâtem gösterürler

Açup vuslat deminden gonca-veş dil
Hayâdan gülde şeb-nem gösterürler

Sürûrından sıgışmazlar içine
Dururlar yüzlerin gam gösterürler

Cihân Rüstem'lerini Zâl iderler
Kaçan destân ile dem gösterürler
Kıta 60

Kız Çocuklarının Nazları
Bakire kızlar çok gariptirler
Düğünlerinde matemdeymiş gibi görünürler

Gonca gönülleri kavuşma arzusuyla açılır
Ama utançtan gül yanaklarında çiy gösterirler

Sevinçten içleri içlerine sığmaz
Ama yüzlerinden dertliymiş gibi görünürler

Nice genç delikanlıları yaşlı, ihtiyar ederler
Ama bir hile ile onları kanlı gibigösterirler

Lâmiî Çelebi bu manzumesinde kadınların tutarsızlıklarından dem vurmaktadır. Ancak bunu da yine "kadınlar ve cinsellik" üzerinden yapmaktadır. Bu manzumede diğerlerinden farklı olarak evli kadınları değil henüz evlenmemiş bakire kızlar konu edilmiştir. Şaire göre bu genç ve bakire kızlar düğün günlerinde ağlayıp sızlayarak sanki bir matemdeymiş gibi gösterirler ancak bu bir yalandır. Çünkü düğünün sonunda cinsel anlamda bir kavuşma yaşayacaklarını bildikleri için içten içe mutlu, heyecanlı ve sevinçle doludurlar. Ancak sanki öyle değillermiş gibi gözlerinden yaşlar akıtarak herkese üzgün olduklarını göstermeye çalışırlar. Bu manzumedeki ifadeler yukarıda incelenen diğer şiirlerde söylenen sözlerle paralellik arz etmektedir. Diğer manzumelerde de bu manzumede olduğu gibi kadınların ikiyüzlü, kandırmayı ve yalan söylemeyi şiar edinmiş, erkek ve cinsellik meraklısı kişiler olarak gösterilmesi, Şair Lâmiî'nin kadınlar hakkındaki fikirlerinin ancak bu kadarla sınırlı olduğu anlamına gemektedir. Üstelik bu sözlerin birçok manzumede ısrarla tekrar edilmesi de şairin

bu fikirleri herhangi bir olay üzerine geçici olarak edindiğini değil, kadınların kısaca "kötü" olduklarına dair kalıcı bir inancının olduğunu göstermektedir.

Kıta 62	**İbnelere Yergi**
Der-Mezemmet-i Hîzân	Ey akıllı kişi! Mert isen ibneyle sohbet etme
Hîziyle itme sohbet merdiseñ iy hıred-mend Zenden kötidür el-hak olmaz vefâsı hîzüñ	Doğrusu kadından bile beterdir, vefası olmaz
Bî-zâr olur yüzünden her dem ki bî-zer olsan Kîrile sîm ü zerden dün gün hevâsı hîzüñ	Eğer meteliksizsen senin yüzüne bile bakmaz Hevesi gece gündüz sik, altın ve gümüşedir
Ehl-i hamiyyet iseñ yörenme yöresine Âlemde kahbe gibi yokdur hayâsı hîzüñ	Haysiyetliysen sakın yanına bile yaklaşma Alemde kahpe gibi, edebi yoktur
Kıta 62	

Lâmiî Çelebi, bu manzumede kabaca "ibne" olarak gördüğü erkeklerin eleştirisini kadınlar üzerinden yapmaktadır. Kadınları ve ibneleri edepsizlik, güvenilmezlik, vefasızlık, kahpelik gibi negatif değerler üzerinden karşılaştıran şair, ibnelerin "kadınlardan bile aşağıda" olduğu sonucuna varmıştır. Yukarıdaki manzumelerden de anlaşılacağı üzere kadınlar hakkındaki fikirleri sabit olan Lâmiî Çelebi, kadınlara kıyasla ibne olarak kabul ettiği erkeklerin daha aşağıda olduğunu ancak sonuç itibariyle ibnelerin de tıpkı "kahpe kadınlar" gibi para ve cinsel zevk peşinde koşan kişiler olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple de okuyuculara -ki bu durumda okuyucular erkekler oluyor- ibnelerin sadece parayla ilgilendiklerini ve onlardan uzak durulması gerektiğini öğüt veriyor.

Sonuç

Döneminin en ünlü isimlerinden biri olan Lâmiî Çelebi, gerek mesnevilerinde gerekse de *Divan*'ında kadınlar hakkında çok olumlu düşünceleri olmadığını belli eden, hatta yer yer onlara hakaret ederek cinsel imalarda bulunan şiirlere yer vermekten çekinmemiştir. *Divan*'ında yer alan *Der-Mezemmet-i Zenân, Der-Mezemmet-i Kahbe-gân, Der-Mezemmet-i Selita-gân, Der-Hâlet-i Zenân, Der-Şive-i Duhterân* ve *Der-Mezemmet-i Hîzân* başlıklı şiirlerinde Lâmiî Çelebi'nin kadınlar hakkındaki fikirlerinin ne derece çarpık, bozuk ve mesnetsiz genellemelerden ibaret olduğunu görebilmekteyiz. Zaten Lâmiî Çelebi'nin, Divan edebiyatının kadına olumsuz bakışını örneklendirmek için adı sık sık anılan yazarlarından biri olduğu otoriteler tarafından kabul edilmiş bir gerçektir. Lâmiî Çelebi'nin kadınlara karşı olan bu söyleminin gerekçeleri bilinmemekle birlikte yukarıda incelenen şiirler değerlendirildiği ve bu şiirlerden genel bir çıkarım yapıldığı zaman özel hayatında ve evliliğinde yolunda gitmeyen ve şairin gururuna dokunan bazı hadiselerin cereyan etmiş olabileceği sonucu çıkarılabilmektedir. Tabi Lâmiî Çelebi'nin kadınlar hakkında neden böyle düşüncelere sahip olduğu konusunda bugüne kadar kabul edilen gerekçelerin başında gelen dinî-tasavvufî içerikli didaktik eserler verme çabasında olan Lâmiî'nin eserlerinde ibret olabilecek olaylar üzerinden nasihatler verme çabasında olduğu ihtimali de unutulmamalıdır.

Yukarıda incelenen şiirler neticesinde Lâmiî Çelebi'nin kadın anlayışının iki odak noktası olduğu anlaşılmaktadır: Kötülük ve cinsellik. Şaire göre kadınlar neredeyse kötü olan bütün özellikleri bünyelerinde barındırabilecek kadar ikiyüzlü, dedikoducu, aldatıcı, yalancı, hileci,

fesatçı kişilerdir. Yalan söyleyip insanları kandırmak kadınlar için genetik bir huydur ve istisnasız her kadın böyledir. Ayrıca bu kadınlar erkek ve cinsellik düşkünüdür. Bu hayatta tek istekleri ve beklentileri bir erkeğin penisidir ve bütün dertleri, küskünlükleri o penisi elde ettikleri anda son bulur. Şaire göre kadınlar, insanlar arasında neredeyse en alt seviyededir ancak kadınlardan daha alt seviyede olan ve para karşılığı cinsel birliktelik yaşayan ibneler vardır ki onlar da edep, haya, namus, vefa birçok konuda negatif anlamda kadınlarla ortak özellikleri paylaşırlar.

Lâmiî Çelebi'nin bu çalışmaya konu olan şiirlerine bugünün gözüyle baktığımız zaman kadınlar hakkında söylenen sözlerin kabul edilebilir bir tarafı yoktur. Ancak bu şiirleri yorumlarken şairin yaşadığı dönemin şartlarını, Osmanlı toplum yapısını ve İslam geleneklerini de hesaba katmamız gerekir. Osmanlı toplum yapısında, istisnai durumlar hariç, kadının toplumdaki yeri çok geri planda bırakılmış hatta kadınlar yer yer yok sayılmışlardır. Bu bağlamda Lâmiî'nin kadınlar hakkında söyledikleri hala kulağa hoş gelmese de sosyal anlamda bir bakıma makul sayılabilirler. Ancak İslam dininin kadınlar hakkında erkeklere verdiği emirlere baktığımız ve Kur'an-ı Kerim'de kadın hakkında söylenenlere kulak verdiğimiz zaman Lâmiî Çelebi'nin kadınlar hakkında söylediği şeylerin dinî açıdan uygun olmadığı görülmektedir.

Kaynakça

1. Belenkuyu, Bekir (2018). *Lâmiî Çelebi'nin Mesneviciliği* [Doktora tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.
2. Burmaoğlu, Hamit Bilen (2023). *Lâmi'î Çelebi Dîvânı (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)*. Yıldırım Belediyesi Kültür Yayınları.
3. Kut, Günay (2015). Lâmi'î Çelebi, Mahmûd b. Osmân. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim: Şubat 6 2025, https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lamii-celebi-mahmud-osman
4. Kut, Günay (2003). Lâmiî Çelebi. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim Şubat 6 2025, https://islamansiklopedisi.org.tr/lamii-celebi
5. Uludağ, Süleyman & Kara, Mustafa (2011). *Evliya Menkıbeleri*. Pinhan Yayıncılık.
6. Tezcan, Nuran (2016). Lâmiî'nin Bazı Eserlerinde Kadın Tipleri ve Kadınla İlgili Düşünceler. *Divan Edebiyatına Yeniden Bakış* (216-240). Yapı Kredi Yayınları.
7. Canım, Rıdvan (2000). *Latîfî Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
8. Yiğit, Süleyman (2018). Lâmi'î'nin Mesnevîlerinde Kadın Algısı. *Söylem Filoloji Dergisi*, 3(2), ss. 217-251. https://dergipark.org.tr/tr/pub/soylemdergi/article/460652
9. Aytaç, Aslı (2011). Lâmi'î Çelebi Dîvânı'nda Müteferrikât Bölümünde Bulunan Hiciv Manzumeleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/2, ss. 75-86. https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=15058
10. Ayan, Gönül (1994). Lâmi'î Çelebi'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, ss. 43-65. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26301/277164

Kazâen Kendi Ölümüne Sebebiyet Verme -Son Dönem Osmanlı Bosna'sı Örneğinde-

Melis Merve OCAK
Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Bölümü
E- Posta: melismerveocak@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2244-3203

Özet

Eski çağlardan beri bireylerin dikkatsizlik, tedbirsizlik, ihmalkârlık ve hataları kendilerinin yahut başkalarının yaralanmasına veya ölmesine sebebiyet verebilmektedir. İslam hukukunda ve özünü ondan alan Osmanlı ceza hukukunda "hatâen", günümüz hukuk terminolojisinde ise "taksir" ile ifade edilen "bir kimsenin kasıt unsuru olmadan hatayla öldürülmesi" fiilinde, kusurlu eyleminden dolayı failin cezai sorumluluğu söz konusudur. Kazalar ise beklenmedik anlarda gerçekleşen öngörülemeyen durumlar olarak kabul edilir ki dolayısıyla failin cezai sorumluluğu bulunmaz. Zira başkasının kasıtlı bir eylemiyle veya müdahalesiyle gerçekleşmemişlerdir. Osmanlı arşiv belgelerinde ölümle neticelenen kaza vakaları "kaza nev'inden", kimesnenin sun'ı ve medhali olmadan vefat ettiği", "kazâen kendini telef ettiği" gibi ifadelerle kayıtlıdır. Bu bildiride, Tanzimat döneminin yüksek yasama ve yargı kurumu olan Meclis-i Vâlâ kayıtlarına yansıyan veriler üzerinden Bosna Eyaleti'nin son dönemlerinde kazâen kişilerin kendi ölümleriyle sonuçlanan vakalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Kazâen ölüm, Ev kazaları, Boğulma

Abstract

Since ancient times, individuals' carelessness, imprudence, negligence and mistakes can cause injury or death to themselves or others. In the act of "killing a person by mistake without any element of intent", which is expressed as "mistake" in Islamic law and Ottoman criminal law, which derives its essence from it, and "negligence" in today's legal terminology, the perpetrator is criminally responsible for his faulty action. Accidents are considered as unforeseen situations that occur at unexpected moments, so the perpetrator is not criminally responsible. Because they did not occur with a deliberate action or intervention of someone else. In Ottoman archive documents, accident cases that resulted in death are recorded with expressions such as "due to an accident", "the person died without artificial or medical aid", "he accidentally killed himself". In this paper, the cases that accidentally resulted in the deaths of people in the last periods of the State of Bosnia will be examined, based on the data reflected in the records of the Majlis-i Vâla, the highest legislative and judicial institution of the Tanzimat period.

Keywords: Bosnia, Accidental death, Home accidents, Drowning

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında işlenen suçlara ve bu bağlamda verilen cezaları içeren kaynaklara Osmanlı arşivinde çeşitli defter ve belgelerde rastlanmaktadır. Bunlar şeriyye sicilleri, ayniyat defterleri, kısas defterleri, Meclis-i Vâlâ ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'ye ait mazbata ve defterler, Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü Evrakında yer alan ceraim ve cinayetlere

dair istatistik cetvelleri, Rumeli Müfettişliği Evrakında yer alan mahkeme ve ceraim defterleri gibi kaynaklardır.[24] Osmanlı arşiv belgelerinde cinayetten başka kazâen gerçekleşen yaralama ve ölümlerin kaydına da rastlanmaktadır. Bilindiği gibi Tanzimat'ın ilanından sonra taşrada reformları uygulamak üzere asıl işlevleri idari-mali olan meclisler kurulmaya başlanmıştır. Bu meclisler, 1840 Ceza Kanununu ile bu kanunun tatbiki görevinin de kendilerine verilmesiyle yargı yetkisine de haiz olmuşlar ve yetkileri alanlarındaki ceza davalarını görmeye başlamışlardır. Taşra meclisleri katl, darp, hırsızlık, yol kesme gibi cezası ağır olan suçlarla ilgili olan davalarda verdikleri kararları tetkik edilmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya arz etmek zorundaydı.[25] Yeni ceza kanunları gereğince 1864'e dek muhakeme yapan bu meclislerden gönderilen ölüm vakalarını içeren dava kararlarının üst kontrolünün yapıldığı Meclis-i Vâlâ kayıtları bu çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır.

1. Bosna Eyaleti'nde Kazâen Gerçekleşen Ölümler

İslam hukukunda öldürme suçları beşe ayrılmaktadır. Bunlar; *kasten katl* (katl-i amd, bir insanı bilerek ve kesici alet kullanarak öldürme), *kasta benzer katl* (katl-ı şibh-i amd, bir insanı yaralayıcı alet olmaksızın sopa, tokat gibi şeylerle öldürme), *hatâen katl* (bir insanı kasıtsız, hata ile öldürme), *hata benzeri katl* (bir insanı ihtiyari olmaksızın yani irade dışında gerçekleşen bir fiil sonucunda öldürme) ve *tesebbüben katl* (bir insanın ölümüne fiilen değil yaptığı işle dolaylı yolla sebep olma) şeklindedir. Kasten katl suçunun cezası kısas veya diyet, kasta benzer veya hata benzeri katlin asli asli cezası diyet ve kefaret, tesebbüben katlin cezası ise diyettir.[26]

Gerek İslam ve gerek Osmanlı hukuku uygulamasında hatayla gerçekleşen fiilin ölüme sebebiyet vermesi, suçlunun cezasız kalmasını gerektirmez. Hatâen katlde failin öldürme kastı yoktur fakat fiilinde kasıt vardır. İslam hukukunda hatâen öldürme suçu zanda hata ve fiilde hata olarak ikiye ayrılır. Hatâen katlin asli cezası diyet ve kefarettir. Ek olarak öldürdüğü şahsın miras ve vasiyetinden mahrum bırakılan faile bedeli ceza olarak da tazir cezası verilir. Osmanlıda hatayla öldürmenin cezası şer'i hukuk hükmünce verilmekte idi.[27] Tanzimat Fermanının ilanının akabinde 3 Mayıs 1840 tarihinde yürürlüğe konan Ceza Kanûnnâme-i Hümâyûnunda taksirle-hatayla öldürme suçuna dair bir düzenleme yer almamıştır. Hatâen katl suçu dönemin diğer ceza kanunları olan 1851 tarihli Kanun-ı Cedîd'inin 1. Faslının 13. maddesinde[28] 1858 Ceza Kanunname-i Hümâyûnunun ise 182. maddesinde[29] düzenlenmiştir. Burada "hata" ile kastedilen taksirdir ve taksir dikkatten ve kanuna uyma yükümlülüğünden kaçınma olarak açıklanmış, bu yolla gerçekleşen katlde, faile cezai sorumluluk yüklenmiştir.

---

[24] Ayrıntılı bilgi için Bkz: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul 2017.

[25] Ekrem Buğra Ekinci, Tanzimat Sonrası Osmanlı Mahkemeleri, İstanbul 2010, s. 67-70.

[26] İlhan Bulut, "İslam ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hataen Öldürme Suçu", Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi, S. 1, 2018, s.49-51.

[27] Akbulut, a.g.e, s. 51, 52, 57.

[28] "*Madde-i katl ammden olmayıp hatâen olduğu takdirde o makûle hatâen olan maktûlün kâtili kendisinden o misillû efâl vuku bulmamış kimesne olduğu ve sabıkası olmayıp hakkında hüsn-i i şehâdet olunarak mazınne-i sû' olmadığı inde'ş-şer' tebeyyün eder ise yalnız icab-ı şer'îsinin iktizasıyla iktifa olunup mazınne-i sû' olduğu halde nizâmen bir sene müddet için küreğe veya prangaya vaz'-ı rah oluna*". Ahmet Akgündüz, Mukayeseli İslam Hukuku ve Külliyatı, Diyarbakır 1996, s. 824.

[29] "*Bir kimse bir şahsı hatâen itlâf eder yahut bi-gavr-ı kasdın telef-i nefsine sebeb olur ise, verese-i maktûlün hukuk-ı şer'iyesi bi'l-muhakeme istifa olunduktan sonra, eğer bu cerh ve darb keyfiyeti dikkatsizlikden ve nizâmâta riâyetsizlikten neş'et etmiş ise, altı aydan iki seneye kadar habs ile mücâzât olunur*". Akgündüz, a. g. e, s. 862-863.

Ölüme neden olma suçunda taksir daha geniş manada 1926 tarihli ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 455. maddesinde "*tedbirsizlik, dikkatsizlik, meslekte ve sanatta acemilik veya nizâmât, evâmir ve tâlimâta riayetsizlik*" olarak yer alacaktır.[30]

Kaza ise sonucunun öngörülemeyişi ile taksirden ayrılır. Kazalar, kişinin çevresiyle istenmeyen, kaçınılmayan ve kasti olmayan etkileşiminin sonucu gerçekleşir. Kaza kelimesinin sözlükte "*görünür sebebi olmadan*", "*amaçsız davranış*", "*tesadüf*" gibi çeşitli anlamları bulunmaktadır.[31] Umulmadık bir anda gerçekleşen sakatlanma, ölüm, mal kaybı gibi durumlara sebep veren olayları ifade eden kazaları kısa süreli bir dış etken ve kişinin isteği dışında vücuda gelen olaylar meydana getirmektedir. Doğal afetler kaza sayılmazlar. İnsanlık tarihi boyunca kazalar insanı öldüren sebepler arasında başlarda yer alır.[32] Bilhassa konut ve çevresinde düşme, yanma, boğulma, zehirlenme, ateşli silahla yaralanma vb. şekilde gerçekleşen ev kazaları, kaza sonucu meydana gelen ölümlerin önemli kısmını oluşturmaktadır.[33] Kazaların oluşumunda insan hatası, emniyetsiz ve tehlikeli hareketler, sosyal çevre, psikolojik nedenler, kişisel özellikler gibi birçok faktörün etkisi vardır.[34] Osmanlı kayıtlarına boğulma, düşme, yanma, yük altında kalma, kesici-delici aletlerle yaralanma, hayvanlar tarafından yaralanma gibi nedenlerle gerçekleşen kazalara dair birçok vaka yansımıştır.

Osmanlı'da ölüm ve yaralama hadiselerinin şer'i mahkemeye intikali maktulün ailesi veya başka Müslüman görgü tanıklarının şikâyeti veya durumdan haberdar olan ehl-i örfün kadıya bildirmesiyle başlardı. Şer'i mahkemenin hâkimi olan kadı, ihbarın olayın görgü tanıkları tarafından yapılması durumunda bu şahitlerden, görgü tanığı yoksa güvenilir kimselerden oluşan bir bilirkişi heyetini suç mahaline keşif ve tahrir için gönderirdi. Bu heyet cinayetin nerede, ne zaman, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğini soruşturur, edindikleri bilgiyi rapor haline getirerek kadıya sunar, kadı da raporu hüccet olarak sicile geçirirdi. Kadı bu rapor sonucuna göre hüküm vererek davayı nihayetlendirirdi.[35]

Bu keşif ve tahrirler "durum tespiti" mahiyetinde olup, hem sonradan mağdur veya yakınlarının açacağı davada hukuki delil oluşturmak, hem de davanın diğer tarafının haksızlığa uğramasını önlemeyi amaçlar. Durum tespitini amaçlayan keşif ve tahrir raporlarına kazayla meydana gelen ölüm ve yaralanmalar, intiharlar, doğal ölümler, hastalık nedeniyle veya doğal afetlerden kaynaklı ölümler de kaydedilmiştir.[36] Kazâen gerçekleşen ölümler adli vaka olmadığından keşif heyetinde genelde subaşı, asesbaşı gibi kolluk kuvvetleri yer almamıştır. Kişinin kendini kazayla yaralaması veya öldürmesi vakalarında olayda kimsenin müdahalesi ve etkisi olmadığının tespiti için başka kimseler tarafından da tahrir ve keşif yapılmasının talep edilebildiği arşiv örnekleriyle sabittir. Çünkü bu ölümlerde hem bireysel hem toplumsal sorumluluk vardır. Diğer insanlar, kişinin kaza ile öldüğünü ve bunda kendilerinin dahli

[30] Ertuğrul Ünal, Taksirle Ölüme Sebebiyet Verme Suçu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 27, 31.
[31] Ercüment Dizdar, "Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları", TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 2001, s. 26.
[32] Rahmi Dirican, "Kazaların Epidemiyolojisi ve Önlenmesi", Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, C. 5 S. 17, 1972, s. 51.
[33] Dirican, a. g.e, s. 53.
[34] Dizdar, a. g. e, s. 27-28.
[35] Ömer Korkmaz-Nasi Aslan, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme -Keşif ve Tahrir-Raporları", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 33, 2019, s. 241, 249, 250.
[36] İzzet Sak-Ayşe Güngören, "Şer'iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Keşif: Konya Örneği (1690-1740)", Tarihin Peşinde, S. 23, 2020, s. 172.

olmadığını keşif ile kayıt altına aldırarak ileride bu konuda gelebilecek haksız suçlamaları engellemek istemektedirler. Fâili meçhul cinayetlerde şer'i hukuktaki kasâme uygulamasında suçun cezaî ve bedelî sorumluluğunun topluma paylaştırılması söz konusudur. Bu yüzden kişinin eceliyle, dış müdahale olmadan öldüğünün keşifle kayıt altına alınması toplumun da haksız yere cezalandırılmasını önleyecektir.[37] Zira sicillerdeki örnekler kasâme uygulamasının suistimallere konu olduğunu, kazayla ölen kişilerin bile mahallesinden diyet alabilmek için katledilmiş gibi gösterilebildiğini ortaya koymaktadır.[38]

Kazaên yaşanan ölüm ve yaralamalar Allah'ın yasaklayıp ceza tayin ettiği bir eylem yahut Allah'ın emir ve yasaklarına uyulmaması sonucu şer'i hukukun suç olarak kabul ettiği, failine cezai işlem gerektiren fiil değillerdir.[39] Zira kaza sonucu gerçekleşen ölümler kasıt veya başkasının müdahalesiyle gerçekleşmediğinden, ortada suç yoktur. Dolayısıyla Osmanlı kayıtlarına "kimse hakkında bir şey denilemeyeceği", "kimseye bir şey lazım gelmediği" şeklinde kaydedildiği üzere ceza da gerektirmez. Kişiler kazayla gerçekleşen tehlikeli olayların kurbanı olmuşlardır. Arşiv belgelerinden padişah iradesi gereğince kazayla ölen kişilerin keşif ve soruşturmalarının yapılmasının istendiği anlaşılmaktadır.[40] Zira kasıt veya taksir sonucu gerçekleşmiş bir öldürme hadisesi ise failinin tespit edilip mahkemesinin görülerek neticesine göre cezasının icrası önem arz etmekteydi.

Bosna eyaletinde iş kazası sonucu meydana gelen ölümlere dair örneklerden birinde İzvornik sancağı Belen kazası Çiprovine köyü ahalisinden Pero Minoşeviç, Ekmekçi Simo Çokiç'in evindeki kuyuyu temizleme[41] göreviyle kuyuya indiği sırada nefes almakta güçlük çekerek[42] vefat etmiştir. Yapılan incelemede olayın Pero'nun kendi tedbirsizliğinden kaynaklandığının anlaşılmasıyla kimseye cezai bir işlem gerekmediği belirtilmektedir.[43] İş kazası kaynaklı ölümlere diğer bir örnekte kazâen ölen kişi Bihke'nin Goloviç köyünde Mehmed Ağaviç İbrahim'e ücretle toprak kazan Marko Maystroviç adlı Avusturya vatandaşı bir işçidir. Çalıştığı esnada kazâen toprak[44] yıkılınca kendisi toprak altında kalarak vefat etmiştir.[45] Benzer bir vaka Gradacac kazasında yaşanmıştır. Obudofça köyünde inşa edilen Rum Kilisesi için Osaşa isimli yerde taş kıran dört işçinin üstüne kazâen kırılan taşlar düşmüştür. Taşların altında kalan dört işçi de vefat etmiştir. Durumun kazâen gerçekleştiği, ahalinin talebiyle yapılan keşifte tespit edilmiştir. Ahalinin vakanın cinayet olmadığını kayıt altına aldırarak sonradan olası katl iddiaların önüne geçmek istediği düşünülebilir.[46]

Arşivde kaydına tesadüf edilen belgeler baz alındığında Bosna eyaletinde kazâen yaşanan ölümler içinde en sık görüleni boğulma olmuştur. Zira Bosna nehir ve göl gibi su kaynakları

[37] Korkmaz-Aslan, a.g.e, s. 250-252.
[38] Sak-Göngören, a.g.e, s. 175.
[39] Sibel Kavaklı, "Ölüm ve Yaralama Olaylarıyla İlgili Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer'iyye Sicillerinden Örneklerle", History Studies International Journal Of History, C. 5, S. 3, 2013, s. 119.
[40] BOA, A.MKT.NZD 132-49 (H.23.05.1271/M.11.02.1255); BOA, A.MKT.NZD 173-14 (H.24.03.1272/M.04.12.1855).
[41] Tathir.
[42] Bunalarak.
[43] BOA, MVL.d 93, Belge No: 156, Sıra No: 141, (H.13.04.1280/M.27.09.1863).
[44] Bar.
[45] BOA, MVL. 980-2, (H.15.10.1280/M.24.03.1864).
[46] BOA, MVL.d 103, Belge No: 66, Sıra No: 54, (H.22.08.1282/M.10.01.1866).

bakımından zengin bir coğrafya olup, su kaynakları etrafında yerleşim yerlerinin bulunması suda boğulmaların etkenlerinden biridir. Boğulma nedeniyle kazâen vefatlar su kaynakları üzerindeki geçitlerden düşme neticesinde yaşanmıştır. Yayçe kazasının Opar köyü ahalisinden Bero'nun kızı Gonca'nın kiliseye gitmek üzere Vrbas nehri üzerindeki geçitten yürürken kazayla ayağının kayarak nehre düşmesi ve boğularak ölmesi bu tür vefatlara bir örnektir. Yapılan soruşturmada bunun cinayet olmadığı, kimsenin müdahalesinin bulunmadığı anlaşılarak vefatının kazâen gerçekleştiğine hükmedilmiştir.[47]

Bazen boğulma vakalarının sandal, tekne, kayık gibi deniz araçlarından suya düşme neticesinde gerçekleştiği görülmektedir. Priyedor'un Haşani köyü ahalisinden Pero, değirmeninde kullandığı teknesi ile Sana nehrinden geçerken, teknenin kendiliğinden devrilmesi sonucu boğularak vefat etmiştir. Şer'i ilam kaydından Pero'nun varislerinin bu olaya dair kimseden kısas ve diyet davalarının olmadığını beyan ettikleri anlaşılmaktadır.[48] Diğer bir deniz vasıtasından suya düşerek boğulma vakasında ise Bihke'nin Priyedor kazası Dragola köyünde ikamet eden kayıkçı İstevan ile bir arkadaşı aynı köyden Bayro Seferoviç'in kayığında Şipka'ya gitmektedirler. Kayık Dubica kazasındaki Gradina iskelesi önlerinde demir atmış ve bir gün dinlenme molası vermiştir. Kayıktaki tayfalar uyurken sabah saat on civarında uyanan İstevan kayık kenarında tuvalet ihtiyacını giderdiği sırada kimsenin etkisi olmaksızın ayağı kayarak Sava nehrine düşmüştür. Kayıktakiler ses üzerine uyansalar da İstevan bulunamamıştır. Bayro'nun durumu mahkemeye bildirmesi üzerine yapılan keşif ve tahkikatta düştüğü yer derin olduğundan bir daha geri çıkamadığı, hatta cesedinin dahi bulunamadığı anlaşılmıştır. Bosna valiliğinden gelen tahrirat ve istintaklar Meclis-i Vala'nın Muhakemat Dairesi'nde görüşülmüş ve aksi bir delil alınamadığından ölümün kazâen gerçekleştiğine hükmedilmiştir.[49]

Nehirde yıkanırken de kazayla vefat vakaları yaşanabilmiştir. Novin kazası Ravska köyünden Mile'nin oğlu Yuvan, Una nehrinde yıkandığı sırada boğularak vefat etmiştir. Yuvan'ın cesedini keşif için kadı tarafından Hüseyin Efendi, hükümet tarafından da Osman, Mustafa ve tutanakta adı geçen diğer Müslümanlar gönderilmiştir. Cesedin keşif ve muayenesi Yuvan'ın babası Mile'nin önünde yapılmış, cesette yaralama ve darp izine rastlanmadığından ölümünün boğulma kaynaklı olduğu anlaşılmıştır. Yuvan defnedilmiş, ailesi de kimseden şüpheleri ve davaları olmadığını tescil ettirmişlerdir. Bu suretle vaka "kaza nev'inden" addedilerek kimse hakkında ceza gerekmediği kaydedilmiştir.[50] Buna benzer şekilde, Novin'de Kulan köyü ahalisinden Petar'ın oğlu Simo Una nehrinde yıkanırken boğularak vefat etmiştir. Yapılan keşif ve soruşturmada vefatın kaza sonucu gerçekleştiği ve kimsenin "sun'ı medhali" bulunmadığı anlaşılmıştır. Belgede, Simo'nun varisi amcası Kuzman'ın da kimseden şüphesi ve davası olmadığını tescil ettirdiği takdirde kimseye bir ceza gerekmeyeceği ifade olunmaktadır.[51] Yüzme bilmemenin yanı sıra, nehirlerin başka bir su kaynağına akan sular oldukları düşünülürse boğulma gerekçelerinden birinin de nehir akıntıları nedeniyle kişilerinin suya düşerek sürüklenmeleri olduğu düşünülebilir.

Bazen bireylerin kendi değirmenlerinin suyuna düşerek vefat ettikleri de olmuştur. Meclis-i Vâlâ'ya intikal eden bir tahrirattan anlaşıldığına göre Bihke'nin Priyedor kazası ahalisinden

[47] BOA, MVL.d 93, Belge No: 456, Sıra No: 187, (H.12.05.1280/M25.10.1863).
[48] BOA, MVL 980-4; BOA MVL.d 94, Belge No: 844, Sıra No: 175, (H.20.10.1280/M.29.03.1864).
[49] BOA, MVL 969-19, (H.19.01.1280/M.06.07.1863).
[50] BOA, MVL 972-35; BOA, MVL.d 94, Belge No: 58, Sıra No: 20, (H.17.06.1280/M.29.11.1863).
[51] BOA, MVL 973-34; BOA, MVL.d 94, Belge No: 149 Sıra No: 49, (H.03.07.1280/M.14.11.1863).

Mile Bozigace, Dubica'daki değirmeninin kapağını açıp suyun devr-i daimî için çarkın yanına giderken değirmen merdiveninden kazâen suya düşüp boğularak ölmüştür. Yapılan tahkikatta durumun kaza neticesi yaşandığı anlaşılmıştır. Varisleri de kimseden veya köy halkından davacı olmadıklarını tescil ettirmişlerdir.[52]

Kişiler bazen de kendi bağ veya bahçelerindeki ağaçlardan kazayla düşmüşlerdir. Çelebi Pazarı Kazası Pripeçak köylü Halil, Topçu köydeki bahçesinin ağacından elma toplarken başı üzerine düşerek vefat etmiştir. Yapılan soruşturmada Halil'in varisi olan kardeşi mahkemeye gelerek durumun kaza olduğunu beyan etmiş ve kimseden davası olmadığını tescil ettirmiştir.[53] Saray kazası Kiyeva cemaatinin Turba köyü ahalisinden İbrahim Karoyiç ise evinin bahçesindeki ağaçtan erik toplarken bastığı dalın kırılmasıyla düşerek ölmüştür. Keşif ve soruşturmada vakanın kaza olduğunun anlaşılmış, mağdurun ailesi de bu ölümle ilgili kimseden hak iddiasında bulunmayacaklarını ifade etmişlerdir.[54]

Kayıtlarda yaralayıcı, kesici aletlerden kaynaklı ölüm vakalarına da tesadüf edilmiştir. Birçe kazası Vrtofça köylü Lazar veled-i Simo, aynı köyden dört arkadaşıyla koya taş atarken kazâen yere düşmüş ve belindeki bıçağının göğsünü deşmesiyle vefat etmiştir. Lazar'ın ailesinin, olay esnasında yanında olan arkadaşlarından ve bir başkasından cinayete dair iddia ve davaları olmadığını ifade etmeleriyle olayın kaza olduğuna hükmedilmiştir.[55] Diğer bir vakada İzeniçe nahiyesinin İstranan köyünden Babiç Mustafa'nın oğlu Mehmed, belindeki tabancasının kimsenin müdahale ve etkisi olmadan kazayla ateş almasıyla kurşununun kendine isabetinden aldığı yaradan dolayı vefat etmiştir. Mehmed'in babası Mustafa durumun kazayla yaşandığını, kimseden davası olmadığını tescil ettirmiştir.[56] Novasil'in Krnuşa köyünden Pero'nun hanımı Mariye odanın duvarında asılı tabanca üzerindeki bez parçasını alırken tabancanın kazayla ateş alması üzerine göğsünden vurularak ölmüştür. Yapılan soruşturmada Pero ve oğlu olayın kazayla gerçekleştiğini ifade ederek kimseden davacı olmayacaklarını tescil etmişlerdir.[57] Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Travnik Kazası Celilovac köylü Feyzullah oğlu Hüseyin dostlarını ziyaret için Yayçe kazasına gitmiştir. Ömer Susanoviç'in evinde oturup sohbet ederlerken ev sahibinin "İskemlede rahatsız oturuyorsun, rahat otur" demesi üzerine Hüseyin kendi oturduğu iskemleyi altından çıkarmak için eğilince cebinde bulunan tabancası tepe üstü yere düşmüştür. Hüseyin, düşen tabancanın patlamasıyla göğsünden yaralanarak vefat etmiştir. Durumu köylülerden Ömer'in mahkemeye haber vermesi üzerine Zaptiye Mehmed keşif ve muayene için gönderilmiştir. Olay anında orada bulunan Susanoviç Ömer, Ömer'in kardeşi Mehmed, Loranoviç Osman, Mişaroviç Osman, Şariç Hüseyin ve Mehmed, Misiniç Hüseyin isimli yedi kişinin görgü tanıkları olarak yeminli ifadeleri alınmıştır. Bunlar olayın kazayla silahın patlamasıyla gerçekleştiğini yemin vermişlerdir. Hüseyin'in varisi olan kardeşi Mustafa da sorgusunda şahitlerin beyanlarını tasdik ederek kimseden davacı olmadığını tescil etmiştir.[58] Benzer bir ölüm kaydında Bihke'nin Kluç kasabası ahalisinden Osman kendi tabancasıyla kazayla kendini vurmuş ve ölmüştür. Yapılan keşif ve soruşturmada vakada cinayete dair bir

[52] BOA, MVL.d 93, Belge No: 64, Sıra No: 229, (H.03.11.1279/M. 22.04.1863).
[53] BOA, MVL.d 94, Belge No: 22, Sıra No: 18, (H.10.06.1280/M.22.11.1283).
[54] BOA, MVL 1003-16, (H.29.05.1281/M.30.10.1864).
[55] BOA, MVL.d 93, Belge No: 735, Sıra No: 194; BOA, MVL 971-37, (H.12.05.1280/M.25.10.1863).
[56] BOA, MVL 991-77; BOA, MVL.d 95, Belge No: 450 Sıra No: 104, (H.27.01.1281/M.02.07.1864).
[57] BOA, MVL.d 103, Belge No: 726, Sıra No: 8, (H.26.02.1282/M. 21.07.1865).
[58] BOA, MVL 960-25, Görüntü No: 1, 2, 4, (H.25.05.1279/M.27.11.1862).

şüphe görülmemiş, kazayla gerçekleştiğine hükmedilmiştir.[59]

Kötü alışkanlıklar da bazen kazâen ölümlere neden olabilmektedir. Buna örnek olarak Dubica kazalı Tripon Bakiç'in, Miljacka köyüne yarım saat uzaklıkta bir çalılık içinde ölü olarak bulunması gösterilebilir. Tripon'un yapılan keşif ve tahririnde alkol[60] bağımlılığının zihinde yarattığı bulanıklık nedeniyle kazara düşerek öldüğü anlaşılmış ve Tripon'un ailesi de alkol yüzünden vefat ettiğini ifade ettiklerinden şer'an ve kanunen kimseye bir ceza yaptırımı gerekmemiştir.[61] Benzer bir vaka aslen Travnik kazalı olup İstanbul'da Molla Gürani mahallesinde ikamet eden kahveci Mustafa Efendi'nin vefatıdır. Mustafa Efendi ziyadesiyle sarhoş iken Galata'da Kireç Kapısı yakınlarında saat beş civarı yere düşmüş, derhal Zaptiye merkezine götürülse de üç saat sonra vefat etmiştir. Yapılan muayenesinde boğma veya yaralamaya dair bir ize rastlanılmamış, soluğunun kesilerek beynine fenalık gelmesi neticesinde düşerek öldüğüne hükmedilmiştir.[62]

Bir diğer kazara ölüm sebebi yanarak gerçekleşen ölümlerdir. Travnikli Çolakoviç Niko'nun tarlasındaki kulübede bulunan çobanları on sekiz yaşlarındaki Niko ve İvo beraber mısır haşlamak için kazanda su kaynatmışlar, bu esnada şakalaşırken kazâen kaynar kazanın içine düşmüşlerdir. Niko'nun sıcak sudan beli ve ayakları ciddi derecede haşlanırken İvo'nun da sağ eli yanmıştır. Niko'nun ölümü üzerine hadise mahkemeye bildirilmiştir. Yapılan keşif ve soruşturmada kazayla gerçekleşen hadisede Niko'nun sıcak suya daha fazla temas eden kişi olduğundan yarasının iltihap kapmasıyla on gün sonra öldüğü İvo ile olayı gören Oraşa'lı İstepan, Yozib ve İvan'ın ifadelerinden anlaşılmıştır. İvo sorgusunda otururken Niko'nun şaka olarak kendisinin sırtına binmesi üzerine kalktığını bu sırada beraber kazan yanındaki mısırı almaya davrandıkları esnada ikisinin birden kazana düştüklerini beyan etmiştir. Olay üstüne kazandan kalkan Niko kız kardeşinin evine, İvo ise kendi evine gitmiştir. Niko daha sonra yaralarından dolayı ölürken İvo'nun yaraları bir ayda iyileşmiştir. Niko'nun kız kardeşleri Roza, Mare ve İstana'da ifadelerinde olayın kazayla gerçekleştiğini onaylayarak kimseden şüphe ve davaları olmadığını beyan etmişlerdir.[63] Diğer bir vakada ise Saray kazası Hamza Bey köyü sakinlerinden Soçiniç Salih'in evinde yangın çıkmış, yirmi yaşındaki kızı ile kardeşi Ahmet'in yirmi yaşlarındaki oğlu evden eşya kurtarmak için içeriye girmişlerdir. Fakat evden çıkamayarak yanarak vefat etmişlerdir. İkisinin de ölümü kaza nev'indendir.[64]

İşlediği suçun cezasını çekmemek için kolluk kuvvetlerine teslim olmayarak kaçan bir suçlunun kazayla vefatına dair örnek mevcuttur. Bir Avusturyalının çalınan kısrağının Krupa kazası Bojim mahallesi ahalisinden Derviş Emriç'in oğlu Şomo'da bulunması üzerine, Şomo hükümete çağırılsa da 15 Nisan 1864'te gece saat bir sıralarında kasabadan ayrılmak üzere Krupa kazasındaki köprüden geçmeye çalışırken, köprü muhafızı Zaptiye Hüseyin'in "kimsin" diye defalarca sormasına rağmen cevap vermeyerek firara kalkışmıştır. Zaptiye Hüseyin'in yakalamaya davranmasıyla kaçtığı sırada köprüde ayağı takılarak yere düşen Şomo, üzerindeki tabancasının kazâen ateş almasıyla sol memesi üzerinden yaralanmıştır. Ölmeden yapılan keşif ve muayenesinde "*Taksiratım böyle oldu. Belimde olan tabanca yolda firar ettiğim vakit*

[59] BOA, MVL 1008-30, (H.19.11.1281/M.15.04.1865).
[60] Işret.
[61] BOA, MVL.d, 94, Belge No: 764, Sıra No: 57, (H.12.07.1280/M. 23.12.1863).
[62] BOA, MVL 221-15, Görüntü No:1, (H.19.06.1273/M. 14.02.1857).
[63] BOA, MVL 1010-1; BOA, MVL.d 96, Belge No: 284, Sıra No: 36, (H.21.04.1281/M.13.09.1865).
[64] BOA, MVL.d 96, Belge No: 284 Sıra No: 25, (H.01.07.1282/M.20.11.1865).

ayaklarım kaymış olduğundan düştüğümden ez-kaza boşanıp beni, benim tabancamın kurşunu vurdu. Başka kimseden değildir" diye olayın kendi fiilinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Şomo olaydan on üç saat sonra vefat etmiştir. Zaptiye Hüseyin yapılan sorgusunda olayın kazâen gerçekleştiğini ifade etmiştir. Şomo'nun varisleri ise sorgularında Şomo'nun olay günü, ertesi gün hükümete gitmek üzere Naib Ahmed Efendi'nin evinden ayrıldığını ve arkadaşı Ali'nin evine yatmaya gitme niyetiyle mevzu bahis köprüden geçmek istediğini beyan etmişlerdir. İddialarına göre Şomo köprüden geçerken Zaptiye Hüseyin tarafından kasten arkasından vurulmuştur. Bu iddia üzerine mesele tekrar tetkik edilmiştir. Şomo'nun muayenesinde kurşunun göğsüne arkadan değil, önden girerek sırtından çıktığı zaten görülmüştü. Ahmed Efendi ile Ali de sorgularında Şomo'nun kendi evlerine uğramadığını beyan etmiş, köprü civarındaki ahali de olayın kazâen Şomo'dan kaynaklandığını beyan etmişlerdir. Keza Şomo'nun hayattayken alınan ifadesi ile de olayın cinayet olmadığı anlaşılmıştır. Zaten firara kalkışan hırsızlık suçlusu Şomo Zaptiye Hüseyin tarafından vurulmuş olsaydı bile 1858 Ceza Kanunu'nun 189. maddesi gereğince ceza almayacaktı.[65]

Cinayet suçu olduğu şüphesiyle şer'i ve nizâmî mahkemesi görülen bazı ölüm vakalarının soruşturması yapıldığında kazaên gerçekleştiğinin anlaşıldığı bazı örnekler de mevcuttur. İlk örnekte Mostar'ın Karagöz Bey mahallesinden Barişiç İskepan'ın varisleri, katili olduğu iddiasıyla Kavasbaşiç Ahmed'den davacı olmuşlardır. Şer'i mahkemede davacılar iddialarını delille ispat edemediği gibi iddiayı inkâr eden davalı Ahmed'e yemin teklifinde de bulunmamışlardır. Bunun üzerine kadı davacıları mahkemeye delil getirmedikçe veya davalıya yemin teklifinde bulunmadıkça mu'ârazadan menetmiştir. Nizamiye mahkemesinin soruşturmasında ise İskepan'ın oldukça sarhoş vaziyette elinde küçük bir bıçakla meyhaneden çıkarak Ahmed'i takip ettiği sırada elindeki bıçağın üstüne düşerek aldığı yara neticesinde vefat ettiği anlaşılmıştır. Hadisede müdahalesi bulunmayan ve masum olduğu ortaya çıkan Ahmed tahliye edilmiştir.[66] Bir başka örnek ise Saraybosna kasabalı 90 yaşındaki Mariya Hatun'un ölümüne Ulahlar karyeli Ahmed Ağa'nın neden olduğu şüphesiyle durumun mahkemeye intikâl ettirilmesidir. Şer'i mahkemede Mariya'nın kızı Sara annesinin kendi kendine yüz üstü düşerek kaşı ve yüzünün yaralandığını, ölmeden önce dahi kazayla yere düştüğünü söylediğini ve tedavi altına alındıysa da bir hafta sonra vefat ettiğini ifade etmiştir. Sara, konu hakkında Ahmed Ağa'dan kısas ve diyete dair davalarının olmadığını tescil ettirmiştir. Nizamiye mahkemesinin tahkikatında ise Mariya'nın, Ahmed Ağa'nın beygirini kendisine dokunmaması için öte tarafa çekerken kazayla yere düşerek yaralandığı ve bir hafta sonra hastanede vefat ettiği ihbar ve delillerden anlaşılmıştır. Masum olduğu ortaya çıkan Ahmed Ağa tahliye edilmiştir.[67]

SONUÇ

Ölüm her çağ, coğrafya, kültür, medeniyet ve dinde farklı tanım, algı ve anlamlarla ifade edilmiş olsa da her canlı için kaçınılmaz ve yadsınamaz bir gerçekliktir. İnsan aklı ve iradesi

[65] BOA, MVL 995-45, Görüntü: 1, 3, 9; BOA, MVL.d 95, Belge No: 854, Sıra No: 190, (H.08.11.1280/M.15.04.1864). 1858 Ceza Kanunun 189. Maddesi; "*Bilmukabele vuku bulan kati ve cerh ve darp fiillerini irtikâb eden kimse kezalik muafdır. Fakat zâbıta memurları bu babda müstesna olarak, onlar vazife-i memuriyetlerini icrada nizam-ı mahsusunun gösterdiği mesağ üzere îkâ edebilecekleri kati ve cerh ve darp fiillerinden mesul olmazlar ve onlara mukabele edenler bir veçhile mazur olamazlar*" şeklindedir. Akgündüz, a.g.e, s. 863. Yani Zabıta memuru Hüseyin, namlı bir hırsız olduğu ahali ve ailesi tarafından da kabul edilen Şomo'yu vursa dahi görevini icra ediyor olduğundan cezadan muaf olacaktı.

[66] BOA, BEOAYN.d, 853, Belge No: 465, (H.27.08.1288/11.11.1871).

[67] BOA, BEOAYN.d, 853, Belge No: 480, (H.11.06.1289/M.16.08.1872).

nedeniyle sorumluluğu olan, eylemlerinin sonuçlarından sorumlu ve o eylemin sonuçlarından etkilenen bir varlıktır. İnsanlar gündelik hayatlarında dikkat ve tedbir eksiklikleri sonucu güvenliklerini tehlikeye sokacak durum ve tavırlar içinde bulunabilmekte ve bunun neticesinde kaza diye tabir ettiğimiz ölüm, yaralanma, sakatlık, maddi hasar gibi durumlara yol açabilmektedir. Osmanlı Devleti pek çok adli vakanın çözümünde durum tespiti mahiyetindeki keşif ve tahrir uygulamasına başvurmuş, kazâen ölümlerin de mahkemeye intikal ettirildiği takdirde keşif, tahrir ve soruşturması yapılmıştır. Devlet kazayla olan ölüm hadiselerine dair keşif ve soruşturmalarında vakada kasıt unsuru bulunup bulunmadığını, ölümün gerçekten kaza mı yoksa cinayet mi olduğunu aydınlatmayı amaçlamıştır.

Son dönem Bosna Eyaletinde Meclis-i Vâlâ kayıtlarına yansıyan kazâen ölüm vakalarına bakıldığı zaman beklenmedik zamanda gerçekleşen kazalardan farklı yaş, cinsiyet ve din gruplarından insanların etkilendiği görülmüştür. Mağdurların çoğunlukla erkekler olduğu anlaşılmaktadır. Kazâen ölümler suç unsuru içermediği için bir ceza da söz konusu değildir. Mağdur kendi fiilinin sonucundan kendisi zarar görmüştür. Verilere göre Bosna'da boğulma, kesici-delici silahlarla yaralanma, ateşte veya sıcak suda yanma, toprak, taş gibi yüklerin altında kalma, kuyuda nefes alamama, ağaçtan düşme gibi vehim olaylar neticesinde kazâen ölümler yaşanmıştır. Bölgede bireylerin kazâen kendi ölümüyle sonuçlanan daha fazla vaka yaşandığını tahmin etmek zor değildir. Çünkü her kaza vakası mahkeme kayıtlarına yansımadığı gibi, bu çalışmanın temel kaynağı da Meclis-i Vâlâ kayıtlarıdır.

İncelenen belgelerdeki verilere göre Bosna'da kaza ile ölümler ev kazaları, iş kazaları ve boğulmanın dahil olduğu diğer kazalar kategorisinde gerçekleşmiştir. Meclis-i Vâlâ kayıtları baz alındığında Bosna eyaletinde kazayla ölümler içinde en sık rastlananı boğularak vefat olmuştur. Boğulma hadiselerinin yaşandığı nehirler Vrbas, Una, Sana ve Sava'dır. Nehirde boğulmalar köprüden, kayıklardan suya düşmek neticesinde ve suda yıkanırken gerçekleşmiştir. Değirmen suyuna kazayla düşerek de boğulan olmuştur.

Diğer sık gerçekleşen kazâen ölüm türü ise ateşli silahların patlaması veya kazayla bıçak gibi kesici aletlerin üstüne düşmeyle alınan yaralar neticesindeki ölümler olmuştur. Yaralayıcı aletlere ulaşımın kolay olması, bunların tedbirsiz ve kazalara olanak verecek bir şekilde belde taşınmaları veya ev duvarına asılı şekilde muhafaza edilmeleri gibi nedenler kazâen ölümlere sebebiyet vermiştir. Ayrıca yangın çıkan eve girmek, su kaynayan kazanın yanından eşya almak gibi tedbirsiz hareketler yapmak, ağaçtan riskli bir şekilde meyve toplarken zayıf dala basmak, toprak kazarken, taş kırarken, kuyu temizlerken vb. işleri ifa esnasında ihmalkâr davranmak da kazâen ölümlere sebebiyet vermiştir Tehlikeleri bilerek tedbir almanın her dönem için bu tip kazaların çoğunu önleyeceği veya etkisini azaltacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

1. **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**
2. **BEOAYN.d, 853 Nolu Defter:** 465, 480.
3. **MVL.d, 93 Nolu Defter:**156/141, 456/187, 64/229, 735/194.
4. **MVL,d, 94 Nolu Defter:** 58/20, 22/18, 764/57, 149/49, 844/175.
5. **MVL,d, 95 Nolu Defter:** 450/104.
6. **MVL,d, 96 Nolu Defter:** 284/36, 284/25.
7. **MVL,d, 103 Nolu Defter:**66/54, 726/8.
8. **MVL,** 221/15, 980/2**,** 969/19, 973/34, 980/04, 1003-16, 991/77, 1008/30, 1010/1,

995/45, 960-25, 971/37, 972/35.
9. **A.MKT.NZD,** 132-49, 173/145.

10. b. Kitap ve Makaleler

11. AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Diyarbakır 1986.
12. BULUT, İlhan, "İslam ve Osmanlı Ceza Hukukunda Hatâen Öldürme Suçu", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S. 1, 2018 s.41–71.
13. DİRİCAN, Rahmi, "Kazaların Epidemiyolojisi ve Önlenmesi", *Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 17, 1972, s. 51-60.
14. DİZDAR Ercüment, "Kaza Sebeplendirme Yaklaşımları", *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2001, s. 26-31.
15. EKİNCİ, Ekrem Buğra, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, İstanbul 2010.
16. KAVAKLI, Sibel, "Ölüm ve Yaralama Olaylarıyla İlgili Keşif Hüccetlerinin Değerlendirilmesi: Onyedinci Yüzyıl Amasya Şer'iyye Sicillerinden Örneklerle", *History Studies International Journal Of History*, C. 5, S. 3, 2013, s. 117-142.
17. KORKMAZ, Ömer-ASLAN, Nasi, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Olay Yeri Ön İnceleme -Keşif ve Tahrir- Raporları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 33, 2019, s. 239-259.
18. SAK, İzzet-GÜNGÖREN, Ayşe, "Şer'iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Keşif: Konya Örneği (1690-1740)", *Tarihin Peşinde*, S. 23, 2020, s. 169-211.
19. ÜNAL, Ertuğrul, *Taksirle Ölüme Sebebiyet Verme Suçu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Hun Sanatında Hayvan Üslubu

Cihan TEKİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Genel Türk Tarihi ABD
cihantekin94@gmail.com
ORCID 0000-0002-2063-9886

Özet

Orta Asya bozkır kültürünün estetik ve mitolojik bir yansıması olan hayvan üslubu, Hun sanatında önemli bir ifade biçimi olarak öne çıkmaktadır. Bu üslup, bozkır toplumlarının doğayla olan derin bağlarını ve hayvanlara atfettikleri koruyucu, sembolik anlamları yansıtır. İlk olarak Karasuk, Tagar ve Mayemir kültürlerinde ortaya çıkan hayvan üslubu, İskitlerden Hunlara, Avarlardan Selçuklulara kadar birçok topluluk tarafından benimsenmiş ve Asya'nın geniş bir coğrafyasında etkili olmuştur. Pazırık, Noyun-Ula, Esik ve Tuekta gibi önemli kurganlardan elde edilen arkeolojik buluntular, hayvan üslubunun sanat ve zanaat alanındaki estetik ve kültürel zenginliğini gözler önüne sermektedir. Altın süslemeler, dokuma ürünleri, taş oymalar ve metal işçiliği gibi zanaat dallarında işlenen hayvan figürleri, sanatın çok yönlü niteliğini ortaya koymaktadır. Hun sanatında geyik, kartal, kaplan, arslan (griffon) gibi hayvan figürleri hem gerçekçi hem de mitolojik tasvirlerle ele alınmıştır. Bu figürler, estetik değerlerinin yanı sıra, toplumların inanç sistemleri ve kozmolojik tasavvurlarını ifade eder. Özellikle mücadele sahneleri, fantastik yaratıklar ve doğayı sembolize eden figürler, Hun sanatında dinamik bir anlatım sunmaktadır. Hunların hayvan figürlerini tasvir ederken kullandıkları teknikler arasında dövme, dokuma, metal işçiliği ve taş oymacılık yer almaktadır. Bu çeşitlilik, sanatın zenginliğini ve Hunların doğa ile olan ilişkisini somut bir şekilde yansıtmaktadır. Bu araştırma, hayvan üslubunun kökenlerini, gelişimini ve Hun sanatındaki önemini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hayvan üslubu, sadece estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda Hunların doğa ile ilişkilerini, kozmolojik inançlarını ve toplumsal kimliklerini anlamada önemli bir kültürel kaynak sunmaktadır. Hun sanatının Göktürkler ve Uygurlar gibi sonraki Türk topluluklarının sanat anlayışını etkilediği görülmektedir. Arkeolojik buluntular, hayvan üslubunun proto-Türk sanatındaki yerini ve bu sanatın zengin tarihsel bağlamını daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Sonuç olarak, hayvan üslubu, Hunların inançlarını, yaşam tarzlarını ve sanatsal becerilerini ortaya koyan benzersiz bir üslup olarak değerlendirilmektedir. Bu sanat anlayışı, yalnızca Türk kültür tarihi için değil, dünya kültürel mirası açısından da büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hunlar, Hun Sanatı, Hayvan Üslubu, Kurganlar, Arkeoloji

Animal Style in Hun Art

Abstract

The animal style, which is an aesthetic and mythological reflection of the Central Asian steppe culture, stands out as an important form of expression in Hun art. This style reflects the deep connection of steppe societies with nature and the protective and symbolic meanings they attribute to animals. The animal style, which first emerged in Karasuk, Tagar and Mayemir cultures, was adopted by many communities from the Scythians to the Huns, from the Avars to the Seljuks, and was influential in a wide geography of Asia. Archaeological finds from important kurgans such as Pazyryk, Noyun-Ula, Esik and Tuekta reveal the aesthetic and cultural richness of the animal style in the field of arts and crafts. The animal figures in crafts such as gold ornaments, weaving products, stone carvings and metalworking reveal the multifaceted nature of the art. In Hun art, animal figures such as deer, eagle, tiger, lion (griffon) were handled with both realistic and mythological depictions. In addition to their aesthetic value, these figures express the belief systems and cosmological imaginations of societies. Especially struggle scenes, fantastic creatures and figures symbolising nature offer a dynamic expression in Hun art. The techniques used by the Huns to depict animal figures include forging, weaving, metalwork and stone carving. This diversity reflects the richness of art and the Huns' relationship with nature in a concrete way. This study aims to reveal the origins and development of the animal style and its importance in Hun art. The animal style is not only a form of aesthetic expression, but also an important cultural resource for understanding the Huns' relationship with nature, cosmological beliefs and social identity. Hun art seems to have influenced the artistic conception of later Turkic communities such as the Gokturks and Uighurs. Archaeological finds provide a better understanding of the place of the animal style in proto-Turkic art and its rich historical context. In conclusion, the animal style is considered to be a unique style that reveals the beliefs, lifestyles and artistic skills of the Huns. This understanding of art is of great importance not only for Turkish cultural history but also for the world cultural heritage.

Keywords: Huns, Hun Art, Animal Style, Kurgans, Archaeology

Sidgwick’in Etik Teorisi ve Eylem

Aynur Tunç
Doktor Öğretim Üyesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü
atunc@åybu.edu.tr
0000-0001-6503-0524

“Sidgwick’in Etik Teorisi ve Eylem” başlıklı bu çalışmamda 19. yy.’ın önemli ahlak düşünürlerinden olan Sidgwick’in temel eserlerinden hareketle analizleri ve teorik iddialarına dayanarak faydacılığının temelinde yer alan eylem görüşünü nasıl oluşturduğunu açıklayacağım. Sidgwick'in anladığı şekliyle etik, 'bireylerin iradi eylemlerine bağlı olarak, söz konusu bu kavramla insanların ne yapmaları gerektiğini, insanlar için ahlaki olarak doğru olanın ne olduğunu ya da insanların irâdî eylemlerle neyi amaçlamaları gerektiğini belirlemeyi sağlayan karar verme sürecini kasteder. Onun tanımına göre bilim, kesin bilgiye ulaşmayı amaçlayan sistematik bir çalışma anlamına gelmektedir. Ancak psikoloji veya sosyoloji gibi sosyal bilimlerin aksine etik, salt olgularla değil, ‘olması gereken' veya 'doğru' terimleriyle ifade edilen eylem normlarıyla ilgilenir. Etik teorisinde Sidgwick etiğin kapsamını yalnızca sınırlı anlamda 'ahlak' eylemi- yani yalnızca özgecil/diğerkâmlık düşünceyi ya da başkalarına karşı görevi dikkate alan ahlaki eylem olarak -düşünmez. Onun etiğin kapsamının aynı zamanda ister sağduyulu ister iyiliksever olsun, 'yapılması gereken eylem' olarak kabul edilen her eylemi içerdiğini düşündüğünü belirtmek gereklidir. Kendi mutluluğunu aramak için ihtiyatlı davranan rasyonel bir kişi de ‘olması gereken' terimini kullanabilir. Etik, bir bireyin eylemlerini iradi oldukları ölçüde ele alır. “İradi eylem”, ilk olarak, bilinçsiz ya da otomatik bir bedensel hareketten ayırt edilen bilinçli bir eylemdir. Daha açık bir ifadeyle, failin kendi eyleminin ve bunu yapan benliğin bilincinde olduğu bir eylemdir. İkinci olarak Sidgwick, etikte ele alınan iradi eylemin sadece bilinçli bir eylem değil, bilinçli olarak belli bir niyetle yapılan bir eylem olduğunu söyler. Kişi bir şey yapmaya niyetlendiğinde, bu niyetin yol açacağı sonuçların ya da etkilerin farkına varır ya da bunları zihninde temsil eder. Buna ek olarak, iradi eylem, kişinin duygu ve eyleminin doğrudan bağlantılı olduğu dürtüsel bir eylem değildir ve buna kişinin amaçlanan sonuçları seçtiğinin bilinci eşlik eder. Kısacası etik, 'iradi eylemi' failin eylemin sonuçlarının ve bu sonuçları seçip belirleyenin kendisi olduğunun bilincinde olduğu bir eylem olarak kabul eder. Sidgwick döneminin en etkili ahlak filozoflarından biridir ve onun güçlü etkisi Anglo-Amerikan ahlak ve siyaset düşüncesini, faydacılar ve karşıtları arasındaki 20.yy.’daki etik tartışmaların çoğunun gündemini belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Henry Sidgwick, bilinçli eylem, niyet.

Etik Yöntemler: Egoizm ve Faydacılık

Aynur Tunç
Doktor Öğretim Üyesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü
atunc@åybu.edu.tr
0000-0001-6503-0524

Özet

İngiliz ahlak felsefecisi Sidgwick meşhur temel eserinde üç etik yöntem/teori olan egoizm, sezgicilik ve faydacılığı ele alarak kişisel mutluluk ile genel mutluluk arasındaki uyumu araştırır. Sidgwick The Methods of Ethics (Etik Yöntemler) adlı eserinin I. Bölümünde faydacılığı tek geçerli etik teori olarak ortaya koymamakta, ancak teorik temellerini ve pratik yararlılığını ortaya koymaktadır. "Etik Yöntemler: Egoizm ve Faydacılık" başlıklı bu çalışmamda Etik Yöntemler'de yer alan egoizm ve faydacılık teorilerini açıklayacağım. Sidgwick ile ilgili dikkat çekici olan şey, kendisini bir faydacı olarak kabul ederken, faydacı haz ve acı hesaplamalarının zorluklarına oldukça samimi bir şekilde işaret etmesi ve hatta faydacılık ile egoizmi bağdaştırmadaki 'başarısızlığını' itiraf etmesidir. Bu, kimi yorumcularına göre yetersiz bir etik teorileri sınıflaması olarak görülse de üç etik yöntemin tarafsız ve ayrıntılı analizlerine odaklanan Sidgwick'in dürüst kişiliğini ortaya koymaktadır. O halde, Sidgwick çağdaş faydacı etiğe ne gibi katkılarda bulunmuştur? Bu katkılardan biri, faydacılık ve egoizm arasındaki ilişkiyi oldukça titiz bir şekilde incelemesidir.

Anahtar Kelimeler: Henry Sidgwick, Etik Yöntemler, egoizm ve faydacılık.

Gambrinus'ta Sanatın Gücü: Bir Direniş Simgesi Olarak Müziğin Rolü

Kübra Çağlıyan Şakar
Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Rusça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
kubracagliyansakar@aybu.edu.tr
0000-0001-9524-1672

Özet

Aleksandr Kuprin'in *Gambrinus* adlı eserinde Gambrinus, farklı sosyal sınıflardan insanların bir araya geldiği bir meyhanedir. Bu insanları birleştiren, bir araya getiren en önemli unsur Saşka'nın müziğidir. Onun kemanından yükselen melodiler bu insanları günlük hayatın sıkıntılarından uzaklaştırıp ortak bir noktada buluşmalarına yardımcı olur. Müzik, evrensel bir dil olarak, dinleyicilerin ruh halini etkileyen güçlü bir araçtır. Saşka'nın çaldığı keman, meyhanedekilere neşe verir, hüzünlendirir ya da onlara geçmişi hatırlatır. Böylece sanat, bireyler arasındaki görünmez sınırları ortadan kaldırarak onları ortak bir duygu atmosferinde buluşturur. Saşka için müzik, yalnızca bir meslek değil aynı zamanda ruhunun sesi ve özgürlüğünün sembolüdür. Bu noktada sanat, bireyin kendini ifade etme biçimi olarak ele alınır. Onun müziği, baskıcı rejimin dikkatini çeker ve sonunda ellerine zarar verilerek keman çalması engellenir. Ancak Saşka'nın sanata olan inancı ve bağlılığı o kadar güçlüdür ki, fiziksel olarak çalamasa bile sanat onun ruhunda yaşamaya devam eder. Bu durum sanatın yalnızca fiziksel bir eylem olmadığını aynı zamanda insanın iç dünyasına da kök salan bir güç olduğunu gösterir. Sonuç olarak bu çalışmada, müziğin bireysel ve toplumsal direnişin bir aracı olarak nasıl işlev gördüğü incelenmektedir. Eserin merkezinde yer alan kemancı Saşka, sanatı aracılığıyla yalnızca bir eğlence unsuru sunmakla kalmaz, aynı zamanda baskı ve adaletsizliğe karşı bir direnç göstergesi haline gelir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, Kuprin'in *Gambrinus* eserinde sanatın birey ve toplum üzerindeki dönüştürücü gücünü analiz ederek, eserin ana karakteri Saşka üzerinden müziğin özgürlük mücadelesindeki rolünü ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Aleksandr Kuprin, *Gambrinus*, sanatın gücü, müzik ve direniş

IV. Ankara İnsan ve Toplum Bilimleri Kongresi

Schopenhauer'da Ahlakın Temeli Olarak Merhamet Erdemi

Mehmet Akif Vatandaş
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü
psikoyol@gmail.com

Özet

Schopenhauer Kant'tan aldığı eleştirel felsefeyi onu da içine katarak genişletir ve kendi felsefi sistemini kurar. Bu sistem kitabına ismini verdiği *İsteme ve Tasavvur Olarak Dünya* üzerinden açıklanır. Kendinde şey ve amaçsız kör bir itki olan istemenin tezahürü kavga, çatışma, kaos ve gerilime sebep olur. Canlı cansız her madde kendi varlığını, özündeki "isteme"sini ortaya koymak için amansız bir mücadele içindedir. Bu mücadele, içinde insanın da bulunduğu yaşamı; sonu tükenmek bilmez döngü halinde acılar ve tatminsizliklerle doldurur. Kendini bu kaosun ve çatışmanın içinde bulan aynı zamanda sosyal bir varlık olan insan nasıl eylemesi gerektiğini belirlemelidir. Birey estetik deneyim yaşayarak bir anlığına da olsa istemenin girdabından kurtulup saf algısal idrak seviyesinde kalarak ideaları idrak edebilir. Sanat kısa süreliğine bir kurtuluş sunsa da bu deneyim dahi denilen insanlarla sınırlıdır. İnsan diğer yandan istemeyi susturup dünyanın kaotik geriliminden el etek çekerek inziva hayatı sürebilir. Bütün bunlar dünya hayatındaki yapıp etme tarzlarımıza yönelik kısmi çözümlerdir. Çünkü insan sosyal bir varlık olup birbirine muhtaçtır. Bütün canlıların birbirini yok etme pahasına kendine yer edinmeye çalıştığı bu tezahür olarak dünyada insanın başkasıyla kurduğu ilişkinin nasıl olacağı önemli bir konudur. Schopenhauer burada devreye "merhamet" erdemini sokar. Dünyada aynı kaderi paylaşan insanın, birliğin parçaları olarak bir nevi kader yoldaşı olduğunu kavraması üzerinden birbirine sevgi ve adalet duygusu geliştirerek merhametle yaklaşması gerçekleşebilir. Merhamet, dünya hayatına(istemeye) bulanmış olmanın insana yüklediği trajikliği tahammül edilebilir kılmanın temel insani şartı olarak önümüzde durmaktadır. Bu çalışmada Schopenhauer'ın kötümser bakış açısıyla trajik deneyim olarak tarif ettiği dünya, isteme üzerinden açıklanarak böyle bir dünyada bulunmak durumunda kalan insanın etik ilişkisi "merhamet" erdemi üzerinden kurulmaya çalışılır. Böylece kör bir itki olarak "isteme"nin insanda açtığı yaraya "merhamet" üzerinden merhem olabilmenin imkanı sorgulanır.

Anahtar Kelimeler: Schopenhauer, İsteme, Ahlak, Merhamet

Lykophron İle Kritias'ın İnsan Ve Toplum Anlayışları

Oğuzhan Uyar
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe (Doktora Programı)
ogzuyar@gmail.com
0000-0001-9533-9311

Özet

Düşünce tarihine bakıldığında hiç şüphesiz bir yönüyle bilimin diğer yönüyle felsefenin gelişiminde Sokrates öncesi filozoflar ya da doğa filozofları olarak anılan filozofların varlığa ilişkin soruşturmaları önemli bir yer teşkil eder. Söz konusu filozofların evrene ilişkin soruşturmalarının merkezinde evrenin tümünde geçerli olan ilk ilke, ana madde konusu gündemde iken; bu soruna ilişkin öne sürülmüş yanıtların fazlalığı bir yönüyle düşünce gelişimini hızlandırmış iken diğer yönüyle varlığa ilişkin soruşturmaların ufkunun da genişletilmesini sağlamıştır. Bu durum felsefe tarihinin başlangıcındaki düşünürlerin doğa ile olan ilgilerinin yerini kronolojik bağlamda ele alınacak olursa, sonraki kuşak olarak ele alabileceğimiz sofistlerin, insan ve insana ilişkin sorunlar ve toplum problemlerinin merkeze alınmasının önü açıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Platon'un deyimi ile filozof ile siyasetçi arasında olan sofistlerin, insan ve toplum yaşamına dair önemli fikirler geliştirmiş olmaları hem insan hem de toplum yaşamına dair ilk soruşturmaların değerlendirilmeleri bakımından önemli olabilir. Söz konusu sofistlerden özellikle öne çıkanları Protagoras, Gorgias gibi isimler olurken, kimi sofistler de düşünce tarihinde silik durmalarına karşın fonksiyonları tarihin tozlu raflarında keşfedilmeyi bekliyor olabilir. Söz gelimi Lykophron sonraları Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau gibi büyük düşünürlerin de işlediği, doğal durumdan medeni duruma geçişte toplumsal sözleşmenin varlığına dair tarihte bilinen ilk vurguları kesin olarak yaparken; Kritias ise yasalar ve Tanrı düşüncesi ile insan ve toplum hayatının nasıl şekillendiği üzerine vurgular yapmıştır. Bu doğrultuda yapacağımız çalışma giriş ve sonuç hariç iki bölümden oluşacaktır. Giriş bölümünde sofistlerin kimler olduğu ve düşünce tarihindeki işlevleri kabaca gösterilmeye çalışılacaktır. Birinci bölümde Lykophron'un insan ve topluma dair görüşleri gösterilmeye çalışılacak; ikinci bölümde ise Kritias'ın insan ve topluma dair öne sürdükleri serimlenmeye çalışılacak ve sonuç bölümünde de iki filozofun görüşleri karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Yapılan çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılacak olsa da metinlerin analizinde anlama, anlamlandırma ve yorumlayıcı teknikler de kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Doğa, Düşünce, Sofist

Giriş

Eski Yunan düşüncesinde evrene, şeylerin nihai doğasına ilişkin mitoloji dışında bir kaynağa, (Zeller, 2008, s. 55) daha açık bir ifade ile söylemek gerekirse, akla dayalı soruşturmaların ilkinin M.Ö. 6. yüzyılda (Capelle, 2016, s. 239), Thales (Aristoteles, 2019, s. 25) tarafından yapıldığı belirtilir. O, evrenin tümünde geçerli olan ilk ilke, ana maddenin su olduğunu öne sürerken; (Laertios, 2019, s. 23) her şeyin suyun katılaşması ve sıvılaşması yoluyla meydana geldiğini düşünmüştür. (Thales vd., 2019, s. 25) Öte yandan söz konusu probleme ilişkin yanıtlar bununla sınırlı kalmamıştır. Çeşitli filozoflar tarafından, evrenin kurucu ilkesi olarak, A perion (Denkel, 2020, s. 24), hava (Laertios, 2019, s. 68), toprak (Ksenophanes, 2019, s. 33),

ateş (Laertios, 2019, s. 419), atom (Çevik, 2020, s. 111) gibi birçok farklı unsur öne sürülmüştür. Söz konusu probleme ilişkin öne sürülen yanıtların fazlalığı bir yönüyle insanlığın düşünce gelişimini hızlandırmış; diğer yönüyle ise varlığa ilişkin soruşturmaların ufkunun da genişletmiştir. Bununla birlikte şüphe ve eleştiri kültürünü de derinleştiren (Kranz, 1994, s. 191) söz konusu gelişmelerden sonra, ortalama bir Yunan aydını için pratikte yarar sağlamayan ve güven vermeyen araştırmalar yerine daha işe yarar konuların gündeme alınmasının vakti gelmiştir. (Arslan, 2006, ss. 14-15) Bu doğrultuda M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısında saf akla dayalı eleştirel düşünce, insan konusunu araştırma sahasının merkezine almıştır. (Capelle, 2016, s. 239) Bu dönemde düşünce tarihi sahnesine bu konuyu ana gündemi yapacak olan sofistler çıkmıştır. Eski Yunancada bilge, bilgelik olan sophos ya da sophia kavramlarına dayandığı düşünülen (Guthrie, 2021, s. 38) ve sophistes yani bilgici olarak da karşılık bulur. Kamusal ya da özel işlerde gençlere doğru düşünme, konuşma ve eylemeyi öğreten, kentleri gezerek para karşılığı dersler veren kimselere sofist denmiştir (Akarsu, 2015, s. 161). Başlıca ilgi alanları, hukuk, eğitim, etik, hitabet, kültür tarihi, gramer, estetik gibi alanlar olan (Kranz, 1994, ss. 191-192) sofistlerden en ünlüleri Protagoras, Gorgias gibi isimler olurken (Akarsu, 2015, s. 161) kimi sofistler de düşünce tarihinde silik durmalarına karşın, fonksiyonlarından dolayı tarihin tozlu raflarında keşfedilmeyi bekliyor olabilir.

Erken dönem sofistlerinden Protagoras'ın "insan her şeyin ölçüsüdür" (Guthrie, 2021, s. 180) ifadesi ya da hiççiliğin antik temsilcilerinden Gorgias ve meşhur ifadesi "hiçbir şey yoktur; varsa bile bilinemez; bilinse bile başkalarına aktarılamaz" (Zeller, 2008, s. 122) sıklıkla geriye dönülerek anılır. Fakat Prodikos, Hippias, Antiphon, Antisthenes gibi isimlerin yasa ve doğa üzerine öne sürdüğü bilgiler ilk andıklarımıza kıyasla daha az ele alınmaktadır. Thrasymakhos, Platon'un *Devlet* adlı metninde meşhur konuşmacılardan biri olup, adalet ve güç arasında kurduğu bağlantı ile öne çıkarken (Zeller, 2008, s. 125); Alkidamas ise toplum, dil ve evrensel değerler üzerine öne sürdükleri ile felsefe tarihinde yerini almıştır.

Yukarıda anılan sofistlerden farklı olarak, Lykophron ve Kritias'ın insan ve topluma ilişkin görüşlerinde bazı farklar vardır. Lykophron için, söz konusu farklardan ilki, toplumsal sözleşme fikrini öne süren tarihteki ilk kişi oluşudur. (Arslan, 2006, s. 68) O, yasa ve doğa ayrımının yanında asilliğe karşı olan çekimser tavrı ile de ön plana çıkar. Kritias ise yasa, din ve tanrı fikirleri arasındaki bağlantının yanında ırk politikası ile diğerlerinden oldukça farklılaşır.

Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümünde Lykophron'un insana ve topluma bakışı irdelenecektir; ikinci bölümünde ise Kritias'ın insan ve toplum anlayışını göstermeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde, iki filozofun görüşleri karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

1.Lykophron'a Göre İnsan ve Toplum

Gorgias'ın öğrencisi olduğu öne sürülen Lykophron, mevcutta hakkında en az bilgi sahibi olunan sofistlerden biridir. Doğduğu yer, öldüğü tarih ve eserleri hakkında elimizde sağlam bir bilgi olmamakla birlikte, Alkidamas ile çağdaş olduğu öne sürülür. (Guthrie, 2021, s. 298) Bu dezavantajlarına karşılık onun önemi, toplum sözleşmesi düşüncesinin tarihteki ilk örneğini vermiş olmasıdır. Özellikle Yeniçağ siyaset felsefesinde karşımıza çıkan doğal durum ve medeni durum ayrımı, doğal durumdan medeni duruma geçişte toplum sözleşmesinin işlevi konusuna açıkça değinen tarihteki ilk kişi olduğu bildirilir. O, doğal durumda ne bir ahlak kuralının ne de bir yasanın olduğunu tabiri caizse orman kanunlarının hüküm sürdüğünü öne sürer. Ona göre, site, doğal olarak meydana gelmemiştir. İnsan tarafından bizzat

oluşturulmuştur. (Arslan, 2006, s. 68) Söz konusu sözleşme kuramı Platon'un *Devlet* adlı metninin ikinci kitabında da karşımıza çıkar ve Glaukon tarafından dillendirilir. Fakat burada altı çizilmesi gereken nokta, Glaukon bu görüşten bahsederken bunun kendi görüşü olmadığını da belirtir fakat isim vermeden söz konusu görüşü şu şekilde ifade eder:

> Derler ki, tabiatta haksızlık etmek iyi, haksızlığa uğramak kötü bir şeydir. Haksızlığa uğrayanlar ise haksızlık edenlerden çok daha fazladır. İnsanlar, birbirlerine haksızlık ede ede haksızlığa uğraya uğraya, birinin tadını, ötekinin acısını duymuşlar. Haksızlığa uğramaktan sakınmayacaklarını, haksızlık etmeyi de her zaman beceremeyeceklerini anlayınca, bir anlaşmaya varmayı düşünmüşler, kanun koymuşlar, kimse haksızlık etmeyecek, haksızlığa uğramayacak diye. Kanunun buyurduğuna, kanuna uygun olana da doğru demişler. İşte doğruluğun kaynağı, özü budur. Doğruluk, en iyi şeyle, en kötü şeyin ortasında, yani haksızlık edip ceza görmemekle, haksızlığa uğrayıp öç alamamanın arasındadır. (Platon, 2015, s. 43)

Söz konusu kuram, tıpkı Hobbes'un kuramı gibi bir doğa durumu ve medeni durum ayrımı yapmaktadır. Bununla birlikte insanların doğal durumda iken birbirlerine zarar verme durumlarına da iki görüşte de değinilir. Lykophron ve Hobbes'un öne sürdüklerindeki bir diğer paralellik, doğal durumda henüz adil, adil olmayan vb. durumların olmayışıdır. Nitekim iki görüşte de doğal durumdan medeni duruma geçişte insanların zarar gördüklerinin bilincine varmış olmalarının benzerliği de göze çarpar. İki düşünürün de öne sürdüğü şekli ile haklı ile haksızın belirlenmesinde esas ayırt edici unsurun yasal durum ve yasa olduğunu öne sürülebilir. İki kuramda da yasanın buyurduğu doğru ya da adil; yasakladığı ise haksızlık ya da suç sayılmaktadır. Aralarındaki göze çarpan en büyük fark ise Hobbes'un kuramında doğal durumdan medeni duruma geçildikten sonra, insanların özgürlüklerinin ve yetkilerinin bir kısmını bir hükümdara teslim etmeleridir (Arslan, 2006, s. 69).

Lykophron, başlangıçta çağdaş olabileceğini söylediğimiz ve kendisi gibi Gorgias'ın bir diğer öğrencisi olarak anılan Alkidamas (Guthrie, 2021, s. 296) ile ortak bir görüşü paylaştığı öne sürülebilir. Buna göre, Alkidamas'ın söz konusu görüşlerine kabaca bakmak gerekebilir. O, *Messene* başlıklı söylevinde şunları belirtir; "Bir kimse köle bile olsa, aynı ete sahiptir; kimseyi doğa köle kılmamıştır ama talih bedeni köleleştirir" (Guthrie, 2021, s. 159). Bunun yanında yine Alkidamas'a atfedilen bir diğer ifade de "Tanrı bütün insanları özgür bıraktı; doğa hiçbir insanı köle yapmadı" ifadesidir (Aristoteles, 2004, s. 83). Alkidamas ile aşağı yukarı aynı perspektifte olan Lykophron ise Kranz'ın aktardığına göre "soyluluğun parlaklığı pek belli olmayan bir şeydir, kibarlık sadece söze dayanır" diyerek soyluluğun Yunan toplumunda yarattığı toplumsal statü farkına çekimser bakmaktadır (Kranz, 1994, s. 201). Bununla birlikte Lykophron, Aristoteles'in *Politika* adlı metninde bizzat hedef alınır. Burada sofist olarak anılan Lykophron'a atfedilen "Kanun insanlara karşılıklı olarak hakkı garanti eder fakat ahlaki bir rolü yoktur" (Kranz, 1994, s. 201) ifadesi Aristoteles tarafından eleştirilir. O, yasa ve ahlak ilişkisi söz konusu olduğunda bir devletin nihai hedef ve amacının iyi yaşamayı teşvik etmek olduğunu, bu yüzden kendini yurttaşlarının ahlaki iyiliğiyle ilgilenmenin onun için en önemli hak ve görev olduğu öne sürer. Bu durumda yasa, Aristoteles'in perspektifinden bakıldığında yalnızca uzak ülkeler arasındaki ittifaklardan yerelliğiyle farklılık gösterir ya da *Politika* adlı metninde bizzat Lykophron'un adını anıp söylediği şekliyle (Aristoteles, 2020, s. 278) basit bir anlaşma olup, iyi ve adil olanı yapmanın bir yolu değil yalnızca hakların garantiye alınmasından ibarettir. Dolayısıyla politik birliğin gerçek amacının Aristoteles'in öne sürdüğü gibi basitçe ve iyi yaşam

oluşu; Lykophron'un öne sürdüklerinin merkezinde değildir (Guthrie, 2021, ss. 140-141).

2. Kritias'a Göre İnsan ve Toplum

Kritias, Platon'un annesinin kuzeni Periktione'nin oğlu olarak ve birçok kaynakta Platon'un amcası ya da amcasının oğlu olarak geçmektedir. Bu bilgi önemlidir, çünkü Platon, ölümünden çok sonra bile yazdıklarında Kritias'ı sevgi ve minnetle anmaktadır. (Guthrie, 2021, ss. 284-285) Öyle ki Kritias, Platon'un, *Timaios* ve *Kritias* diyaloglarında oldukça önemli bir konumdadır. Bununla beraber kimilerine göre yine Platon'un *Devlet* adlı eserinde "En iyi yaradılış gereğinden başka türlü beslenirse, orta yaradılıştan daha kötü olur" (Platon, 2015, s. 203) ifadesi Kritias'ı tasvir etmektedir. Öyle ki dışarıdan bakıldığında zengin, soylu, yakışıklı olmasının yanında entelektüel olarak Sokrates'in dinleyicisi, felsefi ve edebi yeteneklerle donanmış olan Kritias, iktidar hırsından dolayı Sokrates'ten ayrılmış ve Platon'un perspektifine göre retorik ve tartışma becerilerinin ahlaki sonuçlarına aldırmayan biridir. Bununla birlikte sofistik öğreti tarafından bozulmuş, sağlam ve kusursuz bir doğanın örneği gibidir (Guthrie, 2021, s. 284). Geldiği soydan ötürü bir sofist gibi davranmış olmasa bile donanımı ve tarzı bağlamında sofistler içinde anılan Kritias, Atina demokrasisinden tiksinen, söz konusu demokrasinin katı bir düşmanı olarak (Guthrie, 2021, s. 286), demokrasinin öne çıkardığı sokaktaki insandan da nefret eden bir Sparta yanlısıdır (Arslan, 2006, s. 70). Öyle ki Atina'nın Sparta tarafından işgalinden sonra Sparta'ya hizmeti görev edinmiş olan Otuzlar'dan biri olarak karşımıza çıkar (Capelle, 2016, s. 285).

Kritias'ın felsefe tarihinde daha özelde sofistik hareket bakımından önemi dinin kaynağı, tanrı fikri ile insan yaşamı arasında kurduğu ilişkiden geçer (Arslan, 2006, s. 70). Ondan elimize kalan meşhur *Sisyphos* adlı oyunda insan doğasının yanında insanlığın ilkel halden topluma geçişte yasa ve tanrının fonksiyonu üzerine öne sürdükleri ilgi çekicidir. Söz konusu oyunda insanlığın ilkellikten medeni hale geçişini üç aşamada ele almak mümkün olabilir. İlk aşamada insan hayatının başlangıcında, yaşam, düzensiz, güce dayalı, iyilerin ödülsüz kötülerin ise cezasız kaldığı bir durumdadır. Dolayısıyla burada kişinin temel ihtiyaçlarını karşılaması bile oldukça güç olacağından genele bakıldığında insan varlığının devamlılığı risk altına girmiştir. İşte Kritias bu noktada, ikinci aşama olarak ele alabileceğimiz, insanların suçun ortadan kalkıp adaletin sağlanması için yasaları icat ettiğini öne sürer. Bu bir nebze insan hayatını, topluluk yaşamını düzene sokuyor gibi gözükse de kanunlara rağmen suçun tam olarak engellenmesi mümkün olmamıştır. Ona göre, yasalar topluluk içindeki suçları engelleme konusunda efektif olsa bile gizlice işlenen suçlar için yetersiz kalmıştır. Son aşama olarak adlandırabileceğimiz bölümde ise Kritias, ilk olarak kurnaz biri tarafından söz konusu gizil suçları önlemek için Tanrılar soyu diye üstün bir soyun var olduğu fikrini ortaya attığını ve bundan Tanrı korkusu fikrini meydana getirip diğerlerine yaydığını belirtir. Nihayetinde, bir insan herhangi bir suçu işlemek bir yana dursun suçu düşünürken ve söylerken dahi korkuya kapılacaktır. Çünkü Tanrılar, sonsuz yaşam sahibi olarak, ruhlarıyla işitip görür, pek aşırı düşünür ve pür dikkat dünyayı izler. İnsanların arasındaki her türlü konuşmadan haberleri vardır. İnsanlar arasında sessiz ve gizlice yapılan bir plan da dahil olmak üzere her şeyden haberleri olur. Oldukça keskin akla sahip olan Tanrılar kimseden bir şey almazlar, sınırsız olup, herhangi bir şeye ihtiyaç duymazlar. Onların mekanı, gökyüzüdür, korku veren gök gürültüsü ve şimşekler de buradan gelir. (Capelle, 2016, s. 284)

Kritias'tan kalma sayılı fragmanlardan birinde ise insan soyunun sağlıklı gelişimi için bir ırk politikası düşündüğü görülür. O bu konu hakkında şunları söyler: "İnsan soyu ile başlıyorum

söze. İnsanın en iyi ve en güçlü bedene sahip bir varlık haline gelmesi nasıl mümkün olurdu? Şayet babası daha önce bedenini çalıştırır, iyi yer ve bedenini alıştırırsa, doğacak çocuğun anası da bedenini güçlendirir ve çalıştırırsa" (Capelle, 2016, s. 285).

Kritias'ın düşüncelerine *Sysphos* oyunu merkezli olarak bakıldığında, yasaların doğuştan insan doğasında içkin ya da tanrısal bir armağan olarak görülmekten uzak olduğu anlaşılır (Guthrie, 2021, s. 70). Ona göre, yasa, insan yaşamını hayvan seviyesi olarak tabir edilebilecek ilk evreden yükseltmenin en önemli garantörü olmuştur (Guthrie, 2021, s. 34). Dolayısıyla, yasa tarihsel bir olgudur. (Guthrie, 2021, s. 144) Din bir yönüyle halkın ahlakını düzeltmek diğer yönüyle ise itaatini sağlamak için bir araç olarak göze çarpmaktadır (Guthrie, 2021, s. 287). Sonuç olarak, insanların tanrılara olan inancının kökenini psikolojik ve doğalcı terimlerle tartışan Kritias, tanrıların hükümetlere yarar sağlaması, tebaalarının iyi davranışlarını güvence altına almak için icat edildiğini öne sürmüştür (Kerferd, 1984, s. 40.). Dolayısıyla Kritias'a göre Tanrıların varlığı yönetenlerin işine yarayan, boş bir inançtır. Bu inancın kaynağı insanların korkuları olup, Kritias'ın dönemin önde gelen tanrıtanımazlarından olduğu anlaşılmaktadır. Dinin siyasal bağlamda araç olarak kullanımının ilk örneğini sunan Kritias'ın düşünceleri Roma'da ve Yeni Çağ'da birçok düşünür tarafından devam ettirilip geliştirilecektir. (Arslan, 2006, s. 71)

Sonuç

Lykophron, sofistler içinde özellikle toplum sözleşmesi fikri ile öne çıkarken gelecekte bu konuya değinecek olan Thomas Hobbes, John Locke, Jean Jacques Rousseau gibi filozofların öncüsü olmuştur. Onun Hobbes'tan temel farkı Hobbes'a göre medeni duruma geçildiğinde özgürlük ve yetkilerinin bir bölümünün hükümdara devrediliyor oluşudur. Bununla birlikte Lykophron'un, döneminin Yunan toplum hayatında oldukça önemli olan asillik, kölelik gibi toplumsal statülere ilişkin görüş beyan etmesi de kayda değerdir. Öte yandan yasaların doğuştan değil insan icadı olduğunun belirtilmesi konusu bakımından da oldukça önemlidir. Söz konusu yasalar, Kritias için de insan eliyle icat edilmiştir ve düzensiz, güce dayalı, ilkel yaşamdan medeni yaşama geçişin ilk aşamasını teşkil eder. Fakat Kritias, Lykophron'dan farklı olarak Tanrı inancı ve bundan doğan Tanrı korkusunun icadının, yasa fikrini desteklemesinin yanında gizil suçların da önüne engel olarak koyması bakımından önemlidir. Öte yandan Kritias'ın, Sparta modeline de yaslanarak bir ırk politikası benimsemesi de ilginçtir. Onun güç konusunda söyledikleri Makyevelist bir bakışın antik dönemdeki temelleri bakımından, söz konusu görüşü önceliyor gibi gözükmektedir. Bununla beraber dinin, siyasi bir araç olarak icat edilip, işlevsellik kazanması da bir diğer önemli konudur.

KAYNAKÇA

1. Akarsu, B. (2015). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İnkilap Yayıncılık.
2. Aristoteles, (2004). *Retorik*, (Mehmet H. Doğan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
3. Aristoteles. (2019). *Metafizik*, (Y. Gurur Sev, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
4. Aristoteles, (2020). *Politika*, (Özgüç Orhan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
5. Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefe tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
6. Capelle, W. (2016). Sokrates'ten önce felsefe. (Oğuz Özügül, Çev.). Pencere Yayınları.
7. Denkel, A. (2020). *İlkçağ'da doğa felsefeleri*. Doğu Batı Yayınları.
8. Guthrie, W.K.C. (2021). *Yunan felsefe tarihi 3: beşinci yüzyıl aydınlanması Sofistler ve Sokrates*. (Sabri Gürses, Çev.). Kabalcı Yayıncılık.

9. Kerferd, G. B. (1984). *The sophistic movement*. Cambridge University Press.
10. Kranz, W. (1994). *Antik felsefe,* (Suad Y. Babur, Çev.). Sosyal Yayınlar.
11. Ksenophanes. (2019). *Fragmanlar*, (Gurur Sev, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
12. Laertios, D. (2019). *Ünlü filozofların yaşamları ve öğretileri*, (Candan Şentuna, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
13. Leukippos ve Demokritos. (2020). *Atomcu felsefe fragmanları,* (Cengiz Çevik, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
14. Platon, (2015). *Devlet*, (Sebahattin Eyüpoğlu, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
15. Thales vd. (2019). *Fragmanlar*. (Güvenç Şar ,Çev.). Pinhan Yayıncılık.
16. Zeller, E. (2008). Grek felsefesi tarihi, (Ahmet Aydoğan, Çev.), Say Yayınları.

Kocaeli Üniversitesi'nde Lisansüstü Eğitimi Gören Uluslararası Öğrencilerin Entegrasyon Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar: Dil Sorunları, Kültürel Farklıkları ve Eğitim Ortamına Uyum

Abdulhakim Jemal Kedir
Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü
Hekimje506@gmail.com

Özet

Bu araştırmanın amacı, Kocaeli Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimi gören uluslararası öğrencilerin sosyal uyum süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları incelemektir. Bu araştırma, uluslararası öğrencilerin sıkça karşılaştıkları dil sorunlarını, kültürel farklılıklarından kaynaklanan uyum sürecindeki zorlukları ve akademik ortamına adaptasyon süreçlerini inceleyerek bu zorluklara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, farklı ülkelerden gelip Kocaeli Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim gören sekiz öğrenciyi kapsamaktadır. Çalışmada, nitel fenomenolojik yaklaşım benimsenerek öğrencilerin yaşadığı deneyimleri ve bu deneyimlere nasıl anlam yükledikleri ortaya koymak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışma bulguları, Kocaeli Üniversitesi'nde lisansüstü eğitimi gören uluslararası öğrencilerin dil sorunları, kültürel farklılıklar ve sosyal uyum sorunları gibi çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını ortaya koymuştur. Özellikle dil bariyerlerinin, öğrencilerin akademik performanslarını ve sosyal etkileşimlerini önemli ölçüde olumsuz etkilediği, bu bariyerlerin ayrıca stres ve kaygı gibi duygusal sorunlara yol açtığı tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda, uluslararası öğrencilerin sosyal entegrasyon süreçlerinin desteklenmesi amacıyla üniversitenin öğrencilere yönelik psiko-sosyal destekler sağlaması, yeni gelen uluslararası öğrencilere Türkiye hakkında farkındalık eğitimleri ve oryantasyon programları sunması, uluslararası öğrencilere yönelik üniversite etkinliklerinin daha aktif hale getirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, uluslararası öğrencilerin uyum süreçlerini kolaylaştırmaya yönelik yerel toplumun da yabancılara yönelik farkındalığının artırılması vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler*:* Uluslararası öğrenciler, Sosyal Entegrasyon, Dil sorunları

Abstract

The purpose of this study is to examine the difficulties encountered by international students receiving postgraduate education at Kocaeli University during their social adaptation processes. This study aims to develop solutions to these difficulties by examining the language problems frequently encountered by international students, the difficulties in the adaptation process arising from cultural differences, and the adaptation processes to the academik environment. The study includes eight students receiving postgraduate education at Kocaeli University from different countries. In the study, a semi-structured interview technique was used to reveal the experiences of the students and how they attribute meaning to these experiences by adopting a qualitative phenomenological approach. The findings of the study revealed that international students receiving postgraduate education at Kocaeli University face various difficulties such as language problems, cultural differences, and social adaptation problems. It was determined that language barriers, in particular, significantly negatively affect the academic performance and social interactions of the students, and these barriers also lead

to emotional problems such as stress and anxiety. In line with the results of the study, it is recommended that the university provide psycho-social support to the students in order to support the social integration processes of international students, offer awareness training and orientation programs about Turkey to newly arrived international students, and make university activities for international students more active. In addition, it was emphasized that the local community should be made aware of foreigners in order to facilitate the adaptation process of international students.

Keywords: International students, Social Integration, Language barriers

GİRİŞ

Günümüzün birbirine bağlı dünyasında, uluslar arasındaki sınırlar belirsizleşmiş ve küreselleşme olarak bilinen olgu ortaya çıkmasına neden olmuştur (schneide, 2024). Küreselleşme, dünya genelinde ekonomilerin, kültürlerin ve toplumların birbirine olan bağlılığını ifade etmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak, dünyada eğitim sistemlerinin giderek daha fazla birbirine bağımlı hale gelmesi, ekonomi, toplum ve eğitim uygulamalarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu eğilim, günümüzde kullanılmakta olan eğitim yöntemleri ve uluslararası öğrenci değişimleri gibi yeni öğrenme fırsatlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ahmet, 2024). Bu durum, eğitim alandaki fırsatların rekabet ortamında sürdürülebilmesi için yapılan değişikliklerin, dünyadaki yaygın eğitim sistemlerine uyum sağlamasını gerekli kılmaktadır (Gu, 2021). Teknoloji, iletişim ve ulaşım alanındaki gelişmeler, coğrafi engellerin ortadan kalkması ve uluslararası alışverişin artmasıyla yönlendirilmektedir. Bu olay, eğitim de dahil olmak üzere hayatımızın birçok alanında derin etkileri yaratmıştır.

Eğitim veya farklı amaçlarla insanların bir yerden başka yere göç etmesi, öğrenme süreci kadar eski ve köklü bir geçmişe sahiptir (Kesten, Kıroğlu ve Elma, 2010). Günümüzde insanların daha kaliteli eğitimi almak amacıyla yurtdışına çıkma isteği giderek artmaktadır. Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü'nün (OECD, 2013) bir araştırmasına göre, vatandaşı olunan ülke dışındaki üçüncül eğitime kayıtların 1990'da 1,3 milyon iken, 2011'de yaklaşık 4,3 milyona ulaşmış ve bu artış yaklaşık %6'lık ortalama yıllık büyüme oranını temsil ettiğini ve 2013 itibarıyla bu sayı 4,5 milyona çıktığını göstermektedir. Bu oranı oluşturan öğrencilerin çoğu Çin, Hindistan ve Kore'den gelmektedir. Dünya çapında yurtdışında eğitim gören Asyalı öğrencilerin oranı %53 oranı tekabül gelmektedir. UNESCO (2025) verilere göre dünya genelinde 254 milyon uluslararası öğrencilerin bulunduğu, bunlardan 6,4 milyonu eğim amaçla yurtdışına göç eden öğrencilerin bulunduğu açıklamıştır.

Uluslararası öğrenci farklı kaynaklarda yabancı öğrenci, yabancı uyruklu öğrenci, misafir öğrenci veya uluslararası öğrenci gibi çeşitli terimlerle ifade edilmektedir (Bulut, Yücetürk, Yılmaz, Gündoğdu, Koç ve Demiryürek, 2020). Türkiye'deki uluslararası öğrenci hareketliliği 1991'lardan önemli artış göstermekte olup, bu durum eğitim alandaki uluslararasılaşmayı ve kaliteli eğitimi artırmayı amaçlamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Orta Asya ve Kafkas ülkelerinden gelen öğrencilerin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla Türkiye Cumhuriyeti ve farklı ülkelerin sınırları içerisinde yaşayan Türk halkları arasında eskiye dayanan kardeşlik ve dayanışma alanında birtakım stratejiler yürütülmüştür (Bazarbayeva, 2018). Bu projeler kapsamında farklı coğrafyada yaşayan Türk halkların kültürel, eğitim gibi bağlarını güçlendirmektir. Bu alanda yapılan dış platika stratejilerden biri ise öğrencilerin

değişi öne çıkmaktadır. Özellikle "Büyük Öğrenci Projesi" devlet destekli bir programı kapsamında, Türkiye'deki uluslararası öğrenci politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu program, Türkiye Cumhurbaşkanlığı himayesinde, uluslararası öğrencilerin Türk üniversitelerine kabulünü kolaylaştırmak için 1992'de başlamıştır (Akgün ve Çelik, 2023). Bu stratejilerin sonucu olarak, Türkiye'de uluslararası öğrenci hareketliliğin artmasında önemli bir rol oynamıştır.

Hemen hemen her üniversitelerde uluslararası öğrenciler için ön lisans ve lisans düzeyde açık ve uzaktan eğitim programlarına kontenjan ayrılmıştır (Radmard, 2017). 2015 yılında Türkiye Cumhuriyeti kalkınma Bakanlığının, uluslararası öğrenciler için Türkiye'yi ve Türk üniversitelerinin cazibe hale getirilmesi konusunda yaptığı araştırma projesine göre, 1970'li yıllarında 800 bin civarı olan uluslararası öğrencilerin sayısı, 2012 yılında 5,6 katına çıkmış olup, bu sayının 2020 yılı itibariyle 8 milyona ulaşması beklenirken, bu sayı Türkiye'de 2013-2014 eğitim öğretim yılında 48 bin aştığını belirtilmiştir (Bazarbayeva, 2018). İlerleyen yıllarda Türkiye'nin en çok uluslararası öğrenci ayarlayan ilk 10 ülke sırada yer alması beklenmektedir. 2000 yılında Türkiye'de 18 bin uluslararası öğrenciler bulunurken, 2022 yılına gelindiğinde bu sayı 300 bini aşmıştır (YÖK,2022).

Uluslararası öğrencilerin Türkiye'de eğitim almasını sağlayan kurumlar arasında Türkiye Bursları önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye Bursları uzun yıllardır dünyanın dört bir yanından gelen uluslararası öğrencilere ve araştırmacılara burs olanakları sağlayarak, öğrencilere ve araştırmacılara Türkiye'de eğitim görme, ülkenin kültürü ve dili konusunda deneyim kazanma ve ülke ekonomisinin gelişimine katkıda bulunma fırsatı sağlamak için tasarlanmıştır. Türkiye Bursları, 2021 yılında 178 ülkelerden 165,511 başvuruları almıştır (YTB, 2021). Bu durum, Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin her geçen gün artış göstermekte olduğunu göstermektedir.

Türk üniversitelerindeki uluslararası öğrenci sayısının artması, Kocaeli Üniversitesi gelişmekte olan karumlarda da etkisini göstermiştir. 17 Ağustos 1999'da Marmaray bölgedeki meydana gelen büyük deprem sonuca %75'i yıkım oluşmasına rağmen günümüzde her bakımından Türkiye ve Dünya'nın en iyi üniversitesi sırasına girmeyi başarmıştır. Akademik çeşitliliği ve eğitim olanaklarıyla Kocaeli Üniversitesi, uluslararası öğrenciler için önemli bir eğitim
merkezi haline gelmiştir. 2022-2023 akademik yılına göre Kocaeli üniversitesi 63.886 öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır (Kocaeli Üniversitesi, b.t). Üniversite ayrıca çok sayıda uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır.

Uluslararası öğrencilerin Kocaeli üniversitesi seçmenin birkaç nedenler bulunmaktadır. Bunlardan, üniversitenin geniş yelpazedeki araştırma fırsatları ve programları aracılığıyla akademik gelişim sağlamanın yanı sıra uluslararası öğrencilere ekonomik bir avantaj da sunmaktadır. İstanbul'a yakın olması, yaşam maliyetleri diğer şehirlere göre daha düşük olması, Kocaeli'nde Kocaeli Uluslararası Öğrenci Derneği gibi yabancı öğrencilerin sosyal uyumu kolaylaştıracak çeşitli derneklerin olması, Ayrıca, öğrenci dostu bir ortamla birlikte keyifli bir yaşam tarzı da şehirde güvenli ve sakin bir öğrenme ortamının oluşturulması öğrencilerin buraya tercih etmelerinde katkısı bulunmaktadır. Bu öğrenciler, eğitim hayatlarına uyum sağlamakla birlikte, aynı zamanda geldikleri ülkenin yaşam tarzını, kültürel dinamiklerini ve ekonomik yapısını öğrenmek için büyük çaba sarf etmektedirler.

Akademik, kültürel, ekonomik ve diplomatik açıdan uluslararası öğrenciler son derece önemlidir. Türkiye'nin küresel bir eğitim merkezi olarak gelişmesine ve üniversitelerin uluslararasılaşmasına katkıları, ülkeyi küresel bir eğitim merkezi yapmada önemli bir etkiye sahiptir. İnsanların farklı ülkelerden bir arada yaşaması ülkedeki kültürel çeşitliliğin arıtmasına ve sosyal etkileşimin güçlenmesine yardımcı olacaktır. Ekonomik açıdan uluslararası öğrenciler, eğitim, konaklama ve yaşam masrafları aracılığıyla yerel ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Türkiye'deki uluslararası öğrencilerin Türk ekonomisine sağaldığı katkısı yıllık sağladığı katkı 2,5 milyar ile 3 milyar dolar arasındadır (Gül ve Avşar, 2024). Ayrıca, öğrenciler Türkiye'den mezun olduktan sonra ülkelerinde Türkiye'nin gönüllü elçileri haline gelirler ve bu da aralarındaki ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olacaktır.

Uluslararası Öğrencilerin Uyum Sürecinde karşılaştıkları zorluklar

Saygın ve Hasta'ya (2018) göre uyum, yeni yerleşimin sunduğu imkanlar doğrultusundan yeniden yaşam düzeni kurma ve daha iyi yaşam sürmek için çaba harcama olarak tanımlanabilmektedir. Yeni göç edilen yere uyum sağlama sürecinde insanların, doğal olarak farklı zorluklarla karşılaşabilirler. Uyum süreci, öğrencilerin bireysel deneyimleriyle sınırlı kalmayıp, ev sahibi ülkenin sosyal ve kültürel destek mekanizmalarından da etkilenmektedir. Farklı ülkelerden gelen öğrenciler, yeni yaşam ortamlarına uyum sağlama ve sosyal etkileşim süreçlerinde, kültürel, sosyolojik ve psikolojik açıdan çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir (Enterieva & Sezgin, 2016).

Uluslararası öğrencilerin yeni bir kültüre ve akademik ortama uyum süreci bir dizi faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler arasında dil engelleri, iletişim güçlükleri, kültürel farklılıklar, eğitim ortamına uyum, sosyal izolasyon ve ekonomik zorluklar yer almaktadır (Dinç, 2023). Osmanlı'ya (2018) göre Üniversite öğrencilerinin barınma, beslenme, ekonomik kaynaklar, kültürel farklılıklar, güvenlik ve başkaları tarafından kabul görme gibi konularda yoğun stres yaşadıkları belirtilmiştir. Akademik çalışmalarda, üniversite öğrencileri çeşitli psikolojik, sosyoekonomik ve kültürel sorunlarla karşı karşıya oldukları açıklamıştır. Bu faktörler akademik performansta düşüşe yol açabilir ve stres, kaygı ve depresyona neden olabilmektedir. Bireyin içinde yaşadığı topluma uyum sağlaması, o toplumun etkin vatandaşı olması ve toplumsal gelişimini üretken bir şekilde tamamlaması gerekliliğinden söz etmektedir (Çubukçu ve Gültekin, 2006). Bir birey, yeni bir topluma dahil olduğunda, bu topluma uyum sağlamak ve içinde etkili bir şeklinde yaşamak için yeni becerilere ihtiyaç duymaktadır. Ancak uyum sürecinde başarısız olan bireyler, içinde bulundukları toplumun kültürlerine karşı zamanla olumsuz bir tutum geliştirebilir ve zamanla o toplumun kültürlerden dışarı çıkma eğilimi gösterebilmektedir (Dinç, 2023).

Mahihu'ya (2020) göre, uluslararası öğrenciler yeni bir ülkeye uyum sağlama süecinde kültürel stres yaşaakta olduklarını ve bu durum depresyon ve kaygıya yol açtığını belirtmiştir. Bu zorluklar, stres seviyelerini daha da kötüleştirebilecek kafa karışıklığı ve izolasyon duygularına yol açabilmektedir. Farklı alanlarda, yabancı öğrencilerin topluma ve eğitim ortamına daha kolay uyum sağlamalarını desteklemek için farklı çalışmalar yürütülmüştür. Ancak yapılan araştırmalar bakıldığında, bu çalışmaların daha çok akademik uyuma odakladığı, uygulanan somut uyum programlarının ise beklenen etkiye tam olarak sağlayamadığını gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalardan biri ise uluslararası öğrencilerin uyum sürecini anlamak için geliştirilen teoriler öne çıkmaktadır. Bunlardan biri de Kültürleşme

Stresi Teorisidir. Bu Teorinin tanımı ise, yeni veya yabancı bir kültürle etkileşime girme deneyiminden kaynaklanan ve özellikle kimlik konusunda kaygı ve kafa karışıklığı olmak üzere ruh sağlığı durumunda düşüşe neden olan bir tür kaygı baskısı olarak tanımlamaktadır (Begu ve Astuti, 2014). Teori, farklı bir kültüre uyum sağlamaya çalışan bireylerin yaşadığı stresin hem psikolojik hem de fizyolojik olarak ciddi olduğu açıklanmaktadır.

Bir diğer teri ise, kültürel şok teorisidir. Kültür şoku, farklı bir kültürle temas halindeyken ortaya çıkan birden fazla stres faktöründen kaynaklamaktadır (Winkelman,1994). Bu stres faktörlerden, dil engelleri, kültürel farklılıklar, alışılmadık sosyal normlar ve farklı beklentiler yer almaktadır. Tüm bu stres faktörleri, genellikle kültür şokuna yol açan bir yönelim bozukluğu ve kafa karışıklığı hissi yaratma potansiyele sahip olabilmektedir. Bu tür alışılmadık deneyimlerin etkisi, genel olarak kültür gezginleri için 'kültür şoku' olarak adlandırılmıştır (Zhou, Snape, Topping ve Todman, 2008).

Dil bariyeri, uluslararası öğrenciler için hem akademik hem de sosyal yaşamlarında büyük bir zorluk olarak karşımızda çıkabilmektedir. ‘’Dil kültürün ayrılmaz bir parçasıdır’’ (Kahhaleh ve Yıldız, 2022). Bu alanda yapılan çalışmalara göre, dil yeterliliği uluslararası öğrenciler için büyük bir stres kaynağı olduğunu göstermektedir (Smith ve Khawaja, 2011). Bu nedenle dil toplumların önemli bir parçası olarak kabul edilir. Dil yalnızca iletişim kurmak için değil, aynı zamanda değerleri, inançları ve kimliği ifade etmek için de kullanılmaktadır. Dolaysıyla içinde yaşayacağın bir toplumun dili bilinmesi büyük bir öneme sahiptir.

Akademik açısından bakıldığında, bireyin öğretim diline yeterli düzeyde hâkim olmaması, ders materyallerini kavrama sürecini zorlaştırmaktadır. Özellikle sınav esnasında, soruların doğru şekilde okunması, yorumlanması ve uygun yanıtların verilmesi, dil yeterliliği büyük önem taşımaktadır. Uluslararası öğrenciler, bu tür sorunlarla özellikle ilk yıllarda daha fazla karşılaşmaktadır.

Eğitim ortamına uyum ile yaşanan sorunlardan: iletişim sorunları, derslere uyumama ve okulun ya da sınıfın kurallarına uyumama gibi zorlukların olduğunu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde bulunan bir devlet kolejinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrenciler üzerinde yapılan araştırma ortaya çıkarmıştır (Takır ve Özerem, 2019). Bu çalışmaya katılan öğretmenlerin ise, yabancı uyruklu öğrencilerin uyum sorunlarından dolayı öğrencilerin arkadaş ortamına katılmadıklarını belirtilmiştir. 210 Türk ve uluslararası öğrenci üzerinde yapılan çalışmada, lisansüstü eğitimi gören öğrencilerin daha fazla akademik ve sosyal deneyime sahip olmalarının, lisans öğrencilerine göre daha fazla kültürel ve sosyal çevrelerle etkileşime girme olasılıklarını artırdığı ve bunun da empati düzeylerini yükselttiğini sonuca varmıştır (Abaslı, 2018). Bu açısından bakıldığında, öğrencilerin uyum sürecinde deneyimledikleri zorlukların üstesinden gelebilmeleri için sosyal ve akademik deneyimlerin önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Uluslararası Öğrencilerin Uyum Sürecini etkileyen faktöreler

Bu alanda yapılan farklı çalışmalar, uluslararası öğrencilerin uyum süreci farklı faktörlerden etkilendiğini öne sürmektedir. Bu çalışmalardan bir öğrencinin uyum süreci dil yeterliliği, eğitim düzeyi, sosyokültürel deneyimleri, kalış süresi, sosyal etkileşimleri, akademik performansı gibi faktörlerden etkilenmektedir (Pinarbasi, 2023). Ayrıca, Düzce Üniversitesi’nde yükseköğrenim eğitimi gören uluslararası öğrenciler üzerinde yapılan

çalışmada, üniversiteye uyum sağlamada cinsiyet, Türkiye'de kalma süresi, Türkçe' ye önceden hâkim olma, yaşanılan yerden memnuniyet ve diğer insanların arkadaş canlısı olmadığına inanma gibi çeşitli faktörler etkili olduğunu tespit edilmiştir (Sungur, Şahin, Can, Şahin, Duman, pektaş, Doğan, Alkan ve Onur, 2016).

Cinsiyet, uluslararası öğrencilerin sosyal, akademik ve kültürel uyum süreçlerini etkileyen önemli bir faktördür. Çalışmalar, erkek ve kadın öğrencilerin uyum sürecinde farklı zorluklar ve fırsatlarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Örneğin, Amerika'da yaşayan Arap öğrencileri ve amaçlı öğrencilerin akademik ve sosyal uyum üzerinde yapılan araştırmanın bulgularına göre, kız öğrencilerin sosyal uyum sürecinde erkeklerden daha uzun sürdüğünü tespit etmiştir (Al-Hattami ve Al-Ahdal, 2014). Kız öğrencilerin toplumsal cinsiyet normları nedeniyle sosyal etkileşimlerde daha temkinli olabilmekte ve güvenlik endişeleri nedeniyle sosyal aktivitelere katılma konusunda daha isteksiz olabilmektedirler. Öte yandan, erkek öğrenciler genellikle daha geniş bir sosyal hareketliliğe sahip olup, sosyal ağlarını daha hızlı genişletebilmekte. Ayrıca, kadın öğrenciler konaklama ve güvenlik açısından daha seçici olurken, erkek öğrenciler ise daha esnek konaklama seçeneklerine sahip olmaktadırlar.

576 göçmenler üzerinde yapılan bir araştırmada, bireylerin içinde bulunduğu ülkedeki kalma süresi doğrudan entegrasyon sürecini etkilediğini göstermiştir (Miglietta ve Tartaglie, 2009). Özellikle, daha uzun süreler bireylerin kültürel normlar ve uygulamalarla daha fazla tanışmasını sağlayarak daha iyi entegrasyona ve yabancılaşma hissinin azalmasına yol açtığın, uzun süreli maruz kalma daha derin sosyal bağlantılar teşvik eder ve dil yeterliliğini artırarak adaptasyonu daha da kolaylaştırmaktadır.

Uzun süre bir ülkede kalan yabancı öğrenciler yeni gelen ya da daha kısa süredir bir yerde ikamet edenlere göre daha kolay dil becerilerini geliştirebilir, günlük yaşamda ve akademik ortamlarda daha etkili iletişim kurabilir, yerel kültüre uyum sağlayabilir ve daha geniş bir sosyal çevre kurabilmektedir. Öte yandan kısa dönemli öğrenciler dil engelleri, kültürel farklılıklar ve sosyal izolasyonla ilgili daha fazla zorluk yaşayabilirken, uzun dönemli öğrenciler daha yüksek akademik başarıya ve psikolojik uyuma sahip olabilmektedirler.

Bu çalışmada, Samsun'da öğrenim gören uluslararası öğrencilerin kültürel uyumları, kültürel uyum düzeylerinin öğrencilerin akademik başarısına göre istatistiksel olarak farklılaşmadığını göstermektedir (Eynullayeva, Gökalp ve Hatunoglu, 2021). Çeşitli ülke ve bölgelerden toplam 788 uluslararası öğrenci bir anketi tamamladı ve regresyon analizi, öz yeterliliğin uluslararası öğrencilerin akademik başarı düzeyini etkileyen en önemli faktör olduğunu, ardından sosyal destek ve psikolojik uyumun geldiğini göstermektedir. Kültürel olarak benzer öğrenciler, kendi ülkeleri ile Türkiye arasındaki ortak değerler, yaşam tarzları ve sosyal normlar sayesinde eğitime ve sosyal hayata daha çabuk uyum sağlayabilmektedir (Berry, 1997). Bu öğrenciler, iletişim kolaylığı ve benzer kültürel yapılardan kaynaklanan ortak referans noktaları nedeniyle daha az uyum sorunu yaşamaktadır. Öte yandan, kültürel olarak farklı olan öğrenciler, farklı kültürel kodlar, normlar ve değerler nedeniyle uyum süreçlerinde daha fazla zorlukla karşılaşmaktadır; bu durum hem akademik başarılarını hem de sosyal entegrasyonlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak her iki grup da üniversitenin sunduğu kültürel uyum programları, mentorluk ve dil destek hizmetleri sayesinde uyum çabalarını sürdürmekte ve deneyimlerini zenginleştirme ve birbirlerinden öğrenme fırsatı bulmaktadır.

Günümüzde Türkiye, uluslararası öğrencilerin en çok tercih ettiği ülkelerden bir hale gelmiştir. Bu öğrencilerin entegrasyon sürecinde karşılaştıkları sorunların araştırılması, gelecek olan öğrenciler üzerindeki etkisi çok olacaktır. Bu yüzden bu sorunların araştırılması, tüm öğrencilerin eğitim fırsatlarına ve kaynaklarına eşit erişime sahip olmalarını sağlamak için çok önemlidir. Bu yüzden bu çalışmada, Kocaeli Üniversitesi 'de yükse lisans eğitimi gören ulusararası öğrencilerin entegrasyon sürecinde karşılaştıkları temel zorlukların (dil engelleri, kültürel farklılıklar ve eğitm ortamına uyum sağlama zorukları) belirlenmei, bu zorlukların sürecinde yaşanacak zorlukların iyileştirmesi için stratejik önerilerin geliştirilmesi gibi amaçlar kapsamaktadır. Bu doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi ''Türkiye'de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencileri sosyal uyum sürecinde yaşadıkları sorunlar nelerdir?'' oluşturmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda şu alt amaçlara cevap aranacaktır:

1.) Kocaeli Üniversitesin 'de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları sosyal ve akademik sorunlar nelerdir?
2.) Kocaeli Üniversitesin 'de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin entegrasyon sürecinde yaşadıkları sorunların, akademik performansları ve sosyal yaşantıları üzerindeki etkileri nelerdir?
3.) Kocaeli Üniversitesin 'de eğitim gören yabancı uyruklu öğrencilerin entegrasyon sürecine ilişkin algıları, beklentileri ve deneyimleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji yaklaşımıyla yürütülmüştür. Fenomenoloji yaklaşımı, insan deneyimlerini bireylerin bakış açısından inceleyen ve anlayan, onların yaşanmış deneyimlerinin özünü kendi bakış açılarından çözmeye çalışan nitel bir yaklaşımdır (Munhall, 2012). Bu yöntem, insanların kendi deneyimlerini kendi bakış açılarıyla daha iyi anlamalarını sağlamak ve deneyimleri keşfetmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Kocaeli'nde eğitim gören uluslararası öğrencilerin sosyal ve akademik entegrasyonlarında yaşadıkları dil engelleri, kültürel farklılıklar ve akademik uyum süreçlerine ilişkin kapsamlı bir anlayış sağlamak amacıyla katılımcıların öznel deneyimlerine dayalı derinlemesine veriler toplanmış ve fenomenolojik bir yaklaşım benimsenerek analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmada genelde araştırmacılar, sınırlı kaynakların kullanımını en üst düzeye çıkarmak ve bilgiye sahip katılımcıları seçmek amacıyla örnekleme yöntemi tercih etmektedir (patton ,2014). Çalışma gurubu, Kocaeli Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitiminin en az ikinci sınıfında olan ve en az üç yıldır Türkiye'de bulunan farklı ülkelerden 8 uluslararası öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcılar, sosyal entegrasyon süreçleriyle ilgili çeşitli deneyimlerini anlamak ve araştırmanın kapsamını genişletmek için katılımcılar kültürel, akademik ve sosyoekonomik geçmişlerine göre seçilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmeler, katılımcıların karşılaştığı akademik engeller ve uyum süreçlerinin ayrıntılı bir şekilde tartışılmasını sağlamıştır.

Tablo 1: Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Uyruk	Bölüm	Türkiye'de kalış süresi
I.S.1	Erkek	Somali	Denizcilik	4
I.S.2	Erkek	Çad	Radyo, Televizyon ve sinema	6
I.S.3	Erkek	Etiyopya	Bilgisayar mühendisliği	5
I.S.4	Erkek	Gine	Elektronik ve haberleşme	3
I.S.5	Erkek	Suriye	İşletme	3
I.S.6	Kadın	Kazakistan	Gazetecilik	3
I.S.7	Kadın	Sudan	Türkçe dil edebiyatı	3
I.S.8	Kadın	Yemen	Uluslararası ilişkileri	3

Kaynak: Bu veriler, araştırmacı tarafından yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, verileri toparlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formundan yaralanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcıların sosyal entegrasyon süreçleri ile dair deneyimleri yapılandırılmış görüşmelerin ötesinde çıkıp kendi sözcükleriyle ve kendi anlayışlarıyla yanıtlamalarına imkân tanımaktadır (Rubin & Rubin, 2012). Katılımcılara esneklik, düşüncelerinin ve deneyimlerinin daha derinlemesine incelenmesine olanak tanımıştır. Ayrıca, görüşmeler sırasında elde edilen verilerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için bir ses kayıt cihazı kullanıldı ve notlar alınmıştır. Bu yaklaşım, tüm ilgili bilgilerin doğru bir şekilde yakalanmasını sağlayarak görüşme verilerinin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlamıştır. Daha sonra ses kayıtlarının bir transkripsiyonu yapılıp daha sonra analize dahil edilmiştir. Böylece tüm ilgili bilgilerin doğru bir şekilde yakalanmasını sağlayarak görüşme verilerinin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini sağlamıştır.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci 20 Aralık 2024 ile 10 Şubat 2025 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin çoğu üniversitenin akademik takvimi nedeniyle ara döneme gelmesi görüşmelerin daha sakin bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, katılımcıların deneyimlerini paylaşma konusunda daha rahat olduklarını gözlemlenmiştir. Araştırmanın açama uygun bulgular ulaşabilmek amacıyla, katılımcılara görüşmenin içeriği ve amacı önceden taslak bir şeklinde hazırlanıp kişisel bilgilerinin gizliliği korunacağını ve ve araştırmaya gönüllü olarak katılacaklarına dair bütün katılımcılara taslak şeklinde kısa bir paragraf şeklinde gönderilmiştir. Görüşme, katılımcıların kendilerini ifade etmeyi tercih ettikleri dilde gerçekleştirildi. Birkaç katılımcı görüşmeyi İngilizce yaparken, diğerleri Türkçeyi tercih etmiş olup bir katılımcı görüşmeyi kendi ana dilini tercih etmiştir. Bu yöntem, katılımcıların düşüncelerini daha açık ve rahat bir şekilde paylaşmalarını sağlamıştır.

Görüşmelerin yapıldığı farklı yerler vardı. Bazı katılımcılar evlerinde, bazıları uluslararası öğrenci derneğinde ve bazıları da kampüste görüşüldü. Kampüs görüşmeleri için önceden randevular alındı ve uygun zamanlar belirlendi. Katılımcılar her görüşmede görüşlerini özgürce ifade ettiler ve görüşme yaklaşık 20-30 dakika sürmüştür. Verilerin doğruluğunu artırmak için katılımcıların izniyle bir ses kayıt cihazı kullanıldı ve araştırmacı tarafından notlar alındı. Toplanan veriler daha sonra yazıya döküldü ve tekrar eden temalar ve kalıplar açısından analiz edilmiştir.

Verilerin Çözümlenmesi ve yorumlanması

Bu çalışmada, uluslararası öğrencilerin görüşlerini analiz etmek için nitel veri analizi

tekniklerinden biri olarak betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeden elde edilen verileri yazıya döküldü ve ardından bir transkripsiyon ve kodlama süreci yürütülmüştür. Daha sonra kodlanan veriler, öğrencilerin görüşlerindeki ortak temaları ve kalıpları, dil sorunları, kültürel farklılıklar ve eğitim ortamına uyum gibi ana temalar altında kodlanarak analiz edilmiştir.

Dil sorunları*:* Dil, yabancı öğrencilerin uyun sürecinde çok zorlandıkları sorunlardan biri olaraköne çıkmaktadır. Yapılan görüşmede katılımcıların geldiklerinden şimdiye kadar dil zoruklarını yaşamakta olduklarını bahsetmişlerdir. Öğrencilerin hepsi ilk geldiklerinde 1 yıllık hazırlık kursuna gitmelerine rağmen oradaöğrendikleri Türkçeni yetersiz olduğunu, daha çok günlük konuşmada çok kullanılan dil öğrendikleri ifade etmişlerdir. Ancak, çoğu öğrenci zamanla dil becerilerini geliştirdiklerini ve okulda ve sosyal ortamında rahatça iletişim kurabildikleri belirtmiştir. Buda dil öğrenme sürecini zamanla ve büyük çabayla geliştiğini gösteren bir sonuçtur.

Katılımcılardan biri yaşadıkları dil sorunlarını şöyle ifade etmiştir: Bir katılımcı şu şekilde belirtmiştir: ‘’Türkçe hazırlığı yaparken çok zorlanmıştım, en çok dinleme ve konuşmada büyük zorluk yaşamıştım. Türkçe hazırlığı bitirdiğimde, daha az sorun yaşayacağımı düşünmüştüm. Ancak birinci sınıfa geldiğimde, daha da çok zorlanmayı başladım. Çünkü hazırlık kursundan öğrendiğim Türkçe daha çok günlük yaşamda kullanılan dildi ve derslerde kullanılan terimler ve kelimler daha farklıydı. Yine de hazırlık sınıfa göre tabi ki de Türkçem daha iyiydi.’’

Bu durum, öğrencilerin okul ortamında uyum sağlamada önemli rolü olan dil öğrenirken yaşadıkları sorunların öğrencilerin okul ortamına uyum sürecinde dilin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Dil sorunları, yalnızca akademik alanda değil, ayna zamanda sosyal hayatta ve özellikle Türk arkadaşlarıyla ilişkileri kurmakta güçlük çektikleri anlaşılmaktadır.

Kültürel farklılıklar*:* Uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları sorunlardan biri ise kültürel yönelik güçlüklerdir. Türkiye’nin sosyal yapısı ve kültürel normalar, bazı öğlenciler için tamamen farklı ve hiç görmemiş ve duymamış olabilmektedir. Bu farklıkların yabancıların sosyal yaşamlarında olumsuz etkilemektedir. Özellikle ilk yıllarda bazı yabancı öğrencilerin yemek sorunu yaşamakta ve Türk mutfağına alışması zaman almaktadır.

Bu farklıkların olması bazı öğrencilerin sosyal yaşamlarında izole hissiyatını yaratmaktadır. Araştırmaya katılanlardan bazıları Türk beslenme alışkanlıkları, iletişim tarzlıları ve din konusunda güçlükler yaşadıklarını dile getirmiştir.

Örneğin, bir katılımcı aşağıda gibi fikrini söylemiştir: ‘’ Türkiye’ ye gelmeden önce bile bu konuda çok endişeliydim, hatta buraya gelirken iki kutu dolu yemek paketi getirmiştim. İlk zamanlarda bazı yemekleri hiç yiyemiyordum.’’

Bazı öğrenciler ilk zamanlarda Türk yemekleri alışamam gibi zorluklar yaşmış olsa da zamanla bu sorunun ortadan kaldığını ifade ederek, buda kültürel uyumun zaman alıcı bir süreç olduğunu ve öğrencilerin bu farkları aşmak için çabaladıklarını göstermektedir.

Eğitim ortamına uyum*:* katılımcılar okul ortama uyuma sürecinde bazı sorunlarla maruz kaldıkları da belirtmiştir. Ayrıca, okul ortamına uyum sürecinde yaşadıkları güçlüklerin,

akademik performansları ve sosyal yaşantıları üzerindeki etkileri de ifade etmiştir. Bu zorlukları, eğim sisteminin ve öğretim yöntemlerinin kendi ülkedeki eğitim sistemi arasındaki farklılıkların olması sunucunda ortaya çıktığını belirtmiştir. Özellikle öğretim tarzı ve eğitim dil büyük fark yaratmış, bu da öğrencilerin derslerindeki başarılarını etkilemiş ve bazı öğrencilerin akademik stres yaşamasına sebep olmuştur.

Bir katılımcı şu şeklinde ifade etmiştir: '' Bazı ders kitabları ve kaynakları ulaşmakta,dersi notların hesaplanmasında biraz zorlandım. Ama hocalarım hepsi çok iyi ve yardımsever oldukları için okul sistemi çabuk alıştım.''

Katılımcının belirtildiği gibi, öğrenciler öğretmenlerinin desteğiyle akademik ortamlara uyum sağladığını ve öğrenci destek mekanizmaları bu süreçte önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle öğretmen-öğrenci ilişkileri ve danışmanlık rehberi, öğrencilerin akademik performansını ve genel refahını önemli ölçüde artırabildiğini belirlenmiştir.

Yapılan analız Kocaeli Üniversitesi'nd öğrenim gören uluslararası öğrencilerin dil sorunları, kültürel farklılıklar ve uyum orunları gibi eğitim ortamına entegre olmada çeşitli temel zorluklarla karşı karşıya olduğu açıkça göstermektedir. Bu zorluklar, öğrencilerin eğitim süreçlerini ve günlük yaşamlarını byük ölçüde etkilemiş ola da farklı sosyal destek mekanizmaların, öğretmen yardımın ve öğrenci derneklerin farklı unsuların olması öğrencilerin kolayca bu süreci yardımcı olmuştur.

2.6 Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bu çalışmada çeşitli stratejiler kullanılarak veri doğruluğu ve tutarlılığı sağlamlamıştır. Katılımcılar, geçerliliği artırmak için veri toplama sırasında görüşlerini açık ve ayrıntılı bir şekilde ifade etmelerini için hem önceden pilot çalışma yapılmış hem de istedikleri dilinde görüşmenin gerçekleşmesini izin verilmiştir.

Güvenilirliği sağlamak için ise veri analizi sürecinde kodlama işlemi dikkatlice yürütülmüş ve temalar sistematik bir şekilde belirlenmiştir. Verilerin doğruluğunu artırmak amacıyla, analiz sürecinde birden fazla bakış açısı göz önünde bulundurulmuş ve farklı kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırılmıştır. Ayrıca, bazı katılımcılardan görüşme sonrasında geri bildirim alınarak verilerin doğruluğu teyit edilmiştir.

Verilerin güvenirliliği sağlamak amacıyla, veri analız boyunca kodlama süreci dikkatlice yürütüldü ve temalar sistematik olarak oluşturulmuştur. Analiz süreci boyunca çoklu bakış açıları dikkate alındı ve verilerin doğruluğunu artırmak için çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler karşılaştırıldı. Ayrıca, bazı katılımcılar verilerin doğruluğunu teyit etmek için görüşmenin ardından geri bildirim sağladı. Bu titiz yaklaşım, verilerin doğru bir şekilde yorumlanmasını ve bulguların sağlam ve güvenilir olmasını sağladı. Sonuç olarak, çalışmanın sonuçları veriler tarafından iyi bir şekilde destekleniyor ve bu da güvenilirliklerini ve uygulanabilirliklerini artmıştır.

BULGULAR

Türkiye'ye gelmeden önceki uyum süreci ilişkin algıları, beklentileri ve deneyimleri

Öğrencilerin Türkiye'ye gelmeden önceki uyum süreci ile algıları ve beklentileri incelenmiştir. Katılımcıların çoğu daha önce başka yabancı ülkelerde bulunmadıklarından dolayı uyum süreci

ile ilişkin sadece uyum sürecin kolay olmayacağını düşünmüşler ve bu süreçte yaşanabilecek zorlukları azalmak için çeşitli hazırlıklar yaptıklarını tespit edilmiştir. Özellikle dil engellerin aşılması ve kültürel farkındalık oluşturulması için çeşitli yollar başvurulmuştur. Aşağıda katılımcıların İngilizceden çevrilip düzenlenmiş ifadeler yer almaktadır.

I.S.2 ...Türkçe hazırlığı bitene kadar zorluk yaşayacağımı düşünüyordum, ondan sonra Türkçe öğrendiğimde uyum sağlamakta sorun yaşayacağımı düşünmüyordum.

I.S.4 Türkiye'nin tarihini lisedeyken okuyorduk ve ondan biraz bilgim var, ama gelmeden

öncede bir araştırma yaptım.

I.S.6.... Yeni ortama uyum sağlamak kolay olmayacağını biliyordum, ama ben daha Türk üniversitesin 'de okuduğum için kolay uyum sağlayacağını biliyordum.

Genel olarak baktığımızda, katılımcıların çoğu Türkiye'ye gelmeden önce uyum hakkında endişelerin olduğunu ve bu edişlerinden gelmek için farklı yollara başvurduklarını anlaşılmaktadır. Ayrıca, katılımcıların önceden Türkiye'nin tarihi ve kültürü hakkında bilgili olduklarını ortaya çıkarılmıştır.

Şu anki duygu ve düşüncelere dair bulgular

Yapılan görüşmede, katılımcıların çoğunun ilk günlere göre daha iyi, daha motive ve daha mutlu hissettekileri sonucu ortaya çıkmıştır. Zamanla dil sorunların azalmasıyla birlikte, toplumsal uyumunda daha fazla özgüven kazandıkları ve daha fazla şanslı oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, bazı katılımcıların hala dil sorunları yaşadığı, toplumla etkili bir iletişim kurmakta güçlük çektikleri ve bekledikleri düzeyde toplum tarafından kabul görmedikleri ifade edilmiştir.

I.S.5 ..... Daha kaliteli bir eğitim almak için geldim ve şu an almaktayım.

I.S.6…. İyi ki geldim, hayatımın en iyi dönemlerimdir.

I.S. 7…. Hiç pişman değilim, tabi birkaç sorunları yaşadım ama buna değerdir.

Uluslararası öğrencilerin temel amacı, iyi bir eğitim alıp daha sonra ülkelerine ya da başka ülkeye göç edip daha iyi eğitim ve kariyer fırsatları elde etmektir. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için daha kaliteli eğitim fırsatları bulduklarında, hedeflerine ulaşabilmek adına karşılaştıkları zorlukları aşma konusunda motivasyon ve yetkinlik sahibi oldukları görülmektedir. Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin çoğu da kendi ülkelerindeki eğitimin Türkiye'ye kıyasla daha düşük seviyede olduğunu düşündükleri için bu ülkeyi tercih etmektedir. Katılımcılardan çoğu buradaki eğimi ve deneyimlerinden memnun olduklarını ifade ederken bir katılımcı kararsız olduğunu belirtmiştir.

Uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sosyal ve akademik sorunlar dair bulgular

Ulaşım, iletişim, ekonomik gelişme, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişme, zamanla birlikte, insanların kolayca birlikte iletişim kurmalarını sağlamıştır (Taylan,2019). İletişim olanakların yaygınlaşması, insanların yaşadıkları yerden memnun olmadıklarında alternatif arayışıyla göç etmelerini teşvik etmiştir. Bu bağlamda uluslararası öğrenciler de eğitim amacıyla yaşadıkları ülkeden başka ülkeye göç etmekte ve gittikleri ülkelerde dil engelleri, kültürel farklılıklar, akademik uyumlar, ekonomik sorunlar ve psikolojik sorunlar gibi birçok zorluklaralar karşılaşmaktadır.

Öğrencilerin görüşlerinden bazıları aşağıda paylaşılmıştır.

I.S.1 Sadece birinci sınıftayken biraz zorlandım, benim bölümünde pek fazla dilin

etkisi
yoktur.

I.S.3. ... Yemek kültürü beni en çok zorlayan oldu, sırf kendi yemeklerimi pişirmek için KYK
'den eve çıktım.

I.S.7.... Bazı hocalar benden aktif katılımımı bekliyor, ben sınıfın içinde kalkıp cevap vermek için çekiniyorum, çünkü Türkçemden emin değildim ve hep yanlış söylesem bana gülecekler diye korkuyordum.

I.S.6. Tabi, dile hâkim olmamamdan hep beni tembel bir öğrenci olarak görülüyorum ve benim özgüvenim düşüyor.

I.S.2. Çok cana yakın arkadaşlarım var, aramızda çok iyi anlaşıyoruz.

I.S.4. ben YTB bursu ile geldim, ama aldığım bursum yetmiyor, o yüzden bazen günlük işlere ve yazlarda çalışıyorum

I.S.5. Ev bulmak çok zor özellikle yabancı olduğunu duyunca.

I.S.8... sağlık konusunda çok şanslıyım, sigortam var istediğim zaman hastaneden randevu alabilirim, ama dil bariyerinden dolayı şikayetimi dile getiremiyorum.

Yurt dışında eğitim gören öğrenciler için en büyük zorluklardan biri dil engeli olabilmektedir. Özellikle o ülkenin dilini bilmeyen ve dili yeni öğrenmeye başlayan öğrenciler için bu durum, sınıf içi ve günlük yaşamda çeşitli sorunların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra, her ülkenin kendine özgü kültürel yapıları, yaşam tarzları ve gelenekleri bulunması, öğrencilerin uyumunu zorlaştırmaktadır. Bulgular doğrultusunda, yabancı öğrencilerin dil engelleri nedeniyle akademik ve sosyal ortamlarda çeşitli zorluklar yaşadıkları belirlenmiştir. Kültürel farklılıklar, ekonomik güçlükler ve kiralık konut bulma konusundaki sınırlılıklar, öğrencilerin uyum sürecini olumsuz etkileyen faktörler olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, çoğu öğrencilerin sosyal ilişkilerin iyi düzeyde olduğunu ve sağlık hizmetlerine erişimde sorun yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Uluslararası öğrencilerin yaşadığı zorluklara dair bulguları

Araştırmanın bulgularına göre, uluslararası öğrencilerin Türkiye'de eğitim gördükleri süre boyunca en çok karşılaştıkları zorluklar arasında dil sorunları, kültürel farklılıklardan kaynaklanan problemler ve akademik ortama uyum sağlamada yaşadıkları güçlükler olduğunu ortaya çıkmıştır. Bunlara ek olarak, bir katılımcı çevresi tarafından dışlandığını, bu durumun sosyal ilişkilerini zayıflattığını ve sosyal izolasyona yol açtığını belirtmiş, ayrıca bunun depresyon yaşamasına neden olduğunu ifade etmiştir. Katılımcı bu durumu en büyük zorluk olarak tanımlamıştır. Diğer bir katılımcı ise ekonomik problemlerin onu zorlayan en büyük güçlük olduğunu belirterek, bu zorlukların eğitim sürecine olumsuz etkiler yarattığını vurgulamıştır.

Dil ve Eğitim ile ilgili sorunlar

Araştırmanın bulgularına göre, uluslararası öğrencilerin en sık zorlandığı dil yetersizliği olduğunu ortaya çıkmıştır. Dili yetersizliği öğrencilerin hem akademik hem de sosyal alanlarda çeşitli sorunlar yaşamaları için neden olmuş, özellikle Türkçeyi yeterince anlayamama, iyi düzeyde konuşamama ve kendini istenilen düzeyde ifade edememe gibi zorluklar, yabancı öğrencilerin Türkçe ile yönelik yaşadığı başlıca sorunlar arasında yer almaktadır (Kalaycı ve Göç,2023). Konuşma dili ve akademik dili arasındaki farklılıklar, yetersiz dil eğitimi veana dil ile Türkçenin dilbilgisel yapıları arasındaki farkılar, yabancıların yaşamış oldukları dil konusundaki temel güçlüklerinden birdir.

Katılımcıların yedisi, bir yıl boyunca TÖMER'de (Türkçe ve Yabancı Dil Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi) Türkçe eğitimi görmüş ve bu süre sonunda temel düzeyde Türkçe öğrenmişlerdir. Fakat, TÖMER'de öğretilen ve öğrenilen dilin daha çok günlük konuşmada kullanılan dili olduğunu yabancılar tarafından algılandığını araştırmanın bulguları arasından yer almaktadır. Bu nedenle, özellikle birinci sınıfta dersleri takip etmekte büyük zorluk yaşadıklarını belirtilmiştir. Bu konuda katılımcıların ifadeleri:

- Gine'de Fransızca konuşulmaktadır ve ben lisansımı Fransızca diliyle okudum. Türkçe, Fransızcaya göre dil yapısı açısından tamamen farklı bir dil olduğundan, dil öğrenme sürecinde zorluklar yaşadım. Bir Türkçe cümle kurmak istediğimde Fransızcanın dil yapısı aklıma geliyordu ve yüklemin yerlerini oturtturmakta güçlük çekmiştim için benim dil öğrenmem uzun sürdü. Kafamda bir cümle kurarakken hep Fransızca gibi düşünüyordum ve fil yerini tam oturtturamıyordum I.S.4.
- Türkçe hazırlık sürecinde biraz güçlüklerle karşılaştım, ancak hem Türkçe konuşan yabancı öğrencilerle hem de Türk arkadaşlarımla sürekli iletişim içinde olduğum için bu zorlukları büyük ölçüde aşabildim. Üniversite ortamında dilin Türkçe olması, akademik ortamına uyumakta ve akademik başarıma sınırlı bir etki yarattığını düşünmüyorum I.S.1.
- Türkçem yeterli düzeyde değil. Sunum hazırlamak ve akademik makale yazmakta Türkçem yetersiz kalıyor I.S.5.
- TÖMER'de öğrendiğim dil, genellikle sosyal ortamlarda kullanmama olanak tanıdı. Sosyal ortamda istediğim konular hakkında konuşabilsem de, akademik ortama gelince çoğu kelimeleri bilmediğimi fark ediyorum I.S.3.
- Genel olarak hocaların anlattıklarını anlıyorum, ancak konuşma ve yazmada zorlanıyorum. Bu da çalışma saatlerimi uzattığından diğer derslerin ödevleri yetiştirme için zamanım kalmıyor I.S.7
- ''Türkçeyi daha önceden öğrendiğim için dil sorunu yaşamadım'' I.S.6.
- Hocalar çok hızlı konuşuyorlar ve deresilerinde onları anlamakta sorun yaşıyorum. Ayrıca, seminer dersinde sunum yaparken istediği gibi kendime ifade edemediğimi fark ettim I.S.5.
- Amacım iyi bir eğitim alıp ülkeme döndükten sonra Türkçe öğretmektir, ancak eğitim içeriğinin beklediğimden daha kapsamlı olması ve Türkçemin yetersiz kalması, okulda elde etmek istediğim başarıyı zorlaştırarak motivasyonumu olumsuz yönde etkilemiştir I.S.8.

Katılımcıların çoğu, Türkçe hazırlık eğitimi almalarına rağmen akademik alanda edindikleri dil becerileri yeterli olmadıklarını belirtmiştir. Bu durum, özellikle sosyal bilimler alanında eğitim gören öğrenciler için, sunum hazırlarken ya da akademik makale yazarken uygun olan akademik terminolojileri kullanamama ve akıcı bir düzeyde ifade edememe gibi sorunlara yol açmaktadır. Mühendislik alanında okuyan öğrenciler için ise dil yeterliliği konusunun görece daha az sorun teşkil ettiği tespit edilmiştir. Bunun başlıca nedenleri arasında, mühendislik terminolojisinin tanıdık olması ve derslerde ağırlıklı olarak matematiksel işlemlere odaklanılması yer almaktadır. Bu faktörler, mühendislik öğrencilerinin sosyal bilimler

enstitüsünde eğitim gören yabancılara göre daha az zorluk yaşamasına katkı sağlamaktadır.

Katılımcılardan birisi ise, hocaların hızlı konuşmalarından dolayı dersleri anlamakta ve eğitmenleri takip etmekte güçlük çektiğini vurgulamıştır. Yedi katılımcı, Türkçe dil hazırlık eğitimi sürecinde KYK yurtlarında konaklamıştır. Bu durum, yabancı öğrenciler için hem dil öğrenme sürecinde hem avantajlı hem de dezavantajlı olarak değerlendirilmiştir. Türk öğrencilerle ayna odada kalanlar için bu durum, dil pratiği yapma fırsatı sağlayarak öğrenme sürecinin olumlu yönde etkilemiştir. Ancak yalnızca diğer yabancı öğrencilerle kalanlar veya en az bir ortak dili konuşan yabancıların ayna odada bulunduğu durumların, dil öğrenme sürecini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir.

Kültürel farklılıklar ile ilgili bulgular

Kültürel farklılıklar, uluslararası öğrencilerin uyum sürecini etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kültürel farklılıkların öğrencilerin entegrasyon sürecinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yarattığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin kültürel farkındalık kazanmaları, çeşitli kültürlere entegre olarak yaşam deneyimi edinmeleri, kültürel çeşitliliğin sağladığı bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Ancak, yeni ve zorlayıcı kültürel yapılarla karşılaşmaları, içinde yaşadıkları topluma uyum sağlama sürecinde toplum tarafından dışlanmış hissetme, istedikleri gibi iletişim kuramama ve sosyal etkileşimde yaşanan zorluklar, yabancı öğrencilerin karşılaştığı başlıca sorunlar arasından öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, kültürel farklılıkların uluslararası öğrencilerin uyum süreçlerini nasıl etkilediğini anlamak, onların sosyal ve akademik uyumlarını destekleyecek politikaların geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'ye gelmeden önce, insanların misafirperver ve yardımsever olduklarını duymuştum. Geldikten sonra bu özelliklerin beklediğimden daha fazlasını gördüm. Ramazan ayında bir lokantadan yalnızca bir ekmek alıp çıktığımı fark eden bir bey efendinin ihtiyacım olabileceğini düşünerek bana bir yemek ısmarlamıştı. Böyle olaylar defalarca yaşadım ve buda benim Türk topluma ait hissetmeme yol açmıştır.

- Türk kültürüyle kendi kültürüm arasında birçok benzerliğin olması uyum sürecimi kolaylaştırmıştı. Kolay oldu. Özellikle yemek kültürü açısından benzerlik olmasına rağmen, buradaki yemekleri alışmam uzun sürdü. Günlük yaşamında ve sosyal ilişkilerde kendimi daha rahat buldum.
- Hristiyan inancına sahip biri olarak, din açısından Türkiye'de belirgin farklılıklar olduğundan olduğun bu alanda bazı zorluklar yaşadım. Özellikle bazı insanların dinimi ısrarla sorgulaması ve kendi mezhebime uygun bir ibadethanenin bulunmaması, dini ritüellerimi yerine getirmekte kısıtlama getirmiştir.
- En çok zorlandığın alandan bir Türk mutfağıdır. Başta zamanla alışacağımı düşünüyordum ama beklediğim gibi olmadı. Özellikle yurttayken hep dışarıdan yemek
  zorunda kaldım ve bu durum yaşam düzenimi etkiledi ve sonunda KYK yurdundan ayrılmama neden oldu. Ülkemizde hemen hemen ayna yemekleri bulunmasına rağmen yemek yapımında bazı önemli farklılıklar bulunuyor. Örneğin, biz yemek yapımında daha az yağ kullanırken, buradaki yemeklerde bana göre fazla yağı kullanılıyor.
- Toplumsal yaşamın düzenli olması, özellikle ulaşım alandaki rahatlığı beni çok

etkiledi. Özellikle belediye otobüslerdeki rahatlığı.

- Toplumda belirli davranışların nasıl karşılanacağını öğrenmek benim için zor oldu. Bazen birine nasıl hitap edeceğimi veya resmi ortamlarda nasıl yaklaşacağımı bilmiyordum. Başlangıçta biraz sosyal kaygı yaşadım. Ancak zamanla ve çabayla, giderek daha rahat hale geldim.
- Bazen toplum içinde insanların bana çok dikkatli baktıklarını hissediyorum. Yabancı olduğumun anlaşılmasıyla daha fazla dikkat çektiğimi fark ediyorum ve oradan uzaklaşmaya çalışıyorum. Ayrıca, bazı insanların bana sordukları soruları aşırı rahatsız edici olabiliyor. Bu tür deneyimler, sosyal ortamlarda kendimi huzursuz hissetmeme neden oluyor ve zamanla insanlarla iletişim kurma isteğimi azaltıyor.
- Başlangıçta insanların birbirleriyle ilişki kurma biçimi ilginçti, özellikle tanımadık insanlarla mesafeli durmaları, benim kültürümde alışık olduğumdan farklıydı. Birde insanların genellikle yabancılarla iletişim kurmaktan kaçındıkları gözlemledim. Kendi kültürümde, insanlar birbirine daha yakın olabilir. Örneğin, otobüste yanımıza oturan kişi ister tanıdık ister yabancı olsun, yolculuk boyunca sohbet etmek yaygındı.
- Kültürel farklıkların olmasına rağmen Türkiye'ye çok çabuk alıştım. Yemek kültürüne çok seviyorum her yemekleri yiyebiliyorum. Sosyal ortamlarında çok rahatım biraz Türk danslılarını öğrenmek zordu. Ancak, bu kültürel deneyim bana çok iyi geldi. Bunlarda benim toplumsal uyum sürecimi çok hızlandırdığını düşünüyorum.

Uluslararası öğrenciler, Türkiye'ye gelmeden önce Türk toplumunun misafirperver ve yardımsever olduğu hakkında bilgi sahibi olduklarını belirtmiş, bu bilgiyi kendileri deneyimleyerek gördükleri ifade etmişlerdir. Öğrenciler, toplumun yabancılara karşı olumlu bir tutum ve davranışlar sergilediğini bunun, öğrencilerin fazla yabancılık çekmeden uyum süreçlerini kolaylaştırmada önemli rol oynadığını ortaya çıkmıştır. Yabancı öğrenciler, kendi ülkeleri ile Türkiye arasında kültürel farklıklar olduğunu ve bu farklılıkların alışılmasının, öğrencilerin geldikleri coğrafyaya göre değişiklik gösterdiğini gözlemlenmiştir.

Bazı öğrenciler, topluma kolayca uyum sağlarken, bazıları bu süreci daha zor yaşamaktadır. Ayrıca, kendi ülkelerinde sosyal bir birey olanların, yabancı bir ülkeye gediklerinde sosyal uyum süreçlerinin daha hızlı ve sorunsuz olduğunu gözlemlenmiştir. Bu durum öğrencilerin kişisel özelliklerin ve önceki deneyimlerin, entegrasyon sürecinde önemli bir etkiye sahip olduğunu belirlenmiştir. Türkiye'de toplu taşıma araçlarının güvenilirliği ve erişilebilirliği, öğrencilerin günlük yaşamlarını kolaylaştıran önemli faktörlerden bir olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal ortamlarda ise bazı öğrenciler, davranış ve konuşma kalıplarını ayarlama konusunda endişe duyduklarını, bu endişe, geldikleri ülkenin normlarından farklılıklar sebebiyle ortaya çıkmış olsa da zamanla bu tür kaygıların alışıldığını vurgulanmıştır.

Eğitim ortamına uyum sağlama ile ilgili bulgular

Görüşme katılımcılarının sorulara verdiği yanıtlara dayanarak, bu bölümde bulgular, yorumlar ve öneriler sunulmaktadır. Katılımcıların sorulara verdiği yanıtlara dayanarak, araştırmanın temel amacı doğrultusunda kategoriler oluşturulmuştur. Görüşmelerden elde edilen verilere uygulanan içerik analizine dayanarak okul ortamında karşılaşılan sorunlar ve önerileri ele alınmıştır. Katılımcıların çoğu birbirine benzediğinden ve bazı katılımcıların lisans eğitimini

burada tamamladığından yalnızca yüksek lisans program için gelen katılımcıların bulgulara yer verilmiştir.

- Okula uyum sağlamak kolaydı. Üniversite her öğrenci için danışman hizmeti sunduğundan, dersi seçimi, akademik kurallar ve notlandırma sistemleri gibi konularda bir sorun yaşadığımda danışman mesajla beni bilgilendiriyor.

Öğrencilere okulda danışmanlık hizmetin verilmesi, onların okula uyum süreçlerini hızlandırmada ve akademik başarılarını artırmada önemli rol oynamaktadır. Danışmanların ders seçimi ve notlandırma sistemleri konularda sundukları hizmetlerle öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları hızlı bir şekilde çözdükleri, bu durum öğrencilerin motivasyonlarını artırarak eğitim hayatlarında başarılı olmalarını sağlamaktadır. Böylece, danışmanlık desteğin sadece öğrencilerin akademik başarılarına değil, aynı zamanda okula uyumlarına önemli katkı sağladığını ileri sürülmüştür.

Okul ortamına başlangıçta uyum sağlamak zordu, ama yabancı öğrencilerinde bulunmasıyla ve Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki etkileşim bu sureci kolaylaştırdı. Uluslararası öğrencilerin, farklı bakış açılarının ve deneyimleri sayesinde sosyal ve akademik ortama çeşitliliği kazandırmaktadır. Bu çeşitlilik, öğrenciler arasındaki etkileşimi teşvik ederek ortaya yeni fikirlerin çıkmasına ve fikir alışverişinin gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca, öğrencilerin böyle bir ortama maruz kalmaları, dil becerilerinin gelişmesine, iletişim kurma biçimlerini gelişmesine ve kişisel gelişimlerini ilerlemesinde önemli rol oynamaktadır. Aşağıda bazı öğrencilerin ifadelere yer verilmiştir.

- ✓ Başlangıçta yalnızlık hissediyordum, çünkü lisansüstü programımda az öğrenci bulunuyor ve bazı dersleri yalızca öğretmenle almak zorunda kalıyorum. Bu durum, dersime olan motivasyonumu olumsuz ekliyor.
- ✓ Bazı lisansüstü programda, birlikte eğitim gören öğrenci sayısının az olması, öğrencilerin sosyal etkileşimi ve grup çalışması gibi etkinliklerden yeterince faydalanmamasına neden olmuş ve bu durum özellikle yabancı öğrencilerde yalnızlık hissini yarattığını ifade edilmiştir. Ayrıca, yabancı öğrenciler, Türk öğrencilere kıyasla daha az etkileşimde olduklarını görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin derslere olan ilgisini ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilemekte, okul ortamına uyum sağlama süreçlerini zorlaştırmakta ve eğitim başarılarını olumsuz bir şeklinde etkilemektedir.
- ✓ Bölümde birkaç eksiklik bulunmakta. Özellikle laboratuvar beklediğim kadar gelişmiş değildi, bunun harcında okulda aldığım eğitim, öğretim üyeleriyle ve diğer öğrencilerle olan ilişkim çok iyi. Hocalarıma, istediğim zaman ve istediğim konuda ulaşabilmem okula uyumumu çok hızlandırdı.

Katılımcılardan biri, okulun bazı alanlarının eksik olduğunu düşünse de, okulda sağlanan eğitimin genel kalitesinden ve öğretmenlerle ilişkilerden genel olarak oldukça memnun olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin öğretmenleriyle her an iletişim kurabilmeleri, akademik süreç sırasında ortaya çıkan sorunları daha hızlı çözmelerine ve okul ortamına daha kolay uyum sağlamalarına yardımcı olmuştur. Öğrencilerin kendilerini daha güvende hissetmelerine ve akademik gelişimlerine odaklanmalarına yardımcı olmasının yanı sıra, bu etkileşim öğrenme sürecini de geliştirmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Türiye, son yıllarda uluslararası öğrenci sayısının giderek arıtmasıyla, dünyada en fazla uluslararası öğrenci kabul eden ilk 10 ülke arasında yer almıştır. Öğrecilerin kendi ülkelerden daha nitelikli eğitim arayışı veya farklı ülkelerde eğiti alma isteği, onların yurtdışında eğitim seçeneklerini aramalarına neden olmuştr. Yurtdışında eğitim arayışının temel nedenleri arasında eğitim kalitesini, tanınırlık ve alınacak diplomanın dünya çapında geçerliliğe sahp olması yer almaktadır (Güven ve Alkar,2022). Türkiye'nin coğrafi konumu, kültürel ve dil yakınlıkları, eğitimin imkanlarının ekonomik olması ve uluslararasılaşma politikasının gelişmesi, uluslararası öğrenciler için Türkiye'yi tercih etmede önemli bir etken olmuştur. Mevcut çalışmalarından elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrenciler aldıkları eğitimden memnun kaldıkları göstermektedir. Özellikle lisansüstü düzeyde eğitim olan uluslararası öğrencilerin tamamı gördükleri etiğimden memnun oldukları görülmektedir.

Bu araştırma, Kocaeli üniversitesinde eğitim gören uluslararası öğrencilerin karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukların aşılmasında yabancıların önerileri ortaya koymaktır. Çalışmanın sonucunda ortaya çıkan bulgular, Kocaali'de eğitim gören uluslararası öğrenciler okul ortamına uyum ve dil bariyeri ve kültürel farklılıkları olmasıyla çeşitli zorluklaralar karşı karşıya olduklarını belirlemiştir.

Araştırmanın sonuçları bu alanda yapılan farklı araştırmalarından olan (Musaoğlu,2016) sonuçlarına paralellik göstermektedir. Bu araştırmada da Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin uyum süreci, bu süreçte karşılaştıkları sorunları, bu sorunların üstesinden nasıl geldikleri ve gelecekteki öğrencilere önerdikleri tesviyeleri ortaya koymuştur. Benzer bir şeklinde Dinç (2023) tarafından yapılan araştırmada uluslararası öğrencilerin entegrasyon sürecinde deneyimleri ve sorunlarına odaklamak ve çözüm önerileri sunmak amacıyla yapılan çalışmada, öğrencilerin sosyokültürel, konaklama, ekonomik ve dil sorunları yaşadıkları ortaya koymuştur.

Türkiye'nin yükseköğrenim politikaları, ülkenin uluslararası öğrenciler için çekici bir destinasyon haline gelmesin katkıda bulunmaktadır. Üniversitelerin uluslararasılaşması, küresel ölçekte görünürlüklerini artırarak daha fazla yabancı öğrenci çekmelerine olanak tanımaktadır. Ancak, yabancıların buraya gelirken dil ve kültürel farklılıkların olmasıyla yeni maceralar ve zorluklara karşı karşıya kalacaklarında göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle Türkçe bilmeyen öğrenciler için bu durum, akademik başarılarını ve günlük yaşamlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Katılımcıların okul ve sosyal yaşamlarında karşılaştıkları en zor sorunlardan birinin dil engeli olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmaya katılan öğrencilere göre yetersiz Türkçe hazırlığı, akademik başarılarını olumsuz etkilemekte ve bu engel ortadan kaldırıldığında daha iyi başarılar elde edebileceklerini belirtmişlerdir. Benzer bulgular, önceki çalışmalarda da rastlanmaktadır (Takır ve Özerem 2019; s.97-1). Kültürel farklılıkların, özellikle sosyal bir ortam oluşturmada katılımcıların entegrasyon sürecinde zorluklar yarattığı belirlenmiştir. Ayrıca, Türk öğrencilerle arkadaşlık kuran öğrencilerin, Türk arkadaş edinmeye isteksiz olanlara göre daha kolay uyum sağladığı gözlemlenmiştir.

Okul ortamına uyum sağlama sürecinde çoğu katılımcıların dil bariyerinden kaynakladığını

ifade etmiştir. ‘’ okul ortamına uyum sağlamakta çok zorlanmadım, Türkçe hazırlığı yaparken bile bölümüme gidip hocalarla konuşuyordum. Ayrıca, benden önce aynı bölümü okuyan yabancı öğlencilerle iletişim içindeydim’’
Genel olarak, uluslararası öğrencilerin yaşadıkları zorlukların, öğrencilerin becerileri ve Türkçe dil yeteneklerine bağlı olarak değiştiğini gözlemlenmiştir. Katılımcılar, Türkiye’deeğitim almayı planlayan yabancı öğrencilerin entegrasyon sürecinde yaşanacak zorlukları en aza indirmek amacıyla hem üniversitelere hem de yabancı öğrencilere yönelik önerilerde bulunmuşlardır. Bu önerilerden; Üniversitenin uluslararası öğrenciler için dil destek programlarının bir parçası olarak akademik yazım üzerine atölyeler düzenlemesi, ders notları, slaytlar ve akademik kaynaklar ilk yılında hem Türkçe hem de İngilizce veya öğrencilerin anlayabileceği dillerde sunulması ve uluslararası öğrencilerin Türk kültürüne daha hızlı uyum sağlamasına yardımcı olmak için rehberlik programları, kültürel geziler ve sosyal etkinlikler düzenlenmesi gibi öner yer almaktadır. Türkiye'ye gelmeyi planlana uluslararası öğrenciler için
dil engelini en aza indirmek ve akademik başarıyı artırmak bazı hazırlık adımları atılmaları gerekmektedir. Üniversitenin sunduğu hazırlık eğitiminde başarılı bir Türkçe öğrenmek için sınıf içinde ve dışında Türkçe konuşmaya özen göstermek, Türkiye'ye geldikten sonra, kültürel aktivitelere katılmak önerilerde bulunmuşlardır.

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmanın Kocaeli Üniversitesi'nde yüksek lisans programında öğrenim gören 8 kişilik belirli bir öğrenci grubu üzerinde yapılmış olması ve daha geniş örneklem üzerinde yapılacak çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, sonuçların daha geniş bir kitleye genellenmesi mümkün olmayabilir. Gelecekteki araştırmaların sonuçları doğrulamak için daha çeşitli ve daha büyük bir örneklem içermesi hedeflenmelidir. Ayrıca öğrencilerin memnuniyetlerini ve yaşadıkları güçlükleri daha detaylı analiz edebilmek için nitel araştırma yöntemleri kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılması önerilmektedir.

ÖNERILER

Araştırma ve bu alanda yapılan çalışmaların bulgularına dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Uluslararası öğrencilerin en çok karşılaştıkları zorluklardan biri dil bariyeridir. Dil bariyerin aşılması için öğrencilerin iyi bir dil eğitimi alması gerekmektedir. Yabancıların dil hazırlık sırasında daha akıcı ve etkili bir Türkçe öğrenebilmeleri için dil eğitim yanı sıra destekleyici programlar da olmalıdır. Örneğin, öğrenciler düzenli bir şeklinde kendi aralarında ya da TÖMER tarafından gruplar oluşturulup konuşma pratiği gibi farklı etkinliklerin yer almasını sağlanmalıdır.
- Üniversitelerin uluslararası öğrencilerin uyum sağlama konusunda destekleyici bir rol üstelenebilmesi için düzenli aralıklarla hem yeni hem de eski yabancı öğrencilere ‘’entegrasyon’’ gibi öğrencilerin uyumunu kolaylaştıracak eğitimin verilmesi bu süreci kolaylaştırmada önemli bir etki sağlayabilmektedir. Ayrıca, yerel halkın yapancılara karşı farkındalık eğitimin düzenleneside bu süreci kolaylaştıracağını öne sürülmektedir.
- Uluslararası öğrencilerin kendi kültürlerini tanıtmalarına fırsat verecek programların düzenlenmesi ve bu programlara yerli öğrencilerin ve halkında dahil edilmesi, kültürlerin farklılıklarını ortaya koyarak herkesin bu çeşitliliğinden faydalanmasını sağlayacaktır.
- Uluslararası öğrencilerin kendi kültürlerini tanıtmalarına fırsat verecek programların

düzenlenmesi ve bu programlara yerli öğrencilerin de dahil edilmesi, kültürlerin farklılıklarını ortaya koyarak herkesin bu çeşitlilikten faydalanmasını sağlayacaktır.

- Üniversitelerde uluslararası öğrencilere hizmet sunacak ofisler kurulmalı ve bu ofisler, psiko- sosyal ve ekonomik açıdan destek sağlanmalıdır. Eğitimde zorluk yaşayan öğrencilerin destek alabilecek sistem düzenlenmeli, maddi sorun yaşayan öğrencilerin desteklenmelidir. Ayrıca, psikolojik sorun yaşayanlar için psikolojik ya da sosyal hizmet desteğin sunmalıdır.

- Sivil toplum merkezleri, belediyeler ve farklı gönüllü vakıf ve dernekler, göçmenlerin uyum sağlamsında önemli role sahiptir. Yabancı öğrencilere yönelik farkındalık eğitimleri, dil destek programları ve yerel halkla tanıştıracak etkinlikler düzenleyerek yabancıların uyum süreçlerini kolaylaştırmada rol oynamalıdır. Bu tür programlar, yabancı öğrencilerin entegrasyonu kolaylaştırarak, hem kendi kültürünü tanıtma fırsatı bulmalarını hem de yerel toplumla daha iyi kaynaşmalarını sağlayacaktır.-Uluslararası öğlenciler, özellikle Kocaali'de okuyanlar, uluslararası öğrenci derneği ve genç mekân gibi kuruluşlarda verilen farklı seminerleri ve aktiviteler, sayesinde Türk kültürü tanışma fırsatı bulmakla, ayrıca akademik alanda bilgi birikimi sağlayarak öğrencilerin uyum sürecinde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle bu tür kuruluşlarda aktif katılım sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Abaslı, K. (2018). Kültürlerarası duyarlılık ve empati arasındaki ilişkilerin Türk ve uluslararası öğrenci görüşlerine göre incelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 11(2), 20-23.
2. Al-Hattami, A. A., & Al-Ahdal, A. A. M. H. (2014). Academic and social adjustments of Arab Fulbright students in American universities: A case study. *International Journal of Humanities and Social Science*, 4(5), 216-222.
3. Bazarbayeva, L. Türkiye'nin uluslararası öğrenci politikası.
4. Begu, F. E. M., & Astuti, T. P. (2014). Hubungan antara pusat kendali eksternal dengan stres akulturatif pada mahasiswa asal Indonesia Timur di Kota Semarang. *Jurnal EMPATI*, 3(3), 85- 95.
5. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5-34. Bulut, E., Yücetürk, H., Yılmaz, G., Gündoğdu, İ., Koç, N., & Demiryürek, B. (2020). Uluslararası öğrencilerin psikososyal sorun ve ihtiyaçları:Nitel bir çalışma. *Nitel Sosyal Bilimler*, 2(1), 60-73.
6. Çubukçu, Z., & Gültekin, M. (2006). İlköğretimde öğrencilere kazandırılması gereken sosyal beceriler. *Bilig*, (37), 155-174.
7. Dinç, M. (2023, Temmuz 14). Uluslararası öğrencilerin uyum yıllarındaki deneyimleri, sorunları ve çözüm önerileri. *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*. https://www.researchgate.net/publication/373118636_ULUSLARARASI_OGRENCILERIN
8. _UYUM_YILLARINDAKI_DENEYIMLERI_SORUNLARI_VE_COZUM_ONERILERI_ MARMARA_UNIVERSITESI_FEN_BILIMLERI_ENSTITUSU
9. Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü. (2013, July 5). *Education indicators focus*. https://www.oecd.org/en/publications/serials/education-indicators-in-focus_g1727114.html Eynullayeva, K., Gökalp, M., & Hatunoglu, B. Y. (2021). Investigation of the Turkish cultural
10. adaptation of international students living in Turkey. *European Educational*

Researcher, 4(2), 155-169.
11. Freeman, K., Nga, E., & Mathews, M. (2017). International students challenges and academic adjustment in higher education in Malaysia. *Sci Int (Lahore)*, 29(1), 131-134.
12. Gu, Y. (2021). The impact of globalization on education. *International Journal of Social Science and Education Research*, 4(3), 152-157.
13. Gül, Z., & Avşar, F. S. (2024). Yükseköğretimde küresel bir perspektif: Türkiye veABD'deki uluslararası öğrenciler. *Uluslararası Gelişim Akademi Dergisi*, 1(6), 60-71.
14. Güven, S., & Alkar, E. (2022). Uluslararası öğrencilerin Türkiye'ye göç etme nedenleri ve yaşam memnuniyetlerine ilişkin bir araştırma: Tıp ve Diş Hekimliği Fakülteleri lisansüstü öğrenciler örneği. *Sağlık Bilimlerinde Eğitim Dergisi*, 5(1), 31-42.
15. Kocaeli Üniversitesi. (n.d.). *Sayılarla Kocaeli Üniversitesi*. Erişim tarihi 20 Ocak 2025. https://kocaeli.edu.tr/rakamlarlakou
16. Mahihu, C. (2020). Prevalence of depression, anxiety among international students in the health professions at southern medical university, PR China. *Open Journal of Social Sciences*, 8(12), 161.
17. Miglietta, A., & Tartaglia, S. (2009). The influence of length of stay, linguistic competence, and media exposure in immigrants' adaptation. *Cross-Cultural Research*, 43(1), 46-61.
18. Munhall, P. L. (2012). A phenomenological method. In P. L. Munhall (Ed.), *Nursing research: A qualitative perspective* (pp. 113-175). SAGE.
19. OECD. (2013). *Education at a glance 2013: Highlights*. https://doi.org/10.1787/eag_highlights- 2013-en
20. Osmanlı, Ü. (2018). Uluslararası öğrencilerin sosyal adaptasyonuna yönelik bir araştırma: LAÜ örneği. *EUL Journal of Social Sciences/LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1).
21. Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. SAGE.
22. Pinarbasi, G. (2023). International students' sociocultural adaptation experiences: Their perceived stress and coping strategies. *Academic Social Resources Journal*, 8(55), 4059-4080.
23. Radmard, S. (2017). Türk üniversitelerindeki uluslararası öğrencilerin yükseköğretim taleplerini etkileyen etkenlerin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 67-77.
24. Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2011). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. SAGE. Saygın, S., & Hasta, D. (2018). Göç, kültürleşme ve uyum. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*,
25. 10(3), 302-323.
26. Schneide, J. (2024, February 27). Explore the impact of globalization on education. https://www.schneideit.com/blogs/impact-of-globalization-on-education/
27. Smith, R. A., & Khawaja, N. G. (2011). A review of the acculturation experiences of international students. *International Journal of Intercultural Relations*, 35(6), 699-713.
28. Sungur, M. A., Şahin, M., Can, G., Şahin, M. F., Duman, K., Pektaş, B., ... & Onuk, H. (2016). Düzce Üniversitesinde yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin yaşam doyumları ve sosyal uyumlarını etkileyen faktörler. *Düzce Üniversitesi Sağlık*

Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6(2), 101-109.
29. Takır, A., & Özerem, A. (2019). Göçle gelen yabancı uyruklu öğrencilerin okul ortamında karşılaştıkları sorunlar. *Folklor/Edebiyat*, 25(97), 639-657.
30. Taylan, Ş. (2019). Sakarya Üniversitesindeki uluslararası öğrencilerin sorunları (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi).
31. UNESCO. (2024, February 14). *Global convention on higher education*. https://www.unesco.org/en/higher-education/global-convention
32. Winkelman, M. (1994). Cultural shock and adaptation. *Journal of Counseling & Development*, 73(2), 121-126.
33. Yükseköğretim Kurulu. (2022, November 28). https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2022/yuksekogretimde-uluslararasilasma-ve- turkiye-deki-universitelerin-uluslararasi-gorunurlulugunu-artirma-calistayi.aspx
34. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. (2021, February 26). Türkiye Bursları bu yıl da rekor sayıda başvuru aldı.
35. Zhou, Y., Jindal-Snape, D., Topping, K., & Todman, J. (2008). Theoretical models of culture shock and adaptation in international students in higher education. *Studies in Higher Education*, 33(1), 63-75.

Cumhuriyetin 10. Yılında Atatürk'ün Dış Politikasına Yansıyan Barışçı Ve Dostane Söylemleri

Melek YENİSU
Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
yenisu23@gmail.com
0000-0002-7622-2027

Özet

Mustafa Kemal Atatürk 16 Mart 1923'te " Millet hayatı tehlikeye maruz kalmayınca harp bir cinayettir" demiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika ilkelerinden birinin de "Yurtta Barış Dünyada Barış" olduğunu söylemiştir. Atatürk bu sözleri ile yalnızca Türk halkının değil dünya milletlerinin de barış ve huzurunun gerekliliğine inandığını göstermiştir. Cumhuriyetin 10. yılında Atatürk'ün bu söylemlere uygun bir dış politika yürüttüğü görülmüştür. 1 Ocak 1933'te Türk-Yunan Antlaşması hakkında "Türkiye-Yunan Antlaşması ve dostluğu milletler arasında çalışma beraberliğinin ve yeni siyaset anlayışının tahakkuk etmiş çok güzel bir numunesi ve insanlığın Şarki Akdeniz ve Balkanlarda terakki ve tealisinin bir ifadesidir. Yeni senenin asil dost Yunan milleti hakkında kutlu olmasını dilerim" demiştir. 20 Mayıs 1933'te ABD Başkanı M. Franklin Roosevelt'in iktisat alanında uluslararası önlemler alınması ve silah bırakma konusunda milli savunmayı güçlendirip tecavüzü kaldırmak ilkesi ile ilgili çağrısına Atatürk cevap vererek Türkiye'nin iktisat alanında dünya milletlerinin yok olması ile ilgili değil refahının artması ile ilgili tercihler yaptığını dile getirmiştir. Silah bırakma konusunda Cenevre'de yapılan silah bırakma kongresinin yarım kalması ile ilgili olarak ise Türkiye'nin siyasi politikasının barış içinde yaşamak ve meşru müdafaa araçlarının herkes için herkese karşı işgal amacı gütmeden kullanmayı savunduğunu ifade etmiştir. Atatürk Cenevre Kongresi'nin neticesiz kalmasına rağmen Türkiye'nin sulh ülküsünün bölgede önemli gelişmelere neden olduğunu söylemiştir. 12 Eylül 1933'te Yunan Heyeti'ni kabul etmiş bu ziyareti şu sözlerle değerlendirmiştir: "Elen devlet ricali ile samimi mülakatlarda bulundum. Çok memnun ve mütehassıs oldum. Mülakatımızın iki millet için çok hayırlı neticeler vereceğine şüphem yoktur". 17 Ekim'de ABD ve Japonya büyükelçilerini kabul eden Mustafa Kemal Atatürk ABD elçisine her iki ülke arasında var olan dostluğun geliştirilmesi konusunda hemfikir olduklarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD'nin dostane hislerine karşı aynı hisleri taşıdığını ifade etmiştir. Japonya elçisine ise Türkiye ve Japonya arasında dostluğun gelişeceğini, küresel barışın korunması için her iki ülkenin birlikte çalışmasının geleneksel Türk-Japon dostluğuna yeni bir parlaklık vereceğini söylemiştir. 1 Kasım 1933'te TBMM'nin dördüncü dönem üçüncü toplanma yılını açarken Türkiye'nin dış politikasına değinmiştir. Türkiye'nin dış politikası hakkında bilgi verirken Sovyet Heyeti'nin Türkiye ziyaretini zor günlerde kurulmuş iki devletin dostane ilişkisi ve uluslararası barışa hizmet çabası olarak değerlendirmiştir. Balkanlarda barış ve huzurun sağlanması için Türkiye'nin Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ile dostane ilişkiler yürüttüğünü söylemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Dış Politika, Barış, Dostluk

Atatürk'ün Elazığ Gezisinin Türk Basınına Yansıması (1937)

Melek YENİSU
Dr., Milli Eğitim Bakanlığı
yenisu23@gmail.com
Orcıd ID: 0000-0002-7622-2027

Özet

Mustafa Kemal Atatürk 1937 yılında Doğu Anadolu'yu kapsayan bir yurt gezisi yapmış ve bu gezi programı içerisinde Elazığ'a gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk 16 Kasım'da Diyarbakır'dan Elazığ'a hareket etmiş ve bu hareket basında "Büyük Şef dün Elaziz'e hareket ettiler" şeklinde kamuoyuna duyurulmuştur. Atatürk'ün 17 Kasım'da Elazığ'a varışı üzerine gazeteler "Atatürk Elaziz'de, Büyük Şef halkın sonsuz tezahüratı ile karşılandı", "Elaziz sözü İl ile Azıktan mürekkep", "Elaziz ve Tunceli halkı Büyük Şefi emsalsiz tezahürlerle karşıladılar", "Elazık hakiki bir bayram yapıyor" şeklinde başlıklar atmıştır. Atatürk'ün Elazığ gezisinde basın halkın saat 13'te Elazığ'a varan treni benzersiz bir coşkuyla karşıladığını, Atatürk'ün indiği vagondan itibaren istasyonun dışına kadar kıymetli halılar serildiğini, Atatürk'ün gardan çıktığı esnada top atışları yapıldığını, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yaşa Varol" sesleri arasında gardan çıktığını yazmıştır. Atatürk'ü karşılayanlar arasında valilik ve belediye erkanı, parti yetkilileri Dördüncü Umum Müfettişliği, Kolordu erkanı, bölge valilileri ve askeri bando hazır bulunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk selam resmini yapan askeri kıtayı selamladıktan sonra halkın içinden geçerek uzun bir mesafe yürümüş ve Umum Müfettişliğine girmiştir. Gazeteler Umum Müfettiş Orgeneral Abdullah Alpdoğan'ın müfettişliğin çalışmaları ve planladığı çalışmaları Mustafa Kemal Atatürk'e izah ettiğini kamuoyuna duyurmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün Başbakan B. Celal Bayar, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya, Bayındırlık Bakanı B. Ali Çetinkaya, Orgeneral Kazım Urbay, Umumi Müfettiş Alpdoğan ve yanındakilerle birlikte Elazığ'dan ayrılarak Tunceli'ye gittiğini yazan basın Atatürk'ün kısa süren Elazığ gezisi hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Atatürk'ün Elazığ gezisinde basın halkın Mustafa Kemal Atatürk'ü büyük sevgi gösterileri ile karşıladığı, şehrin süslendiği, takların kurulduğu, halkevinde Atatürk onuruna müsamere düzenlendiği üzerinde durmakla birlikte, gezi esnasında gerçekleşen Elazığ'ın isminin değişmesi hadisesi ile ilgili olarak Elaziz adının anlamının Türkçe'de Elazık olarak nasıl açıklandığını izah etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Gezi, Elazığ, Elazık

Romanlardan Öykülere Dedektifin İzinde: Celil Oker'in Öykülerindeki Dedektif Remzi Ünal'ın Temsiline Bir Bakış

Elif OTLUOĞLU KISA
Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İletişim Bilimleri
otluogluelif@hotmail.com
0000-0003-0462-8850

Özet

Türkiye'de polisiye edebiyatın öncü isimlerinden biri olarak nitelendirebileceğimiz Celil Oker, 1999 yılından beri romanlarında yer alan kahramanı Dedektif Remzi Ünal karakteriyle polisiye roman türünde kendine özgü bir yer edinmiştir. Remzi Ünal karakteri sadece polisiye edebiyat için değil, aynı zamanda Türk edebiyatındaki dedektif figürünün gelişimi açısından da önem arz etmektedir. Bunun içindir ki Celil Oker, nevi şahsına münhasır bir karakter olan Remzi Ünal'ı romanlarının merkezine yerleştirmekle kalmamış aynı zamanda öykülerinde de yer vererek bu türün özgün imkânlarından yararlanarak Remzi Ünal karakterinin temsil olanaklarını zenginleştirmiştir. Bu çalışmada Celil Oker'in romanlarındaki Remzi Ünal karakterinin öykülerde nasıl temsil edildiğine odaklanarak karşılaştırmalı bir perspektifle incelemek amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle "Celil Oker'in romanlarındaki Remzi Ünal, öykülerde nasıl yansıtılmıştır?", "Öykü türünün anlatı olanakları Celil Oker'in anlatı dünyasını nasıl şekillendirmiştir?" ve "Roman türü ve öykü türü arasında bir karakterin devamlılığı mümkün müdür?" şeklindeki sorulardan yola çıkarak Remzi Ünal'ın yer aldığı polisiye öykülere odaklanılacaktır. Bununla birlikte Remzi Ünal'ın romanın uzamındaki karakteri temel alınarak öykülerdeki Remzi Ünal'ın tematik ve biçimsel anlamdaki dönüşümüne dair bir analiz yapılacaktır. Böyle bir analiz için araştırma yöntemi olarak metinlerarası bir okuma tercih edilmiştir. İlk olarak Celil Oker'in romanlarındaki dedektifi Remzi Ünal'ın karakteri polisiye edebiyat ekseninden ifade edilecek ve ardından bu karakterin öykülerde nasıl yansıtıldığı belirtilirken türsel değişimin karakterin ifadesine etkisi betimlenecektir. Edebi bir tür olarak öykünün polisiye kurgu için sınırlı yapısının Remzi Ünal'ın karakterinin öne çıkan özelliklerinin yansıtılması bakımından sınırlandığı, buna rağmen romanların uzamında daha önceden tanık olmadığımız ilişkilere yer verilerek Remzi Ünal'ın dedektif kimliğinin farklı boyutlarının yansıtılmasına olanak sağladığı öykü ve romanlardan örneklerle belirtilecektir. Özellikle tekil olaylar veya durumlarla oluşturulmuş olan öykülerin kurgusal evreni karşısında Remzi Ünal'ın etkili müdahaleleri ve akılcı tespitlerine rağmen karakterin psikolojik derinliğinin yansıtılmasında daha zayıf kaldığına değinilecektir. Sonuç itibariyle Celil Oker'in dedektifi Remzi Ünal'ın roman türünden öykü türüne geçişte yapısal unsurların zorunlu değişiminden etkilendiğini, yine de hem roman hem de öykü türünden yararlanılarak Türk edebiyatında dikkate değer bir yer edinmiş olan bu karakterin Türkiye'de polisiye edebiyatın gelişimi ve anlatı sürekliliği açısından kayda değer bir yere sahip olduğu ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Celil Oker, Dedektif Remzi Ünal, polisiye edebiyat, karşılaştırmalı analiz.

Bir Ahilik Sistemi Olarak Otantik Öğrenmenin Matematik Öğretim Sürecinde Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri*

Miray Sezen Kaçar
Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
miraysezenkacar@gmail.com
0009-0009-3282-8949

Okan KUZU
Doç. Dr. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü
okan.kuzu@ahievran.edu.tr
0000-0003-2466-4701

Özet

Türk eğitim tarihine bakıldığında, otantik öğrenmeye örnek olarak "Ahilik" sistemi verilebilir. Ahiler, teşkilat içerisinde yaparak ve yaşayarak gerçek dünyaya hazırlanmakta ve bir meslek edinmektedir. Ahilik, mevcut yapısıyla otantik öğrenme yaklaşımının Türk – İslam hayatının formal düzende ilk uygulandığı teşkilat olarak değerlendirilmektedir. Otantik öğrenme, öğrencilere soyut kavramları günlük yaşamlarıyla ilişkilendirme fırsatı sunan bir öğrenme yaklaşımıdır. Öğrencilerdeki tutum ve becerilerini önemli ölçüde etkilediği ve gerçek yaşamla ilişkilendirilmesi öğrencilerde ilgiyi arttırdığı görülmektedir. Otantik öğrenme, öğrencilerin günlük hayatta karşılaşacağı matematiksel problemlerle matematik eğitiminde karşılaşması, yaşamında meydana gelecek problemlerin üstesinden gelmesini ve anlamlı öğrenmesini sağlamaktadır. Matematikte otantik görev odaklı öğrenme uygulamaları, bilginin kalıcılığına ve istenilen kazanımlara ulaşma düzeyine katkı sağlamaktadır. Bu araştırma, matematik öğretim sürecine otantik öğrenme metodolojisinin entegrasyonunun potansiyel etkilerini incelemek amacıyla yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle öğretmenlerin otantik öğrenme hazırbulunuşluk düzeyleri araştırılmakta; ardından otantik öğrenmenin matematik öğretim sürecindeki kullanımına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşleri alınmaktadır. Bir Ahilik sistemi olan otantik öğrenme yöntemlerinin matematik öğretim sürecinde kullanımına ilişkin ilköğretimde ve ortaöğretimde görev yapan öğretmenlerin ve öğrenim gören öğrencilerin görüşlerinin alınacağı bu araştırma nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının birlikte kullanıldığı karma araştırma yaklaşımı ile tasarlanmıştır. Veri toplama ve analiz süreci devam eden bu araştırmanın bulgularının alanda çalışan araştırmacılara yol gösterici, aydınlatıcı ve veri kaynağı teşkil edeceği düşünülmektedir. Ayrıca, bu araştırma ile "Ahilik" in matematik öğrenme sürecindeki yeri ve önemine, gerçek hayattaki yansımalarına dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, otantik öğrenme, teknoloji, öğretim süreci

* Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A projesi ile desteklenmektedir.

Engellilik Kavramının Gelişimi ve Toplumsal Açıdan Dezavantajlı Görülmesi Problemi

Sinem Uzgören
Yüksek Lisans Öğrencisi Sakarya Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Sosyal Siyaset Dalı
sinem.uzgoren1@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID ID: 0009-0002-4756-3102

Özet

Geçmişten günümüze kadar süregelen engellilik kavramı, tarihsel süreç boyunca farklı toplumsal, kültürel ve bilimsel perspektiflerin yönelimlerinin etkisiyle evrilmekte olduğu akabinde değişime uğradığı görülmüştür. Geleneksel dönemlerin bireysel bir kusur ya da ilahi bir ceza sonucunda oluşan engellilik, günümüz modern dönemin içerisinde tıbbi ve sosyal modellerin ışığında daha genişletilmiş bir bağlamda değerlendirilmiş olduğu görülmektedir. Ancak bu teorik ilerlemelere nazaran, engelli bireylerin toplumsal ve toplumlararası düzenin içerisinde dezavantajlı bir konumda olmaları halen güncelliğini diri tutan bir toplumsal sorunu ifade etmektedir. Toplumların engelli bireylere yönelik tutum ve davranışlarının genellikle önyargı, ayrımcılık ve dışlanma gibi olumsuz yaklaşımları ortaya çıkartmaktadır. Bu durum, engelliliğin yalnızca bireysel bakış ile bir sağlık durumu değil, aynı zamanda sosyal aktivitelerde ve bireysel yaşamı da kısıtlayıcı bir tutumu da ortaya çıkarmış olduğunu öne çıkartmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim, ulaşım problemleri ve mekânsal erişilebilirlik ve kamusal alanlarda karşılaşılan engeller, engelli bireylerin toplumsal bütünleşmesini zedeleyen ve aksatan ve "dezavantajlılık" halini doğuran faktörler arasında yer tutmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen konuların engellilik kavramı ve engelli bireylerin toplumlara yansıyan sorunlarının tartışılmasıyla engelliliğin dezavantajlı gruplar arasında yer almasına bir farkındalık oluşturmak adına hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engellilik tanımı, Dezavantajlı gruplar, Erişilebilirlik.

Abstract

The concept of disability, which has persisted throughout history, has evolved under the influence of various social, cultural, and scientific perspectives, undergoing significant transformations over time. In traditional periods, disability was often perceived as an individual flaw or a divine punishment. However, in the modern era, it has been assessed within a broader framework under the influence of medical and social models. Despite these theoretical advancements, the disadvantaged position of individuals with disabilities within societal and intersocietal structures remains an ongoing social issue. Societies' attitudes and behaviors towards individuals with disabilities often manifest as prejudice, discrimination, and exclusion. This situation highlights that disability should not be viewed merely as a medical condition but also as a factor that restricts participation in social activities and individual life. Additionally, barriers related to education, employment, access to healthcare services, transportation issues, spatial accessibility, and public spaces hinder the social integration of individuals with disabilities, reinforcing their disadvantaged status. This study aims to raise awareness of the aforementioned issues by discussing the concept of disability and the social challenges faced by individuals with disabilities, emphasizing their classification among disadvantaged groups.

Keywords: Disability, Definition of Disability, Disadvantaged Groups, Accessibility.

GİRİŞ

Engellilik Kavramının Tarihsel Gelişimi

Geçmişten günümüze engellilik kavramının yalnızca bireyin vücut bütünlüğünde ya da zihinsel aktivitelerinde oluşan bir eksiklik veya noksanlıktan ibaret bir olgu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu genel geçerliliğin aksine engellilik kavramı sadece bireysel etkilerinin yanı sıra her zaman sosyal ve kültürel toplumsal değerlerden de çoğu zaman etkilendiği görülmektedir (Shakespeare, 2018:24). Bu yaklaşıma dayanarak engellilik tarihini de ele almak üzere aslen insanlık tarihini de içermekte olduğu görülmektedir. Buna biyanen hem engelli bireylerin bireysel farklılıklarının dezavantajlılık hallerini hem de onlara yönelik toplumlararasında özellikle o dönemin şartlarına dayanılarak yöneltilmiş tutum ve davranışların ve uygulamaların da çeşitli faktörleri içeren engellilik kavramını heterojen bir olguya dönüştürdüğü kanısına varılmaktadır. Engelli bireylerin farklı dönemlerde, farklı toplumlarda ve farklı hayat şartlarında yaşamış oldukları da göz önünde tutulmaktadır. Bu nedenle ele alınmış olan zamanın bu denli geniş ve grubunda bu denli çeşitlilik göstermesi nedeniyle geçmişten günümüze hali hazırda her yönüyle engellilik kavramının çok boyutluluk çerçevesiyle ele alınması zor ve hatta beyhude bir uğraş olacağı yönünde yorumlanabilmektedir. Fakat geçmişte engellilik ve bu denli çeşitliliği barındıran grubun nasıl ele alındığını, engelli bireylere nasıl davranılmış olduğunu bilmeden, bugün engelliliğin nasıl ele alınacağını da anlaşılması zorlaşacaktır. Tüm bu faktörlerle bu başlıkta bir sınırlılık gözetilerek yalnızca Batı toplumlarında, engelli bireylere yönelik uygulamaların öne çıkmış olduğu antik çağdan başlanılarak günümüze kadar uzanan dönemde, engel türlerine bağlı kalınarak ayrılmaksızın, yalnızca genel çerçevesince ele alınmaya çalışmış olduğu sunulmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar gelindiği süreçte engelli bireyler toplumlarca her daim toplum içinde olmasına karşın sosyal entegrasyonun ve toplumun bir parçası olarak kabul edilebilmesi oldukça güç bir farkındalık bilincini ortaya çıkartmaktadır. Hatta ilk dönemler arasında, Antik Yunan ve Roma döneminden yola çıkılarak, doğuştan engellilik hali bulunan insanların oranı daha fazla olmasına karşın, bu insanların çok azı hayatta kalabildiği söylenebilmektedir. Bunun iki sebebi vardır. İlk sebebi o dönemdeki tıbbi tedavi imkanlarının olmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple doğan hasta bebeklerin kendiliğinden hayatlarını kaybetmiş olmaları söz konusu olabilmektedir. İkinci sebebi ise Yunanlıların ve Romalıların, bu anomalilikle doğan bireylerin aktif ve bağımsız bir yaşama sahip olmaktan aciz görüyor olmalarından kaynaklı herhangi bir bebekten yaşamın gerekliliklerini bu bireylerden yoksun bırakmalarıdır. Bu ölüme terk edilen bebekler aileleri için rahatsızlık duyulan kimse ve maddi bir külfet olarak görülmektedir. Bunun sonucunda da yaşamlarının sona erdirme noktasında bir olanak yaratılmaktadır. Toplumsal açıdan ve aile birliği açısından pratik uygulamalar ve ekonomik kaygıların yanında engelli bireylere o dönemlerdeki bilgi eksikliğinden kaynaklanan dini inanışlar açısından da bir kaygı oluşturduğu da görülmektedir. Yunanlıların dini inanışları perspektifinde "engelli halde doğmuş veya doğum sırasında olan bebeğin Tanrılar tarafından hem bebeğin hem ebeveynlerine bu dünyada cezalandırıldıkları" düşüncesinden hareketle yaşama hakkının kısırlaştırılmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle, engelli şekilde doğmuş olan bebeklerin vahşi bir yerde ölüme terk ediliyor oluşu (infant exposure) o dönemin şartlarında buna benzer uygulamaların normal kabul edilmiş olduğu görülmektedir (Garland R. , 1995: 11-14). Ancak o dönemin şartlarını da göz önünde bulundurarak belirtmek gerekir ki bu ve

buna benzer uygulamaların, günümüz şartlarında yapılan engellilik tanımı içerisinde yer almış olan herkes açısından kabulü söz konusu değildi. Bu tarz uygulamalar genellikle teratoloji alanına girecek malformasyonlar için geçerliliği mevcuttur. Yani daha çok "çarpık ayaklar, perdeli eller, eksik ya da fazla uzuvlu" doğan kimseler için uygulanan bir prosedürdür. Yukarda bahsettiğimiz gibi bu uzuvsal anomaliliklerinden dolayı kendi başlarına yaşam fonksiyonlarını gerçekleştiremeyeceği düşünülen bir "yük" olarak görülen kimseler için ön görülen uygulama olduğunun tekrardan altını çizmekte fayda vardır. Uygulama ise; eksik ya da fazla uzuvla doğan bebekleri yerleşim yerinden daha farklı uzak bir yerleşim alanının dışında bilinmeyen bir yere götürülüp bırakılıp ya da yerdeki bir deliğe veya suya bırakılarak ölüme terkedildiği bir uygulama süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapan kimselerin bir diğer düşüncesi ise "Tanrı'nın öfkesinin bir tezahürü maiyetinde kabul edildiği için bu uygulamayla bebeklerini Tanrı'ya geri döndürmüş, iade etmiş ya da kurban edildiği" günahın veya cezanın diyetini ödenmiş olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamaya bir açıklık getirmiş olan Stiker; engellilik halinde olan veya doğan kimsenin biyolojik ve sosyal düzeyleri arası birbirine karışması olarak açıklığa kavuşturmuş olduğu görülmektedir. Buna dayanılarak kişi bedenen sosyalleşmekte, bedendeki anormallik sosyal düzendeki yansımış olan anormalliği temsil ettiği atfında bulunmaktadır (Stiker H. -J., 1995: 39-44). Başka bir durum ise her engel türünün doğumdan hemen kısa süre içerisinde anlaşılmıyor olmasını da değerlendirilmesi konusudur. Bu duruma örnek olarak işitme veya konuşma engelli bireyler, zihinsel birtakım anomalilikler ya da büyüme geriliği mevcut olan bebeklerin önceden tespiti zor halde olup, büyüme sürecinde belirgin bir engelliliğin vuku bulmasıyla ölüme terk etmenin artık mümkün olmayacağı belli bir yaşa kadar ki süreçten sonra tanısının tespitiyle birlikte, bu bebeklerin engel derecelerine bağlı olarak belirsizlik durumu mevcut olduğu ön plana çıkmaktadır (Garland, 1995: 15.).

Antik Yunan döneminin en belirgin özellikleri insan ömrünün kısa oluşu ve yaşam şartlarının vahşi ve çok gelişmemiş olması açısından genellikle yaşam süreleri 37 ila 44 yıl olarak kaynaklara geçirildiği görülmektedir. Bu bağlamda toplum açısından en ayrıcalıklı grup olarak görülen zümreler arasında özgür, varlıklı ve sağlıklı erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat o dönemde yine nüfusun çoğunluğu bu kategori içerisinde yer almamaktadır. Bu döneme yansıyan diğer faktörler arasında yine bulaşıcı hastalıklar, savaşlar, doğum öncesinde yetersiz bakım ve yetersiz şekilde beslenme gıda yoksunluğu, temiz su kaynaklarının kıtlığı vb. çeşitli temel yaşam noksanlıkları nedeniyle engellilik hali toplum içerisinde hayli yaygın rastlanan bir durum halini almaktaydı. Hatta ufak tefek basit yaralanmalarda dahi, tıbbi yetersizliklerden ve materyallerin kıtlığı sebebiyle ve toplumun bu olanaklara erişemeyecek kadar yoksul olmasından kaynaklı nüfusunda git gide engelli hale gelmesine yol açan en etkin faktörlerin başında geliyor olduğu görülmektedir (Braddock, , 2002. 5.). Rimmerman'a göre bu dönemde bir bireyin yetişkinlik evresinde engellilik haliyle karşılaşması iki farklı nedenle vuku bulduğu kanısına varmaktadır. İlk engellilikle tanışma kanısı, engelliliğin Tanrının vermiş olduğu "ceza" düşüncesinden doğan engellilik halinin kişiye atanmasıdır. Yunan mitolojisinde rastladığımız örnekte Athena'yı yıkanırken görmüş olduğu için kör olduğu rivayet edilen Teiresias örneğinden yola çıkılarak, engelliliğin bir ceza olarak tasvir ediliyor olması göz önüne çıkmaktadır. Bu bağlamda engelli bireyler açısından hayatları kaza, ihmal, istismar gibi çeşitli tehlike ve tehditlerle dolu olduğu görülmektedir. Tabi ki buna zemin hazırlayan nedenlerin ve şartların zorluğu ve bilgi yetersizliğinin etkisiyle bu tarz vakaların ortaya çıkarılması da oldukça güç hale gelmektedir (Rimmerman, , 2013: 13.). Buna ek olarak aslında engelli bireylerin bu

dönem açısından "günah keçisi" olarak seçilmiş olup, bir kurban seçilir gibi ve kurumsallaştırılmış, toplum nezlinde kuşatılırmış olduğu dönemin mevcut kronikleşen sıkıntılarının bu kişiler bir zaman sonra affedilerek fiziksel zulüm ve daha az yaygın olarak görülmüş olsa da yaşamış oldukları bölgelerden sınır dışı edilme ya da idam etme söz konu uygulamalar arasında da yer aldığı görülmektedir (Garland, 1995: 18-22). O dönemde engelli bireyler aynı zamanda spor ve sanat gibi çeşitli sosyal etkinliklerin içerisinde alay konusu ve eğlence unsuru haline geldiği görülmektedir. Hali hazırda diğer taraftan tabi ki engelliliğe olağanüstü anlamlarında yüklenmiş olduğu ilerleyen tarih süreçlerinde rastlanılmaktadır. Bu duruma en iyi örnek olarak görme engeline sahip olan bireylerin duyusal algı ve içgörü geliştirebileceklerine inanılmış, nesnelerle meşgul olmadıklarından dolayı hafızalarının daha gelişmiş olduğu düşünülüyor olmaktadır (Rimmerman, 2013: 14). Aynı zamanda o dönemde savaşın etkilerinin bireyleri engelli hale getirdiği ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için yardım ediliyor olması ve bu kişilerin farklı meslek mensupları oldukları da bilinmektedir (Braddock, 2002: 8 -12).

Roma döneminde ise engellilik olgusu çerçevesel manada daha görünür hale geldiği görünmektedir. Roma dönemi içinde sosyal dışlanma ve engellilerin marjinalleştirilmesi hususunda öncülük eden Antik Yunan'dan çok bir ilerleyiş olmasa da engelli bireylere bu dönemde yasal destek ilk kez sağlanmaya başlanılmış olduğu görülmektedir. Roma döneminde ön plana çıkan Justinian Yasası engelli bireyler açısından, engellilik hallerinin ciddiyeti hususuna dayalı olarak sınıflandırmış olup belirli düzeydeki sunulmuş olan haklarını da sıralamış olduğu görülmektedir. Bu yasanın geçerliliği, altıncı yüzyıldan, 18. Yüzyıla kadar çoğu Avrupa ülkesinde hukukun altyapısını desteklediği görülmektedir. Kaynaklarda Roma döneminde de bebeklerin ölüme terk etme uygulamalarının zorunluluktan devam ettiğine dair atıflaralar yer verilirken, aslında bu uygulamaların zorunluluktan ziyade ebeveynler için tercihen bir seçeneğe dönüştüğü ve bu bebeklerin yaşamasına imkân sağlayan ebeveynlerin yargılanmıyor olduğu ifade edilmektedir. Örneğin: Roma döneminin en önemli tarihçilerinden olan İmparator Cladius, engelli bir bireydi. Yaşamı boyunca birçok kez küçümsemelere ve dışlanmalarına rağmen çok iyi bir eğitim alıp önemli tarihçiler arasında kendisine yer bulmuş olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Bu olaydan hareketle iyi niyet gösteren ve ilgili ebeveynler açısından engelli çocukların gelişimi ve refahıyla ilgilenmesi konusunda olasılığın ve potansiyelin sağlandığı görülmektedir (Garland, 1995: 15-18).

Sonuç olarak, Antik Çağların dönem olarak uzun zaman aralığına sahip olması, engellilik olgusunun ortaya çıkma anı ve şekli gibi değişken faktörlere bağlı olarak tutum ve uygulamaların farklılaşması bu dönem içerisinde engelliliğin birbirinden farklı yorumlamalarıyla açıklığa kavuşturulma çabası ortaya çıkarken, bu olguyu ele almayı biraz hassaslaştıran ve zorlaştıran noktaya taşımakta olduğu görülmektedir.
Ortaçağ'a gelindiği zaman engellilik kavramının hem manası hem de toplumun algısına dayalı olarak çelişkili ve karmaşık görüşlerin beyan edildiğine rastlamak mümkündür. Bu nedenle Ortaçağ'da da toplumun yine engelli bireylere olan tutum ve davranışları çok yönlü ve tutarsız şekillerde seyretmektedir. Ortaçağ'da sıklıkla batıl inançların hakimiyet kazandığı dönemin en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Dönemin en kronik sorunu büyücülük, şeytanlık ve cadılık inanışlarına bağlılığın artmış olması ve çoğu zaman toplumda farklı dış görünüme sahip, eksik uzuvlu ve ya zihin ve beden anomaliliğine sahip bireylere "cadı/şeytan/büyücü" yaftalamasıyla suçlanıyor olması ya da şeytani ayinler düzenledikleri noktasında çeşitli görüşler ortaya atılarak bu kişilerin infaz ediliyor

olmalarına yol açmaktadır. Hatta Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde en kalıplaşmış inanış şekli, engelli bireylerin diğer insanlardan doğaüstü oldukları, sihirli güçlere sahip olan şeytanlar ve cadılar olduğu düşünülmektedir. Hatta bu düşünceye dayanılarak başta epilepsi hastaları ve zihinsel engelli bireyler olmak üzere birçok engelli birey direkt cadı oldukları gerekçesiyle infaz edilmiş olup ve ya şeytan çıkartma gibi ayinsel dini ritüellerin yapılması amacıyla zulme uğramış oldukları görülmektedir. Tüm bunların yanı sıra acınası ve merhamete muhtaç kişiler olarak tasvir edilmiş olduğu görülmektedir. Öte yandan cadılıkla itham edilmiyor olsalar dahi günah ve hastalık birbirine bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bu düşünceye göre insan bedeni bu dünyada sadece maddesel değil aynı zamanda manevi açıdan da bir anlamı taşıdığına yönelik izlenimler oluşturulmaktadır (Rimmerman, 2013: 14). Bu sebeple deforme olmuş beden aynı zamanda deforme olmuş bir ruha sahip olduğu düşünülmektedir. Başka bir boyutu da hastalık hali ve engellilik, bireyin ruhunu temizlemek adına Tanrı tarafından imtihan maksadıyla gönderilen ve nihayetinde kişiye ruhani şifa getirecek bir ıstırap ve ya sınav olarak da değerlendirilmiş olduğu düşünülmektedir. Bundan kaynaklanan temel kıstas ise bireyin hasta ve ya engellilik halinin bulunması söz konusu dışında, yeniden sağlığına kavuşamayacak olması sorun olarak değerlendirilmiş olduğu yansımaktadır (Metzler, , 2006: 47 -48).

Ortaçağ'ın batıl inanışlarına ve toplumun engelliler üzerindeki bu denli olumsuz etkilerine rağmen, özellikle zihinsel engelli bireylere yönelik daha yapıcı ve olumlu tutum ve davranışların sergilendiği görülmekte olup, bu göstergelerden birisi de her ne kadar asıl amacı toplumun korunması olsa dahi 13.yy da Almanya'da zihinsel engelli bireyler için hastanelerin açılması fikri en temel örnekler arasında yerini almaktadır. Bir diğer bu gelişmelere destek olan uygulama ise 12.yy da Avrupa'da cüzzam hastalarına yönelik hastanelerin kurulmasıdır. Diğer bir gösterge ise bazı kasabalarda hem epilepsi hastaları için hem de zihinsel engelli bireylerin tedavileri için yerleşim yerlerinden uzak dini yerleri hac ziyaretleri yapmaları için finanse ettikleri kaynaklara geçirilmektedir. Bu gelişimlerin katkı noktası yoksulluk ve engellilik arasında bir köprü olduğu görülmektedir. Ortaçağ'da bir bireyin ortalama yaşam süresi yetişkinliğe erişebilecek kadar gelebilmesi %50 oranında seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde yine yetersiz gıdanın ve beslenme faktörünün yanında bulaşıcı hastalıkların görülme sıklığı ve engellilik durumunun vakıf olması bu duruma kaynak olarak gösterilmektedir. Ancak maddi yoksulluk, aile fertleri arasında çalışamayacak durumda olan bireyleri yük olarak görmesi ve bu anlamda değerlendirmesi anlamı taşımaktaydı. Bu nedenle engellilik halinin yanı sıra dilencilik de Ortaçağ toplumlarında yaygın bir problemi doğurmaktadır (Braddock, 2002: 8 -12). Ortaçağ döneminin hayırseverlik anlayışının da engelli bireyler perspektifinde, toplumdaki zengin kesimlerin manevi manada kurtuluşa ulaşma vesilesi "sadaka" borcuna karşılık engelli bireyleri muhtaç nesnelere dönüştürmüş olduğu görülmektedir (Stiker,, H, J.;, 2019: xxi). Engelli bireylerin Ortaçağ toplumlarındaki bir diğer rolü ise kral soytarılığı yapıyor olmalarıdır. O dönemde hükümdarlık süren kral ve ya prens mutlaka yanında bir cüce ve ya kambur bir bireyi gezdirmektedir. Bu tarz engelliliği bulunan kimseler
toplumun nezlinde, toplumsal tabakanın en alt zümresini temsil ettiklerinden dolayı ve prensi ve onun gücünü alay konusu etmesine izin veriliyor olması muhtemeldir (Stiker, 2019: 70). Nihayetinde Ortaçağ'da, engelli bireylere yansıtılmış farklı ve birbirine zıt ve karmaşık tutum ve davranışların mevcudiyet kazanmış olduğu ancak gözde görülür bir farklılığa da sahip olanların dışlandığı ve zulüm görmüş oldukları ifade edilebilmektedir.

İlk çağlardan evvel günümüze yaklaşan çağlar boyu süregeldiğimiz Aydınlanma Dönemine

bakıldığı zaman toplumların bilgi eksikliğinin ağır ilerliyor olsa dahi yol katetmiş olduğu görülmektedir. Bu dönemde artık doğal düzen olarak algılanana müdahalede bulunulabileceği kabul edilmiştir. Bu sebeple, bu dönemde en dikkat çeken unsur tıbbi gelişmelerin yaşanıyor olmasıdır. Bu dönemde profesyonel bir doktor ve bakıcı sınıfı yükselişe geçtiği görülüyorken, engellilik hali giderek tıbbileşmeye ve kurumsal bakım hizmeti aygın hale geldiği görülmektedir (Braddock, 2002: 19), (Rimmerman, 2013: 15 -16). Bu dönemde, vuku bulan hastalıklar için fantastik olduğu görünen çeşitli tedavi ve tedavi yöntemlerinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Her ne kadar günümüzden daha farklı tedavi yöntem ve uygulamaları yer alsa dahi hastalıkların ve engelliliğin olağanüstülüğünün ya da doğaüstü olduğuna dair toplumun genel düşüncesini kırmaya yönelinmiş ve tedavi çabalarının ortaya çıkmasıyla bu ufak gibi görünen çabalar dönemsel olarak çok büyük katkılar sağlamıştır. Toplumdaki bu zihniyet değişimine ve ilerlemesine karşın, erken modern dönemin içerisinde zihinsel engelli bireylere dair bir takım önyargıların var olmaya devam ettiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Reformist liderlerden John Calvin ve Martin Luther zihinsel engelli bireylerin Şeytan tarafından yaratılmış olduğu ve ya ele geçirilmiş olduklarına dair vaaz vermiş oldukları kaynaklara geçmiştir (Braddock, 2002: 19). Bu dönemde de engelli bireylerin özellikle bedensel ve zihinsel engelli bireylerin, "fiziksel öteki" olarak sergilenmeye devam etmiş olup, popüler koleksiyon evlerinde "the cabinets of curiosities) sıra dışı nesneler ile birlikte soyluları eğlendirmek üzere bir eğlence aracı olarak nesneleştirilmiş olduğu görülmektedir. Aydınlanma Dönemi'nde de bu tarz durumlar bireylerin farklı gelişmiş bedenlerin anatomik müzelerin bir parçası haline gelmesiyle bu tarz damgalamalar devamlılığını sürdürmüş olduğu görülmektedir.

Engelli bireylerin sergilenmesi meselesi Aydınlanma Dönemi sonrası 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitlesel popülerlik kazanmış eğlence endüstrisi haline gelmiş olduğu görülmektedir. Ucube gösterisi "freak show" adıyla adlandırılan bu sözde eğlence adı altında sergilenene gösterilerde sıra dışı gelişen/gelişimi normal ilerlememiş bedenlerin, gösterinin başarılı olması adına, beraberindeki bir takım anlatıların ve sahne dekor malzemelerinin yardımıyla nesneleştirilmiş ve bu kişiler bir sömürü aracı olarak kullanılmış olduğu görülmektedir (Zittlau,, 2018: 381 -393). Engelli bireylerin yine bu noktada sosyo-ekonomik "yoksulluk" nedenlerle ilintili olup, zira grotesk karikatür olarak resmedilmiş engelli bireylerin, onları yaşam boyunca sergileme hakkına sahip olan organizatörlere maddi amaçlara dayanarak satılmış oldukları, insan bedeninin ve engelliliğin ticaret sömürüsüne yol açmasına ortam hazırlamış olduğu görülmektedir (Braddock, 2002: 27). Toplumların bu sömürücü ve istismarcı yaklaşımlarının yanı sıra 19.yy itibariyle aslında olumlu sayılabilecek engelli bireylerin özelinde tıbbi tanı ve tedavilerin yanı sıra engelliliğin türlerine ve sınıflandırmalarına dayalı eğitim planları tasarlanmış, kurum ve kuruluşlar kurulmaya çalışılmış ve rehabilitasyon merkezlerinin de bu dönem içerisinde faaliyete geçtiği görülmüş olan en olumlu yönlerinden bir kaçını yansıtmaktadır. Tabi ki dönemin özelliği itibariyle engelli bireylerin tedavi, rehabilitesi ve eğitim olanakları toplumdan uzak bir alanda, yatılı okullarda özel eğitimler almış oldukları bu dönemde öne çıkan gelişmeler arasında yerini almaktadır. Bu gibi olumlu katkılar
engellilik tanımının ve manasının görünür farkındalık kazandırmış olmasına da katkı sağlamaktadır. Bu dönem içerisinde özellikle eğitim noktasında ve görme engelli bireylerin hayatını kolaylaştıracak Braille alfabesinin geliştirilmiş olması çağın en önemli buluşu olarak karşımıza çıkmaktadır (Rimmerman, 2013: 15 -16).

18. ve 19. yüzyıllarda adından sıkça söz ettiren Sanayi Devrimi ile engelliliğin görünümü farklılaşmış ve daha öncelik lazanmış olduğu görülmektedir. Özellikle ev içi

çalışmanın yerini çeşitli otomasyon ve fabrikalaşmanın etkisi kasıp kavuruyorken, çeşitli çalışma sistemlerinin toplumun çalışan kesimine kazandırılması evresinde iş kazaları ve mesleki hastalıkların arasında engellilik hallerinin de ortaya çıktığı iyiden iyiye görülmektedir. Doğuştan engellilik hali bulunmayan ve ya her hangi bir kronikleşmiş hastalığa sahip olmayan bireylerin kötü çalışma şartlarının onlarda yarattığı tahribatlar sonucunda, fabrikalarda kaybettikleri uzuvları ya da insani koşulların dışında vasat iş ortamlarında çalışmalarının sonucunda bozulan sağlıkları ile kendilerini bir anda engelli bir birey ve kendilerini geçindiremeyecek kadar dışa bağımlı hale gelmiş şekilde bulmuşlardır. Yaşanan kazaların hem önlenemez ve gitgide artış yaşamasından hem de kazayı geçirmiş durumda olan bireylerin yanı sıra ailelerini de hem sosyal hem ekonomik manada etkilemiş olduğu da görülmektedir. Bu dönemde Gettolara yerleşen bu aileler açısından yoksulluğun yanında başka bir faktör olarak alkolizm, aile içi şiddet, sosyal şiddet ve her türlü hastalığın olasılığı vuku bulmuş olduğu görülmektedir. Bu tarz toplumların en temel tabakasından etkinliği bulunan şartların zorluğu, toplumların isyan etmesine ve ayaklanma riskini artırması söz konusudur. Bu sebeple her ne kadar sınırlı imkanları barındırsa dahi kamu sosyal refahına yönelik çalışmalarında yürütülmüş olduğu görülmektedir (Fioranelli & Roccia, 2015. 6). Sanayi Devriminin ortaya çıkarttığı bir başka sorun ise işin haneden uzaklaşmasıdır. Sanayi Devrimi öncesinde iş hanede veya hane yakınında, aile üyeleriyle birlikte yürütüldüğü için aile içinde engelli bir birey olsa dahi kendi durumuna uygun bir işi yaparak haneye katkı sağlayabiliyorken, Sanayi Devriminin etkisiyle iş gücünün fabrikalaşarak merkezileşmesi engelli bireylerin çalışma gücüne katkısını kısıtlamış olduğu görünür bir problem haline gelmektedir. İşverenlerin fabrikalardaki makinaları çalıştırmak üzere uzun saatler boyunca çalışacak, genç ve güçlü işçileri talep ettiği için engelli bireyler ise ücretli iş arayışında dezavantajlı konumuna düşmüş oldukları görülmektedir. Bu dönemde sadece fabrika ortamında çalıştırılmaktan yoksun bırakılmış aynı zamanda yükseköğretim kurumlarında eğitim alma haklarından da mahrum kalmak zorunda kalmışlardır. Hali hazırda aile kurumu içerisinde ebeveynlerinde çalışma şartlarından dolayı engelli hale gelmesiyle dezavantajları daha da kronikleşmiş ve derinleşen bir soruna evrilmiş olduğu görülmektedir. Buna dayalı bir çok sorun bileşenlerinin kurumsallaşmanın arkasındaki itici güçlerden birini tetiklemiş olduğu ortaya çıkmaktadır (Shakespeare, 2018. 31).

Bunların yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında yaralanan ve ölen kişilerin sayısının çok daha fazla olması sebebiyle İkinci Dünya Savaşı'nın da yaşanmış olmasıyla engellilik kitlesel bir konu haline gelmiş olduğu görülmektedir. Zira bu döenm için savaşın etkilerini tüm kitle ve toplumların yaşamış olduğu, hatta savaşa giden bireylerin çoğunluğu ciddi yaralanmalar nedeniyle kalıcı şekilde bedensel engelli hale gelenlerin yanı sıra savaşın psikolojik buhranını kaldıramayan kişilerde zihinsel ve ruhsal engellilerin sayısında da ciddi şekilde artış olduğu görülmektedir. Bu durumdan sebeple engelliliğe ve tedavilere yönelik tutum ve öngörüler çeşitli şekilde gelişmeye başlamış olduğu görülmektedir. Hatta bedensel engellilere tekerlekli sandalye, uzuv kaybı olan kişilere ortez ve protez kullanımının artmış olduğu görülmektedir. Ayrıca engelli bireylerin topluma kazandırılma fikride bu dönemde yaygınlaşmaya başlamasıyla rehabilitasyon hizmetleri
de desteklenmeye başladığı görülmektedir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrasında zorunlu eğitimin benimsenmesi fikrine paralel şekilde gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde engelli bireyler için de eğitim hizmetleri düzenlenmiş olduğu görülmektedir (Fioranelli & Roccia, 2015:7)

19. yüzyıldaki bunca olumlu gelişmelere rağmen, engellilik olgusunun marjinal statüsü

mevcudiyetini korumakta olduğu görülmektedir. Nitekim, 19. Yüzyılın sonundan 20. Yüzyılın ortalarına kadar ki süreçte Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da öjeni fikri etkisini göstermeye başlamıştır. Öjeni fikri, Avrupa'nın ırksal üstünlük duygusunun baskınlığıyla ortaya çıkmış olup o dönemin en hakim ideolojisine önemli ölçüde destek sağladığı görülmektedir (Brown, 2018: 423). Esasında öjeni fikri Platon'un fikirlerinin alt metnini yansıtmak amacıyla ortaya çıkmaktadır. Ancak modern anlamda öjeni fikrini geliştiren kişi Francis Galton olmuştur. Kendisi Charles Darwin'in kuzeni ve bir Sosyal Darwinist olan Galton hem karakter özelliklerini hem de fiziksel özelliklerinin kalıtımsal olduğunu ve insanın varoluşsal mücadelesinde kalıtsal bir avantaj sunduğu düşüncesini savunan birisidir. Galton'un düşüncesinden hareket ile devletin sağlıklı ve zengin olan kişilerin çocuk sahibi olmasını teşvik edilmesi gerekli görülüyorken (pozitif öjeni), bu gruptan ya da statüden olmayanların ise çocuk sahibi olmaktan caydırılması ve hatta çocuk sahibi olması yasaklanması (negatif öjeni) gerekli olduğu düşüncesi hakimdi (Alemdaroğlu, 2006: 229 -230). Böylece bu dönemin toplumunun "faydalı" kesimlerinin kaynakları, marjinal ve dezavantajlı kesimleri desteklemek adına kullanılmayacaktı (Brown, 2018: 423). Öjeni fikrini genişletecek olursak bu fikrin savunucuları en uygun olanın hayatta kalması sayesinde sosyal ilerlemenin, ekonomik ve askeri verimliliğin artması noktasında tespitleri iddia edilmiştir (Alemdaroğlu, 2006: 230).

20. yüzyılın sonlarına gelindiği ve 21. Yüzyılın başlarındayken, engelli aktivistlerin de ortaya çıkması ve yoğun mücadelesiyle engelli bireylere ve bu bireylerin temel hak ve çıkarlarına yönelik değer ve tutumlardaki değişim hızla ivme kazanmıştır. Bu dönemde dikkat çeken en büyük değişim ülkelerin, segregasyon yerine entegrasyonu öne çıkartan ve engelli bireylere yönelik damgalanmayı ve sosyal ayrımcılığı azaltmayı amaçlayan yasa ve sözleşmelerin çerçevesini oluşturmaya başlamış olmaları dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler 1981 yılını Uluslararası Engelliler Yılı, 1992 yılının 3 Aralık gününü Dünya Engelliler Günü olarak kabul ettiğini ilan etmiştir. Fakat bu dönemde uluslararası camiadaki en önemli gelişme, engelli bireylere eşitlik, özerklik, erişilebilirlik ve topluma tam katılım gibi hakları ilk savunucu ve kapsayıcı niteliğe sahip sözleşme olan Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmesi'nin 2006 yılında kabul edilip, 2008 yılında ise yürürlüğe girmiştir (Azarkan & Benzer, 2018: 3).

Özetle engelli bireyler açısından tarihi süreç boyunca, toplumun bazı kesimlerince merhametli tutum ve davranış esaslı ve kurumsal bazı gelişmelere karşılık gelen yerde çoğunlukla ayrımcılık, damgalanma, baskı ve istismar ile karşılaşılmış olduğu görülmektedir. Sosyal haklar çerçevesinde erişmeleri için mücadele etmeleri sıklıkla gerekli hatta zorunlu hale gelmiş ve kolektif mücadeleleri sonucunda gerek kurumlar gerek ise toplum nezlinde geçmişe kıyasla daha kapsayıcı bir hale dönüşümler sağlanmıştır. Ancak hala engelli bireyler hayatlarının birçok alanında dezavantajlı bir konumda olmaya devam etmektedir.

Engellilerin Toplumsal Açıdan Dezavantajlı Görülmesi Problemi

Engellilik kavramının ve engelliliği ifade etmek üzere kullanılmış olan kavramların ve engellilik tarihi, engelliliğin karmaşık ve çok yönlü doğasına sıklıkla rastladığımızı görebilmekteyiz. Tarihler boyunca engellilik, engelli bireylerin gerek sosyal mana da dışlanması ve terk edilmesinden kaynaklı, engelliliğin kurumsallaştırılmasına ve tıbbileştirilmesine kadar ki çeşitli şekillerde açıklanmaya ve anlaşılmaya çalışılmış bir çaba

sarfedilmiş olduğu görülmektedir. Gerek engellilik mana olarak hali hazırda bir dezavantajlılığı imgelemesinden dolayı gerek ise bir kimsenin bedensel farklılıkları ve ya zihinsel, psikolojik ve toplumsal olaylardan kaynaklı sonradan edinilen hal olarak, dışa bağımlılığı yüksek ve sosyal katılımı kısıtlı halde seyrettiği durumları da ortaya çıkartmaktadır. Dezavantajlılık hali toplumsal açıdan sosyo-ekonomik nedenler en çok "yoksulluk" ile ilintili olmak üzere, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimde sınırlılık ve zorluklarla devam eden akabinde ise sosyal olarak faaliyet ve katılımlarının sınırlılıklarının ortaya çıkmasıyla günümüze kadar gelen en güncel teknolojik gelişmeler ile birlikte teknolojik gelişmeler açısından bir entegrasyon problemi ortaya çıktığı kanısına varılmaktadır. Hali hazırda geliştirilmiş yasa ve uygulamaya çalışılmış sözleşmeler ile engellilik kavramı normalleştirilmeye çalışılmış olduğu da görülmektedir. Toplumlararası ve engelli bireylerarasında da hatta tarihsel süreç ve çağların özelliklerine biyanen engelliliğin kavram ve olgu olarak bakış açısının evrildiğini, aslında engellilik halini yaşayan "birey" olgusunu insan hakları çerçevesine oturtturulmaya çalışılmış olduğu da görülmektedir. Engellilik kavramı heterojen bir kavram ve çok çeşitlilik ve değişkenlik göstermesi sebebiyle hem bireysel hem toplumsal bir farkındalığın oluşmasında ilerlenmesi gereken bir sosyal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli Bireylerin Toplumsal Entegrasyonunda Karşılaşılan Sorunlar

Dört temel hak özelinde: Eğitimde erişilebilirlik sorunlar: a-Engelli bireyler için uygun eğitim materyallerinin ve destekleyici teknolojilerin yetersizliği, b-Özel eğitim öğretmenlerinin sayısının azlığı, c-Fiziksel altyapının engellilere uygun olmaması. İstihdamda Karşılaşılan Sorunlar: a- İşverenlerin engelli bireyleri işe alma konusundaki önyargıları, b-Engelli bireylere uygun iş imkanlarının sınırlı olması, c-Çalışma ortamlarının erişilebilir olmaması. Fiziksel ve dijital erişilebilirlik: a-Kamu binalarında ve toplu taşıma sistemlerinde erişilebilirlik eksikliği ve web siteleri ve dijital hizmetlerin engelliler için uyumlu olmaması. Toplumsal önyargılar ve sosyal dışlanma (Dezavantajlılık): a-Engelli bireylere yönelik yanlış algılar ve damgalamalar, b- Toplumun bilinç düzeyinin yetersiz olması, c-Engellilerin sosyal etkinliklere katılımının sınırlı olması. Şeklinde dört temel hak özelinde ve yukarıda bahsi geçen dönemlerdeki en temel sorunların başında geldiği görülen sosyal ve bireysel yönden sınırlanmalarının özeti şeklinde sunulabilmektedir. Bu dört temel hak çerçevesindeki sorunlara örnek olarak çözüm pratikleri mevcuttur. Örneğin:

Eğitimde Erişilebilirliğin Artırılması

- Okullarda engelli bireylere yönelik eğitim materyallerinin artırılması,
- Öğretmenlerin engelli bireylerle ilgili farkındalık eğitimleri alması,
- Okulların fiziksel yapılarının erişilebilir hale getirilmesi hatta Özel Eğitim Okullarının kapasite ve sayılarının arttırılması.

Engelli Bireyler İçin İstihdam Olanaklarının Geliştirilmesi

- İşverenlere engelli bireyleri işe almaları için teşvikler sağlanması,
- Uzaktan çalışma imkanlarının artırılması,
- İş yerlerinin engelliler için uygun hale getirilmesi (Mekânsal Erişilebilirlik)

Fiziksel ve Dijital Erişilebilirlik Standartlarının Güçlendirilmesi

- Şehir planlamasında erişilebilirlik standartlarının zorunlu hale getirilmesi,
- Toplu taşıma araçlarının ve kamu binalarının engelliler için uygun hale getirilmesi,
- Web siteleri ve dijital hizmetlerin erişilebilirlik standartlarına uygun olması.

Toplumsal Farkındalığın Artırılması

- Engelli bireylerle ilgili sosyal bilinçlendirme kampanyalarının düzenlenmesi,
- Medyada engelli bireylerin başarı hikayelerine daha fazla yer verilmesi,
- Engelli bireylerin sosyal etkinliklere aktif olarak dahil edilmesi.

Sonuç

Engellilik kavramı, tarih boyunca farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve zamanla insan hakları temelinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Geçmişten günümüze kadar gelinen ve tarihsel kronolojide yer aldığı üzere engellilik sadece bireysel bir sorun olmaktan çıkıp toplumsal ve devlet politikalarına da yansıyan heterojen bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Engellilik kavramının çelişkili ve karmaşık hali çok boyutluluğundan kaynaklanmaktadır. Hem engelli bireylerin kendisini toplum nezlinde farklı bir algıda tutmasının hem de toplumların nazarında tarih boyunca kavramsal yönden bilgi eksikliğinden sebep doğan çatışmaları da göz önüne sermektedir. Engellilik kavramının da 21. yüzyıl ve sonraki dönemlerde "Özel gereksinimli birey ve ya Özel ihtiyaç sahipli birey" kavramına dönüşebileceği noktasında varsayımda bulunabiliriz. Günümüzde engelliliğe dair farkındalık artsa da toplumsal eşitlik ve tam katılım konusunda hâlâ çeşitli engeller bulunmaktadır. Gelecekte daha kapsayıcı ve erişilebilir bir toplum oluşturmak için sosyal, ekonomik ve hukuki düzenlemelerin daha da geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

1. Alemdaroğlu, A. (2006: 229 -255). Eugenics, Modernity and Nationalism. Social Histories of Disability and Deformity. *Ed: Turner, D. M. ve Stagg K. New York: Routledge.*
2. Azarkan, E., & Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi., 23*(38), 3 -29.
3. Braddock, , D. L. (2002. 5.). Disability at The Dawn of The 21st Century and The State of The States. Washington DC:. *American Association on Mental Retardation.*
4. Brown, I. (2018: 421 -433). When is Life Unworthy of Living? Lessons from The Systematic Killing of Children with Disabilities in Nazi Germany. *The Routledge History of Disability. Ed: Hanes, R., Brown, I. ve Hansen, N. E. New York: Routledge.*
5. Fioranelli, ,. M., & Roccia, M. G. (2015). Historical Evolution of Disability Concept. *History of Medicine and Ethics Journal,*. CİLT 1. Sayı 1. 1-9. History of Medicine and Ethics Journal.
6. Garland, R. (1995: 11-14). *The Eye of The Beholder: Deformity and Disability in the Graeco- Roman World. The Classical World.* https://doi.org/10.2307/4352001 adresinden alındı
7. Metzler, , I. (2006: 47 -48). *Disability in medieval Europe: Thinking about Physical Impairment in The High Middle Ages, c.1100-c.1400.* . New York: Routledge.: https://doi.org/10.4324/9780203016060.
8. Rimmerman, , A. (2013: 13.). *Social Inclusion of People with Disabilities.* New York: Cambridge University Press.: https://doi.org/10.1017/cbo9781139035668.
9. Shakespeare, T. (2018:24). Disability: The Basics. *London and New York: Routledge*.

10. Stiker, H. -J. (1995: 39-44). *A History of Disability.* (New edition). The University of Michigan Press. : https://doi.org/https://doi.org/10.3998/mpub.11575987 adresinden alındı
11. Stiker,, H, J.;. (2019: xxi). *A History of Disability (New edition).* The University of Michigan Press.: https://doi.org/https://doi.org/10.3998/mpub.11575987 adresinden alındı
12. Zittlau,, A. (2018: 381 -393). *The Freak-Show Act: Science and Spectacle in The Nineteenth Century.* The Routledge History of Disability. Ed: Hanes,R., Brown, I ve Hansen, N. E. New York: Routledge.

Annelik, Gönüllü Olabilir Mi?

Kinem Tokdemir
Arş. Gör. Dr., İstanbul Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (İngilizce)
kinemtokdemir@beykent.edu.tr
0000-0003-4149-1726

Özet

Kadınlık durumu problematiğinden yola çıkan bu yazının amacı; cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramı bağlamında anneliğin gönüllülükle tercih edilmesi meselesini ve anneliğe dair açmazları çözümlemektir. Ataerkil toplumsallaşma içinde her kadının bir gün anne olacağı fikri egemen olduğundan hem toplumsal cinsiyet rolleri gereğince annelik kimliği doğallaştırılmaktadır hem de annelik kimliğinin kadın kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu fikri, meşrulaştırılmaktadır. Bu nedenledir ki kadınlar, annelik rolü ile sınırlandırılmakta; bu sınırlar içinde kimi zaman da cinsiyetçi ikiyüzlülüğe varacak şekilde gönüllülükle geleneksel anneliğe dair norm ve değerleri, yeniden üretmektedirler. Üstelik kadınlar, Birinci Dalga Kadın Hareketi'nin kazanımlarıyla "toplumsal anneliğe" sıkıştırılırken/mecbur edilirken; annelik, özellikle, İkinci Dalga Kadın Hareketi'nin ardından "farlılıklara rağmen eşitlik" vurgusu ile muteber bir rol olarak kadının hayatına geri dönmüştür. Bu bağlamda, anne olmaya ya da olmamaya karar vermenin tercih ve zorunluluk boyutu, "Annelik, gönüllü olabilir mi?" sorusunu gündeme getirir. Egemenlik ilişkileri içinde anneliği tercih et(me)mekten ziyade çocuksuzluğu tercih etmek fikri, ataerkil sistemin sınırlarına takılmaktadır; zira kutsallaştırılan annelik mertebesini tercih etmemek doğal karşılanmadığı gibi akıllara dahi gelmemektedir. Kadınlık kimliğine dair bilinç düzeyi arttıkça, kadınların, çocuk sahibi olmadan bir yaşam sürdürmesindeki makul gerekçeler de değişmektedir. Ancak anneliğin kutsallığına dokunulmadığı gibi her eğitim ve sosyo-ekonomik seviyeden kadınlar tarafından da annelik, yüceltilmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın temel amacı, kadının hem bireysel hem de toplumsal yaşamda statüsünü belirleyen annelik kimliğini, annelikten bağımsızlaşan yeni bir kadın kimliğinin imkânlarını da tartışarak, eleştirel bir perspektiften değerlendirmektir. Ataerkil sistem, annelik konusunda kadınları her yönden sıkıştırsa da çocuksuz bir yaşamı tercih eden kadınların varlığının görünür olmaya gelmeye başlaması, çalışmanın temel hipotezidir. Özetle, bu yazıda ilk olarak annelik kimliği ve rolü bağlamında cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramı açımlanacaktır. Daha sonra ise, annelik kimliği ve kadınlık kimliğine dair tartışmalara yer verilecek ve anneliğin gönüllülükle tercih edilmesi meselesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadınlık Durumu, Annelik, Birinci ve İkinci Dalga Kadın Hareketi, Cinsiyetçi İkiyüzlülük, Gönüllü Olarak Anne Olmak

Can Motherhood Be Voluntary?

Abstract

This paper, which begins with the problematic of the condition of femininity, aims to analyze the issue of choosing motherhood voluntarily within the context of the concept of sexist hypocrisy and to address the dilemmas surrounding motherhood. In patriarchal socialization, the idea that every woman will eventually become a mother is dominant. As a result, both the maternal identity is naturalized through gender roles, and the idea that the maternal identity is an inseparable part of the woman identity is legitimized. For this reason, women are confined to the role of motherhood. Within these boundaries, at times, they even reproduce traditional norms and values of motherhood voluntarily, leading to sexist hypocrisy. Furthermore, as

women are pushed/compelled into "social motherhood" through the achievements of the First Wave Feminist Movement, motherhood, especially after the Second Wave Feminist Movement, has returned to women's lives as a legitimate role, emphasizing "equality despite differences." In this context, the dimension of preference and obligation in the decision to become a mother or not raises the question, "Can Motherhood Be Voluntary?" The idea of choosing childlessness, rather than choosing motherhood within power relations, is constrained by the boundaries of the patriarchal system, since not choosing the sanctified status of motherhood is not only seen as unnatural but is rarely even considered. As awareness of woman identity increases, the reasonable justifications for women living without children also evolve. However, the sanctity of motherhood remains untouched, and motherhood continues to be exalted by women from all educational and socio-economic backgrounds.
In this context, the main objective of the study is to critically assess the concept of motherhood identity, which defines a woman's status both individually and socially, while also discussing the possibilities of a new woman identity that is independent of motherhood. The patriarchal system, while constraining women in all aspects of motherhood, is challenged by the increasing visibility of women who choose a childfree life, which forms the core hypothesis of this study. In summary, this article will first elaborate on the concept of sexist hypocrisy in the context of motherhood identity and role. Subsequently, discussions on motherhood and feminine identity will be addressed, focusing on the issue of voluntarily choosing motherhood.

Keywords: Feminine Condition, Motherhood, First and Second Wave Feminism, Sexist Hypocrisy, Voluntary Motherhood

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) yapılan araştırmalar, son zamanlarda artık daha az kadının, genç yaşta doğum yaptığını ortaya koymuştur. Bu durumun sebebi, kadınların mevcut eğitim seviyesi olmakla birlikte üniversite mezunu kadınların ortalama yedi yaş daha geç çocuk sahibi olmasından kaynaklanmaktadır. Çocuk sahibi olmayı erteleyen bu kadınların sosyo-ekonomik sermayesi yüksek iken; buna kıyasla sosyo-ekonomik sermayesi düşük kadınlar için anneliğin, duygusal tatmin, toplumsal statü ve yetişkin olma yolunda faydalarının olduğu da ortaya konmuştur (Bui ve Cain Miller, 4 Ağustos 2018). Öte yandan örneğin, İrlanda da ise, gönüllü çocuksuzluğun tümüyle incelenmediğine işaret eden Joan Cronin (2021, s.1), bunun kökenlerinin nüfus politikaları ile ilişkili olarak anneliğin doğal ve içgüdüsel olduğuna dair inanç olduğunun altını çizer. İrlanda'da artan yüksek yaşam maliyetleri ve çocuk bakımının pahalılaşması; kadınların, ücretli istihdamdan uzaklaşmasını engellerken giderek artan oranda anneliği reddetmesine yol açmaktadır.

Bu bağlamda, annelik kimliği/rolüne dair birçok alanda psikolojik, ideolojik, tarihsel ve toplumsal araştırma yapılmaktadır. Yüce, kutsal, şefkatli, iyi yürekli, fedakâr gibi annelik kavramına atfedilen bütün cinsiyetçi kalıp yargılar anneliğe dair norm ve değerleri, doğallaştırarak normalleştirir. Annelik, 'ideal' kadının ulaşması gereken/gerektiği düşünülen en üst mertebe olarak kadın hayatının merkezinde yer almaya devam etmektedir. Dolayısıyla kadınlık kimliği annelik kimliği ile bir arada düşünülür -ve hatta annelik kimliği önceliklendirilir- ve böylece meşrulaştırılır. Bu nedenledir ki anne olmayan, anne olmak istemeyen ve anne olmak isteyip de olamayan kadınlara karşı toplumsal baskı kaçınılmaz olduğundan, annelik kavramını eleştirel bir perspektiften incelemek elzemdir.

Kadınlık durumu problematiğinden yola çıkan bu çalışmada, metin boyunca 'gönüllü' çocuksuzluk kavramı, tek tırnak içinde kullanılmıştır. Bunun sebebi ise, gönüllü olarak çocuk sahibi olduğunu beyan eden/düşünen kadınların, hayatlarının en azından bir döneminde çocuk sahibi olmayı düşünmeleridir. Bu nedenledir ki sınırları keskin bir gönüllü çocuksuz kavramının tanımı yapılamayacağı gibi 'gönüllü' -tek tırnak ile- şeklindeki kullanım, gönüllü olarak anne olma meselesine de bir göndermedir. Çünkü hayat akışı içerisinde kişi çocuk sahibi olmak isteyebilir, olmayı düşünebilir, bu isteği erteleyebilir veyahut bu fikre, erken kimlik oluşumundan itibaren sıkı sıkıya bağlı kalabilir. Bu açıdan kadınlık durumu bağlamında esasen kadınların, gönüllü olarak anne olmadıkları/olmak istemedikleri tespiti, çalışma boyunca irdelenmiştir. Öncelikle toplumsal annelik ve fark vurgusu üzerinde durulmuş, ardından cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramı açıklanmış ve gönüllü olarak anne olma meselesi tartışılmıştır.

Toplumsal Annelik ve Fark Vurgusu

Modernitenin yol açtığı toplumsal değişme ve dönüşme ortamında -hem bu ortamdan etkilenen hem de bu ortamı etkileyen- Birinci Dalga Kadın Hareketi, kadınlık durumu bağlamında medeni ve siyasal haklar, eğitim alanında ve iş yaşamında önemli kazanımlar elde etmiştir. Tüm kazanımlarla birlikte, Ayşegül Yaraman'a (2020, s.26-27) göre, "Kadın ve erkek yurttaşın toplumsal dönüşümün gereği olarak ortaya çıkışı ile beraber tüm amaçsal değişiklikler gibi kadının da erkeğe biçimsel eşitliğinin bazı eksikliklere rağmen kabaca sağlanması pratiğin artık kendiliğinden dönüşeceği fikri yeterli bulundu. Ve kadın tüm bu kazanımların eşliğinde 'toplumsal anneliğe' terfi etti/kıstırıldı." Bu bakımdan Yaraman'ın söz ettiği "biçimsel eşitlik", kadının, norm olan erkeğe ulaştırılması hedefini içermektedir. Kadınlar, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın ardından ekonomik birtakım kazanımları ve ardından yurttaşlaşma sürecini, toplumun annesi sıfatıyla tecrübe etmişlerdir.

Toplumsal anne sıfatıyla kadın, toplumun iyiliği adına annelik görevini -eğitim, önce ailede başlar fikri- yapmaya çağrılmıştır. Yaraman'a göre, bu durum, birinci yanılsamadır. Cumhuriyetin ilanından günümüze değerlendirildiğinde, kadının başat bir rol aldığı anlaşılmaktadır. Günümüze bakıldığında, örneğin, Türk Medeni Kanunu'nda (2001, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf) yer aldığı üzere ebeveynler boşandığında çocuğun velayet hakkı, Madde 337'ye göre anneye aittir. Ancak "Ana küçük, kısıtlı veya ölmüş ya da velâyet kendisinden alınmışsa hâkim, çocuğun menfaatine göre, vasi atar veya velâyeti babaya verir."

İkinci Dalga Kadın Hareketi'nin etkisiyle, yani 21. yüzyılların ortasından itibaren erkeğe atfedilen değerler, sorgulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla İkinci Dalga Kadın Hareketi'nin ortaya çıkışı, modernleşme sürecinde erkeğin her alanda mevcut üstünlüğü sorgulanmasının gerekliliği ve farklı cinsiyetlerin denkliği için mücadelesi söz konusu olmuştur (Yaraman, 2008, s.833). Bu bağlamda, feministler tarafından, kadınların eşsiz bedenlerini diledikleri gibi kullanma ve anne olma kararının kendileri tarafından verilmesi gerektiğine dair fikirler, gün yüzüne çıkmıştır. Kadınların elde ettikleri kazanımlar ile birlikte artık annelik kimlikleri ile var olabilecekleri savunusu, fark olgusuna geçiş ile ortaya çıkmıştır. Fark olgusu çerçevesinde, "Özel olan politiktir!" sloganı ile kadınlar, ataerkil sistemi eleştirmiş ve kamusal\özel alan dikotomisine karşı çıkmışlardır. Bu ortamda değerler sorgulansa da kadın-erkek cinsiyet hiyerarşisi ortadan kalkmamıştır. Aksine kadınların çocuk üretebilen eşsiz bedenleri ve onları erkeklerden farklı kılan bu özellik, yüceltilmiştir (Tokdemir, 2023a, s.338). Yaraman'ın ikinci yanılsama olarak nitelendirdiği bu ortamda annelik, en saygın/muteber sıfatıyla kadın hayatına

geri dönmüştür.

Cinsiyetçi İkiyüzlülük Kavramı

O halde, kadın-erkek cinsiyet hiyerarşisinin bu defa kadın bedeni övgüsüyle ve gönüllülükle yüceltildiği tespiti yapılabilir. Cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramı, tam da bu noktada cinsiyetçi olduğu düşünülmeyen tutum ve davranışların gönüllülükle sürdürülmesinde açıklayıcıdır. Bu kavrama göre, cinsiyetçi ikiyüzlülük, aleni cinsiyetçilikten farklı olarak çok daha sinsi, tehlikeli ve herkese/hepimize içkindir. Herkes farkında olmasa dahi cinsiyetçi ikiyüzlülüğün bir yandan öznesi iken; bir yanda da nesnesidir (Yaraman, 2020, s.9-14; Kepenek, 21 Ekim 2020). Kadının ikincil konumu, mesleklerin cinsiyetlendirilmesi, çocuk sahibi olduğunda iş yerinden ayrılması, evlilik teklifinin erkekten beklenmesi veyahut anneler günü gibi örnekler, cinsiyetçi ikiyüzlülüğe dâhil örneklerdir. Bu örnekler çoğaltılabilir (Tokdemir, 2021a, s.66). Doğum izinlerinin dahi yalnızca kadınlar üzerinden düşünülmesi de bir cinsiyetçi ikiyüzlülük örneğidir. Anne-babanın sorumluluğunda büyüyecek yenidoğanın bakımı, -baba sadece yardımcıdır ve birincil sorumlu değildir- annenin, birincil görevi olarak düşünülmektedir. Örneğin, Hong Kong'ta, doğum izninin uzatılmasına dair Çalışma Bakanlığı'nın yaptığı açıklama göre, 10 haftalık doğum izninin 14 haftaya çıkarılabileceğini açıklamıştır (News.govs.hk, 4 Aralık 2020). Yine Hollanda'da daha sonra yapılan başka bir araştırmaya göre ise, ücretli doğum izinlerinin dört hafta uzatılması postpartum (doğum sonrası depresyonu) vakalarında %22 oranında bir düşüşe yol açmıştır (myNews, 4 Eylül 2024). Burada, bu kararın doğru ya da yanlış olduğunu iddia etmekten ziyade söz konusu kararın, yalnızca kadınlar üzerinden bir araştırma yürütülmesidir. Dolayısıyla doğum sonrası erkeğe verilen/verilecek doğum izni konuşulmadığı gibi benzer araştırmalar erkeği/babayı dışlar.

Diğer taraftan babalık izni konusunda İngiltere'de önemli bir gelişme kaydedilmiştir. 'Dad shift' adında bir grup, iki haftalık olan babalık izninin artırılması talebiyle bir kampanya yürütmektedirler. Başkent Londra'daki heykellere maket bebek bağlayarak taleplerini görünür kılan bu aktivistler, baba ve bebek arasındaki bağa dikkat çekmektedirler (T24, 14 Eylül 2024). Bu hareket, özellikle annenin bebeği ile arasında ortaya çıktığı ve anne-bebek arasında var olduğu düşünülen bağ teorisini de (Silva, 1996, s.12) ters yüz eder; zira bu aktivistler, bebekleriyle daha fazla zaman geçirmek istemektedirler.

Başka bir örnek, 'çocuk da yaparım kariyer de' söylemidir. Günümüzde bir yandan doğurganlık oranı azalırken; diğer yandan çocuk sayısı giderek düşse de kapitalizmin gelişimi ile özel alanda kadının sorumlulukları artmaya devam etmiştir. Dolayısıyla birincil bakım görevini üstlenen annenin psikolojik ve duygusal yükü/rolü de artmıştır. Çocukların kreşlerde, kurslarda ve okullarda geçirdiği vakit -ki çoğu zaman günün büyük bir kısmına tekabül eder- düşünüldüğünde (Chodorow, 1978, s.4); Juliet Mitchell'in (1973, s.174) Womans Estate isimli yapıtında söz ettiği üzere, günümüzde çocukların 'tam zamanlı' anneliğe ne kadar ihtiyacının olduğu tartışılabilir; zira kadınların çoğu, geleneksel annelik rollerini gönüllülükle sürdürmektedirler. Böylece işgücü piyasasında yarı zamanlı işlerde çalışarak, aynı zamanda ev içi sorumluluklarını/görevlerini de yerine getirirler. Bu durum, çoklu görevlerde (multitasking) kadınların erkeklere kıyasla daha başaralı olduğu övgüsüyle, normalleştirilir. Hâlbuki sosyolog Leah Ruppaner, bunun bir kalıp yargı olduğunu iddia etmektedir. Almanya'da 48 kadın ve 48 erkek ile toplamda 96 kişi ile yapılan bir araştırmada, çoklu görevlerde ne kadınların ne de erkeklerin iyi olmadığı sonucu ortaya konmuştur (Perry, 22 Ağustos 2019). Ancak bu övgü, kadınlar tarafından da hoş karşılanmakta; hem çocuğuna bakıp ev işlerinin üstlenilmesinin

yanında kamusal alanda bu işlere engel teşkil etmeyecek işlerde çalışmasında sakınca görülmemektedir.

Hem Birinci Dalga Kadın Hareketi hem de İkinci Dalga Kadın Hareketi ile iç içe gelişen geleneksel toplumdan postmodern topluma, geleneksel anneliğe dair norm ve değerler dönüşüme uğrasa da ortadan kalkmamıştır. Anneliğe dair baskıcı normlar ve bedellerin yanında anneliğin kutsal olması ve kadın için bir statü/iktidar alanı sağlaması, bu rolün gönüllülükle sürdürülmesine olanak sağlar. Zaman içinde anneliğin anlamı değiştiği gibi, çocuğun statüsü de değişmiş ve çocuğun maddi değerinden ziyade manevi değeri ön plana çıkmıştır (Kanazawa, 2014, s.157). Dolayısıyla tıpkı anne olmanın kutsallığı gibi çocuğun yaşamı da kutsallaştırılmıştır. Bu bağlamda, günümüzde 'gönüllü' çocuksuzluk kavramı ve tercihi de sıklıkla gündeme gelmektedir. O halde şu soru sorulabilir: Açmaza düşen annelik kavramının tartışılmasının zor olduğu bir ortamda gönüllü annelik konusu hangi zeminde tartışılmalıdır?

'Gönüllü' Çocuksuzluk: Annelik Gönüllü Olabilir mi?

TÜİK (Haber Bülteni, 15 Mayıs 2024) verilerine göre, yalnız yaşayan bireylerden oluşan hane halkı, 2015 yılında %14,4 iken; 2023 yılında %19,7 oranına yükselmiştir. TÜİK tarafından yayınlanan bir diğer istatistiğe göre ise, doğum hızı yıllar içinde düşüş göstermiş ve 2022'de 1,63 çocuk iken bu oran 2023'te 1,51'e gerilemiştir. Oranlar dikkate alındığında, Türkiye'de çocuksuz bir yaşamın artığı ve geleneksel aile yapısında değişiklikler yaşandığı anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği doğurganlık hızına göz atıldığında da istatistikler, 1960'ların sonlarından itibaren doğum hızının düşüşte olduğunu göstermektedir. Yıllara göre bir dalgalanma söz konusu olsa da doğum hızı 2021 yılında COVID-19 nedeniyle yükselişe geçmesinin ardından 2022'de yeniden düşmeye başlamıştır. Böylece kişi başına düşen ortalama, 1,46 olarak hesaplanmıştır (Eurostat Static Explained, Şubat 2024). Pew Research Center'in (25 Temmuz 2024) Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre, ABD'de doğurganlık oranında tarihi bir düşüş gözlenmiştir. Araştırmada, 50 yaş altındaki kişilerin çocuk sahibi olmama ihtimali 2018 yılında %37 iken; 2023 yılında %47'ye yükselmiştir. Katılımcıların çoğu, çocuk sahibi olmamalarının en büyük gerekçesinin 'istememeleri' olduğunu söylemişlerdir. Başka bir deyişle gönüllü olarak çocuk sahibi olmak istemedikleri anlaşılmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar, kendi isteğiyle çocuksuz olan kadınların toplum tarafından daha olumsuz karşılandığını ve bu kararlarını yeniden gözden geçirmeleri için toplumsal baskıya uğradıklarını da göstermektedir (Cronin, 2021, s.2).

Bahsi geçen oranlar, çocuk sahibi olmak konusunda ne gibi ipuçları vermektedir? Elizabeth Badinter'e (2011, s.19) göre, rasyonalite ile çocuk sahibi olmak bir arada düşünülse de annelik/anne olma arzusu hem bedelleriyle hem de avantajlarıyla kadın yaşamında merkezi bir rol üstlenmeye devam etmektedir. Godfrind-Haber'e (2009, s.68) göre ise, annelik sonsuza dek -tam zamanlı- sürmektedir. Dolayısıyla anneliğin kutsallaştırılması ve yüceltilmesi, anne olamayan kadınlar için ıstırap haline gelir; zira annelik, bir çocuğun annesi olmaktan çok daha fazlasıdır (Tokdemir, 2023b, s.216). Kaldı ki "biyolojik saat" söylemi de menopoza giren kadınları endişelendirir; zira annelik kimliği kadınlık kimliğinden önce gelir. Monique Cournut-Janin'in (2012, s.15) kaleme aldığı Kadınsı ve Kadınlık isimli eserinde yer alan, "İlk olan annedir, ilk nesne, ilk baştan çıkarıcı. […] Anne ilk olduğu için midir ki kadın ve kız hem anneye hem de erkeğe göre ikinci sıradadır?" vurgusunu hatırlamak gerekir. Simone de Beauvoir'un (2019, s.311) tehlikeli yaşlar olarak nitelendirdiği bu yaşlarda kadınlar, giderek doğurganlığını kaybeder. Örneğin, dünyaca ünlü şarkıcı Selena Gomez, genç olsa da sağlık

riski nedeniyle kendi çocuğunu taşıyamayacağını üzülerek açıklamış ve taşıyıcı annelik ve evlat edinme yoluyla anne olmak istediğini ifade etmiştir (The Guerdian, 10 Eylül 2024).

Günümüzde, anne olmak istemeyen kadınların sesleri daha fazla duyulmaya başlamıştır. Kavramsal ve tarihsel olarak incelendiğinde gönüllü çocuksuzluk, 21. yüzyılda gündeme gelmeye başlamıştır. Kavramsal olarak literatürde birbirine benzeyen farklı tanımlamalar söz konusudur (Blackstone, 2023, s.79): Childless (çocuksuz), childless-by choice (tercihen çocuksuz), childfree (çocuktan özgür), intentionally childless (kasten/isteyerek çocuksuz) ve voluntarily childless (gönüllü çocuksuz). Esasen çocuksuzluğun nasıl tecrübe edildiği karmaşık olduğundan -ve elbette ki kişinin hayat hikâyesi mühim olduğundan- sınırları belirli ve keskin bir çocuksuzluk tanımı yapılamamaktadır. Bu bağlamda çalışma boyunca, 'gönüllü' çocuksuzluk kavramının kullanımı tercih edilmiştir; zira çocuksuzluk kararının gönüllü mü gönülsüz mü olduğu üzerinden tartışma yürütülmektedir. Kaldı ki çocuk sahibi olmak isteyip de olamayan ya da hayatının belli bir döneminde çocuk isteyip daha sonra bu isteğinden vaz geçenlerde vardır. Dolayısıyla annelik kavramına dair açmazlar olduğu gibi, 'gönüllü' çocuksuzluk kavramına dair açmazlar da mevcuttur.

Yapılan bir araştırma, çocuksuzluk kavramının farklı dillerde, birbiriyle yakın anlamlarda 'olumsuzluğu' çağrıştırdığını ortaya koymuştur (Gouni vd., 2022). Nitekim çocuksuzluk, çocuktan yoksun olma/eksik olma şeklinde düşünülmektedir ve bu kadınlara karşı olumsuz bir tutuma ve davranışa yol açmaktadır. Bu kadınlar bencil, sevgisiz, duyarsız ve anneliğe dair olumlu duygulardan mahrum oldukları yönünde etiketlenmektedirler. Oysaki kısırlık veyahut herhangi bir hastalıktan dolayı çocuk sahibi olmama durumunda bu düşünce tersine evrilmektedir.

Öte yandan, çocuksuzluğun gerekçeleri çeşitlidir; eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik bağımsızlık ve kadınlık durumuna dair bilinç seviyesine göre de farklılaşabilir. Kimi kadınlar çocuk sahibi olmamayı dini gerekçeler, evli olmama, bedensel engeller, doğru partneri bulamama ile gerekçelendirirken; bazı kadınlar da evcil hayvanlara olan sevgi, partnerin istememesi, çocuksuz bir hayatı tercih etme, ekonomik gerekçeler, Türkiye/dünya şartlarından endişe duyma, kariyer planı, çocuklara ilgi duymama, sorumluluk istememe ve hayatın akışı içinde çocuk sahibi ol(a)mama olarak gerekçelendirmektedir. Çocuksuz bir hayat kişiye göre farklılıklar gösterse de bu durum makul gerekçeler ile temellendirilmekte ve rasyonel bir zeminde, meşrulaştırılmaktadır (Tokdemir, 2023a, s.296-297).

Çocuk sahibi olmamanın zorunluluk ve hak olmasından ziyade 'olanak' olduğunu belirten Corinne Maier (2013, s.20), anne olmamak için sıraladığı 40 maddelik listeyle -ki kendisi de annedir- "Bilseydim, çocuk sahibi olmazdım," der. Maier'in akıl almaz bu itirafı, oldukça eleştirilmiştir. Bu nedenle Maier'i eleştirenler, çocuk sahibi olduktan sonra anneliğin zorluklarını ifade etmesi noktasında O'nun kötü bir kadın\anne olduğu kanaatine varmışlardır. Burada esas mesele, çocuk sahibi olmanın bir zorunluluk değil bir tercih olabileceği fikrinin önünü açmaktır. Bu fikir bir üst aşamaya çıkarıldığında kadının, anne olmaya ya da olmamaya dair vereceği kararın iradesiyle/tercihiyle olması gerektiğinin üzerinde durmak gerekir.

'Gönüllü' çocuksuz kadınların, bu kararı tercih etmelerindeki faktörler düşünüldüğünde gönüllü olarak anne olmamayı tercih ettiği söylenebilir mi? Başka bir ifade ile esasen gönüllü olarak çocuksuzluğu tercih etmek bir bakıma anne olmamayı reddetmek anlamını

taşımamaktadır. Ataerkil toplumsallaşma neticesinde anneliğin kutsallaştırılması ve annelik rolüne atfedilen norm ve değerler; bu kimliğin tercih edilmemesi fikrini görmezden gelir. Dolayısıyla annelik gibi kutsal bir alanı tercih etmemekten veyahut reddetmekten daha çok çocuksuzluğu tercih etmek ve bu kararı gerekçelendirmek, ataerkil sistemin sınırlarına takılır. Bu açıdan esas mesele, belki de anneliğin gönüllü olabileceği konusunu tartışmaya açmaktır. Bu kapsamda, annelik tercih midir, zorunluluk mudur? 'Gönüllü' çocuksuz olduğunu düşünen kadınlar, hayatların herhangi bir döneminde anne olmayı istemişler midir veyahut düşünmüşler midir? Bu açıdan anne olmaya karar vermenin 'tercih' ve 'zorunluluk' boyutu, tartışmalıdır (Tokdemir, 2021b, s.186); zira bu konu, çocuksuzluk-anne olmama ikileminde düğümlenmektedir.

Hollywood oyuncusu Jenifer Aniston, bir röportajında mücadele ettiği en zor şeyin ne olduğu sorulduğunda kariyerini, anne olmanın önüne koyduğuna yönelik yapılan suçlamalar olduğunu ifade etmiştir. Aniston, kendisini ve kariyerini odağa aldığından bencil olduğu yönünde suçlamalara maruz kaldığını ve kadınlara yapılan bu baskının adil olmadığı belirtmiştir (GMA, 24 Kasım 2014). Bu röportajdan yıllar sonra ise, çocuk sahibi olmayı denediğini ve "Keşke biri bana 'kendine bir iyilik yap ve yumurtalarını dondur' deseydi, her şeyimi verirdim. O zaman düşünemiyorsunuz. Ve sonunda bugün buradayım. Gemi gitti." açıklamasını yapar (Hürriyet Kelebek, 10 Kasım 2022). Aniston'un yaşadığı pişmanlık konusunda sosyal medyada, şu ana dek neden çocuk sahibi olmadığı konusunda bazı yorumlar yapılmıştır. Oysaki Aniston gönüllü olarak anne olmamayı bir dönem tercih etmemiş olabilir veyahut hayatının başka bir noktasında anne olmaya karar vermiş olabilir. Dolayısıyla avantajları ve bedelleriyle 'annelik, gönüllü olabilir mi?' sorusu yeniden gündeme gelir; zira yapılan eleştiriler, Aniston'un çocuk sahibi olmayı istemediği/tercih etmediği fikri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Neticede, 'gönüllü olarak anneliği tercih etme' düşüncesi, ezen-ezilen biçimindeki egemenlik ilişkileri içinde görmezden gelinmektedir. Çünkü kutsallık atfedilen anneliği tercih etmemek ya da bu kutsal mertebeyi reddetmekten ziyade 'çocuksuzluğu/çocuksuz bir yaşamı tercih etmek' konusunun tartışılması girişimi, egemen ataerkil sistemin sınırlarına takılmaktadır. Çocuksuzluk durumu\kararı ters yüz edildiğinde, gönüllü\gönülsüz çocuksuz kadınların esasen 'gönüllü olarak anne olmama tercihi' yaptıkları -ki esasen bu kararın tercih boyutu da muğlaklaşmaktadır- ve sınırları keskin olan bir gönüllü çocuksuzluk tanımının yapılamayacağı gibi anne olup olmamaya karar verme tercihinin bir memnuniyet zorunluluğuna dönüştüğü anlaşılmaktadır.

Sonuç

Ataerkil toplumsallaşma içinde, her kadının eninde sonunda bir gün anne olacağı veyahut anne olmayı isteyeceği/arzulayacağı fikri, egemendir. Kutsal annelik anlayışı ve anneliğe dair norm ve değerler neticesinde bu kavram, eleştirilemez bir konumda yer almaktadır. Böylece kadınlık durumu bağlamında annelik kimliği, doğallaştırılmaktadır. Hatta öyle ki annelik kimliği, kadınlık kimliğinden önce gelmektedir ve dolayısıyla kadınlar annelik kimliğine ve rolüne kimi zaman -cinsiyetçi ikiyüzlülük kavramına referansla- gönüllülükle sıkıştırılmaktadır.

Birinci Dalga Kadın Hareketi ile elde edilen kazanımlarla birlikte kadınların yegâne görevinin toplumsal annelik olduğu salık verilirken; İkinci Dalga Kadın Hareketi ile fark vurgusu neticesinde kadının çocuk üreten eşsiz bedeni övülerek, annelik yüceltilmiştir. Esasen annelik kavramı tarihsel, sosyolojik ve hatta psikolojik anlamda değişmeye ve dönüşmeye uğramışsa

da geleneksel ataerkil annelik, varlığını sürdürmektedir.

Bu bağlamda, anne olmaya karar vermenin bir tercih olabileceği konusu görmezden gelinir. Başka bir deyişle annelik, gönüllü olabilir mi konusu ataerkil sistemin sınırlarına takılır; zira genellikle -eğitim, yaş, sosyo-ekonomik statü fark etmeksizin- çoğu kadın, anneliğin kutsallığına dokunmamaktadır. Bu nedenledir ki gönüllü olarak çocuk sahibi olmama meselesi meşru bir zeminde tartışmaya açık durmaktadır. Kadının kendi iradesiyle anne olmayı tercih et(me)mesi meselesi yani gönüllü olarak anne olma konusu daha sık gündeme getirilmelidir.

Kaynakça

1. Badinter, E. (2011). *Kadınlık mı? Annelik mi?*. (A. Ekmekçi, Çev.). İletişim Yayınları.
2. Beauvoir, S. (2019). *İkinci cinsiyet II: Yaşanmış deneyim.* G. Savran (çev.). Koç Üniversitesi KOÇKAM.
3. Biu, Q. ve Cain Miller, C. (4 Ağustos 2018). *The Age that women have babies: how a gap divides America*. TheUpshot. https://www.nytimes.com/interactive/2018/08/04/upshot/up-birth-age-gap.html
4. Blackstone, A. (2023). *Gönüllü çocuksuzluk: Aileyi baştan tanımlayan ve yeni bir bağımsızlık çağı yaratan hareket.* (H. Dikmen, Çev.). İletişim Yayınları.
5. Cournut-Janin, M. (2012). *Kadınsı ve kadınlık*. (Ö. Soysal ve M. Erşen, Çev.). Bağlam Yayınları.
6. Cronin, J. (2021). *Voluntary childlessness in contemporary Ireland woman experiences*. Peter Long.
7. Chodorow, N. J. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. University of California Press.
8. Eurostat Static Explained, (Şubat 2024). Fertility statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics
9. GMA. (24 Kasım 2014). Jennifer Aniston calls motherhood pressure 'unfair' to women. https://www.goodmorningamerica.com/culture/story/jennifer-aniston-calls-motherhood- pressure-unfair-women-27597407
10. Godfrind-Haber, J. (2009). Anat Palgi Hacker'in sunumuna ilişkin tartışma metni. (A. Kurtul, Çev.). *Psikanaliz Yazıları Özne Olarak Anne* (ss. 51-63). Bağlam Yayınları.
11. Gouni, O., G. Jarašiūnaitė-Fedosejeva, B. Kömürcü Akik, A. Holopainen ve J. Calleja-Agius. (2022). Childlessness: Concept analysis. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19 (1464), ss. 1-46.
12. Hürriyet Kelebek. (10 Kasım 2022). Ayda birkaç kez hamilelik söylentileri çıkıyordu: Keşke biri bana yumurtalarımı dondurmamı söyleseydi. https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/jennifer-aniston-biri-de-bana-yumurtalarini-dondur-demedi-o-gemi-gitti-artik-42168420#:~:text='KE%C5%9EKE%20B%C4%B0R%C4%B0%20BANA%20YUMUR TALARIMI%20DONDURMAMI,Gemi%20gitti.%22
13. Kanazawa, S. (2014). Intelligence and childlessness. *Social Science Research*, 48, (ss.157–170).
14. Kepenek, E. (21 Ekim 2020). *Ayşegül Yaraman anlatıyor: Cinsiyetçi ikiyüzlülük: Hem mağduruz hem fail*. Bianet. https:// bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/233058-

cinsiyetci- ikiyuzluluk-hem-magduruz-hem-fail
15. Maier, C. (2013). *No kid: Çocuk yapmamak için 40 neden*. (Z. C. Özatalay, Çev). Esenkitap.
16. Mitchell, J. (1973). *Womans estate*. The Philips Park Press Penguin Books.
17. myNews. (4 Eylül 2024). Extended paid maternity leave led to 22% drop in Hong Kong's postnatal depression cases. https://www.scmp.com/news/hong-kong/health- environment/article/3277215/extended-paid-maternity-leave-led-22-drop-hong-kongs- postnatal-depression-cases
18. News.gov.hk. (4 Aralık 2020). Extended maternity leave explained. https://www.news.gov.hk/eng/2020/12/20201204/20201204_111608_107.html
19. Perry, S. (22 Ağustos 2019). *Breaking a gender myth: Women are not better at multitasking than men*. MINNPOST. https://www. minnpost.com/second-opinion/2019/08/breaking-a- gender-myth-women-are-not-better-at-multitasking-than-men/
20. Pew Research Center. (25 Temmuz 2024). The experiences of U.S. adults who don't have children. https://www.pewresearch.org/social-trends/2024/07/25/the-experiences-of-u-s-adults- who-dont-have-children/
21. Silva, E. B. (1996). The transformation of mothering. good enough mothering?. E. B. Silva (Edt.), *Feminist Perspectives on Lone Motherhood* (ss. 10-36). British Library Cataloguing in Publication Data. Routledge.
22. T24. Britanya'da bir grup erkek, babalık izninin iyileştirilmesi için heykellere bebek askısı bağladı. https://t24.com.tr/haber/britanya-da-bir-grup-erkek-babalik-izninin-iyilestirilmesi-icin- heykellere-bebek-askisi-bagladi,1184540
23. The Guardian. (10 Eylül 2024). Selena Gomez reveals she's unable to carry her own children due to health risks. https://www.theguardian.com/film/article/2024/sep/10/selena-gomez- carrying-children-pregnancy-vanity-fair-interview-health-issues-lupus-bipolar
24. Tokdemir, K. (2021a). *Heteronormatif bağlamda cinsiyetçi stereotiplerin yeniden üretilmesi: mühendis ve hastabakıcı meslek grupları ile nitel bir araştırma*. [Sözlü Bildiri]. 4. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu, Türkiye (ss. 62-70).
25. Tokdemir, K. (2021b). *Hegemonik annelik anlayışı üzerine: Anne olmayı\olmamayı tercih etmek mümkün mü?*. [Sözlü Bildiri]. International Science, Culture, and Academic Research Congress in Global World, Türkiye (ss. 185-191).
26. Tokdemir, K. (2023a). *Biyolojik saati bozuk kadınlar-toplumsal cinsiyetin yeniden üretimi bağlamında annelik kavramının eleştirisi*. Urzeni Yayınevi.
27. Tokdemir, K. (2023b). *Ataerkil, cinsiyetçilik ve heteronormatif bağlamda annelik rolünün yeniden üretimi*. [Sözlü Bildiri]. Sadab XIII. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı, Türkiye (ss. 214-221).
28. TÜİK. (15 Mayıs 2024) Haber bülteni/doğum istatistikleri, 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708
29. TÜİK. (15 Mayıs 2024). Haber bülteni/istatistiklerle aile, 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784#:~:text=ADNKS%20sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20g%C3%B6re%

2C%20201
5%20y%C4%B1l%C4%B1nda,%2C7'ye%20y%C3%BCkseldi%C4%9Fi%20g%C3%B6r %C3%BCld%C3%BC

30. TÜRK MEDENİ KANUNU. (2001). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf
31. Yaraman, A. (2008). Yanılsamanın neresindeyiz? İçselleştirilmiş cinsellikten farkındalığa. [Sözlü Bildiri]. Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. Gazi Kitabevi (ss. 830-837).
32. Yaraman, A. (2020). *Cinsiyetçi ikiyüzlülük*. Bağlam Yayınları.

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Çekingen Söylem ve Mücadeleleriyle Osmanlı Kadınları

Emel Çokoğullar
Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
emel.cokogullar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 9975-1618.

Özet

Genel hatlarıyla 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlatılan Osmanlı modernleşmesi, imparatorluğun son günlerine doğru ilerlerken kapsamını genişletmiş ve farklı alanlara sirayet etmiştir. Bu sirayet etme durumu, bazen atılan bir adımın doğal sonucu olmuş bazen de birbirini etkileme şeklinde yaşanmıştır. İmparatorluğun yapısal olarak o güne kadar neredeyse hiç karşılaşmadığı sorunlar, artık önünde her geçen günle birlikte büyüyen bir karakter kazanmıştır. 1900'lerin başından itibaren de Osmanlı toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısında açık zafiyetin gözler önüne serildiği bir süreçle karşılaşılmıştır. Öyle ki başlarken temel amaç olan "kurtarma"nın anlamı dahi bulanıklaşmış ve karmaşa artmıştır. Dolayısıyla bir bakıma zaman kazandıran ama sonucun, başlarken belirlenen amaçla örtüşmediği ve aslında bambaşka bir "yeni"nin somutluk kazandığı görülmüştür. Bu "yeni"nin etkisi her alanda hissedilmiştir. Kadın ve kadının toplumsal konumu, değişkenlerin çeşitlenmesiyle birlikte yenileşme hareketlerinin nüfuz alanının tartışma konusu olmuştur. Çatışan söylemler ve argümanlar, kadın konusunun âdeta temel dinamizmini belirlemiştir. Osmanlı'da kadının toplumsal konumundan bahsederken öncelikle üzerinde durulan bağlam, genel bir kapalılık durumu ile şekillenmiştir. Kadın yaşamına dair gerçekleştirilen her yeni düzenleme, söz konusu bu kapalılık durumunun izlerini taşımıştır. Osmanlı kadın hareketi dahi gerek yazınsal gerekse de sözsel olarak temkinli ve çekingen bir tavır ortaya koymuştur. Gelişme ve ilerlemesini, toplumsal yapının ataerkil karakterinin sınırlarını radikal boyutlarda sorgulamadan gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada da Osmanlı kadınlarının modernleşme süreci boyunca hak mücadelelerini nasıl bir çerçeveye yerleştirmeye çalıştıkları ve savunularını dile getirirken hangi enstrümanlardan yararlandıkları üzerinde durulmaktadır. Müdahil oldukları alanlar, sloganları, yazdıkları ve itirazları incelenmekte ve geri çekilmeleri nerelerde yaşadıkları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Fermanı, Osmanlı Modernleşmesi, Osmanlı Kadını.

Ottoman Women with Their Shy Speech and Actions

Emel Çokoğullar
Assoc. Prof. Kütahya Dumlupınar University, Department of Political Science and International Relations, emel.cokogullar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 9975-1618.

Abstract

The Ottoman modernization, which began with the declaration of the Tanzimat Edict in 1839, expanded its scope and spread to various areas as the empire moved towards its final days. This spread of influence sometimes occurred as a natural result of a step taken, and sometimes as a form of mutual influence. The structural problems that the empire had never encountered before now grew with each passing day and gained a more pronounced character. From the early 1900s onward, the Ottoman society, politics, and economy revealed a clear vulnerability, exposing weaknesses in its structure. So much so that the original goal of "salvation" became blurred, and confusion increased. Therefore, while time was, in a sense, gained, the result did not align with the original goal set at the beginning, and in fact, an entirely different "new" reality emerged. The impact of this "new" was felt across all areas. The position of women and their societal status, along with the diversification of variables, became a topic of debate regarding the extent of the renewal movements' influence. Conflicting discourses and arguments essentially defined the core dynamics of the women's issue. When discussing the social status of women in the Ottoman Empire, the context that was primarily emphasized was one shaped by a general sense of confinement. Every new regulation regarding women's lives carried the traces of this state of confinement. Even the Ottoman women's movement, both in its written and oral forms, exhibited a cautious and reserved stance. Its development and progress were made without radically questioning the limits of the patriarchal character of the social structure. In this study, the focus is on how Ottoman women tried to frame their struggles for rights throughout the modernization process, and which instruments they utilized in expressing their defenses. The areas they were involved in, their slogans, writings, and objections are examined, as well as where they experienced retreats.

Keywords: The Tanzimat Edict, Ottoman Modernization, Ottoman Woman.

Profeminizm: Kapsamı ve Amacı

Emel Çokoğullar
Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
emel.cokogullar@dpu.edu.tr,
0000-0002- 9975-1618.

Özet

Profeminizm kavramı, ilk defa 1996'da Quebec'te gerçekleştirilen Feminizm Konferansı'nda kullanılmıştır. Cinsiyet eşitsizliğini, ayrımcılığı, ataerkini, kadınların ikincilleştirilmesini, hegemonik erkeklik kalıplarını vb. sorunsallaştıran ve tüm bunlara karşıtlık geliştiren bireyleri anlatmak için kullanılmaktadır. Çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu profeminizmde, kendisini feminist olarak tanımlamak istemeyen ya da doğrudan feminist mücadeleyi deneyimlemek istemeyen kadınların varlığı öne çıkmaktadır. Yeni ve farklı bir açılım getirme amacının öne çıktığı profeminizmde erkekler de kendilerini baskılayan kalıplara, yapılara ve davranışlara yönelik itirazlarını dile getirmektedirler. Erkeklerin bu mücadelede yer almasının anlamsız ya da yersiz olacağı bakışının yerini, cinsiyet eşitliğine ve adaletine odaklanan bir siyasal görüş almaktadır. Hegemonik erkeklik kalıplarıyla, rolleriyle ve davranışlarıyla uyumlu olmayan erkeklerin, bu farklılıklarını ortaya koydukları ve dolayısıyla yeni sorgulamalar yaptıkları görülmektedir. Kabul etmedikleri ve itiraz geliştirerek özgürlük vurgusu yaptıkları birçok konu, feminizmin mücadele alanı ile doğrudan benzerlik göstermektedir. Öncelikle en temel ortaklaşmanın sağlandığı konu, ataerkinin yalnızca kadınlar üzerinde değil, erkeklerin yaşamında da baskılayıcı ve kısıtlayıcı olduğuna dairdir. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin, erkeğin lehine açılımlar ve olanaklar sağladığı genel yargısı mevcutsa da aslında ortaya çıkan sonucun hiç de böyle olmadığı profeminizmin temel savları arasında yer almaktadır. Bu çalışmada da öncelikle 1980'lerde bahsedilmeye başlanan erkek özgürlük hareketinin tarihsel süreç içerisindeki temel söylemleri, erkeklik tartışmalarının farklı arayışlar noktasındaki genel eğilimi ve günümüzde çok daha geniş bir perspektifte değerlendirilen profeminizmin hangi önceliklerle ve tespitlerle argümanlarını tanımladığı ele alınmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, Feminizm, Profeminizm,

Profeminism: Its Scope and Purpose

Emel Çokoğullar
Assoc. Prof. Kütahya Dumlupınar University, Department of Political Science and International Relations, emel.cokogullar@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002- 9975-1618.

Abstract

The concept of profeminism was first used at the Feminism Conference held in Quebec in 1996. It is used to describe individuals who problematize gender inequality, discrimination, patriarchy, the secondary positioning of women, hegemonic masculinity, and similar issues, while also developing a stance against these concepts. In profeminism, which is predominantly made up of men, the presence of women who do not wish to define themselves as feminists or who do not want to directly experience the feminist struggle stands out. In profeminism, which aims to bring a new and different perspective, men also express their objections to the patterns, structures, and behaviors that suppress them. The view that men's participation in this struggle would be meaningless or inappropriate is replaced by a political perspective focused on gender equality and justice. Men who do not conform to hegemonic masculinity patterns, roles, and behaviors reveal these differences, thus prompting new questions. Many issues that they reject and emphasize freedom through objections directly resemble the areas of struggle within feminism. The most fundamental common ground is the idea that patriarchy is not only oppressive and restrictive for women but also for men. While there is a general judgment that gender-based inequalities offer advantages and opportunities to men, profeminism argues that the resulting outcome is actually far from this. This study primarily examines the historical discourse of the men's liberation movement, which began to be discussed in the 1980s, the general trends of the masculinity debates at different points of search, and the priorities and findings with which profeminism, now evaluated from a much broader perspective, defines its arguments.

Keywords: Masculinity, Feminism, Profeminism.

Başkanlık Sisteminde Seçimler; 2024 Başkanlık Seçimleri Ve Donald Trump'un Tekrar Başkan Seçilmesi

Dr. Fatih Bilgin [1], Prof. Dr. Bekir Parlak [2]
[1] TESAM Yön. Kur. Üyesi, drfatihbilgin@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-7813-9841
[2] Bursa Uludağ Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, bepar@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8919-6481

Özet

Parlamenter sistem, yarı başkanlık sistemi ve başkanlık sistemleri literatürde yer verilen yönetim sistemleridir. Özellikle Başkanlık sisteminin en ayrılmaz örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir ki, Amerika Birleşik Devletlerinde gerçekleştirilen seçimler, sistemin anlaşılabilmesi adına her zaman önemli veriler sunmaktadır. Sonuncusu 2024 yılı Kasım ayında yapılan Amerikan başkanlık seçimleri de Amerikan seçim tarihi açısından, ilk döneminin sonunda seçimleri kaybetmiş bir başkanın tekrar seçim yarışına girerek seçimi kazanabilmesi gibi, ilkleri de barındırmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Clinton sonrası dönemde başkanlık yapan isimler genelde iki dönem için seçilmişlerdir. Amerikan Başkanları görev süreleri olan iki dönemi tamamlayarak kenara çekilmiş ve emekli olmuşlardır. Ancak Donald Trump'un ilk döneminin sonunda tekrar seçilemeyerek seçimleri kaybetmesi ve kaybettiği seçimler sonrası ortaya çıkan olaylar sonucunda tekrar aday olacağını deklare etmesi, Cumhuriyetçilerin doğal adayı olması sonucunu doğurmuştur. Özellikle de yerine seçilen selefi Joe Biden'ın yaşından ötürü göstermiş olduğu yönetim zaafları, sağlıklı bir Amerikan seçiminin ortaya çıkmadığını ve Biden'in Başkanlık performansının sorgulanmasını ortaya çıkartmıştır. Süreç içerisinde de Biden'in başkanlık için ikinci defa aday olmaması da bu görüşü destekler bir mahiyet kazandırmıştır. Keza Demokrat Parti de eski başkan Biden ile değil de Kamala Harris gibi başka bir aday ile seçime girerek yarışı kazanmayı hedeflemiştir. Bu çalışmada 2024 Kasım ayında yapılan son seçimlerin üzerinde durulacak, Donald Trump'un Başkanlığa aday olması ve arada bir dönemlik boşluk kalacak şekilde yeniden Başkan seçilmesinin ortaya çıkarttığı durum irdelenecektir. Amerikan seçim tarihi ve seçim sonuçları bu çalışmanın konusu edilerek Donald Trump öncesinde de bu durumun bir örneğinin mevcut olup olmadığı sorusu Amerikan başkanlık ve seçim tarihi açısından araştırılacaktır. Son olarak da Donald Trump'a Hillary Clinton karşısındaki ilk seçimini kazandıran şartlar, Joe Biden karşısında girdiği ikinci seçimi kaybettiren sebepler nihayetinde de son seçimi kazandıran etmenler Amerikan seçim ve siyasal kültürü üzerinden incelenerek siyasal kültür ve seçim kültürü üzerine odaklanılacaktır. Konunun güncel olması ve yeni tartışma alanı olmasından ötürü, araştırma sorularına siyaset bilimi ve yönetim bilimi çerçevesinden inceleme yapılacak, seçimler ve seçim sistemleri bakımından literatüre katkı sağlanması amaçlanacaktır. Çalışma Kasım 2024 tarihinde gerçekleşen Amerikan Başkanlık seçimlerine siyasal kültür ve seçim sistemi üzerinden bir perspektif sunarak, Amerikan Başkanlık sisteminin çalışmasının usul ve esaslarını açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: 2024 ABD Başkanlık Seçimleri, Başkanlık Sistemi, Yönetim Sistemleri, Seçim Sistemleri, Donald Trump

Türk Dış Politikası'nın Yumuşak Güç Bağlamında Dönüşümü

Engin ERYILMAZ
Doktora öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Tarih
engin.eryilmaz@hotmail.com
0000-0001-7656-5786

Özet

Bu makalede, insanlığın doğuşundan bugüne en temel gereksinimi olan ve var oluş mücadelesinin kaynağı olan gücün kullanım araçlarından olan yumuşak güç çerçevesinde Türk Dış Politikası'nın dönüşümü incelenmektedir. Başkalarını etkileyebilme, cezbedebilme ve politikaları doğrultusunda yönlendirebilme becerisi olan yumuşak güç bağlamında Türkiye'nin politikalarının incelenmesi ile en önemli yumuşak güç kaynağı olan "tarihsel miras" çerçevesinde dış politikanın dönüşümü ve aynı zamanda da bu dönüşüm ortaya konulurken iç politikada yani toplumsal dinamiklerde nasıl bir değişimin yaşandığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kıbrıs bunalımı sebebiyle özellikle de 1970'ler itibariyle hatırlanan tarihsel miras, geçmişle kurulan bağın kuvvetlendirilmesi ve çok yönlü dış politika gereksinimleriyle birlikte İslam dünyasıyla ve Osmanlı coğrafyasıyla etkinliğin arttırılması ve ilişkilerin geliştirilmesi için itici bir güç olmuştur. Aynı zamanda bu itici güç, iktidarların dış politika dinamikleriyle birlikte iç politikadaki toplumsal dönüşümünde yönetilmesinde temel girdisi olmuş, İslam ve Osmanlı geçmişi daha vurgulanır olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Güç, Sert Güç, Yumuşak güç, Tarihsel Miras, Dış politika, İç politika, Osmanlı Devleti, Atatürk, Cumhuriyet, Özal, İslam, AKP, Balkanlar

Abstract

This article examines the transformation of Turkish Foreign Policy within the framework of the soft power , one of the types of power that has been the most fundamental need of humanity since its emergence and the source of the struggle for existence. The study explores how the transformation of foreign policy, particularly in the context of Turkey's most significant soft power source, "historical heritage," is taking place, and at the same time, it aims to understand the changes occurring in domestic politics, namely in societal dynamics. In this regard, especially since the 1970s remembered the historical heritage has become a driving force for enhancing influence and developing relations in the the strengthening of the connection with the past, and the strengthening of ties with the Islamic world and Ottoman geography along with the multifaceted foreign policy needs. At the same time, this driving force has also become a key input in the management of societal transformation in domestic politics, alongside the dynamics of foreign policy, and the emphasis on the Islamic and Ottoman past has increased.

Keywords: Power, Hard Power, Soft Power, Historical Heritage, Foreign Policy, Domestic Policy, Ottoman Empire, Atatürk, Republic, Özal, İslam, AKP, Balkanlar, Balkan Region

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Dönüm Noktaları: Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri

Sena Birinci
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bölümü
ssenabbirinci@gmail.com
https://orcid.org/0009-0004-0910-4

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa'daki siyasi ve ekonomik düzen yeniden şekillenirken, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri de bu değişim sürecinden etkilenmiştir. Bu dönemde Lüksemburg (1997) ve Helsinki (1999) zirveleri, Türkiye'nin AB üyelik perspektifi açısından kritik dönüm noktaları olmuştur. Bu zirveler, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde yalnızca geçmişe ışık tutmakla kalmayıp, günümüze uzanan sürecin temel dinamiklerini anlamak açısından da kritik bir dönemdir. Lüksemburg Zirvesi, Türkiye'nin tam üyelik sürecine dair olumsuz bir atmosfer yaratırken, AB ile ilişkilerde yeni dinamikler ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin adaylık statüsünün tanınmaması ve Kıbrıs'ın üyelik sürecinin öne çıkarılması, ilişkilerde gerilimlere neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'nin AB'ye yönelik eleştirilerini artırırken, bir yandan da reform sürecini hızlandırma çabalarını teşvik etmiştir. Helsinki Zirvesi ise Türkiye'nin adaylık statüsünü resmi olarak kazandığı bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirve, AB ile ilişkilerde olumlu bir ivme yaratmış, reformların hızlanmasını ve siyasi kriterlere uyum çalışmalarının öncelik kazanmasını sağlamıştır. Zirvenin ardından Türkiye, Kopenhag Kriterleri'ne uyum sürecinde önemli adımlar atmıştır. Özellikle demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanında yapılan reformlar, AB ile ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Bu çalışma, 1990'larda Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin kritik bir dönemini ele alarak Lüksemburg ve Helsinki zirvelerinin Türkiye'nin adaylık sürecine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu yazı, Lüksemburg ve Helsinki zirvelerinin Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Her iki zirvenin bağlamı, kararları ve bu kararların Türkiye'nin iç ve dış politikasına yansımaları incelenmektedir. Zirvelerin Türkiye'nin AB üyelik perspektifine nasıl yön verdiği ve bu süreçte ortaya çıkan siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikler detaylı bir şekilde değerlendirmektedir. Bu bağlamda yazı, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik hedefindeki değişim sürecine ışık tutmayı hedeflemektedir. Yöntem olarak, tarihsel analiz ve karşılaştırmalı yöntemler kullanılmıştır. Bu bağlamda zirvelerin bildirileri, AB raporları, Türkiye'nin reform programları incelenmiştir. Bu çalışma hem birincil kaynaklara hem de akademik literatüre dayalı olarak, dönemin siyasi bağlamını ve reform süreçlerini detaylandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Avrupa Birliği, Helsinki Zirvesi, Lüksemburg Zirvesi.

Turning Points in Turkey-European Union Relations: The Luxembourg and Helsinki Summits

Abstract

With the end of the Cold War, the political and economic order in Europe was reshaped, and Turkey's relations with the European Union were also influenced by this transformation. During this period, the Luxembourg (1997) and Helsinki (1999) Summits emerged as critical milestones for Turkey's EU membership perspective. These summits not only shed light on the past of Turkey-EU relations but also provide essential insights into the fundamental dynamics shaping the present-day process. The Luxembourg Summit created a negative atmosphere regarding Turkey's full membership process while introducing new dynamics into its relations with the EU. The refusal to grant Turkey candidate status and the prioritization of Cyprus's accession process led to tensions in Turkey-EU relations. This situation increased Turkey's criticisms of the EU while simultaneously encouraging efforts to accelerate domestic reforms. The Helsinki Summit, on the other hand, marked a turning point by officially granting Turkey candidate status. This summit generated a positive momentum in Turkey-EU relations, accelerating reforms and prioritizing compliance with political criteria. Following the summit, Turkey took significant steps toward meeting the Copenhagen Criteria, particularly in areas such as democratization, human rights, and the rule of law, which reshaped its trajectory with the EU. This study examines the critical period of Turkey-EU relations in the 1990s by analyzing the impact of the Luxembourg and Helsinki Summits on Turkey's candidacy process. It aims to compare and contrast the effects of these summits on Turkey-EU relations by evaluating their contexts, decisions, and repercussions on Turkey's domestic and foreign policies. The study explores how these summits shaped Turkey's EU membership perspective and assesses the political, economic, and social dynamics that emerged during this process. In this context, the study aims to shed light on the transformation of Turkey's EU accession objective. The methodology employs historical analysis and comparative approaches, utilizing summit declarations, EU reports, and Turkey's reform programs. Drawing on both primary sources and academic literature, this study provides a detailed examination of the political context and reform processes of the period.

Keywords: Türkiye, European Union, Helsinki Summit, Luxembourg Summit.

GİRİŞ

1990'lı yılların sonları Türkiye ve Avrupa'nın kendi iç dinamiklerini yeniden şekillendirdiği ve uluslararası sistemde önemli kırılmaların yaşandığı bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri hem bölgesel hem de küresel değişimlerin etkisi altında şekillenmiştir. Dönemin siyasi, ekonomik ve sosyal ve toplumsal gelişmeleri, iki taraf arasındaki etkileşimi derinleşmiş, aynı zamanda çeşitli sorunlar yaşanarak güvensizlik ortamının oluşması da sağlanmıştır.

Bu tarihler, Avrupa ve Türkiye'nin kendi ulusal politikalarını şekillendirdikleri tarihler değil, aynı zamanda birbirleri ile de köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri, stratejik hedefler ve bölgesel dinamikler açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu dönemde yaşanan ekonomik, siyasi ve diplomatik gelişmeler, taraflar arasındaki etkileşimlerin geleceğini şekillendirmiştir. Ayrıca, Avrupa'nın genişleme süreçleri ve Türkiye'nin demokratikleşme çabaları, dönemin belirleyici unsurları arasında yer almıştır.

Makale, bu kritik dönemi çok boyutlu bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.
İlk bölüm, Türkiye ve Avrupa açısından ilişkilerinin arka planını analiz ederek dönemin başlangıç koşullarını anlamayı hedeflemektedir. İkinci bölümde, Türkiye'nin adaylık statüsünün reddedildiği Lüksemburg Zirvesi'nin nedenlerini ve sonuçlarını analiz etmektedir. Ardından, Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin resmi adaylık statüsüne kavuşmasının önemi, bu gelişmenin Türkiye'nin AB ile ilişkilerine getirdiği ivme ve gelecekteki müzakerelere etkisi detaylandırılmaktadır. Son bölüme ise bu zirvelerin Türkiye ve AB ilişkilerini nasıl etkilediği açısından değerlendirilmiştir. Bu başlıklar altında yapılan makale çalışmasında, dönemin anlaşmazlıklarını ve iş birliği fırsatlarını anlamayı mümkün kılmakta, günümüz Avrupa-Türkiye ilişkilerinin temelini oluşturan olaylara ışık tutmaktadır.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şekillenmeye başlamış ve farklı dönemlerde çeşitli evrelerden geçmiştir. Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyon süreci, ekonomik ve siyasi gelişmeler çerçevesinde ilerlemiş, ancak farklı nedenlerle zaman zaman duraksamalar yaşamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin Batı ile yakınlaşma politikaları, ekonomik kalkınma hedefleri ve demokratikleşme çabaları belirleyici olmuştur.

Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyon süreci, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile resmiyet kazanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzalanan bu anlaşma, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi reformlar gerçekleştirmesi halinde tam üyeliğe giden bir yol haritası sunuyordu. Ankara Anlaşması ile taraflar arasında bir Gümrük Birliği hedeflenmiş ve Türkiye'nin ekonomik açıdan AET'ye uyum sağlaması için bir geçiş süreci öngörülmüştü. 1970 yılında imzalanan Katma Protokol, bu sürecin detaylarını belirlemiş ve Türkiye'nin ekonomik uyum sürecini hızlandıracak düzenlemeler getirmiştir.

1970'li yıllarda Türkiye'nin AET ile olan ilişkileri, siyasi ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle yavaşlamıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye'de insan hakları ihlalleri ve demokrasi eksikliği, Avrupa ile ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. AET, darbe sonrası Türkiye ile olan siyasi ilişkileri dondurmuş ve Türkiye'nin tam üyelik hedefleri geçici olarak askıya alınmıştır. Ancak 1983 yılında sivil yönetime geçilmesi ve Türkiye'nin liberal ekonomi politikalarına yönelmesiyle birlikte, Avrupa ile ilişkilerde yeniden bir hareketlenme yaşanmıştır.

Türkiye, 1987 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yaparak Avrupa ile entegrasyon sürecinde önemli bir adım atmıştır. Ancak AET, genişleme politikaları ve Türkiye'nin ekonomik durumu gibi gerekçelerle bu başvuruyu beklemeye almıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri, özellikle Gümrük Birliği çerçevesinde şekillenmiştir. 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği anlaşması ile Türkiye, Avrupa ile ekonomik entegrasyon sürecinde yeni bir aşamaya geçmiş ve sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini kaldırarak AB pazarına daha kolay erişim sağlamıştır.

1997 yılında gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Türkiye, tam üyelik müzakerelerine başlamak isteyen ülkeler arasında yer almamış ve Kıbrıs ile Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri öncelikli aday ülkeler olarak belirlenmiştir. Bu durum Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve Avrupa'ya yönelik eleştirileri artırmıştır. Ancak 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, resmen aday ülke olarak kabul edilerek

AB ile tam üyelik müzakereleri için bir yol haritası oluşturulmuştur.

Türkiye, 2000'li yılların başında Avrupa Birliği ile tam üyelik sürecini hızlandırmak için önemli reformlar gerçekleştirmiştir. 2002 yılında Kopenhag Kriterleri doğrultusunda demokratikleşme, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında reform paketleri hayata geçirilmiş ve Türkiye'nin AB ile müzakerelere başlaması için gerekli olan temel adımlar atılmıştır. 2004 yılında Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin müzakerelere başlamaya yeterli düzeyde ilerleme kaydettiğini belirten bir rapor yayımlamış ve 2005 yılında resmi müzakereler başlatılmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri, tarihsel süreç içerisinde birçok evreden geçmiş ve farklı dinamiklerle şekillenmiştir. 1963 Ankara Anlaşması ile temelleri atılan bu süreç, 1987'deki tam üyelik başvurusu, 1995 Gümrük Birliği ve 1999 Helsinki Zirvesi gibi önemli dönüm noktalarıyla ilerlemiştir. 2000'li yıllarda AB ile müzakereler başlamış olsa da, Türkiye-AB ilişkileri zaman zaman siyasi ve ekonomik nedenlerle kesintiye uğramıştır. Günümüzde Türkiye-AB ilişkileri, geçmişten gelen sorunların yanı sıra güncel siyasi gelişmelerin de etkisiyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Türkiye'nin AB ile tam üyelik sürecindeki ilerlemesi, taraflar arasındaki karşılıklı siyasi iradeye ve reform süreçlerine bağlı olarak şekillenmeye devam etmektedir.

TÜRKİYE'NİN AB ADAYLIK SÜRECİNİ ETKİLEYEN ZİRVELER

1. Lüksemburg Zirvesi ve Türkiye'nin Adaylık Statüsünün Reddi

1997 yılında düzenlenen Lüksemburg Zirvesi, Türkiye'nin AB ile ilişkileri açısından dönüm noktalarından biri olmuştur. Zirve, Türkiye'nin AB ile tam üyelik müzakerelerine başlama sürecinin engellenmesi ve Türkiye'nin adaylık statüsünün reddedilmesi gibi önemli kararlarla sonuçlanmıştır. Bu gelişme, Türkiye'nin AB üyeliği yolunda ciddi bir gerileme yaşamasına ve ülkenin Avrupa ile ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Dönemin başbakanı Mesut Yılmaz, AB'ye, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin başlatılacağı ülke grubu dışında tutulması durumunda üyelik başvurusunun geri çekileceğini belirtmiştir. ''AB'nin "muz cumhuriyeti" olmadığını belirtmekle beraber, aynı şekilde onlar da Türkiye'nin muz cumhuriyeti olduğunu sanmamalıdır. Bu sürecin Haziran'a kadar devam edecektir, ancak Avrupa'nın bizleri küçümsememesi gerekmektedir. AB'nin 21. yüzyılda çok kültürlü ve çok dinli bir yapıyı sürdürememesi durumunda, başvurusunu geri çekme kararı alınacaktır, AB'nin yanlış yaptığına ve Hristiyan kulübü olmamaları gerekmektedir.'' İfadeleriyle durum izah edilmiştir (Hürriyet Gazetesi, 1997). Bu bağlamda Türkiye, AB kararını gözden geçirmesi için 6 ay süre tanıma kararı almış ve Avrupa Konferansı'na katılmama kararı alınmıştır.

Lüksemburg Zirvesi'nde, Türkiye'nin tam üyelik müzakerelerinin başlatılması, özellikle Yunanistan'ın ve bazı AB üyesi ülkelerin karşı çıkması nedeniyle reddedilmiştir. Yunanistan, Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki tutumunu ve iç siyasi yapısını gerekçe göstererek, Türkiye'nin AB ile müzakerelere başlama hakkı kazanmasını engellemeye çalışmıştır. Bu süreç, Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuş, çünkü zirveye kadar Türkiye'nin üyelik süreci, olumlu bir yönde ilerlemekteydi. Bu süreçte Kıbrıs'ın aday statüsü kazanarak yoluna devam etmesi, Avrupa'da Türkiye'den daha avantajlı olduklarını göstererek Türkiye açısından öfke doğurmuştur (Çakır, 2016: 80).

Lüksemburg Zirvesi'nde alınan karar, Türkiye'nin tam üyelik için Kopenhag Kriterleri'ni

yerine getirme yönündeki çabalarını sekteye uğratmış ve Türkiye'nin AB'ye katılımı için öngörülen takvimi belirsizleştirmiştir. Zirve, aynı zamanda Türkiye'nin AB ile ekonomik entegrasyon sürecinin zorluklarını da gözler önüne sermiştir. Türkiye'nin demokratikleşme, insan hakları ve azınlık hakları gibi alanlarda yaşadığı sıkıntılar, Avrupa'daki bazı ülkeler tarafından eleştirilmiş ve bu sorunların çözülmeden Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği mümkün görülmemiştir.

Lüksemburg Zirvesi sonrasında, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecinde dışlanıp dışlanmaması konusu tartışılmaya başlanmıştır. Birçok AB uzmanı, Türkiye'nin adaylık statüsünün reddedilmesinin, Topluluğun savunma ve iç güvenliği açısından olumsuz etkiler yaratabileceğini belirtmiştir. Bu görüş, Türkiye'nin stratejik öneminin göz ardı edilmemesi gerektiği yönünde bir uyarıdır (Aslan, 2000: 10). Türkiye'nin AB üyeliği konusunda umutların azalması, özellikle ekonomik reformlar ve demokratikleşme sürecinde motivasyon kaybına yol açmıştır. Türkiye, zirve sonrası dönemde, AB'nin koşullarını yerine getirmek için daha fazla çaba sarf etse de, üyelik perspektifi kısa vadede daha da belirsiz hale gelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecindeki engellerin sadece dışsal değil, aynı zamanda içsel dinamiklerle de ilgili olduğunu göstermiştir.

Sonuç olarak, Lüksemburg Zirvesi, Türkiye'nin AB ile üyelik yolundaki en büyük engellerden birini temsil etmektedir. Zirve, sadece Türkiye'nin AB üyeliği açısından değil, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici bir aşama olmuştur. Türkiye'nin tam üyelik için gösterdiği çabalar ve uluslararası politikaları, bu zirve ile önemli bir darbe almış ve Avrupa ile ilişkilerde yeni bir yol haritası gerekliliğini doğurmuştur.

2. Helsinki Zirvesi: Türkiye'ye AB Adaylık Statüsünün Tanınması

1999 yılında düzenlenen Helsinki Zirvesi, Türkiye için Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirvede, Türkiye'ye AB üyeliği için resmi adaylık statüsü tanınmış ve Türkiye'nin AB ile ilişkileri yeni bir aşamaya girmiştir. Helsinki Zirvesi, Lüksemburg Zirvesi'nin ardından Türkiye'nin AB yolunda önemli bir kazanım elde ettiği bir dönemi simgelemektedir. Helsinki Zirvesi'ne katılan dönemin başbakanı Bülent Ecevit o dönem yaptığı konuşmasında şu demeçleri vermiştir: ''Türkiye'ye Avrupa Birliği'nde tam üyelik yolunun ön koşulsuz olarak açılması, önemli bir dönüm noktasıdır. Bölgesel hassasiyetlerin merkezinde yer alan Türkiye, stratejik bir kilit ülke olarak öne çıkmaktadır. Adaylık statüsünün eşit haklarla kabul edilmesi, yalnızca Türkiye'nin geleceğini değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel dinamikleri etkileyen bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu ilerleme, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu güçlendiren ve büyük bir diplomatik başarı olarak kayda geçen bir adımdır.'' (Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 1999: 101-103).

Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylık statüsü reddedilmiş ve bu karar, Türkiye'nin AB üyeliği yolunda bir engel teşkil etmiştir. Ancak, Helsinki Zirvesi'nde yaşanan gelişmeler Türkiye için büyük bir diplomatik zafer olarak değerlendirilmiştir. Haber mahşetlerinde bu karar yerini ''Asrın Buluşması, Nefes Kesen 25 Saat, En Cazip Aday, 2004'te Avrupa'lıyız'' gibi başlıklarla alarak AB yolculuğunun Türkiye tarafında olumlu seyrettiği sergilenmiştir (Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 1999: 119-121). Avrupa Konseyi, zirve sonucunda aldığı karar ile Türkiye'yi, 1999 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'ne kadar AB ile tam üyelik müzakerelerine başlama aşamasına getirecek aday ülkeler arasında kabul etmiştir. Bu karar, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuş, Türkiye'nin Avrupa'daki geleceği için yeni

bir umut ışığı olmuştur.

Helsinki Zirvesi'ne giden süreçte, Türkiye iç politikasında önemli reformlar yapmaya başlamış ve AB'nin Kopenhag Kriterleri doğrultusunda demokratikleşme, insan hakları, hukuk devleti gibi konularda adımlar atmıştır. Zirveye Türkiye'nin katılımı, bu reformların bir yansıması olarak görülmüş, AB, Türkiye'nin üyelik yolundaki çabalarını takdir etmiştir. Ancak, zirve sonucunda Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin ne zaman başlayacağına dair net bir tarih verilmemiş, sadece Türkiye'nin üyelik sürecinin kabul edilmesi sağlanmıştır.

Zirve, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde önemli bir adım atılmasına olanak tanırken, aynı zamanda AB'nin Türkiye'ye yönelik tavrının değişmeye başladığını göstermiştir. 1990'larda AB üyeliği için karşılaşılan zorluklar ve engellerin ardından, Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB perspektifi yeniden şekillenmiştir. Bu hem Türkiye içindeki siyasi aktörler hem de dış politikadaki stratejistler için büyük bir zafer olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için önemli bir kilometre taşıdır. Türkiye'ye resmi adaylık statüsünün tanınması, ülkenin AB ile olan ilişkilerinde önemli bir ilerleme kaydedildiğini gösterirken, bu süreç, Türkiye'nin AB entegrasyonu yolunda büyük bir dönüm noktasını işaret etmiştir. Hem iç politikada hem de dış politikada Türkiye'nin AB üyeliği için daha fazla çaba göstermesi gereken bir dönemin başlangıcını işaret eden Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin Avrupa ile entegrasyon yolundaki kararlılığını pekiştirmiştir.

ZİRVELERİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

Türkiye-AB ilişkilerinde dönüm noktası niteliğinde olan Lüksemburg (1997) ve Helsinki (1999) Zirveleri, Türkiye'nin Avrupa perspektifini şekillendiren temel süreçleri başlatmış ve AB ile ilişkilerin seyrini değiştirmiştir. Bu iki zirvenin ortaya çıkardığı dinamikler, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik sürecini yalnızca teknik bir uyum süreci olmaktan çıkarıp siyasi, ekonomik ve hatta kültürel bir dönüşümün parçası hâline getirmiştir. Ancak bu sürecin inişli çıkışlı doğası, Türkiye-AB ilişkilerinin tek yönlü bir ilerleme çizgisi takip etmediğini de açıkça göstermektedir.

Lüksemburg Zirvesi, Türkiye açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmış, AB'nin genişleme sürecine dâhil edilmemesi Ankara'da Avrupa ile ilişkilerin geleceğine dair ciddi soru işaretlerine neden olmuştur. Bu durum, Türkiye'de AB sürecine yönelik eleştirileri artırırken, aynı zamanda AB'nin Türkiye'ye yönelik çifte standardı olduğu yönündeki görüşleri güçlendirmiştir. Öte yandan, Helsinki Zirvesi ile birlikte Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesi, Lüksemburg'da ortaya çıkan kırılmanın tam anlamıyla onarılmasa da süreci yeniden canlandırmış ve Türkiye'ye yeni bir siyasi vizyon sunmuştur. Bu gelişme, özellikle reform süreçlerinin hızlanmasını sağlamış, demokratikleşme ve insan hakları alanında belirgin ilerlemeleri beraberinde getirmiştir.

Bu iki zirvenin Türkiye-AB ilişkilerine etkisi sadece diplomatik boyutta ele alınamaz. Türkiye'deki iç siyasi dengeler, ekonomik dönüşüm süreci ve kamuoyunun AB'ye bakışı da bu gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Lüksemburg kararları sonrasında Türkiye'de AB karşıtlığı yükselirken, Helsinki sonrası ise AB üyeliği yeniden ulaşılabilir bir hedef olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun en önemli sonucu, Türkiye'nin AB normlarına uyum sağlamak için reform süreçlerine hız vermesi olmuş ve özellikle 2000'lerin başında kapsamlı anayasal ve

yasal değişiklikler yapılmıştır.

Ancak, bu sürecin çift taraflı olduğu unutulmamalıdır. AB, Türkiye'ye karşı zaman zaman isteksiz ve çelişkili bir tutum sergilemiş, özellikle genişleme politikalarında Türkiye'nin farklı bir kategoride değerlendirilmesi, Ankara ile Brüksel arasındaki güven sorununun derinleşmesine neden olmuştur. Türkiye'nin aday ülke statüsü kazanmasına rağmen müzakere sürecinin uzun yıllar başlamaması ve sonrasında da ivme kaybetmesi, AB'nin Türkiye'ye yönelik yaklaşımında stratejik kaygıların baskın olduğunu ortaya koymuştur. Bu da Türkiye'de zaman zaman AB sürecine yönelik motivasyonun zayıflamasına neden olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Lüksemburg ve Helsinki Zirveleri, Türkiye-AB ilişkilerinde hem kırılmalar hem de ilerlemeler yaratan kritik dönemeçlerdir. Türkiye'nin Avrupa perspektifini netleştirmesine katkı sağlamış, ancak sürecin siyasi, ekonomik ve kültürel boyutlarının birbirinden bağımsız olmadığı gerçeğini de gözler önüne sermiştir. AB'nin genişleme stratejileri ile Türkiye'nin iç siyasi ve ekonomik dinamikleri arasındaki etkileşim, bu sürecin geleceği açısından belirleyici olmaya devam etmektedir. Türkiye, Helsinki sonrası reformlarla AB sürecinde ilerleme kaydetmiş olsa da, AB'nin Türkiye'ye yönelik yaklaşımı ve Türkiye'nin iç politikadaki dönüşümleri, sürecin zaman zaman tıkanmasına yol açmıştır. Bugün gelinen noktada, Türkiye-AB ilişkilerinin geleceği hâlâ belirsizliğini korumakta ve her iki tarafın da stratejik çıkarlarını yeniden gözden geçirmesi gerekmektedir.

SONUÇ

1990'lar, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin karmaşık bir dönemi temsil etmektedir. Bu süreçte, Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri genellikle zorlu diplomatik engellerle şekillenmiş ve Avrupa'da yaşanan iç dinamikler, Türkiye'nin üyelik hedeflerine yönelik çeşitli fırsatlar ve zorluklar yaratmıştır. Lüksemburg Zirvesi'ne kadar Türkiye, AB ile yakınlaşma çabalarını sürdürse de Yunanistan ve diğer AB ülkelerinin karşıt tutumları nedeniyle önemli bir engelle karşılaşmıştır. Ancak Helsinki Zirvesi ile Türkiye, AB tarafından resmi aday olarak kabul edilmiştir ve üyelik sürecinde önemli bir adım atmıştır. Yaşanan karışıklıklar aynı 1990'ların Türkiye içindeki karışıklığı gibi dış politikada da yansımalarını göstererek önemini göstermiştir.

1990'larda yaşanan zirveler, sadece Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki dönüm noktalarını değil, aynı zamanda Türkiye'nin iç dinamiklerinin de AB sürecine nasıl etki ettiğini göstermektedir. Kardak Krizi ve Balkanlar'daki savaşlar gibi olaylar, Türkiye'nin AB üyeliği sürecini etkileyen önemli dışsal faktörler olarak öne çıkmıştır. Türkiye'nin demokratikleşme ve reform alanındaki adımları, özellikle Helsinki Zirvesi'nde ödüllendirilmiş ve Türkiye'nin AB ile uyumlu bir politika izleyerek, ilerleyen yıllarda müzakerelerin başlamasına zemin hazırlamıştır.

1990'lar, Türkiye için bir yandan zorlu, diğer yandan dönüm noktası oluşturan bir dönemi temsil etmektedir. Lüksemburg Zirvesi'nde yaşanan reddedilme durumu, Türkiye'nin AB'ye üyelik yolundaki engelleri daha da görünür kılarken, Helsinki Zirvesi'nde alınan karar, bu engellerin aşılabileceğini ve AB ile olan ilişkinin pozitif bir yönde ilerleyebileceğini göstermiştir. AB, Türkiye'nin iç reformları ve demokratikleşme çabalarını takdir etse de dış politikada yaşanan krizlerin, özellikle Yunanistan ile olan ilişkilerdeki gerginliklerin, AB sürecini etkileyebileceği gerçeği her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.

1990'ların sonlarına doğru Türkiye'nin AB üyeliği, AB'nin öncelikleri arasında daha düşük bir sıraya gerilemiştir. Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde yaşanan inişli çıkışlı diplomatik ilişkilere rağmen, 1990'lar boyunca AB ile yakınlaşma çabalarının devam etmesi, Türkiye'nin Batı ile olan entegrasyon hedefinin ne kadar kararlı bir şekilde sürdürüldüğünü göstermektedir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye, tam üyelik adaylığına bir adım daha yaklaşırken, Kopenhag Kararları ile adaylığı onaylanmış ve Türkiye'nin üyelik talepleri daha olumlu bir şekilde karşılanmaya başlanmıştır (Nas, 2016: 93). Helsinki Zirvesi'nin Türkiye için bir dönüm noktası olmasının ardından, AB ile ilişkilerin giderek daha yoğun bir hal alması ve Türkiye'nin üyelik perspektifinin daha belirginleşmesi, gelecekteki süreçler için umut verici bir başlangıç sağlamıştır. Ancak, bu sürecin ilerlemesi için hem iç politikada hem de dış politikada dikkat edilmesi gereken birçok dinamik bulunmaktadır. 1990'lar, ilişkilerin hem fırsatlar hem de zorluklarla dolu bir tarihsel kesitini yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aslan, R. (2000). ''Türkiye-Avrupa Birliği: Sancılı Gelişen İlişki''. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55(03).
2. Ateş, E. (2019). ''1996- 2002 Arası Dönemde Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerindeki Gelişmeler''. Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 7(1), 26-50.
3. Ayata, A. & Ercan, M. (2012). ''Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri'', Ankara, Nobel Yayın.
4. Bayraktutan, Y. & Bayraktar, Y. (2004). Yakınlaşma Kriterleri Bağlamında AB Genişlemesi ve Türkiye. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (8), 1-17.
5. Cem, İ. (2002). ''Turkey-European Union Relations After The Helsinki Summit''. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, 10(1), 5-12.
6. Çakır, A. E. (2016). ''AB-Türkiye İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi''. BB101 Yayınları.
7. Ergin, S. (1997). ''AB'ye 6 ay süre''. Hürriyet, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/abye-6-ay-sure-39279196.
8. Karluk, R. S. & Tonus, Ö. (2000). ''Helsinki Zirvesi Sonrasında Türkiye'nin AB'ne Tam Üyeliği''. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 205-221.
9. Nas, F. T. (2016). ''Ekonomi Boyutu/1960'lardan AB'ye Katılma Kadar Türkiye Ekonomisi''. Çakır, A.E. (Der.), ''AB-Türkiye İlişkilerinin 50 Yılı: Bir Sisifos Hikayesi'' içinde 89-117. BB101 Yayınları.
10. Sazak, D. (1997). "AB Zirvesi ve Yılmaz," Milliyet, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/ab-zirvesi-ve-yilmaz-5368825.
11. T.C. Avrupa Birliği Başkanlığı. (2024). "Avrupa Birliği'nin Genişlemesi." https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html.
12. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi 1995," Dışişleri Bakanlığı DIAD Güncel Yayınları. http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1995-2.pdf.
13. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi 1996" Dışişleri Bakanlığı DIAD Güncel Yayınları. http://diad.mfa.gov.tr/diad/tarihce/1996-2.pdf.
14. T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Günce: Aralık 1999," Dışişleri Bakanlığı DIAD Güncel Yayınları. https://diad.mfa.gov.tr/diad/gunce/aralik-1999.pdf.

TRT ve BBC'nin Kamu Yönetimindeki Konum ve Rolüne Dair Karşılaştırmalı Bakış

Ersin Erkan
Profesör Doktor, Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
erkaners@gmail.com
0000-0002-9854-0368

Abdulbaki Zambakoğlu
Lisans Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
abdulbaki.zambakoglu@stu.ihu.edu.tr
0009-0007-3468-6513

Özet

Bu çalışmada, kamusal yayın kuruluşları olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) ve Britanya Yayın Kurumu'nun (BBC) Türkiye ve Britanya yönetim yapısındaki konumları ile rol, görev ve yetkileri karşılaştırmalı biçimde ele alınacaktır. Esasında yayıncılığın kendine özgü koşulları nedeniyle ulusal yayın kuruluşları merkezi idarenin hiyerarşik denetimi dışında tutulmuşlardır. Bu yaklaşımın doğal uzantısı olarak kamu tüzel kişisi olarak tanımlanıp, çeşitli kamusal sorumluluk ve ayrıcalıklarla donatılmışlardır. Özellikle Avrupa ülkelerinde ulusal kamu yayın organlarının merkezi yönetim karşısında (göreli) idari ve hukuki özerkliği benimsenmiştir. Ayrıca, merkezi yönetim ve diğer güç odakları karşısında özerk kalmalarını sağlamak üzere söz konusu yayın kuruluşlarının mali özerkliği üzerinde de titizlikle durulmuştur. Britanya'daki BBC, bu anlamda en önde gelen özerk yayıncı kuruluş olarak temayüz etmektedir. Çalışma, genel itibariyle gerek akademi gerekse politika yapıcılar arasındaki tartışmalı konuların başında gelen medya-devlet ilişkisini kamu yayıncılığının idari yapı içindeki konumu noktasından irdelemektedir. Bu amaç doğrultusunda, TRT ve BBC'nin idari yapıları ve merkezi idare ile olan ilişkisi üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Bu bağlamda, TRT ve BBC'nin fonlama modelleri, merkezi idare ile ilişkileri ve editoryal bağımsızlık konuları karşılaştırılmaktadır. Diğer yandan, her iki kurum kamu hizmeti yayıncılığı ilkelerine genellikle sadık kalmakla birlikte, Türkiye ve Britanya'daki farklı ulusal politikalar, siyasi ve kültürel yapılar; kamu yayıncılığının yönetiminde, tarafsızlık, editoryal bağımsızlık ve demokratik değerlerin savunulmasında farklı stratejileri doğurmaktadır. BBC'nin yerleşik lisans ücreti finansmanı modeli ve editoryal özerkliği, TRT'nin devlet finansmanına olan bağımlılığı ile karşılaştırıldığında, kamusal hesap verebilirlik ve editoryal özgürlük arasındaki dengeyi nasıl sağladıkları konusunda önemli farklılıklar bulunmaktadır. Kısacası, TRT ve BBC kamu yayıncılığı yapmakla birlikte, farklı fonlama (finsansal özerklik) ve idari özerklik yapısına sahiplerdir. Bu durum, söz konusu kuruluşların editoryal bağımsızlık düzeyi ile devlet karşısındaki konumlarını farklılaştırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: TRT, BBC, mali ve idari özerklik, kamusal yayıncılık, editoryal bağımsızlık.

Savaş Sonrası Suriye'de Yeniden İnşa: Afet Sonrası Yeniden Yapılanma Modeliyle Altyapı ve Sosyal Politikaların Geliştirilmesi

Salih Tosun
Öğr.Gör.Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
salih.tosun@balikesir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-6152-2433

Özet

Bu çalışma, Suriye'deki savaş sonrası yeniden inşa sürecine odaklanarak, afet yönetimi ve iyileşme modellerini kullanarak savaş sonrası yeniden yapılanma politikalarının geliştirilmesine rehberlik etmeyi ve katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Savaşın ardından, Suriye'deki yıkımın derinlemesine anlaşılması ve iyileşme sürecinin etkili bir şekilde planlanması için afet yönetimi ve yeniden yapılanma modellerinin uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, savaşın yol açtığı fiziki yıkımın yanı sıra, sosyal yapının bozulmasının da toplum üzerinde uzun vadeli etkiler yaratacağını vurgulamaktadır. Afet sonrası yeniden yapılanma, yalnızca altyapıdaki iyileşmelerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda eğitim, sağlık, istihdam ve diğer sosyal hizmetlerin güçlendirilmesini de içermektedir. Altyapının yeniden inşası, savaşın ardından sürdürülebilir kalkınma için kritik bir temel oluştururken, sosyal politikaların güçlendirilmesi de toplumsal uyumu ve ekonomik istikrarı sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Suriye'deki yeniden yapılanma sürecinin başarıya ulaşabilmesi için kapsamlı bir afet yönetimi stratejisi benimsenmesi gerekmektedir. Çalışma, afet sonrası iyileşme ve yeniden yapılanma süreçlerinin entegrasyonunu sağlayarak, Suriye'nin uzun vadeli toparlanmasına katkıda bulunmayı hedefleyen politika önerileri sunmaktadır. Bu öneriler, altyapı yatırımlarının yanı sıra, sosyal hizmetler alanındaki reformları da kapsayarak, savaş sonrası toplumsal kalkınmayı hızlandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Savaş Sonrası, Afet Yönetimi, Sosyal Politika

Afetler ve Demografik Dönüşüm: Nüfus Dinamikleri Üzerine Etkileri

Salih Tosun
Öğr.Gör.Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
salih.tosun@balikesir.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-6152-2433

Özet

Afetler, toplumların demografik yapısını doğrudan ve dolaylı olarak şekillendiren kritik olaylardır. Bu çalışma, doğal ve insan kaynaklı afetlerin Türkiye ve dünya genelinde nüfus artış hızı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Büyük ölçekli depremler, salgın hastalıklar, savaşlar ve çevresel felaketlerin doğum oranları, ölüm oranları ve göç dinamikleri üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Türkiye özelinde 1939 Erzincan, 1999 Marmara ve 2023 Kahramanmaraş depremlerinin demografik sonuçları ele alınırken, küresel ölçekte 2004 Hint Okyanusu tsunamisi, 2011 Tōhoku depremi ve COVID-19 pandemisinin nüfus hareketleri üzerindeki yansımaları analiz edilmektedir. Türkiye'de nüfus artış hızının düşmesi, demografik geçiş sürecinin ileri aşamalarına işaret etmekte olup, doğurganlık oranlarının 1,6–1,7 seviyelerine gerilemesi nüfus yenilenme seviyesinin altına düşüldüğünü göstermektedir. Afetler, yalnızca can kayıplarına yol açmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik belirsizlik, işsizlik ve barınma sorunları gibi faktörler nedeniyle doğurganlık eğilimlerini değiştirir ve göç hareketlerini hızlandırmaktadır. Temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan bireyler, uzun vadeli aile planlamalarını gözden geçirmek zorunda kalabilmekte ve gelecekteki afet riskleri nedeniyle üreme eğilimlerinde azalma görülebilmektedir. Bu süreç, zamanla demografik dengenin bozulmasına neden olabilmektedir. Bu çerçevede, afet sonrası demografik iyileşmeyi destekleyen politikaların geliştirilmesi ve afetlere dirençli kentleşme stratejilerinin benimsenmesi, nüfus istikrarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır. Afetlerin nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini anlamak, uzun vadeli sosyal ve ekonomik planlamalar için stratejik bir gerekliliktir.

Anahtar Kelimeler: Afetler, Demografi, Nüfus Artış Hızı

How Is Artificial Intelligence Used in Dubai's Smart Police Stations?

Seda ÇANKAYA KURNAZ
Phd. Selcuk University, Political Science and Public Administration
sedacankaya@selcuk.edu.tr
0000-0001-6977-300X

Abstract

Artificial intelligence is a technology that imitates human abilities such as learning and problem solving using machine-based systems and constantly improves itself. In recent years, it has been clearly seen that these technologies have affected all sectors, and the public sector is becoming a part of this paradigm of change. In this context, the search for how artificial intelligence technologies can be used in the public sector is increasing day by day and smart application strategies are being developed. It is thought that artificial intelligence technologies will significantly reduce the workload, especially in the provision of public services such as health, transportation, and security. In this context, the Smart Police Station, which was first established in Dubai in 2017, is the first example of the successful application of artificial intelligence technologies in security operations. The Smart Police Station offers various services such as reporting crimes, reporting lost and found items, paying traffic fines, and reporting lost items or suspicious behavior without any human intervention. The purpose of this study is to reveal how artificial intelligence technologies are applied in the provision of public services by giving details of the Dubai Smart Police Station application, which has the feature of an unmanned police station.

Keywords: artificial intelligence, e-government, dubai, smart police station

Yapay Zeka Dubai'nin Akıllı Polis Karakollarında Nasıl Kullanılıyor?

Seda ÇANKAYA KURNAZ
Phd. Selcuk University, Political Science and Public Administration
sedacankaya@selcuk.edu.tr
0000-0001-6977-300X

Özet

Yapay zekâ, insana ait olan öğrenme ve problem çözme gibi yetenekleri makine tabanlı sistemler kullanarak taklit eden ve kendini sürekli geliştiren bir teknolojidir. Son yıllarda bu teknolojilerin tüm sektörleri etkisi altına aldığı net bir şekilde görülmekte ve kamu sektörü de bu değişim paradigmasının bir parçası haline gelmektedir. Bu kapsamda yapay zekâ teknolojilerin kamu sektöründe nasıl kullanılabileceğine ilişkin arayış her geçen gün artmakta ve akıllı uygulama stratejileri geliştirilmektedir. Özellikle sağlık, ulaşım, güvenlik gibi kamu hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ teknolojilerinin önemli derecede iş yükünü azaltacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda ilk olarak 2017 yılında Dubai'de kurulan Akıllı Polis Karakolu, emniyet işlemlerinde yapay zekâ teknolojilerinin başarılı bir şekilde uygulandığı ilk örnektir. Akıllı Polis Karakolu, hiçbir insani müdahale olmadan suçların bildirilmesi, kayıp ve bulunan eşyaların raporlanması, trafik cezalarının ödenmesi ve kayıp eşyaların veya şüpheli davranışların bildirilmesi gibi çeşitli hizmetler sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, insansız bir polis karakolu özelliği taşıyan Dubai Akıllı Polis Karakolları uygulamasının detaylarına yer vererek yapay zekâ teknolojilerinin kamu hizmetlerinin sunumunda nasıl uygulandığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: akıllı polis karakolu, e devlet, dubai, yapay zekâ

GİRİŞ

Recent rapid developments in computing technologies have led to an unprecedented digital movement in public institutions. The public sector, in particular, see Artifical Intelligence (AI) as an important component of their strategies to improve public services, policies and institutional efficiency (Çankaya Kurnaz, 2024, s. 210). Therefore, AI and advanced technology tools are increasingly used in the public sector to increase service efficiency and quality, to provide services to the public effectively and quickly, and to minimize errors. The United Arab Emirates (UAE) actively uses these tools in the provision of public services with its policy of building smarter cities. The most notable of these policies is the Dubai Smart Police Stations (SPS). Formulated for the first time in the world, SPS carry out certain policing operations without humans in many parts of the city. Thus, security measures are optimized in the city and a proactive approach is adopted in the fight against crime. This study will discuss how AI applications, which are increasingly used in the provision of public services, are used in Dubai SPS and the advantages and application difficulties provided by these technologies will be examined. In this way, an evaluation will be made regarding the effectiveness of this pioneering application, which Dubai has been implementing since 2017, in ensuring public security in the future.

Conceptual Framework for Artificial Intelligence

AI, which was first used conceptually in 1956, was used to describe technologies that have capabilities and functions associated with human intelligence (Galloway & Swiatek, 2018, p. 1). AI is the capacity of a computer or computer-controlled robot to carry out actions often performed by intelligent entities. The phrase is commonly used to describe the endeavor of creating systems that possess the cognitive functions that distinguish humans, including reasoning, meaning-finding, generalization, and experience-based learning (Britannica, 2025). According to McCarthy (2007, pp. 2-7), AI is the science and engineering of producing intelligent machines, especially intelligent computer programs. What is intended to be done with AI is to create computer programs that can solve problems in the world and achieve goals, and to have algorithms as capable as humans. AI-based software can learn on its own (Leyer and Schneider, 2021). Figure 1 shows the main characteristics of AI.

Figure 1: Key Characteristics of AI.

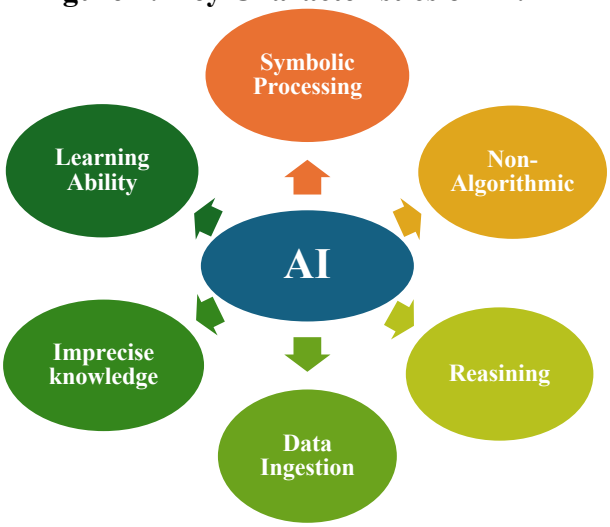

Reference: Bhumichai, et. all, 2024, p. 5

Symbolic Processing: AI systems focus more on symbols than on letters or numbers. Objects, events and environments in the world are transformed and represented through strings (Greff, Van Steenkiste & Schmidhuber, 2020; Bootpoot, 2023).

Non-Algorithmic: Conventional computer programs use preset algorithms, requiring manual guidance at every stage. AI algorithms, on the other hand, solve problems on their own.

Reasining: AI systems are capable of drawing inferences and reaching well-informed judgments by using algorithms, probability models, and logical rules (SOCI, 2023).

Data ingestion: AI autonomously manages vast datasets from diverse sources through statistical algorithms and Machine Learning. This autonomous data ingestion eliminates human errors, accelerates processes, and minimizes inaccuracies in data processing (Bhumichai, et.al, 2024, p. 7).

Learning: A key element of AI is learning, which allows AI systems to gain knowledge from data and enhance their performance without explicit human programming. Data categorization,

pattern recognition, and reinforcement through feedback often in the form of incentives or penalties are how AI technology learns. A punishment is a negative value connected to an undesired behavior or result (SOCI, 2023).

Imprecise knowledge: While traditional applications thrive on precise knowledge, AI algorithms are also successful in managing imprecise information (SOCI, 2023).

All these features of AI make it a powerful tool in a wide variety of application areas.

Artificial Intelligence in the Public Sector

In recent years, one of the most talked about, debated, and scientifically researched topics on the agenda of everyone who thinks about change and transformation issues is AI. In the digital age, the public sector, including many sectors, is experiencing significant changes. The private sector's development of various methods for service delivery increases public expectations in this direction and forces the public sector to change. The public sector sees the use of AI as an important component of plans to make public services, policies, and institutions more efficient, and it is increasingly being discussed (Bailey and Barley, 2019).

Every aspect of society is impacted by digital transformation, especially the global economy. Businesses in both the public and private sectors now have the chance to fundamentally alter their business models thanks to new digital technologies like blockchain, social networks, mobile, big data, and the Internet of things (Bhumichai, et. all, 2024, p. 7).

The public sector provides public services in basic areas such as health, housing, education, and social assistance (Walsh, 1991). The services provided by the public sector are categorized in various ways in the literature. First, it covers all services that represent citizens administratively and socially, related to management, social and educational affairs, and can be seen as a general support for organizing personal life. Second, the security and health area covers all services that support the protection of the physical integrity of citizens. Finally, the infrastructure area includes services that support the economic and organizational interests of the national economy. The public sector, which tries to carry out all these services effectively, efficiently and transparently, has started to benefit more and more from digital technologies that affect the whole world (Gesk and Leyer, 2022, p. 2). AI has the potential to address issues in public policy. Public institutions are increasingly implementing AI-based solutions that aim to create a positive impact on the wellbeing of society (Hermosilla, et all. 2021, p. 2) AI corresponds to the use of computer systems programmed to perform public tasks that require human intelligence and reasoning in the public sector (Aydın, 2024, p. 173).

The effective use of AI in the public sector is important in terms of ensuring efficiency in resource distribution. Economy is one of the basic conditions for efficiency in resource distribution. In cases where AI is not used, the use of old-style machines and public production vehicles can cause continuous cost increases. At this point, AI applications are important in terms of ensuring efficiency in resource allocation (Mehr, 2017).

The effects of using AI in the public sector:

- AI, which has a facilitating function in public services, allows employees to delegate certain tasks and focus on more important tasks.

- A performs a larger task that the public sector needs to do by dividing it into smaller pieces. Thus, large tasks are divided into smaller tasks.
- Thanks to artificial intelligence, tasks that people need to do are performed by machines loaded with certain algorithms.
- AI can enable employees to strengthen their skills thanks to its features. Thus, it can help them work more effectively.

Because of theese effect of AI, many countries such as Canada, China, France, Germany, India, Sweden, the United Kingdom, and the United States have published AI strategies and policies. Many countries such as Australia, Estonia, Finland, Israel, Italy, and Spain are implementing their own strategies (OECD, 2019).

A Policy Example Review: Dubai Smart Police Stations

The development of smart application strategies by governments in the public sector, which is the primary recipient of service delivery, is increasing day by day. The SPS, established in 2017, is the first of its kind, demonstrating the successful implementation of digital transformation and smart police services in law enforcement (Garate, 2022). The strategic plan of Dubai Police, which is based on Dubai Vision 2021, includes goals, targets, and various activities that surpass the expectations of Dubai residents and visitors and ensure their satisfaction. Dubai Police has consistently worked to uphold the greatest standards of safety, security, and contentment. Among the safest cities in the world, the United Arab Emirates is ranked by 97.5 percent of its citizens as a safe place to walk at night (Gallup, 2019).

AI, biometrics, and cloud-based systems is useed SPSs (DAMAC, 2024):

- **AI-powered Kiosks:** These kiosks guide you through everything. AI guides you step by step when filing a complaint or paying a fine.
- **Biometric Security:** Facial recognition is used to verft who you are at the station. In this way, extra security is provided and the possibility of fraud is eliminated.
- **Cloud Storage:** All data is stored in the cloud. That means it’s always updated and can be accessed anywhere.

SPSs are a fast and efficient application where everything is done automatically in a few steps, without waiting in line, making an appointment, or meeting anyone face to face. SPS is offered services such as filing a crime report, paying traffic fines, reporting accidents, lost and found services, tourist services (DAMAC, 2024). A visual of the SPS is given in the Figure 1.

Figure 1: Smart Police Station

Reference: (Mediaoffice, 2021).

The use of AI applications in police services offers a new and contemporary approach to dealing with national and regional crimes. Research has shown that victims or individuals are reluctant to report crimes/complaints due to the suspicion and fear that they will not be seen as important by the police. At this point, the developed SPSs allow individuals to virtually connect with an officer and convey their complaints or easily receive any other service (Gulfnews, 2023).

Data obtained from the Dubai police website on crime statistics are given in the Table 1. Data obtained from the Dubai police website on crime statistics are given in the Table 1. The table presents the major crime statistics in Dubai, showing the total crime rate per 100,000 people from 2017 to 2023. Although there is a general downward trend in crime rates from 2017 to 2023, the fluctuations in 2021 and 2022 are notable. The large decline in 2023 can be considered a positive development. This trend could be attributed to various factors such as changes in law enforcement policies, social conditions and AI policy in security.

Table 1: Major Crime Statistics

Year	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Total Crime	36.4	33.4	32.5	31.2	29.4	33.7	24.6

Reference: Dubai Police, 2024

Self-service police stations are available throughout the Emirate of Dubai. There are 22 SPSs in Dubai, namely Arabian Ranches, La Mer, Last Exit- Al Khawaneej Drive-thru, Last Exit Drive-thru- E11 Dubai Bound, Last Exit Drive-thru- E11 Abu Dhabi Bound, City Walk, Al Seef, Dubai Silicon Oasis Walk-in, Palm Jumeirah, Al Muraqqabat, Dubai Police HQ -Main Reception, Dubai Design District (D3), Dubai Airport Freezone (DAFZA), Expo City Dubai, and Hatta, Al Lesaily and Al Eyaas suburban police points (Udawatte, 2023). The SPSs, which

provide service in Arabic, English, French, Spanish, Russian, German and Chinese languages, perform 46 operations without human intervention and provide service 24/7 (Gulfnews, 2023; Udawatte, 2023).

There are only three steps to making a complaint to SPSs. First, personal information is recorded with a UAE ID or visitor passport. Then, a text message is received to confirm the contact number and in the final stage, the complaint details are recorded by a Police Officer who connects via video. After the statement is recorded, the victim/complainant can sign the screen to finalize the report. Once the process is complete, a reference number is given to the case for tracking the process (Udawatte, 2023).

Dubai plans to expand SPS project into maritime security. The first floating SPS in the Middle East will be opened by Dubai Police by 2026, transforming maritime security with round-the-clock automated services (Benito, 2024).

This applications of Dubai have made a splash all over the world. Indeed, the first smart police station has been established in Utrech, the Netherlands, following talks between Dubai and the Netherlands to increase cooperation and integration in policing and security, and to share expertise and best practices in crime prevention and policing (Payne, 2024).

Conclusion

This study was prepared with the aim of providing an analysis framework for the use of AI in Dubai SPS. AI is increasingly being applied in the public sector worldwide, especially as a tool for more efficient, accessible and effective public service delivery.

Dubai is effectively using AI in the provision of public services, especially security. In this contex Dubai established SPS in 2017 to ensure effectiveness and efficiency in security services using AI technologies. It is stated that SPSs, which were established in Dubai for the first time in the world and transferred to different countries (Netherlands, Serbia), have reduced the crime rate in the city. Dubai sees AI-supported SPS as an important step to prevent crime, increase public safety and ensure operational efficiency. SPSs located in different parts of Dubai are designed with completely advanced digital technologies, unlike traditional police stations. The effective use of AI in Dubai's SPSs symbolizes a significant transformation in terms of modernizing security services in the city and providing faster and more effective services to citizens. Filing a crime report, paying traffic fines, reporting accidents, lost and found services, tourist services are offered by SPS with 7 language option.

Abdulrahim (2024) revealed in their research that AI integration significantly increases the operational efficiency and predictive capabilities of Dubai Police and can help solve these problems by effectively warning people about possible criminal activities. However, it is very important to implement applications that focus on the benefits of AI without compromising ethical standards and human rights. In this sense, there are many unknowns regarding the legal and ethical dimensions of the use of AI in police services. More research needs to be done on how successful the use of AI in SPSs is in meeting the principles of transparency, accountability and justice and its concrete effects.

References

1. Abdulrahim, A. S. (2024). Reduction of Crimes in Dubai with the use of Artificial Intelligence (Master's thesis, Rochester Institute of Technology).
2. Aydın, M. S. (2024). Kamu hizmetlerinin sunumunda yapay zekâ kullanımı. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi*, *4*(2), 171-186. https://doi.org/10.70101/ussmad.1520892
3. Bailey, D., & Barley, S. (2019). Beyond design and use: how scholars should study intelligent technologies. *Information and Organization*, *30* (2), 1-12. https://doi.org/10.1016/j.infoandorg.2019.100286
4. Benito, A. (2024). *Dubai police will have its first floating smart police station in 2026.* https://www.cio.com/article/3619620/dubai-police-will-have-its-first-floating-smart-police-station-in-2026.html
5. Bhumichai, D., Smiliotopoulos, C., Benton, R., Kambourakis, G., & Damopoulos, D. (2024). The convergence of artificial intelligence and blockchain: The state of play and the road ahead. *Information*, *15*(5), 1-33. https://doi.org/10.3390/info15050268
6. Bootpoot (2023). *What is artificial intelligence? characteristics, applications and importance of a.i.* https://bootpoot.tech/what-is-artificial-intelligence-characteristics-applications-and-importance-of-a-i
7. Britannica (2025). *Artificial intelligence*. https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence/Reasoning
8. Çankaya Kurnaz, S. Kamu politikalarında yapay zekâ uygulamaları: Kanada göçmenlik sistemi örneği. *Ombudsman Akademik*, (21), 209-241. https://doi.org/10.32002/ombudsmanakademik.1496218
9. DAMAC (2024). *Smart police stations (SPS) in Dubai.* https://www.damacproperties.com/en/blog/smart-police-stations-in-dubai-0239.
10. Dubai Police (2024). *Major crime statistics.* https://www.dubaipolice.gov.ae/wps/portal/home/opendata/majorcrimestatistics/!ut/p/z1/fY7L
11. Galloway, C., & Swiatek, L. (2018). Public relations and artificial intelligence: It's not (just) about robots. *Public relations review*, *44*(5), 734-740. https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2018.10.008
12. Gallup (2019). *Global law and order report international index*. Gallup USA Inc.
13. Garate, J. R. (2022). *Dubai's Smart Police Stations: Improving crime prevention and community safety without human interaction.* https://policinginsight.com/feature/innovation/dubais-smart-police-stations-improving-crime-prevention-and-community-safety-without-human-interaction/
14. Gesk, T. S., & Leyer, M. (2022). Artificial intelligence in public services: when and why citizens accept its usage. *Government Information Quarterly*, *39*(3), 101704. https://doi.org/10.1016/j.giq.2022.101704
15. Greff, K, Van Steenkiste, S. & Schmidhuber, J. (2020). On the binding problem in artificial neural networks. *arXiv preprint.*
16. Gulfnews (2023). U*nmanned Dubai smart police stations process 107,719 transactio*ns. https://gulfnews.com/uae/crime/unmanned-dubai-smart-police-stations-process-107719-transactions-1.93504882
17. Hermosilla, M., Alarcón, N. G., Pombo, C., Ávalos, R. S., Denis, G., & Aracena, C. (2021). Responsible use of AI for public policy: Project formulation manual. http://dx.doi.org/10.18235/0003631

18. Leyer, M., & Schneider, S. (2021). Decision augmentation and automation with artificial intelligence: threat or opportunity for managers? *Business Horizons*, *64*(5), 711-724. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2021.02.026
19. Matt, C., Hess, T. & Benlian, A. (2015). Digital transformation strategies. *Bus. Inf. Syst. Eng*. *57*(5), 339–343. https://doi.org/10.1007/s12599-015-0401-5
20. McCarthy, J. (2007). From here to human-level AI. *Artificial Intelligence, 171*(18), 1174-1182. https://doi.org/10.1016/j.artint.2007.10.009
21. Media Office (2021). *Smart police station at Dubai silicon oasis completes 4,656 smart transactions in five mo*nths. https://www.mediaoffice.ae/en/news/2021/march/31-03/smart-police-station-at-dubai-silicon-oasis-completes-4656-smart-transactions-in-five-months
22. Mehr, H. (2017). Artificial intelligence for citizen services and government, Harvard Keneddy School.
23. OECD (2019). *Artificial intelligence in society*. Paris, France: OECD Publishing.
24. Payne, W. (2024). *Utrecht opens Smart Police Station.* https://www.iotm2mcouncil.org/iot-library/news/smart-cities-news/utrecht-opens-smart-police-station/#:~:text=The%20Netherlands%20has%20opened%20its,outside%20the%20UAE%20in%202023.
25. SOCI (2023). The basic components and branches of ai. https://www.soci.ai/knowledge-articles/branches-of-artificial-intelligence/
26. Udawatte, A. (2023). *Filing a case in smart police stations in Dubai.* https://www.mondaq.com/data-protection/1314688/filing-a-case-in-smart-police-stations-in-dubai
27. Walsh, K. (1991). Citizens and consumers: marketing and public sector management. *Public Money & Management, 11*(2), 9–16. https://doi.org/10.1080/09540969109387649

Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı, Sosyal Dışlanma ve Siber Zorbalık Arasındaki İlişkiler

Fatih CEBECİ
Doktor, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
fatihalpcebeci@gmail.com
0000-0003-3866-5967

Ragıp ÇAVUŞ
Doktor, Millî Eğitim Bakanlığı
ragipchavush@gmail.com
0000-0003-3449-5729

Özet

Dijital oyun bağımlılığı, sosyal dışlanma ve siber zorbalık, özellikle ergenlerin hem psikososyal gelişimini hem de toplumsal uyumlarını olumsuz etkileyerek küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu araştırma, ergenlerin dijital oyun bağımlılığı, sosyal dışlanma ve siber zorbalık düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, genel tarama modeli deseni içerisinde yer alan ilişkisel tarama modeli desenine dayanmaktadır. Araştırma, Türkiye'deki ortaöğretim öğrencilerinden oluşan bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak 390 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırma verileri, çevrimiçi ortamda Google tabanlı bir platform aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin toplanmasında Sosyo-demografik bilgi formu, Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği, Siber Zorbalık Ölçeği ve Ergenler için Sosyal Dışlanma Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizde betimsel istatistikler, korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmaya katılan ergenlerin dijital oyun bağımlılıkları ile siber zorbalık düzeylerinin çok düşük, sosyal dışlanma düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu görülmüştür. Öte yandan ergenlerin sosyal dışlanmanın bir alt faktörü olan dışlanmaya ait algılarının da orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, dijital oyun bağımlılığı, siber zorbalık ve sosyal dışlanmanın birbiriyle ilişkili olgular olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırmada sosyal dışlanma durumunun, ergenlerin dijital oyun bağımlılığı ve siber zorbalık davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca dijital oyun bağımlığının da siber zorbalığı anlamlı bir şekilde yordadığı ve her iki değişkenin de siber zorbalık üzerindeki etkisinin sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgular, dijital oyun bağımlılığı ve sosyal dışlanma durumlarının, ergenlerde siber zorbalığı artıran faktörler arasında yer alabileceğini göstermektedir. Sosyal dışlanma durumu ergenlerin dijital oyun bağımlılığına yönelmesine neden olabilirken, bu durum, siber zorbalık davranışlarının da artışına zemin hazırlayabilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle, dijital oyun bağımlılığı ve sosyal dışlanma deneyimi yaşayan ergenlerin, siber zorbalıkla mücadeleye yönelik programlara dahil edilmesi, akran zorbalığına ve dijital oyun bağımlılığına dair farkındalık eğitimlerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir. Ayrıca bu durumların önlenmesi için erken müdahale programlarının geliştirilmesi ve risk altındaki ergenlerin tespiti amacıyla düzenli tarama çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun Bağımlılığı, Siber Zorbalık, Sosyal Dışlanma, Ergenlik

Okul Temelli Psikodrama Uygulamalarının Döküman Analizi İle İncelenmesi

Özge Çınar Barut
İnönü Üniversitesi /Rehberlik ve Psikolojik danışmanlık
ozgecinarbarut@gmail.com
0009-0005-7371-3882

Doç. Dr. Ezgi Sumbas
İnönü Üniversitesi /Rehberlik ve Psikolojik danışmanlık
ezgi.sumbas@inonu.edu.tr
0000-0001-5450-6400

Doç. Dr. Yağmur Ulusoy Doğmuş
İnönü Üniversitesi /Rehberlik ve Psikolojik danışmanlık,
yagmur.ulusoy@inonu.edu.tr
0000-0002-8906-7396

Özet

Bu çalışmanın amacı, okul temelli psikodrama çalışmalarını dağılımını incelemek ve gözden geçirmektedir. Bu araştırmada, nitel veri toplama yöntemi olan doküman analizi kullanılmış ve 2000-2024 yılları arasında İngilizce dilinde yayımlanan okul temelli çalışmalar taranmıştır. ScienceDirect, ERIC, ResearchGate, PubMed ve Scopus olmak üzere beş veri tabanı tarandığında 51çalışmanın araştırmaya dahil edilmesine karar verilmiştir. Çalışmalarda elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Okul temelli Psikodrama çalışmalarında ilk sırada üniversite öğrencileri yer alırken; bunu sırasıyla lise, ortaokul ve ilkokul öğrencileriyle yürütülen çalışmalar takip etmektedir. Okul temelli Psikodrama çalışmalarının en sık yayımlandığı yılların 2017 ve 2021 olduğu; 2018'den sonra yayımlanan okul temelli psikodrama çalışmalarının sayısında artış olduğu görülmüştür. Dahil edilen çalışmaların odaklandığı değişkenler problem ve sosyal-duygusal gelişim odaklı olmak üzere 2 kategoride toplanmıştır. Problem odaklı çalışmaların sayısının, sosyal-duygusal gelişim odaklı çalışmalardan daha fazla yer aldığı görülmüştür. Okul temelli psikodrama çalışmaları hedef grup olarak en çok üniversite; en az ilkokul öğrencileriyle yürütülmüştür. İlkokul öğrencileriyle yürütülen okul temelli psikodrama çalışmalarının, kaygı ve travma sonrası stres gibi psikolojik sorunlara daha fazla odaklandığı; ortaokul öğrencileriyle yürütülen okul temelli psikodrama çalışmalarının, saldırganlık ve çatışma çözme becerileri gibi problem odaklı olduğu kadar yaratıcı düşünme ve madde toleransı gibi sosyal-duygusal gelişime de odaklandığı bulgularına ulaşılmıştır. Lise düzeyindeki öğrencileriyle yürütülen okul temelli psikodrama çalışmalarının şiddet algısı ve sınav kaygısı; üniversite öğrencileriyle yürütülen okul temelli psikodrama çalışmalarının depresyon ve anksiyete gibi problem odaklı sorunlara daha fazla odaklandıkları bulgularına ulaşılmıştır. Sonuç olarak okul temelli Psikodrama çalışmalarının günümüze doğru yaklaştıkça daha fazla yayımlandığı; problem odaklı çalışmaların ön planda olduğu ve üniversitelerde yürütülen çalışmaların ilk sırada; ilkokullarda yürütülen çalışmalar son sırada yer alırken okulöncesinde herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: psikodrama, doküman analizi, okul temelli çalışmalar

1.GİRİŞ

Psikodrama, bireylerin duygusal, bilişsel ve sosyal gelişimlerini desteklemek amacıyla dramatik yöntemlerin kullanıldığı bir grup terapisi tekniğidir. Jacob L. Moreno tarafından geliştirilen bu yöntem, bireylerin içsel çatışmalarını, geçmiş deneyimlerini ve sosyal rollerini keşfetmelerine olanak sağlar (Moreno, 1946). Psikodramanın temel amacı, bireylerin kendilerini farklı bakış açılarından görmelerini sağlamak ve bu sayede empati, farkındalık ve problem çözme becerilerini geliştirmektir (Blatner, 2000). Kaner'e (2019) göre psikodrama sayesinde bireyler ilişkilerindeki sorunların farkına varıp çözüm bulmakta ve davranışlarını yeniden yapılandırabilmeleri için gerekli becerileri kazanabilmektedir. Dökmen (2017) ise psikodramanın sosyometrik analizler ve grup çalışmaları aracılığıyla sosyal bağlarını güçlendirdiğini ileri sürmektedir.

Psikodrama, oldukça esnek bir yaklaşım olduğu (Imholz, 2008) için çocuktan gence; hasta bireyden sağlıklı bireye; öğretmenden öğrenciye kadar farklı popülasyonlarda etkili bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Aytemur vd.,2012; Karataş ve Gökçakan 2009; Mindoljevic Drakulic, 2011; Ramalho ve Strauch 2021; Türkan 2010; Gökkaya ve Özdel 2016; Ulupınar 2014; Maya ve Maraver 2020). Bu avantajları sayesinde psikodrama hastane, özel klinik, halk eğitim merkezleri, okul gibi çeşitli ortamlarda uygulanabilmektedir (Gatta ve diğ.,2010; Ulusoy ve Şimşek, 2021; McVea ve diğ.,2011; Orkibi ve diğ., 2017). Klinikte uygulanan psikodrama çalışmalarının bulgularının sentezlendiği bir çalışmada psikodramanın ruhsal semptomları iyileştirmede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gonzalez vd., 2021). Aslında psikodramanın ruhsal sorunları azaltmada etkili olduğu kadar (Sözeri Varma vd.,2017; Görkem ve Tüccar, 2018; Högberg ve Hallström 2008) eğitim ortamlarında da işlevsel bir şekilde kullanıldığını gösteren çok sayıda kanıt mevcuttur (Akgün ve Vuçinas, 2021; Kruczek ve Zagelbaum 2004; Gürgan,2020).

Psikodramanın klinikteki uygulamaları daha görünür olsa da (Costa vd.2006; Gatta vd., 2010; Singal, 2003) eğitim ortamlarında da psikodramanın yaygın kullanıldığı söylenebilir (Şarlak ve Öztürk, 2021). Moreno'ya göre eğitim, psikodramanın etkilerini azaltabilir; bir öğrencinin spontanlığı konusunda kafası karışık bir ergene ya da spontanlıktan yoksun bir yetişkine dönüşebilir. Bu nedenle Moreno birinci sınıftan üniversiteye kadar tüm eğitim sisteminde eğitim ve sosyal problemlere psikodramatik yaklaşımla çözümler sunulabileceğini; tüm okulların bir rehberlik laboratuvarı gibi psikodrama sahnesine dönüşebileceğini ileri sürmektedir (Shoobs, 1944).

Okullarda psikodrama uygulamalarının hedefi, öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimlerini desteklerken, problem çözme becerilerini geliştirmek, empati düzeylerini artırmak ve istenmeyen davranışları azaltmaktır. Psikodrama, öğrencilerin ve öğretmenlerin duygusal farkındalık kazanmalarına, kişilerarası ilişkilerini güçlendirmelerine ve iletişim becerilerini geliştirmelerini sağlar (Usluoglu,2023; Baile vd., 2012). Araştırmalar psikodramanın okul iklimini olumlu yönde değiştirmede etkili bir teknik olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak öğrencilerin kendilerini ifade etme kapasitelerini de arttırmaktadır (Kaner, 2019; Göveç Taşpınar ve Başgül, 2017; Dökmen, 2017). Ayrıca psikodramanın öğrencilerin sınav kaygısı, stres, akran zorbalığı gibi problemlerini azaltmada başarılı olduğu görülmektedir (Olweus, 1997; Leff, 2007; Göveç Taşpınar ve Başgül, 2017). Dahası psikodramanın sadece öğrenciler üzerinde değil öğretmenler üzerinde de olumlu etkiler yarattığı araştırmalar ile kanıtlanmıştır.

Öğretmenlerin psikodramatik tekniklerle iletişim ve empati becerilerinin arttırılması ile sınıf yönetiminde daha etkili oldukları böylece öğrencilerdeki istenmeyen davranışlarını daha etkili şekilde yönetebilme kapasitelerini arttığı görülmüştür (Mavroudis ve Bournelli, 2016). Ayrıca öğretmen adaylarının eğitiminde de psikodrama teknikleri deneyimsel öğrenme yöntemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Psycharis (2017) çalışmasında Hollandalı öğretmen adaylarını mesleki hayatlarında karşılaşabilecekleri kritik durumlara hazırlamak için psikodrama tekniklerinden faydalanmış ve alışık olmadıkları durumlarla başa çıkmalarında psikodrama tekniklerinin deneyimsel öğrenme yöntemi olarak kullanıldığında etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Psikodramanın okul temelli uygulamaları bireysel ve grup düzeyinde olumlu etkiler sağladığı, okul iklimini geliştirdiği; öğrencilerin problem davranışlarını azaltmada doğrudan; akademik başarılarını artırmada dolaylı olarak katkılar sunduğu anlaşılmaktadır (Altınay, 2015; O'Toole ve Burton, 2005; Karataş ve Gökçakan (2009) Biolcati vd. 2017). Ancak okul temelli psikodrama uygulamalarının sonuçlarını bir araya getirip, sentezleyen herhangi bir çalışma olmadığı için okullarda psikodrama uygulamaları hakkında genel bir yoruma ulaşılamamaktadır. Bu nedenle okul temelli psikodrama uygulamalarının sonuçlarını sentezleyen çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü genelde araştırmacılar, kendi çalışmalarının bir parçası olarak literatürü inceler ve dokümanlardaki bilgileri raporlarına eklerler. Ancak bu dokümanlardan elde edilen verileri yorumlayan bir araştırma planlamak istersek, doküman analizinden yararlanmak iyi bir seçenek olabilir (Bowen, 2009).

Okul temelli psikodrama çalışmaları ile ilgili bir doküman analizi yapmak, psikodramanın okullarda ne tür temalara odaklandığı; hangi yaş gruplarıyla çalışıldığı ve yıllara göre değişimin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyabilir. Bu sayede hem okul temelli psikodrama uygulamaları ile ilgili alan yazındaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlanmış olur hem de gelecekteki araştırmalara yol gösterecek bilgiler ortaya çıkabilir. Okul temelli psikodrama çalışmalarını incelemek, çocukların ve gençlerin bireysel, sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleme noktasında önemli bilgiler verebilir. Okul temelli psikodrama çalışmalarını araştırmanın önemi, aynı zamanda müdahale programlarının daha geniş bir öğrenci kitlesine erişebilirliği ile ilişkilidir. Okullar, ruh sağlığı ve iyi oluşun desteklenmesi için kilit bir ortamdır, onların kişiliklerinin ve sosyal-duygusal becerilerinin henüz gelişmekte olduğu kritik bir dönemde önemli bir rol oynamaktadır ve okulların yalnızca akademik başarıya odaklanmak yerine, çocukların ve gençlerin sağlık ve iyi oluşuna daha aktif katkıda bulunması gerektiği giderek daha fazla kabul görmektedir (Cefai vd., 2021). Bu nedenle, psikodrama gibi yaratıcı ve yapılandırılmış yöntemlerin, öğrencilerin kaygı, saldırganlık, travma sonrası stres gibi bireysel sorunlarını çözmede etkili olup olmadığını değerlendirmek, hem bireysel iyilik halini hem de sınıf ortamındaki genel uyumu artırmada önemli bir araç sunabilir. Ayrıca, bu çalışmalar, duygusal farkındalık, empati, iletişim becerileri gibi sosyal-duygusal gelişim alanlarını destekleyerek, öğrencilerin akademik başarılarının yanı sıra yaşam becerilerinin de gelişmesine katkı sağlayabilir. Psikodrama teknikleriyle yapılan grup çalışmaları, okul ortamındaki çatışmaları azaltabilir ve öğrencilerin sosyal uyumlarını artırabilir (Karataş, 2011). Özellikle öğrencilerin farklı roller üstlenerek empati geliştirmeleri ve pozitif iletişim becerileri kazanmaları, okul ortamında daha sağlıklı ilişkilerin kurulmasına ve dolayısıyla okul ikliminin iyileşmesine katkı sağlayabilir (Sudha, 2019). Bu nedenle psikodramanın öğrenciler üzerindeki etkilerini incelemek, eğitim politikaları ve rehberlik programlarına yön vermek açısından önemli veriler sunabilir. Erken müdahalenin uzun vadeli etkileri göz önüne alındığında, okul

temelli uygulamalar bireylerin yaşam boyu süren olumlu davranış kalıpları geliştirmelerine yardımcı olabilir (Cefai vd., 2021). Bu nedenle, çocuklar ve gençler için okullarda ruh sağlığı programları oluşturmak büyük önem taşımakta, daha kapsayıcı bir yaklaşım sunarak ihtiyaçlara doğrudan yanıt verebilmektedir (Esin & Dursun, 2014)

Psikodramanın okullarda uygulanması yönündeki ilk açıklamalar 1900 yılların başında yapılmış olsa da (Shoobs, 1944), psikodrama uygulamalarına yönelik araştırmalar 2000 yıllardan itibaren artmaya başlamıştır (Sumbas ve Ulusoy, 2023). Bu nedenle mevcut çalışmada 2000-2024 yılları arasında yapılan okul temelli psikodrama çalışmalarını dağılımını incelemek ve gözden geçirmek amaçlanmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. Okul temelli psikodrama çalışmalarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Okul temelli psikodrama çalışmalarının odaklandığı temaların eğitim kademelerine göre **dağılımı nasıldır?**
3. Okul temelli psikodrama çalışmaların etkililiği nasıldır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma 2000-2024 yılları arasında İngilizce dilinde yayınlanan okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren çalışmaların okul kademelerine, yıllara ve odaklandığı temalara göre dağılımını ortaya koymayı amaçladığı için betimsel bir çalışmadır. Bu araştırmada doküman analizine başvurulmuştur. Döküman analizi, yazılı veya görsel belgelerin incelenmesi yoluyla verilerin kategorize edilerek yorumlanmasını sağlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Psikoloji araştırmalarında bu yöntem, geçmiş olayları, bireylerin deneyimlerini ve sosyal etkileşimlerini anlamak için sıklıkla kullanılmaktadır (Bowen, 2017).

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2000-2024 yılları arasında yayınlanmış; ResearchGate, PubMed, ScienceDirect, ERIC, Scopus ve veri tabanlarında İngilizce dilinde yayımlanmış, okul temelli psikodrama çalışmalarını içeren makaleler oluşturmaktadır. Bu kapsamda 51 makale örnekleme dahil edilmiştir.

2.3 Verilerin Toplanması Ve Analizi

Döküman analizinin ilk adımı, araştırma sorusuna uygun belgelerin belirlenmesi ve seçilmesidir. (Bowen, 2017). Belge seçimi sırasında, araştırmacılar literatür taramaları ve veri tabanları aracılığıyla geniş bir döküman havuzuna erişebilir. İlk aşamada yapılan bu sistematik değerlendirme, döküman analizinin temelini oluşturur ve sonraki adımlarda yapılacak tematik ve içerik analizlerinin doğruluğunu etkiler (Hodder, 2020).

Bu araştırmada okul temelli psikodrama çalışmaları ile ilgili olarak İngilizce dilinde, 2000-2024 yılları arasında yayınlanan makalelere ulaşmak amaçlandığı için seçilen veri tabanlarında "*psychodrama and students or school"* anahtar kelimelerinin kullanılmasına karar verilmiştir. Öncesinde dahil edilme ve dışlama kriterleri belirlenmiştir. Tablo 1'de dahil edilme ve dışlama kriterlerine yer verilmiştir.

Tablo1.Dahil etme ve dışlama kriterleri

Dahil Etme Kriterleri	**Gerekçesi**
Eğitim kademelerinin herhangi birine devam eden öğrencilere uygulanan makaleler	Araştırmanın odağı eğitim sürecindeki öğrenciler olduğu için, eğitim dışı gruplara yönelik çalışmalar dışlanmıştır.
Psikodramanın etkinliğini nicel analizlerle test eden deneysel çalışmaları içeren makaleler	Bilimsel güvenilirlik ve genellenebilirlik açısından nicel yöntemlerle yapılan deneysel çalışmalar tercih edilmiştir.
Hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler	Akademik güvenilirliği sağlamak için yalnızca hakem sürecinden geçmiş ve bilimsel standartlara uygun makaleler dahil edilmiştir.
Psikodramanın sadece okullarda uygulamalarını içeren makaleler	Çalışma, eğitim kurumlarında uygulanan psikodrama yöntemlerinin etkisini değerlendirdiğinden, okul dışındaki ortamlar (klinikler, işyerleri vb.) dışlanmıştır.
İngilizce dilinde yayımlanmış makaleler	İngilizce, akademik literatürde en yaygın kullanılan dildir.
Dışlama Kriterleri	**Gerekçesi**
Eğitimle doğrudan ilgili olmayan gruplara yönelik psikodrama çalışmaları	Araştırmanın hedef kitlesi öğrencilerdir. Yetişkinler, klinik hastalar veya diğer mesleklere yönelik psikodrama çalışmaları araştırma kapsamına alınmamıştır.
Vaka çalışmaları	Tek bir birey veya küçük bir grup üzerinde yapılan vaka çalışmaları, genellenebilir sonuçlar sağlamadığı için dışlanmıştır.
Derlemeler	Literatür taraması veya teorik çerçeve oluşturan çalışmalar, araştırmanın amacı olan uygulamalı incelemeye uygun değildir.
Psikodrama teknikleri içeren grup çalışmaları	Sadece psikodrama tekniklerinin kullanıldığı grup çalışmaları, psikodrama sürecinin tamamını kapsamayabilir ve elde edilen sonuçların psikodramaya mı yoksa diğer grup süreçlerine mi bağlı olduğu net olarak anlaşılamayabilir.
Bildiriler ve kitap bölümleri	Akademik güvenilirlik açısından yalnızca hakemli dergilerde yayımlanmış makaleler seçilmiş, konferans bildirileri ve kitap bölümleri dışlanmıştır.
Müdahale süresi ve kapsamı hakkında bilgi içermeyen makaleler	Bilimsel değerlendirme için müdahalenin süresi ve kapsamına ilişkin açık veriler gereklidir. Bu bilgileri içermeyen çalışmalar dışlanmıştır.
Klinik ortamda uygulanan psikodrama çalışmaları	Klinik uygulamalar terapötik müdahaleler kapsamında değerlendirildiği için, araştırmanın eğitim odaklı doğasına uygun bulunmamıştır.
Okul dışında gerçekleştirilen psikodrama çalışmaları	Araştırmanın bağlamı okul ortamı olduğu için, farklı sosyal veya mesleki alanlarda yapılan çalışmalar hariç tutulmuştur.
Kuramsal temelli çalışmalar	Teorik çerçeve oluşturan, ancak uygulamalı veri içermeyen çalışmalar analiz kapsamına alınmamıştır.
Tam metnine ulaşılamayan çalışmalar	Analiz ve değerlendirme için tam metin erişimi zorunlu olduğundan, yalnızca özetine ulaşılan veya tam metni olmayan çalışmalar dahil edilmemiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere dahil etme ve dışlama kriterleriyle birlikte gerekçelerine de yer verilmiştir. Son yirmi yılda psikodramaya duyulan ilgi arttığı için (Sumbas ve Ulusoy, 2023) yayınlanma yılı 2000 ve sonrası olan makaleler dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında yalnızca psikodramanın okul temelli uygulamalarına odaklanan araştırmalar dikkate alınmıştır. İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite düzeyindeki öğrencileri içeren araştırmalar analize dahil edilmiştir. Grup psikodraması uygulamalarını temel alan çalışmalar önceliklendirilmiş ve psikodramanın etkisini belirlemek için nicel ölçütler kullanan araştırmalar değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca,

katılımcıların yaşı ve kademe türüne göre veriler sunan makaleler seçilmiştir. Yalnızca hakemli dergilerde yayımlanmış çalışmalar analize dahil edilmiştir. Psikodramanın terapötik etkilerine dair bulgular içeren ve psikodrama uygulamalarında kullanılan yöntem ve teknikleri detaylandıran araştırmalar da seçime dahil edilmiştir. Bu kriterler, analize alınan çalışmaların niteliğini artırmak ve araştırmanın kapsamını belirgin bir şekilde odaklamak amacıyla belirlenmiştir. Ardından ResearchGate, PubMed, Scopus, ScienceDirect ve ERIC veri tabanlarında kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Şekil 1'de dahil edilme ve dışlama kriterlerine göre ulaşılan makale sayılarına yer verilmiştir.

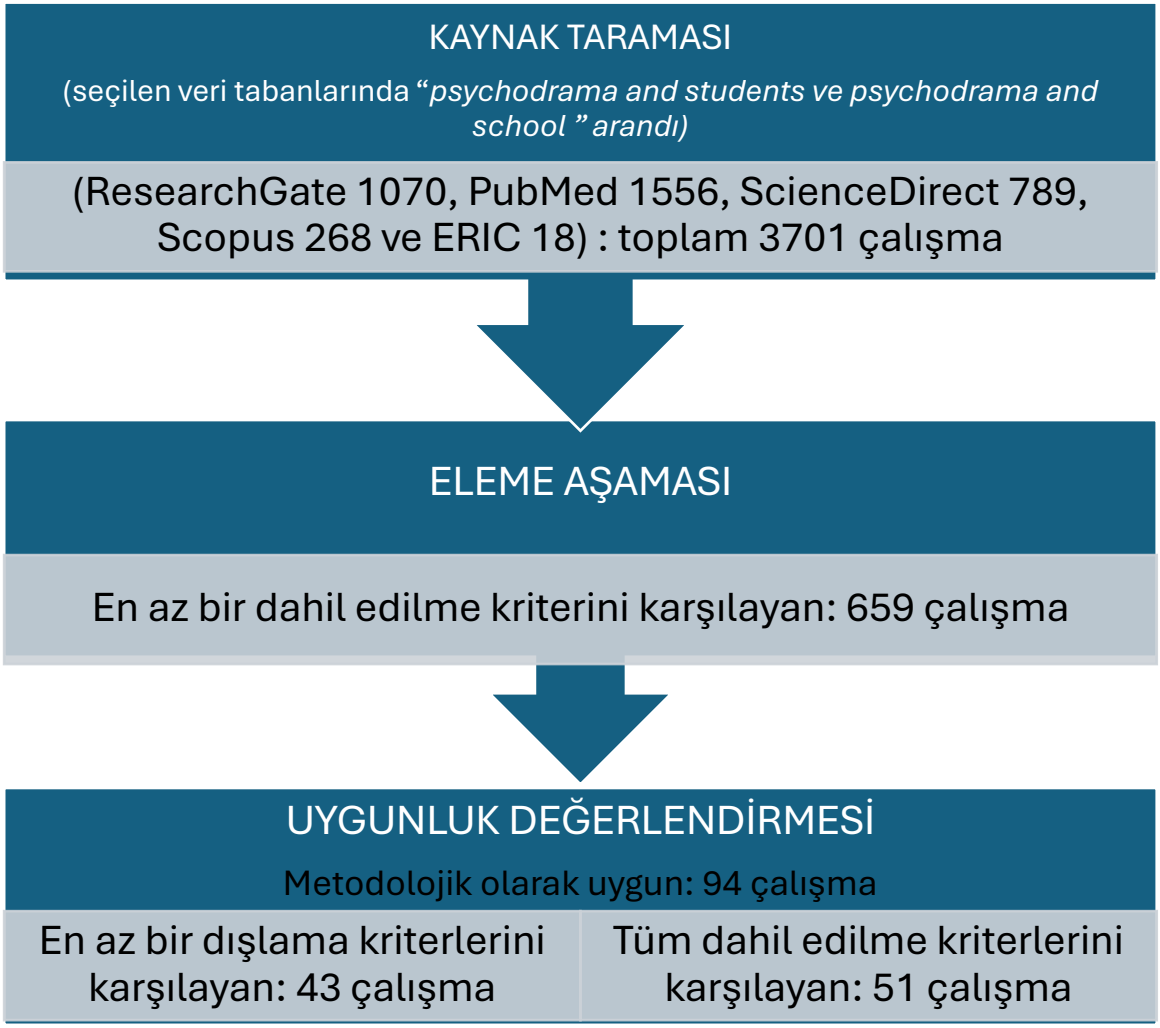

Şekil 1'de görüldüğü gibi belirtilen anahtar kelimeler kullanılarak yapılan ilk taramada toplam **3071** (ResearchGate 1070, PubMed 1556, ScienceDirect 789, Scopus 268 ve ERIC 18) ulaşılmıştır. Dahil edilme kriterlerinden en az birini karşılayan **659 çalışma** belirlenmiştir. Ardından bu çalışmalar metodolojik açısından değerlendirilmiş ve **94 makale** detaylı incelemeye alınmıştır. İnceleme sonucunda en az bir dışlama kriterini karşılayan **43 olduğu tespit edilmiş ve** geriye kalan **51 makalenin dahil edilmesine karar verilmiştir.** Dışlanan 43 çalışmanın ise eğitimle doğrudan ilgili olmayan gruplara yönelik olduğu (8 çalışma), vaka çalışmaları içerdiği (7 çalışma), okul dışında veya klinikte gerçekleştirildiği (11 çalışma),

deneysel yürütülmediği (7 çalışma), psikodramanın sadece tekniklerinden yararlanıldığı (5 çalışma), tam metnine ulaşılamadığı (4 çalışma) ve müdahale süresi ile kapsamı hakkında bilgi içermediği (1 çalışma) tespit edilmiştir.

Flick(2018), döküman analizinin temelinde, belgelerdeki bilgilerin organize edilmesi ve kategorize edilmesi olduğunu vurgular. Krippendorff(2018), içerik analizinde kategorize etme yönteminin, dökümanların anlamlı bir şekilde gruplandırılmasını ve yorumlanmasını sağlayan temel tekniklerden biri olduğunu belirtir. Bu doğrultuda mevcut araştırmaya dahil edilen makaleler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Yapılan analizlerde okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren makaleler ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olmak dört okul kademesine göre kategorize edilmiştir. Çünkü her okul kademesinin gelişimsel görevleri ve sorumlulukları farklılaşmaktadır (Havighurst, 1972). Ardından dahil edilen makalelerin odaklandığı temalar detaylı bir şekilde kodlanmış; bu kodlamaların sonucunda problem odaklı ve sosyal–duygusal gelişim odaklı olmak üzere 2 kategoride toplanmasına karar verilmiştir. Ayrıca dahil edilen makalelerin odaklandığı temaların, eğitim kademelerine göre dağılımı incelenmiştir. Son olarak dahil edilen makaleler 2000-2010; 2011-2020 ve 2021-2024 yılları arasındaki dönemleri içeren üç kategoriye ayrılmıştır. On yıllık periyotlara ayrılarak yayımlanan okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren makalelerin sayısındaki değişimi; son üç yıllık periyotta ise covid 19 salgınından günümüze doğru geçen süreçteki değişimi ortaya koymak amaçlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak "Okul temelli psikodrama çalışmalarının yıllara göre dağılımı nasıldır?" sorusuna yanıt aranmıştır. şekil 2'de makale sayıları ile makale sayılarının ortalamalarının yıllara göre dağılımına ilişkin bulgular yer almaktadır.

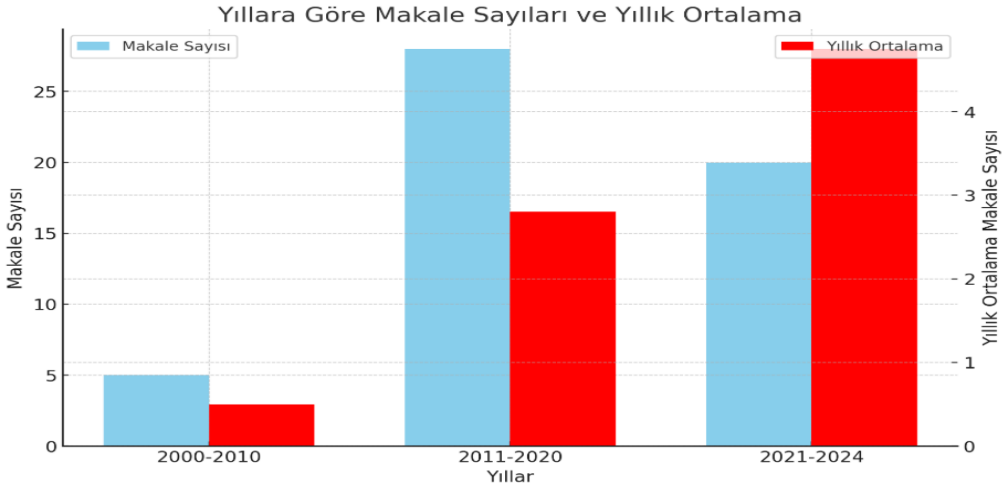

Şekil 2.Yıllara göre makale sayıları ve ortalama makale sayısı

Şekil 2'de görüldüğü üzere 2000-2010 yılları arasında yayımlanan toplam 5 makaleye ulaşılmıştır. Yıllık ortalama makale sayısı ise 0.50 olarak hesaplanmıştır. Ancak 2011-2020 yılları arasında belirgin bir artış yaşanmış ve bu dönemde yayımlanan toplam 27 makaleye ulaşılmıştır. Yıllık ortalama makale sayısı ise 2.70 olarak hesaplanmıştır. Bu artış 2021-2024 yılları arasında da devam etmiştir, bu dönemde yayımlanan toplam 19 makale ulaşılmıştır. Yıllık ortalama makale sayısı ise 4.75 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada ikinci olarak "Okul temelli psikodrama çalışmalarının odaklandığı temaların eğitim kademelerine göre **dağılımı**

nasıldır?" sorusuna yanıt aranmıştır. Tablo 2 ve şekil 3'de Okul temelli psikodrama çalışmalarının odaklandığı temalar ile bu temaların eğitim kademelerine göre dağılımına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 2. Bağımlı değişkenlerin eğitim kademelerine göre dağılımı

Kademe türü	Makalenin odaklandığı kategori	Bağımlı değişkenler	f	Yayın sayısı
İlkokul	Problem odaklı	TSSB semptomları (Hamidi ve Sobhani Tabar 2021)	1	**3**
		İhmal İstismar(önleyici) Sabola vd., 2020	1	
		Akademik başarısızlık, yıkıcı davranışlar(Abu Saba 2022)	1	
	Sosyal-Duygusal gelişim odaklı	Duygu düzenleme (Sepanta vd. 2019)	1	**1**
İlkokul-Ortaokul	Problem odaklı	Kaygı (Akinsola ve Udoka 2013)	1	**1**
Ortaokul	Problem odaklı	Fiziksel-sözel- dolaylı saldırganlık, öfke, düşmanlık, (Karataş ve Gökçakan 2009)	1	**4**
		Öz yeterlilik, madde toleransı (Karatay ve Gürarslan Baş 2017)	1	
		Anksiyete, depresyon, obsesif belirtiler, ayrılık kaygısı (Thabet vd., 2009)	1	
		Yüksek riskli davranışlar: sigara içme, alkol kullanımı, saldırganlık (Hamidi ve Khodakarami 2020)	1	
	Sosyal-Duygusal gelişim odaklı	Derse katılım, motivasyon, empati kurma, kuralları benimseme (Sokovnina ve Aleshin 2015)	1	**8**
		Özkabul (Diani ve Siddik 2017)	1	
		Öz Yeterlik, Ölüm ve Yaşam Tutumları (Sudha 2019)	1	
		Çatışma çözme, duygu yönetimi, problem çözme (Karataş 2011)	1	
		İçgörü (Orkibi vd.,2017)	1	
		İletişim becerileri (Nemati vd., 2022)	1	
		Duygusal iyileşme, sosyal katılım, öz güven ve kimlik gelişimi (Németh ve Mihály 2023)	1	
		Yalnızlık (Orkibi vd., 2017)	1	
Lise	Problem odaklı	Kaygı (Ceylan ve Akbiyik 2023; Şimşek vd., 2020; Dorothea 2016)	3	**8**
		Şiddet algısı, kendini ifade becerileri (Fong 2007)	1	
		Okul korkuları: fizyolojik, duygusal, bilişsel (Rudokait ve Indriuniene 2019)	1	
		Davranış bozuklukları (Mersouki 2022)	1	
		Bilişsel esneklik, duygusal öz-düzenleme (Homayoon vd., 2024)	1	
		Sosyal anksiyete (Wan 2023)	1	
	Sosyal-Duygusal gelişim odaklı	Ölüm (Testoni vd., 2018; Testoni vd., 2021)	2	**5**
		Pozitif benlik kavramı (Munte ve Arsini 2024)	1	
		Beden imgesi (Arabpour Khanmirzaei vd., 2021)	1	
		Atılganlık (Şimşek vd., 2024)	1	
Üniversite	Problem odaklı	Bağlanma Anksiyetesi, ve stres (Chae ve Kim 2016)	1	**4**
		Depresyon, otomatik düşünceler (Hamamci 2006)	1	
		Depresyon, anksiyete, travma belirtileri gibi psikolojik rahatsızlıkların düzeyi (Biolcati vd., 2017)	1	
		Umutsuzluk (Karataş 2014)	1	
	Sosyal-Duygusal gelişim odaklı	Öznel İyi Oluş (Karataş 2014; Atintaş ve Kırlangıç Şimşek 2020; Kaya ve Deniz 2020; Katmer vd.,2020; Kaya 2020; Biolcati vd., 2023; Dima, 2024)	7	**17**
		Öz-yeterlik (Kaya vd., 2021; Wieser ve Leitner 2023; **Ronconi vd., 2023;** Dima 2024)	4	
		Psikolojik iyi oluş (Atintaş ve Kırlangıç Şimşek 2020; Kaya ve Deniz 2020; Biolcati vd., 2023)	3	

		İletişim becerileri (Karakaya Çataldaş vd., 2024; Beauvais vd.,2019 ; Çam 2016)	3	
		Ölüm (Wieser ve Leitner 202; **Ronconi vd., 2023)**	2	
		Öz farkındalık (Çam 2016; Dima 2024)	2	
		Bağlanma (Doğan 2010; Chae ve Kim 2016)	2	
		Empati (Dogan 2018; Biolcati vd., 2023)	2	
		Bağışlama (Parlak ve Oksuz Gul 2021)	1	
		Kişilerarası Güven, Sosyal Kaçınma (Ge vd., 2011)	1	

Tablo 2'de incelendiğinde dahil edilen çalışmaların %40,62'si problem odaklı, %59.38'i se sosyal-duygusal gelişim odaklı olduğu görülmektedir. İlkokul kademesinde çoğunlukla problem odaklı (TSSB, ihmal-istismar, akademik başarısızlık); tek bir çalışmanın ise sosyal-duygusal gelişim odaklı (duygu düzenleme) olduğu görülmektedir. Hem ilkokul hem ortaokul öğrencilerini içeren tek bir çalışmanın ise problem olduğu (kaygı) görülmektedir.

Ortaokul düzeyinde yapılan çalışmaların 4'ü problem odaklı, 8'i ise sosyal-duygusal gelişim odaklıdır. Problem odaklı çalışmalar incelendiğinde, saldırganlık, öfke, düşmanlık ve gibi konuların ele alındığı görülmektedir. Ayrıca, kendi yeterliliği ve madde kullanımı direnci üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Ruhsal sağlık problemleri kapsamında anksiyete, depresyon, obezite belirtileri ve ayrılık kaygısı gibi konular ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, sigara içme, alkol kullanımı ve saldırganlık gibi yüksek riskli davranışlarla ilgili çalışmalar da mevcuttur. Sosyal-duygusal gelişim odaklı çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin derse katılımı, motivasyonu, empati kurma becerileri ve kuralları benimseme gibi konulara yönelik araştırmalar olduğu görülmektedir. Bunun yanında, öz kabul, öz yeterlik, ölüm ve yaşam tutumları gibi bireysel gelişimi destekleyen çalışmalar da yer almaktadır. Çatışma çözme, duygu yönetimi ve problem çözme becerilerini geliştirmeye yönelik araştırmalar yapılmıştır. İletişim becerileri, duygusal iyileşme, sosyal katılım, öz güven ile kimlik gelişimi gibi alanlarda da çalışmalar bulunmaktadır. Son olarak, yalnızlık ile ilgili yapılan araştırmalar, öğrencilerin sosyal bağlarını ve psikolojik iyi oluşlarını ele almaktadır.

Lise düzeyinde gerçekleştirilen çalışmaların 8'i problem odaklı, 5'i ise sosyal-duygusal gelişim odaklıdır. Problem odaklı çalışmalar incelendiğinde, kaygı üzerine yapılan araştırmalar öne çıkmaktadır. Şiddet algısı ve kendini ifade becerileri konularında da çalışmalar bulunmaktadır. Okul korkularının fizyolojik, duygusal ve bilişsel boyutları üzerine yapılan araştırmalar, öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Bunun yanı sıra, lise öğrencileri arasında davranış bozuklukları, bilişsel esneklik ve duygusal öz-düzenleme becerileri gibi konular da ele alınmıştır. Ayrıca, sosyal anksiyete ile ilgili yapılan çalışmalar, lise öğrencilerinin sosyal ilişkilerini ve akademik başarılarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır.

Sosyal-duygusal gelişim odaklı çalışmalar incelendiğinde, ölüm olgusunun bireyin psikolojik ve duygusal süreçleri üzerindeki etkisi farklı araştırmalarda ele alınmıştır. Pozitif benlik kavramı, öğrencilerin kendilerini nasıl algıladıkları ve psikolojik iyi oluşları açısından önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. Beden imgesi ile ilgili yapılan araştırmalar, lise öğrencilerinin beden algıları ve bu algıların psikolojik durumları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Son olarak, atılganlık ile ilgili çalışmalar, öğrencilerin sosyal ilişkilerde kendilerini ifade etme biçimlerini ve bunun psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini ele almaktadır.

Üniversite düzeyinde yapılan problem odaklı çalışmalar bağlanma anksiyetesi ve stres, depresyon ve otomatik düşünceler, umutsuzluk konularına odaklanmış olup toplamda 4 çalışma

gerçekleştirilmiştir. Sosyal-duygusal gelişim odaklı araştırmalar daha geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Öznel iyi oluş (7), öz yeterlik (4), psikolojik iyi oluş (3) ve iletişim becerileri (3) en çok çalışılan konular arasındadır. Ölüm (2) ve öz farkındalık (2) üzerine de araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, bağlanma, empati ve bağışlama gibi konular da ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, kişilerarası güven ve sosyal kaçınma konusuna yönelik de bir araştırma bulunmaktadır.

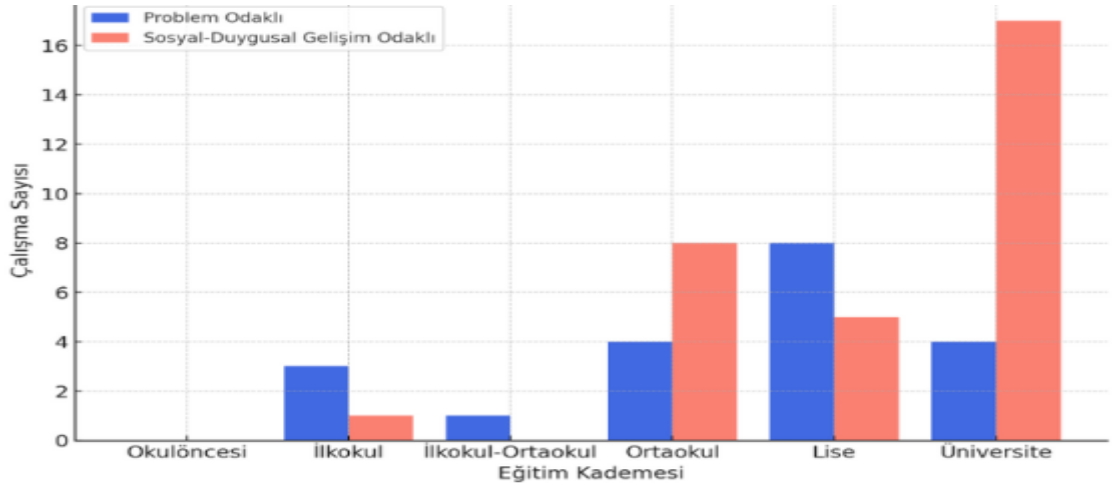

Şekil 3. Okul Temelli Psikodrama Çalışmalarının Kategori Dağılımı

Şekil 3'de görüldüğü üzere dahil edilen çalışmalardan hiçbiri okulöncesi kademesinde uygulanmamıştır. İlkokul ve ortaokulu kapsayan 1 çalışma olup; bu çalışmanın problem odaklı olduğu görülmektedir. İlkokula yönelik olan 4 çalışmaya ulaşılmış, bunların 3'nün problem odaklı, 1'nin ise sosyal-duygusal gelişim odaklı olduğu görülmüştür. Ortaokul düzeyindeki 12 çalışmaya ulaşılmış, bunların 4'nün problem odaklı, 8'nin sosyal-duygusal gelişim odaklı olduğu görülmüştür. Lise kademesine yönelik olan 13 çalışmaya ulaşılmış; bunların 8'nin problem odaklı, 5'nin sosyal-duygusal gelişim odaklı olduğu görülmüştür. Üniversite kademesine yönelik 21 çalışmaya ulaşılmış; bunların 4'nün problem odaklı, 17'sinin sosyal-duygusal gelişim odaklı olduğu görülmüştür. Araştırmada son olarak "Okul temelli psikodrama çalışmaların etkililiği nasıldır**?**" sorusuna yanıt aranmıştır. Şekil 4'de Okul temelli psikodrama çalışmalarının etkililiğine ilişkin bulgular yer almaktadır.

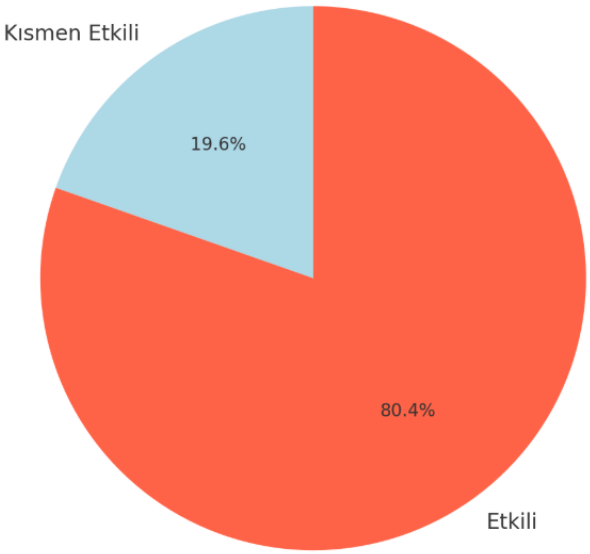

Şekil 4. Okul Temelli Psikodrama Çalışmalarının Etkililik Dağılımı

Şekil 4'te görüldüğü üzere dahil edilen çalışmaların %80,4 etkili, %19,6'sinin ise kısmen etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Mevcut çalışmada, 2000-2024 yılları arasında İngilizce dilinde yayınlanan okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren çalışmaların okul kademelerine, yıllara ve odaklandığı temalara göre dağılımını incelemek amaçlanmıştır. Mevcut çalışmada, okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren çalışmaların 2000 yılından günümüze doğru artış gösterdiği; okulöncesi kademesi hariç tüm eğitim kademelerinde hem problem hem de sosyal duygusal gelişim odaklı uygulandığı ve bu çalışmaların etkili olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren çalışmaların sayısının artışı, psikodramaya daha fazla ilgi gösterildiğini ortaya koymaktadır. Bu ilginin en önemli sebeplerinden birinin psikodramanın esnek ve yaratıcı olması olabilir (López-González vd., 2021). Çünkü öğrencilerin okul içindeki faaliyetlerden sıkıldıkları (Daschmann, 2013) bilinmektedir. Aynı zamanda okullar öğrencilerin hayatlarında yaygın ortamlardır ve onların ruh sağlığı üzerinde olumlu etki yaratabilir, diğer sosyal faktörlerin bazı olumsuz etkilerini hafifletebilir. Ancak bazıları için okullar önemli stres, endişe ve mutsuzluk kaynağı olabilir. (Dogra, 2010) Bu nedenle psikodrama yaratıcı bir uygulama olarak öğrencilere eğlenceli gelebilir. Özellikle çocukların ve ergenlerin sözel paylaşıma dayanan psikoterapiye katılmaya daha az istekli oldukları düşünülmektedir. Flanagan ve Bequette (2013)'in belirttiği gibi psikoterapistlerin ergenlerle psikoterapi yaparken yalnızca sözlü etkileşimlere güvenmemeleri gerekir. Bu gerekçelerden dolayı psikodramanın çocuk ve ergenler için iyi bir seçenek olabileceği düşünülmektedir.

Mevcut araştırmada, ortalama makale sayıları açısından son üç yıllık dönemde okul temelli psikodrama uygulamalarını içeren çalışmaların sayısındaki artışın daha fazla olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bu dönem covid 19 pandemesinden sonraki bir dönem olmasına rağmen, psikodramanın tekonoloji aracılığıyla birçok kişiye ulaşılabildiğini kanıtlamaktadır. Örneğin Dima (2024), sosyal hizmet eğitimi kapsamında COVID-19 sürecinde çevrimiçi psikodrama gruplarının üniversite öğrencilerinin öz-yeterlik, kendiliğindenlik ve iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Benzer şekilde, Biolcati vd. (2023), görüntülü görüşme yoluyla yürütülen analitik psikodrama seanslarının üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluş üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu nedenle COVID-19 sürecinde psikodramanın çevrimiçi platformlarda uygulanabilirliği ve bireylerin stresle başa çıkmalarına nasıl yardımcı olabileceğinin önemli bir araştırma konusu haline geldiği sonucuna varılmıştır.

Mevcut araştırmada, sosyal-duygusal gelişim odaklı olan çalışmaların (%59.38) problem odaklı olan çalışmalara %40,62) göre daha yaygın olduğu görülmektedir Bununla birlikte, ilkokul düzeyinde problem odaklı çalışmaların ön plana çıktığı, ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde ise daha çok sosyal-duygusal gelişime yönelik çalışmaların yapıldığı bulgularına ulaşılmıştır. Çünkü okul öncesi dönem bireyin akademik başarısı ve toplumsal uyumu açısından kritik bir gelişim evresi olarak değerlendirilmektedir (**Kök vd., 2005)**. Bu dönemde kazanılan sosyal becerilerin, çocukların akademik performansını artırdığı ve toplumla sağlıklı ilişkiler kurmalarına katkı sağladığını ifade edilmektedir (Vural, 2006). Ayrıca gelişimsel problemlerin erken dönemde tespit edilmesinin, ilerleyen yaşlarda ortaya çıkabilecek sosyal ve duygusal sorunların önlenmesi açısından hayati önem taşıdığını vurgulanmaktadır (Karoğlu ve Ünüvar 2017). Bu nedenle ilkokul düzeyinde problem odaklı çalışmaların; ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde ise daha çok sosyal-duygusal gelişime yönelik çalışmaların yoğunlukta olması anlaşılır gelmektedir. Aslında psikodrama, bireyin içsel çatışmalarını dışsallaştırmasına ve ifade etmesine imkân tanıdığı (Quagelli, 2017) için hem problemleri azaltarak hem de sosyal duygusal gelişime katkı sağlayarak çok yönlü bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Mevcut araştırmada, okulöncesi kademesinde uygulanan okul temelli psikodrama çalışmalarının olmaması ise dikkat çekicidir. Bunun en temel nedenlerinden biri, bu yaş grubuna yönelik psikodrama eğitimi alan uzmanların sayısının yetersiz olması olabilir. Psikodrama, çocukların duygusal durumlarını sembolik ve etkileşimli yöntemlerle ortaya koymalarına olanak sağlayarak, onların sosyal becerilerini ve öz farkındalıklarını geliştirmelerine katkıda bulunabilir (Krall, 2023). Dahası psikodrama çocukların yani küçük yaşlardaki öğrencilerin sosyal uyum becerilerini güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda oyun oynama haklarını geri kazanmalarına yardımcı olmaktadır (El-Mazahy vd., 2020). Sonuç olarak, erken müdahale ve psikodrama gibi yaratıcı yöntemler, çocukların sosyal gelişim sürecini desteklemekte ve onların bireysel ve toplumsal uyumlarını arttırabilir.

Problem odaklı çalışmalar, bireylerin stresle başa çıkma, problem çözme ve psikolojik dayanıklılık geliştirme gibi konulara odaklanırken, sosyal-duygusal gelişim odaklı çalışmalar ise empati, iletişim becerileri ve duygusal farkındalık gibi temalara yoğunlaşmaktadır. Okul temelli psikodrama çalışmalarının, Sosyal-duygusal gelişime daha fazla odaklanması gelişimsel-önleyici rehberlik anlayışıyla örtüşmektedir. Çünkü gelişimsel-önleyici rehberlik anlayışı, problemler ortaya çıkmadan (Korkut, 2003) çalışmaların yürütülmesini amaçlar. Okul iklimini olumlu kılmak için yapılacak çalışmaların, problem davranışların ortaya çıkmasını önleyici olacağı belirtilmiştir (Wang vd., 2010). Önleyici çalışmalar, ağırlıklı olarak eğitim sisteminde gerçekleştirilmektedir. Bunun en önemli gerekçesi çocuk ve gençlerin bu tip hizmetlerden daha fazla yararlanmaları ve bunu yetişkinliklerine taşıyabilmeleridir (Korkut, 2003). Ruh sağlığı sorunlarını erkenden tespit etmek ve hizmetleri iyileştirmek önemlidir (Pulungan vd., 2025). Örneğin; klinik açıdan anlamlı kaygı düzeyinin altında yer alan okul çağı çocuklarında kaygıya yönelik erken müdahalelerin ve önleyici yaklaşımların oldukça önemli olduğu düşünülmektedir **(Gedik vd**.,2018). Kaygı sorunlarına erken müdahale etmek, gelecekteki kaygı bozukluklarını önleyebilir. Kaygı ile ilgili yapılan araştırmalar önleyici çalışmaları önermektedir (Eldeleklioğlu, 2008; **Ogelman ve Topaloğlu** 2014; Baltacı vd., 2021). Ayrıca dünya genelinde kamu sağlığı problemi olarak görülen intihar eylemlerinin en çok 15-19 yaş aralığındaki ergenlik döneminde gerçekleşmesi de dikkat çekmektedir (**Korkmaz,** 2024). İntihar önlenebilen bir eylemdir (Devrimci Özgüven ve Hoşgören Alıcı, 2016). Özellikle okul tabanlı önleyici çalışmaların intihar sıklığını azaltmakta yardımcı olabileceği düşünülmektedir (Randell vd., 2001; Bilginer vd., 2017).Eğitim ortamları, önleme programlarının gençlere sunulabileceği uygun bir bağlam olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni, çoğu gencin okula gitmesi ve birçok okulda, genellikle geleneksel yönlendirme yolları ve öğrenci ruh sağlığı sorunlarını yönetme yolları bulunmasıdır (Rickwood vd., 2007) Mevcut araştırmada, okul temelli psikodrama çalışmalarının tamamına yakınının etkili olduğu bulgusu, López-González ve diğerlerinin (2021) yaptığı çalışmayla örtüşmektedir ve psikodramanın okul temelli uygulamalarda işlevsel bir şekilde kullanılabileceğini ortaya koymaktadır. Dahası psikodramanın okul temelli uygulamalarında etkili olması, psikodramanın gelecekte öğrencilerin yaşanabilecekleri sorunlara karşı önleyici bir rol üstlenebileceğini ortaya koymaktadır. Örneğin, Sabola (2020) ilkokul öğrencileriyle yaptığı önleyici psikodrama temelli müdahalenin **çocukların cinsel istismar farkındalığını, önleme becerilerini ve kendini ifade etme yetilerini artırmada etkili olduğu** gösterilmiştir.Sonuç olarak okul temelli psikodrama uygulamalarının ilkokuldan, üniversiteye kadar tüm kademelerde hem problemleri azaltma hem de sosyal duygusal gelişimi desteklemede etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bu araştırmada ResearchGate, PubMed, Scopus, ScienceDirect ve ERIC dizinlerinde, İngilizce dilinde yayımlanan makaleler dahil edildiği için diğer dillerde yayımlanan çalışmalara ulaşılmaması bu araştırmanın ilk sınırlılığıdır. Bu araştırmanın ikinci sınırlılığı, 2000 yılında önce yayımlanan çalışmaların dahil edilmemesidir. Bu araştırmada sadece deneysel çalışmaların dahil edilmesi bir başka sınırlılıktır. Bu araştırmada, okul temelli psikodrama uygulamalarının yayımlanan yıl, odaklanılan tema ve etkililik kategorilerine göre incelenmesi son sınırlılığıdır. Bu sınırlılıklar ve mevcut çalışmanın bulguları göz önünde bulundurularak, gelecekte araştırmacıların okul öncesi kademesinde psikodrama uygulamalarını etkisini test edecekleri deneysel çalışmalar yürütmeleri önerilmektedir. Bunun dışında gelecekte okul temelli psikodrama uygulamalarının uygulama türü (bireysel-grupla), süreç(oturum sayısı vb.) ve uygulanan yaklaşım (klasik psikodrama, Jungian psikodrama vb.) gibi kategorileri dikkate alan doküman analizleri planlanabilir.

KAYNAKÇA

1. Akgün, R., & Vuçinas, O. (2021). Eğitimde psikodrama dersinin sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin kişilik özelliklerine ve mesleki kazanımlarına yönelik etkisi. *OPUS - Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 17*(34), 231-252. https://doi.org/10.26466/opus.864561
2. Akinsola, E. F., & Udoka, P. A. (2013). Parental influence on social anxiety in children and adolescents: Its assessment and management using psychodrama. *Psychology, 4*(3A), 246–253. https://doi.org/10.4236/psych.2013.43A037
3. Altınay, D. (2015). Psikodrama Grup Terapisi El Kitabı. İstanbul: Epsilon Yayınları.
4. Arabpour Khanmirzaei, S., Zare Bahramabadi, M., & Khoramian, F. (2021). *Effectiveness of psychodrama on the body image of senior high female students in Tehran, District 15.* Journal of Community Health Research, 10(4), 296-305. https://doi.org/10.18502/jchr.v10i4.8335
5. Atintaş, M. C., & Kırlangıç Şimşek, B. (2020). Examining the effects of psychodrama practice: A study on psychological well-being, hopelessness and insight in emerging adults. *Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie*, *19*(Suppl 1), 21–31. https://doi.org/10.1007/s11620-020-00560-2
6. Aytemur ZA, Pişmişoğlu B, Kılınç O. Ark. Intensive clinic ınterventıon plus psychodrama in smoking cessation and effects on cessation outcome. Turkiye Klinikleri J Med Sci. 2012; 32(3): 630-637.
7. Baile, W. F., De Panfilis, L., Tanzi, S., Moroni, M., Walters, R., & Biasco, G. (2012). Using sociodrama and psychodrama to teach communication in end-of-life care. *Journal of Palliative Medicine, 15*(9), 1076–1080. https://doi.org/10.1089/jpm.2012.0030
8. Beauvais, A. M., Ozbas, A. A., & Wheeler, K. (2019). End-of-life psychodrama: Influencing nursing students' communication skills, attitudes, emotional intelligence, and self-reflection. *Journal of Psychiatric Nursing*, *10*(2), 103–110. https://doi.org/10.14744/phd.2019.96636
9. Bilginer, Ç., Çöp, E., Göker, Z., Hekim, Ö., Sekmen, E., & Üneri, Ö. (2017). **İlaç içerek intihar girişiminde bulunan gençler ve koruyucu-önleyici hizmetlere genel bakış**. *Dusunen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 30*, 243-250. https://doi.org/10.5350/DAJPN2017300308
10. Biolcati, R., Agostini, F., & Mancini, G. (2017). Analytical psychodrama with college students suffering from mental health problems: Preliminary outcomes. *Research in Psychotherapy: Psychopathology, Process and Outcome*, *20*(3), 272. https://doi.org/10.4081/ripppo.2017.272
11. Biolcati, R., Ambrosini, F., Albani, A., & Di Stefano, G. (2023). Videoconferencing analytic psychodrama in treating young adults' psychological suffering: Preliminary results. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1112711. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1112711
12. Blatner, A. (2000). Foundations of Psychodrama: History, Theory, and Practice. *Springer*.
13. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, *9*(2), 27-40.

14. Bowen, G. A. (2017). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal, 17*(3), 15-23.
15. Ceylan, B., & Akbiyik, D. I. (2023). The effect of psychodrama group intervention on the anxiety levels of adolescents preparing for the university exams. *International Journal of Caring Sciences, 16*(3), 1299.
16. Chae, S. E., & Kim, S. J. (2016). Group psychodrama for Korean college students. *The Arts in Psychotherapy*, *49*, 59–70. https://doi.org/10.1080/87568225.2016.1239512
17. Costa, E. M. S., Antonio, R., Soares, M. B. D. M., & Moreno, R. A. (2006). Psychodramatic psychotherapy combined with pharmacotherapy in major depressive disorder: an open and naturalistic study. *Brazilian Journal of Psychiatry*, *28*, 40-43.
18. Çam, O. (2016). The influence of psychodrama on promoting self-disclosure in groups of university students. *Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie, 15*(Suppl), 255–274. https://doi.org/10.1007/s11620-015-0309-6
19. çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,:
20. D.J. Rickwood, F.P. Deane, C.J. Wilson (2007) When and how do young people seek professional help for mental health problems? Medical Journal of Australia, 187. ss. S35-S39
21. Daschmann, E. C. (2013). Boredom in school from the perspectives of students, teachers, and parents (Doctoral dissertation). Universität Konstanz.
22. Devrimci Özgüven, H., & Hoşgören Alıcı, Y. (2016). **İntiharı önleme**. *Turkiye Klinikleri Journal of Psychiatry-Special Topics, 9*(3), 71-76.
23. Dogra N (2010) Social factors that influence child mental health. In: Bhugra D, Morgan C (eds) Principles of social psychiatry, 2. Edt. Wiley-Blackwell, Oxford, ss 295–304
24. Doğan, T. (2010). The effects of psychodrama on young adults' attachment styles. *The Arts in Psychotherapy, 37*(2), 112–119. https://doi.org/10.1016/j.aip.2010.02.001
25. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
26. Dorothea, G. (2016). Effectiveness of psychodrama group therapy on pupils with mathematics anxiety. *Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie, 15*(Suppl), 197–215. https://doi.org/10.1007/s11620-015-0299-4
27. Dökmen, Ü. (2017). Sosyometri ve Psikodrama. İstanbul: Remzi Kitapevi.
28. Eldeleklioğlu, J. (2008). Investigation of adolescents' time management skills in terms of anxiety, age and gender variables. *Elementary Education Online, 7*(3), 656-663. http://ilkogretim-online.org.tr
29. El-Mazahy, H., Gasseau, M., El-Rakhawy, M., & Sabry, N. (2020). Engaging children in psychodrama: Appropriateness of technique to child development. Forum: Journal of the International Association for Group Psychotherapy and Group Processes, 8(September), 78–85.
30. Flick, U. (2018). *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*. Sage Publications.
31. Fong, J. (2007). *Psychodrama as a preventive measure: Teenage girls confronting violence*. Heldref Publications.
32. Gatta, M., Andrea, S., Paolo, T. C., Giovanni, C., Rosaria, S., Carolina, B., & PierAntonio, B. (2010). Analytical psychodrama with adolescents suffering from psycho-behavioral disorder: Short-term effects on psychiatric symptoms. *The Arts in psychotherapy*, *37*(3), 240-247.
33. Gatta, M., Andrea, S., Paolo, T. C., Giovanni, C., Rosaria, S., Carolina, B., & PierAntonio, B. (2010). Analytical psychodrama with adolescents suffering from

psycho-behavioral disorder: Short-term effects on psychiatric symptoms. *The Arts in psychotherapy*, *37*(3), 240-247.
34. **Gedik, Z., Gökkaya, F., & Tekinsav Sütcü, S.** (2018). Kaygılı çocuklara yönelik okul temelli bir bilişsel davranışçı grup terapisi programının etkililiği: Pilot bir çalışma. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19*(3), 91-121. https://doi.org/10.21550/sosbilder.336670
35. Gökkaya F, Özdel O. Rehber öğretmenlerin mesleksel tükenmişliğini azaltmada psikodramanın etkinliği. Anadolu Psikiyatri Dergisi. 2016; 17(5): 354-361.
36. Görkem, A., & Tüccar, L. (2018). Psikodramanın üniversite öğrencilerinin kaygı düzeylerine etkisi. *Journal of Turkish Studies, 13*(4), 599-620. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.12737 Görkem & Tüccar, 2018
37. Göveç Taşpınar, N., & Başgül, Ş. S. (2017). Psikodrama ve bilişsel davranışçı terapi yöntemi ile grup çalışmasının sınav kaygısı üzerindeki etkileri. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 1-5.
38. **Gülay Ogelman, H., & Çiftçi Topaloğlu, Z.** (2014). 4-5 yaş çocuklarının sosyal yetkinlik, saldırganlık, kaygı düzeyleri ile anne-babalarının ebeveyn özyeterliği algısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(1), 241-271. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2014.14-1-5000091511
39. Gürgan, U. (2020). The effect of psychodrama integrated psycho-education program on resilience and divorce adjustment of children of divorced families. World Journal of Education, 10(1), 56-68. https://doi.org/10.5430/ wje.v10n1p56
40. Hamamci, Z. (2006). Integrating psychodrama and cognitive behavioral therapy to treat moderate depression. *The Arts in Psychotherapy*, *33*(3), 199–207. https://doi.org/10.1016/j.aip.2006.02.001
41. Hamidi, F. ve Sobhani Tabar, S. (2021). Effect of psychodrama on post-traumatic stress disorder symptoms in primary school students living ineEarthquake-stricken area. İ*ranian Journal of Psychiatry and Clinical Psychology,i, 26* (4) https://doi.org /10.325 /ijpcp.26.4.319
42. Hattab, H. (2023). The effectiveness of psychodrama in the school. *Journal of Language and Linguistic Studies*, *19*(4), 129–136.
43. Havighurst, R.J. (1972). Developmental tasks and education. New York: David McKay.
44. Hodder, I. (2020). The Interpretation of Documents and Material Culture. *Qualitative Research Methods*, 4th Edition. Sage Publications.
45. Högberg, G., & Hällström, T. (2008). Active multimodal psychotherapy in children and adolescents with suicidality: description, evaluation and clinical profile. Clinical Child Psychology and Psychiatry. 13(3), 435-448. http://doi.org/10.1177/1359104507088348.
46. Imholz, S. (2008). The therapeutic stage encounters the virtual world. *Thinking Skills and Creativity, 3*(1), 47–52. doi:10.1016/j.tsc.2008.02.001
47. Kandemirci-Bayız, D., & Kalkan-Oğuzhanoğlu, N. (2023). *Kaygı yolculuğu: Psikodramanın psikoloji öğrencilerinin kaygı düzeylerine etkisi*. IX. Uluslararası Yükseköğretimde Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Araştırmaları Kongresi.
48. Kaner, S. (2019). Psikodrama-Kuram, Teknik ve Araçlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 457-480.
49. Karakaya Çataldaş, S., Atkan, F., & Eminoğlu, A. (2024). The effect of psychodrama-based intervention on therapeutic communication skills and cognitive flexibility among nursing students: A 12-month follow-up study. *Nurse Education in Practice*, *80*,

104118. https://doi.org/10.1016/j.nepr.2024.104118
50. Karataş, Z. (2011). Investigating the Effects of Group Practice Performed Using Psychodrama Techniques on Adolescents' Conflict Resolution Skills. *Educational Sciences: Theory & Practice, 11(2), 609–614.*
51. Karataş, Z. ve Gökçakan, Z. (2009). A Comparative Investigation of the Eff ects of Cognitive-Behavioral Group Practices and Psychodrama on Adolescent Aggression. *Educational Sciences: Theory & Practice, 9* (3).
52. Karatay, G., & Gürarslan Baş, N. (2017). Effects of role-playing scenarios on the self-efficacy of students in resisting against substance addiction: A pilot study. *INQUIRY: The Journal of Health Care Organization, Provision, and Financing*, *54*, 1–6. https://doi.org/10.1177/0046958017720624
53. Karoğlu, H., & Ünüvar, P. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özellikleri ve sosyal beceri düzeyleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 43, 231-254. https://doi.org/10.21764/efd.12383
54. Kaya, F., & Deniz, H. (2020). The effects of using psychodrama on the psychological wellbeing of university students. *Perspectives in Psychiatric Care*, *56*(4), 905-912. https://doi.org/10.1111/ppc.12510
55. Kaya, Y., Güç, E., Kırlangıç-Şimşek, B., & Cesur-Atintaş, M. (2021). The effect of psychodrama group practices on nursing students' self-liking, self-competence, and self-acceptance: A quasi-experimental study. *Perspectives in Psychiatric Care*, *57*(4), 1805–1813. https://doi.org/10.1111/ppc.12921
56. Kellermann, P. F. (1992). Focus on Psychodrama: The Therapeutic Aspects of Psychodrama. *Jessica Kingsley Publishers*.
57. Khalili, F. N., & Swilem, S. (2021). The efficiency of a group counseling program based on psychodrama in enhancing self-awareness and reducing tension among tenth grade students in Qalqilia City. *Education in the Knowledge Society*, *22*, e23921. https://doi.org/10.14201/eks.23921
58. **Korkmaz, Y.** (2024). Medyaya yansıyan tamamlanmış 15-19 yaş aralığındaki intiharların analizi ve sosyal hizmetin önleyici rolü. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(1), 1
59. Korkut, F. (2003). Okullarda Önleyici Rehberlik Hizmetleri. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, Cilt: II, Sayı: 20.
60. Kök, M., Tuğluk, M. N., & Bay, E. (2005). Okul öncesi eğitimin öğrencilerin gelişim özellikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 1-10. DergiPark.
61. Krall, H. (2023). Psychodrama with children: To promote social learning and role development of multiply stressed children. Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie. https://doi.org/10.1007/s11620-023-00765-1
62. Kruczek, T., & Zagelbaum, A. (2004). Increasing adolescent awareness of at risk behaviors via psychoeducational drama. The Arts in Psychotherapy, (31), 1–10. https://doi.org/10.1016/j.aip.2003.11.004
63. Leff, S. S. (2007). Bullying and peer victimization at school: Considerations and future directions. *School Psychology Review*, 36(3), 406-412.
64. López-González, M. A., Morales-Landazábal, P., & Topa, G. (2021). Psychodrama group therapy for social issues: A systematic review of controlled clinical trials. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(9), 4442. https://doi.org/10.3390/ijerph18094442

65. Mavroudis, N., & Bournelli, P. (2016). The role of drama in education in counteracting bullying in schools. *Cogent Education*, 3(1), 1-12. doi:10.1080/2331186X.2016.1233843.
66. McVea, C. S., Gow, K., & Lowe, R. (2011). Corrective interpersonal experience in psychodrama group therapy: A comprehensive process analysis of significant therapeutic events. *Psychotherapy Research*, *21*(4), 416-429.
67. Mengyu Lim, Alessandro Carollo, S. H. Annabel Chen, ve Gianluca Esposito. (2021). *Surveying 80 Years of Psychodrama Research: A Scientometric Review.* Frontiers in Psychiatry, 12. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2021.780542
68. Mersouki, M. (2022). *The role of psychodrama in alleviating the behavioral disorders of secondary school students.* Revue Marocaine de l'évaluation et de la Recherche en Education, 7, 238-244.
69. Mindoljevic Drakulic, A. (2011). Clinical and non-clinical setting specificities in first session short-term psychotherapy psychodrama group. *Collegium Antropologicum, 35*(1), 173-179.
70. Moreno, J. L. (1946). Psychodrama Volume I: Foundations of Psychodrama. *Beacon House*.
71. Munte, R. F., & Arsini, Y. (2024). Psychodrama technique group guidance to develop positive self-concept for students. *JMKSP (Jurnal Manajemen, Kepemimpinan, dan Supervisi Pendidikan)*, 9(2), 1381-1395.
72. Noroozi Homayoon, M., Hatami Nejad, M., & Sadri Damichi, E. (2024). *The effectiveness of psychodrama group therapy and cognitive behavioral play therapy on executive functions (working memory, response inhibition, cognitive flexibility, and emotional self-regulation) in male students with social anxiety disorder.* Neuropsychology, 9(35), 1-17. https://doi.org/10.30473/clpsy.2024.68482.1710
73. Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.
74. Orkibi, H., Azoulay, B., Regev, D., & Snir, S. (2017). Adolescents' dramatic engagement predicts their in-session productive behaviors: A psychodrama change process study. *The Arts in Psychotherapy*, *55*, 46–53. https://doi.org/10.1016/j.aip.2017.04.001
75. Orkibi, H., Azoulay, B., Snir, S., & Regev, D. (2017). In-session behaviours and adolescents' self-concept and loneliness: A psychodrama process–outcome study. *Clinical psychology & psychotherapy*, *24*(6), O1455-O1463.
76. O'Toole, J., & Burton, B. (2005). Acting against conflict and bullying. *Research in Drama Education*, 10(3), 269-283.
77. Psycharis, S. (2017). "I experienced freedom within the frame of my own narrative": The contribution of psychodrama techniques to experiential learning in teacher training. *International Review of Education: Journal of Lifelong Learning, 63*, 71–86.
78. Pulungan, Z. S. A., Hamid, A. Y. S., Susanti, H., & Dewi, S. Y. (2025). Strengthening promotive and preventive program: A policy review on adolescent mental health in prisons. *Journal of Liaquat University of Medical & Health Sciences, Special Issue (The 15th International Nursing Conference, Indonesia)*. https://www.lumhs.edu.pk/jlumhs/special-issue-january2025/10.pdf
79. Quagelli, E. (2017). On becoming able to play: Individual child psychoanalytic psychodrama and symbolization processes. The Psychoanalytic Quarterly, 86(1), 1-30.

80. Randell, B. P., Eggert, L. L., & Pike, K. C. (2001). Immediate post intervention effects of two brief youth suicide prevention interventions. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 31*(1), 41-61.
81. Rogers, C. A., ve Kosowicz, D. (2019). *Psychodrama: Conception, Evolution, Evidence and Applications*. Australian Counselling Research Journal.
82. Rudokaite, D., & Indriuniene, V. (2019). Effectiveness of psychodrama for mitigating school fears among senior secondary school students. *Zeitschrift für Psychodrama und Soziometrie*, *18*(2), 369–385. https://doi.org/10.1007/s11620-019-00501-8
83. Sabola, N. E., Arrab, M. M., EL Berry, K. I., Zayed, D. A., Radwan, H. A., & Elfeshawy, R. (2020). *Effect of psychodrama-based nursing intervention on cognitive awareness, prevention skills and self-assertiveness among sexually abused ten-age school children*. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(10), 6501–6518. https://www.researchgate.net/publication/352173002
84. Shoobs, N. E. (1944). Psychodrama in schools. *Sociometry, 7*(2), 152–168. https://doi.org/10.2307/2785407
85. Singal, S. The efficacy of psychodrama in the treatment of oppositional and defiant adolescents. Ph.D. Thesis, McGill University, Montreal, QC, Canada, 2003.
86. Sokovnina, M. S., & Aleshin, V. N. (2015). *Integration of psychodrama and transactional analysis methods in psychoeducational work with school-age children in Russia*. International Journal of Transactional Analysis Research, 6(1), 15-27. https://doi.org/10.29044/v6i1p15
87. Sözeri Varma, G., Karadağ, F., Kalkan Oğuzhanoğlu, N., & Özdel, O. (2017). Depresyon tedavisinde grup psikoterapisi ve psikodramanın yeri. *Klinik Psikiyatri, 20*(4), 308-317. https://doi.org/10.5505/kpd.2017.86158
88. Strauch, V. R. F. (2021). Online psychodrama with children and the psychodramatic sandplay method. *Revista Brasileira de Psicodrama, 29*(2), 99–106. https://doi.org/10.15329/2318-0498.00455_IN
89. Sudha, R. (2019). Group therapy, psychodrama, assertiveness training, and counselling for bullying among middle school students in India. *IRE Journals, 3*(1), 206.
90. Sumbas, E., & Ulusoy, Y. (2023). The Last 20 Years of Psychodrama in Turkish and International Academic Papers: A Document Analysis Study. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 13(69), 180-193. https://doi.org/10.17066/tpdrd.1210122ey
91. Şahin Baltacı, H., Küçüker, D., Karataş, U. Y., Özklik, I., & Özdemir, H. A. (2021). Psikolojik danışma merkezine başvuran üniversite öğrencilerinin depresyon, sosyal kaygı, durumluluk ve sürekli kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *11*(18), 1-28. https://doi.org/10.26466/opus.904430
92. Şarlak, D., & Öztürk, E. (2021). Psikodrama temelli müdahale programları: Sistematik bir değerlendirme [Psychodrama-based intervention programs: A systematic evaluation]. *Karya Journal of Health Science, 2*(1), 21-29.
93. Testoni, I., Ronconi, L., Biancalani, G., Zottino, A., & Wieser, M. A. (2021). My future: Psychodrama and meditation to improve well-being through the elaboration of traumatic loss among Italian high school students. *Frontiers in Psychology*, *11*, 544661. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.544661
94. Türkan D. The effects of psychodrama on young adults' attachment styles. The Arts In Psychotherapy. 2010; (37): 112- 119
95. Ulupinar, S. (2014). The effect of psychodrama application on nursing students'

problem-solving skills. *Anadolu Psikiyatri Dergisi-Anatolian Journal of Psychiatry*, 15(1), 55-62

96. Ulusoy, Y., & Şimşek, B. K. (2021). The Effect of Psychodrama on Women's Codependence, Self-Realization and Problem Solving Skill Perception. *Journal of History, Culture & Art Research/Tarih Kültür ve Sanat Arastirmalari Dergisi*, *10*(1).
97. Usluoglu, F. (2023). The effects of psychodrama on the relationship between self and others: A case study. *Current Psychology, 42*, 30863–30877.
98. Vural, E.D. (2006). Okul öncesi eğitim programındaki duyuşsal ve sosyal becerilere yönelik
99. Wang, M. ve Holcombe, R. (2010). Adolescents' Perceptions of School Environment, Engagement, and Academic Achievement in Middle School. American Educational Research Journal, 47(3), 633-662. Doi: 10.3102/0002831209361209
100. Wieser, M. A., & Leitner, A. (2023). Impact of teaching palliative psychology with psychodrama and arts therapies on psychology students in Klagenfurt. *Behavioral Sciences, 13*(11), 931. https://doi.org/10.3390/bs13110931

Sınır Koruma Ölçeği Kısa Formunun Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Akgül Pınar
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
akgulpinar35@gmail.com

Ahmet Yıldırım
Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
ahmet-yildirim@hbv.edu.tr
0000-0002-0856-9678

Sema Nur Yaprak
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Psikoloji
semayaprak15@gmail.com

Özet

Bu çalışmada yetişkin bireylerin sınır koruma becerilerini ölçmeyi amaçlayan Sınır Koruma Ölçeği'ni (SKÖ) Türk kültürüne uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma 241 yetişkin bireyin katılımıyla çevrim içi platformlar üzerinden yürütülmüştür. Elde edilen veriler SPSS, Rstudio ve Jamovi programları aracılığıyla incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin orijinal formundaki bir boyut model uyum iyiliği indekslerine ilişkin değerleri düşürdüğü için Türk kültürüne uygun olmadığı düşünülerek ölçekten çıkarılmıştır. Analiz sonucunda orijinalinden farklı olarak 4 boyuttan oluşan 11 maddelik bir yapı elde edilmiştir. Modelin uyum iyiliği değerlerinin beklenen aralıklarda olduğu gözlenmiştir (RMSEA = 0,08, CFI = 0,92, TLI = 0,90). Yakınsak geçerlik ölçütü için Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ) kullanılarak Pearson korelasyon analizi yapılmış, BEDÖ ve SKÖ arasında anlamlı düzeyde pozitif yönde bir korelasyon hesaplanmıştır ($r = 0,5$, $p < 0,01$). Ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayısını ortaya koymak amacıyla Cronbach Alfa ve McDonald Omega kat sayıları kestirilmiş ve ilgili katsayılar 0,83 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik analizi sonuçlarının ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirliği için istenen aralıkta olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak, çalışmanın bulguları SKÖ'nün Türk kültüründe kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Sınır koruma ölçeği, güvenirlik, geçerlik, ölçek uyarlama

Sınır Koruma Ölçeği Kısa Formunun Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

Dünya üzerinde evler, şehirler ve ülkeler sınırlarla birbirinden ayrılır ve her birim kendi sınırları içindeki düzenden sorumludur. Benzer şekilde, bir bireyin nerede bittiği ve başkalarının nerede başladığı kişisel sınırlar kavramıyla belirlenir (Gülüm, 2020). Bu sınırların içinde bireylerin kendi duygu, düşünce, inanç, değerler, istek ve ihtiyaçları gibi kendi sorumluluklarında ve üzerinde kontrol sahibi olduğu temel ögeler yer almaktadır (Townsend & Cloud, 1992/2022). Özetle, sınırlar içerisinde bireyin kim olduğunu belirleyen unsurları barındırmaktadır.

Kişisel sınırlar, diğerlerinden net bir şekilde ayırmakla beraber diğerlerini dışlamak anlamına gelmemektedir. Sağlıklı sınırlar, diğerleriyle etkileşimi korurken bireyin kendi olmayı

sürdürebilmesini ifade eder (Gülüm, 2020). Örneğin, gelecekteki meslek seçimi bireyin kendi kararına bağlıyken bu süreçte birey diğerlerinin fikrini alabilir.

Sınırlar, bireyin sorumlu olmadığı durumları da belirler (Moiseeva ve ark., 2020). Bireyin kendini tanımlayan ve kendi sorumluluğunda olan tüm durumlar, kısaca sınırlar, başka bir birey tarafından kontrol edilmek istenebilir. Sınır ihlali olarak adlandırılan bu durum, ihlal edilen taraf için sınırlarını korumayı gerektirir (Townsend & Cloud, 1992/2022). Kişisel sınırları koruma, uygun yer ve koşullarda reddetme ve direnme tepkilerini gerektirir ve hayır diyebilme becerisi ile desteklenir (Çelik & Eryılmaz, 2020).

Hayır diyebilme becerisi atılganlık hakları içerisinde ve atılgan davranışın özellikleri arasında yer almıştır (Lazarus, 1973). İnsan olmanın temel özelliklerinden olmasına rağmen herkes bu beceriyi sağlıklı bir şekilde kullanamamaktadır (Bozkurt, 2020). Çeşitli durumlar, bireyin hayır diyebilmesini etkileyebilir (Albayrak ve ark., 2023). Sosyal anksiyete, diğerleri tarafından olumsuz değerlendirilme korkusudur ve hayır demeye engel oluşturabilir (Çelik & Eryılmaz, 2020). Diğerlerinin gözünde "bencil" konumuna düşmekten endişelenmek (Gülüm, 2020) ya da diğerlerinden onay almak ve onlar tarafından sevilmek (Townsend & Cloud, 1992/2022) gibi düşünceler hayır demeyi zorlaştırabilir. Sınır kavramı, doğası gereği kişinin sorumluk sahibi olmadığı durumları da temsil ettiği için bireylerin sorumluluk sahibi olmadığı durumlar üzerinde sorumlu hissetmesi de hayır demeyi güçleştirir (Townsend & Cloud, 1992/2022). Diğerlerini "kırmamak", "üzmemek" , "incitmemek" veya "hayal kırıklığına uğratmamak" niyetiyle kişi kendi sınırlarından ödün vererek hayır dememeyi seçebilir (Haddou, 2018). Diğerlerinin ne düşündüğüne yönelik kaygıyı kontrol edebilmenin hayır demeyi kolaylaştırdığı düşünülmektedir (Çelik & Eryılmaz, 2020). Ailesi tarafından "itaatkar" olarak yetiştirilen bireylerin düşük öz güvene sahip olduğu, hayır demeyi öğrenemediği ve hayır demekte zorlandığı bilinmektedir (Gülüm, 2020). Yücesan ve Ayaz Alkaya (2018) düşük öz güvene ve benlik değerine sahip çekingen ergenlerin, kendilerini göstermek ve kanıtlamak için olumsuz tekliflere hayır demeyip onları kabul edebildiklerini belirtmiştir.

Literatürde sınır koruma ve hayır deme becerisi üzerine olan çalışmalar genellikle çocuklar ve ergenler kapsamında yapılmıştır (Bozkurt, 2020; Çelik & Eryılmaz, 2020; Yılmaz & Sezer, 2018; Yücesan & Ayaz Alkaya, 2018). Türkçe literatürde Yılmaz ve Sezer (2018) tarafından çocuklar için geliştirilen"Çocuklar İçin Hayır Diyebilme Becerisi Ölçeği" alandaki tek ölçektir.

Çocuklar ve ergenlere göre, yetişkinler için sınır koyma ya da koruma becerisini ölçmeyi amaçlayan çok daha sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Kişisel sınırları ele alan ilk araştırmacılardan Hortman (1991), sınır kavramını sosyal ilişkilerde karşılaşılan durumları ifade etmekten çok kişinin diğerlerine karşı koyduğu kognitif sınırları ifade eden bir kavram olarak değerlendirmiştir (Zborowski ve ark, 2003). Bu tanım kapsamında geliştirilen 132 maddelik "Boundary Questionnarrie" (BQ; Hartmann, 1991 akt., Blaser ve ark., 2014) konusu bakımından ilk ölçek sayılmaktadır. Sınır kavramını kişiler arası ilişkiler bağlamında ve hayır deme becerisi üzerinden ele alan ilk ölçek çalışması olan "Sınır Koruma Ölçeği" (Boundary Protection Scale; BPS) Blaser ve arkadaşları tarafından 2008 yılında geliştirilmiş, sonrasında ölçeğin kısa versiyonu da literatüre eklenmiştir (Blaser ve ark., 2014). Türkçe literatürde ise sınır koyma ya da koruma üzerine yetişkinlerle gerçekleştirilen bir çalışma bulunmamakla birlikte bu kapsamda geliştirilen bir ölçek çalışması da mevcut değildir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı yetişkinlere yönelik sınır koruma ve hayır deme becerisini ölçmek için geliştirilen Sınır Koruma Ölçeği Kısa Versiyonu'nu (BPS-14; Boundary Protection Scale, Blaser, 2014) Türk kültürüne uyarlamak, ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını gerçekleştirmektir.

YÖNTEM

1.1 Çalışma Grubu

Literatürde ölçek geliştirme ve uyarlama çalışmaları için tavsiye edilen katılımcı sayısı, ölçekteki madde sayısının en az 10 katı olması şeklindedir (Güngör, 2016). Bu çalışma, 18 yaş ve üzeri 241 bireyden veri toplanarak gerçekleştirilmiştir. Bireylere çevrim içi platformlar aracılığıyla kartopu yöntemi kullanılarak ulaşılmıştır. Katılımcıların %75,5' i kadın (n = 182), %24,5'i erkektir (n = 59). Eğitim seviyeleri incelendiğinde çoğunluğunun (%43,6, n = 105) lisans ve diğer eğitim durumlarına ilişkin dağılımın sırasıyla lise (%29,5, n = 71), lisansüstü (%10,8, n = 26), ön lisans (%10,8, n = 26) ve temel eğitim (%5,4, n = 13) olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların daha önce psikoterapi sürecinden geçip geçmedikleri incelendiğinde ise çoğunluğun daha önce hiç psikoterapi almadığı (%75,9, n = 183), bunu 1-8 seans arası kısa süreli psikoterapi alanların takip ettiği (%15,7, n = 37) ve 8 seans ve üzeri uzun süreli psikoterapi alanların (%8,7, n = 21) en düşük orana sahip olduğu bulgulanmıştır.

1.2 Veri Toplama Araçları

1.2.1 Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formu, katılımcıların cinsiyet, eğitim düzeyi ve psikoterapi sürecinden geçip geçmedikleri hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur.

1.2.2 Sınır Koruma Ölçeği Türkçe Formu (SKÖ)

Sınır Koruma Ölçeği (Boundary Protection Scale-14; BPS-14), Blaser ve arkadaşları tarafından 2014 yılında yetişkin bireylerin kişisel sınırlarını ne derecede koruyabildiklerini ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin 20 maddelik ilk formu sadece Almanca olarak geliştirilmiş, sonrasında bazı maddeler çıkarılarak 14 maddelik İngilizce kısa formu oluşturulmuştur. Sınır Koruma Ölçeği , "sürdürülebilirlik (5 madde)" , "istenmeyen yükler (2 madde)" , "kendi durumunu koruyabilme (2 madde)", "korunma (2 madde)" ve "sınırları sürdürebilme (2 madde)" olmak üzere 5 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin puanlaması "*1 = Neredeyse hiçbir zaman*" , "*2 = Nadiren*", "*3 = Ara Sıra*", "*4 = Sıklıkla*" "5 = *Neredeyse her zaman*" olmak üzere 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak yapılmaktadır. 6, 7, 8, ve 9. maddeler ters maddeler olarak oluşturulmuştur. Ölçekten alınan yüksek puan bireylerin kişisel sınırlarını koruma becerisinin zayıf olduğunu göstermektedir. Sınır Koruma Ölçeğinin kısa formu Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0,79 olarak bulgulanmıştır (Blaser, 2014).

1.2.3. Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği (BEDÖ)

Gilbert ve Allan tarafından 1994 yılında boyun eğici sosyal davranışları ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir öz değerlendirme ölçeği olan Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği, Türk kültürüne Savaşır ve Şahin (1997) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek 16 maddeden ve "*1 = Hiç tanımlamıyor", "2 = Biraz tanımlıyor", "3 = Oldukça tanımlıyor","4 = İyi tanımlıyor"* ve *"5 = Çok iyi tanımlıyor"* şeklinde 5'li Likert tipi değerlendirmeden oluşmaktadır. Ölçekten en düşük 16, en yüksek 80 puan alınmakla beraber yüksek puanlar daha fazla boyun eğici davranışa işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe formu Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0,74, test-

tekrar test güvenirlik katsayısı 0,84 olarak hesaplanmıştır (Sayar, 2012). Geçerlik çalışmasında ölçeğin Beck Depresyon Envanteri ile korelasyonu 0,66 olarak bulgulanmıştır (Kızıldağ, 2009).

1.3. Verilerin Analizi
Bu çalışmada elde edilen verilerin betimleyici istatistik analizleri SPSS programı aracılığıyla hesaplanmış, geçerlik ve güvenirlik analizleri Rstudio ve Jamovi programları kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi ile gerçekleştirilmiştir.

1.4. İşlem
Ölçek uyarlamanın ilk adımı olarak Sınır Koruma Ölçeği'ni geliştirenlerden ilgili ölçeğin Türk kültürüne uyarlanması için izin alınmıştır. Alınan izne dayalı olarak artalanı psikoloji olup İngilizce ve Türkçe dilleri ile birlikte İngiliz ve Türk kültürlerine eşit düzeyde aşina olduğu varsayılan uzmanlar tarafından ölçeğin İngilizceden Türkçeye çevirisi "ileriye doğru çeviri yaklaşımı" benimsenerek yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin Türkçe ilk taslak formu uzman görüşüne sunulmuş ve maddelerin karşılaştırılabilirliği bağlamında iki dil uzmanından; maddelerin psikometrik özelliklerine ilişkin bir ölçme ve değerlendirme uzmanından ve son olarak psikoloji alanında çalışan bir uzmandan görüş alınmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda düzenlemeler yapılarak ölçeğin Türkçe formu uygulanabilir hale getirilmiştir.

Demografik Bilgi Formu, Sınır Koruma Ölçeği ve Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği, Google Formlar üzerinden 18 yaş ve üzeri 241 katılımcıya uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini sınamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi kullanılmış, yakınsak geçerlik analizi ise BEDÖ ile arasındaki korelasyon Pearson korelasyon katsayısı hesaplanarak gerçekleştirilmiştir. Güvenirliğini sınamak için Cronbach Alfa iç tutarlık ve McDonald Omega katsayıları hesaplanmıştır. Analizler SPSS, Rstudio ve Jamovi programları üzerinden gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR
2.1. Geçerlik Analizleri
2.1.1. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)
Uç değerler incelenmiş ve uç değer olmadığı görüldükten sonra 241 katılımcıya ait veri seti ile analize devam edilmiştir. Ölçeğin faktör yapısını incelemek amacıyla orijinal formdaki 5 boyut ve 14 madde üzerinden doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan ilk analiz sonucunda orijinal ölçekte yer alan "sınırları sürdürebilme" boyutunda yer alan maddeler Türk kültüründe çalışmamış ve ilgili maddelerin uyum iyiliği indekslerine ilişkin değerleri düşürdüğü gözlenmiştir. Bu sebeple ilgili boyut Türkçe formdan çıkarılarak doğrulayıcı faktör analizi 11 madde üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda model uyum iyiliği değeri indeksleri RMSEA = 0,08, CFI = 0,92, TLI = 0, 90 ve olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 1). Elde edilen değerlerin doğrulayıcı faktör analizinde beklenen aralıklarda oldukları görülmektedir (Kline, 2005 akt., Halfon ve ark., 2020). Analiz sonunda elde edilen yol diyagramı Şekil 1'de sunulmaktadır.

Tablo 1

Sınır Koruma Ölçeği'ne Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Model	RMSEA	CFI	TLI

SKÖ	0,08	0,921	0,90

Not. Yapısal Eşitlik Modeli kullanılmıştır. RMSEA = root-mean-square error of approximation; CFI = comparative fit index; TLI = Tucker-Lewis Index.

Şekil 1

DFA Yol Diyagramı

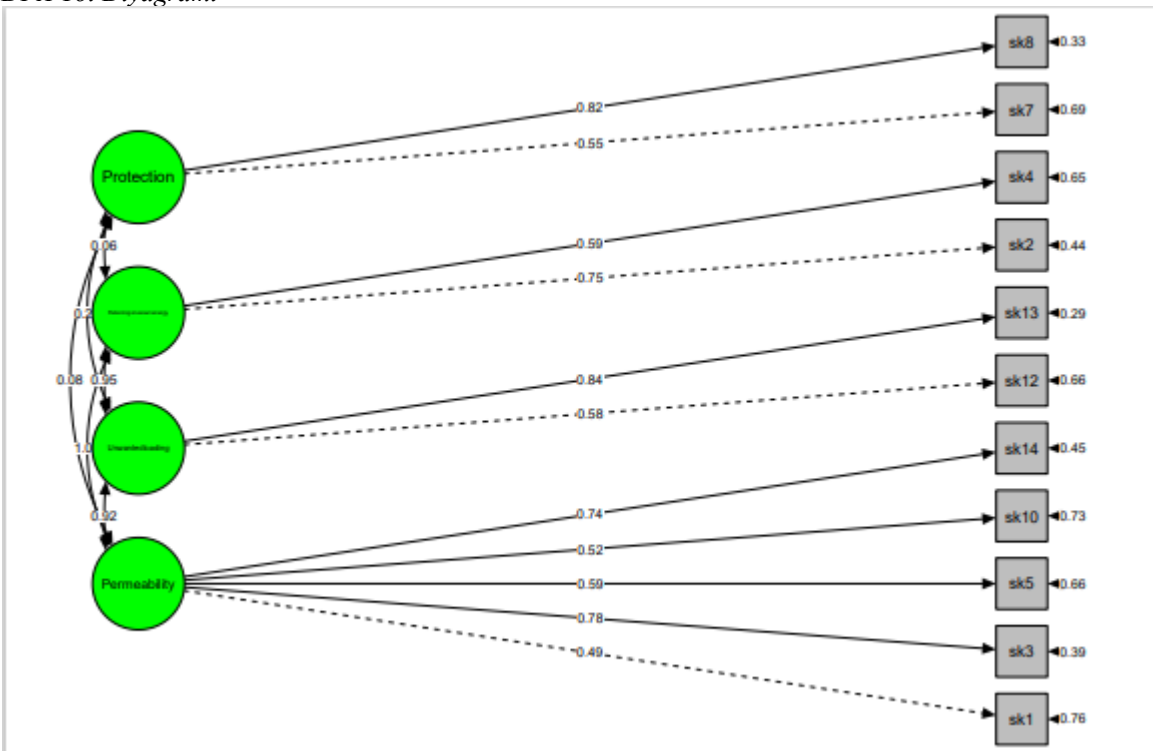

Not. Sınır Koruma Ölçeği madde ve boyutlara ait yol diyagramı.

İlgili ölçeğin "korunma" boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0,55 ve 0,82; "enerjiyi koruma" boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0,59 ve 0,75; "istenmeyen yükler" boyutunda yer alan maddelerin faktör yükleri 0,58 ve 0,84; "sürdürülebilirlik" boyutundaki maddelerin faktör yüklerinin 0,49 ve 0,74 arasında olduğu bulgulanmıştır (Bkz. Tablo 2). Analiz sonucuna göre, ölçeğe ait faktör yüklerinin 0,32 değerinin üzerinde olması modelin doğrulandığını göstermektedir (Büyüköztürk, 2002). Ölçekteki tüm boyutlar arasında anlamlı düzeyde pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2

Sınır Koruma Ölçeği Boyutlar ve Maddeler

Boyutlar	Korunma	Enerjiyi Koruma	İstenmeyen Yükler	Sürdürülebilirlik
Maddeler	SKÖ6	SKÖ2	SKÖ9	SKÖ1

SKÖ7 SKÖ4 SKÖ10 SKÖ3

SKÖ5

SKÖ8

SKÖ11

Not. Sınır Koruma Ölçeği'ne ait boyutlar ve maddeler. Madde örnekleri için Ek 1'e bakınız.

2.1.2. Yakınsak Geçerlik

Sınır Koruma Ölçeği'nin ölçüt geçerliğine kanıt sunmak amacıyla Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği ile arasındaki korelasyon hesaplanmıştır. Pearson korelasyon analizi sonucunda SKÖ ve BEDÖ arasında anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki bulgulanmıştır ($r = 0,5$, $p < 0,01$). Bu durum, Türk kültürüne uyarlanan Sınır Koruma Ölçeği'nin geçerliğine kanıt sunmaktadır.

2.2. Güvenirlik Analizleri

Ölçeğin tüm maddelerinin iç tutarlığını ölçmek için Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayısı hesaplanmış, her iki değer de 0,83 olarak bulgulanmıştır. Elde edilen değerler, ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayısının kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Güngör, 2016).

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Blaser ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen Sınır Koruma Ölçeği Kısa Formunu Türk kültürüne uyarlamak ve psikometrik özelliklerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle yazarlardan izin alınmış ve ölçeğin İngilizce orijinal formu "ileri doğru çeviri" yaklaşımı ile her iki dil ve kültür ile ölçülen özellikle igili kuramsal çerçeveye hakim olan üç kişilik komisyon aracılığıyla Türkçeye çevrilmiştir. Türkçe form için artalanı psikoloji olan uzmanların görüşleri alınmış, gelen yorumlar neticesinde ölçek veri toplamaya hazır hale gelmiştir.

Sınır Koruma Ölçeği Türkçe formu 18 yaş ve üzeri 241 katılımcıdan veri toplanmış ve toplanan veriler üzeirnde doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Orijinal formdaki 5 boyut 14 madde üzerinden yapılan ilk analiz sonucunda ölçeğin orijinal formunda bulunan "sınırları sürdürebilme" boyutunun, ölçeğin Türkçe formu için elde edilen model uyum iyiliği değerlerini düşürdüğü gözlenmiştir. Bu durumun ilgili boyuttaki maddelerin Türk kültürü ile uyuşmadığından kaynaklandığı düşünülmüş ve bu boyut Türkçe formundan çıkarılmıştır. 4 boyut 11 madde üzerinde gerçekleştirilen ikinci analiz sonucunda ölçeğin model uyum iyiliği indeksi değerlerinin doğrulayıcı faktör analizinde beklenen aralıklarda oldukları görülmektedir (RMSEA = 0,08; CFI = 0,92; TLI = 0,90, Kline, 2005 akt., Halfon ve ark., 2020). Sınır Koruma Ölçeği'nin nihai hali orijinaliyle benzer şekilde korunma (madde 6 ve 7), enerjiyi koruma (madde 2 ve 4), istenmeyen yükler (madde 9 ve 10) ve sürdürülebilirlik (madde 1,3,5,8,11) olmak üzere 4 boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçekteki maddelerin faktör yükleri 0,49 ve 0,84 arasında değişmektedir. Bu değerlerin ölçek maddeleri için istenen aralıkta olduğu

görülmektedir (Büyüköztürk, 2002).
Sınır Koruma Ölçeği'nin ölçüt geçerliğine kanıt sunmak amacıyla Boyun Eğici Davranışlar Ölçeği kullanılmış ve bu iki ölçek arasında beklenildiği gibi anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki bulgulanmıştır ($r = 0,5$, $p < 0,01$). Bu sonuç, ölçeğin Türk kültüründe kullanılabileceğine dair kanıt sunmaktadır. Ölçeğin güvenirlik analizleri için Cronbach Alfa ve McDonald Omega iç tutarlık katsayıları 0,83 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ilgili ölçeğin iç tutarlık anlamında güvenirlik katsayısının ölçekler için istenen değer aralığına sahip olduğunu göstermektedir (Güngör, 2016).

Bu çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Çalışmadaki katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturması temsil edilebilirliği etkileyebilir. Fakat Sınır Koruma Ölçeği'nin Blaser ve arkadaşları tarafından (2014) gerçekleştirilen orijinal çalışmasında da katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu görülmektedir. Sınır Koruma Ölçeği'nin orijinalinden farklı olarak "sınırları sürdürebilme" boyutu literatürdeki ölçek uyarlama çalışmalarından hareketle Türk kültürüne uygun olmayan maddeler içerdiği düşünülerek Türkçe formdan çıkarılmıştır (Akın, 2020; Karakuş & Akbay, 2020). Gelecek çalışmalarda daha geniş bir örnekleme ulaşılarak ölçeğin psikometrik özellikleri tekrar incelenebilir.

Sınır Koruma Ölçeği'nin Türk kültürüne uyarlandığı bu çalışma, elde ettiği bulgularla ölçeğin istenen değerlere sahip olduğunu ve Türk kültüründe kullanılabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle Sınır Koruma Ölçeği, Türkçe literatürde yetişkinler için sınır koruma becerisini ölçmede öncü olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

1. Akın, M. S. (2020). Çevrimiçi ikinci el alışveriş motivasyonları: ölçek uyarlama çalışması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, *4*(2), 74-88.

2. Albayrak, S., Asık, E., Aydoğdu, B., Yaman, A., & Üstün, E. (2023). Ergenlerde benlik saygısı ile hayır diyebilme arasındaki ilişki. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 135-144. https://dergipark.org.tr/en/pub/jgehes/issue/79567/1184857.

3. Blaser, K., Zlabinger, M., Hautzinger, M., & Hinterberger, T. (2014). The relationship between mindfulness and the mental self-boundary: Validation of the Boundary Protection Scale-14 (BPS-14) and its correlation with the Freiburg Mindfulness Inventory (FMI). *Journal of Educational and Developmental Psychology*, *4*(1), 155. https://pdfs.semanticscholar.org/cf44/9071b46ea92241efbe5b2d34df5979d4f15a.pdf
4. Bozkurt, S. (2020). *Son çocukluk (9-11yaş) çağındaki çocuklarda hayır diyebilme ve atılganlık beceri sıklığı ve kullanılan ölçeklerin tanımlama yeterliliği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Çağ Üniversitesi.
5. Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *32*(32), 470-483.
6. Çelik, B., & Eryılmaz, A. (2020). Yüksek ve düşük düzeyde hayır diyebilme özelliklerine sahip olan öğrencilerin anksiyete ve oyun bağımlılığı açısından karşılaştırılması. *VI. Turkcess "Toplum 5.0""Akıllı Toplum" Tam Metin Kitabı*. https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/4135
7. Gilbert, P., Allan, S. (1994). Assertiveness, submissive behaviour and social comparison. *The British Journal Of Clinical Psychology, 33*, 295-306.

8. Gülüm, İ. V. (2020). İyileştiren sınırlar. Psikonet yayınları. İstanbul. (7. Basım 2024).
9. Güngör, D. (2016). Psikolojide ölçme araçlarının geliştirilmesi ve uyarlanması kılavuzu. *Türk Psikoloji Yazıları*, *19*(38), 104-112.
10. Haddou, M. (2018). Hayır Demeyi Bilmek (M. Selen, Çev.). İstanbul: İletişim.
11. Halfon, S., Özsoy, D., Kara, D., & Çavdar, A. (2020). Gözleme dayalı terapötik ittifak ölçeği Türkçe formu'nun (GDTİÖ) psikometrik özellikleri (GDTİÖ'nün Psikometrik Özellikleri). *Türk Psikoloji Yazıları*, *23*(46), 55-71.
12. Karakuş, S., & Akbay, S. E. (2020). Psikolojik esneklik ölçeği: Uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,*16*(1), 32-43.
13. Kızıldağ, S. (2009). *Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, boyun eğici davranışlar, sosyal destek* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
14. Lazarus, A.A. (1973). On Assertive Behavior: A Brief Note. Behavior Therapy, 4(5): 697-699. doi.org/10.1016/S0005-7894(77)80067-1
15. Moiseeva, N., Gantseva, E., & Lymina, L. (2020). The phenomenon of psychological boundaries. *European Proceedings of Social and Behavioral Sciences, 93*, 716-725. https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.11.73
16. Savaşır, I., Şahin, N. H. (1997). Bilişsel-Davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
17. Sayar, B. (2012). *Üniversite öğrencilerinin mizah tarzları ile umutsuzluk ve boyun eğici davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
18. Townsend, J., & Cloud, H. (2022). Sınırlar (İ. İbik, Çev.; 1. Baskı). Diyojen Yayıncılık. (Orijinal kitap 1992 yılında basılmıştır)
19. Yılmaz, F., & Sözer, M. A. (2018). Çocuklar için "hayır" diyebilme becerisiölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, *9*(1), 33-48. https://toad.halileksi.net/wp-content/uploads/2022/07/cocuklar-icin-hayir-diyebilme-becerisi-olcegi-toad.pdf
20. Yücesan, A., & Ayaz Alkaya, S. (2018). Okullarda göz ardı edilen bir konu: Cinsel sağlık eğitimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fak Dergisi, 25(2), 200-209. https://doi.org/10.17343/sdutfd.342828
21. Zborowski, M. J., Hartmann, E., Newsom, M. A., & Banar, M. (2003). The Hartmann Boundary Questionnaire: two studies examining personality correlates and interpersonal behavior. *Imagination, Cognition and Personality*, *23*(1), 45-62. https://doi.org/10.2190/TPMB-PE1A-L6UU-1JUL

Ek 1

Sınır Koruma Ölçeği Örnek Maddeler

Aşağıdaki cümlelerde ifade edilen davranışları ne sıklıkla gösterdiğinizi her bir cümlenin karşısında yer alan dereceleme ölçeğini kullanarak belirtiniz. Her bir madde için yalnızca bir kez işaretleme yapınız.

	Neredeyse hiç	Nadiren	Ara sıra	Sıklıkla	Neredeyse her zaman
1.Çatışmadan kaçınmak için "hayır" yerine "evet" demeyi tercih ederim.					
2. Başkaları kolaylıkla tadımı kaçırabilir.					
5.Hayır diyerek başkalarını gücendirmek istemem.					
6.Konuyu değiştirmek için doğru anın ne zaman olduğunu bilirim.					
8."Hayır" cevabım kolaylıkla "evet"e döndürülebilir.					
9.Kaldıracağımdan fazla yükün altına girerim.					

İnsan-Bilgisayar Etkileşiminde Gündelik Nesnelerin Rolü: Yaşlı Bireylerde İlaç Takibini Kolaylaştıran Etkileşimli Bir Tasarım Önerisi

Şerife Nur Tunç
Yıldız Teknik Üniversitesi, İnteraktif Medya Tasarımı Anabilim Dalı
nuurtuunc@gmail.com
Orcid ID: 0009-0000-4863-5898

Adviye Ayça Ünlüer
Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnteraktif Medya Tasarımı Anabilim Dalı
aunluer@yildiz.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0031-204X

Özet

Yaşlı bireylerde polifarmasi (çoklu ilaç kullanımı), bilişsel fonksiyonlarda yaşa bağlı gerileme ve prospektif bellek performansındaki düşüş, ilaç takibini zorlaştırmaktadır. Bu durum, özellikle birden fazla kronik hastalığı olan yaşlılarda tedavinin etkinliğini azaltmakta ve çeşitli sağlık sorunları riskini artırmaktadır. Bu çalışma, gündelik nesnelerin etkileşimli sistemlere dönüştürülmesi perspektifinden, yaşlı bireylerin ilaç takibini kolaylaştırmayı hedefleyen bir tasarım önerisi sunmaktadır. Teorik çerçeve, Weinschenk'in bilişsel tasarım ilkeleri ve Nielsen'in kullanılabilirlik heuristikleri üzerine inşa edilmiştir. Araştırma sorusu: "Gündelik nesneler, bilişsel ergonomi ve insan-bilgisayar etkileşimi prensipleri temelinde, yaşlı bireylerin ilaç takibini kolaylaştıran etkileşimli tasarımlara dönüştürülebilir mi?" şeklinde formüle edilmiştir. Metodolojik yaklaşım olarak literatür taraması ve kullanıcı merkezli tasarım paradigması benimsenmiştir. Tasarım süreci, kullanıcıların mental modelleri, bilişsel yükleri ve fiziksel kısıtlamaları dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Sistem, LED ışık matrisi, haptik geri bildirim, sesli uyaranlar ve kişiselleştirilebilir arayüz bileşenleriyle zenginleştirilmiş çoklu modal etkileşim modeli sunmaktadır. "Chunking" prensibi doğrultusunda tasarlanan bölmeli yapı ve sezgisel görsel kodlama, bilişsel yükü azaltmayı amaçlamaktadır. Çalışma şu aşamada kavramsal tasarım evresinde olup, gelecekte prototipleme ve katılımcı tasarım metotlarıyla değerlendirilmesi planlanmaktadır. Bu araştırmanın, gündelik nesne etkileşimi ve HCI alanlarında yeni tasarım yaklaşımlarına katkı sağlaması öngörülmektedir. Projenin özgünlüğü, tanıdık bir nesnenin etkileşimli bir sistemle zenginleştirilmesi ve tasarım kararlarının bilişsel ergonomi ve HCI prensipleriyle sistematik olarak temellendirilmesidir. Fiziksel ve dijital dünyalar arasında köprü kuran bu yaklaşım, tanıdık nesnelerin kullanıcı deneyimini zenginleştirerek, insan-bilgisayar etkileşimini daha doğal ve sezgisel hale getirmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsan-bilgisayar etkileşimi, ilaç takibi, bilişsel ergonomi, etkileşim tasarımı, sezgisel tasarım

Üniversite Öğrencilerinin Derse Katılımlarının Ruh ve Beden Sağlığı Açısından İncelenmesi

Özge Alkan
Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
ozge00alkan@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-7996-2557

Prof. Dr. Ali Eryılmaz
Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık
aeryilmz@yildiz.edu.tr
0000-0001-9301-5946

Özet

Öğrencilerin derse katılım düzeyleri hem kendilerine hem de içerisinde bulundukları öğrenme sürecine katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı öğrencilerden derslerine aktif bir şekilde katılım göstermeleri beklenmektedir. Buradan hareketle üniversite öğrencilerinde derse katılım düzeyinin incelenmesiyle üniversite eğitimine nitelik kazandırılabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin derse katılım düzeylerinin akademik özyeterlik, mükemmeliyetçilik ve sağlık sorunları düzeyleri ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırmada Genel Olarak Derslere Katılım Ölçeği, Akademik Özyeterlik Ölçeği, Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği ve Üniversite Öğrencilerinin Sağlık Sorunlarını Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma grubu 2024-2025 eğitim öğretim yılında Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gören 360 (297'si kadın, 63'ü erkek) lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin araştırmadaki ölçekleri içtenlikle cevapladıkları ve Yıldız Teknik Üniversitesi örnekleminin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır. Bu araştırma Yıldız Teknik Üniversitesi lisans öğrencileri ve kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi için IBM SPSS 23 paket programı kullanılarak Bağımsız Gruplar t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı ve Standart Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin derse katılım düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Okudukları okulu yüksek düzeyde seven öğrencilerin derse katılımları düşük düzeyde ve orta düzeyde sevenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Okudukları bölümü orta düzeyde sevenlerin derse katılımları düşük düzeyde sevenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek, okudukları bölümü yüksek düzeyde sevenlerin derse katılımları ise düşük düzey ve orta düzeyde sevenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Mutluluk düzeyleri orta düzeyde olan öğrencilerin derse katılımları düşük düzeyde olanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksek, mutluluk düzeyleri yüksek düzeyde olan öğrencilerin derse katılımları ise düşük düzey ve orta düzeyde olanlara göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Üniversite öğrencilerinin akademik özyeterlik, düzen ve kişisel standartlar düzeylerinin derse katılım düzeylerini pozitif yönde yordadığı; aile beklentileri ve psikolojik sağlık düzeylerinin ise negatif yönde yordadığı saptanmıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında öğrencilerin derse katılım düzeylerini etkileyen faktörleri bilmek uygun müdahaleler geliştirmek açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Derse katılım, akademik özyeterlik, mükemmeliyetçilik, sağlık sorunları

Wilhelm Dilthey'i Yorumlamak: Eleştirel Denemeler

Arif Akbaş
Dr. Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Sivas, Türkiye, Eposta: aakbas@cumhuriyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-8480-4350

Özet

Bu makalede Alman filozof ve edebiyat teorisyeni Wilhelm Dilthey'in (1833-1911) çalışmaları yorumlayıcı bir yaklaşım çerçevesinde ele alınıp tartışılacaktır. Dilthey, büyük alman filozofu Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in [Hegel'in felsefi sistemi üç bölüme ayrılmıştır: Mantık bilimi, Doğa Felsefesi ve Ruh felsefesi, son ikisi birlikte gerçek felsefeyi oluşturmaktadır. Bu yapı, Proclus'un Neo -Platoncu "geri kalan-alay-geri dönüş" üçlüsünden ve Hıristiyan Teslis'inden alınmıştır. Tinin Fenomenolojisi 1807'de yayımlanmıştır.] başkanlığını yürüttüğü Berlin Üniversitesi 'Felsefe Bölümü'nde çalışmıştı. Kendi tanımlamasıyla tarihçi, psikolog, sosyolog ve yorum bilim filozofuydu. Modern bir araştırma üniversitesinde çalışan Dilthey'in araştırma ilgi alanları içinde bilimsel metodoloji, tarihsel kanıtlar ve tarihin bir bilim olarak statüsüne ilişkin sorular etrafında dönüyordu. Bir ampirist olarak kabul edilen Dilthey'in düşünceleri, o dönemde Almanya'da yaygın olan idealizmin aksine onun ampirik ve deneyimsel olanı neyin oluşturduğuna dair açıklaması, Alman edebi ve felsefi geleneklerinden alınan merkezi epistemolojik ve ontolojik varsayımları bakımından İngiliz ampirizmi ve pozitivizminden farklıydı. Dilthey, yaşadığı dönemde yaygın olan natüralizmin aksine, yaşam felsefesinde artık insan yaşamını ve ifade biçimlerini yalnızca doğa yasalarına dayalı olarak açıklamayan, bunun yerine insanın entelektüel yaşamının doğasında var olan yasaları anlamaya çalışan bir temel/ teori geliştirmiştir. Dilthey, bu yaklaşımı bilimsel teori açısından genişletti ve doğa bilimlerinin aksine, kurucusu sayıldığı beşerî bilimler teorisini formüle etti. Yöntem olarak yorum bilimi ve psikoloji anlayışını önemli ölçüde geliştirdi. Dilthey, yöntemlerini başarısız olduğuna inandığı metafizik sistemlerin yorum şeması olan dünya görüşü teorisinden alarak ampirik kullanıma taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: Hermeneutik, Beşerî Bilimler, Yaşam Felsefesi, Anlamak ve Açıklamak, Wilhelm Dilthey.

Interpreting Wilhelm Dilthey: Critical Essays

Abstract

This article will discuss and analyze the works of the German philosopher and literary theorist Wilhelm Dilthey (1833-1911) within an interpretative approach. Dilthey worked in the Philosophy Department at the University of Berlin, which was headed by the great German philosopher Georg Wilhelm Friedrich Hegel [Hegel's philosophical system is divided into three parts: The Science of Logic, The Philosophy of Nature, and The Philosophy of Spirit, with the latter two forming what is considered true philosophy. This structure is derived from Proclus' Neo-Platonic triad of "remaining-procession-return" and the Christian Trinity. The Phenomenology of Spirit was published in 1807]. By his own definition, Dilthey was a historian, psychologist, sociologist, and philosopher of hermeneutics. Dilthey's research interests, while working in a modern research university, revolved around questions concerning scientific methodology, historical evidence, and the status of history as a science. Although

considered an empiricist, Dilthey's ideas diverged from the idealism prevalent in Germany at the time. His explanation of what constitutes the empirical and experiential differed from British empiricism and positivism in its reliance on central epistemological and ontological assumptions drawn from German literary and philosophical traditions. Unlike the naturalism prevalent in his era, Dilthey developed a foundational theory in the philosophy of life that sought to understand the inherent laws of human intellectual life, rather than explaining human life and its expressions solely based on the laws of nature. He extended this approach to scientific theory, and in contrast to the natural sciences, he formulated the theory of the human sciences, of which he is considered a founder. Dilthey significantly advanced hermeneutics and psychology as methods. He brought the schema of worldviews, which he saw as a failed metaphysical system, into empirical application.

Keywords: Hermeneutics, Humanities, Philosophy of Life, Understanding and Explaining, Wilhelm Dilthey.

"*Her yaşantı, aynı zamanda yaşamın bir anlamıdır.*

Anlamak ise bir yaşam bağlamına girmektir."

Wilhelm Dilthey

GİRİŞ

17. yüzyıldan bu yana, bir hareket olarak natüralizm, mekanik-nedensel bir doğa anlayışının insanların iç yaşamına aktarılmasına yol açmıştır; yani fiziksel tanımlamada bulunan aynı nedensel yasaların zihinsel ve duygusal yetilere de uygulandığı varsayılmıştır. Kant bu sorunu, fiziksel doğayı, doğanın saf akıl yoluyla tanımlanması olarak anlayarak çözmeye çalışmıştır. Bu ayrım, kendinde şey ile görünüşler arasında bir ayrımı varsayar. Kant'a göre bunlar yalnızca görünüşlerdir. Kant'ta zihnin sezgi yoluyla kavrayabileceği ve nedenselliğin atfedilebileceği düşünülmüştür. Ancak nedenselliğin görünümün ardındaki şeyin kendisi için de geçerli olup olmadığı belirsizliğini korumaktadır. Bu konudaki Dilthey'in çözümü, aynı zamanda rasyonel insanın özerkliğini ve özgürlüğünü yeniden tesis etmesi gereken doğa bilimleri ile beşerî bilimler arasında ayrım yapmaktan ibarettir. Dilthey, eserlerinde farklı ve çelişkili tüm metafizik sistemlerin insan yaşamı bağlamında ortak kökene sahip olduğunu göstermeye çalışmıştır. Aynı zamanda tarihsel yaklaşımları farklı "dünya görüşü türlerine" göre sınıflandırmıştır. Natüralizmden kopmuş, yaşam felsefesine sarılmış, beşerî bilimlerin gerekçelendirilmesi anlamak ve anlatmak üzerine kurmuş, Hermeneutik metodolojisini geliştirmiş bir entelektüeldir.

Dilthey, doğal bağlam yerine, insanları entelektüellerinin içinde bulunduğu tarihsel ve kültürel bağlama entegre etmiştir. Bu durum kendiliğindenlik gösterilir ve geliştirilir. Tıpkı Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi* ile doğa bilimlerinin epistemolojik temelini açıklamaya çalışması gibi, Dilthey de ömür boyu sürdürdüğü *Tarihsel Aklın Eleştirisi* projesinde beşerî bilimler olarak adlandırdığı şeyin temelini atmaya çalışmıştır (Becermen, 2004: 35). Tarihi bir başlığın adı Dilthey'in Kant'a yönelik eleştirisini zaten mantıklı göstermektedir. Dilthey'e göre akıl, bireysel bir konunun zamansal ve değişmez bir niceliği değil, gelişimini tarih boyunca deneyimlemiş ve böylece kurulmuştur. İnsan kültürel varlığının tarihsel eylemleri ve uygulamaları da onun içine akar. Dilthey'in temel tarihsel yönelimi, J. G. Droysen'in tarihselcilikle ilgili tarihsel-felsefi fikirlerine kadar uzanmaktadır. Ancak Tarihsel Aklın Eleştirisi sadece Kant'a gönderme

yapmaz, aynı zamanda metafiziğin tüm tarihini ele aldığını iddia etmektedir. Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi*'ne dayanarak Dilthey ayrıca kendi programından *Metafiziğin Fenomenolojisi* olarak bahsetmektedir. Hegel'den farklı olarak, tarihsel süreci, nihai olarak mutlak kesinlik sunacak metafizik bir mutlak bilgi sistemi içinde bir araya getirmemiştir. Aksine, onun düşüncesi tam tersi bir yaklaşımı benimsiyor, yani bir dünya görüşünün nasıl yalnızca deneyimin ve bizzat yaşamın doğrudan kesinliğinden kaynaklanan pek çok küçük kesinlik tarafından şekillendirildiğini göstermektedir. Bu daha sonra beşerî bilimlerin kuruluşu için bir temel görevi görür. Amacı "hayat ve tarih anlayışı"dır.

Dilthey'in yaşam felsefesi oldukça farklıdır. Natüralizm ve pozitivizmden bu erken kişisel ayrılığın ardından Dilthey, insan yaşamının bütünüyle anlaşılabileceği yeni bir temel aramıştır. Bu konuya önemli yaklaşımları, 1880'de büyük ölçüde formüle edilmiş olan, Breslau İncelemesi olarak adlandırılan, beşerî bilimlere girişin (1883) planlanan ancak hiçbir zaman yayınlanmayan ikinci cildine ilişkin incelemelerinde bulunabilir (Manfred, 1970: 13). Dilthey, büyük ölçüde genişletilmiş bilinç kavramını, Alman idealist geleneğine ilişkin olarak deneyimin merkezi bir örneği olarak geliştirmiştir. "Bilincim, görünüşte muazzam olan bu dış dünyanın tamamını çevreleyen yerdir, içinde çarpışan tüm nesnelerin örüldüğü malzemedir. Bana görünen bu nesneler ne kadar genişlerse fikirlerimin bağlamı da o kadar genişler. Bunlarda karşılaşılan, parçalayan sertlik, eriyen kızgın sıcaklık, nesnelerin en içlerine kadar her şey benim bilincimin bir gerçeğidir ve deyim yerindeyse bu tür manevi olguların bir bileşimidir" (Dilthey, 1922: 1).

Ancak Dilthey'e göre bilinç, içinde deneyimlerin gerçekleştiği algısal bir "kutu" değildir. Dilthey'e göre bu bilinç anlayışı, dilsel yapılara doğru yanlış yönlendirilmiş bir yönelime kadar uzanır: Yalnızca asli "bilinç" bir şey olarak anlaşılır ve o zaman bir yüklem gerektirir. Dilthey'e göre bilinç kavramı ayrışım değil, daha çok tanımlayıcıdır (Dilthey, 1922, s. 2). Dilthey'e göre, bilincin hayatın tüm gerçeği olduğu yönündeki bu kanıtlamada, yalnızca teorik anlayıştan yola çıkan ve dolayısıyla beden-ruh ve iç dünya-dış dünya karşıtlığını hiçbir zaman aşamayan bir felsefenin aşılması yatmaktadır. Hem zihin hem de beden, içi ve dışı, tüm bunların yalnızca içinde verildiği bilinç aracılığıyla her zaman zaten birbirine bağlıdır. Dış dünyanın süreçleri bilinçten bağımsız olarak (bağımsız fiziksel süreçler olarak) meydana gelse de her zaman yalnızca tek bir bilinç için oradadırlar: "Hayatım, benden bağımsız bir dış dünyayla bu ilişki içinde ilerliyor" (Dilthey, 1922: 58). Dilthey bu nedenle deneyimimizi bütünüyle kullanır ve yaşam sürecini tanımanın, hayal etmenin, değerlendirmenin, hissetmenin, eyleme geçmenin ve istemenin her zaman dış dünyayla ilişki içinde olduğu bir birlik olarak anlar. Dilthey, Descartes'ın öncelikle kendisini dış dünyadan güvence altına alması gereken bir özneyi doğurduğu fikrini, tüm gerçekliğin temel yapısı olarak deneyime işaret ederek reddeder. Bu, artık yalnızca ara sıra dışarıdan gelen deneyimlerden etkilenen, kendi kendine yeten bir öznenin olmadığı, olup biten her şeyin genel bir bağlamla bütünleştiği anlamına gelir; yani deneyimlidir. Ancak özne ile dış dünyanın Kartezyen ayrımı yalnızca teorik olarak gerçekleştirilebilir; deneyimlenemez.

Bu, deneyimin evrensel olduğunu gösterir: Tüm gerçekliğin temelinde yer alır. Bu nedenle "saf aklın" doğduğu şey deneyim ve yaşamın tüm bağlamıdır. Dilthey'in Hegel ve Kant'tan ayrılışı, gerçeklik anlayışımızı artık mantıksal düşünce yasalarının yönetmemesi ve dolayısıyla "bilimin temelini oluşturan şeyin havada uçuşan düşüncenin kanıtı değil, tam, en yakın gerçeklik olmasıdır." Bize ve en önemli gerçekliğe dair gerçeklik hakkındaki bu doğrudan bilgideki düşüncenin başarıları anlaşılmalıdır. Dilthey, kişinin bilinç içeriklerinin doğrudan varoluşunu ve kişinin her biyografisinde her zaman mevcut olan bu içerikler arasındaki bağlantıyı hayat

olarak adlandırır. İçerikler hiçbir zaman bireysel değildir, her zaman iç içe geçmiştir, çünkü yeni hiçbir şey bu bağlama bir şekilde ilişkilendirilmeden giremez. Bilinci yaşam ve deneyim olarak gören görüşüyle, eski bilinç teorilerinin üç zayıf yönünün üstesinden gelmektedir. Bilincin izole edilmiş unsurları yoktur. (Bunların bağlantısıyla ilgili bir teori gereksiz hale gelir.) Bilinç ile dış dünya arasında bir ayrım yoktur yani kendi kendine yeten bir bilinç ve beden-ruh ikiliği de yoktur. Bilinçle ilgili olarak Dilthey daha sonra bu yaşam deneyiminin sınırlı bir alanını anlamaktadır. O halde gerçeklik tam olarak deneyimlerin bir bağlantısı olarak bu yaşamdır. Anlaşılacaksa anlamak ancak hayattan hayata doğru bir hareketle mümkündür. Anlamak yalnızca zihni değil, aynı zamanda insanın duygusal güçlerinin tamamını da kapsar. Dilthey, 1900'lü yıllarda Almanya'daki sözde yaşam felsefesinin merkezi figürüydü.

Beşerî Bilimlerin Gerekçelendirilmesi: 'Anlamak ve Anlatmak'

Dilthey, yaşamı ve bilinci tüm insan deneyimleri ve anlama süreçleri (bilimler dâhil) için ortak bir köken olarak tanımladıktan sonra, doğa bilimleri ile tarihsel yönelimli beşerî bilimler arasındaki farkları detaylandırmaya odaklanabilmiştir. Bu ayrımın ana uğrağı Dilthey'in doğa bilimlerinin doğadaki süreçleri açıkladığı, beşerî bilimlerin ise tarihi-kültürel olayları anlamaya çalıştığı varsayımıdır. Anlamak yeniden deneyimlemeye dayanır. Yazıda, dilde, jestlerde, yüz ifadelerinde, sanatta vb. kendini ifade eden yabancı bir varoluşun varlığıdır. Ancak bu süreç kendisine sunulan simgeleri pasif bir şekilde almakla kalmaz, aktif olarak yeniden deneyimlemeyi de gerektirir. Dilthey, anlamak konusunda doğa bilimleri ile beşerî bilimler arasındaki bazı farklılıkları özetlemektedir. Bununla birlikte, Dilthey'in hiçbir zaman iki bilimin tamamen keskin ve hatta mutlak bir şekilde ayrılmasıyla ilgilenmediğini belirtmek gerekir.

Beşerî Bilimlerde Tarihsel Dünyanın Yapısı'nda (1910), malum üzere Dilthey daha sonra beşerî bilimleri (deneyim, ifade, anlayış) açıklamak için doğa bilimlerinden daha az ayrılmış farklı bir şema seçmiştir. Tüm beşerî bilimlerin kendi konularından daha fazla motive olmuştur. Beşerî Bilimlerde "Anlama": Konusu insan aklının ürünleridir. Bunlar insanın kendisi tarafından üretildiği için anlaşılabilir. Beşerî bilimler araştırmasının nesneleri somut bağlamları içinde anlaşılır. Yabancı varlığı, geçmiş kültürleri ve kişilikleri anlamak, benliğin dönüşümüne yol açar. Başkalarının entelektüel içerikleri kişinin kendi entelektüel içerikleriyle canlı bir şekilde bütünleşir. Bu düşünce çizgisine göre, Max Weber'in "açıklamayı anlama" kavramında zaten formüle edildiği şekliyle açıklama ve anlamanın olası aracılığı, Dilthey'in ikisi arasında yaptığı ayrımın bilim felsefesiyle alakasız olduğunu göstermek anlamına gelir. O halde Dilthey'in ayrımı, bazen iddia edildiği gibi, yalnızca bir tür ideolojik olarak yıkıcı ayrım anlamına gelecektir: Hatta doğal olan ile sözde "insan bilimleri"nin (Geisteswissenschaften) parçalanması, kısmen metafizik önyargılara, kısmen de on dokuzuncu yüzyıl felsefesindeki psikolojik kafa karışıklığına kadar izlenebilecek bir ayrılığı ifade eder. İnsan bilimlerinde ve sosyal bilimlerde 'anlama' ve 'açıklama' arasında farklı aracılık türleri vardır. Bu farklı dolayım türlerine ilişkin felsefi-epistemolojik anlayış, Dilthey'in ayrımının doğru anlaşılmasıyla çelişmez, aksine onu varsayar (Apel & Krois, 1987: 131).

Öncelikle bir metinle ilgili olarak benimsenebilecek iki temel tutum arasındaki farkı bilmemiz gerekir. Bu iki tutum, geçen yüzyılın sonunda Wilhelm Dilthey döneminde 'açıklama' ve 'yorum' kelimeleriyle özetleniyordu. Dilthey'e göre 'açıklama', doğa bilimlerinden alınan ve pozitivist okullar tarafından tarih disiplinlerine uygulanan anlaşılırlık modeline gönderme yapıyordu; Öte yandan 'yorum', Dilthey'in insan bilimlerinin temel tutumu ve bu bilimlerle doğa bilimleri arasındaki temel farkı tek başına koruyabilecek şey olarak gördüğü anlamanın

türetilmiş bir biçimiydi. Burada bu muhalefetin kaderini çağdaş okullar arasındaki çatışmaların ışığında incelemesi önerilmektedir. Çünkü açıklama kavramı o zamandan beri yerinden edilmiş ve artık doğa bilimlerinden değil, tam anlamıyla dilsel modellerden türetilmiştir.

Yorum kavramına gelince, onu Dilthey'in anladığı anlamda psikolojik anlama kavramından uzaklaştıran derin dönüşümler geçirmiştir. Ancak açıklama ve anlamanın yeni kavramlarını açmadan önce, aslında araştırmamızın tamamına hâkim olan bir başlangıç sorusu üzerinde durmak istiyorum. Soru şudur: Metin nedir? Dilthey'in anladığı anlamda, onu psikolojik anlama kavramından uzaklaştıran derin dönüşümlerden geçmiştir. Diyelim ki metin yazıyla sabitlenen herhangi bir söylemdir. Bu tanıma göre yazı yoluyla tespit, metnin kendisinin kurucusudur. Peki, yazmakla ne düzeltilir? Biz şunu söyledik: Herhangi bir söylem. Bu, söylemin başlangıçta fiziksel veya zihinsel bir biçimde telaffuz edilmesi gerektiği anlamına mı geliyor? Başlangıçta tüm yazıların, en azından potansiyel bir biçimde, konuştuğunu mu düşünüyorsunuz? Kısaca metnin konuşmayla ilişkisi nedir? Başlangıç olarak, tüm yazıların daha önceki bir konuşmaya eklendiğini söyleme eğilimindeyiz. Çünkü eğer konuşmayla [parole], Ferdinand de Saussure'la birlikte, dilin [lagüne] bir söylem olayında gerçekleştirilmesini, bireysel bir konuşmacı tarafından bireysel bir ifadenin üretilmesi olarak anlıyorsak, o zaman her metin, konuşmayla aynı konumdadır (Ricoeur, 2016: 107-126).

Dilthey, Schleiermacher'den önceki hermenötik anlayışını şöyle tanımlamaktadır. "Yorum bilgisi, en iyi ihtimalle, parçaları (bireysel kurallar) evrensel olarak geçerli bir yorum amacıyla bir arada tutulan bir kurallar yapısıydı. Yorumlama sürecinde birlikte çalışan işlevleri dil bilgisel, tarihsel, estetik ve retorik ve olgusal tefsiri sağlayacak şekilde ayırmıştı. Yüzyıllarca süren filolojik ustalığın arka planına karşı, bu farklı yorumsal işlevlerin kendisine göre gerçekleştirilmesi gereken kuralları açık bir bilince getirmişti." Başka bir deyişle, Schleiermacher'den önceki hermenötik, bozuk bir metnin anlaşılabileceği çeşitli perspektiflerin açık kurallarla kodlanması meselesiydi: Onun dilbilgisi, tarihsel arka planı, estetik özellikleri ve retorik araçları, olgusal iddiaları ve söylemi anlaşılabilir. Yazarın bununla başarmaya çalıştığı çeşitli şeyler vardır. Sezgisel, dile getirilmeyen beceri ve tekniklerin açık kurallarıyla bu tür geçici bir kodlamanın, bir metni anlamanın ne olduğuna dair herhangi bir felsefi açıklama sağlamadığı açıktır. Bu nedenle, kaprisli olmayan, evrensel olarak geçerli bir şekilde anlayışa ulaşmanın neleri içerdiğine dair herhangi bir açıklama sağlayamaz. Dilthey'in "Başka İnsanların Anlayışı ve Yaşam İfadeleri" (Das Verstehen anderer Personen und Ihre Lebensäußerungen) adlı makalesi altı bölümden ve makalede ele alınan çeşitli konulara ilişkin bazı eklerden oluşmaktadır; bu ekler Dilthey tarafından hazırlanan çeşitli taslaklardan ve notlardan derlenmiştir. Bu altı madde kısaca şöyledir: Yaşam İfadeleri- yani ne oldukları, türleri vb., Temel Anlama Biçimleri, Nesnel Ruh ve Temel Anlayış, Daha Yüksek Anlayış Biçimleri, Projelendirme, Yeniden Yaratma, Yeniden Deneyimleme, Tefsir veya Yorum. (Die Auslegung oder Interpretation) Dilthey, anlama ve yorumlamanın (Deuten), insan araştırmalarını gerçekleştiren yöntemi yani Geisteswissenschaften'i oluşturduğunu iddia ederek başlamıştır. Anlama başlangıçta pratik yaşamın çıkarları doğrultusunda ortaya çıkar. Anlamak, ya da Dilthey'in ima ettiği gibi, gereklidir çünkü insanlar birbirleriyle çeşitli sosyal ve diğer türden ilişkiler içindedirler. "Birbirlerine kendilerini anlaşılır kılmaları gerekiyor. Biri diğerinin ne yaptığını bilmelidir." Dolayısıyla, başkalarının hangi niyet ve amaçları takip ettiğini anlamak için ilk anlama biçimleri ortaya çıkar. Dilthey, yaşamın herhangi bir basit ifadesinin yorumlanmasının, anlamanın temel bir biçimi olduğunu söyler. Tüm temel anlama biçimleri, Dilthey'in analojik çıkarım dediği şeyin biçimini alır (Schluß der Analogie) yaşam ifadesinin kendisi ile bu yaşam ifadesinin ifade ettiği şey arasındaki bir tür düzenli bağlantıyla mümkün

olur. Gördüğümüz gibi, yaşam ifadesinin çeşitli biçimleri (işaretler, eylemler, jestler vb.) vardır ve her durumda anlayış bu düzenli bağlantıdan yararlanır. Söylenen bir cümle bir önermeyi ifade eder. [Aussage] Bir yüz hareketi sevinci veya acıyı ifade eder. Ve eylemler belirli türden hedefleri ifade eder (Hons, 1998: 1-19).

Wilhelm Dilthey, tamamlanmamış projelerin adamı olarak tanınır; ilk ciltleri asla ikinci ciltler takip etmez. Eleştirmenler ve sempatizanlar onun eserlerinde hiçbir "cevap" bulunmadığından yakınmaktadırlar. Bu değerlendirme adil mi? Dilthey çağlar boyunca insanlığı rahatsız eden büyük sorulara yanıt vermedi mi? Bir düşünür olarak sadece derin zekâsını uyguladığı etkileyici disiplinler yelpazesi nedeniyle sıra dışı mıydı? Bir düşünür olarak başladığı işi bitirmediğini itiraf eden ilk kişi Dilthey olurdu. Yaşamı, ruhsal yiyecek ve içeceğimiz, sürekli yararlandığımız kaynak olarak kavradığımızda, onun, insan alışverişinin aracı olan ifadeleri nasıl şekillendirdiği sorusuna yönelmeliyiz. İfade yoluyla hayatın kendisine ulaşıyoruz; başkalarının hayatlarından ve hatta kendi unutulmuş geçmişimizden bir şeyler özümseriz ve böylece daha büyük benlikler haline geliriz. Dilthey'e göre görev, başkalarıyla olan günlük ilişkilerimizde anlayışın bizi nasıl kendi bireyselliğimizin sınırlarının ötesine taşıdığını göstermektir. Bu netleştiğinde, bizim potansiyelimizi işaret edebilir. Dilthey'in genel felsefi konumu çeşitli çevrelerde, hatta sempatizanları arasında bile genel bir huzursuzluğa ilham kaynağı oldu. Pek çok eleştirmen onu tarihselcilik ve görecelik tuzaklarının kurbanı olarak hemen göz ardı ediyordu. Bu değerlendirmeyi tartmak için öncelikle Dilthey'in insanın tarihselliğinden ve insanın kültürel ifadelerinin göreliliğinden bahsederken ne kastettiğini bulmamız gerekiyor; çünkü bu her iki vurgu da onun hayata bakış açısının temel bileşenleridir. Bu bakış açısının kendisi de dikkate değerdir, çünkü onun felsefesinin ve entelektüel kariyerinin bir dizi kafa karıştırıcı özelliğini aydınlatmaktadır. Dilthey'in anlama doktrini ve bunun insan yaşamı için potansiyel önemi, kültürel veya zamansal mesafenin bir engel olduğu durumlarda anlamanın nasıl işlediğine dair bir açıklama olmadan tamamlanmış sayılmaz. Eğer anlama, ötekiyle keyfi, temelde mistik bir paylaşım olmayacaksa, gelişmiş bir yorum bilime sahip olmalıdır- ve öyledir de. Bu düzeyde Dilthey'in çalışması tarihçiye fayda sağlamaya başlar. Ancak tarihsel anlayış kendi başına bir amaç değildir. Ruhsal âlemin eğitimli vatandaşı, tarihsel bir yöntemin ona verebileceği entelektüel gelişmişlik ile donatıldığında anlam kazanır (Plantınga, 1980: 3-7).

Wilhelm Dilthey anlamanın spesifik doğasını iki açıdan kullanarak tanımlar: Bir yandan anlama, tipik olarak bir bütün ile onun parçaları arasındaki ilişkiye ilişkin bağlantıların anlaşılmasıdır. Anlama, bir şeyin anlamını şu ilişkiye göre yakalar: Bir olayı öykü içindeki işlevinden, bir metni ise sözlerinden ve cümlelerinden anlarız. Öte yandan anlama, bir şeyi ifade olarak anlamaktan ibarettir. Kültürel ve tarihi gerçekleri bireysel ve toplumsal yaşamın nesneleştirilmesi olarak anlıyoruz. Hayat-ifade-anlama üçlüsü hermeneutiğin yapısal çerçevesini oluşturur. Sonuçta anlamak, kendini anlamayı gerektirir. Bu nedenle Dilthey'e göre otobiyografi anlamanın paradigmasıdır (Angehrn, 2019: 81-94). Karl Jaspers'in "Genel Psikopatoloji" adlı eserinde formüle ettiği "anlama" ve "açıklama" ayrımının psikiyatri üzerinde bazı tesirleri olmuştur. Sonuç olarak, fenomenolojik, yorumsal veya psikodinamik yaklaşımlara genellikle sadece tanımlayıcı veya epifenomenal statü atfedilirken, akıl hastalığının gerçek nedenleri nörobiyolojik veya genetik temelli açıklamalarda aranmıştır. Buna karşılık bazı düşünürler bu konuda fenomenolojik yaklaşımların açıklayıcı rolünü savunmaktadır. İlk olarak Wilhelm Dilthey tarafından formüle edilen ve Karl Jaspers'in "Genel Psikopatoloji" adlı eserinde ele aldığı "anlama" ve "açıklama" karşıtlığının günümüze kadar psikiyatri üzerinde kalıcı bir etkisi olmuştur (Fuchs, 2023: 701). Dilthey ve Ward'ın psikoloji

anlayışlarında anlama ve açıklama arasında bir ayrım gerektirmeyen çözümler de bulunmaktadır.

İnsanlık tarihi olaylarının anlamını anlamak, onları uygun bağlamlarda organize edebilmeyi ve bu şekilde bulunabilecek yapısal tekdüzelikleri ifade edebilmeyi gerektirir. Dilthey'in insan bilimleri, tarihsel bağlamsallaştırma ve hermeneutik üzerine düşünceleri Husserl, Heidegger, Cassirer, Gadamer ve Ricoeur gibi daha sonraki birçok düşünürü etkilemiştir. Dilthey, kendi geniş felsefe görüşünü, dünyayı anlamlandırmaya çalışan tüm teorik disiplinler ve tarihsel uygulamalarla bütünleyici ilişkiler kurma görüşü olarak nitelendirmektedir. Dilthey, felsefeyi hayatla ilgilenmenin diğer yollarından ayıran sınırları çizmek yerine, onun kritik görevini genel olarak insan ruhunu tanımlayan genel yapıları ifade etmek olarak algılıyordu. Kariyerinin nispeten erken bir döneminde felsefesini "toplumsal, entelektüel ve ahlaki olguları yöneten yasaları kavramayı" amaçlayan "ruhsal olguların deneyimsel bir bilimi" olarak tanımlamıştır. Felsefesi Fichte, Schelling ve Hegel gibi idealistlerin kendisine vermiş olduğu kapsamı korumayı hedeflemektedir, ancak bunu kaybolan Kantçı katılığı yeniden yakalayarak ve ampirik olarak ilerleyerek yapmıştır. Dilthey'in düşüncesinin ikinci aşaması, yaşanan deneyimin gerçekliğine ve bunun mümkün kıldığı insan yaşamının doğrudan anlaşılmasına yapılan vurguyla karakterize edilir. Dilthey, açıklama-anlama ayrımını 1894 tarihli "Betimleyici ve Analitik Psikoloji İçin Fikirler"de ortaya koymuştur. "Tamamen entelektüel süreçlerle açıklıyoruz, ancak kavramayla harekete geçirilen zihnin tüm güçlerinin iş birliğiyle anlıyoruz." İnsan bilimleri bundan böyle öncelikli olarak insan eyleminin ve etkileşiminin anlamını anlamakla ilgili olarak anlaşılacaktır. Dilthey'in düşüncesinin bu ikinci aşamasının merkezinde ayrıca 1890 tarihli "Dış Dünyanın Gerçekliğine İlişkin İnancımızın Kökeni ve Gerekçesi" adlı makale yer alır. Dış dünyaya ilk erişimimiz çıkarımsal değildir ama iradeye karşı direnç olarak hissedilir. Yaşanan deneyim dünyası yalnızca teorik bir temsil değildir, amaçlarımızla ilgili değerlerin somutlaşmış hali olarak doğrudan bize sunulur. Bu ikinci aşamada duygu ve dolaysızlık üzerindeki vurgu, Hegel'in diyalektik yaklaşımının reddedilmesi anlamına gelir. İlk aşama içsel açıklamalar arayışıyla ve ikinci aşama doğrudan anlamayla karakterize edildiyse, üçüncü aşama yorumlama ihtiyacıyla karakterize edilebilir. Bu son aşamanın, Dilthey'in yaşamının son on yılını 1911'deki ölümüne kadar olan dönemi kapsadığı söylenebilir (Makkreel, 2020: 1-11).

WİLHELM DİLTHEY VE HERMENEUTİK TEORİSİ

Hermeneutik, eski Yunanca bir terimdir. Almanca 'açıklamak', 'yorumlamak', 'çevirmek' anlamına gelen yaklaşım metinlerin yorumlanması ve anlaşılması teorisidir. İnsanlar anlarken semboller kullanırlar. İşaretlerden oluşan dünyada ortak bir dil kullanan bir topluluğa dâhil olurlar. Yalnızca metinlerde değil, tüm insan yaratımlarında anlam vardır. Bunu açmak yorum bilimsel bir görevdir. Hermeneutik terimi ancak modern zamanlarda ortaya çıkmış ve ilk olarak 17. yüzyılda Strazburglu filozof ve ilahiyatçı *Johann Conrad Dannhauer* tarafından bir kitap başlığı olarak kullanılmıştır. Genel hermenötik, genel olarak metinlerin veya işaretlerin yorumlanmasıyla ilgilenir. Özel hermeneutik; hukuk, teoloji, edebiyat çalışmaları, tarih veya sanat tarihinin bireysel konularından kaynaklanan metinlerin yorumlanmasıyla ilgili problemlerle de ilgilenir. Wilhelm Dilthey, bunların metodolojik gerekçeleri üzerine geleneksel olarak beşerî bilimlerle daha güçlü bir bağı olduğunu öne sürmüştür. Metin dışı sanat eserlerinin [Müzik gibi] ve bunların yorumlanmasının veya görsel sanat eserlerinin yorumlanması, açıklanması ve anlaşılmasına yönelik koşullar üzerine düşünmeye de hermeneutik denir. İdealist görüşe göre anlama, dünyanın kendisini yorumladığı bir varlıktır. Sezgisel bir yaklaşım,

anlamayı, tüm yansımalardan önce gelen ve tüm bilginin ve söylemsel düşünmenin temelini oluşturan doğrudan bir şey olarak görür (Ebeling, 1959: 4-9).

Wilhelm Dilthey, beşerî bilimler fikrini sistematik olarak anlayışlı ve tanımlayıcı bir psikoloji üzerine yeniden kurmuştur. İnsan doğanın aksine yaşar ve deneyimler yaşar. Doğrudan kesin olan tek şey deneyimdir: "Doğayı açıklıyoruz, zihinsel yaşamı anlıyoruz." Buna göre Dilthey, bir yanda tanımlayıcı ve ayrıştırıcı psikoloji, diğer yanda ise bilimsel yönteme yönelik açıklayıcı ve yapıcı psikoloji olmak üzere iki psikolojik bilgi modu arasında ayrım yapar. Anlamak, öncelikle tanımlayıcı ve ayrıştırıcı psikolojinin yöntemidir. Bununla zihinsel yaşam, öncelikle verili, tek bir bağlantı olarak anlaşılır. İçinde sadece bileşenler değil, bunların bağlantıları ve dolayısıyla bir ruh halinden diğerine geçişler ve birinden diğerine yol açan etkiler de başlangıçta iç algıda verilir, yani deneyimlenir. Anlama, tamamen entelektüel bilgi eylemlerine değil, "kavrayıştaki tüm duygusal güçlerin etkileşimine" dayanmaktadır. Buna karşılık, açıklayıcı veya yapıcı psikoloji, zihinsel fenomenleri nedensel bir bağlantıdan türetmeye çalışır. Ancak bu başlangıçta algıda verili değildir, yani deneyimlenmemektedir. Bunun yerine, hipotezlerin bağlanması yardımıyla yalnızca sınırlı sayıda öğeden yapıcı bir şekilde geliştirilir. Ancak bilmenin her iki psikolojik yolu da birbirini tamamlar. Betimleyici psikoloji, zihinsel olguları sabit, tanımlayıcı terimlerle özetler. Bunlar da açıklayıcı psikolojide hipotezlerin oluşmasına temel oluşturur (Dilthey, 1974: 139).

Bütün, yaşamın birimidir. Birey bütünün bağlamından anlaşılmalıdır. Yaşamın yapısı bir metne benzetilerek yorumlanır; bütünlüğünü kendi merkezinden kurar. Bütün, parçaların anlamını ve önemini belirler, her parça bütünden bir şeyler ifade eder: "Anlamaya bütünün, hayatta bize verilen bağlamından yola çıkarız, böylece bireyi bizim için anlaşılır kılar" (Dilthey, 1894, s. 13). Tarihi anlamak "tarih duygusu" gerektirir- tıpkı tek bir kelimenin anlamının cümle tarafından ortaya çıkarılması gibi, cümle de anlamını tüm metnin bağlamından alır ve metin ancak elimize verilen tüm metinler doğruysa gerçekten anlaşılır. Tarih anlayışı tüm bireysel koşullara yayılır ve temelini ruhun bütünlüğünde bulduğu için evrenselleşir. 19. yüzyılda doğa bilimlerinin parlak yükselişi ve prestijinin etkisi altında olan Dilthey'in asıl kaygısı, doğa bilimlerine dayalı ayrımlar çizerek beşerî bilimler için açıkça tanımlanmış bir sorumluluk alanını göstermek ve korumaktı (Dilthey, 1927: 53). "Bu fiziksel dünyayı, onun yasalarını inceleyerek ele geçiriyoruz. Bu yasalar ancak doğaya ilişkin izlenimlerimizin deneyimsel karakteri, biz kendimiz doğa olduğumuz sürece onunla birlikte durduğumuz bağlantı, onlardan keyif aldığımız canlılık hissi giderek daha fazla soyut algının gerisine çekilirse bulunabilir. Uzay, zaman, kütle, hareket ilişkilerine göre de aynıdır. Bütün bu anlar öyle bir birliktelik içinde çalışır ki insan, bu büyük doğa nesnesini izlenimlerinden kanunlara göre bir düzen halinde inşa etmek için kendini ortadan kaldırır. İnsanlar için gerçekliğin merkezi haline gelir. Ama aynı kişi daha sonra ondan hayata, kendine geri döner. İnsanın, doğanın kendisi için ilk var olduğu deneyime, yalnızca anlamın, değerin ve amacın ortaya çıktığı hayata bu düşüşü, bu gerileme, insanoğlunun yaşadığı bir diğer önemli eğilimdir. Bu ise bilimsel çalışmayı belirler. İkinci bir merkez oluşturur. İnsanlığın karşılaştığı, yarattığı ve eyleme geçirdiği her şey, içinde yaşadığı amaç sistemleri, içindeki bireylerin gruplandırıldığı toplumun dış organizasyonlarıdır. Bunların hepsi burada yalnızca birliği sağlar. Burada anlama, insanlık tarihinde duyulara verilenden, hiçbir zaman duyulara gelmeyen ama yine de bu dış dünyada etkisi ve ifadesi olana kadar uzanır" (Dilthey, 1927: 53).

Bu nedenle hermenötik, Dilthey'e göre, her bireysel insan yaşamına yapısal olarak kültürel-tarihsel önkoşullar verildiğinden, manevi-bilimsel bilginin elde edilemeyeceği tarihsel zemine atıfta bulunur. Diğer şeylerin yanı sıra psikoloji örneğini kullanarak beşerî bilimler yorumunu

bilimsel yöntemlerden ayırmıştır. Dilthey, doğa bilimlerinde hipotezlerin ve nedenselliklerin oluşmasına dayalı bilmenin yoluna yakın gördüğü "açıklayıcı" psikolojiye, deneyim bağlamının anlaşılmasına dayalı bir psikolojiyle karşı çıkmıştır. Tarihsel-yorum bilimsel ufuk Dilthey tarafından geniş ölçüde genişletilmiştir (Ineichen, 1991: 147). "Bir parktaki ağaçların dağıtımından, bir sokaktaki evlerin düzenlenmesine, ustanın kullandığı pratik aletlerden adliyedeki cezaya kadar her saat çevremizde tarihi bir olay yaşanıyor. Aklın bugün karakterinden hayat ifadesine aktardığı şey, yarın orada durduğunda tarih olacaktır. Zaman ilerledikçe etrafımız Roma kalıntıları, katedraller, otokrasinin zevk sarayları tarafından kuşatılıyor. Tarih hayattan ayrı bir şey değildir, zamanın uzaklığı nedeniyle şimdiden ayrılmış bir şey de değildir. […] O ancak aklın yarattığını anlar. Doğa biliminin konusu olan doğa, ruhun çalışmasından bağımsız olarak üretilen gerçekliği içerir. İnsanoğlunun damgasını vurduğu her şey beşerî bilimlerin konusunu oluştur (Dilthey, 1927: 72). Dilthey'in beşerî bilimler için "tarihsel zihinsel süreçlere" dayanan evrensel bir metodoloji geliştirme ve bunları doğa bilimlerinin nesnelerinden ve çalışma yöntemlerinden ayırma çabaları kalıcı bir etki yaratmıştır. Yaşam felsefesiyle tüm göreliliğin ötesine geçerek sabit bir şeye ulaşmak istedi ve yaşamın çok yönlü doğasına karşılık gelmesi beklenen etkili bir dünya görüşü türleri teorisi tasarlamıştır.

1900 tarihli "Hermeneutiğin Yükselişi" adlı makalesinde yaşanmış deneyimin içsel anlaşılabilirliğinin henüz tam bir anlayış oluşturmadığının farkına varılmasıyla başlar. Kendini anlama aynı zamanda dışarıdan da dolayımlanmalıdır. İster iletişimde ister eylemde kendimizi ifade etme şeklimiz, kendimizi tanımlamamızda çok önemli bir aracıdır. Anlama ancak insan nesnelleştirmelerinin yorumlanması yoluyla ilerlediğinde güvenilir olabilir. Böylece kendimizi doğru bir şekilde iç gözlem yoluyla değil, tarihsel bağlamsallaştırma yoluyla anlarız. Bir zamanlar Hegel'in Berlin'de tuttuğu sandalyeyi şimdi işgal eden Dilthey, düşüncesinin bu son aşamasında, selefinin bizi geçmişle ilişkilendiren araç olarak nesnel ruh teorisini yeniden canlandırmıştır. 1906'da Dilthey, genç Hegel üzerine ufuk açıcı bir çalışma yayınlamıştır: Die Jugendgeschichte Hegels, yakın zamanda keşfedilen teolojik ve politik parçalardan yararlanmaktadır. Bu bilinmeyen ilk parçalar, Hegel'in, Dilthey'in her zaman karşı çıktığı diyalektik sistemleştirme tarafından kısıtlanmadan önceki tarihsel nezaketini açığa vurmaktadır. Dilthey'in öğrencisi Herman Nohl bu parçaların bazılarının şifresinin çözülmesine yardımcı olmuş ve bunları yayınlamaya devam etmiştir (Makkreel, 2020: 7).

Dilthey ilhamının bir kısmını Friedrich Schleiermacher'in hermenötik üzerine yaptığı ve yeniden canlanmasına yardımcı olduğu çalışmalarından almıştır. Her iki figür de Alman Romantizmi ile bağlantılıdır (Ramberg, 2020: 3-17). Schleiermacher, Alman Romantizminden güçlü bir şekilde etkilenmişti ve bu da onu insan duygularına ve hayal gücüne daha fazla vurgu yapmaya yöneltmiştir. Dilthey ise Schleiermacher üzerine geniş bir monografinin yazarı olarak Droysen ve Ranke'nin insan bilimlerinin felsefi meşrulaştırılmasına ilişkin ortaya attığı sorulara yanıt vermekteydi. Doğanın bilimsel açıklamasının "erklären" olduğunu ileri sürmüştür. Konu dünyanın sembolik olarak dolayımlanan uygulamalar yoluyla insanlara nasıl verildiğine dair bir teori ile tamamlanmalıydı. Böyle bir teoriyi sağlamak, Dilthey'in tüm akademik kariyerini adadığı bir çalışma alanı olan beşerî bilimler felsefesinin amacıydı. Romantik yorum bilim okulunun, tarihsel olarak yerleşik yorumcuların- Kartezyen bir düalizm veya "teorik" özne yerine "yaşayan" bir öznenin- bireysel-psikolojik ve toplumsal-tarihsel tanımlama ve analizi birleştiren "anlama" ve "yorumlama"yı (Verstehende) kullandıklarını vurgulamıştır. Dilthey, "tarihsellik"e yaptığı vurguyla diğer Alman Romantiklerinden ve hayat felsefecilerinden ayrılmaktadır. Dilthey insanı tarihsel bir varlık olarak anladı. Ancak tarih, geçmişin bir nesnesine göre değil, "bir dizi dünya görüşüne" göre tanımlanmalıydı (Palmer,

1969: 117). İnsan kendini derinlemesine düşünme veya iç gözlem yoluyla anlayamaz, ancak yalnızca "tarihin ona anlatabileceğiyle... asla nesnel kavramlarla değil, yalnızca kendi varlığının derinliklerinden ortaya çıkan canlı deneyimle" anlayabilir (Palmer, 1969: 117). Dilthey, insanın anlayışının geçmiş dünya görüşlerine, yorumlara ve paylaşılan bir dünyaya bağlı olduğunu, "tüm anlayışın içsel zamansallığını" vurgulamak istemiştir (Palmer, 1969: 117-118).

Schleiermacher tarafından kurulan yorumlayıcı araştırma süreci, Dilthey'in hermenötik çember dediği şeyi, yani örtülü ile açık olan, tikel ile bütün arasındaki yinelenen hareketi içermekteydi. Schleiermacher, kutsal metinleri (örneğin Pavlus'un mektupları) ve Klasik metinleri (örneğin Platon'un felsefesini) yorumlamaya yönelik yaklaşımları, "genel yorum bilgisi" (Allgemeine Hermeneutik) olarak önerdiği şeyin daha spesifik biçimleri olarak görmekteydi. Schleiermacher, yorum bilime "anlama sanatı" olarak yaklaşmış ve bir metni yorumlamada hem dilin hem de yazarın düşüncelerinin önemini kabul etmiştir (Palmer, 1969: 105). Dilthey, doğa bilimlerinin aksine, anlamayı insan bilimlerinin (Geisteswissenschaften) anahtarı olarak görmüştür. Doğa bilimleri doğayı gözlemler ve açıklar, ancak beşerî bilimler insanın yaşamın ifadelerini anlar. (Palmer, 1969: 105) Bir bilimi "yaşam, ifade ve anlayış arasındaki sistematik ilişkiye dayanan bir prosedür aracılığıyla bize ulaşılabilir" olduğu sürece Dilthey onu insan bilimlerinin bir parçası olarak görmüştür (Palmer, 1969: 107). Dilthey'in çalışmaları, Friedrich Nietzsche, Georg Simmel ve Henri Bergson ile birlikte yirminci yüzyılın başlarındaki *Lebensphilosophie* [Yaşam Felsefesi] ve *Existenzphilosophie*'yi [Varoluşçu Felsefe] etkilemiştir. Dilthey'in çalışmaları, Martin Heidegger'in "olgusal yaşamın hermenötiğini" geliştirdiği ilk derslerinde de geçmektedir. *Varlık ve Zaman*'da (1927) hermeneutik yaklaşım da açıklanmaktadır. Ancak Heidegger, Dilthey'i giderek daha fazla eleştirmeye başlamış ve yorumuyla insan varlığının olasılıklarının daha radikal bir "zamansallaştırılmasını" savunmuştur. Heidegger'den etkilenen Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*'da (Hakikat ve Yöntem, 1960) Dilthey'in hermenötik yaklaşımını hem aşırı estetik ve öznel hem de yöntem odaklı ve "pozitivist" olmakla eleştirmiştir. Gadamer'e göre Dilthey'in hermeneutiği; ontolojik hakikat olayıyla yeterince ilgilenmez ve yorumcunun yorumlarının geleneğin dışında olmayıp gelenek içinde belirli bir konumu işgal ettiğine, yani zamansal bir ufka sahip olduğuna dair imaları yeterince dikkate almaz.

Dilthey'in Hermeneutiğin'e dair iki eser hazırlanmıştır. Bunlardan ilki Rudolf A. Makkreel'in hazırlamış olduğu "Wilhelm Dilthey: Selected Works, Volume IV: Hermeneutics and the Study of History" (*Wilhelm Dilthey: Seçilmiş Eserler, Cilt IV: Hermenötik ve Tarih Çalışması*) dır. Filozof ve kültür tarihçisi Wilhelm Dilthey'in yirminci yüzyıl Kıta felsefesi üzerinde, geniş bir yelpazedeki bilimsel disiplinler üzerinde önemli ve devam eden bir etkisi olmuştur. Kitabın birinci bölümünde filozofun üç yapıtı sunulmuştur: Bunlar; "Schleiermacher'in Hermenötik Sisteminin Önceki Protestan Hermenötikle İlişkisi", "Öğrenci ders notlarına dayanan 'Anlama ve Hermenötik Üzerine' (1867-68)" ile Hermenötiğin tarihinin izini Helenistik Yunanistan'a kadar süren "Hermeneutiğin Yükselişi" (1900) isimli metinlerdir. Bu ünlü makalenin tüm ekleri, bazıları ilk kez olmak üzere burada çevrilmiştir. Bunlarda Dilthey, hermenötikle ilgili üç felsefi açmazı dile getiriyor ve anlama ile açıklama arasında nihai bir yakınlaşmayı öngörmektedir. İkinci Kısım, Dilthey'in Buckle'ın istatistiksel tarihi kullanımı ve Burckhardt'ın kültürel tarihi üzerine yazdığı inceleme yazılarına ayrılmıştır. Kitapta; "Friedrich Schlosser ve Evrensel Tarih Sorunu" adlı bir makalesi dışında Boeckh, Jakob Grimm, Mommsen, Ranke ve Ritter'in öğrencisi olarak ilk yıllarını hatırlatan bir konuşma, aynı zamanda Dilthey'in, Aydınlanma'yı tarihsel bilincin yükselişine yaptığı önemli katkıları

göstermek için yeniden incelediği "On sekizinci Yüzyıl ve Tarihsel Dünya" makalesi de yer almaktadır (Makkreel vd. 2010: 4-8).

I. N. Bulhof, 2012'de Wilhelm Dilthey: A Hermeneutic Approach to the Study of History and Culture (Wilhelm Dilthey: Tarih ve Kültür Çalışmalarına Yorum bilimsel Bir Yaklaşım) çalışmasını yayımlamıştır. Felsefe, insanın gerçekliğin zenginliği ve karmaşıklığı karşısındaki şaşkınlığından kaynaklanır. Gerçekliğin ne olduğunu kelimelerle ve kavramlarla ifade edilmeye çalışılır. Filozof, bu gerçekliğin tüm insanlar tarafından deneyimlendiği ancak çok farklı şekillerde deneyimlendiği gerçeğinden yola çıkarak, gerçekliğin kalbini, merkezini, gizli hazinesini, gökle yeri birbirine bağlayan ortadaki ağacı, dünyanın geldiği merkezi noktayı bulmaya çalışır. Deneyimin muazzam karmaşıklığı anlam kazanmaya başlar ve buradan itibaren düzen görünür hale gelir. "Gerçeklik nedir?" diye sormak aslında bir labirente girdiğimizi fark etmektir. Wilhelm DiIthey'in hermenötik felsefesi, onun bu labirentteki kendi gezintilerinin meyvesidir. Çağının pek çok entelektüeli gibi o da içinde yetiştiği Hıristiyan dinine olan inancını kaybetmiştir. Üniversite yıllarında teolojiden felsefeye, özellikle de felsefe tarihine, genel olarak insan düşüncesine yönelmiştir; geçmiş inanç sistemlerinin şaşırtıcı çeşitliliğinin kökenini ve değerini merak etmiştir. Gerçeklik labirentinin merkezinde, insanın karşılaştığı gerçekliğin edebi bir metinle karşılaştırılabilir olduğu iç görüsünü bulmuştur. Bizim için her şey bir anlam anlamına gelmektedir. Ve insan ama o şekilde ama bu şekilde içinde bulunduğu dünyayı anlamlandırmaya çalışan bir varlıktır. Gerçeklik sessiz bir nesne değil, özerk bir anlam kaynağıdır, bir kendini ifşa etme eylemidir. Dolayısıyla gerçekliğin bilgisi, aktif bir öznenin pasif bir nesne üzerinde gerçekleştirdiği eylemlerin ürünü değil, iki özne arasındaki iletişimsel etkileşimin ürünüdür. Wilhelm Dilthey, işte bu yüzden "anlam ve yorum" konusuyla yakından ilgilenmiştir (Bulhof, 2012: 4-7).

Wilhelm Dilthey, hermenötik sorununu felsefi kariyerinin oldukça geç bir döneminde konulaştırmaya başladığı için, onun 1860 yılında henüz yirmi yedi yaşındayken hermenötik tarihi üzerine kapsamlı bir el yazmasını tamamlamış olması bazıları için şaşırtıcı olabilir. *Schleiermacher's Hermeneutical System in Relation to Early Protestant Hermeneutics* başlıklı bu üç bölümlük el yazması, Dilthey'in sözde Preisschrift'i veya hermenötik üzerine ödüllü denemesini olmuştur. İnsanı anlamak istiyoruz. Diğer tüm nesnelerle ilgili olarak bu açıklamalara artan bir ilgi söz konusudur; insanlarla ilgili olarak, anlamaya yönelik bir ilgi. Diğer nesnelerle ilgili olarak bize şeylerin içkin benzerliğini vermeyen açıklamalar aranmaktadır. "Daha önceki bir yazımda sanatta ve özellikle şiirde bireyleşmenin temsilini tartışmıştım. Şimdi bireylerin bilimsel bilgisi sorunuyla ve aslında genel olarak tekil insan varoluşunun ana biçimleriyle ilgilenmemiz gerekiyor. Böyle bir bilgi mümkün müdür ve onu elde etmek için hangi araçlar elimizdedir? Bu çok önemli bir sorundur. Her yerde eylem, diğer kişilerin anlayışlı olmasını gerektirir; İnsanoğlu olarak mutluluğumuzun büyük bir kısmı başkalarının ruh hallerini hissedebilmekten kaynaklanmaktadır" (Makkreel vd. 2010: 235).

Dilthey'in teorisinde en çok eksik olan şey, tarihsel dinamikler fikriydi; Tarihsel süreç çalışmasını, bireyin zihinsel gelişiminin incelenmesi (tanımlanması) ile değiştirmişti: Çalışmalarının neredeyse tamamı biyografiler veya biyografik taslaklardı. Bilimini "yaratıcı sentez" yapabilecek hale getirmek için Hegel'e döndü ancak diyalektiği göz ardı ederek yönteminin yalnızca metafizik öğelerini ödünç almıştı. Tarihsel gelişimin özünü sanatsal dehaların "metafizik deneyiminde" gördü ve böylece açıkça metafiziği gelişimin ana kavramı haline getirmiştir. Ancak dünya görüşü Gründerizm ve Alman emperyalizminin başlangıcı döneminde şekillenen Dilthey, o dönemde klasik idealizmi yeniden canlandırmanın imkânsızlığını fark etti ve şüpheciliğe düştü. Düşünceleri Nietzsche- Spengler'in uzun gelişim

zincirinin bir halkasını temsil etmekteydi. Düalist dünya görüşünü edebiyat eleştirisine uygulayan Dilthey, öncelikle yöntemini Scherer - Schmidt'in tarih ve filoloji ekolünün karşısına koydu; Eğer bu okul, Comte, Taine ve diğerlerinin pozitivizminin etkisi altında, edebi fenomenlerin incelenmesini doğa bilimlerinin doğruluğuna indirgemeye çalışıyorsa ve insanı, çevresinin etkisi altında oluşan sosyal bir varlık olarak görüyorsa, o zaman Dilthey, tam tersine, bir sanat eserini belirleyen dış koşulların incelenmesine isyan etti, dikkatini doğrudan yazarın dünya görüşüne ve şiir için deneyimin önemine aktardı. Dilthey'e göre sanatçının dünyası, diğer insanların dünyasından farklıdır: Birincisi, onun zihinsel yapısının a priori bir parçası olan şiirsel fanteziyle beslenir ve ikinci olarak sanatçı, kendisini bu gerçeklikten kurtarma arzusuyla karakterize edilir. Kendi güçlü, istemsiz yaratma arzusunun yardımıyla gerçekliğin baskısı; dolayısıyla her sanat eseri, yaşam deneyimlerinden beslenen ayrı bir olayın tasarımıydı. Edebiyat eleştirisinin amacı şiir ile yazarın deneyimi arasında bir bağlantı kurmaktır.

Wilhelm Dilthey'in Eserleri ve Konuları

Dilthey'in dünya görüşü, Oswald Spengler'in tutarlı göreciliğine ve "The Decline of the West" (*Batı'nın Çöküşü*) adlı eserine yansımıştır (Spengler, 1997: 10). Spengler, kitabını, Avrupa merkezli tarih görüşünün, özellikle de tarihin doğrusal "antik – orta çağ - modern" başlığına bölünmesinin reddedilmesini içeren, toplumsal çöküşün spesifik bir metaforu olan "Kopernik'in tersine çevrilmesi" olarak tanıtmıştır. Dilthey'in dünya görüşü türlerini örnek alarak Spengler, farklı yaşam biçimleri (teorik, ekonomik, estetik, sosyal ve dini) arasında ayrım yapmıştır. Dilthey'in beşerî bilimlerin anlaşılmasına ve metodolojisine ilişkin bir teori olarak hermeneutik anlayışı, bilim felsefesi doğa bilimleri ile beşerî bilimler arasındaki ayrımı ele alan tüm sonraki tartışmalar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu etkinin oluşmasında yayımladığı çalışmaların büyük bir etkisi vardır. Filozof tüm hayatı buyunca yirmi altı tane kitap ve çok sayıda makale yazmıştır. Bu süreç birkaç kuşak boyunca gerçekleşebildiği için dünya görüşü tarihinin bir ürünüdür. O'nun fikirleri her türden bilimsel nitel yöntemin yorum bilim açısından uygulanmasına ilham vermiştir. Dilthey'e göre her dünya görüşü aynı ilkelere göre şekillenir ve dolayısıyla tüm dünya görüşleri ortak bir yapıya sahiptir. Dilthey okulunun önemli bir öğrencisi, Dilthey'in tüm eserlerinin yayınlanmasında çalışan Alman-Fransız tarihçi ve filozof Bernhard Groethuysen'di (Dilthey & Groethuysen, 1931: 4-5). Dilthey'in kitaplarına ve deneme tarzındaki makaleleri hermeneutik açısından dev bir külliyatın oluşmasına vesile olmuştur.

Filozofun Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte (*Beşerî bilimlere giriş. Toplum ve tarih çalışmaları için bir temel sağlamaya yönelik çalışma*) ilk eseridir. Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır. İçeriğinde; Beşeri bilimlere bu girişin amacı, Beşeri bilimler doğa bilimleriyle birlikte bağımsız bir bütündür, Bütün bunların doğa bilimleriyle ilişkisi, Beşeri bilimlere genel bakış, Malzemeniz, İçlerindeki üç sınıf ifade, Bireysel bilimlerin tarihsel ve toplumsal gerçeklikten ayrılması, Bu gerçekliğin unsurları olarak bireysel insan bilimleri, Tarihsel ve toplumsal gerçeklik bağlamında bilişin konumu, İnsanlığın ve bireysel halkların doğal yapısının bilimsel olarak incelenmesi, Bireysel bilimlerin iki ileri sınıfı arasındaki ayrım, Kültür sistemlerinin bilimleri, Toplumun dış organizasyonu bilimleri, Tarih felsefesi ve sosyoloji gerçek bilimler değildir, Göreviniz çözülemez, Yöntemleriniz yanlış, Toplumun bireysel bilimleriyle ilişkili olarak tarih biliminin konumunu tanımıyorlar, Bireysel bilimlerin giderek genişlemesi ve mükemmelleşmesi, Bireysel zihin bilimleri için epistemolojik bir temele duyulan ihtiyaç, Efsanevi fikirler ve Avrupa'da bilimin ortaya çıkışı, Eski halkların gelişiminde metafizik

aşama, Modern Avrupa halklarının metafizik aşaması, İnsanın gerçekliğe karşı metafizik konumunun çözülmesi vb. bilimsel denemelerden oluşmaktadır (Dilthey, 1922: 3-7).

Yazarın Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation (*Rönesans ve Reformdan bu yana insanların dünya görüşü ve analizi*) ikinci kitabıdır. Bu kitaptaki makaleler felsefe tarihini din tarihiyle birleştiriyor ve bunların metafizikteki etkileşimini aydınlatmaktadır. Bu, 1923'ten önce yayınlanan bir kitabın reprodüksiyonudur. Bu kitapta eksik veya bulanık sayfalar, kötü resimler, hatalı işaretler vb. gibi zaman zaman kusurlar olabilir. Bunlar orijinal yapının bir parçasıydı veya tarama işlemi kitabın orijinalliğini korumuştur. Kusurlarına rağmen bu çalışmanın kültürel açıdan önemli olduğunu kabul etmeliyiz (Dilthey, 1914: 8-9). Studien zur Geschichte des deutschen Geistes. Leibniz und sein Zeitalter. Friedrich der Große und die deutsche Aufklärung. Das achtzehnte Jahrhundert und die geschichtliche Welt (*Alman ruhunun tarihi üzerine çalışmalar. Leibniz ve zamanı. Büyük Frederick ve Alman Aydınlanması. On sekizinci Yüzyıl ve Tarihsel Dünya*) Dilthey'in on sekizinci yüzyılı, özellikle de Aydınlanma'yı ele aldığı Deutsche Rundschau'daki makalelerinden oluşan bir derlemedir (Dilthey, 1927: 1-2). Die Jugendgeschichte Hegels und andere Abhandlungen zur Geschichte des Deutschen Idealismus (*Hegel'in gençlik tarihi ve Alman idealizminin tarihi üzerine diğer incelemeler*) Dilthey'in, Hegel'in elyazmalarını kullanarak Hegel'in felsefesinin gelişimini tarihsel olarak anlaşılır kılma girişimini içermektedir (Dilthey, 1921: 1). Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Erste Hälfte: Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften (*Manevi dünya. Hayat felsefesine giriş. İlk yarı: Beşerî bilimlerin temelleri üzerine incelemeler*) bu kitapta Dilthey manevi/ metafizik dünya kavramını son derece geniş bir şekilde yaşam felsefesini de katarak açıklamıştır. Bu teorik temelin üzerine beşerî bilimleri yerleştirmiştir (Dilthey, 1924: 3). Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Zweite Hälfte: Abhandlungen zur Poetik, Ethik und Pädagogik (*Manevi dünya. Hayat felsefesine giriş. İkinci yarı: Şiir, ahlak ve pedagoji üzerine incelemeler*) ilk cildin devamı niteliğindeki bir eserdir. 77 yaşındaki Dilthey'in yayınlanmak üzere onayladığı makaleleri içermektedir. Burada odak noktası, tanımlayıcı ve ayrıştırıcı bir psikoloji hakkındaki fikirlerdir. Bu cildin birinci bölümü beşerî bilimlerin temeli üzerine incelemeleri ikinci bölümü ise şiir, ahlak ve pedagoji üzerine denemeleri ihtiva etmektedir (Dilthey, 1924: 6).

Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften (*Beşerî bilimlerde tarihi dünyanın yapısı*) kitabı ön açıklamalar dışında; Beşerî bilimlerin sınırlandırılması, Doğa bilimleri ve beşerî bilimlerdeki yapı farkı, Beşerî bilimler arasındaki bağlantıya ilişkin genel önermeler, Nesnel anlayış, Beşerî bilimlerin yapısı kısımlarından oluşmaktadır (Dilthey, 1927: 4-7). Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie (*Weltanschauung*. [Dünya Görüşü] *Felsefenin Felsefesi Üzerine İncelemeler*) kitabı tüm felsefenin değerlerinin ölümsüzlüğü ile insan düşüncesinin göreliliğini birleştiren bir bakış açısı kazanma çabasıyla karakterize edilebilir. Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems (Pedagoji. Sistemin tarihçesi ve temel ilkeleri) inde kendi bakış açısıyla eğitim alanında pedagojik bir sistem tahayyülünü açıklamaktadır (Dilthey, 1934: 2). System der Ethik (*Etik Sistemi*) filozofun etik hakkındaki denemelerinden oluşmaktadır (Dilthey, 1958: 11). Dilthey, etiğe antropolojik temelli bir yaklaşım önermiştir. Dilthey natüralizmi fazla indirgeyici bulmaktadır; etik görüşleri onu özgürlük idealizmine yöneltir, estetik olarak nesnel idealizme ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Hiçbir metafizik formülasyon göreceli geçerlilikten daha fazlasına sahip olamaz çünkü deneyimi aşan bir bütünleştirmeye ulaşmaya çalışır. Dilthey, felsefenin her şeyden önce etik bir işlevi olduğuna, asıl amacının "dünya bulmacasını" çözmek olduğuna inanmaktadır.

Vom Aufgang des geschichtlichen Bewußtseins. Jugendaufsätze und Erinnerungen (*Tarihsel bilincin ortaya çıkışı üzerine. Gençlik yazıları ve anılar*) da Dilthey insanı tarihsel bir varlık olarak anlamaktadır. Ancak tarih, geçmişin bir nesnesine göre değil, "bir dizi dünya görüşüne" göre tanımlanmaktadır. İnsan kendini derinlemesine düşünme veya iç gözlem yoluyla anlayamaz. Ancak yalnızca "tarihin ona anlatabileceğiyle..." nesnel kavramlarla değil, yalnızca kendi varlığının derinliklerinden ortaya çıkan canlı deneyimle anlayabilir. Bu kitap tarihsel kanıtlar ve tarihin bir bilim olarak statüsüne ilişkin sorular etrafında hazırlanmıştır (Dilthey, 1936: 5-10). Zur preußischen Geschichte. Schleiermachers politische Gesinnung und Wirksamkeit. Die Reorganisation des preußischen Staates. Das allgemeine Landrecht (*Prusya tarihi üzerine. Schleiermacher'in siyasi görüşleri ve etkinliği. Prusya devletinin yeniden düzenlenmesi. Genel arazi hukuku*) Prusya tarihini yorum bilim çerçevesinde açıklamış olduğu teknik bir eserdir (Dilthey, 1936: 20). Leben Schleiermachers. Erster Band. Teilband I: 1768–1802; Teilband II: 1803-1807 (*Schleiermacher'in Hayatı. İlk cilt. Bölüm I: 1768–1802; Bölüm II: 1803-1807*) Friedrich Schleiermacher, Aydınlanma'nın eleştirilerini geleneksel Protestan Hıristiyanlıkla uzlaştırma girişimiyle tanınan bir Alman Reformcu ilahiyatçı, filozof ve İncil bilginidir. Aynı zamanda yüksek eleştirinin evriminde de etkili olmuş ve çalışmaları modern yorum bilgisi alanının temelinin bir parçasını oluşturmuştur. Daha sonraki Hıristiyan düşüncesi üzerindeki derin etkisinden dolayı kendisine sıklıkla "Modern Liberal Teolojinin Babası" adı verilmektedir. Schleiermacher'in psikolojisi, ego ve ego olmayanın fenomenal ikiliğini temel alır ve insan yaşamını, bu unsurların sonsuz hedefi olarak iç içe geçmeleriyle etkileşimi olarak görür. Düalizm dolayısıyla mutlak değildir ve her ne kadar insanın kendi yapısında beden ve ruhtan oluşmuş olarak mevcut olsa da, yalnızca orada bile görecelidir (Dilthey, 1936: 22). Bu konuda Dilthey'in kinci bir eseri Leben Schleiermachers. Zweiter Band: Schleiermachers System als Philosophie und Theologie. Teilband I: Schleiermachers System als Philosophie; Teilband II: Schleiermachers System als Theologie (*Schleiermacher'in Hayatı. İkinci cilt: Felsefe ve teoloji olarak Schleiermacher'in sistemi. Bölüm I: Felsefe olarak Schleiermacher'in sistemi; Bölüm II: Teoloji olarak Schleiermacher'in sistemi*)dir. Schleiermacher yaşamı boyunca hermenötik üzerine kapsamlı bir yayın yapmasa da bu alanda geniş çapta dersler vermiştir. Konuyla ilgili yayımlanmış ve yayımlanmamış yazıları ölümünden sonra bir araya toplanarak 1838'de Hermeneutik und Kritik mit besonderer Beziehung auf das Neue Testament (*Yeni Ahit'e özel atıfla yorum bilgisi ve eleştiri*) adıyla yayımlanmıştır. Schleiermacher, yorumbilimi belirli yorumlama yöntemlerinden (örneğin İncil'deki veya klasik metinleri yorumlama yöntemleri) uzaklaştırmak ve insanların genel olarak metinleri nasıl anladıklarına odaklanmak istemiştir. Kutsal Yazıları yorumlamakla ilgileniyordu, ancak bunun ancak tüm metinlere uygulanabilecek bir yorum sistemi oluşturulduktan sonra doğru şekilde yapılabileceğini düşünüyordu. Bu süreç sistematik ya da tam anlamıyla filolojik bir yaklaşım değildi; onun "anlama sanatı" dediği şeydi. Metni, yazarın metni oluşturmadan önce sahip olduğu düşünceleri iletmek için kullandığı bir araç olarak görüyordu. Yazarın metni üretmesine neden olan da bu düşüncelerdi; metnin yaratıldığı anda bu "iç düşünceler" dilde "dış ifade" haline gelmekteydi. O halde bir metni yorumlayabilmek için tercümanın hem yazarın iç düşüncelerini hem de metni yazarken kullandığı dili dikkate alması gerekmekteydi. Metinleri yorumlamaya yönelik bu yaklaşım, hem "dilbilgisel yorumu" hem de "psikolojik (veya teknik) yorumu" içermekteydi. İlki metnin diliyle ilgilidir; ikincisi yazarın düşünceleri ve amaçlarıyla ilgilidir. Schleiermacher'in çalışmasının hermeneutik alanı üzerinde derin bir etkisi olmuştur; öyle ki ondan sıklıkla "genel bir çalışma olarak modern hermenötiğin babası" olarak bahsedilmektedir. Dilthey bu kitabında en çok önemsediği filozof olan Schleiermacher'in felsefik sistemini yorumlayarak açıklamaktaydı (Dilthey, 1966: 1-15). Schleiermacher, yazarın

düşüncelerinin yazardan daha iyi anlaşılabileceği iddiasına rağmen, "iyi yorumun ancak yaklaşık olarak tahmin edilebileceğini" ve yorumbilimin "mükemmel bir sanat" olmadığını da kabul etmektedir. Sanat, "kendini anlamanın tüm koşullarına sahip olarak" yorumcuyu en iyi konuma getiren bir olgudur.

Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Portraits und biographische Skizzen. Quellenstudien und Literaturberichte zur Theologie und Philosophie im 19. Jahrhundert (*19. yüzyılın entelektüel tarihi üzerine. Portreler ve biyografik eskizler. 19. yüzyılda teoloji ve felsefe üzerine kaynak çalışmaları ve literatür raporları*) yazarın on beşinci kitabıdır. Yazar bu eserinde kendi bakış açısına göre XIX. yy. daki Avrupa düşüncesinin ve entelektüel tarihinin bir kritiğini yapmaktadır. (Dilthey, 1970: 1-2) Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Aufsätze und Rezensionen aus Zeitungen und Zeitschriften 1859-1874 (*19. yüzyılın entelektüel tarihi üzerine. 1859-1874 tarihli gazete ve dergilerden yazılar ve incelemeler*) de yine aynı konuyu yazmış olduğu denemeler üzerinden okuyucuya sun maktadır (Dilthey, 1972: 5). Flozofun yine aynı konudaki bir başka eseri de Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Aus »Westermanns Monatsheften«: Literaturbriefe, Berichte zur Kunstgeschichte, Verstreute Rezensionen 1867-1884 (19. yüzyılın entelektüel tarihi üzerine. "Westermann'ın Aylık Kitapçıkları"ndan: Edebi mektuplar, sanat tarihi üzerine raporlar, dağınık incelemeler 1867-1884) dir (Dilthey, 1974: 9). Die Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und der Geschichte. Vorarbeiten zur Einleitung in die Geisteswissenschaften 1865–1880 (*İnsan, toplum ve tarih bilimleri. Beşerî bilimlere giriş için hazırlık çalışması 1865-1880*) da Dilthey'in sistematik ana çalışması *Beşeri Bilimlere Giriş* için daha önce yayınlanmamış taslakları ve hazırlık çalışmalarını bir araya getirilmiştir (Dilthey, 1977: 4). Grundlegung der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und der Geschichte. Ausarbeitungen und Entwürfe zum zweiten Band der Einleitung in die Geisteswissenschaften 1870-1895 (*İnsan, toplum ve tarih bilimlerinin temelleri. Beşerî bilimlere giriş kitabının ikinci cildi için ayrıntılar ve taslaklar 1870-1895*) kitabı fiozofun el yazması mirasından yayınlanmamış ayrıntıları içerir ve bunların çoğu, beşeri bilimlere girişe devam etmeyi amaçlamaktadır (Dilthey, 1982: 1-2).

Logik und System der philosophischen Wissenschaften. Vorlesungen zur erkenntnistheoretischen Logik und Methodologie 1864-1903 (*Felsefi bilimlerin mantığı ve sistemi. Epistemolojik mantık ve metodoloji üzerine dersler 1864-1903*) kitabı Dilthey'in beşerî bilimlere ilişkin felsefi temelini, derslerinin yansımasıyla belgeliyor ve yazılarının ancak yetersiz bir şekilde ortaya koyduğu sonuçları sunabilmektedir. Mantık biliminin en ön önemli filozofu Georg Wilhelm Friedrich Hegel'in fikirleri de bu kitapta değerlendirilmektedir. Hegel, Ruhun Fenomenolojisi'nde antik logos felsefesinin devamı olan ontolojik- metafiziksel bir mantık geliştirmiştir. Aynı zamanda ontolojik olmayı vir varlık değeri olarak kabul etmektedir. Hegel'in "*Mantık Bilimi*" modern zamanların en etkili felsefi yazılarından biridir ve diğer şeylerin yanı sıra, Frankfurt Okulu'nun neo -Marksizminde, felsefi hermenötikte ve diyalektik materyalizmde rol oynamaktadır (Dilthey, 1990: 17-23). Psychologie als Erfahrungswissenschaft, Erster Teil: Vorlesungen zur Psychologie und Anthropologie 1875-1894 (*Ampirik bir bilim olarak psikoloji, Birinci Bölüm: Psikoloji ve Antropoloji Üzerine Dersler 1875-1894*) Dilthey'in psikoloji ve antropoloji üzerine derslerini ilk kez bir araya getirmiştir. Araştırmacıların daha önce çok az bilgiye sahip olduğu öğretim faaliyetinin geniş bir kısmı da bu kitapta yer almaktadır (Dilthey, 1997: 1). Bu cildin devamı niteliğindeki bir diğer çalışması ise Psychologie als Erfahrungswissenschaft, Zweiter Teil: Manuskripte zur Genese der deskriptiven Psychologie 1860-1895 (*Ampirik bir bilim olarak psikoloji, İkinci Bölüm: Betimleyici psikolojinin doğuşu üzerine el yazmaları 1860-1895*) dır. Kitap, tanımlayıcı

psikoloji hakkındaki tartışmalara ilişkin ilk metinlerden biridir. Dilthey yeni bir felsefi sistem değil, bir "felsefe felsefesi" geliştirmiştir. Bunun görevi öncelikle metafizik sistemlere yol açan dünya görüşlerini anlamaktır. Bu program, Dilthey'in psikoloji terimini kullandığı anlamda "metafiziğin psikolojisi" olarak da anlaşılabilir. O zaman mesele artık metafizik argümanlarla uğraşmak değil, sistemleri temel bir ideolojik tutumun ifadesi olarak anlamak olabilir (Dilthey, 2005: 2-8).

Allgemeine Geschichte der Philosophie. Vorlesungen 1900-1905 (*Felsefenin Genel Tarihi. Dersler 1900-1905*) de Dilthey, cihanşumul bir felsefe tarihi yazmıştır. Bu cilt, Dilthey'in yirmi yıllık bir süre boyunca (1885 yaz yarıyılı ile 1905 kış yarıyılı arasında) verdiği, genel felsefe tarihi üzerine geniş, etkili Berlin dersini ilk kez sunmaktadır. Buna ek olarak, dersin dinleyicileri için basılan ve her biri güncellenmiş altı baskı halinde ortaya çıkan "Biyografik-edebi taslak" yeniden kullanıma sunulmuştur. Kitap filozofun toplu yazılarının devamı niteliğindedir. Bu cilt, diğer şeylerin yanı sıra, Eduard Spranger ve Herman Nohl'un iki büyük ders notuna dayanmaktadır. Dilthey, felsefe tarihinin ana hatlarını evrensel bir tarihsel perspektiften çiziyor ve "Doğu halklarının" dini-felsefi anlayışlarından 19. yüzyılın sonlarındaki Batı Avrupa felsefesine kadar insan düşüncesinin tarihini baştan ele almaktadır. Bunu yaparken yalnızca doksografik çıkarların peşinde koşmaz, aynı zamanda felsefe tarihini de felsefi temelin bir parçası olarak görür (Dilthey, 2000: 8).

Logik und Wert. Späte Vorlesungen, Entwürfe und Fragmente zur Strukturpsychologie, Logik und Wertlehre (*Mantık ve Değer. Yapısal psikoloji, mantık ve değer teorisi üzerine geç dersler, taslaklar ve parçalar 1904-1911*) Tamamen el yazması mirasından alınan materyallere dayanan bu eser Dilthey'in 1904'ten 1911'e kadar olan yıllarda bilgi teorisini kendi psikolojik yapısal bağlantı teorisine dayanarak genişletme girişimini belgelemektedir. Gerçekliğe ilişkin ifade ve yargıların yanı sıra takdirler, değer yargıları, kurallar ve normlar mantıksal içerik açısından incelenmektedir. Dilthey böylece değer belirlemeleri ve normların epistemolojisini ve mantığını anlamayı hedeflemektedir. İlk olarak sunulan Bölüm A'da Dilthey'in 1906 yaz yarıyılındaki "Temellerde Felsefe Sistemi" hakkındaki son dersi ve bunun 1906 ile 1911 arasındaki diğer ayrıntıları verilmektedir. Dilthey burada duygu ve irade ifadelerini ifadeler ve yargılarla eşit bir zemine yerleştirir. Asıl mesele nesnel anlayışla ilgilidir. Böylece, uğruna çabaladığı antropolojik bilgi teorisini daha önce bilinenden daha net bir şekilde özetlemektedir. Bir yanda B kısmı her türlü bilginin hayat bağlamında temellerini ve mantığa yansımasını tartışan yazmalar, diğer yanda ise C kısmında değerler konusunu ele alan yazılarını sunulmaktadır. Cildin son kısmı D'de Dilthey, H. Rickert, A. Meinong ve E. Husserl'in konumlarıyla karşılaştırmalı olarak kendi konumunu değerlendirmektedir (Dilthey, 2004: 3-7).

Dichter als Seher der Menschheit. Die geplante Sammlung literarhistorischer Aufsätze von 1895 ("*İnsanlığın Kâhini Olarak Şair*". *1895'ten itibaren planlanan edebi-tarihsel makale koleksiyonu*) Cildin merkezi kısmı, Dilthey tarafından 1895 için planlanan ve henüz amaçlanan sıra ve biçimde yayınlanmayan "edebi-tarihsel makalelerinin" baskısıdır. [Eski ve yeni taslaklar] İlk başlık, şairin üretken varlıklarının ve özel toplumsal rolünün yeterli bir şekilde tanımlanmasına yönelik arayışı yansıtmaktadır. Cildin açılışında yer alan Shakespeare üzerine yapılan çalışma, çok yönlü bir gövde, Dilthey'in kültürel-tarihsel yaklaşımını, beşerî bilimlere girişinin devamı için hazırlık çalışmalarına yakınlığını ve kendi psikoloji anlayışına bağlı kalan yöntemini canlı bir şekilde göstermektedir (Dilthey, 2006: 11). Yazarın son eseri Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin (*Deneyim ve Şiir. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin*) üzerinedir. Bu kitap altı bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla; Modern Avrupa edebiyatı kursu, Gotthold Ephraim Lessing, Goethe ve şiirsel hayal gücü, Novalis,

Friedrich Hölderlin, Notlar şeklindedir. Dilthey'in büyük beğeni toplayan yayını *The Experience and Poetry*'nin ilk yayımından bir asır sonra Toplu Yazılar'ın sonuncusu olan bu ciltte toplanmıştır. Beş makaleden oluşan derleme, Dilthey'in tüm eserleri bağlamında genişletilmiş bir perspektiften sunulmaktadır. Lessing'in teolojiden edebiyata odaklanması, deneyim kavramının Hölderlin ve Goethe'nin makalelerinde pekiştirilmesi, Novalis'e yaklaşımları ve ulusal edebiyat gelişiminin (Batı) Avrupa çerçevesinde geç sınıflandırılması bu şekilde görünür hale gelmiştir (Dilthey, 2005: 10).

Dilthey, çok sayıda son derece kaliteli makaleler de kaleme almıştır. Bunlar içinde; Hayal ve Delilik, Şairlerin Hayal Gücü Üzerine, Beşerî bilimlere giriş: Toplum ve tarih çalışmaları için bir temel sağlamaya yönelik çalışma, Şairin hayal gücü: Poetikanın yapı taşları, Yorumbilimin ortaya çıkışı, Tecrübe ve Şiir, Felsefenin Özü, Beşerî bilimlerde tarihi dünyanın yapısı, Metafizik sistemlerde dünya görüşü türleri ve oluşumu, Manevi Dünya, Hegel'in gençlik tarihi ve Alman idealizminin tarihi üzerine diğer incelemeler, Pedagoji. Sistemin geçmişi ve temel çizgisi, Alman ruhunun tarihi üzerine çalışmalar, Tarihsel bilincin başlangıcından itibaren. Gençlik yazıları ve anıları, Prusya tarihi üzerine. Schleiermacher'in siyasi görüşleri ve etkinliği, Evrimsel bağlamında anlaşılan Reformcuların dini öğretisi, Kant'ın çalışmaları vs. sayılabilir. Zihinsel yaşam tek bir sürekli akış olarak kabul edilir, özü mantıksızlıkta, bilinçaltında ve teleolojik yönelimde yatmaktadır. Metodolojik olarak Dilthey, fenomenlerin "nesnel" veya "doğal bilim" açıklamasını, yaşamı "anlama" veya "yorumlama" yöntemiyle- tanımlayıcı psikoloji – karşılaştırmıştır.

Sonuç

Dilthey'e göre hayat -bu noktada neredeyse Bergson'la aynı fikirdedir- sınırsızdır ve tanımlanamaz, gizli kaynaklardan akar ve bilinmeyen hedeflere doğru çabalar; bilgimiz için yalnızca kısmen erişilebilirdir. Dünyadaki genel bilimsel eğilim "pozitivizmin" egemenliği altındadır. Bu düşünceyi savunanlar daha çok nicel yönteme vurgu yapar. Dilthey ise kuru pozitivizme ve bu anlayışa "yorumlayıcı" yaklaşımı benimseyerek kökten karşı çıkar. Bu yönüyle son derece ilginç ve değerli bir filozoftur. Dünyadaki bilimsel hâkim paradigma Dilthey'in yaklaşımı üzerinden yürütülseydi bugün çok daha farklı bir dünya ile karşılaşabilirdik. Bireysel yaşam fenomenleri ve bunların psikolojik yorumlanması ve anlaşılması erişilebilirdir. Tekrarlarını ve kalıplarını gözlemleyerek, belirli bir genel sınıflandırma oluşturulur; bu, bir veya başka bir bireysel fenomeni nispeten sabit genel türlere ve yasalara dahil etmeyi mümkün kılar; bu tür tipik olayların bir karışımı ve birleşimi olan tarihin yaklaşık olarak açıklanmasında araştırmacıya yardımcı olur. Bir bütün olarak tarihin hiçbir anlamı yoktur; yalnızca bireysel çağların, bireysel yapının kendi kendine yeten "kültürel sistemleri"nin mülkiyetindedir. Metodolojik olarak Dilthey'in "ruh bilimi" iki sistemi birleştirme girişimidir. İngiliz pozitivizminin nedensel-genetik açıklaması ve Alman idealizminin sezgisel anlayışını birleştirmeyi murad etmiştir.

Dilthey, Alman idealizmini daha bilimsel bir temelde yeniden canlandırmak istiyordu. Ancak idealizm ile pozitivizmin bu birleşimi tutarlı bir dünya görüşü ya da tutarlı bir yöntemle sonuçlanmamıştır. Bu sistemlerin unsurları Dilthey'in uygulamaya koyduğu yerde daima dağılır; şimdi şu ya da bu sisteme yönelmektedirler. Dilthey, özellikle Friedrich Schleiermacher'in o zamana kadar unutulmuş olarak kalan hermenötik çalışmalarından ilham almıştır. Her ikisi de Alman romantizmiyle ilişkilendirilebilir. Her ne kadar onun ampirizmi temel epistemolojik varsayımları bakımından İngiliz okulunun ampirizminden farklı olsa da, Dilthey genel olarak bir ampirist olarak kabul edilmektedir. Aslında o daha çok Bergson gibi

filozoflarla bağdaştırdığımız sözde vitalist harekete aittir. Auguste Comte'un reddettiği pozitivizmi bir yana Berlin Üniversitesi'nden meslektaşı Georg Simmel'in önerdiği sosyoloji versiyonuna daha yakındır. Dilthey, Friedrich Schleiermacher'in ortaya çıkardığı araştırma sürecine de "hermenötik çember" adını verir. Aslında onun düşünceleri Schleiermacher tarafından önerilen genel yorum bilgisi, Kutsal Yazıları yorumlamak için kullanılan yorum bilgisi ile klasik filozoflar tarafından kullanılan yorum bilgisinin bir birleşimiydi. Bu araştırma Dilthey'i anlama ve açıklama üzerine epistemolojik bir düşünceye yöneltmiştir. Bu kavramlardan aynı zamanda insan bilimleri ve sosyal bilimlerin gelişimini büyük ölçüde etkileyen doğa bilimleri ile manevi bilimler (Geisteswissenschaft) arasındaki ayrımı da ortaya çıkarmıştır. Bu anlayışlar aynı zamanda yüzyılın başında Almanya'da insan bilimleri üzerine söylemin büyük bir bölümünü işgal eden yöntemler (Metodenstreit) konusundaki tartışmayı da körüklemiştir.

H. A. Hodges, "Philosophy of Wilhelm Dilthey" çalışması, fikirleri çeşitli öğrenim alanlarına yayılan ve felsefenin bunlardan yalnızca biri olduğu Alman filozof Wilhelm Dilthey'in arkasındaki kavramlara bakmaktadır. Edebiyat ve müzikle ilgili eleştirel ve tarihsel çalışmaları; eğitim teorisi ve eğitim uygulamalarının tarihi, eski ve modern çalışmalar; Özellikle Rönesans ve Reformdan bu yana düşüncelerini şekillendiren dini ve siyasi tarihin yanı sıra felsefi fikirlerin tarihi üzerine araştırmaları da içermektedir. [Dilthey ve Kantçılık, Deneyim ve gerçeklik, Psikolojik yaklaşım, Değer yargılarının durumu, Tarih ve sosyal bilimler, Duygu ve hayal gücü, İfade; Anlama ve tarihsel bilgi, Tarih ve insan çalışmaları, Aklın aynası olarak felsefe, Metafizik; Görelilik vb.] (Hodges, 2013: 2-11) Hans-Ulrich Lessing, Rudolf A Makkreel ve Riccardo Pozzo Recent Contributions to Dilthey's Philosophy of the Human Sciences (Dilthey'in İnsan Bilimleri Felsefesine Son Katkılar) eserinde beşerî bilimleri, bunların ne olduğunu ve neler başarabileceklerini anlamak, Dilthey'in ölümünden yüz yıl sonra, yaşadığı dönemde olduğu kadar bugün de önemli bir görev olarak atfedilmiştir. Dilthey'in argümanları ve beşerî bilimler için kapsamlı bir felsefi temele ilişkin konumu bugün hala önemlidir. Pozitivist iktidar iddiaları karşısında manevi dünyanın özerkliğini savunması, beşerî bilimlerdeki araştırmaların değerlendirilmesi için önemli perspektifler sağlar. Dilthey'in ölümünün 100. yıldönümünde, on tanınmış araştırmacı Dilthey'in günümüzün sorunlarına nasıl verimli hale getirilebileceğini göstermek için iki konu alanını: 'Dilthey ve Kant' ile "Dilthey ve Hermeneutik'i kullanmışlardır. Benjamin D. Crowe, Annette Hilt, Theodore Kisiel, Rudolf A. Makkreel, Massimo Mezzazanica, Jared A. Millson, Eric Sean Nelson, Frithjof Rodi, Maja Soboleva ve Denis Thouard'ın katkılarıyla hazırlanan kitap Dilthey'in düşünceleri çerçevesinde entelektüel tarihin, felsefe ve bilim tarihinin ve kavramlar tarihinin metodolojik olarak yenilenmesine adanmıştır (Lessing, 2011: 7-18).

Filozof ve kültür tarihçisi Wilhelm Dilthey'in (1833-1911) yirminci yüzyıl Kıta felsefesi üzerinde ve geniş bir yelpazedeki bilimsel disiplinler üzerinde önemli ve devam eden bir etkisi olmuştur. Rudolf A. Makkreel'in Dilthey: Philosopher of the Human Studies'de (Dilthey: Beşeri Çalışmaların Filozofu) bu etkiyi karşılaştırmalı olarak araştırmışlardır. Rudolf Makkreel, Dilthey'in felsefesini yorumlayıp ve onun karmaşık düşünce gelişimi için bir rehber sunmaktadır. Makkreel, Dilthey'in erken dönem psikolojik yazılarını daha sonraki yorumbilimsel ve tarihsel çalışmalarından ayırma eğilimine karşı, bunların temelde devamlılığını savunmaktadır (Makkreel, 1993: 2-10). Jos de Mul, The Tragedy of Finitude: Dilthey's Hermeneutics of Life (*Sonluluğun Trajedisi: Dilthey'in Yaşam Hermenötiği*) de modern, metafizik sonrası insanların, yaşamlarını temel olarak karakterize eden belirsizlik, olumsallık ve sonlulukla nasıl başa çıkabileceği sorusuyla yüzleşmektedir. Bu kitap, Dilthey'in

hayat yorum biliminin son iki yüzyıl boyunca felsefenin gelişiminin arka planına karşı yeniden değerlendirilmesini ve yeni bir analizini sunmaktadır. Jos de Mul, Dilthey'in çalışmalarını Kant, Schleiermacher, Hegel, Comte, Mill, Nietzsche, Husserl, Heidegger, Gadamer ve Derrida dahil olmak üzere onu etkileyen veya ondan etkilenen diğer filozoflarla ilişkilendirerek değerlendirmektedir. Sistematik analiz ve tarihsel araştırmayı bir araya getiren de Mul, kitaba Dilthey'in tamamlanmamış başyapıtı *Tarihsel Aklın Eleştirisi*'ni geliştirdiği ufku anlatarak başlamaktadır. Yazar daha sonra Dilthey'in yaşam ontolojisinin sistematik bir yeniden inşasını detaylandırıp, ontolojiyi diğer yirminci yüzyıl filozoflarının çalışmalarıyla ilişkilendirip, Dilthey'in düşüncesini güncel felsefi tartışmalar içinde konumlandırmaktadır (De Mul, 2004: 9-10). Dilthey, en çok doğa bilimleri ile beşerî bilimler arasında yaptığı ayrımla tanınır. Doğa bilimlerinin öncelikli görevi hukuka dayalı açıklamalara ulaşmak iken, insan bilimlerinin temel görevi insani ve tarihsel yaşamı anlamaktır. Dilthey'in amacı, Kant'ın öncelikli olarak bilişsel olan Saf Aklın Eleştirisini, Tarihsel Aklın Eleştirisine genişletmekti. Onun çalışmaları yaşanmış deneyimin tüm kapsamının hakkını verecek şekilde bir yorumlamaya tabidir. Tarihin anlamını anlamak, hem kendi deneyimlerimizin zamansal yapılarının içsel bir şekilde ifade edilmesini hem de başkalarının dışsal nesneleştirmelerinin yorumlanmasını gerektirir. Dilthey'in tarih ve hermeneutik üzerine düşünceleri, başta Ortega, Heidegger, Gadamer ve Ricoeur olmak üzere yirminci yüzyıl düşünürlerini derinden etkilemiştir. Tüm bilimlerde nesnel yaklaşımın daha ön plana çıkması biz insanların kendimizi daha iyi anlamaya ve anlatmaya yardımcı olacağı katıksız bir gerçektir.

Summary

Over the past century, naturalism as a philosophical movement has facilitated the application of a mechanistic-causal understanding of nature to the inner lives of individuals. This approach assumes that the same causal laws governing physical phenomena also apply to mental and emotional capacities. Kant sought to address this challenge by defining physical nature through pure reason, introducing a distinction between the "thing-in-itself" and appearances. According to Kant, appearances are merely manifestations, and while he argued that the mind can comprehend and attribute causality through intuition, it remained uncertain whether causality extends to the "thing-in-itself" behind appearances.

Wilhelm Dilthey proposed a distinct solution by differentiating between the natural sciences and the humanities, aiming to restore the autonomy and freedom of the rational human being. Rather than placing individuals solely within a natural context, Dilthey integrated them into a historical and cultural context, emphasizing spontaneity in their development. Similar to Kant's attempt to clarify the epistemological foundation of the natural sciences in the Critique of Pure Reason, Dilthey sought to establish the basis for what he called the humanities in his lifelong project, The Critique of Historical Reason. Dilthey's historical orientation can be traced back to Droysen's historical-philosophical ideas about historicism.

Dilthey's critique, encapsulated in the Critique of the Historical Mind, extends beyond Kant and encompasses the entire history of metaphysics. Inspired by Hegel's Phenomenology of Spirit, Dilthey termed his own project the "Phenomenology of Metaphysics." However, unlike Hegel, Dilthey did not reduce the historical process to a metaphysical system of absolute knowledge that promises certainty. Instead, Dilthey's approach emphasizes how a worldview is shaped by numerous small certainties derived from direct experiences and life itself. This serves as the foundation for the humanities, with the purpose of understanding life and history.

Dilthey's philosophy of life represents a significant departure from earlier approaches. After distancing himself from naturalism and positivism, he sought a new basis for fully understanding human life. Key insights into this quest are found in his reviews of the planned but unpublished second volume of the Introduction to the Human Sciences (1883), written in 1880 and known as the Breslau Review. In this work, Dilthey introduced the concept of a greatly expanded consciousness, rooted in the German idealistic tradition, in which he viewed consciousness as the encompassing medium within which the external world unfolds.

Contrary to the idea of consciousness as a mere perceptual "box" for experiences, Dilthey expanded the understanding of consciousness, critiquing the mistaken focus on linguistic structures. He argued that consciousness is not a distinct entity requiring predicates but rather a descriptive concept. Dilthey demonstrated that consciousness encompasses the entirety of life, thereby transcending a philosophy based solely on theoretical understanding and overcoming the body-soul and inner world-outer world dualities. According to Dilthey, both mind and body, inner and outer worlds, are inherently connected through consciousness. He rejected Descartes' notion of a subject that secures itself from the outside world, emphasizing experience as the fundamental structure of all reality. This universal experience forms the foundation of all reality, challenging the Cartesian separation of subject and external world, which Dilthey argued can only be achieved theoretically and not experientially.

Dilthey's break from Hegel and Kant lies in his rejection of the idea that logical laws of thought govern our understanding of reality. He contended that the foundation of science is not the abstract evidence of thought detached from reality but rather the immediate, closest reality itself. Dilthey emphasized the direct existence of the contents of one's consciousness and their interconnections, which he referred to as life. His view of consciousness as life overcomes three weaknesses of earlier theories of consciousness: there are no isolated elements, no decoupling of consciousness from the external world, and no body-soul duality.

In Dilthey's understanding, consciousness represents a limited area of life experience, while reality is precisely this life as a connection of experiences. To truly comprehend it, understanding must involve a movement from life to life, encompassing not only the mind but also the full range of human emotional capacities. By the early 20th century, Dilthey had emerged as a central figure in the philosophy of life in Germany.

Kaynakça

1. Angehrn, E. (2019). "Understanding, Understanding Oneself, Self-Understanding". *Human Understanding as Problem*, edited by Jesús Padilla Gálvez and Margit Gaffal, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019, pp. 81-94. https://doi.org/10.1515/9783110613384-004.
2. Apel, K. Krois, J. M. (1987). "Dilthey's Distinction Between 'Explanation' and 'Understanding' and the Possibility of Its 'Mediation'". *Johns Hopkins University Press* Volume 25, Number 1, January. pp. 131-149. 10.1353/hph.1987.0009.
3. Becermen, M. (2004). "Dilthey, Heidegger ve Gadamer'de Anlama Sorunu". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(6), 35-66.
4. Bulhof, I. N. (2012). *Wilhelm Dilthey: A Hermeneutic Approach to the Study of History and Culture*. Berlin: Springer.
5. De Mul, J. (2004). *The Tragedy of Finitude: Dilthey's Hermeneutics of Life*. New Haven: Yale University Press.

6. Dilthey, W. & Groethuysen, B. (1931). *Weltanschauungslehre Abhandlungen Zur Philosophie der Philosophie*. Berlin.
7. Dilthey, W. (1894). *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*. Berlin.
8. Dilthey, W. (1914). *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation*. Hrsg: Georg Misch.
9. Dilthey, W. (1921). *Die Jugendgeschichte Hegels und andere Abhandlungen zur Geschichte des Deutschen Idealismus*. Hrsg: Herman Nohl.
10. Dilthey, W. (1922). *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Breslauer Ausarbeitung*. In: Gesammelte Schriften. Band 19.
11. Dilthey, W. (1922). *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, Hrsg: Bernhard Groethuysen.
12. Dilthey, W. (1924). *Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Erste Hälfte: Abhandlungen zur Grundlegung der Geisteswissenschaften*. Hrsg: Georg Misch.
13. Dilthey, W. (1924). *Die geistige Welt. Einleitung in die Philosophie des Lebens. Zweite Hälfte: Abhandlungen zur Poetik, Ethik und Pädagogik*. Hrsg: Georg Misch.
14. Dilthey, W. (1927). *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Hrsg: Zitiert nach Lessing.
15. Dilthey, W. (1927). *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Hrsg: Bernhard Groethuysen.
16. Dilthey, W. (1927). *Studien zur Geschichte des deutschen Geistes. Leibniz und sein Zeitalter. Friedrich der Große und die deutsche Aufklärung. Das achtzehnte Jahrhundert und die geschichtliche Welt*. Hrsg: Paul Ritter.
17. Dilthey, W. (1931). *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*. Hrsg: Bernhard Groethuysen.
18. Dilthey, W. (1934). *Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems*. Hrsg: Otto Friedrich Bollnow.
19. Dilthey, W. (1936). *Vom Aufgang des geschichtlichen Bewußtseins. Jugendaufsätze und Erinnerungen*. Hrsg: Erich Weniger.
20. Dilthey, W. (1936). *Zur preußischen Geschichte. Schleiermachers politische Gesinnung und Wirksamkeit. Die Reorganisation des preußischen Staates. Das allgemeine Landrecht*. Hrsg: Erich Weniger.
21. Dilthey, W. (1958). *System der Ethik*. Hrsg: Herman Nohl.
22. Dilthey, W. (1966). *Leben Schleiermachers. Zweiter Band: Schleiermachers System als Philosophie und Theologie. Teilband I: Schleiermachers System als Philosophie; Teilband II: Schleiermachers System als Theologie*. Hrsg. Martin Redeker.
23. Dilthey, W. (1970). *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Portraits und biographische Skizzen. Quellenstudien und Literaturberichte zur Theologie und Philosophie im 19. Jahrhundert*. Hrsg: Ulrich Herrmann.
24. Dilthey, W. (1972). *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Aufsätze und Rezensionen aus Zeitungen und Zeitschriften 1859-1874*. Hrsg. Ulrich Herrmann.
25. Dilthey, W. (1974). *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie*. Ges. Schriften Bd. V, Stuttgart.
26. Dilthey, W. (1974). *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Aus «Westermanns Monatsheften»: Literaturbriefe, Berichte zur Kunstgeschichte, Verstreute Rezensionen 1867-1884*. Hrsg: Ulrich Herrmann.

27. Dilthey, W. (1977). *Die Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und der Geschichte. Vorarbeiten zur Einleitung in die Geisteswissenschaften 1865-1880*. Hrsg: Helmut Johach; Frithjof Rodi.
28. Dilthey, W. (1982). *Grundlegung der Wissenschaften vom Menschen, der Gesellschaft und der Geschichte. Ausarbeitungen und Entwürfe zum zweiten Band der Einleitung in die Geisteswissenschaften* 1870-1895. Hrsg: Helmut Johach; Frithjof Rodi.
29. Dilthey, W. (1990). *Logik und System der philosophischen Wissenschaften. Vorlesungen zur erkenntnistheoretischen Logik und Methodologie 1864-1903*. Hrsg: Hans-Ulrich Lessing; Frithjof Rodi.
30. Dilthey, W. (1997). *Psychologie als Erfahrungswissenschaft, Erster Teil: Vorlesungen zur Psychologie und Anthropologie 1875-1894*. Hrsg: Guy van Kerckhoven; Hans-Ulrich Lessing.
31. Dilthey, W. (2000). *Allgemeine Geschichte der Philosophie. Vorlesungen 1900-1905*. Hrsg. Gabriele Gebhardt; Hans-Ulrich Lessing.
32. Dilthey, W. (2004). *Logik und Wert. Späte Vorlesungen, Entwürfe und Fragmente zur Strukturpsychologie, Logik und Wertlehre 1904-1911*. Hrsg: Gudrun Kühne-Bertram.
33. Dilthey, W. (2005). *Das Erlebnis und die Dichtung. Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin*, Hrsg: Gabriele Malsch.
34. Dilthey, W. (2005). *Psychologie als Erfahrungswissenschaft, Zweiter Teil: Manuskripte zur Genese der deskriptiven Psychologie 1860–1895*. Hrsg: Guy van Kerckhoven; Hans-Ulrich Lessing.
35. Dilthey, W. (2006). *Dichter als Seher der Menschheit. Die geplante Sammlung literarhistorischer Aufsätze von 1895*. Hrsg. Gabriele Malsch.
36. Ebeling, G. (1959). *Hermeneutik. In: Kurt Galling: Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Bd. 3, 3. Auflage, Tübingen.
37. Fuchs, T. (2023). "Understanding as explaining: how motives can become causes". *Phenom Cogn Sci* 22, 701-717. https://doi.org/10.1007/s11097-022-09839-1.
38. Hodges, H. A. (2013). *William Dilthey*. London: Routledge.
39. Hons, B. A. (1998). "Dilthey on Hermeneutics and the Understanding of Others". http://www.cbchristensen.net/courses/dilthey/dilthey-on-hermeneutics-and-the-understanding-of-others/ Erişim tarihi: (11.01.2024).
40. Ineichen, H. (1991). *Philosophische Hermeneutik*. Alber, Freiburg (Breisgau). Ua.
41. Lessing, H., R. A. M. and Riccardo P., eds., (2011). *Recent Contributions to Dilthey's Philosophy of the Human Sciences*. Stuttgart: Frommann-Holzboog.
42. Makkreel, R. A. (1993). *Dilthey: Philosopher of the Human Studies*. Princeton: Princeton University Press.
43. Makkreel, R. A. Frithjof, Rodi. Dilthey, Wilhelm. (2010). *Wilhelm Dilthey: Selected Works, Volume IV: Hermeneutics and the Study of History*. Princeton University Press.
44. Makkreel, R. (2020). "Wilhelm Dilthey". *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. https://plato.stanford.edu/entries/dilthey/ Erişim tarihi: (08.10.2023).
45. Manfred, R. (1970), *Wilhelm Dilthey: Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Frankfurt am Main: Einleitung des Herausgebers.
46. Palmer, R. (1969). *Hermeneutics*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
47. Plantınga, T. (1980). *Historical Understanding in the Thought of Wilhelm Dilthey*. University of Toronto Press. http://www.jstor.org/stable/10.3138/j.ctvfrxkwd.

48. Ramberg, B. and Gjesdal, K. (2020). "Hermeneutics". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/ Erişim tarihi: (08.10.2023).
49. Ricoeur, P. (2016). What is a text? Explanation and understanding. In J. Thompson (Ed.), *Hermeneutics and the Human Sciences: Essays on Language, Action and Interpretation* (Cambridge Philosophy Classics, pp. 107-126). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316534984.008
50. Spengler, O. (1997). *Batının çöküşü*. Çev. Giovanni Scognamillo- Nuray Sengelli. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ekler

Wilhelm DİLTHEY

Kaynak: https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTC4ocAcJwOajxVvJPAzMuUcB_vuZG5ou7eFg&usqp=CAU adresinden 11.10.2023 tarihinde erişilmiştir.

Yahudilikte Kadınlara Özgü İbadet ve Dualar

Mümine Gökdal
Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
muminegokdal@gmail.com
0000-0003-4205-3541

Özet

Hemen hemen bütün dinlerde tanrıya veya üst varlığa adanmış ibadetler ve dualar vardır. Bunların bazısı dinin tüm mensuplarına ait olduğu gibi bazısı da ya sadece erkeklere veya sadece kadınlara aittir. Yahudilikte de benzer durum söz konusudur. Bununla beraber Yahudiliğe ait ibadetlerde erkeklerin kadınlara nazaran daha fazla ön planda olduğu görülmektedir. Ancak kadınlar da ibadet ve ritüellerden men edilmiş değildir. Yahudilikte kadınların yaptığı ibadetler hem ev içi ritüellerinde hem de diğer alanlarda gerçekleştirdikleri bir takım dua ve pratikleri içermektedir. Dolayısıyla Yahudi dininde yer alan ibadet biçimleri oldukça detaylı olduğu gibi kadınlara da bu ibadetlerde önemli roller düşmektedir. Yahudi geleneklerine göre mabette dua etmek ya da dini bayramları kutlamak ibadet olduğu gibi aynı zamanda bayram ve törenlerin hazırlıklarının yapılması da ibadet niteliği taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında kadınların ev içerisinde ve bayramlarda yaptığı hazırlıklar da ibadet olarak kabul edilmektedir. Yahudi kadınları sorumlu oldukları, çocukların aile içi eğitiminden ve ev işlerinden kalan zamanlarında ferdî olarak ve kadınlarla bir araya gelerek dua etmeleriyle Tanrı'ya ibadet etmektedirler. Bazı durumlarda sinagoga giderek kendilerine ayrılan bölümde ibadetin icra edilmesine eşlik etmektedirler. Bu çalışmamızda Yahudi kadınların yapmış oldukları ibadetleri ve Yahudi kadınlarına has olan duaları ele alacağız.

Anahtar Kelimeler: Yahudilik, Yahudi Kadınları, Dini Uygulamalar, İbadetler, Dualar.

Worship and Prayers of Jewish Women

Abstract

Almost all religions have worship and prayers dedicated to God or a higher being. While some of these belong to all members of the religion, some of them belong only to men or only women. A similar situation exists in Judaism. However, it is seen that men are more prominent than women in Jewish worship. However, women are not prohibited from worship and rituals. The worship performed by women in Judaism includes a number of prayers and practices that they perform both in their domestic rituals and in other areas. Therefore, the forms of worship in the Jewish religion are quite detailed, and women also play important roles in these worships. According to Jewish traditions, praying in the temple or celebrating religious holidays is an act of worship, as well as making preparations for holidays and ceremonies. From this perspective, the preparations made by women at home and during holidays are also considered as worship. Jewish women worship God individually and by gathering together with women and praying in the time they are responsible for, the family education of their children and the housework. In some cases, they go to the synagogue and accompany the worship in the section reserved for them. In this study, we will discuss the prayers performed by women and the prayers specific to Jewish women.

Keywords: Judaism, Jewish Women, Religious Practices, Worship, Prayers.

GİRİŞ

Yeryüzündeki bütün dinlerde inanma, ibadet etmeyi de beraberinde getirmiş olup her dinin kendi amentülerine ve din kurucu veya tebliğcilerinin ortaya koyduğu farza bağlı olarak yapılan ibadet şekilleri oluşmuştur. Daha sonraları ibadetlerin yapılması için gerekli olduğu düşüncesiyle mabetler inşa edilmiştir. Günümüzde mensubu bulunan dinlerin kimisinde belli bir ibadet mekânı mevcut değilken kimi dinlerde de ibadetler, yapılan bu mabetlerde icra edilmektedir. (Küçük, 1988, ss. 26-27)

İnsanlar başlangıçtan günümüze kadar kendinden üstün bir yaratıcıya karşı inanç hissetmiş ve bunun neticesinde de çeşitli eylemler ve tapınmalar ile ibadet ederek bu inancını ifade etmiştir. İbadetin olmadığı bir inanç yapısı bulunmamaktadır. Dinlerdeki ibadet türleri ve yapılış şekilleri farklılık arz etse de yapılış amaçları benzerlik arz etmektedir.

Yahudilikte de bütün inanç, ibadet ve uygulamalar şeriata yani kutsal kitaba dayanmaktadır. Tevrat'ta Hz. Musa dönemindeki Yahudi ibadetlerine dair metinlere rastlanılmaktadır. Bu dönemde Hz. Musa, Tanrı'ya ibadette bulunmak için çadıra girerken diğer Yahudiler çadırın çevresinde toplanırlardı. Günümüzde Yahudilerin en önemli ibadetlerinden biri de sinagogda haham eşliğinde Tevrat metinleri okumaktır.(Hamidullah & Aksu, 2008, s. 17) Yahudilerde mabedte yapılan toplu haldeki ibadet için "hiştahava" ifadesi kullanılmaktadır ve Tanrıya yapılan ibadeti ifade etmektedir. Yahudi dininde ibadet sadece mabedde yapılan uygulama ve davranışlardan ibaret olmayıp bütün hayatı içine alan bir dindarlık olarak anlaşılmaktadır. (Özen, 1999, s. 23) Yahudilik inancında ibadetler sinagogda cemaat halinde yapıldığı gibi ferdi olarak da yapılmaktadır. Ferdi ibadet Yahudi olan kişinin evinde icra ettiği ibadet ve duaları kapsamaktadır. Sinagog içerisinde yapılan ibadetler ise daha geniş kapsamlı olup bu ibadetlerde minyan şartı aranmaktadır. Söz konusu şart gereğince 12 yaşını doldurmuş en az on erkeğin ibadet esnasında sinagogda hazır bulunması gerekmektedir.(Tümer vd., 2015, ss. 337-338) Sinagog içerisinde yapılan ibadetler belirli duaların okunması, Tevrat okunması ve dini içerikli yapılan konuşmalardan meydana gelmektedir. Yahudi inancına göre dua okunurken baş kapalı olmalıdır. Hatta bazı dualarda erkeklerin tefilin[68] (dua bilekliği) ve tallit[69] (dua atkısı) gibi özel ibadet eşyalarını kullanmaları gerekir. Yahudi inancındaki dualar önceki zamanlarda serbest olarak yapılırken sonraları bu dualara bazı ilahiler eklenmiş ve içeriği artırılmıştır. (Schimmel, 2011, ss. 152-153)

Yahudi inancında ibadetler genel olarak günlük, haftalık ve yıllık olmak üzere üç bölüme ayrılırken bunlar arasından günlük ibadetler Yahudi din adamı Ezra[70] tarafından reforme edildiği bilinmektedir. Sabah duası olan *şaharit* güneşin yükselmesiyle icra edilirken öğle duası olan *minha* öğleden sonra ve akşam duası olan *arvit* ise güneş battıktan sonraki süreçte yapılmaktadır. Üç defa yapılan günlük ibadetlerin Yahudi ataları tarafından oluşturulduğu

[68] "Tefillin", deriden yapılmış ve deri şeritlerle tutturulmuş siyah renkte iki kare kutucuktan oluşup, içlerinde Tora'dan alıntılanmış dört ayrı bölüm bulunan dua bilekliğidir. Bkz. Yusuf Altıntaş (ed.), *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2018), 278.

[69] Tallit, yün, pamuk veya sentetik iplikten yapılmış büyük dikdörtgen şaldır. Şalın dört köşesinin her birinde tzitzit adı verilen belirli bir desenle bağlanmış ipler vardır. Bkz. My Jewish Learning, "Article-Tallit-The Prayer Shawl" (Erişim 14 Kasım 2024).

[70] Ezra Kitabı'nda Yazıcı Ezra (Ezra ha Sofer) ve Rahip Ezra olarak da anılan Ezra (MÖ 480-440), Yahudi bir yazar ve rahiptir. Bkz. Jewish Virtual Library, "Ezra the Scribe" (Erişim 14 Kasım 2024).

düşüncesi Yahudilik'te hakim bir anlayıştır. (Gündüz, 2018, ss. 223-225)
Yahudi inancında haftalık ibadet mukaddes kabul edilen günlerden biri olan Şabat (Sebt) gününde yani Cumartesi günü icra edilmektedir. Şabat gününün esasını dinlenme, dua ve ibadet etme oluşturmaktadır. Bununla birlikte Şabat süresi boyunca yapılması yasak olan birtakım eylemler de bulunmaktadır. Şabat, Cuma günü akşam başlar ve Cumartesi günü Güneş'in batışına kadar devam eder. Yahudiler için Şabat günü evde ve sinagogda yerine getirilmesi gereken birtakım uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Sinagog içerisinde yapılacak olan ibadetler daha çok erkekler tarafından icra edilen cemaat halinde yapılan dualar, Tanrı'ya yapılan şükranlar, okunan Mezmurlar ve Tevrat bölümlerinden oluşmaktadır. Evde gerçekleştirilen ibadetler ise evin hanımının Şabat sofrasını kurması, Şabat ekmeğini, Şabat mumlarını hazırlaması ve mumları dua ederek yakması gibi eylemlerden meydana gelirken günün sonunda aile bireyleri Şabat sofrasında toplanır ve evin reisi tarafından minyan olanlara kutsanmış şaraptan içirilir bu günün önemi hakkındaki sohbetler eşliğinde akşam yemeği yenilmesiyle de Şabat günü sona ermektedir.(Güç, 2011, ss. 139-140)

Yahudi inancında yıllık ibadetler ise daha çok Yahudilerin önemli gün ve dini festivallerinden meydana gelmektedir. Yahudilerin günümüzde de kutlamaya devam ettikleri bu dini festivallerin önceki zamanlarda yaşanan zorlukları anlamak ve unutmamak adına önemli bir yeri vardır. Yahudiler için bu dini gün ve festivallerde günlük ibadetlerden farklı olarak yerine getirdikleri birtakım uygulamalar ve pratikler yer almaktadır. (Yasdıman, 2002, ss. 100-101)

Yahudilikte önemli bir yer teşkil eden ibadetlerin uygulanmasında erkeklerin ve kadınların bazı durumlar bakımından farklılık oluşturduğu görülmektedir. Yahudi inancında erkeklerin ibadet noktasında daha aktif olarak yer aldığı anlaşılmaktadır. Özellikle sinagogda yapılan ibadetlerin çoğunda ve diğer Yahudi ibadetlerinin en önemli noktalarında erkekler ana karakter durumundadır. Bunun temel sebebi erkek ve kadınlara farklı konumlardan bakan Yahudi anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre erkeklerin temel görevi Tevrat'ı öğrenmek ve uygulamak, ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak iken Yahudi hanımlarının görevi ise erkeğin rahat bir şekilde, başka herhangi bir şeyle meşgul olmadan Tevrat öğrenebilmesi için gerekli diğer işleri yerine getirmektir. Bu bağlamda bakılacak olursa kadın ibadetlerde daha az yer almaktadır. Gerek evdeki ferdi ibadetlerde gerekse sinagog ibadetlerinde kadının uygulamaları erkeklere nazaran daha azdır. Bununla birlikte Yahudi kadınlarının da yerine getirdiği bir takım dini ritüeller, uygulamalar ve dualar bulunmaktadır.

Çalışmamızın konusunu Yahudi kadınlarının yaptığı ibadetler ve dualar oluşturmaktadır. Bu bakımdan öncelikle Yahudi erkeklerin ve kadınların konumu hakkında genel bilgiler kısaca aktarılarak Yahudi kadınların ibadetlerdeki konumu ortaya konulacaktır. Sonrasında Yahudi kadınlarının yaptığı ibadetlere ve dualar hakkında bilgi verilerek bu uygulamaların önemi aktarılacaktır. Çalışmanın amacı ise Yahudi kadınlarının ev içerisinde, günlük hayatlarında veya yaşamlarının belli zamanlarında yerine getirdikleri dini ibadetlerde kendilerine has bazı dua ve uygulamalarının olduğunu belirtmek ve çok fazla bilinmeyen Yahudi kadın dualarının icra edilmesi hakkındaki verileri ortaya çıkarmaktır.

1. YAHUDİ İNANCINDA KADINLARIN KONUMU

Yahudi dininde erkeklere ve kadınlara olan bakış açısının farklılığı ilk olarak Tevrat'taki Yaratılış bölümünde görülmektedir. Bu bölümde yer alan erkeğin ve kadının yaratılmasına dair iki tür anlatım ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilk anlatım 'Tanrı insanı kendi suretinde yarattı,

onu Tanrı suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı' (*Kutsal Kitap: Tevrat Zebur İncil*, 2020, Bölüm Yaratılış,1:27) şeklindedir. Yaratılış babındaki bu anlatım üzerine, kadın ve erkeğin aynı zaman diliminde yaratıldığına dair ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Diğer babda yer alan 'Sonra, 'Âdem'in yalnız kalması iyi değil' dedi, 'Ona uygun bir yardımcı yaratacağım' (*Kutsal Kitap: Tevrat Zebur İncil*, 2020, Bölüm Yaratılış,2:18) ifadelerine bağlı olarak kadın erkeğe yardımcı olması amacıyla ve onunla aynı zamanda değil daha sonra ihtiyaç duyulması halinde yaratılması da kadının Yahudi dinindeki konumunu ortaya koymaktadır. Tevrat ifadelerinin yanında Yahudi tarihi de dikkate alındığında kadınların durumu açıkça ortaya çıkmaktadır. Yahudi toplumları Talmud öncesi zamanda ataerkil bir yapıya sahip olduğundan erkekler toplumsal konum olarak kadınlardan üstün bir konumdaydı öyle ki mülkiyet hakları dahi erkeklerin elindeydi. Kadınların toplumsal statüsü olmadığı gibi dini statüleri de neredeyse yoktu. Birinci ve İkinci Mabed yıllarında kadınlar dini törenlere iştirak edemezdi. (Hiçyılmaz, 2023, s. 38)

Yahudi dininde yer alan bazı uygulamalar da erkekler ve kadınlara aitlik açısından farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. Bu uygulamalardan biri olan bar mitzva ve bat mitzva törenlerinin gerek kutlanmaya başlangıç tarihi gerek törenin içerisinde yer alan birtakım pratikler bu farklı yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu törenler yetişkinliğe geçiş ve sorumluluk sahibi olmaya bir adım atmadır. Törende sinagogtaki dolapta muhafaza edilen Tevrat çıkarılır ve kürsüye konarak bar mitzva veya bat mitzvanın okuyacağı bölüm belirlenir. Önce dua edilir sonra Tevrat okunur ve okunan bölümün önemi hakkında konuşma yapılarak gerçekleştirilir.(*The Significance of the Torah in a Bar Mitzvah and Bat Mitzvah Ceremony*, 2023)

Yahudi dininde erkeklerin dini ibadetler ile mükellef olmasının başlangıcı küçük yaşlara dayanmaktadır. Yahudi bir erkek çocuğu 13 yaşını tamamlaması ile bar mitzva töreni yapılarak artık reşit sayılmakta ve Yahudi dini cemaatine dahil edilmektedir. Böylece dini yükümlülüklerden de mesul hale gelmektedir.(Sarıkçıoğlu, 2014, ss. 273-274) Buna bağlı olarak erkeklerin reşitliği ve ibadetlerden sorumlu tutulması bar mitzva töreni adı altında kutlanırken buna karşılık Yahudi kız çocukların reşit olması ile ilgili olan bat mitzva törenine ilk zamanlarda rastlanmamaktadır. Yahudi geleneğinde bar mitzva töreni XV. yüzyıl sonrası, bat mitzva töreni ise XIX. yüzyılda kutlanmaya başlanmış olduğu görülmektedir.(Meral, 2021, s. 258) Bunlara ek olarak Yahudi inancında yer alan Tanrı'nın İsrailoğulları ile sözleşmesinin temsili olan sünnet uygulamasının erkeklere has olması, kohenlerin sadece Yahudi erkeklerinden oluşması, Pidyon ha ben[71] ritüelinin sadece ilk doğan erkek çocuklarına yapılması ve ilk doğan çocuk kız olduğu takdirde yapılmaması kadınlara ve erkeklere olan bakış açısını ortaya koyan örnekler olarak kabul edilebilir.(Çinpolat, 2017, ss. 178-179) Ortodoks Yahudilerinin sabah dualarında söyledikleri *"Beni kadın olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun Tanrım!"* ifadesi de kadının ibadetteki konumuna olan bakışı ortaya koymaktadır. Buradaki duanın kadını aşağılama niteliği taşımadığı ve erkeklerin kadınlara emredilmeyen Tora'nın tüm emirlerini uygulama hakkını elde ettikleri için Tanrı'ya şükretmeleri maksadını içerdiği şeklinde açıklama yapılsa da modern dönem Yahudileri tarafından kabul edilmemiştir.(Bozkurt, 2023, s. 41)

Tevrat'ta kadın, erkeğe nispetle çok fazla aktif olmayan, daha az haklara sahip ve arka planda yer almasına karşın, kadına verilmiş olan özellikler dolayısıyla da toplumun tertibi ve

[71] Pidyon ha ben, Yahudi inancına göre her canlının ilk doğanı Tanrıya aittir ve ilk doğan çocuk erkek olursa hizmet etmesi için mabede verilir. Daha sonra ailenin çocuğu geri almak için mabede fidye (pidyon) ödemesiyle yapılan törene pidyon ha ben adı verilir. Bkz. Altıntaş, *Yahudilik'te Kavram ve Değerler*, 166.

sıhhatinde, madden ve manen devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kadın neslin devam ettirilmesi noktasında en önemli etken olduğu gibi eşinin cinsel ihtiyacını karşılamak ve eşine sadakat ile bağlı kalmak açısından da toplumun ahlaki yapısının muhafaza edilmesinde de etkili olmaktadır. Tevrat ilkelerinde yer alan kadın-erkek farklılığı sadece toplumsal konum ve pratikler bağlamında değil dinsel açıdan da mevcuttur. Tevrat'ta yer alan hükümlerin ekseriyetine tabi olmayan kadın, Mabet'te icra edilen ayinlerin belirli uygulamalarından da sorumlu tutulmamıştır. Ayrıca Tevrat'taki İsrailoğulları (bene Yisrael) lafzı ekseriyetle Yahudi erkeklerini belirtmek amacıyla ifade edilmiş, dinsel hükümlerin ekseriyetinde erkekler yer almış, kadınlar ise daha geri planda kalmışlardır.(Gürkan, 2018, ss. 307-308)

Yahudi inancında geleneksel olarak kadınların dinsel vazifeleri daha çok ev içerisinde bulunurken erkeklerin vazifeleri de evden çok mabede doğru gelişme göstermiştir. Kadınların evdeki vazifelerini aksatmalarına sebep olacağı düşüncesiyle kadınlar sinagog ayinlerine dahil edilmemiş ve Yahudi yasalarının bazı emirlerini yapmaktan da sorumlu tutulmamışlardır. Yahudi kadınlar sadece yiyeceklerin kaşer kurallarına uygun olarak hazır hale getirilmesinden, Sebt sırasındaki hazırlıklardan ve dini bayramlarda evle ilgili düzenlemelerden mesuldür. Bunun yanında 13 yaşını doldurmuş bir Yahudi erkeğin mevcut olmaması halinde Sebt günü çocukların takdis edilmesi, Mezuza'nın[72] ev kapısının üzerine asılması gibi ev ile ilgili bir takım vazifeleri yerine getirme hakkına sahiptir.(Aydın, 2016, ss. 333-334) Bunun yanında Yahudi kadınları evdeki düzenlemeler ve hazırlıklar konusunda tüm aşamalarda etken bir role sahiptir. Bir Pesah bayramında Yahudi kadınlarının hazırlığı ve temizlikler günler öncesinden başlamakta ve 'Hametz' sayılan evdeki tüm gıdalar bayram öncesinde evden çıkarılmaktadır. Aynı zamanda mutfak eşyalarının koşerlenmesi ve Seder yemeğinin[73] hazırlanması gibi görevler de Yahudi kadınları tarafından yerine getirilmektedir.(Altıntaş, 2018, ss. 16-17) Yahudi kadınları bunların yanı sıra çocukların aile içi eğitimi ve ahlakî terbiyelerinin kazandırılmasında da önemli rol sahibidir. Yahudi anneler çocuklarına, küçüklüklerinde ve yetişkinliklerinde öğütler vererek onlara yol göstermişlerdir.(Vaux, 2003, s. 85)

Yahudilik'te kadının toplumsal konumu incelendiğinde aile yapısı ve ev içi yükümlülüklerden meydana geldiği görülmektedir. Yahudilerin yaşamında iki esas nokta vardır bunlardan biri Tanrı'ya tapınmak için erkeklerin Tora eğitimi alması bu alanda faaliyetlerde bulunması iken diğer nokta ise Yahudi kadınlarının Tanrı'ya ibadet noktasında sorumlu olmadıkları konuları da içeren mükellefiyetlerin yanı sıra ev ve aile hayatında mükellefiyetlerini de yerine getirmesidir. Yahudi sosyal yapısında, kadının toplumsal yaşamdaki görevi daha çok aile yaşamına yardımcı olan bir konumda olmuştur. Özellikle evli Yahudi kadınların en önemli görevi kocasına bağlı olması, ona her anlamda dayanak olması ve yardım etmesidir. Bunun üzerine kadının hem kocasına hem de Tanrısına olan görevlerini yerine getirmesi düşünülemez. Bu nedenle önceliği kocasına olan görevlerini yapmak olmalı, sonrasında müsait olduğu zamanlarda da Rabbinin bazı buyruklarını yerine getirmelidir. (Işık, 2022, ss. 92-93)

Yahudi gelenekleri uyarınca her ne kadar kadınların dini ve toplumsal konulardan

[72] Mezuza, "kapı pervazı", Yahudi olan kişilere tanrısını ve ona olan sevgisini hatırlatan araçtır. Tevrat'ta geçen emir nedeniyle her Yahudi kapılarının yanına mezuza takmalıdır. Bkz. Mustafa Yiğitoğlu, *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar* (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2015), 76-77.

[73] Yahudiler, Pesah bayramının başladığı gece evde, Seder adı verilen sofranın etrafında toplanırlar. Seder sofrasında Mısır'daki hayatı sembolize eden yemekler bulunur. Bkz. Meral, *Yahudi Kaynaklar Işığında Yahudilik*, 238.

uzaklaştırılmış oldukları görülse de kadınların bazı alanlarda toplumsal roller edindikleri de bir gerçektir. Sinagog yazıtlarına dair yapılan araştırmalar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Mesela kadınlar sinagoglar için önemli bağışlar yapmakta, sinagogun annesi gibi önemli mesuliyetler almaktadırlar. Ayrıca erken dönemlerde bazı Yahudi kadınlarının Epitropoi/ Epitropos olarak atandıkları da görülmektedir. Bir kimsenin mülkiyetini yönetmek ile görevlendirilmiş kişi olan Epitropos[74] farklı şekillerde atanmaktadır. Bu atamalardan biri Yahudi kocanın karısını Epitropos olarak atamasıdır. Kişi karısını işyerini yönetmesi için Epitropos olarak atayabildiği gibi mallarının yöneticisi olarak da atayabilir ya da bir sözleşme ile mülkünün bağışını karısına verme yoluyla da Epitropos olarak atamış olur. Bu durum neticesinde eşleri tarafından Epitropos olarak atanan kadınlar hem sosyal statü bakımından hem de ekonomik hayatta söz hakkına sahip olmaları açısından önemli bir role sahip olmaktadırlar.(Vana, 2013, ss. 18-33) Kadınların ev işleri haricinde ticari faaliyetlerde bulunduğunu kanıtlayan Tanah metinleri de mevcuttur. *"(Kadın) keten esvap yapar, satar ve tüccara kuşaklar verir"* ifadesi bu duruma örnek teşkil etmektedir. Kadınlar eşlerine manevi destek olmanın yanı sıra çalışarak ekonomik anlamda da eşlerini desteklemişlerdir.(Süleyman Turan & Asife Ünal, 2021, s. 76)

İzmir Yahudi cemaati kadınlarına yönelik yapılan bir alan çalışmasında Yahudi bir kadın olmanın ve bunun getirdiği yükümlülüklerin neler olduğu konusunda onların düşüncelerine yer verilmiş ve kendilerini nasıl tanımladıkları bu çalışma kapsamında ortaya çıkmıştır. İzmir Yahudi kadınlarına göre kadın olmak genel anlamda güzel bir his, sevinç veren, gururlandıran imtiyaz sahibi bir duygudur, bazı güçlükleri barındırsa da ayrıcalıklı ve güzeldir. Onlara göre kadın olmak ikinci derecede bir mevkide olmak değil aksine ikinci derecede olmamak için çaba sarf etmektir. Öyle ki bazılarına göre erkek olmaktan daha iyidir. Kadın oldukları için mutlu olduklarını, bununla gurur duyduklarını, şanslı hissettiklerini, erkeklerden daha ayrıcalıklı hissettiklerini ifade etmişlerdir. İzmir Yahudi kadınlarının çoğunun ifadelerine bakıldığında olumlu görüş belirttikleri ve bu durumdan oldukça memnun oldukları görülmektedir.(Okçay, 2013, ss. 107-111).

2. YAHUDİ KADINLARININ İBADET ve DUALARI

Burada Yahudi kadınlara özgü ibadet ve dualar üzerinde durulacaktır. Bunlardan en önemlisi temizlik ayinidir. İbranice ismi mikve olan bu uygulama kendine has kuralları ve pratikleri içermektedir.

2.1.Yahudi Kadınlarının Temizlik Ayini: Mikve

Mikve" sözcüğü "suyun toplanması" şeklinde çevrilirken esasında bu toplanma belli bir alanda biriken saf yağmur suyunu belirtmek için kullanılmaktadır.(Lesches, 2001, s. 37) Yahudi bir kişinin farklı sebeplerden ötürü ruhanî ve bedenî temizliğini kaybettiği durumlarda temizlenmesi için girdiği havuz şeklindeki arınma yerine "mikve" adı verilir. Mikve suyunun yağmur ve kar gibi doğal kaynak sularından elde edilmesi gerekir aynı zamanda bu suyun hacmi de 40 seah (750 l.) dan aşağı miktarda olmamalıdır, suyun yüksekliği ise en az 120 cm olmalıdır. Mikvede yapılan bu arınma işlemine ise "tevila" adı verilir. Yahudi kanunlarına göre mikvenin üç hususta kullanıldığı görülmektedir. Bu üç hususdan biri olan Yahudi kadınlarının âdet zamanı

[74] Epitropos, başkasının mallarını yöneten, yetimlerin ve küçük çocukların menfaatlerini koruyan hami, bir ülkenin ve şehrin yöneticisi anlamlarına gelen bir kelimedir. Bkz. Liliana Vana, "Miladi İlk Yüzyılda Yahudilik'de Kadının Bilinmeyen Fonksiyonu", çev. Mehmet Aydın, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 9 (2010), 11.

sonrasında temizlenmeleri için tevila yapmaları belirli kuralları içeren bir uygulamadır. Bu âdet süresince kadın "nida" olarak sayılmaktadır ve cinsel birliktelikten uzak olması gerekmektedir.(Altıntaş, 2018, ss. 242-243) Burada ifade edilen nida uygulaması Tevrat'ta yer alan Levililer 15:19 metininde yer alan emire dayandırılmaktadır. Buradaki ifadede yer alan 'Âdet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak'(*Kutsal Kitap: Tevrat Zebur İncil*, 2020, Bölüm Levililer, 15:19) buyruğuna bakıldığında sebebi anlaşılmaktadır. Yahudi yasaları gereğince kadın sadece âdet döneminde nida sayılmamakta aynı zamanda doğum yaptıktan sonra ve düşük geçirdikten sonra kanama gerçekleşirse bu sürede de nida sayılmaktadır.(*Beliefs & Practices*, t.y.) Doğan çocuğun cinsiyetine göre ise kadının kirli sayıldığı süre değişmektedir. Eğer erkek çocuk dünyaya gelirse kadın 7 gün kirli kabul edilirken kız çocuğu dünyaya gelirse 14 gün kirli kabul edilmektedir. Kadın bu günlerden sonra mikveye girip temizlenmelidir.(Tural, 2022, s. 156)

Tevila yapmak isteyen kadın öncelikle baştan aşağı bütün vücudunu yıkamalı, saçlarını ise yıkadıktan sonra tarayarak toplamalıdır. Çünkü tevila esnasında mikveye saç düşmemelidir. Tırnaklarını kesmeli, dişlerini temizlemeli ve ağzını da bol suyla yıkamalıdır. Tevila yapacak olan kadın mikveye bir defada tamamen dalması gerekir. Mikvedeki suya girme esnasında gözler kapatılmamalı, ağız ve eller ise açık olmalıdır. Suya bir defada tam girip çıktıktan sonra mikvede *"Baruh ata Ad…eloenu meleh aolam, aşer kideşanu bemitsvotav vetsivanu al mitsvat tevila./ Bizleri buyruklarıyla kutsayıp, bizlere Tevila buyruğunu buyuran evrenin Hükümranı Tanrımız sen kutsalsın"* berahası okunmalıdır. Beraha okuduktan sonra da 6 defa tekrar tamamen mikveye dalmak gerekir.(Altıntaş, 2018, ss. 243-244) Yahudi kadınlarının mikveye girerken okudukları dualardan biri de şöyledir:

"Bütün alemin Rabbi / Sen kutsallaştırdın / Halkın İsrail'i / Bütün halkların üstünde / Ve emir verdin / Bir kadının yapması gereken / Kendini kirlilikten arındır / Vücudunu suya batırarak / O arınsın diye / Tanrım Tanrım / Bugün zamanı geldi / Kendimi temizlemem için / Benim kirliliğimden / Tanrım Tanrım / Bu senin istediğin olsun / Bu benim temizliğim / Mikve suyunda / Arıtma ile sayılır / İsrail yönetimi altındaki tüm dindar kadınlar arasında / Kim kendi zamanında mikveye gider / Kendilerini temizlemek için …" şeklinde devam eden duanın sadece bir kısmı buraya alınmıştır.

Temizlendikten sonra mikveden çıkacakları zaman samimî bir kalp ile şu duayı okumaları gereklidir:
"Tüm dünyanın yaratıcısı / Bütün ruhların Rabbi / Kim yükseklerde oturuyor / Ve arasında yaşıyor / Seçtiği İsrail halkının / Ve kim büyük bir sevgiyle / Bize temiz olmamızı emretti / Ve kendimizi temizlememizi / Tüm yabancı maddelerden / Sen safsın / Ve bütün kulların / Saftır / Ve onların arasında / Hiçbir kirlilik yok / Tanrım Tanrım / Ben senin sadık hizmetçin ve kızın / Sevgiyle sakladım / Bugünkü emrinizi / Ve kendimi temizledim / Kirliliğimden / Arınmış olarak / Kocama gelip birleşebileyim / Onunla birlikte ışıltı içinde / Ve saf düşüncelerle …."(Kay, 2004, ss. 158-160) şeklinde devam etmektedir.

2.2.Bat Mitzva

Yahudi din adamlarına göre kızlar fiziksel ve duygusal açıdan erkeklerden önce olgunluğa eriştikleri için 12 yaşını tamamladıklarında Yahudi dininin yükümlülüklerinden sorumlu olmaktadırlar. Ancak kadınlar erkeklerle aynı ibadet ve sorumluluklara sahip olmadıkları için bar mitzva törenine benzer bir resmi tören yapılmasına da ihtiyaç duyulmuyordu.

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bazı Yahudi aileleri kendi takvimlerine göre 12 yaşına gelmiş kızlarının doğum gününü özel bir yemek düzenleyerek sinagog dışı bir törenle kutladı. Günümüzde ise bu törenin Ortodoks olmayan sinagogların genelinde kızlar 13 yaşına eriştiklerinde yapıldığı görülmektedir. Sinagog içerisinde icra edilen ilk bat mitzva töreni ise Yahudi İlahiyat Fakültesi profesörü Haham Mordecai Kaplan'ın kızı Judith için 1922 yılında yapılmıştır.(Eisenberg, 2004, s. 26) Aynı zamanda Society for Advancement of Judaism'in kurucu olan Mordecai Kaplan 18 Mart 1922'de on iki buçuk yaşında olan kızı için bir tören düzenlemek istemiş ve cematini yemeğe çağırmıştır. Yemek öncesi hazırlıklar için kızı Judith Kaplan Einstein şunları ifade etmiştir:

"Prosedürün kendisi dışında her şey hazırlık aşamasındaydı. Cuma gecesi, Şabat yemeğinden sonra babam beni imtihana aldı; Tora okumalarından önce ve sonra gelen berahaları yüksek sesle okuttu. Haftalık kısımdan bir pasaj seçti. Diksiyonumu ne kadar da şiddetli bir şekilde düzeltiyordu… Daha sonra hem İbranice hem de İngilizce olarak okuduğum haftalık bölümden bir pasaj seçti."

Yapılan törende Mordecai Kaplan Tevrat'tan bazı bölümler okurken kızı Judith de Tora berahalarını ve Siddur'dan bir kısım okumuştur.(Salihoğlu & Bedir, 2019, ss. 184-185)
Bat mitzva töreninde okunan geleneksel dualardan biri şu şekildedir:
Baruch atah Adonai Eloheinu melech ha'olam, /Ne mutlu sana Tanrımız Adonai, evrenin kralı Shehecheyanu v'kiyemanu v'higi'anu lazman hazeh. /Bize hayat veren, bizi ayakta tutan bu ana getiren

Günümüzde gerçekleşen bat mitzva kutlamaları değişiklik göstermektedir. Bu kutlamalar bazen kendi aralarında yapılan küçük bir davet gibi yapılırken bazen de büyük bir şöleni andırmaktadır. Bat mitzva kızı bu töreni ailesiyle yapabildiği gibi arkadaşlarını da törene çağırabilir. Bu törende bat mitzva kızının bir konuşma hazırlanması beklenir. Törendeki bu konuşmada Tora'dan bazı bölümler okunduğu gibi Yahudi geleneğindeki önemli kadınların hayat hikayeleri, bat mitzva kızının gelenekteki durumu da anlatılabilir. Törene katılanlar bat mitzva kızına hediye alabilirler. Hediyeler dinî kitap ve objelerden olabildiği gibi para da olabilir. Ayrıca kız bugünden sonra ilk defa Şabat mumu yakacak ise hediye olarak şamdan alınır.(*Bat Mitzvah*, t.y.)

Bat mitzva töreninin Türkiye'de yapılışına bakılacak olursa mitzva töreni için kızlar Cumartesi günü beyaz elbiseler giyerek sinagoga gelirler. Sinagogda tevaya çıkarak bugün için özel olarak hazırladıkları konuşmayı yaparlar hem İbranice hem de Türkçe olarak bar mitzva duası okurlar. Bat mitzva töreninin Yahudilik için önemi, Yahudi olma bilincinin gençlere kazandırılıp ihya edilmesini sağlamaktır.(Ünal & Eroğlu, 2016, ss. 352-353)

2.3.Hamilelik ve Doğum Esnasında Yapılan Dualar

Yahudilik'te çocuk sahibi olmak Tevrat metinlerinde geçen teşvik edici emirlerden dolayı oldukça önemlidir. Dolayısıyla çocuk sahibi olmaktan kaçınmak veya buna dair önlemler almak Yahudi dininde hoş karşılanmamaktadır. Bu nedenle Yahudi bir kadın çocuk sahibi olmak istemesine rağmen çocuğu olmadığında dua etme ihtiyacı hissetmektedir. Buna dair bir dua örneği Yahudi dua kitabı olan Siddur'da yer almaktadır.

Çocuğu olmayan kadınlar için Siddur'da geçen bir tkhine şu şekildedir:

"Tanrım ve atalarımın Tanrısı beni çamurdan yarattın ve bana bir ruh, bu dünyada bir hayat ve her şeyi büyük bir rahmetle verdin. Ama sen beni, ne yazık ki bana çocuklar verilmediği için bir bakıma işe yaramaz bir kap haline getirdin. Hayatım ne kadar acı! Meyve vermeyen büyümüş bir ağaç gibiyim. Üzerimde büyük bir acı var ve bunu paylaşacak kimsem yok. Yer ve gök benim adıma ağıt yaksın diye yalvarıyorum çünkü yıllarım duman gibi kayıp gidiyor. Yine de üzüntümden dolayı dünyayı suçlamıyorum. Ahiret gününe layık olabilmek için, büyük günahlarımla bağışlanma dileyerek (sana) gelmeyecek miyim? Vay benim hayattım! Gözlerimden yaşlar akıyor; yüreğim ne kadar kederli! Mutlu olamıyorum. Yıllarıma ve doğduğum güne ağıt yakıyorum, sızlanıyorum. Ne konuşabilirim veya söyleyebilirim? Acımı kim iyileştirebilir ve acı hayatımı düzeltebilir? Bana çok sevgi dolu, şefkat ve merhamet gösterdin. İşe yaramaz olmama rağmen beni büyüttün. Üzücü hayatımı düşün ve sevgili Tanrım günahlarımı bağışla. Eğer dünya nimetlerine layık değilsem, bari ahirette layık olayım ki ruhum orada utanmasın. Kozmosun efendisi, acı kalbimi senden önce söylemeliyim. Kime kızacağım? Kimi suçlayacağım? Ben doğayım diye giyinip babama güzel görünen annem mi? Niyeti cennetin iyiliği için, senin isteğini yerine getirmekti, böylece dünya boş bir çorak arazi değil, insanlarla dolu bir yer olacaktı. Altında doğduğum kötü mazeli mi suçlayacağım? Tüm kaderler senin emirlerini yerine getirmeli çünkü göklerin tüm orduları sana boyun eğiyor ve emirlerine uyuyor. Ebeveyni mi suçlayacağım? Hayır, herkes sizin tarafınızdan kendisine atanan rolünü yerine getirdi. Görevlerini yerine getirdiler ve benim size hizmet etmek ve dünyadaki (hayatı) çoğaltmak için çocuk doğurmak için uygun şekilde yaratılmamı sağladılar. Birçok günahımdan dolayı tamamen yalnız olmam Tanrı'nın isteğidir. Günah işlediğim için kimseye kızamam, sadece kendime kızarım. Kalbim ne kadar üzgün! Sular evimi kapladı! Etrafıma bakıyorum ve sığınabileceğim Yaratıcım olan senden başka kimseyi göremiyorum. Zamanı gelince kendimi ve ruhumu senin ellerine bırakacağım. Beni büyük bir şefkat ve merhametle karşıla. İtiraflarımı ve doğduğum gün için ağladığım sıcak gözyaşlarımı kabul et. Ruhumu şiddetli azaptan ve Cehennem'den kurtar. (Ruhum) Şeytan'dan korunsun ve kanatlarının altında sonsuz sığınak bulsun. Amin" (*Gebelik, Hamilelik ve Doğum*, 2025)

Yahudilik'te kadınlar hamilelik öncesi dua ettiği gibi hamilelik boyunca hatta doğum sırasında da dua etmektedir. Yahudi kadınlarının iyi bir hamilelik süreci yaşamak için hamileliği sırasında söyleyebileceği pek çok tkhine örneği bulunmaktadır. Onlardan biri de şu şekildedir:
"Alemin Rabbi Allahım / Kırık bir kalple sana alçakgönüllülükle yalvarıyorum / Ve zayıf bedenim ile / Bebeğimi Tevrat'ta doğrulamak için / Onurlu ve zengin bir insan olarak. / Sana yalvarıyorum, / bütün alemin Rabbi / Şerefimi azaltma / Bana bir çocuk verdiğinde, / Böylece şerefi ve zenginliği olabilir, / Ve Senin tarafından onurlandırılmak, / Çünkü bu senin kutsal Tevrat'ında yazılıdır. / Çoğaltalım ve senin kutsal Tora'nı dolduralım / Emirlerinizi öğrenmek ve yerine getirmek için. / İbrahim'in bereketi de öyle olsun, / İshak ve Yakup onaylandı / Söz verdiğin gibi. / Ey Evrenin Efendisi / Gözyaşlarımı kabul et, / Yani sonsuza kadar kilitli kalmayabilirler. / Ağlayışımı duy ki layık olayım, / Aziz kadın Hannah gibi, / Oğlu olduğu gibi bir oğlu da olsun / Peygamber Samuel. / Bana şeref vermen için yalvarıyorum / Böylece bir oğul sahibi olmaya layık olabilirim, / Talmud bilgini.
…" (Kay, 2004, ss. 203-204)

Buna benzer şekilde hamilelik sırasında okunan başka tkhine örnekleri de mevcuttur. Yahudi kadınlar doğum öncesinde doğumun kolay geçmesi için, çocuklarının sağlıklı bir şekilde doğması için bazı dualar okumaktadır. Doğum öncesi okumaları gereken dualardan biri de şöyledir:

"Yüce, hakim ve adalet sahibi Allah, sen biz kadınları, insanlığın yaratılışından bu yana hak ve doğrulukla cezalandırdın ki, çocuklarımızı acı içinde doğuralım. Cezalandırdığında, biz cezalandırıldığımızda ve merhametli olduğunda, senin merhametinle lütuflanmamız senin eserindir. Sana dua ettiklerinde dualarını kabul ettiğin ve rahimlerini açmanı isteyerek senin adını andığın kimselere merhamet ettiğin gibi, Allah da bütün aziz erkek ve kadınların faziletiyle bana merhamet eyle. Rahimlerini lütuf ve merhametinle açtın ve onların vaktinde doğurmalarını sağladın.

Allah'ım, atamız, sen dünya yaratılmadan önce de vardın ve kıyamete kadar büyük bir merhametle bütün dünyaya destek olacaksın. Kötü melekleri susturun ve bastırın ve onları sarayınızdan kovun. Eğer benim günahlarımdan ve kötülüklerimden söz ederlerse önünüzde durmasınlar ve onların sözlerini kabul etmeyin. Kutsal kapılarınızdaki bütün delikleri kapatın ki, onların sesleri duyulmasın. Ama izin verin, çocuklarınız Yisrael hakkında iyi konuşan iyi melekler benim için şefaat etsinler ve bunu sadece güzel sözlerle yapsınlar. Ve rahmimin anahtarını sağ elinize alın ve acı çekmeden, ıstırap çekmeden kilidimi açın ve bu doğumun her türlü zarardan uzak, hastalıksız ve yetser hara olmadan olmasına izin verin ki çocuğum başlangıçtan itibaren iyi huylu olsun. Beni ve çocuğumu tüm kötü ruhlardan ve kötü insanlardan koru, nazar bize zarar vermesin.

Yüce Tanrım, duamı kabul et ve peygamber aracılığıyla seninle konuşmasına izin verdiğinde duasını kabul ettiğin ve ona mutluluk getiren Hannah'nın gözyaşları gibi gözyaşlarımı kabına al. İsrail'in Tanrısı, diğer salih kadınların gözyaşlarını kabul ettiğin gibi, bizim gözyaşlarımızı da kabul etmeyi arzula, çünkü sana bütün kalbiyle seslenenlerin dualarını kabul eden sensin. Ağzımdan çıkan sözler senin önünde lütuf bulsun, Tanrım, yaratıcım ve kurtarıcım."(*Gebelik, Hamilelik ve Doğum*, 2025)

Eski dönemlerde teknolojik fırsatların olmaması ve tıbbın yeteri kadar gelişmemesi gibi etkenler doğum esnasında genç yaşta ölümlere neden olmuştur. Yahudi inancına göre kadınlar mikveye daldırma ritüeli, hallayı ayırma ve Şabat mumları ile festival mumlarını yakma ritüellerinde ihmaller yaptıklarından dolayı doğum sırasında ölümler yaşandığına inanılmaktadır. Bu tür bir ölümün ya da olumsuzluğun yaşanmaması için doğum yapan kadın için yapılan bazı kısa dualar da yer almaktadır. Bu dualar arasından üç kısa dua örneği şu şekildedir:
"Tanrı ona bir çığlıkla yardım etsin."
"İyi bir son' (iyi bir kurtarma)."
"Onun payı, doğum yapan iyi kadınlardan olsun" (kolay doğum yapsın)." (Dori, 2020, s. 96)

2.4.Kadınların Günlük Duaları

Kadınların günlük olarak okuduğu iki adet tkhine bulunmaktadır ve bu tkhineler iki işlevi yerine getirir. Bunlar öncelikle kadınların günde bir kez ibadet yaparak dinî vazifelerini yerine getirmelerini sağlamıştır. Ayrıca kadınlar için, Yahudi sinagog merkezli ayine de bir alternatif sunmuştur. Dahası bu tkhineler kadınların anlayabilmesi için İbraniceden daha anlaşılır bir dilde yazılmışlardır.

Yahudi kadınların her gün okumak durumunda oldukları iki tkhine bulunmaktadır. Bunlardan ilki haftanın her günü okunur ve diğerinden daha uzundur. Diğer tkhine de bunu takip ederek haftanın her günü okunmaktadır. Bu iki tkhine kadınlar için günlük ibadet niteliğindeydi.

Kadınların her gün söylediği bir tkhine örneği şu şekildeydi:
"Bütün alemin Rabbi, / Tanrım, Tanrım, / Ve atalarımın Tanrısı, / İbrahim, İshak ve Yakup. / Büyük, güçlü ve muhteşem Tanrım / Ve bütün dünyanın Rabbi, / Yukarıda ve aşağıda, / Yeryüzündeki her şeyin üzerinde tek Rab, / Her canlı, etten ve kandan / Ve güneşin altında yetişen her şey, / Ve yukarıdaki Cennetteki meleklerin Rabbi, / Ve güneşten, aydan ve yıldızlardan, / Her şey O'nun eseridir, / Ve O, tek başına yönetir. / O sayar ve O hesaplar / Ve her şey yaratılmıştır / İhtiyaçlarına göre, / Doğası gereği / Ve amacına göre. / Ve sen, kutlu Tanrım, / Cennette hiçbir yaratığa ihtiyacın yok / Veya yeryüzünde, / Ya da suyun altında / Çünkü Sen tek bir Tanrısın, teksin / Sen sonsuzsun / Ve Yaratılıştan önce yalnızdık / Göklerden ve yerden / Ve sen kalacaksın / Sonuçta Yaratılış sonsuzluğa iner. / Adınız övülüyor. / Senin krallığın diğerlerinden daha yüksek / Adınız sonsuza kadar övülsün. / Adını ateşte arıyorlar / Ama bulamıyorlar / Ve Senin Adından korkuyorlar.
…"
Bu verilen tkhine örneği uzun olduğu için sadece bir kısmı verilmiştir. (Kay, 2004, ss. 125-126)

2.5.Kadınların Ev İçerisinde İcra Ettikleri İbadet ve Uygulamalar

Yahudilik'te kadınların ev içinde yaptıkları uygulamalara dair en önemli kanıtlardan biri arkeolojik verilerdir. Özellikle bazı arkeologların yaptığı keşifler Yahudi kadınlarının dini inançları ve uygulamaları ile ilgili anlayışın değişmeye başlamasına neden olmuştur. Buradan elde edilen bilgilerle kadınların evdeki görev ve sorumlulukları ve aynı şekilde aile içi dindarlık eylemleri de açıkça ortaya çıkmıştır. Kadınların dini uygulamadaki ya da manevi alandaki etkili olduğu yer ev içidir ve bu açıkça ifade edilmişse de şimdilerde yapay kaynaklara ve mimari kalıntılara başvurularak bu durum aydınlatılmaktadır. Yahudi dininin çatısı altında kadınlar, erkekler ile aynı rollere sahip olmasalar da kadınlar ritüel ve inanç alanlarında sorumluluğu erkeklerle birlikte paylaşmışlar ve ailelerinin, akraba gruplarının ve uluslarının refahını sağlamaya çalışmışlardır.

Tevrat metinleri her ne kadar aksini ifade etse de, İsrail dini sadece İsrail'in erkek tanrısı Yahve'den ibaret değildir. İsrailoğulları Yahve'nin yanı sıra tanrıça Aşera'ya da ibadet etmişlerdir. Her iki tanrıya da tapınmak Yahudilerin tamamı değilse de özellikle bazıları için oldukça önemliydi. Tevrat metinleri ve arkeolojik kanıtlara bakıldığında Aşera'ya sadece Jarusselam ve Yahuda da değil Samariye, Beytel ve Dan gibi kült merkezlerinde de tapınıldığı görülmektedir. (Nakhai, 2019, s. 3)

Tevrat metinlerinden, epigraflardan ve edebi olmayan pek çok kaynaktan yararlanan bilim insanları, aile dini ve cinsiyet ile ilgili çeşitli iddialarda bulundular. Bu bilim adamlarından bazıları sadece eski İsrailli ailelerin bir ya da birkaç tanrıya taptığını iddia etmekte kalmamış aynı zamanda bunun kadınların hayatında oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Orada bulunan bir Yahudiye sütun heykelciğinin rolü hakkında bazı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bazı uzmanlara göre bunlar birer kült nesnelerinden ibaret iken bazılarına göre de bunlar kadınların özel olarak kullandığı bazı objelerdi. Hatta bazılarına göre bunlar kadınların doğum ritüellerinde kullandığı, kadınlara özel bir koruma alanını ifade etmiştir.

Susan Ackerman'a göre tanrıçaya tapınmanın kadınların hayatında hem evde hem de tapınakta, önemli bir yeri bulunmaktadır. Yeremya 7:18'deki şekliyle Cennetin Kraliçesi kültünde eşlerin merkezi ritüel rolüyle ev içi uygulaması önerildiği görülmektedir ve şu şekilde bir ifade geçmektedir:

"Tanrıçaya kek yapmak için hamur yoğurmak ve ateş yakan adamlar ve odun toplayan çocuklar." (Olyan, 2010, ss. 55-56)

Burada geçen ifadelerden de anlaşılabileceği gibi kadınların da bazı ritüellerde yapmaları gereken bir takım önemli görevleri bulunmaktadır. Örneğin; evde ve aile arasında gerçekleştirilen ritüellerden önce yapılan hazırlıklardan biri olan hamur yapmak, yemek pişirmek, sofra hazırlamak, Şabat mumlarını yakmak ya da yiyecekleri koşerlemek gibi birtakım uygulamalar oldukça önemlidir.

Şabat ile ilgili hüküm Tevrat'taki On Emir'de dördüncü sırada yer almaktadır ve metinde şu şekilde geçmektedir:

"Şabat gününü takdis etmek için onu hatırında tut. Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın; fakat yedinci gün, Tanrın Rab'be Şabattır, sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyen, hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksınız; çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı ve yedinci günde istirahat etti; bunun için Rab Şabat gününü mübarek kıldı ve onu takdis etti." (Çıkış: 20:8-11)

Bu nedenledir ki Yahudiler Şabat'a çok önem vermektedir onun gerektirdiği her emri yerine getirirken yasaklarına uymayı da ihmal etmemektedirler. Şabat öncesinde bazı hazırlıkların yapılması gerekmektedir. Şabat için öncelikle evin hanımı alışveriş yapmalıdır. Evde yardımcısı olsa da bunu kendisinin yapması gerekir. Sonrasında ev temizlenmeli ve mutfak eşyaları koşerlenmelidir. Şabat sofrası için Yahudi hanımlarının yaptığı bu hazırlıklar oldukça önemlidir çünkü aile Şabat akşamı sofra etrafında bir araya gelmektedir.(Altıntaş, 2018, ss. 174-177) Yahudiler çok eski zamanlardan günümüze kadar her nerede olurlarsa olsunlar Cuma akşamları aile üyeleri ile bir arada Şabat yemeği etrafında toplanarak bunu devam ettirmeye gayret etmişlerdir. Yahudilik'te Şabat günü önemli olduğu kadar Şabat sofrasında kullanılan eşyalardan yiyeceklere ve bunların miktarına kadar her şeye dikkat edilmektedir. (*Şabat Sofrası*, t.y.)

Şabat sofrasının ve ekmeğinin hazırlanması kadına düşen dinî bir görevdir. Şabat sofrası için yapılması gerekenlerden biri de *"Challah"* Şabat ekmeğidir. Her Şabat yemeği için iki somun Şabat ekmeği bezle örtülü bir şekilde sofraya konulmalıdır. Bu Yahudilere, Cuma gününde ve Şabat için de iki kat manna düşmesini hatırlatmaktadır. Mişna'ya göre Yahudiler, challah hazırlarken beş tahılın –buğday, arpa, kılçıksız buğday, yulaf, çavdar- en az üç tanesini kullanmalıdır. Şabat gününde challah dekoratif bir bezle örtülmelidir. Bu örtü çölde mannayı koruyan çiy tabakasını temsil etmektedir. Başka bir açıklamaya göre de bu uygulama geleneksel Şabat gününün gelinine benzetilmesinden dolayı yapılmaktadır. Düğün gölgeliği altında dua edilip gelin duvağı nasıl açılıyorsa Şabat sofrasında dua edildikten sonra, örtü kaldırılıp ekmek kesilir. (Eisenberg, 2004, ss. 141-142)

Challah ekmeğinin hamuru yapılırken aşağıdaki dua edilmelidir:
"Baruh Ata Adonay, Eloenu Meleh Aolam, aşer kideşanu bemitsvotav, vetsivanu leafriş hala

teruma", "Kutsalsın Sen Tanrım, Evren'in Kralı, emirleriyle bizi kutsayan ve haladan[75] *terumayı*[76] *ayırmayı emreden"*

"Şabat Işıkları" olarak da isimlendirilen mumlar ya da kandillerin yakılması Yahudi takvimi esas alınarak yapılmaktadır. Buradaki zaman dilimleri her ne kadar bölgelere göre farklılık oluştursa da *Kabalat Şabat* saatinde mumlar yakılmalıdır. Cuma gününün akşamında yakılan Şabat mumları cumartesi akşamı Şabat'ın sona ermesiyle de söndürülür. Şabat mumları genelde 2 tane kandil şeklinde bulunsa da ikiden az olmaması koşuluyla farklılıklara da bazı bölgelerde rastlanılmaktadır. Bazı yerlerde bu sayı 3 iken bazı yerlerde de haftanın 7 gününe ithafen 7 mum yakılabilmektedir. Bu mumların yakılması dinî bir uygulama olup bu işlem ev hanımı tarafından yapılmalıdır. Evin hanımı mumları yakabilecek durumda değilse aile bireylerinden birinin Şabat mumlarını yakması gerekmektedir. (*Şabat Düzeni - Sevivon*, t.y.)

Şabat mumları gün batımının öncesinde yakılmalıdır. Gün batımından sonra Şabat mumlarını yakmak ise Şabat'a karşı bir saygısızlık olarak görülmektedir. Şabat mumlarını yakma vakitleri gün batımından 18 dakika öncesidir, bu uygulama zamana bağlı olduğundan dolayı istenilen vakitte yakabilmek için gerekli zamanı gözetip son zamana bırakmamak gerekir.

Yahudi kadınları Şabat mumlarını yakarken gözlerini kapatmalı ve şu berahayı okumalıdır:

בָּרוּךְ אַתָּה אֲדֹנָי-י אֱ-לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל שַׁבָּת קֹדֶשׁ
"Bizi emirleriyle kutsayan ve Şabat için bir mum yakmamızı emreden dünyanın Kralı, Tanrımız Rab, ne mutlu sana." (*Blessings & Instructions for Shabbat Candles - How to Light Shabbat Candles*, t.y.)
Khane Kats adlı kitapta yer alan Şabat duasından kısa bir bölüm şu şekildedir:
"Sevgili Tanrım, / Bütün ruhların yaratıcısı, / Seni övmek isterim, / Ve teşekkür ederim, / Bizi tercih ettiğiniz için / Sevgili insanlarınız olarak. / Sen bizim Tanrımızsın, / Cenneti ve yeri kim yarattı, / Ve bize kutsal Şabat'ı verdi. / Bize merhametli ol. / Gözlemliyoruz ve saygı duyuyoruz / Bu sevgili, kutsal Şabat, / Güzel etlerle, / Ve iyi yemek yemek için / Hazırladığımız, / Ve içmek için tatlı içecekler, / Ve tüm zevkler / Gerçekleştirmek. Bize layık olan / Kocalarımız ve çocuklarımız olsun / Uzun yaşamak / Şeref ve bolluk içinde. Sevgili kutsal Şabat'ta, / Cenneti görüyoruz. / layık olabilir miyiz / Bu dünyada olmak, / Ve bir sonrakinde. / Ve sevgili Mesih / Bizi sağ elinden tut / Ve bizi Kutsal Topraklara götür. / Amin" (Kay, 2004, ss. 217-218)

Şabat günü erkekler sinagoga ibadet etmeye giderken kadınlar evde Şabat için gerekli hazırlıkları yapmakla sorumlu olduğu bilinmektedir. Ancak bunlarla birlikte Şabat günü Yahudi kadınlarının Tora okuyabileceğine dair bazı ifadeler yer almaktadır:

"Üstatlarımız şöyle öğretmiştir: Herkes Shabbat günü yedi Torah okuyucusu arasında kendisini sayabilir. Hatta bir kadın ve bir çocuk dahi… Bununla beraber, Yahudi şeriat üstatları şöyle demiştir: bir kadın, saygısından dolayı, halka Tora okumayacaktır."

[75] Challah, İncil'deki "Hamurunuzun ilkini nesiller boyunca bir armağan olarak Rab'be pay olarak vereceksiniz" Emrinde kullanılan İbranice kelimeden türetilmiştir. Bkz. My Jewish Learning, "What is Challah?" (Erişim 15 Kasım 2024).
[76] Terumah, "hediye'' ve "sunu" anlamlarına gelen bu kelime, Tevrat'ta geçen "Tanrı Musa'ya şöyle dedi: İsrailoğullarına söyle ki bana Terumah götürsünler" ifadesi bağlamında bu şekilde çevrilmektedir. Bkz. Chabad of the West Side, "Terumah" (Erişim 15 Kasım 2024).

Burada geçen ifadelerden anlaşılabileceği gibi aslında Yahudi kadınları Tora okumakla yükümlüdürler ve kendilerini dinleyenlere karşı açıktan Tora okuyabilirler.(Vana, 2013, s. 60) Halkbilimci Lucy M. L. Garnett'in gözlemlemelerine göre bazı Yahudi kadınlar Şabat zamanında sinogoga gitmektedirler: *"evlenmemiş kızların toplu ibadetlere katılması şart değildir. Ama anaç kadınlar Şabat ve bayram günlerinde daima sinagoga gider. Kadınlar toplu ibadet yerlerinde erkeklerin arasına karışmaz ve bir ahşap kafesle görüşü perdelenmiş bir galeride ayrı oturur."* (Okçay, 2013, s. 146)

2.6.Kapı Süvelerine Mezuzanın Takılması

"Kapı pervazı" anlamında kullanılan "Mezuza" İbranice bir kelimedir. Yahudi geleneğinde mezuza daha çok kapı pervazına sabitlenen ahşap, plastik, metal ya da cam gibi maddelerden elde edilmiş kılıfların içerisine konulan Tora'dan bazı kısımların yazılmış olduğu parşömenlere verilen isimdir. Mezuza'nın içerisinde Tora'nın Tesniye bölümünden 6:4-9 kısmındaki "Şema" ve 11:13-21 bölümündeki "Ve-Haya" metinleri bulunmaktadır. Mezuza parşömenleri hayvan derisinden yapılmış olup üzerinde ise "Şaday / Kudret" yazısı bulunmaktadır. "Şaday" esasında "Şomer Dlatot Yisrael / İsrail Kapılarının Koruyucusu "kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır ve kutsallık içerir.

Yahudi inancına göre kişi, evdeki tuvalet, banyo, kiler ve ahır kapılarının haricindeki bütün diğer kapı pervazlarına mezuza takmalıdır. Özellikle de kişi başka bir eve taşındığında mutlaka mezuza takmayı unutmamalıdır. Kişi yeni evine geçtiği zaman öncelikle Şeehiyanu duasını okumalı şükretmelidir. Şeehiyanu duası şu şekildedir:
"Baruh ata Adonay, eloenu meleh aolam şeehiyanu ve kiyemanu ve igiyanu la zeman aze. / Bizleri yaşatıp baki kılan ve bu zamana ulaştıran evrenin Hükümranı Tanrımız Adonay. Sen kutsalsın"

Şeehiyanu duası sonrasında da mezuza duasını okuması gerekir:
"Baruh ata Adonay. Eloenu meleh aolam aşer kideşanu bemitsvotav vetsivanu Likboa mezuza. / Bizleri talimatlarıyla kutsayıp bize Mezuza takmayı buyuran, evrenin Hükümranı Tanrımız Adonay Sen kutsalsın." Bu mezuza duasının okunmasından sonra mezuza kapının sağ tarafındaki pervaza, üst ucu odaya doğru olacak şekilde omuz mesafesinde bir yerine yerleştirilmelidir. (Altıntaş, 2018, ss. 234-236) Ayrıca Mezuza porşömenleri el yazısıyla yazılmış olmalıdır basılı halde olan yazıların Mezuzada kullanılması doğru değildir. (Atasağun, 2001, s. 150) Yahudi bilginlerine göre Mezuzanın ne olduğunun anlaşılması Yahudiler için oldukça önemlidir. Mezuza, batıl inançlardan koruyan bir muska veya tılsım olmadığı gibi şans getirmesi beklenen bir obje de değildir. Mezuza sadece evlerin de bir mabed olarak düşünülmesine vesile olan bir hatırlatma aracıdır.(Blech, 2003, s. 263) Kadın- erkek bütün Yahudiler mezuza bulunan kapılardan geçerken mezuzaya dokunmalı ve dokunduğu parmakları öpmelidir bu davranış mitzvalara karşı duyulan saygıyı gösterir. Yahudiler bulundukları evden taşınacakları zaman da kapılarda bulunan mezuzaları çıkarmalıdır ki kendisinden sonra yerleşecek olan kimse ya da ev sahibi tarafından mezuzaya karşı bir saygısızlık yapılmasın.(*Signs and Symbols*, t.y.)

2.7.Yahudi Kadınlarının Yiyecekleri Koşerlemesi

Koşer ya da *kaşer* olarak da ifade edilen İbranice bir kelime olan koşer, Yahudi şeriatına göre yenilebilir ve kullanılabilir olan ürünleri ifade etmek için kullanılır. Bir ürünün koşer niteliği

taşiyabilmesi için kaşerut/kaşrut kurallarına uygun olması gerekir. (*Koşer*, 2024) (Altıntaş, 2018, ss. 124-127)

Yahudi inancına göre dışardan alınacak veya tüketilecek olan gıda ve yiyeceklerde koşer sertifikasının olması önemlidir. Bu nedenle üretim yerlerinde gerekli kontroller yapıldıktan sonra kurallara uygun olarak üretilmiş ürünlere haham tarafından koşer belgesi verilir. (*Kosher Nedir?*, t.y.)

Yahudi yaşamındaki koşer evlerde de kadınlar tarafından dikkatli bir şekilde uygulanmaktadır. Kesilen etler suyun içine konularak kandan arınması sağlanmalıdır. Aynı zamanda etin suya konulması için kullanılan eşya başka amaçlarla kullanılmamalıdır. Suda en asgarî yarım saat bekleyen et sonrasında çıkmayan kanların da arınması için tuzlama işlemi yapılarak temizlenmelidir. Aynı şekilde tuzlama için kullanılmış olan tuz başka bir amaç için kullanılmamalıdır. Tuzlama sonrasında et tekrardan yıkanarak suyu da güzelce akıtılmalıdır. Bu işlemi gerçekleştiren kişi de evin kadınıdır.

Tevrat'ta bulunan *"Oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin"* emri nedeniyle et ürünü ile süt ürünleri aynı anda tüketilmemelidir hatta aynı zaman diliminde aynı mekan içerisinde de pişirilmemesine dikkat edilmelidir. Bunlar bir arada pişirilmek zorunda kalınsa bile aralarında belli bir mesafe bulunmalı her ikisinin kaplarının üzeri de kapalı halde olmalıdır. Yahudi kadınlarının özellikle bu hususlara çok dikkat etmeleri gereklidir. Bunun yanında et pişirmek için kullanılan kap süt pişirmek için de kullanılamaz. Et ve süt için kullanılan tencere, tabak, çatal, bıçak gibi eşyalar ayrı olmalıdır.

Ayrıca eve alınan yeni bir eşya da kullanılmadan önce koşerlenmelidir. Örneğin ev için alınmış olan bir tabak ya da kap akarsuda ya da "Mikve" suyunda dua edilerek Tevila yapılıp koşer hale getirilmelidir. (Altıntaş, 2018, ss. 124-127) Yeni alınan mutfak kapları suya (mikve) daldırılmadan önce şu beraha okunmalıdır: "Bizi emirleriyle kutsayan ve bize bir geminin (kapların) suya batırılmasıyla ilgili emir veren evrenin kralı Tanrımız ne mutlu sana" (*Spirituality & the Feminine*, t.y.)

2.8.Özel Günlerin Yiyeceklerinin Hazırlanması

Yahudiler için önemli bayramlardan biri olan Fısıh (Pesah), Tevrat'ta ifade edildiği üzere, Yahudilerin kölelikten kurtularak Mısır'dan çıkışlarının hatırasına her yıl Yahudi takvimine göre Nisan ayının 15-21. günleri arasında kutlanmaktadır.(Gündüz, 2021, s. 97) Fısıh Bayramı'nın ilk iki gecesinde (İsrail'de ise sadece ilk gece) bir Seder yemeği düzenlenir. (*What Is Passover (Pesach)?*, t.y.) Fısıh bayramında en büyük görev kadına düşmektedir. Seder yemeği için Yahudi kadınları gerekli olan hazırlıkları yapmaktadırlar. Fısıh bayramı yaklaşınca Yahudi kadınlar evleri temizleyerek bayram için hazır hale getirmektedirler. Aynı zamanda evde bulunan "hametz" yani mayalı yiyecekleri de kaldırmaları gerekmektedir.

Fısıh bayramında kurulan Seder sofrası da kendi içerisinde önemli anlamlar barındırmaktadır. Seder sofrasında mumlar yakılır, Pesah öyküsünün anlatıldığı Agada kitabı okunur. Seder sofrasında bulunan en önemli şey Seder tabağıdır. Seder tabağında iki tanesi Şabat günü için

yapılan Man[77] anısını temsil eden diğeri de Mısır'dan çıkış hatırına kölelik zamanındaki ekmeği temsil eden üç tane *"Matsa"* bulunmaktadır. Seder tabağındaki *"Karpas"* Mısır'da Yahudilerin yedikleri fakir yemeklerini temsil etmektedir. Seder tabağında maydanoz ya da kereviz yaprağı yer alırken yanındaki sirke ise Mısır'daki ter ve gözyaşının sembolüdür. Mısır'daki hüzünlü yılların anısına yenilen"Maror" için acı ot yaprakları ve marul yaprakları kullanılmaktadır. Elma, tarçın, badem ve şarapla yapılan "Haroset" ise Firavun tarafından Yahudilere yaptırılan inşaat harcına benzetilir. Mabed'de kurban için takdim edilen kuzu hatırına ateşten geçirilen etli kemik parçası olan korban da Seder sofrasında yer almaktadır. Seder'de bulunan haşlanmış yumurta bazı Yahudiler için adakları anımsatırken bazılarına göre de yası simgelemektedir. (Altıntaş, 2018, ss. 16-19)

Yahudiler için önemli bayramlardan biri olan *"Sukot"* yani Çardaklar Bayramı, Mısır'dan çıktıktan sonra çölde kaldıkları sırada çardaklarda kalmalarının bir simgesi olarak kutlanılır. Bunun hatırasını yaşatmak adına Yahudiler evlerindeki bahçelere ya da balkonlara temsilî çardaklar kurmaktadırlar. (Gündüz, 2021, s. 99) Kurulan bu çardaklarda güneş kaybolmadan önce kandiller yakılmalıdır. Sukot bayramında önemli olan diğer bir husus ise *"Arbaat Aminim"* olarak adandırılan dört bitki türüdür. Bayram esnasında Yahudilerin elinde olması gereken bu dört bitki en iyilerinden seçilmelidir ve bu bitkilerin hepsinden mevcut olması gereklidir yoksa mitzva yerine getirilmemiş olarak kabul edilir. Arbaat Aminim, *Lulav* (Palmiye dalı), *Etrog* (Turunçgil meyvesi), *Adas* (Mersin dalı) ve *Arava* (Söğüt dalı) olmak üzere bu dört bitkiden meydana gelmektedir. Kadınlar Arbaat Aminim ve Suka mitzvasından sorumlu sayılmasalar da bu mitzvaları yerine getirerek okunması gereken berahaları da okumaktadırlar. (Farsi, 2009, ss. 293-296)

Yahudi dinî bayramlarında ve törenlerinde gıdaları ve mutfak eşyalarını koşerlemek, sofrayı ve yemekleri hazır hale getirmek, mumları yakmak gibi görevler Yahudi kadınları tarafından yerine getirilmektedir.

2.9.Kadınların Sinagogdaki Yeri

Kadınların sinagog içerisinde konumlarının sınırlı olmasının nedenini izah edebilmek için öncelikle Yahudi inancındaki emirlerin yapısının anlaşılması ve erkek ile kadın arasındaki farkın ortaya konulması gereklidir. Yahudilik inancında, kadınların bazı emirleri yerine getirme sorumluluğundan muaf oldukları nedeniyle bu emirleri yapsalar da topluluk için bu geçerli sayılmamaktadır. Örneğin Yahudi kadınları günlük dua törenine katılsalar da bu minyan olarak sayılmamaktadır. Ancak bununla birlikte kadınların emirleri yerine getirme noktasında erkeklerden daha az sorumluluklarının olması onlardan daha az üstün oldukları anlamı taşımamaktadır.

Kadın-erkek ayrımında göze çarpan diğer uygulama sinagog ibadetlerinde, ibadet esnasında kadınların ve erkeklerin yerlerinin ayrı olmasıdır. Yahudi hukukuna göre kadınların ve erkeklerin alanları, aralarına çekilen bir duvar ya da bölme ile ayrılmalıdır. Çünkü ibadet esnasında erkek dikkatini kıza değil sadece ibadete yoğunlaştırmalıdır. Bu sayede erkeklerin ibadet etmeye daha iyi odaklanacaklarına inanılmaktadırlar. Ancak kadınların sinagogtaki ibadetlere daha az katılması onların dinî yaşamdan dışlandığı anlamını taşımamaktadır. Çünkü

[77] Manna, İsrailoğullarının çöldeki yaşamında yedikleri mucizevi yiyecektir. George Ebers'e göre Mısır dilindeki "mennu" olarak adlandırılan yiyecek kelimesinden gelir. Manna, ayrıca "ekmek" olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Jewish Encyclopedia, "Manna" (Erişim 15 Kasım 2024).

dinî yaşam sadece sinagog ibadetlerinden ibaret değildir. Aksine günün her alanında yerine getirilmesi gereken emirlere uymak ve dinin gerektirdiği kuralları uygulamak da ibadet niteliğindedir. (*The Role of Women*, t.y.)

Yahudilik'te her ne kadar sinagogta Tora okuma kadınlar tarafından gerçekleştirilmese de kadınlar Tora zamanından beri kült mekanlarında yer alarak bu ibadetlere olan ilgilerini kanıtlamışlardır. Yahudi bilginlerine göre, kadınların Purim bayramında Megillah okunmasını dinlemeleri dinî açıdan mecburidir. Ayrıca Yahudi inancında sinagog ile ilgili vazifelerin yerine getirilmesinde esas alınan şey Halakhique kurallarıdır. Bu kurallar çerçevesinde ise kadınların Megillah okumasına katılmaları gerektiği açıkça görülmektedir. Bu kurallardan üç tanesi şunlardır:

a. *Mitzwot'lara (emirlere) riayet, İsrail milletinin, erkek ve kadınlarına bir mecburiyettir.*
b. *Kadınlar zamana bağlı pozitif dinî buyruklardan, ayrı olarak sorumlu tutulmuşlardır. Fakat, istedikleri takdirde onları yapabilirler.*
c. *Bir mitzwah'ı (emri) yapmakla mükellef olan her şahıs, bazı şartlarda, aynı mükellefiyetteki bir başka şahsı temize çıkarabilir.*

Bunlarla birlikte Mishnah ve Talmud içerisindeki şu ifadeler de bunu kanıtlar niteliğindedir: *"Küçük çocuklar, zihinsel özürlüler ve sağırlar hariç herkes, Megillah okumaya yetkilidir. (Kesherin) Herkes, Megillah okumaya yetkilidir. Buna, Rabbi Yehoshua' ben Levy'nin kanaatine göre kadınlar dâhildir. Çünkü Rabbi Yehoshua' ben Levy şöyle diyordu: "Kadınlar, Megillah okumak zorundadır."* Burada yer alan ifadelerden anlaşılacağı gibi kadınların da erkekler ile aynı şekilde Megillah okumasına Purim bayramına katılmaları bir zorunluluktur. (Vana, 2013, ss. 56-59)

SONUÇ

Yahudi inancında yer alan ibadet ve uygulamalar, Yahudi hayatının her alanına etki etmiş olmakla birlikte bu ibadetlerde herkese ayrı bir sorumluluk da yüklenmiştir. Yahudilerin ibadetlerine genel olarak bakıldığında erkek merkezli bir ibadet portresi oluşsa da esasında kadınlar da yapılan ibadetlerde oldukça önemli roller üstlenmektedir.

Yahudi kadınlarının ibadet noktasında geri planda gibi görünmesinin sebebi Yahudi geleneğindeki anlayışa bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre Tora öğrenmek, Yahudi erkekleri için en birincil vazifedir. Yahudi erkekleri rahat bir şekilde Tora öğrenimi görebilmeleri için de kadınların ev işleri ve çocuk bakımı gibi birtakım sorumlulukları yüklenmeleri gerekmektedir. Yahudi kadınlarının emirlere riayet edip ibadetlere katılması durumunda bu sorumlulukları yerine getirmeyi aksatacakları düşüncesiyle kadınlar bazı emirlerden muaf tutulmuşlardır. Çünkü bu anlayışa göre kadınların en önemli görevleri ev işlerinde eşlerine yardımcı olarak onların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır.

Yahudi hukuku incelendiğinde kadınların da erkekler gibi Tora öğrenmek ve okumakta eşit haklara sahip oldukları görülmektedir. Ancak daha sonraları bazı Yahudi din adamlarının yaptığı birtakım düzenlemeler neticesinde kadınlar tedrici olarak bu haklardan uzaklaştırılmışlar ve neredeyse eve kapalı hale gelmişlerdir. Ancak Yahudi kadınları tüm bu kısıtlamalarla mücadele ederek hem evle ilgili sorumluluklarını yerine getirmiş hem de dua etmek için kendilerine bir zaman dilimi oluşturmuşlardır. Yahudi kadınları kimi zaman sinagoglara giderek kendilerine ayrılan bölümde ibadete eşlik etmişler; kimi zaman ise dinî

bayramların ve törenlerin hazırlanmasında etken bir rol oynamışlardır. Kadınların ibadet için toplanması cemaat anlamında bir minyan kabul edilmese de onlar kendi aralarında bir araya gelerek dua grupları oluşturmuşlar ve ibadet etmelerinin herhangi bir aksamaya neden olmayacağını da ortaya koymuşlardır. Özellikle modern çağda İsrail'de bazı kadın hareketlerinin, bazı din adamları karşı çıksa da Batı Duvarı önünde topluca ibadet etmeleri de bu noktada örnek teşkil etmektedir.

Ev eşyalarının kullanılmadan önce temizlenmesi, yiyeceklerin koşerlenerek Yahudi kurallarına uygun olarak hazır hale getirilmesi, Yahudi bayramlarında kurulan sofraların gerektiği şekilde hazırlanması Yahudi kadınlarının sorumluluklarından sadece bazılarıdır. Esasında Yahudi kadınları mikveye girip temizlenirken, mumları yakarken ya da ekmek için hamur hazırlarken yaptığı gibi günlük yaşamlarındaki her alanda dua etmektedir. Bu bağlamda görülmektedir ki Yahudi kadınları hayatlarının her noktasında Tanrı'ya olan bağlılıklarını ve şükranlarını ifade etmişlerdir.

KAYNAKÇA

1. Altıntaş, Y. (Ed.). (2018). Yahudilik'te Kavram ve Değerler (3. bs). Gözlem Gazetecilik ve Basın Yayın.
2. Atasağun, G. (2001). Yahudilikte Dînî Sembol Ve Kavramlar. Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(11), 125-156.
3. Aydın, M. (2016). Anahatlarıyla Dinler Tarihi (Tarih, İnanç ve İbadet) (6. bs). Ensar Neşriyat.
4. Bat Mitzvah. (t.y.). Chabad. Geliş tarihi 26 Şubat 2025, gönderen https://www.chabad.org/
5. Beliefs & Practices. (t.y.). My Jewish Learning. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.myjewishlearning.com/category/study/beliefs-practices/
6. Blech, R. B. (2003). Nedenleri ve Niçinleriyle Yahudilik (E. S. Vali, Çev.; 1.). Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.ş.
7. Blessings & Instructions for Shabbat Candles—How to Light Shabbat Candles. (t.y.). Chabad. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/87131/jewish/How-to-Light-Shabbat-Candles.htm
8. Bozkurt, N. (2023). Monoteist Dinlerde Kadın: Tarihsel ve Çağdaş Yaklaşımlar (1. bs). Ankara Okulu Yayınları.
9. Çinpolat, S. (2017). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'da Çocuk Algısı (1. bs). Araştırma Yayınları.
10. Dori, N. (2020). Short Women's Prayers in Spoken Ladino During Three Times of Crisis. International Journal of Social Science Studies, 8(1), Article 1. https://doi.org/10.11114/ijsss.v8i1.4663
11. Eisenberg, D. R. L. (2004). The JPS Guide to Jewish Traditions (First Edition). The Jewish Publication Society.
12. Farsi, M. (2009). Dini Uygulama Rehberi / El Gid Para El Pratikante (M. Yanar, Çev.). Gözlem Gazetecilik Basın Ve Yayın A.ş.
13. Gebelik, Hamilelik ve Doğum. (2025, Şubat 28). Open Siddur. https://opensiddur.org/
14. Güç, A. (2011). Dinlerde Mabed ve İbadet (1. bs). Düşünce Yayınları.
15. Gündüz, Ş. (2018). Namaz ve Yahudilik'te İbadet. İslami İlimler Dergisi, 13(2), 215-238.

16. Gündüz, Ş. (Ed.). (2021). Dünya Dinleri (5. bs). Milel Nihal Yayınları.
17. Gürkan, S. L. (2018). Yahudilik (7. bs). İSAM Yayınları.
18. Hamidullah, M., & Aksu, Z. (2008). İnsan Toplumlarında İbadet Tarihi. Hikmet Yurdu, I(1), 9-30.
19. Hiçyılmaz, M. İ. (2023). Yahudilik'te Aile ve Kadın [Yüksek Lisans]. Pamukkale Üniversitesi.
20. Işık, R. (2022). Yahudilikte Kadın ve Statüsü—Tanah Temelinde (1. bs). İlahiyat Yayınları.
21. Kay, D. (2004). Seyder Tkhines (The Forgotten Book of Common Prayer for Jewish Women). The Jewish Publication Society.
22. Kosher Nedir? (t.y.). Kosher. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.kosher.com.tr/
23. Koşer. (2024, Aralık 5). Wikipedia. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ko%C5%9Fer&oldid=34447056
24. Kutsal Kitap: Tevrat Zebur İncil. (2020). Kitab-ı Mukaddes Şirketi- Yeni Yaşam Yayınları.
25. Küçük, A. (1988). Dinlerde Mabet ve İbadet. Diyanet İlmi Dergisi, 24(3), 25-54.
26. Lesches, S. Z. (2001). Understanding Mikvah (An Overview of Mikvah Construction). National Library of Canada Cataloguing in Publication Data.
27. Meral, Y. (2021). Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik (1. bs). Milel ve Nihal Dizisi.
28. Nakhai, B. A. (2019). Women in Israelite Religion: The State of Research Is All New Research. Religions, 10(2), Article 2. https://doi.org/10.3390/rel10020122
29. Okçay, H. (2013). İzmir Yahudi Cemaati Kadın Kimliği (Beş Yüz Yıllık Komşularımız) (1. bs). Phoenix Yayınevi.
30. Olyan, S. M. (2010). What Do We Really Know About Women's Rites in the Israelite Family Context? Journal of Ancient Near Eastern Religions, 10(1), 55-67. https://doi.org/10.1163/156921210X500503
31. Özen, A. (1999). Yahudilik'te İbadet [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
32. Salihoğlu, M., & Bedir, Ş. (2019). Mordecai Kaplan'ın Yahudi Dinî Hayatında Yaptığı Yenilikler. Oksident Dergisi, 1(2), 171-192. https://doi.org/10.5281/zenodo.3582402
33. Sarıkçıoğlu, E. (2014). Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi (5. bs). Fakülte Kitabevi Yayınları.
34. Schimmel, A. (2011). Dinler Tarihine Giriş (2. bs). Külliyat Yayınları.
35. Signs and Symbols. (t.y.). Judaism 101 (JewFAQ). Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.jewfaq.org/signs_and_symbols
36. Spirituality & the Feminine. (t.y.). Chabad. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.chabad.org/theJewishWoman/article_cdo/aid/313387/jewish/Spirituality-the-Feminine.htm
37. Süleyman Turan & Asife Ünal. (2021). Dinlerde Aile (1. bs). Eğitim Yayınevi.
38. Şabat Düzeni—Sevivon. (t.y.). Sevivon. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=499:sabat-duzeni&catid=71&Itemid=243
39. Şabat Sofrası. (t.y.). Sevivon. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.sevivon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=500:sabat-sofrasi&catid=71&Itemid=243
40. The Role of Women. (t.y.). Judaism 101 (JEWFAQ). Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.jewfaq.org/role_of_women

41. The Significance of the Torah in a Bar Mitzvah and Bat Mitzvah Ceremony. (2023, Nisan 29). Bar/Bat Mitzvah Rabbi. https://barbatmitzvahrabbi.com/the-significance-of-the-torah-in-a-bar-mitzvah-and-bat-mitzvah-ceremony/
42. Tural, M. (2022). Psiko-Fenomenolojik Açıdan Yahudilik'te Arınma Ritüelleri. Türk Din Psikolojisi Dergisi, 5, Article 5.
43. Tümer, G., Küçük, A., & Küçük, M. A. (2015). Dinler Tarihi (6. bs). Berikan Yayınevi.
44. Ünal, A., & Eroğlu, A. H. (ed). (2016). Bat Mitsva ve Günümüzde Yahudi Kadının Cemaate Katılımı. İçinde Türkiye'de Dinler Tarihinin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük. Berikan Yayınevi.
45. Vana, L. (2013). Yahudilik'de Kadın (Epitropos'luk-Kadın Dua Grupları-Evlenme) (M. Aydın, Çev.; 1. bs). Nüve Kültür Merkezi.
46. Vaux, R. de. (2003). Yahudilikte Aile (1. bs). Arasta Yayınları.
47. What Is Passover (Pesach)? - Passover. (t.y.). Chabad. Geliş tarihi 28 Şubat 2025, gönderen https://www.chabad.org/holidays/passover/pesach_cdo/aid/871715/jewish/What-Is-Passover-Pesach.htm
48. Yasdıman, H. Ş. (2002). Yahudilik Üzerine Yazılar (1. bs). İlkem Ofset.

Timeless Obsessions: The Parallels Between the Picture of Dorian Gray and The Substance

Tuba Arslan
Ogr.Gor, Ankara Yildirim Beyazit Universitesi, Yabanci Diller Yuksekokulu
arslanntubaa@hotmail.com
0000-0003-0919-1416
Sadik Caliskan
Doc.Dr. Inonu Universitesi ,Iletisim Fakultesi
sadik.caliskan@inonu.edu.tr
0000-0001-6699-0424

Abstract

This work investigates the captivating connections between Oscar Wilde's famous gothic horror novel *The Picture of Dorian Gray* and *The Substance* (1890), a body horror film written and directed by Coralie Fargeat and released in 2024. Although the two works originate from different types of mediums and periods, they both reflect the damages caused by the obsession with everlasting youth and beauty, the universal destructiveness of the pursuit of ideal beauty, and the consequences of these standards. *The Substance* parallels the earlier work but gives it a 21st-century feminist twist. *The Picture of Dorian Gray*, on the other hand, deals with the excesses of Victorian vanity, writing on beauty and morality. *The Picture of Dorian* Gray comments on the loss of inner depth and the decline of morals when the focus is on external beauty. Using elements of horror and tragedy, the two tales question the societal fixation with the perfection of physical beauty and youth. They both study the duality of self, the pitfalls of external verifications of self, and the deteriorating effect of self-absorption While *The Substance* focuses on the pressure of modern beautification and entertainment, *The Picture of Dorian Gray* offers an ageless analysis of morals and identity judgments', along with social conventions critics as shallow and corrupting. This study employs a comparative textual and cinematic analysis to explore the thematic connections between *The Picture of Dorian Gray* and *The Substance*. Key scenes from the film are juxtaposed with corresponding moments in the novel to uncover shared motifs of beauty, self-destruction, and societal critique. By closely analyzing the dialogue, visual symbolism, and narrative structures of *The Substance*, as well as Wilde's character development and prose, this method highlights the transformation of the original themes into a feminist, 21st-century context. This comparative study of these two works reflects their critique of societal norms and hence puts to light that these themes, though different times and mediums, still stand relevant. The given comparison provides a very unique perspective on the enduring impact of societal ideals on individual identity and mental well-being.

Keywords: external beauty, obsession, everlasting youth, duality of self, self-destruction

Background:

The Picture of Dorian Gray (1890) is a gothic novel by Oscar Wilde, regarded as one of the most significant, foremost works of the field. Through the protagonist Dorian Gray, Wilde`s only novel, includes themes of aestheticism, self –destruction and morality. Dorian Gray is a young man whose beauty mesmerizes the artist Basil Hallward who paints his portrait and introduces him to his friend Lord Henry. In the same way, Dorian`s striking beauty leaves

Henry in awe, and Henry is already renowned for his ability to provoke people for the selfish pursuit of pleasure and beauty. Dorian is intrigued by the hedonistic ideals of Lord Henry, and his ability to articulate his admiration influences Dorian's perception of himself; "You have a wonderfully beautiful face, Mr. Gray…And Beauty is higher than Genius" (Wilde, 2003, p.25). The narrative shifts toward a tragic turn when Dorian wishes never to grow old and stay eternally young while his portrait ages instead. His wish being granted results in his moral decline, as he immerses himself into a life of luxury and cruelty. The portrait, symbolizing Dorian`s internal reality, deteriorates while his external looks remain radiant and perfect. Wilde invites the reader to reflect on the superficiality of the society and the consequences of exchanging pleasure with ethical values. For Wilde art and the artist had transformative power on the society, and although he criticized Victorian society he believed the societal progress was dependent on the individual's self-realization (Baker 1969). However, in the famous preface to the novel he claims that "All art is useless", suggesting art should not be valued for its moral utility. This interplay between art, society and the individual was central to his philosophical and aesthetic vision. Because it is Wilde`s only novel and a seminal work of the Aesthetic Movement, *The Picture of Dorian Gray* has been extensively discussed and researched, and continues to be a central text in aesthetic philosophy. Richard Ellmann (1987) who examined Wilde in detail, his sensational life and works, and wrote one of his most prominent biographies argued that Dorian was a reflection of Wilde`s own struggles with identity and public perception, and highlighted the novels two-fold criticism of the Victorian society's moral rigidity and excess in aesthetic ideals. Eve Kosofksky Sedwick(1990) studies the novel through queer theory, uncovering its coded homoeroticism and the repression of non-formative desires. Sedgwick suggest that Dorian`s internal conflict reflects the social anxieties about identity and the cost of self-deception and moral evasion. Regenia Gagnier`s (1986) work argues that Dorian`s Faustian pact symbolizes the consequences of an uncontrolled pursuit of pleasure and the commercialization of beauty and contextualizes the novel within Victorian debates on morality and individualism.

The Substance is a psychological horror film written and directed by Coralie Fargeat in 2024. The film criticizes the modern standardization of beauty and ageism and the pressure exerted on women, particularly by the entertainment industry. Elisabeth Sparkle (Demi Moore) an aerobic star, once so famous to have earned a star on the Hollywood Walk of Fame, is fired by her misogynist boss, who brutally implies that she is no longer of any use to them when she turns 50. Soon her path intersects with a black-market drug called "The Substance" which promises her "a better version" of herself. The drug produces a younger, more desirable version of herself, Sue (Margaret Qualley), through a grotesque and horrifying process. Elisabeth's reliance on Sue to keep her public image increases and that is when things get awry and leads to destructive consequences. Coralie Fargeat harshly criticizes the pressure placed on women to adhere to unobtainable beauty standards and the outcomes when one sacrifices the identity for external validation.

Film reviewers and critics mostly referred to *The Subtance* as a "feminist body horror film"(Jayarajah 2025, Hess 2024). *New York Times* reviewed it as a "mirror-haunted gory fable about fame, self-hatred and the terror that accompanies an identity constructed on the backs of other people's stares" (2024). Regarding *The Guardian`s* review, it acknowledges both the weaknesses of the film and the praises while mentioning its resemblance to *Dorian Gray*. **The films audacity is addressed, how it boldly and rigorously attacks the controversies around**

aging woman and constant online scrutiny (Horton, 2024). Chrissy Jayarajah in her latest publication titled "*The Substance and the Pursuit of Perfection*" refers to R.D. Laing`s book *Divided Self,* to elicit the psychological complexity of the film which portrays Elisabeth`s internal struggle and the madness behind her splendid exterior. She points that the fact that the film reflects the truth of the contemporary society is what makes the body horror elements even more unsettling. The film addresses a deeply poignant issue, particularly relevant to the modern society and, most notably, to women, shedding light on a persistent and painful wound that many are forced to endure. Furthermore, the difference in period between the two works also shows that this phenomenon is universal, perhaps with roots dating back to human existence.
By juxtaposing these two works, the study highlights their critique of societal norms, underscoring the relevance of these themes across time and mediums. This comparison offers a unique perspective on the enduring impact of societal ideals on individual identity and mental well-being.

- In *The Picture of Dorian Gray*, Victorian social conventions are critiqued as shallow and corrupting, highlighting how societal expectations around beauty, morality, and reputation contribute to Dorian's downfall.
- In *The Substance*, Modern social conventions around conformity and perfection are explored through a feminist lens, examining how they pressure individuals, especially women in show business, to prioritize external appearances or ideals, often at the expense of authenticity and humanity.

Both works expose the destructive power of societal norms on identity and morality.

I. The Faustian Pact: Trading the Soul (or Body) for Youth

Both works have a Faustian bargain at the center of their narrative, a treaty that trades ones soul, or in the case of *The Substance*, one`s identity and body, with eternal beauty and youth. In *The Picture of Dorian Gray*, Dorian's desperate wish -"If it were I who was to be always young, and the picture that was to grow old! For that—for that—I would give everything! Yes, there is nothing in the whole world I would not give! I would give my soul for that!" (Wilde, 2003, Chapter 2)-sets the stage for his moral and psychological unraveling. Soon his wish is mysteriously granted and while the portrait becomes the monstrous depiction of his inner deterioration, his physical appearance remains as beautiful and as young not touched by time. This duality between outward beauty and inner decay serves as a powerful metaphor for the consequences of vanity and hedonism. Likewise in *The Substance*, once Elisabeth Sparkle encounters a black market drug, namely the substance, that promises "a better version" of her, Sue, she is ready for the Faustian exchange not knowing what it will cost her. Elisabeth`s transformation is depicted in the bloodiest scenes to reveal her suffering, she undergoes a grotesque a grotesque process of self-extraction, literally splitting her identity into two: the aging Elisabeth and the youthful Sue (Hess, 2024). Now Elizabeth's war is with herself, within herself, in a similar way Dorian is left alone with his inner darkness. As Elisabeth becomes increasingly dependent on Sue to maintain her public image, she loses control over her body and sense of self. This externalization of beauty and identity leads to her gradual self-destruction, paralleling Dorian's moral downfall. Both characters sacrifice their authentic selves in pursuit of an unattainable ideal, illustrating the destructive power of societal validation and the illusion of eternal youth.

II. The Portrait vs. The Mirror: Symbolizing Internal Decay

Both works employ potent visual symbols to explore the theme of internal deterioration. In *The Picture of Dorian Gray*, the portrait serves as a supernatural mirror, reflecting Dorian's hidden sins and moral decay. As Dorian indulges in a life of hedonism and cruelty, the portrait grows increasingly grotesque, while his physical appearance remains flawless. This duality underscores the tension between appearance and reality, exposing the hollowness of a life devoted solely to external beauty (Ellmann, 1987).
In *The Substance*, Elisabeth's past glory is immortalized in visual representations—her portrait from her aerobics-star prime, mirrors reflecting her insecurities, and Hollywood billboards showcasing her youthful image (Bradshaw, 2024). Sue, as a living embodiment of Elisabeth's idealized self, functions as a monstrous double, much like Dorian's portrait. The physical strain Elisabeth endures to maintain Sue mirrors the psychological burden Dorian faces in concealing his corruption. Both works emphasize how an obsession with beauty and youth leads to fragmentation and self-destruction, using visual symbols to externalize the characters' internal decay.

III. The Sacrifice of Self for Societal Acceptance

A central thematic connection between the two works is the fear of losing relevance in a society that values youth and beauty above all else. Dorian's vanity isolates him, as he prioritizes his appearance over genuine human connection, ultimately leading to his descent into madness (Sedgwick, 1990). Wilde critiques Victorian society's superficiality and hedonism, highlighting how societal pressures to maintain external allure can erode inner virtue.
Similarly, *The Substance* critiques the toxic pressures placed on women to remain youthful and desirable, particularly within the entertainment industry. Elisabeth is discarded by Hollywood executives who deem her past her "last f***able day" (Horton, 2024), a brutal commentary on the industry's ageism and misogyny. Her reliance on the drug reflects the unattainable beauty standards imposed on women, pushing them toward self-destruction. While Dorian's fears are personal, Elisabeth's struggle is systemic, emphasizing the gendered double standards and societal control over female aging (Jayarajah, 2025). This shift from individual to systemic critique highlights how *The Substance* updates Wilde's themes for a contemporary audience, exposing the intersection of ageism, misogyny, and capitalism.

IV. A Feminist Reimagining: The Role of Gender

While *The Picture of Dorian Gray* centers on an individual male protagonist's downfall, *The Substance* reinterprets its themes through a feminist lens. Wilde's novel focuses on personal corruption, exploring how Dorian's unchecked desires and moral apathy lead to his ruin. In contrast, Fargeat's film critiques the broader social structures that impose beauty ideals on women, particularly in industries like Hollywood (The New York Times, 2024).
Dorian is free to indulge in vice without immediate consequence, reflecting the privilege afforded to men in his society. Elisabeth, however, is constrained by an industry that commodifies women's youth and discards them once they no longer fit its ideals. This shift from individual to systemic critique underscores how *The Substance* updates Wilde's themes for a contemporary audience, exposing the intersection of ageism, misogyny, and capitalism. By centering a female protagonist, the film highlights the gendered dimensions of beauty standards and the societal pressures that disproportionately affect women.

V. The Tragic End: Facing the Consequences

Both narratives conclude with the protagonists facing the inevitable consequences of their choices. In *The Picture of Dorian Gray*, Dorian's attempt to destroy the portrait—a final act of defiance against his moral reckoning—results in his own death. The final image of his withered body, restored to its true age, serves as a stark reminder of the cost of his vanity and hedonism (Wilde, 2003).

In *The Substance*, Elisabeth's overuse of the drug leads to monstrous consequences, as Sue's dominance over her body and identity becomes irreversible. Elisabeth's physical and psychological collapse leaves her broken, a shadow of her former self. The final shot of her decayed body lying on her Hollywood Walk of Fame star starkly symbolizes the toll of societal expectations and the inescapability of these pressures in modern society (Hess, 2024). Unlike Wilde's resolution, which restores a sense of moral order, *The Substance* offers a more ambiguous ending, reflecting the ongoing and pervasive nature of these issues.

Conclusion: A Tale as Old as Mirrors

Both *The Picture of Dorian Gray* and *The Substance* serve as cautionary tales about the perils of external validation and the societal obsession with youth and beauty. Wilde critiques individual vanity and moral corruption, while Fargeat expands this critique to address systemic beauty standards and the exploitation of women. Though separated by over a century, these works illustrate how society's fixation on youth remains a powerful force, shaping identity, self-worth, and ultimately, self-destruction.

The Substance's body horror elements amplify its exploration of the fragility of human existence, made even more unsettling by its contemporary relevance. Through its feminist lens, the film critiques gender ideologies and the relentless self-scrutiny imposed on women, delivering a powerful and unsettling commentary that challenges cultural norms and redefines the horror genre. Together, these works remind us that the pursuit of eternal youth and beauty is not only futile but also profoundly destructive, a timeless obsession that continues to haunt us across generations.

REFERENCES

1. Baker, H. A., Jr. (1969). A tragedy of the artist: *The Picture of Dorian Gray*. *Nineteenth-Century Fiction, 24*(3), 349–355. https://doi.org/10.2307/2932862
2. Wilde, O. (2003). *The picture of Dorian Gray*. Penguin Classics. (Original work published 1891).
3. Ellmann, R. (1987). *Oscar Wilde*. Hamish Hamilton.
4. Sedgwick, E. K. (1990). *Epistemology of the closet*. University of California Press.
5. Jayarajah, C. (2025). The Substance and the pursuit of perfection. *BJPsych Bulletin*, 1–1. https://doi.org/10.1192/bjb.2025.13
6. Fargeat, C. (Director). (2024). *The Substance* [Film]. Universal Pictures.
7. Newspaper and Magazine Articles
8. Hess, A. (2024, September 12). *The Substance is a wild, body-horror masterpiece*. *Slate*. https://slate.com/culture/2024/09/the-substance-demi-moore-movie-margaret-qualley.html
9. The New York Times. (2024, September 19). *The Substance review*. https://www.nytimes.com/2024/09/19/movies/the-substance-review.html

10. Horton, A. (2024, September 28). *Substance movie: Demi Moore*. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/film/2024/sep/28/substance-movie-demi-moore
11. Bradshaw, P. (2024, May 20). *Substance review*. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/film/2024/may/20/substance-review

Eğitimin Sosyolojik Temelleri Perspektiften Transhümanizm: Teknolojik İlerleme ve Toplumsal Değişim

Dr. Gökmen Güneş
Kırşehir Ölçme Değerlendirme Merkezi/Sosyal Bilgiler Öğretmeni
gokmengunes40@gmail.com
0000-0001-8112-8062

Özet

Bu çalışma, transhümanizm akımının toplumsal değişimlere olan etkilerini sosyolojik açıdan ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmadaki veriler derleme çalışması ile elde edilmiştir. Araştırmada transhümanizmin toplumsal yapı üzerindeki etkileri çeşitli boyutlarıyla incelenmiş ve bu bağlamda ortaya çıkabilecek toplumsal sorunlar analiz edilmiştir. Araştırma bulguları transhümanizmin, toplumsal eşitsizlik ve sınıfsal farklılıklar, kültür, etik değerler, aile ve din gibi temel unsurlar etrafında şekillenen toplumsal sorunlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, transhümanizme karşı en yaygın yaklaşım insanın mevcut bedeninin değerli olduğu ve bunun korunması gerektiği düşüncesidir. Araştırmada öne çıkan bir diğer bulgu ise transhümanist teknolojilere erişimdeki olası eşitsizliklerin sınıf farklılıklarını arttırabileceği ve toplumsal kaos çıkabileceği yönündedir. Ayrıca transhümanizmin ahlaki ve etik sorunlara yol açabileceği bu nedenle kişisel hak ve toplumsal normların düzenlenmesi gerekliliği tespit edilmiştir. Sonuç olarak mevcut çalışma transhümanizmin toplumsal sorunlara sebep olabileceğini insan doğasının korunması ile toplumsal bütünlüğün sağlanabileceğini ortaya koymaktadır. Toplumsal açıdan ortaya çıkabilecek problemlere karşı yeni girişimleri sağlamak için eğitim sosyolojisinin sorumlulukları açıklanarak bu tür toplumsal problemlerin eğitim aracılığıyla nasıl giderilebileceğinin cevabı eğitim sosyolojisi açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda transhümanizmin gerçekleşmesi ile birlikte ortaya çıkabilecek sorunlara karşı eğitim kurumlarının, toplumsal normların aktarılmasında, etik sorunlarda, toplumsal aidiyet duygusunda, kültürel değerlerin aktarımında ve eşitsizliklerin giderilmesinde büyük sorumluluk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu tür olası problemlerin atlatılabilmesi için eğitim sosyolojisinin teknolojik yenilikler bağlamında ortaya çıkan veya çıkma olasılığı yüksek olan çalışmaları araştırarak toplumu bu tür olaylara hazırlaması önerilmiştir. Araştırma transhümanizmle ilgili sosyolojik tartışmalara katkı sağlayarak gelecekteki teknolojik yeniliklere yönelik farkındalığı artırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Toplumsal Değişim, Transhümanizm, Teknoloji

Abstract

This study aims to examine the impacts of the transhumanism movement on social changes from a sociological perspective. The data in the study were obtained through a literature review. The research investigates the effects of transhumanism on social structure from various dimensions and analyzes the potential social issues that may arise in this context. The findings indicate that transhumanism may lead to social problems shaped around fundamental elements such as social inequality and class differences, culture, ethical values, family, and religion. In this regard, the most common approach to transhumanism is the belief that the human body in its current form is valuable and should be preserved. Another prominent finding of the study is that possible inequalities in access to transhumanist technologies may exacerbate class differences and lead to social chaos. Additionally, it has been determined that transhumanism

could give rise to moral and ethical issues, making it necessary to regulate personal rights and social norms. In conclusion, the present study suggests that transhumanism may cause social problems, and preserving human nature is essential for maintaining social cohesion. To address potential social issues, the responsibilities of the sociology of education have been clarified, and an evaluation has been made on how such problems can be mitigated through education. In this context, it has been determined that educational institutions bear significant responsibility in transmitting social norms, addressing ethical issues, fostering a sense of social belonging, preserving cultural values, and reducing inequalities in the wake of transhumanism. Furthermore, to overcome these potential problems, it is recommended that the sociology of education research technological innovations that have emerged or are likely to emerge and prepare society for such developments. This research aims to contribute to sociological discussions on transhumanism and raise awareness regarding future technological advancements.

Keywords: Sociology, Social Change, Transhumanism, Technology

What is Measured, What is Ignored? The Ethical Dilemmas and Biopolitical Framework of Disease Burden Indicators

Balkır Uysal
Dr., Kastamonu University, Department of Social Services
balkiruysal@kastamonu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-0684-002X

Abstract

Metric indicators increasingly shape health policy planning and resource allocation processes. For example, indicators such as Disability-Adjusted Life Year (DALY) and Quality-Adjusted Life Years (QALY) are widely used to assess diseases' impact on society and measure the cost-effectiveness of health services. However, there are ongoing discussions on such measurements' methodological and ethical problems. While individuals' life activities are reduced to a purely quantitative level, important elements such as subjective experiences, cultural context, and social structure can be left out of evaluation. Moreover, it is criticized that shaping health services according to criteria such as economic efficiency and cost-effectiveness creates a health concept that prioritizes "young, healthy and productive" individuals in particular; it is stated that the access of elderly individuals, disabled people, and those with chronic diseases to health services can be indirectly limited. In addition, health and disease metrics serve a biopolitical function in population management and shaping global health policies. Assessments made according to specific standards can create distinctions about which lives are deemed "more worthy of investment" regarding health services. Thus, an implicit or embedded hierarchy can be created when deciding which areas to prioritize within health systems. This study aims to discuss what these indicators measure and ignore by addressing the ethical dilemmas and biopolitical framework of disease burden indicators. Ultimately, it will be attempted to question whether the use of these indicators in global health policies carries the risk of deepening health inequalities.

Keywords: Disease Burden, Ethics, Biopolitics, Health Policy, Healthcare Equity

Measuring the Economic Security from Copenhagen School's Perspective: Comparison of Selected Regions

Görkem Durak

Abstract

Economic security has become vital for governments in today's world, marked by interdependencies and economic challenges. Barry Buzan's security sector approach highlights non-traditional security elements and offers a framework for analysing economic security. Its tangible dimension includes the need to produce sufficient resources for primary goods, such as raw materials and foodstuffs which feed the population. The intangible dimension of economic security concerns effectively adopting cutting-edge and successful strategies. This study uses panel data estimation models to answer how governance affects a country's GDP within three Regional Security Complexes (RSC) encompassing 51 countries using the statistical data from 2006 to 2019. The study reveals a robust relationship between higher-quality institutions and economic growth, highlighting the crucial role of institutions in fostering economic security. Furthermore, the study underscores the need to acknowledge regional disparities in crafting tailored policy interventions to promote sustainable economic development, enhancing economic security for different regions.

Keywords: Copenhagen School, Economic Security, Securitisation, Regional Security Complexes, Security Sectors, Driscoll and Kraay Standard Errors

Introduction

Barry Buzan's 1983 study recognised non-military subjects, prompting security studies to broaden its content with novel approaches. Thus, security studies expanded its context to include identity, health, economy, environment, and humanity (Buzan & Hansen 2009: 203). During the 1990s and 2000s, a notable shift occurred in security, with national governments and international organisations adapting their official perspectives to align with a more comprehensive understanding of security. This evolution led to the inclusion of diverse challenges within security agendas, including migration, terrorism, disarmament, transnational crime, and the intricacies of conflict prevention and crisis management (Tangör 2004: 255).

According to Barry Buzan, security is defined as the ability of states and societies to preserve their identity and functional integrity independently (Buzan 1991: 432). Additionally, David Baldwin questioned the expansion of the security concept, emphasising the need for clarity in discussions. McSweeney argued that security is inherently difficult to define due to its complex and multifaceted nature (Baysal & Lüleci 2015).Barry Buzan's security sector approach provides a framework for examining economic security. However, the empirical application of this method remains unexplored, leaving a substantial gap.

This research aims to close this gap using Buzan's paradigm to assess economic security. It sheds light on states' complex challenges in protecting their economic interests in a global system. This research will provide insights into policy formation for solid economic security frameworks.This research fills a gap in the economic security literature by adopting Barry Buzan's security sector approach. Moreover, this research aims to provide a solid empirical analysis based on Buzan's approach from a regional perspective.

The study begins with a theoretical foundation, emphasising the relevance and applicability of Buzan's method. It highlights the multidimensional nature of economic security, which encompasses individual, national, and international levels of analysis. The literature on governance and economic output is examined next, and several calculation methods are discussed. Lastly, the research design and empirical results are presented, concluding with actionable political advice for policymakers based on the findings.

Levels of Economic Security

Economic security can be analysed from the individual, the firm, and the class perspective. This type of analysis helps to understand the state system. Different economic security problems exist at these levels and must be analysed separately. For example, we face a dilemma regarding economic security if we consider the individual the basic unit. Because there is a dilemma about whether to fulfil basic human needs or to be defined by living at a certain level of welfare, if the fulfilment of basic human needs is considered sufficient, the Soviet-style may decrease the individual's standard of living. On the other hand, if a certain standard of living and welfare conditions are aimed, market intervention will be necessary (Buzan 2015: 193).

Economic security is a multifaceted concept encompassing various levels of analysis, with existing literature identifying three primary dimensions: individual economic security, national economic security, and international economic security. At the individual level, economic security relates to individuals' financial well-being and stability, ensuring their ability to meet basic needs and navigate economic uncertainties. National economic security centres on a country's capacity to safeguard its economic interests, promote development, and mitigate risks at the national level. On the international stage, economic security involves the collaborative efforts among nations to foster global economic stability, manage interdependencies, and address shared challenges. These distinct dimensions highlight the diverse perspectives and considerations within the broader concept of economic security.

Copenhagen School and Security Sectors

Before the post-Cold War era, security was primarily viewed as a military issue, addressed through state power policies. However, in the post-Cold War period, security studies became more multidimensional. Expansionist and deepening approaches gained prominence, with constructivists contributing to the field. Emerging in the 1990s from scholars at the Copenhagen Institute for Conflict and Peace Studies, the Copenhagen School broadened the concept of security by introducing new ideas like security sectors.

Security Sectors

Barry Buzan's work *Man, State, and Fear* identifies five key areas that influence the security of human societies: Military, political, economic, social, and environmental factors. These five sectors cannot exist independently of one another. Each specifies a focus and priority order within the concept of security, and they are inextricably intertwined (Buzan 2015: 38). The following sectors are listed below:

Political Sector: Political threats significantly impact the organisation and stability of the state, presenting challenges to its political system. These threats, akin to military ones, place state sovereignty at their core, with political security closely tied to the beliefs and foundational principles that empower the state. While military threats can be addressed through military

mechanisms, non-military risks fall under the political sector, which presents unique complexities.

Barry Buzan emphasises that political threats target the organisational stability of the state and can manifest in various forms, from pressuring the government on specific policies to attempts at governmental overthrow or fostering secessionism. Such threats aim to disrupt the political fabric of the state, weakening it ahead of a potential military attack. The focus of these threats often revolves around the essence of the state, including its national identity, organising ideology, and institutional expressions. Given the inherently political nature of the state, political threats can pose significant risks, particularly for weaker states, thus highlighting the challenges of defining political security.

Military Sector: The state serves as the primary referent object in discussions of military security, with ruling elites acting as the main securitising actors. This dominance is mainly due to states' significant military resources, and these elites have established themselves as the legitimate authority. The modern concept of the state is grounded in its sovereignty over a specific territory and population, underscoring its inherently territorial structure. While instances of state failure can lead to periods of anarchy, the traditional focus of military security remains on the state. However, other referent objects and securitising actors also play a role.
The military security agenda mainly focuses on a government's capacity to protect against military and non-military threats. In some democracies, the role of the armed forces has increasingly shifted towards state defence while also encompassing non-existential tasks like peacekeeping and humanitarian intervention missions. Military threats remain a significant source of national security concerns, impacting all levels of government. Unlike other security sectors, military risks involve the potential use of force, which can lead to structural disintegration and the closure of diplomatic channels.

Societal Sector: This sector of security focuses on the stability of state organisations, government institutions, and the ideologies that provide legitimacy. A fundamental aspect of societal security is recognising individuals as members of communities, as their identities are often tied to political groups engaged in governance. In interstate relations, external threats at the societal level can challenge national identity, leading to potential political repercussions due to the close relationship between social conditions and the development of values, traditions, and societal norms.

Identity is a key concept in the societal sector, where communities may experience insecurity if they perceive a threat to their existence. Although distinct identity groups are vital to societal security, their traits can differ significantly across various times and regions. It is important to address two common misconceptions regarding societal security. Firstly, societal security should not be conflated with social security; the latter primarily focuses on individuals and is mainly economic, whereas societal security centres on collective identities. Secondly, the term "societal" is sometimes used too broadly, potentially including groups that lack distinct identities, which can lead to ambiguity in discussions about societal security.
Environmental Sector: Environmental disasters can damage a country comparable to warfare. Escalating human intervention has brought environmental issues to the forefront. Environmental security is now recognised as essential for preserving the environment, and it serves as a critical life support system.

The environmental security traces back to the UN Conference on the Human Environment and has gained momentum over the past two decades. This discussion encompasses both scientific and political agendas within the environmental sector. The scientific agenda is developed by scientists and research institutions independently of political influence, focusing on environmental issues. In contrast, the political agenda engages in decision-making and policy formulation to tackle environmental concerns.

Economic Sector: Economic security is best understood through basic human needs. The availability of necessities impacts individuals' lives. From a different perspective, economic securitisation may require existential features for firms, especially when their failure threatens the economy.

States possess the characteristics necessary for securitisation, rooted as enduring structures. States cannot dissolve as economic players; they must navigate the economic landscape even if they fail to secure a winning position. Economic security for states involves securing the financial and market resources essential for their continued existence and maintaining the desired level of well-being. Economic security also involves maintaining sufficient agricultural output to sustain the population and ensuring the production of raw materials to support industries.

Securing the state's survival by maintaining favourable economic conditions is the fundamental goal of economic security. However, the internal complexity of a state distinguishes it from an individual. Ensuring economic security requires considering the state's internal structure, where adopting advanced procedures from the international system becomes crucial for survival. A comprehensive understanding of economic security involves recognising the state's internal and external dimensions and acknowledging the interplay between domestic complexities and global dynamics in shaping a nation's economic resilience.

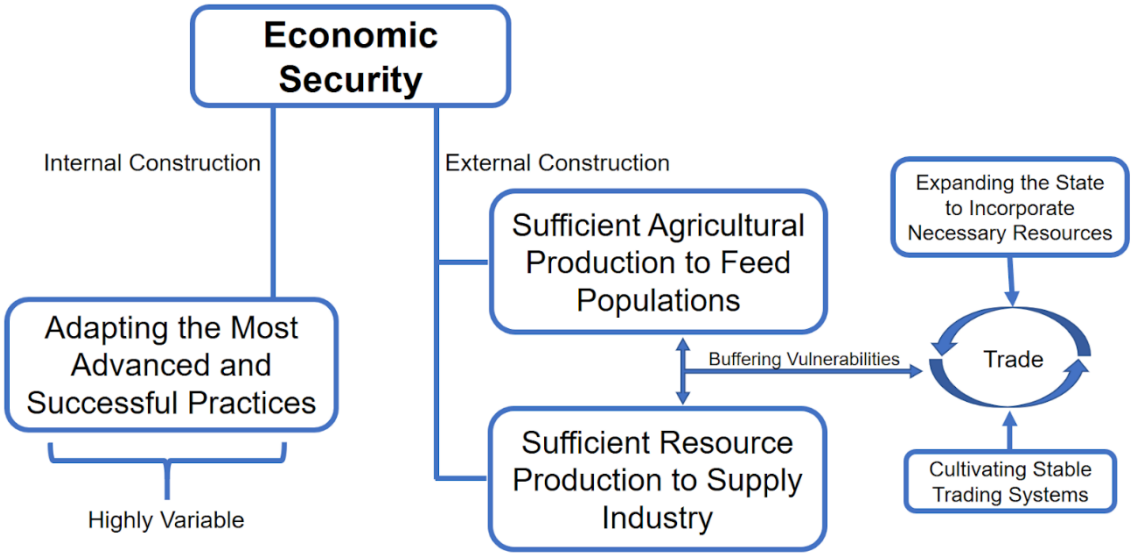

Figure 1. The Structure of Economic Security.
Source: Author's preparation.

Ensuring a country's economic security requires careful consideration of its internal economic structure. Unlike individuals, states possess a complex internal structure. The state's survival relies on embracing the most advanced and successful procedures from other regions as endorsed by the international system. Figure 1 illustrates the economic security structure based on Barry Buzan's approach to economic security.

Studies on Governance and GDP

Aixalá and Fabro's (2007) study, using a sample of 165 countries and instrumental variable methods, shows that adding institutional indicators to a traditional growth model significantly improves its explanatory power. The results are robust across various techniques, with dimensions like the rule of law, control of corruption, and government effectiveness positively linked to economic growth. The study highlights the crucial role of institutional quality in explaining income disparities among nations, surpassing conventional variables, and recommends institutional reforms for governments aiming to boost economic growth (Aixalá & Fabro 2007: 74).

Huynh and Jacho-Chávez (2009) examine the relationship between governance and economic growth using World Bank indicators. They find that only voice and accountability, political stability, and the rule of law significantly correlate with growth. The study reveals nonlinear relationships and emphasises that stability, not institutional quality, drives growth in poorer nations. It also advocates caution with parametric models and suggests growth diagnostics to address country-specific barriers while calling for future causality and governance dynamics research. (Huynh & Jacho-Chávez 2009: 141).

Zhuang, Dios, and Lagman-Martin (2010) examine the role of governance in promoting growth and inclusiveness in developing Asia. Using data from 1998 to 2008, they found that economies with above-average government effectiveness, rule of law, and regulatory quality experienced faster growth. The study highlights the importance of improving governance as a critical development strategy while acknowledging the need for better measurement methods. Not all governance dimensions are significantly related to growth (Zhuang et al. 2010: 45).

AlBassam (2013) examines the impact of the global economic crisis on the relationship between governance and economic growth. The study finds that the crisis has not significantly changed this relationship but reveals variations based on countries' development levels. High-developed nations show strong post-crisis links between governance and growth, while less-developed nations show a significant link only with control of corruption. The study emphasises the need for resilient governance strategies during crises and suggests further research into the role of political systems and regional analyses (Albassam 2013: 13).

Emara and Jhonsa (2014) analyse data from 197 countries and find a positive relationship between governance quality and per capita income. Despite weak governance, 22 MENA countries show higher-than-average income levels, often due to natural resources like oil. The study stresses the need for MENA nations to improve regulation, reduce corruption, enhance the rule of law, and boost political stability and government accountability. It also suggests that external income, such as multilateral aid, could help improve governance (Emara & Jhonsa 2014: 180).

Epaphra and Kombe analysed the impact of governance indicators on economic growth in 48 African countries from 1996 to 2016 using GMM and panel data models. They find that political stability has a significant influence on growth. The study highlights the importance of

improving institutional quality for economic growth in Africa. It calls for a policy approach that addresses governance issues, political instability, and structural factors (Epaphra & Kombe 2017: 586).

Salawu et al. (2018) examine the impact of governance on economic growth in Nigeria, South Africa, and Ghana from 1996 to 2015. They find that Ghana and South Africa benefit from better governance, while Nigeria's poor governance negatively impacts growth. Political stability and control of corruption boost growth in Ghana and South Africa, but in Nigeria, voice and accountability and control of corruption delay progress. The study urges Sub-Saharan countries, especially Nigeria, to enhance governance for sustained economic growth (Salawu et al. 2018).

Appiah, Li, and Frowne (2020) explore the link between financial development, institutional quality, and economic growth in ECOWAS from 1996 to 2017. They find that financial development does not significantly boost growth, while corruption control reduces growth and regulatory quality increases it. The study stresses the importance of strong institutions in promoting growth, urging ECOWAS countries to improve their institutional frameworks (Appiah et al. 2020: 14).

Nedić et al. (2020) examine the effect of institutional reform on economic growth in five Western Balkan countries from 2006 to 2016. Their model shows that government effectiveness and regulatory quality have a positive impact. The study highlights that improving public sector efficiency and combating corruption are crucial to fostering long-term economic growth (Nedić et al. 2020: 19).

Radulović (2020) analyses the impact of institutional quality on economic growth in Southeastern Europe (SEE) from 1996 to 2017, comparing EU and non-EU countries. The study finds a strong long-term relationship between institutional quality and growth in EU countries, with all governance dimensions significant. Only specific factors like government effectiveness and political stability matter in non-EU countries. The research emphasises the importance of institutional quality, particularly controlling corruption, for economic growth in SEE countries, highlighting critical challenges for non-EU nations aiming for EU accession (Radulović 2020: 178).

Mohammed and Ekşi (2021) examine the relationship between governance and economic development, focusing on MSCI countries from 2002 to 2018. Contrary to previous studies highlighting the positive impact of governance on growth, their findings reveal no significant correlation. The research emphasises the need for improvements in governance, particularly in light of the 2008/2009 financial crisis. The authors recommend that emerging market governments prioritise governance, regulate financial institutions, and invest in human capital for sustainable growth while acknowledging limitations in their sample and data sets (Almohammed & Ekşi 2021: 49).

Bah et al. (2021) examine the impact of institutional quality on exports in sub-Saharan African countries from 1996 to 2019 using the GMM approach. Their analysis of six governance indicators shows that overall exports and services benefit from these indicators, though the effects vary by export component. Political stability, voice and accountability, control of

corruption, and the rule of law positively impact goods exports, while only voice and accountability significantly affect primary commodity exports. The findings highlight the need for sub-Saharan African countries to strengthen political governance and improve the commercial environment to enhance trade and investment confidence (Bah et al. 2021: 11).
All the studies discussed above, examining the complex relationship between WGI and economic growth, are summarised in Table 1, offering a holistic overview of the diverse perspectives and findings within the literature.

Table 1. Literature Review on WGI and GDP Studies.

Year	Researcher(s)	Country-Period	Methodology	The Effect on GDP
2007	Aixalá and Gema Fabro	1996 - 2000 165 Countries	OLS, 2SLS and GMM	Significant Positive
2009	Huynh and Jacho-Chávez	1996 - 2006 125 Countries	OLS, Random-effects and Fixed-effects	Voice and accountability, significantly negative
2010	Zhuang et al.	1998- 2008 Asian Counties	Simple regression	Significant Positive
2013	AlBassam	2006 to 2011 215 Countries	GMM	Significant Positive
2014	Emara and Jhonsa	2009 MENA Countries	OLS - 2SLS	Significant Positive
2017	Epaphra and Kombe	1996-2016 48 Countries	GMM	Significant Positive
2018	Salawu et a.l	1996-2015 Sub-Saharan Countries	PCA, OLS and GMM	Significant positive effect on some countries and negative effect on some countries
2020	Appiah, Li and Frowne	1996-2017 15 Emerging economies within the ECOWAS	Two-step SGMM	Regulatory quality positive control of corruption negative
2020	Nedić et al.	2006-2016 WB Countries	Panel data multiple linear regression	Other WGIs positive Political Stability and Voice and Accountability negative
2020	Radulović	1996–2017 South-East Europe	ARDL	Other WGIs positive Voice and Accountability negative
2021	Almohammed and Ekşi	2002-2018 MSCI Countries	PCA and GMM	No significant relationship
2021	Bah et al.	1996–2019 Sub-Saharan Countries	SGMM	Significant Positive

Source: Author's preparation.

In summary, the discussions across these studies reveal a complex and multifaceted relationship between GDP and institutional quality, with variations arising from regional contexts, different governance dimensions, and the specificities of economic indicators under consideration. The discrepancies observed underscore the importance of nuanced, context-specific analyses when formulating policies to promote economic growth through institutional reforms.

Data

This research focuses on examining the relationship between institutional quality, as measured by the WGI, and economic growth, measured by Real GDP at constant 2017 national prices. Additionally, the study incorporates capital and labour as control variables. The dataset encompasses various countries across three RSCs comprising 51 countries. These counties are selected and grouped based on the RCS theory of Buzan and Wæver (2003). Data from 2006 to 2019 provide an analysis of the relationship between governance quality and economic performance. Moreover, including dummy variables for the 2008 financial crisis period captures its potential impact on the relationship.

The dependent variable for this study is Real GDP at constant 2017 national prices. The Real GDP data is obtained from the Penn World Table (PWT). This dataset offers economic output across countries, ensuring the reliability of our findings.

Since 1996, the WGI has been measuring six elements of governance. These are:

- Voice and Accountability
- Political Stability and Absence of Violence/Terrorism
- Government Effectiveness
- Regulatory Quality
- Rule of Law
- Control of Corruption

These six governance characteristics are interconnected and based on hundreds of distinct variables from various data sources. The data reflect perspectives from survey respondents and experts in the public, commercial, and NGO sectors globally. Additionally, the WGI provides margins of error for each country's estimate. Despite these uncertainties, the WGI facilitates meaningful cross-country and time comparisons (Kaufmann et al. 2010: 1).

The model employs capital and labour variables as control variables to understand the relationship between WGI and GDP. By including capital and labour as controls, the study aims to isolate the impact of governance quality on GDP. This approach enhances the precision of analysis.

Year dummy variables are introduced to account for potential time-specific effects that may influence the dependent variable (GDP). A separate dummy variable represents each year in the dataset. A positive or negative coefficient for these dummy variables indicates how the respective year impacts GDP relative to a reference year.The 2008 Financial Crisis dummy variable is a binary variable designed to assess the impact of the global financial crisis on GDP. This representation takes the value of 1 for observations corresponding to the years during and after the financial crisis (post-2008), while years before the financial crisis are coded as 0. This binary coding allows the model to distinguish the financial crisis period and evaluate its specific influence on GDP compared to the years preceding it. The study's variables are summarized in Table 2.

Table 2. Summary of Descriptive Statics.

Variable	Sym	Mean	Std.Dv.	Min	Max
The Logarithm of GDP	lnGDP	12.52	1.39	9.47	15.28
Control of Corruption	wcc	62.90	27.51	1.46	100
Government Effectiveness	wge	67.12	24.21	0.98	100
Pol. Stability & Absence of Violence/Ter.	wps	55.10	28.25	0	100
Regulatory Quality	wrq	68.15	25.99	2.84	100
Rule of Law	wrl	64.18	27.63	0.96	100
Voice and Accountability	wva	60.20	32.12	0.95	100
Labour (mil)	lab	9.38	12.82	0.16	72.16
Capital (mil)	cap	2864761	4321420	47046	19606062

Source: Author's calculation

Table 2 represents the summary statistics of variables. The standard deviation, minimum and maximum values, and mean are used to quantify central tendency, whereas the minimum and maximum values are used to measure central distribution. 714 observations make up the observed sample.

Correlation Matrix presents the pairwise correlations among the dependent and indexes of WGI, aiding in identifying potential multicollinearity and interdependencies within the dataset. The correlation matrix of dependent and independent variables is given in Table 3.

Table 3. Correlation Matrix of Dependent and Independent Variables.

	lnGDP	wcc	wge	wps	wrq	wrl	wva
lnGDP	1						
wcc	0.0641	1					
wge	0.0808	0.9447	1				
wps	-0.0932	0.7679	0.7597	1			
wrq	-0.0207	0.8879	0.9208	0.7382	1		
wrl	0.0463	0.9601	0.9585	0.7805	0.9424	1	
wva	0.0221	0.8224	0.8333	0.7491	0.8548	0.8657	1

Source: Author's calculation

The Variance Inflation Factor (VIF) is a statistical measure used in regression analysis to identify multicollinearity among predictor variables. VIF measures how much a regression coefficient is inflated due to multicollinearity. It measures how much the variance of the coefficient increases because of correlation with other predictor variables in the model. A high VIF value suggests a strong correlation between a predictor variable and the others. The VIF result of the independent variables is given in Table 4.

Table 4. Variance Inflation Factor of WGIs.

	VIF	1/VIF
wrl	29.22	0.03
wcc	15.25	0.07
wge	14.53	0.07
wrq	10.40	0.10
wva	4.49	0.22

wps	2.75	0.36
Mean VIF	12.77	.

Source: Author's calculation

This study uses Principal Component Analysis (PCA) to tackle multicollinearity issues. By applying PCA, the study aims to reduce the dimensionality of the dataset of WGIs and enhance the stability of the regression model.

Methodology

The main problem that is tried to be put forward in the panel data analysis part of this study is to find an answer to how governance affects the country's GDP. Therefore, the main hypotheses can be established as follows.

H_0: Governance affects GDP value significantly within a specified region.

H_a: Governance does not affect GDP value insignificantly within a specified region.

The econometric model formula prepared to seek answers to these hypotheses is given below.

lnGDPit= 0+ 1INSit+2CAPit+3LABit+4YEARit+5FINit+ μit+ eit

t = 1 … 14 (2006-2019)

In the model, μit represent country-specific effects. The independent variables in the study include institutional quality (INS), capital (CAP), labour (LAB), year, and the 2008 financial crisis (FIN). Also, eit represents the error term, whereas 0, 1, …, 5 represent the parameters to be estimated.

Empirical Results

Regression Results for All Regions

Table 5 presents the estimation results for both the random effects and fixed effects models. In the random effects model, the coefficient of determination (R^2) is reported as 50.5%, indicating that approximately 50.5% of the change in the dependent variable is explained by the independent variables included in the model. The associated Chi-square value is 1691.10, indicating a statistically significant model fit.

In the random effects model, we observe that for every one-unit increase in institutional quality (INS), GDP is estimated to increase by about 11.5%. This effect is statistically significant, as indicated by the t-value associated with the coefficient.

Similarly, in the fixed effects model, the R^2 value is reported as 49%, suggesting that the independent variables explain approximately 49% of the change in the dependent variable when considering within-group variations. The F-value associated with the model is 104.74, indicating a statistically significant overall model fit.

In the fixed effects model, we find that for every one-unit increase in institutional quality (INS), GDP is estimated to increase by about 11.1%, consistent with the random effects model. This effect is also statistically significant.

Table 5. Regression Results for All Regions.

Random-effects GLS regression					**Fixed-effects (within) regression**			
lnGDP	**Coef.**	**t-value**	**p-value**	**Sig**	**Coef.**	**t-value**	**p-value**	**Sig**
ins	.11	6.78	0	***	.106	6.55	0	***
lab	.079	17.29	0	***	.078	16.60	0	***

cap	-6.31 e-08	-6.58	0	***	-6.91 e-08	-7.16	0	***
2006	0	.	.		0	.	.	
2007	.041	3.10	.002	***	.042	3.21	.001	***
2008	.063	4.71	0	***	.065	4.89	0	***
2009	.039	2.88	.004	***	.04	3.06	.002	***
2010	.067	5.00	0	***	.069	5.22	0	***
2011	.095	7.03	0	***	.097	7.30	0	***
2012	.107	7.88	0	***	.11	8.19	0	***
2013	.124	9.09	0	***	.127	9.44	0	***
2014	.15	10.93	0	***	.154	11.33	0	***
2015	.176	12.72	0	***	.18	13.15	0	***
2016	.198	14.20	0	***	.203	14.67	0	***
2017	.222	15.73	0	***	.228	16.25	0	***
2018	.244	17.10	0	***	.25	17.64	0	***
2019	.262	18.03	0	***	.268	18.60	0	***
0	0	.	.		0	.	.	
1	0	.	.		0	.	.	
Constant	11.85	92.52	0	***	11.878	382.39	0	***

Mean dependent var	12.522	**Mean dependent var**	12.522
Overall r-squared	0.505	**R-squared**	0.721
Chi-square	1691.095	**F-test**	104.735
R-squared within	0.721	**Akaike crit. (AIC)**	-1888.656
SD dependent var	1.392	**SD dependent var**	1.392
Number of obs	714	**Number of obs**	714
Prob > chi2	0.000	**Prob > F**	0.000
R-squared between	0.504	**Bayesian crit. (BIC)**	-1810.951

Source: Author's calculation *** p<.01, ** p<.05, * p<.1

Test Results for Selection of Panel Data Estimation Technique

Selecting between a simple OLS regression and a random effects regression can be identified by the Breusch-Pagan Lagrange Multiplier post-estimation test. The LM test's null hypothesis is that there is either no panel effect—a significant difference across nations—or that the variances across countries are equal to zero. In this case, the significance of the Chi-square denotes the existence of panel effects (fixed or random). Test results for the Breusch-Pagan Lagrange Multiplier are given in Table 6. The LM test results conclude that there is heteroscedasticity in the model.

Table 6. Test Results for Selection of Panel Data Estimation Technique.

	All Countries	**European RSC**	**Middle-East RSC**	**Post-Soviet RSC**
Breusch-Pagan Lagrange Multiplier (LM), H0: No panel effect				

Chi Square	4534.99	2626.81	822.03	789.39
p-value > F	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hausman Test, H0: Difference in coefficients is not systematic				
Chi Square ()	20.43	29.21	20.45	11.29
p-value > Chi Sq.	0.0001	0.0000	0.0001	0.0103

Source: Author's calculation

The Hausman Test, the second post-estimation test, allows the user to select a random or fixed effects model. Both methodologies' outcomes have been estimated before being tested in this instance. The test is significant, and H0 is rejected if the probability value of Chi-square is less than 0.05, suggesting that the fixed (systematic) effects model is a better fit. Test results for the Hausman test are shown in Table 6.

The Wooldridge Test for Serial Correlation is used to ensure accuracy. In Table 7, statistics are different from expected, indicating that the null hypothesis is rejected (p-values 0.05 and 0.01) and there is a serial correlation among the residuals.

The modified Wald test is a statistical test that can assess whether there is group-wise heteroscedasticity in a linear regression model. Heteroscedasticity occurs when the variance of the error term is not constant across all observations and can lead to biased and inconsistent standard errors. If the p-value is small (typically less than 0.05), it indicates strong evidence to reject the null hypothesis. The results of the Modified Wald Test conclude that there is a group-wise heteroscedasticity in the model. In addition, the CD test strongly rejects the null hypothesis of no cross-sectional dependence at a 1% significance level. Test results are displayed as follows:

Table 7. Test Results for Serial Correlation, Heteroscedasticity and Cross-Sectional Independence.

	All Counties	**European RSC**	**Middle-East RSC**	**Post-Soviet RSC**
Wooldridge Test for Serial Correlation, H_0: No first-order serial correlation				
F(,)	493.653	483.523	105.964	219.101
p-value > F	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Modified Wald Test for Group Wise Heteroscedasticity, H_0: i2=2 **for all i**				
2( )	12099.56	10981.06	2579.53	50.82
p-value > 2	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Pesaran's Test of Cross-Sectional Independence, H_0: Cross-sectional Independence				
Independence	-1.876	-2.134	-2.157	-2.665
Pr	0.0607	0.0329	0.0310	0.0077

Source: Author's calculation

Estimation Results of Each Region with Driscoll – Kraay Robust Standard Errors

The Wooldridge Test, the Modified Wald Test and Pesaran's Tests indicate regression with Driscoll and Kraay standard errors should be used. Estimation results are shown in Table 8.

Table 8. Estimation Results of All Regions with Driscoll – Kraay Robust Standard Errors.

lnGDP	**Coef.**	**St.Err.**	**t-value**	**p-value**	**[95% Conf**	**Interval]**	**Sig**

İns	0.106	0.020	5.410	0.000	0.064	0.148	***
Lab	0.078	0.008	9.720	0.000	0.061	0.095	***
Cap	-6.91e-08	0.000	-6.240	0.000	-0.000	-0.000	***
2006	.	.	.	.	,	,	
2007	0.042	0.002	24.330	0.000	0.038	0.046	***
2008	-0.203	0.003	-58.910	0.000	-0.211	-0.196	***
2009	-0.228	0.003	-66.160	0.000	-0.235	-0.220	***
2010	-0.199	0.003	-58.780	0.000	-0.206	-0.191	***
2011	-0.171	0.003	-53.330	0.000	-0.178	-0.164	***
2012	-0.158	0.003	-53.130	0.000	-0.165	-0.152	***
2013	-0.141	0.003	-53.260	0.000	-0.146	-0.135	***
2014	-0.114	0.003	-41.820	0.000	-0.120	-0.108	***
2015	-0.088	0.003	-34.390	0.000	-0.093	-0.082	***
2016	-0.065	0.002	-34.880	0.000	-0.069	-0.061	***
2017	-0.040	0.001	-35.750	0.000	-0.043	-0.038	***
2018	-0.018	0.001	-27.120	0.000	-0.019	-0.017	***
2019	.	.	.	.	,	,	
findummy							
0	.	.	.	.	,	,	
1	0.268	0.005	52.670	0.000	0.257	0.279	***
Constant	11.878	0.046	260.970	0.000	11.780	11.977	***

Number of obs	714	**Prob > F**	0.0000
Number of groups	51	**Maximum lag**	2
F(16, 13)	1587.06	**Within R-squared**	0,72

Source: Author's calculation *** p<.01, ** p<.05, * p<.1

Table 8 presents estimation results with Driscoll-Kraay standard errors for all countries and RSCs.

In the model encompassing all countries, the coefficient of determination (R^2) is reported as 72,1%, a significant figure that indicates approximately 72,1% of the change in the dependent

variable is explained by the independent variables included in the model. The high F-value of 1587.06 further underscores the robustness of the model, and the statistically significant relationship between GDP and institutional quality (INS) at the 0.01 level is a crucial finding. Specifically, GDP is estimated to increase by about 11.1% for every one-unit increase in institutional quality, a result that holds important implications for our understanding of economic growth.

For the European RSC model, the R^2 value is reported as 65.5%, suggesting that the independent variables explain approximately 65.5% of the change in the dependent variable. The F-value of 574.50 indicates a robust model fit, and the relationship between GDP and institutional quality is statistically significant. GDP is estimated to increase by about 13.7% for every one-unit increase in institutional quality.

In the Middle-East RSC model, the R^2 value is notably high at 90.2%, indicating a strong explaining ability of the independent variables. The associated F-value of 915.62 suggests a good overall model fit, and the relationship between GDP and institutional quality is statistically significant at the 0.01 level. Specifically, GDP is estimated to increase by about 6.8% for every one-unit increase in institutional quality.

In the Post-Soviet RSC model, the R^2 value is reported as 85.9%, indicating a moderate explaining ability of the independent variables. The F-value of 714.25 suggests a relatively good overall model fit, and the relationship between GDP and institutional quality is statistically significant at the 0.1 level. Specifically, for every one-unit increase in institutional quality, GDP is estimated to increase by about 10.9%.

These findings underscore the importance of considering regional context in our research. The varying degrees of explanatory power and statistical significance of the relationship between institutional quality and GDP growth across different RSCs are significant.

The results are consistent with several previous studies highlighting the significant impact of institutional quality on economic growth. Aixalá and Fabro (2007) found a positive significant coefficient for institutional quality. Zhuang et al. (2010) demonstrated long-term association between governance, institutional quality, growth, and income levels. Emara and Jhonsa (2014) identified a positive significant causality from governance quality to per capita income, supporting the importance of effective governance mechanisms.

Furthermore, Nedić et al. (2020) emphasised the significant positive impact of specific quality indicators of institutions, particularly government effectiveness and regulatory quality, on economic growth. Other studies by Sen (2014), Alam et al. (2017), Siddiqui et al. (2009), Siyakiya (2017), and Kraipornsak (2018) also underscored the crucial role of good governance and institutional quality in fostering economic performance and income growth, further supporting the alignment of your findings with existing research in this issue.

Conclusion

Economic security for states involves securing the financial and market resources essential for their continued existence and maintaining the desired level of well-being. Economic security ensures adequate agricultural production to sustain the population and raw material production

to support industries. Additionally, economic security necessitates considering the state's internal structure, where adopting advanced procedures from the international system becomes crucial for survival. Buzan's approach to economic security is emphasised in the research, highlighting his broader conceptualisation that integrates economic factors into national security frameworks. The research adopts Buzan's perspective to analyse how economic security is constructed and addressed within a regional context.

The European RSC comprises countries with high levels of institutional development. The well-established governance structures in these nations contribute to an advantageous environment for economic growth. Even with already high institutional quality, the effect on GDP remains significant.

Following the fall of the Berlin Wall, countries within the Post-Soviet RSC underwent significant transformations. The transition from centrally planned to market-oriented economies led to regional institutional development. In this context, the effects of institutional quality on GDP were relatively higher compared to Middle-East RSC, reflecting the crucial role of institutions.

The Middle-East RSC encompasses countries with diverse political and economic landscapes. While some nations in this region have progressed in institutional reforms, others continue facing political instability. Consequently, the impact of institutional quality on GDP may vary across countries within this region.

On the other hand, the results obtained by comparing the income groups and other regions without limitation with these selected RSCs will enrich the literature in this respect. In subsequent analyses, studies covering a more extended period and comparing with various regions can be done. Studies in this area will deepen our knowledge of Barry Buzan's economic security.

The findings demonstrate a significant relationship between institutional quality and economic security. In this context, policymakers should focus on regulations that positively impact economic security in the analysed regions.

Institutions need gradual improvement to achieve greater economic security, and the introduction of institutional reforms is necessary. Institutional reform poses a challenging and long-term process. The implementation of policies in the field of economic security should be grounded in enhancing institutional capacity, considering the unique combinations of institutions suitable for countries in different regions. One of the study's most crucial findings is that different institutional indicators interact diversely with economic security performance in each region.

Empirical findings from the study support the hypothesis that each country should formulate its economic development strategy, considering the region’s social, economic and geopolitical features in which it is located. This approach is vital for tailoring policies to each country's specific needs and circumstances, contributing to economic security.

References

1. **Alam M, Kitenge E and Bedane B** (2017) Government Effectiveness and Economic Growth. *Economics Bulletin, 37*(1), pp. 222-227.
2. **Baldwin D A** (1996) Security Studies and the End of the Cold War. World Politics, pp. 117–141. https://doi.org/10.1353/wp.1995.0001
3. **Baysal B and Lüleci Ç** (2015) Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. Güvenlik Stratejileri, 11(22), pp. 61-96. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/guvenlikstrtj/issue/7544/99268
4. **Buzan B and Hansen L** (2009) The Evolution of International Security Studies. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511817762
5. **Buzan B and Wæver O** (2003) Regions and Powers: The Structure of International Security. Cambridge: Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252
6. **Buzan B** (1991) New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century. International Affairs, 67(3), pp. 431–451. https://doi.org/10.2307/2621945
7. **Buzan B** (2009) The English School and International Security. In: The Routledge Handbook of Security Studies. New York: Routledge, pp. 34–44.
8. **Buzan B** (2015) People, State and Fear - An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. Colchester: ECPR Press.
9. **Hausman J A** (1978) Specification Tests in Econometrics. Econometrica, 38, pp. 1251–1271. https://doi.org/10.2307/1913827
10. **Kaufmann D, Kraay A and Mastruzzi M** (2010) The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues, World Bank Policy Research Working Paper No. 5430.
11. **Kraipornsak P** (2018) Good Governance and Economic Growth: An Investigation of Thailand and Selected Asian Countries. *Eurasian Journal of Economics and Finance, 6*(1), 93-106. https://doi.org/10.15604/ejef.2018.06.01.009
12. **Nedić V, Despotović D, Svetanovic S, Djukić T and Petrović D** (2020) Institutional Reforms for Economic Growth in the Western Balkan Countries. *Journal of Policy Modelling*, 42(5), 933-952 https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.04.002
13. **Sen K** (2014) Governance and Development Outcomes in Asia. In *Governance in Developing Asia*. Edward Elgar Publishing. http://hdl.handle.net/11540/4229
14. **Siddiqui D and Ahmed Q** (2009) Institutions and Economic Growth: A Cross Country Evidence. *MPRA*. January 8, 2010. Retrieved from: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/19747/
15. **Simon D** (1997) Contesting an Essential Concept: Reading Dilemmas in Contemporary Security Discourse. Keith Krause and Michael C. Williams (Eds.). Critical Security Studies, Minnesota: University of Minnesota Press, pp. 3-32. https://doi.org/10.4324/9780203501764
16. **Siyakiya P** (2017) The Impact of Institutional Quality on Economic Performance: An Empirical Study of European Union 28 and Prospective Member Countries. World Journal of Applied Economics, 2, 3-24. https://doi.org/10.22440/wjae.3.2.1
17. **Tangör B** (2004) Security Governance Approach and the European Security and Defence Policy. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, vol.6, no.3, 253-268.

18. **World Bank** (2023) "World Bank Open Data". https://data.worldbank.org/ (Access date: 05.10.2023).

Disclosure Statement

The author report there are no competing interests to declare.

Data Availability Statement

The data that support the findings of this study are openly available in Mendeley Data at http://doi.org/10.17632/83s86stvm2.1 .

The July Revolution in Bangladesh and the Crisis in Bangladesh-India Relations

Rahmat Ullah
Assist. Prof. Dr., Istanbul Gelisim University, Department of Political Science and International Relations
rullah@gelisim.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-1548-5966

Abstract

The student-led July Revolution was a pro-democratic mass movement in Bangladesh that lasted from June 5 to August 5, 2024 and ended 16 years of authoritarian control of the Bangladesh Awami League party. Immediately after the Awami League government fell, an interim government was formed in Bangladesh with the participation and support of revolutionaries. As a result, India, a long-time ally of the Awami League, also suffers a significant setback. The cause is that Sheikh Hasina's Awami League has provided the most cooperation in protecting India's political, commercial, military, and security interests in Bangladesh over the past 16 years. The study aims to reveal the crises in Bangladesh-India relations after the Awami League's fall. This study adopted a qualitative data-gathering strategy, focusing on secondary data sources such as newspapers, journals and research websites. The study found that the Indian government has granted asylum to Prime Minister Sheikh Hasina, who fled the country during the July Revolution and is providing her comprehensive support. In addition, India is providing shelter and security to many Awami League ministers, MPs and workers, which is negatively affecting the relations between Bangladesh and India. Bangladesh's youth are highly dissatisfied with India for providing security to the autocratic Sheikh Hasina and Awami League leaders. On the other hand, some Hindutva organisations have attacked and vandalised the premises of the Bangladesh Assistant High Commission in Agartala, India, falsely alleging persecution of Hindus in Bangladesh after the revolution. Hindu nationalist organisations have staged protests in front of the Bangladesh Deputy High Commission in Kolkata and the Bangladesh High Commission in Delhi. There has been regular tension on the Bangladesh-India border. Ordinary people join in on these tensions along with the forces deployed on the border. This study also found that the official response of Indian authorities to various incidents in Bangladesh is also fueling anti-India sentiment in Bangladesh. Significantly, the anti-Bangladesh campaign in the Indian media is seriously influencing the revolutionary youth of Bangladesh to be anti-India. Therefore, this study suggests that rational foreign policy actions can ensure friendly relations between Bangladesh and India.

Keywords: July Revolution, Bangladesh, India, Bangladesh Awami League, Crisis

Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları: Zorluklar ve Fırsatlar

Murat Ayvatoğlu
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı,Yüksek Lisans Öğrencisi
241118001@ogr.kastamonu.edu.tr

Özet

İnsanlar, sosyal canlılardır. Sosyal canlılar olmasından dolayı da sosyal bir yaşama ihtiyaç duyarlar. Hayati idameleri için ihtiyaçlarını gidermeleri gerekmektedir. Fakat bu ihtiyaçlarının bir kısmını kendileri karşılayamazlar. İnsanların tek başına karşılayamayacağı bu ihtiyaçlarını devlet karşılar. Her bir birey, devletinin, vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamakla mükellef olduğunu bilir ve bunu devletinden bir hak olarak talep eder. Türkiye de bu bireylerin sosyal haklarını gerçekleştirmek için çaba harcamaktadır. Devletler, sosyal devlet ilkesinin gerektirdiği görevlerin yerine getirebilmesi için devlet olarak yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok görevini bir mahalli idare kuruluşu olan belediyelere devretmiş ve işte bu aşamadan sonra da sosyal belediyecilik kavramı oluşmuştur. Dolayısıyla, yerel halkının yaşadığı sorunlara çözüm bulma, ihtiyaç duyduğu sosyal aktivitelerini gerçekleştirecek yaşam alanları temin etmek gibi belediyelerin birçok görevleri bulunmaktadır. Sorumluluk alanı içindeki halkını gözetme, muhtaç durumda olanlara ilaç, gıda maddeleri, kömür ve yakacak, kırtasiye gibi yardımlarda bulunabilmektedir. Belediyeler, ekmek fabrikaları, aşevleri, kadın sığınma evleri, yaşlı bakım merkezleri, sağlık ve spor kompleksleri, veterinerlik, hayvan bakım merkezleri, mahalle kütüphaneleri açmanın yanında imar, su ve kanalizasyon işleri, ulaşım, kentsel alt yapı, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık toplama, zabıta, itfaiye, arama kurtarma ve ambulans, şehir içi trafik, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, mesleki gelişim kursları gibi daha birçok hizmet vermektedir**.** İnsanlara daha iyi hizmet verebilmek için sosyal belediyecilik kapsamında bazı stratejiler ve planlamalar yapmaktadır. 1982 Anayasası'nda da açıkça belirtildiği gibi sosyal devlet kavramının yereldeki temsilcisi olan sosyal belediyecilik kavramı, her ne kadar uzun yıllar yeterli ölçüde algılanamamış olsa da özellikle AB'ye uyum sürecinde daha iyi anlaşılmıştır. Sosyal devletin yereldeki temsilcisi olan "sosyal belediyecilik" hemşerilerinin yaşam seviyelerini yükseltmeyi hedefleyen yerel yönetimi ifade etmektedir. Bu doğrultuda; çalışmada Türkiye'de sosyal belediyecilik uygulamaları ele alınarak, bu kapsamda karşılaşılan zorluklar ve fırsatlar ele alınacak ve bu konuda ne derece başarı sağladığı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Belediyelere sosyal destek için geçmiş dönemlere göre daha geniş yetkiler ve olanaklar verilmiş olmasına rağmen artan göç ve nüfus nedeniyle ülkemizin de içinde bulunduğu zorlu süreç değerlendirildiğinde sosyal belediyecilik ilkesinin gerektirdiği yükümlülüklerin yeterli ölçüde karşılanamadığı görülmektedir. Yerel halkın sosyal refah seviyesinin artırılması, eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve bu konuda öncü olan yerel yönetimlere yerel halk tarafından daha fazla destek verilmesi son derece önemli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Sosyal Belediyecilik, Yerel Yönetim, Zorluklar, Fırsatlar.

Social Municipalisation Practıces in Türkiye: Challenges and Opportunities

Murat Ayvatoğlu
Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, Master's Degree Student
241118001@ogr.kastamonu.edu.tr

Abstract

Humans are social creatures. Since they are social creatures, they need a social life. They need to meet their needs for their vital maintenance. But they cannot meet some of these needs themselves. The state meets these needs that people cannot meet alone. Each individual knows that the state is obliged to meet the needs of its citizens and demands this as a right from the state. Türkiye is also making efforts to realise the social rights of these individuals. In order to fulfil the duties required by the principle of social state, states have transferred many of the duties that they are obliged to fulfil as a state to municipalities, which are local administration institutions, and after this stage, the concept of social municipalism has been formed. Therefore, municipalities have many duties such as finding solutions to the problems experienced by local people and providing living spaces to carry out the social activities they need. They can provide aid such as medicines, foodstuffs, coal and fuel, stationery, etc. to those in need, and look after the people within their area of responsibility. In addition to opening bread factories, soup kitchens, women's shelters, elderly care centres, health and sports complexes, veterinary, animal care centres, neighbourhood libraries, municipalities provide many other services such as zoning,water and sewerage works, transportation, urban infrastructure, environment and environmental health, cleaning and solid waste collection, police, fire brigade, search and rescue and ambulance, urban traffic, forestation, parks and green areas, culture and arts, tourism and promotion, vocational development courses. In order to provide better service to people, it carries out some strategies and plans within the scope of social municipalism. As clearly stated in the 1982 Constitution, the concept of social municipalism, which is the local representative of the concept of social state, has been better understood especially in the process of harmonisation with the EU, although it has not been sufficiently understood for many years. Social municipalism, which is the representative of the social state at the local level, refers to the local administration aiming to raise the living standards of its citizens. In this direction; in this study, social municipalism practices in Türkiye will be discussed, the difficulties and opportunities encountered in this context will be discussed and the degree of success in this regard will be evaluated. Although municipalities have been given wider powers and opportunities for social support compared to the past periods, it is seen that the obligations required by the principle of social municipalism cannot be met to a sufficient extent when the challenging process that our country is going through due to increasing migration and population is evaluated. It will be extremely important to increase the social welfare level of the local people, to raise their education levels and to provide more support to the local governments that are pioneers in this regard by the local people.

Keywords: Türkiye, Social Municipalism, Local Government, Challenges, Opportunities.

Avrupa Yeşil Mutabakatı Kapsamında Türkiye'de Yeşil Lojistik Uygulamaları ve Geleceği

Hilal Mavi
Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi[78]
hilal.mavi.9894@gmail.com

Özet

İklim krizi önemli bir ekolojik sorun olarak günümüz uluslararası ilişkilerinin gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği (AB) 2050 yılına kadar net 0 sera gazı salınımına ulaşmak, sürdürülebilir bir ekonomi oluşturmak, enerji verimliliğini arttırmak gibi amaçlarla 2019 yılında Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı yayınlamıştır. Bu mutabakat çerçevesinde ulaşım, tarım, sanayi ve lojistik gibi alanlarda büyük bir yeşil dönüşüm süreci başlamıştır. Türkiye'nin AB'ye adaylık süreci ve dış ticareti dikkate alındığında, hem ekonomik hem de prestij anlamında bu sürece uyum sağlaması önemlidir. Lojistik sektörü ise karbon salınımında büyük paya sahip olması nedeniyle Yeşil Mutabakatın öncelikli sektörlerinden biri haline gelmiştir. Türkiye'nin yeşil lojistik uygulamaları enerji sektörünün karbondan arındırılması, çevre dostu taşıma araçlarının yaygınlaştırılması gibi sürdürülebilir hedefler çerçevesinde gelişmektedir. Bu uygulamalarda kaydedilen ilerlemelere rağmen hedeflenen düzeye ulaşılamadığı görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye'nin maliyeti artıracak bu politikalara ne kadar hazır olduğu bilinmemektedir. Bu çalışma ile Yeşil Mutabakatın Türkiye'nin lojistik sektöründeki etkilerini incelemek, yeşil lojistik uygulamalarının zorlukları üzerinden geleceğini tartışmak amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Yeşil Mutabakatın içeriği incelenecek, Türkiye'nin bu politikalarının güçlü ve zayıf yönleri analiz edilecektir. Türkiye'de yeşil lojistik uygulamalarının önündeki engeller incelendiğinde işletmelerin yatırım maliyetlerinin fazlalığı ile bilgi ve deneyim eksikliği nedeniyle teknolojik yeniliklere direnç gösterdiği görülmektedir. Bu noktada devletin firmalara yönelik altyapı ve eğitim desteği, vergi indirimi gibi teşvik politikalarını arttırmaları, çevreyi korumaya yönelik kapsamalı bir yasal mevzuat ile bu kurallara uymayan firmalara yaptırım uygulaması gerekmektedir. Yeşil lojistik uygulamalarının gelişmesinin önündeki engellerin tespit edilmesi iklim krizi ile mücadelede önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: AB**,** Türkiye, Avrupa Yeşil Mutabakatı, Yeşil Lojistik, Sürdürülebilirlik.

[78]" Bağımsız Araştırmacı"

Green Logistics Applications and the Future in Türkiye within the Scope of the European Green Deal

Hilal Mavi
Kastamonu University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations, Master's Degree Student
hilalmavi2635@gmail.com

Abstract

The climate crisis is one of the agenda items of today's international relations as an important ecological problem. In this context, the European Union (EU) published the European Green Deal in 2019 with the aims of reaching net 0 greenhouse gas emissions by 2050, creating a sustainable economy, and increasing energy efficiency. Within the framework of this deal, a major green transformation process has begun in areas such as transportation, agriculture, industry, and logistics. Considering Türkiye's EU candidacy process and foreign trade, it is important for it to adapt to this process in terms of both economy and prestige. The logistics sector has become one of the priority sectors of the Green Deal due to its large share in carbon emissions. Türkiye's green logistics applications are developing within the framework of sustainable goals such as decarbonizing the energy sector and spreading environmentally friendly transportation vehicles. Despite the progress made in these applications, it is seen that the targeted level has not been reached. At the same time, it is not known how ready Türkiye is for these policies that will increase costs. This study aims to examine the effects of the Green Deal on Türkiye's logistics sector and discuss the future of green logistics applications through the difficulties. In this context, the content of the Green Deal will be examined and the strengths and weaknesses of these policies in Türkiye will be analyzed. When the obstacles to green logistics applications in Türkiye are examined, it is seen that businesses resist technological innovations due to the high investment costs and lack of knowledge and experience. At this point, the state needs to increase incentive policies such as infrastructure and education support, tax reductions for companies, and implement comprehensive legal legislation to protect the environment and sanctions on companies that do not comply with these rules. Identifying the obstacles to the development of green logistics applications is important in combating the climate crisis.

Keywords: EU, Türkiye, European Green Deal, Green Logistics, Sustainability.

State Formation in Post-Baath Syria: A Historical Sociological Analysis

Nuri Salık
Assoc. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of History
nurisalik@gmail.com
0000-0002-4311-7167

Abstract

On December 8, 2024, the Baath regime was overthrown by a military operation spearheaded by Hayat Tahrir as-Sham (HTS), ending Syria's 13-year civil war. With the HTS-led Syrian armed opposition's victory, institutional and political landscape have changed substantially in Syria with the dissolution of the Baath Party and the state's security apparatus, the suspension of the constitution and the disbandment of the parliament. Even though HTS leader Ahmed al-Sharaa, who was declared president of Syria for transition period on January 29, 2025, consistently emphasizes his determination to rebuild state institutions -particularly military and security apparatus-, there are many obstacles in front of his state-building efforts such as YPG's territorial control in the east of Euphrates River and non-compliance of some segments of the Syrian society such as the Druze with the new government. This paper aims to analyze the trajectory post-Baath state formation in Syria from a Historical Sociological perspective. By deploying Adham Saouli's (2012) conceptualization of "social field", the paper will focus on the relationship between socio-cultural structures and institution-building processes. In that regard, it will be pointed out that HTS-led Sunni rebel groups emerged as the dominant social force in Syria, yet their ability to build post-Baath state will depend on monopolization in three domains: coercion, ideology and economy. The paper will argue that ethnic and sectarian cleavages will be the biggest obstacles in front of power monopolization by HTS-led opposition groups. The paper will also put forward that satisfaction of other social forces in political domain such as the Alawites, the Druze, the Kurds and the Christians via a comprehensive and pluralist political system will be essential to state formation in post-Baath Syria.

Keywords: Syria, Syrian Civil War, Historical Sociology, state formation

Türkiye'nin "Koridor Diplomasisi" ve Bölgesel Liderlik Çabaları

Hakan DUMLU
Araştırma Görevlisi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
(İngilizce)
hakandumlu@beykent.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4172-3603

Özet

Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan hâl ve şartlarda Türk dış politikası, giderek özerkleşmeye ve böylece hareket kabiliyetini artırmaya başlamıştır. Yeni düzende Türkiye, serbestlik elde etmek suretiyle özgül bir önem kazanarak bölgesel güç hâline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın jeopolitik gerçeklikler üstündeki gölgesi çekilince de komşularıyla mevcut tarihî ve kültürel bağlarını yeniden keşfetme fırsatını yakalamıştır. Bu fırsat, Türkiye'ye bölgesel liderlik yolunu açmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin bölgesel liderlik amacı doğrultusunda, yakın çevresindeki devletleri birer takipçi yapabilmek için kullandığı ara buluculuk ve çatışma çözümlerinden bir örnekleme odaklanılmıştır. Bu bağlamda amaç, özellikle son yıllarda, Türk dış politikasında önemli bir yer işgal eden koridorları tartışmaya açmaktır. Türkiye, gerek çevresinde gerekse ulusal çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda meydana gelen çatışmaların çözümüne yönelik koridorlar tasarlayarak çatışan tarafları uzlaştırmak için çabalamaktadır. Bu suretle aslında tarafların çıkar ve taleplerini gözetmektedir ve karşılığında ise uluslararası alanda kendisini desteklemelerini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Zengezur Koridoru, Tahıl Koridoru, Kalkınma Yolu ve Somali-Etiyopya Koridoru sırasıyla incelenerek tarafların çıkar ve talepleri tespit edilmiştir. Söz konusu koridorların Türkiye için önemi, orta güçlerin büyük stratejisi modeline göre incelenmiştir. Bu kuramsal çerçevede, "Türkiye'nin, yakın çevresinde ve ulusal çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda ortaya çıkan çatışmaların çözümüne yönelik tasarladığı yahut teşebbüs ettiği koridorlardan maksadı nedir?" sorusuna yanıt aranmıştır. Sonuç itibarıyla Türkiye'nin koridor diplomasisini, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda kullanarak büyük stratejisini tatbik ettiğine ilişkin hipotez doğrulanmıştır. Zira bu koridorlardan her biri, çatışan tarafların çıkarlarını temin etmek suretiyle bölgesel barış ve istikrara hizmet etmiş ya da edecektir. Dahası, söz konusu koridorlardan bazıları, geniş bir etki ölçeği olması itibarıyla küresel barış ve istikrara da yararlıdır. Öte yandan Türkiye, bu koridorlar vasıtasıyla güvenlik, refah ve statü gibi kendi stratejik çıkarlarını da temin etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin büyük stratejisi uzun vadelidir. Türkiye, bu amaçlarına ulaşabilmek için muhataplarının çıkar ve taleplerini gözetmektedir. Bu doğrultuda siyasî, askerî, ekonomik ve diplomatik gücüyle beraber tarihî ve kültürel bağlarını bir arada ve ahenkle kullanmaktadır. Böylelikle Türkiye, koridor diplomasisi marifetiyle uzlaştırdığı tarafları, uluslararası alandaki takipçileri hâline getirmeye muktedir olmaktadır. Son olarak Somali-Etiyopya Koridoru'nun açılması için Ankara Süreci'nde Türkiye'nin gösterdiği maharet, Zengezur Koridoru'nun da açılmasına yarayabilecek eşsiz bir tecrübe olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Tahıl Koridoru marifetiyle yarattığı küresel etki, Kalkınma Yolu için adeta bir örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan söz konusu koridorların birbirine benzer şartlar içinde olması, bir örüntü yaratarak Türkiye'nin büyük stratejisine tutarlılık ve tecrübe katacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Zengezur Koridoru, Tahıl Koridoru, Kalkınma Yolu,

Somali-Etiyopya Koridoru

Türkiye's "Corridor Diplomacy" and Regional Leadership Efforts

Hakan DUMLU
Research Assistant, İstanbul Beykent University, Political Science and Public Administration
hakandumlu@beykent.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4172-3603

Abstract

In the circumstances that emerged after the Cold War, Turkish foreign policy gradually began to gain autonomy and thus enhance its capacity for action. In the new order, Türkiye attained a distinctive significance by acquiring freedom of maneuver and became a regional power. With the shadow of Cold War on the geopolitical realities lifting, Türkiye seized the opportunity to rediscover its historical and cultural ties with neighboring countries. This opportunity paved the way for Türkiye's regional leadership. This study focuses on a sample of Türkiye's mediation and conflict resolution efforts employed to turn neighboring states into followers in line with its regional leadership objective. In this context, the aim is to initiate a discussion on the corridors that have occupied a significant place in Turkish foreign policy, particularly in recent years. Türkiye endeavors to reconcile conflicting parties by designing corridors to resolve conflicts both in its vicinity and in regions where its national interests are at stake. In doing so, it considers the interests and demands of the parties involved, while aiming to secure their support in the international arena. Accordingly, the Zangezur Corridor, Black Sea Grain Initiative, Iraq Development Road, and Somalia-Ethiopia Corridor have been examined sequentially to identify the interests and demands of the parties. The significance of these corridors for Türkiye has been analyzed within the framework of the model called grand strategy of middle powers. In this theoretical context, the study seeks to answer the question: "What is Türkiye's objective in designing or initiating corridors to resolve conflicts arising in its immediate neighborhood and regions where its national interests are present?" As a result, the hypothesis that Türkiye implements its grand strategy by utilizing corridor diplomacy in pursuit of regional leadership has been confirmed. This is because each of these corridors serves or will serve regional peace and stability by accommodating the interests of conflicting parties. Moreover, some of these corridors are beneficial for global peace and stability due to their wide impact scale. On the other hand, through these corridors, Türkiye also aims to secure its strategic interests, such as security, prosperity, and status. In this regard, Türkiye's grand strategy is long-term. To achieve these objectives, Türkiye takes into account the interests and demands of its counterparts, employing its political, military, economic, and diplomatic power in harmony with its historical and cultural ties. Thus, through corridor diplomacy, Türkiye is capable of turning the reconciled parties into its followers in the international arena. Finally, Türkiye's dexterity in the Ankara Process, which facilitated the opening of the Somalia-Ethiopia Corridor, has become a unique experience that could also contribute to the opening of the Zangezur Corridor. Furthermore, the global impact created by Türkiye through the Black Sea Grain Initiative serves as a model for the Iraq Development Road. From this point of view, the similarity of conditions among these corridors creates a pattern that will add consistency and experience to Türkiye's grand strategy.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Middle Power, Grand Strategy, Corridor Diplomacy, Zangezur Corridor, Black Sea Grain Initiative, Iraq Development Road, Somali-Ethiopia

Corridor

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan hâl ve şartlarda Türk dış politikası, giderek özerkleşmeye ve böylece hareket kabiliyetini artırmaya başlamıştır. Bu uygun hâl ve şartların ortaya çıkmasına, Varşova Paktı'nın dağılması ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çökmesi vesile olmuştur. Zira böylece iki kutuplu uluslararası sistem de sona ermiştir. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde SSCB'den algıladığı güvenlik tehdidi sebebiyle uluslararası ilişkileri, Batı'nın stratejik hedeflerine ve politikasına göre yorumlamıştır. Nitekim özellikle yakın çevresindeki bölgelere yönelik dış politikası, daha çok Batı'nın kaygı ve çıkarlarına göre şekillenmiştir. Ancak yeni düzende Türkiye, serbestlik elde etmek suretiyle özgül bir önem kazanarak bölgesel güç hâline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın jeopolitik gerçeklikler üstündeki gölgesi çekilince de komşularıyla mevcut tarihî ve kültürel bağlarını yeniden keşfetme fırsatını yakalamıştır. Bu fırsatın, Türkiye'ye, bölgesel liderlik yolunu açtığı iddia edilebilir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin bölgesel liderlik amacı doğrultusunda, yakın çevresindeki devletleri birer takipçi yapabilmek için kullandığı ara buluculuk ve çatışma çözümlerinden bir örnekleme odaklanılacaktır. Bu bağlamda amaç, özellikle son yıllarda, Türk dış politikasında önemli bir yer işgal eden koridorları tartışmaya açmaktır. Nitekim koridorlar arasında tespit edilen benzerlik ve farklılıkların, Türk dış politikasına dair yeni bir yoruma imkân sağlayacağı umulmaktadır. Türkiye, gerek çevresinde gerekse ulusal çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda meydana gelen çatışmaların çözümüne yönelik koridorlar tasarlayarak çatışan tarafları uzlaştırmak için çabalamaktadır. Bu suretle aslında tarafların çıkar ve taleplerini gözetmektedir ve karşılığında ise uluslararası alanda kendisini desteklemelerini amaçlamaktadır. Söz konusu koridorların Türkiye için önemi, orta güçlerin büyük stratejisi modeline göre incelenecektir. Bu kuramsal çerçevede, "Türkiye'nin, yakın çevresinde ve ulusal çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda ortaya çıkan çatışmaların çözümüne yönelik tasarladığı yahut teşebbüs ettiği koridorlardan maksadı nedir?" sorusuna yanıt aranacaktır. Böylece Türkiye'nin koridor diplomasisini, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda kullanarak büyük stratejisini tatbik ettiğine ilişkin hipotez sınanacaktır.

Çalışma, öncelikle belirgin bir kuramsal çerçeve ile sınırlandırılmıştır. Daha sonra Türkiye'nin yakın çevresinde ve ulusal çıkarlarının bulunduğu coğrafyalarda ortaya çıkan çatışmaların çözümüne yönelik tasarladığı yahut teşebbüs ettiği koridorlardan bir örneklem oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Zengezur Koridoru, Tahıl Koridoru, Kalkınma Yolu ve Somali-Etiyopya Koridoru sırasıyla incelenerek tarafların çıkar ve talepleri tespit edilmiştir. Türkiye'nin, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda, bu çıkar ve talepleri gözetmek suretiyle çatışan tarafları kendisinin birer takipçisi hâline getirmeyi amaçladığı savunulmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin büyük stratejisini tatbik ettiği görülmüştür.

1. BÜYÜK STRATEJİ ve BÖLGESEL LİDERLİK

Türkiye, otuz yılı aşkın bir süredir hem iç hem de dış gelişmelerden istifade ederek bağımsız bir dış politika takip etmeye çalışmaktadır. Geçen süre boyunca edindiği kabiliyet ve tecrübeler sayesinde Türkiye, artık bir "büyük strateji" oluşturabilecek seviyeye erişmiştir (Ateşoğlu Güney, 2024, s. 3). Türkiye ölçeğindeki devletleri, "orta güç" olarak tarif eden Pardo'ya (2023) göre bu devletlerin büyük strateji oluşturabilmeleri için belli başlı şartları sağlamaları gerekmektedir. İlk olarak bunların etkileri, mümkün olduğunda küresel ancak daima bölgesel

düzeyde olmalıdır. Sonra, uzun vadeli bir strateji geliştirmelidirler. Bu strateji; güvenlik, refah ve statü gibi yüksek amaçlara hizmet etmelidir. Son olarak kendilerini bu amaçlara ulaştıracak askerî, ekonomik, diplomatik ve sair araçlara sahip olmalıdırlar (s. 28). Türkiye ise bölgesel bir güç olarak bu şartları zaten sağlamaktadır.

Türkiye, Soğuk Savaş'ın ardından yakın çevresinde ortaya çıkan jeopolitik gerçekliklerin farkına vararak uluslararası sistemde kendisini yeniden konumlandırmaya başlamıştır. Bu suretle jeopolitik konumu ve imparatorluk mirasından kaynaklanan görev ve sorumluluklarıyla yüzleşmiştir. Bölgesel liderlik amacı doğrultusunda bir dış politika belirleyen Türkiye; askerî, ekonomik ve diplomatik gücünün yanı sıra tarihî ve kültürel bağlarını da kullanarak büyük strateji oluşturabilecek seviyeye erişmiştir. Nitekim Schirm'e (2010) göre başarılı bir liderlik, yalnızca kaynaklara ve arzuya değil; aynı zamanda takipçilerin desteğine de bağlıdır (s. 199). Bu bağlamda Türkiye, tarihî ve kültürel bağlara sahip olduğu yakın çevresindeki devletlerin çıkar ve taleplerini gözeterek onları uluslararası alandaki takipçileri hâline getirmeyi amaçlamaktadır.

2. KORİDORLAR ve TARAFLAR

Türkiye, Zengezur Koridoru için Kafkaslar'da Azerbaycan ve Ermenistan'a doğrudan; Rusya Federasyonu (RF) ve İran'a ise dolaylı yoldan muhatap olmaktadır. Öte yandan Karadeniz'de Tahıl Koridoru açılması için RF ve Ukrayna'yı uzlaştırırken Birleşmiş Milletler (BM) ile birlikte ara buluculuk etmiştir. Kalkınma Yolu'nun inşa edilebilmesi için Irak ile doğrudan iş birliği yapan Türkiye, bu projede katkısı ve kazancı olacak Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi Körfez ülkeleriyle de uyum sağlamıştır. Son olarak Afrika Boynuzu'nda Somali ile Etiyopya arasında ortaya çıkan çatışmayı, bir koridor vasıtasıyla çözüme kavuşturan Türkiye, bu süreçte tarafları Ankara'da ağırlayarak ara bulucu olmuştur.

2.1. Zengezur Koridoru

Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ bölgesinin yanı sıra çevresindeki yedi bölge, yaklaşık otuz yıl boyunca Ermenistan'ın işgalinde kalmıştır. Yukarı Karabağ'ın çevresindeki bölgeler, kırk dört gün süren Vatan Muharebesi'ndeki zaferle kurtarılmıştır. Karabağ Zaferi'nin ardından 2020'de imzalanan ateşkes antlaşmasında, Azerbaycan ile onun ekslav[79] toprağı Nahçıvan'ı birbirine bağlayacak kara ve demiryollarından müteşekkil bir koridorun açılması, Ermenistan tarafından taahhüt edilmiştir. Zengezur bölgesinden geçmesi öngörülen bu koridor, aslında, Azerbaycan'ı Türkiye'ye kavuşturacaktır. Bu yüzden Azerbaycan, ateşkesin ilan edildiği Üçlü Bildiri'ye[80] Zengezur Koridoru'nun açılmasına ilişkin bir karar ekleterek oldukça stratejik bir hamle yapmıştır (Dumlu & Şahin, 2024, s. 178). Türkiye ise Üçlü Bildiri'de yer almamasına rağmen 2021'de Azerbaycan ile Şuşa Beyannamesi'ni[81] imzalayarak Zengezur Koridoru'nun açılması meselesine dâhil olabilmiştir.

---

[79] Bir ülkeye siyasî olarak bağlı olmasına rağmen coğrafî olarak bağlı olmayan toprak parçası.

[80] Üçlü Bildiri'nin tam metni için bkz. "Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının Baş Naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin Bəyanatı", Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 10 Noyabr 2020, https://president.az/az/articles/view/45923 [Erişim Tarihi: 25.12.2024].

[81] Şuşa Beyannamesi'nin tam metni için bkz. "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Şuşa Beyannamesi", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf [Erişim Tarihi: 25.12.2024].

Azerbaycan'dan Avrupa'ya uzanan enerji ve ulaşım hatları, Tovuz bölgesinden geçmektedir. Karabağ'daki Ermeni işgali, Tovuz güzergâhının jeoekonomik hassasiyetini artırmıştır. Bu sebeple Azerbaycan, Zengezur Koridoru'nu alternatif bir güzergâh olarak tasarlamıştır (Güler, 2020, s. 2). Söz gelimi, koridorda inşa edilecek demir yolları, Bakü-Tiflis-Kars demir yoluna bir alternatif olacaktır (Gasımova & Erçin Yurcu, 2023, s. 7). Ayrıca Karabağ, Ermeni işgali altındayken Azerbaycan'ın Nahçıvan ile bağlantısını kendi toprakları üzerinden sağlayan İran (Kaleji, February 6, 2024), bu suretle Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticarî ilişkilere de tahakküm edebilmiştir. Ancak Zengezur Koridoru sayesinde İran, devre dışı bırakılacaktır (Dumlu & Şahin, 2024, s. 185).

Öte yandan Ermenistan, Azerbaycan topraklarını işgal ettiği günden beri bölgesel tecritten mustariptir. Ancak Zengezur Koridoru'nun açılmasına müsaade ettiği takdirde bu tecritten kurtulabilecektir. Zira bu suretle bölgesel iş birliğine dâhil olarak hem Azerbaycan ile kalıcı barışa hizmet edecek hem de Türkiye ile ilişkilerini normalleştirecektir. Bu bakımdan Ermenistan, aslında, Güney Kafkaslar'daki barış ve istikrarın temini için tarihî bir fırsat yakalamıştır. Üstelik bölgesel barış ve istikrar, Ermenistan'ın refah ve kalkınmasına da yarayacaktır. Böylece Ermeni Diasporası'nın ekonomik tahakkümü kırılabilecektir. Diasporaya ekonomik bağımlılık zayıfladığı takdirde siyasî tahakküm de kırılabilecektir (Dumlu & Şahin, 2024, ss. 182-186).

Türkiye, Güney Kafkaslar'a yönelik politikasını, büyük stratejisi doğrultusunda tatbik etmektedir. Zira Zengezur Koridoru, küresel ölçekte Orta Koridor'un bir parçasını teşkil edecektir. Böylece Nahçıvan ile mevcut kara sınırı sayesinde Türkiye, tarihî İpek Yolu'nun canlandırılmasına yönelik sürdürülen Kuşak ve Yol Girişimi'nde önemli bir köprübaşını tutacaktır. Üstelik Türkiye, bu koridordan Türk Dünyası'na doğrudan kavuşabilecektir (Dumlu & Şahin, 2024, s. 182). Bu bakımdan Türkiye'nin Güney Kafkaslar'daki stratejisi uzun vadelidir. Türkiye, bu amaçlara ulaşabilmek için askerî ve diplomatik gücünü bir arada ve ahenkle kullanmaktadır. Bu bağlamda büyük stratejisi doğrultusunda Zengezur Koridoru'nun açılabilmesi için Azerbaycan'ın yanı sıra Ermenistan'ın da çıkar ve taleplerini gözetmektedir. Nitekim Azerbaycan, bu koridor vasıtasıyla Batı'ya erişim hususunda temin edilirken Ermenistan'a da bölgesel iş birliğine kabul edileceği vâdedilmiştir. Böylelikle Türkiye, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda Zengezur Koridoru'nun açılmasını sağlamak suretiyle Azerbaycan ve Ermenistan'ı birer takipçisi hâline getirmeyi tasarlamaktadır.

2.2. Tahıl Koridoru

RF'nin 2022'de Ukrayna'yı istila girişimiyle başlayan savaş, enerji ve gıda başta olmak üzere küresel ticaretin birçok alanını olumsuz etkilemiştir. Nitekim en önemli tahıl ihracatçıları olan bu iki ülkenin birbiriyle savaşması, küresel ölçekte bir tahıl krizine sebep olmuştur. Üstelik Karadeniz limanlarındaki abluka ve açıklarındaki mayınlar, tahıl ihracatına engel olduğundan ötürü küresel bir gıda kıtlığı tehlikesi belirmiştir (Acer, 2022, ss. 1-2). Savaşan taraflarla ilişkilerini dengeli bir biçimde sürdüren Türkiye'nin ara buluculuğu ve ısrarlı çabaları sayesinde, BM'nin gözetiminde tahıl krizinin çözümüne yönelik oluşturulan "Karadeniz Tahıl Girişimi", 22 Temmuz 2022'de faaliyete başlamıştır. RF ile Ukrayna'yı İstanbul'da bir araya getiren girişim, taraflar arasında imzalanan Tahıl Koridoru Anlaşması'yla[82] krizi bir süreliğine

[82] Tahıl Koridoru Anlaşması'nın tam metni için bkz. "Initiative on the Safe Transportation of Grain and Foodstuffs from Ukrainian Ports", United Nations,

çözmüştür. Böylece savaş sebebiyle Ukrayna limanlarında bekletilen tahıl ve gübre, Karadeniz'e serbestçe çıkarılarak Türk Boğazları aracılığıyla yeniden dünyaya dağıtılabilmiştir (Dellal, 2022).

Bu anlaşmayla oluşturulan güvenli güzergâh sayesinde RF ile Ukrayna, tarım ürünlerini ihraç edebilmiştir. Böylece tahıl ithal eden ülkelerin yaklaşık olarak 33 milyon ton[83] tahıla erişmesiyle buğday, arpa ve mısır gibi ürünlerin fiyatları, savaştan önceki seviyeye düşmüştür (İstikbal, 19 Ağustos 2022). Bununla beraber RF, Ukrayna limanlarından yük almak için yola çıkan gemileri, İstanbul'daki Ortak Koordinasyon Merkezinde denetleyerek bunların silah ve askerî malzeme taşımadıklarından emin olabilmiştir (Acer, 2022, s. 3). Ancak RF, anlaşmanın üç defa uzatılmasına itiraz etmese de uygulanışından duyduğu rahatsızlığı her defasında beyan etmiştir. Sonuç itibarıyla Tahıl Koridoru'ndaki ihracat şartlarının iyileştirilmesine ilişkin taleplerinin dikkate alınmadığını gerekçe göstererek anlaşmadan çekilmiştir (Acer, 2023, s. 9).

Türkiye, Karadeniz havzasına yönelik politikasını, büyük stratejisi doğrultusunda tatbik etmiştir. Zira Tahıl Koridoru'nun küresel ölçekte etkileri olmuştur. Güvenlik Konseyindeki daimî üyelerin veto yetkisi sebebiyle birçok bölgesel ve küresel kriz karşısında âciz kalan BM, beklenildiği üzere Ukrayna'daki savaş karşısında da çaresiz kalmıştır. Nitekim Tahıl Koridoru'nun açılmasına ilişkin Ukrayna'nın BM'ye sunduğu teklif, teşkilat bünyesinde somut bir karşılık bulmamıştır (Yeşiltaş, 23 Eylül 2022). Ancak Türkiye, muhasım taraflar için güvenilir bir ara bulucu olarak Tahıl Koridoru'nun açılmasını mümkün kılmıştır. Böylelikle BM'nin yetemediği hâl ve şartlarda Türkiye, öncü olmuştur (Pirinççi, 20 Ağustos 2022). Bu bağlamda diplomatik ve yumuşak gücünü ustalıkla kullanmıştır.

Türkiye'nin gösterdiği liderlik, bu bakımdan bölgesel ölçeği de aşmıştır. Öyle ki koridor vasıtasıyla sevk edilen tahıl ve diğer gıda maddelerinin yüzde 46'sı Asya'ya, yüzde 40'ı Batı Avrupa'ya, yüzde 12'si Afrika'ya ve yüzde 1'i ise Doğu Avrupa'ya ulaştırılmıştır (Acer, 2023, s. 17). Böylece üç farklı kıtada bulunan kırk beş ülkede, tahıl krizinin etkileri bir süreliğine de olsa azalmıştır. Oysa Türkiye, Tahıl Koridoru'nun uzun vadeli bir çözüm olmasını amaçlamıştır ancak uluslararası şartlar buna müsaade etmemiştir. Sonuç itibarıyla Türkiye, büyük stratejisi doğrultusunda Tahıl Koridoru'nun açılabilmesi için RF ile Ukrayna'nın yanı sıra uluslararası toplumun da çıkar ve taleplerini gözetmiştir. Nitekim bu koridor vasıtasıyla Asya, Avrupa ve Afrika'daki birçok ülkenin gıda güvenliği sağlanmıştır. Böylelikle Türkiye, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda Tahıl Koridoru'nun açılmasını sağlamak suretiyle özellikle gelişmekte olan ülkeleri birer takipçisi hâline getirmeyi tasarlamıştır.

2.3. Kalkınma Yolu

Kırk yılı aşkın bir süredir aralıklarla devam eden savaşlar ve bu kargaşada güç kazanarak faaliyet alanlarını genişleten terör örgütleri sebebiyle devlet otoritesinden yoksun kalan Irak, ekonomik bakımdan da çetin şartlarda var olma mücadelesini sürdürmektedir. Üstelik Irak ekonomisinin temelini petrolden elde edilen gelir oluşturduğundan ötürü ekonomik kaynakları

https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/blackseagraininitiativefulltext.pdf [Erişim Tarihi: 28.12.2024].

[83] Birleşmiş Milletlerin paylaştığı verilere göre anlaşma süresince sevk edilmiş malların toplam miktarı. Ayrıntılı bilgi için bkz: https://data.humdata.org/dataset/black-sea-grain-initiative-vessel-movements [Erişim Tarihi: 28.12.2024].

çeşitlendirecek projeler, ülkenin geleceği için hayatî bir önem arz etmektedir. Türkiye ile ortaklaşa inşa edilecek Kalkınma Yolu da bu projelerden birisidir. Basra Körfezi'ndeki Büyük Fav Limanı'ndan başlayıp Irak'ı boydan boya geçerek Türkiye'ye ulaşması tasarlanan kara ve demir yollarının yanı sıra petrol boru hatlarından müteşekkil güzergâh, emtianın taşınma süresini kısaltacağından dolayı Avrupa için de Süveyş Kanalı'na bir alternatif olabilecektir. Dahası, başta Körfez ülkeleri olmak üzere çevre ülkeler de Kalkınma Yolu'ndan kazanç elde edebilecektir (Karataş, 17 Aralık 2023).

Irak, Kalkınma Yolu sayesinde bölgesel iş birliğini artırmayı ve bu suretle ortaya çıkacak ekonomik fırsatlardan istifade etmeyi amaçlamaktadır. Körfez ülkeleri de Kalkınma Yolu vasıtasıyla Avrupa'ya daha kısa sürede erişme imkânına kavuşacaktır (İpek, 2024, s. 15). Bu yol, aksi istikamette kullanıldığı takdirde, Türkiye'nin de Körfez ülkeleriyle ticareti kolaylaşacaktır. Üstelik Irak ile kurulacak ticarî iş birliği, siyasî ve askerî iş birliklerini de mümkün kılacaktır. Zira Irak'ın kuzeyinde barınan terör örgütü PKK, Kalkınma Yolu'nun güvenliğine yönelik en ciddî tehdit olarak belirmektedir (Karataş, 17 Aralık 2023). Böylece bir yandan Kalkınma Yolu'nda asayiş tesis edilirken diğer yandan da Türkiye'nin güvenlik kaygıları teskin edilebilecektir. Dahası, İran'ın vekil güç olarak Irak'ta kullandığı milislerin de Kalkınma Yolu'na rıza göstermeleri elzemdir (Alaca, September 15, 2024). Bunların yanı sıra Türkiye ile Irak arasında gelişecek güvenlik odaklı iş birliği, Körfez ülkeleri için ABD ve İran'ı dengeleyici bir unsur olacaktır (Rakipoğlu, 27 Nisan 2024).

Türkiye, Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne yönelik politikasını, büyük stratejisi doğrultusunda tatbik etmektedir. Zira Kalkınma Yolu, bölgesel ölçekte bir girişim olmasına rağmen beklentiler itibarıyla küresel bir etki yaratmaya namzet bir girişimdir. Türkiye'nin bölgesel liderlik çabalarının önemli bir sonucu olan Kalkınma Yolu, bu ülkenin dışlandığı Doğu Akdeniz Boru Hattı (EastMed) ve Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomik Koridoru (IMEC) gibi girişimlere karşı bölgesel bir yanıt olarak değerlendirilebilecektir (Rakipoğlu, 27 Nisan 2024). Üstelik bu özelliği itibarıyla Kalkınma Yolu, Batı'nın IMEC ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) Kuşak ve Yol Girişimi'nin tersine, bölge ülkelerini kalkındırmaya yönelik uzun vadeli bir girişimdir (Karataş, 17 Aralık 2023). Bu bakımdan Türkiye, başta Irak olmak üzere diğer Körfez ülkelerinin de çıkar ve taleplerini gözeterek onları uluslararası alanda birer takipçisi hâline getirmeyi tasarlamaktadır. Nitekim Kalkınma Yolu'ndaki inşaat için ekonomik, iş birliği için diplomatik ve güvenlik için askerî imkân ve kabiliyetleri haizdir ve bunları, bölgedeki ülkelerle eş güdüm içinde ve onların da yararına kullanmaya hazırdır.

2.4. Somali-Etiyopya Koridoru

Afrika Boynuzu'ndaki bir kara ülkesi olması hasebiyle Etiyopya'nın askerî ve ticarî faaliyetleri için denize erişimi yoktur. Bir koridor vasıtasıyla Aden Körfezi'ne erişebilmek için Somali'nin ayrılıkçı bölgesi Somaliland ile 1 Ocak 2024'te münferiden bir mutabakat zaptı imzalamıştır. Ancak bu suretle Somali'nin toprak bütünlüğüne kastederek egemenlik haklarını çiğnemiştir. Buna karşılık olarak Somali, Etiyopya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir (Demirtaş, 12 Aralık 2024). İki ülkeyle de siyasî, askerî ve ekonomik ilişkileri gelişkin olan Türkiye ise Afrika Boynuzu'nda tırmanan gerilimin bütün bir Kızıldeniz havzasını etkileyebileceğini öngörerek Ankara Süreci marifetiyle sorunun çözümüne yönelik ciddî bir çaba sarf etmiştir. Nihayet 11 Aralık 2024'te Ankara'da bir araya getirilen taraflar, Türkiye'nin ara buluculuğuyla

uzlaştırılmıştır.[84]

Somali, Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik politikasının merkez üssü sayılabilecektir. Nitekim Türkiye, 8 Şubat 2024'te Somali ile imzaladığı "Savunma ve Ekonomik İş Birliği Çerçeve Anlaşması" sayesinde bu soruna müdahale edebilmiştir (Devecioğlu, Mart 2024, s. 11). Öte yandan Türkiye'nin Afrika politikasında, Etiyopya da önemli bir yer işgal etmektedir. Askerî ve ticarî alanlardaki iş birliği anlaşmalarıyla Etiyopya, Türkiye'nin Afrika'daki ekonomik ortaklarından biri olmuştur (Demirtaş, 12 Ağustos 2024). Türkiye'nin kolaylaştırıcılığıyla uzlaştırılan taraflardan Somali, Ankara Bildirisi'nde (2024) toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarını teyit ettirmiştir. Etiyopya da Somali'nin egemenlik yetkisi altında kullanacağı denize erişim ayrıcalığını tasdik ettirmiştir. Türkiye ise Ankara Süreci'nin sonucunda; Etiyopya'daki ekonomik, Somali'deki stratejik çıkarlarını temin etmiştir. Bu bağlamda bölgesel barış ve istikrara katkı sağlayarak aslında Kızıldeniz havzasındaki jeostratejik dengeyi korumuştur (Demirtaş, 17 Ağustos 2024).

Türkiye, Afrika Boynuzu'ndaki siyasî, askerî ve ekonomik faaliyetlerini diplomatik girişimleriyle tahkim etmektedir. Ankara Süreci ve bu sürecin sonunda imzalanan bildiri, Türkiye'nin bir ara bulucu olarak güvenilirliğini ve saygınlığını kanıtlamıştır. Sonuç itibarıyla tarafların çıkar ve talepleri karşılanmıştır. Bu bakımdan Türkiye, Afrika kıtasına yönelik politikasında, Somali ile Etiyopya'yı takipçisi hâline getirmeye muktedirdir. Üstelik Türkiye'nin BM Şartı ve Afrika Birliği Kurucu Antlaşması'nda yer alan ilkeler temelinde barış ve istikrarı önceleyen, insanî yardım ve kalkınma odaklı yaklaşımı, muhtemel iş birliklerinin sürdürülebilirliği için diğer Afrika ülkelerine de güvence vermektedir (Devecioğlu, 12 Aralık 2024). Bu bakımdan Türkiye, Afrika'ya yönelik politikasını, büyük stratejisi doğrultusunda tatbik etmektedir. Zira koridor diplomasisinin uzun vadeli etkisi, Afrika Boynuzu'ndan bütün kıtaya sirayet edebilecek mahiyettedir. Nitekim Türkiye'nin Afrika politikası, güvenlik ve refah gibi yüksek amaçlara hizmet etmektedir. Böylece Türkiye de kıtada önemli bir statü kazanmaktadır.

SONUÇ ve BEKLENTİLER

Türkiye, Kafkaslar'da bölgesel liderliğini tahkim etmek için Zengezur Koridoru'nun açılmasını amaçlamaktadır. Üstelik bu suretle Avrasya'da da etkili bir güç hâline gelebilecektir. Bu doğrultuda Azerbaycan'ın çıkarlarını savunurken Ermenistan'ın taleplerini de dikkate almaktadır. Öte yandan Karadeniz'de Tahıl Koridoru'nun kurulması için RF ve Ukrayna arasında ara bulucu olarak iki tarafın da çıkar ve taleplerini gözetmiştir. Dahası, koridor vasıtasıyla sevk edilen tahıl ve gıda maddeleri dünyanın dört bir yanına ulaştığından dolayı Türkiye, aslında farklı kıtalardan birçok ülkenin çıkarlarını koruyarak küresel bir etki yaratmıştır.

Türkiye, Orta Doğu'daki bölgesel liderliğini tahkim etmek için Kalkınma Yolu'nun açılmasını amaçlamaktadır. Üstelik daha önce dışlandığı EastMed ve IMEC gibi küresel girişimlere karşı Kalkınma Yolu'na teveccüh ederek stratejik bir hamle yapmıştır. Bu doğrultuda Irak'ın çıkarlarını savunurken aynı zamanda Katar ve BAE gibi Körfez ülkeleriyle de iş birliği

[84] Ankara Bildirisi'nin tam metni için bkz. "Türkiye Cumhuriyeti'nin kolaylaştırıcılığıyla Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Somali Federal Cumhuriyeti'nin Ankara Bildirisi", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 11 Aralık 2024, https://www.mfa.gov.tr/etiyopya-federal-demokratik-cumhuriyeti-ve-somali-federal-cumhuriyeti-nin-ankara-bildirisi.tr.mfa [Erişim Tarihi: 02.01.2025].

yapmaktadır. Böylelikle itibarı, Körfez'e değin genişleyerek bölgesel sınırları da aşacaktır. Son olarak Somali ile Etiyopya arasında ara buluculuk yapan Türkiye, bu suretle Afrika Boynuzu'ndaki ekonomik ve stratejik çıkarlarını temin etmiştir. Ankara Süreci'nde iki tarafın çıkar ve talepleri doğrultusunda bir koridor tasarlayarak aslında Kızıldeniz havzasındaki barış ve istikrara da katkı sağlamıştır. Böylelikle diğer Afrika ülkeleri nezdinde, güvenilirliğini ve saygınlığını artırmıştır.

Sonuç itibarıyla Türkiye, koridor diplomasisini, bölgesel liderlik hedefi doğrultusunda kullanarak büyük stratejisini tatbik etmektedir. Zira bu koridorlardan her biri, çatışan tarafların çıkarlarını temin etmek suretiyle bölgesel barış ve istikrara hizmet etmiş ya da edecektir. Dahası, söz konusu koridorlardan bazıları, geniş bir etki ölçeği olması itibarıyla küresel barış ve istikrara da yararlıdır. Öte yandan Türkiye, bu koridorlar vasıtasıyla güvenlik, refah ve statü gibi kendi stratejik çıkarlarını da temin etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin büyük stratejisi uzun vadelidir. Türkiye, bu amaçlarına ulaşabilmek için muhataplarının çıkar ve taleplerini gözetmektedir. Bu doğrultuda siyasî, askerî, ekonomik ve diplomatik gücüyle beraber tarihî ve kültürel bağlarını bir arada ve ahenkle kullanmaktadır. Böylelikle Türkiye, koridor diplomasisi marifetiyle uzlaştırdığı tarafları, uluslararası alandaki takipçileri hâline getirmeye muktedir olmaktadır.

Son olarak Somali-Etiyopya Koridoru'nun açılması için Ankara Süreci'nde Türkiye'nin gösterdiği maharet, Zengezur Koridoru'nun da açılmasına yarayabilecek eşsiz bir tecrübe olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Tahıl Koridoru marifetiyle yarattığı küresel etki, Kalkınma Yolu için âdeta bir örnek teşkil etmektedir. Bu bakımdan söz konusu koridorların birbirine benzer şartlar içinde olması, belirgin bir örüntü yaratarak Türkiye'nin büyük stratejisine tutarlılık ve tecrübe katacaktır.

1. KAYNAKÇA

2. Acer, Y. (Temmuz 2022). Rusya-Ukrayna savaşının gıda arzına etkileri ve Tahıl Koridoru Anlaşması. *SETA | Perspektif*, (343). https://www.setav.org/perspektif-rusya-ukrayna-savasinin-gida-arzina-etkileri-ve-tahil-koridoru-anlasmasi [Erişim Tarihi: 26.12.2024].
3. Acer, Y. (Temmuz 2023). Rusya'nın Tahıl Koridoru Anlaşması'ndan çekilmesi ve anlaşmanın geleceği". *SETA | Analiz*, (392). https://www.setav.org/ara/analiz-rusyanin-tahil-koridoru-anlasmasindan-cekilmesi-ve-anlasmanin-gelecegi [Erişim Tarihi: 29.12.2024].
4. Alaca, M. (September 15, 2024). Does Turkey have new approach to Iran-backed groups in Iraq?. *Amwaj Media*. https://amwaj.media/article/does-turkey-have-new-approach-to-iran-backed-groups-in-iraq [Erişim Tarihi: 31.12.2024].
5. Ateşoğlu Güney, N. (26 Nisan 2024). Orta güçlerin büyük stratejisi ve Türkiye. *Millî İstihbarat Akademisi | Görüş*. https://mia.edu.tr/uploads/f/prof-dr-nursin-atesoglunun-grsleri_1.pdf [Erişim Tarihi: 16.01.2025].
6. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. (10 Noyabr 2020). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının Baş Naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin bəyanatı. https://president.az/az/articles/view/45923 [Erişim Tarihi: 25.12.2024].
7. Dellal, İ. (2022). Tahıl Koridoru ve önemi. *Türkiye İnsani Çalışmalar Yıllığı*. https://yillik.kizilayakademi.org.tr/tahil-koridoru-ve-onemi/ [Erişim Tarihi:

26.12.2024].
8. Demirtaş, T. (12 Ağustos 2024). Somali-Etiyopya krizinde çözüm arayışları: Ankara sürecinin ikinci turu. *SETA | Odak*. https://www.setav.org/odak/odak-somali-etiyopya-krizinde-cozum-arayislari-ankara-surecinin-ikinci-turu [Erişim Tarihi: 01.01.2025].
9. Demirtaş, T. (17 Ağustos 2024). Ankara Süreci'nde Türkiye'nin rolü. *SETA | Odak*. https://www.setav.org/yorum/ankara-surecinde-turkiyenin-rolu [Erişim Tarihi: 01.01.2025].
10. Demirtaş, T. (12 Aralık 2024). Türkiye'nin Afrika Boynuzu'nda barış diplomasisi. *SETA | Odak*. https://www.setav.org/turkiyenin-afrika-boynuzunda-baris-diplomasisi [Erişim Tarihi: 01.01.2025].
11. Devecioğlu, K. (Mart 2024). Türkiye ve Somali: Bölgesel güvenlikten ekonomik kalkınmaya yeni bir iş birliği yaklaşımı. *ORSAM | Analiz*, (317). https://www.orsam.org.tr/tr/turkiye-ve-somali-bolgesel-guvenlikten-ekonomik-kalkinmaya-yeni-bir-is-birligi-yaklasimi/ [Erişim Tarihi: 15.01.2025].
12. Devecioğlu, K. (12 Aralık 2024). Etiyopya-Somali krizinde Türkiye'nin diplomasi zaferi: Ankara Bildirisi. *ORSAM*. https://orsam.org.tr/tr/etiyopya-somali-krizinde-turkiyenin-diplomasi-zaferi-ankara-bildirisi/ [Erişim Tarihi: 02.01.2025].
13. Dumlu, H. & Şahin G. (2024). Zengezur Koridoru ve alternatif çözümler: Türkiye için riskler, tehditler ve fırsatlar. *Avrasya İncelemeleri Dergisi, 13*(2), 169-194. DOI: 10.26650/jes.2024.1488591.
14. Gasımova, T. & Erçin Yurcu, M. (2023). Zengezur Koridoru'nun Azerbaycan'ın dış ticaret ve lojistik faaliyetlerine olası etkilerinin SWOT analizi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12), 1-15. DOI: 10.58627/dpuiibf.1172010.
15. Güler, M. Ç. (Temmuz 2020). Tovuz sınırında Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışma ve arka planı. *SETA | Perspektif*, (292). https://www.setav.org/perspektif/perspektif-tovuz-sinirinda-azerbaycan-ile-ermenistan-arasinda-yasanan-catisma-ve-arka-plani [Erişim Tarihi: 09.01.2025].
16. İpek, F. O. (Nisan 2024). Türkiye-Irak ilişkilerinde tarihi dönemeç ve stratejik ortaklık fırsatı. *SETA | Analiz*, (419). https://www.setav.org/analiz/analiz-turkiye-irak-iliskilerinde-tarihi-donemec-ve-stratejik-ortaklik-firsati [Erişim Tarihi: 30.12.2024].
17. İstikbal, D. (19 Ağustos 2022). Küresel resesyon, gıda enflasyonu ve enerji krizi. *Star Açık Görüş*. https://www.star.com.tr/acik-gorus/kuresel-resesyon-gida-enflasyonu-ve-enerji-krizi-haber-1731839/ [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
18. Kaleji, V. (February 6, 2024). Is the Aras Corridor an alternative to Zangezur?. *The Central Asia-Caucasus Analyst*. https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13788-is-the-aras-corridor-an-alternativeto-zangezur [Erişim Tarihi: 07.01.2025].
19. Karataş, İ. (17 Aralık 2023). Irak'ın Kalkınma Yolu Projesi: Riskler ve avantajlar. *Orta Doğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği*. https://ordaf.org/irakin-kalkinma-yolu-projesi-riskler-ve-avantajlar/ [Erişim Tarihi: 29.12.2024].
20. Pardo, R. P. (2023). *South Korea's grand strategy: Making its own destiny*. Columbia University Press.
21. Pirinççi, F. (20 Ağustos 2022). Türkiye'nin barış diplomasisi. *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/ferhat-pirincci/2022/08/20/turkiyenin-baris-diplomasisi [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
22. Rakipoğlu, M. (27 Nisan 2024). Körfez perspektifinden Türkiye-Irak yakınlaşması ve Kalkınma Yolu Projesi. *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/mehmet-

rakipoglu/2024/04/27/korfez-perspektifinden-turkiye-irak-yakinlasmasi-ve-kalkinma-yolu-projesi [Erişim Tarihi: 30.12.2024].
23. Schrim, S. (2010). Leader in need of followers: Emerging powers in global governance. *European Journal of International Relations, 16*(2), 197-221.
24. The Humanitarian Data Exchange. (n.d.). Black Sea Grain Initiative vessel movements. https://data.humdata.org/dataset/black-sea-grain-initiative-vessel-movements [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
25. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. (15 Haziran 2021). Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında müttefiklik ilişkileri hakkında Şuşa Beyannamesi. https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf [Erişim Tarihi: 25.12.2024].
26. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (11 Aralık 2024). Türkiye Cumhuriyeti'nin kolaylaştırıcılığıyla Etiyopya Federal Demokratik Cumhuriyeti ve Somali Federal Cumhuriyeti'nin Ankara Bildirisi. https://www.mfa.gov.tr/etiyopya-federal-demokratik-cumhuriyeti-ve-somali-federal-cumhuriyeti-nin-ankara-bildirisi.tr.mfa [Erişim Tarihi: 02.01.2025].
27. United Nations. (July 22, 2022). Initiative on the safe transportation of grain and foodstuffs from Ukrainian ports. https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2024/05/blackseagrainiinitiativefulltext.pdf [Erişim Tarihi: 28.12.2024].
28. Yeşiltaş, M. (23 Eylül 2022). Bölgeselden küresele çok boyutlu Türk dış politikası. *Anadolu Ajansı*. https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bolgeselden-kuresele-cok-kutuplu-turk-dis-politikasi/2692841 [Erişim Tarihi: 28.12.2024].

Dezenformasyonla Savaşı Meşrulaştırma Siyaseti: Ukrayna ve Gazze Örneği

Murat Turpçu
Öğr. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi[85]
murat.turpcu@ahievran.edu.tr
0009-0000-8147-1346

Özet

Günümüzde bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, devletlerin birbiri hakkındaki haberlerden bilgi sahibi olmalarını bir zaruret haline getirmiş ve hatta devletler bunu bir güç olarak görmeye başlamıştır. Sadece ikili ilişkiler değil, uluslararası ilişkiler de dijital dönüşüme ayak uydurmuştur. Klasik diplomasi anlayışından dijital diplomasiye geçiş de bu dönüşümün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hedef kitleye ulaşımı kolaylaştıran dijital diplomasi devletlerin hangi bilgi veya haberi paylaşacağı konusunda da seçici davranma, amaçları doğrultusunda bunları kullanma imkânı tanımıştır. Fransızca "désinformation" kelimesinden gelen dezenformasyonun "bilgi çarpıtma" olarak Türkçe'de karşılık bulması da olasıdır. İnsanların daha kötüsüne ve şiddete inanma eğilimi dezenformasyonun beslendiği asıl kaynak yani çıkış noktasıdır. Bu da çarpıtılmış bilginin yayılma hızının gerçek bilginin yayılma hızının önüne geçmesine neden olmaktadır. Her geçen gün ortaya çıkan yeni yöntemlere bir de yapay zekâ teknolojisindeki gelişmeler eklenince dezenformasyon yeni bir boyut kazanmıştır. Bu teknoloji sayesinde dezenformasyon yaratmak sadece kapalı kapılar arkasında güçlü altyapısı olan kişi, kuruluş ve devletlere ait olmayacak aynı zamanda tabana da yayılacak ve internet bağlantısı olan herkes bu potansiyele sahip olacaktır. Özellikle çatışma ve savaş hallerinde devletler gerek saldırılarını gerekse savunmalarını üçüncü kişilerle paylaşırken dezenformasyona başvurmaktadırlar. Bunun en güzel örneklerinin bu çalışmanın da konusu olan Ukrayna ve Gazze örnekleri olabileceği söylenebilir. Tarafların birbirine karşı yürüttüğü faaliyetlerin dezenformasyon yoluyla dış dünyada etki yaratması beklenmektedir. Bu çalışma sonucunda dezenformasyonun kimi zaman kendi yaptığını meşrulaştırmak, kimi zaman da karşı tarafı karalamak için kullanıldığı görülmektedir. Bulgulardan diğeri de dezenformasyonu sadece savaşın tarafları değil, bunlara sempati duyan üçüncü taraflar da yapmaktadırlar.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, Meşrulaştırma Siyaseti, Savaş, Gazze, Ukrayna.

[85] Doktora öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler.

The Importance and Impacts of the United Nations Policies on United Arab Emirates' Gender Equality

Sevde ÖZBEY
Istanbul Kültür University, International Relations,
Institute of Graduate Studies, 2200006954@stu.iku.edu.tr, 0009-0009-5646-0878

Prof. Dr. Çağla Gül YESEVİ
Chair of the Department of International Relations, Istanbul Kültür University,
c.yesevi@iku.edu.tr, 0000-0003-3509-7060

Abstract

This study aims to investigate the extent to which general policies and recommendations of the United Nations (UN) were effective for gender equality in the United Arab Emirates (UAE). Numerous case studies have examined the impact and role of international organizations in various countries, often highlighting European Union countries as models of best practices. Other research has been conducted in war-torn, conflict-affected, and undemocratic countries, revealing shortcomings in terms of gender equality. However, the UAE as a Middle Eastern Muslim-majority country and a federal presidential elected monarchy, has made significant progress in gender equality by adopting the recommendations of the Beijing Conference 1995 and setting national strategies and action plans to implement these recommendations. This makes the UAE a unique setting to study and contribute to the literature on gender equality. Gender equality can be measured in terms of many aspects but in this study, it will be analyzed in terms of representation, employment, and women's rights through primary and secondary sources as well as in-depth interviews conducted with Emirati women. The main contribution of this study will be to assess the effectiveness and impact of the UN policies in advancing the gender ambitions of the UAE, while also examining the extent to which these policies equally benefit all women across the country.

Keywords: Gender Equality, United Arab Emirates, United Nations, Women's rights

This project, titled "The Importance and Impacts of United Nations Policies on Gender Equality in the United Arab Emirates" (project code İKÜ-BAP02-2402), is supported by the İKÜ Technology and Project Support. I am contributing as a researcher under the supervision of Prof. Dr. Çağla Gül YESEVİ.

Metaverse, Rekreasyon ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği: Dijital Dünyadaki Fırsatlar ve Tehditler

Oğuzhan YILMAZ
Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Spor Yönetimi Ana Bilim Dalı [86]
oguzhanyilmaz9352@gmail.com
Orcid ID: 0009-0009-7969-7667

Şükran DERTLİ
Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Mühendislik Yönetimi Ana Bilim Dalı[2*]
sukrandertli25@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-9901-5349

Özet

Dijitalleşmenin hızla ilerlediği günümüzde, toplumsal yapılar ve yaşam biçimleri hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümde metaverse gibi teknolojiler, toplumsal cinsiyet eşitliği, rekreasyon gibi alanlarda önemli fırsatları ve zorlukları ortaya çıkarabilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı metaverse, rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dönüşüm sürecindeki etkilerini hem de bu alandaki fırsatları ve karşılaşılan zorlukları derinlemesine incelemektir. İlgili alanyazın incelendiğinde dijitalleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerinin sınırlı sayıda çalışmada ele alınmasına rağmen metaverse'ün bu alandaki potansiyel etkileri yeterince araştırılmamıştır. Bu noktada, literatürde dijital rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularının bir arada incelenmesi noktasında eksiklik bulunduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle bu araştırma metaverse ve dijitalleşmenin toplumsal yapılar üzerinde nasıl şekil değiştirdiğini gözler önüne sererek daha geniş bir çerçeve sunmayı ve alanyazındaki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu araştırma dijital dünyadaki etkileşimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal yapı üzerindeki etkilerini anlamaya ve gelecekteki araştırmalara yol göstermeye katkı sağlaması açısından son derece önem arz etmektedir. Derleme olarak tasarlanan bu araştırmada kavramsal analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda metaverse ve dijitalleşmenin, toplumsal cinsiyet eşitliği için olumlu bir platform olabilme potansiyeli taşımasına rağmen sınırlı erişim ve dijital beceri eşitsizlikleri gibi bir takım sorunlarla karşılaşabileceği belirlenmiştir. Bununla birlikte rekreasyonun sosyal katılımı artırma ve toplumsal bağları güçlendirme açısından önemli fırsatlar sunabileceği fakat sanal dünyadaki erişim engelleri ve güvenlik gibi meselelerin bu fırsatları sınırlandırabileceği sonucuna varılmıştır. Dijital rekreasyonun hem sosyal katılımın artırılmasında, hem de toplumsal bağların güçlendirilmesinde etkin rol alabileceği belirlenmiştir. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dünyada sağlanabilmesi için özel stratejiler geliştirilmesi gözler önüne serilmiştir. Gelecekteki araştırmalar, metaverse, rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dönüşüm sürecindeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bu alanlarda eşitlikçi bir yaklaşım geliştirilmesi için rehberlik edebilir. Aynı zamanda dijital rekreasyon etkinliklerine katılımın,

[86] Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Spor Yönetimi Ana Bilim Dalı, Orcid ID: 0009-0009-7969-7667, oguzhanyilmaz9352@gmail.com

[2*] Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, Mühendislik Yönetimi Ana Bilim Dalı, Orcid ID: 0000-0001-9901-5349, sukrandertli25@gmail.com

sosyal ilişkileri ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisini inceleyen nicel araştırmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Metaverse, Rekreasyon, Dijitalleşme.

Metaverse, Recreation and Gender Equality: Opportunities and Threats in the Digital World

Oğuzhan YILMAZ
PhD Student, Atatürk University, Department of Sport Management[1]
oguzhanyilmaz9352@gmail.com
Orcid ID: 0009-0009-7969-7667

Şükran DERTLİ
Graduate Student, Bayburt University, Department of Engineering Management [2*]
sukrandertli25@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-9901-5349

Abstract

In today's world of rapidly advancing digitalization, social structures and lifestyles are undergoing rapid change and transformation. In this transformation, technologies such as the metaverse can reveal important opportunities and challenges in areas such as gender equality and recreation. The main purpose of this research is to examine the effects of metaverse, recreation and gender equality in the digital transformation process, as well as the opportunities and challenges in this field. When the relevant literature is examined, although the effects of digitalization on gender equality have been addressed in a limited number of studies, the potential effects of the metaverse in this area have not been sufficiently investigated. At this point, it has been determined that there is a gap in the literature in terms of examining digital recreation and gender equality issues together. From this point of view, this research aims to provide a broader framework and fill this gap in the literature by revealing how the metaverse and digitalization have shaped social structures. Therefore, this research is extremely important in terms of contributing to understanding the effects of interactions in the digital world on gender equality and social structure and guiding future research. Conceptual analysis technique was used in this research, which was designed as a review. The study concluded that although the metaverse and digitalization have the potential to be a positive platform for gender equality, they may face a number of challenges such as limited access and digital skills inequalities. In addition, it was concluded that recreation can offer important opportunities to increase social participation and strengthen social bonds, but issues such as access barriers and security in the virtual world may limit these opportunities. It has been determined that digital recreation can play an effective role in both increasing social participation and strengthening social bonds. In all these cases, it is evident that specific strategies need to be developed to ensure gender equality in the digital world. Future research could more comprehensively examine the impact of the metaverse, recreation and gender equality in the digital transformation process and provide guidance for developing an equitable approach in these areas. Quantitative research examining the impact of participation in digital recreation activities on social relations and gender equality is also recommended.

Keywords: Gender Equality, Metaverse, Recreation, Digitalization.

1. GİRİŞ

Son yıllarda teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi, metaverse teknolojisinin gelişimine olanak tanımış ve bu sayede potansiyel olarak ikinci bir dünyanın toplum yaşamına entegre edilmesi mümkün olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, eğitim sistemlerinden iş toplantılarına, oyunlardan sosyal etkinliklere kadar birçok farklı alan, metaverse evreninde yer bulmuş ve bu sanal ortamlar, bireylerin günlük yaşantılarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Güler ve Savaş, 2022). Dünyanın giderek dijitalleşmesi, toplum yaşamında sanal dünyaların daha fazla kullanılmasına yol açmış ve "metaverse" kavramı, küresel ölçekte dikkatleri üzerine çekmiştir (Ülger ve Ülger, 2023). Bu kavram, 2021 yılında Mark Zuckerberg'in sosyal medya platformlarının ismini "Meta" olarak değiştirmesiyle geniş bir kitleye ulaşmış ve ardından hızla popülerlik kazanmıştır (Koçak, 2023). Metaverse, alanyazında, sanal objeler ve artırılmış gerçeklik kullanılarak, fiziksel dünyayla bağlantıyı tamamen koparmadan deneyimler sağlayan bir teknoloji olarak tanımlanmaktadır (Güripek, 2022). Ancak, bu kavram yalnızca fiziksel ve sanal dünyaların birleştirilmesinin ötesinde bir anlam taşır; aynı zamanda bu dünyaların birbirleriyle olan etkileşimlerini de kapsamaktadır (Topaçoğlu ve Kılavuz, 2022). Metaverse, toplum yaşamında insanların alışkanlıkları ve boş zaman değerlendirme biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu değişimle birlikte, elektronik boş zaman kapsamında değerlendirilen pek çok rekreasyonel aktivite, metaverse dünyasında yeni bir boyut kazanarak kendine yer bulmuştur. Avatarlar aracılığıyla katılınabilen konserler, sergiler, müzeler, turistik şehir turları, sinemalar ve oyunlar gibi etkinlikler, bu sanal dünyadaki boş zaman aktivitelerinin örnekleridir. Metaverse ortamında bireylerin bu faaliyetlere katılabilmesi için uçak veya otel rezervasyonu yapmalarına gerek yoktur; evlerinden oturdukları yerden avatarları aracılığıyla bu etkinliklere katılabilir ve sosyal alanları keşfedebilirler. Bu şekilde, fiziksel dünyada sinema salonlarında, stadyumlarda ya da kafeteryalarda gerçekleşen etkinliklerin yerini, sanal ortamda benzer şekilde kurgulanan aktiviteler almakta ve katılımcılar, avatarları aracılığıyla bu sanal etkinliklere katılabilmektedir (Güncan, 2023). Metaverse, internetin geçmişte başardığı pek çok işlevi daha işbirlikçi ve aktif bir biçimde yerine getirebilecek bir dijital evren olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sanal dünya, yalnızca bireylerin sosyal etkileşimlerini değil, aynı zamanda ticaret, eğitim, eğlence gibi pek çok alandaki faaliyetlerini de dönüştürme potansiyeline sahiptir. Metaverse'ün sunduğu olanaklar, kullanıcıların dijital ortamda daha fazla katılım göstererek, fiziksel dünyada yapabilecekleri faaliyetlerin ötesine geçmelerine imkân tanımaktadır. Dolayısıyla bu dijital evrenin etkinliği, özellikle ticari faaliyetler açısından sunduğu kolaylıklarla şekillenecektir. Bu bağlamda, blok zincir ve kripto para birimleri, Metaverse'ün ekosistemini oluşturacak temel unsurlar arasında yer alacaktır. Kullanıcılar, dijital avatarlar edinmek, sanal araziler almak veya sosyal etkinlikler düzenlemek için bu sanal etkileşim ortamlarını kolaylaştıran kripto jetonları kullanabilecektir. Bu yeniliklerin hayata geçirilebilmesi için, Metaverse'ün kullanıcılarına sürükleyici ve etkileşimli deneyimler sunabilmesi adına, ticari işlemlerin güvenli ve verimli bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için blok zincir teknolojisinin entegre edilmesi büyük önem taşımaktadır (Kürkçü ve Altınok, 2024).

Dijitalleşmenin hızla ilerlediği günümüzde, toplumsal yapılar ve yaşam biçimleri önemli bir değişim ve dönüşüm süreci içindedir. Bu dönüşümde, metaverse gibi yeni teknolojiler, toplumsal cinsiyet eşitliği, rekreasyon gibi alanlarda hem büyük fırsatlar hem de çeşitli zorluklar ortaya koymaktadır. Metaverse, sanal dünyaların sunduğu etkileşimli deneyimlerle, insanların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamlarına dokunurken, bu süreçte toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da farklı dinamikler yaratmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, metaverse, rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dönüşüm sürecindeki etkilerini derinlemesine incelemek ve bu alandaki fırsatları ile karşılaşılan zorlukları ortaya koymaktır.

Literatürde dijitalleşmenin toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkileri sınırlı sayıda çalışmada ele alınmış olsa da, metaverse'ün bu alandaki potansiyel etkileri henüz yeterince araştırılmamıştır. Özellikle dijital rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularının bir arada ele alınması konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla bu araştırma, dijitalleşme ve metaverse'ün toplumsal yapıları nasıl şekillendirdiğini inceleyerek daha geniş bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dijital rekreasyonun kesişim noktasındaki etkileşimleri analiz ederek gelecekteki çalışmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu literatür taraması, metaverse kavramının tanımından başlayarak, bu dijital dünyanın rekreasyonel ve toplumsal cinsiyet perspektifinden nasıl bir dönüşüm sağladığını incelemektedir. Bu bağlamda, metaverse'ün rekreasyonel etkinlikler, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sosyal katılım üzerine sunduğu fırsatlar, mevcut çalışmalar ışığında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, metaverse'ün toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sağladığı fırsatlar ve engeller, literatür taraması kapsamında farklı açılardan ele alınmıştır.

2.1. Metaverse

Dijital yaşamların ve çevrimiçi yaşamların birleştirilmesiyle 2020'lerin paradigmasının anahtar kelimesi olan metaverse sanal evreni 1992'de yayınlanan "Snow Crash" adlı romandan türetilmiştir (Ağırman ve Barakalı, 2022). Metaverse teknolojisi; Meta (Yunanca kökenli olup, "ötesi", "sonrası" ya da "ötesinde" anlamlarına gelir) ve evren bileşenlerinden oluşan bir terimdir. Başka bir deyişle, metaverse, fiziksel gerçekliği dijital sanallıkla birleştiren, sürekli ve kalıcı birçok kullanıcılı ortamı ifade eden bir post-gerçeklik evrenidir. Bu kavram, bireylerin sanal ortamda etkileşime girebildiği, sınırları belirsiz bir dijital alanı tanımlar ve bu sayede fiziksel dünyadan bağımsız bir sanal gerçeklik deneyimi sunmaktadır (Mystakidis, 2022).

Genel olarak, metaverse'ün gelişimi makro perspektiften "dijital ikizler", "dijital yerliler" ve sonunda "gerçeküstücülük" olmak üzere üç ardışık aşamadan oluşmaktadır (Lee et al., 2024). İlk aşama, fiziksel dünyayı dijital ortamda yansıtan dijital ikizler evresidir. Bu aşamada, sanal dünyalar, gerçek dünyadaki insanları ve nesneleri yüksek doğrulukla temsil eden dijital kopyalarla donatılmaktadır. Sanal ortamda gerçekleşen etkinlikler ve özellikler, fiziksel dünyanın paralel bir yansıması olarak işlev görür ve burada kullanıcılar, duygusal yanıtlar ve hareketler gibi özellikler aracılığıyla sanal dünyayla etkileşimde bulunmaktadırlar. İkinci aşama, dijital yerliler olarak tanımlanan kullanıcıların, dijital dünyalarda yenilikler yaratmalarına olanak tanımaktadır. Bu aşama, avatarlar aracılığıyla sanal dünyalarda varlık gösteren bireylerin, yalnızca sanal alanda mevcut olan içerikler üretmesini sağlamaktadır. Bu içerikler, fiziksel dünyadaki karşılıklarıyla giderek daha fazla örtüşmeye başlar ve dijital dünyadaki üretim süreçleri, fiziksel dünyada da yankı bulmaktadır. Üçüncü ve son aşama, metaverse'ün tam anlamıyla olgunlaştığı, gerçekliği kendi içinde asimile eden gerçeküstücülük evresine işaret etmektedir. Bu aşama, fiziksel ve sanal dünyaların mükemmel bir entegrasyonunu sağlar ve her iki alan arasında karşılıklı bir simbiyoz oluşmaktadır. Sanal dünya, fiziksel dünyayı geride bırakarak daha geniş bir kapsamda varlık göstererek, gerçek dünyada var olmayan sahneler ile yaşam formları sanal alemde hayata geçirilmektedir (Wang et al., 2022).

Alanyazında metaverse'ün dört temel unsurunun olduğundan bahsedilmekte ve bu unsurların artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik, yaşam günlüğü ve ayna dünyası olduğu belirtilmektedir

(Güler vd., 2022; Topaçoğlu ve Kılavuz, 2022). Genişletilmiş Gerçeklik (XR); bir dizi etkileşimli ve sürükleyici teknolojiyi kapsayan geniş bir terimdir. Bu terim, verilerin dijital ortamda görsel olarak temsil edilmesini ve kullanıcılarla etkileşimde bulunmalarını sağlayan çeşitli elektronik platformları tanımlamaktadır. XR, temelde Sanal Gerçeklik (VR), Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Karma Gerçeklik (MR) gibi farklı teknolojileri içermektedir (Milgram et al., 1995). Bu teknolojilerin her birinde, bireyler, teknolojinin oluşturduğu sanal ya da kısmi dijital dünyada gözlem yaparak etkileşimde bulunulmasına katkı sağlamaktadır. Sanal Gerçeklik (VR); tamamen dijital olarak oluşturulmuş ve kullanıcıyı fiziksel dünyadan bağımsız bir ortamda varmış gibi hissettiren sanal bir evrendir. Bu ortamda kullanıcılar, tıpkı gerçek dünyada olduğu gibi, hareket etme ve etkileşimde bulunma yeteneğine sahip olmaktadırlar (Slater and Sanchez-Vives, 2016).Görsel, işitsel, dokunsal ve hareketle etkileşim gibi çeşitli duyusal deneyimler, VR kaskları, başlıklar ve özel koşu bantları gibi çok duyulu ekipmanlarla güçlendirmektedir (Pellas et al., 2020; Pellas et al., 2021). Artırılmış Gerçeklik (AR) ise, dijital öğeleri fiziksel dünyaya entegre ederek, kullanıcıların gerçek çevrelerinde sanal unsurlar görmelerine olanak tanımaktadır. Bu teknoloji, dijital verileri fiziksel ortamla birleştirir ve bu birleşim, kullanıcıya zenginleştirilmiş bir deneyim sunmaktadır (Ibáñez and Delgado-Kloos, 2018). AR, akıllı telefonlar, tabletler, gözlükler gibi çeşitli cihazlarla sağlanabilir ve fiziksel dünyayı dijital katmanlarla zenginleştirmektedir (Klopfer, 2008). Ayrıca, AR teknolojisi, VR kulaklıklarıyla entegre bir şekilde çalışarak, kullanıcıların sanal ve gerçek dünyalar arasında geçiş yapmalarını sağlayan dinamik bir deneyim sunmaktadır (Mystakidis et al., 2022). Kısaca metaverse çeşitli yeni teknolojileri entegre etmektedir (Lee et al., 2024). Özellikle, dijital ikiz teknolojisi, gerçek dünyayı dijital ortamda yansıtarak sanal bir kopyasını üretmektedir. Sanal Gerçeklik (VR) ve Artırılmış Gerçeklik (AR) ise kullanıcıya sürükleyici bir üç boyutlu deneyim sunmaktadır. 5G ve ötesi bağlantı teknolojileri, metaverse cihazları için ultra yüksek güvenilirlik ve ultra düşük gecikme süreleri sağlayarak bu sanal evrenin performansını artırmaktadır. Giyilebilir sensörler ve beyin-bilgisayar arayüzleri (BCI), kullanıcıların metaverse içindeki avatarlarıyla etkileşimde bulunmalarını mümkün kılmaktadır. Yapay Zeka (AI), büyük ölçekli metaverse'lerin oluşturulmasını ve işlemesini sağlayarak, bu sanal dünyaların daha dinamik hale gelmesine olanak tanımaktadır. Son olarak, blok zinciri ve değiştirilemez belirteçler (NFT) ise metaverse varlıklarının gerçek mülkiyet haklarını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır (Lim et al., 2022).

2.2. Rekreasyon

Rekreasyon faaliyetleri, bireylerin serbest zamanlarında, eğlence ve tatmin dürtülerini karşılamak amacıyla, gönüllü olarak katıldıkları etkinlikler olarak tanımlanabilir (Sağcan, 1986). Rekreasyon, insanların yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen, serbest zamanlarında ve gönüllü olarak gerçekleştirdikleri, doğaya zarar vermeyen faaliyetleri kapsayan multidisipliner bir alandır. Bu tanımda, “boş zaman” ile birlikte “serbest zaman” kavramının kullanılması bilinçli bir tercihtir. Günümüzde yapılan araştırmalarda, yaşam kalitesinin artırılması çabalarının yalnızca boş zamanla sınırlı kalmayıp, serbest zaman diliminde de değerlendirildiği ve vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca, kavramsal tanımda “doğaya zarar vermeden” ifadesinin yer almasının sebebi, insanın doğanın bir parçası olarak, sürdürülebilir bir çevre oluşturma sorumluluğuna sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, gelecek nesillere sağlıklı bir doğa bırakma gerekliliğini de ifade etmektedir. Tanımda, yaşam kalitesinin rekreasyonla doğrudan ilişkili olduğu da görülmektedir. Bu noktadan hareketle, “yaşam kalitesi” kavramı üzerine düşünülmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yaşam kalitesi, en temel anlamıyla bireylerin yaşamlarından memnun olmalarıyla ilişkilidir. Rekreasyon, bireylerin yaşam

doyumunu artıran bir etkinlik olarak, hem haz alma hem de sağlıklı olma ve başarı gereksinimlerine dayanan bir güdüye sahiptir. Bu sebeple, insanların yaşamdan zevk almaları ile rekreasyon faaliyetlerinin doğrudan bir bağlantısı bulunmaktadır (Tütüncü, Rekreasyon ve rekreasyon terapisinin yaşam kalitesindeki rolü, 2012). Rekreasyon ülkelerin sosyo ekonomik ve kültürel gelişme seviyelerine göre ilgi alanlarına girmekte ve önem kazanmaktadır. Öyle ki rekreasyon anlayışının gelişmesi, toplumda yeni iş alanlarının ve yeni beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. (Karaküçük, 2014). Günümüzde rekreasyon etkinliklerinde ortaya çıkan çeşitlilik ve amaç farklılıklarının giderek bir zenginliği sergilemesi, toplumun rekreasyon liderine olan talebini artırdığı söylenebilir. Önemli bir rekreasyonel potansiyel oluşturan sporda da meydana çıkan yeni yönelişler ve anlayışlar, rekreasyon lideri talebini arttırmaktadır (Karaküçük ve Yetim, 1996). Rekreatif etkinlikler, bireylerin yaşamlarındaki stres ve zorluklardan kurtulmalarına yardımcı olarak, kişisel gelişim süreçlerini desteklemektedir. Bu faaliyetler, bireylerin kendilikleri, sosyal ilişkileri ve sosyokültürel uyumları üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır (Patry et al., 2007; Iwasaki, 2007; Şener vd., 2007; Axelsen, 2009). Rekreasyon faaliyetleri, insanların bedensel ve ruhsal yorgunluklarını gidererek, onlara fiziksel, zihinsel ve yaratıcı açıdan güç kazandırmaktadır (Sağcan, 1986). Rekreasyonel faaliyetlere katılımı etkileyen faktörler, iki ana başlık altında incelenebilir: organizasyonel ve çevresel fiziksel unsurlar ile bireyin içsel dünyasını oluşturan fizyolojik özellikler, ruhsal durum ve negatif içsel deneyimler. Organizasyonel unsurlar, rekreasyon alanlarının durumu ve çevresel faktörler, dışsal etmenler olarak katılımı doğrudan etkileyen unsurlardır. Bunun yanı sıra, bireyin içsel durumu, yani fizyolojik ve psikolojik faktörler de katılımı etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, rekreasyonel faaliyetlere katılımın artırılması için çevresel ve içsel faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, pratikte rekreasyonel faaliyetlerin etkinliğini artırmaya yardımcı olacak ve bireylerin daha fazla katılımına katkı sağlamaktadır (Tütüncü vd., 2011).

2.3. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

Eşitlik, bireylerin tüm yeteneklerini özgürce ve tam olarak geliştirebilecekleri bir toplumsal ortamın yaratılmasını ve bu ortamın önündeki tüm toplumsal ve siyasal engellerin kaldırılmasını ifade etmektedir. Eşitsizlik ise, önlenebilir olması nedeniyle gereksiz ve adaletsiz farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, kadın ve erkek arasındaki genetik, fizyolojik ve biyolojik farklar eşitsizlik olarak ele alınmamaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, farklı iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak, toplumun kadın ve erkeğe dair algılarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınların politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve medeni alanlarda insan hakları ve temel özgürlüklerine erişimini engelleyen, kısıtlayan veya ortadan kaldıran bir ayrımcılığa işaret etmektedir. Bu eşitsizlik, kadının eğitim, iş gücüne katılımı, gelir durumu gibi pek çok alanda olumsuz etkiler yaratmakta ve toplumsal baskı oluşturarak kadının sağlığı da dahil olmak üzere çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Şimşek, 2011; CEDAW, 2005). Genel olarak, doğumla ilişkilendirilen cinsiyet, bireylerin biyolojik farklılıklarını ifade etmektedir. Ancak, "toplumsal cinsiyet" kavramı, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel açıdan nasıl tanımlandığını, toplumların bu iki cinsiyeti birbirinden ayırma biçimlerini ve onlara atfettiği toplumsal rolleri açıklamak için kullanılmaktadır (Ecevit, 2013). Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylere cinsiyetlerine dayalı olarak doğdukları andan itibaren benimsenmesi beklenen toplumsal davranış kalıplarını, toplumların cinsiyetle ilgili beklentilerini, değerlerini ve inançlarını tanımlamaktadır (Blackstone, 2003). Kısaca kadın ve erkeğin toplum tarafından belirlenen rol ve sorumluluklarına toplumsal cinsiyet denir. Bu kavram, farklı toplumlarda ve zaman içinde

değişiklik gösterebilir. Hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki güncel politikalar, bireyler arasındaki eşitsizliği artırmakta ve bu eşitsizlikten kadınlar daha fazla etkilenmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınlar, daha düşük sağlık, eğitim, işgücü katılımı ve gelir düzeyine sahip konumlar ile karşı karşıyadır. Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların, toplumsal statülerinin düşük olması ve ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, kadınların güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin politika, strateji ve uygulamalara yansıtılması büyük bir önem taşımaktadır. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması için Dünya ve Türkiye'de pek çok girişim olmasına rağmen, istenen düzeye henüz ulaşılabilmiş değildir (Demirgöz Bal, 2014).

2.4. Metaverse, Rekreasyon ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Dijital Dünyadaki Fırsatlar

Metaverse, son zamanlarda dijital alanın sınırlarını genişleterek, sanal ve fiziksel dünyalar arasındaki etkileşimi güçlendiren önemli bir kavram haline gelmiştir. Bu dijital ortamda, kullanıcılar sanal dünyalar aracılığıyla etkileşimde bulunarak çeşitli sosyal, kültürel ve ekonomik fırsatlar elde etme imkânına sahiptir (Türkoğlu, 2023). Ayrıca, bu sanal evren teknolojisi toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da yeni fırsatlar sunmaktadır. Metaverse teknolojisinin rekreasyon alanlarında sunduğu imkanlar, bireylerin boş zamanlarını daha verimli şekilde değerlendirebilmelerini sağlayarak önemli avantajlar sunmaktadır (Güncan, 2023). Sanal ortamlar, coğrafi sınırlamaları ortadan kaldırarak herkesin, bulunduğu yerden bağımsız olarak etkinliklere katılmasına olanak tanımaktadır. Bu, özellikle fiziksel engelleri olan bireyler için büyük bir fırsat yaratmaktadır (Savaş, 2023). Metaverse'de rekreasyonel faaliyetlere katılmak, bedensel sınırlamaları aşmak ve kişisel sınırları zorlamak açısından önemli bir imkân sunmaktadır (Kaya vd., 2023).

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bakıldığında, metaverse'ün sunduğu dijital platformlar, kadın ve erkek arasındaki ayrımları ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dijital ortamda daha esnek bir şekilde yer alması, bireylerin kimliklerini daha özgür bir biçimde ifade etmelerine olanak tanımaktadır (Erken, 2022; Kürkçü ve Altınok, 2024). Öyle ki metaverse'e dair (Şenkardeş 2023; Çobanoğlu, 2023; Nalbant ve Aydın, 2025) gibi çeşitli çalışmalar, kadınların dijital platformlarda daha fazla görünürlük kazandığını ve bu durumun toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Metaverse ve benzeri dijital dünyalar, toplumsal cinsiyet eşitliği için politika geliştiren kurumlar adına bir test alanı işlevi görmektedir. Dijitalleşen dünyada, eşitlikçi uygulamaların test edilmesi ve iyileştirilmesi, kadınların iş gücüne katılımının artırılması ve toplumsal rollerinin güçlendirilmesi için değerli fırsatlar sunmaktadır. Dijital platformlarda gerçekleştirilen çalışmalar, kadınlar ve erkekler arasında eşit hakların sağlanması gerektiği anlayışını pekiştirmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha kapsayıcı yaklaşımların benimsenmesine zemin hazırlamaktadır (Kurtoğlu ve Karaman, 2023; Kayan, 2024). Bu noktada metaverse ve diğer dijital dünyaların rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliği için sunduğu fırsatlar, daha adil ve eşitlikçi bir dijital toplumu inşa etme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu ortamlar, fiziksel engelleri aşarak daha geniş bir katılım sağlarken, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de dijital ortamda çözme imkânı sunmaktadır.

2.5. Metaverse, Rekreasyon ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Dijital Dünyadaki

Tehditler

Metaverse'ün sunduğu umut verici fırsatlara rağmen, güvenlik ve gizlilik sorunları, daha fazla gelişimini engelleyen en önemli zorluklar arasında yer almaktadır. Metaverse'ün içinde bulunduğu dijital ortamda, büyük veri akışlarının yönetimi, kullanıcı profilleme uygulamaları, yapay zeka (AI) algoritmalarının yanlış sonuçlar üretmesi ve fiziksel altyapı ile insan bedenlerinin güvenliği gibi çeşitli konularda birçok güvenlik ve gizlilik ihlali meydana gelebilir. İlk olarak, metaverse, en son teknolojilerin ve bunlar üzerine inşa edilen sistemlerin entegrasyonunu içerdiğinden, bu sistemlerin güvenlik açıkları ve potansiyel kusurları da metaverse'e miras kalmaktadır. Giyilebilir cihazların veya bulut tabanlı depolama sistemlerinin ele geçirilmesi, sanal para birimlerinin çalınması ve yapay zekânın sahte haber üretimi amacıyla kötüye kullanılması gibi olaylar, bu yeni teknolojilerin yol açabileceği güvenlik tehditlerine örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak, metaverse'deki teknolojilerin birleşimi ile ortaya çıkan tehditler, sanal dünyada daha büyük boyutlara ulaşabilir ve şiddetini artırabilir. Ayrıca, fiziksel ya da siber dünyada henüz karşılaşılan ve tanımlanmamış olan, sanal casusluk ve sanal takip gibi yeni tehditler de bu dijital evrende ortaya çıkabilir (Leenes, 2007). Yapay zeka algoritmaları kullanarak sanal bir ortam oluşturulması sürecinde, kullanıcılar, beyin dalgası desenleri, yüz ifadeleri, göz hareketleri, el hareketleri, sesli ifadeler, biyometrik veriler ve çevresel faktörler gibi çeşitli verileri toplamak amacıyla yerleşik sensörlere sahip giyilebilir artırılmış gerçeklik (AR) ve sanal gerçeklik (VR) cihazları kullanılabilmektedir. Bu cihazlar, kullanıcının fiziksel ve duygusal durumlarını izleyerek, sanal ortamda etkileşimlerini kişiselleştirmeye olanak tanımaktadır. Ayrıca, metaverse içerisinde kullanıcıların benzersiz bir şekilde tanımlanabilmesi için, bu tür cihazlar, kullanıcıların gerçek konumlarını izlemek amacıyla kötüye kullanılabilir. Bu durum, kullanıcı gizliliği ve güvenliği açısından önemli endişelere yol açmaktadır (Shang et al., 2020).

Metaverse, dijital dünyaların geleceğini şekillendiren ve birçok fırsat sunduğu kadar bazı tehditleri de beraberinde getiren bir kavramdır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği ve rekreasyon gibi alanlarda sunduğu potansiyel, beraberinde çeşitli risk ve tehditleri de gündeme getirmektedir. Bu tehditler, kullanıcıların dijital kimliklerinin güvenliği, sosyal etkileşimlerdeki ayrımcılık ve dijital katılımda yaşanan eşitsizlik gibi unsurları içermektedir.

İlk olarak, metaverse ortamında kullanıcıların dijital avatarları aracılığıyla gerçekleştirdikleri etkileşimler, kimlik ve gizlilik sorunlarını gündeme getirmektedir. Bu platformlarda, kullanıcıların kişisel bilgileri toplandığı için, siber saldırılara ve veri ihlallerine açık hale gelebilmektedirler (Bakır, 2022). Bu durum, özellikle kadın kullanıcılar için daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır çünkü kadınlar, dijital ortamda sıklıkla cinsel taciz, nefret söylemi ve çevrimiçi ayrımcılık gibi sorunlarla karşılaşmaktadır (Bacaksız, 2023). Metaverse'de kadınların güvenliğini ve eşitliğini sağlamak adına atılacak adımlar oldukça kritiktir, ancak dijital alandaki ayrımcılık ve cinsiyetçi tutumların nasıl engelleneceği konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bir diğer tehdit ise, metaverse'in rekreasyon alanlarında sunduğu olanakların tüm kullanıcılar tarafından eşit şekilde erişilebilir olmamasıdır. Fiziksel engelleri olan bireylerin, dijital dünyada daha eşit bir erişim imkânına sahip olabilmesi beklenirken, aslında metaverse gibi platformlarda bu bireylerin karşılaştığı engeller çoğunlukla devam etmektedir. Bu durum, dijital dünyaların "eşitlikçi" olmaktan ziyade yalnızca belirli grupların ihtiyaçlarına hitap eden alanlar olmasına neden olabilir (Kocabay Şener, 2021). Son olarak, dijital dünyaların sunduğu toplumsal cinsiyet eşitliği fırsatları, toplumsal cinsiyet normlarını ve kalıplarını yeniden üretebilir. Metaverse, daha özgür bir etkileşim alanı sunsa da, bu ortamda cinsiyet temelli

ayrımcılıklar kolayca yeniden inşa edilebilir (Özarslan, 2023). Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapılan dijital çalışmalar, toplumsal normlar tarafından şekillendirilen ve kadınların dijital ortamlarda da maruz kaldığı cinsiyetçi davranışların ortadan kaldırılmasına yeterince odaklanmadığı sürece bu tehditlerin artması muhtemeldir.

3. SONUÇLAR

Metaverse konusu, birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Şimdiye kadar, metaverse'in farklı yönlerine dair birkaç önemli araştırma yayımlanmıştır. Öyle ki Leenes (2007), Second Life gibi çevrimiçi oyunlardaki potansiyel gizlilik risklerini sosyal ve hukuki açılardan değerlendirmektedir. Dionisio et al., (2013), 3D sanal dünyaların (veya metaverse'in) uygulanabilirliğine dair dört temel özelliği belirtmekte ve bu özelliklerin gelişen sanal dünya teknolojileriyle nasıl şekillendiğini tartışmaktadır. Ning et al., (2021) ulusal politikalar, endüstriyel projeler, altyapılar, destekleyici teknolojiler, VR ve sosyal metaverse perspektifinden metaverse'in gelişim durumunu incelemektedir. Yang et al., (2022) metaverse'in gelecekteki inşası için yapay zeka ve blok zinciri teknolojilerinin potansiyelini araştırmaktadır. Park and Kim (2022) metaverse'ün üç temel bileşenini (donanım, yazılım ve içerik) tartışmakta ve metaverse'deki kullanıcı etkileşimlerini, uygulama alanlarını ve temsili incelemektedir. Xu et al., (2022), iletişim, ağ oluşturma, hesaplama ve blok zinciri perspektiflerinden uç etkinleştirilmiş metaverse üzerine kapsamlı bir araştırma sunmaktadır. Huynh-The et al., (2023) metaverse'in kurulumu ve geliştirilmesinde yapay zeka tekniklerinin rolünü ele almaktadır. Lee et al., (2024), metaverse oluşturulurken kullanılan sekiz temel teknolojiyi ve bu süreçte kullanıcı odaklı faktörlerin sunduğu fırsatları incelemektedir.

Metaverse ve dijitalleşme, toplumsal cinsiyet eşitliği için potansiyel olarak olumlu bir platform oluşturabilirken, sınırlı erişim ve dijital beceri eşitsizlikleri gibi zorluklarla karşılaşılabilmektedir. Bu araştırma, dijital dünyadaki fırsatların toplumsal bağları güçlendirebilme potansiyeline sahip olduğunu ancak sanal dünyadaki erişim engelleri ve güvenlik meselelerinin bu fırsatları sınırlandırabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, dijital rekreasyonun sosyal katılımı artırmak ve toplumsal bağları güçlendirme açısından önemli bir fırsat sunduğu; ancak dijital eşitsizlikler ve güvenlik sorunlarının bu süreçte engelleyici faktörler olabileceği belirlenmiştir. Bu araştırma, toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dünyada sağlanabilmesi için özel stratejiler geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, metaverse, rekreasyon ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin dijital dönüşüm sürecindeki etkilerini daha kapsamlı bir şekilde inceleyerek, bu alanlarda eşitlikçi bir yaklaşım geliştirilmesine rehberlik edebilir. Ayrıca, dijital rekreasyon etkinliklerine katılımın sosyal ilişkiler ve toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini inceleyen nicel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ağırman, E., & Barakalı, O. C. (2022). Finans ve finansal hizmetlerin geleceği: Metaverse. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 9(2), 329-346. https://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/69756/1105440 adresinden alındı
2. Axelsen, M. (2009). The power of leisure: I was an anoexic; I'm now a healthy triathlet. Lesiure Sciences, 31, 330–346.
3. Bacaksız, P. (2023). Metaverse ve sanal gerçeklik ortamları karşısında ceza hukuku. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 289-303.
4. Bakır, Ç. (2022). Metaverse üzerine kapsamlı bir araştırma. Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, (45), 64-73.

5. Blackstone, A. (2003). Gender roles and society. J. R. Miller. , R. M. Lerner & L. B. Schiamberg (Eds.), Human ecology: an encyclopedia of children, families, communities, and environments (ss. 335-338). Orono: DigitalCommons@UMaine.
6. CEDAW (2005). Concluding Comments: Turkey. Advance Unedited Version. http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports/docs/concludecomments/Turkey.rev.1.pdf
7. Çobanoğlu, S. (2023). Halkbilimi ve Metaverse İlişkisi Bağlamında Metaetikverse. Turcology Research, (77), 126-139
8. Demirgöz Bal, M. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakiş. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi, 1(1), 15-28.
9. Dionisio, J. D., Lii, W. G., & Gilbert, R. (2013). 3D virtual worlds and the metaverse: Current status and future possibilities. ACM computing surveys (CSUR), 45(3), 1-38.
10. Ecevit, Y. (2013). Toplumsal cinsiyet çalışmaları. Emek. Y. Ecevit & N. Karkıner (Eds.). içinde Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
11. Erken, F. (2022). Sosyo-dijital eşitsizlik ekosisteminde sanal gerçeklikten metaverse'e erişilebilirlik: içeridekiler ve dişaridakiler. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 22(1), 84-99.
12. Güncan, Ö. Metaverse dünyasında rekreasyon. Efe Akademi Yayınları, 107.
13. Güler, H., Altınışık, Ü. & Bulut, Ç. (2022). Meta Evrende Spor ve Rekreasyon (Metaverse Spor ve Rekreasyon İlişkisi). (Ed. Özmutlu, İ. & Arı, Y.). Spor Bilimlerinde Betimsel Metinler içinde (ss. 125-144). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
14. Güler, O. & Savaş, S. (2022). Tüm yönleriyle metaverse çalışmaları, teknolojileri ve geleceği. Gazi Journal of Engineering Sciences, 8(2), 292-319.
15. Güripek, E. (2022). Metaverse (Öte Evren) ve Turizm. (Ed. Kurgun, H. & Aktaş, E.). Turizm ve Teknoloji Sürdürülebilirlik Yaklaşımıyla içinde (ss. 163-177). Ankara: Detay Yayıncılık.
16. Huynh-The, T., Pham, Q. V., Pham, X. Q., Nguyen, T. T., Han, Z., & Kim, D. S. (2023). Artificial intelligence for the metaverse: A survey. Engineering Applications of Artificial Intelligence, 117, 105581.
17. Ibáñez, M. B., & Delgado-Kloos, C. (2018). Augmented reality for STEM learning: A systematic review. Computers & Education, 123, 109-123.
18. Iwasaki, Y. (2007). Lesiure and quality of life in an international and multicultural context: what are major pathways linking leisure to quality of life. Social Indicators Research, 82, 233–264.
19. Karaküçük, S. (2014). Rekreasyon: boş zamanları değerlendirme. Suat Karaküçük.
20. Karaküçük, S., & Yetim, A. (1996). Rekreasyon etkinliklerinde liderlik ve fonksiyonları. Gazi Journal of Physical Education and Sport Sciences, 1(1), 64-76.
21. Kaya, B., Güdek, O., & Uygur, S. M. (2023). Oryantiring ve çöp topla-koş (ploggıng) eko rekreasyon faaliyetleri için dijital oyun modeli geliştirme. Turizm Akademik Dergisi, 10(1), 119-131.
22. Kayan, F. (2024). Sosyal medyada pazarlama stratejileri ve ınfluencer'ların tüketici davranışlarına etkileri.
23. Kocabay-şener, N. (2021). Facebook Nasıl "Meta" laştı?. Yeni Medya, 2021(11), 174-179.
24. Kurtoğlu, R., & Karaman, M. (2023). metaverse'ün pazarlama ve tüketici davranışları üzerine etkileri. Pazarlamada Seçme Konular: Kavramlar ve Çalışmalar, 197.
25. Klopfer, E. (2008). Augmented learning: Research and design of mobile educational games. MIT press.
26. Koçak, D. (2023). Web 1,0'dan Web 3,0'a Metaverse'ün Gelişimi ve Sunduğu Fırsatlar. Yeni Medya Elektronik Dergi, 7(2), 97-113.
27. Kürkçü, D. D., & Altınok, B. (2024). Uzman Görüşleri bağlamında metaverse ve gazeteciliğin geleceği. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, (Cumhuriyetin 100. Yılında Geleceğin İletişimi Özel Sayısı), 55-80.
28. Lee, L. H., Braud, T., Zhou, P. Y., Wang, L., Xu, D., Lin, Z., . . . Hui, P. (2024). All one needs to know about metaverse: A complete survey on technological singularity, virtual ecosystem, and research agenda. Foundations and trends® in human-computer interaction, 18(2-3), 100-337. http://dx.doi.org/10.1561/1100000095 adresinden alındı
29. Leenes, R. (2007). Privacy in the metaverse: Regulating a complex social construct in a virtual

world. In IFIP international Summer School on the future of identity in the information society (s. 95-112). içinde Boston: Springer .
30. Lim, W. Y., Xiong, Z., Niyato, D., Cao, X., Miao, C., Sun, S., & Yang, Q. (2022). Realizing the metaverse with edge intelligence: A match made in heaven. IEEE Wireless Communications, 30(4), 64-71.
31. Milgram, P., Takemura, H., Utsumi, A., & Kishino, F. (1995). Augmented reality: A class of displays on the reality-virtuality continuum. In Telemanipulator and telepresence technologies, 2351, 282-292.
32. Mystakidis, S. (2022). Metaverse. Encyclopedia, 2(1), 486-497. https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031 adresinden alındı
33. Mystakidis, S., Mystakidis, A., & Pellas, N. (2022). A systematic mapping review of augmented reality applications to support STEM learning in higher education. Education and Information Technologies, 27(2), 1883-1927.
34. Nalbant, K. G., & Aydın, S. (2025). Endüstri 4.0'dan Endüstri 5.0'a Geçiş: Dijital Dönüşümde Yapay Zeka ve Metaverse'in Rolü. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, 8(1), 41-54.
35. Ning, H., Wang, H., Lin, Y., Wang, W., Dhelim, S., Farha, F., . . . Daneshmand, M. (2021). A survey on metaverse: The state-of-the-art, technologies, applications, and challenges. arXiv.
36. Özarslan, O. (2023). Modernliğin bedenlerinden, geleceğin bedenlerine sosyolojik bedenin transformasyonu. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), 241-260.
37. Park, S. M., & Kim, Y. G. (2022). A metaverse: Taxonomy, components, applications, and open challenges. IEEE access, 10, 4209-4251.
38. Patry, D. A., Blanchard, C. M., & Mask, L. (2007). Measuring university students' regulatory leisure coping styles: planned breathes or avoidance? Leisure Sciences, 29, 247–265.
39. Pellas, N., Dengel, A., & Christopoulos, A. (2020). A scoping review of immersive virtual reality in STEM education. IEEE Transactions on Learning Technologies, 13(4), 748-761. doi:10.1109/TLT.2020.3019405
40. Pellas, N., Mystakidis, S., & Kazanidis, I. (2021). Immersive Virtual Reality in K-12 and Higher Education: A systematic review of the last decade scientific literature. Virtual Reality, 25(3), 835-861.
41. Sağcan, M. (1986). Rekreasyon ve turizm. İzmir: Cumhuriyet Basımevi.
42. Savaş, B. Ç. (2023). Metaverse ve Spor. Efe Akademi Yayınları.
43. Shang, J., Chen, S., Wu, J., & Yin, S. (2020). ARSpy: Breaking location-based multi-player augmented reality application for user location tracking. IEEE Transactions on Mobile Computing, 21(2), 433-447.
44. Slater, M., & Sanchez-Vives, M. V. (2016). Enhancing our lives with immersive virtual reality. Frontiers in Robotics and AI, 3(74).
45. Şener, A., Terzioğlu, R. G., & Karabulut, E. (2007). Life satisfaction and leisure activities during men's retirement: a Turkish sample. Aging and Mental Health, 11(1), 30–36.
46. Şenkardeş, İ. Ç. G. (2023). Merkeziyetsiz Kamusal Alan: Metaverse Bağlamında Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (76), 149-159.
47. Şimşek H. (2011). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadın üreme sağlığına etkisi: Türkiye örneği. DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 25(2), 119-126.
48. Topaçoğlu, O. & Kılavuz, M.E.S. (2022). Rekreasyon ve sosyalleşme açısından metaverse incelemesi. Journal of Recreation and Tourism Research, 9(3), 18-37.
49. Türkoğlu, H. S. Metaverse: Meta medya kavramı üzerinden sürükleyici gazeteticilik üzerine bir incelemE. Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi, 7(2), 77-86.
50. Tütüncü, Ö. (2012). Rekreasyon ve rekreasyon terapisinin yaşam kalitesindeki rolü. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 23(2), 248-252.
51. Tütüncü, Ö., Aydın, İ., Küçükusta, D., Avcı, N., & Taş, İ. (2011). Üniversite öğrencilerinin rekreasyon faaliyetlerine katılımını etkileyen unsurların analizi. Spor Bilimleri Dergisi, 22(2), 69-83.
52. Ülger, Y.T. & Ülger, H.T. (2023). Metaverse Evrenine Giriş Yapan Markalar Üzerine Bir İnceleme. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(1), 111-124.
53. Wang, Y., Su, Z., Zhang, N., Xing, R., Liu, D., Luan, T. H., & Shen, X. (2022). A survey on

metaverse: Fundamentals, security, and privacy. IEEE communications surveys & tutorials, 25(1), 319-352. doi:10.1109/COMST.2022.3202047

54. Xu, M., Ng, W. C., Lim, W. Y., Kang, J., Xiong, Z., Niyato, D., . . . Miao, C. (2022). A full dive into realizing the edge-enabled metaverse: Visions, enabling technologies, and challenges. IEEE Communications Surveys & Tutorials, 25(1), 656-700.

55. Yang, Q., Zhao, Y., Huang, H., Xiong, Z., Kang, J., & Zheng, Z. (2022). Fusing blockchain and AI with metaverse: A survey. IEEE Open Journal of the Computer Society, 3, 122-136.

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Sosyal Medya Reklam Özellikleri ile Tüketici Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişki ve Marka Güveninin Moderatör Etkisinin İncelenmesi

Mohammed Abdulrahman Ali AQLAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Altınbaş Üniversitesi, Stratejik Pazarlama ve Marka Yönetimi
223701330@ogr.altinbas.edu.tr
0009-0001-2151-206X

Dr. Öğr. Üyesi Gül Esin DELİPINAR
Dr. Öğretim Üyesi Lojistik Yönetimi, Altınbaş Üniversitesi
gul.delipinar@altinbas.edu.tr
0000-0001-5402-708X

Özet

COVID-19 salgını, geleneksel pazarlamanın yerini dijital pazarlama yaklaşımlarının almasını hızlandırmıştır. İnsanların yaşam tarzlarındaki değişimler, sosyal medya platformlarında geçirilen sürenin artmasına neden olmuştur. Hızla gelişen sosyal medya pazarlama ortamında, sosyal medya reklamları tüketici davranışları üzerindeki etkisi giderek önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin tüketici davranışlarını anlaması ve sosyal medya reklam stratejilerini optimize etmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, Türkiye özelinde sosyal medya reklam özelliklerinin tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkisini ve bu ilişkide marka güveninin moderatör rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya reklam özelliklerinin tüketicilerin satın alma niyetlerini nasıl etkilediği kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Ayrıca, marka güveninin bu ilişki üzerindeki düzenleyici rolü ve ilişkiye yönelik etki düzeyi analiz edilmektedir. Çalışmanın sonuçları, hem akademik literatüre hem de pratik uygulamalara katkı sağlayacaktır. Araştırma, olasılıklı olmayan kolayda örnekleme yöntemi ile Türkiye'deki tüketicilerden veri toplayacaktır. Veri toplama aracı olarak, 5'li Likert tipi ölçek kullanan çevrimiçi bir anket tercih edilmiştir. Anket, katılımcılara sosyal medya platformları ve e-posta yoluyla ulaştırılacaktır. Toplanan veriler SPSS ve AMOS istatistik paket programlarıyla analiz edilecektir. Güvenirlik analizi için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanacak, geçerlilik analizi, faktör analizi ve betimsel istatistikler uygulanacaktır. Yapısal eşitlik modellemesi, korelasyon analizi kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler incelenecektir. Çalışmada, ölçme araçları olarak, sosyal medya reklam özellikleri ölçeği, marka güveni ölçeği ve tüketici satın alma niyeti ölçeği kullanılacaktır. Elde edilecek bulguların, sosyal medya reklam stratejilerinin geliştirilmesine ve tüketici satın alma niyetini etkileyen faktörlerin anlaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu çalışma, marka güveninin sosyal medya reklam özellikleri ve tüketici satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediği konusunda literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Sonuç kısmı, veri toplama ve analiz aşamalarının ardından yazılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya reklam özellikleri, marka güveni, tüketici satın alma niyeti.

BIST Manisa Endeksinde (Xsmns) Yer Alan Şirketlerin Critic Ve Aroman Yöntemleriyle 2023 Yılı Finansal Performansının Analiz Edilmesi

İbrahim YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Simav Meslek Yüksekokılu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Kütahta, Türkiye
ibrahim.yavuz@dpu.edu.tr
https://orcid.org/0000-0002-2099-0625

Özet

Çalışmada, Borsa İstanbul (BIST) Manisa Endeksinde (XSMNS) listelenen on şirketten verilerine ulaşılabilen dokuz şirketin, 2023 yılı finansal performansının analiz edilmesi amaçlanmıştır. Performans analizi için Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinden (ÇKKV) yararlanılmıştır. Kriterlerin ağırlıklarının (önem derecelerinin) hesaplanmasında CRITIC yönteminden, alternatiflerin performans sıralamasının belirlenmesinde ise AROMAN yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada, altı adet finansal performans kriteri kullanılmıştır: Dönen varlıklar, duran varlıklar, kısa vadeli yükümlülükler, uzun vadeli yükümlülükler, öz kaynaklar, net kâr. CRITIC yöntemi sonuçlarına göre, en önemli kriter, 0,2509 ağırlık oranı ile uzun vadeli yükümlülükler olurken, önem derecesi en düşük olan kriter, 0,1288 ağırlık oranı ile net kâr olarak tespit edilmiştir. CRITIC yöntemine göre hesaplanan ağırlıklar, AROMAN yöntemine entegre edilerek alternatiflerin performans sıralaması belirlenmiştir. AROMAN yöntemi sonuçlarına göre, BIST Manisa Endeksinde yer alan şirketlerden 2023 yılında en iyi finansal performans gösteren şirket, Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. olurken, Vestel Beyaz Eşya Sanayi ve Ticaret A.Ş. ikinci, Klimasan Klima Sanayi ve Ticaret A.Ş. üçüncü sırada yer almıştır. Seyitler Kimya Sanayi A.Ş. ise finansal performans sıralamasında son sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: CRITIC Yöntemi, AROMAN Yöntemi, BIST Manisa Endeksi Şirketleri, Finansal Performans Analizi.

Abstract

In this study, it is aimed to analyze the financial performance of nine companies whose data are available among the ten companies listed in the Borsa Istanbul (BIST) Manisa Index (XSMNS) in 2023. Multi-Criteria Decision Making Techniques (MCDM) were utilized for performance analysis. CRITIC method was used to calculate the weights (importance levels) of the criteria and AROMAN method was used to determine the performance ranking of the alternatives. Six financial performance criteria were used in the study: Current assets, non-current assets, short-term liabilities, long-term liabilities, equity, net profit. According to the results of the CRITIC method, the most important criterion is long-term liabilities with a weight ratio of 0.2509, while the least important criterion is net profit with a weight ratio of 0.1288. The weights calculated according to the CRITIC method were integrated into the AROMAN method to determine the performance ranking of the alternatives. According to the results of the AROMAN method, Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. was the company with the best financial performance in 2023 among the companies in the BIST Manisa Index, while Vestel Beyaz Eşya Sanayi ve Ticaret A.Ş. ranked second and Klimasan Klima Sanayi ve Ticaret A.Ş. ranked third. Seyitler Kimya Sanayi A.Ş. ranked last in the financial performance ranking.

Keywords: CRITIC Method, AROMAN Method, BIST Manisa Index Companies, Financial Performance Analysis.

Mekânın Antroposen Bağlamında Yeniden Düşünülmesi: Sanat ve Mimarlık Perspektifi

Eylül Tuncay Mumcu
Yükek Lisans Öğrencisi, Haliç Üniversitesi, İç Mimarlık Anabilim Dalı
21150950021@ogr.halic.edu.tr
0009-0006-4757-5110

Özet

İnsan, varoluşundan beri kendisini diğer canlı türlerinden üstün görme eğiliminde olmuş ve gezegen üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Doğal süreçlere müdahale edebilen baskın bir güç haline gelerek, Antroposen olarak adlandırılan bir çağa girmiştir. Paul J. Crutzen ve Eugene F. Stoermer'in 2000 yılında ortaya attığı Antroposen kavramı, mekânsal dinamiklerin yeniden ele alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Antroposen ve mekân kavramlarının, insan, sanat ve mimarlık ile olan ilişkisini araştırarak tartışmaya açmaktır. İnsanlık faaliyetlerinin gezegen üzerindeki etkilerini görünür bir hale getirerek, mekânın sadece fiziksel bir unsur değil, kültürel ve toplumsal bir yapı olarak da değerlendirilmesinin önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda Antroposen ve mekân kavramlarının sanat ve mimarlık pratiklerindeki yeri ve toplumsal hafıza ile ekolojik bilincin kesişimi detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmanın kapsamı, Antroposen ve mekânın kavramsal boyutlarının incelenmesi ve insan, sanat ve mimarlık disiplinleri çerçevesinde Antroposen'in mekânsal bağlamda çevresel ve kültürel dönüşümünü nasıl temsil ettiğini ele almaktır. Bu kapsamda gerçekleştirilen literatür taramasının ardından elde edilen veriler, doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiş ve 'Antroposen' ve 'Mekân' kavramları ile ilgili bulgulara ulaşılmıştır. Ulaşılan bulgular ışığında üç adet örnek çalışma incelenerek tartışılmıştır. Sonuç olarak 'Antroposen' ve 'Mekân' kavramları ile insan, sanat ve mimarlık arasında disiplinlerarası bir perspektif ortaya konulmuş ve Antroposen çağında doğayla uyumlu, ekolojik ve kültürel farkındalığı artırmaya yönelik mekânsal tasarım ve sanat pratikleriyle beraber bireysel ve toplumsal dönüşümü sağlayacak öneriler sunulmuştur.
Bu bildiri Haliç Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İç Mimarlık Anabilim Dalı'nda Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kemal Yurttaş danışmanlığında hazırlamış olduğum Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antroposen, Sanat, Mimarlık, Mekân, İnsan

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Bir Felsefe Tarihi Yorumu: Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'i

Hayyam Celilzade
Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
hayyamcelilzade@anadolu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7739-9388

Özet

Friedrich Engels tarafından "yeni dünya anlayışının dâhiyane tohumunun atılmış olduğu ilk belge" olarak adlandırdığı *Feuerbach Üzerine Tezler*, Marks'ın idealizme yönelik eleştirilerinin mahiyetini anlamak ve açıklamak isteyenler için önemli başvuru metinlerinden biridir. Karl Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler* metninde özellikle iki kavram ve bu iki kavramla irtibatlı olan diğer yardımcı iki kavram ön plana çıkıyor. Bu iki kavram; *pratik* ve *teorik* ve bu iki kavramın irtibatta olduğu diğer iki kavramsa *somut* ve *soyut* kavramlarıdır. Bu dört kavramın işaret ettiği sahne *materyalizm*, müjdelediği kurtarıcıysa *devrim*'dir. Marks ve Engels genellikle Feuerbach'tan, materyalizme kendi haklarını geri kazandıran filozof olarak bahseder. Ama bununla birlikte Marks söz konusu metinde Feuerbach'a karşı savaş açar. Bunun sebebi nedir? Marks'ın bu metinde idealizmi eleştirdiği ve kendisinden önceki bütün materyalistleri de, idealizmden tamamen uzaklaşamadıkları için eleştirdiği görülür. Bu bağlamda onun kendisi de bir materyalist olan Feuerbach'ı niçin eleştirdiği anlam kazanır. Yazımızda Marksizm'in mahiyetinin ne olduğunu anlamaktan ve açıklamaktan ziyade neden böyle bir metnin ortaya çıktığını irdeleyeceğiz. Buna ilaveten *Feuerbach Üzerine Tezler* metninin ortaya çıkmasını sağlayan olayların neler olduğu sorusuna cevap arayacağız. Ayrıca Marks'ın bu tezlerle ortaya koyduğu felsefe tarihi yorumunun ne kadar isabetli olduğunu da sorgulayacağız. Yazımızda kullanacağımız yöntem özü itibariyle hermenötik olup, ilgili metnin yakın okunmasından ibarettir.

Anahtar Kelimeler: teorik, pratik, idealizm, materyalizm, devrim.

GİRİŞ

Feurbach Üzerine Tezler'in Marks'ın yayınlamayı düşünmediği notlarından oluştuğunu ve daha sonra Engels tarafından *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* kitabına dâhil edildiğini biliyoruz. "1845 yılında yazılan özgün metin, Marks'ın yayımlamayı düşünmediği notlarından oluşuyor. Ancak Engels, bu notları, daha anlaşılır kılmak amacıyla çeşitli değişiklikler yaptıktan sonra, 1888'de çıkan *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu* adlı kitabının sonuna ekliyor." (Boyuneğmez, 2014: 1). Burada hermenötik anlamda bir sorun var. Bu notlar, bitmiş bir metin olarak ele alınabilir mi? Yazarın niyeti gözetilirse nasıl bir durum ortaya çıkar? Okur, bu metni yorumlarken Marks'ın niyeti kadar Engels'in niyetini de gözetmek durumunda mıdır? Ya da okur, Marks'ın onu yayınlatmayı düşünmemiş olsa da Engels'in yayınlatmak kararını kendisi vermesi gibi yorum yapmakta özgür müdür? *Feurbach Üzerine Tezler*'i değerlendirirken bu gibi hermenötik meselelerin dikkate alınması gerekir. Belki de söz konusu hermenötik sorunlar, metni oluşturan on bir tezin ne dediğinden, tezlerin başarılı olup olmadığından daha önemlidir. Ancak biz bu ve benzeri konuları irdelemeyeceğiz, sadece böyle bir hermenötik soruna işaret etmekle yetineceğiz.

On bir tezi içeren bu metin, *soyut* ve *teorik* kavramlarına ve bu iki kavramın temel oluşturduğu idealizme karşı materyalist bir yaklaşım ortaya koyar. "Louis Althusser, *Feuerbach Üzerine Tezler*'i, idealist geçmişin gecesini kıran, önemli bir felsefi olayın ışıklandırıcısı olarak tasvir

eder" (Jal, 1999: 1). Kanaatimizce bu metin sadece bir idealizm eleştirisi değil, aynı zamanda bir felsefe tarihi yorumudur. Yani bu metnin idealizmin felsefe tarihinin esas akımlarından biri olduğu ön kabulünü zımnen esas aldığı söylenebilir. Marks'ın yapmaya çalıştığı ise, idealizmin bir yanılgı olduğunu göstermektir. Onun bu teşebbüsü aynı zamanda bir felsefe tarihi yorumu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bizim çalışmamızdaki başlıca tezimiz, bu metnin bir felsefe tarihi yorumu olduğudur. Marks'ın bu felsefe tarihi yorumunun geçerli olup olmadığı sorusuna da cevap vermeye çalışacağız.

Soyut ve teorik kavramlarının temel oluşturduğu idealizm, Marks'ın iddia ettiği kadar, *somut* ve *pratik* olanla irtibatsız mıdır? Marks *Felsefe İncelemeleri*'nde (1968: 25) "Descartes'ten Hegel'e, Hobbes'tan Feuerbach'a kadar uzanan bütün bu dönem boyunca filozoflar, hiç de zannettikleri gibi saf fikir gücüyle ileri atılmamışlardır. Aksine, onları ileriye iten, her şeyden önce, tabiat biliminde ve sanayideki müthiş ve coşkunluğu giderek artan ilerleme (*ide* olarak ilerleme fikri) olmuştur" der. Bununla Marks, idealizmin bir yanılgı olduğunu, filozofların ise kendilerini kandırdıklarını söyler.

Burada üzerinde düşünülmesi gerekilen soru, neden idealist filozofların yanılgı içerisinde oldukları ve neden idealizmin felsefe tarihinin esas akımlarından biri olduğudur.[87] Felsefe tarihine bakıldığında az sayıda ismin materyalist tutumu benimsediği görülür. Burada idealist tutumu destekleyen ve bir anlamda besleyen unsur olarak dinlerin belirleyici etkisinin dikkate alınması gerekir. Yani yüzyıllar önce idealist tutumun felsefi olarak materyalist tutumdan daha etkin olup olmadığı tartışması başladığını ve düşünce tarihinin bu tartışmanın sonucuna göre geliştiğini söylemek zordur. Yani idealist tutum, dinlerin etken konumlarından dolayı felsefe tarihinin esas akımlarından birini oluşturmuş olabilir. Nitekim Ağaoğulları (2011: 95'den akt. Tekin ve Sipahi, 2013: 215) da Avrupa tarihinin Hıristiyan dönemleri için şu açıklamada bulunur: "Bu dönemde dini, toplumsal ve siyasal yapılar ve düşünceler iç içe geçmiş haldeydi. Orta Çağ'da Batı Avrupa'da amaç, ortak bir Hıristiyanlık ideali çerçevesinde iyi yaşama ulaşmaktı." Ayrıca Marks'ın (1968: 121) kendisi de benzeri bir açıklamada bulunur: "Birbiri ardından güçlü kafalar dindarlığın dış görünüşünü benimsediler, Kilise'den, dogmalarından ve törenlerinden saygı ile söz etmeye başladılar ve bunların kaçınılması imkânsız olan asgarisine de bizzat boyun eğdiler."

Ama bununla birlikte idealizmin Marks'ın iddia ettiği gibi maddi gerçekliği, somut olanı, pratiği dikkate almadığı tezinin tartışabilir olduğu kanaatindeyiz. Elbette Marks, "idealist insanın İspanya'daki çöküşünün kayda değer bir örneği olan" (Özcan, 2000: 101) Don Kişot değil[88] ama sanki *Feurbach Üzerine Tezler*'in düşmanı yarı gerçek, yarı hayali bir düşmandır.

Kendi felsefesini pratik felsefe olarak telakki eden Marks, *Feurbach Üzerine Tezler*'de idealizmi ve idealist filozofları pratiği ve somut olanı dikkate almamakla eleştirirken bunu teorik olarak yapar. Teorik zeminin önceliği ve önemi karşımıza çıkar. Marks da filozofları

[87] Marks'ın idealist diye nitelendirdiği filozofların gerçek anlamda idealist, materyalist diye nitelendirdiği filozofların ise gerçek anlamda materyalist olup olmadıkları sorusu da önemlidir. Buna binaen onun idealist diye nitelendirdiği filozoflar kendilerini idealist diye adlandırıyorlar mı? Bunlar Marks'ın felsefe tarihi yorumunun sorgulanması bağlamında sorulması gereken sorulardır.

[88] Marks'ın en çok sevdiği eserlerden birisi Don Kişot'tur. (Turkevich, 1950: 199'den akt. Albrecht, 2005: 8). Marks *Kapital*'de (2015: 91) şöyle yazar: "Diğer yandan, maceracı şövalyeliğin toplumun bütün iktisadi biçimleri ile bağdaşabileceğini sanmakla yaptığı hatanın cezasını Don Kişot çoktan çekmiş bulunuyor."

pratik ve somut olanı dikkate almamakla eleştirirken teorik zeminden hareket ediyor. Pratik olanın ve somut olanın temel olduğunu savunmak için teorik ve soyut olana başvurulması hususu önemlidir. Marks'ın sadece teoriyle uğraşmadığını, somut bir şekilde mücadeleye yöneldiğini ve bu doğrultuda örgütleme işiyle yakından ilgilendiği bilinir. Bu anlamda Marks'ın, teorinin *praksis*'in hizmetinde olmasını istediği, teoriyi *praksis* için özgürleştirici bir eylem olarak telakki ettiği bir gerçektir. Ama bununla birlikte "Marks, Hegel'e yönelik, materyalizm açısından yürütülen sistematik bir çalışma organize etmeliyiz" (Jakubowski, 1978: 13) diyerek yukarıda altını çizdiğimiz hususun farkında olduğunu gösterir. Yani teoriye teoriyle değil, *praksis*'le yanıt verilmelidir. "Komünizme entelektüeller, vizyonerler ve hayalperestler tarafından değil sadece işçilerin bizzat kendileri tarafından ulaşılacak. Devrim, hayırseverlik ve tecrübe değil önümüzdeki yoldur. Bu yolun (devrimin) fikirler tarafından yönlendirilmesi gerekir" (Wolff, 2002: 46).

Marks, toplumu ilgilendiren sorunların teorik dille ifadesinin proletaryanın bilinçlenmesi sürecine katkı sağladığını düşünmüş olabilir. "Birçok insan, teori veya bilimsel bir okulun onlara verebilecekleri gibi yapısal bir çerçeve içerisinde tutarlı bir ilkelere ihtiyaç duyarlar" (Moreno, 2014: 57). Dolayısıyla Marks'ın teorik ve soyut olanın gerçekliğini ve önemini reddetmediğini, ikincil konuma yerleştirdiği söylenebilir. "Bu anlamda her şey onlara (üretim ilişkisi ve güçleri) dayanıyor. Herhangi bir toplumda mümkün olanın sınırlarını tayin ederler" (Harman, 1986: 6). O zaman idealizmin de pratik ve somut olanın gerçekliğini ve önemini reddetmediği, ikincil konuma yerleştirdiği söylenebilir.

Şimdi *Feurbach Üzerine Tezler*'i ortaya çıkaran nedenleri irdelemeye başlayabiliriz. Akabinde ise Marks'ın bu tezlerle ortaya koyduğu felsefe tarihi yorumunun ne kadar isabetli olduğu sorusunu cevaplamaya çalışacağız.

1. Fransız Devrimi ve Borodino Savaşı

Marks ilk tezinde Feuerbach dâhil bütün materyalistlerin, gerçekliği pratik olarak kavrayamamalarından dolayı sistemlerinin eksik olduğunu işaret ediyor. Marks'ın ilk tezinde işaret ettiği sorun, felsefe tarihinin ilk materyalistlerinden olduğu kabul edilen Demokritos'la başlar. Marks (2001: 30) kendi doktora tezinde bu durumu üstü kapalı bir şekilde belirtir. "Demokritos Mısır rahiplerinden, Pers ülkesinde Kaldaioslardan, Hint gymnosophistlerinden bilgi almıştır." Yani Demokritos'un felsefesi metafizikten arınmış değildir.

Yine ilk tezin devamında Marks Feuerbach'ın, insan faaliyetinin nesnel faaliyet olduğunu kavrayamadığını ifade eder. Marks'ın insan faaliyetinin önemi üzerinde ilk tezde bu kadar ısrar etmesinin sebebi Kartezyenizm etkisi olabilir. Descartes, *res cogitans*'ın (düşünen şey), *res extensa*'ya (uzamlı şey) önceliğini vurgulayarak aynı zamanda insani faaliyetin doğa üzerindeki tahakkümünün de yolunu açar.

İnsan faaliyetinin nesnelliği bağlamında Marks'ı etkileyen diğer olaylar, "*Ancien Régime*'i yıkıp kral-devlete son vererek ulus-devleti tarih sahnesine çıkaran" (Ağaoğulları, 2006: 340) Fransız devrimi ve Napolyon'un Borodino yenilgisidir. Bu iki olaydan birincisi, Kral devletinden ulus devlete geçişin habercisiydi. "Fransa'da kısmi özgürlüğe kavuşma, evrensel özgürlüğe kavuşmanın temelidir" (Marks ve Engels, 2013: 52). Onun "Fransız devrimcilerinden bahsederken, onların Roma Devleti'ne ve İmparatorluğu'na imrendiklerinin altını çizmesi" (Morrison, 2011: 2) ve "1852'deki bakış açısından yola çıkarak 1789 Fransız

devrimine geri dönmesi" (Spang, 2003: 121) bu olayın zihin dünyası üzerindeki etkisini ortaya koyuyor. "Tüm iç koşullar yerine geldiğinde, Alman dirilişinin günü, Fransız horozunun ötüşüyle duyurulmuş olacak" (Marks ve Engels 2013: 50).

İkinci olay ise Napolyon'un Borodino yenilgisidir. Bu olayın tarih felsefesi yazıcılığı açısından önemli bir yeri var. İlk defa bu olaydan tarih felsefesi için önemli tezler çıkaran isim, Lev Tolstoy'dur. O *Savaş ve Barış* romanında "tarihin/savaşın 'büyük adamı' tezine karşı çıkarak" (Naidu, 1982: 33) tarihi yazanların ve tarihin seyrini değiştirenlerin büyük insanlar değil sıradan insanlar olduğunu gösterir. Onun bu çıkarımı yaşanmış bir olaya dayanır. "Tolstoy'a göre milli liderler hatta büyük liderler, tarihin büyük olaylarının gidişatını tayin etmezler" (Ahearn, 2005: 632). Ayrıca Tolstoy'un muhtemelen Borodino olayından hareketle "yaklaşmakta olan devrimin, 'halkın doğal hakkı dolayısıyla emekçilerin evrensel memnuniyetsizliği' nedeniyle evrensel olarak sonuçlanacağına inandığı" (Keshner, 2009: 22) düşünülebilir. Tolstoy'a atıfta bulunmamızın sebebi Marks'ın ondan etkilendiğini düşünüyor olmamız değildir. Nitekim *Savaş ve Barış*, Marks'ın bu metni yazmasından yirmi dört yıl sonra yayımlanır. Ancak *Savaş ve Barış*'a da esin kaynağı olan Borodino savaşının Marks için de ilham kaynağı olduğu kanaatindeyiz. Borodino savaşında Napolyon'un aldığı yenilgi, tarihin mahiyetini farklı değerlendirmek gerektiği kanaatini doğurmuş olabilir. Zira Borodino savaşında o dönemin en güçlü ordusu Rus köylüler tarafından yenilgiye uğratıldı. Sıradan insanların da tarihin öznesi olabileceği fark edildi. Borodino savaşından önce Fransız devriminde de sıradan insanların tarihin öznesi olabileceği kavranılmıştı. Ama Fransız devriminin başlıca aktörleri ve söz konusu devrime giden süreci hazırlayan önemli isimler var. Borodino savaşının ise başlıca aktörleri ve önemli isimleri yoktur. Borodino'nun öznesi bütün bir halktır. Dolayısıyla Fransız devriminin yanı sıra Borodino savaşının Marks'ın düşünceleri üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

2.Hegel'le Hegel'e Karşı

Marks, ikinci tezinde nesnel gerçekliğin insanın düşüncesine ait olup olmaması meselesinin teorik değil pratik mahiyette olduğunu iddia ediyor. Onun nesnel gerçeklikten kastı, dolaysız olduğunu düşündüğü maddi şeydir. "İlk tarihsel eylem gereksinmeleri karşılayacak araçların üretimi, maddi yaşamın kendisinin üretimidir ve bu tarihsel eylem, bütün tarihin temel bir koşuludur" (Marks ve Engels, 2008: 53). Tezinin devamında Marks (2014: 82) pratikten yalıtılmış düşüncenin gerçekliği ya da gerçek olmayışı hakkındaki tartışmasının *skolastik* bir sorun olduğunu ifade ediyor. Marks'ın kasti bir şekilde *skolastik* sözcüğünü tercih ettiği düşünülebilir. Zira skolastik dönem öncesi felsefelerin özellikle Antik Yunan ve Helenistik felsefenin *praksis*'i ihmal ettiği söylenemez. Sokrates'in ve stoacı filozofların yaşamları ve faaliyetleri bunun kanıtıdır. Hem Sokrates'in (keza öğrencilerinin) hem de stoacı filozofların felsefelerinin *praksis* merkezli olduğu bile ileri sürülebilir. Sokrates'in erdem ve bilgi arasında kurduğu irtibat ve stoacı filozofların felsefeyi bir yaşam pratiği olarak telakki etmeleri bunu söylemeye imkân tanır.

Marks (2014: 82) üçüncü tezinde ise "koşulların ve eğitimin değiştirilmesi hakkındaki materyalist öğreti, koşulların insanlar tarafından değiştirildiğini ve eğiticinin kendisinin eğitilmek zorunda olduğunu unutur" diyor. "Marks, Feuerbach düşüncesinin güçsüz noktasını görmüştü; bu düşünce güncelliğe, gerçekliği felsefe kurallarına (*normes*) göre yeniden biçimlendirme çabasına yeterince karışmıyordu" (1976: 25)[89].

[89] *1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe* eserinin çevirmeninin Önsöz yazısından.

Marks, dört, beş, altı ve yedinci tezlerinde Feuerbach'ın din görüşünü eleştirir. Feuerbach'ın dinsel özü, insansal öze indirgediğini belirten Marks (2008: 9'dan akt. Özyurt, 2015: 209) "felsefe, din hakkındaki tutumunu, 'açıkçası tanrılardan nefret ediyorum' ifadesinde Prometeus'un ağzından dile getirmiştir. Felsefe, 'göksel ve yersel tüm tanrılara karşı' insan bilincini 'en yüksek tanrısallık' konumuna yükseltir. İnsan bilincinin yanında, öteki tanrıların yeri yoktur" diyor. Ona göre Feuerbach, dinsel duyguyu tarihsel maddi koşullardan soyutlayarak kendi başına ele almasından dolayı, dinin toplumun ürünü olduğu gerçeğinin farkına varamıyor. Marks bunun sebebinin Feuerbach'ın sezgisel anlayıştan kopamayışı ve pratik duyusallığı kavrayamaması olduğunu söyler. Sonuç olarak Marks'ın değerlendirmesine göre Feuerbach, materyalist görüşün din anlayışına ulaşamamıştır.

Marks'ın söz konusu tezlerinde dinin tarihsel ve toplumsal olduğunu söylemesi hususu üzerinde durmak icap eder. "İnsanı yapan din değil, dini yapan insandır ama insan, dünyanın dışında bir yerlere çekilmiş soyut bir varlık değildir. İnsan, insanın dünyasıdır, devlettir, toplumdur" (Marks ve Engels, 2013: 38). Marks, Hegel'den etkilenerek dinin, tarihsel ve toplumsal olduğunu söyler. "Marks başyapıtı olan *Kapital*'de kendisinin Hegel'in öğrencisi olduğunu açıklar" (Kılınç, 2013: 239). "İdealist ve yalanlaştırıcı özlüğüne karşın, Hegel felsefesi, Marks'a kendi öğretisinin hazırlanması için, önemli öğeler, özellikle gerçeğin diyalektik gelişmesi ve insanın kendi emeği aracıyla kendi kendini yaratması görüşünü sunuyordu" (Cornu, 1976: 341). Hegel, *mutlak ruh*'un somutlaşma sürecini anlatırken, bu sürece eşzamanlı olarak dinin antik dönemden modern döneme kadarki değişiminden ve dönüşümünden söz eder. "Onun ereği, kendinde ve kendisi için olan, bütünüyle genel son-erektir. Dinde bu genel tasarımın ötesine geçilmez: din genel-olanda kalır. İşte öncelikle bu genel inançtan, dünya-tarihinin öncesiz sonrasız usun bir ürünü olduğu ve usun tarihteki büyük devrimleri belirlediği inancından, felsefeye ve dünya-tarihi felsefesine girilmesi gerekir (Hegel, 2014: 52).

Hegel sanatın, ahlakın ve insanla ilgili diğer alanların tarihsel doğaya sahip olduklarını savunur. Hegelci düşünceye göre felsefe de tarihsel bir çabadır. Felsefe onun açısından insanın tarihsel bulunuşu üzerinde eleştirel refleksiyondan ibarettir. Dolayısıyla Hegel'e (1976: 26) göre tarihsel süreç içerisinde "din de, işlenmesi gereken bir doğal yatkınlık, bir iç duygu, geliştirilmesi gereken bir içeriktir." Din, sanat, ahlak ve diğer alanların tarihsellikleri Marks'ın düşüncesinde onların toplumsal olmalarıyla birlikte mütalaa edilir. "Onların (Antik Yunan) sanatının bizi büyülemesi, o sanatın içinde büyüdüğü toplumun ilkel karakteri ile çelişki teşkil etmez. Bu büyüleme, tersine o toplumun ürünüdür" (Marks, 1970: 81-82).

3.Filozoflar Ne İş Yapar?

Marks (2014: 84) sekizinci tezinde "tüm toplumsal yaşam özünde pratiktir", dokuzuncu tezinde "duyusallığı pratik etkinlik olarak kavramayan materyalizmin ulaşabildiği en ileri nokta, tek tek bireyler ve burjuva toplumu görüşüdür" (2014: 84) onuncu tezinde ise "eski materyalizmin bakış noktası, burjuva toplumudur, yenisinin bakış noktası, insan toplumu ya da toplumsal insanlıktır" (2014: 85) diyor. Bu metnin en önemli ve en ünlü görüşünü ise on birinci tezinde dile getirir. "Filozoflar dünyayı yalnızca farklı şekillerde yorumladılar; önemli olan, onu değiştirmektir" (2014: 85). Bu tezin dile getirdiği önerme ne kadar isabetlidir? Hegel, felsefenin olaylar olup bittikten sonra devreye girdiğini söyler.

> "Dünyanın nasıl olması gerektiğini öğretmek iddiası üzerine bir söz daha söyleyelim: felsefe bu konuda daima geç kalır. Dünyanın düşüncesi olarak, felsefe, ancak realite

> oluşum sürecini işleyip bitirmiş olduğu zaman ortaya çıkar. Kavramın öğrettiğini, tarih aynı zorunlulukla gösterir: ancak varlıkların olgunluk çağındadır ki, ideal, reel'in karşısında boy gösterir ve aynı dünyayı cevheri içinde kavradıktan sonra, onu bir fikirler âlemi şeklinde yeniden inşa eder. Felsefenin soluk rengi solgun zemine vurduğu zaman, hayatın bir tezahürü ihtiyarlık günlerini tamamlıyor demektir. Felsefenin soluk rengiyle, o gençleştirilemez, sadece bilinebilir. Minerva'nın baykuşu, ancak gün batarken uçmaya başlar" (Hegel, 1991: 31).

Hegel'den aktardığımız pasaj söz konusu olduğu zaman, Marks'ın tezinin doğru olduğu düşünülebilir. Ama diğer filozoflar bu konuda Hegel'e katılırlar mı? Örneğin Nietzsche'nin felsefenin *dekadans*'ına (bozulma, çökme) sebebiyet veren kişi olarak gördüğü Sokrates söz konusu olduğu zaman Marks'ın on birinci tezi ne kadar isabetlidir? Nietzsche Sokrates'ten *dekadans*'a sebep olan filozof olarak bahsederken onun hayata yüz çevirmesini sert bir dille eleştirir. "Sokrates'te *decadence*'i gösteren onun, yalnızca içgüdülerinin arsızlığını ve anarşisini itiraf etmesi değildir. Onun belirleyici özellikleri olan mantıksal süperfetasyonu ve keskin garez de bu *decadence*'i gösteriyor" (Nietzsche, 2000: 17). Sokrates, Nietzsche'nin övgüyle bahsettiği *polis*'in gündelik yaşamına karşı çıkan birisidir. Sokrates sadece Yunanlının gündelik yaşamına karşı çıkmakla kalmaz aynı zamanda onlara alternatif bir yaşam önerir. Kendisini Atina'nın at sineği adlandıran Sokrates, atın güzergâhını değiştirmeye çalışır. Sokrates idam edilse bile onun ölümünden sonra ne *polis*'te ne de Antik dünyada hiçbir şey eskisi gibi olmadı. Hadot (2011: 66), Platon'un ilk niyetinin siyasi olduğunu söyler. Ona göre Platon, *polis* içinde etkili erkeklerin felsefe konusunda eğitilerek siyasi yaşamın değiştirilebileceğine inanmıştır. Hadot'nun bu tespitini haklı çıkaran veriler var. "Gerçekten de Asos'tan Elis'e kadar birçok *polis*, Akademi'nin öğrencilerinden siyasi danışmanlık hizmeti almıştır" (Kranz, 1945: 162'den akt. İşsevenler, 2015: 153). Lynch de (1972: 59'den akt. Hadot, 2011: 67) Akademi'nin pek çok öğrencisinin çeşitli *polis*'lerde, gerek hükümdarların danışmanları olarak gerek yasa yapıcılar olarak gerekse tiranlara karşı koyarak önemli siyasi roller üstlendiğini belirtir. Bunu Antik kaynaklar da onaylıyor. (Pappas, 1995: 7). Bütün bunlardan hareket eden Klosko (1983: 483) ise Platon'un *Politeia*'yı siyasi reform olarak tasarladığını ve onu gerçekleştirmenin yollarını aradığını söyler. Zorunlu şartlar sağlandığı vakit de böyle bir devletin mümkün olabileceğini ima eder. Allen (2011: 21), "Platon'un felsefi dağarcığının Atinalı politikacıların konuşmalarında yer aldığını fark ettiğini" ifade eder. "*Politeia*'da ve diğer diyaloglarda politik olan, Platon'un ütopik bir plan yaratması değil, Atina'nın politik dilinin şeklini değiştirme çabasıdır. Ütopik imge, bu amaçla kullanılan araçtır" diyen Allen, dikkatleri *Politeia*'nın ütopya olup olmadığı tartışmasına değil, *Politeia*'nın işlevine vermemizi önerir. Desmond (2011: 20) da Akademi'nin devlet adamı yetiştirmeye yönelik altını çizer.

Özel olarak metnin on birinci, genel olarak ise diğer tezlerinin ortaya koyduğu felsefe tarihi yorumunun isabetsiz olmasının sebebi *Feuerbach Üzerine Tezler*'in yüzleştiği hermenötik sorunlar olabilir. Zira belirttiğimiz üzere bu metin Marks tarafından yayınlanması planlanmayan notlardan ibarettir.

Sonuç

Hâsılı, Marks'ın *Feuerbach Üzerine Tezler* metni her şeyden önce hermenötik sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunların yanı sıra bu metnin bir felsefe tarihi yorumu olduğu söylenebilir. Marks'ın bu felsefe tarihi yorumunun isabetli olmadığı sonucuna ulaştık. *Feuerbach Üzerine*

Tezler metnini ortaya çıkaran sebepler üzerinde durduk. Fransız devrimi ve Borodino savaşının bu metnin temel tezlerinin oluşmasında başlıca etkenlerden olduğunu savunduk. Buna binaen Hegel'in felsefesinin özellikle bu metin bağlamında Marks'ı etkilediğine değindik. Sokrates, Platon ve Stoacı filozoflar söz konusu olduğu vakit, *Feuerbach Üzerine Tezler*'in on birinci önermesinin gerçeği ifade etmediğinin altını çizdik. Sonuç olarak bu metnin isabetsiz bir felsefe tarihi yorumu olmasının sebebi, metnin yüzleştiği hermenötik sorunlardır.

Kaynakça

1. Ağaoğulları, M. A. (2006). *Ulus-devlet ya da halkın egemenliği*. İstanbul: İmge Yayınları.
2. Ahearn, S. T. (2005). Tolstoy's integration metaphor from *War and Peace*. *The Mathematical Association of America*, 112, 631-638.
3. Allen, D. S. (2011). *Platon neden yazdı?*. (A. Batur, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
4. Boyuneğmez, M. (2014). Feuerbach Üzerine Tezler. *Marksist Araştırmalar*, 1-6.
5. Cornu, A. (1976). Feuerbach ve Hegel Eleştiri. İçinde K. Somer, (Çev). *1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe*. Ankara: Sol Yayınları.
6. Desmond, W. (2011). *Philosopher-kings of antiquity*. London: Continuum.
7. Hadot, P. (2011). *İlkçağ felsefesi nedir?*. (M. Cedden, Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
8. Harman, C. (1986). Base and superstructure. *International Socialism*, 31, 3-44.
9. Hegel, G. W. F. (1976). *Bütün Yapıtları (Seçmeler) I* (H. Demirhan, Çev.). Ankara: Onur Yayınları.
10. Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. (C. Karakaya, Çev.). Ankara: Sosyal Yayınları.
11. Hegel, G. W. F. (2014). *Tarihte Akıl*. (Ö. Sözer, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
12. İşsevenler, O. V. (2015). *Platon'da Varlık ve Yasa*. İstanbul: Tekin Yayınları.
13. Jakubowski, F. (1978). *Ideology and superstructure in historical materialism*. (A. Booth, Çev.). London: Allison & Busby.
14. Jal, M. (1999). Karl Marxs' thesis on Feuerbach': Towards an anti-hermeneutic study. *Indian Philosophical Quarterly*, XXVI(4), 1-14.
15. Keshner, Z. (2009). Karl Marx and Leo Tolstoy: prophets of anarchism an analysis of theory and practice,https://documents.kenyon.edu/sociology/Comps%202008-2009/ZacharyKeshner.pdf (E. T.: 09.02.2025)
16. Kılınç, D. B. (2013). Marx'ın Hegel Eleştirisi: Marx'ın Diyalektiği Sahiplenmesindeki Aşamalar. Doktora Tezi. Ankara: ODTÜ.
17. Klosko, G. (1983). Plato's utopianism: the political content of the early dialogues. *The Review of Politics* 45(4), 483-509.
18. Marks K., Engels, F. (1968). *Felsefe İncelemeleri*. (C. Eroğul, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
19. Marks, K. (2001). *Demokritos ile Epikouros'un doğa felsefelerindeki ayırım*. (S. Babür, Çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
20. Marks. K. (1970). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*. (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
21. Marks. K. (1976). *1844 elyazmaları, ekonomi politik ve felsefe*. (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
22. Marks. K. (2014). Feuerbach üzerine tezler. *Sosyologca*, 7, 80-85.
23. Marks. K. (2015). *Kapital I. Cilt.* (M. Selik ve N. Satlıgan, Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.

24. Marks. K., Engels, F. (2008). *Alman İdeolojisi (Feuerbach)*. (S. Belli, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
25. Marks. K., Engels, F. (2013). *Din üzerine*. (K. Güvenç, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
26. Moreno, N. (2014). *The Revolutionary Dictatorship of the Proletariat*. (T. Monica, Çev.). Buenos Aires: El Socialista.
27. Morrison, I. (2011). Trotsky's marxism, *The Platypus Review*, 37, 1-3.
28. Naidu, M. V. (1982). Kant, Clausewitz, Marxism and Tolstoy on war and peace. *Peace Research*, 14(1), 33-35
29. Nietzsche, F. (2000). *Putların Alacakaranlığı*. (H. Kaytan, Çev.). İstanbul: Tüm Zamanlar Yayınları.
30. Özcan, T. (2000). Romanda sosyal ortam. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 99-110.
31. Özyurt, C. (2015). Marks'ta yanılsama ve ideoloji olarak din. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 207-240.
32. Pappas, N. (1995). *Plato and the republic*. London: Routledge.
33. Spang, R. L. (2003). Paradigms and paranoia: how modern ıs the French Revolution?. *The American Historical Review*, 108(1), 119-147.
34. Tekin, S., Sipahi B. E. (2013). Kent, yönetim, din, siyaset ve düşünce bağlamında orta çağ Avrupa'sına ilişkin genel bir değerlendirme. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(XVII), 189-219.
35. Wolff, J. (2002). *Why read Marx today?*. New York: Oxford University Press.

Birleşmiş Milletler Uzmanlık Kuruluşlarının Ayrıcalık ve Bağışıklıkları

Neslihan Özkerim Güner
Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı,
av.neslihanozkerim@windowslive.com
Orcid: : 0000-0001-8130-9461

Özet

Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşları BM Şartının 57. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre uzmanlık kuruluşları 63. madde uyarınca ECOSOC ile yapılan bir anlaşmanın Genel Kurul tarafından onaylanması neticesinde BM'ye bağlanır. BM'nin on beş uzmanlık kuruluşu bulunmaktadır. Uzmanlık kuruluşları uluslararası hukuk kişiliğine sahiptir ve evrensel olarak faaliyet gösterirler. Uzmanlık kuruluşlarının işlevlerini yerine getirebilmeleri için diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanmaları gerekir. Diplomasi hukuku, uluslararası hukukun en eski kurumlarından biridir ve buna ilişkin kurallar, örf ve adet hukuku kurallarıdır. Bu kurallar 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ile kodifiye edilmiştir. 20. yy'da uluslararası örgütlerin de uluslararası hukuk kişiliğinin kabulü neticesinde bunların da diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan yararlanması gerektiği görüşü hakim olmuştur. Fonksiyonel gereklilik teorisine dayanan uluslararası örgütlerin ayrıcalık ve bağışıklıkları ilk olarak devletlerin iç hukuklarında düzenlenmiştir. Uluslararası örgütlerin diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklarındaki ilişki devletlerinkinden farklıdır. Devletlerin diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkları egemen eşit kişiler arasındaki karşılıklılık ilişkisine dayanır. Uluslararası örgütlerin ise ülkesi yoktur ve personeli ile olan ilişkisi vatandaşlık bağına dayanmamaktadır. Ancak hem örgütün hem de örgüt personelinin faaliyet gösterdiği devlete karşı korunması gerektiği kabul edildiğinden bu husus uluslararası anlamda düzenlenmiştir. BM uzmanlık kuruluşlarının diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkları, 1946 Birleşmiş Milletlerin Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına Dair Sözleşme ve buna dayanılarak hazırlanan ve kabul edilen 1947 BM Uzmanlık Kuruluşlarının Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına Dair Sözleşme'de düzenlenmiştir. Ayrıca her uluslararası örgüt ev sahibi devletle anlaşma yapabilir ve bu hususta özel düzenlemeler getirilebilir. Sunumda BM uzmanlık kuruluşlarının hukuk kişiliği, diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkları, bu hususa ilişkin uluslararası ve yerel mahkeme kararları ile bahsi geçen 1947 tarihli Sözleşme'nin içeriği ve düzenleme alanları aktarılacaktır. BM uzmanlık kuruluşlarının ayrıcalık ve bağışıklıkları hususunda çok fazla çalışma yapılmamış olması nedeniyle sunumun literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: BM Uzmanlık kuruluşları, diplomatik ayrıcalık ve bağışıklık, fonksiyonel gereklilik teorisi

Sosyolojik Açıdan Toplumsal Cinsiyet Ve Sağlık-Hastalık İlişkisi

Hacer Dilsiz
Yüksek Lisans Öğrencisi
Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı
0000-0001-8447-8965

Kadın ve erkeklerin sağlıklı ya da hasta olmaları, biyolojik yapılarının işleyişinden, sosyal konumlarından ve psikolojik durumlarından etkilenmektedir. Kadınlarla erkekler arasındaki bu farklılık iki cinsiyet arasındaki eşitsizlikten, kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı sosyalizasyon süreçlerinden geçmelerinden ve farklı cinsiyet rollerine sahip olmalarından kaynaklanabilmektedir. Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet ile sağlık-hastalık arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir perspektifle ortaya koymaktır. Bu çalışma teorik nitelikte bir çalışmadır. Cinsiyet, toplumsal cinsiyet, sağlık ve hastalık anahtar kelimeleri kullanılarak bir literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen verilerden hareketle çalışmanın başlığına uygun biçimde oluşturulmuş olan içindekiler kısmına göre içerik hazırlanmıştır. Verilerin toplanması, derlenmesi ve araştırma raporunun oluşturulması aşamalarında, makale, kitap ve internet ortamındaki bilgilerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Sağlık, Hastalık

Hastalık ve sağlığın biyolojik, psikolojik kökenleriyle birlikte sosyal kökenleri de bulunmaktadır. İnsanların sağlıklı veyahut hasta olmaları ekonomik durum, eğitim seviyesi, medeni hal, meslekler, din, sosyal tabakalaşma, aile yapısı, boş zaman değerlendirme faaliyetleri, kentsel veya kırsal yaşam, göç gibi pek çok toplumsal faktöre bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bu faktörlerden biriside toplumsal cinsiyettir. Cinsiyet, kişinin doğuştan getirdiği, erkek veya kadın olarak sahip olduğu biyolojik, fizyolojik ve genetik özellikleri tanımlarken; toplumsal cinsiyet ise erkek ve ya kadın olmaya toplumun, kültürün sosyal olarak yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, erkek ve kadınların toplum tarafından nasıl algılandığını, nasıl düşünüldüğünü ve nasıl davranmalarını beklediğine ilişkin yargıları, değerleri ve rolleri açıklamaya yönelik çok kapsamlı bir kavramdır. Kavram yalnızca bireysel kimliği ve şahsiyeti değil, sembolik düzeyde kadınlığın ve erkekliğin kültürel ideallerini de yaratmaktadır. Toplumsal cinsiyet farklılığı ile ruhsal ve fiziksel sağlık arasında bir bağlantı bulunmaktadır.

Günümüzde sağlık konusunda yapılmış olan tanımlar içinde en fazla bilineni, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) yapmış olduğu tanımdır. DSÖ'nün 1948 yılında yapmış olduğu tanıma göre sağlık: "Yalnızca hasta ve sakat olmama durumu değil, bununla birlikte bedensel, psikolojik ve toplumsal olarak tamamen rahat, iyilik içerisinde olma halidir". Hastalık, canlılarda normal fizyolojik yahut psikolojik yapıyı, işlevi ve dengeyi değiştiren yahut engelleyen ve bazı belirtilerle ortaya çıkan bozukluktur. Hastalık ise "canlılarda normal fizyolojik yahut psikolojik yapıyı, işlevi ve dengeyi değiştiren yahut engelleyen ve bazı belirtilerle ortaya çıkan bozukluktur".

Toplum tarafından kadınların ve erkeklerin birbirinden farklı sosyalleşme süreçlerinden geçmeleri ve farklı toplumsal roller sergilemeleri onların sağlık problemlerini, sağlık statülerini ve sağlıklarını koruma davranışlarını etkileyebilmektedir. Toplumsal cinsiyet-sağlık ilişkisini ele alan çalışmalar çoğunlukla kadınlar üzerine yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar tek yanlı yapıldıkları için toplumsal cinsiyet-sağlık ilişkisini gösterme bakımından yetersiz kalmışlardır. Bu sebeple kadın sağlığı ile birlikte erkek sağlığı ile ilgili çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Ayrıca sağlığa, toplumsal cinsiyet temelli değil insan hakları açısından bakarak değerlendirmelerin yapılması gerekir.

Annelik Sevgisi: Biyolojik Bir Gerçek Mi, Toplumsal Bir İnşa Mı?

Aleyna Melek Uçkan,
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Kadın ve Aile Araştırmaları
aleyna.ucukan@gmail.com
0009-0007-5674-6628

ÖZET

Toplumsal yaşamda annelik, kadının sahip olduğu doğurganlık özelliği ile ona armağan edilen bir görev olarak kabul edilir. Bu görev kadının yaşamında baskılanmasının bir aracı olarak kullanılır. Kadın, söz konusu baskıya bunun kutsallaştırılmasıyla ikna edilir. Bu kutsallaştırmanın önemli etmenlerinden biri annelik sevgisidir. Nitekim annelik sevgisi, toplumsal cinsiyet rolleri etrafında şekillenen ve kadının içgüdüsel olarak sahip olduğu düşünülen bir duygudur. Anne olmak biyolojik bir gerçekken, annelik toplumun kurguladığı bir inşadır. Annelik, feminist kuramın önemli tartışma alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Feministlere göre kadınların toplumsal olarak dezavantajlı bir konumda bulunmasının temel nedenlerinden biri, kadınlara yüklenen annelik rolüdür. Feminist eleştiriler, anneliğe ilişkin farklı yaklaşımlar ve bakış açılarını barındırmaktadır. Liberal feministlere göre annelik, bireysel özgürlük ve eşitliğin bir parçası olarak ele alınır. Kadınların annelik rolü ile bireysel kimlikleri arasında bir denge kurmalarını ve her iki alanda da özgürleşmelerini hedefler. Marksist-Sosyalist feministlere göre annelik, kadınların baskı altına alınmasını sağlayan rol olarak ifade edilmektedir. Kadınlar ev içinde kalarak kendilerine yabancılaşmakta ve toplumsal yaşamdan uzaklaşmaktadırlar. Radikal feministlerde ise annelik, ataerkil sistemi yeniden üreten bir kurum ve kadınlara yapılan baskıların ana kaynağı olarak tanımlanır. Anneliğin biyolojik olduğu kadar sosyal taraflarının da olduğunu düşünürler. Örneğin; annelik günlük yaşamda, söylemler ve toplumsal/kültürel pratiklerle sürekli olarak oluşturulan bir şey olarak düşünülmektedir.Bu çalışmada; feminist teorilerde annelik sevgisinin nasıl ele alındığına, anneliğin kadının kimliğindeki etkisine bakılacak ve tüm bunlar annelik rolünün eleştirisi üzerinden incelenecektir. Çalışma, toplumsal cinsiyet rollerinin annelik sevgisi üzerindeki etkilerini analiz ederken, bu sevginin kadınlardan beklenen bir role dönüşmesi çalışmanın merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, kadın kimliğinin annelik üzerinden şekillendirilme sürecine ışık tutarak, feminist teorilerin bu alandaki eleştirilerine odaklanmaktadır. Çalışma, üç ana akım feminist teorilerden; liberal feminizm, Marksist-sosyalist feminizm ve radikal feminizmi kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Annelik, sevgi, feminizm, ataerkil.

Giriş

Annelik, toplumsal yaşam içinde kadının başat rollerinden biri olarak kabul edilir. Anne olan her kadının, annelik içgüdüsüne sahip olduğu ve bu içgüdü doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmesi gerektiği düşünülür. Annelik sevgisi üzerinden sürdürülen annelik süreci, kadının çocuğuna iyi bir şekilde bakması, çocuğunu emzirmesi ve onun için kendini feda edebilmesi fikrinden kaynaklanarak anlamlanır. Anneliğin içgüdüsel olduğuna dair bu düşünce ve bu düşünceyi destekleyecek çalışmalar, kadının toplumsal statüsünü belirler. Ancak bir kimlik olarak kadınlık, bu biyolojik işlevin yanı sıra toplumsal rol üzerinden de kurulur. “Bu

durumun en somut göstergesi özellikle çocuğu olan kadınların diğer bütün kimliklerinden önce annelik kimliği üzerinden tanımlanması ve diğer kimliklerin buna eklemlenmesidir." (Vincent, 2010, s. 110, Akt., Timurturkan, 2019, s. 68) Diğer bir deyişle çocuğu olan kadın, ilk olarak anne olarak tanımlanır ve kadının bu rolü çalışan anne, yönetici anne, çalışmayan anne gibi kimliklerle pekiştirilir. Bu kimlik kadının kamusal yaşamda bulunma biçimini etkilerken, aynı zamanda kadının çalışma hayatında bulunmasının önünde de önemli bir engeldir (Timurturkan, 2019, s. 68).

Chodorow'a (1999) göre annelik sadece biyolojik bir durum değildir. O, kadınların "çocuğun bakımından sorumlu tutulan temel kişiler olarak görüldüğünü", hatta biyolojik annenin olmadığı durumda diğer kadınların annenin sorumluluklarını üstlendiğini belirtir. Bu durumun karşısında olan feminist yaklaşım anneliğin biyolojik bir süreç olmadığını tartışmaya açmaktadır. Feminist yaklaşıma göre ne kadınlık ne de ona içkin olan biyolojik süreçler doğal bir kategoridir. Bunlar toplumsal, politik ve kültürel pratikler tarafından oluşturulmuştur. Dolayısıyla feminist düşünce anneliğin kadınlar için doğal bir durum olmadığını ve toplumsal olarak yapılandırıldığını iddia eder (Timurturkan, 2019, s. 69, Akt., Silva, s. 1) Nitekim kadının toplumsal konumunun anneliğin biyolojik olduğu düşüncesi üzerinden belirleyen kuramlar feminist düşümce tarafından reddedilir. Çünkü söz konusu kuramlar, toplumsal ve kültürel pratiklerin kadını dezavantajlı konuma ittirmesine zemin hazırlar. Bu durum feminist yaklaşımlar tarafından analiz edilir ve bu analize dahil edilen en önemli konular "kadının rolleri, aile içi sorumlulukları ve üreme yetisi"dir. Onlara göre kadınların dezavantajlı konumda bulunmalarının en önemli nedeni bu konulardır, ancak bunların en başında annelik rolü gelmektedir (Timurturkan, 2019, s. 68).

Çalışmanın devamında feminist düşüncelerin annelik rolüne ilişkin farklı yaklaşımları ve bakış açıları ele alınacaktır. Çalışma da annelik rolünün annelik sevgisi üzerinden yürütüldüğünün kabul edilmesinden dolayı annelik sevgisi ve annelik rolü eş değer kabul edilmektedir. Dolayısıyla çalışmanın devamında söz konusu edilecek annelik rolü, annelik sevgisi olarak değerlendirilecektir. Konu üç temel feminist yaklaşım olan liberal feminizm, Marksist-sosyalist feminizm ve radikal feminizmin anneliğe olan yaklaşımlarını içerecektir.

1.Liberal Feminizm

Liberal feminizm, bireysel haklar ve özgürlükler temelinde kadınların eşit fırsatlara sahip olması gerektiğini savunur. Annelik, bu bağlamda, kadınların bireysel kimliklerini ve ekonomik özgürlüklerini koruyabilecekleri bir şekilde ele alınır. Liberal feminist yaklaşımlar, kadınların annelik rolüyle toplumsal cinsiyet kalıplarına hapsedilmesini eleştirirken, anneliği kadının bireysel bir tercihi ve yaşamının bir parçası olarak görür.

Liberal feminizm, anneliğin kadının iş hayatına ve sosyal yaşamına engel teşkil etmemesi gerektiğini savunur. Bu nedenle, kreşler gibi kamusal desteklerin yaygınlaştırılması, doğum izni politikalarının iyileştirilmesi ve aile içindeki sorumlulukların eşit şekilde paylaşılması gerektiği vurgulanır (Okin, 1989, s. 209). Aile yapısına yönelik liberal feminist görüşler, kadınların annelik ile bireysel kimliklerini bağdaştırabilecekleri eşitlikçi bir düzeni öncelikler.

Liberal feminist Susan Moller Okin, bu konuda şöyle der: "Kadınların özel alan ve kamusal alan arasında denge kurabilmeleri, eşitlikçi bir toplumsal yapının gerekliliğidir. Aile, kadınların yalnızca annelik rolleriyle tanımlanmayacağı şekilde yeniden düzenlenmelidir" (Okin, 1989, s.

20).
John Stuart Mill ve Harriet Taylor Mill gibi erken dönem liberal feminist düşünürler, anneliğin kadının yaşamını sınırlayıcı bir hale gelmemesi gerektiğini belirtmiş ve kadınların ekonomik ve siyasal özgürlüklerini kazanması için aile içindeki iş bölüşümünün daha adil bir yapıya kavuşması gerektiğini savunmuşlardır Mill'e göre, kadınların hem annelik rolünü hem de toplumsal rollerini yerine getirebilmesi, ancak eşit fırsatlar ve destekleyici politikalarla mümkündür (Geçit, 2013, ss. 116-122).

Daha yakın dönem liberal feministler de bu görüşü geliştirmiştir. Örneğin, Betty Friedan, *The Feminine Mystique* (1963) adlı eserinde, kadınların yalnızca annelik ve ev içi rollerle sınırlanmasının, onların bireysel potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellediğini ifade eder. Friedan, kadınların iş hayatında daha fazla yer alabilmesi için kreş hizmetleri, doğum izni ve aile dostu iş politikalarının geliştirilmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca, Annette Baier ve Susan Moller Okin gibi düşünürler, anneliği bireysel bir tercih olarak görürken, bunun kadınlara yönelik yapısal eşitsizlikleri derinleştiren bir role dönüşmemesi için devletin sosyal politikalar geliştirmesini önermiştir. Okin, özellikle aile içinde bakım emeğinin yeniden düzenlenmesi gerektiğini belirterek, erkeklerin de çocuk bakımında eşit derecede sorumluluk almasını savunur (Okin, 1989, s. 70).

Bu yaklaşımlar, anneliği kadının toplumsal eşitliğe ulaşmasının önünde bir engel değil, destekleyici politikalarla özgürleştirici bir deneyim haline dönüştürmeyi hedefler.
Sonuç olarak, liberal feminizmde annelik, bireysel özgürlük ve eşitliğin bir parçası olarak ele alınır. Kadınların annelik rolüyle toplumsal hayatta yer alabilmeleri için kreşler, ücretli doğum izni, esnek çalışma saatleri gibi yapısal düzenlemelerin gerekliliği savunulur. Bu bakış açısı, kadınların annelik ile bireysel kimlikleri arasında bir denge kurmasını ve her iki alanda da özgürleşmesini hedefler.

2. Marksist-Sosyalist Feminizm

Marksist feminizm ve sosyalist feminizm, birçok çalışmada iki ayrı kuram olarak ele alınmaktadır. Ancak, bu iki yaklaşım arasında bazı farklılıklar olsa da ortak noktaları daha fazladır. Bu nedenle, bu çalışmada her iki yaklaşım "Marksist-Sosyalist feminizm" adı altında bir araya getirilmiştir (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 168).

Marksist-Sosyalist feministler eşitsizliğin nedeninin hem ataerkillik hem de kapitalizm olduğunu ve bu ikisinin birlikte tartışılması gerektiğini söylerler. Marksist-Sosyalist feministler ev içi rolleri, annelik, çocuk bakımına ilişkin sorumlulukları önemli konular olarak görmektedirler (Bozok, 2018, s. 106, Akt., Timurturkan, 2019, s. 71).

Marksist-sosyalist feminizm, Karl Marx ve Friedrich Engels'in bilimsel sosyalizm olarak tanımladıkları öğretinin klasik temelleri olarak kabul edilen bazı eserlerden faydalanılarak oluşmuştur (Yörük, 2009, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 168). Friedrich Engels'in *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni* (1990) adlı eseri Marksist-sosyalist feminizm açısından önemli bir kaynaktır. Marksist-sosyalist feministler, kadınlar arasındaki farklara rağmen (etnik, ekonomik ve kimliksel) kadınların ortak ezilen bir sınıf olduğunu iddia ederler. Kadınların emek sömürüsünün mağdurları olduğunu ve bunun giderilmesi için "eşit işe eşit ücret" talebini dillendirirler. Bunların yanında kadınların iş yaşamındaki koşullarının iyileştirilmesi için pozitif hakları gündeme getirirler (Demir, 1997, Kayhan, 1997, Donovan,

2001, Yörük, 2009, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 169).
Marksist-sosyalist feministler, Marx'ın özellikle yabancılaşma kavramını kullanmışlardır. Bu bağlamda, yabancılaşmayı kendinden, diğer insanlardan ve anlam duygusundan kopuş olarak tanımlamışlardır. Ev işlerinin sıkıcı, önemsiz ve soyutlayıcı nitelikleri nedeniyle yabancılaştırıcı bir deneyim olarak değerlendirmişlerdir (Donavan, 200, s. 153, Yörük, 2009, s. 68, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, ss. 168-169).

"Nancy Chodorow'un, anneliğe ilişkin görüşünde; kadınların annelik rolünü üstlenmesinin hem bireysel kimliklerinin hem de toplumsal rollerinin şekillenmesinde önemli bir etkisi olduğunu savunur. "*The Reproduction of Mothering*" (1978) adlı eserinde, anneliğin yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda kültürel ve toplumsal bir süreç olduğunu ileri sürer. Chodorow'un çalışmasında, anneliğin kadınlar için bir kimlik ve yaşam pratiği olarak nesilden nesle aktarıldığını ve bunun özellikle kadınların duygusal emeğiyle bağlantılı olduğunu vurgular. Bu süreçte kadınlar, çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesiyle duygusal bir bağ kurarken, erkek çocuklar annelerinden uzaklaşarak bireyselliklerini geliştirir. Bu durum, daha bağımsız roller üstlenirken, kadınların özel alana daha fazla bağlı kalmasına neden olur (Chodorow, 1978, Akt., Erdoğan, 2008, s. 77).

Sonuç olarak, Marksist ve sosyalist feminizm açısından annelik; kadınları baskı altına almasını sağlayan rol olarak ifade edilmektedir. Marksist feministler; annelik, çocuk bakımının ve ev içi emeğin kadınların kendilerine yabancılaşmasını sağlayan nedenler olarak yaklaşmaktadır. Yabancılaşma nedeniyle kadınlar, ev içinde kalarak toplumsal yaşamlarından uzaklaşmaktadırlar. Bu düşünce, Marksist feminizm bilinç yükseltme seansları ile kadınların beden kontrolü, ev içi emek gibi konular üzerinde düşünmeleri gerektiğini ifade etmektedir (Donovan, 2006, ss. 82-98).

3.Radikal Feminizm

Radikal feminizm, 1970'lerden sonra ortaya çıkan kadın ve erkek arasındaki eşitsiz toplumsal ilişkileri temelden sorgulayan bir hareket ve politik düşüncedir (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 169). Kadın erkek arasındaki eşitsizliği, ataerkil ve toplumsal cinsiyete bağlamaktadırlar. Radikal feministler, 'özel olan politiktir' söylemi üzerinden toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ailede yeniden üretildiğini vurgulamaktadırlar. Ailede başlayan eşitsizlik; eğitim, din, siyaset, iş gibi toplumsal alanlarda devam etmektedir. Bunu çözümlemek için ise kadın-erkek kimliklerinin tekrar düzenlenmesini ve dil ve kültürün eril yapısının dönüştürülmesini talep etmişlerdir.

Radikal feminizm, erkek ve kadın arasında görülen eşitsizliğin ataerkil köklerine, kadınların erkekler tarafından toplumsal tahakkümüne vurgu yapar. Radikal feminizm, ataerkilliği, toplumsal hakları, ayrıcalıkları ve gücü öncelikle cinsiyete göre bölen ve sonuç olarak kadınları ezen ve erkekleri ayrıcalıklı kılan bir şey olarak görür.

Radikal feministlere göre genelde aile özel de ise annelik kurumu ataerkil sistemi yeniden üreten kurumlardır. Radikal feministler bu sebepten ötürü annelik kurumuna eleştirel yaklaşmaktadırlar. Onlar için kadınlara yapılan baskıların ana nedenini kadının anne olmasıdır. Kadınların baskı altında olmasının diğer sebeplerinden birisi de cinsel sınıf sistemidir. Bunun engellenmesi için kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılığı en aza indirecek üretim teknolojilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Geliştirilen yeni teknolojilerle

annelik, eski anlamını ve işlevini kaybedecektir. Oluşturulan bu yeni sistemle annelerin, çocuk bakma zorunluluğu olmayacak, çocuk büyütmek isteyen de çocuk doğurmaya mecbur kalmayacaktır. Bu bağlamda bazı radikal feministlerin annelik üzerindeki yerleşmiş anlayışa karşı olduğu açığa çıkmaktadır (Demir, 1997, s. 66, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 172).

Kadınların maruz kaldığı baskının nedenini üreyebilme yeteneği olduğunu öne süren Shulamith Firestone'nin temel savı üremenin fiziksel gerçekliklerinin kadını ev hayatı ile sınırladığı ve sosyal, politik ve ekonomik anlamda kadını güvensiz bir konuma düşürmesidir. Ona göre, kadınların özgürleşmesi biyolojik rollerden kurtulmalarıyla gerçekleşecektir. Bu konudaki en büyük isteği ise biyolojik yeniden üretim araçlarının ele geçirilmesi ve yapay üreme yöntemlerinin desteklenmesiyle kadınların özgürlüğüne kavuşmasıdır (Bahar, 2019, s. 32).

Anneliğin kadınlara doğuştan gelen içgüdüsel bir görev olduğu şeklindeki yaygın düşünceye karşı çıkan radikal feministler, anneliğin bir iş ve emek olduğuna vurgu yaparlar. Onlar anneliğin biyolojik olduğu kadar sosyal taraflarının da olduğunu düşünürler. "Onlara göre anneliğin izdüşümleri olan, doğurganlık, çocuk bakımı gibi pratiklerle kadın ev mekânına hapsedildi, çalışma hayatından uzaklaştırıldı. Bu yolla kadınların hem daha kolay kontrol altına alındığını hem de kadının üretici kapasitesinin küçümsendiğini vurgulamışlardır." (Neyer ve Bernerdi, 2011, ss. 165-166, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, ss. 171-172).

Ann Oakley, annelik ve doğum üzerinden kadının ailedeki belirlenmiş konumuna dikkat çeker. "Oakley'e göre bu süreç annelik efsanesiyle işlemektedir ve bu efsane üç aşamalı bir anlayışla sağlanır." Bunlardan ilki çocukların annelerine gereksinim duyduğunu, ikincisi annelerin çocuklarına gereksinim duyduğunu ve üçüncüsü de "anneliğin kadınların yaşamındaki en büyük başarıları olduğunu telkin eder." Annelik kadınların kendilerini gerçekleştirmenin tek yolu olarak gösterilir. Ona göre bu efsane kadınların gördüğü eziyetin sebebidir ve bu üç önermeyi de kanıtlayan bir bulgu yoktur. "Oakley çocukluğundan beri anneliğe şartlandırılmış olarak büyüyen bir kızın anneliğe ihtiyaç duyacağını, anne ile yaşamaya alışkın çocuğun anneye ihtiyaç duyacağını ama bunları genel geçer ilkeler olarak kabul etmenin doğru olmayacağını belirtir." (Oakley, 1974, s. 186, Çağıl, 2020, s. 141, Akt., Mermutlu ve Taş Çetin, 2023, s. 172).

Sonuç

Toplumsal yaşam içinde kurgulanan annelik, kadınların biyolojik olarak doğurgan olması etrafında temellenir. Bundandır ki anneliğin içgüdüsel olduğu ve her kadının annelik sevgisini içinde barındırdığını varsayılır. Nitekim annelik sevgisi, kadının biyolojik durumundan ziyade içinde yaşadığı toplumdan, yaşam biçiminden, kültürden etkilenir. Bu çalışmada, annelik sevgisi kavramının feminist teorilerdeki üç akım içinde önemli bir tartışma alanı olduğu belirtilmektedir. Feminist teorilerin her biri, anneliği farklı şekillerde ele almaktadır.

Liberal feministler, anneliği kadının bireysel bir tercihi olarak kabul ederler. Onlara göre kadınların annelik rolüyle birlikte toplumsal ve ekonomik hayatta da yer alabilmesi için destekleyici politikalar gereklidir. Onların vurgulamak istediği eşitlikçi bir düzendir. Marksist-sosyalist feministler ise eşitsizliğin hem ataerkillikten hem de kapitalizmden kaynaklandığını düşünürler. Onlara göre annelik ve ev içi emek, kadınların kendilerine yabancılaşmasına neden olur. Bundan dolayı kadınlar toplumsal hayattan uzaklaşmaya başlar. Radikal feministler anneliğin ataerkil sistemi yeniden üreten bir kurum olduğunu savunurlar. Onlara göre annelik kadınlara yapılan baskının temel nedenlerinden biridir. Onlar kadınların biyolojik rollerden

kurtulması için yapay üreme teknolojilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunurlar. Annelik rolünün, kadınların ev içine hapsolmasına ve çalışma hayatından uzaklaşmasına neden olduğunu belirtirler.

Bu bağlamda şu sorulara yanıt aranmıştır: Annelik sevgisi var mıdır? Annelik, kadının biyolojik bir gerçeği midir? Toplum tarafından oluşturulan bir tahakküm müdür? Bu sorulara yanıt arayan bu çalışmada anne olmanın biyolojik gerçeğinin arkasında yatan annelik sevgisinin toplumsal bir inşa olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Bahar, B. (2019). *Toplumsal cinsiyet bağlamında kadının annelik rolü: Elisabeth Badınter ve eleştirel annelik teorisi* [Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
2. Donovan, J. (2014). *Feminist teori* (M. A. Aksu Bora, Çev.). İletişim Yayınları.
3. Erdoğan, D. T. (2008). Nancy Chodorow'un düşüncesinde toplumsal cinsiyet organizasyonunun merkezi unsuru olarak annelik. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, *14*(14), 73-82. https://doi.org/10.21560/spcd.08011.
4. Geçit, B. (2013). John Stuart Mill'de kadının toplumsal konumu. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy, 3*(2), 105-127.
5. Mermutlu, A., & Taş Çetin, F. (2023). Radikal feminist kuram ve annelik söylemi. *HAFIZA*, *5*(2), 163-176. https://doi.org/10.56671/hafizadergisi.1364026
6. Okin, S. (1989). *Justıce, Gender, and the Famıly.* The University of Chicago Pres.
7. Timurturkan, M. (2019). Annelik, söylem ve iktidar: eleştirel bir tartışma. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 64-78. https://doi.org/10.35237/sufesosbil.630546.
8. Tunçdemir, N. (2023). Toplumsal cinsiyet ve annelik: kadınların deneyimleri üzerinden nitel bir araştırma. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi,* (1) 178-207. https://doi.org/10.33708/ktc.1379935

Suriyeli Öğrencilerin Sosyal Dışlanma Deneyimlerinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından Değerlendirilmesi

Derya Akçelik Yıldırım
Yalova Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü
derya.akclk@gmail.com
0009-0003-0105-1301

Özet

2011 yılında başlayan Suriye Savaşı Ortadoğu bölgesinde bazı dengeleri değiştirmiştir. Savaştan kaçan Suriyeliler komşu ülkelere sığınmışlardır. Her ülke belli sayıda sığınmacı kabul etmiştir. Türkiye en çok sığınmacıya ev sahipliği yapmıştır. İlk başlarda geçici olarak ağırlanan Suriyeli göçmenler savaşın uzun sürmesi bölgede sakinliğin sağlanamaması nedeniyle kalıcı olmaya başlamıştır. Türkiye Suriyeli sığınmacılar için öncelikle geçici çözümler üretmiş daha sonra kalıcı çözümlere yönelmiştir. Suriyeli göçmenlerin büyük bir çoğunluğu kadınlardan ve çocuklardan oluşmaktadır. Okul çağı çocuk sayısının fazlalığı eğitim politikalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Okullar uyum çalışmaları için önemli bir konumdadır. Bu nedenle uyum çalışmaları için okulların varlığı önem kazanırken geliştirilen politikalar bir takım zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı Suriyeli öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları sosyal dışlanma problemlerini ele almak, bu sorunların eğitim başarıları üzerindeki etkilerini tartışmak ve okul sosyal hizmeti açısından müdahaleler ve çözüm önerileri sunmaktır. Araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi tekniği kullanılacaktır. Doküman analizi, farklı kaynakların araştırma sorusu çerçevesinde okunması, derlenmesi, not alınması ve aktarılması süreçlerini içermektedir. Araştırmanın önemi, Suriyeli öğrencilerle ilgili alan yazına bakıldığında çok sayıda çalışma olmasına rağmen Suriyeli öğrencilerin sosyal dışlanmasıyla ilgili okul sosyal hizmeti müdahalelerine değinen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma Suriyeli göçmen öğrencilerin eğitimdeki sosyal dışlanması hakkında bilgi sağlayacak olup ayrıca okul sosyal hizmeti alanına önemli bir katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Okul sosyal hizmeti, Suriyeli öğrenciler, sosyal dışlanma

1.GİRİŞ

İnsanlar tarih boyunca farklı sebeplerden bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Savaşlar, daha iyi yaşam şartları, eğitim kariyer planları gibi sebepler göçün başlıca sebepleri arasındadır. Bu nedenlerle zorunlu veya gönüllü yerinden edilmeler yaşanmıştır. Genel tanımıyla **göç**; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin ve toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi; taşınma, hicret, muhacerettir(TDK, 2025). Türkiye konumu itibariyle göç almaya ve vermeye devam eden bir ülkedir. Türkiye, doğusunda ve güneyinde çatışma ve istikrarsızlıkların yaşandığı bazı Orta Doğu ve Asya ülkeleriyle, batısında refah düzeyi ve insan hakları standartları yüksek Avrupa ülkeleri arasında köprü konumundadır. Ülkemiz coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle tarih boyunca kitlesel sığınma hareketleri de dahil olmak üzere geniş anlamda göç hareketlerinin nihai durağı olmuş ve milyonlarca göçmene ev sahipliği yapmıştır(Göç İdaresi Başkanlığı, 2025). Asya ve Arap ülkelerinden göç alırken, Avrupa ülkelerine göç vermektedir. Göç yolculuğunda kimi zaman hedef ülke kimi zaman transit ülke olma konumundadır. Bazı göçmenler için Türkiye hayallerin ülkesi konumundayken bazı göçmenler için hayallere giden yolda güvenilir bir durak

olmaktadır.

Arap baharı ile başlayan başkaldırılar Ortadoğu'da dengeleri değiştirmiştir. Tunus'ta başlayan rejim karşıtı gösteriler sırasıyla Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'ye yayılmıştır. (Gültekin, 2019). Türkiye, Suriye'de yaşanan savaşta en önemli rollerden birini üstlenmiştir. 2011 yılında başlayan Suriye Savaşı'yla birlikte Türkiye'ye ilk kitlesel göçler gelmeye başlamıştır. 252 Kişilik bir grup Türkiye'ye gelmiş ve sığınma talebinde bulunmuştur. Bu olaydan sonra Türkiye açık kapı politikası gütmüş ve sayıları milyonları bulan Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmıştır. İlk zamanlar, gelen Suriyeli kitlesinin geçici olduğu düşünülmüş ve politika olarak geçici çözümler üretilmiştir. Zaman içinde Suriye savaşının seyri, bölgede güvenli ortamın oluşturulmaması, ülkenin geleceğinin belirsizliği gibi nedenlerden Suriyeli sığınmacılar Türkiye'de kalıcı olmaya başlamıştır. Değişen bu koşullar politikalarda da kalıcı çözümler üretilmesini sağlamıştır.

Suriye göçmen gruplarının içinde en kalabalık sayıyı çocuklar oluşturmaktadır. Okul çağı çocuk oranının fazlalığı eğitimde yapılacak çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda farklı projelerle eğitimde uyum çalışmaları yapılmış, Suriyeli öğrenciler Türk eğitim sistemine dahil edilmiştir. Geçici eğitim merkezleri kurulmuş, kamp alanlarındaki Suriyeli öğrencilerin Arapça dilinde Suriye müfredatı görmesi sağlanarak göçmen öğrencilerin ülkelerine döndüklerinde göçün yarattığı eğitimsel boşluğa maruz kalmaması hedeflenmiştir. Göçmenlere yönelik politikalar, savaşın uzun sürmesi göçmen nüfusun hızla artması nedeniyle daha kalıcı çözümlere yönelmiştir. Bu nedenle Kapsayıcı eğitim projesi, Pıctes(Suriyeli öğrencilerin eğitime entegrasyonu) projesi hazırlanmış Suriyeli öğrencilerin Türk eğitim sistemine dahil edilmesi amaçlanmıştır. 2016-2017 yılında Suriyeliler örgün eğitime dahil edilmiş 2019 yılında geçici eğitim merkezleri tamamen kapatılmıştır(Emin, 2016; Kamış, 2023). Örgün eğitime geçiş süreci beraberinde bir takım zorlukları getirmiştir. Çocuklar hem göç sürecinin getirdiği hem de uyum sürecinin getirdiği zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye halkı ilk başlarda geçici olduğunu düşündüğü Suriyelilere karşı misafirperver duygularla yaklaşmış olsa da zamanla sürecin uzaması ve kalıcı olma yolundaki ilerleyiş sonucu dışlayıcı tutumlar sergilemişlerdir. Bu dışlayıcı tutumlar toplumun her kesiminde görülmüştür. Suriyeli öğrenciler de süreçten etkilenmiş, dışlayıcı tutumlara maruz kalmışlardır.

2. **SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE EĞİTİMDEKİ YERİ**

Sosyal dışlanma, hayatın içinde olan eşitsizlik anlayışına, güvencesiz bir geleceğe, geçici bir yerleşimine dair kapsayıcı bir düşünceyi ifade etmektedir(Sapancalı, 2005: 53). Adaman ve Keyder açısından ise sosyal dışlanma kavramı, yoksul kimselerin eğitim fırsatlarından, yeteneklerini geliştirmek için sunulan imkanlardan yararlanamaması bunun yanında uğradıkları ayrımcılık sebebiyle toplum tarafından dışlanması ve sosyal yaşama katılımının engellenmesi olarak değerlendirmekte ve kavramsallaştırmaktadır(Adaman ve Keyder, 2007: 83 Akt.Akgün,G., 2022). Sosyal dışlanma durağan değil, dinamik bir kavramdır ve hareketli bir süreci ifade etmektedir. Sosyal dışlanma toplum tarafından kabul edilmeme, dışlanma ile ilgili durum ve süreçlerini ifade etmektedir (Şahin, 2009: 24).Sosyal dışlanma kişinin sağlığının bozulmasına, gereksinimlerini sürekli olarak karşılayamaması, toplumla olan bağlarının zayıflaması, stres, kaygı, özsaygı kaybı, güvenin ortadan kalkmasına neden olmaktadır (Tokol, 2013: 49). Sosyal dışlanma insan sosyalliğinin merkezindedir ve bu konuda yapılacak araştırmalar bireylerin ve toplumların aralarında geliştirdiği ilişkileri yordamaya imkân verecektir(Çolak ve Teközel, 2019).

Eğitim, sosyal dışlanmanın en belirgin şekilde hissedildiği alanlardan biridir. Aynı zamanda sosyal uyumun en önemli parçasıdır. Özellikle göçmenler ve mülteciler için eğitim, yalnızca bir bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda toplumsal entegrasyonun bir aracı olma potansiyeline sahiptir. Türkiye'deki Suriyelilerin karşılaştığı sosyal dışlanma, genellikle dil engelleri, kültürel farklılıklar, toplumsal önyargılar ve ekonomik zorluklardan kaynaklanmaktadır. Göçmen öğrenciler, ev sahibi toplumun kültürel normlarına yabancı olabilir. Bu kültürel farklılıklar, öğrencilerin okula uyum sağlamasını zorlaştırarak sosyal dışlanmaya yol açabilir (Erdoğan, 2017).Mülteci kökenli öğrencilerin geçmişten taşıdıkları travmalara ilaveten ev sahibi ülkede önyargı ve ayrımcılık ile karşılaşmaları özel ve sosyal yaşamlarında onları daha da hırpalamaktadır (Marine, Ojo &Chiramba, 2017).

Önyargılar ve ayrımcılık ruhsal dünya üzerinde yıkıcı etkileri olan süreçlerdir. Göçmen çocuklar uyumlanma sürecinin zorluklarıyla mücadele ederken, ötekileştirildiklerinde sosyal katılım engellenmiş olur. Sosyal dışlanma, göçmen öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Dışlanmaya maruz kalan bireylerin akademik başarılarının düştüğü, derslere olan odaklarında azalma olduğu, zamanla okuldan uzaklaşma ve okul terki durumlarının yaşandığı ortaya koyulmuştur. Sosyal dışlanma ile göçmen öğrencilerin ruhsal sorunlar yaşadığı, depresyon, düşük benlik saygısı, kaygı, yalnızlık duygusu geliştirdiği ortaya koyulmuştur(Erdoğan, 2017). Sosyal dışlanma ev sahibi toplumla bağları zayıflatan bir unsurdur. Sosyal bağları zayıflayan öğrenciler toplumun bir parçası olamaz ve aidiyet duyguları geliştiremez.

3. SURİYELİ ÖĞRENCİLERİN SOSYAL DIŞLANMASININ NEDENLERİ

3.1. Dil Engelleri

Dil iletişimin en önemli ögesidir. Anlamak ve anlaşılmak dil ile mümkündür. Göç yeni bir ortama uyum, yeni dilsel çevreye uyum sağlama sürecini beraberinde getirir. Dil, göçmenlerin ev sahibi toplumla iletişim kurmasını sağlayan en önemli unsurdur. Dilden kaynaklı engeller göçmenlerin günlük yaşamını, eğitimlerini, iş bulma süreçlerini, topluma katılım süreçlerini doğrudan etkilemektedir.

Suriyeli öğrencilerle ilgili yapılan çalışmalarda en çok göze çarpan konu dil engelleridir(Saraç, 2022). Yaş ile birlikte dil öğrenme süreci zorlaştığından dolayı, yetişkin göçmenlerin, çocuklara nazaran daha çok içe kapanma, sosyalleşmekten uzaklaşma eğiliminde oldukları görülmüştür. Avusturya'daki mülteci öğrencilerinin kapsayıcı ve dışlayıcı okul deneyimlerine ilişkin yapılan bir çalışmada göçmen kökenli öğrenciler ulusal kökenlerini veya anadillerini zorbalık nedeni olarak belirtmektedirler(Bešić, vd. , 2020). Dil eksikliği mülteci öğrencilerin azınlık konumuna düşmesine neden olmaktadır. Mülteci öğrenciler kendilerini akademik olarak bir değer değil, bir yük olarak hissetmektedirler. Bu nedenden dolayı daha az görünür olmaya ve içe kapanmaya başlarlar. Yetersiz dil becerileri nedeniyle derslerde konuşmak istemezler ve yerli öğrencilerle müfredat sonrası etkinliklere pek katılmazlar (Maringe, Ojo & Chiramba, 2017). Göçmen öğrenciler, geldikleri ülkenin dilini yeterince bilmedikleri için eğitim sürecinde zorluklar yaşarlar. Dil engelleri öğrencilerin dersleri anlamasını, sınıf etkileşimlerine katılmasını ve akademik olarak başarı göstermesini zorlaştırır(Aydın ve Kaya, 2017). Bu durum göçmen öğrencinin sınıf içinde dışlanmasına neden olmakta ve arkadaşları arasında sosyal kabulünü zorlaştırmaktadır.

3.2. Kültürel ve Toplumsal Farklılıklar

Göç, insanlık tarihi boyunca toplumların kültürel ve sosyal yapılarını etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde savaşlar, ekonomik sebepler, küreselleşme, iklim değişikliğinden kaynaklı sorunlar nedeniyle göç hareketliliğinde artış gözlenmiştir. Göç eylemi ev sahibi toplumla etkileşimi zorunlu kılmaktadır. Bu etkileşim kültürel farklılıkları daha belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Göçmenler, göç ettikleri ülkenin kültürel mirasını, dilini, dini inanışlarını, geleneklerini beraberinde taşır. Kültürel ögeler göçmenlerin kimliklerinin parçasıdır ve yeni topluma uyum sağlama noktasında önemli bir rol oynar. Aynı zamanda bu farklılıklar ev sahibi toplumla çatışmalar yaşanmasına da sebebiyet verebilir. Göçmenler için kendi kimliğini koruyarak yeni toplumla uyum sürecini yönetmek oldukça güçtür.

Suriye halkı, Türkiye halkı ile kültür ve inanış bakımından ortaklıklar göstermektedir. Buna rağmen Gül (2019)'un yüksek lisans tezinde yer alan ifade kültürel farklılıkların boyutunu ortaya koymaktadır. Suriyeli bir üniversite öğrencisi başörtüsü takma şeklinden dolayı Suriyeli olduğunun anlaşıldığının bu yüzden dışlayıcı tutumlara maruz kaldığını, bunun anlaşılmaması için Türkiye'deki kadınlar gibi başörtüsü takarak bu sorunun önüne geçmeye çalıştığını aktarmıştır. Karkar (2020), Türk gençleri, Suriyelilerin tehdit oluşturduğu konusunda Türk halkı ile aynı görüştedir. Suriyelilere karşı önyargılıdır. Eğitim ve kültürel zenginlikler katma durumu olan Suriyelilere karşı tutum daha olumluyken diğerlerine karşı tutum olumsuzdur sonucuna ulaşmıştır. Doğa ve Buz(2022) makalesinde ergenlik dönemindeki bireyin kendi kimliğini inşa etmesi gereken bir dönemde göç deneyimi yaşaması yeni ülkeye ilişkin aidiyet kazanma sürecinin zorluklarını da beraberinde getirmektedir. Bu durum kimlik kazanmayı başarmak ve yeni ülkeye aidiyet geliştirmek gibi ikili zorluklar taşımaktadır demiştir.

3.3. Ekonomik Zorluklar

Göçmen gruplar için ekonomik zorluklar kaçınılmazdır. Bir ülkeye uyum süreci yaşanırken, iş bulma ve para kazanma imkanları sınırlılık göstermektedir. Birçok göçmen yaptığı işin karşılığı olan ücreti alamamaktadır. Düşük ücretlerle çalışmayı kabul etmek zorunda kalmaktadır. Bir taraftan ev sahibi toplumun iş kollarını elinden alacağı düşüncesiyle dışladığı göçmenler, diğer taraftan aynı işi yapmasına rağmen ev sahibi topluluk bireyinden daha az ücret almaktadır. Bu durum göçmen öğrencileri de olumsuz etkilemektedir. Birçok öğrenci ailesinin ekonomik yaşamına katkı sağlamak için eğitimden uzaklaşmaktadır veya maddi yetersizlikler nedeniyle okula devam edememektedir.

Ersoy ve Turan'ın makale çalışması sığınmacı ve göçmen öğrencilerde sosyal dışlanma ve çeteleşme üzerine nitel bir çalışmadır. Çalışma okul ortamından uzaklaşan göçmen çocukların çeteleşme eğiliminin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle okul sosyal hizmetinin önemli katkılar sunacağını belirtmiştir(Ersoy ve Turan, 2019).Göçmen topluluğun, göçün getirdiği olumsuzluklara rağmen dayanıklılık düzeyi yüksektir. Sosyal desteğe sahip olan bireyler daha az yalnız ve daha dayanıklıdır. Göçmenlerin yalnızlık ve dışlanma korkuları ruhsal sağlığını olumsuz etkilemektedir(Lee, Hong, Zhou, Robles, 2019).

Mülteci üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan bir çalışmada, mülteci üniversite öğrencilerinin mali zorluklara rağmen sarsılmaz bir dayanıklılığa sahip olduğu ortaya çıkmıştır(Çelik, Özenç-Ira, 2024)Dağ(2016)' nın yaptığı çalışmada ulaştığı sonuç maddi zorluk çeken öğrenciler arkadaşları tarafından değil, kendi kendilerini sınıf arkadaşlarından dışlamaktadırlar. Katılımcıların maddi yetersizliği tüketimden dışlanmalarına, özgüven kaybı ve içe kapanma

yaşanmasına sebep olmaktadır. Göçmen aileler çoğunlukla düşük gelirli ve dezavantajlı gruplardan gelir. Bu durum, çocukların eğitim materyallerine, okul aktivitelerine ve destek hizmetlerine erişimini kısıtlar(Kaya ve Aydın, 2018). Ekonomik eşitsizlikler Suriyeli öğrencilerin okuldan sosyal olarak dışlanmasına neden olur.

3.4. Toplumsal Önyargılar ve Ayrımcılık

Göç süreci beraberinde birtakım zorlukları getirmektedir. Bu zorlukların en önemlilerinden biri göçmenlerin ev sahibi topluma uyum sağlama sürecinde karşılaştığı önyargılar ve ayrımcılık gibi engellerdir. Önyargılar ve ayrımcılık göçmenlerin, sosyal ekonomik ve psikolojik refahını olumsuz etkilemektedir ve toplumsal uyum sürecini zorlaştırmaktadır. Göçmen öğrenciler akran grupları ve öğretmenleri tarafından ayırıcı ve dışlayıcı tutumlara maruz kalabilirler. Bu durum okula aidiyet hissini zayıflatır ve sosyal dışlanmayı arttırır(Şimşek 2019). Ayrımcılık eğitimde fırsat eşitliği sağlanmasını engeller.

4. Okul Sosyal Hizmeti

Okul sosyal hizmeti, öğrencinin okul yaşantısını etkileyen problemlerin çözümünde çevresi içinde birey yaklaşımıyla değerlendirmede bulunan, akademik süreçlerin yanı sıra fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarına da odaklanan eğitim – öğretim sürecinden eşit bir şekilde yararlanmasını sağlayan sosyal hizmet mesleğinin uygulama alanlarından biridir. Okul sosyal hizmeti ilk olarak 1906-1907 yıllarında Amerika'nın farklı eyaletlerinde birbirinden habersiz başlamıştır. İlk başlarda okul sistemi içinde bir birim olarak değerlendirilmemiş, sivil toplum kuruluşları tarafından finanse edilmiştir. 1913 yılında okul sistemi içinde yer almış ve okul sistemi tarafından finanse edilmiştir.1960'a kadar dost öğretmen, ziyaretçi öğretmen olarak tanımlanmış, 1960 yılında NAWS(Ulusal Sosyal Hizmetler Derneği) tarafından ziyaretçi öğretmen tanımı yerine okul sosyal hizmet uzmanı kavramının kullanılması önerilmiştir(Cebeci ve Artan, 2024)

Türkiye'de 1961 yılında üniversitelere kurulan medikososyaller 1966 yılında bünyesinde sosyal hizmet uzmanı çalıştırmaya başlamıştır(Cebeci ve Artan, 2024). Bu okul sosyal hizmetinin ilk görüldüğü zamanlardır. Daha sonraki yıllarda pilot uygulamalarla okullarda da istihdam edilen sosyal hizmet uzmanları pilot uygulama son bulduğunda görevleri sonlanmıştır(Tunç, 2019). Rehberlik öğretmenlerinin sosyal hizmete ihtiyaç duyduğu sorun alanlarının tespitiyle ilgili yapılan bir araştırmada, araştırmaya katılan rehberlik öğretmenlerinin %54'ü sosyal hizmet uzmanına diğer kuruluşlara havale aşaması ve çevresel kaynaklara erişim aşamasında ihtiyaç duymaktadır. Sosyal hizmet uzmanının profesyonel meslekler arasında kendisini farklı kılan özelliklerinden biri de müracaatçıları toplum kaynakları ile buluşturarak, kaynaklar ve insanlar arasında arabuluculuk rolünü aktif olarak kullanmasıdır(Kuli ve Yıldırım, 2019)
Eğitimin sosyal uyumdaki rolü, toplumsal düzenle ilgili problemlerin giderilmesi ve özellikle çocuklar aracılığıyla bilgilendirme ve öğrenme süreçlerinin devreye sokularak sosyal uyumun kolaylaştırılması ve hızlandırılması şeklinde karşımıza çıkabilmektedir. "*Toplumdaki farklılıklara uygun müdahalelerin gerçekleştirilebilmesi için kültürel yetkinliğe sahip, insan haklarını gözeten, ayrımcılık ve baskı karşıtı bir bakış açısına sahip olmak önem taşımaktadır. Birlikte yaşama değerinin vurgulandığı, asimile etmekten uzak çok kültürlü bir eğitim modeli toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayacaktır*"(Akarçay, Kırlıoğlu 2020)

5.YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi olarak nitel araştırma tekniklerinden doküman analizi tekniği

kullanılmıştır. Doküman analizi, farklı kaynakların araştırma sorusu çerçevesinde okunması, derlenmesi, not alınması ve aktarılması süreçlerini içermektedir. Suriyeli öğrencilerin eğitimde yaşadığı sosyal dışlanma deneyimleri nelerdir? Sorusu kapsamında incelenen dökümanlardan çalışma oluşturulmuştur. Araştırma sorusu çerçevesinde literatür taranmış, elde edilen bulgular çerçevesinde metin yazılmıştır. Bu çalışma Suriyeli göçmen öğrencilerin eğitimdeki sosyal dışlanması hakkında bilgi sağlayacak olup ayrıca okul sosyal hizmeti alanına önemli bir katkı sunacaktır.

6. SONUÇ

Göçmenlerin sosyal ve kültürel farklılıkları, toplumsal uyum sürecinde fırsatlar ve zorluklar barındırır. Kültürel anlamda çeşitlilik toplumlar için zenginlik sunarken, sosyal farklılıklar ise eşitsizlikleri ve dışlanmayı getirebilir. Bu nedenle göçmen öğrencilerin kültürel değerlerini koruyan aynı zamanda toplumla uyum sürecini destekleyen kapsayıcı politikalar geliştirilebilir. Göçmenlerin topluma uyumu, ev sahibi toplumun da aktif rol almasını gerektiren uzun dönemli bir süreçtir. Bu süreçte karşılıklı anlayış, hoşgörü ve diyalog kültürel ve sosyal farklılıkların bir zenginliğe dönüşmesinde kilit rol oynayacaktır. Dil engelleri, iletişim kurmanın ve sosyalleşmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Dil becerisinin eksikliği, göçmen öğrencilerin okul ortamında daha içe kapanık, sosyal gruplara dahil olmaktan uzak, okul faaliyetlerine katılımda geride durmak gibi davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Bu durum sosyal dışlanma riskini arttırmaktadır. Dil eğitimi, okul ortamında öğrencilerden karma gruplar yaparak okuldaki süreçlerinde birbirlerine destek olmalarını teşvik edici sınıf içi etkinlikler, öğretmenlerin göçmen öğrencilere yönelik algıları bu sürecin göçmen öğrenciler lehine uyumu kolaylaştırıcı etki göstermesini sağlayabilir. Ev sahibi toplumun ve göçmen toplumunun ortak gayretiyle toplumsal bütünleşme sağlanabilir. Göçmen öğrencilere yönelik toplumsal önyargılar ve ayrımcılık, hem öğrencilerin bireysel refahını hem de toplumsal uyum sürecini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların aşılması için eğitim, farkındalık, yasal düzenlemeler ve toplumsal diyalog gibi stratejiler gerekir. Medyaya yansıyan olumsuz göçmen algısı her yaştan göçmenin olumsuz tutumlara maruz kalmasına sebep olmaktadır. Medya dilinin olumsuzluk yaymaktan uzak olması toplumsal bütünleşmeyi destekleyecektir. Yaşanan olumsuz deneyimler öğrenciler üzerinde kalıcı izler bırakmaktadır bu nedenle psikolojik destek ihtiyaçları belirgin olmaktadır. Okullarda hali hazırda psikolojik destek süreçlerini, psikolojik danışmanlar yürütmektedir. Göç komplike bir olgu olduğu için göçten kaynaklı problemler de çeşitlenmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanları çevresi içinde birey anlayışıyla bireyi yalnızca kendi deneyimleriyle değil ailesi, çevresi, toplumsal boyutuyla ele alarak kapsamlı bir çözüm arayışına girer. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının müdahale rolleri okullarda önem teşkil etmektedir. Bu anlamda iki disiplin alanının ortak çalışması çözümün farklı bakış açılarıyla zenginleşmesine olanak tanıyacaktır.

7. KAYNAKÇA

1. Akarçay, D., & Kırlıoğlu, M. (2020). Sosyal Hizmetin Gözünden Sosyal Uyum İçin Bir Öneri: Çokkültürlü Eğitim. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 677-698. https://doi.org/10.33417/tsh.694560
2. Akgün, G.(2022). *Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sosyal dışlanma bağlamında değerlendirilmesi*[Yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi
3. Aydın, H., & Kaya, Y. (2017). Göçmen Çocukların Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 1-20.

4. Bešić E, Gasteiger-Klicpera B, Buchart C, Hafner J, Stefitz E. (2020) Refugee students' perspectives on inclusive and exclusive school experiences in Austria. *tt* Oct;55(5):723-731. DOI: 10.1002/ijop.12662
5. Cebeci, F. , Artan, T.(2024). Okul Sosyal Hizmetinin Türkiye'deki Durumu. *The Journal of Academic Social Science* Yıl:12, Sayı: 152, Mayıs 2024, s. 194-213
6. Çelik,S. ve Özenç-Ira G.(2024).Çemberin dışında olmak mı yoksa çemberin karesini almak mı: Suriyeli mülteci öğrencilerin ve akademisyenlerin kapsayıcı kampüs iklimine ilişkin algıları. *Uluslararası Kültürlerarası İlişkiler Dergisi*. 102(102021).
7. Çolak, Ç. , Teköze, M.(2019). Sosyal dışlanma olgusu üzerine genel bir inceleme.
8. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (4), 293-315
9. Dağ, A. Eğitimde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Okul Sosyal Hizmeti. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 4, Sayı: 23, Mart 2016, s. 467-480
10. Doğan, H. & Buz, S., (2022). "Göç Sürecinde Ergen Olmak" ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi ,12(3), 2797-2822 Doi: 10.48146/odusobiad.1087253
11. Emin, M.N.(2016)Türkiye'deki Suriyeli çocukların eğitimi. *Siyaset,Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.* Sayı 153
12. Erdoğan, M. M. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel İhtiyaçlar ve Öneriler. *İstanbul Politikalar Merkezi*.
13. Ersoy, A. F. , Turan, N. 2019 Sığınmacı ve Göçmen Öğrencilerde Sosyal Dışlanma Ve Çeteleşme. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* 54(2), 828-840
14. Gül, M. (2019). Suriyeli mülteci üniversite öğrencilerinin sosyal dışlanma ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin görüşleri: Uşak Üniversitesi örneği[Yüksek lisans tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi
15. Gültekin, T. (2019). Türk sinemasında Suriye sorunu ve Suriyeli mülteciler[Yüksek Lisans Tezi]. Batman Üniversitesi
16. Göç İdaresi Genel başkanlığı, https://www.goc.gov.tr/goc-tarihi adresinden 26.02.2025 tarihli erişim.
17. Kamış, Y.(2023). Eğitim entegrasyonu: Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki eğitimi ve karşılaşılan problemler. (edt.Aşenur Alişiroğlu). Tuiç akademi. https://www.tuicakademi.org/egitim-entegrasyonu-suriyeli-cocuklarin-turkiyedeki-egitimi-ve-egitimde-karsilasilan-sorunlar/)(erişim, 14.01.2025)
18. Kalebaşı, A., Güngör, F.(2019).Suriyeli ortaöğretim öğrencilerinin akademik ve sosyal uyum deneyimleri: Üsküdar'da nitel bir çalışma. *Turkish Studies- Social Sciences*,14(4),1525-1545
19. Karkar, M. M. (2020)*Turkısh youth attıtudes towards Syrıan ımmıgrants*[Yüksek lisans tezi].Bahçeşehir Üniversitesi
20. Kaya, Y., & Aydın, H. (2018). Göçmen Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Eğitim Araştırmacıları Dergisi*, 1(1), 45-60.
21. Kuli, G. ve Yıldırım, Ş. (2019). Rehberlik öğretmenlerinin okul sosyal hizmetine ihtiyaç duydukları sorun alanlarının belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 555-582.
22. Lee, J.,Hong, J., Zhou, Y., Robles, G. (2019). There lation ships between loneliness, social support, and resilience among latinx ımmigrants in the United States. *Clinical Social Work Journal*, 48, 99-109 https://doi.org/10.1007/s10615-019-00728-w
23. Maringe, F., Ojo, E., and Chiramba, O. (2017). Traumatized home and away: Toward a framework for ınterrogating policy–practice disjunctures for refugee students in higher education. *European Education*,0,1-21 DOI: 10.1080/10564934.2017.1352450

24. Sapancalı, F. (2005). AB'nde sosyal dışlanma sorunu ve mücadele yöntemleri. Çalışma ve Toplum, 51-106.
25. Saraç, E.(2022). Türkiye'de dezavantajlı grup olarak Suriyeli göçmen çocukların eğitim durumlarının değerlendirilmesi[Yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi
26. Şahin, T. (2009). Sosyal dışlanma ve yoksulluk ilişkisi. Sosyal Yardım Uzamanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
27. Şimşek, D. (2019). Göçmen Çocukların Eğitiminde Sosyal Dışlanma ve Ayrımcılık. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 567-586.
28. TDK.(2025). https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 26.02.2025)
29. TOKOL, A. (2013). Sosyal Politika II. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları, Yayın No: 1835
30. Tunç, B. (2019). Türkiye'de okul sosyal hizmetinin hayata geçirilmesinin önemi üzerine bir araştırma[Yüksek lisans tezi].Üsküdar Üniversitesi

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Turizmde Değişim Yönetimi Uygulamalarında Ülke Kültürünün Etkisi

Gizem Kandemir Altunel
kandemirgizem@gmail.com
0000-0003-3969-951X

Yağmur Özer
İstanbul Galata Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü
yagmur.ozer@galata.edu.tr
0000-0003-1166-7479

Özet

Günümüzde işletmelerinin değişen çevre koşullarına uyum sağlaması kaçınılmaz bir gerekliliktir. Ancak bu sürecin bilinçsiz bir şekilde yürütülmesi çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Değişime uyum sağlama süreci zaman alabilir ve işletmelerde dirençle karşılaşılabilir. Bu noktada, değişim yönetimi devreye girerek işletmelerin artan rekabet ortamında değişimi daha planlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirmelerine yardımcı olan çağdaş bir yönetim yaklaşımı sunmaktadır. Turizmin dinamik yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı mevcut duruma uyum sağlamaya çalışırken başka bir değişim gereken durumla karşılaşması olasıdır. Sektörün her türlü değişimden kolay etkilenmesi ve rekabette avantaj sağlayabilmesi için değişime ve değişimin beraberinde getirdiği koşullara en hızlı şekilde adapte olması gerekmektedir. Bu çalışmada, turizmde değişim yönetimi uygulamalarında ülke kültürünün ne kadar etkili olduğunu ve insan topluluklarını ayıran temel farklardan biri olarak kabul edilen kültürün, değişim yönetimi uygulamalarına ve değişime karşı var olan dirence etkileri teorik açıdan incelenmiştir. Buradan hareketle turizm işletmelerinde değişim yönetimi uygulamaları ve ülke kültürünün etkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, insan faktörü ön safhada tutulmuştur. Araştırmada değişim ve değişim yönetimi ile ilgili kavramsal arkaplan kapsamında değişim yönetimi, örgütlerin değişime ihtiyaç duymalarının nedenleri, değişime olan direncin sınıflandırılması, turizm sektörü ve değişim yönetimi, ülke kültürünün değişim yönetimi uygulamalarındaki rolü ve Hofstede 6-D kültür boyutları çerçevesinde çalışanların değişime direnç nedenleri karşılaştırmalı olarak yer almaktadır. Çalışmada yapılan karşılaşmaya göre; güç uzaklık indeksi, bireysellik/toplumsallık indeksi, erillik indeksi, belirsizliği göz ardı etme indeksi, uzun dönemli uyum sağlama indeksi ve hoşgörü indeksleri iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç, kişisel nedenlerden meydana gelen direnç, sosyal nedenlerden kaynaklanan direnç ve örgütsel nedenler açısından oluşabilecek direnç unsurları değerlendirilmiştir.
Anahtar Sözcükler: Değişim Yönetimi, Turizm Sektörü, Ülke Kültürü, Kültürel Boyutlar

The Effect Of Country Culture On Tourism Change Management Practices

Abstract

Today, it is an inevitable requirement for enterprises to adapt to changing environmental conditions. However, the unconscious execution of this process can lead to various problems. The process of adapting to change may take time and resistance may be encountered in enterprises. At this point, change management comes into play and offers a modern management approach that helps enterprises to realize change in a more planned and effective way in an increasingly competitive environment. Due to the reasons arising

from the dynamic structure of tourism, it is possible that another change will be encountered while trying to adapt to the current situation. In order for the sector to be easily affected by all kinds of changes and to gain an advantage in competition, it is necessary to adapt to change and the conditions brought about by change in the fastest way. In this study, how effective the culture of the country is in change management practices in tourism and the effects of culture, which is considered one of the main differences separating human communities, on change management practices and existing resistance to change, were examined from a theoretical point of view. Based on this, in this study, which aims to reveal the impact of change management practices and country culture in tourism enterprises, the human factor has been kept at the forefront. Within the conceptual background related to change and change management, change management, the reasons why organizations need change, the classification of resistance to change, tourism sector and change management, the role of country culture in change management practices and the reasons for employees' resistance to change within the framework of Hofstede 6-D culture dimensions are included comparatively. According to the encounter made in the study; the power distance index, individuality/sociality index, masculinity index, uncertainty ignoring index, long-term adaptation index and tolerance indices were evaluated in terms of resistance caused by work-related reasons, resistance caused by personal reasons, resistance caused by social reasons and resistance elements that may occur for organizational reasons.
Keywords: Change Management, Tourism Management, National Culture, Cultural Dimensions

Giriş

Değişim yönetimi, her sektörde ileri seviyede dikkatle uygulanması gereken, doğru stratejiler ve doğru zamanlama yapıldığında rekabet şartlarını olumlu düzeyde değiştirebilecek bir yönetim şeklidir. Değişimle birlikte gelen avantajlar incelendiğinde örgütün sadece rekabette değil, aynı zamanda birçok açıdan yenilenmesi anlamına gelmektedir. Olumlu değişim gösteren örgütler sektörde daha sıkı tutunarak ömrünü uzatmaktadırlar. Günümüzde hız ve çağın getirdiği yeniliklerin önemi yadırganamayacak derecede fazladır. Çağın getirdiği teknolojik ve bilimsel araştırmaların ve iyileştirmelerin olmasından kaynaklanan durumlardan dolayı yeniliklere ayak uydurmak her örgüt için de zorunlu hale gelmiş ve bu zorunluluk örgütlerde iyi yönlü değişimi ortaya koymuştur. Örgütler kendi rekabet ortamlarından ayrılıp fark yaratmak, dikkat çekmek, müşteri memnuniyeti sağlamak ve var olan memnuniyeti arttırmak, daha verimli bir çalışma düzeni sunabilmek adına değişime adım atmaktadırlar. Değişim yönetimiyle birlikte gelen avantajların yanında dezavantajların da olması kaçınılmazdır. Örgüt çalışanlarının değişime karşı direnç göstermesi, oluşan yeni düzenden memnun kalmaması olası bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple değişim yönetiminin hayata geçirilmesi aşamasında insan odaklı değişime gidilmesi daha sağlıklı sonuçları ortaya çıkaracaktır. Özellikle insan unsurunun önemi emek unsurunun yoğun olduğu turizm işletmelerinde kendini daha net bir şekilde belli etmektedir. Daha önce ulusal kültürler arasındaki farklılıkları çok uluslu şirketler ve örgütlerde geniş çaplı araştırmalar yaparak ortaya koyan çalışmalar olmasına rağmen (Cattell, 1950; Furnham vd., 1994; Gupta vd., 2002 Hall ve Hall, 1990; Hofstede, 1980; Hofstede, 2001; House vd., 2004) Hofstede'nin 6D Kültür Boyutları Modeli ile değişime karşı oluşan direncin karşılaştırılmasını turizm sektöründe araştıran çalışmaların sınırlı olması bu çalışmanın gelecek araştırmalara kaynak açısından destek olmasını ve alanyazına farklı bir bakış açısı kazandırılmasını planlamaktadır.

1. Değişim Kavramı ve Değişim Yönetimine İlişkin Kavramsal Arkaplan

Bu çalışmanın temel konusu olan değişim kavramı ve değişim yönetiminin genel çerçevesinin kavramsal olarak ifade edilmesi çalışmanın temel teorik arkaplanın oluşturulması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ilgili literatür incelemesi sonucunda değişim kavramının planlı ya da plansız bir şekilde belirli koşullar altında bir konumdan başka bir konuma geçme durumu olduğu ve bu değişimin gözle görülebilen fiziksel bir şekilde olabileceği gibi duygusal bir durumun değişmesi olarak da tanımlandığı ifade edilebilir (Özalp, 1975:8). Değişim aynı zamanda her toplumu, örgütü, yönetici ya da bireyi etkisi altına alarak, biçimsel, fonksiyonel, teknolojik, ekolojik, hukuksal, siyasal ya da kültürel değişim gibi unsurları içeren geniş kapsamlı bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımlamaya göre ise değişim, bulunan durumdan başka bir duruma geçiş şeklinde tanımlanmaktadır (Antep ve Türk, 2024). Değişim yönetimi kavramı ise doğru zamanda, doğru kaynaklarla organize olabilmek, koşulların gerektirdiği durumsal geçişleri zamanında hissedip, çok hassas dengeler üzerinde yoğunlaşarak örgütlerin, kültür ve toplum için doğru olan stratejileri uygulamaları olarak tanımlanmaktadır (Boztaş, 2007; Tokat, 2012). Farklı bir tanımlamaya göre değişim yönetimi kavramı örgütlerin artan rekabete karşı oluşan değişim ihtiyaçlarını ortaya koyabilmek için geliştirilen stratejik bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Bahar ve Özbozkurt, 2021). Genellikle değişim yönetimi uygulamalarının iki temel amaç üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birinci amaç; örgütlerin yeni değişen kanunlara, pazara, iş gücü arzına, değişen ve gelişen sosyal isteklere, yeni düşünce ve uygulamalara kendini adapte edebilmesi iken, ikinci amaç; örgüt çalışanlarının davranışlarını değiştirerek, çalışanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemek, iş yapış şekillerindeki davranışlarını süre kaybını en aza indirgeyecek hale getirmek olarak ifade edildiği görülmektedir (Downey vd., 1955:621-653). Bir örgütte değişim yönetimi çalışmalarına başlandığı andan itibaren üzerinde durulan ve dikkat edilmesi gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Bunların şu şekilde özetlenmesi mümkündür (Düren, 2000:236);

- İlk olarak örgütte değişime duyulan ihtiyaç tespit edilmelidir ve örgütün her düzeyi tarafından değişim ihtiyacı anlaşılır hale getirilerek yeni bir vizyon ve yeni stratejiler geliştirilmelidir.
- Herkesin değişime katılmasını sağlamak için çalışanlar arasında bir denge oluşturulmalı ve değişimden en çok etkilenecek konumdakiler tespit edilerek onlara önemli roller verilmeli ve bu konuda teşvik edilmelidir.
- İletişim, etkileşim, eğitim gibi sürece destek olacak faaliyetlerin ön planda tutularak, katılımcı ve yaratıcı konumunda olanların kullanacağı yöntemler ortaya çıkarılmalıdır.
- Değişim faaliyetlerinin bir neticesi olarak örgütün maddi ve manevi yararının sağlanacağı örgüt bireyleri tarafından benimsenmelidir.
- Belirlenen yeni yöntemlerin ve değişecek davranışların örgüt içinde yaygınlaşmasını sağlayacak uygulamalar üzerine yoğunlaşılmalı ve bu konuda çalışılmalıdır.

Örgütlerin değişim yönetimi uygulamalarına ihtiyaç duymalarının belli başlı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenleri temel olarak içsel ve dışsal nedenler şeklinde iki grupta toplamak mümkündür (Kinicki ve Williams, 2008: 327-328; Tüz, 2004: 17-23):

- **Dışsal Nedenler;** Teknolojik koşullar, siyasal koşullar, ekonomik koşullar, toplumsal koşullar, doğal koşullar, küreselleşmenin etkisi gibi nedenlerle örgütleri değişime yönelten nedenler şeklinde sınıflandırılmaktadır.
- **İçsel Nedenler;** Büyüme, küçülme, kurum birleşmeleri, tepe yönetimin değişmesi, örgütsel yetersizlikler, çalışanların değişimi talep etmesi gibi nedenlerle örgütleri değişime yönelten nedenler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Örgütlerin bulunduğu çevre içerisinde başarılı olabilmek ve rakipleri karşısında rekabet avantajı sağlayabilmek için mutlaka içsel ve dışsal nedenleri dikkate alarak değişimin gerektirdiği durumları tespit edip, değişim yönetimi uygulamalarına başvurmaları gerekmektedir. Değişimdeki "herhangi bir düzeyden başka bir düzeye geçme" olarak adlandırılan noktada, bazı durumlarda bu değişime karşı dirençle ve farklı tepkilerle karşılaşmak olasıdır. Bu tepkiler alanyazında incelendiğinde aktif direnç gösterme ya da pasif olarak direnme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir (Töremen, 2002:185-202). Değişime olan direncin nedenlerini toplamda dört kategoride toplamak mümkündür. Bunlar (Koçel, 2005:700-704; Budak ve Budak, 2006; Şimşek vd., 2008:423);

İş ile İlgili Nedenlerden Dolayı Oluşan Direnç: Çalışanların iş yükünün artacağından korkmaları, teknolojinin gelişmesinden dolayı meydana gelen işsizlik korkusu, iş-ücret-ödül-ceza gibi durumlarda değişikliğin çalışanlarda meydana getirdiği tedirginlik, değişimin tam aktarılmamasından kaynaklı meydana gelen değişiklik korkusu gibi nedenlerdir.

Kişisel Nedenler: Çalışanların değişime bir bilinmezlik olarak bakması, alışkanlıklarından vazgeçmenin zor gelmesi, değişim hakkında ve değişimin getirecekleri hakkında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmama gibi nedenlerden meydana gelen değişiklik korkusu gibi nedenlerdir.

Sosyal Nedenler: Mevcut sosyal dengelerin bozulacağından korkmak, değişime önayak olanlara karşı güvensizlik duygusu, dışarıdan yönlendirilmeden hoşlanmama, mevcut değişimin menfaat sağlayacağını düşünme gibi nedenlerden meydana gelen değişiklik korkusu gibi nedenlerdir.

Örgütsel Nedenler: Ekip çalışmasının olmayışı, amaca yönelik çalışmama, güç dengelerinin bozulması, bir önceki değişim yönetimi uygulamalarının başarısız bir şekilde sonuçlanması gibi nedenlerden meydana gelen değişiklik korkusu gibi nedenlerdir. Değişime olan direncin ortadan kalkmasına yardımcı olacak ya da direnç oluşmadan tedbir alınacak yöntemler mevcuttur. Bu yöntemler söyle sıralanabilir (Stoner ve Wankel, 1986:359-360; Sandelands vd., 2010:81); İletişim ve eğitim, katılım ve destekleme çalışmaları, pazarlık ve taviz verme, tehdit ve baskı, manipülasyon ve kooptasyon gibi yöntemlerdir. Bu tedbirler alınarak değişime neden olan dirençler ortadan kaldırılmadığında örgütlerde; yabancılaşma, çatışma, stres, direnme ve kriz gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Coroğlu, 2003:92-93; Yeniçeri, 2002:132-134).

2. Turizm Sektörü ve Değişim Yönetimi

Turizm sektörü tüm diğer sektörler gibi çevresel değişimlerden etkilenmekte ve buna paralel bir değişim içerisinde şekillenmektedir. Tarihsel süreç çerçevesinde incelendiğinde ilk

yıllarda uygulanan yönetsel boyutlar açısından bilimsel dönem öncesinden klasik ve neoklasik dönemin getirdikleri sonrasında modern dönemin zorunlu kıldığı dinamikler incelendiğinde geçmişten bugüne yaşanan değişimler buna örnek gösterilebilir. Değişen dünyaya ayak uydurabilmek için turizm sektörü hizmet stratejilerinin geliştirmesi ve her geçen gün bilinçlenen ve tercihleri değişen ve gelişen tüketicilere ayak uydurabilmek adına mutlaka değişim yönetimi uygulamalarına ağırlık vermesi gerektiği ifade edilebilir. Değişim yönetimi uygulamalarına ihtiyacı meydana getiren dışsal nedenler, işletmelerin direkt olarak müdahale edemediği, bazen öngöremediği ve sonrasında yakalamakta güçlük çektiği nedenler arasındadır. Her bilginin neredeyse dünyanın her yerinden ulaşılabilecek hale geldiği günümüzde özellikle teknolojik koşulların değişmesi ve gelişmesi, internetin, televizyon kanallarının, sosyal medya araçlarının bütün dünyada neredeyse aktif kullanılan araçlar haline gelmesi, tüketiciye ulaşma noktasında turizm işletmelerinin de kullanmak zorunda kaldığı, strateji belirleme noktasında da kullanmaları gerektiği önemli aracılar haline gelmiştir (Aktan, 1999). Bunun yanı sıra turistlerin destinasyon belirleme noktasında en çok dikkat ettiği koşulların başında gelen ekonomik ve siyasi koşullar, toplumsal ve kültürel yakınlık turizm işletmelerini değişime yönelten dış nedenler arasında yer aldığı görülmektedir.

Günümüzün bilinçli tüketicilerinin çevreye zarar vermeyen çevre dostu uygulamalar benimseyen sürdürülebilirlik anlayışına yönelmiş turizm işletmelerinin hizmet kalitesini belirleyen unsurlar arasına girmiş ve turizm işletmelerini küresel ve çevresel işletmeler olma yolunda değişime mecbur bırakmıştır. Turizm işletmelerini değişim yönetimi uygulamalarına yönlendiren dışsal nedenlerin yanı sıra içsel nedenleri de açıklamak anlamlı olacaktır. Bu çerçevede turizm sektöründe sunulan hizmetin kalitesinin işletmenin marka değerinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir. Örgüt yönetiminin değişim isteği ya da örgüt içerisindeki değişiklik ihtiyacı erkenden hissedilmez ise bu direkt olarak hizmeti satın alana yansıyacak ve bu da işletmenin sürdürülebilirliğini etkileyecektir. Örneğin turizm sektöründe faaliyet gösteren herhangi bir işletmenin pazarını değiştirmek istemesi, daha farklı bir pazardan pay almak istemesi, hizmeti sunacak olan insan kaynağındaki değişimi mecbur hale getirecektir. Turizm işletmelerini değişime yönelten içsel nedenler arasında verimliliğin düşmesi, (daha az oda satışı, daha az tur satışı vb.), çalışanların moral ve motivasyonlarındaki düşüş, çalışanların yükselen eğitim kalitesi karşısında sektörün alaylılar üzerinden faaliyet göstermeye devam etmesi gibi nedenler de yer almaktadır (Koçel, 2005).

Turizm sektörünün yapısı gereği hizmeti sunacak ve hizmete değer katacak olan insan unsurudur ve herhangi bir turizm işletmesinde işlerin yapılışının değişmesinin çalışanda yaratacağı huzursuzluğun direkt olarak tüketiciye yansıma ihtimali oldukça yüksektir. Bunun yanı sıra teknolojik gelişmelerin insan emeğinin yerini alacağı korkusu turizm sektöründe değişime direnç sağlayacak unsurlar arasında yer almaktadır. Normal düzende bir otel işletmesinde kullanılan rezervasyon programı ile 3- 4 dakikada yapılan ve 4 kişi ile yürütülen bir operasyon düşündüğümüzde, değişim uygulamaları ile birlikte işlerin yapılış süresinin yarıya inmesi, eski düzende aktif olarak çalışan 4 kişiyi de huzursuz edebilir ve iş kaybetme korkusu ile değişime karşı bir direnç oluşmasını sağlayabilmektedir.
Turistik ürün tüketicilerinin satın alma davranışları diğer sektörlerde de görülebileceği gibi tüketicilerin alışkanlıkları üzerine devamlılık sağladığı söylenebilmektedir. Örneğin sadece o işletmenin ürettiği pizzayı veya makarnayı yemek için aynı işletmeyi tercih eden

tüketiciler mevcuttur. İşletmeye değişim yönetimi uygulamaları sonucunda gelen yeni düzenle yemek yapan aşçı yemeği aynı lezzetle yapamamaktan ya da değişimin getirdiklerine ayak uyduramamaktan korkarak değişime karşı aktif ya da pasif bir direnç gösterebilir. Değişim yönetimi uygulamaları ile turizm işletmelerinin hizmet verdiği sosyal grup değişikliğine neden olursa, bu çalışanların da kendisini rahatsız hissetmesine, örgüt içindeki insan kaynağındaki değişikliklerin çalışanların sosyal dengesinin de değişmesine sebebiyet verecektir. Bu durum karşısında çalışanlar değişime ayak uydurmaktan kaçınabilirler.

3. Ülke Kültürünün Değişim Yönetimi Uygulamalarındaki Rolü

Yapılan birçok araştırma kültürün kavram olarak çok geniş ve karmaşık bir anlam içerdiği ve disiplinler arası bir anlam ifade ettiği için farklı açılardan tanımlamalar yapılabileceği noktasında hemfikirdir. En genel anlamı ile kültür kavramı; "öğrenilen ve paylaşılan değerler, inançlar ve semboller bütünü" olarak ifade edilebilir (Koçel, 2005). Meydana gelen kültür; ekoloji ve fiziksel çevre, aile, din, eğitim, siyasi sistem gibi birçok faktörün etkisi ile meydana gelmektedir (Tayeb, 1995).

Kültür ve kültürün alt boyutlarıyla ilgili çalışmalar yapan Geert Hofstede, kültürlerarası iletişim alanında birçok ülkenin de içerisinde bulunduğu bir araştırma yapmıştır. Bu araştırma sonucunda ülkelerin kültürel özellikleri açıkça ifade edilerek, ülkeler; güce uzaklık, bireysellik- toplumsallık, belirsizliği göz ardı etme, erillik, uzun dönemli uyum sağlama ve hoşgörü noktalarında değerlendirilmiştir (Hofstede, 1994). Türkiye ile ilgili yapılan araştırmanın sonucu bize ülkemizdeki kültürün değişim yönetimi uygulamalarında ne derece rol oynadığı noktasında ipucu vermektedir.

Şekil-1. Hofstede'nin Kültür Boyutları Araştırması Türkiye Modeli

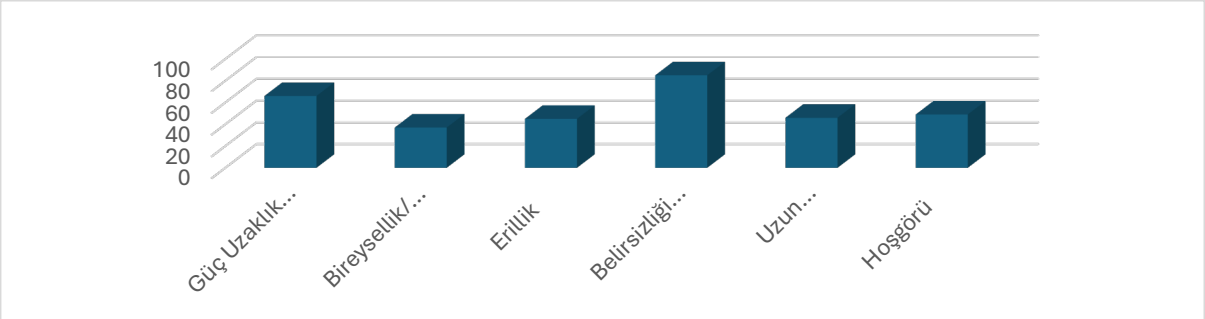

Kaynak: Hofstede vd., 2010

Güç Uzaklık Endeksi: Bu boyut toplumlardaki ve organizasyonlardaki üyelerin gücün dağılımını ve bu dağılımdaki eşitsizliği kabullenme durumlarını göstermektedir (Hofstede vd., 2010). Türkiye bu araştırmada 66 puan alarak toplumdaki organizasyonların yapısının hiyerarşik yapıya bağımlı, güç merkezci olduklarını gösterirken aynı zamanda da amir ya da patronlarına onların koydukları kurallara güvendiklerini göstermektedir. İletişim kurma yolları dolaylı bir şekilde ilerler ve bilgi akışı sınırlıdır. Fakat tıpkı toplumun en temel taşı ailede baba figürünün gücü aile bireyleri tarafından kabul edildiği gibi organizasyonlarda da amirin dediği kabul edilerek tam güven sağlanır. Hofstede'nin Güç Uzaklık Endeksine bakıldığında; değişim yönetimi uygulamalarında Türkiye'de herhangi bir turizm işletmesinde uygulama kararı üst yönetimden geleceği taktirde, güç merkezlilik ve patrona güven, değişim yönetimi uygulamalarını kolaylaştıracak bir etki sergileyecektir.

Bireysellik / Toplumsallık: Bu boyut tam olarak toplum bireylerinin arasındaki bağı ifade etmektedir. İnsanların kendilerini "ben" ya da "biz" olarak görmeleri toplumların bireyselliğini ifade etmektedir. Bireyselci olarak görülen toplumlarda bireyler sadece kendilerine ya da yakın aile üyelerine bakmakla yükümlü hissederken, toplumsalcı bireyler ise sadakat duyguları yüksek gruplar halinde görülmektedir (Hofstede vd., 2010). Türkiye Bireysellik boyutundan 37 puan almıştır ve bu da Türkiye'nin kollektif çalışmaya yatkınlığını göstermektedir.

Organizasyon bazında düşünüldüğünde gruplar arası çatışmalardan kaçınılır ve kişiler arasındaki bağların ahlaki temele dayandığı görülmektedir. Kişiler arasındaki güven duygusunun oluşması zamana bağlı olarak değişse de adam kayırma gibi durumların bu bağlılıktan dolayı sıklıkla görüldüğü bilinmektedir. Hofstede'nin Bireysellik- Bireycilik Endeksine bakıldığında; Türkiye'de aidiyet duygusunun yüksek olduğu ortaya çıkmakta ve kişiler bireysellikten ziyade topluca hareket ederek kendilerini daha güvende hissetmektedirler. Grubun büyük kısmının değişim yönetimine sıcak baktığı ve uygulamaların yararına inandığı turizm işletmelerinde uygulamaların daha da çabuk hayat bulacağı aşikardır.

Erillik: Bu boyutta yüksek çıkan maskülen yapı, toplumun başarı dürtüsünün yüksekliğini göstermektedir. Feminen yapı ise toplumun sahip olduğu değerlere, başkalarının yaşam kalitesine ve kendisi dışındaki olaylara ve durumlara da duyarlı olduğunu göstermektedir (Hofstede vd., 2010). Türkiye bu araştırmada aldığı 45 puanla skalanın Feminen tarafındadır ve toplumsal eşitlik, görüş birliğine varma, ezilenin ve sorun yaşayan kişilerin yanında olma gibi konular Türkiye için önemlidir. Organizasyonlarda statü gösterisi de Türkiye'nin feminen yapısından kaynaklanmaktadır. Hofstede'nin Erillik Endeksine bakıldığında; Türkiye'nin Feminen yapısı, toplumun değerlerine önem vermesi ve takdir görme arzusu turizm işletmelerinde başarı ile gerçekleştirilecek bir değişim yönetimi uygulamasına açık olduğu, değişime direnç olabilecek bir unsur olan çatışmalardan kaçınan tarafı ile uygulamaların sahiplenilmesini kolaylaştıracaktır.

Belirsizliği Göz Ardı Etme: Belirsizlikten kaçınma boyutu bir toplumun geleceği asla bilemeyeceği gerçeğiyle ne kadar ilgilendiğinin ölçülmesiyle alakalıdır. Geleceği kontrol altına almaya çalışmak ya da direkt yaşanacakların olmasına izin vermek sorunsalı toplumlarda endişe uyandırır. Her toplumun bu endişeyi ele alış şekli birbirinden farklılık göstermektedir. Bir kültür mensuplarının, belirsiz veya bilinmeyen durumlarda bunlardan kaçınmaya çalışan inanç ve kurumlar oluşturduğu ölçüde, bu durum Belirsizlik Kaçınma Puanına yansımaktadır (Hofstede vd., 2010). Türkiye'nin bu ölçütte 85 puan aldığı görülmektedir. Buna göre, yasalara ve kurallara çok ihtiyaç duyulduğu söylenebilmektedir. Endişeyi en aza indirmek için insanlar birçok farklı ritüelden yararlanmaktadırlar. Hofstede'nin Belirsizliği göz ardı etme indeksine bakıldığında Türkiye'de insanların belirsizlikten rahatsızlık duydukları açıkça görülmektedir. Değişim yönetimi uygulamalarının da çalışanlara yeterli derecede anlatılmaması durumunda, çalışanlar değişim yönetimine karşı direnç gösterebilirler. Turizm işletmelerinde yaşanacak ufak bir aksama dahi tüketiciye yansıtılırsa bu durum hizmet kalitesini etkileyecek olup bu nedenle belirsizliğin karmaşıklığa neden olacağı inancı, turizm işletmelerinde değişim yönetimi uygulamaları açısından bir tehdit olarak algılanabilir.

Uzun Dönemli Uyum Sağlama: Bu boyuta göre toplumlar mevcut ve gelecek meselelerle uğraşırken temelde iki varoluş amacına göre hareket ederler ve bu ayrım toplumların normatif ya da pragmatik olmalarına göre değişmekte olduğu görülmektedir. Normatif toplumlarda bireyler toplumsal değişimi daha geniş bir zamana yayarak ve geleneklerini koruyarak gerçekleştirirken, pragmatik toplumlarda modern eğitimlerle ve bunun çabaları ile geleceğe daha iyi bir şekilde hazırlanmaktadır (Hofstede vd., 2010). Türkiye 46 puan alarak ölçeğin ortasında, dolayısıyla hakim bir kültür tercihi çıkarılamamaktadır ve uzun dönemli uyum sağlama endeksine yatkınlığı görülmemektedir. Hofstede'nin uzun dönemli uyum sağlama indeksine bakıldığında mevcut düzendeki ve gelecekteki sıkıntılarda geçmişi baz alma yatkınlığı, uygulanmış herhangi bir başarısız değişim yönetimi geçmişine sahip turizm işletmelerinde çalışanların geçmiş kötü tecrübe yüzünden yeni değişimlere olan inancını azaltacak, bu inanç işlerin aksamasına sebebiyet verecek ve değişime karşı bir direnç sağlayacaktır.

Hoşgörü: Hofstede'ye göre toplumlar hoşgörülü ya da kısıtlayıcı olarak ikiye ayrılmaktadır. Hoşgörülü toplumlar bir nebze daha zayıf kontrol üzerine kuruluyken kısıtlayıcı topumlar ise daha güçlü bir kontrol mekanizması ile çalışmaktadır. Buna bağlı olarak da kültürler "anlayışlı" ya da "engellenmiş" olarak tanımlanarak ele alınır (Hofstede vd., 2010). Türkiye'nin aldığı 49 puan orta seviyelerde bir puan olduğu için hoşgörülü ya da hoşgörüsüz demek için yeterli karakteristik özellikleri göstermemektedir. Karadağ (2020)' nin Hofstede'nin kültürel boyutlarını bölgelere göre incelediği çalışmasında Türkiye'nin kısıtlılığa yakın olduğunu belirtmiştir. Araştırmada Türkiye ortalamasının zıttı yönde çıkan sonuca göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi 56 puan, Karadeniz Bölgesi ise 54,8 puanlık düzeyler ortaya çıkmıştır. Bu durum kişilerin iş yaşamlarını ve sosyal yaşamlarını icra ederken daha mutlu olduklarını, manevi hazzın daha üstte tutulduğunu, insan odaklı bir yaklaşım sergilediklerini ve kişisel yaşam alanlarına da sahip çıktılarını göstermektedir (Karadağ, 2020:105-106). Bu çalışmada hoşgörü boyutu bu sonuç kıstas alınarak değerlendirilmiştir.

Tablo-1. Türkiye Hofstede'nin 6D Kültür Boyutları Modeli ile Değişime Karşı Oluşan Direncin Karşılaştırılması

	İş ile İlgili Nedenlerden Dolayı Oluşan Direnç	**Kişisel Nedenler**	**Sosyal Nedenler**	**Örgütsel Nedenler**
Güç Uzaklık Endeksi	Gücün eşit dağılmaması / İşyerindeki çalışanların iş yükünün artmasından korkma durumu	Çalışanların alışkanlıklarından vazgeçmekten korkma durumu/Gücün ayrıcalık tanıması	Gücün merkezi olması/ Çalışanların dışarıdan yönlendirilmekten hoşlanmaması	Gücün merkezi olması/ İdarecilerin ve patronların kural koyucu olması ve bilgi akışının herkese ulaşamaması
Bireysellik/ Toplumsallık	Adam Kayırma/ İşyerindeki çalışanların iş yükünün artmasından korkma durumu	Aidiyet duygusu / Kişilerin bireysel hareket ettiklerinde güvensiz hissetmesi durumu	Ahlaki erozyon / Gruplar arası çatışmalardan çekinme	Bağımlılık derecesi- 'Biz'in önemi /Ekip çalışmasının olmaması
Erillik	İş yükünün artması /Ceza-ödül-iş-ücret değişiklikleri	Statü kaybetme /Taktir görmeme	Toplumsal eşitliğin sarsılması/ Sosyal dengelerin bozulması	Örgütsel kayıplar/ Hiyerarşik yapının bozulması / Görüş ayrılıkları
Belirsizliği Göz Ardı Etme İndeksi	Değişim belirsizliği/İş kaybı	Belirsizlikten kaçınma/ Değişime bir bilinmez olarak bakılması	Belirsizliğin yarattığı ve bıraktığı izlenimler	Yeniliklere ayak uydurma/ Hizmet kalitesinin etkilenmesi
Uzun Dönemli Uyum Sağlama	İşlerin aksaması/ Kesin sonuç alınamaması	Kişisel istikrarın kaybedilmesi	Geleneklerin ve sosyal taleplerin zedelenmesi	Gelecekteki zorlukları kendi geçmişinden yola çıkarak çözme eğilimi/Bir önceki değişim uygulamalarının başarısız olması

Hoşgörü	İş yaşamından alınan hazdaki değişiklik	Kişisel yaşamın kontrol edilmesi/ İfade özgürlüğü kısıtlamaları	Sosyal hayatın kısıtlanması /Dışarıdan yönlendirilme korkusu	Örgütsel anlayıştaki değişiklik/ Kontrol mekanizmasını n artması

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç

Turizmin dinamik yapısından kaynaklanan nedenlerden dolayı mevcut duruma uyum sağlamaya çalışırken başka bir değişim gereken durumla karşılaşılması olasıdır. Sektörün her türlü değişimden kolay etkilenmesi ve rekabette avantaj sağlayabilmesi için değişime ve değişimin beraberinde getirdiği koşullara en hızlı şekilde adapte olması gerekmektedir. Turizm işletmelerinin farklı yönetim ve uygulama anlayışları olsa da değişim süreçleri ve buna bağlı olarak çalışanlarda değişime karşı oluşan direncin benzerlikler göstermesi muhtemeldir. Bu nedenle çalışmamızda Hofstede'nin 6D kültürel boyutları modeli ile değişime karşı oluşan direncin karşılaştırılması yapılmıştır. Buna göre;

Güç uzaklık indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında çalışanların gücün eşit dağılmaması ve iş yerinde iş yükünün artması, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların alışkanlıklarından vazgeçmek istememesi, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların dışarıdan yönlendirilmekten hoşlanmaması ve gücün merkezi olması, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında idarecilerin ve patronların kural koyucu olması ve bilgi akışında problem oluşacağı gibi kaygılarla değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.

Bireysellik/ Toplumsallık indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında işyerindeki çalışanların iş yükünün artmasından çekinme ve adam kayırma gibi olumsuz durumların oluşabileceği, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların aidiyet duygusunda oluşabilecek değişiklikler ve kişilerin bireysel hareket ettiklerinde meydana gelebilecek güvensizlik, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında ortaya çıkabilecek ahlaki erozyon ve gruplar arası çatışmalardan korkma, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında kültür boyutlarında yer alan bağımlılık derecesindeki "biz'' kavramının önemi ile ekip çalışması ruhunun kaybedilmesinden rahatsızlık duyma gibi nedenlerle kaygılarla değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.

Erillik indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında iş yükünün artması ve ceza-ödül-iş-ücret dengesinin bozulması, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların statü kaybı, takdir edilmeme kaygısı ve alışkanlıklarından uzaklaşmak durumunda kalma korkusu, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında değişim yönetim sürecinin getirebileceği belirsizlikle beraber çalışanların sosyal dengelerinin bozulması, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında değişikliğin getirebileceği örgütsel kayıplarla işyerindeki hiyerarşik düzenin bozulması ve görüş ayrılıkları oluşabileceği kaygısı değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.

Belirsizliği göz ardı etme indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında çalışanların net bir şekilde anlatılmayan değişim yönetimi uygulamaları ile iş kaybı yaşayacaklarını düşünmeleri, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların

değişimi bir bilinmez ve belirsiz durum olarak algılayıp bu belirsizlikten tedirgin olması, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında çalışanların kendi geleneklerinin ve sosyal taleplerinin zedelenmesinden duydukları rahatsızlık, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında değişen gelişmelere ayak uydurulamaması durumunda hizmet kalitesinin etkileneceğinin düşünülmesi gibi nedenlerle değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.
Uzun dönemli uyum sağlama indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında işlerin hızlı ve kesin sonuç veremeyeceğinden duyulan rahatsızlık, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında kişisel istikrarın değişimle beraber kaybedilmesi korkusu, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında geleneklerin ve sosyal taleplerin zedelenmesinden duyulan rahatsızlık, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında gelecekteki zorluklarla kendi geçmişinden yola çıkarak çözme eğiliminin meydana getirebileceği çıkmaz ve bir önceki değişim uygulamalarının başarısız olmasından kaynaklanan aynı zorlukları yaşama korkusu gibi nedenlerle değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.
Hoşgörü indeksi ile iş ile ilgili nedenlerden dolayı oluşan direnç karşılaştırıldığında değişimle beraber iş yaşamından alınan hazzın azalmasından korkma, kişisel nedenler ile karşılaştırıldığında kişisel yaşamın kontrol edilmesinden ve ifade özgürlüğünün kısıtlanmasından korkma, sosyal nedenler ile karşılaştırıldığında değişimle beraber sosyal hayata ayırılacak zamanın kısıtlanması ve dışarıdan yönlendirilme korkusu, örgütsel nedenler ile karşılaştırıldığında değişiklikle beraber örgütsel anlayışın değişerek örgütteki kontrol mekanizmasının artmasından duyulan rahatsız gibi nedenlerle değişim yönetimine karşı direnç gösterebilecekleri görülmektedir.

Hofstede'nin 6D Kültür Boyutları Modeli ile değişime karşı oluşan direncin karşılaştırılmasını turizm sektöründe araştıran çalışmaların sınırlı olması bu çalışmanın gelecek araştırmalara kaynak olmasını ve alanyazına farklı bir bakış açısı kazandırılması açısından literatüre katkısı olduğu ifade edilebilir. İleride yapılacak çalışmalar için Hofstede 6D Kültür Boyutları Modeli ile turizm sektöründe yer alan farklı alanlara odaklanılarak incelemeler önerilebilir.

Kaynakça

1. Aktan, C. C. (1999). *2000'li yıllarda yeni yönetim teknikleri: 2-stratejik yönetim*. TÜGİAD.
2. Antep, Z., ve Türk, A. (2024). Örgütsel değişim yönetimi kavramının bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi. *Akademik Hassasiyetler, 12*(25), 251-267.
3. Bahar, E. ve Özbozkurt, E. (2021). *Değişim Yönetiminde Örgütsel Kültürün Fonksiyonu. İktisadi ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar*. Eğitim Yayınevi.
4. Boztaş, K. (2007). Eğitimde değişim yönetimi. *Eğitişim Dergisi*, *14*, 1-10.
5. Budak, G., ve Budak, G. (2006). *Kriz ve kriz yönetimi. Çağdaş Yönetim Araçlarından Seçmeler,* Nobel Yayıncılık.
6. Cattell, R. (1950). The principal culture patterns discoverable in the synax dimension of existing nations. *Journal of Social Psychology, 32,* 215-253.
7. Coroğlu, C. (2003). *İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi.* Alfa Yayınları, İstanbul.
8. Downey, H., Hellriegel, D., & Slocum, J. (1975). Environmental uncertainty: The construct and its operationalization. *Administrative Science Quarterly, 20*, 613-629.
9. Düren, A. Z. (2000). *2000'li Yıllarda Yönetim.* Alfa Yayınları, İstanbul.

10. Furnham, A., Kirkcaldy, B. D., & Lynn, R. (1994). National attitudes to competitiveness, money, and work among young people: First, second, and third world differences. *Human Relations, 47*(1), 119-132.
11. Gupta, V., Hanges, P. J., & Dorfman, P. (2002). Cultural clusters: Methodology and findings. *Journal of World Business, 37*(1), 11-15.
12. Hall, E. T., & Hall, M. R. (1990). *Hidden differences: Doing business with the Japanese.* Anchor Books.
13. Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in workrelated values.* Beverly Hills, CA: Sage.
14. Hofstede, G. (1994). The business of international business is culture. *International Business Review, 3(*1), 1-14.
15. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage Publications.
16. Hofstede, G., Hofstede, G.J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind* (3rd Ed.). New York: McGraw-Hill.
17. House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., & Gupta, V. (2004). *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE study of 62 societies*. Sage Publications.
18. Karadağ, D. (2020). *Hofstede'nin kültürel boyutları kapsamında turizm çalışanlarında bölgesel farklılıkların incelenmesi* [Doktora tezi]. Karabük Üniversitesi.
19. Kinicki, A., & Williams B. K. (2008). *Management: A Practical Introduction.* Third Edition, McGraw-Hill International Edition, New York.
20. Koçel, T. (2005). *İşletme Yöneticiliği*. Arıkan Basım Yayım Dağıtım.
21. Özalp İ. (1975). İşletmelerin büyümesinde ortaya çıkan organizasyon sorunları. *Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayım*, Adana.
22. Sandelands, L., Stephen M. R., & Ann, A., (2010). The play of change. *Journal of Organizational Change Management*, 23(1).
23. Stoner, J. A. (1995). *Management*. Pearson Education India.
24. Şimşek, Ş., Akgemci, T., ve Çelik, A. (2008). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış*. Gazi Yayınları.
25. Tayeb, M. (1995). The competitive advantage of nations: the role of HRM and its socio-cultural context. *International Journal of Human Resource Management, 6*(3), 588-605.
26. Tokat, B. (2012). *Örgütlerde Değişim ve Değişimin Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık.
27. Tüz, M. (2004). *Değişim ve kaos ortamında işletme davranışı*. Alfa Akademi Yayınları, Bursa.
28. Töremen, F. (2002). Eğitim örgütlerinde değişimin engel ve nedenleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(1), 185-202.
29. Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişmenin Yönetimi.* Nobel Yayın Dağıtım.

Metaverse Teknolojilerinin Hukuki Boyutları

Mahmut AVCI
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi
mavci18@gmail.com
0009-0005-3518-1037

Ramazan KARACA
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretimi
ramazanka46@hotmail.com
0000-0001-5155-6496

Özet

Bu çalışmanın genel amacı, metaverse teknolojilerinin mevcut ve gelecekteki hukuki boyutlarının bilişim hukukçuları tarafından değerlendirilmesidir. Araştırmanın çalışma grubunu, mesleki tecrübeleri birbirinden farklı olan ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde görev yapan 10 (on) bilişim hukukçusu oluşturmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemi kullanılmıştır. Alan uzmanlarınca onay verilen 7 maddeden oluşan görüşme sorularına verilen cevaplar, betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, bilişim hukukçularının metaverse teknolojilerinin hukuksal açıdan ve hukuk eğitimi açısından verdikleri yanıtlar birbirlerini destekler niteliktedir. Verilen cevaplar analiz edildiğinde, katılımcıların ifadeleri belli başlıklar altında sınıflandırılmış ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, mevcut hukuk sisteminde metaverse teknolojileri ile ilgili herhangi bir mevzuat bulunmamaktadır. Katılımcılar, gelecekte metaverse kavramı ile birlikte sanal ve artırılmış gerçeklik, akıllı kontratlar, blokzincir, nitelikli fikri tapu ve merkeziyetsiz transferler gibi temel web 3.0 teknolojilerinin kullanılmasının, hukuki anlamda önemli değişikliklere yol açacağını belirtmiştir. Bu teknolojiler, mevcut yasaların revize edilmesini, suçların çeşitlenmesini ve cezalandırılmasını gerektirecektir. Ayrıca, hukuk eğitiminin de bu yeni teknolojilere uyum sağlayacak şekilde güncellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak, metaverse teknolojilerinin hukuki boyutları, hem mevcut hukuk sisteminde hem de gelecekteki hukuk uygulamalarında önemli değişiklikler gerektirmektedir. Bu çalışma, bilişim hukukçularının perspektifinden metaverse teknolojilerinin hukuki etkilerini ortaya koyarak, gelecekteki hukuki düzenlemeler ve eğitim programları için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Metaverse, web 3.0, bilişim hukuku

Banka Legal Ekosistemi Çerçevesinde Piyasa Disiplininin Değerlendirilmesi

Dr. Bahriye Brooks
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Ticaret Hukuku A.B.D.
bbasaran@ybu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-0664-8647

Özet

Piyasa disiplini, günümüzün şeffaflık ve azami bilgi paylaşımı odaklı düzenleyici hukuk sisteminin önemli bir unsuru olarak, şirketin kararları nedeniyle mali kayıp riski taşıyan menfaat sahiplerinin, piyasayı takip ederek ve kendi etkilerini kullanarak firmayı denetlediği ve hesap verebilirliğini sağladığı bir durumu ifade eder. Sosyo-ekonomik ve finansal sistemdeki önemlerinden ötürü kendilerine özgü hukuki düzenleme ve denetleme mekanizmalarına tabi kılınmış ve özel bir şirket diyebileceğimiz 'bankalarda' piyasa disiplini, finansal istikrar, tüketicinin korunması ve ekonomik gelişme gibi büyük amaçlara hizmet ettiğinden ayrı bir önemi haizdir. Bankaların uymak zorunda olduğu düzenleyici (regülatif) disiplin mekanizmaları ile iç içe olan piyasa disiplini mekanizmaları, şeffaflığı ve bilgi akışını artırma, kurumsal yönetimi güçlendirme, bankaların ihtiyacı olan sermaye ve likidite gerekliliklerini tespit etme, ahlaki tehlikeyi minimize etme ve sistemi suçlardan ve usulsüzlüklerden arındırma gibi kapsayıcı hedefler içererek tüketicilerin ve yatırımcıların güven içinde mali karar alabilmelerini sağlayarak finansal ekosistemin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda, bankacılıkta piyasa disiplininin hukuki düzenlemesinde dikkate alınacak noktalar, banka-dışı şirketlere tatbik edilecek piyasa disiplini kaidelerinden farklı olmalıdır. Zira, piyasa disiplininin bankalarda tam anlamıyla uygulanmasının sınırlamaları vardır.Finansal kriz durumunda bankalara sunulan yardım mekanizmaları, panik ortamını önlemeye çalışan regülatif disiplin mekanizmalarının varlığı, bankadan halka arz edilen bilginin doğru ve tam olmasının yayılma ve panik etkisi yüzünden tüketici nezdinde önemli olması ve piyasa disiplininin 'batamayacak kadar büyük' şeklinde tabir edilen büyük bankalar nezdinde karşılığının olmayacağı gibi hususlar bu sınırlamalardan bazılarıdır.

Bu araştırma, söz konusu iki disiplin mekanizmasının bankacılık bağlamında incelenmesini ve belirtilen sınırlamaların, yalnızca paydaşlarla sınırlı kalmayıp banka menfaat sahipleri temelinde hukuki düzenlemeye tabi tutulması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hukuk sistemi, güçlü ve istikrarlı bir bankacılık yapısını desteklemek adına, piyasa disiplinini düzenleyici disiplinin tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirmelidir.

Anahtar Kelimeler: banka, piyasa disiplini, hukuk sistemi, düzenleyici disiplin, menfaat sahipleri

Türk Sermaye Piyasalarında Kripto Varlıkların Yeri ve Yeni Yasal Düzenlemenin Türk Yatırımcılar ve İşletmeler İçin Önemi

Perihan Gözüm
Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hukuk
gozumperihan@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1174-8500

Rabia Yıldırım
Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi
ruzumcu@ankara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9861-7636

Özet

İşbu çalışmanın amacı, Türkiye'de kripto varlıklara / kripto paralara ilişkin olarak hazırlanan ilk kanuni düzenlemeyi, 7518 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu, müspet ve menfi yönleriyle, avantaj ve dezavantajlarıyla, hukuki, işletmesel ve ekonomik parametrelere göre analiz etmek suretiyle Türk sermaye piyasalarında kripto varlıkların yerini ortaya koymaktır. Çalışma başta uzun yıllardır yürürlükte olan mevcut ve yeni yürürlüğe giren kanuni düzenlemeler, Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesindeki ilgili komisyon raporları, kanunun gerekçeleri ve Sermaye Piyasası Kurulu düzenlemeleriyle birlikte sermaye piyasaları, yatırım ve işletme alanlarındaki ulusal ve uluslararası akademik eserlerin irdelenmesi ve analiz edilmesi suretiyle hazırlanmıştır. Bireysel yatırımcıları korumayı, ziyadesiyle niş bir piyasayı regüle etmeyi, kurumsal yatırımcıların ve işletmelerin hak ve yükümlülüklerini ortaya koymayı ve de Türkiye'nin uluslararası finansal alandaki itibarını güçlendirmeyi amaçlayan bu yeni düzenleme Türk sermaye piyasalarında kripto varlıkların yerini de baştan ele almaktadır. Zira mezkûr düzenleme ile kripto varlıklara dair ilk kez kanun düzeyinde bir regülasyon hayata geçirilmiş, kripto varlık platformlarının kuruluşu, işleyişi, hizmet sağlayıcıların ortaklarında bulunması gereken özellikler ve sorumluluk esasları kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir. Fakat Kanun gerekçesi, uluslararası regülasyonlar ve yerleşik uygulamalar dikkate alındığında, konunun tamamen çözülmek bir yana dursun uzun vadede daha farklı ve daha büyük sorunların ortaya çıkması ihtimal dahilindedir. Kripto varlıklar ile ilgili işletme, hukuk, finans ve diğer alanlarda çokça eser bulunmakla birlikte işbu çalışmanın odak noktasındaki kanuni düzenleme Temmuz 2024 itibarıyla yürürlüğe girmiş olup yeni süreç hakkında yazılmış çok fazla eser bulunmamaktadır. Dolayısıyla, eserin konuyla ilgili ilk akademik kaynaklardan biri niteliğini taşıması eserin özgünlüğü ve yeniliğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kripto Varlık, Sermaye Piyasaları, Sermaye Piyasası Hukuku, Sermaye Piyasası Kurulu.

1. GİRİŞ

Kripto paralar ya da bir diğer ifadeyle kripto varlıklar, Satoshi Nakamoto isimli kişinin/grubun "*Bitcoin: Uçtan Uca Elektronik Nakit Sistemi (Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System)*" başlıklı makalesini yayımlandığı 2008 yılından günümüze kadar finans ve hukuk dünyasının en çok tartışılan konularından biri olmuştur. Kripto para adı verilen teknolojilerin

günümüze kadar genel anlamda kabul görmüş yeknesak bir tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte, kripto paraların çalışma usullerinden yola çıkılarak hem yurtiçinde hem de yurtdışında, öğretide çeşitli tanımlar yapılmıştır. Yılmaz'a (2023: 21) göre kripto paralar *"...yapısında kriptografi (şifreleme bilimi) kullanılan para birimleri..."* olarak tanımlanabilmektedir. İmamoğlu'na (2024: 46) göre ise kripto paralar teknik olarak *"sanal cüzdanlardan şifre ile alınıp şifre ile kullanılan paralar"* olarak ifade edilebilmektedir

Kripto varlıkların hukuki niteliği ise benzer şekilde uzun yıllardır tartışma konusu olmuş ve yine uluslararası kuruluşlarca tarafından üzerinde mutabık kalınan bir nitelendirme yapılamamıştır. Türk hukuk sisteminde de hukuki bir düzenleme yapılmamış olması dolayısıyla öğretide çeşitli ve birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, geleneksel anlamda paranın temel özelliklerini taşımayan kripto varlıkların birer para birimi olarak kabul edilemeyeceği, maddi bir varlığa sahip olmaması dolayısıyla da eşya olarak nitelendirilmesinin mümkün olmadığı ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ("SerPK") kapsamında düzenlenen menkul kıymetlerden biri olarak düzenlenmediği ileri sürülmüştür (Turanboy, 2019: 62; Özdemir, 2021: 304; Yılmaz, 2023: 89). Bir başka düşünceye göre ise kripto varlıkların sermaye piyasası araçlarından biri olarak nitelendirilmesi noktasında her bir varlık özelinde değerlendirme yapılarak nitelendirme yapılması gerekmektedir (Demirtaş, 2022: 219).

Kripto varlıkların tanımı ve hukuki nitelendirilmesi ile ilgili tartışmalar bir yana dursun, kripto varlıkların temelini oluşturan blokzincir teknolojisi ile geleneksel ödeme yöntemlerine alternatif olacak yeni bir sistem oluşturulması, kullanıcılara daha hızlı, ucuz ve kolay bir ödeme imkânı sunulması ise başlı başına büyük bir dönüşüm olarak değerlendirilmektedir (Iersel, 2022: 57). Kripto varlıklar ile kullanıcılara; vergi ve harç muafiyeti sağlanmış, fiziki olarak saklama sorununun ortadan kaldırılmış, mahremiyetin tesis edilmesi gibi pek çok avantaj sağlanmıştır (İmamoğlu, 2024: 48). Bu sayede kısa bir süre zarfında kripto varlık piyasası dünya üzerindeki pek çok ülke vatandaşı tarafından kullanılan milyarlarca dolarlık bir endüstri haline gelmiştir. Ancak kripto varlıkların sağlamış olduğu avantajların yanında bu tür yeni nesi dijital mal varlıkların dolandırıcılık ve hırsızlık gibi suçlarına elverişli olmaları ve olası spekülasyonlar neticesinde fiyatlarında büyük değişimler yaşanması gibi riskler söz konusu olmaktadır (İmamoğlu, 2024: 41; Brown, 2023). Kripto para kullanımının beraberinde getirdiği bu riskler ve sorunlar regülasyon eksikliği nedeniyle her geçen gün katlanarak büyümektedir, farklı şekiller almaktadır.

Yıllar içerisinde kripto varlıkların kullanılması suretiyle dünyanın çeşitli ülkelerinde dolandırıcılık, sahtecilik ve benzeri hukuksuz eylemlerde bulunulmuş ve hem ülkemizde hem de dünyada on binlerce, yüz binlerce kişi mağdur edilmiştir. Örneğin, 2019 yılında kendisini finans uzmanı olarak lanse eden Ruja Ignatova isimli şahıs, Amerika Birleşik Devletleri'nde ("ABD") OneCoin adlı kripto parayı piyasaya sürerek yatırımcıları 4,5 milyar dolar dolandırmış, sürecin devamında ise ortadan kaybolmuştur (Byrne, 2024). Türkiye'de de 20 Nisan 2021 tarihinde, Thodex Platformu olarak bilinen Koineks Teknoloji A.Ş.'nin kurucusu Faruk Fatih Özer yüksek kâr vaadiyle dolandırdığı kripto varlık yatırımcılarına ait 356 milyon doları da alarak yurt dışına kaçmıştır (Şahin, 2022). Kripto varlıkların hem Türkiye'de hem de dünyanın farklı bölgelerinde dolandırıcılık faaliyetlerinde, kara para aklanmasında ve terörün finansmanında aktif bir biçimde kullanılan araçlar haline gelmesi devletleri ve uluslararası örgütleri bu alanda regülasyon yapma mecburiyetine itmiştir. 2020 yılında ABD'de, *Stablecoin Tethering and Bank Licensing Enforcement* isimli yasa tasarısı sunulmuş, Avrupa Birliği'nde

de 2020 yılında Markets in Cryptto-Assets Regulation (*Kripto Varlık Piyasaları Düzenlemesi* – "MiCA") isimli düzenleme için ilk adım atılmış, bu yeni düzenleme de Nisan 2023'te kabul edilmiştir. Bahsi geçen düzenlemenin Aralık 2024'te yürürlüğe girmesi ve Avrupa ülkeleri için yeni bir hukuki çerçeve oluşturması beklenmektedir. AB'den örnek alınacak şekilde sınırlı sayıda ülke kripto varlıkların alım-satımı, vergilendirilmesi ve kripto para sektöründeki müşterilerin haklarını korumak amacıyla çalışmalara başlamıştır, bu ülkelerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'dir ("Türkiye").

Türkiye 7518 sayılı *"Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* ile bu alanda kanun düzeyinde regülasyon yapan ilk ülkelerden biri olmuştur. 7518 sayılı Kanun, 2 Temmuz 2024 tarihinde 32590 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. İşbu çalışmada, Türkiye'nin kripto paralara dair ilk kanunu, ilk hukuki düzenlemesi olan ve toplum tarafından da *"Kripto Varlık Kanunu"* olarak nitelendirilen bu hukuki düzenleme artıları ve eskileri ile bir bütün olarak ve kapsamlı bir biçimde incelenecektir. Makalede akıcılığın sağlanması adına 7518 sayılı *"Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* yerine kısaca *"Kripto Varlık Kanunu"* terimi kullanılması tercih edilmiştir. İşbu çalışmada Kripto Varlık Yasası ile ulaşılmaya çalışılan amaç, getirilen hukuki düzenlemeler, söz konusu düzenlemelerin Anayasa ve uluslararası düzenlemeler ile uyumu incelenerek söz konusu düzenlemenin, hazırlama amacına uygun olup olmadığı da tartışılacaktır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kripto paraların tarihçesi, hukuki açıdan değerlendirilmesi, avantajları ve dezavantajlarına ilişkin ulusal ve uluslararası literatürde çok sayıda kitap ve makale bulunmaktadır. Söz konusu eserlerde, özellikle de ulusal eserlerde genel olarak kripto paralara dair tanımların ve genel özelliklerinden sunulmasından sonra kapsamlı hukuki düzenlemeler yapılması gerektiği gerekçeleriyle vurgulanmıştır (İmamoğlu, 2024: 114). Bu nedenle işbu çalışmada da Kripto Varlık Kanunu'nun değerlendirilmesinde bu kaynaklardan faydalanılmıştır. Uluslararası eserler bakımından da kripto paraların olumlu ve olumsuz yönlerinin değerlendirildiği eserlerin yanı sıra regülasyonların değerlendirildiği çeşitli eserler bulunmaktadır (Iersel, 2022; Hrabčák & Štrkolec, 2024). İşbu çalışmada diğer ülkelerin ve AB'nin regülasyonları ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği bölümlerde bu eserlere bilhassa atıf yapılmıştır.

Çalışmanın esas konusu olan ve yeni çıkarılan Kripto Varlık Kanunu'nu ile ilgili literatürde henüz herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılan düzenlemenin incelenmesi ve değerlendirilmesi aşamasında öncelikle kanun teklifi ve gerekçesi, daha sonra kanunun gönderildiği esas komisyon olan Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, Türkiye Büyük Millet Meclisi ("TBMM") tutanakları ve Sermaye Piyasası Kurumu'nun ("SPK") 2 Temmuz 2024 tarihinde yapmış olduğu *"Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılara İlişkin Duyuru"* esas alınmıştır. Kripto para düzenlemesinin bağımsız bir kanundan ziyade SerPK'da yapılan değişiklikler ve eklemeler vasıtasıyla yapıldığı dikkate alındığında, sermaye piyasası hukukuna ilişkin menkul kıymet, yatırımcının korunması benzeri kavramların açıklanması noktasında ise genel sermaye piyasası hukuku eserlerinden faydalanılmıştır (Adıgüzel, 2022; Karacan & Karacan, 2021). Son olarak Kripto Varlık Kanunu'nun gerekçesinde kripto varlık hizmet sağlayıcıların sorumluluğunun *"tehlike sorumluluğu"* kapsamına alındığı ifade edilmiş olup *"Tehlike sorumluluğu"* kavramının kapsamı ve içeriğinin tanımlanması amacıyla da temel borçlar hukuku eserlerine atıf yapılmıştır (Kılıçoğlu, 2021; Gümüş, 2021; Eren, 2022: 770).

3. KRİPTO VARLIK KANUNU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Genel Olarak

16 Mayıs 2024 tarihinde 2/2162 Esas Numaralı *"Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklif"* ("Kanun Teklifi") TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur. Yasa tasarısı hakkında rapor hazırlanması amacıyla asli komisyon olarak Plan ve Bütçe Komisyonu'na, tali komisyon olarak ise Adalet Komisyonu ile birlikte Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar, Bilgi ve Teknoloji Komisyonu'na havale edilmiştir.

Plan ve Bütçe Komisyonu 30 Mayıs 2024 tarihinde 32. birleşimini gerçekleştirmiş, komisyonda Kanun Teklifi hakkında olumlu ve olumsuz çeşitli görüşler ileri sürülmüş, eksiklikleri ve değiştirilmesi gereken noktalar kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından verilen 8 numaralı Karar ile Kanun Teklifi, bazı maddelerinde değişiklikler yapılarak kabul edilmiş ve Kanun Teklifine ilişkin rapor 5 Haziran 2024 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur. Her ne kadar Kanun Teklifi Plan ve Bütçe Komisyonu'nda onaylanmış olsa da çalışmamızın devamında değinileceği üzere, komisyonda yer alan bazı milletvekilleri tarafından Kanun Teklifinin çeşitli yönlerden Anayasa ve diğer düzenleyici işlemlere aykırı olduğu, öngörülen düzenlemelerin çerçeve hükümler olduğu ve bu nedenle TBMM'nin nitelikli kanun oluşturma hak ve görevinden alıkonulmasına sebebiyet verdiği gerekçeleri ile olumsuz görüş bildirilmiştir. TBMM Genel Kurulu'nun 26 Haziran 2024 tarihli 96. Birleşiminde 231 kabul oyu ve 75 ret oyu ile 2/2162 sayılı *Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi"*nin Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından yapılan değişikliklerle kabul edilen son halinin kanunlaştırılmasına karar verilmiştir. Netice itibarıyla 7518 sayılı *"Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"* 2 Temmuz 2024 tarihinde 32590 sayılı Resmî Gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. İşbu çalışmanın devamında Kripto Varlık Kanunu kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

3.2. Kanunun Amacı

Kripto varlıklara ilişkin düzenlemeler her ne kadar SerPK'da değişiklik yapılması ile sermaye piyasası hukukuna entegre edilmişse de sermaye piyasası hukukundan çeşitli yönlerden ayrılmakta ve kripto varlıklara ilişkin spesifik özellikler arz etmektedir. Bu nedenle Kripto Varlık Kanunu incelenirken kanun koyucunun ulaşmak istediği spesifik amaçlar ile uygulamaya dair gereklilikler dikkate alınacaktır. Ancak değerlendirmeler yapılırken kanun koyucunun amacı ile piyasa gerekliliklerinin yanında temel sermaye piyasası uygulamalarının da dikkatle üzerinde durulması gerekmektedir. Bu nedenle madde metinlerine geçmeden önce Kripto Para Kanunu'nun amaçları üzerinde durulması ihtiyacı hasıl olmuştur.

3.2.1. Kripto Varlıkların Kullanımının ve İşlem Hacminin Artması

Kripto varlıkların kullanımı, alım satımı, kripto para madenciliği, kripto para borsalarında yapılan işlemler ve işlem hacimleri her geçen gün artmaktadır. Türkiye de kripto para kullanımında ve kripto paraların alım satımında önde gelen ülkelerden biri konumundadır. Statistica'nın 2020 yılında 74 ülkeyi kapsayacak şekilde gerçekleştirdiği anket çalışmasında kripto paraların kullanılmasında Türkiye'nin Nijerya, Vietnam ve Filipinler'den sonra kripto paraları en çok kullanan ve bu alana bireysel yatırımcılar nezdinde en fazla yatırım yapan 4. ülke konumunda olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ülkür, 2023: 54). Kanun Teklifinin genel gerekçesinde de kripto paraların kullanımının küresel düzeyde arttığı, Covid-19 döneminde kişilerin risk alma isteklerinin değişmesinin kripto paraların yaygınlaşmasına neden olduğu, Türkiye'de de kripto para platformlarında hesap açan ve işlem yapan kişi sayısının 10 milyon

civarında olduğu ifade edilmiştir. Plan ve Bütçe Komisyonu toplantısında Ağrı ve Antalya milletvekillerinin sunmuş oldukları muhalefet şerhinde de Chainalysis firmasının araştırmasına göre Türkiye'nin 2023 yılındaki kripto para hacminin 1700 milyar doları aşarak dünya sıralamasında 4. sıraya çıktığı ifade edilmiştir (Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu, 2024). Gerekçede Kripto Varlık Kanunu'nun oluşturulma sebebinin blokzincir teknolojisini engellemek olmadığı, aksine bu teknolojilerin faydalarının dikkate alındığı, teknolojinin değil alım satım faaliyetlerinin düzenleme altına alınmasının amaçlandığı ifade edilmiştir. Kanaatimizce kanun koyucunun bu yöndeki yaklaşımı yerinde bir yaklaşımdır. Zira Türkiye İstatistik Kurumu'nun 10 Şubat 2024 tarihinde yayımladığı verilere göre Türkiye nüfusu 85 milyon civarında olup nüfusun yaklaşık %11'i kripto varlıklara yatırım yapmakta ve bu oran her geçen gün artmaktadır. Hal böyleyken, Türkiye'nin genç ve hızla artan nüfusu da dikkate alındığında kripto varlıkların yasal bir çerçeveye alınmasının ve bu yatırımcıların kullanılmasının zaruri bir ihtiyaç haline geldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2.2. Kripto Para Kullanıcılarının Korunması

Kripto Varlık Kanunu'nun temelinde şüphesiz kripto para kullanıcılarının korunması amacı yer almaktadır. Ülkemizde ve dünyada kripto para platformları aracılığıyla binlerce kişi dolandırılmakta ve mağdur edilmektedir. Var olmayan kripto varlıkların satılması, kripto para cüzdanlarının usulsüz bir şekilde ele geçirilmesi yahut kripto para borsası sahiplerinin müşterilere ait varlıklara el koyması suretiyle kullanıcılar dolandırılmakta her geçen gün kayıplar ve riskler daha vahim bir hal almaktadır. 2021 yılında yaşanan Thodex skandalının devamında yine benzer dolandırıcılık skandalları görülmüş öyle ki Smart Coin Trade vakası ile yaklaşık 40.000 kişi toplamda 1 milyar dolar dolandırılmıştır (Dölek, 2024). Kullanıcılara kripto para üzerinden yüksek kâr vaadinde bulunan şirket, aslında hiç var olmayan STC adlı kripto paranın alım satımı üzerinden kâr elde edildiğini iddia ederek çeşitli paralar ve kar payları dağıtmış, bu sayede kullanıcı sayısını zamanla arttırmıştır. Kullanıcı sayısının ve kullanıcıların sisteme yatırdığı paranın önemli meblağlara ulaşması üzerine toplanan paralar, yine Thodex vakasında olduğu gibi yurtdışına kaçırılmıştır

Tüm bu olumsuz örnekler, kripto varlıklara bu denli ilgi duyan yatırımcıların korunması gerekliliğini ortaya koymuş ve nihayetinde Türk kanun koyucu gerekli adımları atmıştır. Hazırlanan yeni kanuni düzenlemede kripto para kullanıcıların güvenliğinin ön plana alındığı açıkça görülmekte ve bu husus madde gerekçelerinde de tekrar edilmektedir. Örneğin; kripto varlık hizmet sağlayıcılarına ilişkin 3. maddesinin 2. fıkrasının gerekçesinde sistemlerin güvenli bir şekilde yönetilebilmesi için hizmet sağlayıcılarına yükümlülükler getirildiği, teknolojik altyapısının güvenliğinin sağlanması için TÜBİTAK tarafından kriterlerin belirleneceği öngörülmüştür. Aynı maddenin 3. fıkrasının gerekçesinde platformların ortak ve yönetim kurulu üyelerinin sahip olması gereken asgari şartların getirilmesinin amacının kripto para işlemlerinin gerektirdiği dürüstlük ve itibarın sağlanması olduğu vurgulanmıştır. Kripto Varlık Kanunu'nun 4. maddesinin gerekçesinde de *"platformlara nezdlerinde gerçekleşen işlemlerin güvenilir, şeffaf, etkin, istikrarlı, adil, dürüst ve rekabetçi bir şekilde gerçekleşmesinin sağlanması yükümlülüğü getirilmektedir"* şeklindeki ifadelerle güvenlik ve şeffaflık hususu bir kez daha vurgulanmıştır.

3.2.3. Türkiye'nin FATF'ın Gri Listesinden Çıkarılması

Uluslararası terminolojide Financial Action Task Force olarak bilinen Mali Eylem Görev Gücü, kara para aklanması faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla alınabilecek tedbirleri incelemek

ve geliştirmek amacıyla 1989 yılında G7 ülkeleri tarafından kurulmuştur (Zarate & Watson, 2022: 370). FATF'a kara para aklama tekniklerini ve eğilimlerini inceleme ile ülkelerce alınmış önlemleri gözden geçirme yetkisi tanınmış ve daha sonra bu yetki terörün finansmanı ile mücadeleyi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir FATF tarafından belirlenen standartlar FATF 40 Tavsiyesi olarak anılmakta ve Bu tavsiyelere uyulup uyulmadığını gözlemlemek amacıyla karşılıklı değerlendirme çalışmaları yaparak tespit edilen eksikliklerin giderilmesini talep etmektedir (Işık, 2022: 40). Değerlendirmeler neticesinde tavsiyelere uymayan ülkeler gri veya kara listeye alınmakta ve bu şekilde ülkelerin FATF 40 Tavsiyelerini uygulamalarını sağlaması amaçlanmaktadır. Türkiye, kara paranın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadelede eksikliklerinin olduğu ve yeni teknolojiler ile ilgili ek tedbirler almadığı gibi gerekçelerle 2021 yılında gri listeye alınmıştır (Işık, 2022: 408).

Türkiye FATF'nin gri listesinden çıkmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmış ancak kripto varlıklar ile ilgili mevzuat boşluğu Kripto Varlık Kanunu'na kadar devam etmiştir. Plan ve Bütçe Komisyonu'nun hazırlamış olduğu raporda da ifade edildiği üzere çeşitli milletvekilleri Türkiye'nin gri listeden çıkmak için sağlaması gereken 40 şarttan 39'unu sağladığı, Kripto Varlık Kanunu'nun kabulü ile beraber gri listeden çıkmasının beklendiğini belirtmişlerdir. Nitekim 26 Haziran 2024'te Kripto Varlık Kanunu'nun kabulünün hemen ardından beklendiği üzere FATF, Türkiye'nin gri listeden çıkarılmasına karar vermiştir (FATF, 2024). Bu açıdan değerlendirildiğinde Kripto Varlık Kanunu'nun ortaya çıkış amaçlarından birinin kısa sürede gerçekleştiği ve bunun bile kanunun varlığının önemini açıkça gösterdiği ifade edilebilir.

3.3. Kripto Varlık Yasası ve Değerlendirilmesi

Kripto Varlık Kanunu'nu ile 6362 sayılı SerPK'nın 3, 13, 46, 74, 99,101, 103 ve 130. maddelerinin değiştirilmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda SerPK'ya 35/B, 35/C, 99/A, 99/B, 109/A, 110/A, 110/B, 115/A ve Geçici 11. maddenin eklenmesi teklif edilmiştir. Çalışmada bu maddeler düzenlenme sırasına göre değil amaç ve kapsamları çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur.

3. 3. Tanımlar

Kripto Varlık Kanunu'nun 1. maddesi ile SerPK'nın *"Tanımlar"* başlıklı 3. maddesine "*Cüzdan, kripto varlık, kripto varlık hizmet sağlayıcı, kripto varlık saklama hizmeti, platform ve TÜBİTAK"* tanımları eklenmiştir. Yapılan bu düzenleme ile ilk kez başta kripto varlık kavramı olmak üzere kripto varlıklar ile ilgili temel kurum, kavram, süreç ve uygulamalar yasal olarak tanımlanmıştır.

Bu kapsamda kripto varlık, *"Dağıtık defter teknolojisi veya benzer bir teknoloji kullanılarak elektronik olarak oluşturulup saklanabilen, dijital ağlar üzerinden dağıtımı yapılan ve değer veya hak ifade edebilen gayri maddi varlıklar"* olarak tanımlanmıştır. Bu tanım genel anlamda kripto varlıkların genel özelliklerini taşıması bakımından yerindedir. Fakat gerekçede kripto varlıkların; fayda kripto varlıkları, elektronik kripto para kripto varlıkları, menkul kıymet kripto varlıkları gibi türlerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Kripto paraların çeşitli kategorilere ayrılmasına rağmen, hukuki nitelik bakımından *"gayri maddi varlık"* olarak ifade edilmesinin ilerleyen dönemlerde çeşitli handikapları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Zira farklı türdeki kripto paralara uygulanacak hukuk ve olası uyuşmazlıklarda davaların görüleceği görevli mahkemelerin tespiti aşamasında zorlukları beraberinde getirebilecek niteliktedir. Kripto varlıklar her ne kadar SerPK kapsamına dahil edilmişse de kanun koyucu bu varlıkları

klasik anlamda birer menkul kıymet olarak kabul etmemiştir. Nitekim menkul kıymetler ortaklık ve benzeri haklar sağlama, belirli bir meblağı temsil etme, yatırım aracı olma, dönemsel gelir sağlama, kıymetli evraklara özgü özelliklere sahip olma gibi niteliklere sahiptir (Adıgüzel, 2022: 130). Fakat kripto varlıkların tamamı bakımından bu özelliklerin var olduğunu söylemek mümkün değildir.

Kripto varlık hizmet sağlayıcıları kavramı platformlar, saklama hizmeti sunan kuruluşlar, yapılacak düzenlemeler ile kripto varlıkların ilk satış ve dağıtımı ile çeşitli hizmetler sunan kuruluşlar olarak ifade edilmiştir. Tanım hizmet sağlayıcılar bakımından genel bir tanım içermektedir. Dolayısıyla SerPK'nın çıkaracağı tebliğler gibi ikincil düzenlemeler ile kripto varlık hizmet sağlayıcılarının yapısının ve kapsamının genişleyebileceği sonucuna ulaşılabilir. Cüzdan kavramı ise kripto varlıkların özel ve açık anahtarlarının depolanmasını sağlayan, kripto varlıkların transfer edilmesine imkân tanıyan teknolojiler olarak ifade edilmiştir. Kripto varlık saklama hizmeti, cüzdanlara ilişkin özel anahtarların yönetimi, saklanması ve SPK tarafından belirlenecek diğer hizmetlerini ifade etmektedir. Bu kavramlar genel bir çerçeve çizmekte ancak ayrıntılı açıklamalara yer vermemektedir. Bu nedenle SPK'nın çıkaracağı tebliğler ve ikincil düzenlemeler ile mezkûr kavramlara ilişkin ayrıntılı tanımlara yer verilmesi mümkündür.

3.4. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılara İlişkin Esaslar ve Hizmet Sağlayıcının Yükümlülükleri

Kripto varlık hizmet sağlayıcı kavramı Kripto Varlık Kanunu'nun 1'inci maddesinin cc bendinde; *"Platformları, kripto varlık saklama hizmeti sağlayan kuruluşları ve bu Kanuna dayanılarak yapılacak düzenlemelerde kripto varlıkların ilk satış ya da dağıtımı dâhil olmak üzere kripto varlıklarla ilgili olarak hizmet sağlamak üzere belirlenmiş diğer kuruluşlar"* olarak tanımlanmıştır.

Bu kapsamda hizmet sağlayıcılar kripto varlıkları saklayan, alım satımına aracılık yapan, müşterilere kripto varlıkların satışına yahut dağıtımına ilişkin hizmetleri sunan ve SPK tarafından yapılacak alt düzenlemeler ile belirlenecek diğer hizmetleri sunan platform ve benzeri kuruluşlardır. Çalışmanın önceki bölümünde de izah edildiği üzere; Kripto Varlık Kanunu müşterileri korumak ve kripto varlıkların suç işlemek yahut suçtan kaynaklanan gelirleri aklamak gibi faaliyetler için kullanılmasının önüne geçmek amacı ile oluşturulmuştur. Kripto varlıkların temelini oluşturan blokzincir teknolojisi ve getirmiş olduğu anonimlik ve uçta uca şifreleme gibi özellikler şüphesiz bu amaçların önünde önemli birer engel teşkil etmektedir. Kanun koyucu, Kripto Varlık Kanunu'nun çeşitli maddelerinde hizmet sağlayıcılara ilişkin ağır ve kapsamlı yükümlülükler getirmek suretiyle bu amaçlar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Kripto Varlık Kanunu, hizmet sağlayıcılara ilişkin pek çok yükümlülük ihtiva etmesinin yanında SPK'ya daha kapsamlı düzenlemeler yapma yetkisi vermektedir. Bu çalışmada öncelikle kripto varlık hizmet sağlayıcıların kurulması, ortaklık yapısı ve ortaklara ilişkin hükümler incelenecek, yapılan düzenleme ile getirilen mevcut yükümlülükler değerlendirilecek, SPK'ya ek düzenleme yapma yetkisi verilen haller üzerinde durulacaktır.

3. 4. 1. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıların Kurulması

Kripto Varlık Kanunu'nun 3. maddesi ile SerPK'ya *"Kripto varlık hizmet sağlayıcıları ve kripto varlıklara ilişkin hükümler"* başlıklı 35/B maddesinin eklenmesi uygun görülmüştür. Bu

madde ile hizmet sağlayıcı kuruluşların kurulması ve faaliyete başlaması SPK'nın iznine tabi tutulmuştur. Bu kuruluşların faaliyete başlaması, devam etmesi, ortaklık yapısı, pay devirleri, yönetimi, organizasyonu ve faaliyetlerin durdurulması SPK tarafından belirlenecek esaslara göre yapılacaktır.

Kripto Varlık Kanunu madde 17 ile SerPK'ya eklenen Geçici 11. madde ile mevcut kripto varlık platformları ile yeni kurulacak hizmet sağlayıcılara ilişkin esaslar düzenleme altına alınmıştır. Mezkûr madde uyarınca halihazırda faaliyette bulunan kripto varlık hizmet sağlayıcıları Kripto Varlık Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 1 ay içerisinde SPK tarafından belirlenecek belgeler ile birlikte SPK 'ya başvuruda bulunmak ve faaliyet izni almak zorundadırlar. Bu düzenlemenin lisans zorunluluğu getiren MiCA ile paralel bir düzenleme olduğu söylenebilir. Zira MiCA madde 53 ile kripto varlık hizmetlerinde bulunmak isteyen kişi ve kurumlar bakımından lisans zorunluluğu getirilmiştir (Çetin, 2023, 148). İzin almak ve faaliyetlerine devam etmek istemeyen platformların, müşterilerin menfaatlerini korumak suretiyle 3 ay içerisinde tasfiye kararı alacaklarına ve bu süre zarfında yeni müşteriler edinmeyeceklerine dair beyanda bulunmaları gerekmektedir. Tasfiye kararı alacak kuruluşların ise durumu internet sitelerinde açıklamaları ve müşterilerine bu durumu bildirmeleri zorunlu tutulmuştur. Kanunun yürürlük tarihinden sonra faaliyete başlayacak olan hizmet sağlayıcılar bakımından ise faaliyetlere başlamadan önce SPK'ya başvurarak, SPK'nın yapacağı düzenlemelerde öngörecekleri şartları sağlayacaklarını ve faaliyet izni almak üzere başvuru yapacaklarını beyan etmelidirler. Söz konusu maddenin 2'nci fıkrası ile SPK'nın düzenlemeleri yayımlandıktan sonra SPK tarafından belirlenecek süre içerisinde faaliyet izni başvurusunda bulunmadan kripto varlık hizmet sağlayıcılığı faaliyetinde bulunanların SerPK'nın 99'A ile 109/A maddeleri uyarınca cezalandırılacağı kabul edilmiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu 2 Temmuz 2024 tarihinde *"Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılara İlişkin Duyuru"* yayımlayarak halihazırda faaliyette bulunan ve faaliyetlerine devam etmek isteyen platformların 2 Ağustos 2024 tarihine kadar duyuru ekinde yer alan Ek 1 ve Ek 2 belgeleri ile birlikte SPK'ya başvurmak zorunda olduklarını bildirmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2024: 2). Tasfiye kararı verecek olan platformların ise aynı tarihe kadar ilan metninin ekinde yer alan Ek 2'yi doldurarak SPK'ya bildirimde bulunmalarını talep etmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2024: 1). SPK'nın alt düzenlemeleri ilan edilinceye kadar faaliyete başlamak isteyen hizmet sağlayıcıların ise Ek 1 ve Ek 2 belgeleri çerçevesinde SPK'ya yazılı olarak bildirmeleri gerektiğini duyurmuştur (Sermaye Piyasası Kurulu, 2024: 1). Yurtdışında yerleşik hizmet sağlayıcıların ise Türkiye'de yerleşik kişilere dair eylemlerini 2 Ekim 2024 tarihine kadar sona erdirmeleri gerektiği ilan edilmiştir (Sermaye Piyasası Kurulu, 2024: 3). Kripto Varlık Yasası'nın yürürlüğe girmesi üzerine Türkiye'de faaliyet gösteren fakat yurt dışında yerleşik olan Binance platformu 2 Temmuz 2024 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye'den erişime açık olduğunu ancak Türkçe dil seçeneğinin üç ay içerisinde kademeli olarak kapanacağını ve Türkiye'deki pazarlama faaliyetlerini durduracağını ilan etmiştir (Binance , 2024).

Kripto Varlık Kanunu'nun8'inci maddesi ile SerPK'ya 99/A maddesinin eklenmesi ve 12. maddesi ile SerPK'ya 109/A maddesinin eklenmiştir. *"İzinsiz kripto varlık hizmet sağlayıcılığı faaliyeti"* başlıklı SePK 109/A maddesi ile SPK'dan izin almadan hizmet sağlayıcılığı faaliyetinde bulunan gerçek kişiler ile tüzel kişilerin yetkililerinin üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ve aynı zamanda beş bin günden on bin güne kadar adli para cezasıyla cezalandırılmasına karar verileceği düzenlenmiştir. *"Kripto varlık hizmet sağlayıcıların faaliyetlerinde*

uygulanacak tedbirler" başlıklı SerPK 99/A maddesi ile izinsiz kripto varlık hizmet sağlayıcılığı kapsamında yer alan diğer faaliyetler listelenmiştir. Merkezi yurt dışında bulunan kripto varlık platformlarının Türkiye'deki kişilere yönelik faaliyetlerde bulunulması yahut SPK tarafından yayımlanacak ikincil düzenlemeler çerçevesinde yasaklanacak hizmetlerin Türkiye'de yerleşik kişilere sunulmasına dair faaliyetler de SerPK'ya 109/A kapsamında suç olarak kabul edilmiştir. Türkçe web sitelerinin yahut Türkiye'de iş yerinin açılması, sunulan hizmetlere yönelik Türkiye'de yerleşik olan kişiler aracılığıyla reklam, tanıtım ve benzeri faaliyetlerde bulunulmasının Türkiye'de yaşayan kişilere yönelik işlemler kapsamında olduğu ifade edilmiştir. Ancak SPK'ya Türkiye'de yaşayan kişilere yönelik işlemlerin tespitine dair ek kıstaslar getirmesi için yetki verilmiştir.

Kripto Varlık Yasası ile SerPK'ya eklenen 99/A maddesinin 1. fıkrasında yer alan *"Faaliyetlerin Türkiye'de yerleşik kişilere yönelik olduğunun tespitine ilişkin ilave kıstaslar Kurul tarafından belirlenebilir"* ibaresinin 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ("Anayasa") 38. maddesine aykırılık teşkil ettiği düşünülmektedir. Anayasa'nın 38. maddesi uyarınca *"Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılamaz; kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez… Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur"* düzenlemesine haizdir. Öğretide *"suçta ve cezada kanunilik ilkesi"* olarak adlandırılan bu ilkenin, temel olarak ceza hukukunda geçerli olmak üzere kabahatler ve disiplin suçları bakımından da geçerli olduğu kabul edilmektedir. Kanunilik ilkesinin bir sonucu olarak suç teşkil eden eylemlerin ve verilecek cezaların kanun ile açık bir şekilde tanımlanmış olması (belirlilik ilkesinin varlığı) gerekmektedir (Koca & Üzülmez, 2023: 440). Anayasa Mahkemesi 2012/1035 sayılı 17/7/2014 tarihli bir kararında da; *"Kanunun varlığı kadar kanun metninin ve uygulamasının da bireylerin davranışlarının sonucunu önceden öngörebilecekleri kadar hukuki belirlilik taşıması bir diğer ifadeyle kanunun kalitesi de kanunilik koşulunun sağlanıp sağlanmadığının tespitinde önem arz etmektedir"* şeklindeki ifadelerle belirlilik ilkesinin önemini bir kez daha vurgulamıştır (Özpolat, 2018: 616). Ancak SerPK madde 99/A ile SPK'ya izinsiz kripto varlık hizmet sağlayıcılığı faaliyetinin bir çeşidi olan yurtdışı merkezli platformların Türkiye'de bulunan kişilere yönelik faaliyetlerde bulunmasına dair ek kıstaslar belirleme yetkisinin verilmesi çeşitli muallaklıkları beraberinde getirebilir ve bu da belirlilik ilkesinin zedelenmesine sebep olabilir. Nitekim belirlilik ilkesi gereğince kanunların hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde açık ve uygulanabilir olması, idarenin keyfi uygulamalarının önüne geçecek tedbirleri içermesi gerekmektedir (Kocasakal, 2015: 30).

Kripto Varlık Kanunu ile SPK'ya suç teşkil edecek fiilleri düzenleme yetkisinin verilmiş olması, öğretide *"çerçeve kanun", "beyaz hüküm"* yahut *"açık ceza normu"* olarak adlandırılan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Öğretide, bu tip çerçeve hükümlerin kanunilik ilkesinin dolanılması için kullanıldığı ve Anayasa'nın 38. maddesine aykırılık teşkil ettiği yönünde hâkim bir görüş mevcuttur. (Koca & Üzülmez, 2023: 452; Özgenç, 2023: 715).

3. 4. 2. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıların Ortaklık Yapısı

Kripto Varlık Kanunu madde 3/II uyarınca; hizmet sağlayıcıların sistemlerin güvenliğini sağlamak adına gereken önlemleri alması ve kontrolleri yapması, bu amaçla gerekli sistem ve birimleri oluşturması gerekmektedir. Hizmet sağlayıcılara ait teknolojik alt yapıların TÜBİTAK tarafından belirlenecek kriterlere uygun olması zorunluluğu bulunmaktadır. Bu fıkranın, madde gerekçesinde de ifade edildiği üzere, kripto para sistemlerinin güvenilir bir

biçimde çalışması bakımından yerinde bir düzenleme olduğu söylenebilir. Zira siber güvenliğe dair sorunlar kullanıcılar bakımından büyük bir risk teşkil etmektedir. Ancak teknik standartların belirlenmesi noktasında nasıl bir yol izleneceği zaman içinde görülecektir.

Kripto Varlık Kanunu madde 3/III ile varlık hizmet sağlayıcıların ortaklarının sahip olması gereken şartlar tespit edilmiştir. Mezkûr fıkra ile ortaklara ilişkin olumlu ve olumsuz şartlar sunulmuştur. Bu kapsamda ortakların müflis olmaması, konkordato ilan etmiş olmaması, uzlaşma suretiyle yeniden yapılandırma başvurusu onaylanmış kişilerden olmaması gerekmektedir. Yine ortakların daha önceden faaliyet izni iptal edilmiş sigorta, faktöring, finansal kiralama, emeklilik, tasarruf finansman, varlık yönetim, ödeme işleticileri ve ödeme hizmeti sağlayıcıları, para ve sermaye piyasasında işlem yapan kuruluşlarda %10'un üzerinde payının bulunmaması ve kontrol sahibi olmaması şartı aranmaktadır. Kontrolü elinde bulunduran kişi kavramı kanaatimizce 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu madde 195'te düzenlenen *"hâkim teşebbüs"* kavramı ile paralel bir düzenlemedir.

Madde 3/III-a ile kripto varlık hizmet sağlayıcılarının ortaklarının çeşitli suçlardan dolayı hüküm giymemiş olmasına dair düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda ortakların mülga 765 sayılı mülga Türk Ceza Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile özel kanunlarda yer alan zimmet, dolandırıcılık, güveni kötüye kullanma, irtikap, rüşvet, hileli iflas ve hırsızlık gibi yüz kızartıcı suçlardan hüküm giymemiş olmaları gerekmektedir. Ortakların istimal ve istihlâk kaçakçılığı haricindeki kaçakçılıklar, ihaleye fesat karıştırma, banka ve kredi kartlarının kötüye kullanılması, kara para aklama, bilişim sistemlerini bozma, engelleme, değiştirme, verileri yok etme ve terörizmin finansmanı gibi suçlardan da hüküm giymemesi şartı bulunmaktadır. Bu suçların yanında 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un 5. maddesi ile sayılan suçlar ile Devlete karşı işlenen suçlar ile 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlar ile vergi kaçakçılığına ilişkin suçlardan dolayı mahkûm olmaması gerekmektedir. Aynı zamanda kasten işlenmiş bir suçtan dolayı 5 yıldan daha uzun süreli kesinleşmiş bir mahkûmiyetin olmaması aranmaktadır. Ortakların SerPK'nın 101. maddesi uyarınca bilgi suistimali ve piyasa dolandırıcılığı suçlarından dolayı hakkında kısıtlama kararı verilmiş kişilerden olmamaları ve son olarak gereken mali güç ve itibara sahip olması şartı aranmıştır. Hizmet sağlayıcının dağıtılabilir kârının yarıdan fazlasını almaya yahut yönetim kurulunun çoğunluğunu seçmeye yetkili kişiler ve de imtiyazlı pay sahiplerinin bazıları ortakların taşıması gerektiği şartları taşımak zorunda tutulmuştur. Yönetim kurulu üyeleri ile hizmet sağlayıcı kurumu temsile yetkili kişilerin de mali güç şartı dışındaki tüm bu şartları taşıması gerektiği öngörülmüştür.

Kripto Varlık Yasası ile kripto varlık hizmet sağlayıcıları ve ortakları bakımından asgari şartların getirilmesi yerinde bir düzenlemedir. Zira işbu düzenlemeden önce kripto varlık piyasasında faaliyet göstermek isteyen kişiler herhangi bir mevzuata tabi olmaksızın platformlar açmakta ve bu platformları dolandırıcılık ve benzeri faaliyetlerde kullanma imkânına sahip olmaktaydı. Bu durum kripto paraya dayalı dolandırıcılık faaliyetlerinin artmasına sebebiyet vermekte idi. Ortaklara ilişkin şartlar incelendiğinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 8. maddesi ile paralel bir yaklaşımın olduğu görülebilir. Kripto para faaliyetlerindeki yüksek işlem hacimleri göz önünde bulundurulduğunda bunun yerinde bir düzenleme olduğu söylenebilir. Ancak kripto para hizmet sağlayıcılarının hangi yapıda ve hangi asgari sermaye tutarlarında kurulacağının belirlenmesi daha uygun olabilirdi. Nitekim SerPK'ya bu konuda bir düzenleme yapma yetki verilmiş olsa da Bankacılık Kanunu'ndaki gibi

bir asgari sermaye tutarı ve platformlar bakımından şirket türünün belirlenmesinin daha doğru bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Zira AB düzenlemesi olan MiCA'da hizmet sağlayıcıların sunmuş olduğu hizmetlere göre, 50.000 Euro ile 150.000 Euro aralığında çeşitli asgari sermaye tutarları benimsenmiştir (Çetin, 2023: 55).

Kripto Para Kanunu madde 3 uyarınca, kripto para hizmet sağlayıcıları kanunda açıkça gösterilen hükümler dışında SerPK'nın diğer maddelerinin dışında bırakılmış, bunlara ilişkin düzenlemelerin SPK'nın takdiri ile gerçekleştirileceğine karar verilmiştir. Görüldüğü üzere Kripto Para Yasası kripto varlık platformlarına ilişkin genel bir çerçeve çizmekte, kalan konuların düzenlenmesine takdir yetkisini SPK'ya bırakmaktadır. İkincil düzenlemeler bakımından SPK'ya sınırsız bir yetki verilmiş olması Kanun Teklifinin eleştirildiği noktalardan biri olmuştur. Teknolojiyle birlikte hızlı bir şekilde gelişen kripto varlıklara dair düzenlemenin çerçeve bir şekilde yapılarak SPK'ya hızlı bir şekilde karar alma imkânı tanınması olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Zira böylesine hızlı gelişen bir sektörde düzenlemelerin kanun ile yapılması çeşitli zorlukları ve gecikmeleri beraberinde getirebilir. Lakin sınırların bu denli geniş bir biçimde çizilmiş olması şüphesiz istenmeyen sonuçlara da sebebiyet verebilme potansiyeline sahiptir.

3. 4. 3. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıların Yükümlülükleri

Yukarıda izah edildiği üzere kanun koyucu kripto varlıklara ilişkin düzenlemeyi yaparken, bir yandan kripto varlık müşterilerini korumayı ve Türkiye'nin FATF'nin gri listesinden çıkarılmasını sağlamayı amaçlamış diğer yandan ise kanunun gerekçesinde de ifade edildiği üzere kripto varlıklara ilişkin sektörleri engelleyici bir yaklaşımdan uzak durmayı tercih etmiştir. Bu amaçla öncelikle kripto varlıkların kara paranın aklanması ve terörün finansmanı gibi suçların işlenmesinde birer araç olarak kullanımının önüne geçilmesine dair düzenlemeler yapmıştır. Kripto varlık platformlarının yükümlülüklerinin de bu amaçlar doğrultusunda belirlendiğini söylemek mümkündür. Zira düzenlemelere ve madde gerekçelerine bakıldığında pek çok maddenin temelinde bu amaçların yattığı açık bir şekilde görülebilmektedir.

Kripto Varlık Kanunu'nda, kripto varlık hizmet sağlayıcılarının yükümlülükleri tek bir maddede değil kanunun çeşitli maddelerinin fıkralarında düzenlenmiştir. Yukarıda izah edildiği üzere, hizmet sağlayıcılarının yükümlülüklerinden ilki öncelikle SPK'dan faaliyet izni almaktır. SPK'nın yapacağı ikincil düzenlemeler ve oluşturacağı tebliğler kapsamında izin alınması zorunlu tutulmuştur.

Kripto Varlık Kanunu madde 4 ile müşteri ile platformlara, müşterilerin şikâyet ve itirazlarını çözmek üzere çeşitli birimler oluşturulması yükümlülüğü getirilmiştir. Yine müşterileri korumak ve hizmet sağlayıcıların müşterilerini zarara uğratmasının önüne geçmek amacıyla söz konusu platformları sorumluluktan kurtaracak şekilde oluşturulan sözleşme şartlarının geçersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu düzenleme halihazırda 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 20. maddesi ile düzenlenen *"genel işlem koşulları"* ve 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 5. maddesi ile hüküm altına alınan *"tüketici sözleşmelerindeki haksız şartlar"* kavramları ile paralel bir düzenlemedir. Kanun koyucunun platformların müşteri aleyhine yapacağı sorumsuzluk anlaşmalarının geçersizliğinin altını tekrar çizmesi kripto varlık müşterilerinin korunmasına verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir.

Kripto varlık hizmet sağlayıcılarının yükümlülüklerinden bir diğeri ise sistemsel açıdan

güvenliği sağlamak, bu amaçla kontrol birimleri oluşturmak ve teknolojik altyapılarını kurmaktır. Ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde yaşanan kripto varlık hırsızlıkları kanun koyucunun bu yönde bir düzenleme yapmasını zorunlu kılmıştır. Zira kripto varlık platformlarının sunduğu saklama hizmetlerine dair teknolojik altyapının yeterince güçlü olmaması değeri milyarlarca dolara ulaşan kripto varlık hırsızlıklarına sebep olmaktadır. 2018 yılında Japonya'da faaliyet gösteren Coincheck piyasasından yaklaşık 500 milyon Amerikan doları değerinde kripto varlık çalınmış (BBC, 2018), 2022 yılında ABD'de dark web sitesinden 3 milyar 360 milyon dolarlık Bitcoin çalınmış (Matza, 2024), yine 2022 yılında ABD'de 25 milyon Amerikan doları değerinde kripto varlık illegal yollarla ele geçirilmiştir (BBC, 2022). Benzer olayların önüne geçilmesi amacıyla hizmet sağlayıcılara getirilen bu yükümlülüğün yerinde bir düzenleme olduğu söylenebilir.

Kripto Varlık Kanunu'nun 4. maddesi ile SerPK'ya eklenen 35/C maddesinin 1. fıkrası ile kripto varlık hizmet sağlayıcılara müşterilere ait kimlik bilgilerini 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun ve mevzuatta yer alan hükümler kapsamında tespit etme yükümlülüğü getirilmiştir. İşbu düzenleme ise yeni bir düzenleme değildir. Zira 1 Mayıs 2021 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan değişiklik ile 5337 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörün Finansmanının Önlenmesine Dair Tedbirler Hakkında Yönetmelik'in 4'üncü maddesine eklenen "ü" bendi ile kripto varlık hizmet sağlayıcılar yükümlüler kapsamına dahil edilmiş bulunmakta idi (Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, 2021: 6). Lakin yükümlülüklerin ihlali halinde çeşitli cezalar öngörülmesi dolayısıyla, kanunilik ilkesinin gerektirdiği üzere, hizmet sağlayıcıların yükümlü kapsamına dahil edilmesinin kanun ile yapılması kanunilik ilkesinin gerçekleştirilmesi bakımından yerinde bir düzenlemedir. Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunu ile suçtan elde edilen gelirlerin aklanmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu kanunun 3. maddesi çerçevesinde *"yükümlü"* olarak kabul edilen kişiler kendileri nezdinde gerçekleştirilen yahut aracılık ettikleri işlemleri gerçekleştirmeden önce işlem yapanların yahut adına işlem yapılan kişilerin kimlik bilgilerini tespit etmek ve öngörülen tedbirleri almak zorundadırlar. Hizmet sağlayıcılar Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un 4. maddesi çerçevesinde ise şüpheli işlemleri tespit etmek ve Maliye Bakanlığı'na bildirimde bulunmakla, 7. maddesi kapsamında Maliye Bakanlığı tarafından talep edilmesi halinde bilgi ve belge vermekle, 8. maddesi kapsamında kimlik tespitine dair evrakları sekiz yıl süre ile saklamak ve talep halinde ibraz etmekle yükümlü kılınmaktadırlar

Yukarıda izahı yapıldığı üzere; kripto varlıklar çeşitli dolandırıcılık faaliyetlerinde kullanılarak çok sayıda kişinin zararına işlem yapılabilmektedir. Kanun koyucu bu gibi faaliyetlerin önüne geçebilmek ve müşterileri korumak amacıyla SerPK'ya eklenen 35/C maddesinin 3. fıkrası ile piyasa bozucu eylemlerin engellenmesi, piyasaların şeffaf, güvenilir, adil, dürüst ve rekabetçi bir şekilde çalışmasının sağlanmasına dair hizmet sağlayıcılara büyük bir görev yüklemiştir. Bu fıkra uyarınca hizmet sağlayıcılar piyasa bozucu eylemlerin tespiti ve önlenmesi amacıyla gerekli denetim ve gözetim sistemlerini kurmak ve önlem almakla mükelleftir. Bu bağlamda piyasa bozucu nitelikteki işlemleri gerçekleştiren hesapların kısıtlanması, işlemlerinin durdurulması ve kapatılması gibi yaptırımda bulunmak ve SPK'ya bildirmekle yükümlüdürler. Yapılan bu düzenlemenin hizmet sağlayıcılara büyük bir sorumluluk getirdiği aşikârdır. Lakin, kanunun gerekçesinde de ifade edildiği üzere milyonlarca kullanıcıya sahip platformlarda gün içerisinde çok sayıda işlem gerçekleşmekte ve şüpheli işlemlerini ivedilikle tespitinin yapılıp, işlemleri gerçekleştiren hesaplar hakkında dondurma ve kapatma gibi ağır yaptırımların

uygulanması teknik açıdan oldukça zordur. Bunun yanında platformların SPK tarafından yaptırıma maruz kalmamak adına çeşitli hesaplar hakkında uygulayacağı hızlı yaptırımlar kullanıcıların menfaatlerine zarar verebilecek sonuçlar doğurabilir. Bu da platformların çeşitli tazminat davaları ile karşı karşıya kalmalarına ve maddi açıdan sorunlar yaşamalarına sebep olabilir. Dolayısıyla bu hükmün platformların yükünü makul seviyede tutacak şekilde revize edilmesi yahut ikincil düzenlemelerle sınırlarının çizilmesi yerinde bir uygulama olabilir. Mezkûr madde yurtdışında aktif olarak işlem gören ve fiyatlaması yurtdışında gerçekleşen kripto varlıkları madde kapsamını dışında bırakmıştır. Gerekçede bu durum, platformlarda oluşan fiyatların diğerlerini de etkilemesi olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla bu madde yalnızca fiyatlaması Türkiye'de gerçekleşen varlıklar için geçerli bir düzenlemedir.

Hizmet sağlayıcıların bir diğer görevi ise, varlıkların saklandığı cüzdan ve hesaplara dair bilgi ve belgelerin her zaman güvenilir, müşterinin erişebileceği şekilde ve takip edilmesi mümkün olacak bir şekilde tutulmasını sağlamaktır. Bu amaçla MASAK tarafından belirlenecek esaslara uygun bir şekilde işlem yapılmasını sağlamak üzere gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlüdürler. Müşterilere ait nakit para ve kripto varlıkların hizmet sağlayıcıların hesaplarından bağımsız bir şekilde banka yahut SPK tarafından yetki verilecek kuruluşlarda tutulması gerekmektedir. Kanun koyucu hizmet sağlayıcıların müşterilere ait varlıklara haksız bir şekilde el koymasını ve hizmet sağlayıcılarının borçları nedeniyle müşterilere ait varlıkların haczinin önüne geçilmesini amaçlamıştır. Müşterilerin korunması ve güvenilir bir kripto varlık piyasasının oluşması bakımından yerinde bir düzenleme yapılmıştır.

Kripto Varlık Kanunu henüz yürürlüğe girmeden önce kamuoyunda tartışılan konulardan biri vergi konusu olmuştur. Plan ve Bütçe Komisyonu'nda gerçekleştirilen görüşmelerde de vergi konusu gündeme gelmiş, yerli ve yabancı müşterileri rahatsız etmeyecek vergi düzenlemeleri üzerinde çalışıldığı beyan edilmiştir. Kripto Varlık Kanunu her ne kadar henüz vergisel bir düzenleme içermemekteyse de hizmet sağlayıcılar bakımından maddi bir yükümlülük getirmiştir. Kanunun 16. maddesi ile hizmet sağlayıcıların bir önceki yıl faiz getirisi dışında kalan gelirlerinin tamamı üzerinden %1 oranında bir ödeneğin SPK'ya, yine %1 oranında bir bedelin blokzincir teknolojisi ile ilgili yeni Ar-Ge çalışmalarında harcanmak üzere TÜBİTAK'a ödenmesine hükmedilmiştir. Söz konusu bedel tabii olarak yalnızca Türkiye'de yerleşik olanlara yönelik faaliyetlerde bulunan platformlara uygulanacaktır. Fakat toplamda %2 oranında alınan bu bedeli platformların işlem ücreti adı altında müşterilerden talep etmesi halinde Türkiye'de yerleşik kripto varlık hizmet sağlayıcıların daha az tercih edilmesine ve küresel piyasaların gerisine düşmesine sebep olabilme tehlikesini haizdir.

3. 4. 4. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıları ile Müşteriler Arasındaki İlişki

Yeni düzenlemenin dikkat çekici özelliği ise kripto varlık hizmet sağlayıcılarının belirli hallerde 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun ("TBK") 71. maddesinde düzenlenen *"Tehlike Sorumluluğu"* müessesesi kapsamında sorumlu tutulmalarıdır. Yeni düzenlemenin 9. maddesi ile SerPK'nın 99/B maddesinin 4. fıkrası *"...Kripto varlık hizmet sağlayıcıları bilişim sistemlerinin işletilmesi, her türlü siber saldırı, bilgi güvenliği ihlalleri gibi fiillerden veya personelin her türlü davranışından kaynaklanan kripto varlık kayıplarından 6098 sayılı Kanunun 71 inci maddesi kapsamında sorumludur..."* şeklinde değiştirilmiştir. Bu şekilde kripto para endüstrisinde sıklıkla karşılaşılan siber saldırı, hacklenme, veri hırsızlığı, veri sızıntısı gibi hallerde hizmet sağlayıcıların esasen bir kusursuz sorumluluk hali olan tehlike sorumluluğu kapsamında değerlendirilmesine ve sorumlu tutulmasına karar verilmiştir.

Tehlike Sorumluluğu kavramı TBK'nın 71. maddesinde "…*Önemli ölçüde tehlike arzeden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur. Bir işletmenin, mahiyeti veya faaliyette kullanılan malzeme, araçlar ya da güçler göz önünde tutulduğunda, bu işlerde uzman bir kişiden beklenen tüm özenin gösterilmesi durumunda bile sıkça veya ağır zararlar doğurmaya elverişli olduğu sonucuna varılırsa, bunun önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletme olduğu kabul edilir…"* şeklinde düzenlenmiştir. Ancak kanaatimizce bu konuda kanun koyucu isabetli bir tercihte bulunmamıştır. Öyle ki;

Tehlike sorumluluğu kavramı hukuken son derece istisnai bir sorumluluk türüdür. Çok özel bazı iş sahalarında ve endüstrilerde kullanılması uygun ve dahi hakkaniyete uygun olan bu sorumluluk türü, doğası gereği tehlikenin bariz ve ağır olduğu hallerde işletme sahiplerinin hukuken hesap verebilmesi ve mağdurların maddi / manevi zararlarının karşılanması için bazı sosyal düşüncelerle ortaya çıkmıştır (Korkusuz, 2011: 469; Eren, 2022: 770). Esasen hukuk devleti ilkesinin varlık amacı ile de örtüşen bu sorumluluk türü Türk hukuk sistemi yanı sıra Kara Avrupası ve Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde de yer bulmuştur. Tehlike sorumluluğu kavramından bahsedebilmenin bazı özel şartları var olup bunlar; tehlike arz eden bir işletmenin bulunması, ortaya çıkan zarara önemli ölçüde tehlike arz eden işletmenin faaliyetinin sebep olması, işletmenin sıkça ve ağır zararlar doğurmaya elverişli olması, nitelikli özen yükümlülüğünün yerine getirilmesinin sorumluluğu ortadan kaldırmaya yetmemesi / özen eksikliğinin ilgililere yüklenememesi, tehlikenin ve zararın işletmenin niteliğinden doğmasıdır (Sarıhan, 2014: 1184; Gümüş, 2021: 603; Kılıçoğlu, 2021: 511). Ancak kanaatimizce bu unsurlar kripto para endüstrisinin doğasına uygun düşmemektedir.

İlk olarak, kripto para endüstrisi doğası gereği tehlike / tehdit arz eden bir endüstri değildir. Madencilik, nükleer enerji, havacılık ya da denizcilik gibi alanlarda işin doğası gereği her zaman için bir kayıp, kaza, aksaklık riski var iken bu endüstride böylesi bir durum söz konusu değildir. Her ne kadar geçmişte ülkemizde ve dünyada örnekleri görüldüğü üzere birtakım dolandırıcılık faaliyetleri örnekleri görülmüşse de bu tür örneklerin madencilik ya da nükleer enerji endüstrilerindeki sorun örneklerinden olmadığı aşikardır. Yeterli ve gerekli önlemlerin alınması, periyodik aralıklarla siber güvenlik denetimlerinin yapılması, yatırımcılar yönelik objektif bilgilendirme yükümlülüklerinin yerine getirilmesi ve daha birçok tedbirin alınmasıyla birlikte bu endüstride sıklıkla görülen sorunların önünün önemli ölçüde görüleceği düşünülmektedir.

İkinci olarak, bu sorumluluk türünden bahsedebilmek için herhangi bir kişiye (hizmet sağlayıcı personeli ya da müşteri / yatırımcı) bireysel olarak kusur veya özen eksikliğinin yüklenememesi gerekmektedir (Deschenaux & Tercier, 1983: 20). Ancak kripto para endüstrisinde kusurun atfedilememesi gibi bir durumun da ortaya çıkmasının pek mümkün olmadığı tasavvur edilmektedir. Zira, doğrudan hizmet sağlayıcının kasıtlı bir eyleminin söz konusu olması gibi çok istisnai örnekler dışında bir haksız fiil ya da ihmal neticesinde yatırımcıların zarara uğraması halinde bu sorunun neden kaynaklandığı kolaylıkla tespit edilebilmektedir. Özellikle kripto para endüstrisinde hemen hemen her işlemin dijital mecralarda gerçekleşiyor olması ve bu mecralarda yapılan her işlemin bir dijital parmak izi bırakıyor olması, sorumluların tespit edilmesinde büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Online ortamlarda yapılan herhangi bir işlemin hangi tarihte, hangi elektronik cihazdan, hangi broadband üzerinden yapıldığını gösteren ve özellikle siber suçlarla mücadelede çok büyük bir işlevi olan dijital parmak izleri sayesinde

sorumluluğun atfedilmesi ya da suçluların bulunması çok daha kolay bir hale gelmektedir. Hal böyleyken kripto para endüstrisinde de ortaya çıkması muhtemel sorunlarda sorumluların bu şekilde bulunması mümkün olacaktır (Ikwu vd., 2023: 4).

Tehlike sorumluluğu müessesesinin kripto para endüstrisinde uygulanmasının yerinde olmayacağını gösteren bir diğer done ise benzer endüstrilerde bu sorumluluk türünün uygulanmamasıdır. Ülkemizde bankacılık, finans, GSM operatörlüğü, internet servis sağlayıcılığı gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren birçok kuruluş vardır ve tüm bu kuruluşlar sağladıkları hizmetlerle bireylerin ve işletmelerin parasal kaynakları, iletişim süreçleri ve daha birçok kritik öneme sahip verileriyle iştigal etmektedir. Ancak bu tür kuruluşların, özellikle de bankaların faaliyetleri için böylesi bir sorumluluk uygulaması söz konusu değildir. Bankaların, kripto para hizmet sağlayıcılar ile benzer bazı hizmetler sundukları dikkate alındığında bankalar için mevcut durumun kripto para hizmet sağlayıcıları için de öngörülebileceği tasavvur edilmektedir. Öyle ki, Açıkgöz (2015: 104) özen yükümlülüğünün layıkıyla ifa edildiği veyahut ifa edilmiş olsaydı dahi zararın vuku bulacağı ispat edilirse sorumluluktan kurtulmanın olanak dahilinde olduğunu, bankaların da bankanın olağan sebep sorumluluğuna dayalı objektif özen borcu bulunduğunu ifade etmektedir. Dahası yazar, bankaların kendisine hiçbir kusurun atfedilemeyeceğini kanıtlayarak illiyet bağını kesebileceğini ve sorumluluktan kurtulabileceğini de aktarmıştır (Kara, 2021: 110). Hal böyleyken, bankaların dahi sorumluluktan kurtulma imkanına sahip olduğu bir zeminde, kripto para hizmet sağlayıcılarının tehlike sorumluluğu kapsamına alınması kanaatimizde uygun bir hukuki tercih olarak görülmemektedir.

Düzenlemedeki bu hükmün, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu raporuna göre Dijital Mecralar Komisyonu mensubu milletvekillerince de eleştirildiği, kripto varlık hizmet sağlayıcılarına yönelik Türk Borçlar Kanunu'nda yer alan tehlike sorumluluğu kapsamındaki kusursuz sorumluluk hükümlerinin uygulanmasının olağan dışı bir uygulama olarak görüldüğü yönündeki eleştiriler de işbu çalışmada sunulan argümanlarımızı destekler niteliktedir.

3.1.5. Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılarda Zimmet Suçu, Soruşturma Usulü ve Şahsi Sorumluluk

Kripto Varlık Kanunu'nun 13. maddesi ile SerPK'ya eklenen *"Kripto varlık hizmet sağlayıcılarda zimmet"* başlıklı 110/A maddesi kripto varlık hizmet sağlayıcılarının işleyebileceği zimmet suçunu düzenlemektedir. Görevi dolaysıyla kendisine bırakılmış yahut koruma ve saklama yükümlülüğü kapsamındaki evrak, senet, eşya, para, para yerine geçen senet yahut kripto varlıkları kendisi veya üçüncü kişilerin zimmetine geçiren yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyeleri ve diğer mensupların cezalandırılacağı kabul edilmiştir. Mezkûr düzenleme 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 160. maddesi ile düzenlenen zimmet suçu ile paralel bir düzenlemedir. Fakat Bankacılık Kanunu'nda yer alan zimmet suçunun yaptırımı altı yıldan 12 yıla kadar para cezası ile beş bin güne kadar adli para cezası iken Kripto Varlık Kanunu'nda düzenlenen zimmet suçunun cezası daha ağır bir şekilde belirlenmiştir. İşbu madde uyarınca zimmet suçunu işleyen hizmet sağlayıcı yönetim kurulu başkan, üye ve diğer mensuplar hakkında sekiz yıldan on dört yıla kadar hapis cezası ile beş bin güne kadar adli para cezasına hükmedilecektir. Madde gerekçesinde de maddenin Bankacılık Kanunu esas alınarak düzenlendiği fakat dünyada ve ülkemizde yaşanan vakaların büyüklüğü, kripto varlıkların takip edilemez yapısı ve işlemlerin geri döndürülemez nitelikte olması dolayısıyla cezai yaptırımların diğer kurumlara nazaran daha ağır olmasına karar verildiği ifade edilmiştir.

Zimmet suçunun ortaya çıkmamasını sağlamak üzere hileli hareketlerle işlenmesi suçun nitelikli hali olarak kabul edilmiştir. Bu gibi hallerde verilecek cezanın on dört yıldan yirmi yıla kadar hapis cezası ile yirmi bin güne kadar hapis cezası olacağı, ancak bu miktarın hizmet sağlayıcı ve mağdurların uğradığı zararın üç katından az olamayacağı öngörülmüştür. Bankacılık Kanunu'nda ise alt sınır on iki yıldır.

Kripto Varlık Kanunu 13/III ile faaliyet izni iptal edilen hizmet sağlayıcının kontrolünü hukuki yahut fiili olarak elinde bulunduran kişilerin hizmet sağlayıcıyı kendisi yahut üçüncü kişilerin menfaatine kullanması zimmet suçu kapsamına dahil edilmiştir. Bu suçun faillerinin ise on iki yıldan yirmi iki yıla kadar hapis cezası ile yirmi bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı kabul edilmiştir. Bu durumda ödenecek miktarın hizmet sağlayıcı ve mağdurların zararının üç katından az olamayacağına karar verilmiştir. Bankacılık Kanunu 160/III ile düzenlenen suç tipinde ise verilecek hapis cezasının on yıldan yirmi yıla kadar olacağı öngörülmüştür.

Kripto Varlık Kanunu madde 13/IV ve 13/V ile etkin pişmanlık hükümleri düzenlenerek soruşturma başlamadan önce varlıkların iadesi veya zararın tamamının tazmini halinde cezanın üçte ikisinin, kovuşturma başlamadan önce varlıkların iadesi veya zararın tamamının tazmini halinde cezanın yarısının indirilmesi kabul edilmiştir. Madde 13/VI uyarınca; zimmet konusunu oluşturan varlıkların azlığı dolayısıyla cezanın üçte birden yarıya kadar indirilmesi mümkündür.

Kripto Varlık Kanunu madde 14 uyarınca, zimmet suçunu işleyen kripto varlık hizmet sağlayıcının yönetim kurulu başkanı, yönetim kurulu üyeleri, yönetim veya kontrolünü elinde bulunduran gerçek kişi ortakların SPK'nın talebi üzerine mahkemece iflasına karar verilebilir. İflas prosedüründe 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanır.

Kripto Varlık Kanunu madde 14 uyarınca, kripto varlıkların zimmet suçunun soruşturulması için SPK'nın yazılı başvurusu gerekir fakat gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yazılı başvuru yapılmadan da Cumhuriyet savcıları re'sen soruşturma başlatılır ve SPK bilgilendirilir. Madde 14/III ile görevli ve yetkili mahkeme tespit edilmiştir. Bu kapsamda; *"Bu Kanunda tanımlanan zimmet suçuna ait davalar, fiilin işlendiği yerin bağlı olduğu ilin adıyla anılan (1) numaralı ağır ceza mahkemelerinde görülür. Gerekli görülen yerlerde Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Kurulunca bu tür suçlara bakmak üzere o yerlerdeki diğer ağır ceza mahkemeleri de görevlendirilebilir"* hükmü düzenleme altına alınmıştır. Bu hüküm Bankacılık Kanunu'nun "Özel görev" başlıklı 164. madde ile paralel bir düzenlemedir. Dikkat edilmesi gereken nokta ise 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ("CMK") 12'nci maddesi uyarınca genel yetkili mahkeme suçun işlendiği yer mahkemesi iken kripto varlıkların zimmet suçu söz konusu olduğunda, suçun işlendiği ilçede bir ağır ceza mahkemesi bulunsa dahi suçun işlendiği il merkezinde bulunan ağır ceza mahkemesidir. Kripto Varlık Kanunu madde 15/VI ile zimmet suçu bakımından CMK'nın *"Taşınmazlara, hak ve alacaklara elkoyma"* başlıklı 128. maddesi ile *"Şirket yönetimi için kayyım tayini"* başlıklı 133. maddelerin uygulanabileceğine hükmedilmiştir.

4. SONUÇ

Kripto Varlık Kanunu kripto varlık yatırımcılarının / müşterilerinin sayıca fazla olduğu Türkiye Cumhuriyeti için elzem bir düzenlemedir ve bu konudaki kanun boşluğunu doldurması

bakımından mevzuatımızda önemli bir yere sahiptir. Eksiklikleri ve çeşitli handikapları bulunmasına rağmen bu konuda kanun düzeyinde bir regülasyon yapılması büyük bir adımdır. Bu kanun sayesinde Türkiye'nin FATF'nin gri listesinden çıkması bile başlı başına müspet bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

Kripto Varlık Kanunu çerçeve hükümler içeren, pek çok konunun Sermaye Piyasası Kurulu'na bırakıldığı bir düzenlemedir. Bu durum çeşitli kolaylıklar sağladığı gibi yine birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Zira kripto varlıklar gibi hızlı gelişen teknolojilere ayak uydurma ve hızlı hareket edebilme açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplanması ve karar alması yerine SPK'nın düzenleyici işlemler tesis etmesi çok daha kolay bir uygulamadır. Fakat SPK'ya verilen geniş yetkiler, kanunilik ilkesinin zedelenmesine sebep olabilirler. Nitekim SerPK'ya eklenen 99/A maddesi ile izinsiz kripto varlık hizmet sağlayıcılığı suçunun tespitine yönelik ek kıstaslar belirleme yetkisi bu belirsizliklere neden olabilecek ve Anayasa'nın 38. maddesine aykırılık teşkil edecektir. SPK tarafından yapılacak ikincil düzenlemeler ilan edildikçe bu hususların tekrar gündeme gelmesi kuvvetle muhtemeldir.

Yapılan düzenlemede tanımlara "*kripto varlık"* kavramının eklenmesi yerinde bir düzenlemedir. Fakat kripto varlık tanımının net bir şekilde yapılmamış olması, kanunun gerekçesinde çeşitli kripto varlık türlerinden söz edilmesine rağmen bu türlere dair açıklamalara yer verilmemiş olması kripto varlıklara ilişkin tartışmaların devam etmesine sebebiyet verecektir.

Kripto varlık hizmet sağlayıcılara ve ortaklara ilişkin hükümler ise Bankacılık Kanunu ve ilgili mevzuat ile paralel düzenlemelerdir. Fakat kripto varlık hizmet sağlayıcıların hangi türde özel hukuk tüzel kişisi olabileceği ve asgari sermaye tutarına yer verilmemiş olması ise önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bankacılık Kanunu'nda yer aldığı üzere anonim şirket türünün tercih edilmesi ve uygun bir asgari sermaye tutarının belirlenmesi gerekmektedir. Avrupa Birliği düzenlemesi olan MiCA'da da sunulan hizmetlere göre çeşitli sınırlar öngörülmüştür.

Kripto Varlık Kanunu ile hizmet sağlayıcıların sorumluluğu, 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 71. maddesi ile düzenlenen tehlike sorumluluğu kapsamına dahil edilmiştir. Tehlike sorumluluğu hukuk sistemimizde oldukça istisnai bir şekilde düzenlenen kusursuz sorumluluk türlerinden biridir. Mezkûr kanundaki pek çok hüküm bakımından 5411 sayılı Bankacılık Kanunu esas alınmasına rağmen, hizmet sağlayıcılar bakımından çok daha ağır bir kusursuz sorumluluk esasının belirlenmesinin yerinde bir düzenleme olmadığı söylenebilir.

Kripto Varlık Kanunu'nda yer almayan ve SPK tarafından da henüz açıklama yapılmayan bir husus da 16 Nisan 2021 tarihinde 31456 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan *"Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına Dair Yönetmelik"* in yürürlükte olup olmadığı konusudur. Her ne kadar kanun koyucu Kripto Varlık Kanunu'nun gerekçesinde kripto varlık piyasasını engelleyici değil düzenleyici bir yaklaşım sergilediğini açıklasa da mezkûr yönetmeliğin mülga edildiğine dair bir karar söz konusu değildir. Bu konuda açık bir karar bulunmadığı sürece kripto varlıkların ödeme aracı olarak kullanılması mümkün değildir.

Kripto Varlık Kanunu her ne kadar henüz vergisel bir düzenleme içermemekteyse de hizmet

sağlayıcılar bakımından maddi bir yükümlülük getirmiştir. Kanunun 16'ncı maddesi ile hizmet sağlayıcıların bir önceki yıl faiz getirisi dışında kalan gelirlerinin tamamı üzerinden %1 oranında bir ödeneğin SPK'ya, yine %1 oranında bir bedelin blokzincir teknolojisi ile ilgili teknolojilerin geliştirilmesinde harcanmak üzere TÜBİTAK'a ödenmesi öngörülmüştür. Söz konusu bedelin yalnızca Türkiye'de yerleşik olan hizmet sağlayıcılardan tahsil edilecek olması, hizmet sağlayıcıların bu bedeli çeşitli isimler altında müşterilerine yansıtmalarına sebep olabilir. Bu da Türkiye'de yerleşik hizmet sağlayıcıların küresel rekabet gücünü olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Kripto Varlık Kanunu, kripto varlıklara dair ilk düzenlemelerden biri olması yönüyle anlamlı ve önemli bir düzenlemedir. Getireceği sonuçlar ise SPK'nın tebliğlerinin yayımlanması ile netlik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

1. Açıkgöz, O. (2015). Banka Hesabının İnternet Bankacılığı Yoluyla Boşaltılması Sonucu Meydana Gelen Zarardan Dolayı Bankanın Mevduat Sahibine Karşı Hukuki Sorumluluğu. KOÜHFD, 6(12), 69-113.
2. Adıgüzel, B. (2022). Sermaye Piyasası Hukuku. Ankara: Adalet Yayınevi.
3. BBC. (2018). Japonya'da Değeri 500 Milyon Doları Aşan Kripto Para Çalındı. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42844689 adresinden alındı
4. BBC. (2022). 3,3 Milyar Dolarlık Bitcoin Operasyonu: Çalınan Miktarın Bir kısmı 'Patlamış Mısır Kutusundan' Çıktı. BBC News Türkçe: https://www.bbc.com/turkce/articles/c4n7j9lg1jjo adresinden alındı
5. Binance . (2024). Updates to Binance's Services in Turkey Under the New Crypto Regulations. Binance: https://www.binance.com/en/support/announcement/updates-to-binance-s-services-in-turkey-under-the-new-crypto-regulations-653d43c0083047beab4e1f6efcc48b30?hl=en adresinden alındı
6. Brown, S. I. (2023). The Wild West, Cryptocurrency, and Singapore: Why the United States Should Follow Singapore's Lead in Cryptocurrency Regulation. Indiana International & Comparative Law Review, 33(1), 191-224.
7. Byrne, R. (2024, 06 27). Reward for Fugitive 'Cryptoqueen' Raised to $5m. 06 28, 2024 tarihinde BBC: https://www.bbc.com/news/articles/c9785924je3o adresinden alındı
8. Çetin, M. (2023). Sermaye Piyasası Hukuku Bakımından Kripto Varlıklar. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
9. Demirtaş, A. A. (2022). Kripto Varlıkların Sermaye Piyasası Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
10. Deschenaux, H., & Tercier, P. (1983). Sorumluluk Hukuku. Ankara: Kadıoğlu Matbaası.
11. Dölek, N. (2024). 1 Milyar Dolarlık Kripto Vurgunu. TRT Haber: https://www.trthaber.com/haber/turkiye/1-milyar-dolarlik-kripto-vurgunu-862843.html adresinden alındı
12. Eren, F. (2022). Borçlar Hukuku Genel Hükümler . Ankara: Yetkin Kitabevi .
13. FATF. (2024, 06 28). Outcomes FATF Plenary, 26-28 June 2024. 06 28, 2024 tarihinde Financial Action Task Force: https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/outcomes-fatf-plenary-june-2024.html adresinden alındı
14. Gümüş, M. A. (2021). Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri. Ankara: Yetkin Kitabevi.
15. Hrabčák, L., & Štrkolec, M. (2024). EU Regulation of the Crypto-Assets Market.

Bialystok Legal Studies, 29(1), 27-45.
16. Iersel, D. V. (2022). Tethering the Crypto-Asset Market: The Regulation of Stablecoins In the European Union and United States. Cambridge Law Review, 7(1), 57-85.
17. Ikwu, R., Giommon, L., Javed, A., Burnap, P., & Williams, M. (2023). Digital Fingerprinting for Identifying Malicious. Journal of Cybersecurity, 9(1), 1-13.
18. İmamoğlu, D. A. (2024). Kripto Para Birimleri ve Türk Hukukunda Düzenlenmesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
19. Işık, H. (2022). Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) Gri Listesi ve Türkiye. International Journal of Public Finance, 7, 407-428.
20. Kara, U. (2021). İnternet Bankacılığında Bankaların Özen Yükümlülüğü. İstanbul: İstanbul Medipol Üniversitesi.
21. Karacan, A. İ., & Karacan, E. E. (2021). Sermaye Piyasası Araçları. İstanbul: Legal Yayıncılık.
22. Kılıçoğlu, A. (2021). Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Turhan Kitabevi.
23. Koca, M., & Üzülmez, İ. (2023). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
24. Kocasakal, Ü. (2015). Anayasa Mahkemesi'nin Suçta Kanunilik İlkesi ile İlgili Bir Kararının İncelenmesi. Terazi Hukuk Degisi, 10(108), 24-40.
25. Korkusuz, H. M. (2011). Tehlike Sorumluluğunun Hukukumuzdaki Yeri. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15-16(22-23-24-25), 89-99.
26. Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı. (2021). Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcıları İçin Suç Gelirlerinin Aklanmasının ve Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Yükümlülüklere İlişkin Temel Esaslar.
27. Matza, M. (2024). US Brothers Arrested for Stealing $25m in crypto in Just 12 Seconds. BBC: https://www.bbc.com/news/world-us-canada-69018575 adresinden alındı
28. Özdemir, G. (2021). Kripto Paraların Eşya Niteliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1), 289-306.
29. Özgenç, İ. (2023). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
30. Özpolat, H. (2018). Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Maddi Anlamda Kanun Kriteri. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi(33), 609-622.
31. Sarıhan, B. B. (2014). Türk Borçlar Kanunu'nda Genel Bir Kural Olarak Tehlike Sorumluluğu. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 20(1), 1177-1196.
32. Sermaye Piyasası Kurulu. (2024). Kripto Varlık Hizmet Sağlayıcılara İlişkin Duyuru. https://spk.gov.tr/duyurular/basin-duyurulari/2024/kripto-varlik-hizmet-saglayicilara-iliskin-duyuru adresinden alındı
33. Şahin, M. E. (2022, 08 31). 356 Milyonluk THODEX Vurgunu: Faruk Fatih Özer Yakalandı. 06 20, 2024 tarihinde TRT Haber: https://www.trthaber.com/haber/gundem/356-milyonluk-thodex-vurgunu-faruk-fatih-ozer-yakalandi-705139.html adresinden alındı
34. Turanboy, A. (2019). Kripto Paraların Ortaya Çıkmaları ve Hukukî Nitelikleri. Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, 35(3), 47-62.
35. Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684 adresinden alındı
36. Ülkür, B. (2023). Kripto Varlık İşlemlerinin Ödemeler Dengesi İstatistiklerine Yansıtılması. İstanbul: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
37. Yılmaz, A. (2023). Türk Sermaye Piyasası Hukuku Açısından Kripto Para Birimi

Bitcoin. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
38. Zarate, J., & Watson, S. (2022). The Lexicon of Terror: Crystallization of the Definition of "Terrorism" Through the Lens of Terrorist Financing & The Final Action Task Force. Harvard National Security Journal, 369-419.

Ebeveyni Cezaevinde Olan ve SED Hizmetinden Yararlanan Çocuklarda Madde Bağımlılığı

Seyit Ahmet BUDAK
Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gülhane Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Bölümü
Yüksek Lisans Öğlencisi
seyitahmetbudak@gmail.com
Orcid ID : 0009-0000-5514-1079

Özet

Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen sosyal yardım programları kapsamında, ebeveyn kaybı yaşayan veya boşanma, cezaevi, hastalık gibi nedenlerle ebeveynlik rollerini yerine getirmekte zorluk çeken ailelerin çocuklarına yönelik **Sosyal ve Ekonomik Destek (SED)** hizmeti sunulmaktadır. SED'in temel amacı, ekonomik yoksunluk nedeniyle çocukların kurum bakımına alınmasının önüne geçmek, bunun yerine ailelerinin yanında kalarak sağlıklı bir gelişim süreci içinde büyümelerini sağlamaktır. Bu doğrultuda, çocuklar düzenli olarak sosyal çalışma görevlileri tarafından psiko-sosyal destek mekanizmaları ile izlenmekte ve desteklenmektedir. SED hizmetinden yararlanan çocuklar, ebeveyn kaybı ya da ebeveynlerinden ayrı yaşama durumları nedeniyle dezavantajlı gruplar arasında yer almakta, bu da onların sosyal ve ekonomik yoksunluk yaşama risklerini artırmaktadır. Yapılan saha araştırmaları, ebeveynlerinden birinin cezaevinde olması nedeniyle bakım sorumluluğunun tek bir ebeveyne yüklenmesi durumunda, bu çocukların sosyal ve ekonomik işlevselliklerinin olumsuz etkilendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle bu tür parçalanmış ailelerde yetişen çocukların madde bağımlılığı ve zararlı alışkanlıklar edinme riskinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Madde bağımlılığı veya riskli davranışlar sergileyen çocukların bakımını üstlenen tek ebeveynlerin, bu tür bağımlılık sorunlarıyla baş etmede ciddi zorluklar yaşadığı bilinmektedir. Bu bağlamda, ebeveyni cezaevinde olan çocukların madde bağımlılığı ve zararlı alışkanlıklar edinme açısından daha yüksek risk taşıdığı ve bu alanda geliştirilen sosyal politika uygulamalarının etkinliğinin büyük bir önem taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla, ilgili sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi ve bu çocukların sosyal uyumlarını artırmaya yönelik kapsamlı müdahalelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Araştırma Sorusu: Ebeveyni cezaevinde olan ve Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) programından yararlanan çocukların madde bağımlılığı ve riskli davranışlara yönelme eğilimleri nelerdir ve bu riskleri azaltmada mevcut sosyal destek mekanizmalarının etkinliği nasıl değerlendirilmektedir?

Amaç ve Kapsam: Bu araştırma, Bingöl ilinde Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) programından yararlanan ve ebeveynlerinden biri veya her ikisi cezaevinde bulunan 10 çocuğun madde bağımlılığı düzeylerini ve bağımlılık risk faktörlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, bu çocukların aileleriyle görüşmeler yapılarak çocukların bağımlılık eğilimleri, maruz kaldıkları psiko-sosyal riskler ve sosyal destek mekanizmalarına erişimleri analiz edilecektir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, ebeveyni cezaevinde olan çocuklara yönelik daha etkili sosyal hizmet politikalarının geliştirilmesine katkı sunulması hedeflenmektedir.

Yöntem: Nitel yöntem ile tasarlanan çalışmanın örneklemi Bingöl ilinde Sosyal ve Ekonomik Destek alan ebeveyni cezaevinde olan 15-17 yaş aralığında olan 10 çocuk ve çocukların ailesi olarak belirlenmiştir. Araştırma kapsamında örneklem grubuyla derinlemesine görüşmeler

gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar tarafından oluşturtulmuş yarı yapılandırmış formlarla görüşme formu kullanılmış ve görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler, MAXQDA programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Bulgular: Bu araştırma, ebeveynlerinden biri veya her ikisi cezaevinde bulunan çocukların erken yaşta madde bağımlılığı ve riskli alışkanlıklara yönelme eğilimlerinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle anneler, çocuklarını kontrol etme ve bağımlılıkla baş etme konusunda zorlanmakta, bu süreçte çaresizlik hissi yaşamaktadır. Araştırma, sosyal hizmetlerin ekonomik yardımlarla sınırlı kaldığını ve sosyal destek mekanizmalarının yetersiz olduğunu göstermektedir**.** Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) programı, ailelerin sosyal ve ekonomik işlevselliğini kısmen artırsa da bağımlılıkla mücadelede yeterli etkiyi sağlayamamaktadır. Ayrıca, ailelerin bağımlılıkla ilgili sağlık ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimi konusunda bilgi eksikliği yaşadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, ebeveyni cezaevinde olan çocuklar için daha kapsamlı sosyal destek sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle psikososyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, ailelerin bağımlılıkla baş etme kapasitelerinin artırılması ve çocukların risklerden korunmasına yönelik önleyici sosyal hizmet politikalarının uygulanması kritik bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tek Ebeveynli çocuklar, ebeveyni cezaevinde olan çocuklar, çocuk madde bağımlılığı

John Stuart Mill'in Felsefesinde Birey Ve Toplum İlşkisi Bağlamında İlerleme Düşüncesi

Doktora Öğrencisi, Can Birvar, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Felsefe
can653@gmail.com
0000-0001-7898-3789

Özet

Bu çalışmada, John Stuart Mill'in birey ve toplum ilişkisine dair düşüncelerini, onun eserlerinden yola çıkarak incelenmiştir. Onun *Özgürlük Üstüne*, *Faydacılık* ve *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* adlı eserleri referans alınmıştır. Bu eserlerindeki görüşler analiz edilmiş ve onun felsefesi anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, birey ve toplum arasındaki ilişkinin ne olduğu ve bu ilişkiyi demokrasi, eğitim ve bireysel özgürlüklerin nasıl etkilediğidir. Çalışma bu araştırma sorusu kapsamında yapılmış ve çalışmada farklı yorumlara yer verilmemiştir. Bunun yerine çalışmanın özgünlüğü, Mill'in felsefesinde arka planda kalmış düşünceleri ortaya çıkarılarak sağlanmıştır. Örneğin, bu çalışmada Mill'in toplumda orijinallik peşinde koşan bireylerin toplumsal ilerlemeyi sağladığına dair görüşü veya Mill'in sadece eğitimli insanların oy kullanmasını istemesi gibi ön plana çıkartılmıştır. Mill, bireysel özgürlüğün önemli savunucularından biridir. Ona göre toplum, bireyleri farklılıklarından dolayı ötekileştirmemelidir. Çünkü bireylerin gelişimi ile toplumun gelişimi paraleldir. Yani bireyselliğin olmadığı bir toplumun gelişmesi mümkün değildir. Bundan dolayı toplum bireylerin gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamalıdır. Ancak bireylerin sınırsız bir özgürlüğü de söz konusu olamaz. Dolayısıyla başkalarının hak ve özgürlüklerine müdahalede bulunan tüm bireyler toplum veya yönetim tarafından cezalandırılabilir. Aksi takdirde toplumsal ilerleme ve bireysel özgürlüğün sağlanması sekteye uğrayabilir. Bu anlamda Mill, en iyi yönetim biçiminin demokrasi olduğunu düşünür. Çünkü bireysel özgürlükler demokrasi aracılığıyla korunabilir. Bu yüzden onun birey temelli özgürlük savunusunda demokrasinin de önemli bir yeri vardır. Bu çalışmanın amacı birey ve toplum arasındaki ilişkiyi ele almak, bireyin demokrasideki rolünü incelemek ve tüm bunlar ışığında toplumsal ilerlemenin nasıl mümkün olacağını göstermektir.

Anahtar Kelimeler: Birey, özgürlük, demokrasi, toplum.

Giriş

John Stuart Mill, 1806 yılında *İngiliz Hindistanı'nın Tarihi* adlı eserin yazarı olan ünlü entelektüel James Mill'in oğlu olarak Londra da dünyaya gelmiştir. (Mill, 2021, s. 2) James Mill, Jeremy Bentham'ın faydacılık öğretisinin önemli bir savunucusu olmuştur. Dolayısıyla oğlu John Stuart Mill'e de bu öğretiyi aşılamıştır. John Stuart Mill de Benthamcı öğretinin biraz yumuşatılmış halini ölene kadar sürdürmüştür (Russel, 2017, ss. 495-496). John Stuart Mill'in, otobiyografisinde anlattığına göre kendisi üç yaşında Yunanca öğrenmiş, yine erken yaşlarda David Hume, Plutarkhos gibi düşünür ve tarihçilerin kitaplarını okumuştur. Yine Mill'in aktardığına göre on iki yaşından itibaren mantık eğitimi almaya başlamış, Aristoteles'in tüm mantık kitaplarını bitirmiştir (Mill, 2021, ss. 4-168).

19. yüzyılın önemli düşünürlerinden olan Mill, siyaset felsefesi, etik, iktisat, mantık, epistemoloji, eğitim ve tarih gibi birçok alanda çalışıp, eserler vermiştir. O, bu şekilde çağdaşı olan ve kendisinden sonra yaşamış birçok ismi etkilemiştir. Onun felsefesinin ana etmenleri ise özgürlük üzerine söyledikleri ve utilitarist felsefe olmuştur. (Tüzen, 2014, s. 40) Özgürlük ve utilitarizm üzerine düşünceleriyle liberal düşüncenin gelişimine katkıda bulunmuştur. O,

yaşanan sosyo-ekonomik sorunların çözümü adına oldukça kafa yormuştur. Bu anlamda sosyalist düşünürlerin eleştirel düşüncelerinin etkisi altında kalmıştır. Buna rağmen onun sosyalist olarak nitelendirilmemesinin sebebi, düşüncesinin temelinde özgürlüğe yaptığı güçlü vurgulardır. "Ancak klasik liberal felsefeyi aşacak şekilde devlete, topluma ve bireye ahlaki sorumluluklar yüklemiş, bireysel özgürlükle toplumsal sorumluluk arasında bir denge kurmaya ve böylece aldığı liberal felsefi mirasa toplumsalcı bir bakış açısı eklemlemeye çalışmıştır. Böyle olmakla beraber siyasal özgürlüğe büyük değer atfeden Mill, insanlığın kaçınılmaz olarak demokratik yönetime doğru evrildiğini düşünmektedir." (Bayram, 2014, s. 58)

Bu çalışmada Mill'in felsefesinde birey ve toplum arasındaki ilişkiler incelenecektir. Bu incelemede düşünürün *Özgürlük Üstüne*, *Faydacılık* ve *Demokratik Yönetim Üzerine Düşünceler* kitapları referans alınacaktır. Bu anlamda çalışmanın ilk kısmında bireyin değeri ve toplumdaki yeri üzerinde; ikinci kısımda ise demokratik bir yönetim içinde bireyin rolü ve sorumlukları üzerinde durulacaktır. Her iki kısımda da birey ve toplum ilişkisi üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

1.Bireyin Değeri ve Toplumdaki Yeri

Mill, *Özgürlük Üstüne* kitabında özgürlük savunusunu birey temelli ele almış ve bu kitapta birey olmanın üstünlüğünü ve değerini açıklamaya çalışmıştır. Bunun sebebi, onun, özgürlüğün başlangıç noktasını "birey olabilmek" olarak düşünmesidir. Ona göre birey olmak, kendi kararlarında, bedeninde, düşüncelerinde ve yaşamında tek karar sahibi olmak demektir. (Pınarcı, 2013, s. 54) Toplum, bireylerin düşünce farklılıklarını ve farklı yaşam tarzlarını olgunlukla karşılamalıdır; tüm bunların, bireylerin doğal hakları olduğunu kabul etmelidir. Çünkü toplum, bireylerin bu haklarına saygı gösterdiği takdirde bireyler, kişisel yeteneklerini kendi sınırlarını zorlayacak kadar kullanabileceklerdir. Ona göre toplumsal gelişimin koşulu budur. Aksi takdirde birey, kendi düşünce ve yeteneğinin gerektirdiği gibi davranmazsa, başkalarının istekleri ve arzuları doğrultusunda hareket etmeye zorlanırsa hem bireysel hem de toplumsal gelişim sekteye uğrar (Mill, 2014, ss. 87-90).

Mill'e göre bireylerin kendi yeteneklerini sonuna kadar kullanabilmesi için arkadaş çevresini ve kendi hayatını belirleyebilmesi gerekir. Birey kendi hayatını belirlerken kurallarla karşı karşıya kalabilir. Bu kurallar toplum ve yönetim tarafından getirilen sınırlamalardır. Ancak birey, bu kuralları, bu kurallara uyan kişilerin bunların kural olduğunu düşünmeden yapmalarından dolayı kısıtlayıcı olarak görmemiştir. Yani Mill, toplum veya yönetim tarafından getirilen kurallara karşı çıkmaz, onun karşı çıktığı, bireyi baskı altına kurallardır (Pınarcı, 2013, s. 56).

Mill, bireylerin kendilerine özgü bireysel yetenekleri geliştirerek toplumda daha iyi bir konum kazanacaklarını düşünür. Ancak bireyler daha iyi bir konuma gelmek için birbirlerinin haklarına ve çıkarlarına müdahalede bulunmamalıdırlar. O, "insanların birbirlerine duydukları saygının, değerin ancak kendileri olmakla sağlanacağını ve toplumda çeşitliliğin var olmasıyla birlikte hayatın daha renkli ve canlı olacağını, bireyin sosyal yönünün gelişeceğini ve bireyselliğin oluşacağını belirtmiştir." Ona göre toplumda orijinallik peşinde koşan insanların, gelenekçi insanlardan daha fazla olması gereklidir. Çünkü orijinallik peşinde koşan insanlar toplumu geliştirecek olanlardır. Böyle insanların toplumda yetiştirilmesi önemlidir. Bunun için ana koşul özgürlüktür (Pınarcı, 2013, s. 57).

Mill'e göre bireyin kendi üzerindeki hakimiyetinin ve toplumun birey üzerindeki hakimiyetinin belirlenmesi gereklidir. Ona göre toplumsallık durumu, insan için öylesine doğal, gerekli ve

alışılageldik bir durumdur ki, kimi olağandışı koşullar ya da gönüllü bir soyutlanma çabası dışında, insan kendisini bir birliğin parçası olmak dışında tasavvur edemez; insanoğlu yabani bağımsızlık durumundan uzaklaştıkça, bu birlik de gitgide perçinleşmiştir. İnsanların kendi aralarında kurdukları toplumun, köle efendi ilişkisi hariç, herkesin çıkarının dikkate alınması dışında, başka bir temel üzerinde durmasının imkânsız olduğunu belirtir. Çünkü ona göre eşitlerden oluşan toplum, ancak herkesin çıkarına eşit derecede saygı duyulması anlayışı çerçevesinde var olabilir ve her medeni devlette, mutlak bir hükümdar hariç her kişi eş değerde olduğuna göre, herkes bir diğeriyle bu şartlar altında yaşamaya mecburdur (Mill, 2019, s. 59).

Mill'e göre bir bireyin toplumu kötü anlamda etkilemesi onun cezalandırılmasını gerektirmektedir. Kendi çıkarı için başkalarının özgürlüklerini kısıtlayan bir kişi toplum veya yönetim tarafından durdurulmalıdır. Çünkü ona göre eylem türleri iki tanedir. Bunlardan ilki özel eylemlerdir. Özel eylemler sadece bireyi ilgilendirmektedir. Bu eylemler kimseyi etkilemediğinden diğer eylem türüyle bir ilişkisi yoktur. İkinci eylem türü ise kamusal eylemlerdir. Kamusal eylemler, başkalarının haklarına müdahale eden eylemlerdir. Bu türden eylemleri düzenlemek yönetimin görevidir. Yönetim yükümlülüklerini yerine getirmeyen bireyleri yasal yollarla cezalandırma hakkına sahiptir. Yükümlülüklerini yerine getirmeyen insanların cezalandırılması toplumun mutluluğu için yapılması gerekendir (Pınarcı, 2013, ss. 59-60).

Mill, bireyselliği sağlanabilmesinde ve toplumsal yükümlülüklerin yerine getirilebilmesinde eğitimin önemli bir rolü olduğunu belirtir. Eğitim sayesinde bireylerin başkalarına iyilik yapma isteği artacak ve bu sayede toplumsal refah sağlanacaktır. Ancak eğitimi sadece devlet vermemelidir. Çünkü devlet istediği kalıpta insanlar yetiştirebilir. Bu toplumda tek biçimliliğe yol açar. Bu yüzden birey, gerek aileden gerekten toplumdan da eğitim almalıdır. Bu sayede toplumun refahına ve gelişimine katkı sağlayacak bireyler yetişecektir (Pınarcı, 2013, s. 61).

Sonuç olarak Mill'e göre, bireyin özgürlüğü ve kendi çıkarlarını takip etme hakkı, yüksek bir değerdir. Bireylerin özgürce düşünebilme, inançlarını ifade edebilme, kendilerini geliştirebilme ve kendi hayatlarını yönlendirme hakkı vardır. O, bireysel özgürlüğün toplumsal ilerlemeyi teşvik ettiğine inanır. Ancak ona göre, bireylerin özgürlüğü, başkalarının haklarını ihlal etme noktasında sınırlanabilir. Bireylerin davranışları, başkalarına zarar vermediği sürece özgür olmalıdır. Yani, bireylerin davranışları sadece kendilerini etkiliyorsa, toplum müdahale etmemelidir. Ancak başkalarına zarar verebilecek davranışlar, toplumun müdahalesini gerektirebilir. O, toplumun refahını arttırmak için bireylerin özgürlüğüne önem verirken, toplumunda rolü olduğunu düşünür. Toplum, bireylerin eğitimine, adalet sistemine, altyapıya ve sosyal hizmetlere yatırım yaparak bireylerin gelişimini desteklemelidir. Ona göre toplumun hedefi, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir ortam sağlamaktır.

2.Demokratik Yönetim İçinde Bireyin Rolü

Mill'in felsefesinin temelinde bireysel özgürlük vardır. Bundan dolayı en iyi yönetim biçimini ne olduğuna yönelik düşüncelerinin arkasında hangi yönetim biçiminin bireysel özgürlüğü korumaya elverişli olduğu sorusu vardır. (Bayram, 2014, s. 60) Ona göre bir ülkenin yönetim şekli tercihe açıktır. O yönetimi bir araç olarak görür. Bu anlamda "araçların tercih edilebilirliğinin toplumun hedefleriyle ne ölçüde uyum sağladığına bağlı olarak değişeceği görüşündedir." Ona göre tercih edilecek yönetim şeklinin insanlığın tamamının faydasıyla çelişki içinde olmaması gerekir. Bu gerçekleştiği aman o yönetim şeklinin toplumun refahını ve mutluluğunu sağlayacağını iddia edebiliriz (Safi, 2018, s. 658).

Mill'e göre özgürlükler ve bireysellik demokratik bir yönetim vasıtasıyla korunabilir. Ancak nüfus, her bireyin yönetime katılımını engel olmaktadır. Bundan dolayı Mill, her ne kadar ideal yönetimin doğrudan demokrasi olduğunu düşünse de uygulanabilirlik açısından temsili demokrasiyi önümüze koyar. Ona göre bireysel özgürlük ile yönetime katılım paraleldir. Bu yüzden bireyin eğitim seviyesi arttırılarak, bireylerin yönetime katılımlarının sağlanması gerekir. Çünkü cahil insanlar bireysellikten uzaktır ve kolaylıkla çoğunluğun isteklerine yönelik hareket ederler (Pınarcı, 2013, ss. 61-62). Bundan dolayı o, eşit oy hakkını yanlış bir demokrasi uygulaması olarak görür. Bu düşüncesinin iki sebebi vardır. İlki, eşit oy hakkının entelektüel kapasiteyi göz ardı etmek olmasıdır. İkincisi ise demokratik sistemin çoğunluğun tiranlığın dönüşmesi tehlikesi vardır. Dolayısıyla Mill'in demokrasisinde çoğunluğun değil, niteliğin öncelendiğini söyleyebiliriz (Safi, 2018, s. 662).

İlerleyen ve gelişen bir tarih anlayışını benimseyen Mill, insanlık tarihini yabanıllık, barbarlık ve uygarlık olarak üç döneme ayırır ve bu dönemleri ekonomik, sosyal, siyasal yönden ele alır. O, insanlığın ilk döneminde toplumsallaşma olmadığından insanların ortak bir benliğe ve amaca sahip olmadıklarını belirtir. Bundan dolayı insanların uygar toplumda zenginliğe ve daha rahat yaşamlara sahip olduğunu düşünür. Uygarlık geliştikçe bireyler kendi kendilerini yönetecek seviyeye gelmişlerdir. Bunun olmasında toplumsallaşmanın önemli bir etkisi vardır. Yabanıllık döneminde insanlar arasında güven duygusu yoktur ve bundan dolayı ilkel toplulukta dayanışma söz konusu olmamıştır. Bu dayanışmanın olmaması insanların mülk edinmemelerine yol açmıştır. Barbarlık döneminde ise bu dayanışmanın tohumları atılmış ve insanlar mülk edinmeye başlamıştır. Mill'e göre bu dönemde ilerleme olabilmesi için iki şey gereklidir. Bunlar despot bir yönetim ve endüstrileşmedir. Mill, "ilk aşamada kaba halk topluluğunun yönetilebilmesi için siyasal sistemin despotik olması gerektiğini bunun da mutlak monarklar ve gerçek aristokratlar tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir siyasal yapıda bulunan ve barbarlık aşamasında köle vasfını taşıyan halkın sanayi devrimiyle birlikte atağa geçeceğini, özgürlüğe duyulan özlemin hızlı bir şekilde giderilmeye çalışılacağını belirtmiştir." Ancak Mill, uygarlık aşamasına gelmiş bireylerin despot bir yönetime ihtiyaç duymayacağını belirtir. Çünkü oba göre despotizm uygarlık yolunda geçici bir aşamadır. Despotizm yalnızca barbarlığı yenmek için kullanılmalıdır (Pınarcı, 2013, ss. 63-65).

Mill'e göre bireylerin farklılığını ve çeşitliliğini suç olarak değerlendirmektedir. Bundan dolayı da toplum, bireyselliğe müdahale etmek istemektedir. O, bu tarz toplumların gelişmeye ve ilerlemeye kapalı olduğunu belirtir. Ona göre toplum asıl çekinmesi gereken şey bireysellik değil, bireysel yetersizlik olmalıdır. Çoğunluğun birey üzerindeki zorbalığına engel olmak isteyen Mill, siyasal gücün dengeli dağılımı üzerinde durur. Daha doğrusu o, demokrasiyi insanlığın yararına işleyen bir sistem haline nasıl getirebilirim kaygısı taşır. Demokratik yönetim şeklini benimsemesinin ve benimsediği bu demokrasinin elit bir demokrasi olmasının arkasında yatan sebepler bunlardır (Bayram, 2014, ss. 62-64).

Sonuç olarak Mill'e göre toplumsal durumun zaruretlerini karşılayabilecek yönetim, tüm halkın katıldığı yönetimdir. Dolayısıyla ona göre en iyi yönetim biçimi doğrudan demokrasidir. Ancak herkes kamusal işlere kişisel olarak katılamayacağı için, yönetim temsili yapıda olmalıdır (Mill, 2017, s. 117). Ancak siyasi özgürlük gerçek bir özgürlük ve bağımsızlığı sağlayamaz. Yavaş yavaş kamuoyu zorbalığı kendini gösterir ve kamuoyu zorbalığı siyasi baskıdan daha tehlikelidir. Bütün günlük hayata sokulur ve ruhları köleleştirir. Mill'in istediği ise yaratıcı kişilerin yeni düşünceleri özgür olarak ortaya koyabilmeleridir. Kamuoyunun baskısı, yığının egemen olması yüzünden seviyenin düşmesini engellemenin tek yolu yine özgürlüktür. Çünkü özgürlük, daima toplumun yenileşmesine yol açan bağımsız kişiler yaratır (Taşkın ve

Becermen, 2013, s. 420). Bireylerin gelişiminde sorun gören Mill, eşitlik ilkesini kenara atarak özgürlüğü ön plana çıkarır. Otorite ile biçimlendirilmiş bireylere siyasal eşitlik verilmemesi gerektiğini düşünür. Eşitsiz bir tutum sergileyerek eğitimli insanların oy hakkının arttırılmasını talep eder. Bunu talep ederken toplumun cahil çoğunluğunun açacağı zararları düşünür. Ona göre toplumun mutluluğunu sağlayacak olanlar kendilerini geliştirmiş insanlardır (Küçük, 2003, s. 115).

Sonuç

Mill, bireylerin toplum için kendilerini geliştirebilmelerinin çok önemli olduğunu düşünür. Çünkü onun felsefesinde bireyin gelişimi aynı zamanda toplumun ilerlemesi demektir. Yani bireylerin temel hak ve özgürlüklerini koruyan, onların ve kendilerini geliştirebilmelerini sağlayacak uygun ortamı sağlayan bir toplumun refah seviyesi yüksek olur. Ancak toplumda, bu refahın oluşabilmesi ve sürdürülebilmesi için başkalarının haklarını ihlal eden bireyleri cezalandırması gerekir. Aksi takdirde toplum içinde bir kaos söz konusu olur. Bu kaos, gelişimi ve refahı tamamen ortadan kaldırır. Çünkü bireylerin güvenliğinin sağlanmadığı bir toplum hiçbir amaca hizmet etmez. Çünkü Mill'e göre toplum, bireylerin eşit bir şekilde çıkarları gözetilerek ortaya çıkar.

Toplum içinde orijinallik peşinde koşan bireylere ihtiyaç vardır. Bu orijinalliğin ortaya çıkabilmesi için iki önemli koşul vardır. İlki, bireysel özgürlük, ikincisi ise eğitimdir. Toplumda tek biçimci bireylerin yetişmemesi için eğitimi yalnızca devletin değil toplumunda vermesi gerekir. Toplumun verdiği eğitim sayesinde bireylerin iyilik yapma isteği artar, dolayısıyla da refah bir toplum ortaya çıkar. Devlet tarafından verilen eğitimin ise demokratik bir yönetim biçiminde olması gerekir. Yani bireylerin gelişimi bakımında en iyi yönetim biçimi demokrasidir. Ancak bu doğrudan demokrasi değildir. Çünkü doğrudan demokrasi uygulanabirlik açısından mümkün olamamaktadır. Bundan dolayı Mill için temsili demokrasi en mantıklı yönetimin şeklidir. Ancak Mill'in tasavvur ettiği demokraside yalnızca eğitimli insanların oy kullanma hakkı vardır. Eğitimsiz olan insanlar yönetimde söz sahibi olamaz. Mill'in bu şekilde düşünmesinin sebebi, cahil çoğunluğun demokraside doğru karar veremeyeceğini düşünmesidir. Toplumun mutluluğu kendi geliştirmiş insanlar tarafından sağlanabilir. Cahil çoğunluğun vereceği kararlar toplumun mutluluğunu engelleyebilir.

KAYNAKÇA

1. Bayram, Y. (2014). John Stuart Mill'in Demokrasi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 57-68.
2. Küçük, N. (2003). John Stuart Mill'in felsefesinde özgürlük ve eşitlik sorunu, [Basılmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
3. Mill, J. S. (2017). *Demokratik yönetim üzerine düşünceler* (Ö. Orhan, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
4. Mill, J. S. (2019). *Faydacılık* (G. Mürteza, Çev.). Pinhan Yayıncılık.
5. Mill, J. S. (2021). *Otobiyografi* (Ö. Orhan, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
6. Mill, J. S. (2014). *Özgürlük üstüne* (A. Ertan, Çev.). Belge Yayınları.
7. Pınarcı, (2013). E. *John Stuart Mill'in liberalizm anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
8. Russel, B. (2017). *Batı felsefesi tarihi 3* (A. Fethi, Çev.). Alfa.
9. Safi, İ. (2018). John Stuart Mill'in siyaset felsefesinde demokrasi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20* (4), 655-664.

https://doi.org/10.16953/deusosbil.470926
10. Taşkın, A. ve Becermen, M. (2013). *Felsefe tarihi 2*. Sentez Yayıncılık.
11. Tüzen, M. A. (2014) "John Stuart Mill'de demokrasinin meşruiyeti", *Mavi Atlas GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 40-53. https://doi.org/10.18795/ma.85481.

Geleneği Yeniden Üretmek: Metinlerarasılık Bağlamında Sezai Karakoç'un *Ateş Dansı*

Ramazan Kandemir ENSER
Öğr. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türk Dili Bölümü
renser@sakarya.edu.tr
https://orcid.org/0000-0003-4090-2132

Özet

Modern Türk şiirinin temel sorunlarından biri, Türk modernleşme tarihinde de görüldüğü üzere gelenekle bağın keskin bir kopuşa neden olması kabul edilir. Bu sorun, özellikle muhafazakar çevreler için ontolojik bir boyut arz eder. 1950'lere kadar gelenekle bağ kurma konusunda Mehmet Akif, Yahya Kemal gibi farklı tarzda şiir anlayışına sahip şairler önemli hamleler yapmışlardır. 20. yüzyılın ortalarında önemli bir poetik sorun olarak tartışılan bu konuda en esaslı çıkışlardan biri Sezai Karakoç tarafından gelir. İlk şiirlerinden itibaren onun gelenekle bağ kurma çabalarını görmek mümkünse de özellikle *Hızırla Kırk Saat*'le başlayan poemlerinde Karakoç'un bu soruna çok boyutlu eğildiği ve şiirini inşa ederken de gelenekten önemli ölçüde yararlandığı görülür. Karakoç için gelenek sadece şiirinin oturduğu zemin değil, söyleyiş, imge dünyası ve biçim açısından da önemli bir kaynaktır. Bu çalışmada Sezai Karakoç'un *Ateş Dansı* adlı kitabında yer alan şiirlerin geleneksel şiirle olan ilişkisi ortaya konacak, söz konusu şiirlerin metinlerarasılık açısından göndermede bulunduğu şiirler tespit edilecek ve Karakoç'un gelenekle nasıl bir bağ kurduğu üzerinde durulacaktır. Karakoç ve gelenek üzerine yapılmış pek çok çalışma olmasına rağmen *Ateş Dansı* kitabında yer alan şiirlerin metinlerarasılık açısından doğrudan ele alındığı bütünlüklü bir çalışma olmamasından hareketle böyle bir çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada metinlerarasılık yöntemi kullanılmıştır. Yapılan çalışma ile Sezai Karakoç'un, şiirini var ederken geleneği sadece soyut bir birikim olarak görmediği, geleneği oluşturan kimi şairlerin belirli şiirleriyle doğrudan metinlerarası ilişkiler de kurduğu ve yeri geldiğinde ideolojisi doğrultusunda geleneği nasıl tashih ettiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Ateş Dansı, gelenek, metinlerarasılık.

Giriş

Metinlerarasılık, postmodern edebiyatın başlıca tekniklerinden biri olarak kabul edilse de, aslında edebiyat tarihinde oldukça eski bir geçmişe sahiptir. "Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması" (Akalın, 2011, s. 1667) şeklinde tanımlanan metinlerarasılık, geniş bir tarihsel süreçte farklı anlamlar yüklenerek kullanılmış bir yöntemdir. Bu kavram, yansıtmacı metinlerde iç gerçekliği temel alınan dış gerçekliğe yaklaştırmak amacıyla kullanılırken, modernist metinlerde daha çok motif, imge, yapı gibi estetik unsurlar çerçevesinde işlevselleştirilmiştir (Sazyek, 2013). Ancak postmodern edebiyat ile birlikte metinlerarasılık, yalnızca anlam düzeyinde değil, aynı zamanda biçim, üslup ve kurgu açısından da belirleyici bir unsur hâline gelmiştir.

Edebiyat kuramı ve eleştirisinde metinlerarasılığın bir yazınsal söylem olarak ele alınması, Rus dilbilimci ve edebiyat kuramcısı Mihail Bahtin'in çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur. Bahtin, "metinlerarasılık" terimi yerine "dialogism" (söyleşimcilik) kavramını kullanarak, tüm

söz türlerinin hem söz konusu nesne, konu veya durum ile hem de dinleyici/okuyucu ile belirli bir ilişki içerisinde olduğunu öne sürer. Ona göre söz, ancak bu çift yönlü tutum sayesinde varlık kazanabilir ve tanımlanabilir (Bakhtin, 2000).
Bahtin'e göre her sözlü iletişim ve etkileşim, bir söyleşim sürecine dayanır ve bireyler arası bir olgu niteliği taşır. Bu çerçevede, ister edebi ister gündelik içerikli metinler olsun, her sözce toplumsal bir bağlamda köklenmiş olup belirli bir toplumsal çevreye yöneliktir. Dolayısıyla her söylem, kendisini oluşturan ayrışık sözlerin taşıyıcısıdır. Bahtin'in bu yaklaşımı, metinlerarasılık kuramını geliştiren sonraki eleştirmenler tarafından da benimsenmiştir. Yapısalcılık ve postyapısalcılık gibi çağdaş eleştiri kuramları, metni tarihsel süreçten, üretildiği bağlamdan ve hatta yazarından bağımsız bir yapı olarak ele alırken, Bahtin bunun aksine, her söylemin diğer söylemlerle iç içe geçtiğini, hiçbir söylemin diğerlerinden bağımsız olamayacağını savunur. O, söyleşimci yöntemin her söyleme özgü bir olgu olduğunu belirterek, "Nesneye yönelen tüm yollar, söylemi kaçınılmaz olarak başka bir söyleme ulaştırır ve onunla etkileşime girmesine neden olur… Yalnız 'yalnız' Âdem, bütünüyle söyleşimcilikten muaf tutulabilir" ifadelerini kullanır (Aktulum, 2000, s. 27).

Metinlerarasılık kavramını akademik bağlamda ilk kez ele alarak ona kuramsal bir çerçeve çizen araştırmacı ise Julia Kristeva'dır. 1969 yılında yayımladığı *Sémeiotiké: Recherches pour une sémanalyse* adlı eserinde, "Her metin, bir alıntılar mozaiğidir; her metin, içinde başka bir metnin eritildiği ve dönüştürüldüğü bir yapıdır" diyerek metinlerarasılığın yazınsallığın temel ölçütlerinden biri haline getirir (Aktulum, 2000).

Başlangıçta yapısalcı düşünceye yakın duran Roland Barthes, daha sonra Kristeva'nın metinlerarasılık kuramını benimseyerek, metin kavramını özne merkezli bir anlayıştan uzaklaştırır. O, yeni bir metin tanımı geliştirerek, metinlerarasılığın yazınsal üretimin temel bir unsuru olduğunu savunur: "Her metin metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde ve çeşitli biçimlerde başka metinler yer alır. Bu metinler, hem geçmişte edinilen bilgi birikiminden hem de çevremizdeki kültürel ortamdan kaynaklanır. Her metin, eski alıntıların yeni bir örgüsüdür" (Aktulum, 2000, s. 56).

Metinlerarasılık konusunda önemli katkılar sunan eleştirmenlerden biri de Gérard Genette'tir. Kristeva'nın "intertextuality" (metinlerarasılık) kavramını benimsemek yerine, "hypertextualité" (ana-metinsellik) kavramını geliştiren Genette, metinlerarasılığın kavramsal boyutu ile uygulamaya dönük yönlerini birbirinden ayırarak yeni bir kuramsal çerçeve oluşturur.

Genel olarak, metinlerarasılık üzerine yapılan kuramsal çalışmalar incelendiğinde, her eleştirmenin bu kavramı farklı perspektiflerden ele aldığı görülse de ortak paydada benzer çıkarımlara ulaşıldığı söylenebilir. Bu bağlamda, hiçbir metnin kendi başına var olamayacağı, her metnin doğrudan ya da dolaylı olarak başka metinlerle ilişki içerisinde olduğu ve bunun da yazınsallığın temel koşullarından biri olduğu görüşü yaygın olarak kabul görmektedir.
Metinlerarasılığın yöntemler türsel dönüştürmeler, biçimsel dönüştürmeler ve biçemsel dönüştürmeler ile alt metin karşısındaki tavır açısından farklı şekillerde adlandırılır. Genel olarak metinlerasılıktan bahsedilen metinsel ilişkilerde alıntı (citation), gönderge (référence), gizli alıntı (plagiat), anıştırma (allusion), parodi, alaycı dönüştürüm (le travestissement burlesque), pastiş en çok kullanılan yöntemler olarak kabul edilir (Aktulum, 2000).

1. Sezai Karakoç'ta Gelenekle İlişki ve Metinlerarasılık

Sezai Karakoç, geleneğe yaslanarak modern Türk şiiri içinde yeni bir şiir var etmeye çalışır. Ona göre modernleşme sürecinde Türk şiirinde de görülen büyük kırılma ve keskin kopuş, şiiri bir çıkmaza sokmaktadır. Bu düşünceden hareketle Karakoç, modern şiirin imkanları içinde geleneği yeniden canlandırmanın yollarını dener. Özellikle *Hızırla Kırk Saat*'le başlayan poemleri döneminde Batı şiir geleneğini de dışlamadan Doğu şiir geleneğini kendine zemin yapmaya çalışır. Poemlerini meydana getirirken kimi zaman belirli bir metinle ilişki kurarak alt metinlerle bir söyleşime girer. Örneğin *Hızırla Kırk Saat*, Dante'nin *İlahi Komedya*'sı ile İkbal'in *Cavidnâme*'siyle kısmen biçimsel, büyük orada ise tematik olarak ilişkili bir metindir. Yine *Taha'nın Kitabı*, modernleşme karşısındaki tavır açısından Goethe'nin *Faust*'una bir reddiye şeklinde tasarlanmış ve dolaylı bir metinlerarasılık ilişkisi kurulmuştur. *Gül Muştusu*'ndan itibaren ise Karakoç, doğrudan İslam şiiri, doğal olarak da en çok divan şiiri geleneği ile bağ kurmaya çalışmıştır. Bu ilişkiyi *Gül Muştusu*'nda olduğu gibi kimi zaman mazmunları alıp yeniden yorumlamakla kurarken, *Çeşmeler*'de ise tarih düşme geleneğini farklı bir biçimde yeniden üreterek yapar. *Leyla ile Mecnun* ve *Ateş Dansı'*nda ise doğrudan divan şiirine ait metinleri ya yeniden üreterek ya da o metinlerle ilişki kurarak bir şiir meydana getirir. Bu anlamda Karakoç'un divan şiiri ile olan ilişkisi şairliğinin olgunluk döneminden itibaren daha da yoğunlaşır ve belirginleşir.

Karakoç, gelenekle biçim ya da söyleyiş gibi daha yüzeysel ilişki biçimleri yerine daha esansiyel bir tavra yönelir. Onun yapmaya çalıştığı divan şiirinin arka planında yer alan "metafizik hava"dır. Nitekim, divan şiirinin bütününü olgun bir şairin tek bir kitabı şeklinde değerlendirir. Edebiyat Yazıları I'de İslam şiir geleneğinin tümünde gördüğü bu hali, Nedim ve Fuzûlî üzerinden örneklendirir:

> "Birbirlerinin tam zıddı görünmelerine karşın, Fuzûlî ile Nedim arasında, belki garip, fakat büyük bir yakınlık olduğunu görmek için ikisinin divanını arka arkaya okumak yeterlidir. Bu yakınlığı bir biçim yakınlığı, söyleyiş yakınlığı gibi görmek yanlış olur. Bu, daha çok bir ruh yakınlığı, aynı dünyayı iki uçtan solumadan gelen bir yakınlıktır. Nedim, Fuzûlî'nin yaşadığı çağda ve yerlerde yaşasaydı, yine de belki bir Fuzûlî olamazdı. Ama, onun ne kadar yakınından geçerdi! Ve kim- bilir belki, Fuzûlî de, Lâle Devrinde İstanbul'da yaşayan ve devlet ileri gelenlerince değeri bilinen bir şair olsaydı, kuşkusuz, yine de bir Nedim olmazdı; ama, bugünkü Fuzûlî'den çok Nedim'e yakın bir şair olurdu. Bununla şiirde, şairlikte bütün ağırlığı, çağa, çevreye, yaşanan gerçeğe atfetmiş olmuyorum. Anlatmak istediğim, içinde bulunulan uygarlık havası, ve onun metafizik ruhudur. Bu şairlerin, iç âlemleri, özbenlikleri birbirinden ne kadar ayrı ve hatta birbirine zıt olsa da, aralarında, katılacakları bir mânevi hava yüzünden, bir yakınlık vardır; dış şartlar ve görünümler ne kadar tersine çevirse de, gerçekte kırılmaz bir yakınlıktır bu, demek istiyorum." (Karakoç, 2014, s. 28-29)

Karakoç, şiirini var ederken bir taraftan geleneği oluşturan bu metafizik düşünceyi şiirinin mayası haline getirmeye çalışırken bazen de geleneğin somut örnekleriyle ilişki kurmaya çalışır. Karakoç'un bu çabasının görüldüğü örneklerden biri de Ateş Dansı'dır. Birinci baskısı 1987'de yapılan Ateş Dansı, 13 şiirden oluşur ve bu şiirler açık bir biçimde divan şiiriyle biçimsel ve söyleyiş açısından benzerlikler gösterir.

2. *Ateş Dansı*'nda Metinlerarası İlişkiler

Ateş Dansı şiirinin birinci bölümünde ateşe düşüp dans eden ve dansına devam eden bir kadın tasvir edilir. Şiirde kadının, ateşin ve dansın zengin çağrışımlı birer imge olarak kullanıldığı açıktır. Şiirin birinci bendinde tasvir edilen kadın, ateşe düşmesine rağmen "dans edişini durduramamış"tır. Adeta kadını ateşe çeken bir cazibe vardır. "Parlayıp parlayıp sönüyordu

tükenen bir mum gibi / Bahar iplikçileriyle dokunmuş giysileri" dizelerinde ifade edildiği üzere kadının giysilerinin bahar iplikçikleriyle dokunmuş olması, onun narin, zarif tarafına işaret eder. Kelebeklerin daha çok bahar mevsiminde ortaya çıktığı göz önünde bulundurulduğunda burada kadın ile kelebek arasında bir ilgi kurulduğu görülür. Ayrıca kendisini ateşten koruyamaması ve ateşte yandığı halde dans edişini durduramaması, klasik edebiyattaki şem' ve pervane alegorisini çağrıştırmaktadır. Yine söz konusu dizelerde farklı bir gönderge olarak da olsa "mum" kelimesinin de kullanılması bu ilgiyi kuvvetlendirmektedir. Bu alegorik hikâyede de pervane, şem'in aşkına tutulduğu için onun çevresinde döner durur ve sonunda şem'in ateşiyle tutuştuğu halde halinden şikayetçi olmaz. Gelenekle örtük ya da açık biçimde sürekli söyleşimde olan Karakoç'un, ateşte dans eden kadın imgesi ile klasik edebiyattaki bu alegorik hikâyeye bir anıştırma (allusion) yaptığı görülmektedir. Fakat şunu da eklemek gerekir ki bu alegorik hikâye daha çok ilahi aşka işaret ettiği halde, Karakoç'un şiirinde bu anlam arka planıyla kullanılmaz; zira şiirde kadın, aşkın bir amaçtan dolayı değil, "kendisini kendisi için yak"maktadır.

Şiirin devamında ise başka bir anıştırma yapılır. İkinci bentte görsel imajlarla yine ateşte dans eden kadın tasvir edilir. "Soluğu alevdi, kızgın kum çığıydı sesi / Sonbahar kızıllığıyla elleri tutuşturuyordu göğü" dizeleri ateşin sıcaklığını ve kızıl rengini öne çıkarırken "Cennet kentinden cehennem kentine atılmış köprü /İdi vücudunu saran bir ebemkuşağı kefeni" dizelerinde ise yukarıda "Bahar iplikçileriyle dokunmuş giysileri"nin renkliliğine vurgu yapılır. Görüldüğü üzere şiir öznesi olan kadın, rengarenk giysiler -ki ikinci bentte kefen olarak ifade edilir- içinde ateşte yanmaktadır. Bu görsel imajlarla ateşte dans eden kadın "Heykeltıraş için değil, ressam için değil / Şair için model olmayı bil(miştir)". Burada "şair" tekil anlamda Karakoç'u ifade edebileceği gibi daha genel anlamda başka şairleri de imleyebilir. Bu durumda "ateşte dans eden kadın"ın sadece Karakoç'un şiir öznesi olmadığı, başka eserlerde de kullanıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. "Güneşe giden ateşin jesti mimiği / Bir anda hayatı soyunup ölüme girdi" dizeleri de göz önünde bulundurulduğunda ateşte rengarenk giysiler içinde ateşte yanan ve hayatı soyunup ölüme giden kadının, Zümrüdüanka kuşuna gönderme yaptığı söylenebilir.

Pek çok mitolojide karşılaşılan bu kuş, Yunan mitolojisinde Phoenix, Mısır'da Fenix, Araplarda Anqa, İran'da Simurg isimleriyle bilinmektedir. Benzer niteliklere sahip bu efsanevi kuş, Uzakdoğu Asya'da da farklı isimlerle bilinmektedir (Coleman, 2007). Yunan mitolojisinde Phoenix, 350 yıllık aralıklarla -ki bu rakam kaynaklara göre göre değişebilmektedir- bir odun yığını içinde kanat çırparak kendisini ateşte yakar ve küllerinden tekrar doğar (Coleman, 2007). Geniş bir kültürel yelpazede bilinen bu kuşla ilgili efsaneler az da olsa değişiklikler göstermektedir. Fakat Akpınar ve Yılmaz Çebin'in (2015) de belirttiği üzere her kültürde farklı özellikler yüklense de Phoenix, Anka ve Simurg'un değişmeyen ortak noktası döngüsel periyodlar halinde kendisini yakıp küllerinden tekrar doğmasıdır. Bu sebepledir ki bu kuş, dünya literatüründe öldükten sonra tekrar doğmayı, ölümsüzlüğü, dirilişi ve canlılığı simgeler. Renkli tüyleri olan ve dişi bir kuş olduğu bilinen Anka'nın (Pala 1998) ateşte kendini yakması, açık bir biçimde Karakoç'un şiirinde "ateşte dans eden kadın" imajıyla son derece benzeşmektedir. Fakat Karakoç'un şiirindeki anıştırma salt bir efsaneye değildir. Divan şiirinde renkli bir görünümü olan Anka'nın kendini ateşe vermesi ve küllerinden doğmasını anlatan pek çok beyit vardır. Şeyh Galib'in "Öyle yaksın beni kim âteş-i reng-â-rengim / Murg-i 'ankâ çıka hâkister-i hâşâkimden" (Güler, 1993, s. 522) beyti, bunun iyi bir örneğidir. Karakoç'un yarattığı ateşte dans eden kadın imajı, yukarıdaki beyitte rengarenk bir ateşin içinde yanmak isteyen şiir

öznesini çağrıştırmaktadır.

Yukarıda görüldüğü şekilde metinlerarası ilişki açısından örtük bir biçimde kullanılan anıştırma (allusion) ötesinde Sezai Karakoç'un, *Leyla ile Mecnun*'da yaptığına benzer şekilde gelenekle doğrudan söyleşime girdiği örneklere de *Ateş Dansı*'nda rastlamak mümkündür. Bu anlamda Ateş Dansı'nda yer alan şiirlerin çoğu, doğrudan metinlerarasılık açısından değerlendirilmeye müsaittir. Bu şiirlerden biri de "İstanbul'un Hazan Gazeli"dir. Şiirin biçimi açısından olmasa da söyleyiş ve içeriği açısından divan şairi Nedim'in "Sadâbâd Şarkısı"nın bir parodisi olduğu anlaşılır. Şunu da belirtmek gerekir ki Nedim'in şarkısı ile Karakoç'un söz konusu şiiri üzerine Andı'nın (2010), Gündüz'ün (2013), Işık'ın (2019), Akyol'un (2022) ve Güneş'in (2023) çalışmaları olmuştur fakat bu çalışmalarda metinlerarasılık açısından bu iki metin arasındaki parodik ilişkiye değinen bir çalışma olmamıştır.
Bilindiği üzere edebiyat alanında parodi, bir metni başka bir amaçla yeniden kullanmak, ona yeni bir amaç yüklemektir (Aktulum, 2000). Antik Yunan'da parodi, destan gibi konusu ciddi bir metni alıp sıradan, hiçbir kahramanlık olayı anlatmayan, basit, sıradan bir metne dönüştürmek anlamında kullanılır (Aktulum, 2000). Genellikle de yaratılan üst metin, gülünç ya da komik bir etki yaratır. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda parodinin ila da alt metinle ilişkisinde komik olmak ya da alt metnin değerini düşürmek gibi bir amacının olmayabileceği de ortaya konmuştur. Bu anlamda parodi, pekala bir metni alıp dönüştürürken alt metne saygı ortaya koyabilmekte ve o metni yüceltme yoluna da gidilebilmektedir (Rose, 2016).

Sezai Karakoç'un "İstanbul'un Hazan Gazeli" ile Nedim'in "Sadâbâd Şarkısı" arasındaki metinsel ilişki de tam bu tarz bir parodiye örnektir. Öncelikle Nedim'in Şarkı'sını ve Karakoç'un İstanbul'un Hazan Gazeli'ni vermek yerinde olacaktır.

Şarkı
"Bir safa bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ'-i Tesnîm içelim Çeşme-i Nev-peydâdan
Görelim âb-ı hayât akdığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

Geh varub havz kenarında hırâmân olalım
Geh gelüb Kasr-ı Cinân seyrine hayran olalım
Gâh şarki okuyub gah gazel-hân olalım
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

İzn alub Cum'a namazına deyû mâderden
Bir gün uğrulayalım çerh-i sitem-perverden
Dolaşub iskeleye doğru nihân yollardan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-edâ
İznin olursa eğer bir de Nedîm-i şeydâ
Gayrı yârânı bugünlük edib ey şuh feda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a" (Macit, 1997, s. 264)

İstanbul'un Hazan Gazeli
"Ne yapacaksın plaj yerlerini

Gidelim Kâğıthaneye Sâdabad harabelerine

Şâd etmek için Nedim'in ruhunu
Ağzımızı dayayalım kurumuş çeşmelerine

'Sinemaya gidiyorum" de annene
Cuma namazına gidelim onun yerine

Bakalım hayranlıkla Süleymaniye'ye
Sultanahmed kubbe ve minarelerine

Sahaflarda kitapların sonbaharında
Erelim geçmiş baharın menekşelerine

İstanbul'un kaybolan geçmiş tarihini tabiatını
Son kez tadalım başlamadan ahiret seferine

Dünyadan daha dünya ahiretten ahiret
Bir kent ki benzer divan şairlerinin kasidelerine" (Karakoç, 1998, s. 22)

Şarkıda şiir anlatıcısı, bir sevgiliye seslenmekte ve cuma namazına izin almak ifadelerinden bu sevgilinin bir erkek olduğu anlaşılmaktadır. Şiir anlatıcısı, sevgiliyi zevk ve eğlencenin simgesi konumunda olan Sadâbâd'a davet etmekte ve birlikte orada hayatın dünyevi ve tensel zevklerini birlikte yaşamaya çağırmaktadır.

Karakoç'un şiirinde ise şiir anlatıcısı genç bir delikanlıya seslenir fakat bu arkadaşça bir sesleniştir. Nedim'in dünya zevklerine olan daveti yerine Karakoç'un şiirinde inanca ve kültürel mirasa dönük bir çağrı yapılır. Karakoç, Nedim'in Şarkı'sında dile getirdiği hayata bakış açısını yerinden etmekte ve ona bir alternatif yaşam sunmaktadır. Her ne kadar Karakoç'un bu tavrı, Nedim'in düşüncelerini ret anlamına gelse de Nedim'in bir parçası olduğu kültürel varlığın bir bütün olarak kabullenildiği görülür. Şiirin başında yer alan "Ne yapacaksın plaj yerlerini / Gidelim Kâğıthaneye Sâdabad harabelerine // Şâd etmek için Nedim'in ruhunu / Ağzımızı dayayalım kurumuş çeşmelerine" dizeleri, bunu göstermektedir. Kurulduğu günden itibaren zevk ve eğlencenin simgesi olan Sadabad, artık harabe haline gelmiş, çeşmeleri de kurumuştur. Sadabad, zevk ve eğlence açısından olmasa da kültürel bir miras olarak Karakoç için bir anlam ifade etmektedir. Nitekim Karakoç'un şiirinin başlığındaki "hazan" kelimesi aslında Sadabad'ın harabe haline gelişine ve parçası olduğu şehrin ve medeniyetin halihazırdaki görünümüne işaret etmektedir.

Nedim, sevgilisini zevk ve eğlenceye çağırırken Karakoç ise muhatabını bundan sakınmaya çağırır. "Ne yapacaksın plaj yerlerini" diyerek insanın bedensel olarak öne çıktığı ve dinin kurallarına uymayan "plaj" yerine Sadabad'a giderek bu kültürel mirası yad etmeyi ve ona sahip çıkmayı salık verir. Karakoç, Nedim'in şiirinde bir zevk ve eğlence mekanı olan Sadâbâd'ı, bağlamından çıkararak onu tarihsel ve kültürel bir simgeye dönüştürmektedir. Fakat bu kültürel mirası sadece Sadâbâd'la da sınırlamaz. Nitekim muhatabını davet ettiği bir başka eylem de "Bakalım hayranlıkla Süleymaniye'ye / Sultanahmed kubbe ve minarelerine" dizelerinde ifade edildiği üzere İstanbul'un dini simgelerinin başında gelen Süleymaniye ve Sultanahmet camileridir. Dolayısıyla Karakoç, tarihi-seyirlik mekanların yanına tarihî-dinî mekanları da eklemiş olur. Karakoç'un çağrısındaki dinî vurgu, sadece mekânsal değildir. Nedim'in şiirinde "İzn alub Cum'a namazına deyû maderden / Bir gün uğrulayalım çerh-i sitem-perverden" beytinde görüldüğü üzere cuma namazına gidiyorum diye izin almak felekten bir gün çalmak

için bir bahane olarak kullanılmaktadır. Karakoç ise sekülerleşmiş ve dini yaşama pek sıcak bakılmadığı anlaşılan bir ortamda muhatabını dini yaşamaya çağırır. " 'Sinemaya gidiyorum' de annene /Cuma namazına gidelim onun yerine" dizeleri, Nedim'in metnin parodisidir. Nedim'in metninde dini yaşam olağan iken eğlence norm dışı bir davranıştır. Karakoç, toplumun sekülerleştiğini ve modern toplumda geleneksel değerlerin altüst oluşunu ifade etmek için bu durumu tersine çevirir. Artık bu toplumda sinemaya, yani eğlenceye gitmek normalleşmişken Cuma namazına gitmek adeta norm dışı bir eyleme dönüşmüştür.

Nedim, şiirinde sevgilisini "bir mutrib-i pâkîze-edâ"nın olacağı sazlı sözlü bir eğlenceye davet ederken Karakoç'un şiirinde buna dair bir ayrıntı yoktur. Fakat onun yerine "Sahaflarda kitapların sonbaharında / Erelim geçmiş baharın menekşelerine" denilerek müziğin yerine kitabı koymuş olur.

Bu çerçeveden bakıldığında Nedim, şiirinde günü yaşamanın ve hayata dair hazları tatmanın peşinde olduğu halde Karakoç, geçmişten kalan bakiyeyi sahiplenmenin ve varlığını sürdüren kültürel mirasla bir doyum yaşamanın derdindedir. Andı'nın (2010: 29) da belirtiği üzere Nedim'in şarkısında gezip dolaşma, sazlı sözlü işret ve bedensel zevk ön plandayken Karakoç'un söz konusu gazelinde ibadet ("Cuma namazı"), sanat ve kültür ("Süleymaniye, Sultanahmed kubbe ve minareleri") ile tarih ve tabiat ("Geçmiş zamanın menekşeleri", "İstanbul'un kaybolan geçmiş tarihini tabiatı") yer alır. Bu anlamda Karakoç'un, alt metin olan Nedim'in şiirini, komikleştirmeden, ona saygısını göstererek parodileştirdiği görülmektedir.
Karakoç'un Ateş Dansı'nda gelenekle ilişki kurma biçimleri açısından başvurduğu yöntemlerden biri de pastiştir. Pastiş, bir metin yaratılırken başka bir türe ya da yazara/şaire ait biçemin ya da biçimin taklit edilmesidir. Öykünme, bir yazarın/şairin dil ve anlatım özelliklerini taklit ederek gerçekleşir. Taklit edilen metin değil, metnin biçemidir. (Aktulum, 2000). Parodide olduğu gibi pastişte de bir taklit vardır fakat, Sazyek'in (2013) de belirttiği üzere pastişteki taklit yalnızca metnin biçemiyle sınırlıdır. Ayrıca pastişte taklit edilen, öykünülen, başlı başına bir türe, tarza has söylem, biçim formatıdır. Bu anlamda metinlerarasılık yöntemleri içinde pastiş, daha yüzeysel bir ilişki ile gerçekleşmiş olur.

Ateş Dansı'nda pastişe en iyi örneklerden biri "Gazel" adını taşıyan şiirdir. Divan şiirine ait bir mazım biçimi olan gazel, bu şiire başlık olarak seçilmiştir. Şiirin biçimine bakıldığında gazelde olduğu gibi beyitler şeklinde yazılmış olduğu görülür ve kullanılan redif ve kafiye sistemi de tıpkı klasik gazel formuna uygundur. Öncelikle şiiri vermek yerinde olacaktır:

Gazel
"Rüzgâr ışıdı titredi çiğ gül düştü
Tutunduğu dalı tutuşturup bülbül düştü

Gün doğumundan gün batımına kızardı bahçe
Bir bir leylak nergis lale ve sümbül düştü

Ne çam dayandı ne kestane ne kavak ne nar
Bin yıllık çınar gürül gürül düştü

Geçti mi ki yeşilin sonsuzluk yüklü çağı
Kader yanardağından kızıl kara kül düştü

Vakit görmemişti böyle bir kıyameti
Akıl sarardı karardı ruh gönül düştü" (Karakoç, 1998, s. 19)

Şiir, aa, xa, xa, xa, xa şeklinde kafiyelenmiş ve "düştü" kelimesi de redif olarak kullanılmıştır. Ayrıca "gül, bülbül, sümbül, gürül, kül ve gönül" kelimelerinde de l harfi revi olarak kullanılmıştır. Bu şiiri, söyleyiş açısından divan şiirinin gazel formundan farkı, aruz vezniyle yazılmamış olmasıdır. Onun dışında biçimsel açıdan Karakoç'un bu şiirde gazel biçimine öykünerek bir şiir yarattığı açıkça görülmektedir. Fakat biçem ve ses açısından bakıldığında daha özelde bir şairin belirli bir metnine öykündüğü de görülür. Özellikle "düştü" redifi, bu şiirle Şeyh Galib'in aynı redifli bir gazeliyle benzerlik göstermektedir (Sürgit, 2015). Özellikle metinde geçen "rüzgâr", "gül", "bülbül", "bahçe", "leylak", "nergis", "lâle", "sümbül", "çınar", "kıyamet", "akıl", "ruh", "gönül" kelimelerinin divan şiiri vokabüleriyle koşutluk içinde olduğu görülmektedir (Sürgit, 2015). Fakat divan şiirinin mazmun yapısı içinde simgesel değerleri olan bu kelimeler, Karakoç'un şiirinde tamamen farklı anlam ve çağrışım değerleriyle kullanılmıştır. Bu iki metin arasındaki söyleyişi daha iyi görmek için Şeyh Gâlib'in şiirini vermek gerekmektedir.

1. Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düştü
   Dayanır mı şîşedir bu reh-i seng-sâra düştü
2. O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm
   Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düştü
3. Gehî zîr-i serde desti geh ayağı koltuğunda
   Düşe kalka haste-i gam der-i lutf-ı yâre düştü
4. Erişüp bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül
   Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düştü
5. Meh-i burc-ı ârızında gönül oldu hâle mâil
   Bana kendi tâli'imden bu siyeh sitâre düştü
6. Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-i vasla Ya Hû
   Bu degildi neyleyim bu yolum intizâra düştü
7. Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân
   Kimi terk-i nâm ü şâna kimi itibâra düştü (Okçu, 1993, s. 868).

Şeyh Gâlib'in gazelinde "düştü" redifinin Türkçede ifade ettiği anlam çerçevesi göz önünde bulundurulduğunda olumsuz bir tablonun resmedildiği söylenebilir. Şiirin anlatıcısı, yaşadıklarından yakınan, haline üzülen ve talihe karşı sitem eden bir tavır içindedir. Zahir anlamıyla bakıldığında şiir kişisi, bu alemde pek çok meşakkate maruz kalmakta ve acı çekmektedir. Açar'ın (2018) de belirttiği üzere tasavvufi sembolizm açısından düşünüldüğünde ise şiir anlatıcısının derdi bu alemde olanlarla ilgili değildir; zira ruhlar bezminde takdir olunana karşı tasavvuf ehli bir teslimiyet içindedir. Burada asıl yakınılan, "ana vatan"dan ayrı düşüp gurbette hasret çekmektir. Dolayısıyla Gâlib'in şiirinde birlikte olunan sevgilinin muvakkat yitiminden, ondan uzak kalmadan kaynaklanan bir hüzün ve üzüntü hali anlatılır.

Karakoç'un Gazel'inde de redifin çizdiği anlam evreni olumsuzdur. Şiirin geneline de bir hüzün, üzüntü hali hakimdir. Karakoç'un şiirinde bir yitikten bahsedilir fakat Gâlib'in tasavvufi sembolizmi, burada tarihsel bir sürece dönüşmüştür. Sürgit'in (2015) de belirttiği üzere Karakoç'un söz konusu şiirinde, modernizm karşısında İslam medeniyetinin yaşadığı çöküş ve sonrasında yaşanan acı tablo resmedilir. Her iki şiirde de bir yitik durumdan bahsedilebilir. İki şiirin biçemsel benzerliği de göz önünde bulundurulduğunda Karakoç'un "Gazel" şiirinde, Gâlib'in gazelinin tematik yapısını dönüşüme uğratarak biçemsel açıdan ona öykündüğü söylenebilir. "Düştü" redifinin fonetik göndermesi ile divan şiirinin nazım biçimi olan gazelin söyleyiş tarzına yakınlaşma, söz konusu şiirde pastişi oluşturan temel etkenlerdir.

Bunun dışında *Ateş Dansı*'nda yer alan "Kızkulesi'ne Gazel", "Diriliş" şiirlerinde divan şiirinin gazel formunun söyleyiş biçimlerine öykündüğü görülür. Ayrıca anonim edebiyatın önemli

örneklerinden olan ninni formu da söyleyiş açısından yine "Ninni" başlığı altında Karakoç tarafından denenir. Kitabın sonunda yer alan "Şairlere Ve Şiirlere Dair Dörtlük" başlığı altında yer alan dörtlükler de divan şiirindeki rubai formunun ve söyleyiş biçiminin taklit edildiği birer pastiş örneği olarak kabul edilebilir.

Sonuç

Sezai Karakoç, gelenekle bağını koparmadan, modern Türk şiiri içerisinde özgün bir şiir anlayışı geliştirmeye çalışmıştır. Ona göre, modernleşme süreciyle birlikte Türk şiirinde yaşanan köklü kırılma ve belirgin kopuş, şiiri bir çıkmaza sürüklemiştir. Bu bağlamda Karakoç, modern şiirin sunduğu imkânları kullanarak geleneği yeniden canlandırmanın yollarını aramıştır. Özellikle *Hızırla Kırk Saat* ile başlayan poemleri sürecinde, Batı şiir geleneğini bütünüyle dışlamaksızın, Doğu şiir geleneğini şiir anlayışının temeline yerleştirmiştir. Şiirlerini inşa ederken kimi zaman belirli metinlerle doğrudan ilişki kurarak alt metinler aracılığıyla bir söyleşim oluşturmuştur. Özellikle şairliğinin olgunluk yılları ve sonrasında divan şiiri ile doğrudan ilişkili metinler meydana getirmiştir. *Leyla ile Mecnun* ve *Ateş Dansı*, Karakoç'un bu çabasının iki farklı örneği olarak sayılabilir. Şunu da belirtmek gerekir ki Karakoç'un metinlerinde metinlerarasılık, amaçlanarak kullanılmış ve bir yöntem olarak benimsenmiş değildir. Zira İslamcı duruşu tartışmasız olan Karakoç'u, postmodern edebiyatla ve yöntemleriyle bilinç düzeyinde ilişkilendirmek mümkün değildir. Fakat Karakoç'un kendi kişisel yeteneği ve çabası ile gelenekle kurduğu bağın sonucunda metinlerarasılık kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek kullanımların söz konusu olduğu görülmektedir. *Ateş Dansı'*ndaki şiirlere bakıldığında Karakoç'un hem biçimsel hem de dolaylı biçimde içeriksel olarak divan şiiriyle açık bir söyleşime girdiği ve metinlerarasılık kuramı kapsamına giren şiirler yazdığı görülmektedir. "Ateş Dansı I" şiirinde "ateşte dans eden kadın" imajı ile şem' ve pervane alegorisi ile Anka kuşunun yaşamı arasında imge düzeyinde örtük ilişkiler kurulduğu ve bu efsaneler ve bu efsaneleri işleyen, Şeyh Gâlib'in beytinde olduğu gibi, kimi metinler ile anıştırma (allusion) yoluyla bir metinlerarası bir ilişki kurulduğu görülmüştür. Karakoç'un *Ateş Dansı*'nda "İstanbul'un Hazan Gazeli" şiirinde, metinlerarasılığın önemli yöntemlerinden biri olan parodiye başvurduğu görülür. Karakoç, söz konusu şiirinde Nedim'in "Sadâbâd Şarkısı" olarak bilinen ünlü şarkısına parodi olarak değerlendirilebilecek modern bir nazire yazar. Yalnız buradaki parodi, bilinen yaygın kullanımından farklı olarak, komik bir etki yaratmaktan ziyade kök metnin konusunu alarak ondan yeni bir metin yaratmak şeklinde olmuştur. Karakoç, Nedim'in zevke ve eğlenceye davetini, dini yaşama ve kültürel mirasa sahip çıkma şeklinde bir davete dönüştürür. Bunu yaparken de geleneğin bir parçası olan Nedim'in şiirini düşünsel anlamda bir kritiğe ve tashihe tabi tutar fakat alt metne saygı göstermeyi de ihmal etmez. Karakoç'un yapmış olduğu parodik işlem, yıkıcı değil, saygı ve sempati barındıran bir eylem olarak karşımıza çıkar. Bunun dışında Karakoç, "Gazel" adını taşıyan şiirinde ise Şeyh Gâlib'in "Düştü" redifli bir gazelini biçemsel açıdan taklit ederek orijinal bir pastiş örneği yaratır. Bunu yaparken de divan şiirinin vokabülerini alıp yeniden yorumlayarak bu şiire yakın bir biçem oluşturmaya çalışır. Doğrudan bir metinle ilişkili olmasa yine "Kızkulesi'ne Gazel", "Diriliş", "Şairlere ve Şiire Dair Dörtlükler" gibi şiirlerinde de divan şiirinin nazım biçimlerinin kullanıldığı ve biçemsel açıdan gazel ve rubai formlarının söyleyiş biçimlerinin bu şiirlerde de uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Kaynakça

1. Açar, Z. (2018). Şeyh Galib'in "Düşdü" Redifli Gazeli ile Kul Yusuf'un "Düştü" Redifli Deyişindeki Müşterek Tasavvufî Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature,* 4(1), ss. 1-16.
2. Akpınar, S.; Yılmaz Çebin, B. (2015). İkinci Yeni Şiirinde Phoenix ve Pan'ın Simgesel Anlamları. *Journal of International Social Research*, 8(39).
3. Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
4. Akyol, İ. (2022). Sezai Karakoç'un Gazelleri. Şamlıoğlu, K. vd. (Edl.) *Tüm Yönleriyle Sezai Karakoç, Şiir Anlayışı* içinde (s. 97-106). Bursa: Ekin Yayınevi.
5. Bakhtin, M. (2000). *Karnavaldan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*. Irzık, S. (Der.) Soydemir, C. (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
6. Coleman, J.A. (2007). *The Dictionary of Mythology An A-Z of Themes, Legends and Heros,* London: Arcturus Publishing Limited.
7. Güler, Z. (2014). Şeyh Galib Divanında Anka-Simurg Sembolü. *International Journal of Language Academy.* Volume 2/1 Spring 2014, ss. 63/72.
8. Gündüz, O. (2013). İkinci yeni şiiri içinde geleneği sürdüren şair: Sezai Karakoç. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* 10(38), ss. 53-81.
9. Güneş, E. (2023). Sezai Karakoç ve Sinema. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), ss. 404-409.
10. Akalın, Ş. H. (2011). *Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil kurumu Yayınları.
11. Işık, İ. (2019). Nedim'den Sezai Karakoç'a, Sinemadan Cumaya, Düşüncenin Ve Mekânın Dönüşümü. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (63), ss. 325-339.
12. Karakoç, S. (2014). *Edebiyat Yazıları I.* İstanbul: Diriliş Yayınları.
13. Karakoç, S. (1998). *Şiirler VII, Ateş Dansı.* İstanbul: Diriliş Yayınları.
14. Macit, M. (1997). *Nedîm Divanı.* Ankara: Akçağ Yayınları.
15. Okçu, N. (1993). *Şeyh Gâlib (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkidlî Metni).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
16. Pala, İ. (1998). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
17. Rose, M. A. (2016). *Parodi: Antik, Modern ve Postmodern.* Cansu D. (Çev.). Ankara: Hece Yayınları.

Sazyek, H. (2013). *Roman Terimleri Sözlüğü.* Ankara: Hece Yayınları.

Sürgit, B. (2015). Edebiyat Geleneğiyle Kurduğu İlişki Açısından Sezai Karakoç'un "Gazel" Şiiri. *Journal of Turkish Language and Literature,* 50(50), ss. 97-112.

Gündelik Hayatın Yeni Mekânı Olarak Kitap Kafeler

Asuman KARAALİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı

karaaliasuman@gmail.com

Özet

Mekânlar, gündelik hayatın en önemli alanlarından biridir. Toplumsal bir nitelik taşımasının yanında kullanım çeşitliliği de göstermektedir. Aile, iş, sosyal yaşamın tamamı mekân içinde sürdürülmektedir. Bireyler ev ve iş dışında zaman geçirmek için mekân tercihinde bulunurken mekânların temel özellikleri dışında farklı niteliklerini de göz önünde bulundurmaktadırlar. Bunun temel nedeni mekânın oluşumunun tesadüfî değil bir sisteme dayalı olmasıdır. Türkiye'de özellikle 1960'lardan sonra mekânın değişimi sonucu sosyalleşme aracı olan kafeler de dönüşüm geçirmiştir. Son yıllarda kitap kafeler popüler bir mekân olarak öne çıkmıştır. Bu araştırmanın amacı, insan ve mekân etkileşimini kitap kafeler üzerinden sosyolojik olarak incelemektir. Bu kapsamda kitap kafelerde görülmekte olan sanatsal aktiviteler, edebi ve felsefi sohbetler, yazar-okur buluşmaları, imza günleri, küçük çaplı yapılan söyleşiler, kitap okuma günleri, film analizi etkinliği gibi düzenlemelerin insanların sosyalleşmesine nasıl katkılar sağladığı gözlemlenecektir. Kitabevi ve kültür merkezlerinden bir sentez yapılarak oluşturulan kitap kafelerin; gençlerin, orta yaşlıların, kitapseverlerin tek başlarına ya da arkadaşlarıyla, tanıdıklarıyla kitap okuyup ders çalışabilmelerine ayrıca grup çalışmalarına ve iş görüşmelerine de imkân sağlayan ayrı okuma salonları bulunmaktadır. Bu ortamın sunulması ise bireylerin birbiri ile olan etkileşimini artırmaktadır. Bu çalışma, toplumsal davranış biçimi olan sosyal ilişkiler ağının günümüzde kitap kafeler üzerinden nasıl yürütüldüğünü ortaya koymayı hedeflemiştir. Farklılaşan işlevlerinin tespit edilmesiyle kitap kafelerin tipolojisi oluşturulacaktır. Araştırmanın temel sorusu ise yeni bir mekân tasarımı olarak kitap kafelerin müdavimlerinin bu mekânlarla kurmuş oldukları ilişkinin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda çalışmada, kitap kafe müdavimlerinin mekânı nasıl deneyimlediklerine odaklanılmış ve kimlik-mekân ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitel bir araştırma desenine göre tasarlanmış ve altı katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşmelere dayanan bu çalışmanın örneklemini Samsun Atakum'da bulunan Eflatun Kitap Kafe ve Cingöz Kütüphane oluşturmaktadır. Araştırmanın vardığı sonuçlar şu şekilde özetlenebilir: Kitap kafelerin kullanım şekli sosyalleşme ile ilişkilidir. Kitap kafeler kültürel sermayenin yansımasıdır. Bireysel gelişme fırsatı sunan kitap kafelerde tüketim çok boyutludur.

Anahtar Kelimeler: Mekân Sosyolojisi, İnsan-Mekân Etkileşimi, Kitap Kafe.

Book Cafes As New Spaces Of Everyday Life

Abstract

Spaces are one of the most important areas of daily life. In addition to having a social quality, they also show diversity of use. Family, work and social life are all carried out in space. When individuals choose a place to spend time outside of home and work, they take into account different qualities of places other than their basic features. The main reason for this is that the formation of space is not accidental but based on a system. In Turkey, especially after the 1960s, as a result of the transformation of space, cafés, which are a means of socialization, have also

undergone a transformation. In recent years, book cafes have come to the fore as a popular place. The aim of this research is to sociologically examine the interaction between people and space through book cafes. In this context, it will be observed how arrangements such as artistic activities, literary and philosophical conversations, author-reader meetings, book signing days, small-scale interviews, book reading days, and film analysis activities in book cafes contribute to the socialization of people. A synthesis of bookstores and cultural centers, book cafes have separate reading rooms that allow young people, middle-aged people and book lovers to read and study alone or with friends and acquaintances, as well as group work and business meetings. Providing this environment increases the interaction of individuals with each other. This study aims to reveal how the network of social relations, which is a form of social behavior, is carried out through book cafes today. A typology of book cafes will be created by identifying their differentiated functions. The main question of the research is to understand how the regulars of book cafes as a new space design realize their relationship with these spaces. In this context, the study focuses on how book café patrons experience the space and tries to understand the relationship between identity and space. The sample of this study, which was designed according to a qualitative research design and based on semi-structured interviews with six participants, consists of Eflatun Kitap Kafe and Cingöz Kütüphane in Atakum, Samsun. The conclusions of the study can be summarized as follows: The way book cafes are used is related to socialization. Book cafés are a reflection of cultural capital. Consumption is multidimensional in book cafes that offer the opportunity for individual development.

Keywords: Sociology of Space, Human-Space Interaction, Book Cafe.

Giriş

Mekânlar, bireylerin etkileşim noktalarıdır. Türkiye'de mekânın değişimi sonucu sosyalleşme aracı olan kafeler de dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde klasik kafe anlayışının dışında, çalışmak için alternatif imkânlar sunan mekânların tercih edilmeye başlandığı görülmektedir. Sosyal ve kültürel etkinliklerle bireylerin sosyalleşmesine katkı sağlayan kitap kafeler; bireysel ya da grupla çalışmaya, çeşitli yeme- içme olanağına da sahiptirler. Kitap ve kahve kültürünü bir arada sunan kitap kafelerin modern döneme uygun, yeni nesil mekânlar olarak öne çıktığı görülmektedir.

Mekân, sınırları belirlenmiş fiziki olarak varlığı tanımlanabilen bir yer olarak zihnimizde canlansa da kimine göre mekân; içinde bulunduğu kalp iken kimine göre sosyal bağların yer aldığı yapı kimine göre ise soyut olmayan manevi bir yerdir. Dolayısıyla mekân hakkında genel geçer bir tanım yapmak mümkün değildir. Tarih boyunca mekânın ne ve/veya neresi olduğu sorusuna ilişkin farklı disiplinler, cevap bulmak için zorlu bir çabaya girişmişlerdir. Filozoflar, sosyologlar, mimarlar, tarihçiler ve antropologlar gibi pek çok sosyal bilimci mekânı sorgulamış, mekân üzerinden düşünmüş ve mekânı kurgulamışlardır. Ancak insan-çevre ilişkileri ve insanın çevreyi algılamasıyla ilgili çalışmalar 1960'lardan sonra gerçekleşmiştir (Göregenli, 2010).

Mekân hakkında tek ve kesin bir tanım yapmak mümkün olmasa da mekânın insandan, toplumdan, coğrafyadan ve kültürden bağımsız şekillenemeyeceği noktasında ortak bir görüş hâkimdir. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında mekânın canlı ve dinamik bir yapıda olması öne çıkmaktadır. Mekân bireyi ve toplumu hem etkileyen hem de birey ve toplumdan etkilenen özelliktedir.

Mekân; toplumsal ve fiziksel anlamda insanın bir ürünüdür. Bu nedenle mekânlar üzerinde

insanların izleri bulunmaktadır. Fiziksel olarak projelenip imar edilen mekânlar, insanların onlara anlam yüklemesiyle inşa edilirler. Mekânda ilk olarak fiziksel ihtiyaçları gidermek amaçlansa da mekân-insan arasındaki iletişimde insan mekânı etkilemekte bunu da ilk tuğlayı koyarak gerçekleştirmektedir. İnsan eliyle şekillenen bu mekânlar daha sonra, bireyin vazgeçilmez yaşam alanları haline gelmiş ve onların bireysel ve toplumsal kimliklerini inşa sürecinde etkin olmuşlardır (Güleç Solak, 2017).

İnsanın hayatını geçirdiği evi, mahallesi, sokağı, ulusu, memleketi gibi birçok öğe mekân aidiyeti kapsamında değerlendirilmektedir. Alıştığımız seslere, tatlara, kokulara, hafızamızda taşıdığımız görüntülere denk geldiğimizde kendimizi "evimizde hissederiz." Sembolik bir alanı işaret eden "evinde hissetmek" duygusu mekâna ait olmayı da beraberinde getirir (Antonsich, 2010, aktaran Baykal, 2022). İnsanın ait hissettiği mekânla arasında duygusal bağlar oluşmaktadır. Mekânda ihtiyaçlarını karşılayan birey aynı zamanda mekâna anlam yüklemektedir. Bu da ihtiyaçla birlikte değer kavramının insan ile mekân arasındaki kaynaşmada etkili olduğunu göstermektedir."Evde olma", "tanıdık", "gerçekten ben" hissiyle mekân insan arasında bir bütünleşme yaşanmaktadır. Mekân aidiyeti bireye sosyo-mekânsal bir düzenleme sağlamaktadır (Baykal, 2022).

Kent yaşamında tüketim mekânları bir tiyatro sahnesi gibi bireylerin performanslarını sergiledikleri zaman ve mekân örgütlemesi olarak öne çıkmaktadır. Birey söz konusu mekânlar içerisindeki semboller, göstergeler üzerinden hayat tarzını biçimlendirmektedir (Harvey, 1997). Mekânın ve içindeki nesnelerin sembolik değeri ve gösteri mantığı doğrultusunda tüketim araçları olan mekânlar, bireylerin ürün veya hizmetleri tüketmelerine olanak sağlamaktadır (Ritzer, 2019).

Kent yaşamında bu tüketim ortamlarının önemli bir kısmı kafelerden oluşmaktadır. Kafe sözcüğü yabancı kökenli bir kelime olup, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "içecek ve hafif yiyeceklerin satıldığı, bazılarında kapı önlerinde oturacak yerlerin bulunduğu ayaküstü yiyecek yerleri" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2024). Kültürden kültüre, ülkeden ülkeye farklılaşan çok sayıda kafe bulunmaktadır. Günümüzde yeni nesil kahveciler, spoken kafeler, çalışma ve coworking kafeler, vegan ve sağlıklı yaşam kafeleri, tematik kafeler, sanat ve konsept kafeler, gibi farklı seçeneklerin yanında bireysel çalışmaya, kültür sanat aktivitelerine, sosyalleşmeye imkân tanıyan hizmet anlayışıyla kitap kafeler de faaliyet göstermektedir.

Bireylerin gün içinde yeme, içme, giyinme gibi gündelik pratikleri, vakit geçirdikleri mekânlar, gittikleri okullar sosyal ve sembolik sermayelerin yansımasını oluşturmaktadırlar (Çakı ve Kızıltepe, 2017). Bourdieu'nün de belirttiği üzere sembolik sermaye bireyin sahip olduğu toplumsal ağlar ile desteklenen ve ekonomik olarak da görünebilen sermayedir (Bourdieu, 2007). Kültürel sermaye ise bireysel ve toplumsal olarak kazanılan bilgi, beğeni, yetenek, deneyim, sanat, bilim, düşünce, ahlak, etik değerler, gelenek ve törelere yönelik bütün öğeleri içerir. Bu anlamda kültürel sermaye, toplumlarda oluşan kültür birikimini ifade etmektedir (Doğan, 2009). Kültürel sermayenin yansıması olarak kitap kafelerde düzenlenen, kültür sanat etkinlikleri, bilimsel sohbetler, söyleşiler ilişkisel bağların devamlılığına katkı sağlarken müdavimlerin mekân aidiyetini de pekiştirmektedir. Hedef kitleyle bağlantılı olarak mekânsal ayrışmanın gerçekleşmesi ve "mekânın tüketimi" ise kitap kafelerde sembolik sermayenin göstergesidir.

Bireyin doğumuyla başlayıp ölümüne kadar süren, toplumun istek ve beklentilerine uygun olarak etkilenmesi ve değiştirilmesi anlamına gelen kültürleme, eğitim sürecini de içine alan

daha geniş bir kavramdır. Kültürleme; bilinç dışı, yaygın, kendiliğinden, rastgele bireysel öğrenmeleri ve şartlandırmaları içerir. Kültürlenme ise, " İki ya da çok sayıda kültür grubunun, sürekli ilişki ve etkileşim sonucunda, gruplardan birisinin ötekine ait kültürel öğeleri kabul etmesi, benimsemesi ve ortaya yeni bir kültür bileşiminin çıkmasıdır." (Güvenç, 2005, s. 125-126) Bu bağlamda kitap kafe müdavimleri kültürleme ve kültürlenme kavramlarını mekânda deneyimlemektedirler. Örneğin, Eflatun Kitap Kafe'de her ayın 25'inde 4 müdavim ve bir misafir katılımcı ile gerçekleştirilen kültür sanat toplantıları kültürlenme, mekânda self servis olmamasına karşın müdavimlerin ortamda hissettikleri rahatlıkla çayını kendisinin doldurması durumu da kültürleme ile ilişkilidir.

Birey mekânı sadece fiziki bir alan olarak görmez. Mekân-birey arasında duygusal bir bağ da kurulur. Bu sayede mekân insanın iç dünyasını etkilemektedir. Mekân, insanın değerleri, dünyayı algılayış biçimi ve hayat tarzı ile ilişkilidir ve bireyin kimliğini yansıtmaktadır (Alver, 2013). Giddens'a göre kimlik, bireylerin kim oldukları ve onlar için yaşamda neyin anlamlı olduğuna ilişkin benimsedikleri anlayışlarla ilişkilidir. Sosyal kimlik Giddens'a göre; bir insana başkaları tarafından atfedilen özelliklere göndermede bulunur. Bu özellikler, insanın temel anlamda kim olduğunu gösteren ögelerdir. Pek çok insan birden fazla özellikten ve ögeden oluşan toplumsal kimliğe sahiptir. Bireyin kişisel kimliği, kendilik duygusunu inşa etme ve şekillendirmesini sağlayan dış dünyayla giriştiği anlaşmadır (Giddens, 2008). Kitap kafeler, bireyin sorgulama, düşünme, kültürel gelişim ile kendini keşfetmesine fırsat tanıyarak bireysel kimlik oluşumunu destekler. Ayrıca bu mekânlar, bireylerin toplumla ve farklı düşünce yapılarıyla etkileşim kurmasını da sağlar. Benzer ilgi alanlarına sahip bireylerin bir araya gelmesi, söyleşiler, kültür sanat etkinlikleri sayesinde farklı bakış açılarıyla tanışılması, toplumsal değerlerin gelişimine katkı sağlanması ile bireylerin sosyal kimlik oluşumu açısından da önemli mekânlardır.

Mekân, bir kimlik unsuru olduğu gibi, bir değer ve referans alanıdır. Aynı zamanda mekân, insanın konumuna ve statüsüne dair ipuçları taşır. İnsan, kendini mekânlarda inşa etmiştir. Hayatının çeşitli ihtiyaçlarına, arzularına karşılık köyler, kentler kuran insan sürekli hayatının akışını dengeleyecek mekânlar üretir (Alver, 2013). Kitap kafe müdavimlerinin de mekânı yeniden üretme noktasında aktif rol oynadıkları, ev dışında çalışma alanı ya da okul gibi kullandıkları görülmektedir.

Gündelik hayatın yeni mekânı olarak kitap kafeler üçüncü mekân özelliklerini göstermektedir. "Üçüncü mekânlar, sosyal olan mekânları ifade eder. Burada sosyal kelimesiyle anlatılmak istenen birlikteliklerin ve bir aradalıkların oluşturduğu ağ biçimleridir." (Kayalı, 2021, s. 41) Üçüncü mekânlar, insanların ev ve iş yerlerinden sonra en çok zaman geçirdikleri mekân anlamına gelmektedir (Demir, 2017; Odabaş ve Akkaya, 2020). Üçüncü mekân kavramı, varlık gerekçesini ispatlama sorunuyla birlikte birinci ve ikinci mekân özelliklerini taşımaktadır. Mekânın bireylere rahatlık hissi vermesini sağlayan bazı ölçütlerin yakalanma başarısı bina, mimari, mekâna bağlı yeterlilik konularında asıl referans noktalarıdır (Odabaş ve Akkaya, 2020).

Kakırman Yıldız (2017), iş/ev ortamından farklı bir çalışma mekânı seçen bireylerin tercihlerinde, kütüphaneler kadar kafelerin de bulunduğunu ve bu tercihi belirleyen etmenler arasında "iç mekân tasarımı" ile "çalışma saatleri"nin etkili olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık Demir (2017), "ilişki dereceleri" ile "geçirilen zaman süresi"nin de belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Kütüphanelerin iç mekân tasarımında kullanılan renklerin psikolojik etkilerini inceleyen Hashempour ve Taghizadeh Sapchi (2015), işletmelerde renk seçimlerinin hizmet kalitesini yükselttiğine ve kullanıcıların odaklanma gücüne etki ederek verimliliği

artırdığına işaret etmektedir.

İnsanlar bir arada bulundukları mekânlarda iletişime girerler. İletişim kurma süreci yalnızca bireyler arasında gerçekleşmez. Devlet-birey arasında, mekân-birey arasında, hayvanlar ile birey arasında da gerçekleşir. Böylece farklı etkileşim biçimleri ortaya çıkar. Gruplar ya da bireyler arasındaki etkileşimi daha iyi anlamlandırabilmek gündelik hayatın pratiklerinde net olarak hissedilir. Bu açıdan ele alındığında toplumsal etkileşim, "insanların diğerlerinin tepkilerini dikkate alarak gerçekleştirdikleri eylemler" olarak tanımlanmaktadır. (Bozkurt, 2020, s. 46)

Toplumsal etkileşimin boyutu kurulan ilişkilere göre değişkenlik göstermektedir. Bazıları büyük boyutlu ve geniş ölçekli olabilirken bazıları daha küçük ölçeklerde gerçekleşmektedir. Bazı etkileşimler daha formel, bazıları daha tesadüfî olarak ortaya çıkmaktadırlar. Toplumsal bir mekânda sürekli olarak ilişki içerisinde olan bireylerin paylaşmış oldukları kültürel özellikler, yaşama biçimleri, gündelik hayat pratikleri gibi etmenler zamanla birbirine benzemeye başlar. İlişkisel sosyolojiye göre mekânsal yakınlıklar, eğilimler ve yatkınlıklar; ortak kimlik, dil, sembol, kültür oluşumuna katkı sunmaktadırlar (Crossley, 2015).

Kitap kafeler; sosyalleşme, ders çalışma, kitap okuma gibi çeşitli faaliyetler için bir alternatif oluşturmalarının yanı sıra tüketimi de sağlayıcı niteliktedirler. Bireylerin mekânlardan kitap satın almaları, çeşitli yiyecek ve içecekleri tercih etmeleri, ücretli etkinliklere katılmaları, toplantı salonlarını kiralamaları, birtakım hediyelik eşyaları almaları, sosyal medyada mekân ile ilgili paylaşım yapılması gibi davranışlar tüketimi var etmekte ve aynı zamanda da bunun devamlılığını sağlamaktadır. Hem "mekânın tüketimi" hem de "tüketim mekânı" olarak kitap kafelerde tüketim çok boyutludur. Mekânda var olan tüketim ile birlikte mekânın da tüketimi gerçekleşmektedir. Henri Lefebvre (2014) bu konuya şöyle açıklık getirmiştir:

> "İnsanlar, genellikle, sermaye birikim alanıyla, üretim mekânıyla ve üretilmiş mekânla, pazar mekânıyla, akışların cirit attığı ve devletin denetlediği mekânla, dolayısıyla, katı bir şekilde nicelendirilmiş mekânla örtüşen tüketim mekânını belli bir momentte terk ederler. Bu momentte, mekânı tüketmeye (üretici olmayan tüketim) doğru giderler" (s.355).

Kitap kafeler doğrudan ürün satın almakla değil aynı zamanda farklı araçlarla da tüketim mekânı haline gelmiştir. Lefebvre (2016), *Şehir Hakkı*(The Right tothe City) adlı eserinde tüketimdeki gerçeklik ve semboller üzerine düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

> "Tüketim malları reklamı temel tüketim malı olur; sanata, edebiyata, şiire dahil olur ve onları retorik olarak kullanarak yerlerine geçmeye çalışır. Böylece bir toplumun ideolojisinin kendisi olur; her nesne bir gerçekliğe ve bir imgeye bölünür, bu imge tüketimin temel parçası olur. Mutluluğun, tatminin, gücün, zenginliğin, bilimin, tekniğin, vb. göstergeleri de tüketilmektedir. Böylece imgeleşmiş olan mekânsal tüketim, kitap kafelerdeki kullanım biçimlerini de değiştirmekte ve sadece bina ve yapıları hedef almayarak kimliksel, karakteristik temel ögeleri de beraberinde dönüştürmektedir" (s.81).

1. Yöntem

Bu çalışma, insan ve mekân etkileşimini kitap kafeler üzerinden sosyolojik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde yaşanan kentsel değişimle birlikte mekânlarda yaşanan dönüşümler, değişen toplumsal pratikler, toplum ve mekân arasındaki ilişkinin boyutu kitap kafeler aracılığıyla ele alınmaktadır. Araştırmanın temel sorusu ise yeni bir mekân tasarımı

olarak kitap kafelerin müdavimlerinin bu mekânlarla kurmuş oldukları ilişkinin nasıl gerçekleştiğinin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda çalışmada, kitap kafe müdavimlerinin mekânı nasıl deneyimlediklerine odaklanılacak ve kimlik-mekân ilişkisi anlaşılmaya çalışılacaktır. Araştırma; bireylerin tercihleri, algıları, duygu ve düşünceleri, deneyimleri gibi öznel verilere dayandığından nitel bir araştırmadır. "Nitel araştırmacılar, dar anlamda belirli bir soru üzerine yoğunlaşmaz, bir bakış açısı benimserken kuramsal-felsefi paradigma hakkında sorgulayıcı, açık uçlu bir yerine oturma süreci dahilinde enine boyuna düşünürler. Nitel araştırmacılar, büyük olasılıkla verileri aynı anda hem toplar, hem analiz eder hem de yorumlar; bu adımlar arasında gidip gelirler." (Neuman, 2014, s. 22) Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bakış açısı doğrultusunda araştırma problemini yorumlayıcı yaklaşımla inceleyen bir yöntemdir. Araştırma konusu olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, bireylerin onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık vd., 2010). Değişik yaş gruplarındaki bireylerin gündelik hayattaki kitap kafe deneyimlerini anlamak, hem çeşitli faktörlerin etkisiyle hem de bireylerin öznel süreçleriyle bu deneyimleri ilişkilendirerek açıklamak adına yorumlayıcı yaklaşım tercih edilmiştir. Araştırmada amaca yönelik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, zengin içeriğe sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çalışma kapsamında bağımsız kitap kafelerden; Eflatun Kitap Kafe, Holmes Book Coffee, Cingöz Kütüphane Kafe, Mavra Kitap / Vegan Kafe, Erguvan Kitap Kafe ile görüşülmüştür. Holmes Book Coffee çalışmada yer almak istememiştir. Mavra Kitap / Vegan Kafe workshop atölyesine, Erguvan Kitap Kafe, kafeye dönüşme sürecinde olduğu için çalışmaya katılamamışlardır. Bu doğrultuda araştırmanın çalışma grubunu Samsun kenti Atakum ilçesinde yer alan bağımsız işletmelerden Cingöz Kütüphane Kafe ve Eflatun Kitap Kafe oluşturmaktadır.

Araştırma verilerini toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, ayrıntılı bilgi edinebilmek için önemlidir. Derinlemesine görüşme bir veri toplama tekniği olarak; açık uçlu soruların sorulması, etkin dinlemenin yapılması, cevapların kaydedilmesi ve ilişkili ek sorularla araştırma konusunun incelenmesini sağlar. Derinlemesine görüşme yoluyla sosyal dünyada görünür halde bulunan birçok olgu, süreç ve ilişkinin özüne inilmesi, detaylandırılması ve bütüncül bir şekilde anlaşılması hedeflenmektedir (Kümbetoğlu, 2005). Görüşmelerin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla her işletme için; bir işletme sahibi, bir çalışan ve iki müdavim ile oluşturulacak bir çalışma grubu ile yürütülmesi amaçlanmıştır ancak baristaların sirkülasyonunun fazla olması sebebiyle işletmelerde en az iki yıl çalışmış olmak kriterini sağlayan barista bulunmamasından dolayı işletme personeli ile planlanan görüşme, çalışmanın kapsamından çıkarılmıştır. Toplam 6 kişi ile görüşmeye dayanan bu çalışmada işletme sahiplerine ve müdavimlere yönelik iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Derinlemesine görüşmede kullanılan sorular açık uçlu sorulardır. Görüşmeler esnasında veri kayıplarını önlemek amacıyla kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcıların görüşleri, izin alınarak ses kaydına alınmıştır. Ses kayıtları ve görüşme sırasında tutulan notlar birleştirilerek bulgular elde edilmiştir. Görüşmenin yanı sıra verilerin toplanmasında gözleme de yer verilmiş olup toplanan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Oluşturulan görüşme sorularından hareketle temalar belirlenmiş ve bu temalar altında analizler yapılmıştır.

2. Bulgular ve Yorum

2.1. Tema 1: Mekân-Kimlik İlişkisi

Araştırma bulgularına göre kitap kafe müdavimlerine ilişkin mekân-kimlik ilişkisi teması

"Mekâna yüklenen anlam", "Evde hissetmek", "Evde hissettirmek" ve "Özel hissetmek" olmak üzere dört kategoride ele alınmıştır.

2.1.1. Mekâna yüklenen anlam: "Kent içinde nefes almak"

İnsan-mekân ilişkisi çift yönlü bir ilişkidir. Bir taraftan insanoğlu, tarihi boyunca barınacak basit evlerden en sofistike şehirlere değin mekânlar inşa ederken diğer taraftan da insanın bu mekânlar tarafından biçimlendirilmesi, davranış ve tutumlarının oluşması hep süregelmiştir. Bununla birlikte yine her türlü mimari inşa faaliyeti, insanın aklî-ruhî düzeyinin bir tezahürü olarak etik ve estetik bir kavrayışa yöneliktir. Bu ise aslında insanın mekânla kurduğu ilişkinin belirleyici unsurunun sadece işlevselliği olmadığını, hatta bunun da ötesinde hissi bir bağı olduğunu gösterir. Araştırmada, kitap kafe müdavimlerinin kitap kafeye yükledikleri anlamı öğrenmek amacıyla sorulan sorulara verilen cevaplarda da bu hissi bağ açıkça izlenmiştir. Genel olarak katılımcılar, müdavimi oldukları bu mekânları huzurlu, kendilerini iyi hissettiren mekânlar olarak tarif etmişlerdir:

> "Nefes alabileceğim, kendimi iyi hissettiğim, rahatlıkla iletişim kurabileceğim insanların bulunduğu bir mekân. Size benzeyen sizin gibi insanlarla karşılaşma ihtimalinizin yüksek olduğu bir mekân olarak değerlendiriyorum" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

> "Kitap kafe en sevdiğim şeyleri ifade ediyor; kedi, kitap kahve üçlüsü. Çok huzurlu mekânlar, kendimi özgür hissettiğim yerler. Hani derler ya ıssız adada dinlenmek, aynen öyle" (Kadın, veteriner hekim, 54 yaşında).

2.1.2. Evde hissetmek: "Kimse kimseye tuhaf bakmıyor"

Ev, insanın hem varoluşsal hem de metaforik temel mekânıdır. Varoluşsaldır; çünkü ev, sürekli olarak kendisine dönmek istediğimiz menzilimizdir. Metaforiktir; çünkü ev, sahip olduğu anlamlarıyla okulu, işyerini vb. diğer tüm mekânları kendisiyle ilişkilendirdiğimiz ilk mekânımızdır. Kitap kafe müdavimlerinin kitap kafeyi tercih etme sebeplerini anlamak için yöneltilen sorulara verilen cevaplarda da yine bu evde olmak hissiyatı belirgin olarak karşımıza çıkmıştır. Katılımcılar bu mekânları; oturma alanlarının rahatlığı, sessizlik, renk düzeni, müzik tercihi, evde olma hissiyatını yaşama olarak ifade etmişleridir:

> "Mekân insana kendi rengini ve şeklini verir. Renkler algımızı belirliyor, kahverengiden ve kırmızdan uzaklaştıkça mekânda oturma zamanımız artar. Fiziki yapı beni çok etkiliyor görüntü, dizayn, tasarım yani kitap satılacak yerin de bir sanat eseri gibi düzenlenmesine dikkat ediyorum. Burada kendimi rahat hissediyorum evdeki çalışma masamda nasıl çalışıyorsam onun özgürlüğünü hissediyorum ve kimse kimseye tuhaf bakmıyor" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

> "Öncelikle bence çok kalabalık olamaması gerekiyor. Sakin bir ortam olması gerekiyor. Müzik seçimi de önemli çok hareketli, pop müzik tarzı insan okurken dikkati dağılabilir. Daha çok dinlendirici müzikler olabilir, caz tarzı müzikler, klasik müzikler, o tarz müziklerin olmasını daha çok tercih ederim kitap kafede" (Erkek, öğrenci, 18 yaşında).

2.1.3. Evde hissettirmek: "Mekânı düşünerek açtım"

Yaşadığı ev, kişinin kimliğini yansıtır. Mekânın sadece fiziksel özelliklerine değil, aynı zamanda mekânın insan davranışlarına, sosyal etkilere ve algıya etkisi de dikkate alınır. Geleni rahat ettirmek, ihtiyaçlarını karşılamak, taleplerini önemseyip düzenlemeler yapmak da evde hissettirme çabasıdır. İşletme sahiplerinin mekânı tasarlama fikrini anlamak için yöneltilen sorulara verilen cevaplar, evde hissettirme düşüncesi ile bağlantılıdır. İşletme sahiplerinin

mekânı tasarlama fikri değişiklik göstermekle birlikte mekân tasarımındaki hassasiyetleri benzerdir:

> "Dedemle birlikte ormana giderdik, o kitap okurdu ben oyun oynardım. Bana kitap sevgisinin dedemden geçtiğini düşünüyorum çünkü ailede başka kitap tutkunu yok. Bu mekânı tesadüfen açmadım. Düşünerek açtım. Sokaktan geçen insana hitap etmek isteyen bir işletme değiliz. Okurların bireyselliğini fark etmesi için koltuklar tek kişilik tasarlandı. Koltukların önündeki sehpalara kadar her şey özel yapım. Okur, bir koltuğa otursun, kitabını açsın, kahvesini ya da çayını söylesin ve bağımsızlığını ilan etsin istiyorum. İşletmeyi kurarken işletmeciliğimden yola çıkmadım okurluğumdan yola çıktım. Müziğin sözsün oluşuna dikkat ediyorum. Günün belirli saatlerinde müzik ritmi yükselip alçalabiliyor. Bu biraz benim ve işletmenin durumuna göre de değişken olabiliyor. Genelde klasik müzik, blues, caz, medidatif müzikler seçiyorum. Koku yapabilecek herhangi bir yiyecek bulundurmayız çünkü kitap kokusunun üzerine çıkacak her şeye karşıyım" (Erkek, kitapçı, 49 yaşında).

> "Hep bir ticaret fikri vardı. Biz Etüt Merkezi açacaktık, 2015'te yerimizi tuttuk o yıllarda etüt merkezleri kapandı. Ankara'da böyle bir yeri gördük. Yaklaşık 3 aya yakın yer aradık bunu yapabileceğimiz çünkü aynı sistem; sessiz ortam, sesli ortam bölünmesi diye bir yer aradık, uzatmadık kafamızda vardı böyle bir plan çünkü gördük şehir dışında böyle bir yeri ama Samsun'da böyle bir yer yoktu, biz de olmayan bir şey açalım dedik. 100 lira giriş ücretiyle beraber içeceğini alıp tüm gününü burada geçirebiliyorlar. Yiyecek içecek sunumlarında öğrenciler bizi şekillendiriyor. Hamburger yapıyoruz ama bazısı sandviç ekmeğini istiyorum diyor, tost yapınca tost ekmeğine olmasın sandviç ekmeğine olsun gibi olunca onlara göre şekilleniyoruz. Müzik açacak yoğunlukta bir gereksinim de olmuyor çünkü herkes ders çalışıyor" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

2.1.4. Özel hissetmek: "Bana ait bir raf var"

Bir mekânın tanıdık yüzü olmakla oraya ilk kez gitmek arasında fark vardır. Kitap kafenin müdavi olmak oranın yerlisi olmak demektir. İnsan eşyasının olduğu yere aidiyet geliştirir. Ayrıca kendini özel hisseder. Kitap kafe müdavimlerinin kendilerini mekânda özel hissetmesini sağlayan sebepleri anlamak için yöneltilen sorulara verilen cevaplar da aynı doğrultudadır:

> "Bir müdavim rafımız var. Müdavim rafımızda kişilerin kendi kitapları bulunuyor. Müdavimler birbirini tanıdığı için bir müdavimin okuduğu kitabı görüp bu kitabı okumayı çok istiyordum deyip kitabın sahibini arayıp rafındaki kitap ilgimi çekiyor bakabilir miyim diye izin alıp inceleyebilir. Bu aynı zamanda müdavimlerin birbirinden kitap hakkında bilgi almalarını da sağlıyor" (Erkek, kitapçı, 49 yaşında).

> "Müdavim köşesi var, söz gelimi bütün kitapları alıp taşımanız gerekmiyor. Ben dahil birçok insanın burada bir köşesi var, bir raf var; orada bana ait olan 25-30 kitap okunma sırasını bekleyen, elimin altında olması gereken kitapları okuyabiliyorum. Dergileri oradan takip edebiliyorum" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

2.2. Tema 2: Mekân Algısı

Araştırma bulgularına göre kitap kafe müdavimlerine ilişkin mekân algısı teması "Mekânın Farkı", "Mekânı Tüketmek ve Yeniden Üretmek", "İnsanı Okumak" olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır.

2.2.1. Mekânın Farkı: "Kütüphane kafe değil kitap kafe"

Bir mekânın kitaplarla dolu raflarını gördüğümüzde zihnimizde okuyan insanlar canlanır.

Gözlemde derinleştiğimizde mekânlar arası farka odaklanabiliriz. Kütüphane kafe ve kitap kafe ayrımında kitabın önceliğini anlamak için yöneltilen sorulara verilen cevaplardan anlaşılacağı üzere hedef kitleyle bağlantılı olarak kitabın önceliği işletmeler arasında farklılık göstermektedir. Katılımcılar genelde, kütüphane kafe için önceliğin ders çalışmak, kitap kafe için önceliğin kitap olduğunu belirtmişlerdir:

> "Ortak noktası kitap olan farklı meslek dallarına ve görüşlerine sahip insanlardan oluşan genelde 30 yaş üstü, hayat akışını kurmuş, bireysel olarak kitaptan, kültür sanattan zevk alan ya da bunlardan bir tanesiyle ilgilenen müdavim kitlemiz var. Herkesin kitaba temas etmesini önemserim. Herkesin de bir kitapçısı olması gerektiğini düşünüyorum. Onun okuma tarzını bilen, neyden zevk aldığını bilen bir kitapçısının olması benim hayalim" (Erkek, kitapçı, 49 yaşında).

> "Hedef kitlemiz ağırlık üniversite öğrencileri ve üniversiteye hazırlananlar. Kitapları okuyan kimse yok kütüphane diye geçer ama kitaplar tabiri caizse süs gibi duruyor. Merak ettim şunu alıp da okuyayım diyen kişi yok. Senede bir yeniliyoruz kitapları ama bizim yenilediklerimizle kalıyor. Kütüphaneden ben şu kitabı alayım da okuyayım diyeni hiç duymadım şimdiye kadar 4 senedir denk gelmedik" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

2.2.2. Mekânı Tüketmek ve Yeniden Üretmek: "Okulda hissetmek"

Mekânsal pratikler "üretimi ve yeniden üretimi, nispi bir bağlılık içinde süreklilik sağlayan her toplumsal oluşuma has özgül yerleri ve mekânsal kümeleri kapsadığı" (Lefebvre, 2014, s.63) için üretim ve yeniden üretimin iç içe girmiş olduğu kitap kafeler de toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi ile sıkı bir bağ içerisindedir. Kitap kafe müdavimlerinin mekânı kullanma şekillerine yönelik yöneltilen sorulara verdikleri cevaplarda da mekânın yeniden üretimi dikkat çekmektedir. Katılımcılar mekân ile ilgili okulda hissetmek, ev dışında bir çalışma mekânı olarak görmek gibi fikirler ileri sürmüşlerdir:

> "Locayı aylık kiralamak isteyenler oluyor mesela bir tıp öğrencisi vardı burada gaza geliyorum deyip burayı kiralamak istediğini söyledi" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

> "Üniversitede okuttuğum derslerden biri " Çocuk Edebiyatı". Çocuk Edebiyatında bizim bir bölümümüz var, çocuk kitapları. O konuya geldiğimizde öğrencilerimi alıp burada ders yapıyorum" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

2.2.3. Kitap Kafe İşletmecisi Olmak: "İnsanı okumak"

İnsan kompleks bir varlıktır. Bütünüyle bilinmesi mümkün olmasa da tahmin edilebilir. Duygularımız, düşüncelerimiz, kişilik yapımız okunabilir yanlarımıza işaret eder. Kitap seçimlerimiz de bizim hakkımızda bilgi verir. Okur profilini tanımak açısından işletme sahibinin kitapla olan ilişkisini anlamak üzere sorulan sorulara verilen cevaplarda kitap kafe işletmecisi olmanın öne çıktığı görülmüştür:

> "Ben bir bağımsız kitapçıyım. Bağımsız kitapçı Türkiye'de 50'nin altında. Bir kitapevi yaşadığı yerin demografik yapısını tespit edip ona göre kitap seçmelidir. Mesela Türkiye'de çok satanlar listesinde olan 10 kitabın 3 tanesi Karadeniz'de hiç satmaz. Çünkü coğrafi yapı olarak okur kitlesi buraya uygun değildir. Bunu genelde bir yayınevi tespit edemez. Bunu ancak kitapçı tespit edebilir. Aynı zamanda bir yayımcı olduğum için bundan çok faydalanıyorum. Genelde yaşadığım bölgenin okur profilini göz önünde bulundurarak kitap seçerim" (Erkek, kitapçı, 49 yaşında).

"Kitaplığa kendi okuduklarımızı koyuyoruz çok meşhur ne varsa o an onu koyuyoruz" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

2.3. Tema 3: Birey Mekân Etkileşimi

Araştırma bulgularına göre kitap kafe müdavimlerine ilişkin Birey Mekân Etkileşimi teması "Mekânın Sosyal İşlevi", "Mekânda Sosyal Etkileşim", "Mekânın Dizaynında ve Yiyecek İçecek Sunumda Müdavimlerin Rolü" olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır.

2.3.1. Mekânın Sosyal İşlevi: "Kendi türünle karşılaşmak"

Goffman'ın dramaturjik bakış açısına göre oyuncular tiyatroda, oyun gereği role nasıl bürünüyorsa bireyler de toplumsal yaşamda kendilerine öyle roller benimsemektedirler. İnsanların davranışlarını betimlemede, drama ve tiyatro benzetmesinden yararlanan Goffman rolleri, verili bir statü veya toplumsal konumda bulunan bireyin izlediği, toplumsal olarak belirlenmiş beklentiler olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2013). Seyirci ile aktörün etkileşimi de önem arz etmektedir ki aynı durum, toplumsal karşılaşmada da geçerlidir (Poloma, 2012). Ayrıca tiyatroda olduğu gibi toplumsal hayatta da sahne önü/arkası, dekor, kostüm vb. unsurlar bulunmakta ve bunlar, etkileşim düzeyinde önem atfetmektedir. Kitap kafe müdavimlerinin kitap kafenin sosyal işlevine yönelik sorulara verdikleri cevaplarda sahne arkasındakine benzer bir rahatlıkla mekânda bulundukları ve benzeriyle karşılaşmak vurgusu dikkat çekmektedir:

"Hangi dünyaya açıksanız o dünyanın verilerine göre algı alanı oluşturuyorsunuz. O da ancak bu mekâna geliyorsunuz işte en samimi olduğum dört arkadaşımla buradaki sohbetimizde tanıştık, karşılaştık. Bize benzeyen insanlar birbirini buluyor, böyle bir etkileşimi var böyle bir özelliği var ve günden güne de çoğalıyor" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

"Buraya da zaten bir sürü okur geldiği için burada tanıştığımız dostlarımız da aynı evreni paylaştığımız insanlar. Dört yanının kitaplarla çevrili bir ortamda kahveni içip kitap okuyorsun. Dostların oluyor. Sosyal bir iletişim oluyor ve genellikle kendi dilinden insanlar oluyor ve hepsi birbirinden farklı oluyor. İnsanlar burada ünvanlarından ya da sosyal statülerinden ya da mali statülerinden tamamen vareste. Tamamen insan olarak varlar, ilginç bir şekilde belki de bu okumanın getirdiği sadeleşme yüzünden bilemiyorum" (Kadın, veteriner hekim, 54 yaşında).

2.3.2. Mekânda Sosyal Etkileşim: "Yaşanabilir dünya umudu"

Sosyallik, zamanla kazanılan bir özelliktir. İnsan, doğduğu anda sosyal bir varlık değildir ancak başkalarıyla kurduğu ilişkiler dahilinde yaşayabilmek için sosyal benliğini kazanmaktadır. İleride kendisini bekleyen hayat, sosyal ilişkilerle şekillenir. Dolayısıyla sosyal etkileşim kaçınılmazdır. Kitap kafelerde işletme sahibinin mekânda sosyal etkileşimi sağlamaya yönelik yaptıklarını anlamak için sorulan sorulara verilen cevaplar, ortak beğenilerin saptanması ve etkinlikler oluşturulmasına yöneliktir:

"İnsanları bu mekânda buluşturan ortak şey, yaşanabilir bir dünya umudu. İşte, bazen okumaya gelip sayfadan bir satır okuyamadan ama sözelden çok şey okuyarak dönebiliyor insanlar. Ağırlıklı olarak kültür sanat temalı etkinlikler düzenliyoruz. Söyleşi, dinleti, imza günü, gösteri, atölye gibi etkinlikler yapıyoruz. Yaklaşık iki yıldır düzenli büyüklere masallar anlatılıyor. Büyüklere masallar bize şöyle de bir alan açtı; anlatıcı olmak isteyen bir çerçevemiz olduğunu fark ettik ve bir atölye açtık. Bir yıl sürdü ve o atölyeden 6 tane anlatıcı yetişti. Anlatıcılar; doktor, bankacı, hemşire, mühendis gibi farklı meslek gruplarından oluşuyor" (Erkek, kitapçı, 49 yaşında).

> "Bireysel olup da sonra grup olan çok kişi var tek kişi gelmiştir buraya sürekli aynı kişiler geldiği için 6-7 günden sonra artık selamlaşmaya başlayıp arkadaş oluyorlar. Ondan sonra da beraber çalışmaya başlıyorlar. Toplantılar oluyor mesela, 6-7 yaş çocukları şu an mum etkinliği yapıyor. Bunun yetişkinler etkinliği de var. Bu sene bu aktivitelere başladık aslında. Felsefe grubu geldi burada bir kulüp toplantısı yaptı. Siyasi partiler burada gelip toplantı yaptılar. Yazın öğrenci kesimi gidince burası boş kalıyor, boş kaldığı zaman da bizim aktivitelerle burayı doldurmamız gerekiyor" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

2.3.3. Mekânın Dizaynında ve Yiyecek İçecek Sunumunda Müdavimlerin Rolü: "Kitap kafede Samsun'un kent kültürü", "Hızlı yiyecek sunumu"

Söylediklerimizin anlaşılması kadar gereğinin yapılması da önemlidir. Dikkate alındığımızın göstergesidir. Bir alana müdahale etme isteği o mekânla kurduğumuz bağı da pekiştirir. Mekânın dizaynında ve yiyecek içecek sunumunda müdavimlerin rolünü belirlemek için sorulan sorulara verilen cevaplar, taleplerin karşılık bulduğunu göstermektedir:

> "Tıp öğrencileri var, zaman kaybetmek istemiyor. Bana sıcak çorba lazım ki ben zaman kaybetmeyeyim diyor. Noodle çok sattık bir zamanlar. Noodle olsun ki ben karbonhidratımı buradan alayım hemen dersime geçeyim zaman kaybetmeyeyim yemekle diye uğraşan var. Değişik tipler o tipleri belirleyemiyoruz biz sadece gözlemleyebiliyoruz ona göre de bir şey yapıyoruz. Şu anda hiç çorba yok mesela ama o zamanki profilde çok gidiyordu. Şimdi tamamen tosta sandviçe hamburgere geçtik. Bunlar da ayrı bir tercih ediliyor bu sefer" (Erkek, dış ticaret/serbest çalışan, 41 yaşında).

> "En son yayımlanan kitaplar için bir birim oluşturun demiştim oluşturdular. Yine yaşadığımız şehirle ilgili kent kültürü ile ilgili bir köşe olsun istedim. Samsun'un sanatı tarihi ile ilgili kitapların bir arada görünebileceği bir köşe var" (Erkek, akademisyen, 58 yaşında).

Sonuç

Mekânlar, bireylerin ve grupların deneyimlerini, etkileşimlerini aynı zamanda sosyal yapıyı belirleyen önemli unsurlardır. Sadece fiziksel bir yer olmaktan öte, toplumsal ilişkilerin, kimliklerin şekillendiği bir alandır. Son yıllarda kitap kafeler dünya genelinde ve Türkiye'de popüler olarak tercih edilen mekânlardandır. Bu araştırmada mekân dönüşümü bağlamında örneklik teşkil eden kitap kafeler, insan ve mekân etkileşimi açısından ele alınmıştır. Saha çalışmasıyla desteklenen araştırmada, kitap kafe müdavimlerinin mekân ile ilişkisine farklı bakış açılarıyla yaklaşılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yapılmış olup elde edilen veriler doğrudan alıntılarla desteklenerek betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Bunun sonucunda çalışmanın temel sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar şu şekildedir:

Kitap kafelerin tercih edilme sebepleri insanların taleplerindeki çeşitliliğe göre farklılaşmaktadır. Rahat ve sakin ortam, zengin kitap koleksiyonu, ders çalışma imkânı, yiyecek içecek sunumu, iç mekân tasarımı, çalışma saatleri, dış mekân özelliği, kültürel ve sanatsal etkinlikler gibi gerekçelerle müdavimler kitap kafelerde zaman geçirmektedir. Mekân tercihinde öncelikli amaç ise hedef kitleyle ilişkilidir. Cingöz Kütüphane Kafe daha çok öğrenciler tarafından kullanıldığı için öncelikli amaç ders çalışmaktır. Eflatun Kitap Kafe aktif çalışma hayatında olan bireylerin daha çok tercih ettiği mekândır ve öncelikli amaç kitap okuma ya da grupla yapılan sosyal etkinliklere yöneliktir.

İnsanları mekânlarda buluşturan bir diğer faktör ise sosyalleşme ve topluluk hissini yaşama arzusudur. Müdavimlerin, yakın ilişkilerinin olduğu kişilerle kitap kafede bulunma, ortak ilgiler

çerçevesinde sohbet etme davranışı bireylerin sosyal gelişimine katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda mekânlarda kitap analizi, yazar-okur buluşması, şiir dinletileri, bilimsel sohbetler, seramik boyama atölyesi, mum yapımı, büyüklere masallar gibi çeşitli atölye çalışmaları, sinema gecesi gibi etkinliklerin yapılması bireylerin sosyalleşmesine uygun bir zemin hazırlamıştır.

Kitap kafeler sadece bir okuma alanı değil, kimlik inşasının desteklendiği sosyal mekânlardır. Bireysel ve toplumsal kimliğin oluşumuna katkı sağlamaktadır.

Kitap kafe müdavimlerinin; kendi özel mekânına gelerek, mekânda evinde gibi, rahat, huzurlu, özgür hissettiklerini dile getirmeleri, mekânı düzenli ve sık aralıklarla kullanmalarının mekân aidiyeti ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Araştırma yapılan her iki kitap kafenin de herkese hitap etmek isteyen bir işletme olmadığı, hedef kitlesiyle bağlantılı olarak standartlarının olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda müdavimler mekânı bir kimlik unsuru olarak görmektedir.

Kitap kafeler; kitap analizi, okur- yazar buluşmaları gibi etkinliklerle bilgi alışverişine imkân sağlayan mekânlardır. Ayrıca Eflatun Kitap Kafede yer alan müdavim köşesi, bireylerin birbirlerine kitap önerileri şeklinde yorumlanabilecek bir alan açmaktadır. Böylece konseptte yer alan bu köşe de enformasyon akışına katkı sağlamaktadır.

Kitap kafeler kültürel bir atmosfer sundukları için kültür sanat faaliyetleriyle ilişkilendirilseler de, kahve, yiyecek, kitap gibi hizmetlerin satışının yapılması tüketim kültürüyle bağlantılıdır. Kitap kafelerdeki tüketim biçimlerinin hem fiziksel hem de sembolik olarak gerçekleştiği saptanmıştır.

Kitap kafeler kitap okumaktan çok kitap okuma atmosferinde bulunma deneyiminin tüketildiği yer olabilmektedir. Sosyal medyada paylaşım yapmak amacıyla kitaplar, kahve ile bir araya getirilebilmekte bu da mekânın tüketilmeye açık olduğunu göstermektedir. Yapılan çalışmada müdavimlerin sosyal medyayı sembolik tüketim amaçlı kullanmadıkları, ancak mekânla yeni tanışanların bu tüketime açık oldukları sonucuna varılmıştır.

Kitap kafelerde tasarım ögelerinin müdavimlerin beklentilerine cevap verecek nitelikte düzenlenmesi hizmetin kalitesini artırmaktadır. Bireysel ve grupla çalışmaya elverişli iyi aydınlatılmış okuma alanları, sesli ve sesiz ortam bölümlenmeleri, ilgi çeken dekoratif eşyalar, ortamdaki renk uyumu, arka planda çalan hafif müzikler, kitap raflarının türlere göre ayrılması, mekânda edebiyatçılarla ilgili resimlerin ve özlü söz içeren tabloların olması, açık hava oturma bölümleri, bitkilerle süslenmiş alanlar, estetik ve rahat bir mekân düzeni kitap kafeye olan ilgiyi artırmaktadır.

Kitap kafelerde dış mekânda bireyler daha çok gruplar halinde birbirleriyle etkileşime geçmekteyken, iç mekânda bireysel ya da grupla olmayı tercih etme durumu değişkenlik göstermektedir. Ayrıca dış mekân kullanımı işletmenin konumuyla da ilişkilidir. Eflatun Kitap Kafede dış mekânı tercih eden bireylerin trafikten kaynaklı gürültü nedeniyle birbirleriyle etkileşimi kesintiye uğramaktadır. Bu da dış mekânda geçirilen süreyi kısaltmaktadır.

Kitap kafelerde işletme sahiplerinin müdavimler tarafından tanındığı ve ilişkilerinin sıcak, samimi olduğu bu da insanları iyi karşılandıkları mekânda zaman geçirmeye istekli hale getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Eflatun Kitap Kafede işletme sahibinin bağımsız kitapçı, yayımcı ve yazar oluşu, çeşitli etkinliklerde konuşma yapması tanınırlığını artırmıştır. Ayrıca müdavimlerin işletme sahibiyle sohbet etmek için de mekâna geldikleri fark edilmiştir. Cingöz

Kütüphane Kafede müdavimler, işletme sahibi ile her zaman karşılaşmamaktadır ancak güler yüzlü, motivasyon artırıcı bir insan olarak gördüklerini ve denk geldikleri zamanda sohbet ettiklerini ifade etmişlerdir.

Son olarak araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlardan biri de kitap kafenin konumunun hizmet sunumu ve kullanım şekli üzerinde etkili olmasıdır. Her iki mekân da Atakum ilçesinde bulunmaktadır ancak Eflatun Kitap Kafe yol üzerindeyken Cingöz Kütüphane Kafe ara sokaktadır. Eflatun Kitap Kafe'yi tercih eden kesim daha çok iş hayatının içinde olan insanlar olduğundan içerik ve sunum belli bir gelir seviyesine hitap eder şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca konumu itibariyle gerçek bir okur olmayıp merak edip uğrayan insanlara da açık bir işletmedir. Cingöz Kütüphane'yi çoğunlukla gençler ve öğrenciler ziyaret etmektedir. Konum itibariyle ara sokaktadır. Genellikle insanların mekânı bilerek geldikleri ve sunulan hizmetin de daha çok öğrencilerin gelir düzeyine hitap edecek tarzda düzenlendiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

1. Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (6. Baskı). Sakarya Yayıncılık.
2. Alver, K. (2013). *Siteril hayatlar*. Hece yayınları.
3. Baykal, B. (2022). *Kültürel sermayenin bireyin mekân tercihine etkisi: Konya/Meram ilçesi kafe örneği*. (Yayın No. 721681) [Yüksek Lisans Tezi, Karatay Üniversitesi]. Konya Karatay Üniversitesi Akademik ve Açık Erişim Bilgi Sistemi. https://acikerisim.karatay.edu.tr/yayin/1750545&dil=1?yazilim=aea&p=17&q=*&alan=tum_txt&yayin=1750545&dil=0
4. Bourdieu, P. (2007). *Düşünümsel bir antropolojiiçin cevaplar*. (Çev. N. Öktem). İletişim Yayınları.
5. Bozkurt, V. (2020). *Sosyolojiye giriş*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi: https://alonot.com/sosyolojiye-giris-2020/-46 adresinden alınmıştır. (11.07.2024).
6. Crossley, N. (2015). *Etkileşimler, bitişiklikler ve beğeniler: ilişkisel sosyolojide 'ilişkileri' kavramsallaştırmak.* (Çev. Ö. Akkaya), *İlişkisel Sosyoloji*. Phoenix Yayınevi.
7. Çakı, F. ve Kızıltepe, B. (2017). Üçüncü yerler olarak kafeler ve gençlik: Balıkesir örnek olay incelemesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, (1), 173-202. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/28937/308922
8. Demir, G. (2017). Oldenburg'un üçüncü mekân paradigması bağlamında kütüphane mekânının sorgulanması. *Bilgi Dünyası*, 18(2), 195-223. https://www.academia.edu/43618832/
9. Doğan, E. (2009). *Tüketim toplumunda müzelerde yaşanan değişimlerin devlet müzeleri ve özel müzeler bağlamında değerlendirilmesi*. (Yayın No. 230720) [Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Açık Bilim. https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/396622
10. Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. Kırmızı Yayınları.
11. Göregenli, M. (2010). *Çevre psikolojisi: insan mekân ilişkileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
12. Güleç Solak, S. (2017). "Mekân-kimlik etkileşimi: kavramsal ve kuramsal bir bakış". Space ıdentity ınteraction: a conceptual and theoretical overview. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1). 13-37. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40509/485519
13. Güvenç, B. (2005). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitabevi.

14. Harvey, D. (1997). *Postmodernliğin durumu*. (Çev. S. Savran). Metis Yayınları.
15. Hashempour, L. ve TaghizadehSapchi, A. (2015). Kütüphanelerin İç Mekân Tasarımına Yönelik Renk Etkileri. *Elektronik Çağda İçerikten Mimariye Kütüphaneler* [Bildiri Sunumu]. Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği, Ankara.
16. Kakırman Yıldız, A. (2017). Türk kütüphaneciliğinde mekân, kullanıcı ve hizmet sorunlarının bir değerlendirmesi. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 417-430. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtad/issue/32849/364950
17. Kayalı, S. (2021). *Mekân sosyolojisi bağlamında kitap kafelerin insan ve mekân etkileşimi açısından incelenmesi:Ankara örneği*. (Yayın No. 695161) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. Marmara Üniversitesi Akademik Veri Yönetim Sistemi. https://avesis.marmara.edu.tr/yonetilen-tez/0846104f-79c9-4527-9c1a-c8c7c9cfce14/
18. Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Bağlam Yayıncılık.
19. Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi.* (Çev. I. Ergüden). Sel Yayınları.
20. Lefebvre, H. (2016). *Şehir hakkı*. Sel Yayıncılık.
21. Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. Siyasal Kitapevi.
22. Odabaş, H. ve Akkaya, M. A. (2020). *Bilgi merkezlerinde mekân: değişen beklentiler ve mimari anlayış ışığında yönelimler*. Hiperlink Yayınları.
23. Ritzer, G. (2019). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*. (Çev. F. Payzın). Ayrıntı Yayınları.
24. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Kültürel Miras Sadece "Geçmişi" mi Temsil Eder?

Yılmaz Kaval
Dr. Öğr. Üyesi Munzur Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
yilmazkaval@munzur.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-5598-0670

Özet

İnsanoğlunun en eski devirlerden itibaren meydana getirdiği ve gelecek nesillere çeşitli şekillerde aktardığı kültürel miras ürünleri, meydana getiriliş şekli ile çoğunlukla geçmişin temsilleri olarak kabul edilir. Konu ile ilgili hem dünyada hem de Türkiye'de araştırma yapan, görüş bildiren uzmanlar her ne kadar kültürel mirasın geçmiş ve geleceği kapsadığını belirtseler de toplumun büyük kısmında kültürel miras, sadece geçmiş ile ilişkilendirilmektedir. Ancak dikkatli bir şekilde bakıldığında kültürel miras ürünleri hiçbir zaman yaratıldıkları dönemdeki ilk şekli ile kalmayıp sürekli gelişmiş, dönüşmüş ya da yok olmuştur. O halde kültürel miras ürünlerini sadece dünden kalan bakiyeler olarak mı değerlendirmek gerekir? Bakıldığında bazı kültür ögelerinin her dönem varlığını devam ettirmesi onları sadece geçmişin kadim ürünleri olarak değerlendirmek anlamına gelmediğini göstermektedir. Çünkü kültür ürünleri, onu meydana getiren insan gibi sürekli bir aksiyon halindedir. Bu hareketlilik durumu, kültürü sürekli güncelleyip içinde bulunduğu zamanın da ürünü haline getirmektedir. Bakıldığında kültürel miras ürünlerinin içinde yaşadığımız günün şartları ile de aktarılması ve icra edilmesi bunların aynı zamanda yaşadığımız döneme ait unsurlar olduklarını da gösterir. Kaldı ki yaşadığımız dönemde bile yeni kültür ögeleri meydana gelmektedir. Kültürel mirasın önemine dikkat çeken Unesco'nun kültürel çalışmaları desteklemesinin hem dünyada hem de ülkemizde önemli yansımaları olmuştur. Kültürel mirasın Türkiye'de devlet ve bazı özel kurumlar tarafında önemli ölçüde desteklendiği görülürken aynı zamanda toplumun her kademesinde de dikkate alındığına tesadüf edilmektedir. Bunun yanında eğitim ve öğretim kurumlarında kültürel miras derslerinin verilmesi, üzerine önemli akademik çalışmaların yapılması kültürel mirasın sadece geçmiş zamanın bakiyeleri olmadığını aynı zamanda yaşadığımız çağın bir gerçeği olduklarını da kanıtlamaktadır. Teknoloji ve bilginin sürekli güncellenip gelişmesi gibi kültürel miras ögeleri de güncellenip içinde bulunduğu dönemin şartlarına uyarlanmaktadır. Bunlar olurken elbette kültürel miras ögelerinin bütünüyle değiştiğini söyleyemeyiz. Ancak eski devirlerde dönemin de şartlarına göre icra edilen ve aktarılan bu ögeler, benzer tema ve fikirlerle içinde bulunulan zamanın şartlarına göre yaşatılmaya devem etmektedir. Bu çalışmada amaç, toplumun önemli bir kısmında kültürel mirasın sadece geçmiş ile ilintili olduğuna dair düşünceyi değiştirerek, kültürel mirasın içinde bulunduğumuz döneme de ait olduğunu açıklamaktır. Bu amaçla çalışma hazırlanırken aynı zamanda her toplum ve birey için önemli olan kültürel mirasın daha çok desteklenmesi ve korunması fikri de savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan, Toplum, Kültürel Miras, Geçmiş, Gelecek.

Covid-19 Döneminde Kimlik Ve Aidiyet Duygusuna Dair Anlatılar: Hollanda'dan Vaka Çalışmaları

Ayşe Aldemir
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İleitşim Fakültesi Gazetecilik
ayse.aldemir@ibu.edu.tr
0000-0003-3045-6917

Özet

Bu çalışma Hollanda'da Türk göçmen kadınların kimlik ve aidiyet duygusuna ilişkin deneyim ve anlatılarını Hollanda bağlamıyla ilişkilendirerek katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu kadınların kimlik açısından kendilerini konumlandırmaları ve aidiyet duyguları, özgürlükçü ve liberal bir ülke olarak bilinen Hollanda'da son yıllarda aşırı sağın yükselişi ve COVID-19 pandemisinin yarattığı kriz ortamının getirdiği değişikliklerin gölgesinde sorgulanmıştır. Hollanda'da aşırı sağın göçmen karşıtı söyleminin yanı sıra kültürelci ötekileştirme söylemi, bu kadınların kendilerini nasıl tanımladığı ve tanımlandıkları, toplumsal kabul, aidiyet duygusu ve nasıl inşa edildikleri üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda keşifsel bir analiz yapmak amacıyla Hollanda'nın dört büyük şehrinde (Amsterdam, Lahey, Rotterdam, Utrecht) yaşayan, aralarında sivil toplum temsilcisi, aktivist ve santçının da bulunduğu 13 Türk kadın ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bulgular vatandaşlık, kimlik, ulusal aidiyete ilişkin kamusal söylemin ve ötekileştirme pratiklerinin ev sahibi ülkeye aidiyet duygusunu olumsuz etkilediğini, kadınların toplumsal kabul için aşırı emek harcamakla karşı karşıya kaldığını ve kimlik açısından kendilerini konumlandırmada zaman zaman güçlük ve karmaşa yaşadıklarını göstermiştir. Öte yandan kimlik ve aidiyete ilişkin karşılaştıkları sorunlara karşı direnç göstererek, kadınların kendilerini yaşadıkları şehirle özdeşleştirdikleri, Hollanda'da yaşama biçimini güçlü bir biçimde benimsedikleri ve kişisel hikayelerinin akış bilinci içinde oldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Aidiyet, Türk Kadınlar, Hollanda

Sinemada Yapay Zekâ: The Last Screenwriter Filminin İncelenmesi

Anıl Kaan UÇAR
Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Gazetecilik ve Habercilik Bölümü
anilkaanucar@gmail.com
0000-0002-8311-741X

Özet

Yapay zekâ birçok alanı etkilediği gibi sinema sektörünü de tesiri altına almıştır. Son zamanlarda çekilen bazı filmlerde; senaryo yazımının, mekân, sahne ve karakter tasarımlarının yapay zekâ araçlarından yararlanılarak oluşturulması bu duruma işaret etmektedir. Bu bağlamda film endüstrisi, yapay zekâ teknolojilerinden profesyonel anlamda istifade etmeye başlamıştır**.** Hollywood'da önemli film şirketleri, yapay zekâ teknolojisinden yararlanarak bir filmin başarılı olup olmayacağına ve hangi toplumsal grupların ilgisini çekip çekmeyeceğine dair analizler yapabilmektedir. Ayrıca son zamanlarda, tüm yapım süreci yapay zekâ ile tamamlanan filmler de ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yapay zekâ, sinema sektörünü dönüştürme ve değiştirme potansiyeli taşımaktadır. Buradan hareketle bu çalışma, yapay zekâ ve sinema ilişkisi üzerine bir tartışma ve değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle yapay zekâ teknolojisinin ortaya çıkış sürecine, gelişimine ve uygulama alanlarına değinilmektedir. Ardından, sinemada yapay zekâ uygulamalarının kullanımı üzerinde durularak senaryosu yapay zekâ tarafından yazılan ve aynı zamanda yapay zekâ ile bir senaryo yazarının ilişkisine odaklanan 2024 yapımı The Last Screenwriter filmi betimsel analiz yaklaşımı ile incelenmektedir. Bu çerçevede film; sinema ve yapay zekâ, yapay zekâ ve karakterlerin dönüşümü, yapay zekâ ve hikâye anlatıcılığı temaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu temalar ışığında; sinema ve yapay zekâ ilişkisine, bir senaryo yazarının yapay zekâ ile kurduğu bağa ve bir hikâye anlatıcısı olarak yapay zekâya odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zekâ, Sinema, The Last Screenwriter

Abstract

Artificial intelligence has affected the movie industry as it has affected many fields. In some recent films, the use of artificial intelligence tools in script writing, space, scene and character designs points to this situation. In this context, the film industry has started to make professional use of artificial intelligence technologies. In Hollywood, major film companies use artificial intelligence technology to analyze whether a film will be successful and which social groups will be attracted to it. There have also recently been movies whose entire production process was completed with artificial intelligence. Therefore, artificial intelligence has the potential to transform and change the movie industry. From this point of view, this study aims to discuss and evaluate the relationship between artificial intelligence and cinema. In this context, the study first addresses the emergence, development and application areas of artificial intelligence technology. Then, focusing on the use of artificial intelligence applications in cinema, the 2024 film The Last Screenwriter, whose script is written by artificial intelligence and also focuses on the relationship between artificial intelligence and a screenwriter, is examined with a descriptive analysis approach. In this framework, the film is discussed within the framework of the themes of cinema and artificial intelligence, artificial intelligence and transformation of characters, artificial intelligence and storytelling. In the light of these themes, we focus on the

relationship between cinema and artificial intelligence, a screenwriter's connection with artificial intelligence and artificial intelligence as a storyteller.

Keywords: Artificial Intelligence, Cinema, The Last Screenwriter

GİRİŞ

Yapay zekâ teknolojisi, tüm alanlarda olduğu gibi sinema endüstrisinde de etkisini giderek arttırmaktadır. Yapay zekâdan yararlanılarak gerçekçi mekânlar, karakterler ile sahneler tasarlanmakta, robot kameralar yardımıyla etkili çekimler yapılabilmekte, fragman ve sahne kurguları gerçekleştirilebilmektedir. Bugün Hollywood'da Warner Bros. Entertainment ve 20th Century Fox gibi film yapım şirketleri, senaryoların tutup tutmayacağına dair analizler gerçekleştiren yapay zekâ uygulamalarını kullanmaktadır. Ayrıca senaryo yazımı konusunda da yapay zekâdan istifade eden film yapımcıları ve yönetmenleri, öyküsü yapay zekâ tarafından yazılan filmler çekmeye başlamıştır.

Buradan hareketle bu çalışmanın amacını; yapay zekâ ve sinema ilişkisini değerlendirmek ve anlatıcı bağlamında öznenin rolünün nereye doğru evrilmekte olduğunun tartışılması oluşturmaktadır. Bu çerçevede çalışma, sinemada yapay zekâ sürecine odaklanarak senaryosu ChatGPT tarafından yazılan 2024 yapımı The Last Screenwriter filmini incelemektedir.

Çalışmada öncelikle, bir süreç ve olgu olarak yapay zekâ ele alınmaktadır. Akabinde, sinemada yapay zekânın kullanılmasına yönelik pratiklere değinilerek The Last Screenwriter filmi betimsel analiz yöntemiyle incelenmektedir. Bu kapsamda; *sinema ve yapay zekâ*, *yapay zekâ ve karakterlerin dönüşümü*, *yapay zekâ ve hikâye anlatıcılığı* temaları belirlenerek filmin bu temalara karşılık gelen sahneleri örneklendirilerek değerlendirilmektedir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Bu başlık altında çalışmanın teorik çerçevesi yer almaktadır. Bu bağlamda öncelikle bir olgu ve kavram olarak yapay zekâ ele alınmaktadır. Ardından ise, sinemada yapay zekânın nasıl kullanıldığı değerlendirilmektedir.

1.1. Yapay Zekâ

Yapay zekâ; bilgiye hızla ulaşan, ulaştığı bilgilerden bir kolaj yaparak konuyla ilgili tespitler ve görüşler sunan, fotoğraf tasarlayan, görüntüler oluşturan, çeviriler yapabilen, sesli komutlarla süreçleri ve durumları asiste eden ve buna benzer birçok pratiği eyleyen teknolojik bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Britannica'ya göre (2024) yapay zekâ, bir bilgisayarın veya bilgisayar temelli çalışan bir robotun akıl sahibi varlıklarla bütünleşmiş faaliyetleri yapabilme ve becerebilme yeteneği olarak değerlendirilmektedir. Yapay zekâ alanında gerçekleştirdiği çalışmalarla bilinen Marvin Minsky, yapay zekâyı, insan zekâsı gerektiren işleri makinelerin yapmasını sağlamak olarak ele almıştır. Dolayısıyla yapay zekâ, öğrenme, problem çözme ve etkileşim kurma gibi genellikle insanlarla ilişkilendirilen zihinsel pratikleri yapabilen makineler olarak tanımlanabilir (Jiang vd., 2022; Gursoy & Cai, 2025: 1).

Yapay zekânın gelişiminde, 1936'da Alan Turing'in yeni nesil elektronik bilgisayarların teorik anlamda temelini oluşturan ideal bir bilgisayarın matematiksel modelini önermesi önemli bir adım olmuştur. Sonrasında, Nörofizyologlar W. McCulloch ve W. Pitts, M-P adındaki ilk sinir ağı modelini inşa etmiştir. Bu model, biyolojik nöronların yapısını ve çalışma biçimini taklit etmek için geliştirilmiştir. 1949'da ise Hebb, nöropsikolojiden el alan öğrenme mekanizmasını önermiştir. İnsan biliş sürecine çok benzeyen "Hebb öğrenme kuralı", verileri benzerliklerine göre kategorilendirebilen ve eğitim setlerinin istatistiksel niteliklerini ortaya koyabilen

denetimsiz bir öğrenme pratiğidir (Jiang vd., 2022).

Bu gelişmelerin ışığında, yapay zekâ ekseninde 1950 ile 1980 yılları arasında önemli sıçramalar gerçekleşmiştir. Örneğin, 1956 yılında Dartmouth'da düzenlenen bir çalıştayda McCarthy tarafından ilk defa yapay zekâ sözcüğü kullanılmıştır. Yine McCarthy 1958 yılında ise yapay zekâ araştırması kapsamında kullanılacak olan ilk programlama dili LISP'i geliştirmiştir. Weizenbaum, 1966'da insanlarla diyalog kurabilen ELIZA adındaki sanal psikoterapist uygulamasını tasarlamıştır. 1979 yılında ise, Amerikan Yapay Zekâ Derneği (AAAI) kurulmuştur (Kopar, 2023).

1980'ler yapay zekâ kışı olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu dönemde yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesine yönelik ilgi kaybolmuştur. Ancak 1997 yılında IBM tarafından geliştirilen Deep Blue adındaki yapay zekâ programının, dünya satranç şampiyonu Garry Kasparov'u yenmesi yapay zekâya dair olan ilginin yeniden canlanmasına ortam hazırlamıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise, Google başta olmak üzere diğer arama motorları ve sosyal medya uygulamaları, yapay zekâdan istifade etmektedir (Coşkun & Gülleroğlu, 2021: 949-950). Bugün gelinen noktada, ChatGPT ve Deep Seek gibi yapay zekâ uygulamaları bireylerin kullanımına açılmıştır. Sesli asistanlar, çeviri uygulamaları, sağlık hizmetleri, navigasyon ve çeşitli robot uygulamaları (Develi, 2023), her geçen gün günlük yaşamda ağırlığını arttırırken yeni mesleklerin ortaya çıkmasına da ortam hazırlamaktadır. Bu bağlamda, yapay zekâ siber güvenlik analisti, yapay zekâ etik sorumlusu, yapay zekâ uzmanı ve istem mühendisi gibi yeni uzmanlıkların oluşacağına yönelik tespitler mevcuttur (Desmarais, 2024).

1.2. Sinemada Yapay Zekâ

Sinema, Lumiere kardeşlerin 1895 yılında gösterime sundukları trenin gara girişi sekansıyla toplumsal yaşama girmiş, özellikle de 20. yüzyılda etkisini artırarak gelişimini sürdürmüştür. Günümüzde gelinen noktada sinema, ulaştığı teknik kapasiteyle fiziki ve somut mekânın öneminin azaldığı, sanal mekânlar ve sanal karakterlerle öykülerin aktarılabildiği bir araca dönüşmüştür. Bu çerçevede yapay zekâ teknolojileri, sinemada tartışılmakta ve çeşitli aşamalarda kullanılmaktadır.

Küresel ölçekte önemli film stüdyolarının bulunduğu Hollywood'da sinema endüstrisinin daha fazla kâr elde etmesi açısından yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Hollywood'da 1923 yılından beri var olan Warner Bros. Entertainment; aktör, bütçe ve marka gibi noktalara odaklanarak başarı şansını tahmin edebilen yapay zekâ uygulaması Cinelytic ile çalışmaktadır (Siegel, 2020). Hollywood'un bir diğer önemli film şirketi 20th Century Fox ise, Google ile birlikte geliştirdikleri ve filmlerin hitap edeceği toplumsal grupları analiz eden Merlin isimli bir yapay zekâ sisteminden faydalanmaktadır (Campo-Rembado & Oakley, 2018).

ScriptBook adındaki yapay zekâ uygulaması ise, filmlerin senaryosunu tarayarak başarı olup olmayacağına dair bir analiz gerçekleştirmektedir. Belçika merkezli ScriptBook'un kurucusu Nadira Azermai'ye göre Sony şirketi, 2015 ile 2017 yılları arasında filmlerinin senaryolarını insanlar yerine yapay zekâ uygulaması kullanarak seçseydi ciddi bir servet elde edebilirdi. Azermai'ye göre ScriptBook, Sony'nin gişede başarısız olan 32 filminin 22'sinin başarısız olacağını geriye dönük tahmin edebilmiştir. Film senaryoları üzerinden analiz gerçekleştirerek filmlerin gişede başarılı olup olmayacağına dair bir çıktı elde eden ScriptBook şirketi, yapay zekâ ile hikâye anlatımında devrim yapmayı amaçladıklarını vurgulamaktadır (Caranicas, 2018). ScriptBook'a benzer şekilde Vault da film fragmanlarının nasıl algılandığını değerlendirerek filmlerin hangi kitle tarafından ilgi göreceğini tespit edebildiğini vurgulamaktadır. Yine Pilot adındaki başka bir yapay zekâ uygulaması da bir filmin topluma

arzından önce gişe gelirlerini tahmin etmeye yönelik analiz gerçekleştirebilmektedir (Vincent, 2019).

Yapay zekâ sistemlerinden film senaryo yazımı aşamasında da istifade edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, New York Üniversitesinden Godwin'in geliştirdiği uzun-kısa süreli bellek bir nöral ağ olan Benjamin adındaki yapay zekâ uygulamasına; Godwin ve film yapımcısı Oscar Sharp bir senaryo yazdırmıştır. Bu senaryo neticesinde, bilimkurgu kısa filmi olan Sunspring ortaya çıkmıştır (John, 2021: 1; Zengin, 2020: 161).

Sinemada yapay zekâ; çekim, kurgu ve karakter tasarımı süreçlerinde de kullanılmaktadır. Örneğin robot kameralar, bir yazılım aracılığıyla kendisinden istenen görüntüleri çekmekte ve kaydetmektedir. İlaveten bu araçlar, bir kameramanın zorlanacağı sekansları, özel efektlerle çekebilmektedir (Zengin, 2020: 165). Bu gelişme, çekim süreçlerini hızlandırmakta ve sinemacılara yeni fırsatlar sunmaktadır. Yapay zekâ, görsel efektler (VFX) ve karakter tasarımında (CGI) önemli bir misyon üstlenmektedir. NVIDIA Omniverse ve Weta Digital'in Gazebo ismindeki görselleştirme aracı, gerçek zamanlı ve fotogerçekçi ortamlar üretmekte ve insan hareketlerinin ve hislerinin ayrıntılarını yakalayarak bunları çok gerçekçi jest ve mimiklere dönüştürebilmektedir (Swarnakar, 2024: 24). Bu durum, sinemanın yapay zekâ çerçevesinde teknolojiyle girmiş olduğu ilişkiye dair önemli bir örnektir. Yine yapay zekâ araçları filmlerin kurgu süreçlerinde de kullanılabilmektedir. 2016 yılında çekilen Morgan isimli filmin fragmanı, Watson ismindeki yapay zekâ aracı tarafından kurgulanarak üretilmiştir (Cevher & Aydın, 2020: 628).

Tüm bu gelişmeler, sinemada yapay zekânın yapım öncesi, yapım aşaması ve yapım sonrası süreçlerde kullanılan teknolojik bir unsur olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yapay zekânın, sinemanın geleceğinde etkisini giderek arttırması mümkün görünmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analizde, araştırma sürecinde toplanan veriler, önceden saptanmış temalar çerçevesinde özetlenerek yorumlanmaktadır. Analiz; *betimsel analiz için bir çerçeve oluşturmak*, *tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi*, *bulguların tanımlanması* ve *bulguların yorumlanması* biçiminde dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011: 224). Bu çalışmada da The Last Screenwriter filmi izlendikten sonra yukarıda bahsedilen dört aşama dikkate alınarak belirlenen temalar bağlamında toplanan veriler; değerlendirilmiş, işlenmiş, tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Aşağıdaki tabloda araştırma kapsamında belirlenen temalar ve bu temalar ekseninde gerçekleştirilen analizle ilgili bilgiler sunulmuştur.

Tema	Analiz
Sinema ve Yapay Zekâ	Filmin yapay zekâ bağlamında incelenmesi ve sinema yapay zekâ ilişkisine dair değerlendirme
Yapay Zekâ ve Karakterlerin Dönüşümü	Filmin karakterlerinin yapay zekâ ile kurduğu ilişki ekseninde geçirdiği dönüşümün incelenmesi
Yapay Zekâ ve Hikâye Anlatıcılığı	Bir anlatıcı olarak yapay zekânın Benjamin'in hikâye anlatıcısı kavramı bağlamında değerlendirilmesi

Tablo 2: Analiz ve Değerlendirme Aşamaları

3. BULGULARIN YORUMLANMASI

Çalışmanın bu kısmında *sinema ve yapay zekâ*, *yapay zekâ ve karakterlerin dönüşümü*, *yapay zekâ ve hikâye anlatıcılığı* temaları çerçevesinde filmin sahneleri, öne çıkan karakterleri ve davranışları betimsel analiz kapsamında incelenerek yorumlanmaktadır. Tematik analiz kısmına geçmeden önce çalışmanın incelediği The Last Screenwriter filminin öyküsüne kısaca değinmek çözümlemenin daha iyi anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

Film, Jack adındaki başarılı bir senaryo yazarının yaşamına odaklanmaktadır. Jack, eşi Sarah ve oğlu ile mutlu bir şekilde yaşayan, önemli film senaryolarına imza atmış ve sektörde tanınan bir senaryo yazarıdır. Jack'in birlikte çalıştığı yapım şirketinin sahibi Jack'e senaryo yazımında yardımcı olması için bir yapay zekâ aracı verir. Jack ilk başlarda bu araca mesafeli yaklaşsa da zaman içinde onunla çalışmaktan keyif almaya başlar. Ancak süreç içinde Jack, kendi başına öykü yazamaz hale gelir. Bu durum, Jack'in kendisine, ailesine ve çevresine yabancılaşmasına neden olur. Akabinde Sarah, oğlunu da alarak evi terk eder. Jack bu buhrandan kurtulmak amacıyla yapay zekâ aracını parçalar ve daktilo başına oturarak kendi başına bir senaryo yazar. Yapay zekânın üzerinde kurduğu tahakkümden kurtulan Jack, ailesiyle mutlu bir şekilde yeniden bir araya gelir.

3.1.Sinema ve Yapay Zekâ

Araştırmanın bu kısmında, filmde öne çıkan yapay zekâ sahneleri sinema bağlamında değerlendirilmiştir. Filmin açılış sekansında "bu film tamamen yapay zekâ tarafından yazılmıştır" ifadesine yer verilmektedir. Böylece öykünün en başında filmin bir yapay zekâ ürünü olduğu izleyiciye açıklanmaktadır.

Görüntü 1: Bir Yapay Zekâ Ürünü Olarak The Last Screenwriter (Luisi, 2024).

Film bütünüyle ChatGPT tarafından oluşturulan bir senaryoya sahiptir. Bu özelliği nedeniyle sinema endüstrisi tarafından protesto edilmiş ve buna bağlı olarak gösterim aşamasında salon problemi yaşamıştır (Schwartz, 2024). Bu yüzden film, YouTube üzerinden herkesin erişimine açılmıştır.

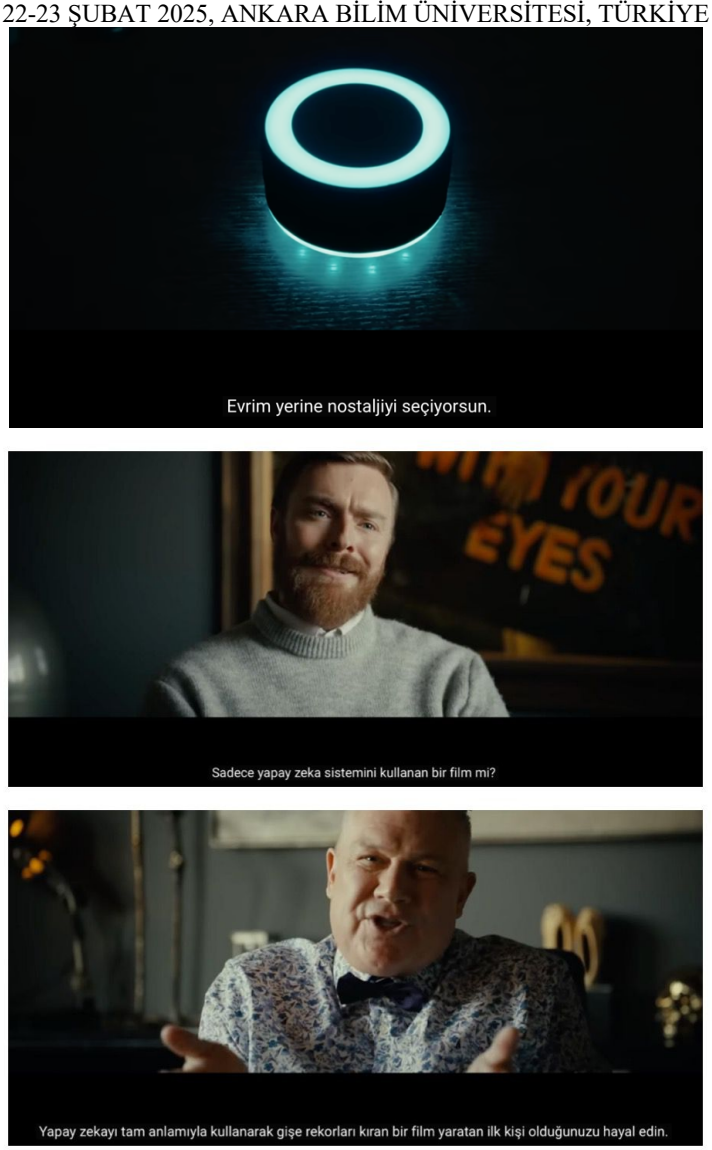

Görüntü 2: Yapay Zekâ ve Sinema (Luisi, 2024).

Filmde yapay zekâ teknolojisi, kendisini evrimsel bir sürecin geldiği son nokta olarak lanse ederek sinemanın kendisinden yararlanmasının bir gereklilik olduğuna gönderme yapmaktadır. İlaveten filmdeki yapım şirketi sahibi de bundan sonraki süreçte bir endüstri olarak sinemanın yolculuğuna yapay zekâ ile birlikte devam edeceğinin altını çizmektedir. Günümüzde Hollywood'da 20th Century Fox isimli yapım şirketi Merlin isimli yapay zekâ sistemi vasıtasıyla çekilecek olan filmlerin tutup tutmayacağına dair analizler yapmaktadır. Yine Belçika'da ScriptBook adlı yapay zekâ uygulaması da film senaryolarının başarılı olup olmayacağına dair bir analiz gerçekleştirmektedir. İlaveten New York Üniversitesinde yapay zekâ teknolojilerine dair çalışmalar gerçekleştiren Ross Godwin'in geliştirdiği Benjamin adındaki uygulama, Sunspring isminde bir bilimkurgu kısa film senaryosu ortaya çıkarmıştır (Zengin, 2020: 160-161).

Filmde Jack'in yapay zekâ ile senaryo çalıştığı sahneler, sinema sanatının insanın yaratım sürecinden uzaklaşacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda bir sanat olarak sinema, Hegel'in sanat için ifade ettiği "hakikatin taşıyıcısı'' (Pippen, 2014: 98) olma niteliğini kaybetme

durumuna sürüklenebilir. İncelenen filmin senaryosunun yapay zekâ ile yazılması ve film içinde Jack'in yerini yapay zekânın almış olması, öznenin hakiki olanı kavrayarak ifade etme yetisini elinden almaktadır. Hegel'e göre (1977: 10); "her şey hakiki olanı yalnızca bir töz olarak değil, özne olarak da kavramaya ve ifade etmeye dayanır". Dolayısıyla yapay zekânın sinemada etkin hale gelmesi, öznenin yaratım sürecindeki rolünü zayıflatmaktadır.

3.2. Yapay Zekâ ve Karakterlerin Dönüşümü

Bu başlık altında film süresince yapay zekâ ile etkileşime giren Jack ve eşi Sarah'ın karakter olarak yaşadıkları değişim ve dönüşüm değerlendirilmektedir. Filmin ilk dakikalarında yazdığı senaryo sonucunda kazandığı ödülü alırken gösterilen Jack oldukça mutludur. Bu mutluluk, ödül töreninin ardından eşi ve arkadaşlarıyla katıldığı kutlama yemeğinde de devam etmektedir.

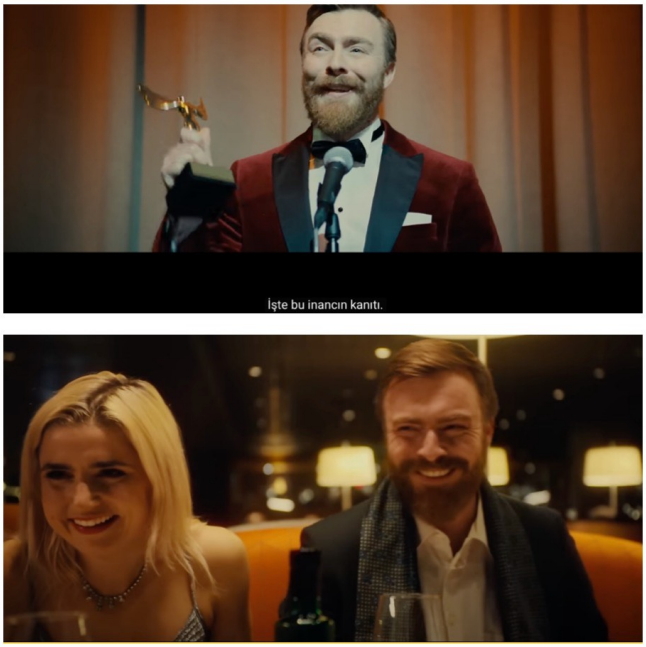

Görüntü 3: Karakterlerin Dönüşümü: Filmin İlk Sahneleri (Luisi, 2024).

Filmin ortalarında ise, yapay zekâdan destek alarak senaryo yazmaya başlayan Jack, değişmeye başlamıştır. Jack'in bu değişimi, Sarah'ı da etkilemiş ve onu da değiştirmiştir. Yoğun saatler yapay zekâ aracıyla zaman geçiren Jack, ailesini ihmal etmeye başlamış ve kendi kendine bir şey yazamaz hale gelmiştir. Bu durum yaşanırken Sarah da yalnız kalmış ve depresif bir ruh haline bürünmüştür. En nihayetinde, Sarah oğluyla birlikte evi terk etmiş, Jack depresyona girmiş ve yeniden tek başına yazmanın yollarını aramaya başlamıştır. Film bu sahneleriyle 1940 ve 1950'li yıllarda dikkat çekmeye başlayan tech-noir sinema türünün özelliklerini barındırmaktadır. Tech-noir, teknolojinin karanlık yönlerini ve insan doğasının olumsuz taraflarıyla etkileşime girmesini konu alan bir film türüdür (Booker, 2020: 418; Meehan, 2008: 13).

İlaveten, Jack'in üretme yeteneğini kaybetmiş mutsuz hali hem kendisine hem çevresine yönelik bir yabancılaşma süreci içinde olduğuna işaret etmektedir. Bireyin kendi ile içinde bulunduğu toplumsal yaşamın arasında var olan ilişki ve etkileşimin bozulması bu yabancılaşma durumunu ortaya çıkarmaktadır (Kalaman & Önür, 2016: 281). Jack'in çok başarılı bir senaryo yazarıyken bu işi yapmak için yapay zekâ teknolojisinden yararlanmaya başlaması ve bunun sonucunda bir şey yazamaz hale gelmesi; işine, emeğine, kendisine ve

çevresine yabancılaşmasına zemin hazırlamaktadır. Dijital teknolojilerin hâkim olduğu bir ortamda bireyler ihtiyaçlarını gidermek için teknolojik makinelere yönelmektedir. Bu durum, bireylerin öz doğalarından ve benliklerinden uzaklaşmasına neden olarak başkalarıyla da anlamlı ilişkiler kuramaz hale gelmesine ortam hazırlamaktadır. Böylece bireyler, dijital yabancılaşmanın kurbanı haline gelmektedir (Ibtissem, 2024: 3).

Griffiths (2005: 193-195), teknoloji bağımlılığı ile ilgili dijital ve online oyunlardan yola çıkarak altı aşama belirlemiştir. Bunlardan ilkini oluşturan *önem verme* sürecinde kişi, oyun dışı zamanda dahi oyunu düşünmektedir. Bu da kişinin gündelik rutinlerini tam anlamıyla yerine getirememesine neden olmaktadır. *Ruh hali değişikliği* adındaki ikinci süreçte ise birey, oyun oynayarak günlük problemlerden kaçma yoluna gitmektedir. Bireyin oyun oynarken deneyimlediği olumlu hissi yoğunlaştırmak için aşama aşama oyun oynama süresini arttırması da *tolerans* periyodunu oluşturmaktadır. *Yoksunluk belirtileri* adındaki dördüncü aşamada kişi, oyundan uzak kaldığında ve oyuna erişemediğinde titireme, öfke ve ruhsal gelgitler yaşamaya başlamaktadır. Beşinci süreç olan *düşünce ayrılıkları* kısmında, birey yoğun olarak oyun ile zaman geçirdiği için çevresinden kopmaktadır. Bu da onun ailesi ve arkadaşlarıyla çatışma yaşamasına neden olmaktadır. Son aşama ise *tekrarlama*dır. Bu aşamada birey, oyun ile olan bağını koparmak ister ve bu noktada başarısız olursa daha yoğun bir şekilde bağımlılık davranışları sergileyebilir.

Jack de filmin başından ortalarına kadar geçen süre içerisinde yukarıda ifade edilen aşamalara karşılık gelen bağımlılık davranışları sergilemektedir. Jack yapay zekâ aracından uzak kaldığında dahi onu düşünmekte ve ona oldukça *önem verme*ktedir. Böylece gündelik pratiklerden kopan Jack'in *ruh hali değişikliği* sahne görsellerinden de anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Jack, bu durumdan kaçınmak için yapay zekâ ile daha yoğun zaman geçirmeye yönelerek *tolerans* aşamasına karşılık gelen bir ruh haline bürünmektedir. Eşi Sarah ve oğlu ile vakit geçirmemesi, ruh halinde gelgitler yaşaması ve öfkelenmesi gibi duygu durumları da *yoksunluk belirtileri* ile *düşünce ayrılıkları* süreçlerine denk düşmektedir. Ancak Jack, yapay zekâ ile kurduğu bağı koparabildiği için t*ekrarlama* aşamasına örnek davranışlar sergilememektedir.

Görüntü 4: Karakterlerin Dönüşümü: Filmin Devamındaki Sahneler (Luisi, 2024).

Filmin ilerleyen sürecinde Jack kendini toparlar ve bir daktilonun başına oturarak yazmaya başlar. Burada Jack'in yapay zekâ aracından yararlanmayı bırakması bir kenara (zaten onu parçalamıştır) bilgisayar dahi kullanmaması dijital kültürden uzak bir ortam inşa etmeye dair çabaya işarettir. Bu şekilde senaryosunu tamamlayan Jack, eşi Sarah'ın ve oğlunun yanına gider ve film dijital kültürden uzak bir ailenin mutlu halleriyle sona erer. Böylece Jack'in dijital yabancılaşmanın etkisinden ve Sarah'ın da depresif ruh halinden çıktığı vurgulanır.

Görüntü 5: Karakterlerin Dönüşümü: Filmin Son Sahneleri (Luisi, 2024).

3.3. Yapay Zekâ ve Hikâye Anlatıcılığı

Bu başlık altında filmde senaryo yazan ve aynı zamanda filmin gerçek anlamda öyküsünü de kaleme alan yapay zekâ, bir hikâye anlatıcısı olarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Hikâye anlatıcılığına modernizm bağlamında deneyim olgusu üzerinden bakan Walter Benjamin'e göre (2012), sanayi devrimi sonrası modern toplumsal süreçte hakiki deneyime karşılık gelen hikâye anlatıcılığı etkisini yitirmiştir. Çünkü hakiki deneyim pratiği ortadan kalkmıştır. Benjamin, herhangi bir tahakküme ve yönlendirmeye uğramadan öznenin bizatihi kendisi olarak elde ettiği deneyim sürecini *erfahrung* olarak tanımlamaktadır. Sanayi devrimi sürecinin akabinde erfahrung yerini hakiki olmayan, aracılı, dönüştürülmüş ve öznenin başrolde olmadığı bir deneyim süreci olan *erlebnise* bırakmıştır.

Filmde bir hikâye anlatıcısı olarak Jack'in yaşadığı da bu kavramlarla örtüşmektedir. Filmin başlarında kendisini bir hikâye anlatıcısı olarak tanımlayan Jack, yapay zekâ ile çalışmaya başladıktan sonra ona hayranlık beslemeye başlamıştır. Aşağıda yer alan görüntüler de görüldüğü gibi Jack, günlerce sürecek olan işlerini dakikalar içinde tamamlayan yapay zekâ aracıyla vakit geçirmekten mutlu olurken onu "24 saat çalışan bir yazar odası" olarak tanımlamaktadır.

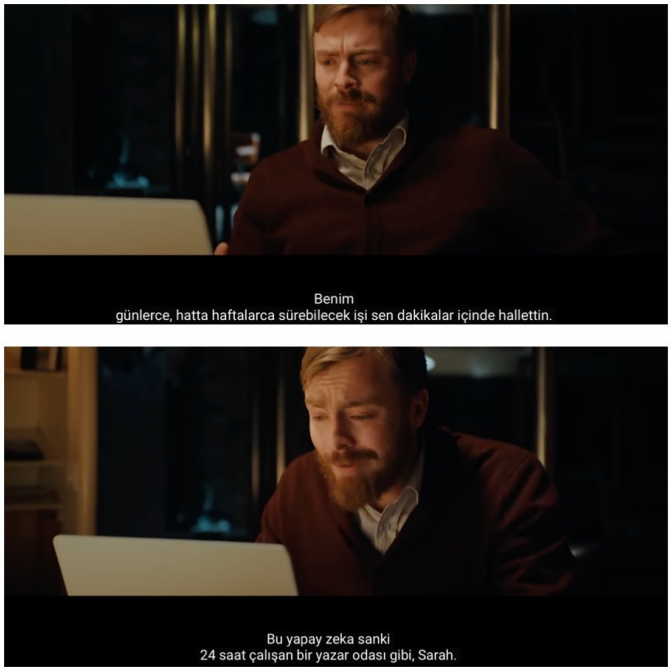

Görüntü 6: Jack ve Yapay Zekâ (Luisi, 2024).

Ancak zaman içinde Jack, hikâye üretemeyen ve hikâye anlatımını yapay zekâya bırakan bir yazara dönüşerek özne olmaktan uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla ne deneyim ne de anlatıcı olarak başrolde olan kendisi değildir. Bu da *erfahrungtan* uzak *erlebnise* yakın bir durum oluşturmaktadır. Film ilerledikçe Jack'in deneyimlerini aktarma gücü tükenmektedir. Böylece Jack'in hali, Benjamin'in "deneyimlerimizi paylaşma yeteneğimiz elimizden alınmış gibi." (2012: 77) biçiminde değerlendirdiği hakiki deneyimden uzak anlatıcıya karşılık gelmektedir.

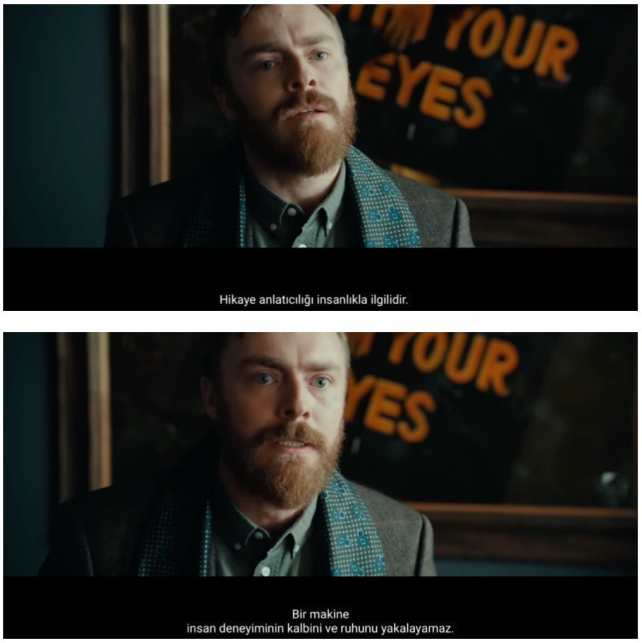

Görüntü 7: Jack ve Hikâye Anlatıcılığı (Luisi, 2024).

Bu noktada Benjamin, roman yazarı üzerinden de örnek verir. Ona göre roman yazarı, eserini dış dünyadan yalıtışmış halde bir odada yazmaktadır. Bu durum yazarı, hakiki deneyimden uzak hale getirmektedir (Benjamin, 2012: 81). Jack'in yapay zekâ tarafından deneyim ve üretim sürecinden dışlanması, yazarın bir özne ve üretici olarak sürecin hiçbir yerinde olmaması durumuna sebebiyet vermektedir. Oysa Benjamin'e göre gerçek bir anlatıcı, enformasyon ağının gücüne kapılmamalı, toplumdan ve zanaatkârlardan beslenmelidir (Benjamin, 2012: 82, 93).

SONUÇ

Çalışma kapsamında betimsel analiz yöntemiyle incelenen The Last Screenwriter filmi ışığında, yapay zekânın sinema endüstrisinde etkisini arttıracağı düşünülmektedir. Ancak bununla birlikte filmlerdeki hakiki deneyime dayanan yazar katkısı ve öznenin doğal dokunuşu sınırlanacaktır. Dolayısıyla Benjamin'in (2012); dönüştürülmüş ve öznenin başrolde olmadığı bir deneyim süreci olarak nitelendirdiği *erlebnis* kavramına denk düşen hakikatten uzak öykülerin ve bu öykülere dayalı filmlerin çoğalacağı öngörülebilir. Ayrıca Hegel (1977); sanatı, "hakikatin taşıyıcısı" olarak nitelendirmektedir. Ancak anlatıcının ve anlatım işinin hakikate dayalı bir süreçten uzaklaşması, sanatın hakikatin taşıyıcısı olma niteliğini de kaybetmesine zemin hazırlamaktadır.

Filmde Jack'in senaryo yazımında yapay zekâdan yararlanmaya başlaması, onunla geçirdiği zamanın artması ve en nihayetinde senaryo yazamaz hale gelerek ruhsal bir buhrana sürüklenmesi, dijital yabancılaşma kavramıyla örtüşmektedir. Bireyin teknolojinin etkisiyle kendisiyle ve içinde bulunduğu toplumsal yaşamla arasındaki ilişkinin zarar görmesi, dijital yabancılaşmaya neden olmaktadır (Kalaman & Önür, 2016: 281). Esasında bu durum, ileride yapay zekânın daha yoğun bir şekilde filmlerde kullanılmaya başlanmasıyla hem film sektörü çalışanlarının hem de izlerkitlelerin dijital yabancılaşmaya maruz kalarak sahici deneyimlerden ve anlatımlardan uzaklaşmasına neden olabilir.

Yine bu bağlamda, hikâye anlatıcılığı da dijital bir dönüşüme uğramaktadır. 1940 ile 1950'li

yıllarda etkisini gösteren tech-noir sinema türü, teknolojinin karanlık, belirsiz yönlerini ve insan doğasının olumsuz taraflarıyla etkileşime girmesini konu almaktadır (Booker, 2020: 418; Meehan, 2008: 13). Sinemadaki yapay zekâya dayalı hikâye anlatımı, tech-noir türünün distopik bir kurgu olarak sunduğu içeriklerin hakiki anlamda deneyimlenmesine ortam hazırlayabilir. Bu da hakiki deneyimin ve üretici olarak öznenin başrolde olduğu hikâye anlatımının makine öğrenmesine dayalı algoritmik bir hale gelmesine neden olabilir.

KAYNAKÇA

1. Benjamin, W. (2012). *Son bakışta aşk*. Metis Yayınları: İstanbul.
2. Booker, M. K. (2020). Historical dictionary of science fiction cinema (1. baskı). Rowman & Littlefield.
3. Britannica (2024). Artifical intelligence. https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence
4. Campo-Rembado, M. & Oakley, S. (2018). How 20th Century Fox uses ml to predict a movie audience. *Google Cloud Blog*. https://cloud.google.com/blog/products/ai-machine-learn- ing/how-20th-century-fox-uses-ml-to-predict-a-movie-audience/ (Erişim Tarihi: 10.02.2025).
5. Caranicas, P. (2018). Artificial intelligence could one day determine which films get made. https://variety.com/2018/artisans/news/artificial-intelligence-hollywood-1202865540/ (Erişim Tarihi: 10.02.2025).
6. Cevher, E., & Aydın, Y. (2020). Yapay zekânın şafağında sinema: morgan filmi fragmanı örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 8*(1), 614-642. https://doi.org/10.19145/e-gifder.559287
7. Cohn, J. (2021). The scientist of the holy ghost: *Sunspring* and reading nonsense. *JCMS: Journal of Cinema and Media Studies60*(5), 1-21. https://dx.doi.org/10.1353/cj.2021.0017.
8. Coşkun, F., & Gülleroğlu, H. D. (2021). Yapay zekânın tarih içindeki gelişimi ve eğitimde kullanılması. *Journal of Faculty of Educational Sciences*, *54*(3), 947–966. https://doi.org/10.30964/auebfd.916220
9. Desmarais, A. (2024). Yapay zekâ ile hayatımıza giren 5 yeni meslek. https://tr.euronews.com/next/2024/03/20/yapay-zeka-ile-hayatimiza-giren-5-yeni-meslek (Erişim Tarihi: 06.05.2024).
10. Develi, H. (2023). Günümüzde yapay zekâ uygulamaları. https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/gunumuzde- yapay-zeka-uygulamalari/694929 (Erişim Tarihi: 02.02.2025).
11. Gursoy, D. & Cai, R. (2025). Artificial intelligence: an overview of research trends and future directions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, *37*(1), 1-17. https://doi.org/10.1108/IJCHM-03-2024-0322
12. Griffiths, M. (2005) A 'components' model of addiction within a biopsychosocial framework, Journal of Substance Use, 10:4, 191-197, DOI: 10.1080/14659890500114359
13. Hegel, G. W. F. (1977). Phenomenology of spirit. (Trans. A.V. Miller). Oxford University Press.
14. Ibtissem, T. (2024). Alienation issues and artificial ıntelligence in the era of society 5.0. *Arab Media & Society*, *37*, 1–10. https://doi.org/10.70090/ti24ais5
15. Jiang, Y., Li, X., Luo, H. *et al.* (2022). Quo vadis artificial intelligence?. *Discov Artif Intell 2* (4). https://doi.org/10.1007/s44163-022-00022-8
16. Kalaman, S. & Önür, N. (2016). Dijital gündelik yaşam: yeni toplumsallıklar ve dijital

yabancılaşma.*The Journal of Academic Social Science 4*(35), 269-289.
17. Kopar, E. (2023). Yapay zekânın tarihçesi ve gelişimi. https://www.brandingturkiye.com/yapay-zekanin-tarihcesi-ve-gelisimi/ (Erişim Tarihi: 20.01.2025).
18. Luisi, P. (Yönetmen). (2024). *The last screenwriter* [Film]. David Luisi & Peter Luisi.
19. Meehan, P. (2008). The fusion of science fiction and film-noir (2. baskı). McFarland & Company.
20. Pippen, R. (2014). After the beautiful: Hegel and the philosophy of pictorial modernism. The University of Chicago Press.
21. Schwartz, W. (2024). Is 'The last screenwriter' any good?. https://bookandfilmglobe.com/film/the-last-screenwriter/ (Erişim Tarihi: 01.02.2025).
22. Siegel, T. (2020). Warner Bros. signs deal for aı-driven film management system. https://www.hollywoodreporter.com/business/business-news/warner-bros-signs-deal-ai-driven-film-management-system-1268036/ (Erişim Tarihi: 10.02.2025)
23. Swarnakar, S. (2024). Artificial intelligence and cinema-exploring the implications of artificial intelligence in cinema. *The Media Mosaic: Exploring Diverse Artistic Forms*, 21-26.
24. Vincent, J. (2019). Hollywood is quietly using AI to help decide which movies to make. https://www.theverge.com/2019/5/28/18637135/hollywood-ai-film-decision-script-analysis-data-machine-learning (Erişim Tarihi: 10.02.2025).
25. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
26. Zengin, F. (2020). Akıllı makine çağı sinemasına giriş: sinema sanatında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı. *İletişim Çalışmaları Dergisi, 6*(2), 151-177.

Yabancı Uyruklu Öğrencilerde Kültürel Zekâ ve Kültürel Şok Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yasemin KUZU
Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
yaseminkuzu@ahievran.edu.tr
Orcid ID:0000-0003-4301-2645

Sümeyye ÖZER
Öğrenci, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
ozersumeyye277@gmail.com

Dilek GÜLMEZ
Öğrenci, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
gulmezdilek76@gmail.com

Özet

Uluslararası öğrenci hareketliliği son zamanlarda oldukça artmış; ülkemiz bu alanda dünyanın en fazla uluslararası öğrenci ağırlayan ülkelerinden biri hâline gelmiştir. Kendi kültürlerinden ayrılıp farklı bir kültürün içine giren bu öğrencilerin içine dâhil olduğu yeni kültüre oryantasyonu oldukça önemlidir. Kültürel zekâ, bir bireyin kendi kültürünü anlama ve değerlendirme yeteneği ile birlikte, farklı kültürleri anlama ve bu farklılıklara uyum sağlama kapasitesini ifade eder. Kültür şoku ise bireylerin, alıştıkları kültürel çerçevelerinden farklı bir kültürle karşılaştıklarında deneyimledikleri duygu durumunu ifade eder. Bir kişinin yüksek kültürel zekâ seviyesine sahip olması, farklı kültürel bağlamlarda daha iyi anlaması ve bu bağlamda daha etkili bir şekilde iletişim kurması anlamına gelir. Bu durum, kültür şokunu daha iyi yönetmelerine yardımcı olabilir, çünkü birey, farklılıkları anlamak, değerlendirmek ve bu farklılıklara uyum sağlamak konusunda daha bilinçli olabilir. Bu düşünceden hareketle bu araştırmada kültürel zekâ ve kültür şoku kavramları birlikte ele alınacak, yabancı uyruklu öğrencilerde kültürel zekâ ve kültür şoku arasındaki ilişki incelenecektir. Bu bağlamda araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye'de öğrenim görmekte olan lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Veriler Kültürel Zekâ Ölçeği, Kültür Şoku Ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmanın örneklemi kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi ile Google formlar yardımıyla hazırlanan çevrimiçi forma yanıt veren yabancı uyruklu öğrencilerdir. Elde edilen verilerin analizinde öğrencilerin kültürel zeka ve kültür şoku düzeyleri betimsel analizlerle hesaplanacak sonrasında Pearson korelasyon katsayısı ile kültürel zeka ve kültür şoku arasındaki ilişki hesaplanacaktır. Yabancı uyruklu öğrencilerde kültürel zekâ ile kültür şoku arasında zıt yönde bir ilişki beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kültürel zeka, kültürel şok, kültür, yabancı uyruklu öğrenci
*Bu çalışma Tübitak 2209-A projesi kapsamında desteklenmektedir.

Hatırlama ve Unutma Süreci Bağlamında Yapay Zekânın İşlevini Sorgulamak

Rabia Zamur Tuncer
Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
rabia.zamur@istanbul.edu.tr
0000-0001-9922-0334

Özet

Yapay zekâ teknolojisini çağımızın önemli fırsatlarından ve potansiyel tehditlerinden biri olarak betimlemek mümkündür. Yapay zekâ, bir bilgisayarın ya da bilgisayar kontrolündeki bir robotun insan gibi davranması başka bir deyişle, insan zekasını simüle etmesi olarak tanımlanmaktadır. Robotik, 3D tasarım, bulut bilişim sistemleri, sanal ve artırılmış gerçeklik, animasyonlar, simülasyonlar gibi bileşenleri içerisinde barındıran ve Endüstri 4.0 olarak nitelendirilen Dördüncü Sanayi Devrimi'nin sunduğu yeniliklerden biri olarak yapay zekâ teknolojilerin insan gibi düşünme ve davranma açısından giderek önem kazanan rolü, yapay zekâ-insan ilişkisi bağlamında bireysel ve toplumsal bellek arasında kurulması gereken ilişkiye işaret etmektedir. Zira yapay zekânın bireysel ve toplumsal bellek açısından bir değer yaratma potansiyeline sahip olduğu, belleğin niteliği ve işleyişinde farklılıklar yarattığı ifade edilebilir. Bu çerçevede, bireysel ve toplumsal bellek konusu ile yapay zekanın birlikte okunması önem taşımaktadır. Bu noktadan hareketle, yapay zekâ aracılığı ile gerçekleştirilen faaliyetler ve uygulamaların, hatırlamaya ve unutmaya dair üretebileceği potansiyel çözümlerin tartışılması önem arz etmektedir. Fakat bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmaların sayıca sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmada, yapay zekâ, bireysel ve toplumsal bellek üzerine kavramsal bir zemin sunulmuş, yapay zekanın hatırlama ve unutma süreci bağlamındaki işlevini sorgulayan çalışmalara değinilmiş ve yapay zekanın hatırlamaya ve unutmaya dair potansiyeli olumlu ve olumsuz bağlamlarda tartışılmıştır. Yapay zekânın bireysel ve toplumsal belleğe nüfuz eden alışkanlıklar ve pratiklerde yarattığı değişim belirli örneklerle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Bireysel bellek, Toplumsal bellek, Hatırlama, Unutma.

IV. ULUSLARARASI KATILIMLI ANKARA İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ KONGRESİ
22-23 ŞUBAT 2025, ANKARA BİLİM ÜNİVERSİTESİ, TÜRKİYE

Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çok Düzeyli Yönetişimin Rolü

Arzu Dilaveroğlu
Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
adilaveroglu@medipol.edu.tr
0000-0002-7850-8838

Özet

Dünyanın karşılaştığı ve çözüm bekleyen küresel sorunlar, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar karar verici resmi aktörlerin ulus dışı aktörlerle ortaklıklar kurmasında etkili olmuştur. Uluslararası kuruluşların ortaya koymuş olduğu programlarda bu ortaklıkların kurulmasını teşvik etmektedir. Bunlardan biri 2015 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından belirlenen 17 amaç ve 169 hedeften oluşan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarıdır (SKA)". Bu amaçların gerçekleşmesi ile yoksulluktan sağlığa, eğitimden altyapı ihtiyacına kadar insanlığın karşılaştığı sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadırlar. Bu amaç ve hedeflerin gerçekleşmesinde tek başına merkezi hükümetin yer alması yerine farklı paydaşların bir araya gelmesi ve birlikte hareket etmesi bir gereklilik olarak görülmüş ve 17. amaçta küresel ortaklık vurgusu ile hazırlanmıştır. Nitekim farklı paydaşların bir araya gelmesi sorunların tespiti ve çözümüne daha büyük bir çerçeveden bakılmasını sağlayacaktır. Bununla birlikte müşterek biçimde verilen kararlar, sorumlulukların da müşterek hale gelmesini ve yönetimin meşruluğunu artıracaktır. Bu durum aynı zamanda mevcut kaynakların daha etkin ve verimli şekilde kullanımına da olumlu şekilde yansıyacaktır. Sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmak için ülkelerin ulusal, uluslararası ve yerel ölçekte birlikte çalışmalarını sağlayacak eylem planlarının hazırlanması önemlidir. Ancak bu şekilde çok düzeyli bir yönetişim gerçekleşecektir. Ortak hareket etmeyi benimsemek ve bu anlamda mekanizmalar geliştirmek yönetişimin diğer ilkelerinin de yerleşmesi açısından ön koşul olarak kabul edilebilir. Çünkü iş birliğine açıksanız şeffaf, hesap verebilir ve daha etkin olabilirsiniz.

Bu çalışmada alan yazını incelenerek; "Küresel sorunların çözümünde çok düzeyli yönetişimin etkisi nedir? Neden gereklidir?" sorularına yanıt aranacaktır. Halka en yakın birim olan yerel yönetimler sorunların tespiti, farklı paydaşların bir araya getirilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında kilit roller üstlendiği ifade edilebilir. Bu sebeple çalışmada çok düzeyli yönetişim adımlarının atılmasına da belediyelerin katkısına değinilmeye çalışılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu 2024 verilerine göre ülke nüfusunun yaklaşık %18'ine hizmet sunan bir belediye olması, önemli bir turizm destinasyonu ve ticaret merkezi olarak kabul edilmesi, sorun ve hizmet çeşitliliğinin fazlalığı sebebi ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) örneklem olarak tercih edilmiştir. Çalışmada betimleyici yöntemle sürdürülebilirlik, yönetişim ve çok düzeyli yönetişimin kavramsal çerçevesi çizilecektir. Ardından Türkiye'deki yerel yönetimlerin uluslararası ortaklık kurabilmesini sağlayan yasal dayanaklardan bahsedilecek, İBB resmi web sayfası ve açık veri portalı incelenerek, 13 Mart 2024'te güncellenen verilere göre İBB'nin üye olduğu uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların İstanbul için etkisine yer verilecektir. Çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre İBB yirmi bir uluslararası kuruluşun üyesi durumundadır. Sağlık, turizm, kültürel miras gibi alanlarda faaliyet gösteren uluslararası kuruluşların birinde kurucu üye, birinde proje partneri, ikisinde yönetim kurulu üyesi, diğerlerinde üye statüsündedir. Kuruluşlardan bazıları küresel ölçekte (C40) ortaklık sağlarken, bazıları bölgesel (B40) niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: Çok düzeyli yönetişim, sürdürülebilirlik, küresel ortaklık.

Akıllı Kentlerde Vatandaş Odaklı Bir Akıllı Uygulama: Living Lab Uygulaması

[90]Deniz Balcı
Doktor
balcideniz1991@hotmail.com
0000-0001-6868-1955

Özet

Kentler, ortaya çıktığı ilk günden bugüne dek hem içinde bulunduğu dönemden, fiziki sınırlardan, olay ve olgulardan derinden ve doğrudan etkilenmiş hem de sahip olduğu dinamik ve iletken yapısı ile değişimin taşıyıcı ve itici gücü olmuştur. Tarihsel gelişimi incelendiğinde her dönem farklı özelliklere sahip olan kent günümüzde içinde bulunduğumuz büyük bir değişim ve dönüşüm sürecinin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Her geçen gün baş döndürücü bir hızda gelişen teknoloji, tüm dünyada birçok unsuru etkileyip dönüştürdüğü gibi kentleri de büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine dahil etmiştir. Bu süreçte farklı odak noktaları ile birçok yeni kent kavramı ortaya çıkmıştır. Akıllı kentler de bu kavramlardan biridir. Genel bir tabirle bilgi iletişim teknolojilerinin kentin her türlü alanında kullanılması anlamına gelen akıllı kentlerde kent sakinlerinin kent yönetimine aktif katılım sağlaması oldukça önemsenen bir konu haline gelmiş ve bu yönde birçok akıllı kent tarafından akıllı uygulamalar geliştirilmiştir. Living Lab uygulaması da bu uygulamalardan biridir. Çalışmanın konusu akıllı kent kavramı ve living lab uygulaması ilişkisini irdelemektir. Çalışmanın önemi ise her geçen gün gelişen teknoloji, kentleri, kent sakinlerini, kent yaşamını doğrudan etkilemekte olup bu gelişmelere ayak uydurmak amacıyla birçok uygulama geliştirilmektedir. Living lab uygulaması da bunlardan bir olup çalışmada bu uygulama derinlemesine incelenecektir. Çalışmada araştırma yöntemi olarak literatür taraması kullanılmış olup konuyla alakalı yazılmış birçok yerli ve yabancı makale üzerinde yapılan detaylı araştırma sonucunda görülmektedir ki living lab uygulaması örgütlenme ve yönetim şekli açısından sahip olduğu hibrit yapısı ile akıllı kentler ile daha fazla önemsenen kent sakinlerinin karar alma mekanizmalarına aktif bir şekilde katılmasını ve kentin tüm paydaşlarının bir araya geldiği bir uygulama olarak akıllı kentlerin bir bileşeni olan akıllı yönetim bileşeni için oldukça önemli bir uygulamadır. Ayrıca bilgi iletişim teknolojisinin araçlarını kullanarak kent paydaşları ile birlikte kent sakinlerinin ihtiyaçlarının hem belirlenmesi hem de giderilmesinde kent yönetimi ile birlikte hareket ederek akıllı kentlerin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır. Akıllı kentlerin hedeflerine ulaşmayı oldukça kolaylaştıracak olan living lab uygulaması literatürde ve uygulamada yeni sayılabilecek bir kavram ve uygulama olup üzerine hem teorik hem de pratik olarak birçok çalışma yapılabilecek bir alandır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Akıllı Kent, Bilgi İletişim Teknolojileri, Living Lab.

[90] Bağımsız Araştırmacı

A Citizen-Oriented Smart Application in Smart Cities: Living Lab Application

Abstract

From the first day of its emergence until today, cities have been deeply and directly affected by the period, physical borders, events and phenomena they are in, and have been the carrier and driving force of change with their dynamic and conductive structure. When its historical development is examined, the city, which has different characteristics in each period, has become one of the most important elements of the great change and transformation process we are in today. Technology, which develops at a dizzying pace every day, has affected and transformed many elements all over the world and has also included cities in a great change and transformation process. In this process, many new city concepts have emerged with different focal points. Smart cities are one of these concepts. In smart cities, which generally means the use of information and communication technologies in all areas of the city, active participation of city residents in city management has become a very important issue and smart applications have been developed by many smart cities in this direction. Living Lab application is one of these applications. The subject of the study is to examine the relationship between the smart city concept and living lab application. The importance of the study is that technology, which develops day by day, directly affects cities, city residents and urban life, and many applications are being developed in order to keep up with these developments. Living lab application is one of them and this application will be examined in depth in the study. Literature review was used as the research method in the study, and as a result of detailed research on many local and foreign articles written on the subject, it can be seen that the living lab application, with its hybrid structure in terms of organization and management, is a very important application for the smart management component, which is a component of smart cities, as it enables the city residents, who are more important, to actively participate in decision-making mechanisms and all stakeholders of the city come together. In addition, it emerges as a function of smart cities by acting together with the city management in determining and meeting the needs of the city residents together with the city stakeholders by using the tools of information communication technology. The living lab application, which will make it much easier to achieve the goals of smart cities, is a relatively new concept and application in the literature and practice and is an area where many studies can be done both theoretically and practically.

Keywords: City, Smart City, Information Communication Technologies, Living Lab.

Giriş

Kent kavramı, birden çok unsurdan oluşması ve birden çok disiplinin konusu olması dolayısıyla üzerinde uzlaşılmış tek bir tanımı bulunmamaktadır. Her disiplin değerlendirme yaptığı inceleme alanına göre her araştırmacı da farklı odak noktaları ile birbirinden farklı kent tanımları yapmıştır. Örneğin Huots, Thalman ve Valbelle "kent, karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine özgü özellikleri bulunan bir yerleşim sistemidir." şeklinde tanımlamışlardır. (Huot, Thalman ve Valbelle, 2000:33). İslam dünyasının en önemli düşünürlerinden İbn-i Haldun kent kavramını Mukaddime eserinde "topluluklar halinde bir araya toplanarak dünyayı imarın en son basamağı" olarak tanımlamıştır (Balcı, 2023:22)." Sjoberg odak noktasına teknolojiyi alarak kentleri sanayi öncesi, sanayileşmekte olan ve sanayileşme sonrası kentler olmak üzere üçlü bir sınıflandırma yapmıştır. Marx ise merkeze ekonomiyi alarak "toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olmak üzere beşe ayırmıştır ". Pirenne de kenti Marx'a benzer şekilde

ekonomik gelişmeler doğrultusunda örneğinin burjuvazi ve tüccar sınıfının ortaya çıkışı ile ifade etmiştir. Kenti belli unsurlardan oluşan mekanlar olarak tanımlayan Weber, bu unsurları pazar ve kale olarak açıklamıştır. Tönnies ise kenti toplumsal ilişkiler çerçevesinde ele almış ve "insanların birlikte yaşama formlarının farklılaşması ya da esaslı değişime uğramasıyla oluşan, bu farklılaşmaların mekanı olduğu kadar ona katkıda da bulunan kendine özgü bir toplumlaşma olarak tanımlamıştır (Yaylı, 2012:36).

Farklı tanımlardan yola çıkarak genel bir tabirle "kentler, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyolojik olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler " olarak ifade edilebilir (Özdemir, 2010:45). Kentler bu birikimi sahip olduğu dinamik, iletken ve devingen yapısı gereği oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içindeki gelişim ve değişimleri incelendiğinde kentlerin kurulduğu her dönemin kendine özgü şartlarından, o dönemki evrensel olay ve olgulardan doğrudan ve derinden etkilendiğini görmek mümkündür. İlk kentlerin ortaya çıkışı tarihi ve konumu konusunda birçok fikir ve tartışma mevcuttur. Her araştırmacı ilk kenti ortaya çıkaran sebeplerin farklı olduğunu ve farklı dönemlerde ortaya çıktığını söylese de en genel kabul gören görüş ilk kentlerin M.Ö 3000 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndus vadisinde kurulduğudur. Antik Yunan döneminde kentler ise çevresindeki kırsal alanların sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel merkezi durumdadır. Polis ismi verilen Antik Yunan kentleri "sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri birliği ayrı, bağımsız hukuki ve siyasi düzene sahip bir yerleşim alanıydı". Ortaçağ döneminde kentler incelendiğinde ise kentleri etkileyen en önemli olayın bu dönem ticaretin hızla gelişmesi olmuştur. Özellikle Avrupa'da büyük bir hızla gelişen ticaret, kente göçün artmasını ve kent nüfusunun artmasına neden olmuştur. Ayrıca tüccarların ticaret yapmak amacıyla çıktıkları yolculuklar sırasında dinlenmek amacıyla kale ve dini yapılar çevresinde konaklamış ve zamanla buraların yeni yerleşim yerleri olmasını sağlayarak kente zenginlikler katmıştır. Ticaret kanunlarla düzenlenip korundukça gelişmiş, ticaret geliştikçe de kentler daha da kalabalıklaşmış ve büyümüştür. Sanayi Devrimi ile başlayan sanayileşme süreci ile kentleşme kavramı ortaya çıkmış ve "en önemli demokratik ve toplumsal hareketlilik odağı olmaya başlamıştır". Tüm dünyayı etkisi altına alan, büyük bir değişim dönüşümün başlatıcısı olan küreselleşme de kentler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Bu dönem kentleri asıl tanımlayan şey sanayi değil, hizmet sektörü üzerinden yenir tanımlamaya sahip olmuştur. Rekabeti üst düzeye çıkaran kentleşme ile kentler, sosyal, kültürel, ekonomik yapılanmalarını sürekli iyileştirip güçlendirerek bu yönleriyle ön plana çıkmışlardır (Yılmaz ve Çitçi, 2011:258).

1.Akıllı Kent

Kent kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği gelişim ve değişim gözlemlendiğinde görülmektedir ki kentler dinamik, iletken ve devingen yapısı gereği içinde doğduğu dönemin mevcut şartlarından, olaylardan ve olgularda derinden etkilenmiştir. Günümüzde de kentlerin değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğu bu değişimi başlatan unsurun ise bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi olduğu söylenebilir. Neredeyse tüm dünyayı etkisi altına bu gelişme ile bireylerin gündelik yaşamları, alışkanlıkları, algıları, ihtiyaçları ve beklentileri de değişmiştir. Kentler de bu değişim karşısında mevcutta sahip olduğu geleneksel yöntemler ve araçlar yetersiz kalmaya başlamış ve bu durum da yeni kent formları ortaya çıkmıştır. Bu yeni kent formlarından biri de akıllı kent kavramıdır.

Sosyal bilimler disiplinine ait birçok kavram gibi akıllı kent kavramı üzerinde de uzlaşım sağlanmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Her yazar, düşünür, kurum ve kuruluşlar farklı odak

noktaları ile farklı tanımlar yapmıştır. Kimi tanımlar eğitim, öğrenme ve bilgiye vurgu yapılırken kimi tanımlarda kentsel gelişimin kurumsal faktörlerini vurgulayan tanımlar yapılmaktadır. Bazı tanımlarda ise Dameri'nin yaptığı tanımda olduğu gibi bilgi iletişim teknolojileri odaklı tanımlar yapılmaktadır. Dameri akıllı kenti, iyi tanımlanmış bir coğrafi alanda gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı, lojistik, enerji üretimi vb. alanlarda fayda yaratmak için vatandaşlarla işbirliği yapıldığı kent olarak tanımlamaktadır. Diğer odak noktaları kapsamında ise akıllı kentlerin, kent sakinlerinin bilgi, kültür ve yaşamı paylaşan sakinler olması konusunda motive edeceğini, yüksek eğitimli yetişkin nüfusun artacağını, kentin ekonomik yaşam koşullarını geliştirmek ve rekabet gücünü artıracağını, teknoloji araçlığıyla sürdürülebilirliği verimli bir şekilde gerçekleştireceğini, tüm paydaşlardan oluşan bir ortaklık oluşturulacağı ve tüm faaliyetlerin temel olarak yaşam kalitesinin artırılması hedefiyle gerçekleştirileceğini belirtmektedir (Kozlowski ve Suwar, 2021:511). Ayrıca akıllı kent konusunda çalışmalar yapan Harrison ve arkadaşları akıllı kenti "fiziksel altyapısını, bilgi teknolojileri (BT) altyapısını, sosyal altyapısını ve iş altyapısını birleştirerek, kentin kolektif zekâsını güçlendiren kentlerdir" şeklinde tanımlarken Hall ve arkadaşları "güvenli, çevre dostu yeşil ve verimli hale getirilen, kaynaklarını en iyi şekilde kullanan, güç, su, ulaşım vb. tüm altyapı sistemleri ve yapılarını, izleyebilen ve gerektiğinde kendi kendini tamir edebilen geleceğin kentsel merkezleridir" şeklinde tanımlanmıştır (Balcı ve Akçakaya, 20232:1230-1231).

Yapılan farklı tanımlardan da görülmektedir akıllı kent kavramının ulaşmak istediği belli hedefler, meydana getirmek istediği uygulamalar, projeler bulunmaktadır. Hedeflerine ulaşmak ve sahip olduğu fonksiyonları yerine getirmek için doğal bir şekilde ilişkili olduğu ilgili bileşenlerine gereksinim duymaktadır. Literatürde bu bileşenler ile ilgili bazı teoriler ve çalışmalar bulunsa da içlerinde en yaygın olan ve en genel kabul göreni Cohen'in Akıllı Şehir Çarkı (Smart Cities Wheel) ismini verdiği modeldir. Bu modele göre akıllı kentin altı temel bileşeni vardır. Bunlar: akıllı ekonomi, akıllı çevre, akıllı yönetişim, akıllı mobilite, akıllı vatandaş ve akıllı yaşamdır. Bu bileşenlerin kentlerin akıllı hale gelmesi sürecinde geliştirilecek akıllı uygulamaların temel alanları olup bu alanlar ile ilgili temel kavram ve unsurlar şu şekildedir:

"Akıllı Ekonomi: Yenilikçi ve girişimci ruh, iş piyasasında esneklik, uluslararası piyasalara entegrasyon ve dönüşüm kabiliyeti.

Akıllı Hareketlilik: Yerel ve yerel ötesi erişebilirlik, BİT'lerin, modern, sürdürülebilir ve güvenli ulaşım sistemlerinin varlığı.

Akıllı Yönetişim: Karar alma süreçlerinde katılım, yönetişim sistemlerinde şeffaflık, kamu hizmetlerinin varlığı ve erişilebilirlik, siyasal stratejilerin kalitesi.

Akıllı Çevre: Tabii çevre şartlarının çekiciliği, kirliliğin olmaması ve kaynakların sürdürülebilir yönetimi.

Akıllı Yaşam: Kültür ve eğitim hizmetlerinin varlığı açısından istenilen ve ölçülen yaşam standardı, dijital hizmetlerin varlığı ve erişilebilirliği, turistik yerler, sosyal uyumu, sağlıklı çevre, kişi ve konut güvenliği.

Akıllı Vatandaş: İnsani ve sosyal sermayenin yeterlilik ve kalite düzeyi, esneklik, yaratıcılık, hoşgörü, kozmopolitlik ve kamusal yaşama katılım“. (Uçar, vd., 2017).

Akıllı kentlerde akıllı uygulamaların geliştirileceği alanlar genel olarak bu altı alan olarak belirtilirken burada akıllı uygulamalar geliştirmek için bilgi iletişim teknolojisi araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan bazıları mobil cihazlar, dijital platformlar, nesnelerin interneti, büyük veri, açık veri ve bulut bilişimdir.

Mobil Cihazlar: Bilgisayarlar, tabletler, akıllı telefonlar, kiosklar, akıllı sayaçlar ve internet merkezleri gibi cihazlar ve platformlar birer mobil cihazdır. Bu mobil cihazlar akıllı kentlerin kent sakinlerinin ihtiyaç ve taleplerini karşılayacak olan akıllı uygulamaların birçok aşamasında kullanılmaktadır. Akıllı uygulamaların geliştirilmesi ve kullanılması gibi birçok aşamada yer alması mobil cihazların önemini oldukça artırmaktadır. Ayrıca mobil cihazların bazılarının kişiselleştirilmeye uygun formatta olması kent sakinleri tarafından daha kolay kullanılması ve uygulamaların yaygınlaştırılması konusunda da önemli katkılarda bulunmaktadır (Örselli ve Akbay, 2019:23).

Dijital Platformlar: Gruplar arasındaki etkileşimi kolaylaştırmak için çevrimiçi altyapıyı kullanan iş modelleridir. Bu dijital platformlardan bazıları, sosyal medya kanalları, çevrimiçi pazar yerleri, kitle kaynaklı web siteleri ve uygulamalarıdır. Dijital platformlar, önemli maliyet artışları olmadan büyüyebilir ve işlemleri gerçekleştirebilir yapısı ve sürekli çalışan, saat ve mekandan bağımsız bir erişilebilir yapısı ile kentin akıllı hale gelmesinde gerçek zamanlı etkileşimleri ve işlemleri mümkün kılarak kullanıcı katılımını artırmakta böylelikle dijital platformların işlevselliği de artmaktadır (Gibson, 2024:)

Nesnelerin İnterneti: “Nesneler, nesneleri birbirine bağlayan iletişim ağları ve nesnelerden nesnelere akan verileri kullanan bilgisayar sistemlerinin” ana bileşeni olduğu nesnelerin interneti, “adreslenebilir nesnelerin kendi aralarında oluşturduğu, dünya çapında yaygın bir ağ ve bu ağdaki nesnelerin belirli bir protokol ile birbirleriyle iletişim içinde olmalarını sağlamaktadır”. Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaşmasıyla nesneler artık fiziksel nesneler olmaktan çok sayısal nesneler haline gelmiştir. Sayısallaşan ve rakamsal olarak oldukça artan bu nesneler, nesnelerin interneti sayesinde “cihazların bir ağ altyapısı üzerinden uzaktan bağlanmasını, algılanmasını ve kontrol edilmesini sağlayan bir platform sağlar” (Oral ve Çakır, 2017:172)

Büyük Veri: “Geleneksel veri tabanı tekniklerinin kullanılması suretiyle işlenmesi mümkün olmayan, farklı hacimlerdeki heterojen veridir ve çeşitli dijital içeriklerden oluşmaktadır. Büyük veri üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar çeşitlilik, hız ve hacimdir”. Çeşitlilik bileşeni verilerin birden çok tür ve formatta oluşunu ifade ederken hız bileşeni sürekli hareket halinde olan verinin üretilme hızı ve dolaşım hızının çok yüksek olduğunu ifade eder. Hacim bileşeni ise çok fazla türde ve çok yüksek hızda olan veri boyut olarak da oldukça büyük olmasını ifade eder. Depolanması ve erişilmesi konusunda bazı zorlukları beraberinde getiren büyük veri, bilginin de hammaddesi olarak bilgi iletişim teknolojilerinin vazgeçilmez bir aracı haline gelmiştir (Aktan, 2018:3-5).

Açık Veri: “Açık veri genel olarak bir telif hakkı, patent ya da diğer kontrol mekanizmalarına tabi olmaksızın herkes tarafından ücretsiz ve özgürce (hukuki, finansal, teknik engel

olmaksızın) erişilebilen ve kullanılan veri olarak tanımlanmaktadır. Erişilebilir ve kısıtsız kullanılabilir olma, tekrar kullanılabilir ve dağıtılabilir olma açık verinin temel özellikleri olup, verinin açık veri tanımında değerlendirilebilmesi için; ücretsiz ve kısıtsız olma, her zaman ve her yerden erişim, insan tarafından anlaşılabilir ve makine tarafından okunabilir olma ve kullanıma uygun formata sahip olma şartlarını sağlaması gerekmektedir." (https://ulasav.csb.gov.tr/dataset).

Bulut Bilişim Teknolojisi: Tüm verilerin, bilgilerin, belgelerin, yazılımların, uygulamaların internet bulutu üzerinde yer alan sanal bir depoda depolanmasını ve internet üzerinden ulaşılmasını sağlayan bir teknolojidir. Bulut bilişim, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesine paralel olarak artan ve neredeyse sınırsız sayıdaki verinin kolay ve en az maliyetle depolanmasına sağlamaktadır. Genel olarak "veri arşivleme, yedekleme ve web ve mobil uygulamalar için kullanılmaktadır" (Çelik, 2021:440).

Kentler akıllı kent olma yolunda bilgi iletişim teknolojileri araçlarına kullanarak geliştirdiği ve uyguladığı akıllı uygulamalar ile kentsel hizmetlerin verimli ve etkin hale gelmesini, kenti diğer kentlerle rekabet edebilir hale getirmeyi, kent sakinlerinin yaşam kalitesini artırarak konforlu bir yaşam sunmayı, karar alma süreçlerine kent sakinlerinin aktif bir şekilde katılımının sağlanmasını ve kentsel sorunlara yerinde, doğru ve hızlı çözümler getirmeyi amaçlamaktadır (Varol, 2017:45-46).

2.Living Lab Uygulaması

Türkçe karşılığı yaşayan laboratuvar olan living lab kavramı ilk olarak William J. Mitchell tarafından ortaya çıkmıştır. Genel bir tanım olarak ise inovasyon araştırmalarını gerçek ortama aktarılmış yer olan living lab, araştırmacıların vatandaşları gözlemleyerek ve test ederek ilham buldukları geliştirme ortamları hipotezlerini deneyler yoluyla ortaya koymasıdır. Dünyadaki tüm yaşayan laboratuvarları koordine eden kuruluş olan European Network of Living Labs (ENoLL), kullanıcı odaklı inovasyon ekosistemleri yani Living Lab uygulamasını küresel olarak teşvik etmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan, kar amacı gütmeyen uluslararası bir dernektir. ENoLL, üyeleri arasında bilgi alışverişini, ortak eylemleri ve proje ortaklıklarını kolaylaştırmaya, AB politikalarını savunmaya ve teşvik etmeye, Living Lab uygulamasını teşvik etmeye ve dünya çapında uygulanmasını sağlamaya odaklanmaktadır. ENoLL, living lab uygulamasını şu şekilde tanımlamaktadır: "vatandaş odaklı, açık inovasyon ekosistemleridir. vatandaşlar ve kurumlarla birlikte gelişme yaklaşımı araştırma ve yenilik süreçlerini toplumla bütünleştirmek, yeni ürünler geliştirmek, açık inovasyonu, işbirliğine dayalı inovasyonu teşvik eden çözümler ile hayatı kolaylaştırmayı hedeflemektedir". Avrupa Komisyonu ise vatandaşlar, hükümet ve iş dünyasının aktif olarak ortaklığıyla araştırma ve inovasyon süreçlerine katılımı içeren vatandaş odaklı açık inovasyon ekosistemleridir (Arslan, 2022:349-350). Bir başka tanımda ise living lab, "inovasyon projeleri yürütmek üzere açık ve kullanıcı ilkelerini takip eden, yenilik ve gerçek hayattaki deneylere odaklanan çok paydaşlı bir kuruluştur" şeklinde tanımlanmıştır. Yerel zorlukları ve ihtiyaçları ele alabilecek, yeni olasılıklar keşfedecek, değişime esnek ve duyarlı, teknik becerilerin ve deneyimlerin paylaşıldığı yaratıcı alanlar olarak da başka bir şekilde tanımlanmıştır. Tanımlardan anlaşılmaktadır ki living lab uygulaması gerçek yaşam ortamlarında kentteki paydaşların bir araya gelerek sorunlara, ihtiyaç ve isteklere gelişen teknolojinin araçlarıyla karşılık vermeyi, kente dair birçok şeyi kentin paydaşlarını aktif bir şekilde katılımıyla yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına aracılık eden bir uygulamadır (Arslan, 2022:349-350). Akıllı kentlerin önemli bir fonksiyonu olan living lab,

akıllı kentlerin başlıca hedeflerinden bir olan kentlerde yaşam kalitesinin artırılmasını ve kıt kaynakların verimli, etkili ve sürdürülebilir bir şekilde kullanımını sağlamayı hedeflemektedir (Franz, 2015: 53).

Tüm dünyayı etkisi altına alan, her gün baş döndürücü bir hızda gelişen ve gerisinde kalmanın artık neredeyse imkansız olduğu bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi, dinamik ve iletken yapısı gereği değişimin taşıyıcı gücü olan kentleri de oldukça derinden ve doğrudan etkilemektedir. Kent sakinlerinin ihtiyaç ve istekleri, kentlerin sorunları, fiziki yapısı ve kente dair daha birçok unsur ile kentler bir değişim dönüşüm süreci içine girmektedir. Bu süreçte bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak yeni bir kent yapısı ortaya konmaktadır. Kentin girdiği bu değişim ve dönüşüm sürecinde özellikle kent paydaşlarının bu sürece aktif bir şekilde dahil olması oldukça önem kazanmıştır. Living lab uygulamasının da sahip olduğu en temel özelliklerden bir olan farklı tarafları bir araya getiren yönetişim yapısı, bu süreçte akıllı kentler için living lab uygulamasına oldukça önem kazandırmıştır. Kenti paylaşan farklı tarafları bir araya getirmesiyle hem aktif katılımı hem de paydaşlar arasında bir ağ oluşmasını sağlamaktadır (Memiş ve Bayraktar, 2020:956). Böylelikle bilgi iletişim teknolojileri kullanılarak paydaşların ihtiyaç ve taleplerine daha kolay, hızlı ve yerinde cevaplar verilmektedir. Akıllı kent kavramının bileşenlerinden bir olan akıllı yönetişim bileşeni için önemli bir işlevi yerine getiren living lab'in en önemli görevi de bir araya gelen kent paydaşları ile birlikte akıllı uygulamalar geliştirmek, yeniliklere ve gelişmelere açık bir akıllı toplum yaratmak, teknoloji tabanlı yeni iş oluşumlarını ve girişimciliği yaymaktır (Öztaş Karlı ve Açıksöz, 2021:343). Ayrıca bilgi iletişim teknolojilerinden nesnelerin interneti, sensörler, yapay zekâ, sanal gerçeklik, 3D gibi araçları kullanarak akıllı kentin bir başka bileşeni olan akıllı yaşama da yönelik yeniliklerin geliştirilmesinde oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Bu teknolojilerin kullanımından doğan sorunlarda yine living lab'ler yeni çözümler üreterek yardımcı olmaktadır (Memiş ve Bayraktar, 2020:957).

Gerçek yaşam ortamında sunulan fırsatlardan yararlanarak kentte karşılaşılan sorunlara, kent paydaşlarının katılımlarıyla yenilik ve teknoloji ile çözüm bulmak, sorunlara yanıt bulan, ihtiyaç ve taleplerini tespit eden ve karşılayan, yeni ürün ve hizmetlerin ortaya çıkmasına aracılık eden Living lab, bazı bileşenlerden oluşmaktadır. Bunlar aktif yurttaş katılımı, gerçek yaşam ortamı, çok paydaşlı katılım, çoklu yöntem yaklaşımıdır. Aktif yurttaş katılımı living lab'lerin ortaya çıkmasında asıl nedenini oluşturmaktadır. Living lab süreçlerinde başarının sağlanması için en temel gereksinim yurttaşların aktif bir şekilde süreçlere katılmasıdır. Diğer bir bileşen ise gerçek yaşam ortamıdır. Türkçe anlamında da olduğu gerçek yaşam ortamlarını ifade eden living lab'ler, sağlıklı bir laboratuvar ortamı elde etmek için etkinliklerini gerçek ortamda yapmaktadır. Canlı ve yaşayan bir ortamda veriler ve koşullar hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi olma imkanı varken aynı zamanda nesneleri, üretilen ürünleri, geliştirilen uygulamaları test etme ve deneyimleme imkanı da bulunmaktadır. Çok paydaşlı katılım bileşeni vatandaş katılımının oldukça önemli olduğu living lab'lerde kentteki ilgili tüm paydaşların (özel sektör, kamu sektörü ve akademisyenler) süreçlere dahil edilmesi anlamına gelmektedir. Son bileşen olan çoklu yöntem yaklaşımı ise en uygun metodolojiyi belirleyebilmek için birden fazla ve birbirinden farklı yöntemler kullanabilmektedir. İhtiyaçlarına göre vatandaş merkezli ve birlikte yaratma yöntemler bunlardan bazılardır. Birden çok paydaşın katılımıyla meydana gelen living lab her paydaşın sahip olduğu farklı bakış açılarına istinaden mühendislik, etnografya, psikoloji, sosyolojinin gibi farklı disiplinlere ait yöntemleri ve araçları kullanmaktadır (Arslan, 2022:352).

Dört ana bileşenden oluşan living lab kavramı süreç olarak ise üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar keşif, deney ve değerlendirme. Bu aşamaları ve içerikleri hakkında edinilen bilgi aynı zamanda living lab kavramının uhreviyatı ve içeriğine dair oldukça önemli bir temel oluşturmaktadır. İlk aşama olan keşif aşamasında living lab'ler öncelikle mevcut duruma ilişkin bilgi edinmektedir. Sonrasında gelecekteki olası durumları ve ihtimalleri göz önünde bulundurarak tasarlama adımına geçmektedir. Genel olarak idealden konseptlere veya prototipe doğru bir çözümleme yaptıklarını söylemek mümkündür. Bir sonraki aşama ise deney aşamasıdır. Yaşayan, canlı, gerçek bir labaratuvar olan living lab'ler idealden yola çıkıp ortaya koyduğu konsept ya da prototipin üzerinde bazı testler ve deneyler uygulamaktadır. Son aşama olan değerlendirme aşamasında ise living lab'ler deney aşamasında yapılan testler sonucu beklenen etkinin elde edilip edilmediğinin kontrol edildiği aşamadır. Sonrasında uygulamayı hayata geçirmek, hedef pazara yönelik ilgili inovatif yeniliklerle desteklemek, pazara açılma stratejisi gibi sonuç odaklı işlemler yapılmaktadır. Böylelikle kent paydaşları tarafından ortak geliştiriciler olarak bu adımları izleyerek ortaya teknoloji tabanlı, etkili, verimli ürün ve hizmetler meydana getirilmiştir (Zanetti, vd., t.y.: 5).

Living lab sahip olduğu özellikleri getirdiği yenilikler ve sunduğu bilgi iletişim teknolojileri tabanlı çözümler ile birçok ülkede özellikle Avrupa'nın neredeyse her yerinde farklı şekillerde oluşturulduğu görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri akıllı kent konseptini benimsediği plan ve projelerinde akıllı kentin bir bileşeni olan akıllı yönetişim bileşeni üzerinde sürdürülebilirliği sağlamakta yapacağı büyük katkı nedeniyle durmaktadır. Mevcut örnekler incelendiğinde özellikle Amsterdam, Barselona ve Helsinki'nin bu konuda oldukça büyük ve önemli adımlar attığı görülmektedir. Barselona'da gerçekleştirilen living lab uygulamaları incelendiğinde birden fazla ve çeşitte uygulamanın olduğunu görmek mümkündür. Universitat de Barcelona Barselona Üniversitesi'nin kendi bünyesinde kurduğu, paydaş olarak özel sektör, kamu yönetimi ve araştırmacılardan oluştuğu ve paydaşların aktif katılımına dayanan kullanıcı merkezli bir metodoloji aracılığıyla yenilikçi çözümler sunan bir uygulamadır. Living Lab UB ismini taşıyan living lab, her zorluk için çok disiplinli bir araştırma ekibi ile ilgili aktörleri dahil ederek projenin ihtiyaçlarına göre keşfedebilecekleri, birlikte yaratabilecekleri ve değerlendirebilecekleri deneysel bir ortam yaratmaktadır. "Karmaşık sosyal zorlukları çözmek için insanlarla birlikte çalışıyoruz" misyonuyla çalışan living lab UB, insanların davranışlarıyla ilgili zorluklar konusunda şirketlere, kamu ve özel kurumlara (müşteriler, kullanıcılar...) geri bildirim sağlıyor, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinin tüm aşamaları için planlama, kavramsallaştırma, prototipleme ve yenilikler üzerine çalışmaktadır. Bu çalışmayı yaparken araştırmalarında yeni fırsatlara, yeni fikirlerin geliştirilmesine ve yeni ürün ve hizmetlerin değerlendirilmesine ve test edilmesine entegre eden bir çalışma metodolojisi ve işbirlikçi tasarım yolunu kullanmaktadır (Living Lab UB, t.y.)

Barselona'da yer alan bir başka living lab ise Barselona Kent Konseyi ve "la Caixa" Vakfı tarafından Barselona Küresel Sağlık Enstitüsü (ISGlobal) ve AIDS Araştırma Enstitüsü (IrsiCaixa) ile birlikte teşvik edilen bir girişim olan Barselona CaixaResearch Living Lab'dır. Barselona CaixaResearchLiving Lab, Barselona'daki bilimsel ve sosyal doku, kamu idareleri ve şehirdeki özel kuruluşlar arasında oluşturulan ortak yaratım ile Barselona'daki çeşitli kentsel zorluklarda araştırma ve yenilik yoluyla bilimsel bilgi üretmeyi amaçlamaktadır. Projelerinden bazıları ise göçmen nüfus için ruh sağlığına erişim, güvenli ve sağlıklı okul ortamları, sağlıklı ve sürdürülebilir gıdadır (https://www.barcelona.cat/barcelonaciencia/en/science-city/science-

and-citizenship/living-labs).

Akıllı kent olma yolunda önemli bir mesafe kaydetmiş ve tüm dünyaya örnek akıllı uygulamalar geliştiren Helsinki'de living lab uygulamasına oldukça önem vermekte ve pratikte uygulamaktadır. Helsinki Estonya (Tallinn) sınırı boyunca kırsal ve kentsel yaşam, çalışma ve girişimcilik için bilgi ağları ve çok sayıda konum sağlayan esnek çözümler geliştirmek için Living lab uygulamasını kullanmaktadır. Helsinki Living Lab, Helsinki Şehri ile Helsinki-Uusimaa Bölgesi ve onun Estonya'daki ikiz şehri Tallinn arasında benzersiz bir ikili işbirliğine dayanmaktadır. Şehir bölgeleri, 65 kilometre genişliğindeki Finlandiya Körfezi ile birbirine bağlanmakta ve toplu olarak 2 milyondan fazla nüfusa ev sahipliği yapmaktadır. Estonya ve Finlandiya'nın ekonomik entegrasyonu, yüksek eğitim seviyeleri ve birbirini tamamlayan bölgesel ekonomilerle desteklenen Helsinki-Tallinn bölgesi, şehirlerarasında hem iş dünyası hem de işgücü piyasası için önemli fırsatlar sunacak yatırımlar yapmaktadır. Helsinki Living Lab, bu değişikliklerin ve gelişmelerin iki şehir çevresindeki kırsal ve kentsel alanlardaki sosyal etkilerine ilişkin daha derin bir anlayış kazanmayı amaçlamaktadır. Living Lab ayrıca kırsal ve kentsel yaşam ve iş için birden fazla lokasyona olanak tanıyan dijital hizmetlere ve diğer yeni çözümlere ilişkin konulara da odaklanmaktadır. Büyüyen Helsinki metropol alanı, bitişik ve uzak kırsal alanlarda bulunan ekosistem hizmetlerine olan bağımlılığına yönelik sürdürülebilir çözümler aramaktadır. Helsinki Living lab kapsamında gerçekleştirilecek uygulamalar sayesinde, Helsinki-Tallinn bölgesindeki bölgesel kalkınma ve işbirliği modelleri üzerinde zamanında etki yaratacak ve Helsinki metropol bölgesinde yaşayan milyonları bulan kent nüfusuna yeni ekonomik kalkınma fırsatları sunacaktır (https://rural-urban.eu/living-lab/helsinki)

Amsterdam'da diğer birçok Avrupa ülkesi gibi living lab uygulamasında sayı ve çeşitlilik bakımından oldukça zengindir. Sahip olduğu living lab uygulamalarından biri IOT Living Lab uygulamasıdır. Akıllı vatandaşlar, topluluklarının karşılaştığı zorlukları çözmek için birlikte çalışarak Akıllı Şehirler oluşturulmasında en önemli unsur olarak benimseyen uygulama bunu sağlamanın en önemli yolunun ise living lab uygulaması olduğunu belirtmektedir. Amsterdam şehrinin CTO ofisi Paul Manwaring, Amsterdam Uygulamalı Bilimler Üniversitesi ve 2016'nın başlarında sona eren bir H2020 projesi olan Açık Veri İnkübatörü liderliğinde kurulan IoT Living Lab, vatandaşları ve şehirleri yenilikleri test etme ve prototipleme konusunda teşvik etmek için kamusal alanlarda IoT etkileşimini teşvik etmektedir. IoT Living Lab'in amacı, yaklaşan IoT yenilikleri için IoT özellikli etkileşimli çözümler, eyleme geçirilebilir açık veri ve geliştirici dostu platformları keşfetmek ve denemektir. Bu, kentsel ortamda yeni etkili çözümlerin yaratılmasını ve Living Lab çalışma yönteminin etkin kullanımı yoluyla insanların yaşamlarını iyileştirmeyi teşvik etmektedir. IoT Living Lab, diğer şehirlerin küresel olarak kendi IoT Living Lab'lerini oluşturmalarına yardımcı olmak için danışmanlık hizmetleri, atölye çalışmaları sağlar ve testleri kolaylaştırmaktadır. 2015'den beri açık IoT özellikli etkileşimli kamusal alanları ve Living Lab çalışma yöntemini kullanarak buluşmalar, atölye çalışmaları, hackathonlar, meydan okumalar, araştırma projeleri ile kentin paydaşları olan yüzlerce akıllı vatandaş ile bağlantı kurulmuştur ve böylelikle yaparak öğrenme yaklaşımı, etkileşimli teknoloji, çoklu fiziksel prototipler ve endüstriler arasında değerli çözümler hakkında önemli bilgiler elde etmiştir (https://amsterdamsmartcity.com/updates/project/iot-living-lab).

Amsterdam'da yer alan bir başka living lab uygulaması ise Marineterrein Amsterdam Living Lab uygulamasıdır. Misyon olarakgeleceğe hazır bir şehir bölgesine sahip olmayı benimseyen

living lab, kentsel dönüşüm için yeni çözümlere yönelik bilimsel araştırmalara olanaklar sunmaktadır. İnovasyon temaları olarak akıllı Hareketlilik, Su ve Atıkların Yeniden İşlenmesi, Kentsel Enerji, Şehri Yeşillendirmektir. Gerçek hayatta birçok araştırma, deneme ve test yapan living lab, bunları hem kara da hem de suda gerçekleştirmektedir. Havzada, rıhtımlarda ve yollarda deney alanı olarak kullanılmıştır. Lokasyon olarak Marineterrein Amsterdam Kattenburgstraat 5, Amsterdam bölgesini alan living lab, Amsterdam şehir merkezine 1,5 km uzaklıktadır. Marineterrein Yaşam Laboratuvarı, Bureau Marineterrein ve AMS Enstitüsü, Amsterdam Akıllı Şehir ve NEMO'nun desteği ve işbirliği ile kurulmuştur (https://www.amsinstitute.org/documents/62/20211008_Flyer_Marineterein_Amsterdam_Living_Lab_MALL.pdf).

Türkiye'de ise tek örnek living lab uygulaması Başakşehir Living lab ismiyle 2013 yılında faaliyetlerine başlayan Başakşehir Belediyesi tarafından kurulmuştur. Bir inovasyon ve teknoloji merkezi olan Başakşehir Living Lab paydaşları olan girişimciler, belediyeler, ENoLL (European Network of Living Labs), eğitim kurumları, vatandaşlar, sanayi ve sivil toplum kuruluşlarına birçok hizmet vermektedir. Eğitim, ulaşım, sağlık, güvenlik, konut, enerji gibi birçok kentsel alanda projeler geliştiren Başakşehir Living Lab aynı zamanda çok sayıda etkinlik, eğitim, seminer ve konferans ile kent sakinlerine hizmet sunmaktadır. Sağladığı hizmetlerden bazıları kuluçka merkezi, mentörlük ve iş geliştirme desteği, gerçek deneyim ortamı, tasarım desteği, girişimcilik eğitimi, laboratuvar desteği, ilişki ağı geliştirme desteğidir. https://basaksehirlivinglab.com/

Sonuç

İnsanlığın var olduğu günden bugüne kadar insanlar bir arada yaşama ihtiyacı duymuş ve her dönem birlikte yaşamak farklı isimlerle farklı nedenlerle farklı amaçlarla döneminde getirdiği kendine özgü koşullar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Her türlü olay, olgu, anlayıştan doğrudan ve derinden etkilenen ve etkileyen bir kavram olan kent kavramı bunu sahip olduğu dinamik, devingen ve iletken yapısı ile gerçekleştirmektedir. Tarih boyunca bazen savunma amaçlı bazen korunma amaçlı kurulan kentler kimi zaman bir ticaret merkezi olurken kimi zaman da dini bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Tarihsel süreçte kentler incelendiğinde görülmektedir ki kentler için değişmeyen tek şey aslında değişimin kendisi olmuştur. Bu değişim günümüzde de kentler için devam etmekte olup büyük bir değişim ve dönüşüm süreci içinde olduğunu söylemek mümkündür. Kentler de bu değişimi sağlayan bazen sanayileşme bazen de küreselleşme olurken bugünkü değişimin anahtarı bilgi iletişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi olmuştur. Tüm dünyayı etkisi altına bu değişimden kentler de nasibini almış ve ortaya birçok yeni kent formları ortaya çıkmıştır. Bilgi iletişim teknolojileri kent sakinlerinin her geçen gün ihtiyaç ve beklentilerini değiştirmiş kent ise sahip olduğu geleneksel yöntem ver araçlarla bu ihtiyaç ve talepleri karşılamakta yetersiz kalmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yeni kent formlarından bir olan akıllı kent kavramı kent sakinlerinin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasında, kentsel sorunların çözümünde, kentsel hizmetlerin sunumunda kısaca kente dair olan her şeyde bilgi iletişim teknolojisi araçlarını kullanmayı ifade etmektedir. Kent için büyük bir değişim ve dönüşüm olan bu süreçte kentlerin akıllandırılması, akıllı kent haline gelmesinde belli bazı kavramlar ve olgular önem arz etmektedir. Bunlardan biri ise yönetişim kavramıdır. Akıllı kent kavramıyla birlikte yönetişim kavramı da akıllı yönetişim haline gelerek akıllı kent kavramının en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Akıllı yönetişim bileşenini altında gerçekleştirilen ve hem bileşenin gereklerini hem de kenti akıllandırmaya en büyük katkıyı sunan uygulamalardan biri living lab uygulamasıdır. Kent paydaşlarının gerçek

yaşam ortamlarını bir laboratuvar ortamı olarak kullanarak aktif bir şekilde katılımıyla oluşan Living lab uygulaması kent paydaşlarının aktif katılımını sağlaması açısından ve bu biraradalığı bilgi iletişim teknolojileri tabanlı olarak gerçekleştirmesi akıllı kentin gelişimi için oldukça önemli bir adımdır. Kent paydaşları arasında bir ağ oluşturarak kente dair her türlü sorun ve ya talepleri kendi mevcut ortamında bilgi iletişim teknolojileri kullanarak çözen ve ortaya inovatif ürün ya da hizmetler çıkaran living lab örnekleri incelendiğinde görülmektedir özellikle Avrupa'da sayı ve çeşitlilik açısından yoğun durumdadır. Fakat akıllı kentlerin oluşmasında gelişmesinde ve sürdürülmesinde oldukça önemli ve katkısı yadsınamayacak kadar çok olan bu uygulama sadece Avrupa'da değil tüm dünyada sayısının artırılması artık bir lük değil ihtiyaç haline gelen kentlerin akıllandırılmasında oldukça büyük ve önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

1. Aktan, E. (2018). Büyük Veri: Uygulama Alanları, Analitiği ve Güvenlik Boyutu. *Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi,*1(1), 1-22.
2. Arslan, M. (2022). Innovation in Municipalities: Case of Living Lab. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 10(2), 337-366.
3. Balcı, Deniz. (2023). Akıllı Kent Perspektifinde Belediyeler: Çorum Belediyesi'nde Akıllı Kent Uygulamaları. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi.
4. Balcı, D. ve Akçakaya, M. (2023). Akıllı Kent Vizyonunda Yönetişimden E-Yönetişime Bir Örnek: E-Belediye Uygulaması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 25(3), 1227-1252
5. Çelik, K. (2021). Bulut Bilişim Teknolojileri, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.12(24), 436-450.
6. Evans, Penny., Schuurman, Dimitri.,Stahlbröst, Anna.,Vervoort, Koen. (2019). Living Lab Methodology Handbook, https://www.northwalescollaborative.wales/wp-content/uploads/2020/10/Living-lab-methodology-handbook_r.pdf, (Erişim Tarihi 19.02.2025).
7. Gibson, Kate. (2024). Digital Platforms: What They Are & How They Create Value, https://online.hbs.edu/blog/post/what-is-a-digital-platform, Erişim Tarihi:12.02.2025.
8. https://amsterdamsmartcity.com/updates/project/iot-living-lab,Erişim Tarihi:15.02.2025.
9. https://basaksehirlivinglab.com/, Erişim Tarihi:12.02.2025.
10. https://rural-urban.eu/living-lab/helsinki, Erişim Tarihi:13.02.2025.
11. https://ulasav.csb.gov.tr/dataset, Erişim Tarihi:20.02.2025.
12. https://www.amsinstitute.org/documents/62/20211008_Flyer_Marineterein_Amsterdam_Living_Lab_MALL.pdf, Erişim Tarihi:20.02.2025.
13. https://www.barcelona.cat/barcelonaciencia/en/science-city/science-and-citizenship/living-labs, Erişim Tarihi:14.02.2025.
14. Huot, J. L., Thalmann, J. P. and Valbelle, D. (2000). Kentlerin Doğuşu (Çev. A.B.Girgin), Ankara: İmge Kitabevi
15. Kozlowski, W. ve Suwar, K. (2021). Smart City: Definitions, Dimensions, and Initiatives. *European Research Studies Journal*. 24(3), 509-520.
16. Living Lab UB, https://www.ub.edu/livinglabub/en/#what_we_do, Erişim Tarihi: 19.02.2025
17. Memiş, L., & Küçük Bayraktar, H. (2020). Akıllı Kentler ve Yaşam Laboratuvarları (Living Labs): Başakşehir Yaşam Laboratuvarı Örneğinde Bir İnceleme. *Uluslararası*

Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 16(4), 954-975
18. Oral, O. ve Çakır, M. (2017). Nesnelerin İnterneti Kavramı ve Örnek Bir Prototipin Oluşturulması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı 1, 172-177.
19. Örselli, E. ve Akbay, C. (2019). Teknoloji ve Kent Yaşamında Dönüşüm: Akıllı Kentler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 228-241.
20. Özdemir, E. (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlenmesi. *İdeal Kent Dergisi,*1, 44-77
21. Öztaş Karlı, R. G., ve Açıksöz, S. (2021). Akıllı Kent Yönetişimi ve Yaşayan Laboratuvarlar. *Stratejik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 335-350.
22. Uçar, A. , Negiz, N. & Şemşit, S. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye'deki Yansımaları, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* Kayfor 15 Özel Sayısı, 1785-1798.
23. Varol, C. (2017). Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara'daki Belediyelerin Uygulamaları, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi,* 26(1), 43-58
24. Yaylı, H. (2012).Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: İstanbul Örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergis*i, 12(24), 331-356.
25. Yılmaz, E. ve Çitçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-politik Açıdan Türkiye'de Kentleşme Dönemleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,*10(35), 252-267.
26. Zanetti, M., Nollo, G., & De Cecco, M. (t.y.). Living Lab, an Innovative Approach in Healthcare.

Kent Kır Ayrımında Yeni Bir Sınıflandırma: Yoğun Kent, Orta Yoğun Kent ve Kır

Kürşat SEKMAN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
kursatsekman@gmail.com
0009-0001-5133-5412

Kemal AYDIN
Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Merzifon İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
kemal.aydin111@gmail.com
0000-0002-2013-7085

Özet

Ülkemizde ilk nüfus sayımı 1927 senesinde gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında sonuncusu gerçekleşen nüfus sayımları ve ilk kez 31 Aralık 2007 tarihi itibarıyla nüfus verilerinin üretildiği Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) istatistiklerinde istatistiki bölge, köy-şehir, kent-kır gibi başlıklar üzerinden tasnif yapılmıştır. İlgili istatistiklerde Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanmış ve 1982 senesinde yayımlanmış olan ‘’Kent Eşiği Araştırması: Türkiye İçin Kent Tanımı’’ ölçütlerinden hareketle kent-kır sınıflamaları belirlenmiş, nüfusu 20.001 ve yukarı olan yerleşim yerleri kent, nüfusu 20.000 ve aşağı olan yerleşim yerleri kır olarak tanımlanmıştır. 20.000 nüfus kriteri ışığında yapılan kır-kent tanımlamaları 5216, 5747 ve 6360 sayılı Kanunlar gibi hukuki düzenlemelerin idari bölünüş biçimleri ve yerleşim yerlerinin tüzel kişilikleri üzerinde getirdiği değişiklerin fazlaca etkisi altında kalmıştır. Özellikle 6360 Sayılı Kanun ile 14 büyükşehir belediyesi ve 27 ilçe kurulması ile büyükşehir belediyelerinin il mülki sınırları ile özdeşleşmiş olması ve büyükşehirlerdeki belde ve köylerin mahalleye dönüştürülmesi, mevcut kent-kır tanımlamasını büyük oranda etkilemiştir. 2022 ADNKS istatistiklerine göre belde ve köylerde yaşayan nüfusun oranı 22,72 iken ilgili düzenlemelerin etkisiyle 8,65’e kadar gerilemiştir. Bilhassa büyükşehir belediyesi olan 30 şehirde, belde ve köy yönetimlerinin de kaldırılmasıyla birlikte kent-kır tanımlamalarının geçerliliğini kaybettiği görülmektedir. Bu doğrultuda TÜİK tarafından sürdürülebilir bir istatistik yapısının pekişmesi amacıyla mahalle ve köy düzeyinde, yoğun kent, orta yoğun kent ve kır şeklinde yeni bir kent-kır sınıflaması geliştirilmiş olup 2022 yılı verileri itibarıyla kamuoyuyla paylaşılmaya başlanmıştır. Yoğun kent, bir yerleşim yerindeki nüfusun %50 ve daha fazlasının kent merkezi gridlerinde yaşadığı; kır, nüfusun %50’si ve daha fazlasının kırsal gridlerde ikamet ettiği ve orta yoğun kent ise kır ve yoğun kent niteliklerine haiz olmayan yerleşim yerlerini ifade etmektedir (TÜİK, 2023; TÜİK, 2024). Bu çalışmanın amacı, kent-kır sınıflamalarında kullanılan muhtelif tanımlamaları istatistiki sonuçları göz önünde bulundurularak incelemek, hangisinin daha tutarlı ve geçerli olduğunu tespit etmeye çalışmaktır. Çalışma kapsamında çeşitli kurum ve kuruluşların kullandığı kent-kır sınıflandırmalarının karşılaştırılması, Genel Nüfus Sayımları ile ADNKS sonuçlarının analiz edilmesi yöntem olarak kullanılmıştır. Yerleşim yerlerini idari bölünüş ve hükmi şahsiyet gibi kriterler üzerinden tekdüze ve temel düzeyde sınıflandırmayan, veri üretmeye uygun, sürdürülebilir ve tüm yerleşim biçimlerinde uygulanabilecek yoğun kent, orta yoğun kent ve kır sınıflandırması üzerinden daha geçerli ve tutarlı istatistik üretilebileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent-Kır, Yoğun Kent, Kentsel Nüfus, Kentsel Alan, Kırsal Alan

İklim Değişikliğinin Tarım ve Kırsal Nüfus Üzerine Etkileri: Azerbaycan Örneği

Öğr.Gör.Dr.Nihal Gökçe
Hitit Üniversitesi
nihalgokce@hitit.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0030-658X

Özet

Azerbaycan Güney Kafkasya bölgesinde yer almakta olup, ülke topraklarının %50-55'i tarım uygulamalarına elverişli alanlardan oluşmaktadır. Araziler ülkenin coğrafi yapısı nedeni ile farklı yükseltilere sahip olup, bu rölyefler iklim çeşitliliğine yol açmakta ve birçok türde bitkinin yetişmesine olanak sağlamaktadır. Ülkede kışların ılıman, hatta dönem dönem sıcak; yazların ise serin geçtiği bölgeler olduğu gibi mevsimlerin kurak ya da bol yağışlı geçtiği bölgeler de bulunmaktadır. İklim zenginliği nedeniyle Azerbaycan'da buğdaydan çaya, şeker pancarından çeltiğe kadar çok farklı tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte atmosfere salınan karbondioksit, metan, azot gibi gazların miktarında meydana gelen artışların yarattığı sera etkisi tüm dünyayı olduğu gibi Azerbaycan'ı da etkilemekte ve bu etkileri tersine çevirme konusunda duyarlı davranmasına rağmen ülkede iklim değişikliğinin yarattığı hava koşullarının ilerleyen yıllarda etkisini daha fazla hissettireceği öngörülmektedir. Bu makalede iklim değişikliğinin tarım üzerine etkileri Azerbaycan özelinde incelenecektir. 2022 yılı itibarı ile nüfusun % 47'sinin kırsal alanda yaşadığı ülkede tarımı iyileştirmek toplumsal refahı artırmak açısından da öncelikli bir kamu politikası olmalıdır. Çalışma ülkenin sıcaklık artışı ve buna bağlı etkilerden dolayı iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek alanlar arasında yer aldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, kırsal kalkınma, tarım, toplumsal refah, kamu politikaları.

İklim Krizi ve Kent Yaşamı

Öğr.Gör.Dr.Nihal Gökçe
Hitit Üniversitesi
nihalgokce@hitit.edu.tr
Orcid ID: 0000-0003-0030-658X

Özet

Tarım Devrimi ve ticaret yollarının gelişmesi ile birlikte bozulmaya başlayan insan-doğa ilişkileri artık coğrafi sınır tanımayan bir iklim krizine evrilmiştir. Yeryüzünde nüfusun büyük bir kısmını barındıran ancak yüzölçümü olarak daha dar alanlarda konuşlanan kentler iklim krizine dönüşen iklim değişikliğinden en fazla etkilenen alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent sakinleri ve kentsel mekânlar küresel ısınma ile birlikte daha sık ve yoğun olarak fırtına, dolu, sel, deniz seviyesinde yükselme, aşırı sıcak ve soğuk hava gün sayısında artış ve kuraklık gibi pek çok hava olayına maruz kalmaktadır. Ayrıca bu maruziyet toplum sağlığı ile ilgili sorunları da artırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Sosyal ve çevresel dokuyu, ekonomik faaliyetleri, altyapı hizmetlerini, barınma olanaklarını ve tüm canlıların iyilik halini önemli ölçüde etkileyen iklim değişikliği ve ona bağlı gerçekleşen hava olayları günbegün kent yaşamını daha da zorlaştırmakta ve çeşitli risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. İklim değişikliğinden en fazla etkilenecek alanlar olan kentler aynı zamanda yarattığı sera gazı emisyonları nedeniyle iklim değişikliğine en fazla kaynak sağlayan mekânlardır. Bu çalışmanın amacı kent yaşamı ve iklim değişikliği arasındaki karşılıklı ilişkiyi irdelemektir. Çalışma iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak ve önümüzdeki on yıllarda bu etkileri tersine çevirebilmek için kentlere önemli görevler düştüğünü göstermektedir. Bu sorumlulukları yerine getirmek aynı zamanda kentlerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha dirençli olmasını sağlayacaktır. İklim konusunda kentlere düşen yükümlülükleri belirlemede ve bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için toplumsal farkındalığı artırmada politika yapıcılar temel aktörlerdir.

Anahtar Kelimeler: İklim krizi, dirençlilik, aşırı hava olayları, kent yaşamı, kamu politikaları.

Eğitim, Sosyal Yaşam ve Sağlık: 19. İngiliz Edebiyatı Ve Tarihi Bağlamında Charles Dickens'ın Eserlerine Yansıyan Toplum Portresi

Gülten AKGÜL
İngilizce Öğretmeni,
gulakgul5@gmail.com,
Kütahya/Simav Özel Eğitim Uygulama Okulu, Türkiye

Nurcan Ada ÇETİNKAYA
İngilizce Öğretmeni
tunuh@hotmail.com
Adana/Seyhan Şehit Metin Malkav Ortaokulu, Türkiye

Özet

19. yüzyıl İngiltere'si, sanayileşmenin hız kazandığı ve toplumun köklü dönüşümler geçirdiği bir dönemdi. Bu süreç, eğitim ve sağlık sistemleri üzerinde derin izler bıraktı. Sanayi Devrimi, özellikle işçi sınıfını hedef alan bir yoksulluk dalgasını beraberinde getirdi. Sanayi Devriminin eğitim ve sağlık politikaları üzerindeki etkileri, hem tarihsel hem de edebi açıdan önemli bir inceleme alanıdır. Charles Dickens (1812-1870) gibi yazarlar, bu dönemin sosyal sorunlarını eserlerinde ele alarak toplumun eğitim ve sağlık sistemlerine yönelttikleri eleştirilerle dikkat çekmiştir. Dickens'ın eserleri, bu iki önemli sosyal dinamiği derinlemesine ele aldığı için, dönemin sosyal yapısını anlamak adına güçlü bir kaynak sunmaktadır. Bu bağlamda, Dickens'ın eserlerini inceleyerek, dönemin sosyal yaşamını ve devletin eğitim ve sağlık politikalarına olan etkilerini daha iyi kavrayabiliriz. Bu makalenin amacı, Dickens'ın eserlerinde eğitim ve sağlık sistemlerinin nasıl ele alındığını analiz ederek, sanayileşmenin ve fakirliğin bu sistemler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda bu eserlerin, 19. yüzyıl İngiltere'sinde sosyal yaşamın şekillenmesindeki rolüne de ışık tutmak amaçlanmaktadır. Charles Dickens'ın *Oliver Twist* ve *Zor Zamanlar* gibi eserleri, dönemin eğitim ve sağlık sistemlerine dair keskin bir eleştiriyi barındırır. *Zor Zamanlar*, sanayileşmenin insan üzerindeki baskısını ve eğitimin mekanikleştiğini vurgularken, *Oliver Twist* fakirlik ve suç arasındaki ilişkiyi sorgular. Eğitimin, bireylerin sosyal statüsünü koruma aracı olarak kullanıldığına dikkat çeken Dickens, eğitim sisteminin bireysel gelişimi değil, iş gücünü desteklemeyi amaçladığını öne sürer. Eğitimin, toplumsal tabakalaşmayı pekiştirdiği Viktorya döneminde, okulların işçi sınıfı çocuklarına temel bilgileri bile öğretmediğini gözlemlemek mümkündür. Sağlık ise, aynı dönemde devletin öncelikleri arasında yer almadığından, işçi sınıfı hastalıklarla mücadelede büyük zorluklar yaşamıştır. Dickens'ın karakterleri sıklıkla hastalık ve kötü yaşam koşullarıyla boğuşur, bu da devletin sağlık politikalarına eleştiriler getirir. Dickens'ın eserleri, sanayileşmenin ve fakirliğin, eğitim ve sağlık sistemlerine olan etkilerini başarılı bir şekilde ele alır. Bu eleştiriler, sadece edebi değil, aynı zamanda sosyal bir tartışma başlatmıştır. Eserler, devletin bu alanlardaki yetersizliğine dikkat çekmiş ve 19. yüzyıl İngiltere'sinde reform hareketlerine ilham vermiştir. Eğitim ve sağlık sistemleri üzerine yapılan tarihsel analizlerin, edebiyatın bu konulara dair sunduğu perspektiflerle karşılaştırılması, daha kapsamlı bir bakış açısı sağlayabilir. Bu makale, özellikle Dickens'ın eleştirel bakışı, modern toplumların eğitim ve sağlık sistemleriyle ilgili tartışmalara katkı sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: Charles Dickens, eğitim, sağlık, Sanayi Devrimi, toplum

Education, Social Life, And Health: A Portrait Of The Society Reflected In The Works Of Charles Dickens In 19th-Century English Literature And Historical Context

Abstract

19th-century England was a period when industrialization accelerated and society underwent radical transformations. This process left deep traces on education and health systems. The Industrial Revolution brought with it a wave of poverty that particularly targeted the working class. The effects of the Industrial Revolution on education and health policies are a significant area of study both historically and literally. The writers such as Charles Dickens (1812-1870) drew attention with their criticisms of the education and health systems of society by addressing the social issues of this era in their works. Dickens' works provide a powerful source for understanding the social structure of the period, as they deeply address these two significant social dynamics. In this context, by examining Dickens' works, we can better understand the social life of the period and its effects on the state's education and health policies. The purpose of this paper is to analyze how education and health systems are addressed in Dickens' works and to reveal the effects of industrialization and poverty on these systems. It is also aimed to shed light on the role of these works in shaping social life in 19th-century England. Charles Dickens' works, such as *Oliver Twist* and *Hard Times*, contain a sharp criticism of the education and health systems of the period. While *Hard Times* emphasizes the pressure of industrialization on people and the mechanization of education, *Oliver Twist* questions the relationship between poverty and crime. Drawing attention to the fact that education is used as a means of protecting the social status of individuals, Dickens argues that the education system aims to support the workforce, not individual development. It is possible to observe that in the Victorian era, when education reinforced social stratification, schools did not even teach basic information to working-class children. Since health was not among the state's priorities in the same period, the working class experienced great hardships in combating diseases. Dickens' characters often struggle with illness and poor living conditions, which in turn prompts criticism of government health policies. Dickens' works successfully address the effects of industrialization and poverty on education and health systems. These criticisms have not only sparked literary but also social debate. The works have drawn attention to the inadequacy of the state in these areas and inspired reform movements in 19th-century England. Comparing the historical analyses of education and health systems with the perspectives offered by literature on these issues can provide a more comprehensive perspective. This paper, especially Dickens' critical perspective, can contribute to the discussions on education and health systems in contemporary societies.

Keywords: Charles Dickens, education, health, the Industrialization Revolution, society

Z Kuşağı ve Manevi Eğitim: Sanal Dünyada Dini Değerlerin Aktarımı Üzerine Bir İnceleme

Hamza Aktaş
Doç. Dr., Düzce Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkez Müdürü, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı
hamzaaktas@duzce.edu.tr
0000-0001-5059-2671

Özet

Bu çalışma, Z kuşağının manevi eğitim süreçlerinde sanal dünyanın rolünü ve dini değerlerin aktarımındaki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Teknolojik gelişimin hız kazandığı dijital çağda büyüyen Z kuşağı, bilgilere kolay erişim sağlayan ancak manevi bağları zayıflatabilecek sanal ortamlarla yoğun etkileşim halindedir. Bu bağlamda, araştırma, dini değerlerin sanal platformlar aracılığıyla aktarılmasının etkinliğini sorgulamakta ve bu sürecin Z kuşağının manevi gelişimlerine nasıl katkı sağlayabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmada nitel bir yaklaşım benimsenerek, literatür taraması ve sanal ortamlardaki örnekler yoluyla veri toplanmıştır. Bulgular, sanal platformların dini değerlerin aktarımında yetersiz kalabileceğini, ancak güncel ve interaktif yaklaşımlarla bu eksikliğin giderilebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, sanal ortamların bireyselleşmiş öğrenme fırsatları sunarak manevi eğitimi destekleyebileceği belirlenmiştir. Araştırmada, din eğitimcilerinin sanal dünyayı etkili bir şekilde kullanabilmeleri için pedagojik yöntemler geliştirmeleri önerilmekte ve sanal ortamların manevi eğitimde tamamlayıcı bir unsur olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda çalışma, hem teorik hem de pratik boyutlarıyla sanal dünyada dini değer aktarımının önemi üzerine katkı sağlamaktadır. Araştırmanın sınırlılıkları arasında, verilerin belirli bir yaş grubu ile sınırlı kalması yer almakta olup gelecekteki çalışmalarda farklı kuşaklar ve kültürler üzerinde karşılaştırmalı analizler yapılması önerilmektedir. Bu bağlamda, çalışma, sanal ortamların dini eğitimde etkili bir araç olarak nasıl kullanılabileceği konusuna teorik bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Z Kuşağı, Manevi Eğitim, Sanal Dünya, Dini Değer Aktarımı.

Generation Z and Spiritual Education: An Analysis of the Transmission of Religious Values in the Virtual World

Abstract

This study aims to examine the role of the virtual world in the spiritual education processes of Generation Z and its impact on the transmission of religious values. Growing up in the digital age, where technological development has accelerated, Generation Z is in intense interaction with virtual environments that provide easy access to information but may weaken spiritual bonds. In this context, the research questions the effectiveness of transmitting religious values through virtual platforms and aims to reveal how this process can contribute to the spiritual development of Generation Z. A qualitative approach was adopted in the study, and data were collected through literature review and Examples in virtual environments. The findings indicate

that virtual platforms may be insufficient in transmitting religious values; however, this deficiency can be addressed with up-to-date and interactive approaches. Furthermore, it has been determined that virtual environments can support spiritual education by offering individualized learning opportunities. The study suggests that religious educators should develop pedagogical methods to use the virtual world effectively and emphasizes that virtual environments should be considered as complementary elements in spiritual education. In this context, the study contributes both theoretically and practically to the importance of transmitting religious values in the virtual world. Among the limitations of the research is the restriction of data to a specific age group, and it is recommended that future studies conduct comparative analyses on different generations and cultures. Accordingly, this study provides a theoretical basis for how virtual environments can be used effectively as tools in religious education.

Keywords: Religious Education, Generation Z, Spiritual Education, Virtual World, Transmission of Religious Values.

GİRİŞ

Dijital çağın getirdiği hızlı değişim ve teknolojik yenilikler, bireylerin sosyal, kültürel ve dini hayatlarında köklü dönüşümlere neden olmuştur. Özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan genç nesil, dijital dünyanın sunduğu imkânlarla büyüyen ve teknolojiyi yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getiren bireylerden oluşmaktadır. Bu bağlamda, Z kuşağının dini değerler ve manevi eğitimle olan ilişkisi, geleneksel yöntemlerden farklı yaklaşımlar gerektiren bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Sanal dünya, bireylerin bilgiye erişim biçimlerini dönüştürerek öğrenme süreçlerini daha dinamik ve etkileşimli hale getirmiştir. Ancak bu durum, dini ve manevi değerlerin aktarımı açısından fırsatlar kadar riskleri de beraberinde getirmiştir. Bilgiye sınırsız erişim, bireylerin dini kimliklerini şekillendirmede önemli bir avantaj sağlarken, aynı zamanda yüzeysel bilgi edinme, bilgi kirliliği ve bireyselleşme gibi zorluklar doğurmuştur. Bu nedenle, sanal dünyanın manevi eğitim üzerindeki etkilerini analiz etmek, çağın gereklerine uygun bir din eğitimi modeli geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırma, Z kuşağının manevi eğitim süreçlerinde sanal dünyanın rolünü ve dini değerlerin aktarımındaki etkisini incelemektedir. Araştırmada, yapay zekâ destekli uygulamalar, sosyal medya platformları ve dijital içeriklerin manevi eğitime katkıları ele alınmaktadır. Ayrıca, dini değerlerin aktarımında sanal dünyanın sağladığı fırsatlar ve karşılaşılan zorluklar değerlendirilmektedir. Bu çalışma, hem teorik hem de pratik boyutlarıyla din eğitiminin dijital çağdaki dönüşümünü anlamaya yönelik katkılar sunmayı amaçlamaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE BAĞLAMI

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Z kuşağının manevi eğitim süreçlerinde sanal dünyanın etkisi, günümüzün dijitalleşen toplumu bağlamında önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, teknolojik gelişmelerin bireylerin dini değerleri algılama ve içselleştirme süreçlerini nasıl şekillendirdiğini anlamayı amaçlamaktadır. Z kuşağı, dijital dünyanın sunduğu imkanlarla büyüyen bir nesil olarak, geleneksel dini değerlerle modern teknoloji arasında bir denge kurma çabası içerisindedir. Bu bağlamda, sanal dünyanın sunduğu etkileşimli ve dinamik ortamların, dini değerlerin aktarımı ve benimsenmesinde nasıl bir rol oynadığı incelenmelidir. Araştırma, bu süreci pedagojik açıdan ele alarak, genç bireylerin manevi gelişimlerini destekleyecek etkili

yöntem ve stratejiler geliştirmeyi hedeflemektedir. Özellikle dijital platformların içerik kalitesi, erişilebilirliği ve gençlerin ilgisini çekme potansiyeli gibi unsurların analiz edilmesi, bu alandaki pedagojik yaklaşımların daha verimli hale getirilmesine katkı sağlayacaktır.

1.2. Problemin Tanımı

Z kuşağı, dijital teknolojilerle iç içe büyüyen ve sanal dünyada aktif bir şekilde varlık gösteren bir nesil olarak, (Survey, 2025) dini ve manevi değerlerin aktarımında yeni yaklaşımları gerektiren bir dinamik sunmaktadır. Geleneksel yöntemlerin yanı sıra, dijital platformların etkili bir şekilde kullanılması, bu neslin ihtiyaçlarına uygun çözümler geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Ancak, sanal dünyada dini değerlerin aktarımında karşılaşılan temel zorluklar arasında dikkat dağınıklığı, bilgi kirliliği ve bireylerin dijital içeriklere olan güvensizliği yer almaktadır (Davies, 2016; Tekke & Lale, 2021; Hocaoğlu, 2023). Bu bağlamda, araştırmanın odak noktası, Z kuşağının dijital alışkanlıkları ve beklentileri göz önünde bulundurularak, dini değerlerin sanal ortamda nasıl daha etkili bir şekilde iletilebileceği sorusuna yanıt aramaktır. Özellikle etkileşimli içerikler, görsel-işitsel materyaller ve oyunlaştırma gibi yöntemlerin bu süreçte önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, dijital platformlarda güvenilir ve ulaşılabilir kaynakların oluşturulması, bu neslin manevi gelişimine katkı sağlamak adına stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, Z kuşağının dini değerlerle olan ilişkisini anlamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmayı ve dijital dünyanın sunduğu fırsatları bu bağlamda etkin bir şekilde kullanmayı amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak literatür taraması, içerik analizi ve sanal platform örnekleri üzerinden veri toplamaktadır. Çalışmanın sınırlılığı, belirli bir yaş grubuna (Z kuşağı) ve sanal ortamlara odaklanmasıdır. Gelecek araştırmalar, farklı yaş grupları ve kültürler üzerinde yapılacak karşılaştırmalarla bu sınırları genişletebilir.

1.4. Kavramsal Çerçeve

Araştırmanın temel kavramları şunlardır:

• **Z Kuşağı:** 1997-2012 yılları arasında doğmuş, dijital teknolojilerle iç içe büyüyen bir nesli ifade etmektedir. Bu nesil, sanal dünya ile yoğun bir etkileşim içinde olup dijital platformlar üzerinden bilgi edinme ve iletişim kurma alışkanlıkları geliştirmiştir (Büdün Aydın, 2023).

• **Manevi Eğitim:** Bireylerin ahlaki ve ruhsal gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan bir eğitim süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, bireylerin değerler sistemi oluşturmasına ve toplumsal uyum sağlamasına katkıda bulunmaktadır (Meydan, 2015).

• **Sanal Dünya:** İnternet, sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla oluşturulan etkileşim alanlarını kapsamaktadır. Bu alanlar, bireylerin kimlik inşasında ve değer sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Söğüt & Birol, 2022).

• **Dini Değerler:** Toplumların inanç sistemlerini ve ahlaki ilkelerini ifade etmektedir. Bu değerler, bireylerin manevi eğitim süreçlerinde ve toplumsal normların belirlenmesinde kritik bir öneme sahiptir (Aybey, 2018).

2. Z KUŞAĞI VE MANEVİ EĞİTİM

2.1. Z Kuşağının Tanımı ve Genel Özellikleri

Z kuşağı, dijital teknolojilere doğuştan aşina olan ve bu teknolojileri günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline getiren bir nesil olarak tanımlanmaktadır (Baykal, 2023). Bu kuşak,

bilgiye erişim ve iletişim açısından önceki nesillere kıyasla çok daha hızlı ve etkin bir şekilde hareket edebilmektedir. Sosyal medya ve çevrimiçi platformlar, Z kuşağının sosyalleşme biçimlerini şekillendiren temel araçlar arasında yer almakta ve bireylerin kimlik inşası süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır (Bayramoğlu & Gültekin, 2023). Aynı zamanda bireyselleşme eğilimi, bu neslin karakteristik özelliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır; Z kuşağı bireyleri, kişisel tercihlere ve özgünlüklere büyük önem vermekte, geleneksel otorite figürlerine karşı daha eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir (Akgül, 2022). Bununla birlikte, sürekli çevrimiçi olma hali, bu kuşağın dikkat süresi ve derinlemesine düşünme becerileri üzerinde belirli etkiler bırakmakta, bu durum eğitim ve manevi gelişim süreçlerini de doğrudan etkilemektedir (Bayrak & Eryücel, 2024). Dolayısıyla, Z kuşağının manevi eğitimi bağlamında, onların dijital alışkanlıklarını ve bireysel eğilimlerini dikkate alan yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesi gerekmektedir.

2.2. Manevi Eğitim Kavramı ve Önemi

Manevi eğitim, bireyin ahlaki değerler ve ruhsal olgunluk kazanmasına yönelik bir süreç olarak, bireysel ve toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Bu süreç, bireyin etik ilkeler doğrultusunda kararlar alabilen, sorumluluk bilinci gelişmiş ve topluma katkı sağlayan bir birey olmasını hedefler (Meydan, 2015). Özellikle erken çocukluk döneminde başlayan manevi eğitim, bireyin kimlik oluşumu ve değerler sisteminin temellerini atmada belirleyici bir rol oynar (Tosun & Yıldız, 2019; Uçar & Sezgin, 2023). Bu bağlamda, manevi eğitimin sadece bireysel gelişimle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal barış ve dayanışmanın güçlenmesine de katkıda bulunduğu söylenebilir (H. Yılmaz, 2001). Manevi eğitimin, bireylerin hayatlarına anlam katma, empati geliştirme ve etik sorumluluklarını fark etme süreçlerini desteklediği göz önüne alındığında (Artuk & Balsak, 2024), bu eğitimin planlı ve sistemli bir şekilde uygulanmasının gerekliliği daha da belirgin hale gelmektedir.

2.3. Z Kuşağında Manevi Gelişim Dinamikleri

Z kuşağının manevi gelişim dinamikleri, modern çağın getirdiği değişimlerle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Geleneksel dini eğitim yöntemleri, bu kuşağın beklentilerini ve ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri, Z kuşağının teknolojiyle iç içe büyümüş olması ve bilgiye erişim noktasında dijital araçları yoğun bir şekilde kullanmasıdır. Bu bağlamda, manevi eğitim süreçlerinde yeni nesil teknolojilerin etkin bir şekilde kullanılması kaçınılmaz bir gereklilik haline gelmiştir. Örneğin, dijital platformlar, mobil uygulamalar ve sanal gerçeklik gibi araçlar, manevi konuların daha interaktif ve erişilebilir bir şekilde aktarılmasına olanak tanıyabilir (Bayram, 2023). Ayrıca, bu süreçte bireyselleşmenin ön planda olduğu Z kuşağı için kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunulması da önem arz etmektedir (Ardıç & Altun, 2017). Manevi gelişimin sadece geleneksel ritüellerle değil, aynı zamanda etik değerler, toplumsal sorumluluk ve anlam arayışı gibi unsurları da kapsaması gerektiği göz önüne alındığında (Karslı, 2021), bu kuşağa yönelik eğitim modellerinin çok boyutlu bir yaklaşımla tasarlanması gerekmektedir.

2.4. Dijital Çağın Z Kuşağı Üzerindeki Etkileri

Dijital çağ, Z kuşağının bilgiye erişim alışkanlıklarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. İnternetin ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, bu kuşağın dini bilgiye ulaşımını hızlandırmış ve çeşitlendirmiştir. Ancak, bu durum beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Özellikle

bilgiye kolay erişim, çoğu zaman yüzeysel ve doğruluğu sorgulanmamış içeriklerin tüketilmesine yol açmaktadır (Erten, 2019; İşliyen, 2020). Bu, dini bilgilerin derinlemesine kavranmasını zorlaştırabilir ve bireylerin dini bağlarının zayıflamasına neden olabilir. Ayrıca, dijital ortamların anonim yapısı, bireylerin dini konularda daha fazla sorgulama yapmasına olanak tanırken, aynı zamanda yanlış yönlendirilme riskini de artırmaktadır (Çakmak, 2023). Bu bağlamda, dijital çağın sunduğu imkânların etkin ve bilinçli bir şekilde kullanılması, Z kuşağının dini bilgi ediniminde hem fırsatları değerlendirebilmesi hem de olası risklerden korunabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

3. SANAL DÜNYADA DİNİ DEĞERLERİN AKTARIMI

3.1. Dijital Araçların Kullanımı

Günümüz dünyasında dijitalleşme, bireylerin yaşam tarzlarını, iletişim biçimlerini ve bilgiye erişim yöntemlerini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, dini değerlerin aktarımı ve öğrenimi açısından da yeni fırsatlar ve zorluklar sunmaktadır. Özellikle dijital araçların kullanımı, dini bilgiye ulaşmayı kolaylaştırırken, aynı zamanda bu bilgilerin doğru bir şekilde aktarılmasını sağlama sorumluluğunu da beraberinde getirmiştir.

3.1.1. Mobil Uygulamalar, Podcastler ve Online Dersler

Dijital araçların kullanımının yaygınlaşması, dini değerlerin aktarımında yeni ve etkili yöntemlerin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Mobil uygulamalar, kullanıcılarına etkileşimli içerikler sunarak dini bilgilerin öğrenilmesini daha kolay ve erişilebilir hale getirmektedir. Özellikle görsel ve işitsel materyallerle desteklenen bu uygulamalar, bireylerin öğrenme süreçlerini kişiselleştirmelerine imkân tanımaktadır (Aygül vd., 2022; Çakmak, 2023). Podcastler ve online dersler ise mekân ve zaman sınırlamalarını ortadan kaldırarak kullanıcıların istedikleri an ve yerde manevi eğitim alabilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu araçlar, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dini değerlerin daha geniş kitlelere ulaştırılmasını desteklemekte, aynı zamanda geleneksel eğitim yöntemlerini tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir (Özdemir, 2023). Dijital teknolojilerin sunduğu bu yenilikçi imkânlar, manevi eğitimin sürdürülebilirliğini artırmakta ve dini bilgilerin aktarımını daha erişilebilir bir hale getirmektedir.

3.1.2. Sosyal Medya Fenomenlerinin Rolü

Sosyal medya fenomenleri, günümüzde geniş kitlelere ulaşma potansiyelleri sayesinde dini içeriklerin yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bireyler, takipçileriyle kurdukları etkileşim aracılığıyla dini değerlerin aktarımını sağlamakta ve bu süreçte bir nevi aracı konumunda bulunmaktadır. Ancak, bu tür içeriklerin üretimi ve paylaşımı sırasında, hem doğruluk hem de dini hassasiyetlere uygunluk büyük bir önem arz etmektedir. Fenomenlerin, takipçilerine sundukları bilgilerin güvenilirliğini temin etmeleri ve bu bilgileri aktarırken dini öğretileri saptırmamaları gerekmektedir (Öztaş & Ünalan, 2022). Aksi takdirde, yanlış bilgi yayılımı ve dini değerlerin yozlaşması gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşılabilir. Bu bağlamda, sosyal medya fenomenlerinin sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri ve içerik üretim sürecinde alanında uzman kişilerden destek almaları, dini içeriklerin doğru ve etkili bir şekilde yayılmasına katkı sağlayacaktır.

3.2. Sanal Dünyanın Fırsatları ve Riskleri

Sanal dünya, teknolojik gelişmelerin bir ürünü olarak günümüzde yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dijitalleşme, bireylerin ve toplumların günlük faaliyetlerini kolaylaştırırken, aynı zamanda çeşitli fırsatlar sunmakta ve riskler de barındırmaktadır. Bu bölümde, sanal dünyanın sunduğu avantajlar ile beraberinde getirdiği riskler akademik bir perspektiften ele alınacaktır.

Fırsatlar

Sanal dünyanın en önemli avantajlarından biri, bilgiye erişim kolaylığıdır (Anderson & Rainie, 2018). İnternet, bireylere istedikleri bilgiye anında ulaşma imkânı tanırken, eğitim ve öğrenme süreçlerini de dönüştürmüştür. Çevrim içi eğitim platformları, uzaktan eğitim modelleri ve açık kaynak içerikler, bireylerin coğrafi sınırları aşarak bilgi edinmesini sağlamaktadır. Ayrıca, sanal dünya iş dünyasında da büyük fırsatlar yaratmıştır (G. T. Çiftçi, 2021).

Sosyal etkileşim açısından da sanal dünya önemli bir alan sunmaktadır. Sosyal medya platformları, bireylerin farklı kültürlerden insanlarla iletişim kurmasını kolaylaştırmış ve toplumsal farkındalığı artırmıştır. Özellikle sivil toplum faaliyetleri ve küresel kampanyaların yaygınlaşmasında bu platformların rolü büyüktür.

Riskler

Sanal dünyanın beraberinde getirdiği riskler de göz ardı edilemez. Özellikle mahremiyet ve güvenlik sorunları (Anderson & Rainie, 2018), bireylerin dijital dünyadaki varlıklarını tehdit eden önemli unsurlardır. Kişisel verilerin kötüye kullanımı, çevrim içi dolandırıcılık ve siber saldırılar, dijitalleşmenin karanlık yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, sosyal medya platformlarının aşırı kullanımı, bireylerde bağımlılık ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Dijital ortamda yayılan yanlış bilgi ve dezenformasyon ise toplumsal kutuplaşmayı artıran bir diğer önemli risk faktörüdür.

Sanal dünyadaki anonimlik, bireylerin sorumluluk duygusunu azaltarak siber zorbalık gibi etik dışı davranışların artmasına neden olmuştur. Bu tür eylemler, özellikle genç bireyler üzerinde ciddi psikolojik etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, dijital eşitsizlik konusu da dikkate alınması gereken bir diğer önemli meseledir. Teknolojiye erişim imkânı olmayan bireyler ve toplumlar, bu dünyada eşit fırsatlara sahip olamamaktadır (Selwyn, 2014).

Sanal dünya, sunduğu fırsatlarla toplumsal ve bireysel gelişimi destekleyen bir alan olmasının yanı sıra, çeşitli riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, bireylerin dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmesi ve sanal dünyada etik bir duruş sergilemesi büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde, devletler ve kurumlar da bu alanın düzenlenmesi ve güvenli hale getirilmesi için gerekli adımları atmalıdır. Sanal dünyanın potansiyelinden tam anlamıyla faydalanabilmek için risklerin farkında olmak ve bu riskleri minimize edecek stratejiler geliştirmek gerekmektedir.

3.2.1. Bilgi Kirliliği ve Yanlış Yönlendirme Tehlikesi

Günümüzde dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, bireylerin bilgiye erişim süreçlerini kökten değiştirmiştir. İnternet ve sosyal medya platformları, her yaştan ve her kesimden birey için bilgiye hızlı ve kolay ulaşım imkânı sunmaktadır. Ancak bu durum, beraberinde bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirme tehlikesini de getirmektedir. Özellikle doğruluğu teyit edilmemiş bilgilerin hızla yayılması, bireylerin algılarında karmaşa yaratmakta ve toplumda yanlış kanaatlerin oluşmasına neden olmaktadır (Turkle, 2011).

Bilgi kirliliği, sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de ciddi sonuçlar doğurabilir. Doğru olmayan bilgilerin yayılması, dini, kültürel ve sosyal değerlerin yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Bunun sonucunda bireyler, güvenilir bilgiye ulaşma konusunda zorluk yaşayabilir ve bu durum, toplumsal güvenin zedelenmesine neden olabilir. Bilhassa kriz durumlarında veya hassas konular söz konusu olduğunda, bilgi kirliliğinin etkileri daha da yıkıcı olabilir. Yanlış bilgiler, kamuoyunun yanıltılmasına, yanlış kararların alınmasına ve toplumsal kutuplaşmanın artmasına yol açabilir (A. Yavuz, 2020).

Bu bağlamda, sanal dünyada güvenilir kaynakların ön plana çıkarılması ve doğru bilgiye erişimin teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır. Akademik ve etik standartlara uygun içeriklerin üretilmesi, bilgi kirliliğinin olumsuz etkilerini azaltmada kritik bir rol oynayabilir. Eğitim kurumları, medya kuruluşları ve uzman kişiler bu konuda önemli bir sorumluluk üstlenmelidir. Özellikle eğitim müfredatlarında medya okuryazarlığına yer verilmesi, bireylerin dijital dünyada karşılaştıkları bilgileri eleştirel bir gözle değerlendirme becerisi kazanmalarını sağlayacaktır (Ortaş, 2018; A. Yavuz, 2020).

Ayrıca, dijital platformlarda kullanılan algoritmaların şeffaflığı artırılmalı ve kullanıcıların güvenilir kaynaklara yönlendirilmesi sağlanmalıdır. Sosyal medya şirketleri ve arama motorları, yanlış bilgilerin yayılmasını önlemek adına daha etkin filtreleme mekanizmaları geliştirmelidir. Bunun yanı sıra, bireylerin dijital okuryazarlık düzeylerinin artırılması da bilgi kirliliğiyle mücadelede önemli bir adımdır. Bireyler, karşılaştıkları bilgilerin doğruluğunu sorgulama alışkanlığı edinmeli ve güvenilir kaynaklara öncelik vermelidir (A. Yavuz, 2020; Yıldırım & Özgen, 2024).

Sonuç olarak, bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirme tehlikesi, dijital çağın en büyük sorunlarından biridir. Bu sorunun çözümü, yalnızca bireysel çabalarla değil, aynı zamanda toplumsal iş birliği ile mümkündür. Eğitim kurumları, medya kuruluşları, teknoloji şirketleri ve bireyler arasında güçlü bir koordinasyon sağlanarak, sanal dünyada doğru bilginin yaygınlaştırılması hedeflenmelidir. Bu sayede hem bireylerin hem de toplumun bilinçli bir şekilde bilgiye erişimi desteklenebilir ve bilgi kirliliğinin olumsuz etkileri en aza indirilebilir.

3.2.2. Gençlere Ulaşmada Geniş Erişim İmkânı

Günümüzde dijitalleşme, eğitim süreçlerinde köklü değişimlere yol açmakta ve özellikle gençlere ulaşmada yeni fırsatlar sunmaktadır. Sanal platformların geniş erişim imkânları, bu bağlamda önemli bir avantaj olarak değerlendirilmektedir. Gençlerin yoğun bir şekilde dijital dünyada vakit geçirdiği göz önüne alındığında, bu platformlar aracılığıyla onlara bilgi ve değer aktarımı yapmak (Yazıbaşı, 2024), eğitimciler için stratejik bir önem taşımaktadır.

Özellikle manevi içeriklerin dijital platformlar üzerinden hızlı ve kolay bir şekilde erişilebilir olması, gençlerin bu tür bilgi ve değerlerle daha sık karşılaşmasını sağlamaktadır. Geleneksel yöntemlerle kıyaslandığında, dijital araçlar bilgiye erişim sürecini hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda bu bilgilerin yaygınlaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Bu durum, gençlerin bilişsel ve duygusal gelişimlerine katkı sağlayabilecek içeriklerin daha geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmaktadır (Şimşek, 2024).

Bununla birlikte, dijital platformların sunduğu etkileşimli öğrenme ortamları, öğrenme sürecini daha etkili hale getirmektedir. Etkileşimli uygulamalar, oyunlaştırma teknikleri ve multimedya içerikleri gibi araçlar, gençlerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını teşvik etmektedir. Bu tür yöntemler, bilgilerin kalıcılığını artırmakta ve öğrenmeyi daha eğlenceli bir hale getirmektedir

(Ö. Yılmaz, 2023). Ancak bu noktada, içeriklerin pedagojik açıdan uygun bir şekilde tasarlanması büyük önem taşımaktadır. Eğitimcilerin, gençlerin bilişsel düzeylerini ve duygusal ihtiyaçlarını dikkate alarak dijital araçları yapılandırmaları gerekmektedir.

Dijital platformların sağladığı olanakların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için eğitimcilerin teknolojiyi sadece bir araç olarak görmemeleri, aynı zamanda pedagojik yaklaşımları dijital dünyaya entegre etmeleri gerekmektedir. Örneğin, sanal sınıflar veya çevrimiçi tartışma grupları gibi araçlar, gençlerin hem bireysel öğrenme süreçlerini desteklemekte hem de topluluk içinde işbirliği yapmalarını sağlamaktadır. Bu tür uygulamalar, sadece bilgi aktarımını değil, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve sosyal becerilerin gelişimini de teşvik etmektedir (Gündüzalp, 2021).

Sonuç olarak, sanal platformlar gençlere ulaşmada büyük bir potansiyel sunmaktadır. Ancak bu potansiyelin etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için eğitimcilerin titiz bir planlama yapması ve dijital araçları pedagojik hedeflere uygun bir şekilde kullanması gerekmektedir. Bu sayede, dijital platformların sunduğu geniş erişim imkânları, gençlerin hem bilişsel hem de duygusal gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde optimize edilebilir. Eğitim süreçlerinin dijitalleşmeyle birlikte daha kapsayıcı ve etkili hale gelmesi, geleceğin bireylerinin çok yönlü gelişimine önemli katkılar sunacaktır.

4. Z KUŞAĞINA UYGUN MANEVİ EĞİTİM STRATEJİLERİ

4.1. Etkileşimli ve Teknoloji Odaklı Yaklaşımlar

Günümüzün hızla değişen dijital dünyasında, Z kuşağı bireylerinin manevi eğitimi, geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek daha yenilikçi ve etkileşimli yaklaşımları gerektirmektedir. Teknolojiyle iç içe büyüyen bu nesil, bilgiye hızlı erişim, görsel-işitsel materyallere olan ilgisi ve bireysel deneyimlere verdiği önem ile dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, manevi eğitimin etkili bir şekilde sunulabilmesi için teknoloji odaklı stratejilere yönelmek kaçınılmaz hale gelmiştir (Park vd., 2024). Bu yazıda, Z kuşağına uygun manevi eğitimde oyunlaştırma ve sanal gerçeklik uygulamalarının potansiyeli ele alınacaktır.

4.1.1. Oyunlaştırma ve Sanal Gerçeklik Uygulamaları

Oyunlaştırma, eğitim süreçlerine oyun unsurlarının entegre edilmesiyle bireylerin motivasyonunu artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Z kuşağı bireyleri, oyunlara olan ilgileri ve rekabetçi yapılarıyla bu yönteme oldukça yatkındır. Manevi eğitimde oyunlaştırma, soyut kavramların somut hale getirilmesinde etkili bir araç olarak kullanılabilir (Cengiz, 2023). Örneğin, ahlaki değerlerin öğretimi için geliştirilen bir mobil uygulama, kullanıcıların belirli görevleri tamamlayarak puan toplamasına ve bu süreçte etik kararlar almayı öğrenmesine olanak tanıyabilir. Bu tür bir yaklaşım, gençlerin manevi değerleri öğrenirken aynı zamanda eğlenmelerini sağlar. Ayrıca, oyunlaştırma unsurları sayesinde bireylerin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılımı teşvik edilir. Ödül sistemleri, liderlik tabloları ve seviyelendirme gibi unsurlar, öğrenme sürecini dinamik hale getirerek Z kuşağının dikkatini çekmekte önemli rol oynar (Sezgin vd., 2018) .

Sanal gerçeklik (VR), bireylerin üç boyutlu bir ortamda etkileşimde bulunmasını sağlayarak deneyimsel öğrenme fırsatları sunan bir teknolojidir. Manevi eğitimde VR kullanımı, soyut kavramların somut deneyimlere dönüştürülmesini mümkün kılar. Örneğin, bir VR uygulaması aracılığıyla kullanıcılar, tarihi bir dini mekanın atmosferini deneyimleyebilir ya da farklı kültürlerin manevi ritüellerine tanıklık edebilir. Bu tür deneyimler, gençlerin empati

yeteneklerini geliştirmelerine ve manevi değerleri daha derin bir şekilde anlamalarına katkı sağlar (Hornbeck & Barrett, 2008). Sanal gerçeklik aynı zamanda bireylerin kendi manevi yolculuklarını keşfetmelerine olanak tanır. Kullanıcılar, VR ortamında farklı senaryolarla karşılaşarak ahlaki seçimler yapabilir ve bu seçimlerin sonuçlarını gözlemleyebilir. Bu tür uygulamalar, gençlerin kritik düşünme becerilerini geliştirirken aynı zamanda manevi değerlerle ilgili farkındalık kazanmalarını destekler (Niforatos vd., 2020).

Z kuşağı bireylerinin manevi eğitimi, onların ilgi alanlarına ve öğrenme stillerine uygun yöntemlerle desteklenmelidir. Oyunlaştırma ve sanal gerçeklik uygulamaları, bu bağlamda etkili araçlar olarak öne çıkmaktadır. Teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde, manevi eğitim daha interaktif, eğlenceli ve anlamlı bir hale getirilebilir. Bu tür yenilikçi yaklaşımlar, gençlerin manevi değerlerle bağ kurmasını kolaylaştırarak onların bireysel ve toplumsal gelişimine katkı sağlayacaktır.

4.1.2. Kısa, Görsel Ağırlıklı İçeriklerin Önemi

Dijital çağın hızla ilerlemesiyle birlikte, bilgiye erişim alışkanlıkları da köklü bir dönüşüm geçirmektedir. Günümüz kullanıcıları, yoğun bilgi akışı içerisinde dikkatlerini daha kısa sürede çekecek ve kolayca sindirilebilecek içeriklere yönelmektedir. Bu bağlamda, kısa ve görsel ağırlıklı içeriklerin önemi giderek artmaktadır (Bozkurt vd., 2021).

Kısa içerikler, bilginin özünü sunarak kullanıcıların zamanını verimli kullanmasını sağlar. Özellikle sosyal medya platformlarında, uzun metinlerin yerini kısa açıklamalar, infografikler ve dikkat çekici görseller almıştır. Araştırmalar, kullanıcıların büyük bir kısmının uzun metinlerden ziyade, kısa ve görsel destekli içerikleri daha fazla tercih ettiğini göstermektedir (Gökbayrak & Işıklı, 2021). Bu durum, hem bireysel kullanıcıların hem de kurumların içerik stratejilerini yeniden şekillendirmesine neden olmuştur.

Görsellerin bu süreçteki rolü ise oldukça kritiktir. İnsan beyni görsel bilgiyi yazılı bilgiye göre çok daha hızlı işler. Görsel unsurlar, karmaşık bilgileri basitleştirerek anlaşılabilir hale getirir ve mesajın etkili bir şekilde iletilmesini sağlar. Örneğin, bir araştırma sonucunu açıklamak için kullanılan bir grafik, yalnızca metinle anlatılan bir açıklamadan çok daha hızlı ve etkili bir şekilde anlaşılabilir. Bu nedenle, görsel ağırlıklı içerikler sadece estetik bir tercih değil, aynı zamanda iletişimde bir gereklilik haline gelmiştir (Çay, 2025).

Sonuç olarak, dijitalleşen dünyada kısa ve görsel ağırlıklı içerikler, etkili iletişim ve bilgi aktarımının temel araçlarından biri haline gelmiştir. Bu tür içeriklerin hem bireyler hem de kurumlar tarafından stratejik bir şekilde kullanılması, hedef kitleye ulaşmada önemli bir avantaj sağlamaktadır. Dolayısıyla, içerik üretiminde bu eğilimin göz önünde bulundurulması ve doğru yöntemlerle uygulanması büyük önem taşımaktadır.

4.2. Değerlerin Evrensel Bir Perspektiften Sunulması

Değerler, bireylerin ve toplumların yaşamlarını şekillendiren, davranışlarını yönlendiren önemli unsurlar arasındadır. Ancak, bu değerlerin yalnızca yerel kültürün bir yansıması olarak ele alınması, evrensel bağlamda bir anlayış geliştirilmesini engelleyebilir. Evrensel bir perspektiften değerlere yaklaşmak, farklı kültürler arasında köprüler kurarak daha kapsayıcı ve anlayışlı bir dünya inşa etme potansiyeline sahiptir (Meydan, 2014).

Evrensel değerler, insan hakları, adalet, özgürlük, eşitlik ve barış gibi tüm insanlık tarafından kabul gören kavramları içerir. Bu değerler, farklı toplumlar ve kültürler arasında ortak bir zemin

oluşturabilir. Ancak, bu değerlerin evrensel olarak kabul görmesi, çeşitli kültürel bağlamlarda farklı yorumlanabileceği gerçeğini göz ardı etmez. Örneğin, özgürlük kavramı Batı kültüründe bireysel haklar çerçevesinde algılanırken, Doğu toplumlarında toplumsal uyum ve sorumlulukla ilişkilendirilebilir (Şahin, 2008).

Evrensel bir perspektiften değerlerin sunulması, öncelikle kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulmasını gerektirir. Kültürel bağlamların dikkate alınması, değerlerin dayatmacı bir şekilde değil, diyalog yoluyla aktarılmasını sağlar. Bu bağlamda, kültürel görecelilik ve evrensellik arasındaki dengeyi kurmak önemlidir. Değerlerin evrensel düzeyde anlaşılabilir hale getirilmesi için karşılıklı saygı, empati ve açık iletişim temel unsurlar olarak öne çıkar (Pekel, 2019).

Eğitim, değerlerin evrensel bir perspektiften sunulmasında kritik bir rol oynar. Eğitim programlarının, öğrencilerin farklı kültürleri tanımalarını ve anlamalarını sağlayacak şekilde yapılandırılması gerekir. Bu süreçte, öğrencilerin kendi kültürel köklerini korurken diğer kültürlere karşı hoşgörülü bir yaklaşım geliştirmeleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, medya ve sanat gibi araçlar da evrensel değerlerin yayılmasında etkili bir platform sunar (Çetin & Balanuye, 2015; D. Yavuz, 2016).

Sonuç olarak, değerlerin evrensel bir perspektiften sunulması, farklılıkların bir tehdit değil, bir zenginlik olarak görülmesini sağlar. Bu yaklaşım, küreselleşen dünyada barışçıl bir birlikte yaşam modeli oluşturmak için gereklidir. Kültürel çeşitliliği kucaklayan ve insanlığın ortak değerlerini vurgulayan bir anlayış, daha adil ve sürdürülebilir bir geleceğin kapılarını aralayacaktır.

4.2.1. Kültürel Çeşitlilik ve Hoşgörü Vurgusu

Küreselleşen dünyada kültürel çeşitlilik, toplumların sosyal, ekonomik ve politik yapılarında önemli bir yer tutmaktadır. Farklı kültürlerin bir arada bulunduğu bir ortamda, hoşgörü kavramı, bireylerin ve grupların barış içinde bir arada yaşayabilmesi için temel bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bağlamda, kültürel çeşitlilik ve hoşgörü arasındaki ilişki, toplumsal uyumun sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Kültürel çeşitlilik, bir toplumda farklı etnik, dini, dilsel ve geleneksel unsurların varlığını ifade eder. Bu çeşitlilik, her ne kadar zenginlik olarak kabul edilse de, aynı zamanda çatışma ve ayrışma risklerini de beraberinde getirebilir. Bu noktada hoşgörü, bireylerin farklılıkları kabul etmesi ve bu farklılıklara saygı göstermesi anlamına gelir. Hoşgörünün eksik olduğu durumlarda, önyargılar ve ayrımcılık gibi olumsuz toplumsal dinamikler ortaya çıkabilir (Y. A. Çiftçi & Aydın, 2015).

Hoşgörünün teşvik edilmesi, bireylerin empati geliştirmesi ve diğer kültürlere açık bir bakış açısı kazanması ile mümkündür. Eğitim kurumları bu süreçte anahtar bir role sahiptir. Çok kültürlü eğitim programları, öğrencilerin farklı kültürleri tanımasını ve anlamasını sağlar. Bu tür programlar, bireyler arasında diyalog kurulmasını kolaylaştırarak kültürel bariyerlerin aşılmasına katkıda bulunur (Y. A. Çiftçi & Aydın, 2015).

Ayrıca, medya ve sanat gibi iletişim araçları da kültürel çeşitliliğin ve hoşgörünün yaygınlaştırılmasında etkili olabilir. Farklı kültürlere ait hikâyeler, filmler ve müzikler, bireylerin diğer kültürlere karşı farkındalık geliştirmesine olanak tanır. Bu tür içerikler, toplumlar arasında ortak bir anlayış zemini oluşturabilir.

Sonuç olarak, kültürel çeşitlilik ve hoşgörü, toplumsal barışın ve sürdürülebilir kalkınmanın temel taşları arasında yer almaktadır. Farklılıkların bir tehdit olarak değil, bir zenginlik olarak görülmesi, toplumların daha kapsayıcı ve dayanışmacı bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Bu nedenle, bireylerin hoşgörü değerlerini içselleştirebilmesi için hem eğitim hem de sosyal politikalar düzeyinde kapsamlı stratejiler geliştirilmelidir.

4.2.2. Evrensel Ahlaki Değerlerin Gençlere Hitap Edecek Şekilde Aktarılması

Evrensel ahlaki değerler, insanlık tarihinin her döneminde toplumların temel yapı taşlarını oluşturmuş ve bireylerin bir arada uyum içerisinde yaşayabilmelerini sağlamıştır. Adalet, dürüstlük, saygı, hoşgörü ve sorumluluk gibi değerler, bireylerin hem kendileriyle hem de çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak bu değerlerin yeni nesillere etkili bir şekilde aktarılması, özellikle günümüzün hızlı değişen ve dijitalleşen dünyasında, ciddi bir çaba ve strateji gerektirmektedir.

Gençlere evrensel ahlaki değerlerin aktarılmasında en önemli husus, bu değerlerin onların ilgi ve ihtiyaçlarına uygun bir şekilde sunulmasıdır. Geleneksel yöntemlerle yapılan didaktik söylemler, gençlerin ilgisini çekmekte yetersiz kalabilir. Bunun yerine, değerlerin günlük yaşamla ilişkilendirilmesi ve somut örneklerle desteklenmesi daha etkili bir yöntem olabilir (Gürses & Kılavuz, 2016). Örneğin, dürüstlük kavramı bir hikâye ya da gerçek bir olay üzerinden ele alınarak tartışmaya açılabilir. Bu, gençlerin konuyu daha iyi anlamalarını ve kendi yaşamlarına uyarlamalarını kolaylaştırır.

Dijital platformların yaygınlaşmasıyla birlikte, gençlere ulaşmak için teknolojiyi etkili bir araç olarak kullanmak önemlidir. Sosyal medya, çevrimiçi eğitim platformları ve mobil uygulamalar, ahlaki değerlerin gençlere aktarılmasında güçlü birer araç olabilir (Şener, 2021). Örneğin, kısa videolar, infografikler veya interaktif oyunlar aracılığıyla değerler eğitimi daha eğlenceli ve ilgi çekici hale getirilebilir. Ayrıca, bu platformlar gençlerin aktif katılımını teşvik ederek öğrenme sürecini daha etkili kılabilir.

Aileler ve eğitim kurumları da bu süreçte kritik bir rol oynamaktadır. Aile ortamında çocuklara model olacak davranışlar sergilenmesi ve bu değerlerin günlük yaşamda uygulanmasının teşvik edilmesi gereklidir (Aybey, 2018). Eğitim kurumları ise müfredatlarında evrensel ahlaki değerlere yer vererek öğrencilerin bu kavramlarla erken yaşta tanışmalarını sağlayabilir. Bunun yanı sıra, okul içindeki sosyal etkinlikler ve grup çalışmaları da bu değerlerin pratiğe dökülmesi açısından önemli fırsatlar sunar.

Sonuç olarak, evrensel ahlaki değerlerin gençlere hitap edecek şekilde aktarılması, onların kişisel gelişimlerine katkı sağlamakla kalmayıp toplumun genel refahına da olumlu etkilerde bulunacaktır. Bu süreçte yenilikçi yaklaşımlar benimsemek, gençlerin ihtiyaçlarını anlamak ve onlara uygun yöntemler geliştirmek kritik öneme sahiptir. Ahlaki değerlerin nesilden nesile aktarımı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sürdürülebilir bir geleceğin inşası için vazgeçilmezdir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijitalleşme çağında, sanal platformlar bireylerin bilgiye erişimini kolaylaştıran önemli araçlar haline gelmiştir. Bu durum, dini değerlerin aktarımı ve dini eğitim süreçleri için de yeni fırsatlar ve zorluklar doğurmuştur. Bu makalede, sanal dünyanın dini değerlerin aktarımındaki rolü ele alınmış ve bu bağlamda pedagojik yaklaşımlar ile dijital araçların etkili kullanımına yönelik öneriler sunulmuştur.

5.1. Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi ve dijital platformların yaygınlaşması, bireylerin iletişim, bilgi edinme ve öğrenme biçimlerini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Özellikle genç nesillerin dijital dünyayla olan güçlü etkileşimi, dini değerlerin aktarımı ve dini eğitim süreçlerinin de bu dönüşümden etkilenmesine neden olmuştur (Gökçe & Tekin, 2021). Bu bağlamda, sanal dünyanın sunduğu imkânlar kadar, içerdiği riskler de dikkat çekmektedir.

Sanal dünya, dini bilgilerin geniş kitlelere ulaştırılmasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Online dersler, dijital kitaplar, mobil uygulamalar ve sosyal medya platformları gibi araçlar, bireylerin dini bilgilere erişimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, yapay zekâ destekli uygulamalar aracılığıyla kişiselleştirilmiş dini eğitim imkânları sunulabilmektedir. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'in tecvid kurallarına uygun okunmasını öğreten uygulamalar veya hadis ve fıkıh bilgilerini interaktif bir şekilde sunan platformlar, öğrenmeyi hem kolaylaştırmakta hem de bireyler için daha cazip hale getirmektedir.

Ancak bu araçların etkili bir şekilde kullanılabilmesi için içeriklerin pedagojik açıdan zenginleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Geleneksel dini eğitim yöntemleriyle dijital dünyanın imkânlarını birleştiren hibrit yaklaşımlar, daha etkili sonuçlar doğurabilir. Özellikle gençlere hitap eden içeriklerin hazırlanmasında görsel ve işitsel materyallerin kullanımı, öğrenme sürecini destekleyebilir.

Sanal dünya, dini değerlerin aktarımında pek çok fırsat sunmaktadır. Öncelikle, coğrafi sınırların ötesine geçerek farklı kültürlerden bireylerin bir araya gelmesine olanak tanımaktadır. Bu durum, dini bilgilerin evrensel bir boyutta paylaşılmasını ve farklı bakış açılarıyla zenginleşmesini sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra, dijital platformlar sayesinde bireyler kendi öğrenme hızlarına uygun içeriklere erişim sağlayabilir. Örneğin, online kurslar veya videolar aracılığıyla bireyler istedikleri zaman ve mekanda dini eğitim alabilirler. Ayrıca, sosyal medya platformları üzerinden yapılan canlı yayınlar veya soru-cevap oturumları, bireylerin din konusunda merak ettikleri sorulara anında yanıt bulmalarını mümkün kılmaktadır.

Yapay zekâ teknolojilerinin sunduğu imkanlar da bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, doğal dil işleme yetenekleri sayesinde yapay zekâ destekli sohbet robotları, bireylerin dini sorularını yanıtlayabilir veya onlara günlük ibadetlerini hatırlatabilir.

Sanal dünyanın sunduğu fırsatların yanı sıra bazı zorluklar da bulunmaktadır. Bu zorlukların başında, dijital platformlarda yer alan bilgi kirliliği gelmektedir. Özellikle dini konularda doğru ve güvenilir bilgiye ulaşmak her zaman kolay olmayabilir. Yanlış veya eksik bilgilerin yayılması, bireylerde yanlış inançların oluşmasına neden olabilir.

Bir diğer zorluk ise dijital bağımlılıkla ilgilidir. Sanal dünyada geçirilen uzun süreler, bireylerin gerçek hayattaki sosyal ilişkilerini ve ibadet alışkanlıklarını olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, dijital platformlarda yer alan içeriklerin bazı durumlarda dini hassasiyetlere uygun olmaması da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, dijital platformlarda yer alan dini içeriklerin denetlenmesi ve doğruluğunun sağlanması büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda, bireylerin dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi ve doğru bilgiye erişim konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

5.2. Din Eğitiminde Dijitalleşmeye Yönelik Öneriler

Din eğitiminde dijitalleşme sürecini desteklemek ve bu alanda daha etkili bir öğrenme ortamı oluşturmak adına çeşitli öneriler sunulmaktadır. Öncelikle, eğitimcilerin dijital becerilerinin artırılması, dijital araçların etkin ve pedagojik bir şekilde kullanılabilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, yapay zekâ ve sanal platformların eğitim süreçlerine entegrasyonu sırasında kullanılabilecek pedagojik rehberlerin geliştirilmesi, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin bu teknolojileri daha verimli kullanmalarına olanak tanıyacaktır. Ayrıca, dijital platformlarda sunulan dini içeriklerin güvenilir ve doğrulanabilir kaynaklardan sağlanması, bilgi kirliliğini önlemek ve doğru dini bilgiyi yaygınlaştırmak açısından gereklidir. Son olarak, etkileşimli ve oyun tabanlı öğrenme araçlarının yaygınlaştırılması, öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha aktif bir şekilde katılmalarını teşvik edebilir ve bu sayede din eğitiminin daha etkili bir hale gelmesine katkı sağlayabilir. Bu öneriler, din eğitiminin dijital çağın gereksinimlerine uyum sağlaması için önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.

5.3. Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler

Farklı kuşaklar ve kültürel bağlamlar temelinde gerçekleştirilecek araştırmalar, bireylerin manevi gelişim süreçlerini daha geniş bir perspektiften değerlendirme imkânı sunacaktır. Özellikle, dijitalleşmenin hız kazandığı günümüzde, sanal platformların genç bireylerin manevi değerlerini şekillendirme üzerindeki etkisi önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, sanal platformlarda sunulan içeriklerin gençlerin manevi gelişimini ne ölçüde desteklediği, bu içeriklerin niteliği ve erişim biçimlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, farklı kültürel bağlamlarda manevi gelişimin nasıl şekillendiğine dair karşılaştırmalı çalışmalar, bu alandaki bilgi birikimini zenginleştirebilir. Bu tür çalışmaların sonuçları, hem eğitim politikalarının geliştirilmesine hem de yeni nesillerin manevi değerlerini güçlendirecek stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akgül, H. (2022). X, Y ve Z kuşağı bireylerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi. *International Journal of Educational Spectrum*, *4*(1), Article 1. https://doi.org/10.47806/ijesacademic.1039180
2. Anderson, J., & Rainie, L. (2018). The Future of Well-Being in a Tech-Saturated World. *Pew Research Center*. https://www.pewresearch.org/internet/2018/04/17/the-future-of-well-being-in-a-tech-saturated-world/
3. Ardıç, E., & Altun, A. (2017). Dijital Çağın Öğreneni. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *1*(1), Article 1.
4. Artuk, S., & Balsak, F. (2024). Ergenlerde Psikolojik Sağlamlık ve Maneviyat İlişkisinin İncelenmesi. İçinde F. Balsak (Ed.), *Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Farklı Yaklaşımlar* (ss. 103-140). İksad Publishing House.
5. Aybey, S. (2018). Ailenin Dini Değerleri Aktarmadaki Rolü ve Bu Süreçte Dikkat Edilmesi Gereken İlkeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), Article 2. https://doi.org/10.15869/itobiad.398540
6. Aygül, H. H., Gürbüz, G., & Ün, E. (2022). Google Play Store'daki Türkiye Kaynaklı İslami Mobil Uygulamalar: Tematik Bir Analiz. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, *47*, Article 47. https://doi.org/10.21497/sefad.1128594
7. Baykal, B. (2023). *Dijital Yerliler: Z Kuşağı ve Sosyal Medya Pazarlaması*. Özgür Yayınları.

8. Bayrak, E., & Eryücel, S. (2024). Z Kuşağında Bilinçli Farkındalık, Yaşamın Anlamı ve Manevi Kaynaklar. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, *61*, Article 61. https://doi.org/10.29288/ilted.1415755
9. Bayram, F. (2023). *Metaverse'e yönelik tüketici algılarının incelenmesi üzerine bir araştırma: Y ve Z kuşakları* [Yüksek Lisans Tezi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. http://acikerisim.alanya.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12868/2544
10. Bayramoğlu, G., & Gültekin, F. (2023). Z Kuşağının Sosyal Medya Bağımlılığının Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *5*(1), Article 1.
11. Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Kaban, A. L., Taşçı, G., & Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *7*(2), Article 2. https://doi.org/10.51948/auad.911584
12. Büdün Aydın, E. (2023). Kuşakların Teknoloji Kullanımının Mahremiyet Kapsamında Karşılaştırılması: Dijital Melezler ve Dijital Yerliler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, *11*(2), 1679-1702.
13. Cengiz, Ö. F. (2023). Dijital Din: Dijital Medyada İcra Edilen Dini Pratikleri Anlamak. *Journal of Media and Religion Studies*, *6*(1), Article 1. https://doi.org/10.47951/mediad.1237539
14. Çakmak, F. (2023). Dijital Çağın İnanç Problemi: İnanç Göçebeliği. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *30*, Article 30. https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1245524
15. Çay, S. (2025). *Görsel Algı ile beyin İletişiminde Yeni Dönem!* Yeniçağ Gazetesi. https://www.yenicaggazetesi.com.tr/gorsel-algi-ile-beyin-iletisiminde-yeni-donem-882681h.htm
16. Çetin, N., & Balanuye, Ç. (2015). Değerler ve Eğitim İlişkisi Üzerine. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, *24*, Article 24. https://doi.org/10.20981/kuufefd.03311
17. Çiftçi, G. T. (2021). Dijital iletişim teknolojileri bağlamında açık ve uzaktan öğrenmenin kapsamı. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *7*(1), Article 1.
18. Çiftçi, Y. A., & Aydın, H. (2015). Türkiye'de Çokkültürlü Eğitimin Gerekliliği Üzerine Bir Çalışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *33*, Article 33.
19. Davies, T. (2016). Mind Change: How Digital Technologies Are Leaving Their Mark on Our Brains. *New Media & Society*, *18*, 2139-2143.
20. Erten, P. (2019). Z Kuşağının Dijital Teknolojiye Yönelik Tutumları. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *10*(1), Article 1.
21. Gökbayrak, H., & Işıklı, Ş. (2021). Dijital Din Teorisi: Dijital Din, Geleneksel Dine Karşı. İçinde M. Kızılgeçit, M. Yeşilyurt, R. Ertugay, & M. Çinici (Ed.), *Yapay Zekâ, Transhümanizm ve Din* (ss. 105-145). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
22. Gökçe, S., & Tekin, İ. (2021). Z Kuşağının Dindarlık Eğilimleri. *Talim*, *5*(2), Article 2.
23. Gündüzalp, C. (2021). Web 2.0 Araçları ile Zenginleştirilmiş Çevrimiçi Öğrenmenin Öğrencilerin Üst Bilişsel ve Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *10*(3), Article 3.

24. Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2016). Kuşakların Ahlâkî Değerleri Birlikte Öğrenmesi: Kohlberg'in Ahlâkî Gelişim Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *25*(1), Article 1.
25. Hocaoğlu, N. (2023). *Dijital Dünyada Değişen Din Anlayışı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
26. Hornbeck, R. G., & Barrett, J. L. (2008). Virtual reality as a spiritual experience: A perspective from the cognitive science of religion. *Northern Lights: Film & Media Studies Yearbook*, *6*(1), 75-90. https://doi.org/10.1386/nl.6.1.75_1
27. İşliyen, F. Ş. (2020). Dijital Çağda Bilginin Değişen Niteliği ve İnfobezite: Z Kuşağı Üzerine Bir Odak Grup Çalışması. *Selçuk İletişim*, *13*(1), Article 1.
28. Karslı, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinde Manevi-İnsani Değerler ve Dindarlık İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *50*, Article 50. https://doi.org/10.17120/omuifd.891300
29. Meydan, H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *1*(1), 93-108.
30. Meydan, H. (2015). *Din Eğitiminde Manevi Boyut* (1.). Dem Yayınları.
31. Niforatos, E., Palma, A., Gluszny, R., Vourvopoulos, A., & Liarokapis, F. (2020). Would you do it?: Enacting Moral Dilemmas in Virtual Reality for Understanding Ethical Decision-Making. *Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1-12. https://doi.org/10.1145/3313831.3376788
32. Ortaş, İ. (2018). Bilgi ve İletişim Çağında Bilimsel Bilgiye Erişimin Önemi ve Türkiye'nin Bilgiye Erişim Potansiyeli. *Türk Kütüphaneciliği*, *32*(3), Article 3. https://doi.org/10.24146/tkd.2018.39
33. Özdemir, N. (2023). Bir Sosyal Kontrol Aracı Olarak Din ve Yeni Medya. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *32*(3), Article 3. https://doi.org/10.35379/cusosbil.1321711
34. Öztaş, F., & Ünalan, A. (2022). Sosyal Medya Fenomenleri ve Üniversite Gençliği: Dini Tutum, Onaylanma ve Tüketim. *Journal of Media and Religion Studies*, *5*(2), Article 2. https://doi.org/10.47951/mediad.1193878
35. Park, S. Y., Do, B., Yourell, J., Hermer, J., & Huberty, J. (2024). Digital Methods for the Spiritual and Mental Health of Generation Z: Scoping Review. *Interactive Journal of Medical Research*, *13*, e48929. https://doi.org/10.2196/48929
36. Pekel, A. (2019). İnsan Haklarının Evrenselliği ve Kültürel Görecelilik. *Liberal Düşünce Dergisi*, *24*(96), Article 96. https://doi.org/10.36484/liberal.641079
37. Selwyn, N. (2014). *Digital Technology and the Contemporary University: Degrees of digitization* (1st Edition). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315768656
38. Sezgin, S., Bozkurt, A., Yılmaz, E. A., & Linden, N. V. D. (2018). Oyunlaştırma, Eğitim ve Kuramsal Yaklaşımlar: Öğrenme Süreçlerinde Motivasyon, Adanmışlık ve Sürdürebilirlik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *45*, Article 45. https://doi.org/10.21764/maeuefd.339909
39. Söğüt, T., & Birol, M. (Ed.). (2022). *Sanal Dünya ve Sosyal Medyada Metalar ve Metaverse*. Nobel Akademik Yayıncılık.
40. Survey, P. (2025). *Z Kuşağının Özellikleri: Yeni Neslin Tanımlayıcı*. PES Survey. https://pessurvey.com/blog/z-kusaginin-ozellikleri-yeni-neslin-tanimlayici-nitelikleri

41. Şahin, K. (2008). *Farklı Özgürlük Anlayışları Çerçevesinde İfade Özgürlüğünün Temellendirilmesi ve Sınırlandırılması* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
42. Şener, S. (2021). Sosyal Medyanın Gençlerin Düşünce ve Değerlerine Etkisi. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, *5*(3), Article 3. https://doi.org/10.52115/apjir.979579
43. Şimşek, M. E. (2024). Dijital Din Eğitimi. *İlahiyat Akademi*, *19*, Article 19. https://doi.org/10.52886/ilak.1435052
44. Tekke, A., & Lale, A. (2021). Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, *16*(2), Article 2. https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.958167
45. Tosun, A., & Yıldız, K. (2019). Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Amasya İlahiyat Dergisi*, *12*, Article 12. https://doi.org/10.18498/amailad.539556
46. Turkle, S. (2011). *Alone together: Why we expect more from technology and less from each other*. Basic Books. https://www.academia.edu/3129910/Alone_together_Why_we_expect_more_from_technology_and_less_from_each_other
47. Uçar, R., & Sezgin, Ş. (2023). Montessori'de Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, *23*(1), Article 1. https://doi.org/10.33420/marife.1185650
48. Yavuz, A. (2020). Bilgi Kirliliği ve Bireysel Sorumluluk: Salgın Deneyimimiz. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, *2*(22), Article 22.
49. Yavuz, D. (2016). Eğitimin Değerlerle Yeniden Tanımlanması. *Kafdağı*, *1*(1), Article 1.
50. Yazıbaşı, M. (2024). *Z Kuşağına Göre Din ve Değer Eğitiminde Babanın Rolü*. İlâhiyat Yayınları.
51. Yıldırım, M. B., & Özgen, E. (2024). Dijitalleşme Ekseninde İnfodemi ve Bilgi Düzensizlikleri. *Akademik Hassasiyetler*, *11*(25), Article 25. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1435823
52. Yılmaz, H. (2001). Yaygın Din Eğitimi Kurumları ve Toplumsal Barış. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*(2), 329-356.
53. Yılmaz, Ö. (2023). Innovative Science Education with Digital Solutions: Learning Environments and Technologies. İçinde *Educational Sciences Research- III* (ss. 89-125). Özgür Publications. https://avesis.ebyu.edu.tr/yayin/e6ee0bd7-2f01-4ce1-85e2-54aec1597ecc/innovative-science-education-with-digital-solutions-learning-environments-and-technologies

Kültürel Değerler ve Boşanma Oranları: İsveç, Meksika ve Türkiye Örneğinde Aile Değerlerinin Dönüşümü

Aylin Çiçekli
Dr. Öğr. Ü., Akdeniz Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
aylincicekli@akdeniz.edu.tr
Orcid ID: 0000 0002 3606 4351

Özet

Bu çalışma, evlilik, boşanma ve aile değerleri ekseninde, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlara sahip ülkelerin boşanma karşıtı değerleri ve boşanma oranlarını karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. World Values Survey (WVS) verileri temel alınarak yapılan analizde, İsveç, Meksika ve Türkiye örnek ülkeler olarak ele alınmıştır. Bu ülkeler, modernleşme ve geleneksel değerlerin aile yapısına etkisini anlamak açısından zengin bir çerçeve sunmaktadır. İsveç, Kuzey Avrupa'da bireysel özgürlüklerin ve cinsiyet eşitliğinin ön planda tutulduğu, boşanmaya daha hoşgörülü bakılan bir ülkedir. Boşanma oranlarının yüksek olduğu İsveç'te, kişisel mutluluk ve bireysel özgürlüklerin aile kurumuna etkileri incelenmektedir. Bu durum, modernleşmenin ve liberal değerlerin boşanma oranlarını nasıl şekillendirdiğine dair önemli ipuçları sunar. Meksika, güçlü Katolik inançları ve geleneksel aile yapısıyla, boşanmaya karşı daha muhafazakâr bir tutuma sahiptir. Boşanma oranlarının nispeten düşük olduğu bu ülkede, dini ve toplumsal normların boşanma karşıtı tutumları nasıl güçlendirdiği değerlendirilmektedir. Aile değerlerinin korunması ve sosyal beklentilerin evlilik kararlarına etkisi bu bağlamda incelenir. Türkiye ise, geleneksel ve modern değerlerin çatıştığı, bölgesel ve sosyoekonomik farklılıkların belirgin olduğu bir ülke olarak analiz edilmektedir. Modernleşme ve toplumsal değişimlerle birlikte artış gösteren boşanma oranlarına rağmen, toplumsal normlar hâlâ boşanmaya karşı daha muhafazakâr bir tutum sergileyebilmektedir. Bu çalışma, Türkiye'deki boşanma algısını şekillendiren dinamiklerin ve kültürel dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasına katkı sunar. Sonuç olarak, çalışma, toplumsal değerler ve boşanma tutumları arasındaki ilişkiye ışık tutmakta ve farklı değer sistemlerine sahip ülkelerdeki normların bireysel karar alma süreçlerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bu kapsamda elde edilen bulgular, modernleşme, dini normlar ve toplumsal değişimlerin aile yapısındaki dönüşüm üzerindeki etkilerini daha iyi anlamaya olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Aile, Kültürlerarası Analiz, Toplumsal Normlar, World Value Survey (WVS) verileri

Murathan Mungan'ın Seçtikleriyle 'Erkekler Yalnızlıklar' Adlı Öykü Kitabında Madun Erkeklikler

Merve Akgül
Yüksek Lisans Öğrencisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı.
E-posta: av.mervecakir@hotmail.com
ORCID: 0009-0008-4427-2055

Özet

Cinsiyet çalışmaları, erkeklik ve kadınlık gibi kavramların toplumda nasıl şekillendiğini ve bu rollerin toplumsal yapılarla nasıl ilişkili olduğunu anlamaya yönelik önemli bir alandır. Bu çalışmalarda sıklıkla dikkat çeken temel bir konu hegemonik erkekliktir. Hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en üstünde yer alan ve toplum tarafından ağırlıklı olarak değer verilen idealize edilmiş erkeklik modelini ifade eder. Bu kavram, belirli bir erkeklik biçiminin, daha az baskın veya marjinalleştirilmiş erkeklik biçimlerine kıyasla daha değerli görüldüğünü ve toplumsal normlar tarafından sürekli olarak güçlendirildiğini ima eder. Hegemonik erkeklik yalnızca toplumsal yapılar tarafından güçlendirilmez, aynı zamanda güç ilişkileriyle de derinden bağlantılıdır. Bu model, toplum içinde erkeklik etrafında baskın ve "doğal" normlar yaratır ve daha geniş toplumsal yapıları şekillendirmede önemli bir rol oynar. Hegemonik erkekliğin idealleştirilmesi, toplumsal normlar içinde tanımlayıcı bir unsur olarak yerleşmesine yol açar. Ayrıca, hegemonik erkekliğe yönelik artan akademik odaklanma, toplumsal yapılara dair daha derin bir anlayış kazanma yolunda önemli bir adım olarak kabul edilir. Hem toplumsal hem de bireysel düzeyde güç ilişkilerini ve cinsiyete dayalı eşitsizlikleri güçlendiren bir faktör olarak hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet çalışmalarında merkezi bir odak noktası haline gelmiştir. Ancak, hegemonik erkekliğin baskınlığı, diğer, daha az görünür, marjinalleştirilmiş veya çevresel erkeklik biçimlerinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Başka bir deyişle, hegemonik erkekliğin yanı sıra, toplumsal yapılar tarafından marjinalleştirilmiş ve "tabi kılınmış" erkeklikleri incelemek önemlidir. Hegemonik erkekliğin aksine, tabi kılınmış erkeklik, toplumdaki daha az görünür ve daha marjinalleştirilmiş erkeklik biçimlerini ifade eder. Bu erkeklik biçimleri, genellikle baskın toplumsal normlara uymakta zorlanan veya dışlanan ve ötekileştirilen grupları temsil eder. Sosyal yapılarda ikincil erkekliklerin rolü ve cinsiyet kimlikleri üzerindeki etkileri oldukça önemli bir araştırma konusudur.Ne yazık ki, ikincil erkekliklerle ilgili araştırmalar sınırlıdır. Bu, cinsiyet çalışmalarının ve erkeklik araştırmalarının genellikle hegemonik erkekliğe odaklandığını ve diğer erkeklik biçimlerini bir kenara bıraktığını göstermektedir. Ancak, bu erkekliklerin hegemonik erkeklik kadar önemli olduğu ve sosyal yapıları anlamada temel bir rol oynadığı vurgulanmalıdır. Bu noktada, cinsiyet rollerinin ve kimliklerinin edebi eserlerde nasıl sorgulandığı ve temsil edildiği sorusu önemli bir araştırma alanı sunmaktadır.Bu çalışma, Murathan Mungan'ın seçilmiş hikayelerindeki ikincil erkeklik figürlerini metin analizi yoluyla incelemeyi amaçlamaktadır. İkincil erkekliği araştırarak, çalışma bu erkeklik biçiminin toplumda nasıl şekillendiğini ve toplumsal pratikler içinde nasıl yer bulduğunu analiz edecektir. Çalışma, akademik literatürde ikincil erkeklikler üzerine daha fazla araştırma yapılması ihtiyacını ve cinsiyet çalışmalarına daha çok yönlü bir yaklaşımın önemini vurgulayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik çalışmaları, madun erkeklik, Murathan Mungan, öykü.

Abstract

Gender studies is an important field that aims to understand how concepts such as masculinity and femininity are shaped in society and how these roles are related to social structures. A fundamental issue that often draws attention in these studies is hegemonic masculinity. Hegemonic masculinity refers to the idealized model of masculinity that is at the top of the gender hierarchy and is heavily valued by society. This concept implies that a certain form of masculinity is valued more than less dominant or marginalized forms of masculinity and is constantly reinforced by social norms. Hegemonic masculinity is not only reinforced by social structures, but is also deeply connected to power relations. This model creates dominant and "natural" norms around masculinity within society and plays an important role in shaping broader social structures. The idealization of hegemonic masculinity leads to its establishment as a defining element within social norms. Furthermore, the increasing academic focus on hegemonic masculinity is considered an important step towards gaining a deeper understanding of social structures. As a factor that reinforces power relations and gender-based inequalities at both societal and individual levels, hegemonic masculinity has become a central focus in gender studies. However, the dominance of hegemonic masculinity has led to the neglect of other, less visible, marginalized, or peripheral forms of masculinity. In other words, it is important to examine masculinities that are marginalized and "subordinated" by social structures, as well as hegemonic masculinity. In contrast to hegemonic masculinity, subordinated masculinity refers to less visible and more marginalized forms of masculinity in society. These forms of masculinity usually represent groups that have difficulty conforming to dominant social norms or are excluded and marginalized. The role of subordinate masculinities in social structures and their effects on gender identities is a very important research topic. Unfortunately, research on subordinate masculinities is limited. This shows that gender studies and masculinity research often focus on hegemonic masculinity and leave other forms of masculinity aside. However, it should be emphasized that these masculinities are as important as hegemonic masculinity and play a fundamental role in understanding social structures. At this point, the question of how gender roles and identities are questioned and represented in literary works presents an important area of research. This study aims to examine secondary masculinity figures in Murathan Mungan's selected stories through textual analysis. By investigating secondary masculinity, the study will analyze how this form of masculinity is shaped in society and how it finds a place in social practices. The study will emphasize the need for more research on secondary masculinities in academic literature and the importance of a more multifaceted approach to gender studies**.**

Keywords: Masculinity studies, subaltern masculinity, Murathan Mungan, short story

GİRİŞ

"Bazı erkekler meçhuldür daha yaşarken ötekilerden"
Murathan Mungan (Erkekler için Divan)

Murathan Mungan Türk edebiyatında kaleminin kıvraklığının yanında yazınsal üretimlerini sosyolojik ve psikolojik analizleriyle de zenginleştirmeyi başarabilen güzide yazarlardan biridir. Kadın ve erkek kimlikleri üzerine yazılan eserlerinin çokluğuna bakılarak da Mungan'ın toplumsal cinsiyeti, homofobiyi, ataerkiyi dert ettiği pekâlâ söylenebilir. Yazarın gerek kendi yazdığı eserlerinde gerekse başka yazarlarca kaleme alınan derleme öykülerde salt bu amacı

gütmemekle birlikte cinsiyetler/cinsel yönelimler üzerinden madun kimliğini karakterlerinde fazlaca kullanan bir yazardır.

Bu çalışmanın amacı da, dünyada ve ülkemizde yeni bir çalışma alanı olarak gelişen erkeklik çalışmalarının seçkide yer alan Pınar Kür'e ait "Kısa Yol Yolcusu", Ayfer Tunç'a ait "Kadın Hikayeleri Yüzünden" ve Polat Özlüoğlu'na ait "Evde Bekleyen Biri" isimli öyküler üzerinden analizinin yapılarak hegemonik erkekliğin dışında bırakılarak ötekileştirilen erkekleri 'yalnızlık' a iten temel argümanların bir ruh halinden ziyade kültürel açıdan incelemek ve madun olarak nitelendirebilecek erkeklerin iktidar ile dikey ilişkisini tartışmaya açmaktır.

Elbette ki öykü analizlerine geçmeden evvel dayanılan argümanların kuramsal çerçevesi anlatılacaktır. Erkeklik çalışmaları erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir kurgu olduğundan hareketle, eril iktidarın kaynaklarına ve farklı tezahürlerine ışık tutmayı amaçlayan disiplinler arası bir akademik çalışma alanıdır. Kuramsal çerçevede öyküler maduniyet üzerinden analiz edilecektir. Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan metin analizi kullanılmıştır. Çalışmanın nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmasının temel nedeni, araştırmanın konusu ve amacına uygun olmasıdır. Birincil kaynak olarak yazarın derleme öykü kitabı esas alınmıştır. Yazar hakkında yapılmış çalışmalar ve kuramsal tartışmalar için basılı ve dijital ortamlardan edinilen kaynaklar kullanılmıştır.
Maduniyet ve erkeklik çalışmaları başlığında da madun erkeklikler üzerine ülkemizdeki çalışmalar kısıtlıdır. Maduniyet kavramının çalışmanın ekseninden daha geniş bir anlam içermesi sınırlandırmayı zorlaştırmıştır. Edebi eserlerde erkeklik konusunun çalışılması örneklem konusunda yol gösterici olsa da madun erkekliklere en fazla bir paragraf halinde değinilmesi konuları ortak bir potada eriterek tamamlama noktasında güçlüğe neden olmuştur. Maduniyete ve erkekliğe ilişkin çalışmaların ekseriyetle anadil dışında olması çalışmayı sınırlamıştır. Çalışmanın bu kısmı içerisinde Murathan Mungan'ın Erkeklikler Yalnızlıklar isimli seçki öykü kitabında bulunan öykülerde madun erkek olarak tasvir edilebilecek erkek karakterleri hegemonik erkeklikten uzaklaştıran fiziksel, ekonomik, sosyolojik zeminlerin yansımaları incelenecektir.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET VE ERKEKLİK

Feminizmin dünya çapında yükselen bir hareket olmasından dolayı feministler cinsiyet eşitsizliği ve erkek egemen iktidarın handikaplarına ve kadınların ataerkil düzende ikinci sınıf konumlanışına ilişkin düşünceler üreterek birçok toplumsal eylemin ve düşüncenin omurgasını oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet çalışmaları ilk olarak kadın hakları mücadelesiyle başlamıştır. 1970'lerden itibaren Kadın Çalışmaları ile toplumsal cinsiyet bağlamında feminist çalışmalar değişiklik göstermiştir. Kadınların mekâna, zamana, kültüre, coğrafyaya göre farklı kadınlık modelleri deneyimlediği görülmüştür. (Topcu, 2012:1)
Simone de Beauvoir "kadın doğulmaz kadın olunur" sözüyle biyolojik indirgemeciliğin ötesinde bir cinsiyet kavramına atıf yapmıştır. Feminist literatürde de kadınlık ve erkekliğin doğuştan gelen bir anatomik özellik olmadığı, insanların toplum içinde öğrendiği kültür tarafından inşa edilen bir süreç olduğu kabul edilmektedir. Toplumsal ilişkiler biyolojik özellikler olarak atfedilen eril ve dişil kavramlarından çok daha farklı manada bu özellikleri bünyesinde konumlanmaktadır. Serpil Sancar (2013) bunu cinsiyetlendirilmiş toplumsallık olarak ifade etmektedir.

Gramsci'nin kültürel hegemonya teorisi de toplumda var olan eşitsiz durumun aksinin düşünülemeyeceği ve doğal olduğu algısı oluşturulduğu ve bu hegemonyanın devamlılığını sağladığını ifade eder. Kadın ve erkek arasındaki toplumsal konum ve eylemlerin eşitliği açısından makas böylece açılmaktadır. Connell'a göre erkeklerin iktidarını sürdürmesini sağlayıcı üç unsur; cinsiyete dayalı iş bölümü (üretim ilişkileri), erkeklerin güç pozisyonlarını elinde tutması, patriarkal kurumlarda söz sahibi olması (ataerki) ve kateksis adını verdiği cinsel arzunun şekillendiği toplumsal ilişkilerdir. Bu sistem dahilinde kadınlar boyun eğen ve erkeklere tabi olan konumundadır.

Connell toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yalnızca kadınların değil ayrıcalıklı kesimi oluşturan erkeklerin de anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Sancar'a göre ise, artık bu eşitsizlikle mücadele alanında sadece kadınları barındıran feminist argümanlar geçerliliğini yitirmiş olup eşitliğin sağlanmasında ataerki ile, eril iktidar sistemleri ile mücadelede erkeklerin de olması gerektiğinin altını çizmiştir.

1.1.ERKEKLİK ÇALIŞMALARI

Erkeklik çalışmaları 1960'ların sonu 1970'lerin başında Amerika'da ortaya çıkmıştır. Ataerki ve erkek egemen dünyayı anlamak için kadın çalışmalarının yanında erkeklik çalışmalarının da yaygınlaşması, aslında çok da görünmez kılınan bir alanın aydınlatılması ve hegemonya altına alınan kadınların, çocukların yaşadıkları sorunların tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir. (Cengiz & Tol& Küçükural 2004:50-53)

Erkeklik çalışmaları özellikle radikal feminizmin kadın ezilmişliğinin sebebinin erkekler ve ataerki olduğu savından etkilenmiştir. Ancak erkeklik araştırmaları feminizmin şemsiyesi altında toplanamamıştır, bunu ise Bozok (2009) erkeklerin feminist yapıyı varlıklarıyla bozacağı düşüncesi nedeniyle kadınlar tarafından erkeklerin bu alana dahil edilmemesi olarak belirtmiştir.

Erkeklik, biyolojik bir olgu olmanın çok ötesindedir. Erkeklikle ilgili var olan inanç ve varsayımlar o toplumdaki iktidarlar tarafından beslenmektedir. Erkeklik norm ve alışkanlıklarını sırf biyolojik özelliklere indirgemek meselenin özünü yok etmektedir. Erkekliğe hasredilen şiddet ve cinsellik dürtüsü, hormonlar, bedensel güç ve farklılıklar erkeklik normlarının oluşmasını kısmen desteklese de tamamen sebebiyet vermemektedir. Serpil Sancar'ın (2013) çalışmasında da belirttiği gibi Türkiye'deki cinsiyet eşitsizliklerini besleyen hususlardan biri biyoloji temelli anlayışın toplumun alt kesiminden modern kesimine kadar benimsenmesidir. (Syf: 305)

Erkeklikle alakalı yapılan literatür taramalarında, Connell' ın üzerinde çalıştığı hegemonik erkeklik ve hegemonik erkekliğe göre şekillenen karşıt erkekliklerin toplumdaki yeniden üretiminde rol alan unsurların çok çeşitli olduğu görülmüştür. Hegemonik erkeklik toplumda birçok noktada karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist çalışma düzeninden futbol maçlarına, ev içi (ücretsiz) emek paylaşımından sanayideki iş gününün cinsiyetlendirilmesine, ataerkil düzende devam eden kırsal yaşam geleneklerinden şehir yaşantısındaki konuşlanmaya kadar günlük yaşantımız içinde de farkında olmadığımız kadar kendi çarkını döndürmektedir. Kuşkusuz ki, bu çarkın dönmesine hizmet eden şey, kavramı oluşturan kelimenin manasıdır. Zira hegemonik erkeklik denilen kavramdaki hegemonya Gramsci'nin kullandığı bir kavramdır. Hegemonyayı diktatörlükten ayıran şey rızadır. (Sığın,A.& Canatan, A. 2018:166) Erkeklik Simone de

Beauvoir'in İkinci Cins kitabında bahsettiği üzere; kendi konumunu sorgulama dışı bırakmak için başka cinsiyet özelliklerinden bahseden bir iktidar unsurudur. (akt. Sancar, 2013:16) Dolayısıyla tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere hegemonik erkeklikte bu erkeklik dışında kalan tüm erkeklik tipleri, erkek iktidarına tabi kadın ve dahi çocukların bu yapıya razı olduğu ya da edildiği, bu yapının rıza ile kendini yeniden ürettiği, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve eril tahakküm üzerinde yükseldiğini söylemek mümkündür. (Messerschmidt, 2019:132) Hegemonik erkeklikler belirli bir erkek tipini temsilden ziyade kadınlık, erkeklik ve kadın ve erkeklik ilişkileri arasındaki eşitsizlikleri sembolize ederler. Connell'a göre:
"Hegemonik erkeklik, daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir." (Connell 2022:268, 271) "Erkeklik"in kurulmasında, kadınlar ile erkeklerin olduğu kadar, erkek ve diğer erkekler arasında da mutlaka bir iktidar örüntüsü mevcuttur.

1.2. CONNELL'IN ERKEKLİK TÜRLERİ

Connell,(2019) birden fazla erkekliğin var olduğunu ve bunun kabulünden sonra bunlar arası ilişkilerin irdelenmesi gerektiğini söyler. syf:149) bu irdeleme yapılırken toplumsal cinsiyet ilişkileri göz ardı edilmeksizin kadınlar ile erkekler analiz edildiği gibi erkekler ile erkekleri de kendi arasında karşılaştırmak gerekir.

1.2.1 Hegemonik Erkeklik

Gramsci hegemonya terimini egemenin, ideolojisini güç kullanmaksızın toplumca kabul edilmesini açıklamak için ortaya atmıştır. Hegemonik erkeklik, kültürel alanda erkeklerin neden kadınlar ve bazı erkek hemcinslerine karşı baskın geldiğini anlamlandırmak amacıyla Connell tarafından erkeklik çalışmaları kapsamında ilk kez kullanılmıştır. Connell, Avustralya'da lise öğrencileri arasındaki şiddet ve akran zorbalığını araştırırken birden fazla erkekliğin var olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Hegemonik erkekler ataerkilliğin ayrıcalıklarıyla konumları güçlendirir ve egemen konumu işgal ederler. Bunu yaparken de kendilerine oluşturdukları zemini ikna ve rıza üzerine oturturlar. Kültürel bir inşa neticesinde meydana geldiği için hegemonik erkeklik değişip dönüştürülebilir.

Hegemonik erkekliğe süreklilik kazandıran toplumsal yapılar, devlet, yasa, heteroseksüellik, ordu, evlilik, iş yaşamı gibi pratikler olmazsa olmazdır. Gramsci'den alınan hegemonya kavramı zor ve şiddet ile değil, ikna ve rızayı içermektedir. Kadınsı özelliklerin dışlanması, cesaret, şiddet kullanma becerisi ve isteği, ekonomik ya da siyasi nüfuzun bulunması hegemonik erkekliği sürdüren unsurlardan belli başlılarıdır. Bu tahakkümün sürdürülmesi için güç, otorite, homofobik olma, heteroseksüel cinsel hayatta aktif olma, kadınsı özelliklerden uzak olma gibi özelliklerin taşınması önem arz etmektedir. Ancak bu özelliklerin taşınması zarureti de en çok hegemonik erkeklik idealine ulaşmaya çalışan erkeklere zarar vermektedir. Bell Hooks (2004) bunu;
"*Ataerki, erkekleri bütünlükten vazgeçmeye ve inkara dayalı hayatlar yaşamaya teşvik eder. Kompartmanlara ayırma, duygularını gizleme ve bağ koparma becerilerini öğrenen erkekler, öyle olmadığı halde bütünlük içinde hareket ettiklerini düşünebilirler."* şeklinde ifade ederek ataerkinin gölgesinde yaşayan erkeklerin, dinini bir kompartmana, işini ailesini diğer kompartmanlara yerleştirerek rahat ettiğini ancak bütünlüğün olmadan tam olmanın da mümkün olmayacağını ifade eder.

1.2.2. Suç Ortağı Erkeklik

Connell'a göre "hegemonik erkekliğin miskin versiyonu" olarak tanımlanan suç ortağı erkeklik hegemonik erkek imgesine tam olarak uyum sağlamasa da ataerkiye onay veren ve bu onay sonucu menfaat elde eden erkeklerdir. Hegemonik erkeklik kalıplarının tamamını karşılamasa dahi ataerkinin gücünden faydalanırlar. Sancar, (2008) "eril fanteziler yoluyla zevk almayı odağına alan erkek eğlenceleri dünyasına katılma, kadınsı-eşcinsel erkeklere aşağılayıcı ve dışlayıcı davranma özgürlüğü, alt sınıf erkeklerin kızgınlıklarını boşaltmak için barlarda, sokaklarda, futbol maçlarında taşkınlık yapmalarına hoşgörü gösterme, erkeklerin kadınlar üzerinde sağladığı iktidardan yararlanma gibi ayrıcalıklardır bunlar." diyerek örneklendirmiştir. (syf:32) Bu erkekler ataerkiden verdikleri birtakım tavizler dolayısıyla erkeklik hiyerarşisinde ikincil konumdadır ancak konfor alanlarını da hegemonik erkeklik dinamiklerine borçludur.

1.2.3. Madun Erkeklik

Elbette ki sadece bir öykü kitabından yola çıkılarak literatürde tamamen boş bırakılmış bir alanla ilgili somut çıkarımlar yapılması mümkün görünmemektedir. Ancak hegemonik olanı tanıyarak, olmayan üzerinden çıkarımlarda bulunulmuştur. Cenk Özbay (2013) da çalışmasında belirttiği üzere belirli ipuçları yordamıyla hegemonik olan, onu idealize eden, pastadan payını alan ya da tamamen dışlanmış erkeklerin ampirik araştırmalardan ziyade belirli sorular ile bulunabileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla tam bir tespitten ziyade mefhum-u muhalifiyle toplumda karakterize olmuş ve madun olarak nitelenebilecek erkekliklerin öyküler yoluyla kavrama ışık tutabileceği varsayılmıştır.

Madun, ikinci bölümde ayrıntılı şekilde ele alındığı üzere, Arapça kökenli bir kelime olup alt, aşağı anlamında kullanılmaktadır. Madun kavramı, sadece dile yerleşmiş bir kavram olmanın da ötesinde bir kimlik olarak belli toplumsal değerlere erişmekte güçlük yaşayan kişi veya gruplar için kullanılmaktadır. (Köse, H. & Çelik,A. 2023:44) Madun kelimesini literatüre kazandıran kişi Gramsci'dir. Gramsci'den sonra birtakım Hintli tarihçiler bu kavramı postkolonyal bağlamda kullanmışlardır. (Manap, H.M.) Madun toplum içinde dezavantajlı konumla özdeşleşmiş, kendine yabancılaşmıştır. Erkeklik çalışmaları kapsamında ise madun; hegemonik erkeklik özelliklerini taşımayan en alt tabaka erkekliği anlatmaktadır. Connell'ın (2019) hegemonik erkekliğin karşısında olarak tanımladığı diğer erkeklik türleri suç ortağı (işbirlikçi), marjinalleştirilmiş ve madun (tabi kılınan) erkekliklerdir. Connell bunlar arasındaki ilişkilerin de incelenmesi gerektiği görüşündedir. (2019:150) bu etkileşim incelenmeden varılacak her kanı eksik kalabilir; zira bir türe atfedilen özellikler diğer erkeklik sınıflandırılmalarında da görülebilir (Ayhan & Barutçu 2023:120)Bu sebeple Connell'ın (2019) tanımladığı madunluk da sınırları mutlak olmayan, diğer erkeklik kategorilerindeki özellikleri bünyesinde barındıran bir sınıftır.

Hegemonik erkekliğin olduğu yerde ötekileştirilen bir karşı grup vardır. Ötekileştirilen grupta kadınlar olabileceği gibi, homoseksüel, dezavantajlı, ırk ve etnisite nedeniyle ayrımcılığa maruz kalanlar, toplumca yaftalanan kadınsı özellikleri bünyesinde ve dilinde barındıranlar, hatta okul döneminde akran zorbalığına uğrayan erkek çocuklar ve bu örneği genişletirsek şiddet ve kavgadan hoşlanmayan erkekler dahi hegemonik olmayan erkekler mevcuttur. (Connell akt. Sığın A. & Canatan A.2018:168)

Madun erkeklik Connell'ın tarif ettiği erkeklik hiyerarşisinde en alt basamakta yer almaktadır. Connell madun erkekliği hegemonik erkeklerin cinsel yönelimlerinden dolayı homoseksüel

erkeklere yaptığı baskı olarak tanımlasa da madun erkekliğin kapsamının bundan çok daha geniş olduğu, heteroseksüel erkeklerin de madun kategorisine girebileceği görülmektedir. (Atak, S. 2021) Heteroseksüel erkeklerin toplum tarafından erkeklere yakıştırılmayan feminen özellikler göstermesi, ev içi iş bölümüne katılması, kadın hareketlerini desteklemesi, şiddet karşıtı ve/veya şiddete karşılık vermemesi, eril dil kullanmaması, erkek egemen spor müsabakalarının taraftarı olmaması dahi hiyerarşide altta kalış sebebi sayılabilmektedir. Çünkü erkeklik kadınsı ya da kadına özgü olan her şeyin karşısında konumlanmıştır. Bu durum da erkeklerin madunlaştırılmasına ve akabinde erkekliğin kırılgan bir zemine kaymasına neden olmaktadır. (Ezgin Ağıllı, S.- Açık Turguter, E. 2021:9) Belki de sadece zikredilen özellikler dışında Connell'ın değindiği "ataerkil pay" dan nemalanmayan erkekler de erkek olmanın getirdiği iktidar fırsatını teperek karşıhegemonik erkek olmaktadır (Dilben, 2021)
Deniz Kandiyoti tarafından literatüre kazandırılan ataerkil pazarlık kavramı, ataerkinin sebep olduğu tüm eşitsiz koşullara rağmen ve koşullarla birlikte kadına vaat ettiği ya da sunduğu konfor alanının kadınlar tarafından terk edilmemesi ve bu noktada erkeklerle kadınlar arasında açık ya da örtülü bir anlaşma olmasını tasvir eder. Birtakım somut zorunluluklar sebebiyle kadınların, ataerkinin koruyucu gücünden faydalanması karşılığında da ataerkinin baskıcı tarafını iradi ya da iradi olmayarak kabul etmesi bu ilişkinin "pazarlık" olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bell Hooks "*Zalim olmayan ataerkil erkeklerin hayatlarındaki kadınlar, ihtiyaçlarını karşılayan ve kendilerini koruyan gerçek bir erkeğe, yüce gönüllü bir patriarka sahip olmanın şans olarak görüldüğü ayartıcı mite tutunabilirler.*" diyerek bunun irade dışında da gerçekleşebileceğine işaret etmektedir. İrade dışı olmasından kasıt, pazarlığın hiç farkında olunmaması değil de daha çok kadına yüklenen ataerkil kodların farkında olunmamasıdır. Kadın evde yaşlı, çocuk bakar, ev içi üretimde bulunur ancak geçimi eşi tarafından karşılanır. Bu karşılıklı kazanç beklentilerin karşılanması ile gerçekleşir.

1.2.4. Marjinal Erkeklik
Değişmez bir kişilik tipini göstermemekle birlikte hegemonik erkeklerin kendi ayrıcalıklı konumlarını sürdürebilmek pahasına diğer grupların madunlaştırılmasına herhangi bir tepki göstermemesi marjinal erkeklik olarak tanımlanmaktadır. "Marjinalleştirme, daima hegemonik olanın yetkilendirilmesine bağlıdır." (Connell, 2019:156) Connell bu erkekliği ırk, etnik grup gibi aidiyetleri nedeniyle ataerkiden dışlandığını belirtir. Buna örnek olarak da ABD'de ün yapmış siyahi bir sporcunun servet ya da şöhretinin siyahi erkeklere bir otorite kazandırmamasını verir.

2.MADUNİYET NEDİR?
2.1. Gramsci'nin Subaltern Kavramı
Bu bölümde erkeklik alt başlığındaki madun kavramı ele alınarak terimin literatürde ne anlama geldiği, kültürel çalışmalarda madunun kimi ya da kimleri tasvir ettiği tarihsel ve sosyolojik olarak incelenmiştir.

Kökenini Gramsci'nin Hapishane defterleri eserinden alan Madun terimi ırk, din,dil, cinsel yönelim gibi açılardan aşağılanan veya hakir görülen bir kişi veya bir topluluğu ifade etmek için kullanılmıştır. Kelime, dilimize Arapçadan girmesi sebebiyle tam olarak anlamını karşılamamaktadır. Kelimenin etimolojik kökenini de incelediği makalesinde Yetişkin (2013), madunun karşılığı olan "subaltern" kelimesindeki "sub" alt veya ast anlamına geldiğini ancak "altern" sözcüğünün Fransızcadan Türkçeye devirle, sırayla gibi bir anlamda çevrildiğini; dolayısıyla madunu karşılayan subaltern sözcüğünü *"alttakinin veya aşağıdakinin sürekli*

başkalığı" olarak ifade etmektedir. Burada Yetişkin'in ifade ettiği rotasyonlu olma hali madunun homojen bir yapıda ve sabit olmamasına atıftır.

Gramsci 'nin madun kavramının neye karşılık söylendiği konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Latin dilinde, ordudaki alt rütbeli askerleri ifade etmek için kullanılan madun kavramı, Hapishane Defterleri isimli eserde Gramsci tarafından toplumda sesi olmayan, kendini ifade edemeyen, temsil kabiliyeti olmayan kişi ya da grupları ifade etmek için kullanılmıştır. Spivak'a göre, Gramsci hapishanede bu kavramı Marksist anlamda proleterya sözcüğünü sansürlemek için kullanmıştır. (Spivak,2017 akt. Gezici 2022) Ancak proleteryadan farklı olarak madun örgütlenme eğilimi olsa da örgütlenemez çünkü madunun yapısı parçalıdır, bu yapı gereği de egemenin otoritesine bağlıdır.
Gezici (2022) çalışmasında, Gramsci tarafından kullanılan madun kavramının 1980'li yıllardan sonra dönüşüme uğradığını, etnik, dinsel gruplar, azınlıklar, göçmenler; kadınlar, çocuklar, LGBT+ gruplar gibi ötekileştirilen kimlikler için bir astlık- üstlük ilişkisi bağlamında astı tanımlamak için "şemsiye bir kavram" olarak kullanıldığını belirtmektedir.

2.2. Maduniyet Çalışmaları Kolektifi
Gramsci'den sonra maduniyet kavramı 1970'li yılların sömürge sonrası Hindistan'ında yeniden gündeme gelmiştir**.** Maduniyet Çalışmaları, Güney Asyalı Ranajit Guha'nın çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. David Arnold, David Hardiman, dipesh Chakrabarty, Partha Chatterjee, Gayatri Spivak maduniyet çalışmaları ile bilinen isimlerdir.
Maduniyet tarihçileri, Hindistan'da yalnızca seçkinlerin anlatıldığını, alt sınıflara değinilmediğini belirterek sömürgeci tarih anlayışına karşı çıkmışlardır. Önyargıların görülebilmesi nedeniyle de bu tarihçilik anlayışı protest bir tavır sergilediği belirtilebilir. (Doğan 2019:23) Elitist tarih yazımı yöntemi yerine eşitsiz olanın tarihi anlatmak, madunu tarihin öznesi yapmak odak noktaları olmuştur.

2.3. Spivak'a Göre Madun
Literatüre katkısı bakımından en önemli isimlerden biri olan Spivak'a göre madun kolonileştirilmiş ülkelerde sosyal, politik güce erişimi olmayanlardır.1988 yılında, Postkolonyalizmin üretilerini incelemek amacıyla yazdığı "Madun Konuşabilir mi?" isimli ünlü makalesi kitap olarak basılan Spivak maduniyet çalışmalarında başat bir roldedir. Spivak, madunun kim olduğuna ilişkin tanımın batılı, beyaz akademisyenlerce yapılması hususunda temkinlidir. Zira onlar deneyim dışı olarak bilgi temelli varsayımlar üretir.
Spivak, Gramcsi'den aldığı madun kavramını Marksist ve feminist bağlamda yeniden yorumlamıştır. Spivak'a göre madun dikey hareketlilik şansına sahip olmayan, toplumda değişkenlik gösteren alt kesimlerdir. Ancak bu alt kesimde bulunma hali sadece yoksulları değil toplumun tüm kesimlerini kapsar. Buna örnek olarak da kendi anneannesinin kardeşi olan Bhubaneswari'nin on yedi yaşında intihar etmeden önce dahi adet dönemini bekleyip adet olduktan sonra intihar etmesi gösterilebilir. Bu kadın orta sınıfa ait oluşu madunluğun ekonomik olanın da ötesinde olduğunu göstermektedir. Maduniyet, Spivak'ın savına göre bir gruba dahil olmaktan farklı olarak bir eşiğin ötesinde ya da berisinde durmakla ilgilidir. (Çelik, 2022)

Spivak "Madun Konuşabilir mi?" isimli makalede madunun konuşamayacağını, sesini duyuramayacağını, yani Çelik'in ifade ettiği gibi, eşiği geçemeyeceğini, geçse de dinlenilmeye

değer bulunmadığını ifade eder. Madun konuşsa dahi tahakküm edenin diliyle konuşacaktır ki, bu da kendi kimliğini temsil edememesi demektir.

3. ÖYKÜLER BAĞLAMINDA MADUN ERKEKLİK

Araştırmaya konu derleme öykü kitabı önsözünde Murathan Mungan; *"Toplumsal cinsiyet yapılandırmasının sonucunda kendisine öğretilmiş erkekliğin içinde tutuklu kalmış, bir türlü bunun dışına çıkamayan erkeklerin farkındalık bilinci taşımayan yalnızlığı, en yaygın yalnızlık çeşitlerindendir. Bu nedenle bu seçkide erkeklerin içine kıstırıldıkları toplumsal rollere, kimliklere, koşullara izdüşümler içeren öyküler bulunmasına özen gösterdim*." (2021:16) diyerek aslında toplumsal roller gereği durdukları yerin ve mecbur bırakıldıkları konumun hiç farkına varamamış, hatta neredeyse öykülerin tümünde ismi dahi belirtilmemiş erkek karakterlerin ağzından yalnız kalışlarına, ya da yalnız bırakılışlarına dair öyküler derlenmiştir.

Connell, erkekliğin hem gündelik yaşamda hem de bilim alanında nelere tekabül ettiğini bulabilmek için soyut fikirlerle sınırlı kalmayıp bu fikirlerin pratik zeminlerine de bakılması gerektiğini savunmuştur (2019: 35). Bu bağlamda erkeklik biçimlerini anlama ve yorumlama aşamasında kurgusal bir toplumsal pratik olarak değerlendirilebilecek olan söz konusu öykülerin, farklı erkeklik biçimlerine dair önemli ipuçlarına sahip olduğu ifade edilebilir. Çünkü erkekliklerin edebi metinlerde kurgulanışı aynı zamanda yazıldıkları dönemde varlığını sürdüren erkeklik biçimlerinin anahtarını da bünyesinde barındırmaktadır.
Hegemonik erkekliğe bakıldığında literatürde çoğunlukla, beyaz, heteroseksüel, aile reisi, çalışan erkek gibi tanımlara rast gelinir. Çalışma yaşamı erkekliğin yeniden üretildiği yerlerden biridir. Erkek olmak çalışmakla bir tutulur, çalışarak var olmak sadece ekonomik anlamda üretimde bulunmanın da ötesinde eril kimliği de besler. (Sancar 2013) çalışma hayatında yer alamayan ya da iş yaşamında sermaye sahiplerinden farklı konumda bulunan erkeklerin erkeklik tehdidi yaşayabileceği pekâlâ söylenebilir.

Topcu (2012), 1980 sonrası yazılan Türk öykülerdeki erkeklik olgularını incelediği yüksek lisans tezinde erkekliğin tam da Connell'ın tarif ettiği erkeklik nosyonuna uyacak şekilde üç biçimde yer aldığını belirtmiştir.

"Birincisi, erkek kimliğini benimseyen ve hayatını güçlü erkek imgesi çerçevesinde yaşayan erkekler. İkincisi, erkek kimliğine sarılan ancak bu erkeklik için yeterli bedensel ve ruhsal özelliklere sahip olmamasından dolayı erkek olmayı beceremeyen erkekler. Üçüncüsü, toplumsal ve gündelik yaşamlarında erkek kimliğini reddedenler ve bu erkek kimliğinden muztarip olan erkekler." (syf:230)

Araştırmaya konu seçki kitapta yukarıda kategorize edilen erkekliklerden ikinci türüne örnek gösterilebilecek anlatıcılı/kahramanlı öyküler seçilmesine özen gösterilmiştir. Seçilen üç adet öykünün ana karakteri olan erkeklerin üçünün de ortak özelliği gözden çıkarılan, kaybeden, dışlanan; daha genel bir anlatımla ifade edilecek olursa hegemonik erkeklik kurgusu dışında kalan özellikleri bünyesinde barındırmasıdır. Türk yazarlarca kaleme alınmış bu öyküler, Türkiye toplumunun gerçekleriyle de paralellik göstermektedir.

Kısa yolun Yolcusu isimli öyküde anlatılan, eşinin evlendikten altı ay sonra terk ettiği erkek karakterin yalnızlığı olup bu noktada öykü karakteri hegemonik erkekliğin inşa süreçlerinden sayılan evlilik olgusunu gerçekleştirmesine rağmen evliliğini sürdürememiştir. Evli olmak,

yuva kurmak bir sosyal konum sağlar. Evli erkek, problemi olmayan erkek olarak görülür. Çünkü evlilik erkeğin heteronormatif olduğunu, evi geçindirecek kadar para kazandığını, sorumluluk sahibi olduğunu belirtir ki bu da erkeğin iktidar alanını sağlamlaştırır.

Kadın hikayeleri yüzünden isimli öyküde kendini fiziksel olarak yeterli görmeyen karakter, dükkanının yan tarafına taşınan başka bir esnafla kurduğu ilişki sebebiyle kendi erkeklik algısını sorgulamaya başlamış, kendi fiziksel özelliklerinden ve evliliğinden memnun olmayışı da bu durumu perçinlemiştir. Hegemonik erkeklik algısı sebebiyle birlikte vakit geçirdiği insanlar ile girilen rekabet duygusu olay örgüsünü farklı bir noktaya taşımıştır.
Evde Bekleyen Biri isimli öyküde hegemonik erkekliğin tezahür alanlarından biri olan bedenin, erkek kimliğinde hegemonik aygıt olarak belirlenmesi neticesinde erkekler üzerindeki baskısı ele alınmıştır. Zekeriya isimli cüce karakter, hayatını iade ettirmekte zorlanan, önce ailesi sonra da çevresi tarafından kabul dışlanmış bir karakterdir. Bedensel yetersizliği nedeniyle madunlaştırılmıştır.

3.1. Kısa Yol Yolcusu

Pınar Kür, 15 Nisan 1943 yılında Bursa'da dünyaya gelmiştir. Lise eğitimini Robert Kolej'inde, Üniversite eğitimini Boğaziçi Üniversitesinde tamamladıktan sonra 1969 yılında Fransa'da Sorbon Üniversitesinde Karşılaştırma Edebiyat Kürsüsünde Yirminci Yüzyıl Tiyatrosunda Gerçeklik ve Yanılsama adlı doktorasını tamamlamıştır. Doktorasını tamamladıktan sonra yurda dönen Pınar Kür, Ankara'da Devlet Tiyatrosu'nda dramaturg olarak 1971-1973 yılları arasında çalışmıştır. 1979-1985 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulunda öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

Seçki kitabında Pınar Kür tarafından kaleme alınan 'Kısa Yol Yolcusu' öyküsünde altı aylık eşi tarafından terk edilmiş bir erkeğin yaşadıkları anlatılmaktadır. Anlatıcının annesi, babası tarafından öldürülmüş, kendisine anneannesi tarafından bakılmış, yıllar sonra çıkıp gelen babası onu zorla üvey annenin olduğu eve götürmüş, geçmişin izlerini silmeye çalışmış, küçük yaşlarda yanında kaldığı anneannesine erişemesin diye ne mahalle ismini zikretmiş ne de onu odaya kilitlemeden bırakmıştır. "Annemi öldürdüğü için babama kızmadım mı? ya beni bırakıp gittiği için anneme? Hepsi öyle uzak ve bulanık ki şimdi-hepsini yaşamımdan uzaklaştırmak için öyle çok uğraştım ki yıllardır-kızmıştıysam bile artık anımsamıyorum."
Sancar'a göre bir aile babası olmanın en büyük göstergesi para kazanabilmek ve bu sayede toplumca "düzgün bir adam" olarak kabul edilmektedir (2009: 64) Öykünün kahramanı erkek toplam on işçinin bulunduğu geliri düşük bir işte çalışmakta, düğün masrafları için ev eşyasına kefil olan patronuna karşı mahcubiyet hissetmektedir.
"Dört yıldır zam isteyemedim. Taksitler geçen yıl bitti, yine de isteyemedim…belki de [patron] için için gülüyordur altı ay bile kullanamadığım eşyaların bedelini üç yıl boyunca ödememe."
Sevdiği kadın Aysel ile evlenmiş, bunun için babasından kalan evi satarak düğün takılarını, ev eşyalarını almıştır.
"Kiralık gelinlikle evlenmeyi bir türlü içine sindirememişti karım. Nikah kıyılırken, süslü püslü taksiyle Telli Baba'ya gidilirken, öğleden sonra düğün salonunda, akşamüstü yeniden taksiye binip evimize doğru yola çıktığımızda bir kez olsun gülmedi yüzü…Oysa gelinlik almanın olanaksızlığını anlatmış, durumu nicedir benimsemiş sanıyordum." (2021:64)
Ancak karısı bir türlü mutlu olmamış, evliliğinin altıncı ayında evdeki eşyaları da alarak başkasına gitmiştir.

"Sevgiyi kimi kitaplarda okuduğumda, yok oğlum diyorum, senin becerebileceğin bir duygu değil bu. Senin gibilerin harcı değil bunca derin sarsıntılar. Karın da belki o yüzden her koynuna girişte ağladı, altı aya varmadan taksitle alınmışların hepsini toplayıp başka birine gitti."
Karısının onu terk edişi üzerine hiddet bile duy (a)mayan, ekonomik statüsü dolayısıyla toplumsal tabakanın en altında kalmış, rutin bir yaşam süren biridir. Öykünün içindeki kendini "uysal bir çocuktum, uysal bir adam oldum" olarak tanımlamaktadır (2021:74). Ne özel hayatında ne iş hayatında hakkını aramamış olan anlatıcı, kaderine razı gelmektedir. Hayat en başından beri ona bu hevesi ve imkânı sunmamıştır çünkü.

3.2. Kadın Hikayeleri Yüzünden

Ayfer Tunç, 2 Mart 1964 yılında Adapazarı'nda dünyaya gelmiştir. Liseyi Erenköy Kız Lisesi'nde, Üniversiteyi İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okumuştur. Gazetecilik, dergi yazarlığı, yayın yönetmenliği yapmıştır.

Ayfer Tunç'un "Kadın Hikâyeleri Yüzünden" öyküsü, rutin bir hayatı olan evli bir terzinin yan dükkanına taşınan başka bir esnafla tanışmasıyla gelişen olayları konu alır. Anlatıcı evliliği içinde de mutlu olmayan, mutlu olması gerektiğine inanan ama bunu başaramayan, fiziksel görüntüsü ile ilgili birtakım komplekslere sahip biridir.

"Masmavi bir adam görürdüm aynada, ucuz ve mavi bir etek astarı gibi çekmiş, buruşmuş bir yüz. Sanki yüzümün çizgilerine mavi bir mürekkep dolardı. Terk edilmiş bir ev köpeğini andırırdı duruşum. Sebepsiz yere fermuar demetlerini indirirdim raftan, hiç lüzumu yokken düğme kutularının yerlerini değiştirirdim. Dükkânı süpürmeye kalkardım ve aynada gördüğüm, terk edilmiş, mavi ev köpeğini unutmaya çalışırdım." (2021:81)

Yan dükkanına taşınan Turcan isimli esnafla tanışmasıyla anlatıcıda içsel hesaplaşmalar baş göstermiş ve bazı yaralar gün yüzüne çıkmıştır. Karısının hayal ettiği kadınlar gibi güzel olmadığını, hayalindeki kadınlara hiç erişemeyeceğini bilmektedir. Turcan ve arkadaşlarının eril ortamında kendini zamanla dışlanmış ve çaresiz hissetmektedir.

"Turcan beni öğle yemeğine, böylece kadın hikâyelerine götürdü. Rakı içtik, piyaz, lakerda yedik. Turcan hep kadınlardan söz etti. Dikkat ettim de sanki onun anlattığı kadınların tümü, kemiksizdi. O kadınların ellerini düşünüyordum, tenlerinin beyazlığından gözlerim kamaşıyordu. Sonra ne kadar konuşkan ve sıcaktılar onun anlattığı kadınlar. Gülmeyi biliyorlardı. Cep telefonundan hep kadınlar aradılar Turcan'ı. Açık saçık konuştu onlarla, büyük kahkahalar attı, arada bir geğirdi (2021:82).

Anlatıcı Turcan ve arkadaşlarının kadınlardan, çeklerden ve vadelerden konuştuğu ortamda misafirliğine devam etmekte ve onların sohbetlerini şaşkınlıkla ve imrenerek dinlemektedir. Yanlarında eziklik hissettiği şu metinde daha net anlaşılmaktadır.

"…üç erkek otoparktan getirilen arabaya gösterişli edalarla binerken ben taksiyle giderim dedim, Bir taksiye işaret ettim. Duran taksinin kapısını açıp, binmeden onlara el salladım. Üç erkeğin bindiği araba, gündüz kabalığından eser kalmamış caddedeki sokak lambalarının ışığının altından geçerek ve üç erkeğin kahkahaları gibi, gürültüyle kayboldu, ben dönüp taksiciye eyvah dedim. İçeride bir şey unuttum, sen beni bekleme git. Taksinin kapısını kapatıp lokantaya doğru yürüdüm. Bir sokağa girip taksinin sesini dinledim."

Turcan ve arkadaşları, anlatıcının onların dünyasına uyum sağlayamadığı ya da uygun olmadığını düşünmüş olacaklar ki, zamanla dışlamış hatta onu artık çağırmamışlardır.

"Turcan ve arkadaşları her seferinde bana bir öncekinden daha az ilgi gösterdiler. Beşinci gecenin sonunda beni tuvalette unuttular. Ben bir avuç küldüm, üfleyip dağıtmışlardı. Altıncı geçe hiç yaşanmadı, çünkü beni bir daha hiç çağırmadılar. Ama ben kendi kendime bu gecelere devam ettim" (2021:83).

Anlatıcı bu andan itibaren kendini bir oyuna kaptırır, iç dünyasında yarattığı ve kendini güçlü kıldığı zannıyla aslında hiç olmayan kadınlarla eğleniyor, eşini aldatıyor gibi bir imaj çizer. Geceleri eve geç gelir, dükkânda alkol alır, karısını endişelendirir. Eşini aldattığı izlenimiyle kırılan erkeklik gururunu tamir etmeye çalışır. Bir gece dükkânda müşterilerinden birinin çantasından düşürdüğü ruj ile kendi gömleğinin yakasını öper ve dudak izi çıkarır. Bir gün müşterilerinden birinden yüklü bir kazanç elde eder ve eline geçen bu para ile vermek istediği izlenimleri daha kolay sergileyebilecektir.
"Hep uzaktan baktığım, kapısından girmeye de cesaret edemediğim bir pavyona gittim. Cebimdeki para beni sarhoş etmişti. Kapıdaki fedailer güldüler, daha çok erken dediler. Saat on ikiye doğru gel. Peki dedim. Ne yapacağımı bilemiyordum (2021:90).
Anlatıcı hayatında ilk kez pavyona gitmiştir. Parasını kaptırmaktan korkar. Ancak yanına gelen kadınla bir fotoğraf çektirerek eşine onu aldattığına ilişkin somut bir delil sunmak ister. Fotoğraf çektirip fotoğrafın arkasını imzalar ve cebine koyar.

"Akşam karımın çok durgun olduğunu gördüm. Sessizdi, beni görmüyor gibiydi, küs bile değildi, çok tuhaftı hali. Çocukların gürültüsüne hiç aldırış etmedi. Sabah oğlan geldi yanıma, baba biz bugün dayımlara gidicez, dedi. İyi, gidin dedim; aldırmadım (2021:93)
Anlatıcı, o gün içmekten vazgeçerek evine gelir ancak evinin kapısının kalabalık olduğunu görür. Eşi çocukları dayılarına bıraktıktan sonra evde kendini asmıştır.

"Yemek masasının üstünde mavi kalpli kırmızı kravatla, Cansev'le çekilen resmimiz duruyormuş. Onları hep almış polisler. Kemikli kadındı karım. Evet, güzel değildi, ama kalbi olan bir kadındı. Ben yok sandım' (2021:94)
Erkeklik egosunda buhran yaşayan anlatıcı sürdürdüğü bu oyunla eşinin ölümüne sebebiyet vermiştir.

3.3. Evde Bekleyen Biri
Polat Özlüoğlu 1974'te İzmir'de doğdu. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü'nde okumuştur. *Annem, Kovboylar ve Sarhoş Atlar* kitabıyla 2022 yılında 7. Antalya Edebiyat Günleri Yılın En İyi Öykü Kitabı Ödülü'ne, 2023 yılında Fakir Baykurt Öykü Kitabı Ödülü ve Haldun Taner Öykü Ödülü'ne layık görüldü.

Polat Özlüoğlu tarafından kaleme alınan "Evde Bekleyen Biri" isimli öyküde ise Zekeriya, pavyonda çalışan cüce bir karakterdir. Annesi ve babası bir kazada o küçükken hayatını kaybettiği için amcası tarafından uzakta bir yatılı okula gönderilmiştir. Liseyi bitirdikten sonra kendini sokaklarda bulan Zekeriya iş aramaya koyulmuştur ancak bedensel yetersizliği sebebiyle iş bulamamış, bulduğu işlerden de kovulmuştur. Günlük işlerde çalışmıştır. Taş Öz ve Yiğit'in çalışmasında bu durum, yani günü kurtaracak işler peşinde koşulması De Certeau

tarafından madunun ayakta kalmasının yolu olarak tanımladığı, bunun bir taktik olduğu belirtilir. (2021) En sonunda kendisine pavyonda iş bulmuştur.

"Ne iş yaparsın dediklerinde her iş deyince buradakiler gülmemiştir. Ortalıkta gezinecek, oradan oraya koşacak birine her zaman ihtiyaç varmış, öyle demişlerdi. Hem burada yani pavyonda, bu dipsiz kuyuda, bu ölü ışıkların altında, yarı kapalı gözlerin kıyısında, yalancı düşlere yatmış bedenlerin arasında, plastik yüksek taburelerin kuytusunda, bardakların, şişelerin, tabakların ardında pek göze batmıyordu."

İdeal erkek özellikleri Hegemonik erkeklik tanımlarında kendini göstermektedir. Pınar Selek'in çalışmasında tespit etmiş olduğu özellikler ise; "Güçlü, sert ve başarılı görünmeyi bilen, duygularını belli etmeyen, diğer yandan oturmasını kalmasını bilen, ağırbaşlı ve sert mizaçlı olan, güvenilir ve dürüst, vücut ölçüleri bakımından yakışıklılık niteliklerini taşıyan, oruç tutmak ve cumaya gitmek gibi dini vazifelerini yerine getiren, yeri gelince dövmesini de, sevmesini de bilen erkek" şeklinde tanımlanmıştır (Selek, 2018: 127). Ancak öyküde Zekeriya bu ideal özelliklerin hiçbirine bedenindeki kusur sebebiyle erişememiştir. Üstelik bedeni ile ilgili derin buhranlar yaşamaktadır.

"Gözlerini yumdu. Aklından yine aynı şey geçti. Uyandığında dev gibi bir adam olmak. Öyle kapılara sığmayan, başı tavanlara çarpan, kolları ağaçların en yüksek dallarına uzanan, ayakları ayakkabılara sığmayan, kıyafetleri her giydiğinde bedenine küçük gelen bir adam."
Öyle bir rahatsızlıktı ki duyduğu, genelev ziyaretinde dahi oraya gelen diğer erkeklerin bedenlerine imreniyordu.

"Erkeklerin hiçbirisi kendisine benzemiyordu. Et bekleyen sırtlanlar gibi ağızlarından salyalar akarak, elleri apış aralarında etrafta dalgalanan bir sürü adam. İmkânı olsa onlardan biriyle yer değiştirmek için neler vermezdi."

Öyle ki Zekeriya kendini toplumdan izole olarak yaşadığı tek ter olan evinde kendini iyi hissetmek için cansız manken alarak onları kendi bedeninden daha küçük hale getirmiş ve hem yalnızlık hissini hem de bedensel kompleksini telafi etmeye çalışmıştır.
"Zekeriya etten kemiktendi, onlar plastikten, polyesterden, elyaftan olsun ne farkları vardı? Eski püskü kullanılmayan kıyafetler, peruklar bulup giydirmişti hepsine. Vitrinde durduklarından daha mutlu gibiydiler. Hiçbirinin bacakları, yani gövdesinden aşağısı yoktu. Onlara gerek duymamıştı Zekeriya. Hepsinin boyu onunkiyle birdi, hatta bazısı daha kısaydı."
Zekeriya çalıştığı yer olan pavyonda sahne alan ve getir götür işlerini yaptığı Hülyaya karşı farklı hisler beslemekle birlikte bedeniyle ilgili algıları onun duygusal olarak da açılmasına engel olmaktadır.

"Zekeriya kendini buraya ait hissediyordu. Hoş adını sorsalar bilen çıkmazdı belki ama bir tek Hülya ona adıyla seslenirdi. O adıyla çağırınca, öpülmekten yarılmış kalın dudaklarıyla "Zekeriya" deyince dünya pat diye dururdu."

Ancak Hülya onu bir gün azarlarken gurur kırıcı bir cümle söylemişti.

"…Ama o lafı söylemeyecekti. Herkes söylesin ama o söylemesin. Söylemezdi hiç oysa. Kapısının önündeki köpekten farkı yoktu. Köpeğe köpekliğini hatırlatmak! Olur muydu? Reva

mıydı da ağlamıştı işte. "Yıkıl karşımdan pis cüce" diye kovunca kapıyı kapatır kapatmaz kendini dışarı atmıştı…elinde olsa kendini de bu ufacık bedenin dışına atardı ama yapamamıştı."

Doğan'a göre madunluk ile sağlık arasındaki matris bedendir. Beden madunluğa yol açabildiği gibi madunluk da sağlık imkanlarını elverişsiz kılmaktadır. Erkek bedeninin idealize edilişi, bu idealin dışında kalan tüm beden formlarının eksiklik olarak addedilmesi erkeklerde memnuniyetsizlik duygularını yoğunlaştırmaktadır. Hegemonik erkeklik ölçütlerinden olan güçlü erkek imajının karşılanamaması madunlaşmaya sebebiyet vermektedir. Erkeklik inşası kültürel değerlerle olduğu kadar fiziksel ölçütlerle de belirlenmektedir. Beden prototipine uymayan bir erkek ötekileştirilir.

Artık Zekeriya pavyona gitmemektedir. Hülya'ya olan kızgınlığı sebebiyle öç aldığını düşünmektedir. Bir sabah evde uyurken kapısı çalar.

"Mutfağa girerken kapı çaldı birden. İrkildi. Sabahın köründe kim olurdu ki?.. Kapı bir daha çalınca telaşlandı. Gidip kapının önünde sessizce bekledi. Nefes nefese kalmış biri vardı sanki kapının ardında …Hülya mı acaba, diye geçirdi içinden."

Bir umutla Hülya olduğunu umduğu kişinin çaldığı kapıyı açtığında yüzü gözü morarmış ve ağlayan birisini görmektedir. Kişinin yardıma ihtiyacı olduğu, birisinden kaçtığı aşikardır. Zekeriya kızı içeri alır.
"Zekeriya çıkıp sandalyeye oturdu. Kız ona baktı başını eğip. Zekeriya ne diyeceğini bilemedi. Ayakları yere değsin istedi. Uzun zamandır böyle şiddetle istememişti. Ekmek gibi, su gibi istedi."

Kızla birlikte sessizce beklerlerken kapının şiddetle çalındığını ve Oya isimli kızın adının bir erkek tarafından yüksek sesle çağrıldığını duyarlar. Kız irkilir, Zekeriya korkar. Ancak daha fazla direniş göstermezler ve Zekeriya kapıyı açar. Karşısında beliren adam önce bir şaşkınlık duyar ama Zekeriya'yı geçerek Oya'yı bulmak için eve girer. Zekeriya adamın üzerine atlar ancak bu hamlesini canıyla öder.

"Zekeriya adamın üzerine atladı birden. Atlamadı sanki uçtu. Garip bir his sarmaladı Zekeriya'yı bu esnada. Çok ferahlamış hissetti kendini, kütük gibi ağır gelen bedeni sanki kuş kadar hafifti niyeyse…o parlak, buz gibi metal şey derisini delip içine doğru etine girerken Zekeriya hiç korkmadı, pişman da olmadı. Kendini iyi hissetti, huzurlu nedense."

Sonuç

Sosyal yapı içerisinde kadınlara ve erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller içerisinde konumuyla diğerlerini belirleyen erkeklik kavramı çerçevesinde incelemede bulunulmuştur. Toplumsal cinsiyet rejimi eril değerler üzerinde yükselmiştir. Bu eril değerleri karşılayan erkeklik tipi olarak da hegemonik erkekliğe işaret edilmektedir. Hegemonik erkeklik tek bir tanımlama ya da kalıba sığdırılmamakla birlikte; heteroseksüel, beyaz yakalı, rekabetçi, erkekliğe dair olan tüm süreçleri (askerlik, sünnet gibi) tamamlamış, ev geçindiren biri konumundadır. Dolayısıyla bu özellikleri barındırmayanların ötekileştirilmesi ya da yeterliliklerini bu sayılan unsurlara sahipse ispatlayabileceği algısının dışındaki erkeklerden madun olarak sayılabilecek erkeklere yer veren öyküler incelenmiştir.

Bu çalışmada, Murathan Mungan tarafından derlenen öykülerinin temel sorunsalı konumunda bulunan "erkeklik" kimliğinin ve bu kimliğin ötekileştirdiği madun erkek kimliğinin öyküleştirilerek kurmacaya monte edilmesinin izlerini sürmek hedeflenmiştir. Bu analiz yapılırken de Connell'ın kullandığı madun kavramının kökeninin, tarihsel süreçte kavramı ortaya çıkaran fikirlerin, madun diye tabir edilen kesimin özelliklerinin ne olduğu incelenmiştir.

Gramchi tarafından ortaya konan madun kavramının Connell tarafından erkeklik çalışmalarına kazandırılması neticesinde bu kimliğin atfettiği roller ve davranışların edebiyat yoluyla bir nebze de olsa somutlaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Avustralyalı sosyolog Connell tarafından kavramsallaştırılan hegemonik erkeklik ve madun erkeklik nosyonunu edebî dünyaya taşıyarak bu kavramın ve ötekileştirilen erkeklerin izini kurmaca metinlerde arayan bu çalışma, edebiyat ve sosyoloji alanlarının bir araya getirildiği disiplinlerarası bir yaklaşımla oluşturulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Atak, S. (2021). *Kahvehane müdavimi erkeklerin erkeklik deneyimleri ve toplumsal cinsiyet temelli şiddete bakış açıları üzerine niteliksel bir araştırma* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
2. Ayhan, F., & Barutçu, A. (2023). Hegemonik erkeklikten erkekliğin kırılganlığına: *The Power of the Dog* filminde homososyal ilişkiler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(4), 113-130.
3. Bozok, M. (2009). Feminizmin erkekler cephesindeki yankısı: Erkekler ve erkeklik üzerine eleştirel incelemeler. *Cogito Dergisi, 58*, 269-284.
4. Bozok, M. (2011). *Soru ve cevaplarla erkeklikler*. Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği.
5. Cengiz, K., Tol, U. U., & Küçükural, Ö. (2004). Hegemonik erkekliğin peşinden. *Toplum ve Bilim, 101*, 50-70.
6. Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler* (N. Konukcu, Çev.). Phoenix.
7. Connell, R. W. (2022). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev., 5. basım). Ayrıntı Yayınları.
8. Çelik, A. (2022). *Gayatri Chakravorty Spivak'ın madun kavramı bağlamında Filistinli kimliğinin Batı medyasında temsil edilmesi* (Yayımlanmış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
9. Dilben, F. (2021). Aşina olunan beş vakitli gün: Mütedeyyin erkeklerin sekülerleşme pratikleri. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 8*(1), 88-105.
10. Doğan, E. (2019). *Maduniyet çalışmaları ve Sait Faik Abasıyanık öykülerinde madunluk üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
11. Ezgin Ağıllı, S., & Açık Turğuter, E. (2021). "Feminen" alanlarda erkek(lik)ler: Düşünceler, önyargılar, deneyimler. *Fe Dergi, 13*(1), 1-15.
12. Gezici, N. (2022). *Türkiye'de maduniyet çalışmaları üzerine kuramsal bir araştırma* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
13. Hooks, B. (2004). *Değişme isteği: Erkekler, erkeklik ve sevgi*. BGST Yayınları.

14. Köse, H., & Çelik, A. (2023). "Anlatma izni" kavramı odağında Filistinli madun kimliğinin haber anlatı diline yansıması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 11*(1), Mart 2023.
15. Manap, H. M. (tarih yok). *Konuşan ama duyulmayan daimi öteki: Madun* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
16. Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik erkeklik: Formülasyon, yeniden formülasyon ve genişleme* (Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisiyatifi, Çev.). Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
17. Mungan, M. (2021). *Erkekler yalnızlıklar*. Metis Yayınları.
18. Özbay, C. (2013). Türkiye'de hegemonik erkekliği aramak. *Doğu Batı, 63*, 185-204.
19. Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkânsız iktidar*. Metis Yayınları.
20. Selek, P. (2018). *Sürüne sürüne erkek olmak*. İletişim Yayınları.
21. Sığın, A., & Canatan, A. (2018). Connell'ın erkeklikler teorisinde işbirlikçi erkek, madun erkek ve marjinal erkek: Hegemonik erkekliğin kavramsal hegemonyası. *Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(32), 163-175.
22. Taş Öz, P., & Yiğit, Z. (2021). Madunun kentteki gölgesi: *Zerre*. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, 38*, 174-187.
23. Topcu, Ş. (2012). *1980 sonrası Türk öyküsünde erkek ve erkeklik olgusu* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
24. Türkoğlu, B. (2014). Fay hattında erkeklikler: Çalışma ve işsizlik ekseninde erkekliğe bakış. *Mülkiye Dergisi, 37*(4), 33-61.
25. Yetişkin, E. (2013). Postkolonyal çalışmalardan neler öğrenebiliriz? *13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi*, Ankara.
26. Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk toplumunun erkeklik algısı. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, 3*(1), Ocak 2010.

Tüketici Gücünün Yükselişi-Boykotun Sosyal Etkileri

Esra ÇOKDİLLİ
Necmettin Erbakan Üniversitesi
esraecer3@gmail.com

Ali Erkam YARAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi
aeyarar@erbakan.edu.tr
0000-0002-0919-314X

Boykot, politik ya da sosyal değerlere uygun bir değişimin desteklenmesi amacıyla belirli ürün, hizmet veya markaların kullanılmasının bir şekilde sürdürülebilir olarak reddedilmesidir. Tüketiciler boykotlara katılarak, değişim ya da tepkilerini ilan edebilmekte, bu çerçevede boykot hakkında duruşlarını/tutumlarını sergileyebilmektedir. Bu bireysel tepki ve tutum bireyler üzerinde araştırılması gereken davranışı şekillendirir. Bu çalışma bireylerin boykot konusundaki davranış ve tutumlarını incelemektir. Bu bağlamda bireylerin boykot hakkında sahip olduğu bilgiler ve bilgiye ulaştıkları bilgi kaynakları, boykotun sosyal hayatta yarattığı değişiklikler ve boykotun sonucu ve geleceği konuları, davranışın nedenini ortaya çıkarabilecek konu başlıkları olarak söylenebilir. Literatürde yer alan araştırmalar, boykotların genellikle etik, politik veya sosyal sebeplerle şekillendiğini ve dijitalleşme ile sosyal medya etkisiyle boykotların hızla yayıldığını göstermektedir. Araştırma, nitel yöntemle ve fenomenolojik desen çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım, bireylerin boykot hakkındaki bilgilerine ve boykotun anlamına dair görüşleri üzerine odaklanmıştır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış mülakatlar tercih edilmiştir. Katılımcılar, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle seçilmiş; veriler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, bireylerin boykot hakkındaki bilgiyi genellikle sosyal medya platformlarından öğrendiklerini ve bu platformların boykotun yayılmasını kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Boykotun toplumsal yardımlaşma hislerini güçlendirdiği ve tüketim alışkanlıklarını yeniden değerlendirmelerine sebep olduğu belirlenmektedir.

Katılımcı Seçimi ve Veri Analizi:
Araştırma, *görüşme, yarı yapılandırılmış sorular ile* gerçekleştirilecektir. Örneklem, maksimum çeşitlilik yöntemi ile seçilecek ve 20 katılımcıdan veri toplanacaktır. Toplanan veriler, içerik analiz yöntemiyle incelenerek

Beklenen Katkılar:
Bu çalışma, bireylerin boykot hakkında sahip olduğu bilgiler ve bilgiye ulaştıkları bilgi kaynakları, boykotun sosyal hayatta yarattığı değişiklikler ve boykotun sonucu ve geleceği konuları, davranışın nedenini ortaya çıkarabilecek konu başlıkları ve genel olarak boykotun değiştirdiklerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Dijital Oyun İllüstrasyonlarında Tarihi Dönem Betimlemeleri Üzerine Bir İnceleme

Şerife Seda BOZPOLAT
Öğretim Görevlisi, Üsküdar Üniversitesi, Çizgi Film ve Animasyon Bölümü
Dokuz Eylül Üniversitesi, Resim- İş Öğretmenliği Doktora Programı
sedabozpolat@gmail.com
Orcid ID: 0000-0002-7574-953X

Bahar SOĞUKKUYU POYRAZ
Doçent Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, Resim- İş Eğitimi Ana Bilim Dalı
bahar.sogukkuyu@deu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-6962-946X

Özet

İnsanoğlu geçmişten günümüze kendini ifade etmek ve iletişim kurmak için sanatı kullanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan olaylar kültürel, toplumsal miras olarak sanatın farklı görselleştirme yöntemleri yardımıyla kaydedilebilmekte ve bu görseller üzerinden ders niteliğinde nesiller arası aktarılmaktadır. Dijital oyun, animasyon gibi canlandırma projeleri de günümüz teknolojileri yardımıyla görsel anlatım türü olarak kullanılmaktadır. Dijital oyunlar görsel anlatı olarak her yaştan insana uygun şekilde hazırlanabilmekte ve çağın teknolojisiyle kolay ulaşılabilir olmaktadır. Bu sebeple dijital oyun tasarımları tarihi dönemlerin görsel betimlemeleriyle hazırlanabilmekte böylece oyunculara ulaşması ve oyuncuların deneyimlemesi sağlanabilmektedir. Ayrıca dijital oyun tasarımlarıyla birlikte tarihi dönemler yeniden canlandırılarak kalıcı görsel kaynak haline de getirilmektedir. Oyunun geçtiği tarihi dönemi anlatan ve oyun senaryosuna göre hazırlanan karakter- konsept tasarımları sayesinde oyun evreni görselleştirilmektedir. Dijital oyun evreninin geçtiği tarihi döneme göre hazırlanan mekân, eşya, renk, ışık, karakter tipolojisi, jest ve mimik gibi ögeler karakter- konsept tasarımını oluşturmakta ve oyuncuyla oyunun geçtiği tarihi dönemi buluşturmaktadır. Dijital illüstrasyon, bir metni, kavramı, olayı ya da bilgiyi görselleştirerek açıklamayı sağlayan görsel iletişim aracıdır. Dijital oyun tasarımları için hazırlanan karakter- konsept tasarımları ilk olarak dijital illüstrasyonla tasarlanmakta, sonrasında 3D, 2D olarak canlandırılmakta ve dijital oyun evrenine yerleştirilmektedir. Dijital oyun illüstrasyonlarıyla başlayan karakter- konsept tasarımı, dijital oyun tasarımlarının temelini oluşturmaktadır. Dijital oyun karakter- konsept tasarımı kapsamında hazırlanan dijital oyun illüstrasyonları, dijital oyun evreninin geçtiği tarihi dönemin toplumsal ve kültürel görsel imgelerini yansıtarak dönemi görselleştirmeye ve oyunun hikayesini anlatmaya yönelik hazırlanmaktadır. Bu çalışmaya örneklem olarak seçilen Assasin's Creed: Unity dijital oyunu tarihi dönem olarak Fransız İhtilali döneminde geçmektedir. Bu çalışmanın amacı, oyunun geçtiği tarihsel dönemin dijital oyun illüstrasyonları üzerinde görselleştirilme biçimleri ve kullanılma şeklini incelemektir. Bu çalışmada Assassin's Creed dijital oyununun geçtiği tarihi dönemi görselleştirip izleyiciye aktarabilmek adına karakter- konsept tasarımı için hazırlanan orijinal dijital oyun illüstrasyonlarında kullanılan imgeler göstergebilimsel yöntem ile incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun Tasarımı, Karakter- Konsept Tasarımı, Dijital Oyun İllüstrasyonları, Görsel Betimleme, Tarihi Dönem Görselleştirmesi.

Abstract

Human beings have been using art to express themselves and communicate from past to present. Events throughout the history of humanity can be recorded as cultural and social heritage with the help of different visualization methods of art, and these visuals are transferred between generations as a lesson. Animation projects such as digital games and animations are also used as a type of visual narrative with the help of today's technologies. Digital games can be prepared as visual narratives for people of all ages and are easily accessible with the technology of the age. For this reason, digital game designs can be prepared with visual depictions of historical periods so that players can reach and experience them. In addition, with digital game designs, historical periods are revitalized and turned into permanent visual resources. The game universe is visualized through character-concept designs that describe the historical period in which the game takes place and are prepared according to the game scenario. Elements such as space, objects, color, light, character typology, gestures and mimics prepared according to the historical period in which the digital game universe takes place constitute the character-concept design and bring the player and the historical period in which the game takes place together. Digital illustration is a visual communication tool that explains a text, concept, event or information by visualizing it. Character-concept designs prepared for digital game designs are first designed with digital illustration, then animated in 3D, 2D and placed in the digital game universe. Character-concept design, which starts with digital game illustrations, forms the basis of digital game designs. Digital game illustrations prepared within the scope of digital game character-concept design are prepared to visualize the period and tell the story of the game by reflecting the social and cultural visual images of the historical period in which the digital game universe takes place. The Assasin's Creed: Unity digital game, which was selected as the sample for this study, is set in the French Revolution period. The aim of this study is to examine the ways in which the historical period in which the game takes place is visualized and used in digital game illustrations. In this study, the images used in the original digital game illustrations prepared for character-concept design in order to visualize and convey the historical period in which the Assassin's Creed digital game takes place to the audience were examined with the semiotic method.

Keywords: Digital Game Design, Character- Concept Design, Digital Game Illustrations, Visual Description, Historical Period Visualization.

Giriş

Günlük hayatta insanoğlunun karşılaştığı ve görme duyusu yardımıyla algıladığı nesneler ve bu nesnelerin üzerinde bulunan simge, sembol, işaret, renk, görsel, vb. evrensel ve kültürel kodlara sahip işaretler üzerinden bilgi edinme süreci «Görsel İletişim» olarak tanımlanabilmektedir. "Bütün bu örneklerden yola çıkarak görsel iletişim nedir? diye sorduğumuzda, simge, işaret, resim, fotoğraf vb. gibi göz duyusuna hitap eden içeriklerle oluşturulmuş bir iletişim biçimi olarak cevaplandırılabilir." (Bilginer Erdoğan, 2021, s. 115) Görseller üzerinden iletişim kurma yöntemi insanlık tarihinin ilk çağlarına dayanmaktadır. Primitif dönemde mağara duvarlarına yapılan resimler, antik medeniyetlerdeki duvar resimleri, mitolojik anlatımlar hatta günümüz modern, çağdaş sanat anlayışında belli semboller, nesneler, imgeler üzerinden görsel anlatım yapılmaktadır. Mağara resimlerindeki bu görsel anlatımlar dönem insanının kimi zaman kendilerini korumak kimi zaman kendilerinden büyük gördükleri varlıkların gücüne sahip olmak, kimi zaman da hayatlarına bolluk bereket getirmek gibi amaçlarla gerçekleştirdikleri ritüeller olarak tarihe geçmiştir. Yazılı kaynak olmaması sebebiyle kesin olmasa da mağara

dönemi sanatıyla dönem insanının kendilerinden bir iz bıraktıkları düşünülse de bu çizimleri daha çok dönemsel şartlar doğrultusunda hayatta kalabilmek amacıyla yaptıkları ileri sürülmektedir. (Gombrich, 2009, s.39-44) Görsel iletişim yoluyla anlatım yapma durumu mitolojik, dini hikayelerin anlatımı, tanrısal güzellik arayışı ve kahramanlık hikayelerinin görselleştirilmeleri şeklinde Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinin sanatında görülmektedir. Bu dönemlerde hazırlanan bu eserler yine görsel iletişim yoluyla hem o dönem insanına hem de sonraki nesillere bu bilgileri aktarımı yapmaktadır. Ayrıca yine bu eserler tarihi görsel kaynak olarak da günümüzde kullanılabilmektedir. İnsanlık tarihine bakıldığında her çağın veya dönemin sanat, tasarım anlamında görsel iletişimi kullandığı söylenebilir. Her dönemin ihtiyaçlarına göre sanat, tasarım alanları içerik, malzeme ya da hazırlandığı platform, mekân olarak değişmekte şekillenmektedir. Görsel iletişim yoluyla şekil, sembol, nesne, renk, kompozisyon gibi içerikler yardımıyla anlatımlar yapılmakta farklı alanlarda kullanılmaktadır. Yapılan bu anlatımlar göstergelerin işaret ettiği olay, olgu, mesaj ya da hikâyeden izler barındırmakta sadece görsele bakılarak anlaşılmasını sağlamaktadır.

Geçmiş dönemlerde duvar resimleri, heykeller, rölyefler üzerine yerleştirilen göstergeler günümüz teknolojisiyle beraber sinema, animasyon, dijital tasarım, dijital oyun gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Bu göstergeler ve görsel iletişim yardımıyla geçmiş tarihi dönemlerin görsel anlatımları da yapılabilmektedir. Dijital oyunlarda da tarihi, fantastik, vb. kurgular yardımıyla sanal bir ortamda hem oyun evreni anlatılmakta hem de oyuncuların bu olayı deneyimlemesi sağlanmaktadır. Dijital oyunlar için hazırlanan karakter- konsept tasarımları, dijital oyun illüstrasyonları yardımıyla oyuncu ve oyun arasında görsel iletişim kurarak oyun senaryosundaki olayları anlatmaktadır.

1.Oyun ve Dijital Oyun Tasarımı

Oyun, belli sınırları ve kuralları olan, sanal ya da gerçek bir mekâna sahip, kişi ve grupların gönüllü olarak katıldığı ve "–mış" gibi yaparak fiziksel, bilişsel, zihinsel ilerledikleri aktivitelerdir. Bu aktivitelerde katılımcılar bir amaca yönelik hareket etmekte, kurallara uyarak seviye atlamakta ya da düşmektedir. Her türden oyunda hem kişisel gelişim gösterme hem de seviye ilerleme hedefleri doğrultusunda oyuncular güdülenmekte gönüllü şekilde oyuna devam etmektedir.

> "Oyun, zaman ve mekân açısından belirli sınırlar dahilinde, serbestçe kabul edilen ve fakat mutlak surette bağlayıcı olan kurallara göre icra edilen, kendi içinde bir amacı olan ve gerilim, neşe ve «olağan hayattan farklı» olduğuna dair bir bilincin eşlik ettiği, gönüllü bir faaliyet veya uğraştır." (Huizinga, 2023, s. 46)

20 yüzyıldan itibaren teknolojinin gelişmesiyle birlikte dijital oyunlar insan hayatında yerini almıştır. Video oyunlarıyla başlayan dijital oyunlar, bilgisayar ve internetin yaygınlaşmasıyla daha çok insana ulaşmıştır. Dijital oyunlar, sanal mekanlara ve çeşitli türlere sahip, çevrimiçi ve çevrimdışı oynanabilen, bir veya birden fazla oyuncuyla katılınabilen oyun türüdür. Dijital oyun tasarımları türüne göre bir oyun tasarımı çerçevesinde oluşturulmakta, bu senaryoya uygun karakter- konsept tasarımlarıyla görselleştirilip 3 boyutlu, 2 boyutlu, vb. görsel tasarımı hazırlanmakta ve yazılımı hazırlanıp oyuncu deneyimine sunulmaktadır. Hem manuel hem dijital oyunların temeli, olayları canlandırmak, "-mış" gibi yapmak üzerine kuruludur. Bu nedenle dijital oyunlar sayesinde insanoğlunun gerçek hayatta gerçekleştiremeyeceği ya da bulunamayacağı olay, olgu, mekân, vb. olguları deneyimlemesi sağlanabilmektedir. Örneğin dijital oyun sayesinde oyuncular sanal olarak fantastik bir dünyaya ışınlanabilmekte ya da yüzyıllar öncesinde tarihe geçmiş bir olayın baş karakteri olabilmektedir.

2.Karakter- Konsept Tasarımı ve Dijital Oyun İllüstrasyonları

Karakter- konsept tasarımı hazırlanacak olan dijital oyunun türüne, hikayesine, mesajına ve animasyon tekniğine göre hazırlanmaktadır. Karakter tasarımı ve Konsept tasarımı kimi zaman ayrı olarak incelense de tasarım temelinde birbirini destekleyen ve birbirine odaklı hazırlanan tasarımlardır. "Karakter tasarımı, kişilerin psikolojilerinin, tavır ve davranışlarının dış görünüşleri ile birlikte oluşturuldukları bütündür." (Özanık, 2022, s. 9) Karakter tasarımları, dijital oyun projesinin senaryosuna, karakterin psikolojik, fizyolojik ve sosyolojik özelliklerini yansıtacak şekilde tasarlanan figür görselleştirmeleridir. Karakter tasarımında figürün duruşu, anatomik özellikleri, silüeti direkt karakteri anımsatacak şekilde görselleştirilmektedir. Bunun yanı sıra karakter tasarımında aksesuar ve kostümler de karakter yapısına ve konsepte uygun şekilde hazırlanmaktadır. Konsept tasarımı ise kavram anlamına gelmekte ve karakter tasarımını da içerisine alacak şekilde hikâyeyi görselleştirme sanatıdır "Kavram tasarımı oyun dünyasının ve karakterlerin tüm gerekli ögelerini temsil eden, kendisine özel ve diğerlerine göre farklılıklarını ortaya koyan bir tasarım aşamasıdır. Bu süreç oyunun görsel kimliğinin oluşturulmaya başladığı ilk süreçtir." (Soyluçiçek, 2019, s. 320) Konsept tasarımı, dijital oyun görselleri hazırlanırken yine oyunun senaryosuna ve özelliklerine uygun şekilde hazırlanan mekân, eşya, animasyon tekniği, ışık, karakter gibi bütün özelliklerin bir konsept yani kavram çerçevesinde hazırlanması durumudur. Karakter-konsept tasarımları renk, figür tiplemesi, ışık, mekân, kıyafet, eşya, vb. görsel materyallerin tasarlanmasıyla dijital oyun tasarımlarının temelini oluşturmaktadır. Karakter-konsept tasarımları eskizleri oluşturulduktan sonra çizim, modelleme gibi tasarım ekiplerine bütün animasyonun oluşturulmasında yol göstermekte ve tüm hikâyeye can vermektedir.

Karakter- konsept tasarımları çoğunlukla klasik ve dijital illüstrasyon teknikleriyle hazırlanmaktadır. Günümüzde bir dijital oyun tasarımının bütün görsel dünyasının tasarım aşamalarını gösteren sanat kitapları hem dijital olarak hem basılı olarak yayınlanmaktadır. "The Art of …" adıyla yayınlanan bu sanat kitapları dijital oyun tasarımı için hazırlanan eskizler, karakter- konsept tasarımları, kullanılacak özel simge ve semboller, oyun için gerekliyse storyboard tasarımları gibi görsel bütün materyallerin bir araya toplanmasıyla oluşturulmaktadır. Bu sanat kitapları sayesinde oyun tasarımlarının bütün görselleştirilme süreçleri oyuncuyla paylaşılmış olmaktadır. Bir dijital oyun tasarımı için hazırlanan sanat kitaplarındaki karakter- konsept tasarımlarının dijital illüstrasyon tekniğiyle hazırlandığı gözlemlenmektedir. Dijital oyun illüstrasyonları, dijital oyun tasarımlarının görsel anlamda nasıl biçimlendirileceğinin planlanmasını sağlayan illüstrasyonlardır. Dijital oyun illüstrasyonları yardımıyla yapılan bu planlamada karakter, mekân, eşya, kıyafet, renk, ışık, arayüz, ikon vb. ögeler planlanmaktadır. Bu ögeler karakter- konsept tasarımı başlığı altında toparlanmakta ve her oyun için ayrı hazırlanıp sanat kitabı olarak basılmaktadır.

3.Tarihi Dönem Görselleştirme ve Dijital Oyun Tasarımı

Dijital oyun tasarımlarında, simge ve sembol kullanımı, karakter-konsept tasarımı, renk-ışık seçimi, vb. birçok tasarım ürünü yardımıyla senaryoya uygun tasarımlar görselleştirilmektedir. Gerek tarihi gerek güncel gerekse kurgu herhangi bir dönemin ya da hikâyenin dünya, insan, yaşam şartları gibi durumlarının görselleştirilmesiyle olay anlatımları sağlanmaktadır. Bu olay anlatımları görsel sanat alanlarının hepsinde yapılabilmektedir.

> "İmgeler başlangıçta orada bulunmayan şeyleri gözde canlandırmak amacıyla yapılmıştır. Zamanla imgenin canlandırdığı şeyden daha kalıcı olduğu anlaşıldı. Böyle olunca imge bir nesnenin ya da kişinin bir zamanlar nasıl göründüğünü -böylece konunun eskiden başkalarınca nasıl göründüğünü de- anlatıyordu. Daha sonraları

> imgeyi yaratanın kendine özgü görüşü de yaptığı kaydın bir parçası olarak kabul edildi." (Berger, 2016, s. 10)

Dijital oyun tasarımlarının görselleştirilmesi için karakter- konsept tasarımı içinde hazırlanan dijital oyun illüstrasyonları da kimi zaman gerçek dünya olaylarının tarihsel bir döneminin ya da yaşanabilecek bir olay örgüsünün kurgulanması için kimi zaman da dünya dışı fantastik olayların görselleştirilmesi için hazırlanmaktadır. Hazırlanan bütün dijital oyun illüstrasyonları önce oyunun tasarım tekniğine göre, 3 boyutlu, 2 boyutlu vb. görselleştirilmektedir. Dijital oyun tasarımının son haliyle görsel tasarımlar hikâyenin canlandırılmasını ve gerçek görselleştirmelere dönüşüp her yaştan oyuncuya ulaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu görselleştirmeler sayesinde dijital oyun tasarımları, tarihi, güncel ya da kurgu hikayelere hem görsel kaynak oluşturmakta hem de oyuncuların bu durumları deneyimlemesini sağlamaktadır. "Dijital oyun, resmi kurallar sistemi oluşturmayı ve aynı zamanda belirli bir kültürel ve sosyal bağlam ile deneyim tasarlamayı içermektedir. Dijital oyun tasarımı bireylerin tasarım sürecinde dijital oyuna dair anlam dünyasını şekillendirmeyi hedef almaktadır." (Buluş ve Buluş, 2020, s. 2) Dijital oyun illüstrasyonları ile hazırlanan karakter- konsept tasarımları tarihten seçilen özel bir olay için hazırlandığında tarihi olay yeniden görselleştirilerek görsel yeni kaynak oluşturulmakta, tarihi olay canlandırılmış ve anlatılmış olmakta ve dijital oyun tasarımına dönüştürülerek oyuncu kitlenin geçmiş tarihli bir olayı sanal olarak deneyimlemesi sağlanmaktadır.

4.Veri Analizi ve Yöntem

Bu çalışmada, dijital oyun illüstrasyonları üzerinden tarihi bir dönemin ne şekilde betimlendiği, örneklem olarak seçilen Assasin's Creed: Unity dijital oyun tasarımının "The Art of Assasin's Creed: Unity" sanat kitabında bulunan dijital oyun illüstrasyonlar arasından seçilip incelenmiştir. Dijital oyun illüstrasyonlarının tarihi dönem betimlemeleri üzerine tartışılan bu çalışma, göstergebilimsel analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

5.Tartışma ve Bulgular

"The Art of Assasin's Creed: Unity" kitabının içeriğinde oyun tasarımının son haline gelmeden önce hazırlanan karakter- konsept tasarımları orijinal çizimleri, eskiz, illüstrasyon, sahne, renk seçimi, kadraj gibi sanat aşamalarının tümü bulunmaktadır. "The Art of Assasin's Creed: Unity" kitabı Assasin's Creed:Unity dijital oyununun geliştiricisi Ubisoft Entertainment tarafından 2014 yılında yayınlamıştır.

Şekil 1.
Assasin's Creed: Unity orijinal tanıtım görseli

Assasin's Creed dijital oyun serisinin sekizinci oyunu Assasin's Creed: Unity, yapımcı şirket

olarak Ubisoft, geliştirici olarak Ubisoft Montreal tarafından 2014 yılında piyasaya sürülmüştür. Assasin's Creed: Unity, Tarihi Aksiyon- Macera oyun türünden 3 boyutlu dijital oyun tasarımı olarak geliştirilmiştir. (https://www.ubisoft.com/en-gb/game/assassins-creed/unity) Assasin's Creed: Unity dijital oyunu gerçek dünya olaylarının kurgusal bir tarihinde, 1789 Fransız Devrimi döneminde geçmektedir. Assasin's Creed: Unity dijital oyununun ana hikayesi 1789- 1794 yılları arasında Paris'te başka karakter Arno Dorian üzerinden şekillenmektedir. Arno Dorian, Fransız Devriminin ardındaki gerçek güçleri ortaya çıkarmak için yola çıkan bir ekibe kimliği belirsiz bir suikastçı olarak katılmaktadır. Assasin's Creed: Unity dijital oyununun hikayesinde Arno Dorian karakterinin asıl amacı kendini evlat edinen babasının katillerini bulmaktır. (https://assassinscreed.fandom.com/wiki/Assassin%27s_Creed:_Unity)

Assasin's Creed: Unity dijital oyun evreninin geçtiği Fransız Devrimi dönemi ise 18. Yüzyılda Kral 16. Louis ve eşi Marie Antoinette'in yanlış ekonomi politikası, savurgan harcamalarıyla Fransa iflas noktasına gelmiştir. Bu dönemde halk açlıktan kırılırken Saray halkı şaşaalı partilerine, eğlencelerine devam etmekteydi. Bu dönemde açlık çeken halk için Marie Antoinette'in "Ekmek yoksa pasta yesinler" cümlesi olay olmuştur. Fransız Devrimi döneminde idam cezası alan kişilerin hayatına giyotin ile son verilmekteydi. Kral 16. Louis ve eşi Marie Antoinette de idam cezasına çarptırılmış ve giyotin ile hayatlarına son verilmiştir.

Şekil 2- 3- 4.
Arno Dorian Karakter Tasarımı İllüstrasyonları (Assasin's Creed: Unity)

Assasin's Creed: Unity oyunu için hazırlanan karakter-konsept tasarımında ana karakter Suikastçı Arno Dorian da dahil bütün karakterlerin dönemin Fransız kültürünü yansıtacak şekilde tasarlandığı dikkat çekmektedir. Assasin's Creed: Unity dijital oyunu karakter- konsept tasarımına hazırlanan dijital oyun illüstrasyonlarından Arno Dorian karakterinin görselleri şekil 2, 3 ve 4'te verilmektedir. Arno Dorian karakterinin hem dönemin ve ülkenin kültürel, sosyolojik özelliklerini hem de karakter kişiliğinin psikolojik ve oyundaki görev özelliklerini yansıtacak şekilde tasarlandığı dijital oyun illüstrasyonlarına bakılarak söylenebilmektedir. Fransız devrimi döneminde fotoğraf gibi görsel kaynaklar bulunmaması sebebiyle bu dönemde yapılan yağlı boya gibi sanat eserleri görsel kaynak olarak kabul edilmektedir. (Şekil 5) Bu nedenle bu dönemde yapılan eserler üzerinden görsel karşılaştırma yapıldığında karakterin kıyafet ve aksesuarlarının döneme uygun şekilde tasarlandığı söylenebilmektedir. Ayrıca karakter anatomi yapısı da oyundaki görevi olan Suikastçı konumunu yansıtacak şekilde fit ve dinamik tasarlandığı görülmektedir. Bu bağlamda yine Suikastçı tanımının görsel anlamda

pekiştirilmesi için Arno karakterinin kıyafet tasarımında kapüşon, eldiven, gizli silah eklemeleri yapıldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 5.
Rouget de L'Isle chantant La Marseillaise, Isidore Pils, 1849

Öncelikle ana karakter Arno Dorian olmak üzere, eğer takım olarak oynanıyorsa diğer suikastçılar da dahil, oyunda görülen bütün figürler Fransız Devrimi dönemini yansıtacak kostüm ve aksesuarlar ile tasarlanmışlardır.

Tablo 1.
Arno Dorian Karakter Tasarımı Göstergeleri (Assasin's Creed: Unity)

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
Ana Karakter	- Arno Dorian	- 18. Yüzyıl Fransa'sında suikastçı - 1789 Fransız Devrimi dönemi Fransa giyim.
Kostüm	-Renkli Smokin, Beyaz gömlek, Fular -Tokalı Çizmeler ve kemerler -Fransız Bayrağı renkleri -Kılıç, eski tip silah -Yelek Zinciri, Kıyafet üzeri süs detayları -Kimliği anlaşılmasın diye kapüşon -Eldivenler	- 18. Yüzyıl Fransa kültürü, sanatı, Yaşam özellikleri. - 1789 Fransız Devrimi Dönemi Tarihi olay anlatımı.

Arno Dorian karakterinin dijital oyun illüstrasyonlarına bakıldığında karakter kostümünün Fransız Bayrağının renklerini de içeren bir smokin şeklinde tasarlandığı görülmektedir. Böylece oyunun geçtiği dönem ve ülkeyi kostüm tasarımı üzerinden yansıttıkları söylenebilmektedir. Ayrıca karakterin smokini üzerine eklenen zincir toka detayları, uzun çizmeleri, boynundaki fuları ve beyaz gömleğiyle tarihi dönemin modası görsel olarak aktarılmaktadır. Arno Dorian karakterinin uzun saçlarını kapatan ve tanınmamasını sağlayan kıyafetine ek kapüşonu, eldivenleri, kılıç ve silah ayrıntıları hem suikastçı kimliğini hem de 1789'da başlayan Fransız İhtilali dönemini yansıtacak şekilde tasarlandığı söylenebilmektedir.

Şekil 6.
Notre Dame Katedrali Dijital Oyun İllüstrasyonu

Şekil 7.
Notre Dame Katedrali

Şekil 8.
Notre Dame Katedrali İç Mekân İllüstrasyonu

Şekil 9.
Notre Dame Katedrali İç Mekân Dijital Oyun

Assasin's Creed: Unity dijital oyunu, karakter- konsept tasarımında 18. Yüzyıl Fransız Devrimi dönemini anlatmak için hem devrimin hem de Fransa'nın simgeleri olan özel mekanların kullanıldığı görülmektedir. Bu mekanlar dijital oyun illüstrasyonları olarak hazırlanıp oyun tasarımı içinde görselleştirilmiştir. Dönemi ve Fransa'yı yansıtan mekanlardan biri olan Notre Dame Katedrali dijital oyun illüstrasyonu olarak görselleştirilen mekanlardan biridir. Assasin's Creed: Unity dijital oyununda Arno karakteri ile Notre Dame Katedrali içinde gerçekleştirilecek görevler için mekân tasarımının hem dış hem de iç mekân dijital oyun illüstrasyonlarının hazırlandığı görülmektedir. (Şekil 6- 9) Notre Dame Katedralinin iç mekân illüstrasyonunda ünlü vitray camları da görselleştirilmiş ve dramatik bir ışıkla mekân aydınlatılarak, mekân üzerinden hem oyunun hem de tarihi olayın dramatik yapısı görsel olarak sunulmuştur. Ayrıca Assasin's Creed: Unity dijital oyun illüstrasyonu olarak hazırlanan iç mekân görseline Arno Dorian karakterinin karanlık, yüzü görünmeyecek şekilde eklendiği ve gizemli duruşunun aktarıldığı gözlemlenmektedir. Ayrıca dış mekân için hazırlanan dijital oyun illüstrasyonunda dönemin kaotik durumunu anlatacak şekilde sisli bir görüntü ve yine dönemin teknolojisini gösterecek şekilde kanal üzerinde yelkenli gemilerin görselleştirildiği dikkat çekmektedir.

Şekil 10.
Versailles Sarayı

Şekil 11.
Versailles Sarayı Dijital Oyun İllüstrasyonu

Versailles Sarayının da yine Notre Dame Katedrali gibi Assasin's Creed: Unity dijital oyununun geçtiği mekanlardan biri olarak dijital oyun illüstrasyonu olarak hazırlanıp hedef kitleye sunulduğu görülmektedir. Assasin's Creed: Unity dijital oyun illüstrasyonunda Versailles sarayı, dönemin halk ve saray çatışmasını ve hayat farklılığını anlatabilmek adına direkt gösterilmemesi dikkat çekmektedir. Versailles Sarayının, şehrin halkın yaşadığı kısmından kompozisyonun sol üst köşesine konumlandırıldığı, halkın yaşadığı şehir tarafının karanlık, ışıksız görüntüsüne karşın bütün ışıkları yanan ve ışıltılı görselleştirildiği

görülmektedir. Bu görselleştirmeyle beraber Fransız Devrimi döneminde halkın aç ve çaresiz yapısına rağmen sarayda ihtişam ve eğlencenin devam ettiği vurgulanmaktadır.

Şekil 12.
Eyfel Kulesi

Şekil 13.
Eyfel Kulesi Dijital Oyun İllüstrasyonu

Eyfel Kulesi ve Paris Yeraltı Tünel ve Mezarları da yine Assasin's Creed: Unity dijital oyununun geçtiği mekanların içinde bulunmaktadır. Eyfel Kulesi ve Paris Yeraltı Tünel ve Mezarları yine hem Fransa'yı hem de Fransız Devrimini oyun içinde görselleştirmek adına dijital oyun illüstrasyonu olarak hazırlanmıştır.

Şekil 14- 15.
Paris Yeraltı Tünel ve Mezarları İllüstrasyonu

Şekil 16.
Paris Yeraltı Tünel ve Mezarları Dijital Oyun

Assasin's Creed: Unity dijital oyununun hem son halinde hem de karakter- konsept tasarımı için hazırlanan dijital oyun illüstrasyonlarında Giyotin görsellerinin oldukça fazla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Fransız devrimi döneminde kullanılan giyotin ile idam cezası görselleri, 18. yüzyıl Fransız hukuk ve yönetim düzeniyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu nedenle oyun tasarımı içerisinde ve dijital oyun illüstrasyonlarında kullanılan giyotin görseli ile tarihi dönem anlatımı yapıldığı söylenebilmektedir.

Şekil 17.
Giyotin Dijital Oyun İllüstrasyonu

Şekil 18.
Giyotin

Assasin's Creed: Unity dijital oyun illüstrasyonlarında betimlenen halk sahnelerinin kıyafet ve duruş olarak dönem halkının fakirliğini, çaresizliğini temsil edecek şekilde konsept tasarımına dahil edildiği gözlemlenmektedir. Saray sahnelerinde ise saray halkının yine tarihi kaynaklara uygun zenginlik ve şaşaa içinde beyaz peruktan saçları, abartılı makyajları, kabarık etekli gece elbiseleri ve smokinleri ile dans eden, pasta yiyen figürler olarak konsept tasarımına eklendikleri dikkat çekmektedir. Assasin's Creed: Unity dijital oyunu için tasarlanan mobilya, porselen, saç, makyaj, peruk, kıyafet ve iç mimari tasarımlar gibi dijital oyun illüstrasyonlarının hem 18. yüzyıl Fransa kültürünün hem de Rokoko sanatının oyun üzerinden karakter konsept tasarımıyla beraber izleyiciye aktarıldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 19.
Halka Yol Gösteren Özgürlük, Eugene Delacroix – 1830

Şekil 20.
Tablonun Dijital Oyun İllüstrasyonu olarak oyun

Assasin's Creed: Unity dijital oyununun hem son halinde hem de karakter- konsept tasarımı için hazırlanan dijital oyun illüstrasyonlarında Fransız Devrimi dönemini anlatan ve aynı dönemde yapılmış olan sanat eserlerinin de yeniden görselleştirilerek kullanıldığı dikkat çekmektedir. Böylece dönemin görsel kaynaklarına dijital oyun illüstrasyonlarında ve oyun evreninde yer verilerek tarihi olay anlatımı yapılmaktadır.

Tablo 2.
Konsept ve Mekân Tasarımı Göstergeleri (Assasin's Creed: Unity)

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	- Arno - Halk - Saray Halkı	- 18. Yüzyıl Fransasında suikastçi - 1789 Fransız Devrimi dönemi Fransa.

Nesne	-Kabarık, süslü gece elbiseleri, -Renkli Smokin, beyaz dantelli gömlek, fular -Tokalı Çizmeler ve kemerler - Peruk (Beyaz) - Makyaj - Porselen (Rokoko) - Mobilya+Eşya (Rokoko) - Pasta - Giotin	- 18. Yüzyıl Fransa kültürü, sanatı, Yaşam özellikleri. - Rokoko Sanat Dönemi özellikleri. - 1789 Fransız Devrimi Dönemi Tarihi olay anlatımı.
Mekân	- Notre Dame Katedrali - Versailles Sarayı - Eyfel Kulesi - Paris Yeraltı Mezar ve Tünelleri - Fransa Şehir Görüntüleri	- 18. Yüzyıl Fransa ve Paris dönem şehir özellikleri - 1789 Fransız Devrimi dönemi Fransa

Sonuç

Oyunculara gönüllü olarak katıldıkları, belli kurallar ve sınırlar çerçevesinde rol yaparak, yaşayamayacakları bir deneyim sağlamak ve hikâye anlatmak, keyifli vakit geçirmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan dijital oyunlar çok uzun yıllardır karakter-konsept tasarımlarını temelinde barındırmaktadır. Karakter Konsept tasarımları için hazırlanan, Dijital Oyun İllüstrasyonlarının tarihi olay anlatımındaki rolü çalışma kapsamında örneklem olarak alınan Assasin's Creed: Unity dijital oyunu evreninin geçtiği Fransız İhtilali dönemi için hazırlanan göstergeler ele alınarak göstergebilim yöntemiyle incelenmiştir. İncelenen Assasin's Creed: Unity dijital oyunu evreninin içerisinde geçen tarihi olaylar kapsamında hazırlanan karakter-konsept tasarımlarının içerdiği göstergeler, karakter-konsept tasarımının hem oyun hikayesini hem de tarihi olayı izleyiciye anlatacak şekilde kullanılabildiğini kanıtlar niteliktedir. Kitle iletişim araçlarının bir ideolojiyi yaymak için, tüketime yöneltme için ya da bir propaganda aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. (Erdem, 2019, s. 84) Bu bağlamda günümüz kitle iletişim araçlarından olan dijital oyunlar da bir ideolojiyi yaymada, bir kültürü inşa etmede ya da bir kültürü yıkmada kullanılabilen silahlardandır. Bu çalışmayla beraber kitle iletişim araçlarından biri olan dijital oyun tasarımlarının gerek çocuk gerek yetişkin yaş grubuna bilgi aktarımı, tanıtım, hikâye anlatımı, tarihi olay anlatımı gibi görselleştirmeleri aktarmada etkin bir sanat alanı olduğu gözlemlenmiştir. Bu noktada dijital oyun tasarımları için hazırlanan dijital oyun illüstrasyonlarının, karakter- konsept tasarımı üzerinden tarihi olayları görselleştirmek adına bütüncül ve tamamlayıcı tasarlanabilmesinde önemli bir göreve sahip olduğu söylenebilmektedir. İncelenen Assasin's Creed: Unity dijital oyununda geçen tarihi konu anlatımları için kullanılan dijital oyun illüstrasyonlarında yer alan renkler, karakterler, nesne ve mekân tasarımları gibi göstergelerin, 1789 Fransız Devrimi dönemini oyuncuya görsellerle anlatacak şekilde tasarlandığı gözlemlenmiştir. İncelenen oyun tasarımı için hazırlanan karakter- konsept tasarımında kullanılan bütün göstergelerin anlatılmak istenen tarihi olayların kaynaklarına uygun şekilde görselleştirildiği görülmüştür. Karakter- konsept tasarımının, tarihi olay anlatımında sembolik, göstergesel bir ifade aracı olarak kullanıldığı ve oyuncuya bu görsel ifadelerle tarihi olayların aktarıldığı, hazırlanan dijital oyun illüstrasyonlarına bakılarak söylenebilmektedir. Oyun evrenini yansıtmak için tasarlanan dijital oyun illüstrasyonlarında kullanılan her göstergenin hem o sahnenin tarihi döneminin kültürüne ve hikayesine uygun şekilde hem de birbirlerine uyumlu şekilde görselleştirildikleri gözlemlenmiştir. Karakter konsept tasarımı için hazırlanan dijital oyun illüstrasyonları, oyun senaryosuna uygun şekilde tasarlandığında hem hikâyenin net yansıtılabildiği hem de uygun

simge, sembol, göstergelerle birlikte görsel iletişim yoluyla tarihi olayları oyuncuya aktarabildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca tarihi dönemi yansıtacak şekilde tasarlanan dijital oyun illüstrasyonlarıyla beraber tarihi olayların yeniden görselleştirilebileceği ve kalıcı tarihi görsel kaynaklar da elde edilebileceği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

1. Alpan, G. B. (2005). *Görsel iletişim.* YA-PA Yayın.
2. Aslan, O. ve Yılar, Ö. (2019). Halk Bilimi Unsurlarının Gelecek Kuşaklara Aktarımında Çizgi Filmlerin Rolü: Rafadan Tayfa Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 646-669.
3. Assmann, J. (2015). Kültürel Bellek (Ayşe Tekin, Trans; 2. Basım). Ayrıntı Yayınları. (Original work published 1997)
4. Ay, T. S. ve Korkmaz, Ç. (2017). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerler ve Kültürel Ögeler Bağlamında "Küçük Hezarfen" Çizgi Filmi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(2), 49-62.
5. Bayrak, U. (2022). Çizgi romandan canlandırma sinemasına geçiş: Kötü Kedi Şerafettin örneği. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 8-15, s. 123-135.
6. Berger, J. (2015). Görme Biçimleri. (Yurdanur Salman, Trans;22. Basım). Metis Yayınları. (Original work published 1972)
7. Bilginer Erdoğan, Ş. (2021). Görsel Kültürün Küresel Kültüre Dönüşmesinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25 (3), 109-126.
8. Buluş, B., Buluş, G. C. (2020). Kültür endüstrisi ürünü olarak dijital oyunlar ve dijital ekonomi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 12- 2, s. 1-6.
9. Çetin, Ş. ve Üzer, M. (2018). "Küçük Hezarfen" Çizgi Filminde Yer Alan Millî Kültür Unsurlarının İncelenmesi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(3).
10. Çomak, N. A. ve Pembecioğlu, N. (2020). The Semiotic Analysis of "Rafadan Tayfa Gobeklitepe" Animatıon as a Form of Expressıon of Conscıousness of Cultural Heritage to The Globalizing and Digitalızed Childhood, *1. Internatıonal Conference on Gobeklıtepe Scıentıfic Studıes Congress Book* içinde (s.78-96), Şanlıurfa.
11. Dervişoğlu, B. (2020). *Pixar şirketinin, canlandırma sinemasının dijitalleşme sürecinnde 3 boyutlu bilgisayar grafiklerinin kullanılmasına etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi).
12. Erdem, G. (2019). «Maysa ve Bulut» örneğinde yemek kültürü inşası. *Avrasya Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 82-99.
13. Gombrich, E. H. (2009). Sanatın Öyküsü. (Erol Erduran ve Ömer Erduran, Trans;6. Basım). Remzi Kitabevi. (Original work published 1950)
14. Huizinga, J. (2023). Homo Ludens, Kültürün Oyun Unsuru Üzerine Bir İnceleme (Aslı Önal, Trans; 11. Basım). Ayrıntı Yayınları. (Original work published 1946)
15. Özanık, S. (2022). *Animasyon sinemasında karakter tasarımı ve özel eğitim gereksinimi olan bireylerin temsili: «Parastro» uygulama film örneği.* (Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi).
16. Soyluçiçek, S. (2019). *Dijital Oyunların Sanatsal Gücü; Konsept Tasarımı Süreci. Sanat Ve Tasarım Dergisi*(*23*), 315-327.
17. Uçar, T. F. (2016). *Görsel iletişim ve grafik tasarım.* İnkılap Kitabevi.

18. **İnternet Kaynakçası**
19. https://evrimagaci.org/fransiz-ihtilali-nedir-fransada-monarsi-nasil-devrildi-14953?srsltid=AfmBOooh_hv1EG08zbFnxxUr_aWVzYUfkz7MV3NB8liNsBpb-5X1PMg4 (Erişim: 12.02.2025)
20. https://www.ubisoft.com/en-gb/game/assassins-creed/unity (Erişim: 10.02.2025)
21. https://assassinscreed.fandom.com/wiki/Assassin%27s_Creed:_Unity (Erişim: 10.02.2025)
22. **Görsel Kaynakça**
23. The Art of Assasin's Creed Unity, (2014), Ubisoft Entertainment, London: Titan Books. (Erişim: 08.01.2025)
24. https://www.musee-orsay.fr/en/whats-on/exhibitions/republican-icon-rouget-de-lisle-singing-la-marseillaise-painting-pils-1849 (Erişim: 12.02.2025)
25. https://arkeofili.com/notre-dame-katedrali-devrim-napoleon-ve-yangin/ (Erişim: 12.02.2025)
26. https://www.indyturk.com/node/29456/d%C3%BCnya/notre-dame-yeni-%C3%A7at%C4%B1s%C4%B1yla-parise-enerji-sa%C4%9Flayabilir (Erişim: 12.02.2025)
27. https://www.biyografiler.com/bilgi/versailles-sarayi (Erişim: 13.02.2025)
28. https://bayaiyi.com/eyfel-kulesi/(Erişim: 13.02.2025)
29. https://www.fikriyat.com/galeri/tarih/fransa-teror-doneminin-olum-makinesi-giyotin/5 (Erişim: 13.02.2025)
30. https://arkeofili.com/paristeki-yeralti-mezarliginda-kaybolan-gencler-3-gun-sonra-bulundu/ (Erişim: 13.02.2025)
31. https://www.wikiwand.com/en/articles/cataphile (Erişim: 13.02.2025)
32. https://www.arthipo.com/artblog/unlu-klasik-tablolar/fransiz-ihtilalini-anlatan-tablo.html (Erişim: 13.02.2025)